

C T
Bibliotheca Palatina

Batesius

Hist bil univ. collect vit gener. ~~ga.~~ f. 488.

VITÆ SELECTORUM ALIQUOT VIRORUM

Qui Doctrinâ, Dignitate, aut Pietate INCLARUERE.

Inspicere tanquam in speculum vitas omnium
Jubeo, atque ex aliis sumere exemplum tibi. Terent.

LONDINI,
Typis *A. G.* & *J. P.* & prostant venales apud *Georgium Wells*, ad Insigne Solis Cœmeterio *Paulino*, 1681.

Eorum Nomina Virorum Selectorum.

(*VIZ.*)

Illustri Nobilissimoq; D. Domino *Gulielmo Russel*, *Bedfordiæ* Comitis filio natu maximo.

Honoratissime Domine,

Historia non immeritò magna vitæ humanæ lux & magistra semper habita est; quippè quæ omnes hominum ordines ad officia cuique propria & idonea & suaviter instituat, & moveat efficaciter. Enimvero exempla in formandis hominum animis ad virtutem vim quandam obtinent singularem, & majores, quam nuda præcepta, aculeos habent, quibus homines ad actiones secundum virtutem incitentur. Qui quum historiæ usus & finis sit præcipuus, ea demum historia maximi profectò æstimanda erit, non quæ rebus magnificis, bellorum stragibus, cæterisque ejusmodi inanem quandam voluptatem afferre solet lectoribus, sed quæ res utiles exhibet ac imitatione dignas. Atque hac potissimum de causa præstantium virorum vitæ fideliter conscriptæ plurimum certè habent utilitatis; ex iis enim facile constat quâ ratione vitæ suæ modum instituere soleant, affectus cohibere, seque ipsos in variis vitæ circumstantiis moderari; tum verò, ut quandoque vel ex imbecillitate lapsi sunt, vel per errorem à virtutis semita deviârunt. Quapropter opus non minus utile quàm gratum & jucundum duxi, illustrium virorum vitas à variis quidem autoribus antehac conscriptas, & seperatim editas, nonnullis de novo additis in unum volumen ompingere. Cujus ego frontispicium quod honorando tuo nomine decoraverim, cum præcellentes tuæ virtutes, tum gratitudo quâ prosequor amoem erga me tuum amicitiamque singularem, effecerunt.

Non est mihi animus in amplissimum simul & nobilissimum virtutum uarum campum excurrere, quæ nullis egent verborum ornamentis quibus llustrentur, sed verbis ipsis poterunt splendorem suum fænerari. Neque tmen de eis interim omnino certè conticescam. Illud equidem verissimè tero, & absque omni adulatione affirmare, animi tui generositatem nolitatem generis adæquare. Virtus quidem non semper unà cum hæretate ad posteros transmittitur; verum quemadmodum Jordanus fluvi- (uti testantur Geographi) è monte Libano inter cedros originem ducens, quam deinde longo itinere terras limpidissimis suis & fœcundis aquis igaverit, tandem in mari mortuo sepelitur; ità sæpius usu venire npertum est, ut majoribus orti nobilissimis generis sui splendorem mous pravis obscuraverint: Tu autem, Domine, majorum tuorum vires habes unà cum sanguine in te transfusas ac derivatas.

Si

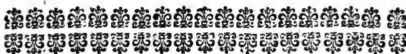
Si privatam tuam vitam inſpiciamus, temperantia tua, juſtitia, bonitas, & erga Dei oracula reverentia exemplum exhibent rarum quidem & ſpectabile, idque etiam in hoc ſæculo tam corrupto & atheiſmi pleno, cum multi qui glorioſiſſima pars hominum haberi volunt, ſolis tamen titulis ſuis & comitatu, audaciore impietate, & majore ſuo luxu à vili plebecula ſecernuntur.

Quæ autem in publico hujus regni theatro egeris, omnem quidem laudem videntur exſuperâſſe. Conſiliorum tuorum integritas inflexibilis, & cum prudentia conjuncta fortitudo, (poſthabitis illis, quæ vulgares animas captivas ducant, illecebris ac terriculamentis) abunde certè teſtantur te ſtudia tua & conatus omnes patriæ imprimis conſecraſſe. Inviolabilis autem illa tua erga regem fides eſt ſanè maximè conſpicua & deprædicanda. Sicut enim heroicæ planè virtutis eſt (obſervante philoſopho) & ſupremum gradum conſecutæ, ad conſcientiam recti honeſtique conſervandam famam ejus poſſe contemnere, ita ſanè in conſiliis tuis efficaciſſima quæque media ad regem regnumque ejus conſervandum adhibuiſti, utcunque nonnullorum hominum (qui omnem ſibi fidelitatem arrogant) calumnias effugere non potueris, quaſi in ea parte officio tuo defuiſſes. Verum his omnibus accedit & quaſi coronam imponit, ſummus ille tuus ſine omni fuco & affectatione zelus, quo veram puramque Chriſti religionem proſequeris. Cujus manifeſtum ſanè indicium præbes, dum poſthabitis reculis illis, ſpecioſis quidem, at inutilibus, quibus aliqui plus nimio tribuunt, conaris animitus ut qui in doctrinæ cultuſque ſubſtantialibus conveniunt, ut ut in levioris momenti rebus diſſentientes, in unum amicè coaleſcant; ne per diſſidia ſua communi hoſti, crudeli ac inquieto, præda tandem fiant, ac triumphandi materia.

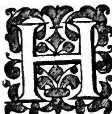
Hæc ea ſunt, præſtantiſſime Domine, quibus teipſum optimorum ſane ac prudentiſſimorum hominum pectoribus inſeruiſti. Neque ullus dubito quin honos tuus tibi ipſi ſuperſtes, ac poſteritatis memoriæ firmiter infixus ſit futurus. Illud autem præcipuè te movere debet ad perſeverandum in præclaro tuo incepto, nempe ut approbationem Dei, verumque illum, qui à ſolo Deo proficiſcitur, honorem conſequaris. Ille, ille per omnes temporis viciſſitudines evadet victor, præ quo omnes totius mundi laudationes tam nihil ſunt quàm emortua ſcintilla, ſi cum meridiano ſole conferatur. Sanctè ambitioſus eſt qui illum quærit, ac ardentiſſimos ſuos conatus omnes in eo conſequendo meritiſſime collocabit. Omnipotenti dei bonitati dominationem tuam commendo, ut te conſilio ſuo dirigere dignetur, ac tandem ad æternam gloriam perducere, finem illum hominis ultimum ac beatiſſimum.

Honoris tui ſervus humillimus ac fideliſſimus

GULIELMUS BATESIUS.

VITA
HENRICI CHICHELE
ARCHIEPISCOPI
CANTUARIENSIS.

ENRICUS CHICHELE in antiquo agri Northamptonienſis oppido(quod à Ferrariis,in quorum dominio olim erat, Heighamferrers vulgò denominatur) natus eſt Patre Thoma Chichele, Matre Agnete,familiâ obſcurâ, quam virtutibus ſuis illuſtrem apud poſteros deinceps reddidit. Adoleſcens juri Civili & Canonico operam dedit Oxonii inter ſocios Collegii Novi à Gulielmo Wyckam Wyntonienſi Epiſcopo adhuc ſuperſtite aſcriptus (qui duo Collegia magnifica & opulenta, illud Oxonii, alterum Wyntoniæ ſumptu immenſo nuperrimè conſtruxerat) in quibus ſtudiis ſummâ indole & induſtriâ uſus, Doctoris Legum inſignia adeptus eſt. Ex Academia evocatus eſt à Richardo Medeford Epiſcopo Sariſburienſi,à quo inter domeſticos & familiares primo aſcitus, & poſtea conſiliis omnibus & ſecretis adhibitus, cum eo conjunctiſſimè ſemper & amiciſſimè vixit. Ab eo Archiadiconatum Sariſburienſem primò conſecutus eſt, qui primus ad dignitates Eccleſiaſticas illi gradus fuit, eundémque Walterus Fitzpers Sacerdos diplomate regis Henrici deſignatus lite intentatâ vendicabat; unde cauſa per appellationem ad Thomam Arundel Archiepiſcopum Cantuarienſem devoluta, ab Auditore cauſarum legati poteſtate delegato dignitas, Henrico adjudicata eſt. Erat ille annus humanæ ſalutis MCCCCII, & III. cum regnaret Henri- 1402.
cus quartus quo Henricus Archidiaconus Sariſburienſis factus eſt eoque mu- 1403.
nere ſedulo per biennium functus, Cancellarius Eccleſiæ Sariſburienſis conſtitutus eſt. Nam cum Walterus Medeford Epiſcopi frater illius Eccleſiæ Cancellarius eſſet, ex cauſa permutationis ſecundum juris Canonici inſtituta ritè factæ, uterque dignitatem ſuam abdicavit, & Henricus ab Epiſcopo Eccleſiæ Sariſburienſis Cancellarius, Walterus ejuſdem Eccleſiæ Archidiaconus factus eſt. Erat autem dignitati Cancellarii annexa Eccleſia Parochiæ Odyhamenſis in Dioceſi Wyntonienſi: eam etiam unà cum munere Cancellarii vacantem Epiſcopus Henrico tribuit, in cujus poſſeſſionem illicò miſſus eſt à Cu-

ſtode jurium ſedis Wyntonienſis, quæ tum Epiſcopo carebat per mortem Gulielmi Wyckam, qui V. Calend. Octob. ejuſdem anni, vitam in ea Eccleſia ſplendide actam cum æterna commutaverat. Haſce dignitates Richardi Epiſcopi Sariſburienſis beneficio conſecutus eſt, qui Henricum ſemper chariſſimum habuit, & cum poſt tres annos moreretur, ei cyathum auratum cum operculo in teſtamento verbis honorificis legavit, eundémque executoribus ſuis in iiſdem tabulis nominatis præeſſe juſſit. Cæperant interea Henrici virtutes omnibus innoteſcere, & præſertim Henrico quarto Regi, qui eum poſtea pluribus negotiis adhibuit. Erat enim in ipſo præter inſignem literarum cognitionem ingenium acre & perſpicax, quod cum rerum uſu & prudentiâ civili conjunctum, eum ad res gerendas promptiſſimum reddidit. Præter negotia Regis domi præclarè geſta, è publicis muneribus primùm ei obtigit Legatio eximia, à rege inter illos legatos deſignato, quos ad Gregorium XII. Pontificem Rom. miſit, ſive ut Pontifici ſedem ſuam nuper adepto gratularetur, ſive ut eum cum Benedicto XIII. conciliaret, qui Pontificem Maximum Avinioni agebat. Legati in Italiam venientes, Romam profecturi, Senis Gregorium inveniunt, quæ civitas Hetruriæ amæniſſima ſimul & nobiliſſima tum temporis reip. jure ſuis legibus utebatur, poſtea à Medicæis debellata eſt, hodiéque magnorum Hetruriæ Ducum Imperio paret; ibi verò legatos noſtros viros eximios * Theodoricus Niemenſis Gregorio libellorum ſupplicum magiſter, qui tum in aula Pontificia Senis erat, ſeipſum vidiſſe atteſtatur. Ut omittam reliquos Legatos, quorum nomina è memoria hominum ſcriptorum vitio exciderunt, quam bene Henricus hoc munus geſſerit, quamtámque gratiam apud Pontificem eo nomine promeruerit, Gregorius luculentè mox demonſtrabat: nam cum ad aulam Romanam illico delatum eſſet, Guidonem Mone Epiſcopum Menevenſem mortuum fuiſſe pridie Kal. Septem. ejuſdem anni, poſt legatorum ex Anglia diſceſſum, Henricum Epiſcopum Menevenſem ultrò renunciat, eumque ſuis manibus more majorum conſecrat IIII. Non. Octob. literiſque ad Thomam Arundell Cantuarienſem datis denunciat, ſe ex conſilio Cardinalium Eccleſiæ Menevenſi vacuæ Epiſcopum præfeciſſe Henricum Chichele, Eccleſiæ Sariſbuienſis Cancellarium, legum Doctorem, & Sacerdotem, virum prudentiâ, integritate, multiſque virtutibus inſignem, rogans porrò ut eundem in muneris ſui adminiſtratione commendatum habeat. Henricus Gregorium Senis Lucam contendentem ſequutus eſt, & cum eo ad finem
1408. Aprilis anni inſequentis manſit; tum autem ex Legato Epiſcopus domum redit, & VII. Kal. Sept. Eccleſiam Cantuarienſem pro more adeuns, Archiepiſcopo, & ſucceſſoribus ejus obedientiam reverentiámque juſtam & canonicam ſacramento pollicetur. Hoc autem munere quàm dignus ab omnibus haberetur, Epiſcopi & Prælati Provinciæ Cantuarienſis ad Synodum Londi-
1409. nenſem Menſe Januarii ſequentis convocati ampliſſimo teſtimonio comprobârunt. Cum enim in ea Synodo ageretur de legatis pro gente Anglorum ad Synodum œcumenicam Piſas mittendis, Robertus Hallum Sariſburienſis, Henricus Chichele Menevenſis, Epiſcopi, & Thomas Chillingdon Prior Eccleſiæ Cantuarienſis, Legum Doctores, omnium ſuffragiis electi ſunt, & decretum porrò, ut ſinguli beneficiorum poſſeſſores de ſingulis proventuum ſuorum libris quatuor denarios in eorum ſumptus erogarent. Indicebatur ea Synodus

Piſis

* *In nemore unionis*, c. 31.

Pisis à Collegio Cardinalium Liburni coeuntium pro conciliando schismate inter Gregorium XII & Benedictum XIII, quorum ille Romæ, hic Avinioni pro Pontifice Romano se gerebat. De quo schismate, quia in sequentibus aliquoties dicendum erit, consentaneum institutæ narrationi videtur, unde originem habuerit, quibusque modis invaluerit, altiùs ducto initio breviter explicare.

Postquam Philippus Pulcher Galliæ rex Bonifacij VIII. Pontificis Romani execrationes eluserat, & amentiam ipsius coarguerat, literis ad eum datis quæ apud plerosque ejus seculi scriptores habentur, ipsumque demum dignitate Pontificia spoliaverat, Cardinales regis offensionem veriti, Clementem V Guasconem, Gallum, Pontificem eligunt. Ille à Collegio Cardinalium Perusii cum absens esset creatus, eos omnes Lugdunum evocat, ubi in æde Divi Justi præsentibus Philippo Galliæ, Eduardo Angliæ, & Alfonso Arragoniæ regibus coronam accipit, anno salutis reparatæ MCCCV, eodemque anno creatis multis Cardinalibus Gallis, sedem Avinioni constituit, ubi etiam eo mortuo sex insequentes Romani Pontifices, Joannes XXIII. Caturcinus, Benedictus XII. Tholosanus, Clemens VI, Innocentius VI, Urbanus V, Gregorius XI, Lemovicenses, Galli omnes Româ derelictâ per septuaginta annos permanserunt. Horum sane Pontificum, præsertim Clementis V, & Joannis XXIII, rapinas, libidines, luxuriam, gulam gravissimè perstringunt, Romanamque Curiam Babylonem appellant poetæ Itali, * Dantes Aldigerius, & * Franciscus Petrarcha, qui sub illis Avinioni in aula Romana degebant, sive quod Gallis infesti erant, sive quod viri integerrimi perdititissimos eorum mores pati non poterant. Solum Clemens V à Jurisconsultis sæpe memoratur, quod librum Clementinarum in Concilio Viennensi à se editum Juri Canonico adjecerit. Ceterum Gregorius XI, urbis Romanæ ruinis, Italiæque tumultibus commotus, relictâ clam Avinione Romam redit anno MCCCLXXVI, ab excessu Pontificum septuagesimo primo, ubi incredibili omnium lætitia exceptus, basilicas, palatia, ædificia, & civitatis mœnia collapsa cœpit restaurare. Eo post biennium mortuo Cardinales, qui ferè omnes Galli erant, populi Romani injurias metuentes, qui Italum postulabat, Pontificem eligunt Bartholomeum Barensem Archiepiscopum, qui, mutato nomine, Urbanus VI dici voluit. Ille verò cum nomine mores etiam subito mutavit; nam cum ab omnibus moderati ingenij vir haberetur, Cardinales universos incipiebat graviter increpare, & cum Otho Brunsuicensis Tarenti Princeps, qui Joannam Siciliæ reginam duxerat, in genua procumbens ei poculum in prandio porrigeret, principem aliquandiu ita subsistere passus est, donec à Cardinalibus admonitus ægre ab eo poculum acciperet. Quem quidem Pontificis fastum & severitatem intempestivam Cardinales molestè ferentes, Fundos, civitatem in regno Neapolitano, confugiunt, ubi renunciato prius electionem Urbani nullius momenti esse, quòd metu & vi facta esset, denuo Rupertum Cardinalem Genevensem eligunt, qui Clemens VI dici voluit, & Avinionem cum suis Cardinalibus secessit. Ita hic Avinioni, ille Romæ creatis novis Cardinalibus Pontificem agit, & inter eos universus orbis Christianus divisus est: Germani siquidem, Angli, Poloni, Hungari, Boemi, Daci, Sueci, & Itali plærique Urbano, Galli autem & Hispani Clementi obtemperabant. Urbanus in Pontificatu suo quem per XI annos gessit, Ecclesiæ dignitates

*Dell'inferno. canto 19 & del Paradiso Canto 27.

* Nella terza parte, soneto. 8. 9. 10. & epist. 20.

tates viliſſimis Cardinalibus creatis dehoneſtavit, & inter principes Chriſtianos bella concitavit, unde à pleriſque pro Urbano Turbanus dicebatur: vir omnium qui unquam Romanam ſedem tenuerunt crudeliſſimus; nam ex Epiſcopis & Cardinalibus qui Clementi occultò favere inſimulabantur, alios carceribus, alios tormentis addixit, & poſtremò è Cardinalibus ſex præſtantiſſimos morte multavit, quorum unum in itinere ſe conſpiciente immaniter trucidari, reliquos quinque dum Genuæ eſſet culeis inſutos in mare proijci juſſit. Clemens interea Avinioni vitiis æmuli ſui parum conceſſit, quem omnes tradunt fuiſſe ambitioſum, prodigum, pervicacem, ſuperbum, & qui præter familiæ ſuæ nobilitatem (erat enim è familia Comitum Genevenſium) de cætero nihil haberet quod in eo poſſet laudari. In Urbani demortui locum ſuffectus eſt Romæ Petrus Tomacellus Cardinalis, qui mox appellatus eſt Bonifacius IX, & mortuo paulò poſtea Clemente Avinioni, Cardinales ne capite deſtituerentur, Pontificem eligunt Petrum de Luna Hiſpanum, qui Benedictus XIII dici voluit. Hi vero eos quibus ſucceſſerunt vitiis etiam ſuperarunt, neque eorum utervis ut pax Eccleſiæ conciliaretur, voluit de ſua dignitate decedere. Bonifacius cum eligeretur non ſolum ſcribendi, canendi, & literarum omnium præter Grammaticam, verum etiam rerum gerendarum expers erat, & in munere ſuo id ſolum contendebat, ut nepotes ſuos locupletaret per ſacrorum omnium mercaturam, quam ille quidem ex omnibus Romanis Pontificibus turpiſſimè exercuit. Annatarum vectigal primus beneficijs Eccleſiaſticis impoſuit, ſub ea lege ut qui beneficium ubivis gentium conſequeretur, dimidium annui proventus fiſco Pontificio perſolveret, quam conſuetudinem reliquæ gentes Chriſtianæ præter Anglos admiſerunt: nam apud nos ab Epiſcopis ſolis cœperunt exigi, cætera beneficia immunia permanſerunt. Neque huic commento avarus Pontifex acquievit, ſed Epiſcopatus & ſacerdotia omnia ſub haſtâ vænire paſſus eſt, in qua nundinatione fratres & nepotes ſuos quandoque proxenetas adhibuit, ſæpius ipſe licitantibus vendidit, pretiumque ſuis manibus accepit, & aliquando ſecundo emptori meliorem conditionem offerenti eccleſiam addixit, poſtquam à primo pecunias accepiſſet; adijciens ei fraudem non fieri qui pretio minus juſto perſoluto Pontificem decipere voluiſſet, ipſoſque emptores improbiſſime coegit jurare, quod eccleſiam illam, cujus ipſe pretium acceperat, per ſimoniacam pravitatem non fuiſſent conſecuti. Poſt Eccleſiæ ſpolia pauperibus inhiabat, quorum ille ſupplicibus libellis nolebat ſubſcribere, niſi ſinguli prius florenos ſingulos numeraſſent, quos ille ſacris Chriſtianis & anima ſua potiores habuit; nam dum ſacra coram eo pro more peragerentur, ſolebat ab ijs qui præſtò erant ſciſcitari, Ecquis adeſſet qui aliquid attuliſſet, & ante paucas horas quam ex hac vita emigraret, cuidam interroganti de valetudine ſua, bene ſe habiturum reſpondit, ſi pecunias haberet. Haſce Bonifacij ſordes etſi omnes execrarentur, Juriſconſulti tamen defendebant, aſſerentes Pontificem Romanum ſimoniæ labem non contrahere, licet Epiſcopatus & ſacerdotia vendiderit, quod etiam [a] Canoniſtæ antiqui ferè omnes Pontifici nimis addicti tradiderunt, à qua tamen adulatione ſordida abhorrebant plerique ejus temporis theologi [b] qui Bonifacio ſuperſtite publicè docebant Pontificem dignitates Eccleſiaſticas aut beneficia vendentem ſimoniæ crimine ſe obſtringere, eandemque ſententiam [c] Theologi deinceps omnes & [d] Canoniſtæ recentiores: Panormi-

a *Io. Andr. Ancharan. Cardin. & Dd ad c. 1. de ſimon. Felin. in c. ex parte n. 1. de off. deleg.*
b *Theod. Niem. lib. 2. de ſchiſm. cap 32.*
c *Thom. 2. 2 qu. 100. art. 2. & ibi Cajetan. & omnes. Navarr. in manual. c. 23. n. 108 Paul. Anglic. in ſpeculo aureo.*
d *Panor. in repetit. c. extirpan. de Sect. quia vero. n. 53. de præben. & in c. 1. de ſimon. Barbat. ad c cum pridem de pact. Barthol. Ugolin. de Simon. Tab. 1. cap. 3. Sect. 5.*

Panormitanus, Barbatia, alijque amplexi sunt. Benedictus etiam Avinioni licet ingenij, eruditionis, & prudentiæ laudem ab omnibus sit consecutus, in rerum sacrarum quæstu Bonifacio simillimus fuit; nam uterque dignitates omnes, Sacerdotia, gratias, peccatorum expiationes, & Ecclesiæ prædia civitatesque proscribebat, adeo ut sacro sancta clavium Ecclesiasticarum authoritas per turpem utriusque Pontificis mercaturam apud omnes evilesceret. Sane Baldus eximius Jurisconsultus qui tum temporis jus Civile Patavij docebat, licet electionem [h] Urbani approbasse, & Clementem pro adulterino Pontifice habuisse videatur, Bonifacium tamen & Benedictum insectatur, [i] Bonifacium bovi, Benedictum bestiæ efferæ comparans, & neutrum esse Dei ministrum legitimumve Pontificem asserit, quòd seditiones in Ecclesia foverent, quodque neuter eorum pro pace Ecclesiæ comparanda se solio suo demoveri pateretur. Eam ob causam Bonifacio mortuo postquam XIIII annos sedi Romanæ præfuisset, Cardinales dum ad eligendum Pontificem coeunt, pro se quisque sanctè juravit, abdicaturum se statim Pontificatu si forte deligeretur, modò alter Pontifex idem faceret; atque ita communibus orbis Christiani suffragiis unus Pontifex designaretur, sin falleret, diris seipsum execrationibus devovebat; quo jurejurando etiam Cardinales Avinionenses in electione Benedicti paulò antea se obstrinxissent: & statim Innocentius Cosmatus Cardinalis Pontifex renunciatur, qui Innocentius VII dictus est. Ille autem de juramenti sui religione parùm solicitus, dignitatem pertinacissimè retinuit, neque per biennium quo fuit Pontifex induci potuit, ut eam deponeret, vir alioquin juris Canonici peritissimus; sed ad libidines propensus, & qui opibus comparandis nimis intentus erat. Quocirca post ejus obitum Cardinales singuli iu conclavi idem jusjurandum maximis execrationibus interpositis iterum concipiunt, & pollicentur etiam nolle se aliquos Cardinales creare, modo alter Pontifex à creandis Cardinalibus itidem abstineat, & pridie Kalend. Novembr. anno Christi MCCCCVI. Angelum Cornarium Venetum eligunt, qui Gregorii XII nomen induit. Hic postquam sedem adeptus est, publicè verbis & lacrymis testatus est, se virum omnium indignissimum noluisse hoc munus suscipere, nisi ut pacis in Ecclesia constituendæ author esset, & apud omnes prædicabat se illud solum exoptare, ut dies & locus designaretur in quo ipse cum Benedicto conveniret, & per utriusque abdicationem Ecclesia unicum pastorem iterum haberet. Quapropter literis ad Benedictum, ad Henricum IIII Regem nostrum, ad omnes principes Christianos & Episcopos statim datis, eos hortatur & rogat, ne pro schismate amovendo Ecclesiæ desint, & Legatos ad Benedictum mittit Antonium Cornarium Episcopum Bononiensem nepotem suum, Gulielmum de Vinea Episcopum Tudertinum, & Antonium de Butrio primarium juris Canonici tum temporis in Academia Bononiensi interpretem, cujus legationis ipse in [k] commentariis suis meminit; quibus in mandatis dat ut cum Benedicto conveniant de loco in quo ea renunciatio facienda esset. Ii Benedictum Massiliæ invenientes, cum eo paciscuntur ut uterque citra mensem Novemb. insequentem Saonam accedat, quæ civitas in littore maris Ligustici posita imperio reipub. Genuensis parebat, atque ibi post utriusque renunciationem novus Pontifex eligeretur; & Massilia Lutetiam proficiscuntur, ut cum Carolo VI Galliæ Rege hac de re agerent, ubi incredibili lætitia ab omnibus

h *Bald. ad c. quia propter. de elect.*

(i) *Bald ad c. olim. de rescript.*

(k) *Anton. de Butr. ad c. quod ad consultationem n 3 de sent. & re jud.*

omnibus accepti sunt: verum cum peracta legatione ad Gregorium reversi ab eo inclementius habiti essent, Antonius de Butrio paulo postea ex animi mœrore mortuus est. Ista enim à Gregorio subdolè facta sint ut à se harum discordiarum causam amoliretur; nam ipse tergiversari primùm, quod Saona locus esset suspectus, utpote quæ ad Genuenses spectaret, qui Benedicto obtemperabant, & postea recusare, obtendens Theologorum suorum sententiam, qui ab eo submissi publicè populum in concionibus docebant, non potuisse Gregorium gregis Christiani à Christo summo pastore sibi demandati curam sine piaculo deserere. Cæterum quia increbuerat Benedictum ante finem æstatis Saonam advenisse, Gregorius ne ipse solus ab omnibus redargueretur, Roma ægrè relicta Kalendis Septemb. anni sequentis Senas venit, ibique usque ad finem Januarij sequentis commoratus est. Dum Senis esset, præter Benedicti, Caroli regis Galliæ, aliorumque principum Legatos, eo etiam venerunt Legati regis nostri, inter quos (ut superius dictum est) erat Henricus Chichele, isque ibi à Gregorio Episcopus Menevensis factus est: qui omnes pro pace in Ecclesia constituenda, ejus fidem coram Cardinalibus sub juramenti religione interpositam vehementer obtestabantur. Inde Februario ineunte Lucam concessit, neque inde recessit usque ad mensem Julij insequentem, ubi ab iisdem legatis (nam legati nostri Lucæ apud Gregorium manebant usque ad finem Aprilis) sæpè interpellatus Saonam contendere recusavit, & cum Benedicto per emissarios suos clam egit, ne de jure suo decederet, unde cum omnes eum prævaricari & Christianis illudere animadverterent pro Gregorio Errorium apellabant. Illud etiam Cardinales maximè cruciabat, quod Gregorius ijs repugnantibus contrà jurisjurandi sui fidem Gabrielem Condelmarium nepotem suum (qui postea Pontifex fuit) & tres alios Cardinales cooptâsset, & reliquis Cardinalibus porrò graviter interminatus fuisset, ne cum Cardinalibus Benedicti se inconsulto agerent, quod aliqui eorum clam moliri dicebantur; & Johannem Profet Archidiaconum Norfolciensem beneficijs omnibus spoliasset, eam solum ob causam quod Cardinales diversum sentientes allocutus fuisset. Quocirca Cardinales suarum partium Pisas fugiunt mense Maij anno Mccccviii quæ civitas ad decimum à Luca lapidem posita est, ibique ab anathemate & execrationibus Gregorij quas ille in eos pronunciaverat, appellatione publicè interposita ad Jesum Christum supremum judicem, ad Synodum generalem, ad futurum Pontificem provocant, eamque appellationem ritè interpositam, neque injusti Pontificis anathemate fuisse Cardinales obstrictos [l] Abbas Panormitanus postea asseruit. Et licet aliqui Gregorij asseclæ publicè docuissent, eum à juramenti religione quod pro schismate extinguendo interposuerat fuisse immunem, quod ipse seipsum pro potestate sua à jure jurando absolvere posset: contrarium tamen defenderunt præstantissimi Jurisconsulti, [m] Petrus Ancharanus, Franciscus Zabarella Cardinalis, & Antonius de Butrio qui omnes tum floruerunt, asserentes utrumque Pontificem hac in causa perjurij reum esse, eorumque sententiam Philippus [n] Decius postea secutus est. Ista Cardinalium à Pontifice secessio plerisque principibus Christianis placuit, præsertim Henrico regi nostro, & Carolo Galliæ regi, qui tergiversationum utriusque Pontificis pertæsi, ab eorum obedientia nuper defecerant, quod tamen Historiographi utriusque gentis

(l) *Abb. ad c. inquisitioni. n. 5. de sent. excom.*
(m) *Ancharan. cons. 181. Card. Zabar. cons. 150 Anton. de Butr. ad c. 1. n. 10. de Constit.*
(n) *Dec. in consil. pro authoritate concilij supra Papam.*

gentis stipendiarii Pontificis dolo malo omiserunt. Angli enim licet Urbano VI, & deinceps iis qui Romæ creabantur, tam religiosè hucusque obtemperaverant, ut Thomas Arundell Cantuariensis Archiepiscopus in juramento quod in eo munere suscipiendo Bonifacio IX pro more præstabat, illud etiam nuncupatim polliceretur, se Rupertum Cardinalem Genuensem qui Clemens VI dictus est pro adulterino Pontifice habiturum: hoc tamen anno in Synodo Londini habitâ rege authore interdicebatur, Ne pecuniæ ex Episcopatibus aut Sacerdotijs debitæ fisco Romano persolverentur, Cardinalibus illud per literas (quæ in acta publica relatæ hodiè conspiciuntur) rogantibus, qui asserebant immensam pecuniarum vim quæ ex hoc regno Romam quotannis deferebatur, Pontifices impellere ad eam sedem ambiendam, & cohibere postea ne eam desererent: quod tamen à nemine nostrorum scriptorum proditum est. Galli verò licet Pontifices Avinionenses sequerentur, Carolus tamen Benedicti pervicaciam animadvertens noluit ei amplius parere, quod etiam [o] Baldus tradidit, illamque obedientiæ subtractionem justam fuisse demonstrat: & postea Curiæ Parisiensis Senatusconsulto Cardinales, & Cameræ Romanæ servi jussi sunt ab annatarum proventibus manus abstinere, duoque Pontificis emissarij qui diplomata Pontificia attulerant, in quibus Rex & Principes anathemate percussi sunt, mitris chartaceis redimiti, & plaustro stercorario impositi per civitatem ignominiosè traducti sunt, sicuti [p] Carolus Molinæus acutissimus Jurisconsultus desiderata historicorum ejus gentis fide, ex illius Curiæ actis comprobavit. Merito igitur Imperatorum Romanorum ignaviam accusat [q] Theodericus Niemensis, nam Carolus IIII in cujus tempora hujus schismatis initia incidebant, non solum Ecclesiæ calamitates negligebat, verum etiam imperium abdicato regno Arelatensi in Gallia, & multis imperij civitatibus alienatis, turpiter labefactabat, posteaque ab Electoribus per sordes obtinuit, ut Wenceslaum filium suum hominem ignavum in Regem Romanorum electum sibi subrogaret, qui etiam dum imperaret, nihil omnino Principe dignum gessit. Robertus etiam Bavarus, qui post Wenceslaum à Germanis electoribus imperio exutum hoc tempore imperabat, de imperio simul & Ecclesia securus agebat, nam Italiam, Avinionem, aliasque imperij partes ab injustis possessoribus detineri patiebatur, & Gregorij partibus favens, Ecclesiæ discordiarum præcipuus author habebatur. Certè à prioribus Imperatoribus longè degenerabant, qui Pontifices Romanos [r] creabant, [s] deturbabant, & pro componendis Christianorum discordiis [t] Synodos indicebant, qua potestate Imperatoris jam maximè opus fuit: nam inter has Pontificum factiones fides Christianorum vacillare, sacra omnia venumdari, mores Ecclesiasticorum impunè corrumpi, ipsi denique Pontifices erant homines adeo profligati, ut hæc ipsa apud posteros parum fidei habitura fuissent, nisi traderentur à duobus scriptoribus probatissimis Theodorico Niemensi & Baptista Platina, quorum uterque Pontificibus à secretis erat, hic sub Sixto IV, ille sub Urbano VI, Bonifacio IX, Innocentio VII, Gregorio XII, in aula Romana versabatur. Cardinales igitur Gregorii animadvertentes Imperatorem de hisce Ecclesiæ tumultibus extinguendis parùm sollicitum esse, postquam Pisas se contulissent, Gregorium edicto publico schismatis authorem, & dignitate sua deturbatum, omniaque ab eo ut à Pontifice gerenda ir-

rita.

(o) *Bald add. c. olim de rescript.*

p *Carol. Molinæ de Monarch. Franc. n.* 140. 141. 142.

(q) *Niem. lib.* 3 *de schism cap.* 7. *& nemore unionis Tract.* 6. *cap.* 31.

(r) *C. Hadrianum. c. in Synodo. dist.* 63. *c. Victor Honorium. dist.* 97. (s) *C. Si quis.* 2. *qu.* 7. *& c. nos si in competenter. ead.* (t) *C. Habeolibrum dist.* 16. *c. Valentinianus. dist* 63. *c. mandastis.* 2. *qu.* 4.

rita esse pronunciant, & Episcopis, Abbatibus, prælatis, Ecclesiæque vasallis universis interdicunt, ne annatas, census, aut alia fisco Romano debita Gregorij ministris persolvant, & accitis ad se Benedicti Cardinalibus, qui suadente Carolo rege Galliæ ab eo nuper defecerant, communibus suffragiis Pontificatum utrique abrogant, Synodum Pisis ad festum Annunciationis Divæ Mariæ Virginis anni sequentis pro eligendo novo Pontifice indicunt, quæ omnia singulis principibus Christianis per literas significant, eorum gratiam porro & opem pro pace in Ecclesia stabilienda implorantes, & occidentalis Ecclesiæ Episcopis universis denunciant, ut eam ob causam Synodo intersint. Quamvis autem aliqui tum temporis [v] Theologi ut Pontifici suisque commodis arte adulatoria inservirent, Cardinales schismate obligatos esse dicerent, quod [x] Synodus sine Pontificis Romani authoritate convocari non possit: Baldus tamen, Cardinalis Zabarella, & Petrus Ancharanus Cardinales illos defenderunt: nam [y] Baldus contra istjusmodi Pontifices primò verbis, dein herbis, tertiò lapidibus & vi utendum, eosque à Concilio amovendos esse ait: [z] Zabarella vero & Ancharanus, qui in Synodo Pisanâ aderant, amplissimè probarunt potuisse Cardinales Synodum convocare, in qua Pontifex in jus vocari & deturbari possit, eamque sententiam post eos amplexi sunt [a] Panormitanus, Decius, Felinus, alijque recentiores, qui Synodum Pisanam expresśim approbarunt: quibus accedunt [b] Academiarum Parisiensis & Bononiensis suffragia, quæ decreta sua contra hos Pontifices pro Cardinalibus interposuerunt, & novissimè [c] Cardinalis Bellarminus dignitatis Pontificiæ acerrimus propugnator, Synodum Pisanam etsi planè non approbet, neque eam tamen plane rejicere ausus est. Ad hanc Synodum valdè propensi erant principum Christianorum animi, regis presertim nostri & Galli, ad quos Cardinalis Burdegalensis vir prudentia & integritate clarus Pisis in Galliam primò, deinde in Angliam hoc anno venerat, atque hic oratione copiosa coram Rege & Ordinibus regni habita, animos omnium contra Gregorium ita commoverat, ut Thomas Cantuariensis literis etiam Academiæ Parisiensis idem ab eo rogantis adductus, ad Synodum Pisanam proficisci statuisset, nisi à rege de valetudine, itinerum incommodis, negotijsque publicis admonitus sese continuisset: quin potius placuit omnibus Legatos mitti, qui Anglorum nomine Synodo interessent. Atque hæc erat Ecclesiæ Romanæ conditio cum Synodus Pisana indiceretur. Jam ad Henricum redeamus.

1409. Legati in Synodo Londinensi designati, ineunte anno MCCCCIX Robertus Hallum Sarisburiensis, Henricus Chichele Menevensis Episcopi, & Prior Cantuariensis, Pisas profecturi itinere per Galliam facto cum Lutetiam venirent, Johannes Gerson insignis Theologus, Academiæ Parisiensis Cancellarius, eruditam & luculentam coram ijs orationem habuit, super illis Oseæ Prophetæ verbis, *Congregabuntur filii Israel & filij Judæ pariter.* In qua postquam de Academiæ Oxoniensis laudibus præfatus esset, quæ eò nuperrimè nuncios pro Synodo promovenda, atque decretis contra Pontifices contumaces ferendis miserat, & fusè ex illa sacrarum literarum particulâ de potestate Synodi œcumenicæ disseruisset, legatis de eorum adventu Parisienses omnes gratulari testatur, eorum pietatem laudat qui pro Ecclesiæ pace tot incommoda paterentur, & demum Academiæ nomine ijs consilia officiaque omnia studiosè

(v) *Vide Niem. in nem. union. Tract. 4. cap. 9.*
(x) *c. Multis dist. 17.*
(y) *Bald. ad d. c. olim de rescrip. & in c. quia propter de elect.*
(z) *Zabar. in c. licet. n. 13. de elect. & in cons. 150. & in Tract. de schismate hujus temporis. Ancharan cons. 181*
(a) *Panor. ad c. licet de vitanda. n. 8. de elect. Dec. in Consil. pro Concilio Pisano Felin. ad c. super literis. n. 21. de rescript. Cardin. Jacob. de Concil. lib. 3. art. 1. n. 11 Jo. Royas. de Heret n. 518.*
(b) *Niem. in nem. unionis Tract. 6. cap. 15. 16.*
(c) *Card. Bellar. lib. 1. de Concil. cap. 8. Walsingh.*

studiosè defert. Quæ oratio inter [d] Gersonis opera etiamnum extat. Inde Galliam emensi Pisas V Kalen. Maii splendide ingressi sunt, ubi CXL. Archiepiscopos Episcoposque præter Abbates & alios Ecclesiastici ordinis frequentissimos in Synodo reperiunt, & Sarisburiensis quod reliquos Legatos dignitate anteiret regis sui nomine oratione eleganti universos ad pacem, & ad sedandas Ecclesiæ discordias cohortatus est, idemque reliquorum principum legati qui ad Synodum venerant, Galli, Hispani, Scoti, Lusitani, Hungari, Daci, Sueci, Poloni enixè rogarunt. Ideò Gregorii & Benedicti Pontificum crimina ad Synodum deferente advocato fisci, & postulante ut de iis inquisitio haberetur, à quibusdam delegatis, quibus ea cognitio demandari posset, uterque testibus in pœnam contumaciæ receptis, & aliis probationibus convictus, à [e] Synodo perjurus, schismaticus, hæreticus, dignitate Pontificia exauthoratus pronunciatur, & Nonis Julii Petrus Philardus à [f] Cardinalibus potestate Synodi iis delegata suffectus, & Alexander Victus est. Erat Alexander origine Cretensis, patre incerto natus, à quodam Franciscano dum puer victum ostiatim quæreret, perspecta ipsius indole, in ordinem suum cooptatus, ab eodem in Italia Grammaticam & Logicam edoctus, inde ad Academiam Oxoniensem amandatus, ubi Philosophiæ & Theologiæ studiis per plures annos incumbens, insignem utriusque scientiæ cognitionem adeptus est, quam deinde Parisiis docens, & commentariis in libros sententiarum acutè scriptis patefecit, postea procurante Joanne Galeatio Mediolani Duce, Archiepiscopus Mediolanensis, demum ab Innocentio VII Cardinalis, & jam Pontifex creatus est: vir doctrinâ & integritate singulari, sed studiis & vitæ monasticæ assuetus, ad negotia publica administranda ineptus ab omnibus habebatur. Verùm nec diuturnam nec tranquillam sedis suæ possessionem nactus est: nam post finem Synodi, Pisis Bononiam profectus Kalenis Maii anni sequentis, decimo Pontificatus mense veneno extinctus creditur; c Balthasar Cossa, qui Bononiæ Legatus ab Alexandro constitutus præerat, ir verox & Militiæ quàm Sacerdotio aptior, à Cardinalium Collegio partim ietu militum quos in urbe pro statione habebat, partim largitione usus erga opes Cardinales à Gregorio nuper creatos, Pontifex renunciatur, & Jonis XXIII nomen accepit. Dum autem Alexander Pisis & Bononiæ est, Gregorius interea Arimini, & Benedictus Panischolæ (quæ civitas in rragoniâ sita est) pro Pontifice se gerebant; adeoque tres jam considebant Divi Petri Cathedra, quæ vix unius fastum continere potest, justissimo dini numinis judicio, ut redargueretur eorum vanitas, qui à perpetua in ea de Pontificum successione, sacrum Christi gregem, fidemque Christianorum mnium pendêre volunt. Soluto concilio Pisano, Henricus Menevensis ui etiam in libris juris [f] municipalis legatus à rege hoc ipso anno perhibetur) n reliquis legatis, ingruente hyeme domum redit, ubi duobus annis sentibus duabus Synodis Londini habitis, ab Archiepiscopo Cantuariensi 1410. catus interfuit, uti ex publicis earum Synodorum actis constat: de cæ- 1411. o diocesin suam peragrare, de moribus populi sui inquirere, & reliqua iscopi munia sedulò obire, quotiescunque ei à publicis negotiis vacaret, ad e ab Henrico quarto rege sæpe adhibitus est, qui eum summo ob prudenn singularem in honore semper habuit. Eo autem vitâ functo Westmona-

d *In vol. 1. operum Jo. Gerson.*

e *Niem lib. 3 de schism. cap.* 44.

f *Abb. ad c. licet de vitand. n. S. de elect.*

f *Ann.* 11. *H* 4. *fol.* 78. 8.

 sterii

1413. sterii XIII Kal. April. anno humanæ salutis MCCCCXIII successit Henricus V. magni ingenii Princeps, in cujus verba ob egregiam indolem ultrò jurarunt proceres, antequam coronam acciperet, quod nemini nostrorum regum ante illum præstitum fuisse traditur. Is post adolescentiam in vitâ privatâ solutè actam, regnum adeptus unà cum conditione mores mutavit, & amotis æqualibus quos voluptatum ministros habuerat, statim prudentissimos quosque gravissimosque ascivit, quorum consiliis pater usus fuerat, & inter eos Henricum Menevensem, quem postea magni semper æstimavit, eumque in initio principatus è reliquis omnibus delectum, hoc ipso anno duas honorificas legationes obire jussit, quarum memoriam, scriptoribus Gallicis debemus, nostri enim eas, uti & alia multa omiserunt. Primo ad Gallum, postea ad Burgundum missus est. In Gallia enim inter Carolum VI. regem Galliæ, & Henricum IIII regem nostrum, bellum gerebatur ob crebras Gallorum excursiones in Aquitaniam, quam Angli tum temporis possidebant, cujus causâ paret jam mortuo unà cum hæreditate ad Henricum V. delata, Carolus intestinis discordiis inter Ludovicum Aurelianensem fratrem suum, & Johannem Ducem Burgundionum occupatus, inducias nobiscum cupiebat, à quibus etiam Henricus rex noster, rebus domi in novo principatu nondum compositis parùm abhorrebat; ideo ex Anglia [g] mittuntur Richardus Comes Warwicensis, & Henricus Menevensis Episcopus, à Gallo Magister Equitum, quod munus in Galliâ primum est, & præfectus maris, qui Caleti mense Julio coëuntes inducias unius anni pacti sunt. E Galliâ reversus eodem anno [h] iterum cum Warwicensi ad petendam in matrimonium Joannis Burgundionum. Ducis filiam Henrico regi missus est. Ii verò Lillæ in Flandria Burgundum invenientes, cum eo ex mandatis agunt, sed redierunt re infecta, sive quod virginis forma non placeret, sive quod rex interea ad nuptias cum Galliæ regis filia factus esset propensior, eamque ob causam hoc ipso tempore alios legatos in Galliam miserat. Post paucos à reditu menses uberrimum legationum istarum, & suarum virtutum fructum est consecutus: nam cum ageretur de creando antistite Cantuariensi, ex omnibus hujus regni Episcopis, sine controversia designatur, qui dignitatem illam à rege amplissimam administrare posset, & judicio regis dignissimus omnium habitus est, qui in secretiore procerum concilio primus sententiam diceret. Etenim mortuo Thoma Arundelio Archiepiscopo Cantuariensi XI Kal. Martii anno salutis reparatæ

1414. MCCCCXIIII Joannes Wodnesburgh Prior, & Monachi Ecclesiæ Cantuariensis à rege novi antistitis eligendi potestatem implorant, quam reges nostri Pontifici Romano ademptam sibi vendicaverant post Edvardum III [i] qui arbitratu suo Episcopos constituit, & istjusmodi consuetudinem juris Canonici institutis esse consentaneam [k] Panormitanus asseruit. Eam autem cum à Rege sub diplomate publico obtinuissent, monachos absentes edicto evocassent, & Thomæ Arundelio in æde Christi Cantuariæ justa fecissent IIII Id. Martii in domo capitulari universi coëunt, ubi post sacra solenniter peracta & concionem habitam, in qua ex sacris literis singuli in re tam ardua de officiis suis admoniti sunt, perlecto etiam diplomate regio, omnium suffragiis illico postulatur Henricus Menevensis, eaque postulatio à Joanne Langdon monacho reliquorum nomine annunciata est coram populo, qui frequens

g *Enguerrant de Monstrellet.* chap. 106.

h *Enguerrant de Monstrellet.* cap. 109.

i *Polydor. lib.* 19 *in Edvard.* 3.

k *Abb. ad c.* 1. *de consuet. n.* 4. & *apostil. ibid.*

quens in Ecclesia novi antistitis electionem expectabat. Postulari etenim non eligi poterat ex juris Canonici regulis quibus Episcopus cum [l] Ecclesia sua nuptias contrahere dicitur, & ab ea [m] diverti inconsulto Romano Pontifice non potest, adeoque Episcopus Ecclesiæ suæ obstrictus ad aliam sedem non eligitur, sed [n] postulatur, & à Pontifice non secundæ præfectus, sed à priore [o] translatus dicitur: quæ omnia Romanorum Pontificum ambitione invecta sunt, qui plerosque orbis Christiani Episcopatus sui juris hac arte faciebant. Eodem etiam die duo ex illa societate monachi, Gulielmius Molesh & Joannes Molond Procuratores ab universis constituti sunt, qui Henricum Londini adeuntes Idib. Martii ei vota Prioris & Monachorum denunciarent, eorumque nomine suppliciter obtestarentur, ut ejus Ecclesiæ administrationem suscipere dignaretur; quibus ille pro tempore respondit, se in causa tanti momenti nihil certe impræsentiarum statuere posse, sed diem ad deliberandum postulare. Postridiè accedentibus ad eum rursus capituli procuratoribus in ædibus Episcopi Norwicensis coram Edvardo duce Eboracense, aliisque compluribus viris primariis qui intererant, conceptis verbis respondit. Se eorum votis non posse annuere, quod integrum sibi non esset Ecclesiam Menevensem, cui jam præesset, sine Pontificis Romani authoritate exuere, neque tamen ab iis prorsus abhorrere, modo id Pontifex jubeat, atque ideo se postulationem suam Pontificis arbitrio permittere. Igitur Prior & Monachi per Procuratores Romam missos à Johanne XXIII humillimè petunt, ut ratam habere vellet postulationem Henrici Menevensis ad sedem Cantuariensem, eodemque tempore Henricus rex per literas Pontifici significat se Priori & Monachis Cænobii Cantuariensis potestatem eligendi Archiepiscopi concessisse, post postulationem Henrici Menevensis iisdem per libellum supplicem implorantibus authoritatem suam adhibuisse, Henricum virum insignem virtutibus suis eam dignitatem promeruisse, & illud solum reliquum esse ut ipse in hac causa partes suas interponeret. Erant autem Henrici virtutes Pontifici satis perspectæ, primo in aula Gregorii XII quem Balthasar Cossa unus è Cardinalium numero sequebatur, deinceps in Synodo Pisana, cui ille etiam intererat, ideoque capituli procuratores ab eo Bononiæ, ubi tum erat, V. Kal. Maii facilè impetrarunt, ut rescripto suo Henricum à Menevensis Ecclesiæ vinculo, quo astrictus erat, absolutum, ad sedem Cantuariensem transferret, in quo tamen rescripto postulationem Henrici non confirmat, sed provisionis titulo eum Ecclesiæ Cantuariensi præficit, ne à recepto Pontificum more in arrogandis sibi Episcopatuum & beneficiorum donationibus discederet: & conditionem porrò adjicit, ne priùs Archiepiscopi munus administrare inciperet, quàm sibi & Romanæ Ecclesiæ coram Wyntoniensi & Norwicensi Episcopis fidelitatem sacramento pollicitus esset: denique rescriptis pluribus ad Priorem & Monachos Cantuarienses, ad Episcopos illius provinciæ, ad prælatos, ad vasallos Ecclesiæ, & populum universum missis, iis imperat, ut Henrico Cantuariensi obtemperent, eique reverentiam, honorem, obsequia, omniaque quæ ei muneri debentur officia exibeant. Post postulationem, & rescriptum Pontificis, supererat pallium, [p] ornamentum è corpore Divi Petri Romæ sepulti assumptum, quo induuntur [q] soli Patriarchæ & Archiepiscopi, nisi aliquibus Episcopis ex privilegio concedatur, ad [r] denotandam

[l] *C. sicut vir. 7 q. 1.*
[m] *C. inter corporalia extr. de translat. episc.*
[n] *Tot. tit. extr. de postul prelat.*
[o] *Tot. tit de translat. episc. & Rebuff. in prax benefic par. 1. tit. de translat. episc.*
[p] *C. Significasti. 4. de elect.*
[q] *C. antiq. 23. de privileg.*
[r] *C. nisi 3. de usu pallii.*

s C. 1. eod. tit. tandam poteſtatem plenam, qua ipſi in Epiſcopos ſibi ſubditos utuntur, [s] eoque amicti ſunt duntaxat in Eccleſiis provinciæ ſuæ diebus feſtis à Pontifice præ-

t C ex tu. r. tit. 5 eod. tit. ſtitutis, & [t] priuſquam illud acceperint, Synodum vocare, aquam luſtralem conficere, ſacros ordines conferre, dedicare baſilicas, aliave exercere, quæ ei muneri incumbunt, nefas habetur. Pallium igitur Henricus per Robertum Apilton Canonicum Eboracenſem Bononiam miſſum à Pontifice impetravit, quod ei poſtea Wyntonienſis & Norwicenſis Epiſcopi poteſtate ſibi reſcripto Pontificio delegata in palatio regis Suttonæ, preſentibus Rege, Humfredo Duce Glocceſtrenſe, Richardo Warwicenſe, Georgio Marchiano Comitibus, aliiſque proceribus multis ſolennibus ceremoniis tradiderunt: & obedientiam fidemque Pontifici ibidem ſpoſpondit (iiſdem illud exigentibus,

u d c. Significaſt.. de electi. quia [u] pallium ſine iſtjuſmodi jurejurando tradi non debuit) jurejurando hac verborum formula concepto. *Ego Henricus Archiepiſcopus Cantuarienſis fidelis & obediens ero Beato Petro, Sanctæque Apoſtolicæ Romanæ Eccleſiæ: & Domino meo Johanni XXIII, ſuiſque ſucceſſoribus Canonicè intrantibus. Non ero in conſilio aut conſenſu ut vitam perdant aut membrum, ſeu capiantur mala captione. Conſilium quod mihi credituri ſunt per ſe aut nuncios, ſeu literas ad eorum damnum me ſciente nemini pandam. Papatum Romanum & regalia Sancti Petri adjutor ero iis ad retinendum, & defendendum, ſalvo ordine meo contra omnem hominem. Legatum Apoſtolicæ ſedis ineundo & redeundo honorificè comitabor, & in ſuis neceſſitatibus adjuvabo. Vocatus ad Synodum veniam, niſi præpeditus fuero Canonica præpeditione. Apoſtolorum limina ſingulis trienniis viſitabo, aut per me aut per meum nuncium, niſi Apoſtolica abſolvar licentia. Poſſeſſiones ad menſam meam Archiepiſcopalem pertinentes non vendam, neque donabo, neque impignorabo, neque de novo infeudabo, neque alio modo alienabo, inconſulto Romano Pontifice. Sic me Deus adjuvet & hæc ſancta Evangelia.* Ita rerum ſacrarum & Eccleſiaſticarum poteſtatem à Pontifice conſecutus, prædiis tamen aut agris Eccleſiæ inconſulto rege, ſe immiſcere non poterat: Leyceſtriæ igitur regem adit, ubi III. Kal. Junii in eorum poſſeſſionem miſſus eſt, poſtquam fidelitatem regi juramento promiſiſſet, & ſingulis porrò clauſulis reſcripti Pontificii tranſlationem continentis expreſsè renunciaſſet, quæ regi fraudi eſſe, aut de majeſtate regia derogare poterant: & poſtea univerſi ſedis Cantuarienſis proventus, qui ſecundum Thomæ Arundelii mortem fiſco cedebant, ſexcentis marcis prius numeratis ei ex gratia ſingulari, diplomate regio conceſſi ſunt. Leyceſtriam autem venerat Henricus ad conventum ordinum regni evocatus, quem rex ibi habuit, ut cum prælatis, proceribus & populo ſuo, de novis legibus ferendis, de re pecuniaria, & de univerſo regni ſui ſtatu ageret: & in eo ſumma cum prudentia ab Eccleſia maximam calamitatem avertit, quæ ex invidia apud proceres & populum ex opulentia prælatorum concitata, aliquoties ſub Henrico IIII emergere, jam vero propiùs ſub rege novo imminere videbatur. Etenim in conventu ordinum Coventriæ ante decem annos convocato, erat enim annus MCCCCIIII. Henrico IIII pecunias ad bellum adverſus Scotos, Wallos, Britones, Flandros, & Gallos gerendum poſtulanti, milites & civitatum delegati ex inferiore ordinum domo reſponderunt, non poſſe aliter inopiæ publicæ ſuccurri, quàm ſi immenſæ Eccleſiaſticorum opes minuerentur: eam ſiquidem eſſe populi Anglicani conditionem, ut non modo pecunias

pecunias in usus belli quotidiè erogaret, sed & corpora hostibus publicis objiceret, dum illi interea domi considentes, nec corporibus nec opibus reipub. inservirent. Iis Thomas Arundelius Cantuariensis animosè respondit, frequentius ab ordine sacro concedi decimas quàm quintasdecimas à populo, & plures colonos, famulosque suos ad militiam nomina dare, quàm colonos procerum, nobiliumve, iisque accedere sacerdotum orationes, quibus interdiu noctuque effusis, divinum numen reipublic. propitium reddunt. Et ad regem statim conversus, & in genua procumbens rogat, ut jurisjurandi memor esse velit, sub cujus religione Deo hominibusque solenniter voverat, se jura & privilegia Ecclesiæ sarta tecta conservaturum: & prensatis deinceps quibusdam proceribus, quos causæ suæ favere existimabat, tantum effecit, ut postulata militum publico ordinum decreto rejicerentur. Post sex annos in alio ordinum Concilio ab Henrico IIII. Westmonasterii habito, milites ex inferiore ordinum domo iterum delecti breviculo regi porrecto demonstrant, proventus Prælatorum & Monachorum, quos illi in libidines & voluptates suas exhaurirent tales esse, ut ex iis omnia regis & ærarii incommoda possint resarciri: etenim ex iis posse sustentari quindecim comites, mille quingentos equites, sexies mille ducentos armigeros, & centum Xenodochia, & proinde à rege petunt ut ex iis in ærarium redactis velit publicis necessitatibus subvenire. Quibus iterum respondit Thomas Cantuariensis, non peti à militibus Ecclesiasticorum prædia ad fiscum locupletandum, sed ut ex opimis Ecclesiæ spoliis fortunas proprias luxu profligatas restaurarent; id quod antea acciderat in Gallorum cœnobiis quæ propter bella inter Gallos & Anglos fisco addicebantur, è quibus ne dimidium marcæ (ait ille) regi superest. Tum etiam militum postulata rex facilè rejecit, sive quod æternam Ecclesiæ expilatæ infamiam pertimesceret, sive quod existimaret eos consilii illius authores esse, qui occultè Joannis Wiclevi partibus favebant, à quibus ille semper abhorrebat. Ab eo tempore dum regnaret Henricus IIII nihil in Ecclesiam tentatum est. At in hoc conventu Leycestrensi, à rege novo milites & civitatum delegati ex inferiore ordinum domo per libellum supplicem iterum petierunt, ut de postulatis suis adversus Ecclesiasticos ante quatuor annos propositis denuo cognosceretur, & sententiæ in utraque ordinum domo dicerentur. Hanc ab causam vehementer animi angebatur Archiepiscopus, qui valdè sollicitus erat, ne quid Ecclesia sub administratione sua detrimenti acciperet, & metuebat præsertim de regis juventute, quæ ad consilia præcipitia & res novas propensa esse solet. Re igitur cum Episcopis communicata, placuit, ut sacer ordo ingenti pecuniarum vi regi oblata, eum ad bellum Gallo inferendum incitaret, pro vindicando Gallorum imperio, quod Edvardus II ex nuptiis acquisitum ad posteros transmiserat: eamque ob causam Henricum statim synodum Londini convocasse plærique ejus seculi scriptores tradiderunt, cujus tamen acta hodie in publicis archivis non reperiuntur. Gallorum autem imperium reges nostri hoc jure vendicant. Mortuo Carolo Pulchro rege Galliæ sine liberis, qui solus ex stirpe mascula Philippi pulchri, patris sui supererat, Edvardus III rex noster, Edvardi II filius ex Isabella Philippi Pulchri filia genitus, per legatos coronam Galliæ ab ordinibus ejus regni postulabat, quod ipse Philippum Pulchrum avum maternum, & Carolum avun-

avunculum proximo cognationis gradu attingeret. Contra Philippus Valesius filius Caroli Valesii, qui Philippi Pulchri frater erat, contendebat-se Caroli Pulchri regis novissimi patruelem gentilitio jure proximum esse; Edvardum verò Philippi Pulchri ex filia nepotem, & Caroli Pulchri amitinum juri materno fidere, quod Galliæ Legibus & institutis adversetur, quæ viris tantum non fœminis regnum tribuant, legis Salicæ verba recitans, *In terram Salicam mulieres ne succedant*; terramque Salicam Franciam esse asseruit. Galli vero spreto Edvardo Philippum regem crearunt, ideo Edvardus titulum regis Galliæ protinus assumsit; quo deinceps reges nostri semper usi sunt, & Gallos fœliciter invasit, posterisque belli illius causam unà cum hæreditate reliquit. Secundùm cum Richardus II homo imbellis à Gallis abstinuerat, & Henricus IIII princeps fortissimus partìm Wallorum defectionibus, partìm intestinis procerum factionibus impeditus, universas regni sui vires in eos emittere non potuerat. Erat autem in Henrico V ætas, animi magnitudo, opes, domestica tranquillitas, omniàque ad hoc bellum opportuna. Præterea Henrico Cantuariensi videbatur juvenis ingenium acre & quietis impatiens, negotio aliquo arduo exercendum, eique hostem externum objiciendum esse, ne domi res commoveret, quemadmodum torrenti non aliter potest occurri, quàm si aqua in plures alveos distrahatur. Is igitur Regem in conventu procerum solio insidentem loco suo assurgens ita alloquitur.

De publicis regni tui negotiis consulenti tibi (Serenissime Rex) cùm multa hucusque proposita fuerint, quæ ad subditorum tuorum vitia bonis legibus compescenda, ad jus singulis æquè dicendum, pacémque domi constituendam spectant, non possum ego inter reliquos gradum amplissimum beneficio tuo nuperrimè consecutus, sine ingratitudinis nota ea reticere, quæ ad fines Imperii tui propagandos, nominisque tui famam apud exteras gentes celebrandam necessaria mihi videri solent. Postquam enim populo tuo leges utiles sanxiveris, justitiam rectè administraveris, & tranquillitatem domesticam conciliaveris, incolumem vitam licèt agere possis & securam, at gloriæ tuæ parùm consules, nisi forás prospicias, quæ ratione regni tui terminos amplificare, & hostium tuorum injurias vindicare possis, cum regum universorum animis ea opinio semper insederit, ut Majestatis suæ fastigium non tam in generis nobilitate, voluptatibus, rerum affluentia, subditorum opibus, pace domestica, quàm in imperii amplitudine, in multitudine subditorum, in civitatum numero positum esse existiment. Quamvis autem Anglia & Hibernia per longam majorum tuorum seriem transmissæ abundè tibi ista suppeditent, exiguæ tamen sunt, si cum amplissimo Galliæ imperio conferantur, quæ populi frequentia, opulentia civitatum, propugnaculis & præsidiis universis orbis terrarum imperiis antecellit, utpote quæ supra octuaginta provincias populo refertissimas, centum & octo Episcoporum diœceses, supra mille cænobia, & parochias centies trigesies mille, ipsis Gallis authoribus, complectatur. Ista vero omnia ab Edovardo III, proavo tuo ad te jure sanguinis devoluta, Carolus VI Gallorum rex vulgò dictus injustè possidet (ut taceam assiduas Gallorum injurias populo tuo illatas in Normania, Gasconia, Aquitania, in comitatibus Andium & Manii, quæ majores tui alio jure, Gallis annuentibus, olim possederunt) & ut aliquam injuriæ speciem præferant, obtrudunt legem Salicam à Pharamundo primo Francorum rege latam, quâ cautum asserunt, Ne mulieres in terram Salicam succedant; *per terram Salicam Galliæ imperium*

imperium denotari interpretatione subdola asserentes, ut mulieribus ab imperio suo capessendo per hunc fucum amotis illuderent. Cujus Commenti novitatem ipsius legis inscriptio satis coarguit. Enimverò à plerisque illius gentis [x] *scriptoribus traditum est, Pharamundum fuisse ducem solius Franconiæ in Germania, & Rhenum nunquam transivisse, neque Galliæ fines attigisse: post quadringentos autem annos ab ejus excessu cùm Carolus Magnus Saxones debellatos ad fidem Christianam adegisset, quosdam ex illius militibus ad flumen Salam ultra Rhenum sedes fixisse in ea parte Germaniæ, quam hodiè Misniam dicimus, eósque Salios Francos fuisse appellatos, qui ab impudicis fœminarum Germanicarum moribus abhorrentes, lege latâ interdicebant, Ne fœminæ in aliquam terræ Salicæ partem jure hæreditario succederent. Ita ineptè illa sanctio ascribitur Pharamundo, quæ populum post quadringentos à Pharamundo annos ortum authorem habuit, neque Gallis magis quàm Belgis, qui tum Galliæ finibus continebantur, aut alii populo finitimo convenire potest. Vel si pro Gallis lata fuerit,* [y] *ad privatas hæreditates, non ad publicum imperii jus, aut regni successionem pertinet. Proinde Gallorum reges ipsi cum de regnandi jure inter ipsos ageretur, nullam unquam hujus legis rationem habuerunt, nisi quando cum principibus externis contenderent, ut eos ab imperio suo hac ratione amoverent. Pepinus enim, qui primus Pharamundi posteros regno spoliavit, deposito Childerico, ex hæreditate Blithildæ filiæ Clotharii primi authore Zacharia Pontifice Romano, & accedentibus populi Gallici suffragiis, principatum vendicavit. Cùm posteri ejus per ducentos annos imperassent, Hugo Capettus, excluso Carolo Lotharingiæ duce, qui solus ex hæredibus Pepini & Caroli magni supererat, seipsum gessit pro hærede Lingardæ filiæ Carlomanni, qui Caroli Magni nepos erat, eóque titulo Gallorum imperium accepit. Ejus nepos Ludovicus decimus Galliæ rex, quem Christiani omnes inter Divos relatum colimus, de jure Capetti avi sui parùm securus, ab imperii fascibus religione ductus abstinuisset, nisi in animum induxisset, Isabellam reginam aviam suam hæredem fuisse Ermingardæ filiæ & hæredis Caroli Lotharingici, quem Capettus vita simul & regno nefariè spoliaverat. Ab eo orti sunt posteriores Gallorum reges, & Carolus VI, qui hodiè Galliam tenet: atque illi omnes ex hæreditate fœminarum imperium consecuti sunt, quam tibi interdicere volunt ex lege Salica, eáque te veluti larvâ deterrent, cùm ipsi eam interea impunè contemnant. Neque enim lex justè appellari potest, sed legis potiùs larva & imago, quæ nullam æqui bonique speciem in se continet, quin legibus reliquis omnibus humanis simul & divinis adversatur. Legibus siquidem Romanorum civilibus, quas universarum gentium consensus approbavit,* [z] *fœminæ ad hæreditates cum masculis vocantur, & agnationum, cognationúmque differentia justissima ratione antiquata est, quòd illi qui eam invexerant, naturam accusare videbantur, quæ fœminas, non masculos genuisset, & fœminæ ex parentum culpa plectebantur, quòd fœminæ, non masculi nascerentur. Eodem jure deinceps usi sunt Siculi, Neapolitani, Navarræi, Hispani, Lusitani, Scoti, & (ut de nobis ipsis nihil dicam) gentes ferè universæ, quorum omnium legibus, fœminæ, deficientibus masculis, ad capessendos regni fasces admittuntur. Isti verò omnes divinæ legis præscriptum secuti sunt, quam Deus optimus maximus per Mosem Hebræis tulit cap. XXVII. Libri Numerorum:* si mortuus fuerit homo absque filio, ad filiam ejus transibit hæreditas. *Cui sanctioni si leges reperiantur uspiam gentium contraria, non leges sunt, sed corruptela, cùm discedant à prima justitia*

x *Gregor. Turon. lib. 2. Paul. Æmyl in princ. Girard du Haillan. liure. 1.*

y *Franc. Hottom. in Francogall. cap. 10.*

z *L. maximum intem. c. de liber. præterit. l. lege 12. tab. c. de legit. hæred. Sect. si quis igitur. Auth. de hæred. ab intest. Sect. item vetustas. Instit. cod. tit.*

stitiæ norma, quam summus legislator populo suo promulgavit. Ut omittam fœminas, quæ populo isti imperabant, & reges, qui ad illud imperium ex jure materno admittebantur, Christum ipsum fuisse regni Judaici legitimum hæredem Christiani omnes agnoscimus: cui tamen titulo non modo repugnant isti, qui ex fœminarum hæreditate jus succedendi transmitti negant, verùm etiam beneficia illa immensa nobis adimunt, quæ Deus humano generi per Christum pollicitus est. Nam cum Deus Abrahamo spondebat, beatas in ejus semine futuras gentes universas, quòd Messias ex ipsius familia proditurus esset; cum Propheta Esaias & Michæas spiritu sacrosancto afflati multis retro seculis prædicebant Christum ex radice Jessæ, ex familia Davidis emersurum, & tribum Juda inter reliquas nobilissimam esse, quòd ex ea dux populi Israelitici Christus originem ducturus esset: sublatâ fœminarum successione, in hisce oraculis veritas desiderabitur, quia ex semine Abrahæ, ex Jessæ radice, ex familia Davidis, ex tribu Juda Christus patre æterno genitus per solam matris hæreditatem oriri potuit. Verùm Galli promissionibus divinis fidem potiùs abrogare, quàm principi externo obtemperare volunt, & qui se Christianissimos appellant, legem fictitiam Pharamundi hominis Ethnici legibus sacris à Deo editis anteponunt. Sciscitor ergo à Gallis quâ ratione fœminas à jure regnandi arcent, quas reliquæ gentes admittunt? An imperium Gallorum à masculis solis administrari potest, quòd præstantius sit imperiis, tum reliquarum gentium omnium, tum etiam Judæorum, quod Deus ipse constituit? an Gallia, quæ producit viros, ut ipsi volunt, omnium mortalium fortissimos, fœminas edit genere humano universo ineptiores? An fortè Isabella abavia tua aliquid sceleris admisit: quare ipsa regis filia & regum soror regno privaretur? Licèt hæc omnia Gallis concedamus, cum tamen Edv.rdum proavum tuum repudiaverint, tibique ipsi omnem in eos potestatem modò abrogent, Majestatis jure optimo arguuntur. Sit enim rata apud Gallos lex Salica, amoveantur fœminæ, solique masculi imperii hæreditatem adeant: at quibus illius legis verbis excluduntur fœminarum filii masculi? num exlusis fœminis ob levitatem sexui innatam, eadem lex secum pugnans ratione contrariâ masculos repudiat? vel fortè ipsi verba de fœminis sancita ad masculos prorogatione odiosa extendunt? semota igitur Isabella quare non admittebant Edvardum filium virum magnanimum & prudentem? quare te principem imperio idoneum non vocant? Nam apud Jureconsultos receptum est, [a] *ab indigno aut incapaci posse jus aliquod ad hæredem transmitti, & istjusmodi* [b] *leges, quæ fœminis hæreditates adimunt, rectæ rationi & naturali æquitati contrarias esse, adeóque strictissimam in iis interpretationem admitti, neque* [c] *produci posse ultra verborum apices, nec* [d] *à fœminis ad masculos, nec* [e] *ad speciem omissam, quin potius* [f] *in partem benigniorem esse ac-*

a *L. Si ex patronis.* 10. *Sect. Julianus. ff. de bonis libert. l. Divi fratres.* 17. *ff. de jure patr. l.* 1. Sect. *si filius. ff. de suis & legit. hæred. l. cum dotem.* 57. *ff. ad leg. Falcid. l.* 2. Sect. *nullum. ff. de decurion. l. in servitutem.* 16. Sect. *si patroni filius. ff. de bonis libert. l. si vellem.* 4. Sect. *si deportatus. ff. eod. tit. l.* 1. Sect. *filium. ff. de bon. poss. contr. tab.* b Sect. *neque authens de trient. & sereniss. d. l. maximum vitium. c. de liber. præter Bald ad l.* 2 *n.* 7. *c. quæ sit. long. consuet. Bald. ad l. si defunctus. n.* 8. *C. de suis & legit. Anchor. ad c. canonum statuta. n.* 311. *de constit. Alex. cons.* 16. *vol.* 1. *Bart. ad. l. cunctos populos. n.* 33. *C. de sum. trinit.* c *L. curiales. C. de præd. decur. lib.* 10. *l. filius fam.* 7. Sect *sed meminisse. ff. de donat. l. maritum.* 42. *ff. sol. matr. l. si. vero.* 64. Sect. *si vero. ff. eod.* d *L. si ita scriptum.* 45. *in princ. ff. de leg.* 2. *Rebuff. ad. l.* 1. *ff. de verb. sign.* e *L. prospexit.* 12. Sect. 1. *ff. qui & à quib. manum. l. commodissime.* 10. *ff. de lib. & posthum. l. si. eum dotem.* 22. *in princ. ff. sol. matr.* f *C. statutum.* 22. *de elect. in* 6.

cipiendas

ipi endas. Quocirca cum ad imperium Gallorum ab humanis simul & divinis legibus vocatus sis, armis jus tuum vendices (potentissime Rex) quod Galli tibi adimunt, coronam regibus Gallicis excutias, quam ipsi per nefas induunt, defectiones populi istius ferro flammáque coerceas, apud exteras gentes antiquam nominis Anglici dignitatem asseras, nec patiaris ut ignaviam tuam, neglectis hostium injuriis, posteri tui incusent. Tibi enim prater justissimam belli causam, cui auxilium divinum solet accedere, atas florida, corpus vegetum, populus proceresque obsequentes, regnum potentissimum, & reliqua omnia adsunt, qua ad bellum opportune gerendum possunt desiderari: nos denique subditi tui Ecclesiastici ampliorem pecuniarum vim decrevimus, quàm majores tui ab ordine nostro unquam acceperunt, quas ad bellum hoc suscipiendum animis propensissimis ad te deferimus, orationibus nostris divinum numen quotidiè porrò imploraturi, ut velit prospero armorum successu causa tua aquitatem terrarum orbi patefacere.

Cum peroràsset Archiepiscopus, & ex oratione ejus rex videretur valdè commotus, Rodulphus Nevillus Westmerlandiæ Comes qui partium regni septentrionalium præfectus erat, Scotorum incursiones metuens, si rex in Galliam proficisceretur, prolixa oratione suadet Scotos priùs quam Gallos bello petendos esse: & postquam literarum ignorantiam causatus initio se excusasset, quòd cum Domino Cantuariensi nec facundia nec scientia posset contendere, adjecit illud se à viris doctis & rerum usu accepisse, copias conjunctas divisis fortiores esse, & securiùs invadi hostes vicinos, quàm eos qui longiùs positi sunt. Ita enim Romanos priùs in ordinem coegisse Samnites, Fidenates, Volscos, & finitimos Italiæ populos quàm exteros aggrederentur, posteáque exiguam Siciliæ insulam amplissimis regionibus Pannoniarum, Numidiæ, & Germaniæ præposuisse, quòd Italiæ conjuncta esset. Docere voluit adversus Scotos domi rem geri, ubi præstò sint milites aliáque omnia ad bellum necessaria: adversus Gallos opus esse classe & exercitu ingenti, sumptúque immenso, cum in hostili solo agendum sit: facilem porrò in Scotos fore victoriam, rege in Anglia jam captivo, rebúsque domi ex Albani Pro-regis intempestiva severitate perturbatis: justissimam denique esse belli causam ex rapinis & latrociniis, quæ Scoti quotidiè in nostros exerceant, quæque atrociùs exercere poterunt, dum Angli Gallos aggrediantur antiquo & naturali quasi fœdere, quod inter eas gentes intercessit, Scotis conjunctos: & proinde summo cum periculo Galliam invadi, priusquam Anglia à Scotis domi secura reddatur. Orationi Nevilli respondit Joannes Dux Exoniensis prudentia & literarum cognitione insignis, quas in Italiæ Academiis comparaverat, eo à patre amandatus, ut ordinibus sacris initiaretur: Is vero contra ornatè differit Gallos prius invadendos esse, quòd Scoti eorum opibus innixi Anglos soleant lacessere: Gallis verò debellatis, Scotos sponte obtemperaturos, adducto Medicorum aphorismo, qui docet medicinam causæ morbi primo adhibendam esse, & ante omnia humorem purgandum esse, ut vulnus rectè sanari possit. Unde enim (inquit) poterunt Scoti haurire literarum aut armorum rudimenta, nisi fuerint in Gallia educati? Unde poterunt sustentari proceres Scoti, deficientibus pensionibus, quæ è Gallia solent suppeditari? subjugata Gallia, cujus gentis auxilium commerciúmve Scoti implorabunt? Non à Dania, cum Danus ducta sorore tua tibi affinis sit, non à Lusitania aut Castilia, cum u-

érque Rex patruelis tuus te proximè attingat, non ab Italia, quæ nimis remota eſt, non à Germania, aut Hungaria, quæ fœdere nobiſcum conjunguntur: ideóque cum Gallis Scoti ultro in poteſtatem tuam venient, quemadmodum ſucco deficiente, ipſam arborem emarceſſere neceſſe eſt. Propoſitis deinceps Malcolmi & Davidis Bruſii exemplis, demonſtrat Scotos nunquam Angliam ingreſſos fuiſſe, niſi dum Angli in Gallia bellum gererent, quibus propterea opponendos eſſe Weſtmerlandum cum milite delecto, ne quid abſente rege tentent,& deniq; Scotia cum Gallia comparata,illam tenuem & exiguam, hanc opulentam & opimam victoriæ mercedem fore. Ad hanc ſententiam adeò propenſi erant regis procerúmq; & præſertim fratrum regiorum,Clarentii,Bedfordienſis,& Gloceſtrenſis animi, quos nominis ac famæ ex bello Gallico majorum ſuorum exemplo comparandæ cupiditas incitabat, ut cum de bello Gallis inferendo ſuffragiis pro more decernendum eſſet,in ſententiam Cantuarienſis ſinguli quaſi pedibus irent,& confuſis vocibus in Concilio omnes arma,Galliámq;inclamarent. Hac ratione Henr. ſummam apud poſteros prudentiæ laudem eſt conſecutus,quòd hoc conſilio tum belli fæliciſſimi,tum diſcriminis maximi ab Eccleſia avertendi author fuerit. Rex ſoluto conventu, milites,claſſem,& reliqua omnia ſollicitè comparat, quibus ad tantam belli molem opus erat, ut ſequenti anno
1415. Galliam invaderet. Eo autem ineunte, ut ex jure gentium ageretur, legati in Galliam mittuntur Dunelmenſis & Norwicenſis Epiſcopi ad regnum Galliæ à Carolo rege poſtulandum, quibus benignè acceptis, id ſolum reſpondit Carolus ſe brevi legatos in Angliam miſſurum, qui eorum poſtulatis reſponderent. Claſſe autem & copiis ad expeditionem paratis, & militibus Southamtoniæ convenire juſſis, ut ibi in naves conſcenderent, dum Rex eò profecturus Wyntoniæ eſſet, legati Gallici ad eum venerunt à Carolo miſſi Vindocinus Comes, Gulielmus Bouratierus Archiepiſcopus Bituricenſis, Petrus Fremellus Epiſcopus Lexovienſis, & Gualtierus Colus regi à ſecretis, quorum nomine Bituricenſis oratione elegantèr compoſita poſtquam belli miſerias, paciſque commoda pluribus verbis ornâſſet, Henricum regem rogat, ut Catharina filia Caroli in uxorem ducta, ab armis vellet diſcedere, & dotis nomine pollicetur ingentem pecuniarum vim, & aliquam earum provinciarum partem, quas ille jure hæreditario poſtulabat. Cui pro tempore reſpondit Rex, velle ſe de conditionibus ab iis propoſitis deliberare, & poſtridie in ſolio regio conſidens, aſtante frequente procerum multitudine, legatis ad ſe vocatis id ſolum reſpondit, conditiones ab iis propoſitas non eſſe iſtiuſmodi, quæ à ſe cum dignitate ſua poſſint accipi: & Henricum Cantuarienſem è reliquis evocatum ad orationem Bituricenſis copioſiùs reſpondere jubet. Ille ſic orditur. *Regi poſtquam regni gubernaculis admonitus fuerit, nihil antiquius fuiſſe, quàm ut pacem tum domi inter ſubditos, tum foras cum externis principibus conſervaret. Eam ob cauſam ordines regni ſui pridem convocaſſe, à quibus res domeſtica compoſitæ fuerint, legatos poſtea in Galliam miſiſſe ad res repetendas & poſtulandas eas imperii Gallici partes, quas Anglorum reges per aliqua jam ſecula jure ſuo tenuiſſent. Cum verò legati ſui à Carolo nullum reſponſum retuliſſent, regem militum delectus habuiſſe, comparaſſe omnia, quæ ad bellum neceſſaria eſſent, & jam paratum eſſe ad trajiciendum in Galliam, ut injuriam eorum ultum iret, cum nullam apud eos juris ſui rationem haberi animadverteret. Ut tamen univerſis gentibus teſtatum faceret,*

quàm

quàm alienus esset ab effundendo Christianorum sanguine per mutuas hasce bellorum lanienas, regem de jure suo aliquid remissurum, exauctoratis militibus & concili-ata pace inter utramque gentem per nuptias Catharinæ, modo ducatus Aquitaniæ, Andium, & reliquæ ditiones restituantur, quas olim majores sui in Gallia nec vi, nec clam, nec precariò possederint. Eæ vero conditiones nisi accipiantur, regem in Galliam cum exercitu propediem ingressurum, ferro flammáque in omnes ejus regni partes grassaturum, neque à cædibus aut ultione temperaturum unquam, donec eos in ordinem coëgisset, & imperium ex majorum hæreditate sibi delatum recuperasset. Denique obtestari Deum Opt. Maximum causæ suæ testem simul & vindicem, cujus numen armis adeo justis propitium fore consideret. Perorantem Archiepiscopum excipit Rex, & verbo regio confirmat omnia quæ ille fusiùs & ornatiùs explicasset: ad quæ cum Bituricensis convitia referre inciperet, & regem liberiùs incessere, quàm legati munus pateretur, à rege temeritatis suæ solùm est admonitus, & legati omnes sub fide publica regno excedere jussi sunt, Eos brevi postea rex secutus est, cum exercitu universo Southamptoniâ solvens Idib. Augusti, & primo in Normaniam appulsu Harfleum oppidum munitissimum post unius mensis obsidionem capit, inde vero ingruente hyeme versus Caletum tendens, trajecto fluvio Sequana, VIII. Kalend. Novembris propè Agincurtum in itinere impeditus & provocatus Gallos justo prælio profligavit. Nunquam sanè ab Anglis fælicius pugnatum est, nam Gallorum X. millia cæsa sunt, desideratis ex acie nostra solum ducentis, uti scriptores [g] historiæ Gallicæ prodiderunt. Taceo duces Aurelianensem, Barbonium aliorúmque procerum numerum ingentem, qui captivi in Angliam abducti sunt. Interea dum rex in Gallia ageret, Henricus Cantuariensis, rege ita jubente omnes è diœcesi Cantuariensi Ecclesiasticos in armis esse jubet, nequid Galli in Cantium incursionibus opportunum, rege absente, moliantur: posteàque Synodum provinciæ suæ Londini indicit ad IIII Kal. Decemb. primus autem dies solennibus & ceremoniis tributus est. Nam post sacra à Cantuariensi manè facta ad summum altare Divi Pauli, Gulielmus Lyndewode Cancellarius Cantuariensis coram Ecclesiastico ordine universo in Capella Divæ Mariæ ejusdem Ecclesiæ coëunte, concionem habuit, propositis primo illis Jeremiæ verbis, *State super vias & videte.* Diebus insequentibus Episcopi & Abbates in Capellam Divæ Mariæ se conferentes; Priores autem Decani, Archidiaconi, & singularum diœcesium procuratores secedentes in domum Capitularem seorsìm de negotiis Ecclesiasticis agebant, atque ideo ista domus superior Synodi, hæc autem domus inferior solet appellari. In ea Synodo Regi ad bellum Gallicum decretæ sunt duæ decimæ ex omnibus proventibus & beneficiis Ecclesiasticis quæ decimas præstare solebant, ita ut una ad diem Divi Martini proximum, altera ad eundem anni insequentis diem exsolveretur; & IIII Non. Decemb. Cantuariensis singulos dimisit, postquam ex utriusque Synodi suffragiis, rege etiam illud rogante, statuisset, ut dies Divi Gregorii, Davidis, Ceddæ, & Winifredæ inter ferias haberentur. Quod decretum inter [h] constitutiones Angliæ etiamnum reperitur. Kalendis Aprilis anno sequenti Henricus aliam Synodum Londini vocat, ut de legatis ad concilium Constantiense mittendis cum Episcopis & reliquis prælatis ageret. Divisus enim erat hucusque orbis Christianus inter tres Pontifices, Joannem XXIII. Romæ,

g *Paul. Æmil. in Carol. 6.*

Cap 6. v. 16.

h *C. ineffabilis. de feriis. Lyndw.*

1416.

D 2 Gregorium

Gregorium XII. Arimini, Benedictum XIII. Avenioni Pontificis Romani munia exercentes. Neque enim Gregorius & Benedictus sententiæ in Synodo Pisana contra se latæ acquieverant. Joannes autem à principibus Christianis omnibus interpellatur pro tollendo hoc schismate, ante duos annos Constantiæ in Germania Concilium Christianorum omnium indixerat, quod tamen ægrè & invitus præstitit, veritus ne à Concilio Pontificatu suo abdicaretur, id quod postea accidit, sicuti deinceps dicemus. Henricus Constantiam edicto Pontificio citatus, Robertum Appulton Eboracensem & Joannem Forst Lincolniensem Canonicos, Procuratores suos Constantiam ante biennium ablegaverat, qui Concilio suo nomine interessent; à rege autem & ordine Ecclesiastico Comes Warwicensis, Episcopi Sarisburiensis, Bathoniensis, & Herefordiensis, cum Abbate Westmonasterii: & Priore Wigorniæ eodem tempore Constantiam legati missi erant: quorum numero jam imminuto per mortem Roberti Hallum Sarisburiensis, & Roberti Mascall Herefordiensis Episcoporum, qui Constantiæ obierunt, & quòd frequentiores aliarum gentium legati Constantiæ essent, in hac Synodo delectus est Richardus Clifford Londinensis Episcopus, & duodecim Doctores, una cum Academiæ Oxoniensis & Cantabrigiensis Cancellariis, qui ea etiam legatione fungerentur, & ad eorum sumptus ex singulis libris beneficiorum & proventuum Ecclesiasticorum duo denarii sunt. In Galliam primò, mox in Angliam venit hoc ipso tempore Sigismundus Romanorum Imperator, ut pacis tum in Ecclesia, abdicatis protervis Pontificibus, tum inter utrumque regem, depositis armis, constituendæ author esset. Eo rogante, rex cum Cantuariense & Synodo egit, ut legati Constantiam quamprimùm mitterentur. Sancitum porrò est in ea Synodo, deponenda esse apud sequestrum defunctorum bona, donec testamentum exhibeatur & approbetur, & ne executoribus permittatur bonorum administratio, donec justum inventarium scripserint, & ut iis solum bonis se immisceant quæ in inventario scripta sunt: additúmque pro ratione temporum, ne quid ultra quinque solidos pro insinuatione testamentorum aut ratiocinio exigatur; denique in gratiam regis concessum est, ut Ecclesiastici decimam ad festum Divi Martini ex decreto superioris Synodi solvendam, ante sex menses repræsentarent. Cæterùm Sigismundus Imperator componendis Anglorum & Gallorum discordiis frustra studet. Nam dum ageretur cum Legatis Gallicis, qui cum Sigismundo in Angliam venerant, de pacis conditionibus, è Gallia allatum est Harfleum oppidum à Gallis obsideri, & quadringentos Anglos à Joanne Comite Arminiaco collatis signis cæsos esse, qua clade ita irritatus est regis animus ut à pacis nomine deinceps abhorreret, & in Galliam illicò profecturus erat, nisi ab Imperatore monitus se continuisset, ideòque Joannem ducem Bedfordiensem fratrem suum cum classe & copiis instructis in Normaniam mittit. Igitur Sigismundum aureæ periscelidis ordine donatum, & in Anglia per quatuor menses magnificentissimè acceptum, icto mutuo fœdere Rex circa finem Augusti Caletum usque cum comitatu splendido & magna navium multitudine deducit; inde Sigismundus Constantiam concedit, ut Concilio interesset. Rex autem Caleti aliquandiu substitit, ut rebus Gallicis consuleret, eòque etiam Henricus Cantuariensis, finita Synodo, ex Anglia transmisit. Dum rex Caleti esset, eò venerunt Johannes Burgundionum Dux,

Archiepiscopus,

Archiepiscopus Rhemensis, aliique legati à Carolo Gallorum rege missi, ut pacem impetrarent tempore longè alieno, quòd rex ob recentes Gallorum injurias in belli curas intentus erat, ne ipse in prælio Agincurtensi superiore anno victor, clade nuperrimè accepta, pacis conditiones accepisse, non dedisse videretur. Ideo compositis rebus Gallicis in Angliam mox reversus, conventum Ordinum Westmonasterii habet, in quo pecunias & militum delectum ad subsidium belli Gallici sequenti anno rursus suscipiendi facilè impetravit. Caleto etiam rediit eodem tempore Henricus, & à rege jussus Synodum Londini V. Id. Novemb. convocavit, in qua obtinuit, ut duæ decimæ regi in Galliam profecturo concederentur, exorantibus Henrico Beufort Wyntoniensi Episcopo unà cum summo Angliæ Mareschallo, & Henrico Ware ex Cancellario Cantuariensi pridem Custode privati sigilli facto, qui à rege eam ob causam ad Synodum missi erant. De cætero nihil in ea Synodo actum est, quàm ut [1] dies Joannis de Beverlaco, aliúsque Crispini, & Crispiani martyrum in memoriam prælii Agincurtensis, qui in eum diem inciderat, inter solennes haberentur. At rex vocatis ad se proceribus, & conscripto lectissimorum militum exercitu, classéque instructa, in Normaniam transfretavit Kalendis Augusti anni sequentis, relicto Joanne Bedfordiense, qui se absente remp. administraret: eoque abeunte, Henricus singulis provinciæ suæ Episcopis mandat, ut ad omnes Dei, Divorúmque Ecclesias pro regis incolumitate, & prosperis armorum auspiciis supplicationes haberentur. Eo etiam anno Henricus egregio justitiæ & magnanimitatis suæ specimine edito, simul etiam demonstravit, quantùm omnes clavium Ecclesiasticarum authoritatem eo sæculo reformidarent. Nam cum Dominus Strange, Elizabetha uxor, multique eos comitati famuli ad Ecclesiam Divi Dunstani die Pascatis, ut sacris vesperarum interessent, accedentes, Joannem Trussell militem ex antiquis inimicitiis invisum reperissent, famuli strictis in Ecclesia gladiis militem, filium, alióśque ex ipsius familia vulnerant, & Thomam Petwardy Civem Londinensem pro rebus componendis seipsum dimicantibus immiscentem confodiunt. Delato mox ad Archiepiscopum crimine, Ecclesiæ ipsi sanguine effuso contaminatæ interdicitur, authores & conscii ad crucem Divi Pauli coram populo pro concione execrationibus diris devoventur, & inquisitione habita in æde Divi Pauli Henricus pro tribunali sedens Domino Strange, & uxori coram eo in genua procumbentibus, & suppliciter ab Ecclesia veniam implorantibus eam irrogavit pœnam, ut famuli solis interulis & femoralibus induti, ipse autem & uxor cereos manu gestantes per publicas Civitatis plateas ab æde Divi Pauli ad Divi Dunstani incederent: quæ omnia solenniter statim peracta sunt: & Archiepiscopo Ecclesiam Dunstani lustranti Baronis uxor vasa sacrâ aquâ implevit: & utrique præterea mandatum est, ut pyxidem & pannos ad altaris ornamentum consecrarent. Interea in Concilio Constantiensi accerrimè disceptatum est de Ecclesiæ Schismate per creationem novi Pontificis conciliando, & de coercendis iis, qui Romanorum Pontificum superbiam, Ecclesiasticorum luxum, inertem monachorum vitam, & innumeras Romanæ Ecclesiæ corruptelas jam liberrimè insectabantur. Horum antesignanus habebatur Joannes Wiclyff, qui sub Edvardo III & Richardo II Oxonii publicè docens, & libris deinceps editis plurimos non solùm ex Academicis, verum etiam

[1] *C. Anglicanæ de feriis.*

1417.

etiam è proceribus, & plebe in partes suas attraxerat. Ab eo ad reliquas gentes Christianas perrexerunt purioris doctrinæ semina, & præsertim ad Boëmos, qui Wiclyffiana dogmata tam avidè amplectebantur, ut Pontifici Romano jam propemodum renunciare viderentur. Ut ergo illis occurreretur, decreto concilii Joannes Wiclyff hæreticus pronunciatur, & sancitum, ut damnatâ ipsius memoriâ, ossa sepulchro eruta igni traderentur, & in omnes, qui ipsius dogmata tuerentur, tanquam hæreticæ pravitatis reos inquireretur. Inde de Boëmis agitur, & damnatis pariter eorum opinionibus, Joannes Huss, & Hieronymus Pragensis hæresiarchæ judicati, flammisque combusti sunt. Quorum interitus maximam & Sigismundo Imperatori, & Concilio universo infamiam apud posteros concitavit, quòd uterque Constantiam vocatus venerat sub fide publica, quam Sigismundus Ladislao Boëmiæ regi dederat: eos salvos & incolumes domum reversuros. Qua tam fœdè violata, Boëmi adeo indignati sunt, ut ascito Joanne Zisca duce fortissimo, Imperatorem deinceps in summum discrimen adduxerint. Synodus autem ipsa, ut facti illius dedecus elueret, Fidem [k] hæreticis non esse servandam decrevit, accersitis Panormitano & Ludovico Romano, magni nominis jurisperitis, qui in eam sententiam tunc temporis responderunt, sicut etiam alii nonnulli, quos [l] commovere authoritate sua illius Concilii Patres potuerunt. A qua tamen [n] Jurisconsulti recentiores deinceps abhorruerunt, ipsósque adeò Pontificios ejus decreti puduit qui fidem publicam [o] Luthero datam ad conventum Wormatiensem, & Protestantibus [p] postea ad Synodum Tridentinam venientibus violare non sustinuerunt. Quid enim magis absurdum vel potiùs impium, quàm fidem, quæ inter Ethnicos sacra semper habita fuit, à Christianis ipsis impunè contemni? Post hæc in Concilio omnium animi in componendas Pontificum discordias intenti erant. Joanni enim XXIII, quòd Pontificatui non renunciaret, sicuti solenniter sposponderat, redeunte ex Anglia Sigismundo, gravissima crimina objecta sunt, qua de causa ipse mutato habitu à Constantia in Austriam clàm fugit; eum tamen Imperator assecutus gladiatoris aut venatoris more amictum coram Concilio sistit, à quo in carcerem conjicitur, & viris aliquot primariis è singulis gentibus, quæ Concilio intererant, delegatis, qui de criminibus ipsius cognoscerent, coram iis de adulterio, incestu, veneficio, homicidio, aliisque horrendis sceleribus postulatur, præsertim de Simoniæ crimine, quòd ipse Cardinalis, & dein Pontifex per sordes factus, beneficia, dignitates, Episcoporum & Cardinalium munera, ordines, peccatorum expiationes, & sacra omnia venûm dedisset. Quibus omnibus per testes comprobatis, Concilii suffragiis sententiâ in eum latâ, dignitate Pontificia spoliatus, & ad carceres damnatus est. Supererant Gregorius XII. & Benedictus XIII. Gregorius cum videret obtemperandum esse, Carolum Malatestam Principem Ariminensem Constantiam Legatum mittit cum liberis mandatis, in quibus ei facultas cedendi Pontificatu nomine suo data est. Carolus igitur insignia Pontificis indutus & in sella Pontificia considens, veluti Gregorii personam gerens publicè perlecta renunciandi facultate, ipsum Pontificatu abdicat. Demum Benedictus à Ferdinando Arragonum rege, qui ei parebat, derelictus, ex Concilii sententia Pontificatu Privatur: & ut istæ Pontificum abrogationes justæ viderentur, [q] Concilium Oecumenicum immediatè à Christo potestatem habere,

k *Concil. Const. sess.* 15.

l *Mar. Salomon. ad l.2 Sect. ex actis. ff. de orig. jur. Petr. Plac. lib.* 1. *epit. delict. c.* 37.

n *Menoch. lib.* 2. *de arbit. Jud. Cent.* 4. *Cas.* 336 *Farrinac. in prac. Crim. tit. de carcerib. & carcerat. q.* 20. & *Menoch. cons.* 100.

o *Bodin. lib.* 5. *de repub. cap.* 6.

p *Petr. Ærod. de ord. Judic. par.* 4. *n.* 15.

q *Sess.* 4. & 5.

habere, eique ſubeſſe Pontificem Romanum, decreto Concilii ſancitum eſt. Jam de novo Pontifice eligendo agitur; placuitque Concilio ex ſingulis nationibus ſex viros deligi, qui cum Cardinalibus conclave ingreſſi Pontificem crearent. Gerebantur enim omnia in Concilio quinque nationum ſuffragiis, [r] Germanorum, Italorum, Anglorum, Gallorum, & Hiſpanorum. Nam in hac Synodo primùm obtinuerunt Angli, ut pro natione haberentur. Ex Anglis itaque Londinenſis, Bathonienſis, Wigornienſis, & Lichfeldenſis Epiſcopi, cum Abbate & Decano Eboracenſe delecti ſunt. Tertio autem die poſtquàm conclave ingreſſi eſſent, ita præeunte Epiſcopo Londinenſi, Ego Richardus Epiſcopus Londinenſis accedo ad Dominum meum Cardinalem de Columna, reliqui omnes ejus authoritatem ſecuti, ſubitò Othonem Colmanam principem Romanum & Cardinalem D. Georgii ad vellus aureum eligunt III. Id. Novemb. qui dies quòd D. Martino ſacer eſſet, ipſe Martinus V. dici voluit. Illud autem Conſtantienſis Concilii decretum de concilii poteſtate Pontifices Romanos inſequentes ſummè cruciavit, uſque adeò, ut à Leone X. in Concilio Lateranenſi ultimo antiquatum fuerit: idémque [ſ] Canoniſtæ deinceps plurimi commentariis, & [t] Theologi Pontificii diſputationibus ampliſſimis reprobarunt, ſive Pontifici adblandientes, ſive obnoxii, amiſſa libertate illa loquendi ſimul & ſcribendi, qua univerſi Conſtantiæ, ſemoto Pontifice, fruebantur. Etenim [u] Petrus Ancharanus qui Concilii Conſtantienſis advocatus erat, [x] Baldus & [y] Panormitanus tum temporis liberè reſpondebant, Pontificem ſubeſſe Concilio, & ab eo deponi poſſe, [z] gloſſæ, [a] Archidiaconi, & Geminiani authoritatem ſecuti, qui idem antea ſcripſerant: iiſque accedunt [b] Felinus, aliique recentiores qui laudato Concilio Conſtantienſi eandem ſententiam poſtea tradiderunt. Neque intra eos Cancellos compingitur concilii poteſtas ut creato ſtatim Pontifice, omne imperium amittat, & nihil aliud, inconſulto novo Pontifice, poſſit ſtatuere, ſicut Philip. [c] Decius exiſtimavit; Nam is à [d] Carolo Molinæo meritò redarguitur, & [e] Panormitanus illud porro adjicit, Pontifice œcumenici concilii tempore decedente, aut deturbato, jus eligendi penes ipſum Concilium, non Cardinales eſſe, adducto hoc Conſtantienſis concilii exemplo, in quo Martinus V. à Cardinalibus, aliiſque, poteſtate à Concilio delegata, eligebatur, idémque in [f] Concilio Conſtantienſe tum temporis ſancitum, poſteà tamen in concilio Tridentino non obtinuit, prævalente Cardinalium ambitione, qui [g] mortuo Paulo III tempore concilii, ad creandum novum Pontificem Tridento Romam advolabant. Quinetiam pro ſuprema illa concilii poteſtate in ipſius concilii initio Henrico Wyntonienſi, & Joanni Lichfeldenſi Epiſcopis ſub ſigillis nationum imperatum eſt, ut pecunias Cameræ Romanæ in Anglia debitas nomine concilii coacervarent. Incredibilem autem lætitiam gentibus Chriſtianis attulit Martini V. Creatio, quòd pacem Eccleſiæ tandem reſtitutam omnes exinde arbitrarentur. Apud Anglos verò primum ab Henrico Cantuarienſi in Synodo annunciata, hymnis ſtatim & ſupplicationibus ſolenniter commemorata eſt. Is enim ſub exitum hujus anni, jubente rege, literis è Gallia datis, Synodum Londini habuit VI. Kal. Decemb. Cui interfuerunt Thomas Dunelmenſis Epiſcopus Angliæ Cancellarius, Thomas Bedfortius Dux Exonienſis, Henricus Percius Northumberlandiæ, & Rodulphus Nevillus Weſtmerlandiæ

comites,

r *Seſſ.* 12.
ſ *Canoniſt. ad c. ſi Papa diſt.* 40. & *c. ſignificaſti de elect.*
t *Bellarm. lib.* 2. *de Concil. author. cap.* 14. *Sander. lib.* 7. *de viſib. monar.*
u *Ancharan. Conſ.* 181.
x *Bald. ad c. olim. n.* 32. *de reſcript.*
y *Abb. ad c. quia diligentia. n.* 2. *de elect.* & *ad c. ſignificaſti. n.* 4. *eod. tit.* & *ad c. fraternitatis n.* 1. & 2. *de hæret.*
z *Gl. ad c. ſi Papa diſt.* 40.
a *Archidiac.* & *Gemin. ad c. in fidei favorem. de hæret. in* 6.
b *Felin. ad c ſuper literis. n.* 21. *de reſcript. Dec. in concil. pro authoritate Concilii ſupra Papam. laté. Cardinal. Jacobat. lib.* 3. *de Concil. art.* 1. *n.* 11. *Jo. Royas de hæret. n.* 18.
c *Decius ad c. Oſius. n.* 2 *de elect.*
d *In notis ad Decium. de d. c. Oſius.*
e *Abb. ad c. licet de vitanda n.* 8. *de elect.*
f *Seſſ.* 19.
g *Thuan. lib.* 4. *hiſtor.*

comites, à Joanne Bedfordiense Pro rege missi, ut ab Ecclesiasticis nomine regis in Gallia jam fæliciter bellum gerentis pecunias exorarent, qui ad petitionem etiam Henrici Arch. duas decimas concesserunt. In ea Synodo Robertus Gilbert sacræ Theologiæ Professor, Custos Collegii Mertonensis longa & ornata oratione commendatâ primò Academiâ Oxoniense, miseram Academicorum conditionem demonstrat, qui post multos annos inscientiis addiscendis positos Oxonii nulla studiorum mercede evocati consenescant. Cujus exemplum secutus Thomas Kyngton Legum Doctor & advocatus Curiæ Cantuariensis de arcubus eandem pro Academia Cantabrigiense causam disertè peroravit: Uterque pro literarum studiosis in utraque Academia obtestatus est, ut de iis promovendis decreto aliquo Synodi prospiceretur. Decretum igitur est, ut beneficia Ecclesiastica, quorum proventus annui ad sexaginta marcas extenderentur, solis Doctoribus Theologiæ, Legum, aut Medicinæ: quæ quinquaginta marcas redderent, solis earum scientiarum licentiatis, aut Bacchalaureis Theologiæ: ea autem, quorum redditus non superarent quadraginta marcas, solis Magistris Artium, aut Bacchalaureis Legum à patronis conferantur. Ita de beneficiis statuerunt, quibus cura animarum annexa est. Similisque pœnæ ratio pro uniuscujusque censu habita est in iis beneficiis, quæ non curata appellantur: additúmque, ne Decretum porrigeretur ad illos qui gradus ex gratia adepti essent. Verùm quia utriusque Academiæ statutis cautum erat, ne sacrarum literarum studiosi Theologiæ intiarentur, nisi qui prius fuissent artes professi, & ne Juris Canonici studiosi in scientia sua Doctores crearentur, nisi qui Juri Civili operam dedissent, in gratiam Monachorum, & Canonistarum ei decreto hæc conditio apposita est, ut nisi antiquatis iis statutis, non promulgaretur. Oxonium igitur à Synodo missi sunt Thomas Felde Decanus Herfordiensis, & Thomas Lentwardyn Cancellarius Ecclesiæ Divi Pauli Londinensis, qui cum artium Magistris, quorum suffragia in Academia prævalent ea de re agerent. Cantabrigienses etiam Magistri per literas Synodi ea de re moniti sunt, quibus utrinque conditionem repudiantibus, ne doctoribus in consequendis beneficiis inferiores haberentur, decretum utrique Academiæ utilissimum futurum eo tempore obductum est. Soluta Synodo de Martini Pontificis novi injuriis agi cœptum. Is enim decedentibus hoc tempore multis in Anglia Episcopis, alios pro arbitrio suo suffecit. Nam initio anni sequentis Benedictum Nicoll Menevensem, Willelmum Barrow Bangorensem, Joannem Chandeler Sarisburiensem, Philippum Morgan Wigorniensem Episcopum constituit, pro absoluta potestate, quam Pontifices Romani in conferendis Angliæ Episcopatibus eo sæculo sibi arrogabant. Conquieverant aliquandiu Ecclesiastici apud nos, tempore Concilii Constantiensis post depositum Joannem XXIII. Nam mortuis eo tempore Sarisburiensi & Herefordiensi Episcopis, ab utroque capitulo novi Episcopi liberè eliguntur, neque literis ab universo Cardinalium cœtu Constantiæ scriptis obtineri potuit, ut Johannes Lichfeldensis Episcopus regis in Concilio legatus ad Ecclesiam Sarisburiensem ab eo capitulo postularetur. Martinus tranquillam se lis suæ possessionem jam adeptus, prioribus Pontificibus longè insolentior, ipso Pontificatus initio, Ecclesias omnes suo imperio vendicat, Episcopatuum universorum donationes provisionis titulo sibi reservat, electiones Episcoporum

rum à capitulis factas rescindit; & infra duos annos tredecim Episcopos in Cantuariensi Provincia præficit, tempore opportuno, rege jam apud Gallos occupato, illud ausus, quod Edvardus III & Richardus II legibus severissimis interdixerant: porro Prosperum Columnam nepotem suum quatuordecim annorum adolescentem per provisionem Archidiaconum Cantuariensem constituit, cui etiam post aliquot annos in gratiam Pontificis à rege indultum est, ut totidem beneficiorum in Anglia proventibus frui posset, qui quinquaginta marcas annuatim non excederent. Ad hæc accedebant querelæ de promiscuis Ecclesiarum unionibus (quæ appropriationes vulgò appellantur) & consolidationibus à Pontifice factis, de effusa gratiarum concessione, per quas tum Sacerdotes à beneficiis impunè aberant, tum Laici Sacerdotia consequebantur, & demum quòd Anglorum in conferendis aulæ Romanæ dignitatibus nulla ratio haberetur. Ista legati regis Joannes Lichfeldensis Episcopus, & Thomas Polton Decanus Eboracensis in Concilio Constantiensi ad Pontificem novum deferri jussi, ab eo impetrarunt, ut statim Anglis aliqua privilegia concederet, quæ in ipso rescripto Concordata inter Martinum V. & Ecclesiam Anglicanam appellantur. Ea erant, ut uniones Ecclesiarum non fierent motu proprio, sed Episcopi locorum de causis cognoscerent; ut uniones Ecclesiarum, & consolidationes vicariarum factæ tempore schismatis abrogentur; ut rescindantur gratiæ à Pontifice factæ, per quas Sacerdotes in beneficiis non resideant, aut Laici monachivè beneficia possideant; Denique ut minuatur in posterum Cardinalium numerus, iique ex omnibus Christianis gentibus æquè eligantur, & ut Angli ad reliqua omnia Curiæ Romanæ munera admittantur. Eodem tempore legati alii à rege ad Pontificem missi postulant, ne Pontifex iis beneficiis conferendis in Anglia se immisceat, quorum donatio ad regem tum pactis inter reges Angliæ & Pontifices initis, tum jure regio spectet; ne ad Episcopatus & sacerdotia in Aquitania, aliisque ditionibus, quas rex in Gallia possideat, Galli admoveantur; ut dignitates aut beneficia in Hibernia ii soli consequantur, qui linguam Anglicam callent, & Episcopi in suis diœcesibus curent, ut universi Anglicè duntaxat loquantur; ut in cænobia Gallorum in Anglia posita Galli de cætero non recipiantur: & ut regi pro sede Romana bellum gerenti ex iis pecuniis, quæ fisco Romano in Anglia solvantur à Pontifice, subveniatur. Quibus cum Martinus parùm benigne responderet, adjiciunt, nisi Pontifex quam primum postulatis suis satisfaciat, se in mandatis habere, ut coram eo profiteantur, regem in iis singulis jure suo usurum, ut pote quæ non necessitatis, sed honoris causa petat, & ut publicam de ea re coram universo Cardinalium cœtu protestationem interponant. Galli etiam & Germani hasce provisiones & artes Pontificias execrati sunt. Galliæ enim ordines [h] mense Majo hujus anni Parisiis convocati, antiqua statuta omnia contra Pontificum gravamina & rapinas edicto renovarunt, in quo illud additum, ne Martinus à Gallis Pontifex agnosceretur, nisi illi decreto acquiesceret: & cum brevi postea Lugdunensem Ecclesiam interdicto obligasset, interdictum illud à Senatu Parisiensi rescinditur, & inquisitum in Academiæ Parisiensis Rectorem tanquam læsæ majestatis reum, quod ab edictis regiis ad Pontificem provocasset: & Germani hoc ipso tempore à quæstoribus Pontificiis expilati, à Pontifice horum onerum sublevationem postulabant. Sed tandem

[h] *Car. Molinæ de Monar. 141. n. 145.*

i *In Epistolic. passim.* dem solis indulgentiis & gratiis sunt elusi, ut[i] Æneas Sylvius tum temporis in Germania agens commemoravit. Henricus autem exeunte hoc anno postquam dioecesim Roffensem universam visitando lustrasset à rege evocatus in Galliam trajicit, Joanne Wodnesburgh Priore Cantuariensi Vicario generali constituto, & regem ad Rhotomagum in Normanuia adit, qui ex eo tempore, quo in Galliam anno superiore venerat, Cadomum, Cæsaroburgum, Allensonium, Constantiam, Fallesiam, & plerasque munitissimas Normanniæ civitates partim vi, partim deditione ceperat, & jam Rhotomagum Normanniæ metropolim obsidebat. Convenerat eo ipso tempore inter regem & Gallum, ut legati utrinque ad pacem contrahendam coirent, Pontlarchæ oppido octo millia passuum a Rhotomago ad Sequanam fluvium posito, quod à rege nuperrimè expugnatum erat. A rege eo mittuntur[k] Henricus Cantuariensis & Comes Warwicensis, à Gallo Philippus Morvillerius præses Parisiensis, Episcopus Bellovacensis, Reginaldus Tollevillius Eques, & à Pontifice Cardinalis Ursinus, qui utrinque pro pace intercederet. Ubi per quindecim dies frustra de rebus componendis disceptabant, Gallis Catharinæ Carolo filiæ imaginem affabrè depictam ostentantibus, quam Regi despondere volebant, nostris verò in dotem decies centena millia aureorum, & Normanniam, Aquitaniam, comitatúmque Ponthii libera à Gallorum imperio postulantibus, & demum Gallorum conditiones omnes apertè recusantibus, quod existimarent cum Carolo nihil transigi posse, qui in mentis alienationem nuper inciderat, nec cum Delphino, quod jure alieno non suo uteretur, nec cnm Burgundo, quod ditionibus imperii Gallici alienandis authoritatem non posset adhibere. Rhotomagenses interea pertinacissimè se defendebant, donec extrema omnia perpessi essent. Etenim post sex mensium obsidionem centum millia hominum partim bello, partim fame perierant, & qui supererant animalibus sordidissimis, canibus, equis, muribus vescebantur, tanta rerum omnium penuria, ut pomum tribus, canis decem solidis væniisse diceretur, neque à suis suppetias ulterius expectabant, Carolo mentis parùm compote, & principibus bello intestino implicatis, quo Gallia jam universa inter Carolum Delphinum, & Joannem Burgundiæ Ducem divisa conflagrabat. Igitur è Civitate duo proceres, duo Ecclesiastici, & totidem Cives cum feciali emissi, & pedibus regis advoluti suppliciter pacem implorant, à quo ad tentorium[l] Cantuariensis ire jussi sunt, potestate ei data unà cum Warwicensi & Sarisburiensi Comitibus, Fitz Hugone Barone, Waltero Hungerfordo, Gilberto Umfrevillo, Johanne Robserto equitibus, ut de deditionis conditionibus cum Civibus agerent. Quibus astipulantibus Rhotomagenses civium & fortunarum incolumitatem pacti, & trecentis sexaginta quinque millibus aureorum multati Civitatem dedunt.

1419. Inierat jam novus annus cum hæc gererentur, & XIIII. Kal. Febr. Rex cum exercitu more triumphali urbem ingreditur, eámque operibus munitam, fisci, juris dicundi, & rerum Normannicarum primam sedem constituit. Tum reliquas Normanniæ partes brevi debellavit, nam Medontam primò, postea Pontosium oppugnatione cepit. Reliquæ civitates Rhotomagensium exemplo consternatæ ultrò in potestatem venerunt. Henricus Rhotomagi cum rege in civitate aliquandiu substitit in cænobio fratrum Prædicatorum exceptus. Meduntæ deinceps & Pontosiæ regem in castris secutus, ei à sacris simul & consiliis

k *Engaerr. de Monstrell. cap. 200.*

l *Enguerr. de Monstrell. cap. 202.*

filiis sedulò inservivit; neque ab eo discessit usque ad finem Augusti. Tum autem in Angliam reversus est, ut Synodum haberet, & ut Provinciæ suæ administratione invigilaret. Indicebatur ea Synodus Londini III. Kal. Novemb. Ut cum Ecclesiasticis de pecuniis regi in Gallia fæliciſſimè dimicanti decernendis ageretur, quod rex Henrico è Gallia discedenti & per literas etiam nuperrimè mandaverat. Ab iis concessa est media decima Sacerdotiorum omnium, & imperatum Capellanis seu Cantarias possidentibus, seu stipendio sacra facientibus, ut singuli sex solidos octo denarios fisco solverent, protestatione à Gulielmo Lyndewode nomine Procuratorum Cleri publicè facta, ne concessio ista fraudi iis postea esset, nec in exemplum apud posteros traheretur. Coram ea Synodos istitur Richardus Walker Sacerdos Wigorniensis maleficii postulatus, exhibitis libris, imaginibus cereis, lapidibus, aliisque dirarum & imprecationum instrumentis, quæ ab eo postea ad crucem D. Pauli recognita, concionem habente Joanne Welles Episcopo Landavensi, flammis combusta sunt: et postquam solennem pænitentiam in supplicatione publica præstitisset, artem nefandam ejeravit. Adducti sunt postea in Synodum alii, qui Joannis Wiclyffi dogmata occultè amplecti insimulabantur, iisque renunciare coacti sunt, atque ita Synodo soluta singuli abierunt. Tum Henricus ad omnes aras & delubra supplicationes indicere pro fælicitate regis in Gallia agentis, cui hoc ipso tempore ex Galliæ discordiis repentina spes Galliæ sine sanguine acquirendæ divinitùs affulsit. Philippus enim dux Burgundionum ut cædem paternam ulcisceretur, quem Carolus Delphinus pridem Monsterioli sub colloquii specie nefariè occiderat, cum rege clàm per nuncios fœdus icit, eique connubium Catharinæ Caroli regis filiæ, & reliqua omnia ad victoriam adjumenta pollicetur. Rogat tantùm, ut Trecas pro pace publica cum Carolo constituenda poficiscatur. Habebat Burgundus tum temporis in potestate sua Carolum regem, Isabellam reginam, Catharinam filiam, Lutetiam primariam regni urbem, & summam rerum administrationem, semoto Carolo Delphino ab Isabella, quæ animo infensa in Delphinum, Burgundum gubernaculis admoverat. Rex igitur, ne hanc rei fæliciſſimè transigendæ opportunitatem elabi sineret, & porro Catharinæ formosiſſimæ virginis amore captus, Trecas mox venit: Ibique despondentibus Carolo & Isabella Catharinam ducit, his legibus, ut Henricus gener, superstite Carolo socero regnum Franciæ administraret, Rectórque Franciæ diceretur, Carolo autem mortuo ipse, liberiue ex Catharina procreati in regnum Franciæ succedederent, & ut Carolus regni paterni exhæres, & hostis publicus haberetur. In easdem leges consenserunt principes, proceresque Gallorum, qui frequentes aderant, & in Regis Henrici ipsius verba universi præeunte Burgundo jurarunt, majorem ex præsentia fortitudinem & prudentiam rati, quàm ex rebus gestis & absentis admiratione conjecissent. Elapsus ferè erat mensis Majus anni sequentis, cum nuptiarum solennia Trecis peragerentur: Quibus domi 1420.
apud nos nunciatis, lætitia in omnium animis immensa fidem ferè minuebat, & Henricus protinus in Galliam transmisit. Winchelsea solvens IIII. Id. Junii: (Joanni Priori Cantuariensi Vicarii generalis, & Gulielmo Lyndewode Auditoris causarum munere demandato) ut recenti conjugio fausta omnia precaretur, & principatum novum consiliis suis confirmaret. Ille regem adit

Trecis mox discessurum, ut Delphinum profligaret, qui solus ex hostibus superat, ideóque principio Julii in Senones movens Monsteriolo capto Mellodunum urbem munitam aggreditur, quæ per quatuor menses obsidionem passa, ineunte Novembri, dedita est. Obsidioni illi cum rege nostro interfuerunt Carolus Galliæ, Jacobus Scotiæ reges, Philippus Burgundiæ, Willelmus Bavariæ Duces, multique Principes, & Henricus etiam Cantuariensis, qui toto eo tempore in castris degens urbe dedita regem cum Carolo Socero, & utraque regina Lutetiam secutus est, & in Angliam sub exitum Novembris rediit. Relicta dein Humfredo Glocestrensi, & Philippo Burgundo rerum Gal-
1421. licarum procuratione; Rex cum Catharina conjuge ineunte Februario alterius anni in Angliam venit incredibili omnium gratulatione & plausu exceptus, & supplicationibus ad omnia Dei, Divorúmque templa, quas Cantuariensis per quatridiuum fieri jussit. Ab ordinibus regni sub adventum suum Westmonasterii coëuntibus pecunias ad bellum Gallicum rogat, & in eodem conventu regina apparatu solenni coronâ insignita est ab Archiepiscopo Cantuariensi, qui hoc ipso etiam tempore Synodum Londini convocavit, & decimam regi impetravit. quæ concessa est sub conditionibus à Gulielmo Lyndewode nomine Procuratorum Cleri interpositis; Eæ autem erant, ut familiæ regiæ provisores à bonis Ecclesiasticorum abstinerent, ut Clerici propter furtum manifestum solum & homicidium carceribus mandarentur, de reliquis criminibus postulati, datis fidejussoribus judicio sisti, vinculis liberarentur; & ut ii qui Sacerdotes castrarent, feloniæ crimine tenerentur: quas omnes Rex in eo ordinum conventu ratas & sancitas esse jussit. Ad eam Synodum una cum Episcopis & reliquis prelatis, Archiepiscopi edicto vocati sunt Johannes Castell Academiæ Oxoniensis, & Johannes Rykynghall Cantabrigiensis Cancellarii, uterque sacrarum literarum Professor, qui orationibus ornatis pro utriusque Academiæ studiosis exorarunt, ut decretum ante quatuor annos in Synodo latum de conferendis beneficiis in eos solos, qui Gradibus Academicis erant ornati, pro beneficiorum censu, & graduum dignitate jam promulgaretur, adjecta priore conditione, si abrogatis antiquis Academiarum statutis, Monachi, qui artes non attigissent, Theologiæ, & Sacerdotes, qui Jus Civile non didicissent, Juri Canonico initiari possent: quod artium Magistri in utraque Academia, mutato tandem consilio, concesserunt. Inde ad coërcendam Episcoporum, & Archidiaconorum avaritiam decretum, ne Episcopus pro institutione, aut Archidiaconus pro inductione ultra duodecim solidos acciperet, & ut ordines sacri nulla mercede accepta, gratis collocarentur. Demum in ea Synodo Simon Tetraminus quæstor Pontificus pro Martino Pontifice oratione eleganter composita pecunias rogat, qui tamen surdis auribus auditus est, Ecclesiasticis existimantibus, satis supérque esse decimas, annatas, aliásque obventiones quæ fisco Romano quotannis penderentur. Henricus autem dimissa Synodo jurisdictioni suæ prospicit, quam in Gallia hactenus exercebat, ut eadem pax utrumque regnum, & utramque Ecclesiam conciliaret. Judices enim, quos in plerisque Galliæ diœcesibus à rege debellatis collocasset, jam revocat, & literis ad Gallos datis, universos admonet, ut Episcopis suis, & judicibus locorum ordinariis deinceps obtemperent. Post hæc rex accepto nuncio de Thomæ Clarentiæ ducis fratris sui cæde, qui in Andibus commisso

commisso nuper cum Delphini copiis prælio ceciderat, in Galliam properat, relicta domi Catharina gravida, quæ VIII. Id. Decemb. Windesoræ puerum enixa est, quem fidejubentibus pro eo Joanne Duce Bedfordiense Pro rege, Henrico Wyntoniensi Episcopo regis patruo, & Jaquelina Hollandiæ Comitissa, Henricus Cantuariensis ritu solenni ex sacro lavacro suscepit, Henrici nomine indito. Qui regno deinceps potitus Cantuariensem propterea compatrem suum appellare solitus, summa eum veneratione semper prosecutus est. Catharina autem partu levata inchoante Aprili alterius anni à Bedfordiensi in Galliam ad regem deducitur, & Humfredus Glocestrensis rerum Anglicarum administratione præfectus est. Instabat jam tempus, quo altera Synodus œcumenica habenda erat ex decreto Concilii Constantiensis, in quo institutum erat, ut post quinque annos Concilium indiceretur, ab ejus fine aliud in septennium, atque ita singulis decenniis Concilium perpetuo haberetur; In quo Episcopi & prælati ex universo orbe Christiano coëuntes de reprimendis Ecclesiæ corruptelis liberis suffragiis possent decernere. Agebatur autem annus quintus à fine Concilii Constantiensis; eàmque ob causam Martinus Papiam alterius Concilii œcumenici hoc anno habendi locum designaverat. Apud nos autem Henricus provinciæ Cantuariensis Synodum Londini convocavit prim. Non. Sextil. In quo ex universo Episcoporum, prælatornm, & Doctorum ordine multi nominati regis arbitrio permittuntur, & decretum est, ut eorum nomina Cantuariensis per literas ad regem mitteret, è quibus ille pro voluntate sua aliquos deligeret, qui ad Concilium Papiense nationis Anglicanæ nomine proficiscerentur, & ad eorum impensas ex beneficiis, quæ ad decimas censebantur, pro singulis proventuum libris tres denarii, ex beneficiis autem, quæ eo censu immunia erant, pro singulis libris octo denarii imperabantur. Verùm legatio illa frustra decernebatur. Nam Martinus Concilium Papiæ inchoatum, & suborta peste Senas translatum statim dissolvit, quod Alfonsus Arragonum rex per oratores Papiam missos Benedicti XIII. Panischolæ adhuc superstitis, & pro Pontifice se gerentis partes largitione & pollicitationibus promoveret, in Martinum commotus, quia Joanna regina Neopolitana, eo authore, in regno suo Ludovicum Andegavensem, neglecto Alfonso, hæredem scripserat; & Concilium aliud Basilieæ post septennium constituit. In eadem Synodo Londinensi hæreticæ pravitatis postulati sunt Willelmus White Presbyter, quòd potestate non data, publicè prædicaret, & Henricus Webb Wigorniensis, quòd sacro ordinum charactere non suscepto, divina faceret; propterea ille hæresi coram Synodo renunciare coactus est, hic autem in tribus primariis civitatibus Londini, Wigorniæ, & Bathoniæ fascibus à Synodo adiudicatus est. Deinceps Willielmus Taylor artium Magister in jus vocatur, quòd dogmata quædam apud populum iterùm enunciaret, quæ in Synodo ante biennium execratus erat, unde in hæresim relapsus dicebatur. Ea autem erant: Deum solum orationibus fidelium esse invoandum, Christo ipsi non ratione humanæ naturæ, sed divinæ eum cultum deberi; Divos, aut rem creatam implorare nefas esse; Crucis, aut Divorum statuis donaria ponentes idololatriâ obstringi; vitam monasticam à Christi institutis alienam esse; civilem administrationem, & dominatum Sacerdotibus à Christo interdici: & orthodoxo esse multa dogmata, quæ à Synodo

1422.

m *Sess.* 39.

nodo Constantiensi impia pronunciantur. Quæ omnia ab Henrico pro tribunali sedente ad quatuor fratrum mendicantium ordines delata sunt, ut disceptaret, an sacris literis & patrum sententiis essent consentanea? & Jurisconsulti de pœna ejus, qui in hæresim relapsus erat, quærere jussi sunt. Theologi autem retulerunt, eum improbas & à sacris literis, Romanæque Ecclesiæ decretis alienas opiniones fovere; de jure autem responderunt postea Gulielmus Lyndewode & Thomas Bronus, hic Decanus, ille officialis Curiæ Cantuariensis de Arcubus, aliique Jurisconsulti, hæreticæ pravitatis suspectum per annum sacris interdictum ea sola probatione condemnandum esse eundem tamen si resipiscat, at Ecclesiæ gremium recipiendum. Verùm si iterum in hæresim incidat, nefarii criminis damnandum, & potestati civilis magistratus concedendum esse: & lata statim sententia hæreticus pronunciatur, ordinibúsque sacris solenniter spoliatus est. Post finem Synodi mox consternati sunt apud nos omnium animi, accepta regis morte, qui summo ardore Delphinum Bituriges usque persecutus, contractâ ex laboribus immodicis febre acutâ, ad nemus Vicenniarum tribus à Lutetia passuum milibus pridè Kal. Septemb. objit, tempore longe importuno, quod Carolus Socer mærore ex morte carissimi generi concepto contabescens post viginti dies fatis cederet. Reliquiæ in Angliam deportatæ, & sepulchro Westmonasterii impositæ sunt; Hæreditas utriusque regni Henrico infanti obuenit, qui Henricus VI. dictus est, quorum administrationem fratribus pater testamento reliquit, Humfredo Glocestrensi Angliam, Johanni Befordiensi Galliam, usquedum filius adolesceret, isque interea Henrico Beufort Episcopo Wyntoniensi, & Thomæ Beufort Duci Exoniensi propatruis suis alendus & instituendus traderetur. Nemo sane principum nostrorum aut virtutibus eum superavit aut cum majore reip. detrimento interiit. Erat enim omnibus animi & corporis dotibus imbutus, quæ in principe possunt desiderari prudentia, magnanimitate, constantia, modestia, benignitate, facundia, corporis pulchritudine & robore: quæ cum rara fælicitate conjuncta maximam ei apud exteros admirationem conciliabant, & à Gallicis scriptoribus juxta ac nostris celebrata sunt. Glocestrensis pro rebus ex præscripto Henrici fratris constituendis, conventu ordinum Westmonasterium vocato, V. Id. Novembr. ante omnia [a] Cantuariensi mandat, ut conventus causas coram proceribus, & plebis delegatis ediceret, quod Thomas Episcopus Dunelmensis magno sigillo, & reliquis insignibus Angliæ Cancellarii (cui illud munus incubuit) statim à morte regis apud Glocestrensem Windesoræ depositis dignitati suæ renunciasset. *Ille verò prolixè laudatis Henrici V. Virtutibus, & rebus ab eo in Gallia gestis honorificè commemoratis, ad regem infantem descendit, & summo divini numinis beneficio contigisse asserit, quòd istiusmodi patri filium summa indole præditum superesse voluerit, qui fælici auspicio Sextus diceretur, quòd quemadmodum ille numerus absolutissimus sit, utpote cum in totidem diebus deus immensam hujus mundi machinam molitus fuerit, ita futurum hunc Regem sextum præ majoribus suis omnibus præstantissimum, & ab eo rebus à patre in Gallia prosperè inchoatis finem impositum iri, ut regibus Anglicis, Gallicisque, simul ortus, legitimam utriusque regni hæreditatem ad se delatam tandem sortiatur. Se interea regis nomine proceribus & populo universo denunciare, licere iis frui privilegiis, & immunitatibus omnibus à Regis majoribus concessis; & in mandatis porrò habere, ut*

tres

[a] *Rotul. Parlia. ann.* 1. *H.* 6.

tres hujus conventus indicendi causas explicaret. Primùm ut regi tutores decreto publico assignentur: tum ut de pace publica, jureque administrando decernatur, & ut regno ab exterorum hostium injuriis defendendo prospiciatur: denique proposito Jethronis Mosis soceri exemplo, monet, ut ex proceribus prudentissimos & optimos deligant, qui regis tutelam & remp. capessant, & universos obtestatur, ut velint regis incolumitati & reip. commodis inservire. Cum dixisset Cantuariensis Humfredi Glocestrensis imperium tutelare suffragiis omnium confirmatur, eique adjunguntur ex Episcopis & proceribus viri primarii à Consiliis secretioribus futuri, usque dum rex pubertatem assequeretur, è quibus Henricus Cantuariensis primus nominatus est. Is autem post solutum hoc Concilium, amisso jam Principe & Mecænate, à quo ad dignitates amplissimas evectus summè diligebatur, domi deinceps se continuit infra Provinciæ suæ fines, in quo officii sui munia diligentissimè obivit. Anno enim à morte Henrici V. primo diœcesim Cicestrensem & Sarisburiensem, secundo Lincolniensem lustravit, visitatione jure Metropolitico instituta, in qua ab Ordinariis perperàm gesta rescidit, & de populi fide moribúsque inquisiuit. Dum Lincolniensem diœcesim peragraret, divertit ad patrium oppidum Heighamfereis, ubi pio & honesto natalis soli illustrandi proposito Collegium eximium pridem inchoatum Divæ Mariæ, Thomæ Cantuariensi, & Edvardo confessori consecravit: collocatis in eo octo sociis seu Capellanis, quatuor Clericis, sex Choristis iisque omnibus Custode præposito, ut defunctorum manibus parentarent: ibíque amplum alendis ejus loci pauperibus Xenodochium extruxit: utrumque autem multis prædiis ab eo tum donatum Robertus Chichele & Willielmus Chichele cives Londinenses primarii ordinis, fratres ejus, opimis legatis in testamento ascriptis postea locupletarunt. E Lincolniensi diœcesi reversus Synodum Londini habuit IIII. Id. Octobr. literis regiis interpellatus, ut ab ordine suo pecunias in subsidium belli Gallici impetraret. Post mortem enim Henrici V. & Caroli VI. Carolus Delphinus in nomine Regio plurimùm momenti esse ratus, corona Pictaviæ induta Caroli VII. Galliæ regis nomen suscepit, & accurrentibus ad eum plurimis principibus, & civitatum præfectis, quibus amor Gallici nominis insederat, majore jam animo bellum instruit. E diverso Joannes Bedfordiensis Galliæ Regens in testamento fratris nominatus, contracto cum Philippo Burgundo fœdere arctiore, ductáque Anna ipsius sorore, auspiciis Henrici VI. in variis Galliæ partibus Carolum aggreditur, & divisis copiis inter se & Burgundum, missóque in Senones Thoma Montacuto Comite Sarisburiense duce clarissimo cum acie instructa, novum militum delectum & pecunias ab Humfredo Glocestrense Angliæ curatore petit. Eam ob causam Henricus Episcopus Wyntoniensis Angliæ Cancellarius, Joannes Stafford Episcopus Bathoniensis Thesaurarius pridem creati, Richardus Comes Warwicensis, Willielmus Aluewyke privati sigilli Custos, Ludovicus Bourchier, & Rodulphus Cromwell Barones ad Synodum à Glocestrense missi sunt, & Wyntoniensis reliquorum nomine postquàm oratione composita rerum Gallicarum conditionem exposuisset, eos monet & rogat ut aliquam proventuum suorum partem ad profligandas Caroli reliquias vellent erogare. Tum autem apparuit quanto Henrici V. desiderio omnes tenerentur, cum post decimas frequentissimas in superioribus Synodis (uti jam diximus) animis lubentissimis concessas, ad pri-

1423.

1424.

mum

mum à rege novo postulatum hæsitaverint, quòd in illo solo omnem Galliæ acquirendæ spem positam esse, illóque sublato nihil porro fœliciter geri posse existimarent. Postquam enim Procuratores Cleri per aliquot dies ea de re deliberassent, Gulielmus Lyndewode ab iis delegatus respondit, ex assiduis bellorum sumptibus adeo atritas esse Ecclesiasticorum facultates, ut sibi familiisque honestè alendis parùm sufficiant, & beneficiorum plurimorum censu ita imminutos esse, ut non inveniri possint Sacerdotes, qui eorum Curam suscipiant, & demum in omnibus Procuratorum mandatis decimarum concedendarum potestatem expressim adimi. Itaque Wyntoniensis Procuratores Cleri in inferiore Synodus domo adit, eósque oratione prolixa & vehementi obtestatur, ut publicæ inopiæ subveniant, à quibus angustam mandatorum potestatem identidem causatis cum nihil impetrare posset. Synodus ad VII. Kal.
1425. Febr. anni sequentis ab Henrico prorogata est. Eò rursus accedentibus Wyntoniense & reliquis proceribus, postquam ille coram Episcopis Abbatibus, & Prioribus in superiore Synodo iterum regis nomine perorasset, decima ab iis decreta est, protestatione adhibita, ne concessio illa sibi frandi esset, nisi Procuratores Cleri eam ratam esse juberent, quoniam utriusqne Ecclesiasticorum ordinis in concedendis decimis seperatio hoc exemplo invecta, posteris olim perniciosa esse posset. Procuratores autem sententiam priorem mordicùs tenentes importunis efflagitationibus Wyntoniensis primò, tum Henrici Cantuariensis, & reliquorum Episcoporum parùm commoti sunt: ideóque Synodo mox dissoluta Henricus novam indixit post duos menses ad IX. Kal. Maji, ut vict suffectis aliis Procuratoribus, res illa faciliùs transigeretur. In ea Synodo Procuratores Cleri primo oratorem summum (quem prolocutorem vulgò appellant) eligere ab Henrico jussi, designant Gulielmum Lyndewode, cujus muneris [o] ipse in Commentariis suis meminit. Tum Wyntoniensis Cancellarius, Bathoniensis Thesaurarius, Gulielmus Aluewykus sigilli Custos, Scropus, & Cromwellus Barones, aliique è Consilio regis secretiore Synodum iterum ingressi sunt: & Cancellarius oratione ornata, reliqui blanditiis, minis, pollicitationibus singulos prensentes ægrè tandem mediam decimam impetrarunt. Deinceps Robertus Hoke Lincolniensis, & Thomas Drayton Cantuariensis diœceseos presbyteri hæreticæ pravitatis insimulati coram Synodo sistuntur, quòd crucis simulachro non advoluerentur, & quòd libros penes se haberent, in quibus traderetur, non posse Sacerdotem in sacro solenni hostiam in Deum commutare: vitam monasticam & confessionem clandestinam auribus Sacerdotis insinuatam Satanæ commenta esse; inter Christianos communia omnia esse oportere; quæ dogmata ad crucem Paulinam pro concione ejerarunt. Acerrima autem accusatio instituta est contra Willielmum Russell ex ordine Minorum, qui apud populum publicè prædicaverat, decimas personales à Deo non imperari, quin Christianis omnibus fas esse, eas in pios usus pro arbitrio suo pauperibus erogare: anxiis & sollicitis Ecclesiasticorum animis, quòd pertimescerent, ne amisso isto obventionum genere, ordinis sui opes plurimùm imminuerentur, si opinio illa ad vulgus emanaret. Is autem palinodiam canere è suggestu crucis Paulinæ à Synodo die statuto jussus, cum ante eum diem ex Anglia fugeret, propositis edictis primò contumax, deinde in solenni judicio hæreticus pronunciatur, & illius opinio utriusque Academiæ Oxoniensis & Cantabri-

o *C. Quoniam. v. provinciam de decim.*

Cantabrigiensis decretis impia judicatur. Quod Oxonienses mox demonstrant literis ad Henricum & Synodum datis, quæ [p] etiamum extant. Cum allatum brevi esset, eum Romæ esse, eò mittuntur à Synodo nuncii, qui eum deprehensum apud Pontificem postularent, quibus è singulis redituum Ecclesiasticorum libris quadrantem concesserunt. Ubi causæ ejus cognitione Brandæ Cardinali Placentino à Pontifice delegatâ, nisi resipiscat ad perpetuos carceres damnatus est, iisque postea effractis, in Angliam reversus, concione ad crucem etiam Divi Pauli habitâ, errori suo juramento conceptis verbis præstito renunciavit. Porro Henricus edicto suo Franciscanis omnibus præscribit, ut quotiescunque apud populum concionarentur, decimas personales legibus divinis sanctorúmque patrum institutis esse præstandas docerent. Post hanc Synodum tempestatem gravissimam ex procerum discordiis hoc anno imminentem Henricus prudentiâ suâ sedavit. Etenim Henricus Beufort Joannis Ducis Lancastrensis filius ex Catharina Swinfurt tertia uxore genitus, regis propatruus, generis nobilitate & divitiis (quas ex Episcopatu Wyntoniense corraserat) amplissimis elatus, Humfredi Ducis Glocestrensis regii Curatoris imperium ægrè ferens, apertas cum eo simultates primo exercere cœpit: inde exacerbatis utriusque animis, & plerisque è magnatibus & plebe alterutri adhærentibus, uterque cum ministris & satellitibus armatus incedere, plurimíque profligati, & seditiosi Cives eorum exemplo, armis arreptis, omnes civitatis Londinensis vicos obire, eorumque tantus erat numerus, ut cives universi clausis officinis ab operibus abstinere, & excubias interdiu noctuque agere in singulis urbis compitis, ad depellendas seditiosorum injurias cogerentur. Tum Henricus Cantuariensis, assumpto Petro Duce Conimbricensi Lusitaniæ regis filio (qui ad invisendum regem cognatum nuper in Angliam venerat) octies uno die inter ædes Ducis & Episcopi per Civitatem obequitans, tantum authoritate & precibus suis apud utrumque valuit, ut depositis armis res pro tempore componerentur. Wyntoniensis autem odio cum armis non deposito, literas mox ad Bedfordiensem in Galliam missis Glocestrensem incusat, & monet Bedfordiensem, ut in Angliam properaret, si regem incolumem & regnum tranquillum esse vellet, quòd alioquin intestinis cædibus & incendiis exarsurum mox iri necessum esset. Is licèt in Gallia fæliciſſimè res gereret, multis oppidis munitis in fidem acceptis, & magno Gallorum exercitu ad Vernolium justa acie nuper profligato, acceptis tamen literis paci domesticæ res Gallicas inniti ratus, commissa muneris sui administratione Thomæ Beuchamp Comiti Warwicensi, in Angliam advolat sub initium anni novi, & vocatis Leycestriæ ordinum regni comitiis, de inimicitiis inter fratrem & Episcopum cognoscit. Cum uterque offensionum causas coram ordinibus proposuisset, & ex altercationibus animi magis effervescerent, exorante Bedfordiense controversiæ omnes ex compromisso ad arbitros delatæ sunt. Primus arbitrorum nominatus est [q] Henricus Cantuariensis, secundum eum Thomas Exoniensis Joannes Norfolciensis Duces, Thomas Dunelmensis, Philippus Wigorniensis, Joannes Bathoniensis Episcopi, Humfredus Comes Staffordiensis, Willielmus Aluewyke sigilli Custos, & Rodulphus Cromwell, qui præscriptis verborum formulis utrinque recitandis eos, conjunctis dexteris, injurias mutuas remittere, & in gratiam redire jubent: eámque conciliationem ordines suffragiis suis confirma-

p *Liter. Academ Oxon. in Arch. ep. 10.*

1426.

q *Rotul. Parliam. an. 4. H. 6.*

confirmarunt. In eo etiam conventu pecuniæ ad delectum militum decretæ sunt: eandémque ob causam Henricus hoc ipso tempore XVII. Kal. Maii. Ecclesiasticos ad Synodum Londinensem edicto suo vocat: in qua illuc accedentibus Joanne Kempe Eboracense Archiepiscopo Cancellario, Waltero Hungerford Thesaurario regni, & Bedfordiensis immensis laboribus oratione diserta à Cancellario commendatis, media decima concessa est. Secundùm hæc Henricus Wyntoniensis hoc anno in Cardinalium numerum à Martino Pontifice
1427. cooptatus, in Galliam cum Bedfordiense anno sequente profectus, Caleti in majore illius Civitatis Basilica die Purificationis Beatæ Virginis galerum & reliqua insignia magno paratu induit. Eam ille dignitatem ante octo annos sub Henrico V. summa ambitione quæsitam à Joanne XXIII. impetraverat, qui eundem Cardinalem, & à latere suo in Angliam cum potestate maxima legatum quamprimùm designaturus erat: verùm Henricus Cantuariensis explorato hominis fastu, apud Regem tum intercessit, literis ad eum in Gallia tum agentem gravitèr & modestè scriptis, in quibus legatorum Pontificiorum potestatem de regia dignitate, legibus patriis, & Ecclesiæ Anglicanæ privilegiis derogare demonstrat. Earúmque literarum, quæ ipsius Henrici manu exaratæ adhuc conspiciuntur, exemplar hîc subjecimus.

SOuereyn Lord as your humble Prest and devout Bedeman, I recommand me to your Hignesse, desireing evermore to heare and knowe of your gracious speed, hele of body and of soule, also my Lordys your brethren and all your royall hoste. And as hertly as I can, or may thanke Almighty God and Lord of all strengths and hostes that so graciously hath continued his mygty hond upon you sythen the time of your beginning hedirtoward into your most worship, your Leige menys most hertly gladnesse, and abating of the hy pride of your enemies. And besech God both day and night with all your subgetts both spirituel and temporel so continue his by Grace upon you and yowre that the mow come to the effect of your hy labor, pees of both your regmes after your hertly desires. Gracious Lord like it to remember you that be your moost worthie letters written at your towne of Caen xxv day of September you charged me, that be the avys of my Lord your brother of Bedford, and of your Chaunceler sholde bee ordeygned that all maner of men of your subgets wat astaat or condicion that thei were shoulD abstyne letter of wrytes or pursuit making to the Pope after his election, till the time that he have writen to you, and ye again to him, as it hath be acustumed of honeste of your lond. For the which cause neither I, nor non odir man as ferforth as it may be knowe, hath yit writen nor sent, ne no leve

hath

hath of passage to the Cowrte, wow it so be that many lych at London to pursue to my Lord your brother, your Chaunceler, and your Counseil for to have leve and letters of passage. Werfore Sovrain Lord my Lord your brother charged me write to you, and in as miche as your letter forseid was direct to me, to wite, in wat wise we shol gouerne us herafter, for if ye have resseyved our holy faders letters, or written to him it is unknowen to us unto this time. Like it therfore, gracious Lord, to write to my Lord your brother in wat manier wise this matier schal be gouerned hereafter.

Forthermore gracious Lord, of trowth that I am bound to you be my ligeaunse, and also to quite me to God, the chirch of your lond, of the wich God and, ye gracious Lord, haue maked me gouernor, howeth to open to you this matier that sueth, of the which I haue herd pribily, but now it is more opend, and in such wise that credence shold bee yive to by reason, that is to seyne, that my brother of Winchester shold be maked a Cardinal, if ye would giue your asent therto and that he shold haue his Bishoprich in comend for terme of his life, and therto have a stat, and sent to your rengme of Yngland as a legat a latere, to the wich manier of legacie non hath be acustumed to be named but Cardinals, and that legacie also to ocupie thorgh all your obeysaunce, and all the time of his life. Souereyn Lord and most Christien Prince. What instanse schall be maad to your Hignesse for this matter, I wot not, but blessyd be Almighty God undir your worthie protection, your Chirch of Yngland is at this day, I dare boldly say, the moost Honorable Chirche Christien as weel as devin seruise, as honest liuing therof, gouerned after streit lawes, and holy constitutions that be maad of hem withowten any gret exorbitaunses, or any thing that migt torne to hy sklaundre of your forseid Chirch or of your lond, and if any trespases of mannys freelte falleth we may be corectid and punisched by the Ordinaries there as the caas falleth. But wat that this offis of legacie to be ocupied in the forme aforseid, and such comendis of Bishopriches not used in your holy Auncetres time here afore, wold extend to, or gendre ageines the good gouernanse of your subgets, in your hy wisdom I trist to God ye will consider. And forasmich as ye schal be enformid what the office of suych manier of legacie extendith to, and apply your Clerkys haue not in minde, for it hath sheld be seyn, and have

not alle here bookys with hem pleynly to enforme you in this tune of your grete labor, I send you a scrowe writen with inne this letter conteyning that is expressed in the Popis lawe, and fully concludyd be Doctors. And ouer that what he may haue in special of the Popis grace no man woot, for it stond in his wille to dispose as hym good liketh. And be inspection of laws and cronicles was there never no Legat a latere sent in to no lond and specially in to your rengme of Ynglond withowte grete and notable cause. And thei whan thei came after thei had done her legacie abiden but lytul wyle, not over a yer, and summe a quarter, or ii monethes, as the nedes requeryd. And yit over that he was tretyd with, or he cam into the lond whon he scholde haue exercise of his power, and how myche scholde be put in execucion. An aventure after he had be reseyued he whold haue used it to largely to greet oppression of your peple. Wherefore moost Cristien Prince and Soveryn Lord, as your trewe Preest, whom it hate lyked you to sette in so hy astaat, the wych with owte your gracious Lordship, and supportation I know my self insufficient to ocupie. beseche you in the moost humble wyse that I can devise or thenke that ye wile this matier take tendirly at herte, and see the staat of the Chirche be meyntenid and susteynid, so that everith of the Ministers theroffe hold hem content with her owne part: for trewly he that hath leest hath inow to rekene fore: And that your poore pepul be not pyled, nor oppressyd with diverse exactions and unacustumed, thogh wych thei scholde be the more feble to refresche you owre liege Lord in time of nede and whan it lyketh you to clepe upon hem, and all plees and sklaundre cese in your Chirche.

Towchinge owre holy fadir the Popis Ambasiat that late cam in to your lond, I wot wel my Lord your brother wryteth to you pleynly, and also of odir gouernance of your lond the wych blessed be God stond in good quiet pees and reste withowte any grete ryotis or debatys and all your trewe peple haue her herys opun to here good tydinges of you and continuely pray for your prosperite and al yowrys, the wych Almighty God graunte for his mercy Amen. wryten at Lambyth vi day of March.

Your Preſt. H. C.

Indorsed. Au Roy noſtre Souuerein- S.

Misce

Hisce literis à Cantuariense in Galliam missis ita commotus est rex, ut Wyntoniense interdiceret, ne Cardinalis gradum susciperet, & aliquoties assereret, [r] malle se videre Wyntoniensem corona sua, quàm ornamentis Cardinalis insignitum: isque rege superstite ab eo munere abstinuit. At nunc regis pueritia & Bedfordiensis nepotis sui favore fretus illud denuò tentat, & à Pontifice Cardinalis titulo Presbyteri Divi Eusebii creatus est. Quæ res facilem errori eorum causam præbuit, [s] qui pro Henrico Wyntoniensi tradunt Henricum Cantuariensem Cardinalem titulò Presbyteri Divi Eusebii hoc tempore pore factum esse, cum is pius & moderati ingenii vir gradum illum ambiisse nunquam deprehendatur, per quem Pontificis servituti addictus necesse haberet aliquando à fide illa discedere, quam regi suo integram semper & illibatam præstitit. Erat enim majestatis regiæ & immunitatum hujus regni adversus Pontificum ambitionem & Romanæ Curiæ rapinas acerrimus propugnator, eáque ratione hoc ipso tempore gravissimam Martini V. offensionem in se concitaverat. Siquidem [t] Oxonienses literis Academiæ publicis IX. Kal. Augusti hoc anno datis pro eo apud Martinum, intercedunt, in quibus amplissimo testimonio, ipsum vitæ speculum, morum lucernam, populo cleroque carissimum, candelabrum aureum in templo Ecclesiæ Anglicanæ constitutum appellantes, Pontificem obtestantur, ne præsulis optimi famam privatis obtrectatorum delationibus apud se suggillari patiatur: eandémque ob causam tum etiam in conventu Ordinum Westmonasterii universi Civitatum & oppidorum delegati in inferiore concilio, libello supplice regi porrecto ab eo petunt, ut quamprimùm legatum Romam mitteret, ei in mandatis daret, ut Archiepiscopum Cantuariensem apud Pontificem excusaret, cujus odium ille sibi conciliaverat, quòd immensæ Curiæ Romanæ potestati obniteretur. Æquissimum sanè erat, eum publicè ab omnibus defendi, qui pro publicis omnium commódis, & asserenda regni dignitate Pontificis iram parum reformidaret. Wyntoniensi autem præter Cardinalis titulum Legati etiam in Angliam, potestas à Pontifice data est, & mandata amplissima (facultates vulgò vocant) quæ ille tanta avaritia deinceps exercuit, ut congestis opibus immensis Cardinalis opulentus ab omnibus diceretur. Ea cum in Angliam sequenti anno reversus coram Glocestrense regis tutore ut, & multis Episcopis, proceribusque promulgaret, [x] Richardus Caudray Procurator regis nomine à Glocestrense cæterisque consiliariis constitutus publicè, conceptis verbis protestatus est, nullum Pontificis legatum regis injussu Angliam ingredi posse, singulari regum nostrorum privilegio, qui eo jure ab omni hominum memoria usi fuerint: Proinde si quid à Cardinale Wyntoniense pro legati munere secus gestum fuerit, se nomine Regis intercedere, eique potestatem omnem abrogare. Tum Wyntoniensis Glocestrensem, & universum astantium cœtum contestatus palàm promisit, se injussu regis munere illo non usurum, neque in eo facturum aliquid, quod regis regnive juribus, immunitatibus, privilegiisue præjudicare, aut derogare posset. * Cum verò Cardinalis & legati insignia jam acci-

r *Polychron. in Hen.* 5.

s *Antiq. Britan. in Hen. Chich,*

t *Epist. Academ Oxon.* 36. *m Archiu.*

u *Rotul. Parliam. an.* 6. *H.* 6.

1428.

x *Joan. Foxius in Matyrolog. sub. H.* 5.

* Eodem jure semper usi sunt Galliæ reges, quorum injussu Legatis Pontificum nunquam licuit Galliam ingredi, aut mandata promulgare. Sicuti clarissimus Advocatus Regius x Ludovicus Servinus coram Senatu Parisiensi Turonibus tum sedente demonstrabat, cum ann. MDLXXXX. Cardinalis Cajetanus ad Henricum IIII. Galliæ Regem Legatus mitteretur.

x *L. Servin aux playdoiers Vol.* 1.

peret,

peret, Cancellarii Angliæ munus ejerare ei necesse fuit, id quod anno superiore in publicis regni comitiis Westmonasterii præstitit, & secretioribus consiliis regis ei interdicendum erat, cui tamen illud singulari beneficio indultum est ob generis nobilitatem, & consanguinitatem, qua Regem attingebat, ut consiliis regis adhiberi & interesse posset, nisi causa aliqua inter Regem & Pontificem agitaretur, tum enim expressim amovendus erat, eámque cautionem inter secretorum acta insinuandam esse solenni ordinum[y] decreto anno sequente sancitum est. Pontificem autem illud præsertìm impulit ad designandum Cardinalem Wyntoniensem, ut ejus opera uteretur in bello, quod adversus Boëmos moliebatur, qui Wyclevi doctrina imbuti, monachorum cænobiis, Divorúmque statuis abolitis, & antiquatis ferè omnibus Romanæ Ecclesiæ ceremoniis, ab imperio Pontificis apertè desciverant. Eum igitur bello Boëmico præficit, & legatum in Hungaria, Boëmia, & Germania universa constituit cum mandatis longè amplioribus, in quibus ei indultum est, ut stupri virginum monialium, matrimonii in quarto consanguinitatis gradu contracti ætatis eorum, qui ad sacros ordines & Sacerdotia promovendi erant, interdictionum à sacris, aliórumque plurimorum, quæ à Canonicis institutis aliena erant, gratiam faceret; additumque, ut in hujus belli usum ob omnibus Ecclesiasticis apud nos decimam exigeret. Hanc ob causam Henricus tum rescripto Pontificis, tum literis regiis interpellatus, ut de pecuniis ad bellum Gallicum conferendis ageretur, Synodum, inchoavit Londini III. Non. Julii. in qua, postulantibus iterum Eboracense Cancellario, & Waltero Hungerford Thesaurariò Angliæ, regi in primo conventu media decima, & prorogata deinceps Synodo, primò ob calores æstivos ad Divi Martini diem Novembris sequentis, posteaque ad IIII. Kal. Nov. anni sequentis, sesquidecima concessa est, perorante iterum Eboracense, qui cum Duce Norfolciense, Warwicense, Staffordiense, & Sarisburiense Comitibus, Cromwello etiam Tipofto, & Hungerfordo Baronibus à rege ad Synodum missus est. Supplicationes porro solennes pro victoria Bedfordiensis decretæ sunt, qui rebus prosperè succedentibus, Aurelianum urbem celeberrimam ad Ligerim positam jam obsidebat. Quæ concessiones decimarum ita propensè à Synodo factæ, compensatæ sunt[z] lege legata in conventu ordinum, qui hoc ipso tempore Westmonasterii agebatur, qua cavebatur, ne Ecclesiastici, aut eorum servi, dum Synodo intersint, aut eo proficiscantur, in jus vocari possint, eodem privilegio, quo fruuntur milites, & Civitatum delegati, cum ad publica regni comitia vocati sunt. Verùm Conzo Zuolanus nuncius Pontificus Pontificis causam in Synodum sæpe veniens frustra egit. Cum enim oratione acri & prolixa subsidium adversus Boëmos consequi non potuisset, literas postea à Pontifice scriptas in Synodum attulit, quibus denunciat se regno Angliæ decimam ad sustinendam belli Boëmici molem imperasse. Quod universorum offensionem ita concitabat, ut decimam negarent. Illud tantùm importunis Pontificis postulatis datum est, ut ex singulis marcis octo denarii pro beneficiorum censu solverentur; addita conditione, si concessio illa regiæ dignitati, aut patriis legibus fraudi non esset. Tum coram Synodo sistuntur plurimi, quibus hæreticæ pravitatis crimen intentatum est: Joannes Jourdelay, Joannes. Galle, Robertus Heggley, Rodulphus Mungyn, Thomas Garenter, sacris ordinibus initiati, quòd

y Rot. Parliam. an. 8. H. 6.

1429.

z 8. H. 6. c. 1.

quòd de solenni altaris sacro, de imaginum adorationibus, de peregrinationibus religionis ergô, de cultu sanctorum, perperam sentirent; quòd assererent Papam esse Antichristum, non Dei vicarium; divina oracula in sacris literis solis, non in Legendis, aut vitis patrum continere; & quòd multos Joannis Wicleui libros aliósque de rebus sacris vulgari idiomate scriptos penes se clàm haberent: quæ omnia eorum aliqui in Synodo ejerarunt, reliqui ad carceres damnati sunt. Post eos Joanna Dertford fæmina de iisdem dogmatibus coram Synodo interrogata, responsione incerta crimen diluit, asserens se symbolum & decalogum tantùm didicisse, nec ausam esse arcana Ecclesiæ mysteria attingere, ideóque Vicario Episcopi Wyntoniensis erudienda traditur. Judicibus etiam ordinariis omnibus imperatum, ut acerrimè inquirerent in eos, qui ab Ecclesia Romana dissentiebant, quorum numerus indies augebatur, eosque compositis ad invidiam nominibus Wiclevistas & Lollardos appellabant, delegatis Willielmo Lyndewode officiale, Thoma Brono Cancellario Cantuariense, aliisque juris utriusque consultis, qui illius inquisitionis formam præscriberent. Verùm Martinus Pontifex iniquè ferre clavium suarum potestatem quotidiè apud nos imminui, decimâ à Synodo adversus Boëmos non erogatâ, & accedentibus injuriis recentibus, quibus se læsum querebatur. Cum enim ante aliquot annos ad Archiepiscopi Eboracensis defuncti sedem rescripto suo per provisionem transtulisset Richardum Flemmyng Episcopum Lincolniensem, Decanus & Capitulum Eboracense ei Ecclesiam suam ingressuro restiterunt; ideoque Richardum ad Ecclesiam Lincolniensem contrario rescripto iterum transferre coactus est. Et anno proximo Joannes Opizanus Pontificis nuncius munere suo in corradendis fisci Romani pecuniis contra leges regias usus, in carcerem conjectus est; qua de re Pontifex cum Bedfordiense per literas vehementer expostulabat. Hæc omnia ad animum suum revocasset, nisi gravioribus curis mox occupatus fuisset, quas ei Concilium Basileense jam indicendum facessebat. Aduenerat enim tempus Concilio Basileensi præstitutum, septimo jam anno à fine superioris Concilii excurrente; quæ ratio Henricum impulit ad novam Synodum Londini XI. Kal. Martii ineunte anno novo habendam, in qua delectis quibusdam legatis Basileam profecturis ex singulis redituum libris duo denarii ab Ecclesiasticis concessi sunt; iisque præterea 1430.
in mandatis datum est, ut Ecclesiæ Anglicanæ nomine petant modum statui dispensationibus, per quas quotidiè indulgebatur aliis, ut duo beneficia, dignitatésque consequerentur, aliis, ut impunè à beneficiis abesse possent, aliis, ut puberes vix facti ad summa Ecclesiæ munera admitterentur, & ne fierent Ecclesiarum uniones, nisi cænobia infra parochiæ terminos constituta essent. Regi etiam integra decima concessa est, suadente Joanne Kempe Archiepiscopo Eboracense Angliæ Cancellario qui multis verbis ornatè demonstrat, obsidionem Aurelianensem, mortuo Montacuto Comite Sarisburiense duce celeberrimo, solutam esse, Trecas, Bellovacos, Rhemos, aliásque civitates multas ad Carolum defecisse, multos è nostris commisso ad Patanim prælio nuper cecidisse, & Gallos universos Caroli fidem mox secuturos, nisi pecuniæ ex Anglia suppeditentur: eam ob causam ipsum cum plerisque è Concilio regis secretiore ad Synodum missum esse. Illud præterea ad publicam utilitatem statutum à Synodo est, ut institores merces suas ad pondus justum vendere tenerentur,

nerentur, prohibito pondere quodam fallaci, quod emptores decipere solebat, sancitisque execrationibus in omnes, qui eo deinceps uterentur. Concilium autem Basileense, quamvis Martinus Pontifex ægrè indiceret, veritus ne vitæ & morum suorum censura ageretur,(ob quam causam [a] Pontifices etiam insequentes à Synodis œcumenicis deinceps abhorruerunt) quia tamen decretis suis, & patrum suffragiis Constantiæ primo, & postea Papiæ, Basilea Synodi hoc tempore habendæ locus designatus erat, ne prævaricator publico Christianorum omnium judicio haberetur Julianum Cæsarinum S. Angeli Cardinalem legatum constituit, ut Concilio suo nomine præesset. Erat is eo tempore apud Bocmos bello adversus Hussitas, post revocatum nuper ab eo munere Cardinalem Wyntoniensem, à Pontifice præfectus. Priusquàm vero

1431. Basileam proficisceretur, principio alterius anni, Martino Romæ mortuo, Gabriel Condelmarius, quem à Gregorio XII. inter Cardinales Lucæ relatum fuisse superiùs diximus, V. Non. Mart. suffectus, & mutato nomine Eugenius IIII. dictus est. A quo accepta denuo legati potestate, Basileam concedens Concilium ineunte Decembri inchoavit. In ea de Romano Pontifice

1432. accerrimè decertatum est: nam XV. Kal. Mart. decreverunt, Concilium

Seß. 2. statim à Christo habere potestatem, cui Pontifex Romanus subesse debeat; Concilium à Pontifice nec transferri, nec prorogari posse; Pontificis eligendi

Seß. 4. jus penes Concilium esse, si is tempore Concilii moriatur, supremum Ecclesiæ imperium Concilio dari, non Pontifici; ideoque ipsi jure suo usi, Alfonsum Divi Eustachii Cardinalem civitati Avenionensi præficiunt, & Eugenio interdicunt, ne ante finem Concilii novos Cardinales cooptaret. Eugenius his decretis commotus, Concilium Basileâ Bononiam edicto suo transfert, quam translationem patres Basileenses contrario edicto rescindunt, & Henricum Cantuariensem literis utrinque datis hinc Basileam, inde Bononiam evocant. Henricus igitur Synodo Londini indicta XVII. Kal. Octob. Episcopos & Prælatos consulit, qnid in hoc Concilii Pontificisque dissidio statuendum sit, & universis placuit legatos alios Basileam ad patres, alios ad Eugenium pro controversiis utrinque componendis mittendos esse, decreto uno denario ex singulis proventum Ecclesiasticorum libris præter duos denarios, qui in superiore Synodo concedebantur. Regi etiam mediam decimam tandem concesserunt, quam ab iis Joannes Stafford Episcopus Bathoniensis Angliæ Cancellarius oratione diserta regis nomine postulavit, cum quo etiam Gulielmus Lyndewode privati sigilli Custos nuper creatus ad Synodum venit. Is inter primarios ejus sæculi viros ob eruditionem & prudentiam singularem habebatur, & Henrico Archiep. valdè charus, qui eum è Cancellario Sarisburiense Cancellarium primo Cantuariensem, dein Curiæ Cantuariensis officialem constituit, & Sacerdotiis aliquot opimis donavit: ab eodem etiam regibus commendatus, ab Henrico V. legatus primò ad Hispanum, deinceps ad Lusitanum missus, jam sub Henrico VI. privati sigilli Custos, & mox Episcopus Menevensis factus est: editisque præter alia [b] opera, quæ jam desiderantur, in Constitutiones Angliæ eruditis commentariis, magnam apud posteros nominis sui famam comparavit. Quod opus Henrico nostro inscripsit, [c] quem etiam ob insignem juris utriusque scientiam, juris lucernam appellavit. Tum inferioris Synodi prælati coram Episcopis conquesti sunt, Vicarios generales Episcoporum, Commissarios,

a Fr. Guicciard. lib. 9. & Paul. Jou. lib. 2.

b Jo. Bale de Scriptor. Angl. Cent. 7.

c In epist. Dedic.

missarios, & officiales esse plerumque juris utriusque imperitos, & nullum in Academiis gradum consecutos, ideoque sancitum, ne quis è tribunalibus Ecclesiasticis jus diceret, nisi qui gradu aliquo Academico in ea scientia insignitus esset. Ita ab ea Synodo omnes discesserunt. In hac autem Synodo commemoravimus Joannem Stafford Episcopum Bathoniensem Angliæ Cancellarium Joanni Kempe Eboracensi Archiepiscopo suffectum, qui in Cardinalium Collegium nuper allectus Cardinalis titulo Divæ Balbinæ dictus, Cancellarii insignia deposuerat. Inter eum Cardinalem jam creatum & Henricum Cantuariensem acerrima de dignitate controversia mox exorta est. Nam in conventu ordinum Westmonasterii brevi postea indicto, Eboracensis pro Cardinalis gradu primam sedem præ Cantuariense vendicabat, quam iste contra pro antiqua sedis suæ prærogativa sibi meritò asserebat. Hujus causæ cognitione ad Pontificem per mutuas contentiones devoluta, Henricus per literas causam suam defendit, & Antonium de Capharellis Procuratorem suum in foro Romano constituit, qui Henrici nomine proposuit, eum in territorio suo versari, in quo ipsum omnibus præesse æquum sit, è diverso in Eboracense nullum gradus Cardinalitii infra Provinciam Cantuariensem habendam esse rationem; qui à latere Pontificis jam semotus privetur eorum radiorum splendore, quibus à Pontificis præsentia illustretur; cum etiam Episcopus [d] dum sit in alterius Episcopi diœcesi, pro privato, non pro Episcopo habeatur. Eugenius autem sedem suam & ascriptos fratres tuendi studio in Eboracensis partes propensior, Henrico rescribit, Cardinales primum à Pontifice gradum in Ecclesia obtinere; eos nimirum esse augustos illos Sacerdotes, quos Moses XVII. capite Deuteronomii denotaverit, fuisse postea à D. Petro institutos, pro membris corporis ipsius Pontificis habendos esse, iisque tanquam Cardinibus, Ecclesiam universam inniti. Proinde cum ex singularium Ecclesiarum moribus & institutis invaluerit, ut in eadem Provincia presbyter diaconum, illum Episcopus, hunc Archiepiscopus antecedat, multò magis Ecclesiæ œcumenicæ leges ubique observandas esse, ut Cardinalibus omnes postbabeantur, quia ut illi suis Provinciis singuli præsunt, ita hi Ecclesiæ œcumenicæ à Pontifice præficiuntur. Demum Henricum hortatur, & rogat, ut Ecclesiæ Romanæ consuetudini acquiescens, Cardinalibus fasces submittat, eique porrò & sedi Cantuariensi omnia patris amantissimi officia prolixè pollicetur. Hoc rescriptum integrum Cardinalis Jacobatius [e] libro suo postea inseruit, quem de Conciliis edidit, cum de Cardinalium & Patriarcharum gradibus dissereret. Quod posteris fidem facit, Henricum strenuè propugnasse Ecclesiæ Anglicanæ dignitatem contra Pontificem Romanum, cujus etiam offensionem ipsum incurrisse pro asserenda regia majestate superius diximus. Verùm Eugenii & Concilii Basileensis controversiæ alterius Synodi anno sequente occasionem præbuerunt. Postquam enim Eugenius Concilium Basilea Bononiam transtulisset, & à patribus Basileensibus de revocando decreto suo frustra interpellatus esset, illi eum Concilio acquiescere, & Basileam ante diem sexagesimum proficisci edicto suo jubent, quod si non præstet, acturos se in eum, ut in contumacem, & Pontificatum ei abrogaturos denunciant. Idcirco Henricus in Synodo Londinensi VII. Id. Novemb. inchoata, Procuratores Cleri & universos inferioris Synodi prælatos deliberare & statuere jussit, an Pontifici pro 1433.

[d] *Abb. ad c. fin. n. 4. de for. comp.*

[e] *Lib. 1. de Concil. art.* 12.

arbitrio suo Synodum œcumenicam dissolvere fas esset, & si Basileenses patres, deturbato Eugenio, alium substituerent, huic, an illi obtemperandum esset? Ad quæ postulata Thomas Bekyngton officialis Curiæ Cantuariensis post aliquot dies eorum nomine respondit, Concilium solo Pontificis jussu dissolui posse, & ab Eugenii fide non esse discedendum, quamvis Basileæ alter Pontifex crearetur. Quam etiam sententiam Episcopi omnes in superiore Synodo secuti sunt. Apud nos enim à patribus Basileensibus alienari jampridem ceperant plurimorum voluntates ex illius Synodi decreto, quod antiquatâ consuetudine decernendi per suffragia nâtionum, ad arbitria quorundam delegatorum omnia revocabat; & propterea legati nostri, qui Basileæ jam erant, Thomas Episcopus Wigorniensis, Willielmus Prior Ecclesiæ Norwicensis, Thomas Bronus Decanus Sarisburiensis, Petrus Patrich Ecclesiæ Lincolniensis Cancellarius, Robertus Borton Lincolniensis Præcentor, Joannes Sarisbury sacrarum literarum Professor, Joannes Symondisborough in decretis licentiatus, ab eo provocarunt; idémque domi hoc ipso tempore præstitit Gulielmus Lyndewode regis procurator, appellationis formulâ conceptis verbis recitatâ, in qua dedecreti vitio protestatus est, quòd iste decernendi modus tum regi, tum Ecclesiasticorum, ordinumque regni privilegiis in posterum fraudi esse posset. Inde de decernendo ampliore Legatorum numero cum Synodo egit Henricus, quòd è legatis superioribus aliquot Basileæ fatis cesserant. Ergo delecti sunt octo Doctores Theologiæ, & Juris utriusque Basileam transmittendi, addita conditione, ut à patribus sine novi alicujus jurisjurandi formula admittantur. In Gallia jam res nostræ indies inclinabant, deficientibus civitatibus primariis ad Carolum, Rhemis pridem splendido apparatu inauguratum, ideoque Bedfordiensi, qui nuper in Angliam venerat, & Glocestrensi fratribus è rep. visum est novum exercitum conscribere, & pro pecuniis exorandis Joannes Staffordus Bathoniensis Cancellarius Angliæ, Comites Warwicensis & Sarisburiensis, Cromwellus Thesaurarius, Scropus, & Tiptoftus Barones ad hanc Synodum missi sunt. Ibi Cancellarius oratione eleganti demonstrat afflictam rerum Gallicarum conditionem, & ærarii publici angustias, tum universos obtestatur, ut regi & reip. subveniant. Illi primò palam recusant, obtendentes exhaustas esse Ecclesiasticorum opes assiduis in usus bellicos pecuniarum erogationibus, rapinis provisorum familiæ regiæ, & iniquis ad tribunalia regia evocationibus: Sed accedentes subinde alii proceres, Comes Huntingdonensis, Hungerfordus, Audeleius, & Cornwallius Barones, & repetitis rationibus superioribus, enumeratisque porrò immmensis regum nostrorum in Ecclesiam beneficiis, tandem decimæ dodrantem impetrarunt. Graviter enim tum temporis Ecclesiastici de Judicum Regiorum, & juris municipalis professorum injuriis querebantur, quod Sacerdotes ad eorum tribunalia contra jus & fas raperentur, quod Judicium Ecclesiasticorum potestas iniquis eorum prohibitionibus cohiberetur, & præsertim quod gravissimam legis Richardi II. contra provisores editæ sanctionem interpretatione veteratoria detorquerent in eos, qui de iis causis in foro Ecclesiastico cognoscerent, quas ipsi sui juris esse contenderent. Quæ causa Henricum compulit ad aliam Synodum post annum indicendam Londini Non. Octob in qua oratione vehe-
1434. menti testatur, quàm sollicitus sit, ne quid detrimenti Ecclesia Anglicana sub administra-

administratioue sua capiat, & ut ad dignitatem antiquam revocata ab injusta illius juris interpretum tyrannide vindicetur, omnesque in commune consulere jubet, qua ratione de propulsandis hisce calamitatibus ab ordine suo prospici posset. Verùm coorta in civitate pestilentia à Synodo mox dimissi sunt: Tantùm Frideswidæ Academiæ Oxoniensis Divæ Tutelari dies solennis decernitur; & Christianorum consortio iis interdicitur, qui de Ecclesiæ privilegiis & jurisdictione derogarent. Ab hoc tempore provinciæ suæ administrationi diligentèr incubuit, nullâ per tres annos Synodo indicta donec ærarii regii inopia ad sustinendos belli Gallici sumptus Ecclesiasticorum subsidio indigeret. Burgundionis enim ad Gallum defectio, & Bedfordiensis mors vehementer res nostras affiixerunt, quæ in annum sequentem inciderunt. Siquidem interventu Eugenii, & Concilii Basileensis, in urbe Atrebatum convenerunt tum temporis oratores ad pacem ineundam à rege nostro, à Carolo, & à Burgundione missi, ubi nostris & Gallis ob immodicas conditiones utrinque postulatis diffidentibus, Burgundi tandem cum iis conciliati sunt; & mox Bedfordiensis Galliæ Prorex morbo extinctus est: cujus mortem ingens rerum mutatio brevi est secuta. Nam Parisienses conspiratione 1436.
clam facta, nostros anno sequente civitate ejiciunt, eorumque exemplo commotæ civitates plurimæ, & Gallorum populus ferè universus Carolo quasi fato quodam ultro se dediderunt. Igitur ad conservandas Galliæ reliquias Glocestrensis cum exercitu maximo & instructissima nauium classe Caletum trajicit, quod eo tempore à Burgundo oppugnabatur, & ad novum militum delectum habendum rex literis suis Cantuariensem interpellat, ut cum suis de pecuniis decernendis agat. Ille autem à Provinciæ suæ Episcopis & prælatis ad Synodum Londinensem vocatis prid. Kal. Maji integram decimam facilè obtinuit, quod summo Galliæ recuperandæ desiderio omnes afficerentur. Insederat 1437.
jam diu Henrici animo propositum constituendi insigne aliquod Ecclesiæ, religioni, bonis literis, nominique suo monumentum in Academia Oxoniense, quam pius alumnus ornatissimam esse cupiebat. Etenim exhaustis tam publicis, quàm privatis ferè omnium facultatibus ex belli Gallici diuturnitate, tanta erat tum temporis Academiæ illius vastitas & solitudo, ut aulæ & hospitia pleraque olim studiosis refertissima inquilinis carerent, & ex multis Academicorum millibus, quæ eo olim convolaverant, ne unus superesset, quod [f] ipsi literis ad Henricum & patres in Synodo convocatos missis gravitèr, jam deplorabant. Ut igitur literas inopia publica afflictas munificentia sua sublevaret, in Suburbiis Oxonii septentrionalibus ædes quadrata forma collegio constituendo satis amplas & magnificas nuper construi jusserat, operéque pœné perfecto, sive in structura desideraretur elegantia, sive loci situs non placeret, mutato animi proposito eas donavit monachis Divi Bernardi religionem professis, ut in iis novitii ab omnibus illius ordinis cœnobiis Oxonium missi, artibus & sacris literis operam darent, easdémque postea communi cœnobiorum calamitate fisco addictas Tho. White Mercator Londin. & eques auratus, vir in literas propensissimus, ab Hen. VIII. redemit, ibiq; clarissimum Divi Joan. Baptistæ Collegium instituit, è quo deinceps prodierunt plurimi in scientis plerisq; & præsertim in studiis sacris viri insignes, qui propagando in Ecclesia Anglicana Evangelio fœlicissimè insudarunt. Exemplo sanè optimo vir prudentissimus

[f] *Epist. Acad. Oxon.* 125. *in Archiv.*

demonstrabat sacras & augustas ædes monachis ademptas, literatis, egenis, aut publicis Ecclesiæ reipublicæue commodis applicandas fuisse, quas privatorum avaritia, luxuriave ubiq; per nefas invadebat. Henricus vero alium locum Collegio exstruendo in media Civitate juxta Basilicam Divæ Mariæ deligit, studiosis perquàm commodissimum. Ibi domus à possessoribus coëmptæ solo æquantur, area quadrata designatur, primus fausti ædifici fundamento IIII. Id. Februar. hoc anno lapis subjicitur, operique curando præficitur Joannes Druell vir sacris ordinibus initiatus, qui summa in eo munere fidem & diligentiam deinceps adhibuit. Eugenius interea patrum Basileensium edicto monitus (ut jam diximus) & accedente Sigismundi Imperatoris authoritate, qui cum magno principum Germanicorum comitatu Basileam venit, Concilio Bononiense

Seß. 16. Concil Basil.

revocato, Basileense confirmat, missis eo legatis suis Cardinale S. Crucis, & Episcopo Patavino, qui causam suam tuerentur. Ibi summa cum lætitia ac-

Seß. 19. 24.

cipiuntur Joannis Paleologi Grecorum Imperatoris & Josephi Patriarchæ Constantinopolitani oratores, qui nunciant Imperatorem, Patriarcham, & Græcos patres ad Concilium venturos pro componendis Ecclesiæ Orientalis & Occidentalis de fide Christiana controversis, modo de incolumitate sub Concilii fide publica iis caveatur, & itineris sumptus suppeditentur. Utrumque patres universi statim polliciti sunt, & missis Constantinopolim legatis suis spoponderunt. Verùm mortuo hoc anno Sigismundo Imperatore viro magnanimo & prudente, Eugenius metu solutus, Concilium Basileâ Ferrariam revo-

Seß. 29.

cat, datisque in Angliam illico literis Henricum regem rogat, ut oratores suos Ferrariam mittat, & Cantuariensi mandat, ut Episcopos suæ provinciæ

1438. universas ad Synodum ineunte anno novo convocatos Ferrariam proficisci ju-

Seß. 32.

beat. Idem reliquis etiam Principibus Christianis, Episcopis universis per literas eodem tempore Eugenius denunciat: At Basileenses patres interdicto contrario Christianos omnes Ferrariam accedere vetant. Ingrata erat gentibus ferè universis ista Eugenii prævaricatio: Itali enim plerique Germani, Hispanique Basileensibus obtemperabant, & Carolus VII. Galliæ rex non modo prælatis suis profectionem[g] Ferrariensem interdixit, verùm etiam Eugenio infestus, vocato Avarici Biturigum ordinum regni sui conventu, contra annatas, provisiones, & rapinas Pontificias Pragmaticam sanctionem edidit, quæ nihil aliud ferè, quàm Concilii Basileensis decreta complectebatur, è qua in regno suo jus dici voluit: eáque Pontificum Romanorum in Gallia imperium diu coercuit usque ad[h] Ludovici XII. tempora, qui precibus Leonis X. Pontificis devictus, eam tandem antiquavit. Verùm nostri Eugenio ferè omnes favebant. Nam rex primò insignes aliquot legatos Ferrariam profecturos designat, & Episcopi ad Synodum IIII. Kal. Maji à Cantuariense evocati sumptus iisdem pro dignitate præstandos decreverunt, quos tamen cleri procuratores in inferiore Synodo propensioribus in Concilium Basileense studiis denegarunt; tantum cœnobiorum procuratores e singulis proventuum libris quatuor denarios concesserunt. In eadem Synodo Londinensi Henricus de recente Eugenii injuria graviter conquestus est: quòd is pro potestate sua Ecclesiam Eliensem Ludovico Rhotomagensi Archiepiscopo commendasset, ejusdemque administrationem diplomate suo contulisset: ideóque universos deliberare jussit, quomodo, rei à Pontificibus nunquam adhuc tentatæ occurri possent.

g Panor. tract. de Concil. Basil. n. 6. Carol. Molinæ. de Monarc. Franc. n. 149.

h Petr. Rebuff. tract. de nominat. quæst. 2. n. 2.

posset. Et certè exemplum posteris periculosum fuisset, nisi Philippus Morgan tum temporis Eliensis Episcopus Rhotomagensi superstes conatum Pontificis irritum reddidisset. Deinde coram Synodo prid. Non. Octob. ejusdem anni prorogata Richardus Carpenter Academiæ Oxoniensis Cancellarius utriusque Academiæ nomine peroravit, ut decretum de collocandis beneficiis in eos solos, qui gradibus Academicis ornati essent, annis hujus seculi XVII. & XXI. in aliquot annos prorogatum, iis jam elapsis iterum confirmaretur. Idemque rege jam per literas suas à Synodo postulante, universi facilè concesserunt, adiectis conditionibus, quæ in superioribus decretis interpositæ, erant. Ferrariæ jam inchoaverat Concilium Eugenius, eoque Joannem Palæologum Imperatorem & Episcopos Græcos precibus & pollicitationibus adduxerat, & exorta peste Florentiam cætum transfert, ineunte altero anno. Ubi post longas de processione sacro sancti spiritus, de igne Purgatorio, de primatu Romani Pontificis, aliisque controversiis inter utramque Ecclesiam disputationes, Græci qui intererant, in Romanorum sententiam descendebant. Quos ideo tamen reliqui Græci ita execrati sunt, ut eorum morientium corpora Christianorum more sepeliri passi non essent, ipsique ne ab unico pristinæ fidei articulo discedere vellent. Basileæ interea patres Eugenii pervicaciâ irritati, iterum pro jurisdictione sua pronunciant, Pontificem Romanum Concilio subesse: Concilium à Pontifice non posse dissolui, transferri, aut prorogari; Eugenium quòd hæc omnia tentaverit hæreticæ pravitatis reum esse; eúmque præterea contumaciæ, simoniæ, perjurii, impietatis damnatum Pontificatu dejiciunt, & [i] delectis triginta duobus viris insignioribus ex quatuor nationibus Italorum, Gallorum, Germanorum, & Hispanorum (nam nostri omnes Ferrariam discesserant) & demandata iisdem Pontificis novi eligendi potestate, Amadeus dux Subaudiæ, qui relicto principatu filio suo in eremum secesserat, Pontifex salutatur, & Felix V. nuncupari voluit. Erant tum Basileæ duo longè præclarissimi Jurisconsulti Abbas Panormitanus, & Ludovicus Romanus, legati ab Alfonso Magno Arragonum rege ex Italia missi; Illi orationibus frequentissimis coram Concilio de ipsius potestate supra Pontificem differere, & Eugenii facta damnare tanta subtilitate simul & facundia, ut nemo auderet eorum dicta refellere: idemque scriptis suis posterioribus sæculis consignatum reliquerunt. Nam Panormitanus [k] libello pro Basileense Concilio contra Eugenium edito demonstrat augustiorem esse Concilii, quàm Pontificis potestatem, Pontifici in Concilium nullum jus esse, Concilio contra Pontificem subjici, ab eo in jus vocari, coerceri, & demoveri posse, eásque pœnas in Eugenium contumacem fidei desertorem, Ecclesiæ hostem, simoniacum, perjurum, sicarium rectè constitutas esse: & de Conciliii supremo in pontifices imperio alibi sæpe in [l] commentariis agit: Ludovicus autem Romanus in responsis suis differit, à [m] sententia Pontificis ad Concilium rectè provocari, Pontifici concilium [n] dimittenti non esse obtemperandum, quin Pontificem ipsum [o] gradu suo à Concilio posse spoliari: vir (inquit [p] Æneas Sylvius) non Roma tantum sed cœlo dignus, nec admirationi, sed stupori futurus, si ætatis tempora duplicasset: illum autem fortuna Italiæ invidit, quæ virum vix trigesimum annum ætatis egressum per pestem Basileæ tum abstulit. Intererat enim Basileensi Concilio Æneas Sylvius, eidémque operam suam adhibuit, laudatis iis omnibus, quæ contra Eugenium gesta.

1439.

Sess. 33.

i *Æne. Sylv lib 2. de act. Concil. Basil.*

k *Panorm. tract. de Concil. Basil. in 5. vol.*

l *Panor. ad c. significasti. n 4. de elect. ad c. licet de vitanda. n. 8. eod. tit. ad c. fraternitatis n. 2. de haret.*

m *Rom. cons.* 521

n *Rom. cons.* 521

o *Rom cons.* 523.

p *Æne. Sylv lib 1. de act. Concil. Basil.*

gesta sunt, editisque duobus libris, in quibus illius Concilii historiam descripsit. Quos tamen Pontifex postea factus, & Pius II. dictus, mutato cum fortuna animo, abolitos cupiens revocavit. Sanè istam de Concilii in Pontifices Romanos potestate, sententiam [q] Jurisconsulti tuebantur, quamdiu dicendi, scribendique libertate usi sunt, donec posteriore seculo in Pontificum servitutem redacti iis adblandiri inciperent, & [r] damnato expressim Concilio Basileense, Pontifices tandem supra Concilium & Ecclesiam universam evexerunt, & imperium illud adeo sedi Romanæ affixum esse [s] Theologi deinceps asseruerunt, acsi Pontifex nec illud exuere, nec seipsum Concilio quavis ratione subjicere possit. Priusquam exiret hic annus, in quo Basileæ ista gerebantur, Henricus aliam Synodum Londini vocavit XI. Kal. Decemb. cui adversa valetudine impeditus eo die interesse non potuit: sed post aliquot dies accedens à lachrymis vix abstinuit, dum oratione copiosa gravissimas Ecclesiæ ærumnas recitaret, pænis illis Judicibus Ecclesiasticis quotidiè irrogatis, quæ in provisores lege illa (quæ vulgò de Præmunire apellatur) sancitæ sunt, & clericis promiscuè ad Judicum Civilium tribunalia evocatis. Ideo ab omnibus constitutum est, supplicem libellum regi Ecclesiasticorum nomine ab Henrico esse porrigendum, in quo demonstrant pænas lege à Richardo II. promulgata sancitas in eos, qui in foro Pontificio Romæ, aut alibi subditum regis in jus vocatent, subdola Jurisconsultorum municipalium interpretatione per calumniam intorqueri in eos, qui in foro Ecclesiastico apud nos agant de re aliqua, cujus cognitionem ipsi sibi vendicent: unde deterritis omnibus ab illo foro jurisdictio Ecclesiastica valdè imminuta sit & privilegia Ecclesiæ à decessoribus suis concessa elusoria reddantur. Idcirco regem obtestantur, ut contraria lege lata in publicis regni comitiis decernat, pœnas illas ad eos solos spectare, qui actiones, rescripta, aut instrumenta publica Romæ, aut alibi extra Angliam impetraverint, & ne ex ea in quempriam agatur, qui in foro Ecclesiastico hujus regni de jure experiatur; cum judices Ecclesiastici jurisdictionis suæ terminos egressi prohibitionibus & aliis pœnis legitimis coerceri possint. Rex autem Henrico pro ordine suo intercedenti respondit, se in proximis regni comitiis de ea supplicatione cogniturum, interea curaturum, ne Judices sui, nisi causa priùs à seipso aut proceribus consilii secretioribus probatâ, quempiam ea lege arcessant. Quæ benigna regis responsio ita universis placuit, ut mox integram decimam regi concederent, adjecta nominatim conditione, ne bona & beneficia Collegii omnium Animarum ea concessione tenerentur. Ab eo tempore Henricus nullam Provinciæ suæ Synodum habuit, quin cogitationes omnes, quantum per publicas curas liceret, perficiendo Collegio adhibuit, quod Musis sacrum esse cupiebat. Jam enim muris ædificii splendidis juxta & magnificis artifices tectum accommodare cæperant, fundosque & prædia fundator comparaverat, quorum proventus perpetui alumnis suis suppeditarentur, eaque omnia suppliciter ad regem defert, obtestatus, ut Collegium suo nomine institui pateretur, quod regii nominis splendorem & authoritatem Collegio legitimè constituendo magni momenti esse Jurisconsulti arbitrarentur. Erat rex propensissimo animo in Ecclesiam & literarum studia, & Cantuariensem compatrem suum summo amore simul & veneratione prosequebatur. Igitur ædes illas fundis prædiisque omnibus à compatre suo coëmptis donatas diplomate

[q] *Gl. inc. si Papa dist. 40. Archid. Gemin. & Fran. ad c. in fidei favorem. de hæret. in 6. Card. Zeb. cons. 150. Anchar. cons. 181. Felin. ad c. super literis. n. 21. de rescript. Jo. Royas. de hæret. n. 518. Fr. Marc. decis. 944.*

[r] *Card. Jacobat. lib. 3. de Concil. n. 85. Hier. Alban de potest. Pap. n. 240. Casaldin. de Boncompag. de potest. Pap. n. 31. Alfon. Hoied. de benefic. incompat. par. I. n. 86.*

[s] *Card. Bellar. lib. 2. de Concil. cap. 18.*

16. R. 2. 15.

[t] *Epist. Acad. Oxon. 26.*

mate suo Collegium esse jussit, privilegiis amplissimis auxit, eique potestatem concessit Custodem & Socios designandi, leges porro & statuta condendi, quibus ipsi cum posteris suis parerent. Henricus itaque Anno sequente Oxonium venit, Sacellum Collegii solennibus ceremoniis lustratum consecrat, Richardum Andrew Legum Doctorem & Cancellarium Cantuariensem in Custodem præficit, viginti viros lectissimos ex universo Academicorum cætu, Socios constituit, iisque viginti alios in societatem suam cooptandi potestatem fecit; è quibus viginti quatuor artium & sacrarum literarum, reliquos sedecim Juris Civilis atque Canonici voluit studiis incumbere. Porrò universos alunos suos jussit Hen. V. Th. Clar. Ducis, procerum, militúmque, qui in bello Gallico occubuissent, & Christianorum demum omnium memoriam celebrare inter divina officia pro ratione temporum peragenda, religione uti videtur perculsus, quòd illius belli author & suasor fuisset, in quo homines innumeri animas effudissent, ideóque Collegium suum Animarum omnium fidelium defunctorum de Oxonia appellari statuit. Tum Sacellanos duos, Choristas aliquot, & servos adjecit, qui publicis Collegii muneribus inservirent. Deinceps leges & statuta præscripsit, ad quæ universorum studia, mores, officia, & emolumenta exigerentur. Denique acceptis à Johanne Druell operis hucusque confecti rationibus, ædificio tum interiùs expoliendo, tum extrinsecus amplificando curatorem præficit Rogerum Keys, qui postea in locum suffectus est Custodis. Nam claustra, & aliqua ædificii pars, quæ in maximam civitatis plateam prospicit, partim Henrico superstite, partim post ejus obitum constructa fuisse perhibentur. De cætero post constitutum Collegium nihil ab Henrico publicè gestum sive in actis publicis describitur, sive ab historicis ejus sæculi proditum est; tantum commemorantur aliquot eximia illius in Academiam Oxoniensem & Ecclesiam Cantuariensem beneficia, quæ supremam laudibus suis periodum adjicient. Inchoatum jampridem Oxonii erat munificentia præsertim Humfredi Ducis Glocestrensis excelsum & splendidum illud ædificium, cujus pars superior bibliothecæ, inferior publicæ Sholæ Theologorum designata est. Ad hoc opus Henricus haud exiguam pecuniarum summam contulit, & cum Episcopis, proceribusque ad conventum ordinum Westmonasterium evocatis vehementer egit, ut singuli aliquid erogarent, quæ omnia in [t] literis ab Academia ad eum datis officiose recognoscuntur. Donavit etiam Academiæ ducentas marcas, à tribus artium Magistris, duobus regentibus, uno non regente quotannis eligendis, sub juramenti religione custodiendas in cista publica è qua Academiæ ad usum publicum centum solidos, cuilibet Collegio quinq; marcas, Magistro artium quadraginta solidos, licentiato & Bacchalaureo in qualibet facultate duas marcas, Scholari unam mutuò accipere liceret; ea lege, ut singuli pignore idoneo interposito priùs caverent, itemq; pecuniâ infra mensem solutioni præstitum non reddita distraherentur. Optimè porrò de Academicis meruit constitutione illa in Synodo Londinensi, eo rogante, edita, quam superiùs recitavimus de beneficiis Ecclesiasticis in eos solos conferendis, qui graduum Academicorum insignibus ornati essent. Quod illi summi beneficii loco habuerunt, eique gratias immortales sæpissime eo nomine [u] egerunt, quòd viri omnium scientiarum cognitionem adepti ante eam constitutionem editam in Academia consenescerent. Ista, verò, aliáq; plurima in Academia ab eo collata beneficia in Epistolis Academicis.

[t] *Epist. Acad. Oxon.* 26.

[u] *Epist. Acad. Oxon.* 1. 124. 125. 143. 144. *in Archiv.*

x Stat. cist. Chich in Archiu.

micis honorificè prædicantur: quorum ut perennis esset memoria, decreto[x] Academiæ publico sancitum est, ut nomen ipsius inter Mecænates ascriptum à Sacellano Academiæ scholas quotannis obeunte recitaretur, & ut solenniter fieret pro eo sacrum anniversarium eodem die quo ipse è vivis excessurus esset. Illud enim jure optimo ei debebatur, qui Academiam duobus Collegiis, & tot donariis publicis illustrasset, præter privatam ipsius in multos Academicos indigentiores beneficentiam; quibus singulis annuum proventum aliquem suppeditabat, quod ex privatis rerum suarum rationibus etiamnum constat. Cantuariensem etiam Ecclesiam sedem suam plurimum ornavit: Ædi Christi restaurandæ, construendis Bibliothecæ & campanili magnam pecuniarum vim erogavit, gemmas & ornamenta plurima ad sacrorum usum, librosque magni precii ex omni scientiarum genere Bibliothecæ donavit: eaque omnia à Priore & Monachis Cantuariensibus in publico instrumento inter acta Cantuariensia descripto enumerantur. In quo ipsi vicissim pollicentur, corpus ejus post mortem suam impositum iri mausoleo, quòd ad partem presbyterii septentrionalem ipse jam exstrui jusserat, eumque locum nemini unquam sepeliendo permissum iri, idque se & successores suos perpetuo Curaturos. Denique Ecclesiæ Croydonensi ædificandæ, pontique Roffensi multùm impendit. Reliqua taceo, ne cujuslibet exigui doni enumeratio illustriora ejus facta imminuisse videatur. Ita relictis ubique pietatis & liberalitatis suæ monumentis, senio confectus ad cœlos migravit pridiè Idus Aprilis, anno salutis MCCCCXLIII. Corpus sepulchro, uti jam diximus, à se constructo illatum est, in cujus parte superiore statua ipsius marmore candido affrabrè incisa conspicitur, & è latere ascribitur hoc Epitaphium. *Hic jacet* HENRICUS CHICHELE. *Legum Doctor, quondam Cancellarius Sarum, qui anno septimo Henrici IIII. Regis ad Gregorium Papam XII. in ambasciata transmissus, in civitate Senensi per manus ejusdem Papæ in Menevensem Episcopum consecratus est: Hic etiam Henricus anno secundo Henrici quinti regis in hac sancta Ecclesia in Archiepiscopum postulatus, & à Joanne Papa XXIII. ad eandem translatus est qui obiit anno Domini millesimo quadringentesimo quadragesimo tertio mensis Aprilis die XII.* Henrici mortem deplorata reip. conditio subsecuta est. Nam Margareta Regina, virilis ingenii fœmina, initis cum Gulielmo Polo Duce Suffolciense consiliis, Regem & rerum administrationem ad suum arbitrium revocat: inde principes in diversas factiones abeuntes, populum universum exactionibus oppressum unà trahunt. Tum Galli, qui Regi nostro obtemperabant, discordiis nostris commoti ad Carolum deficiunt, amissâ primò Normannia, postea Aquitaniâ universa, trecentesimo ferè anno, postquam Henricus II. eam acceperat. Domi seditionibus, foras bello externo laboramus; nam Cantiani Duce Joanne Caddo armis arreptis tumultuantur; & fines nostros hinc Galli ad oram Cantianam, inde Scoti Limites regni Septentrionales invadunt: & quod miseriarum ultimum habetur, familia Eboracensis, arreptâ hinc occasione, bellum illud intestinum omnium gravissimum concitat, in quo Henricus Rex bis in acie captus, semel ex Anglia fugere coactus totiesq; per fortunæ ludibrium regno restitutus, demum ab Ed. IIII. vitâ simul & imperio spoliatus est. Proinde mortem HENRICUS. obiit opportunam, & à posteris elogium meruit tum prudentiæ, cujus consiliis innixa Resp, eo sublato unà collapsa est, tum fælicitatis, quem Deus Opt. Max. tot calamitatibus jam imminentibus superesse noluit.

FINIS.

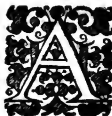

VITA
GULIELMI WAYNFLETI, EPISCOPI WINTONIENSIS.

CLARISSIMO VIRO
Nicholao Bondo,

Collegii Beatæ MARIÆ MAGDALENÆ apud OXONIENSES Præsidi Dignissimo, ceteróque lectissimorum ejusdem Sodalium Scholariúmque cætui,

JOHANNES BUDDENUS,
S. P D.

BSOLVI tandem (clarissime Præses vosque ornatissimi Magdalenenses) opus à vobis mihi olim delegatum. Gulielmi Waynfleti παλιγγενεσίαν *& quicquid hactenus è sacrosanctæ antiquitatis penetralibus, quasi cum tempore colluctatus, eruere meâ arte & industriâ potuissem, in lucis conspectum protuli, vestroque nomini, cui ipso vel argumento vel titulo potissimum debetur, consecravi. Quare grates tibi ago summe Deus, qui fatalem hunc Fundatoris stipitem è tot seculorum quasi incendio nunc ereptum (quod olim in gratiam Meleagri Althæam fecisse legimus,*

——flagrantem mater ab igne
Eripuit ramum, sparsitque liquentibus undis.)

Meis manibus conservare voluisti. Quanti sanè hominis memoria consumpta jam pænè fuerit, vel ignium morâ probari potest, quippè per centum quatuordecim plus minus annos vix potuit incendum extingui. Vobis etiam (magnifice Præses, humanissimique Magdalenenses) gratias tametsi quas agam referamque non habeam, habeo tamen quas non ago, (etiam quoad vivam) semper maximas, quòd mei solius operam ad has scintillarum reliquias conficiendas ceu aquæ situlam adhibuistis. Quorum voluntati quum morem me gesturum non ignorabam, (id quod pro eo ac debeo plurimi semper facio) tum sepultam propè ejus viri memoriam excitare, cui me uni scilicèt mortalium mancipio ac nexu obstrictum libentissimè agnosco, id verò perinde mihi gratum fuit ac quod gratissimum. Sæculi enim pudorem & infamiam fuisse necesse est, si per socordiam nostram illorum nomina interire diutiùs pateremur, qui ut nobis prospicerent opem & diligentiam suam (parùm est) impertiverunt, immò omnia sibi postputarunt præ nostris commodis. Sed nescio quo rerum humanarum vitio illud Aristotelis, ὡς παρὰ λόγον γινόμενον, *usu pænè quotidiano evenire videmus, nempè quod* εὐεργέται εὐεργετηθέντας δοκοῦσι μᾶλλον φιλεῖν, ἢ οἱ εὖ παθόντες τοὺς δράσαντας. *Sive quia illorum amor ex bonitate proficiscitur, horum ex necessitate: sive quia ejusmodi est meritorum causa, ut quemadmodum sua artificibus solent esse perchara opera, ita benigni in quos beneficium contulerunt eos amant maxime. Cui ego malo dum medicinam quærerem, quicquid hactenus nostris Annalibus intactum apud reconditos authores invenerim, summâ fide expromendum curavi: simul ne tanti præsulis historiam, quam silentium diu occuluit, plane oppressam cerneremus: simul ne parum officio nostro defuncti videremur, qui præstitisse quod potuerimus (plurimum certe si potuissemus præstituri) censebimur. Vos intereà candide laborem hunc nostrum interpretari velle, tacitâ quadam animi mei inductione cogor ut existimem: quia quemadmodum Lucilius Consentinis & Tarentinis se scribere profitebatur: sic ego affirmare possim solis me Magdalensibus ista condidisse. Quod si nonulla quia templis consecrantur, idcircò precium invenerunt: sperabo equidem fore ut quæ clarissimi Collegii vestri patrocinio lubens dedicaverim, facile apud bonos omnes aliquam si non laudis, saltem fidei industriaque gratiam consequantur.*

Vestri studiosissimus observantissimúsque

JOHANNES BUDDENUS.

Gulielmi Patteni,

(*Cui* WAYNFLETI *Agnomen fuit*)

Wintoniensis Ecclesiæ Præsulis quondam Pientissimi, summi *Angliæ Cancellarii*, *Collegiique Divæ* Mariæ Magdalenæ *apud* Oxonienses *Fundatoris celeberrimi, vita obitusque.*

Ulielmi Patteni (cui Waynfleti agnomen fuit) vitam obitumque dum literis illustrare, veteremque tanti viri memoriam ab injuriâ oblivionis conor asserere, putavi illud imprimis humanissimo lectori prædicendum, nè aut quòd alumnus ejus nunc sim, aut quòd aliquem fortassis ingenii cultum ibì ceperim, ubi frequens quotidie numerus ad uberrimam doctrinæ messem solidamque Christianæ pietatis gloriam enutritur, aliquid supra veri fidem finxisse me arbitretur. Nihil hic studio dictum, nihil gratiâ, nihil scriptum quod factum non est, nihil denique beneficiis, quæ maxima profectò erga me extiterunt, quibusque fructum repetere longè amplissimum potuisset, blandientium more, repensum est. Tantùm quippè vel à specie adulationis abesse cupio, quantùm abesse necessitatem video quæ me impelleret. Nam si quis ab obitu ejus omnem ætatem animo complectatur indè usque ad hodiernum diem repetens, centum & quatuordecim annorum spatium effluxisse intelliget. Quæ res facit, ut quamvis historiam ipsis adhuc sensibus, omniumque memoriæ infixam scribere non profitemur: tamen & in re non plane incognitâ, & à nostro sæculo non valde remotâ, & (quod caput est) testibus non indigente, non tàm proclive est fallere quam refelli. Ubi vero vanitatis aut erroris semel po[illegible]ulatus fueris, authoritatem illico omnem fidemque prudentum à tuis scriptis avertis, ipsorum dignitatem quibus maxime consultum voluisti oppugnas; denique id agis ne non tam opus ad perpetuam possessio-

 nem,

nem, quàm ad intuitum præsentem comparasse videare. Atque ego, si voti mei compos forem, optarem hercle, ut qui fœdis adulationibus historicæ venustati vitium faciunt, & fontem illum publicum læthali veneno inficiunt, ex quô clarissimorum virorum facta moresque posteritas omnis haurire debuisset, quibus ad vitam formandam deinceps instruatur, Alexandrum aliquem sibi infestum habeant: Siquidem ille Aristobulo, historiam de suis rebus gestis inter navigandum recitanti, in quâ sane componendâ longe majorem operam quàm in veri pervestigatione posuisse visus est, ereptum è manibus librum in Hydaspem fluvium projecit, & te (inquiens) eodem sane modo acceptum esse oportebat (Aristobule) qui solus pro me sic depugnas, quique vel ipso jaculo Elephantos trucidas. Historiam quippe quæ ornet, quæque illi perennem laudem paritura est, eam ego maxime veritatem puto, quæ (si Luciano credamus) falsum quid admistum non magis ferre potest, quam arteria aspera aliud quam merum spiritum. Quod si plerique suam ipsorum vitam describere, fiduciam potiùs quam arrogantiam aliquam existimaverunt, neque illud iis citra fidem nedùm obtrectationi fuit, credo ego mihi nunc vitam demortui hominis narraturo veniâ opus non esse, utpote qui neque propter res ab illo præclare gestas laudari debeam, neque officio pietatis excusari velim.

Ex geneal. fundat. & lib. statut.

Hall. in vita Henrici sexti.

GUlielmus Pattenus (cui Waynfleti agnomen fuit) vetere Lincolniensium oppido Waynfleto, familiâ non perinde celebri atque honestâ natus, patrem Richardum Pattenum, matrem vero Margeriam Gulielmi Breretoni equitis clarissimi filiam habuit. Qui tametsi amplos in agro Cestrensi, unde ortus est, fundos occupabat, non passus est per intertiam domi in patriâ virtutem corumpi, sed in Galliam abiit militatum, unde rem simul cum gloriâ reportavit, auctusque jam equestri dignitate Cadomi præfecturam obtinuit, & sub auspiciis Domini de Scalis non procul à monte Michaelis (ut loquuntur) maximas Gallorum copias fudit & profligavit. Quæ quùm per se clara existunt, & posterorum memoriâ non indigna, recensere tamen in hoc loco consultò distulissem, nisi fictis vulgi rumoribus implicati nonnulli, humilem atque obscuram fuisse hujus familiæ conditionem, non tàm certis quàm loquacibus argumentis soleant defendere. Putantque se tùm præclarè fabulam egisse, si ut quisque ad excellentem aliquam dignitatem evectus est, ita eum ab ignobili tugurio priùs & à remo (si diis placet) ad tribunal deducunt, quasi aut cum natalium dignitate splendor virtutis esse non posset, aut nihil magis admirationem pareret, quàm quod propter exempli novitatem minùs indies expectatur. Sparsa est in vulgus (incertum quo autore) fabula, Gulielmum hunc fuisse tonsoris filium, qui pectine & novaculâ victum quæritabat, & ut suaviter delirent, ajunt etiamnùm in monumentô ipsius apparere hujus artis aliquot vestigia, quæ temporis injuriâ etiam si multùm deterantur, liquidò confirmare possunt ex qua officinâ primùm prodierit. Ego sanè quemadmodùm ab istâ opinione alienior sum, quàm ut dolus per speciem veritatis callidè excogitatus facilè mihi imponat, ita si præter erosi marmoris conjecturam aliquid afferre possunt, unde ille aut tonsoris filius, aut *vulgi pars ultima nostri* fuisse deprehendatur, non recuso quin adversus me lege corneliâ de Falsis (quæ conditionem mentientibus pœnam irrogat) judicium experiantur.

Juven. sat. Satyr.

Institut. de pub. judic.

Quòd

Quod si integerrimis fidei custodibus, si vetustorum exemplarium authoritati, contra inscitiam importunam & temeritatem, locus non relinquatur; si leuis aliqua per exoletos characteres divinatio plus valebit, quàm constans & incorrupta tabularum vox: profectò nullum deincèps antiquorum testimoniis pondus accedet, nihil erit quare à veritate potiùs quàm à rumoribus stare velimus. Scio non esse acritèr pro umbrâ nobilitatis litigandum, neque homines humiliores in alienum ejusdem nominis genus infundendos; & Senecam bene monentem audio, Non facit nobilem atrium plenum imaginibus, Nemo in nostram gloriam vixit: nec quod ante nos fuit, nostrum est. Sed quæ tamen invidia est, & hanc si habeas velle negligere? et ut alienis titulis libenter abstineas, propriis non gaudere? Tam est in vitio qui infra sortem suam ipse se demittit, quàm qui alienam ambit. Utrumque enim vel abjecti animi vel nimis exaggerati est argumentum. Atque ego interim dum ista pro certis & compertis sic definio, sentio equidem mihi molestam sciolorum turbam ex parte aliâ minimè defuturam, qui non sine indignatione multâ erroris aut saltèm incuriæ me insimulare non verebuntur, ac si veritatis lesæ reus forem qui alienum huic familiæ nomen temerè adscripsisse, aut famam tàm communibus poenè omnium calculis comprobatam serò mutandam affirmavissem. Quid enim? nonnè passim ab ipso collegio condito, omnium literis & linguis Waynfleti nomen semper increbuit? In concionibus, in orationibus, in colloquiis, in statutis, in fenestris, nomen Waynfleti non audivimus, non vidimus, non celebravimus? Nonne ille hoc nomine sempiternam sibi apud posteros laudem & gloriam propagauit? Quid igitur sibi vult tàm repentina novi nominis cudendi ratio? Æquum est quicquid omnes colunt unum putari. Censores scilicèt isti rigidi & acuti satis pro imperio sic me alloquentur. Quorum ego tam intolerabilem in male judicando arrogantiam dicam an inscitiam, ut comprimere maximè velim aut debeam, ita hercle nunquam possim: dabo tamen quantùm in me est operæ nequid Pattenicum nomen capiat detrimenti, utque suis potiùs quàm acquisitis aliundè titulis glorietur. Atque ut non minus liberaliter quàm candidè secum actum putent, qui in diversam sententiam præcipites feruntur, adjiciam aliquid in ipsorum gratiam, quo magis apud vulgus hominum opinionem suam venditent. Vidi ego inter monumenta quædam Etonæ diligenter asservata, Locationum (quas vocant) formulas Waynfleti nomine insignitas, quarum inspiciendi copiam mihi fecìt ornatissimus Etonensis Collegii præfectus Henricus Savillus. Legi apud Lelandum *Venfluctum Simenorum Episcopum*, non semel in commentariis usurpatum. Henricus Sextus Rex (ut cum Lelando dicam) longè pientior quàm imperio fortunatior, ubi sic eum Priori cæteroque monachorum cœtui per literas commendasset, ut majori studio aut animi sollicitudine non posset amplius, *Waynfletum* bis appellat. Hoc nomen in fronte præferunt ejusdem Prioris & conventus ad Regem & Pontificem rescripta: Regestum Collegii Etonensis sic illum nuncupat: sic enim habent verba. *Discretissimus vir & providissimus Willielmus Waynfiete.* Denique hoc nomine Gulielmo Vycestero, qui ipsum libellulo quodam de Sacramentis dedicationis donavit eodemque sæculo vixit, Polydoro Vergilio historiæ Anglicanæ libro vigesimo tertio, Matheo Parkero (seu quisquis ille fuit, qui vitam Archiepiscoporum Cantuariensium nobis descripsit) Johanni

Foxo

Sen. epist. 44.

Symmach. 54. epist. lib. 10.

In monnum:nt. Eton.

Comment. in Cygn. Can.

Leland. in comment. Cyg. Can.

In Archiuis Eccl: Vinton.

Regist Eccliæ: Vinton.

Regist. Eton. Coll.

Bibl. Magd. Col.

Polyd: Virg lib. 23.

In vita Io. Stafford.

In actis & monument. Ecclesiast. hist. sect. 15.

E. facialibus.

Foxo ejusdem Collegii alumno, Nicholao Harpsfeldio, sibi denique ipsi, de cujus fide sacrilegii instar est dubitare, hoc (inquam) Waynfleti nomine notus semper & descriptus fuit. Accedit huc etiam aliud non leve incommodum; nam quo minùs ipsum Pattenicâ gente oriundum putemus, vel maximè faciunt diversarum familiarum notæ, clypeorum insignia, in quibus præter quadratas illas albi atrique areolas (quæ propria sunt Pattenorum symbola) Waynfletus supremam scuti regionem trium liliorum floribus distinxit, id quod fecisse proculdubiò vir prudens nunquam cogitasset, si violatas ob eam rem majorum imagines vel levissimè credidisset. Nam quid (quæso) opus fuisset antiquæ nobilitatis schemata propter novam aliquam fortunæ accessionem mutare, aut ab iis in tantillâ præsertim re differre voluisse, qui splendoris dignitatisque tuæ authores extiterunt? Ego contrà ut pro me proque Fundatore meo quam brevissimè respondeam, poëticum illud usurpare soleo.

——Pudet hæc cognomina nobis
Et fingi potuisse, & non potuisse refelli.

Parkerus in vit: Archiepisc. Cant.

Parkerus in vita Archiep. Cant.

Tollendus est enim è medio iste difficultatis obex, qui omnem hactenus ad veritatem præclusit aditum. Utque quod in ultimo loco propositum est primum amoliamur, illud ego frequenter usu venisse inter legendum comperi, quod ut quisque novâ aliquâ dignitate, aut rebus secundioribus auctus esset, ille si sacræ militiæ nomen suum dedisset, tum adjicere aliquam clypeo suo quasi tesseram solebat, quâ facilius à cæteris ejusdem stirpis agnatis, dignosci potuisset. Non opus est longè repetitis exemplis. Nam Joannes Staffordius nobilissimi Comitis filius (ut summum Antistitem facilè agnoscas) insigniis suis tiaram appofuit. quamvis illis majoribus prognatus foret, qui bina tigna, mutuo sibi invicem contractu inclinata gestitabant. Et Gulielmus Courtneius ut Archiepiscopi honorem repeesentaret, scutum gentilicium tribus infulis episcopalibus illustravit. Super quâ re ubi ego aliquandò Gulielmum Camdenum virum (ut cætera taceam) totius antiquitatis interpretum consultissimum interrogassem, ultrô sententiæ meæ patronus esse non recusabat. Quod quum præter morem illorum temporum & exempla majorum factum non videtur, tum ex optimis etiam rationibus profectum esse minimè dubitandum. Mea siquidem opinio semper fuit, atque adeò nunc est, hoc modo profiteri eum voluisse mirum Principis favorem, cui scilicet uni regum omnium plurimum debebat. Senserat quippe ille Henricum sextum sibi perbenignum patronum, Collegiumque ab eo Etonæ positum matrem indulgentissimam. Quocircà ubi ad ampliorem fortunæ locum evectus esset, saltem si non paribus officiis, gratum tamen & memorem se comprobavit. Hanc itaque ob causam liliis scutum suum depinxit, quæ sunt Etonensis gymnasii perpetua Emblemata; illis nimirum artibus usus, ut Pattenica gente pariter atque Etonensi, natum se confirmaret. A parentibus accepit hujus vitæ usuram, à Collegio decus & dignitatem: utrique pro eo ac debuit respondendum fuit, gessit id circò in eodem clypeo utriusque insignia Rhombos cum Liliis. Sed modestiam simul & prudentiam vide; gymnasii insignia censuit anteponenda suis. Quæ si vera sunt, tum argumentationis institutæ hæc est futura clausula. Omnia ista honoris generisque ornamenta

namenta

namenta jure semper optimo ad Pattenos spectasse, Gulielmum nostrum qui
Pattenorum insigniis usus est, vel pro admissi qualitate lege Cornelia punien- *D. Ad leg Corneliam de Falsis.*
dum, vel eo nomine donandum fuisse. Venio nunc ad illum nodum solvendum
qui primo in loco proponebatur. Cui quidem explicando non opus est vel
gladio vel bipenni, ità palàm se produnt omnia. Illud enim affirmare sexcen-
tis pœne exemplis possum, condita plerumque atque imposita fuisse pro vulgi
arbitrio hominibus cognomina. Simon Sudburius paterno nomine Tiboldus est *Parker in vita Sim. Sudburii.*
dictus: Cæterum ex oppido Sudovolgorum unde prodiit, Sudburius passim *Cambdenus in sua Britannia.*
audiebat. Mons acutus nomen loci apud Belgas Anglicanos celebris, at in-
de nobilissima Vicecomitum de Monte acuto familia (non sine insigni honoris
præfatione etiam atque etiam à me nominanda) originem simul cum appella-
tione deduxit. Notius est quam ut nescire quisquam possit, pientissimi præ-
sulis ad verum decus & immortalitatem nati Gulielmi Wiccami, à loco origi- *D. Martin. in vita Wiccami.*
nis inditum cognomentum. Infinitus sim si singula persequar. Testis in rem pre-
sentem omni exceptione major Thomas Fanshaus advocetur, is est qui vel la-
bantem hanc sententiam ex fide antiquæ cujusdam syngraphæ queat sustentare. *Thomas Fanshaus.*
Sed ne ulterior fiat agnominis controversia, sobrini sui causam obsignatis tabu-
lis defendit Juliana Churchstilia, quæ cum fundum alienare, jure agnationis
(ut asseruit) ad se spectantem voluisset, & legibus cautum sit, quoties de ge-
nere genteve quæstio oboriatur, ei qui dicit probandi onus incumbere, rem
universam sic deducit. *Sciant præsentes & futuri quod ego Iuliana Churchstilia
vidua nuper uxor Rich. Churchstile defuncti, consanguinea & heres, Magistri
Willielmi de Waynflete nuper Winton. Episcopi: videlicèt, unica filia & heres Ro-
berti Patten fratris & heredis Richardi Patten (alias dicti Barbour) de Wayn-
flete, patris predicti Willielmi de Waynflete nuper Episcopi, in pura viduatate mea
&c.* Quin tu igitur negabis mihi, quisquis es, hanc quasi fatalem optimis *E. Registro Collegii.*
quibusque atque eminentibus viris familiæ mutationem ejusmodi fuisse ut in
Fundatorem nostrum non conveniret? Richardus Pattenus hujus nostri pater
cum eo in loco natus esset, occasionem novi nominis primus invexit, ex quo
cæteri Waynfleti vocarentur; sed nec ille simpliciter Waynfletus dicebatur,
sed Waynfleto oriundus. Nam cum multæ essent tàm generosæ stirpis propa- *Genealog. Fundat.*
gines, nisi una ab alia commode discerneretur, ingens profectò eveniret no-
minum confusio. Quamobrem Fundator iste noster paternarum virtutum æ-
mulus & agnominis fuit, & vici titulum dari sibi magis præoptavit quàm fa-
miliæ. P. Scipioni (ut est apud Livium) à devictâ Africâ cognomen Afri-
cano fuit: nostro huic ab instauratâ perpolitaque Waynfleto, multò mea qui-
dem sententia aptius Waynfleti ἐπώνυμον accomodatur. Quippe omnis op-
pidi splendor (uti ego accepi) in scholâ publicâ est, quam ibi loci in altricis
gratiam benignissimus alumnus erigendam curaverat, Hinc nomen patri re-
pertum, simulque natalibus debitum, deinceps nunquam sibi dissimulandum
statuit. Hincque adeo late serpsit, quæ etiam hodie intimis nonnullorum fi-
bris grassatur opinio, grandem Fundatori illatam injuriam asserentium, si
quisquam vero potius quam alieno nomine, insigniendum putaverit. Illi inte-
rim vel ad ravim reclamitent, mihi ut videtur suscepta causa peragenda sic fuit.
Hæc igitur vitæ primordia Gulielmus sortitus, postquam iis literis quibus ad
humanitatem pueritia informari solet, imbutus esset, opportunam Academiam
studiis

ſtudiis ſuis obſequendo, Oxonium ratus, eò ſe contulit. In Collegio ipſo quærendo, ſedulitate pluſquàm ambitioſâ (ſit venia verbo) uſus ſum, Acta diligenter excuſſi, hiſtorias veteres, recentiores indagavi, famam conſului, nihil denique non tentavi, quo fugitivam ejus rei memoriam ad me retraherem. Raphael Hollinſhedus dùm à communi hominum opinione longius diſcedit in Mertonenſi Collegio narrat ipſum prima ſtudiorum ſtipendia feciſſe. Thomas Nelus, Nicolaus Harpsfeldius, unum è *Wiccamenſi Lycæo* contendunt fuiſſe, quibus præter conſentientem multitudinis vocem, adſtipulari videtur *Thomas Chaundlerus*, qui eodem ſimul tempore ipſe vixit, & librum de *Wiccami* vitâ, & rebus geſtis, ſane perelegantem conſcripſit. Huc accedit etiam depicta in folio ſedentis *Wicami* imago, dextrum ſiniſtrumque latus claudentibus hinc Cantuariæ Archiepiſcopo *Chicheleio*, illinc *Gulielmo Wintoniæ præſule*, quaſique honorem tanto Mecænati exhibentibus, id quod de alio præterquàm de *Gulielmo Waynfleto* dictum verè affirmare nemo poteſt. Neque enim illis temporibus præter *Gulielmum* hunc, ſedem epiſcopalem quiſquam occupabat. Nam quod in extremo loco firmamentum huic opinione eſſe poteſt maximum, nimirum, *ut unus vel duo de ſociis ipſius Collegii aut de illis qui aliquando fuerunt ipſius Collegii ſocii & ex cauſis licitis & honeſtis inde receſſerunt, aut unus vel duo de Collegio Beatæ Mariæ virginis Winton. in Oxonia, vel de hiis qui quondam fuerunt ſocii ipſius Collegii & ex cauſis receſſerunt honeſtis*, ad gubernacula reip. Magdalenenſis, depoſcerentur, non poteſt eſſe non veteris in illis ædibus hoſpitii vitæque anteactæ argumentum, Quod.

Chaundel. in vit. Wic.

E. Statut col magd.

Ang. Polit.

Gratos blandæ officio nutricis alumnos
Eſſe jubet longumque piâ mercede laborem
Penſat, & emeritis cumulat compendia curis.

Ego certe ab hac ſententia ſive plane cognitâ & perſpectâ, ſive à majoribus quaſi per manus traditâ, propter ſummam Collegii celebritatem & hominum, non libenter recedo. Neque ut Atticum Lyſiam, quaſi Liciniâ & Mutiâ lege, Timæus Syracuſanum eſſe vendicat, ego eum cultiſſimæ Societatis jure privatum, in aliud Collegium redactum cupio. Quinimò plurimùm ad famam eruditionis arbitror, pertinere, quis tandem vel ſorte oblatus, vel conſilio quæſitus inſtitutionis locus illi contigerit (adeo eſt illud verum quod de Henrico Chicheleio ad pietatem & ſtudia literarum recreanda divinitùs nobis conceſſo, ibidemque educato, uſurpatur, *ſæpe docet fructus de quâ fuit arbore ductus*) quem noſter tamen virtute ſuâ illuſtriorem (ſi fas ſit dicere) reddidit quam accepit. Quamobrem ex tantæ fundationis pullulans radice (verba ſunt *Chaundleri*) *floreſcens quaſi virgula, ope & adiutorio Thomæ Bekingtonii beneficentiſſimi domini & Vellenſis Eccleſiæ præſulis lectiſſimi, fermè in cedrum crevit magnam, quaſique lignum plantatum ſecus decurſus aquarum, uberrimos fructus protulit.* Nam ut validiorem ejus ætatem prætereàm quæ excellentiſſimis ornamentis decorata in ſupremo authoritatis faſtigio collocata fulſit: Adoleſcentis cura in bonis literis perſequendis prorſus occupata luculentum præſentis ævi mortalibus exhibuit ſpecimen, quò tanta indoles (ubi ſemel maturuiſſet) foret porrectura. Ingenium fœlix, vigil animus, ſtudium pertinax, crebra contentio,

Chaundel. in vit. Wicc.

Chaundel. in vita Wicc.

Poſt adept. Præſulat. & Cancellar.

entio, ecquid aliud prædicare possunt quam insigne aliquod & egregium deinceps secuturum? Invicta corporis vis quæ non aliunde magis quam per labores crevit, ingens ingenii aviditas quæ expleri non potuit, frequens concertatio quæ nunquam nisi victorem dimisit, spem certè nunquam mentiuntur hujusmodi præsagia. *Doctrina sed vim promovet insitam—Rectique cultus pectora roborant*; inquit poëta. Quamobrem ad eas quas naturæ beneficio dotes acceperat, fœlix pro illius temporis infortunio, accessit institutio. Nam humanitatis & eloquentiæ quidem studia ita ardenti animo excoluit, ut in illis longè supra vulgi consuetudinem excellere, peculiarem illi laudem adscriberem, si Johannes frater illius in hujus quoque participationem non esset admittendus. Cujus cum præclaræ aliquot ab ipso habitæ orationes recensentur, faciunt propemodum ut existimem, gentis potius singularem illius, & non unius hominis fuisse prærogativam. Jam in philosophiâ quantùm operæ industriæque posuerit, quantoque illam amore complexus est, eximia quadam illius in professoribus alendis mercede propositâ satis declaratur. Neque tamen cum humanioribus studiis, aut cum philosophiâ ità consuetudinem habuit, quasi cum illis ætatem omnem traducturus foret, quemadmodum (ut est in fabulis) procos Penelopes factitasse legimus, qui ubi ad dominam affectarent viam ejusque potiundæ spe excluderentur, cœperunt pedissequas & ancillas ejus perditè amare. Eorum quippe familiaritate tantisper usus est, donec ingenium probe jam subactum cœlesti prudentiæ vacare liberiùs potuisset. Cui ille studio dum totum quod supererat vitæ suæ consecrare destinasset, ratus nimirum id quod est, nullâ in re aliâ se gratiorem Deo operam, aut humano generi utiliorem locare potuisse, ad *Scholæ Wiccamicæ* præfecturam, tùm forte propter *Thomæ Alwini* discessum vacuam, postulatur. Ad hoc munus subeundum quum judicium gravissimorum de se virorum non plurimi facere non potuisset, utpote qui nisi moribus atque eruditione spectatum satis admittunt neminem: tum nullâ aliâ re magis impulsum reor, quàm promptâ atque expositâ bene merendi voluntate. Prægestiebat scilicet illius animus, utcunque tenui fortassis in re, luculentum aliquod magnificentiæ suæ documentum hominibus ostendere, quumque facultates non admodum suppeterent, subsidio sibi diligentiam & laborem comparare, quibus prodesse quamplurimis posset. Certe extremâ lineâ bene facere haud nihil est; & si rectè interpretari volumus, haudquaquam video, quare ultima beneficentiæ pars sit teneriores puerorum animos bonis præceptis informare, ineuntis ætatis inscitiam senili prudentia regere & constituere, ferocientes à licentia deterrere, disciplinæ severitate discipulorum mores adstringere, talemque erga pupillos affectum induere perinde ac si parentum vicibus ipse defungeretur, denique ita se gerere quasi ipse vitia nec habeat nec ferre posset. *Henricus Beufortius*, (quis nescit?) in *Henrico principe* edocendo, quot ille simul quasi per compendium informavit. *Rogerus Aschamus* dum *Elizabetham* serenissimam Reginam ad eas artes adduxisset, quarum vitæ par usus & possessio est, universam prope Angliam singulari beneficio complexus mihi videtur. Ceterum ille, ubi per annos duodecim, hanc docendi provinciam sic administrasset, ut neque bonus aut eruditus quisquam ejus operam aut fidem improbaret, ab *Henrico sexto* rege longe pientissimo, ad scholæ *Etonensis* moderationem accersitus est. Utque nova surgentis Col-

Horat. 4. lib. Od.

Baleus in lib. de scriptor. Brit.

Plutarch

Willeus Epigram. Parker Harpsfield.

Terent. in Eunuch.

Parker: in vita Stafford. & Harpsfield. D. Martin. in vit. Wic. E. Regist. Coll. Wint.

legii fundamenta fœlicioribus auſpiciis ponerentur 35. diſcipulos Wiccamicos, ſociosque ejuſdem Collegii quinque ſimul adſcivit. Ita cum recenti puerorum examine in hoc alvearium traductus, locum verius mutavit quam vitæ inſtitutum. Nam qui tranſacto quaſi duodecim annorum curriculo, multam jam ſalutem operoſo docendi muneri dicere debuiſſet, non tam ſtudiorum uſum & conſuetudinem intermitti ſenſit quam augeri. Hic itaque rurſus œconomia ſcholæ inſtituenda, optimis confeſtim exemplis pueritia imbuenda, docendi dedocendique geminatum onus perferendum, condendæ leges magis ut pueri quæ honeſta ſunt facere incendantur. quam ubi non fecerint puniantur; danda cum primis opera, ut ampliſſimæ recentis gymnaſii dignitati, parentum votis, juvenum indoli, patriæ deſiderio, conceptæque de tam illuſtri præceptore opinioni, cumulate ſatiſfiat. Id verò ille (eximius ſcilicet ac perfectus magiſter, cujuſque domus cunctæ Angliæ quaſi ludus quidam patuit, atque docendi officina) quam ſedulò præſtitit, copioſa quidem pro illius ſæculi ſato eruditorum hominum ſeges ab eo ſata & culta, ex utriuſque Collegii agro, magno cum Chriſtiani nominis Reipub.que bono pullulantium, aperte teſtatur. Summa interim & prima regendi Collegii authoritas penes *Johannem Stamberium* fratrem (ut ſcribit *Balæus*) Carmelitanum fuit, cui antè alios omnes propter vitæ inculpatæ literarumque celebritatem rex ſic indulſerat, ut primum ad *Etona* gubernacula admotum, deinde à conſcientiæ colloquiis factum, poſtea ad *Nordovicenſis* Eccleſiæ præſulatum promovendum curaverit. Sed ille ubi propter *Gulielmi Poli Sudovolgarum* ducis, hominis (ut *Lelandi* verbo utar) invidioſiſſimi potentiam, inde eſſet deturbatus; provinciæ *Bangorenſis* pedo donatus eſt. Verùm de hoc, ſuo loco uberior pro re nata, dabitur dicendi occaſio. *Stamberio* ſucceſſit *Henricus Seaverus Collegii Mertonenſis* Cuſtos, huic *Gulielmus* noſter, qui propter egregiam & fructuoſam operam in pube inſtituenda collocatam, ſummus Collegii moderator à Rege eſt deſignatus. Ab eo confeſtim tempore, maximis dignitatis, fortunæque præſidiis ſic abundare cæpit ut paratiorem certè ab iis rebus diceres neminem, in quibus fælicitas ſita eſt. *Henricus* quippe Princeps otii & ſolitudinis cupientiſſimus, totius imperii curam aliis demandabat: Ipſe interim ubi à negotiis feriari per tempus licebat, totum ſe ſtudiis pietatis conſecrabat: nactuſque tam fidelem, atque ſuis moribus obſequentem *Achatem*, ad ſacra primum, deinde in conſilium adhibuit. O quàm rara eſt hæc fælicitas, & verò tua (*Henrice:*) quæ haud ſcio an unquam majorum cuiquam acciderit, ut unum haberes virum cui omnia conſilia tutò poſſes concredere, neque de illius minus quam de tua fide certus eſſe. Alebantur ea tempeſtate magnâ animorum contentione inter principes nobilitatis, partium ſtudia, *Humfredum Glocestriæ* ducem & *Edmundum Polum Sudovolzarum Marchionem:* Inimicitiarum caput hoc fuit; Muneribus à *Gallo* captus, ità cum principe egerat *Sudovolcus*, ut permutationis nomine *Gallo* reſtituendam *Andegaviam* impetraret. *Glocestrenſis* haud æquo animo ferens, malis proditoris artibus fraterni filii famæ, Reipub: que bono peſſimè conſultum, huic incepto ſolus obſtitit, & quod virum fortem decebat, honorem patriæ ſaluti ſuæ præferendum judicavit. Hæc prima ingruentium malorum ſemina fuerunt, hæc prima Imperii *Henriciani* calamitas; quæ, poſtquam adoleuiſſent, ingentem Reipub. *Anglicanæ* cladem pepererunt.

Nic. Harpsfield ſect. 15. hiſt. Eccle.

Balæus in ſcript. Britt.

Leland: Comment. in Cyg. Cant. Ex Arch. Coll. Merton. Harpſ. ſect. 25.

Æneas Sylvius: & Hall.

In epiſt. Reg. ad Prior: & Convent. Wint.

Leland: in Comment in Cyg. Cant. Hall.

Hall.

runt. Nam *Gallia* quæ jure sanè optimo in Anglorum potestate diu fuit, quasi postliminio reversa libertatem sibi asseruit: Studebat rebus novis *Hibernia*: cum *Scoto* tumultuatum est, veriùs quam pugnatum. Domi impurus ille *Cadus* funesto civium sanguine patriam fœdavit: *Richardus Eboraci* dux, omnis moræ impatiens Regiam dignitatem per civiles furores præreptum fuit: Hinc magnæ bellorum tempestates commotæ, multæ præliandi vices, nobilitati mutuis cædibus *Angli*, adversis aquilis quasi duodeciés dimicatum, nonaginta plus minus hominum millia ceciderunt, Octoginta familiæ principalis desiderati sunt. *Annales An.* *Annales Ang.* *Annales Ang.* *Cominæus 7. Cap.l.1.*

Heu, quantum potuit terræ, pelagique parari
Hoc, quem civiles hauserunt sanguine dextræ? *Lucanus.1.bell. Phars.*

In hoc sæculum varium, seditionibus atrox, domesticis insidiis infame, crebris fluctuationibus obnoxium, ubi eousque periclitata est Reipub. salus ut quam majores florentissimam reliquissent, satagerent hujus ævi mortales plane nullam habere, quum incidisset *Gulielmus* noster, tum quo ille consilio, quâ fide & innocentiâ valuerit, inter reciprocos fortunæ æstus tamdiu jactatus, satis demirari non queo. Sub idem tempus è vitâ excessit *Henricus Beufortius, Episcopus Wintoniensis*, Cardinalium omnium facile ditissimus, cujus prudentiâ atque opibus ita *Henricus* juvari potuisset, ut depulso quantivis periculi impendentis metu, summa animi tranquillitate frueretur. Quamquam eam gravem jacturam, quam *Henricus Rex* in ejus morte fecerat, sarcire posse visus est *Gulielmus Waynfletus* qui illi in episcopatu successit, uti scribit *Polydorus*. Et gerebat ille quidem Reipub. quamdiu vixit optimè; Sed ubi divitiis cumulandis immodicus fuit, excellentem rerum ab illo gestarum memoriam vitiavit. Cæterum *Henrico* è vivis sublato, surrogatus est *Gulielmus Waynfletus*, insignis doctrinâ & pietate vir, (inquit *Matthcus Parkerus*,) quem *Nicholaus* quintus dum pro nimiâ illorum temporum licentiâ, per provisionem (ut loquuntur) Episcopos passim constituit, Ecclesiæ *Wintoniensi* præfecerat. Sanè ea demum magna voluptas est, æqualem ac parem meritis gratiam apud eos, qui dignitate eminent, invenire: neque fraudi propterea esse debuit *Gulielmo*, si *Nicholai* quinti pontificis optimi beneficio ad hunc honorem evectus fuisset, utpote cujus ea sanctimonia fuisse perhibetur ut nulli unquam magistratum precio vendiderit, qui singulos *Homeri* libros ducentis aureis, latinis versibus reddendos curaverit, qui doctos coluit, & præmiis ad studia literarum invitavit, ut facile primum vel solum honoris locum occuparent, de quo nullo unquam sœculo magis compertum est illud. *Polyd.Vir.* *Polyd. Vir.* *Harpsfield. Arch. Win. Parker.* *Sabellicus. Ascensius in epist. Polit. pag. 118 Perottus in præfat. Polib. Hadrian. Barland.*

Sint Mæcanates non deerunt Flacce Marones.

Denique cui renunciatum quum esset, quosdam esse Romæ qui bonos versus facerent, negavit bonos esse, cur enim ad me (inquit) non veniunt, qui poetis etiam malis pateo. Ab illo (inquam) laudatissimo Pontifice ad summam authoritatem perductum esse, non video quare cuiquam vitio verti debeat. At enim effrænatæ huic in episcopatibus disponendis licentiæ assensum non præ- *Hermol. Bar. in epi. ad Alex.6.*

 buisse,

buisse, non simulatæ (inquiunt) in Regem observantiæ argumentum fuisset. Nam quid sibi volunt tam absolutæ rerum alienarum largitiones? tantumnè cuiquam hominum ut liceret impune mearum facultatum domino esse, & pro arbitrio suo hos creare, illos ad præsulatuum dignitates transferre posse, concedi? Præviderant hoc malum non procul abfuturum illustrissimi Reges nostri, qui quum intelligerent nihil esse tam sanctum in civitate, quod non corrumpat audacia, gravissimis sanctionibus nos ab hujusmodi maleficiis deterruerunt, quæ apertè vetant ne quisquam per provisionem (ut loquuntur) Pontificiam cujusquam dignitatis ambitæ sentiat beneficium. Verùm toto hujus Archiepiscopi tempore, Papa (inquit *Parkerus*) provisione adhuc episcopos statuit, inter hos insignem doctrinâ & pietate virum *Willielmum Waynflet*. Sed non gravabuntur Reverendissimi *Parkeri* manes (ut spero) si ego pro illo veritatis studio impulsus, cujus ipse amore si nunc viveret, in seipsum excitaretur, in medium quædam proferre non dubitaverim, in quibus incorrupta fide dignorum exemplarium authoritas, (quibus ego ut debeo plurimum tribuere soleo) ab illius opinione coëgit me dissentire. Illud autem est huiusmodi: *Gulielmum* nostrum, tametsi pro illius sæculi consuetudine, & virorum illustrium authoritate gaudere talibus privilegiis potuisset, ut omninò fortassis ab illis non abstinuerit, ita melioribus rationibus ad suæ dignitatis fastigium pervenisse, nam & *Henrici* Regis candidatus fuit, & communibus *Cleri Wintoniensis* suffragiis, factus est Episcopus. Id quarè tam constanter affirmem, nunc subjiciam. Supremum jam diem clauserat *Henricus Beufortius* Episcopus *Wintoniensis*, anno salutis instauratæ, 1447. Aprilisque (quod satis constat) undecimo: ibi Rex, tametsi quod *Henricus* primus ab Anselmi obitu fecisse narratur, itidem *Henricus* sextus facere potuisset, plenum quinquennium expectare ut ejusmodi tandem episcopum constitueret *qui vel aquis passibus virtutum Antecessores suos consequeretur vel emularetur protinus:* rejecto tamen hujusmodi fuco, multoque antè explorata *Waynfleti* præstantiâ, continuò & eodem die quo nuncium accepisset, Ecclesiæ Wintoniensi veniam alterum Episcopum eligendi concedit, simulque obnixè rogat (quamvis sua luce conspicui precariis testimoniis non juvantur) maximam in comitiis suis *Gulielmi Waynfleti* rationem haberent. Epistolæ forma sic se habet.

25. Edoard. pri. 25. Edoard. tertii.

Parker. in vit. Jo. Stafford.

Parker. in vita Episc. Cant.

Literæ Regis ad Prior. Wint.

De gestis Pontif. Angl. lib. 1. Malmesburiensis.

Symmach. li. epi terti. Ex. Arch. Wint.

LET-

LETTERS

Sent by the KING, to chuse WILLIAM WAYNFLETE Provost of Our Lady Colledge of ETON, Bishoppe of WINCHESTER.

TRusty and well-beloved in God, we greete you well: Letting you weete that it is come to our knowledge, to our greate heavines, ne weare Goddis wil, how that ourlate Cardinall of England and Bishoppe of Winchester is past out of this uncertained life. And howbeit that yee ought not to proceede unto the election of a new pastor and fader for the Chirch of Winchester aforesaide without our licence first had in that party, yet nacheles we as well for the greate loue and affection that we beare unto the said Chirch, as for other great causes moving us, wolling in no wise the said Chirch to stand eny while viduate, licence you to proceede unto the election of a newe Pastor there. And pray you hartely that in all the hast that you goodly may, yee woll so doe. Having by one assent our right trustie & wel-beloved Clarke and Councellour Master William Waynflete, Provost of our Colledge Royal of our Lady of Eton at the reverence of us and contemplation of this our writing, on your said election to be Bushoppe of your saide Chirch before all other especially recommended, whom as you know well, wee have in the most tender favour of our good grace. Wherin you shall not only provide your said Chirch of right a notable Clarke and a substantial person to Goddis plesir, and to the worshipp & wele of the saine as we trust, but also doe unto us right singular plesir, and cause us to have both you and the said Chirch in the more special favour of our good grace in time to come. Geven under our signet at our Castle of Wyndsore the xi. daie of Aprill.

Cæterum Ecclesia Wintoniensis tanti patris orbitate perculsa, haud diu negotium differendum rata, literas ad Regem statim ablegavit; quibus ipsum super

per *Henrici Cardinalis* morte certiorem fecit (tàm ſubitæ feſtinationis parùm ut videtur conſcia) poteſtatem ſibi novi præſulis ſurrogandi dandam hiſce verbis humillime deprecata.

LITERA

Miſſa Domino Regi pro licentia obtinenad ad Epiſcopum eligendum.

Ex Archiv. Wint Eccl.

Excellentiſſimo in Chriſto principi, & Chriſtianiſſimo Regi noſtro Domino Henrico, Dei gratâ Regi Angliæ & Franciæ, et domino Hiberniæ, nos veſtri humiles & devoti oratores continui, Prior Eccleſiæ veſtræ Cathedralis Winton, & ejuſdem loci Capitulum ſalutem in eo cui omnes Reges famulantur, & per quem principes proximè dominantur, Veſtræ regiæ Majeſtati cum ea quâ decet reverentiâ, tenore præſentium intimamus, quòd recolendæ memoriæ Dominus Henricus Beuford ultimus Epiſcopus noſter, die Martis, undecimo Aprilis jam inſtantis ad vitæ ſuæ terminum (quod dolentes referimus) pervenit (veruntamen fœliciter ut ſperamus;) ne igitur ſedes Epiſcopalis antedicta, diutino paſtorum ſolatio deſtituta, ſuæ vacationis detrimenta deploret, aut jacturam in ſpiritualibus ſeu temporalibus patiatur, ad veſtræ celſitudinis Regiæ præſentiam unanimi noſtro conſenſu & aſſenſu, nos fratres Robertum Puriton *Subpriorem, ac* Richardum Marlebergh *Hordarium, confratres & commonachos noſtros mittimus per præſentes dictæ veſtræ excellentiæ humiliùs, quo poſſumus, ſupplicantes, quatenus, ut ad liberam futuri Epiſcopi & paſtoris Eccleſiæ veſtræ memoratæ electionem procedere valeamus, licentiam gratioſe concedere dignetur veſtræ regalis gratiæ magnitudo; quam ad ſui laudem & honorem, ad inimicorum colla ſubiuganda, atque ad populi ſui meritorium regimen fœliciſſimè regat & gubernet clementia Salvatoris per tempora duratura. Datum ſub ſigillo noſtro communi in domo noſtra Capitulari* 12. *die dicti menſis Aprilis. Anno Domini* 1447.

Rex ubi votum Eccleſiæ intellexiſſet, haud diù cunctatus (illorum quippe precibus ad id incitatus quod ultro ſponte ſua facturus eſſet) peramanter in gratiam Fundatoris noſtri ſic reſcripſit.

A LET-

A LETTER

Sent by the King to proceed to Election the *Saturday* following.

TRusty and wel-beloved in God we greete you wel, and doubt not but that you keepe well in remembrance, how we upon knowledge that wee have of the decease of our Uncle, late your pastour and governour, wrote unto you our most speciall letters for the recommendation of our right trustie and wel-beloved Clarke Master William Waynflete Provost of our Colledge Royall of our Lady of Eton, in your next election to bee made for your Bishoppe, Desiring you furthermore in our said letters in asmoch as we would not the Cathedrall Church of Winchester should any while stand viduate, that you would procæde to election in all godly hast, and forasmuch as we desire in the most effectuous wise that wee can, that ye shall procæde to your saide election on Saturday next comming, for divers right great causes especially moving us, we pray you to dispose you thereunto, not abiding uppon any letters under our great seale. For we have in such wise ordeined that yee shall not neede them at that time, but have them in goodly hast after, bearing date before. And as touching a Doctor necessarie in your said election wee have writen to Master Stephen Wilton to assist you. Wherefore we desire and prey you in as harty wise as we can that all excusations laide a part, you procæde to your seide election on Saturday, having recommended in most speciall wise our seyde Clerke Master William Waynflete before all other. And furthermore that yee give full feith and credence unto the bearer of thæs in that he shall sey unto you in our behalfe, and that yee fail not hereof as yee desire us to be enclined to shew unto you the favour of our good grace in time to come. Yeuen under our signet at our Castle of Windsore the xiii. day of Aprill.

Cognitâ

Cognitâ principis voluntate, frequentes ad electionem ſtato die conveniunt, prompti alacreſque & pro interpoſitâ Regis authoritate, *Gulielmum* ſalutant epiſcopum, quod ut ratum fixumque habeatur his literis depoſcunt ſeriò.

LITERA

Ex Arch.Wint. Procuratoria miſſa REGI HENRICO Sexto ad confirmandam Electionem factam de GULIELMO WAYNFLETE Epiſcopo WINTONIENSE.

E*Xcellentiſſimo & Chriſtianiſſimo in Chriſto Principi & Domino noſtro Henrico, dei gratia illuſtriſſimo Regi Angliæ & Franciæ, ac domino Hiberniæ, veſtri humillimi & in Chriſto devotiſſimi oratores* Willielmus Aulton *Eccleſiæ veſtræ Cathedralis Winton. Prior indignus, ac ejuſdem Eccleſiæ veſtræ capitulum, orationum ſuffragia, & in eo proſperari per quem Reges regnant & Principes dominantur. Sublimitati veſtræ regiæ præſentibus literis humilitèr intimamus, quod vacante nupèr Eccleſiâ prælibatâ per mortem naturalem celebris & recolendæ memoriæ domini* Henrici *miſeratione divina titulo Sancti Euſebii ſacroſanctæ Romanæ Eccleſiæ presbyteri Cardinalis Angliæ, dictaque Eccleſiæ veſtræ ultimi & immediati (cui deus parcat)* Winton. *epiſcopi, ac obtenta ex veſtrâ regiâ clementiâ, alium nobis & Eccleſiæ veſtræ in Epiſcopum & paſtorem licentia eligendi : Nos venerabilis & inſignis prudentiæ virum magiſtrum* Willielmum Waynflete *ſacroſanctæ Theologiæ Bachalaurem, ſerenitatis veſtræ conſiliarium, virum utique providum, & in agibilibus diſcretum deo devotum in ſpiritualibus & temporalibus plurimum circumſpectum, ac nobis & Eccleſiæ veſtræ neceſſarium, vobiſque & regnis veſtris (ut firmitèr credimus) utilem & fidelem, unanimitèr & concorditèr ſpiritus ſancti (ut ſperamus) gratiâ inſpirati, in ipſius Eccleſiæ veſtræ & noſtrum epiſcopum conſenſu noſtro unanimi nullo penitus reclamante elegimus, & paſtorem. Requiſitoque pluriès poſtmodum ipſius electi magiſtri in hâc parte conſenſu, ipſoque ſæpiùs lachrymabilitèr reclamante, tandem præfatus electus poſt deliberationem diutinam, dictæ electioni de ſe factæ ſuum conſenſum adhibuit paritèr et aſſenſum. Ad implorandum igitur humilitèr veſtrum conſenſum Regium electioni, & electo hujuſmodi gratiosè per vos concedendum, Fratres* Robertum Puryton *Subpriorem &* Richardum Marleberg *hordarium, commonachos, & confratres dictæ veſtræ Eccleſiæ Winton. conjunctim & diviſim, conſenſu noſtro unanimi deſtinamus, veſtræ Regiæ celſitudini ſupplicantes humilitèr & devotè, quatenus dicto electo*

&

& Electioni hujusmodi sanctè ritè, & solenniter celebratæ vestrum Regium consensum favorabiliter impertire dignetur vestra Regia Clementia Majestatis; quem in prosperitate continuâ, ad Ecclesiæ suæ sanctæ, & regnorum vestrorum tutissimum regimen, & munimen, diutissimè fœlicitare dignetur filius virginis gloriosæ. In quorum omnium fidem & testimonium sigillum nostrum commune presentibus apposuimus. Datum in domo nostra Capitulari, quoad consignationem presentium, sub sigillo nostro communi decimo septimo die mensis Aprilis. Anno, 1447.

Satis jam constare arbitror cuiquàm, modò pertinaciter incredulus non fuerit, quemadmodum legitimo suffragiorum jure, & non imperiosis (ut vocant) diplomatis (quibus sacerdotum beneficia conferri aliis solent, in diem mortis eorum qui ipsis fruuntur) ad Pontificiam dignitatem aspiraverit. Cæterùm ut in re satis luculentâ verbis etiam utar minimè necessariis, illud quoque auctarii vice subjungendum curavi, quod in publicis Ecclesiæ Wintoniensis tabulis descriptum reperi. Nam peractis comitiis, literas confestim Romam ablegant, ipsum Pontificem universæ rei, ità uti gesta est, certiorem faciunt, & quià virum dignum qui secundus à Cardinale numeretur creaverint, Papam deinde demississimè obsecrant, ut author foret.

Duar. de benef. lib. 5. cap. 8.

Ex Arch. Win.

Sanctissimo ac beatissimo in Christo patri, ac Domino, Domino Nicholao *divinâ providentiâ sacro sancta Romanæ ac universalis Ecclesiæ summo Pontifici, Frater* Willielmus Aulton *Prior Ecclesiæ Cathedralis sancti* Suithini Winton. *& ejusdem Ecclesiæ capitulum & conventus Ordinis Sancti Benedicti, sui humiles ac devoti oratores, obedientiam & omnimodas reverentias & subjectiones ad devotissima pedum oscula beatorum. Sacris Canonibus &c.* & interjectis nonnullis. *Statim, subitò, & repentè spiritus sancti gratiâ (ut fortitèr credimus) imspirante, nulloque nostrum penitus discrepante vota nostra dereximus in venerabilem virum magistrum* Willielmum Wainflete *sacræ Theologiæ Bacchalaureum serenissimi in Christo principis* Henrici *dei gratiâ Regis Angliæ & Franciæ, Consiliarium, ac Prepositum Collegii Regalis beatæ Mariæ de Etonâ (virum utique providum ac discretum, literarum scientiâ, vitâ, & moribus meritò commendandum, in ordine sacerdotali & ætate legitimâ constitutum liberum ac legitimum, nec non de legitimo matrimonio procreatum, in spiritualibus & temporalibus plurimùm circumspectum, aliis virtutibus insignitum valentem & scientem jura dictæ Ecclesiæ nostræ defendere & tueri) & eum quasi una voce & uno spiritu nostrum & Ecclesiæ nostræ episcopum elegimus & pastorem. Eapropter beatissime pater, sanctitati vestræ tàm devotè quàm humilitèr voto unanimi supplicamus, quatenus electionem eandem sic sanctè, solenniter, concorditèr & canonicè celebratam dignetur vestra sanctitas confirmare, ac eidem electo Magistro munus consecrationis favorabiliter impertire; ut deo authore nobis & dictæ Ecclesiæ velut pastor idoneus praeesse valeat utilitèr & prodesse; nosque & alii ipsius subditi ob illius regimen possimus cum deo salubritèr militare. In quorum omnium &c. Datum in domo nostra Capitulari &c.*

Distinct. 61. cap. Statuimus.

Cæterùm Pontifex ubi rem omnem per nuncios intellexisset simul studio principem optimum demerendi, qui Amedeum Allobrogum ducem huic Nicholao diu adversantem deposita simultate conciliasset, simul quia quod factum est infectum reddi non potest, ne quidvis impunè sibi licere non putaret dum pro arbitratu suo cuncta dispensare ac distribuere soleat, in hæc verba rescribit.

Fabianus.

Ex Arch. Domini Redmanni Regist. Cant.

rescribit. *Nos decernentes per præfata Sedis providentiam utilem & idoneam præsidere personam provisione, &c. sexto Id, Maij. Pontificatu anno primo :* Sed quid sibi vult (inquis) hoc *provisionis* verbum? Nonne eo potestatem sibi vendicat præter meram consecrationem scilicet aliquid indulgendi? Ergone quoties *providentiæ aut provisionis* injecta est mentio, tantam largiendi licen-

Ex Arch Wint.

tiam comminisci opus est? Sane *Gulielmum Aultonum* eadem voce usum fuisse, qui nec ausus nec potuit tàm immensam sibi authoritatem unquam arrogare, non semel observavi; Ego inquit (nam obsignatis tabulis agendum est) *Willielmum Waynflete* in episcopum & pastorem hujus Ecclesiæ eligo, (parum fortassis illud est) ac huic Ecclesiæ *provideo* de eodem. Neque id alio fuisse consilio factum videtur, nisi ut authoritatem quam jure suo episcopi obtinebant maximam, perinde ac si à sede *Romana* primum effluxisset, illi acceptam denuo referrent. Quippe ex quo rerum Ecclesiasticarum summa potestas penes Archipresules *Cantuarienses* in Angliâ fuit, eos nimirum ut suos legatos no-

In prærog. sedis Cant. Parker.

minabant *Romani* Pontifices; eo nimirum consilio, ut quæcunque in administratione suâ alii gessissent, universalem illam authoritatem illis semper acceptam ferrent. Sed ut è diverticulo in viam iterum redeamus: *Fundator* ubi per suffragia cleri renunciatus esset *Episcopus*, regiâque voluntate confirmatus, dein coram illustri Archiepiscopo *Johanne Staffordio* in ædibus *Lamebi-*

Ex Arch. Redman. Parker in vit. Henri. Denei. Ex Archiu. Domini. Redman.

thanis sacramento fidem obligasset, decimo quinto Kalendas Julias, jubente eodem Archiepiscopo, spiritualitatis (ut loquuntur) jura liberant, & onus administrandæ tutelæ deponunt *Richardus Episcopus Roffensis, Thomas Johannesque Langthorn* utriusque juris consultissimi Bacchalaurei. Tertiò deindè Kalendas Augusti, sacris cæremoniis de more inauguratus, faustis omnium acclamationibus Episcopus Wintoniensis est salutatus. Et peracta sic est (ut

Ex Arch. Eton.

videtis) totius dramatis fabula. Fuere tamen (ut ego aliquando accepi) qui narraciunculam (haud pol illepidam) à communi tamen judicio valde differentem, nobis excogitarunt, quam ego in ipsorum gratiam nunc subjiciam. Ferunt accitum ab *Henrico* sexto *Gulielmum*, tunc fortè ubi collegii Etonensis præfecturam gerebat, atque istis verbis compellatum Magister (inquit) *Gulielme* (sic sæpe & perfamiliariter princeps solebat ipsum alloqui) si beneficium aliquod ex benignitate mea obtinueris, potin'es ipsum retinere? annuenti *Gulielmo* se posse & quando ita juberet rex, facturum sedulò, proin refert princeps, volo jubeoque te esse Wintoniensis Ecclesiæ præsulem. Recensere in hoc loco necesse non habeo, quos ille sumptus & quam grandes faciebat, dum universam Archiepiscopi familiam lautissimis epulis excipiebat,

In Alb. Regist. Cappa sic dicta quod totum hominem capiat. Lindwod. de Eccle. ædifiian. &c. cap. 2. Parker in vit. Varbami.

Cappam (uti vocant) *professionalem* Archiepiscopo donabat, remunerationis benevolentiæque ergô centum libras eidem dabat, tapeta sua & vestes solutâ pecuniâ redimebat, magnam quinetiàm pecuniæ vim inter famulos distribuebat, quæ tàm copiosa largitas ab aliis ægrè fortassis expressa, ab illo lubenter effusa prolixam imprimis & beneficam naturam satis declarat. Sed istam rei familiaris jacturam resarcire posse visa est amplissimorum proventuum spes, quos ab uberrimo Præsulatu statim colligebat, in eminentiori solio sederint alii, se tamen in pinguiori collocatum probè meminerat. Nam si nunc dierum detritis (proh dolor) bonorum præsulum facultatibus, propter nimias potentiorum sordes, species tamen antiquæ dignitatis non planè imminuitur: Quem

olim,

olim splendorem tum fuisse arbitremur, ubi eo fortunæ statu usi sunt, qui vel hominum opinione fingi potuit maximus? Multa sunt hujus Ecclesiæ & peregregia ornamenta quæ cum susceptâ novâ dignitate simul advenerunt. Nam & nobilissimæ Equitum *Georgianorum* societati à sacris est, & Cancellarii munere apud primatem suum defungitur: quâ ratione interdum *Angliæ* reges ab episcopis *Wintoniensibus* utpote *Cantuariensium* vicariis ungi & sacrari non dedignantur. Igitur ille ubi opulentissimum pontificatum non fœde (quod plerunque solet) per summum dedecus mundinatum, neque citrà principis aut cleri voluntatem adeptus, Quid deindè tantâ *Cathedrâ* tantaque amplitudine dignum gesserit aut quomodo tanti nominis mensuram impleverit, id nunc potissimùm conscribendum suscepi. Fatalis enim invidia est quæ bonis inceptis semper obstat, prohibetque videlicet, ne quantum homini datum est nostra provehantur. Inseuit animis hominum hoc semen noverca aliqua natura, ut dum privatam vitam agimus magistratu non indigni videamur, at pauci sunt qui utriusque vitæ personam sic cum dignitate possunt sustinere, ut non sit longè deterior eorum conditio postquàm dignitatibus aucti fuerint. Adeò est illud poëtæ verum.

Parker pag 24. *Parker.* *Ausonius.*

Spem frustrate senex, privatus sceptra mereri
Visus es, imperio proditus inferior.

Enim vero noster harum rerum minimè imperitus, anxiùs agebat quo beneficii genere non solum præsentis ævi mortales, sed longo post tempore nascituros sibi devinciret. Nam et novis acceptis honoribus parem se exhibere volebat, & magno Reipub. cum bono natum se demonstrare id vero vehementer discupiebat. Itaque dum ingens bene-merendi ambitio animum illius occupabat, opus sanè sæculorum omnium prædicatione dignum inchoauit. Et quod fœlix faustumque bonis literis & pietati sit, *Aulam beatæ Magdalenæ* consecravit. Inceptum (ne quid parcius dicam) verè heroicum. Fides numinum! namque altero à consecrationis ipsius anno tam grande negotium parturire, quod sine maximis prudentiæ fortunæque subsidiis aggressus operam omnem eluderet, & maturitate tam festinatâ contendere quasi serius quam par erat ad rem adeò præclaram animum adjecisset, incredibile in bonis literis promovendis, desiderium apertè profitetur. *Neratius Priscus* inter Juris conditores author non ignobilis, è tribus constare collegium affirmat; quam sententiam *Marcellus* quoque secutus est: *noster* verò sodalitium hoc suum numero quinquagenario definivit. Cæterum ne quid, sub sacri conventus prætextu, adversus leges molitus videretur quinto nonas Maji illis coëundi jus ab *Henrico Rege* impetravit. Simulque insignem illâ tempestate virum, *Johannem Hornley* Sacræ Theologiæ Bacchalaureum *Præsidem*, artium magistros tredecem, septemque Bacchalaureos (quibus bonus ille senex cum imperio præesset) collegas admisit: reliqua studiosorum multitudo ex minorum gentium scholaribus conflata est. *Johanes Godmanstonus* ex eâ nobilium notâ, qui Armigeri appellantur, bonarum artium summus admirator, *Fundatorem* sponte suâ satis incitatum, benignè etiam instigavit. Et ne in alieno solo temere ædificaret, fundum pie est elargitus. Jamque fervêre opus incipiebat, quum derepente

Ex Regist. Colleg. *D. de verb. signif.* *E. Regist. Colleg.* *Charta fundationis.* *E Regist. Colleg.*

derepente causa belli propè erubescenda emicuit, quæ *Wintoniensem* à tam sancto proposito parumper avocavit; quippe *Londinum* pariter & bellum, vir ultimæ sortis *Johannes Cadus* invaserat; dubium liber an servus, sed qui *Pseudomortymerus* tamen vocabatur. Ibi Rex ut concitatis rebellibus frænos mature injiceret, sic quasi explorabundus, & ut verum dicam, contemtim *Humfredum Staffordium* cum electâ militum manu præmittens ab illo imaginario & scænico *Mortymero* in primo statim congressu profligatum desideravit. Inde qui rebellantium fuerit furor: Quæ post victoriam insolentia, vel ex eo intelligi potest, quòd summo (proh dedecus) Angliæ Quæstori *Johanni Saya* cervicem amputarunt, locupletissimum quemque maxime proscripserunt, optimos ut sors obtulerat, fœde trucidarunt, nihilque ad extremam crudelitatem reliqui fecerunt. Quocirca cives non tàm ex fiducià, sed quià oppressi erant, ut audere aliquid viderentur, improbum perduellem intempestâ nocte adoriuntur, pari fortunæ aleâ utrinque ad summum mane decertantes; documenta cladis mutuæ, cruenta aliquandiu *Thamesis*, plenæ cædibus viæ, pons cadaveribus interclusus, flammamque alii fugientes in subjectum flumen præcipites dati.

Polyd. Virgil.

Quis cladem illius noctis, quis funera fando
Explicet, aut possit lacbrymis æquare dolorem?

Virgil. Æneid. 2.

Adeò est illud verum *Cornelii Taciti* in turbis & discordiis pessimo cuique plurimam inesse vim, pacem & quietem non nisi consilio & bonis artibus comparari. Prima redeuntis, atque ut sic dixerim, repubescentis imperii spes, *Cantuariensis & Wintoniensis* fuere, qui novam de perfido latrone victoriam commenti sunt, *non pugnare*: novum sane illud sed salutare Reipub: consilium. Accersitus quippe à *Cancellaria Wintoniensis* ab ædibus *Halywellensibus* (in quibus ob metum seditiosorum sese continuerat) rogatusque sententiam quid in tam præsenti calamitate facto opus esset, re diu deliberatâ, utriusque visum est è re Reipub. futurum, ut, quos armis compescere hactenus non valebant, eos tumultu per spem impunitatis summoverent. A Turre igitur trajecto flumine, *Sudovercam* appellunt, edictoque per præconem promulgato omnibus delictorum gratiam (excepto *Cado*) impertiunt, bonam mentem modo deinceps colerent, & serenissimam majestatem comiter observarent. Hæc ubi per exercitum disseminata sunt, dici vix potest quibus lætitiis perfusi, & quam immortaliter gavisi seditiosi: neque datâ acceptâque salute, sed incredibili celeritate usi domum repetiverunt. Quod si gubernator præcipua laude fertùr qui navem ex hyeme marique scopuloso servat: tum quantam ejus viri prudentiam existimari par est, qui ex tot tantisque procellis plusquam civilibus, Reipub. ceu laceræ ratis membra eripuerit. At *Cadus* jam fractus animo, postquam in latibulis salutem diu quæsiuisset, ultimò deprehensus, animam simul cum victoriâ (quam non bene coxerat) evomere est coactus. hic est ille fraterculus Gygantis, terræ filius.

Hall.

Cujus supplico non debuit una parari
Simia, non serpens unus non culeus unus.

Cæterum

Cæterum Rex ut omnes flammæ tàm exitialis restingueret reliquias, non ita multò post *Cantuariam* profectus est. Ubi illum pro eo ac decuit obsequio acceperunt illustrissimi Antistites *Cantuariensis & Wintoniensis noster*, convocatisque in *Capellam Domini Prioris* consiliariis, (aderant autem *Johannes Staffordus* Archiepiscopus *Cantuariensis*, *Johannes Kempius Archiepiscopus Eboracensis*, *Wintoniensis* noster, Episcopus *Elyensis*, dux *Somersetensis*, *Salopiæ Comes*, Comes *Wiltoniæ* & *Prior Sancti Johannis Baptistæ London;* quid de facibus & furiis Reipub. teterrimis statuendum foret, in commune consulebatur. Post benè longum deliberandi spacium, vicit tandem eorum sententia quibus æquitatis quam justitiæ potior fuit ratio. Itaque sublatis è medio perniciosissimis sedisionum patronis, innocentia ubique tuta & incolumis evasit. Vix dum respiraverat Insula, quum statim *Richardus Eboraci* dux homo potens & factiosus, quique Regem ipsum cognatione proxime attingebat, opprimendæ Reipub. consilium cepit. Bonus *Glocestriæ* princeps *Humfredus* iniquissimæ damnationis ruinâ prostratus ad superos abiit, infestus subditis *Somersetensis* propter amissam *Normanniam*, exhausta bellis *Gallicanis* militum virtus, in *Anglia* exercitus nullus, Ipsi imperium consequendi spes magna, tutæ tranquillæque res omnes, sed ea prorsus peropportuna *Eboracensi.* Igitur cum amicis re communicatâ copias conscribit. Quod ubi *Henrico* nunciatum est venienti morbo occurrendum putans, *Blachethi* castra metatus est, indeque ad *Eboracensem* legatos misit (non quales olim populus Ro: in Bythiniam, de quibus Cato Censorius dicere solebat, illos nec pedes nec caput nec cor habere) sed eximiæ spectatæque prudentiæ præsules duos *Wintoniensem* nostrum atque Elyensem, penes quos causam tanti motus intelligendi deque pacis conditionibus transigendi summa authoritas fuit. Qui postquam in conspectum Ducis prodiissent, hujusmodi orationem habuisse dicuntur.

Io. Uton de obit. & memorand. Eccle. Caut.

Annales Ang.

Quo te nomine insigniamus (*Richarde?*) principemne hodie alloquamur an proditorem, tute ipse ambiguum nobis reliquisti. Nam principis dignitate perinde ac titulo alienum eum judicamus qui patriæ statum vel mediocriter labefactavit: Et cognomentum proditoris ab antiquissimis Regibus originem repetenti tibi indecorum non negabis. In tuâ manu positum vides, quid nunc sis aut velis esse. Quamquam opinione nostra quid velis esse, ubi instructam aciem, infestaque signa conspicimus, haud ampliùs incertum sit. Huc nimirum te adegit impotens dominandi libido, & quam errore animi finxisti, principatus spes. Sed per vim quidem patriam administrare, quanquam & possis, & facinorosos coerceas, præterquam in deum impium est, etiam est importunum: quum præsertim omnes rerum mutationes parricidia, direptiones & injurias secum adferunt; Frustra autem contendere, neque aliud tumultuando nisi apud bonos & cordatos cives opprobrium quærere, hominis est tum opibus tum ingenio intemperanter abutentis. Quare si vel ullus dignitatis aut salutis tuæ apud te sit locus, quod fieri tandem necesse est, lubens facito: Exue quamprimùm arma, dimitte exercitum, recipe te in clientelam non minùs metuendi, quàm amati Regis, ipsum (& authoribus nobis) æquissimum habiture tuarum litium judicem, aut si mavis arbitrum. Quæ ubi accepisset Eboracensis, subitône dicam Regis adventu & certaminis periculo perculsus, an expectione lætioris fortunæ paulum recreatus ita fertur respondisse.

Deum.

Deum hominesque testamur (*Reverendi patres*) nos contra Rempub: aut sacratissimam domini Regis personam, nihil hostile machinatos fuisse, neque quo periculum cuiquam bono crearemus propterea copias eduxisse. Sed uti è sanctioribus Regis consiliis improbos quosdam nobilitatis carnifices, reique Ecclesiasticæ sacrilegos prædones summoveremus, quorum violentia & crudelitate miseri egentesque diu vexati fuimus. Horum flagitiorum caput & *Annales Ang.* authorem *Edmundum Ducem Somersetensem* omnes poscimus, quem si in carcerem tantisper conjectum viderimus, donec illum in publicis Angliæ Comitiis propositis criminationibus reum peregerimus, ut debitum supplicium proditor nefarius persoluat, reprimam me illicò, & ab armis discedam. Vos interea obtestamur (Legati) consulatis miseris subditis, Regique (à quo nemo unquam frustrà auxilium petiverit) nostris omnium nominibus supplicare velitis, ne eam nobis necessitatem imponat, ut rebus turbatis alacres, & per incerta tutissimi, miserias nostras cruore vindicantes, confossi inter præliandum occumbamus.

His ità expositis Regem continuò totius negotii certiorem *legati* faciunt, qui ubi præter æquum & bonum nihil postulari audiverat, *Somersetensem* captivum esse jubet, mox *Eboracensem* deditititum clementer accepit: qui non *Hall.* ita multò post, apud Regem in *Æde Paulina*, una cum nobilissimis consiliariis, adstante *Wintoniensi* (utpote totius negotii bene conscio) jurisjurandi religione devinctus, professus est clientuli in fide & obsequio, se deinceps permansurum. Atque ita sopita est civilis discordia quæ longiùs procul dubio processisset, nisi fide & consilio *Wintoniensis* nostri commodè fuisset interrupta. *Hall.* Per istas ab intestinis conjurationibus inducias, nascitur *Edovardus Walliæ princeps*, quem peperit *Henrico Margareta Andium Ducis* filia; cum sacris lotionibus intinxit *Wintoniensis* noster, interque ipsas confirmationis ceremonias (quod *Jo. Uton.* munus obibat *Archipræsul Cantuariensis*) infantuli nomine fidejussorem sese exhibuit iterum *Wintoniensis*. Sed ille de improviso quasi terris subductus, tristissimum sui desiderium *Angliæ* reliquit, de quo *Maronianum* illud affirmari verè potest.

Ostendent terris hunc tantum fata, nec ultrà
Esse sinent.———

Eripit se subitò, aufertque ex oculis præclara virtus, & invidia certè est aliqua, quæ spes maximas semper depascitur; vix dum enim annum suprà decimum octavum impleverat, quum miserrimâ lanienâ *Tewsburiæ* occiditur, & incredibili dolore simul & orbitate *Wintoniensem* afflixit.

Quis tibi chare pater cernenti talia sensus,
Quosque dabas gemitus?———

Hactenus, quæ levi brachio pertransivimus, luculentum de *Fundatoris* nostri virtute & sanctitate specimen præ se ferunt: integritatem nunc & sapientiam videamus: quas *Henricus* (certè eximius ille Regum) adeò est admiratus, ut administrationem duorum Collegiorum, quæ amplissimis reditibus nu- *Ex Arch. Eton.* per dotaverat, bonis etiam legibus & institutis cupiens exornare, *Wintoniensi* nostro, unà cum *Johanne Episcopo Lincolniensi* commiserit. Quos ille duos ut *D. de originine Juris.* olim populus *Rom:* decemviros constituit, non solum ut jura conderent verùm etiam corrigerent si opus esset, & interpretarentur, neque provocatio ab eis

sicut

ſicut à reliquis magiſtratibus fieret: Qui ubi animadverterunt deeſſe aliquid primis legibus, pro re natâ alias ad eaſdem, tabulas adjecerunt. Hæc ſumma poteſtas diplomate Regio facta illis eſt, 3. Iduum *Juliarum*, Regnique 33. in hæc verba. *Ex Arch. Eton.*

Henricus Dei gratiâ Rex Angliæ & Franciæ, & Dominus Hiberniæ omnibus ad quos præſentes litteræ pervenerint, Salutem. Sciatis quod nos intendentes, qualitèr ad intentionem noſtram perimplendam, de & in fundationibus Collegiorum noſtrorum Regalium beatæ Mariæ, & Sancti Nicholai de Cantabrigiâ, & Beatæ Mariæ de Eton juxta Windeſoram, plura bona & notabilia ſtatuta, & ordinationes pro ſalubri regimine & gubernatione eorundem Collegiorum noſtrorum per nos edita, condita, ordinata, & ſtabilita exiſtunt, ſicut nobis conſtat. Ac licèt ordinationes ac ſtatuta prædicta in ſeipſis appareant fore pro hujuſmodi regimine & gubernatione eorundem Collegiorum valdè neceſſaria & opportuna: Jam tamen per executionem earundem ordinationum & ſtatutorum videtur & reperitur, quòd aliqua eorundem reformatione egent, & magis perfecta ad dictam intentionem noſtram perimplendam fieri poſſunt. Ac pro eo quod nos circa tam plura & grandia alia neceſſaria, regimen & gubernationem Regni noſtri Angliæ concernentia tàm ſollicitè occupati ſumus, quod circa reformationes defectuum ubi oportebit in ordinationibus & ſtatutis prædictis contentorum, ut ſupra dictum eſt, ad intentionem noſtram perimplendam continuè attendere non poſſumus; Nos de gratiâ noſtrâ ſpeciali commiſimus & tenore præſentium committimus Reverendis nobis in Chriſto patribus Willielmo Winton. & Johanni Lincoln: Epiſcopis poteſtatem & authoritatem noſtra in hac parte, ut ipſi per adviſamentum & conſilium præpoſitorum Collegiorum noſtrorum prædictorum, ubi eis videbitur neceſſarium fore, ſeu quomodolibet opportunum, dictas ordinationes & ſtatuta, durante vitâ noſtrâ in hâc parte declarent, corrigant, & reforment ad honorem dei & glorioſiſſimæ virginis Mariæ matris ſuæ, & ad commodum & perpetuum ſtabilimentum Collegiorum noſtrorum prædictorum. In cujus rei teſtimonium, has literas noſtras fieri fecimus patentes. Teſte meipſo apud Weſtmonaſterium, duodecimo die Julii. Anno Regni noſtri. 33.

In hoc officio quum ita ſe geſſiſſet Wintonienſis ut omnes fidei prudentiæque numeros præclarè abſoluiſſet, non eò ſolum contentus, ἀντιπελαργίαν meditatus, beneficum porrò erga *Etonenſe Collegium* ſe oſtendit. *Nam bona ædificiorum pars accrevit* (ſic Lelandus) *ut ego aliquando à fide dignis didici & operâ & impenſis Gulielmi Wenflucti Epiſcopi Ventæ Simenorum, favebat quippe is impenſiùs operi ab Henrico incepto.* Et ne quis temerè *Lelandum* vanitatis inſimulet, quaſi famæ tanti viri & non veritati inſerviviſſet, ſubjungam hujus rei clariſſimum argumentum. A *Gulielmo Orgardio* lathomo principali ſtipulatus eſt *Wintonienſis* eam ſaxorum molem è lapicidinâ *Hedingtonenſi* ſibi effoſſam, quanta ſatis eſſe poſſit, dari (intra definitum aliquod tempus) ad *ſui, Etonenſiſque* Collegii exædificationem. Quo quidem facto quum inſignes ab omnibus *Etonæ* alumnis gratias promeritus fuerit, tùm virtutis hujus (ut ego conjicio) benevolentiæque ergo (quam is erga *Etonenſes* incredibilem ſemper habuit,) quotannis ſupplicatio pro eò decreta eſt. Sic enim ſtatuta jubent. Ut, *Singulis annis infrà duodecim dies, feſtum natalis domini proximè præcedentes,* *Leland. in Comment. Cyg. Cant.* *E Statut. Eton.*

praecedentes, ubi congruentius fieri poterit, pro animâ Reverendi in Christo patris Willielmi Winton. Episcopi, nuper Praepositi nostri Regalis Collegii, quum ab hac luce migraverit, animabusque omnium benefactorum ejusdem Regalis Collegii solemnes exequiae cum commendationibus atque missâ in crastino, celebrentur. Quisquamnè hominum est qui tantis praeconiis & honoribus quibus Rex Wintoniensem affecerat, posse addi aliquid putet? Meâ quidem sententiâ, ità prioribus certant proxima, ita nova semper efflorescunt, ut vel principis gratia, vel fides praesulis, inter scribendum mihi videantur crescere. Religio testamenti condendi habita est semper antiquissima, neque supremam voluntatis nostrae sententiam nisi optimo cuique atque integerrimo concreditam volumus. Rex vero cum neminem haberet, quem aut ipse plus diligeret, aut cui plus fideret, ultimae voluntatis suae executioni (negotio inter homines longè *Ex Arch. Eton.* sanctissimo) Wintoniensem deputavit, haeredemque fidei commissarium in tabulis scripsit.

IN the name of the blessed Trinitie Fader Sonne and holy Ghost, of our Lady Saint Mary moder of Christ, and all the holy company of heaven. I Henry by the grace of God King of England and of Fraunce, and Lord of Ireland after the conquest of England, the sixt, for divers great and notable causes moving me at the making of these presents, haue doo my will and myne entent to be written in manner that followeth. Forasmuch as I haue enfeffed before this time John Cardinall and Arch-Bishop of Yorke. John Archbishop of Canterburie. Robert Bishop of London. William Bishop of Lincolne. William Bishop of Salisburie. Thomas Bishop of Bath and Welles. John Carpenter elyte of the Chirch of Worcester, now Bishop of the same. Adam Moleynes Clerke now Bishop of Chichester. Walter Lyhert Clerke nowe Bishop of Norwich. John Langton Clerke late Bishop of Saint Dauids, and now to God passed. John Delabar clerke now B. of S. Dauids William Erle of Suffolke, now Marques of Suffolke. Henrie Erle of Northumberland. John Uiscount Beumont. Walter L. of Hungerford. Rafe Lord of Cromwell. Rafe Lord of Sendly. John Beuchamp Knight now Lord Beuchamp of Powike. and James Ferris squire, now Lord of Saye. John Somerset. Henry Seuer. Richard Andrewe. Walter Shirington Clerkes. Edmund Hungerford and Edward Hall Knights. John Saintlo nowe to God passed. John Hampton. John Norris. William Tresham. John Wampage. and Richard Andred nowe to God passed, squiers: In divers Castelles, Lordshippes, Mannours, Lands, Tenements, Rentes, Seruices,

Seruices, and other possessions, Parcell of the Dutchie of Lancaster within England and Wales, as it is more especialle and at large conteined and writen in diuers letters patents thereof made, of which letters, the first beareth date the last day saue one of Nouember the yeare of my reigne xxii. The second beareth date the seauenth day of Julie the same yeare. The third bareth date the xxiii day of Feberer the yeare of my raigne the xxiii. The fourth beareth date the xxix of June the same yeare. Which Castels Lordshippes, Mannours, Lands, Tenements, Rents, serbices and other possessions bene of the yearly balew of 3395. lib. xi. s. vii. d. When they be discharged of the fees and annuities with which they be now charged. Which letters patents and all things contained in them, by the authority of my Parlament last holden at Westminster, as by an act of the same Parlament it plainly appeareth, were authorised, approbed, ratified and confirmed for to performe and fulfill my will of and uppon the disposition of the seyd castels, Lordships, mannours, lands, tenements, rents serbices and other possessions by me to be made and ordained and to my seid feffees on my behalfe, for to be declared and notified I by these my present letters declare and notifie unto my seyd feffees according unto the seyd Act, that in these my letters is conteined my seyd will, which I desire to be done and performed by my seid feffees of the castels &c. aboue seide.

Memorandum that the King his pleasure is that these castels &c. shall remaine in the feffees hands untill the time that all his will in every point be entirely executed, and that afterwards they remaine to his heyres and successors, Kings of England. But if it fortune that before his will take effect, they die all sabe three, two, or one: then these three, two, or one, must enfeffe foureteene in all those castels &c. videlicet William B. of Winchester. Reinald B. of S. Asaph Thomas Erle of Devonshire, Richard Erle of Sarum. Henrie Erle of Northumberland, John Erle of Shrewsburie. Thomas LORD Clifford. Lyonell Lord of Welles. Master John Chadworth Probost of my Colledge of Cambridge. William Westburie Probost of my seyd Colledge of Eton. Master William Say. Master Andrew Hulles. Sir Robert Rolle Knight. and Sir Thomas Standley Knight. And if it so fall that these foureteene persons which the seyd three, two, or one should so enfeffe at that

L time

time as such enfeffement should be made, be al ded; then these thre, two, or one, must enfeffe fourteene other spirituall and temporall of good fame, faith and credence. Provided alwaies that if any of the first fourteene be on liue, he would haue them all put in the feffement before any person of the same state or degree. Furthermore for the finall performing of my seid will, to be put effectually in execution, I considering the great discretion of the said worshipfull fader in God William now B. of Winchester his high truth and feruent zeal, which at all times he hath had and hath unto my wele, and which I haue found and proued in him, and for the great and hoale confidence which I haue in him for thoo causes, wol that he not onely as surveiour, but also as executor and director, of my seid will, be preuy unto al and euery execution of the performing of my seid will, and that his consent in any wise be had thereto. And if any execution of the performing of my seid will, or if any part thereof be doo in any wise contrary to the tenour and effect hereof, I will that it stand voide and for euer bee had for none. And if it befall that there be any divers opinions, variance or discord betwene my seid feffees and mine executors, in or for any execution of the performing of my seide will or of any parte thereof. I giue then and grant unto the seid B. of Winchester by these presents, plaine power and authority, And finally I will that hee as umpier in that behalfe haue at all times power and authority for to call and take unto him such discreete persons of my seide feffees as unto him for the accomplishment of my seid will, shall seem best disposed, and he after their advice herd, doo make the finall conclusion in that party. And I will that the power, state, title, and interest of that person, and of thoo persons of my seid feffees in whome the cause of such variance and discord by the seid B. of Winchester and thoo other of my same feffees shall be found, cease and be void as wel in all things touching my seide feffement, as in all things touching my seid will. And if so be that the seid B. of Winchester passe unto God out of this mortall life I being on liue, then I will that this authority and power by me unto him in the forme above seide yeven and granted, returne againe wholy unto me and abide in mine own disposition, And in case that I be called out of this mortall life, the seide B. of Winchester me over living, I will then that at such time as God shall giue unto him knowledge by likely-hood of his briefe

briefe passage out of this world, my seid will at that time not fullie accomplished, he remember him of the most discreete faithfull and true person a Lord spiritual or temporall, which the said B. of Winchester by very experience had, the meane time shall finde and proove for to be best and most godly disposed, and most feruent in zeale to the performing of my seid will; and as well unto the same Lord without inordinate affection or acception of person, as he shal in briefe streitly answere herein before the tribunall seate of Christ our alder Sauiour and terrible judge, as unto the Provosts of both my seyd Colledges for the time being, commit holy under his letter and seale the seyd power and authority which hee hath in the forme abouesaid of my gift and grant made unto him in this behalfe. And if it so be that the seyd Lord, unto whom the seyd power and authority, in the forme abouesaid by the seyd B. of Winchester be committed, be not profitable unto the performing of the seyd wil, I wil that the Provosts of my Colledges discharge him of the authority. And that then they commit by their letters and seales full power unto another Lord, and so from time to time untill the will bee entirely accomplished.

Hujus testamenti videndi, exeribendique facta est mihi copia *Henrici Savilli* viri clarissimi operâ, qui dum bonos conatus promovet, etiam ad hæc usque officia se demittit. Quarè ubi tot exploratæ & perspectæ fidei documenta Rex jam haberet, ad supremam *Angliæ Cancellariatus* dignitatem ipsum evexit: & ducentarum librarum in singulos annos salario donatum, assiduum deinde in aulâ regiâ esse jussit. Qui magistratus ut inter togatos præcipuus est & a Rege secundus, ità summam rerum omnium potestatem ad se trahit. Jam errantibus veniam, miseris subsidium, oppressis patrocinium, supplicibus aram, præstare solet; & æquitatis paritèr ac justiciæ suavissimâ temperaturâ illustris apud Anglos semper effulsit; denique hic est. *E Pelle exitus.*

——Qui regni leges cancellat iniquas
Et mandata pii principis æqua facit.

Ut non inscitè dixit *Johannes Sarisburiensis.* Seriùs opinione vulgi hanc augustam Cancellarii purpuram *Wintoniensis* induit; qui nequem locum aut tempus in illo ornando prætermittant, simul cum episcopatu, hâc quoque insigni dignitate amplificatum arbitrantur. Sed ego synceris Chartophylacii tabulis, quæ in turre Londinensi custodiuntur, fidem potius meam adstringo, quam plebeculæ rumusculis. Tuæ singulari humanitati acceptum fero (*Francisce Thynne* antiquariorum splendor maxime) qui istas errorum nebulas primus dispulisti.

In turre London. rotulus Clausarum 35. b. 6. dorso rot. membran. 10.

'Memorandum quod undecimo die Octobris anno præsenti, venerabilis pater Tho. Archiepiscopus Cantuariensis &c. & Cancellarius Angliæ, in præsentiâ venerabilium patrum Tho. Episcopi London. Johannis Episcopi Lincoln. Tho. Episcopi Vigorn. & Reginaldi Episcopi Covent: & Lichfeldiæ: nec non honorabilium Dominorum Richardi Ducis Eboracensis: Humfredi Ducis Buckynghamiæ: Henrici Ducis Somersetensis: Jacobi Comitis Wilton: & Johannis Com: Salopiæ, Thesaurarii Angliæ, ac aliorum quamplurimorum Dominorum spiritualium & temporalium, exhibuit Domino Regi in Camerâ suâ infrà Prioratum de Coventrye, tria sigilla sua regia in tribus bagis de corio, sub sigillo prædicti Cancellarii sigillatis inclusa; viz. Magnum sigillum aureum, ac aliud sigillum argenteum de magnâ formâ, & tertium sigillum argenteum de minori forma, quas quidem bagas prædictus Cancellarius ad tunc, ibidem aperiri fecit & singula omnia sigilla prædicta, manibus suis propriis præfato domino Regi in præsentiâ dominorum prædictorum liberavit. Ac idem dominus Rex receptis per ipsum de prædicto Cancellario sigillis prædictis præfatum Archiepiscopum de officio Cancellarii & sigillis prædictis penitùs exoneravit, Et eadem sigilla venerabili patri Willielmo Episcopo Winton. ad tunc Cancellario Angliæ, per præfatum dominum Regem ordinato, & constituto, ad eadem sigilla salvò & securè custodiendum, occupandum, & exercendum, nec non ad brevia & literas prædicti domini Regis patentes cum sigillis illis quotiens opus fuerit & necesse pro commodo & utilitate ejusdem domini Regis & Regni dominorum & populi suorum sigillandum, & sigillari faciendum liberavit, prædictusque Episcopus Winton, præstito per ipsum in præsentiâ domini Regis & dominorum prædictorum priùs sacramento, in formâ consueta, de officio illo benè & fidelitèr faciendo & exercendo, prædicta sigilla à præfato domino Rege recepit, ac quasdam literas patentes de perdonatione præfato Archiepiscopo, prædicto undecimo die Octobris confectas, sigillo argenteo de magna forma sigillari, & deindè omnia & singula sigilla prædicta in bagis prædictis reponi, & bagas illas signeto suo per Johannem Bale unum Clericorum Cancellariæ prædicti Domini Regis ad tunc & ibidem sigillari fecit & demandavit.

Hall.

Sub idem tempus, quo ista Coventriæ sic geruntur, Eboracensis unà cum Warvici & Salisburiæ comitibus ad Regem venerant, quibus nisi melius sibi prospexissent & clanculum ex aula se subduxissent, ab impendente mortis periculo evadendi spes nulla fuisset. Namque Margareta Regina ipsorum vitæ insidias callidè tetenderat, dum nimiam illorum potentiam suspectam habuerit. Cæterum *Wintoniensis* noster dum in hoc honorum cursu ita versaretur ut & princeps optimus consilium & industriam ejus indies collaudaret: incepti tamen operis apud *Oxonienses* memoriam ex animo deleri haud passus est. Itaque longè magnificentius hospitium excipiendis Musis conditurus (regiâ quippè benignitate adjutus) *Aulam Magdalena* quàmvis parentem *Collegii* dereliquit, domumque consanguineam ne omnino perjisse videretur, in suum quasi corpus iterum transtulit *Tullii Hostilii* prudens in hoc nimirum exemplum imitatus, qui postquam *Albam* esset demolitus, civitate *Romanâ* mox

Albanos,

Albanos donavit. In ipso Oxonii suburbano, Eurum versus Collegium vergit: à quâ regione amne perspicuo præterfluente alluitur, qui *Cherwellus* dicitur, latus septentrionale arboreto clauditur. Utrinque multæ ambulacrorum & secessuum amænitates, & in utroque elemento quasi delicias excogitante natura. Surgit quadrato lapide, visendum ipsa vel materia vel subtili junctura ædificium. Duplici pinnarum ordine adversus paries decoratur. Frontem Collegii occupat excelsa turris, quæ erudito statuarii opere incisa, intuentium oculos mire ad se trahit, aream interiorem cingunt claustra, (sic hodie appellamus) cocto latere perstrata, quæ topiarii vel porticus usum non incommode præstant, vivis animalium figuris tibicines, occultum nescio quid & hierogliphicum significantibus exornantur. Antiquissimorum codicum supellectile instruitur bibliotheca. Templum augustum & divini numinis religione vere suspiciendum. Aula elegans & spatiosa. Collegium qua boream spectat ingenti murorum ambitu defenditur, qui nisi horribilis illa disjiciendarum urbium machina ex inferis ad nos prodiisset, insignem Πολιορκητὴν, aut eludere, aut prohibere diù potuissent. Bonis studiis in hoc contubernio invigilant *Sodales* quadraginta, *Scholares* triginta, sacræ theologiæ unus, & philosophiæ utriusque prælectores duo, scriniorum præfectus qui acta domestica excipit, Grammaticæ informatores duo, quatuor præsbyteri capellani sacellani, clerici octo, pueri symphoniaci sedecem, chori præcentor, famulorum haud exiguus numerus, quos ille omnes bonus paterfamilias suis sumptibus benigne alit. Leges porrò sancivit quibus singuli in officio contineantur: si quid recte fecissent præmium, sin secus pro admissi criminis qualitate, pœnas relaturi. Huic à se tam prudenter constitutæ Reipub. litterariæ præesse aliquem voluit, moribus atque usu rerum gerendarum præstantem virum qui reliquis cum summa authoritate jus diceret; quippe multò antea futurum præviderat (homo minimè imperitus) frustrà aut Collegium conditum, aut compositas leges, si per incuriam, aut temeritatem nostram has non observaremus. Est enim Lysiæ illud contra Alcibiadem, verum. οὐ ἐξεῖναι ὅτῳ ἄν τις βούλη[ται] μένειν, ὁ δὲ ὅμοιος νόμους χρῆσθαι Idcirco nobis ceu liberis impuberibus, qui propter ætatem se defendere nequivissent, testamento suo tutorem dedit. Quod officium fide optimâ nunc administrat clarif. Præses *Nicholaus Bondus*, vir (nam satis manifesta sum dicturus) non authoritate magis quam prudentiâ, & virtute venerabilis. Præteriri in hoc loco absque singulari ingratitudinis infamiâ piam *Henrici sexti* beneficentiam, non debeo: qui ubi *Wintoniensem* nostram bonis litteris promovendis intentum viderat, nascenti *Collegio* suppetias tulit: & divi *Johannis* hospitium eâ lege *Fundator* concessit, ut non deesset quà *Collegium* commodè poneretur, & studiosi censibus in pauperum usus priùs erogatis, ad vitam sustentandam amplitèr uterentur. Bonis deindè auspiciis surgere jam incepit *Collegii* fabrica Anno *Christi* domini. 1458. mensisque *Junii* duodecimo. Quod postquam absolutum foret *BEATÆ MARIÆ MAGDALENÆ* nomine Rex insigniri jussit, Titulo (ut verum fatear) ad rem ipsam significandam valde accommodato, neque à facto & laudibus ipsius *Magdalena* abludente. Videntur enim (*Nicholai Harpsfeldi* verbis dicam) & *Christi* pedes fragranti & pretioso horum bonorum

E libro statut.

Lysias contra Alcibiadem.

E Regist. Coll. Mag.

E Registro Colleg.

E Scaccario Regio.

Harpsfield. sect. 15.

rum ejus operum unguento, in pauperrimis *Christi* membris delibuti, quum quicquid ob ejus gratiam uni vel ex his minimis tribuitur quasi sibi *Christus* erogatum adscribat. Videtur & capillis tersisse pedes *Christi* & adhuc tergere, dum externis illis bonis & divitiis, quæ illi, ut capiti capilli, quasi ex abundanti & superfluo supererant, tenuiores fovet. Videor mihi videre (quoties divinissimam Fundatoris nostri benignitatem contemplor) respondentem per omnia utriusque, συμπάθειαν. *Christi* genibus pronus uterque advolvitur. *Christi* pedes uterque abluit, nec utrique capilli desunt pro linteis, quibus *Christi* pedes tergant. *Christum* uterque lavat, & ab eo vicissim uterque lavatur. Ità quod de *Mariâ Magdalenâ* non incondite (ut mihi videtur) olim cecinit poëta, id etiam de *Fundatore* nostro pulcherrimâ (*Hercules*) παρῳδίᾳ queat usurpari.

Procumbit Christi pedibus non lota Lavatrix,
Inde lavanda suis sordibus, unde lavat.
Vasa quidem desunt, sed sunt expressa decenter
Crine, sinu, lachrymis, lintea, pelvis, aqua.
O Christi pietas! ô gratia grata, vicissim
Ambo lavant, Christum fœmina, Christus eam.

Enim verò nihil jam apud eum antiquius fuit, quàm ut opus inchoatum ad exitum perduceret. Hoc unum spectabat, huc denique cogitationes suas referebat. Quum interim *Reginaldus Pecockius* Episcopus *Cicestrensis* propter disseminatas in concionibus suis hæreseωσ occasiones, de fide *Christiana* parum sanas opiniones imbibisse perhibetur: adductus igitur in judicium, quæsitusque an illarum partium esset, quas anteà propugnasset. Intrepidè respondet, nullo se partium studio abductum (quæ in causa religionis vacare periculo non possunt) in diversam sententiam abivisse, rem ipsam modo æquâ lance expenderent, ipsum (si veris vinceretur) errores suos libenter agniturum. Ibi patres post multam disceptationem *Reginaldum* imminutæ religionis reum faciunt; ultricibus flammis primum libros comburunt: deinde ipsum ad *Divi Pauli* sententiam abdicare coëgerunt, domique suæ custodiæ mancipatum continuerunt. *Wintoniensis* noster tametsi suopte ingenio mitissimus, nè quid Respub: *Ecclesiastica* caperet detrimenti, rem ampliandam minimè existimans, in ferendo calculo *Archiepiscopum* reliquosque *præsules* secutus est. Quod si eandem proceres in suis itidem discordiis sedandis diligentiam adhibuissent, quam Episcopi in componendis Ecclesiæ dissidiis, & ferales illas inimicitias, amica potiùs disceptatio quàm *Mars* diremisset: nunquàm illuxisset ille *Angliæ* dies, qui tot calamitatum quasi myriadas secum advexit. Assidui verò & pervicacissimi hostes fuere herilis *Eboracensis* filius & *Warvicensis* quibus quum ex parliamenti senatusconsulto perduellionis crimen intentatum, ademptæ possessiones, irrogata insuper infamia, bilem commovissent: ferro rem simul ac famam repetituri *Northamptonum*, quo Rex antè contenderat, collecta militum manu perveniunt. Dein oratores ad Regem *Warvicensis* nomine ablegati, petunt saltem ad colloquium Regis admitti *Warvicensem*, qui illorum innocentiam exponeret. Negat fas esse *Buckinghamius*:

Balæus in apend. ad vit: Reg. Pecokii.

Balæus.

Hall.

Stovus.

minus: Iterum supplicatum est, sed frustrà. Hac indignitate vehementer permotus *Warvicensis*. Narra igitur (inquit) *Henrico* (fæcialis,) & confidenter narra, quando æquissimas postulationes nostras tam nihil faciat, horam à meridie circiter secundam, vel in acie pugnans occumbam, vel ipsum conveniam. Per triduum antequam hæc in castris sic agitabantur, apud Regem fuit Wintoniensis: qui cum videret eos classicum canere quos ex officio pacis cultores magis esse oportebat, ut ex tam manifestis animorum disiunctionibus concordia amplius sperari haud potuisset, resignatis honoribus, Cancellariatu sese abdicavit. Unde minuenda mihi est *Polydori Virgilii* sententia, qui fallacibus quantum ego puto, conjecturis fretus, opinionem à veritate alienam promulgare non dubitavit. Is quippe ubi *Fundatoris* nostri injecta est mentio, sic scribit. *Etenim propter justitiam prudentiamque diù Angliæ Cancellarius fuit.* At quamdiu? Certe non per decennium: quod tamen temporis intervallum (diu) interpretatur *Ulpianus*. Quinimo nec per trientem decennii. Namque die *Julii* septimo earum molestiarum pertæsus, quas *Cancellarii* munus afferre solet, simulque rerum humanarum satur, quicquid supererat vitæ, totum Deo consecravit. Quare actis pro tàm insigni beneficio ingentibus gratiis, sigillum in manus *Henrici* principis lubens tradidit. Sic enim habent Archiua turris *Londinensis*. *Memorandum quod die Lunæ viz. septimo die mensis Julii circa horam quintam post meridiem, Anno regni Regis Henrici sexti 38. venerabilis pater Willielmus Episcopus Wintoniensis tunc Cancellarius Angliæ, deliberavit præfato domino Regi unum magnum sigillum suum argenteum in tentorio suo tunc situato in quodam campo Hardinstonfield, juxta Abbathiam de pratis, propè villam Northampton, presentibus tunc ibidem venerabilibus patribus Johanne Herefordensi, L. Dunelmensi custode privati sigilli Domini Regis, Episcopis; Magistro Thoma Marninge Secretario Regis, Bartholomeo Hully, & Willielmo Elton Armigeris; Et super Hoc de mandato domini Regis præfatum sigillum positum erat in quadam cistâ suâ in tentorio prædicto, & claves ejusdem cistæ præfato Regi continuo liberat.* Moxque eodem munere inautoratus est *Georgius Nevillus* Exoniæ Episcopus, magni illius Warvicensis frater natu minimus; Triduo interjecto secundum *Nynam* flumen commisso prælio, postquam albescere jam dies incipiebat, ad meridiem usque dubio fortunæ eventu victoria pependit. Tum *Henriciani* paulatim hostibus cedere incipiebant, mox in fugam fusi profligatique civili triumpho *Warvicensem* decorarunt. Hanc funestam bonorum civium stragem, vel quia futuram *Wintoniensis* multò anteà prævidebat, vel quia tacitus apud se indignam *Eboracensis* conditionem deplorabat, quem infinitis *impotentissimæ muliercula* injuriis expositum viderat, et propterea neque interesse ipse *Winton.* neque ulla diutius insignia gestare sustinebat, quibus pro temporis ratione, etiam ad nobilissimum & optimum quemque opprimendum uti cogeretur: Certum illud est gravi suspicione apud *Pium secundum* pontificem maximum laborasse eum, quasi parum fidelis in obsequio Regis permansisset, aut quasi medius inter duos fortunam expectasset (cujus criminis insimulatus *Johannes Tiptoftus* Vigorniæ Comes & in publico Nobilium consessu reus peractus, capitis judicium pertulit, securi percussus.) Sed hac infamia Rex eum liberavit scriptis ad *Papam* litteris in hæc verba.

Beatissime.

Ex. Arch. Turris London.

D de fidei commissar. libert. l. 16.

E turre London. Claus. 38. *H. sexti in dorso membrana.* 5.

Thin. in Catalogo Cancel.

Annales Ang.

Baleus.

E libro Jo. Ryd. in Coll. Corp. Christ. Cantabrig.

Beatissime pater humillimâ recommendatione præmissâ, cum devotissimis pedum osculis devotorum. Fidelem atque catholicum principem rem dignam peragere credimus quotiens præclaros & benemeritos viros vestræ sanctissimæ paternitati curamus addicere: ut perinde bonis juxta sua merita condigna virtutum præmia liberalitèr irrogentur, & de eisdem sinistra sentiendi, si fortè per æmulos & falso quicquam deferri contigerit, occasio qualibet amputetur. Hinc est beatissime pater quod, quum nuperrimis his temporibus, quibus vehementi & civili quadam tempestate, regni nostri publicus status gravem jacturam senserit, ne perniciibus evolans alis ambigua fama, veris nonunquam falsa permiscens, unà cum noxiis viris insontes alios & in nullo demeritos in culpam trahat: Animo nobis est, vehementer & cordi, clarissimo viro fortasse per æmulos tracto in infamiam, nostro testimonio quantum in nobis est omnem adimere culpam, huic præsertim quem plurimùm carum habemus, Reverendo in Christo patri Willielmo VVinton. Episcopo: Cujus cum opera & obsequiis, in regnis nostris gerendis non parum usi sumus, in nihilo tamen eum excessisse testamur quò justè denigrari possit aut debeat tanti fama Prælati, quam hactenus omnium ore constat intemeratam extitisse. Ea certè putatur in eo vitæ & honestissimæ conversationis integritas, ut deo placeat, & regni nostri majores & inferiores status hominum bonam & synceram de eo opinionem sentiant, in sanctam Apostolicam sedem devotum semper fuisse & obedientem filium testes sumus, pro quâ nec unquam instare destitit, quò minùs omni conatu, honorem, reverentiam & obedientiam, sacræ Sedi debitas, omnibus terrenis re & verbo anteponeret. Hæc quum ità sunt beatissime pater, rogamus quò valemus devotius sempèr piissimam paternitatem vestram, ut ad partem positis æmulorum commentis, si quæ in hujus nostri & indubitati testimonii contrarium referuntur, eum uti fidelem ac devotum filium vestri status & nostri, pacisque zelatorem quem ob sua merita uti colendum patrem honoramus, & plurimo dignum honore censemus, in uberiorem gratiam sedis Apostolicæ, virtutum suarum & nostrarum precum intuitu gratiosè velitis admittere, atque in gerendis ejus negotiis in curam G. V. singularitèr habere recommissum. Et velit vestra eadem beatissima paternitas fideli nostro Johanni Lascy, & præsentium latori de nostrâ voluntate sufficienter instructo, in his quæ pro parte hujus venerabilis patris dicturi sunt, indubiam habere fidem. Et almam vestram personam ad gregis Dominici regimen salutare, votivâ fælicitate faciat prosperari Jesus Christus Ex London. Octavo Novemb. Anno Dominicæ incarnationis, 1460.

E. V. S.
Devotus filius Henricus Rex
Angliæ & Franciæ.

PRorogabitur in omnem æternitatem, fæclisque innumerabilibus apud posteros consenescet indulgentissimæ pietatis tuæ erga *Wintoniensem* nostrum fama (dive *Henrice* princeps clementissime), qui virum innocentem de te, deque Repub. tuâ præclarè meritum, crebris sycophantarum calumniis ceu mucronibus impetitum, tuâ æquitate recreare voluisti; quod adhuc viget æternumque (ut spero) vigebit illius fama, quam nulla unquam violabit malitia, id tuum facilè agnoscit & postremum & maximum beneficium; Namque ab illo tempore conversâ rerum scenâ, summam potestatem *Edoardus* occupavit. Cæterum *Wintoniensis* quamquàm hoc uno malo sic afflictus videretur, at nulla ampliùs fortuna ipsum posset efficere fœlicem: dejecto scilicet è summo dignitatis solio *Henrico*, in quo spem unicam senectutis suæ reposuerat, cujusque patrocinio nupèr unus ex omnibus & erat fortunatissimus & habebatur: In maximo tamen luctu, ipsum consolata est *Edoardi* clementia (quippè qui tam benignus ac facilis fuit, ut nemo unquam senatui populoque *Anglicano* charior contigerit, nec qui perinde omnibus in gratiâ conciliandâ obvius atque expositus ferebatur) sic ut rem ipsam si putare volumus, patronum mutaverit verius quàm amiserit. Scio non deesse quamplures, quibus hæc sententia minus arridet; qui principis ingenium ex intestinâ familiarum discordiâ metientes, in qua necesse erat partes mutuò sibi esse infestas, *Edoardum* amicis & factis *Henrici* iniquissimum fuisse judicarunt: quocircà & *Wintoniensem* nostrum earum injuriarum illicò affinem esse volunt, quas fert inimicitia. Enimverò *Johannes Episcopus Herefordius*, quod militum animos oratione suâ ad pugnam, contra *Edoardum* in prælio *Northamtonensi* accenderat, in Castellum *Warvicense* conjectus est: Et *Georgius Nevillus* omnibus fortunis mulctatus, cum libertatis etiam dispendio, infenso regi pœnas persoluit. Denique Comes *Oxonii* nobilissimus jam provectæ ætatis senex, ultimo supplicio affectus est. Nam quid *Beumontium*, aut *Cliffordium*, aut alios nonnullos memorem: qui serò, sed non absque aliquo vitæ suæ discrimine didicerunt, quanti esset in scopulum implacati regis impingere? Undè & bonis rationibus adduci mihi videntur, qui tam communem sortem *Wintoniensi* subeundam existimarunt, uni scilicèt ex omnibus *Henricianis* amicis, fidelissimo. Ego sane *Thomæ Cooperi* memoriam, propter eloquentiam, rerum prudentiam, industriamque singularem, pro eo ac debeo, unicè colo & revereor: sed si hominem (tametsi insignem) dixero, hoc est quem latere aliquid interdùm potuerat, quique ut plurima ipse rectè, ità alius vicissim aliquid non male scripsisse putaretur, non multum puto ipsius laudibus detractum iri. Verùm ut de re nostrâ dicamus (quantum ego inter legendum observare potuerim) nullibi gentium me reperisse memini, unde vel levissimam contractæ cum Rege simultatis suspicionem possunt adstruere, nedùm ut eo nomine fidei & existimationis suæ jacturam cum Rege fecisse deprædicent. Nam diploma illud, in quo plurima privilegia habentur, antiquitùs Episcopis concessum, *Wintoniensi* huic nostro confirmavit. Id, quo illustrior fides fiat, subjiciam.

Tho. Morus in hist. Richard. 3.

Leland & Tho. Cooper.

Stowens.

Nos autem chartas prædictas, ac omnia & singula in eis contenta rata habentes & grata, ea pro nobis & hæredibus nostris quantum in nobis est, acceptamus, approbamus, & venerabili Willielmo Wainflete nunc Episcopo Winton. & successoribus suis ratificamus & confirmamus, prout chartæ prædictæ rationabiliter testantur.

E scaccario Regio.

tur. In cujus rei testimonium has literas nostras fieri fecimus Patentes. Teste meipso apud Westmonasterium primo die Julii. Anno regni nostri secundo.

Atque ne simplici duntaxat beneficio *Wintoniensem* affecisse videretur: Ecce jam alterum Regiæ benignitatis argumentum, quod iisdem verbis describendum curavi.

E Scaccario Regio.

Nos de gratia nostra speciali concessimus & per presentes concedimus, venerabili in Christo patri Willielmo nunc Episcopo Winton. quod ipse & successores sui Episcopi Ecclesia pradicta in perpetuum erga nos heredes & successores nostros, quieti sint & exonerati, tàm de omnibus & singulis escapiis omnium & singularum personarum pro feloniâ convictarum & convincendorum & ex quacunque causa jam attactarum & attingendarum et custodia ipsius nunc Episcopi Winton. & successorum suorum ut loci ordinario salvo & securo secundum legem & consuetudinem regni nostri Anglia custodiendam, commissarum & committendarum, quàm de quibuscunque sectis, demandis, pecuniarum summis & panis quas pradictus nunc Episcopus & successores sui arctati pradict. nobis seu heredibus nostris forisfecerunt aut forisfecerant, vel ad nos, heredes seu successores nostros pertinere potuerit aut potuerint &c. Et de uberiori gratia nostra volumus & concedimus quod si presentes litera in formâ vel materiâ seu ex quacunq; aliâ causâ quoad debitum effectum & intentionem exonerationis sive pradicta concessionis nostra minus valida seu insufficientes existunt &c. Quod Cancellarius Anglia pro tempore existens tam presentes literas nostras reformet, quàm fieri faciat alias literas in ea parte validas & sufficientes, quoad dictus Episcopus & successores sui debitum effectum exonerationis & concessionis nostra habuerit vel habuerint; nec non alias literas de perdonatione, remissione &c. Validas & sufficientes de tempore in tempus, quum per præfatum Episcopum seu successores suos &c. Fuerit rogatus. T. R. apud Westmonast. 16. Novemb. Anno Ed. IV. 6.

E. Scaccario Regio.
E Regist. Coll.

Sed nè incredibilem in summâ rerum potestate modum & inusitatam regis optimi mansuetudinem requiras, literas (ut vocant) patentes, quas ab *Henrico* ejus adversario *Wintoniensis* impetraverat, inspexit simul & comprobavit: Collegium ipso adventus sui splendore illustravit, & (quod plus ames) sponte, non rogatus, quæ res non mediocritèr complacuit domino Fundatori. Collegii dignitatem sibi deinceps curæ futuram gratiosè spospondit: Deniq; eximium sane & singulare erga *Magdalenses* studium cùm verbis magnificè significavit, tum reipsâ cumulatissimè implevit. Cætera quæ sunt in hoc genere multa maximaque, sciens prætermisi, ne cui non tam fidem facere videar quam molestiam. Tantorum igitur meritorum ut Regi præstaret eam, quam debuit; memoriam *Wintoniensis*, spirantem defunctumq; gratissimis suorum obsequiis celebrandum statuit. Nam quid quæso in causâ potest esse, quare istud humanitatis & clementiæ exemplum à regis moribus adeo alienum quisquam putet, quandò (ut verissime scripsit sophus ille) principi non minus turpia, multa supplicia, quam medico funera? *Joh. Mortonum* in durissimis Reip. tempor. *Henrico* sic adhærentem ut ne in castris etiam aut summo rerum omnium discrimine ab eo unquam discederet, ob fidem & integritatem hominis, tanti fecisse perhibetur, ut multis beneficiis primum pellectum, & arcanis consiliis deindè adhibitum,

E. Statut. Coll. Magd.

Seneca de clement.

Parker in vita Joh. Mortoni.

tum tandem ad *Elyensem* Episcopatum eum promovit, summamque in eo rerum bene gerendarum fiduciam posteà collocavit. *Johanni* Duci *Somersitensi*, *Rodolpho Percio* equiti auratæ militiæ aliisque compluribus ad ipsum suppliciter confugientibus delictorum veniam fecit; sic ut qui de hac re amplius dubitare velit, in evoluendis illorum temporum annalibus eum aut omninò indiligentem fuisse aut incredulum necesse est, ut operæ pretium propterea non sit, aliud ad hanc rem probandam argumentum inducere. Sed ut contra veritatem semel agnitam ne hiscere quidem diutiùs valeant, ad assertionis nostræ coronidem, ultimo in loco hoc etiam adjiciam. Templum *Windesoriæ* posuit *Edoardus quartus*, absolutum elegantis structuræ exemplum: ad id maturiùs perficiendum, Academicorum lathomi jussu Regio avocantur. Id ægrè ferentes *Oxonienses*, ne inceptum scholæ theologicæ opus per moram corrumpi possit, ex iis operariis quos Collegio suo absolvendo à Rege Fundator impetraverat, aliquot sibi per benignitatem Regiam concedi, his literis supplicem in modum obtestantur.

Hall.

Leland. in Comment. ad Cyg. Cant.

Christianissimo Principi Edoardo, Dei gratia Regi Angliæ & Franciæ, Oxoniensis Reipub. protectori singularissimo, Cancellarius Universitatis Oxon universusque Regentium in eadem cœtus sese cum omni reverentia commissos faciunt. Et si possumus, illustrissime princeps, quamplurimos vetustiorum tui regni commemorare, quorum beneficio litterarum studia vehementèr illustrata sunt, hac tamen imitandæ virtutis commemoratione, nobis apud te nequaquam uti oportere visum est. Quippè qui sine ullo superioris ætatis Regum exemplo, singularem tuendæ nostræ Universitatis curam tuâ sponte susceperis. Nos itaque potius in hac tuâ presenti bonitate, quàm in illâ umbratili rerum dubiarum memoriâ confisi, tuam celsitudinem imprimis hortabimur, ut in his potissimum rebus quæ ad honestandam nostram Rempub: maximè conducunt, eum nobis rogantibus prabeas quem semper prabiturum non rogatus ultrò statueris. Quod si abs tuâ benignitate impetrabimus, nullum certè beneficium magis hoc tempore necessarium abs te in nos proficisci potuisse cognosces. Nacti etenim sumus paucis his diebus viros nostræ Universitatis observantissimos, qui ornatissimum sacræ Theologiæ domicilium, quum sexaginta fermè annis derelictum jam diu squalesceret, perficere instituerunt. Quæ res quo celerius tamdiu expedire possit, profectò nec laboribus nec impensis reperimus, quum perquisitis lathomis supremam operi manum imponeremus; nunc vero, quod quos summâ diligentiâ perquisivimus ad tua magnifica opera sunt accersiti, progredi non possumus: atque hæc operis intermissio eam nobis desperationem affert, ut nisi quam primum cœpta maturemus, verendum erit, ne illis qui sumptus hactenus suppeditarunt, ad consummandum vita non suppetat. Et dum animadvertimus tuam ardentissimam in ædificandâ ad Dei gloriam Ecclesiâ diligentiam repetere audemus: hoc tamen postulamus, ut si Reverendus pater Episcopus Winton. nostro rogatu persuasus, aliquos ex his quos usui suo concesseris, nostro etiam usui impertire volet, illis saltem utendi nobis potestatem facias, quod quum nec tuis ædificiis officere potest, tùm nostris utilissimum erit. Vale serenissime princeps & Christianissime Rex nostræque Universitatis protector unice.

Hæc ut forte confirmata verbosius, ita prætermitti prorsus haud decuerat, ne

ne qui indignationem Regis adversus *Wintoniensem* bellè excogitarunt, aliud præter expertem rationis opinionem secum attulisse videantur. Cæterùm hoc commentum quamlibet frigidum, illis hactenus arrisit, quibus aliquid dici satis erat, nimirùm haud ignaris, probationes ab se non esse exigendas. *Wintoniensem* (sicut ego accepi) sunt qui *Oxonii Cancellarium* fuisse affirment, quibus libenter etiam assentior: sed de tempore quo hoc officium gesserit liquidò pronunciare nihil possum, dissipatis per quorundam incuriam *Academiæ* monumentis. Regnante tamen *Edoardo* illustria aliquot ejus patrocinii vestigia nondum detrita vel ex his *Oxoniensium* litteris perspicue apparent.

F. Thinnus in Catal. Cancellar. Ang.

Epist. Oxon in Coll. Corp. Christi. Cant.

Cupimus, magnifice præsul, *eas paternitati tuæ gratias agere, quæ vel tua erga nos merita æquarent, vel nostram erga te voluntatem declararent: non quod arbitramur gratiarum expectatione impulsum te tàm de nobis benè mereri voluisse, sed quo nihil videamur in te officii (quantum nos præstare possumus) prætermittere. Verum tametsi tantus est tuorum in nos meritorum cumulus, tantusque nostræ in te voluntatis ardor, ut nec illis respondere, nec huic satisfacere nobis posse concessum est: tamen nec nostræ quidem humanitatis est, quod possumus, omittere: nec tuæ quod non possumus requirere. Immortales itaque Reverende pater tibi gratias agimus, quippe qui te omnium quos nostra ætas tulit, cupidissimum nostræ Universitatis præbueris: tuam ad hoc præstantiam majorem in modum rogantes, ut qui tuâ sponte incitatus, tantam publicarum utilitatum curam gesseris, privatarum etiam (quæ ad nostros potissimum spectant) rationem habeas; ex privatis enim commodis publica sæpenumerò crescunt. Quamobrem quum jamdudum accepissemus magistrum Gilbertum Haydock sacræ Theologiæ professorem, & Thomam Davers ex tuis fidelissimis familiaribus unum, diuturnis litibus versatos esse, ad te (constantissime præsul) rem omnem referendam putavimus. Iste publicis judiciis magistrum lacessit, ille iterum Universitatum privilegia requirit: quo fit ut non parum timeamus, ne nostræ tandem libertates periclitandæ sint. Te igitur magnopere obsecramus (humanissime* præsul*) ut his vel tuorum vel nostrorum perturbationibus exitum imponas. Hoc enim perinde nobis gratum erit, ac si in nos omnes contulisses.*

Clarissimæ sunt (ut mihi quidem videntur) hæc voces: *Ad te constantissime præsul rem omnem referendam putavimus.* Et, *His perturbationibus exitum imponas &c.* Neque præter *Cancellarii* munus, tam commodè quidquam exprimunt; sed de tempore nihil habeo quod definiam: nam probabiles rerum conjecturas sequi omninò non placet, quarum vestigiis ut aliquando ad veritatem pervenitur, ità frequentiùs à scopo aberratur. Mæcænas interim si bonus

bonus fuerit & in Academicos benignus, cujus authoritate ornati, & ope adiuti fuerint, quemque ipsorum commodis & dignitati ubique præsentem senserint, loquatur vel me tacente manuscriptum Epistolæ exemplar, quod in selectissimâ Collegii Corporis Christi apud Cantabrigienses Bibliothecâ custoditur.

'Non potuerunt (Amplissime præsul) tua nos ingentissima beneficia deterrere, quo minus pro communi Reipub. nostræ utilitate, si quid ipsius interesset, ad tuam præstantiam conscriberemus. Est enim (ait Cicero) nobilis animi atque ingenui, cui multum debeas, plurimum velle debere. Quapropter quum statuentibus jam nobis ad novarum scholarum perfectionem prorsus incumbere, tuum quoque subsidium ad eam rem perquam opportunum videatur: te rogamus (optime pater) ut qui semper ad communes utilitates amplectendas, tuâ sponte satis incitatus es, nostris etiam precibus ad eas ipsas incitari velis. Atque ut intelligas quid est quod tantoperè cupimus, desunt profecto nobis ædificiales machinæ adeò quidem ad nostrum institutum necessariæ, ut sine his nihil aggrediendum sit, quas si de integro parabimus, necesse erit tum grandem in illis pecuniam exhauriri, tum expectati operis consummationem diutius retardari: quibus equidem malis, te unum imprimis (magnifice præsul) facilè mederi posse intelligimus, si vel illis ædificialibus instrumentis, quæ ad tui clarissimi Collegii fabricam comparatæ sunt, utendi nobis copiam feceris. Hoc certe nihil erit nobis vel ad levandos sumptus, vel ad celeritatem conficiendi, accommodatius. Quod si nostrâ causâ facturum te recipis, curabimus equidem nos, ut gratiarum actiones tibi fæneremur. Nam quùm pro illis meritis quæ non rogatus ultrò contuleris, magnas tibi gratias agere debemus: tùm pro his quæ postulantibus nobis concesseris multò maximas agemus & habebimus. Et fæliciter valeat tua sancta paternitas, reverende præsul ac domine. *Epist. Oxon. in Coll. Corp. Christi Cantab.*

Ipsa mehercule Scholæ theologicæ testudo, si loqui potuisset, *Wintoniensi* gratias referret vel hoc nomine maximas; quippe quæ per totos sexaginta annos, illustrissimorum principum & magnatum beneficientiam experta, non nisi admotis jam tandem insignissimi præsulis machinis absolui potuisset. Fato siquidem debebatur illi, utpote Scholarchæ olim clarissimo, scholarum extruendarum gloria. Nam *Oxoniæ* juxta ipsius Collegii pomeria, nobile fætuum educandorum plantarium posuit, unde prima literarum cunabula juniores ediscant. (quod ille Academiæ Cancellarius si quâ in bonas artes via sævire incipiebat radicitus extirpasset, maximi sceleris apud posteros omnes infamiâ se obligasset,) deinde etiam *Wainfleti* alterum erudiendæ pueritiæ gymnasium instituit. *Epist. Oxon. in Coll. Corp. Christi Cantab.*

Prudentiam vide interim & suspice. siquidem initio Collegii cœtum Magdalenensem sine scriptâ lege, sine jure certo per multos annos institutum legimus, omniaque arbitrio fundatoris (ut olim in Rep. Rom. à Regibus factum narrat Pomponius) gubernabantur. Posteà usu id postulante leges quasdam tulisse nunc has nunc illas, prout opportunum videbatur, novas etiam prioribus adjecisse traditur, atque ita paulatim absolutam Reip. litterariæ formam excogitasse. Cujus fontes & capita quisquis viderit, ut ævo interim suo *Regist. Coll.*

nihil

nihil detrahat, ita quin plurimam etiam majoribus nostris prudentiam diligentiamque adscribat necesse est. Nam *Richardus Foxus*, fœlicis memoriæ *præsul* quondam *Wintoniensis*, idemque prudens rerum æstimator, quantum *Waynfleti* inventis tribuerit, non modo hinc in Alvearium suum derivatis ejusdem decretis satis declaravit, nisi diligentissimos mellificandi artifices duos, tanquam primarias apes, recenti examini præfecisset, alterum *Claimundum*, Collegii nostri *Præsidem*, & *Morventum viceprasidem* alterum: Sed multò etiam magis tacito quodam cultu, & veneratione tam præclaræ fundatæ Sodalitatis, Artium Bacchalaureos, & magistros omnes, ceu sedulas quasdam apiculas, ad Philosophiæ utriusque *thymum*, sacræque theologiæ nectar colligendum huc convolare jussit; quod si per sævitiam pestis, novas sedes quæsitum ab *Oxonio* aliquando abigerentur, *tum ad locum aliquem propè Magdalenenses si talis commodè* pro eis provideri posset, illos considere voluit. Præterea nè vitio nostro, bonæ sanctiones per desuetudinem aliquam abrogentur, (magno, quod necesse est, Collegii cum dispendio & jacturâ) neve certa, ubi opus esset interpretatio desideretur: idcirco Collegium suum, resque & personas, in fide & clientelâ *Præsulum Wintoniensium* esse voluit. Te verò, Reverende pater ac domine *Tho. Bilsone*, locum nunc duodecimum ab ipso occupantem, verum patronum & protectorem præcipuum Collegii nostri hactenus experti sumus, indiesque eum te futurum omnes auguramur: quem incredibili studiorum & religionis bono natum esse semper speravimus. Nam quid eruditio, prudentia, pietas, in te uno summæ, simul cum eminente dignitate conjunctæ efficere possunt, non tam opinione aliqua, quam presenti fide omnes colligimus.

Arist.c.40.lib. 9. hist. animal.

E. lib stat.Coll. Corp, Chri. cap. 23.

Verba. statut.

Sed enim inter ipsas munificentiæ *Gulielmi* nostri laudes, quibus apud omnes hominum ordines gratiam sibi conciliavit, absque flagitio pietas dissimulanda non est: quanto nimirum præstabilius videtur esse, divini numinis cultu quam magnificentiæ opibus gloriam quærere. Itaque repositæ apud deum salutis suæ non immemor, virtutem nullam non magnopere exercebat. Adeò *Christiana* pietatis studiosus, ut cælestis disciplinæ sex consultissimos theologos assidue foueret, quorum oratione & precibus divinam misericordiam sibi conciliaret: Memorque repositæ in cælis beatitudinis illius, quam in omnes venturam pronunciaverat Servator Christus, quotquot erga indigentes pii benignique extiterant, sic erogandis in pauperum usus opibus suis assiduus fuit, ut Eleemosynarium huic muneri perpetuo inservientem apud se haberet; ratus nimirum quod res est, Deum invocanti nemini subventurum, qui invocantem prius pauperem ipse non exaudiverit. Sæpius ob eximiam sanctimoniam in penetrale Regium adhibitus, cæteroque Senatu super arduis regni negotiis consilium inituro, Quin abite, (inquit Princeps) ego interim & Cancellarius meus pro salute Reipublicæ vota Deo nuncupabimus. Utque futuræ immortalitatis meditationi totus posthac incumberet, mausoleum quod mortis nunquam adrepere cessantis ipsum admoneret, condendum curabat. In quo statua supino decubitu insculpta, oculis in cælum contuentibus, manibus supplicantium more tensis, & effigiem cordis humani complectentibus, devotissimi vatis exemplum referre videtur: *Ad te Jehova animam meam attollo, Deus mi, in te confido, ne erubescam, ne exultent inimici mei de me,*

E Regist. Coll.

In fine statut.

E Testamento Fundatoris.

In templo Win. Psal. 25.

me, Semperque de eô apud se cogitans, (de quo nemo nimis, perpauci meditantur satis) humanæ dico vitæ quàm brevis tàm in horas omnes incertæ, fugâ: quarto calendas *Majas* Anno salutis instauratæ. 1486. quasi illud *Ezechiæ* nuncium divinitùs accepisset: *Da præcepta familiæ tuæ, nam tu brevi moriturus es, ac non vives*, Nihil prius habuit quam supremam voluntatis suæ sententiam contestari. Ibi vero divinæ sanctimoniæ sapientiæque plena omnia, fuisse ipsum Angelorum quasi consortem, cœlestisque beatitudinis, etiam dum in terris agebat participem, propè faciunt ut existimem. *Ego* (inquit) *ad vitam futuram, ad quam conditus sum, anhelans, cernensque diem expectationis meæ, in hac valle lacrymarum quasi nunc advesperasse, & quod tempus resolutionis penè jam instat: condo testamentum in hunc modum, &c.* Quot verò quantasque donationes in pios usus erogandas defunctus reliquerit, haud facilè fidem adhibuerit, nisi qui ipse in testamento viderit. Nullus fuit in Ecclesiâ *Winton.* vel in *Monasteriis* suburbanis Monachus aut Monialis, in πτωχείῳ Sanctæ Crucis misellus inops inter religiosos ordo, in urbe parochus aut clericus, in Collegiis *Wiccamicis* vel suo socius aut scholaris, Denique inter familiares aut domesticos nullus, cui datum aut legatum aliquid non fuerit; ut non mortalem (utì Gilliam Agrigentinum dicit Val. maximus) sed propitiæ fortunæ benignum esse sinum diceres; quin abeant (igitur) quo digni sunt nugivenduli quidam leves, qui sic redactum ad summam rerum omnium inopiam illum contendunt fuisse, ut Collegii sui præfecturam, studiosissimè ambire non erubuerit: quando non ex egestate aliqua, sed ex opibus manare necesse sit hujusmodi beneficentiam. Et ne tenuitatis pristinæ conditionem, aut tam copiosæ benignitatis recordationem aliquando ex animo effluere pateretur, hanc beatæ virginis symbolam non ipse modo usurpare solebat, verum parmæ gentiliciæ adscribendam curabat. *Qui potens est fecit pro me magna, & sanctum nomen ejus.* Servos complures quos dura gentium constitutio dominio alieno contra naturam subjecisset, libertate donabat. Cum interim nullis ille famæ illecebris, nulloque nominis amplificandi studio delinitus quicquam faciebat: sed *ad exaltationem fidei, Christianæ Ecclesiæ profectum, divini cultus augmentationem*, tanquam ad scopum omnia referebat. Nam quanta (bone Deus) verborum suavitate aures meas replent, quibus in ipsâ quasi exacti operis peroratione usus est. *Nostri Collegii Præsidenti & sociis & aliis omnibus commorantibus in eodem, juxta informationem Christi, tanquam ejus discipulis, divinum obsequium commendamus pacisque ac unitatis fœdus, ac perfectæ vinculum charitatis.* Ingens hoc in Deum pietatis studium proximus honoris & reverentiæ gradus excipit: cui ille præstando ut nunquàm deesset, Archipræsulum Cantuariensium inaugurationibus præsentem se exhibere solitus est, id quod sedulo fecisse eum scribit *Mattheus Parkerus*. Quinimò *Thomas Bourchierius* Antistes *Cantuariensis*, ubi ex rescripto Pontificis *Romani* in amplissimum patrum purpuratorum Collegium cooptandus esset, in frequentissimâ præsulum & nobilium coronâ rubrum galerum *Wintoniensis* manibus indutum protenus gestabat: id quod utrique perinde fuit honorificum. Sæpe convocatis ad comitia cleri ordinibus, Archiepiscopo jubente, ipsum præfuisse legimus, iis nimirum inter cætera, quibus ad repellendos Scotos decretum est regi subsidium, quòd immunitates & Ecclesiastica jura, leguleiorum calumniis convulsa

&

E testament. Fundatoris.

E testament. Fundat.

Ex *Arch. Winton.*

E. Statut. Colleg.

In fine Statutor.

Parker in vita. Kemp. & Bourcher.

Ex lib. Jo. Rid, in Coll. Corp. Christi Cantabrig.

Ex Actis synodi Londinensis. & labefactata, regio diplomate restaurasset. Jam comitas, humanitas, affabilitas, quanta fuerint, eximiâ quadam in eum patrum plebisque benevolentia satis declaratur. Sed enim inter hæc omnia liberalitas & magnificentia explendescebant maxime. *E. pelle Exitus.* Reges ipsos quos ille creditores habuit, fecit debitores; nova scilicet ratione inventa, ut à quibus ipse accepisset omnia, vicissim & illi deberent aliquid. *E. pelle Exitus.* *Emanuelem* quendam auratæ militiæ equitem Constantinopolitanum, urbeque expugnatâ profugum, non modo benignissime ipse accepit, verum etiam ut acerbam hominis fortunam leniret, viginti nummûm aureorum honorario è fisco Regio donavit. Atque ista quum nemo affirmare potest, non fuisse humani ingenii & perliberalis animi officia, tum demirari satis nequeo projectam *Gulielmi Botoneri Wyrcestrii* (equestris præsertim ordinis viri) impudentiam: qui quod aureolum *M. Cic.* de Senectute libellum sermone anglico donasset, eumque sub specie honoris *Fundatori* consecrasset, ob tam luculentum (si Diis placet) opusculum conqueritur (videte interim *Biblioth. Corp. Christ. Cantab.* elegantiam hominis) se *nullum regardum de Episcopo recepisse*; & dignus mea certe sententia eras cum *tuo isto regardo* nullam mercedem retulisse, qui venalem nescio quam diligentiam tuam, si emptorem inveniret, prostituisti: & ei præsertim viro præmiolum aliquod extorquere sperasti; qui ultrò non rogatus beneficentiam in omnes erogare solitus est. de quo verissime usurpari possunt illa quæ olim in gratiam *Alexandri Lincolniensis* Epis. decantabantur,

Qui dare festinans aliis ne danda rogentur,
Quæ nondum dederat nondum se credit habere.

E. diario. ejusdem Wircestri manuscripto, & in Colleg. Corp. Chri. Cantab. servato. *E Regist. Coll.*

Adeò ab omni partium studio inter alumnos suos vel levissime inchoato alienus fuit, ut quos litium serendorum reos, aut dicto Præsidis minùs audientes semel deprehendisset, tanquam inutiles ramos amputandos censuerit, Epistolæ formam, ne fides quovismodo vacillet, hanc adtexui.

Right entirely well beloued, We greet you well. It is come to our knowledge and to our displeasure, that there is growne a diuision and discord within our Colledge, wantonly and vndiscrætely for the election of the Proctors of the Vniversitie. In case bæ, that there bæ any person of our Colledge under your rule, that will be seditious wilfull and not conformable to the aduise and the guiding of you, and of the more partie of the Masters of our seyd Colledge, it is to be presumed and of great likelihood, that such a person is not apt nor disposed ad conuiuendum. But that such will be troublous and full unprofitable for my seyd Colledge, giuing greate impediment to vertue and cunning. Wherefore whomsoever ye and the more partie finde criminous & obstinate, taking wilfully away contrary to the more partie, we command you that then you discharge

charge such person or persons from all manner interest that they haue in our forsaid Colledge. Christ haue you in his guiding. Wrette in our Mannour of Southwaltham the xii of April.

W. B. of Winchester.

QUantum autem industriæ operæque posuerit in comparandis utriusque linguæ optimis authoribus, quantosque in ea re & quam immanes sumptus fecerit, dum octingenta plus minus librorum thesauro bibliothecam suam instruxerat, (ut ego nihil dicam) res ipsa loquitur. Tantis itaque virtutum dotibus insignitus (& opinione quidem mea, in hoste laudatissimis) quibus flantem subindè reflantemque fortunam moderatus est: simul ipse dum vixit Reipub. commodus fuit, & principibus (licèt in diversas partes abeuntibus) non infensus. Nam capitalem illum Angliæ tyrannum, non modò in Collegium suum pertraxit, verum efferatum illius ingenium ita penitùs demulsit, ut eruditis studiosorum disputationibus gaudere, & amplis muneribus bene meritos afficere, denique universum Magdalenensium cœtum vino & pingui ferina donare, haudquaquàm gravaretur. Cujus interitu, quum patriam è lupi quasi faucibus ereptam videret, & redditam denuò libertatem, *Walthamiæ* jam agens in gravissimum morbum repentè incidit; qui ubi per artus & medullas in arcem cordis furtim irrepsisset, sic hominem senio & laboribus confectum prorsus debilitavit, ut tertio Iduum Augusti, horâ post meridiem quartâ, majore superstitum damno quam suo, supremum ætatis diem claudens cœlo sit redditus. Hunc vitæ exitum habuit pientissimus Antistes, in extremo senectutis quasi stadio hinc ereptus, vir ad omnia summa natus, postquàm annos triginta octo, dies duodecem, provinciam *Wintoniensem* sanctissime administrasset, supremum Cancellarii munus integerrimè obivisset, & extincta factionum semina, confirmatam in Repub. pacem, incomparabili divini numinis beneficio iterum vidisset: elatus est magnâ cum pompâ funeris sepultusque *Wintoniæ*, juxta *Henricum Beufortium*, cui ipse vivus mortuo successerat. Apparet nescio quid ejus memoriæ sacrum æneis characteribus in sepulchri ambitu descriptum fuisse: verum illud sacrilegorum hominum manus, in ipsas demortui umbras impunè sævientium, nobis per summum scelus jamdiu inviderunt.

E. Regist. Coll.

E Regist. Colleg.

E Regist. Coll.

FINIS.

JOANNIS PICI

Mirandulæ & Concordiæ Principis V. C. *Vita, per* Joannem Franciſcum *Illuſt. Principem Pici Filium conſcripta.*

JOannis Pici patrui mei vitam ſcribere Orſus, præfandum lectoribus imprimis duco, ne aut quod fratris filius, aut quod diſcipulus fuerim mè aliquid in gratiam Blandientium more, dicturum ſuſpicentur. Nihil hic amicitiæ datum, nihil familiæ, nihilque beneficiis (quæ maxima profecto in me extiterunt) fictitiâ laude repenſum. Tantum quippe ab Adulatione ſejuncta eſt narratio mea, quantum abfuit adulandi neceſſitas, tantumque cavi, ne me, vel mentitum, vel vehementem in laudibus legentes arbitrarentur, ſi quicquid de ipſo conceperam, literis tradidiſſem, ut illud fuerit fortaſſe periculum, ne parum potuerint, vel ipſæmet virtutes excelſæ, vel earum aſſertores coarguere. Quod vel hoc argumento videre licet. Cum plurimæ doctorum noſtræ ætatis hominum & ex primoribus quidem elucubratiſſimæ ſcriptiones non modo his quæ ſumus dicturi, locupletiſſimum reddiderint teſtimonium, ſed dum uteretur hac luce & poſtquam eam cum potiore commutavit, in ejus me & morum & doctrinæ præconiis præcelluerint: quarum nonnullas in hujus libri calce poſt commentationes ipſius adſcribi juſſi ut firmior teſtibus, non gentiliciis fides adhiberetur. Paternum genus (licet ab Conſtantino Cæſare per Picum pronepotem, à quo totius familiæ cognomentum memoriæ proditum ſit, traxiſſe primordia) miſſum facientes, ab ipſo tempore nativitatis ſumemus initium, tum quod familiæ forſan non minus honoris ille contulerit quam acceperit, tum quod proprias animi dotes reliquaque totius vitæ & obitus ſeriem præ ſe ferentia, quæ vel propriis aut auribus, aut oculis hauſi, vel ab graviſſimis excepi teſtibus, aperienda duxerim, poſthabitiſque & ſtemmate & præclaris auorum facinoribus recenſenda.

Anno à partu virginis tertio & ſexageſimo ſupra milleſimum & quadringenteſimum, Pio ſecundo Pont: Maximo Eccleſiæ præſide, & Federico tertio, habenas imperii Romani moderante, mater Julia, ex nobili Boiardorum familia, Joanni Franciſco patri, ultimo eum partu peperit; jam enim Galeottum majorem natu, ex quo ſum genitus, & Antonium Mariam, ſororeſque duas

enixa,

enixa fuerat, quarum altera, Leonello jam conjugi, Albertum Pium ex Carpi principibus unum edidit, nunc Rodulphi principis Gonzagæ consors: altera Pino Ordelaphio Forolivensi principe, cui jam pridem nupserat, vita functo, Montis agani Comiti secundas nuptias concessit. Prodigium haud parvum ante ipsius ortum apparuit: visa enim circularis flamma est, supra parientis matris astare cubiculum, moxque euanescere, fortasse nobis insinuans, orbicularis figuræ intellectus perfectione simillimum eum futurum, qui inter mortales eadem hora proderetur, universoque terræ globo excellentia nominis, circumquaque celebrandum, cujus mens semper cœlestia ignis instar petitura esset, cujusque ignita eloquia, flammatæ menti consona, Deum nostrum (qui ignis comburens est) totis viribus quandoque celebratura: sed statim obtutibus hominum, ut illa euanuit, occulenda. Legimus quippè doctissimorum sanctissimorumque hominum ortus, insolita quandoque signa aut præcessisse, aut subsequuta fuisse, veluti eorum incunabula infantium ab aliorum cœtu divino nutu segregantia, summisque rebus gerendis natos indicantia. Sic ut omittam reliquos, examen Ambrosiii magni ora lustravit, in eaque introgressum est, deinde exiens, altissimumque volans, seque inter nubila condens, paternos, aspectusque aliorum qui aderant visus elusit: quod præsagium Paulinus plurifaciens, scriptorum ejus favos nobis indicasse disseruit, qui cælestia dona enunciarent, & mentes hominum de terris ad cœlum erigerent.

Forma autem insigni fuit & liberali, procera & celsa statura, molli carne, venusta facie, in universum, albenti colore, decentique rubore interspersa, cæsiis & vigilibus oculis, flavo & inaffectato capillitio, dentibus quoque candidis & æqualibus. Sub matris imperio, ad magistros disciplinasque delatus, ita ardenti animo studia humanitatis excoluit, ut brevi inter Poetas & Oratores tempestatis illius præcipuos, nec injuria collocandus esset. In discendo quidem celerrimus erat, prompto adeò ingenio præditus, ut audita semel à recitante carmina, & directo, & retrogrado ordine, mira omnium admiratione recenseret, tenacissimaque retineret memoria, quod cæteris contra euenire solet: nam qui celeri sunt ingenio, natura fieri sæpè solet, ut non multum memoria valeant, qui verò cum labore percipiunt, tenaciores perceptorum euadant. Dum verò quartum & decimum ætatis annum ageret, matris jussu, quæ sacris eum initiari vehementer optabat, discendi juris pontificii gratia, Bononiam se transtulit: quod cum biennium degustasset, meris id inniti traditionibus conspicatus, aliò deflexit, non tamen absque bonæ frugis fœtura, quando puer, & quidem tenellus, ex epistolis summorum Pontificum, quas Decretales vocant, epitomen quandam seu breviarium compilaverit, quo omnes concisius, quàm fieri potuit, sanctionum illarum sententias, conclusit, consummatis professoribus, opus non tenue. Sed secretarum naturæ rerum cupidus explorator tritas has semitas derelinquens, intellectus speculationi Philosophiæque cùm humanæ, tùm divinæ, se penitus dedidit, cujus enancis cendæ gratia non tantum Italiæ, sed & Galliarum literaria gymnasia perlustrans, celebres doctores tempestatis illius, more Platonis & Apollonii scrupulosissimè perquirebat, operam adeo indefessam studiis illis impendens, ut consummatus simul & Theologus simul & Philosophus imberbis adhuc & esset

& haberetur. Jamque ſeptennium apud illos verſatus erat quando humanæ laudis & gloriæ cupidus (nondum enim divino amore caluerat, ut palàm fiet) Romam migravit, inibique oſtentare cupiens, quanta eum à ſummuſſoribus in poſterum manaret invidia. Nongentas de Dialecticis, & Mathematicis, de naturalibus diviniſque rebus quæſtiones propoſuit: non modo ex Latinorum petitas arculis, Græcorumque excerptas ſcriniis, ſed ex Hebræorum etiam myſteriis erutas, Chaldæorumque arcanis atque Arabum veſtigatas. Multa idem de Pythagoræ. Trimegiſtique & Orphei, priſca & ſubobſcura Philoſophia, multa de Cabala, hoc eſt, Secreta Hebræorum dogmatum receptione (cujus & Origenes & Hilarius ex noſtris potiſſimum comminiſcuntur) quæſtionibus illis intexuit: multa etiam de naturali Magia, quam non parvo interſtitio ab impia & ſceleſta ſeparari edocuit, idque multorum teſtimonio elegantiſſime comprobavit, nec non duo & ſeptuaginta nova dogmata Phyſica & Metaphyſica propria inventa & meditata, ad quaſcunque Philoſophiæ queſtiones elucidandas accommodata, deſuerunt: his novam per numeros Philoſophandi inſtitutionem adnexuit, cunctaque ſimul publicis locis, quò faciliùs vulgarentur, affixit, pollicitus ſe ſoluturum eis impenſas qui ex remotis oris diſceptandi gratia Romam ſe contuliſſent.

Verùm obtrectatorum ſimultate (quæ ſemper velut ignis alta petit) nunquam efficere potuit, ut dies altercationis præſtitueretur, ob hanc cauſam Romæ annum manſit, quo tempore vitiligatores illi, palam eum, & libero examine non audebant aggredi, ſed ſtrophis potiùs & cuniculis ſugillare, clancularìiſque telis ſuffodere, peſtifera corrupti invidia (ita enim arbitrati ſunt plurimi) conabantur. Livorem hunc, vel hac ratione ſibi maximè commoviſſe exiſtimatum eſt, quod multi qui vel ambitione fortaſſis vel auaritia literario negocio diu incubuerant, notam ſibi fore autumarent, ſi juvenis ille aggeſtis atavorum opibus, multaque doctrina, quaſi fertilis ager luxurians, in prima orbis urbe, de naturalibus diviniſque rebus, deque multis per plura ſecula noſtris hominibus non acceſſis, periclitari doctrinam, & ingenium non vereretur, & cùm nihil adverſus doctrinam veris machinis moliri poſſe animadverterent, attuliſſe eoſdem in medium tormenta calumniæ tredecimque ex nongentis quæſtiones, rectæ fidei ſuſpectas acclamaviſſe, quibus fortè ſe junxiſſe nonnullos, qui quæſtiones illas, utpote inſuetas eorum auribus, ut piè, ita fortaſſe parum eruditè, & zelo fidei & prætextu religionis inceſſerent: quas tamen quæſtiones, non pauci, & quidem celebrati Theologiæ doctores ceu pias & mundas prius approbaverant, eiſdemque ſubſcripſerant: quorum cœtui Bonfranciſcus Regienſis Epiſcopus annumeratus eſt, vir omnigena doctrina, acerrimoque judicio, & morum gravitate præclarus, qui Romæ ad Pontificem Maximum ea tempeſtate, pro Ferrarienſium duce agebat legatum: adverſus tamen cum blaterones illi nihil attentarunt, cum fortè ab eis labefactari ejus famam non poſſe vererentur, quando quicquid tractaſſet, correctioni matris Eccleſiæ, & Pontificis ſubmiſiſſet. At is, famæ iſtæ diſpendia non perpeſſus, Apologiam edidit, varium certè opus & elegans, multaque, rerum ſcitu dignarum cognitione refertum, Vigintique tantum noctibus elucubratum, qua editione luce clarius conſpici datum eſt, non tam concluſiones, Catholicos potuiſſe ſenſus recipere, quam illos, qui primus adlatraverant. inſolentiæ & ruditatis

ditatis coarguendos esse, librumque ipsum, & quæ scripturus erat in posterum matris Ecclesiæ, ejusque præsidis sanctissimo judicio Christianissimi hominis more commisit: id enim vel expressè vel tacitè geri oportere, persuasissimum est: quasi illud Augustini proferret: Errare possum, hæreticus esse non possum, quando alterum sit hominis proprium, alterum perversæ & obstinatæ voluntatis.

Sed ubi Innocentius octavus Pontifex Maximus accepit per editionem Apologiæ interpretatas conclusiones illas, quæ prius calumniis infestatæ fuerant in catholicum sensum, & à nota criminis relevatas, referentibusque nonnullis, quibus conclusionum examen demandatum fuerat, decipulas opponi posse fidelibus, si nonnullæ quæstionum illarum (crudè quidem & inexplicite disceptandarum more jacebant) passim vacarentur, libelli lectione, quo continebantur interdixit, quæ omnia per Alexandri sexti Pont. Max. sub quo nunc vivimus diploma, quod, Breve nominant, liquido visuntur, quod cum Apologia ipsa impressoribus tradere exarandum duximus. Verum in ipso Apologiæ calce quod postea Pontifex auctoritate præstitit, quibus ille poterat rationibus antea factitaverat: obsecraverat quippe amicos & inimicos, doctos & indoctos, ut Apologiam legerent, libellum vero ipsum conclusionum inexplicitarum præterirent illectum, quando in eo plurima continerentur quæ non passim vulganda triviis, sed secreto congressu inter doctos & paucos disputanda susceperat, scolasticamque exercitationem, more Academiarum meditatus, multa veterum Philosophorum, Alexandri scilicet & Auerrois aliorumque quàm plurimum impia dogmata proposuisset, quæ semper publice & privatim asseuerat, professus fuerat, prædicaverat, non minus à veræ rectæque Philosophiæ, quàm à fidei semitis declinare: atque in hunc modum de libello illo nongentarum conclusionum verba faciens, Apologeticum opus conclusit. Qui ergo me oderunt, ideo illa non legant, quia nostra sunt: qui me amant, ideò non legant, quia ex illis quæ mea sunt, cogitare plurima possent, quæ non sunt nostra: cæterum immensa Dei bonitate, quæ ex malis etiam bona elicit, effectum esse (quemadmodum mihi retulit) judicabat, ut calumnia illa falsò à malevolis irrogata, veros errores corrigeret, eique in tenebris aberranti (ut quantum exorbitasset à tramite veritatis, contueri posset) ceu splendidissimum jubar illucesceret. Prius enim & gloriæ cupidus, & amore vano succensus, muliebribusque illecebris commotus fuerat: fœminarum quippè plurimæ, ob venustatem corporis orisque gratiam, cui doctrina amplæque divitiæque & generis nobilitas accedebant, in ejus amorem exarserunt, ab quarum studio non abhorrens, parumper via vitæ posthabita, in delicias defluxerat: verùm simultate illa expergefactus, diffluentem luxu animum retudit, & convertit ad Christum, atque fœminea blandimenta, in supernæ patriæ gaudia commutavit, neglectaque aura gloriæ, quam affectaverat, Dei gloriam & Ecclesiæ utilitatem, tota cæpit mente perquirere, adeoque mores componere, ut post hac vel inimico judice, comprobari posset. Cumque de ipso gloriosa statim fama, & per vicinas & per remotas oras volitare accepisset, plures ex Philosophis, qui eruditissimi habebantur, ad eum tanquam ad mercaturam bonarum artium (ut inquit Cicero) confluebant, vel ob commovenda literaria certamina, vel quibus inerat rectior mentis sententia, ad audienda tenendaque rectè vivendi salubria

salubria dogmata, quæ tantò magis expetebantur, quanto ab homine doctissimo & pariter nobilissimo profluebant, qui quandoque devios mollitudinis voluptariæ anfractu secatus fuerat. Videntur enim ad disciplinam morum, auditorum mentibus inferendam, ea plurimum habere momenti, quæ & suapte natura sint bona, & à præceptore converso ad justitiæ semitas, ex distorto & obliquo libidinum calle, proficiscantur.

Elegiaco carmine amores luserat, quos quinque exaratos libris, religionis causa, ignibus tradidit, multa itidem Rhythmis lusit Hetruscis, quæ pari causa pari gnis absumpsit. Sacras deinde literas ardentissimo studio complexus, statim in templo Deo, ceu frugum primitias, octavum tunc & vigesimum annum agens, de operibus sex dierum Geneseos, & die quietis Heptaplum obtulit, opus quippè & perfectum ingenio, & elaboratum industria, cum sublimibus Philosophorum dogmatis, tum profundissimis nostræ Christiang Theologiæ mysteriis refertissimum, septemplicique varia enarratione connexum, septenario capitum numero cuilibet septenæ expositioni conserto libri nomini maximè quadrans. Quod tamen ob erutas è naturæ gremio res & difficiles divinarum quæstionum evolutiones, atque ob Prophetæ reconditissima sensa sermonisque elegantiam non se passim Philosophiæ & eloquentiæ rudibus offert, sed preciosæ illius & raræ supellectilis usus paucis paratur: quod & ipse animadvertens, in ejusdem Procemii calce, mentionem de hac re non illepidam fecit. Cùm primùm sacras degustavit literas, non tantùm veram sapientiam, sed & veram eloquentiam, invenisse lætabundus exultabat, multaque ut omittam, ab eo testamenti Novi allata præconia, Pauli epistolas, oratorum omnium scriptionibus eloquentia præstare dicebat. Tullii etiam ipsius Demosthenisque primarii (ut inquit ille) dicendi artificis, lucubrationes nominatim citans, non quod essent, ut illæ calamistris inustæ, & corrasis undique fucis, & cincinnis constipatæ, sed ut veram, solidam, & redolerent, & saperent eloquentiam, veris sententiis, vera arte suffultam, essentque ut dicam brevius, Aegyptiorum opibus non consulto suffarcinatæ. Omnia porrò veteris Legis eloquia, consummatissimæ scientiæ & sapientiæ plena prædicabat, quod & si cum alii, tùm Augustinus in libro de Doctrina Christiana luculenter ostenderit, Septimiusque Tertullianus Eusebius Pamphili, & Cassiodorus affirment: Grammaticos, Rhetores, Oratores, Philosophosque omnes priscos eloquentiæ & doctrinæ suæ fluenta, ex divinarum Scripturarum fontibus epotasse: ipse tamen aliis id muneris rationibus prosequebatur, quarum partem, in Heptapli celebratissimæ exordiis inque ipso secundæ expositionis Procemio videre operæ precium est. Inter tot juges divinæ legis evolutiones secundo anno ab Heptapli editione, opusculum etiam de Ente & Uno decem capitibus distinctum, absoluit: breve quidem corpore, sed amplum viribus, sed altissimis & Philosophorum dogmatis, & Theologicis sensibus undequaque respersum, quo superius Ente non esse unum, sed sibi invicem respondere, æqualique esse ambitu ostendit, controversiamque super ea re à Platonis Aristotelisque sectatoribus habitam, recensuit, asseverans Academicos illos qui contrarium contenderunt verum Platonis dogma non assequutos, sensumque prorsus communem inter Aristotelem & Platonem de Uno & Ente, sicut & de reliquis in universum, & si verba dissiderent, demonstraturus erat non defuisse:

fuiſſe: ultimo quoque Operis capite, totam diſputationem, ad inſtitutionem vitæ & morum emendationem, non minus ingenioſè convertit. Adverſum quod opus Antonius Faventinus, egregius alioquin Philoſophus, nonnulla quatuor epiſtolis objectamenta protulit, quarum tribus ipſe reſpondit, quartæ verò, vel quia fideliter delata non fuit, vel quia ex præſcriptis reſponderi poſſe putavit, vel alia quapiam de cauſa, quæ juſta tamen credenda eſt, mentionem quod ſciverim non habuit, cui nos, poſtquâm deceſſit è vita, ne falſa vel latranti malevolis, vel ſiniſtri aliquid credendi rudibus præberetur occaſio, reſpondendi munus obivimus. Illudque potiſſimum curavimus, ut ex præcedentibus ipſius ſententiis, fuiſſe magna ex parte reſponſum monſtraremus. Vidimus etiam nonnulla Platonica vernaculo ſermone ab eo digeſta, quibus multa ad priſcorum Theologiam enodandam facientia, multa in ænigmatibus & ſcirpis abſtruſa ſapientum ſenſa reſerantia, deprehenduntur, quæ forſan, majus ocium nacti, Latina reddere tentabimus, ne tanti hominis ſupereminens doctrina hiſce de rebus maximè pervia, quibusque vulgi ante ora feratur.

Hactenus de perfectis lucubrationibus, quas ante mortem emiſerat, veluti nuncios & anteambulones præclarorum operum, quæ conceperat, & procudebat. Vetus enim teſtamentum, interpretamenti jam facibus illuminârat, id ipſum muneris, ut Novo præſtaret accinctus, nec eos tantum, quos literæ ſeries ferre poterat ſenſus, protulerat, ſed in his locis, quæ treis alios divinorum eloquiorum proprios latura fuerat, ſuperædificabat, Græcisque & Hebræis exemplaribus noſtrorum codicum, diſcordes ſententias conferebat: ſed hoc potiſſimum in ejus mente conſitum fuit, hoc de univerſis propoſitis, quæ in commentandi genere conceperat, altius inſedit, ut aliorum dogmata non adduceret, utpote quæ jam haberentur, legerentur, noſcerentur, ſed ſua prorſus inventa, & meditata diſſereret, ut propriis, non alienis facultatibus, famelicas veritatis animas, pro virili ſaturaret: Poſt hæc Hebraico idiomate pollens, de veritate tranſlationis Hieronymi adverſus Hebræorum calumnias, libellum edidit, necnon, defenſionem pro ſeptuaginta Interpretibus quantum ad Pſalmos attinet adverſus eoſdem, libellum item de Vera temporum ſupputatione conſcripſit. Poſtremo ad debellandos ſeptem hoſtes Eccleſiæ animum appulerat, qui enim nec Chriſto, nec illius paret Eccleſiæ, & quod eſt ſequens, ejus eſt hoſtis, aut impius exiſtens, nullum recipit credendum dogma, ſive falſis inſervit idolis, ſubque hiſce ſimulacris dæmones adorat, ſeu Moyſaicam perditiſſimorum Judæorum ritu legem colit, nefandumve Mahometem ſequitur, deteſtandis illius placitis mancipatus: aut Chriſtianam auditu tantum non operibus & mente ſincera vitam vivens, Evangelica documenta pervertit, Catholicæque Eccleſiæ non conſentiens, obſtinato corde recalcitrat, vel non caſta fide, ſed variis adulterata prophanataque ſuperſtitionibus Evangelica ſuſcipit: aut licet ſolida nitidaque ac conſtanti fide receperit, operibus adverſatur. Hos itaque ſeptem, quaſi duces ſub quibus reliqui velut gregarii continentur, propriis eorum armis conflicturus, ad congreſſum citaverat, adverſus impios Philoſophos, qui nullæ religionis jugo colla depreſſi nullique addicti numini, naturales tantum rationes adorant, eiſdem rationibus dimicabat: Veteris teſtamenti ſententiis, propriisq; Judaicæ

ſcholæ

scholæ auctoramentis, validissimè contra Hebræos præliabatur, cum Mahumetanis Alcorano nixus pedem contulerat, Idolorum cultores, & multis vulneribus, & vi non multa prostraverat, superstitionibus vanis irretitos, eos præsertim qui divinatricem colunt Astrologiam, & veræ Philosophiæ, & peculiaribus rationibus Astrologorum acriter taxaverat: duodecimque jam libris, & quidem absolutissimis, ex tredecim ad hoc destinatis, eorum deliria insectatus fuerat. Demùm Hydromantiam, Geomantiam, Pyromantiam, Haruspicinam, & cætera id genus inania, sigillatim exploserat. Sed in Prophetantes Astrologos, cuneum ex professo direxerat, totisque viribus Arietem temperaverat, quando eorum dogmatis, futilibus quidem & nullius momenti, superstitiones cæteræ suis erroribus fulcimenta aucupentur, vel inspectæ Geneseos momenta trutinantes, vel in elegendis horis, aut Hexagonos aut Trigonos aspectus (quos benignos vocant) conciliantes, & ejusmodi reliqua quibus nec insanus Orestes accederet. Nec contentus Astrologiam omnem funditùs evertisse, ut ostenderet nostri temporis Astrologis Græcæ potissimum linguæ ignaris, Vanissimam omnium professionum Astrologiam, perversis translationibus vaniorem, (si dici potest) effectam. Ptolomæi fructus, quos centiloquium vulgò nuncupant, inter scribendum adversus eosdem quasi aliud agens è Græco in Latinum sermonem vertit, & elegantissima expositione honestavit, quo in libro plura, ut ita dixerim, errata, quàm verba vulgata, illa translatione contineri demonstrat, quam tamen semper in arcanis veluti preciosum thesaurum custodierunt, ejusdem cultores ignavi. De Christi fide perperam sentientes, nec matris Ecclesiæ parentes imperio, quos usitatiori vocabulo nominamus Hæreticos, & Novo instrumento, & rationibus egregia objurgatione incessiverat, nonaginta ferè hæreses in propatulo habentur. Verùm ille cuncta rimatus, ducentas invenit, quas sigillatim non modò eliminare, & profligare proposuerat, sed & pariter docere, qua ex parte Philosophiæ non ritè percepta, suos errores traxissent, aut furcilassent. In Christianos postremò, quorum fides sine operibus visitur, vehementer invectus fuerat, necnon diligenter exploraverat, quî fieri posset, ut ignem in meditullio terræ constitutum homines credant, quo perpetuò datura sunt pœnas damnatorum corpora, cæteraque id genus tàm animæ quàm corporis inexcogitata supplicia: immensa quoque deitatis visæ gaudia, quibus animæ corporibus junctæ beantur, atque dictis Ecclesiæ quæ ad credendum compellunt, obaudientes non sint, & nihilominus passim debacchentur in vitia, divitiisque incumbant cumulandis, nihilque minus formidetur ab eis, quàm pœnæ, aut affectetur quàm regnum Dei: pro morborum item qualitate idoneam opem admovere tentabat, tetros scilicet morbos, & suapte natura impuros, acribus acerbisque medicaminibus inurere: ea verò vulnera quæ minori infecta malitia depravataque forent cicatricemque obducere desyderarent, lenibus placabilibusque fovere: adeptis verò valetudinem & recidiva metuentibus, saluberrimas potiones, celebrataque antidota præparare. Multa alia opera fuerat exorsus, quibus sperari poterat futurum, ut Philosophiæ studia in universum, eliminatis erroribus, explosaque barbarie reflorerent.

Inter hæc potissimum Platonis & Aristotelis numerabatur concordia, quam jam

jam cœptam brevi perfacturus erat, si vita comes paucis adhuc annis superfuisset, ita enim Philosophiam ab incunabulis lactando nutriverat, & ad usque nostra tempora perduxerat adultam, ut nostræ tempestatis Philosopho nil amplius aut in Græcis, aut in Latinis, aut in barbaris codicibus desiderandum esset: citasset udum Thaletem, ignitum Heraclitum, circumfusumque atomis Democritum, Orpheus item, & Pythagoras, priscique alii, ejus ope & gratia in Academiam convenissent. Postremò Philosophiæ principes Plato scilicet fabularum velamentis, Mathematicisque involucris constipatus, & Aristoteles vallatus motibus dextra data fidem futuræ amicitiæ sanxisset. Inter Auerroim quoque & Auicennam, inter Thomam & Scotum, qui jam diu conflictaverant, si non pacem in universum, in multis tamen impetrasset inducias, quando in eorum pluribus controversiis si quispiam diffidentia verba rimetur attentiùs & exactiùs libret, scrupulosiusque vestigans, cutem deferens, introrsum ad imas latebras profundaque penetralia mente pervadat, unionem sensuum indisse paratis pugnantibusque verbis citra ambiguitatem comperiet. Neotericorum turba partim pro meritis, partim pro culpis, & honorata fuisse & taxata.

Totus igitur Deo dicatus, Ecclesiam quibus poterat armis defendebat, atque latitantem (ut ajunt) è Democriti puteo veritatem educebat, & ignorantiæ gramen inexpugnabile, quo multorum mentes præfocantur, subnascentesque perniciosas herbas abrumpebat penitùs, & detruncabat. Sed mors adveniens, tot tantarumque vigiliarum laborem, & excultæ lucubrationis partum inanem ferè reddidit, hocque potissimum fuit in causa, ut plurimas quanquam magna ex parte exasseatas, dedolatas, imperfectas commentationes dereliquerit, quod scilicet sibi ipsi tantum, non autem nobis scribebat. Nam sicut celeri in commentando ingenio, ita veloci in scribendo manu fuit, & cum antea pulcherrimos literarum characteres delinearet, factum erat, ut ex usu nimiæ in commentando velocitatis, vix eorum quæ exarabat capax existeret: huc etiam & illuc scribere solitus erat, vetusta interdum supervenientibus novis obliterans, ea propter exoleta quædam & dispuncta reperit, quædam saltim & vellicatim exarata, omnia denique adeò confusa & inordinata, ut sylvæ aut farragines putarentur Ex libro septemplici quem Adversus hostes Ecclesiæ prætitulaverat, pars illa, quæ divinaculos Astrologos genethliacosque potissimum insectatur, ab incude (ut dici solet) ad limam perducta fuit, quam non parvo tamen labore, ne mediocri cura, ab exemplari liturato, & penè discerpto deprompsimus: quo in opere summum Philosophum, summum Theologum, summum Oratorem, acerrimum Christi Ecclesiæ propugnatorem, incomparabili præditum ingenio, quod in cunctis ipsius commentationibus cernitur, se demonstrat. Quædam item minutula non tornata adhuc apud me comperi, interpretationem duntaxat Dominicæ orationis, regulasque bene vivendi circiter quinquaginta, breves perfectò nimis & inexplicatas, quas in multa capita, si vixisset, deducturus omnino fuerat. Duas quoque ad Deum Deprecatorias, quarum unam Rhythmis Hetruscis, elegiaco metro alteram, qua gravioribus defatigatum quandoque studiis animum cantando ad lyram mulcere posset, composuerat: primis enim adulescentiæ annis genus omne musicæ artis adeò excolverat, ut

excogitata per ipsum modulamina, notatæque debitis concentibus harmoniæ celebres haberentur. Plurima quoque in ejus scriniis quanquam inordinata pervidimus, ex quibus tamen utile aliquid præsertim Psalmorum enarrationem compilari posse putaverim. Sed & epistolæ circiter quinquaginta diversis editæ temporibus, tum familiares, tum doctrinales, tum adhortatoriæ emersêre unâ cum Oratione, quam Romæ, si disputare contigisset, habiturus fuerat, quæ non tàm juvenis quartum & vigesimum annum nondum nati perspicacissimum ingenium, & doctrinam uberrimam redolet (quod & cunctæ ipsius scriptiones faciunt) quàm fertilissimæ ipsius eloquentiæ locupletissimum nobis testimonium præbet.

Stylo quidem valdè probando usus est, semper non ascito, sed ingenuo, multiformi etiam, pro rerum varietate, qui & si totum (ut ajunt) Isocratis Myrothecion consumpserit, mundicie tamen & decore majestatis ornamento servavit. Nam & celebrata illa dicendi genera, quorum tria Gellius, Macrobius quatuor enarrat, ex commentationibus ipsius, nec impendio colliguntur: ibi copiosum, in quo Cicero dominari fertur: breve quod Salustio asscribitur: siccum Frontoni datum: pingue & floridum in quo Plinium & Symmachum lasciviffe prodiderunt. At fortè copiam hanc Brutus non vocasset elumbem, nec Salustius immoderatam, siccitatem quoque Frontonis humectatam, Salustii brevitatem elongatam, floridam pinguedinem Plinii latiori in campo deportatam, non difficile recto judicio orator deprehendet. Adde his Livii lacteum fontem, fortè sine Patavinitate (ut ille inquit) adjectis flosculis plurimis Apulei. Verùm non hic in mutuata à Græcis Philosophia se exercuit, non in Atticis noctibus, non in fictis Saturnalibus ad laudandam propè Vergilii Æneidem fabricatis: non in Romana historia, non in mera historia, naturæ altissimis difficilibusque speculatibus vacua, sed in admiranda illa mundi fabrica, in incessendis sacrosanctæ Catholicæ Ecclesiæ hostibus desudavit, in eliminandis Astrologis fatigatus est. In Theologicis quæstionibus excutiendis, in Aristotelis & Platonis concordia laboravit, in enarranda sacra eloquia incubuit, in commonendis & adhortandis amicis navavit operam. Verùm hanc (de qua agimus) eloquentiam tantùm aberat ut affectaret, ut eos potiùs damnaret, qui pigmentata lenocinia scrupulosiùs exquirentes, omnes ingenii vires in vestigandis vocabulorum originibus accomodabant. Quæ omnia plurimos eò propensiùs in ejus admirationem convertere, quòd inter eorum literas diu & propensissimè versatus esset, qui Latinas literas eloquentiæ floribus refertas non sunt professi (patiantur hæc æquo animo nimii antiquitatis amatores) nam hæc & si concisiùs compendiosiusque tamen eò fortè veriùs, quò me doctiores, & Hermolaus Barbarus, & Baptista Carmelita, & Marsilius Ficinus, & Matthæus Bossus, & plærique alii doctissimi & eloquentissimi viri prodidêre, Bibliothecas amplas tàm Latinorum, quàm Græcorum incredibili celeritate & perlegit, & excerpsit, nullasque (si modò facultas data) commendationes illectas præteriit. De priscis Ecclesiæ doctoribus tantum cognitionis adeptus fuerat, quantum credere difficile est, etiam in eo, qui in ipsis solùm evoluendis totum vitæ tempus consumpsisset: de Neotericis verò Theologis qui eo stylo sunt usi, quem Parisiensem, vulgò nuncupant, tantum judicii apud eum residebat, ut si quis ex impro-

improviso abstrusam illorum cujuspiam maloque explicitam quæstionem, enucleandam petiisset, tanta ingenii fertilitate adaperiebat, tanta solertia referabat, ut diceres doctoris illius universa dicta, præ oculis & in numerato habuisse, cunctasque pari modo familias agnoverat, cunctas schedas excusserat, nec uni illorum sic addictum credas (qui nostris hominibus mos est) ut cæteros aspernaretur. Ipse enim à teneris sic institutus fuit, sic animatus, ut in illis veritatem quæreret, parique honore, quousque illa elucesceret inventa, quoscunque veneraretur, privata affectione nudatus. Quid tamen de singulis sentiret, qui in universum famosiores habentur, in Apologiæ Proœmio, cùm de barbaris, Græcis, Latinisque Philosophis, proprietates, peculiaresque laudes retulerit, videre datur. Thomam verò Aquinatem quando interloquendum de his Philosophis Theologisve, qui Gallico more disceptando scripsere, mentio fieret præ omnibus laudare consueverat, utpote solidiori præ aliis veritatis basi nitentem: eum quoque in Heptaplo nostræ Theologiæ splendorem nominat: de hoc percunctatus creberrimè & à me ipso, idem respondit, nec oppositum suadere cuiquam debent, nonulla quæ in ejus Apologetico continentur disputanda, alioquin Thomæ opinionibus ex professo adversantia, cum juvenis admodum esset, gloriæque tunc cupidus, in urbe celebratissima Gorgiæ Leontini more quascunque tutando partis famam aucuparetur, adde quod ex decem millibus propositionum, tribus tantum, aut quatuor non consentire, sed & adversari id non conuincunt.

Disceptandi porrò peritissimus fuit, frequentemque & impensissimam operam literariis agonibus, dum ferveret animus, impendit: eo objectante scilicet, Scoti acumen & vigilantiam, Francisci acrimoniam, copiam & multitudinem Areoli deprehendere potuisses, nec deesse nodos illos multiplicibus flexionibus complicitos, nec tàm titillantibus argutiis, quàm gravitate subnixos. Eo respondente, Thomæ fortitudinem & robur, Alberti amplitudinem conspexisses. Verum his conflictibus nuncium pridem remiserat, & magis atque magis id muneris in dies perosus fuerat, adeoque detractabat, ut Herculi Estensi Ferrariensium duci, & internunciis, & seipso enixissimè postulanti, ut dum Generalis Prædicatorum fratrum synodus Ferrari celebraretur, disceptare non ægreferret, diu obsequi reluctatus fuerit, multis tamen rogatibus, annuens principi illi, cujus amor in ipsum non mediocris extiterat, morem gessit: unde datum est ambigi solertior ne an eloquentior, doctior an humanior appareret: ex ore quidem disceptantis, talis semper animi patebat alacritas, ut de re comi, & placida potius, quàm subacida & difficili altercari videretur, quapropter qui ab ore pendebant audientes in mirum ejus amorem excitabantur, sed frequens ei adagium inerat: Munus id esse Dialectici, non Philosophi. Ajebat item eas disputationes prodesse, quæ placido animo ad vestigandam perquirendamque veritatem privatis in locis semotisque arbitris, exercebantur: at illas obesse plurimum, quæ in propatulo fiebant, ad ostendendam doctrinam, vel ad captandam vulgi auram, atque imperitorum applausum, vixque posse fieri omnino consebat, ut honoris cupidini, qua frontivagi illi disputatores exagitantur, inseparabili vinculo annexus non sit, illius cum quo disputatur, desyderium infamiæ confusionisque, lethale vulnus animæ, venenumque charitatis mortiferum. Latuit enm nihil

omnino, quod pertineret ad captiunculas, cavillasque sophistarum & suiseticas quisquilias, quæ calculationes vocantur: hæ Mathematicæ commentationes sunt, subtilioribus, ne dixerim, an morosioribus excogitationibus naturalibus applicatæ: verùm & si in eis esset eruditus, ac ejusmodi scriptiones legisset, quas fortè ad plenum non novit Italia (nulla enim tam invia & innacessa literarum reperiri poterant, quæ illius vestigio lustrata, abundè explorata non essent) odisse tamen & detestari videbatur, valere meo judicio, earum communem usum animadvertens, ad sociorum parandam infamiam labefactandamque in replicando memoriam, veritati verò inveniendæ, cui indefessam operam navandam arbitrabatur, aut nihil, aut parum conducere, sed ne plura consecter, lectoremque detineam, comprehendam brevi. Enicuit aliquis eloquentia, sed inscitia rerum naturæ secretarum dehonestatus est: alius peregrinas linguas, sed universa Philosophorum decreta non calluit: priscorum alius inventa perlegit, non nova dogmata concinnavit: scientiæ ab altero hominum tantum & humanæ gloriæ causa, non Christianæ Reipub. emolumento, & divinæ, & humanæ quæsitæ sunt: Ille verò cuncta hæc pari studio ita complexus fuerat, ut turmatim & coacervatim in eum confluxisse viderentur, nec ut multi, qui non aliquo uno excellentes, omnium participes sunt, sed in omnibus usque adeò profecerat scientiis, ut quamlibet ex his in ipso considerasses, eam sibi propriam & peculiarem elegisse judicavisses: hæc quoque eò admirabiliora erant, cùm à seipso vi ingenii, & veritatis amore, quasi absque præceptore assequutus esset, ut quasi de seipso, illud quod de se dicebat Epicurus, possimus proferre: Se sibi ipsum scilicet fuisse magistrum. Ad quos mirabiles effectus, tam parvo temporis spacio producendos, quinque ego causas convenisse reperi, incredibile ingenium, tenacissimam memoriam, facultates amplas, quibus ad coëmendos tùm nostræ, tùm Græcæ, tùm barbaræ linguæ libros adiutus est. (septem quippè aureorum nummûm millia, retulisse mihi memoria repeto, in asciscendis sibi usque ad diem illam, omnifariæ literaturæ voluminibus, erogasse) juge & infatigabile studium, contemptionem postremò terrenarum rerum. Hunc igitur si prisca illa ætas Laconum tempore protulisset, si Aristoteli credimus, divinum illum virum appellavisset.

Sed virtutes intellectus, jam (ut arbitror) relinquendæ videntur, & nunc præclaræ ejus animæ partes, quæ actiones spectant, prosequendæ, exactissimique mores in publicum educendi sunt, ut flammatus ipsius in Deum animus innotescat, ut erogatæ in egenos divitiæ collaudentur, ut his, qui tandem divinæ legi sunt addicti, referendi gratias, in bonorum omnium auctorem quàm cumulatissimè, paretur occasio. Triennio igitur priusquam diem obiret, ut posthabitis dominandi curis, in alta pace degere posset, securus quo sceptra caderent, cuncta patrimonia, quæ Mirandulæ Concordiæque possidebat, hoc est, tertiam partem earum, mihi nescio an dono, an venditione tradidit: quod factum, postea Maximilianus Augustus, qui nobis est Rex & dominus, ut ita dixerim inmediatus (neque enim alium tot seculis quot est exædificata Mirandula atque Concordia, nisi qui successivè in regali imperialive Romanorum throno consideret, recognovimus) Cæsarea liberalitate firmavit: quicquid autem ex hoc negocio pecuniarum acceperat, partim pauperibus

peribus elargitus est, partim in emendis agris, unde & ipse, & ejus familiares alerentur exposuit, nominatimque Corbulas, in agro Ferrariensi, multis aureorum millibus nummûm sibi comparaverat, multa itidem vasa argentea, preciosasque supellectilis partes in pauperum usus distribuit: mensa mediocri contentus fuit, retinente tamen nonnihil lautitiæ prioris, quantum ad fercula, & ad vasa argentea pertineret. Diebus singulis preces ad Deum suis horis effundebat, pauperibus semper si qui occurrerant, pecunias tribuebat, nec eo contentus, Hieronymo Benivenio civi Florentino, literato homini, quem pro magna in ipsum charitate, proque morum integritate dilexit plurimum, demandaverat, ut propriis pecuniis, semper subveniret egenis, nuptum quoque virgines traderet, eique statim ut erogatos nummos, quàm primùm restituere posset, renunciaret. Id enim muneris ei delegaverat, quò faciliùs, veluti fido internuncio, pauperum civium calamitates & miserias, quæ ipsum latuissent, relevare quiret, dedit & sæpius (quod silentio prætereundum non puto) de corpore proprio eleemosynas, scimus plærosque (ut verbis utar Hieronymi) porrexisse egentibus manum, sed carnis voluptate, & illecebris superatos: at ipse propriam carnem diebus illis potissimum, qui Christi cruciatus & mortem nostræ salutis gratia repræsentant, in summi illius beneficii memoriam, delictorumque expiationem cædebat, meisque oculis sæpius (cuncta in Dei gloriam redeant) flagellum vidi. Vultu hilari semper erat & placido, adeoque miti natura, ut nunquàm se fuisse turbatum, multis etiam audientibus testatus sit: recolo mihi interloquendum dixisse. In nullum eventum (ut res pessimè cederent) ira commoveri posse credere: nisi scrinia quædam deperirent, quibus elucubrationes ejus & vigiliæ reconditæ stipabantur. Sed cùm animadverteret pro Deo Optimo Maximo ejusque Ecclesia laborare, eisdemque omnia opera, studia, actionesque dedicavisse, & id fieri minimè posse, nisi aut eo jubente, aut permittente, confidebat se non contristatum iri: ô felicem mentem, quæ jam nullis posset adversis deprimi, nullis quoque commodis (ut palàm fiet) extolli: non illum certè universæ Philosophiæ peritia, non Hebrææ, non Chaldææ, Arabicæque linguæ, ultra Latinam & Græcam, cognitio tumidum reddiderant: non etiam amplæ divitiæ, non generis nobilitas inflaverant, non corporis pulchritudo & elegantia, non magna peccandi licentia in mollem illam, & spatiosam multorum viam revocare poterant. Quid igitur poterat esse tàm admirabile, quod illius quiret mentem pervertere? quid, inquam, supra illum esse poterat, qui (ut verbis Senecæ utar) supra fortunam erat, cum illam sive secundis flatibus tumidam, sive adversis reflatibus humilem, aliquando contempserit, ut ejus mens Christo & supernæ patriæ civibus spirituali glutino copularetur: quod vel hoc argumento liquido percipitur: Quod dum Ecclesiæ officia & dignitates, à plærisque nostri temporis (proh dolor) licitatas actionatasque, non paucos videret expetere, flagitare, suspirare, enixissimè mercari, ipse à duobus regibus, per internuncios oblatas, testes adsunt gravissimi, testis ego, se sacris initiari nolle respondens, repudiavit. Alter verò quidam, cùm seculi dignitates & amplos redditus, se daturum spopondisset, si regem ejus adiret, conspicatus angulum non relinqui in quem se conderet, ademptaque esse cuncta suffugia, tale illi dedit responsum. Ut intelligeret,

intelligeret, se non dignitates aut divitias expetere, sed potiùs, ut Deo & studiis vacare posset, illas neglexisse. Ferrariæ quoque cum ex amicis quidam, Pandulpho Collenutio Pisaurensi, jurisconsulto perspicacis ingenii viro, & multifariæ lectionis, quo amico familiarissimè utebatur, suasissent, ut eum adduceret quibuscunque rationibus posset, ad Cardinalatus dignitatem petendam, vel certè si eam Pontifex offerret (quod multis futurum videbatur) amplectendam idque Pandulphus subhæsitans pertentasset, quippè qui non ignarus esset, omnia illum malle, quàm hujusmodi honoribus commisceri, ipse qua erat animi magnitudine, responderi protinus propheticum illud, per epistolam jussit: *Non sunt cogitationes meæ, cogitationes vestræ*, contemplans fortè de bonis Ecclesiæ, quorum pars maxima pauperibus hæreditario jure debetur, magnificos ducere apparatus non oportere. Sanctissimorum item hominum exempla ante oculos posita, Ambrosii scilicet, Augustini, Martini, cæterorumque, qui Episcopatus dignitatem oblatam effugerunt, diuque id muneris antequam obirent, detractaverunt. quid quod & non modò ab Cardinalatu ipso, sed & ab suprema summi pontificii potestate sactissimum Cælestinum se abdicasse legerat, ipsumque totius Christianæ reipublicæ humeris onus excussisse (onus verè, cùm subeuntibus maximum paretur præmium, invitis scilicet & parendi tantùm juvandique gratia illud amplectentibus) persuasissimum erat viro Philosopho, non esse laudis cumulasse divitias, non quæsisse honores, sed renuisse: & umbratilem renuendo gloriam, veram adipisci, quæ semper virtutes, ceu comes individua & assecla comitatur, humanam gloriam vel pro nihilo habebat, ajebatque sæpiùs, famam vivis non nihil, mortuis minimè profuturam, tantumque propriam æstimasse doctrinam agnovimus, quantum utilitati Ecclesiæ, & eliminandis explodendisque adversis erroribus conduceret. Quinetiam ad eam perfectionis metam pervenisse percepimus, ut scilicet parum curaret, si ejus commentationes, non sub proprio nomine publicitùs ederentur, dum tamen id ipsum quod sub Pici nomine facturæ fuerant, afferrent hominibus emolumenti, minimumque aliis amplius affici libris, præterquam Veteri Novoque testamento, ætatisque residuum in eis semper volvendis, consumere statuisse: nisi publica eum stimularet utilitas, cùm videret tot, & tanta quæ conceperat, & parturierat passim ab omnibus non efflagitari modo, sed & immatura exigi: minutulumque quantulumcunque devoti, vel seniculi, vel aniculæ affectum in Deum pluris quàm omnem ejus humanarum divinarumque rerum notitiam faciebat. Admonebat sæpissimè familiares inter loquendum, ut animadverterent, quantum laborant nutentque mortalia, quamque caducum & fluxum quod vivimus, quam firmum & stabile quod sumus futuri, sive scilicet detrudamur ad inferos, sive sublevemur ad cœlos, hortabaturque ut ad Deum amandum converterent & incitarent mentes, quod opus præponderaret, cuicunque, quam in hac vita habere possemus cognitioni, hoc etiam in libello ipso de Ente & Uno luculentissimè est exequutus: quando ad Angelum Politianum, cui librum nuncupavit, in ipsa disputatione conversus, hæc verba effatus fuerit. Sed vide, mi Angele, quæ nos insania teneat amare Deum dum sumus in corpore, plus possumus quàm vel eloqui, vel cognoscere, amando plus nobis proficimus, minus laboramus, illi magis obsequimur: malumus tamen semper per

per cognitionem nunquàm invenire quod quærimus, quàm amando possidere id quod non amando frustrà etiam inveniretur. Illud quoque Divi Francisci (Tantum scit homo, quantum operatur) illius in ore frequens fuerat.

Cæterùm liberalitas sola, in eo modum excessit, tantumque aberat, ut aliquid curæ terrenis rebus apponeret, ut etiam incuriositatis nævo macularetur, ab amicis quoque sæpiùs admonitum comperimus, ut in totum divitias non contemneret. Asseverantibus id sibi probro dari, cùm vulgatum foret, sive id verum, sive falsum, furti dispensatoribus præbuisse occasionem. Nihilominus mens illa quæ semper contemplandis perscrutandisque totius naturæ consiliis inhærebat, demittere se facilè non poterat, ad hæc infima abjectaque pensiculanda. Memini dum Ferrariæ cum eo obversarer, obsonatorem pagella quadam oblata expensarum approbationem expetere, quo viso mirabundus extiti, percunctatusque illum, Mentemne ad id quod retroactis temporibus neglexerat, apposuisset, respondit familiaris: Non modò ab eo efflagitasse, sed exegisse, ut id subiret officii, quibus ut morem gereret factitaverat: tantum verò curæ, quantum prius habuisse. Quinetiam dum eius dispensator primarius eum interpellasset, ut ejus pecuniarum, quas per multos annos contraxaverat, dispunctionem fieri juberet, quò securiùs menti suæ consuleret: atque ejusmodi libros, coràm attulisset, talia eidem verba respondisse percepimus: Scio me quàm sæpissimè abs te & potuisse, & posse fraudari, quapropter liberatione expensarum harum opus non est: si tibi debeo, quamprimum nummos exolvam, si mihi debes vel in præsentia, si potes, vel in posterum, si non adest facultas, debita relue. Amicos verò semper multa indulgentia tractavit, quibuscum hortatoriis ad bene vivendum locutionibus uti solebat. Hominem novi qui dum ejus doctrina fretus & fama, secum loqueretur, & haberetur sermo de moribus, duobus tantùm ipsius verbis commotum, ut via vitiorum deserta, mores reformaverit. Verba fuerunt ejusmodi: Si Christi mortem, nostri amore perpessam, præ oculis haberemus, propriam quoque identidem cogitando caveremus à vitiis: Modestiam & comitatem in eos admirabilem exhibuit, quos non à viribus, aut fortuna probatos, sibi devinciendos duxerat, sed à moribus & doctrina: eos tamen qui quantulumcunque pollerent literis, vel saltem bonarum artium studiis, gnavos aptosque inspiceret, diligere consueverat. Similitudo namque amoris est causa, & erga sapientem virum, ut teste Philostrato, Appollonius inquit, affinitas quædam est: scentiam quoque perficere hominem, qua homo est: perfecta verò bonitatem consequi super aliosque probos esse diligendos non ambigitur. Cæterùm nihil ei intolerabilius, quàm (ut verbis Horatii utar) superba civium potentiorum limina, militiam quoque sæculi, & conjugale vinculum, perosus fuerat: interrogatusque inter jocandum. Quid ei ad alterum subeundum onus, ferendumque & necessitate cogente & optione data, leviùs videretur: hæsitabundus aliquantulum, nutabundusque nec non pauxillum subridens: Conjugium, respondit, cui non tantum esset & servitutis annexum, & periculi quantum militiæ: libertatem enim supra modum dilexerat, quam & natura sic affecta, & Philosophiæ studia suggesserant, vagumque ob id plurimum extitisse illum autumo, nec propriam sibi unquam sedem delegisse: licet Florentiæ sæpius, & Ferrariæ quandoque commoraretur:

retur, quarum alteram civitatem sibi quasi domicilium præstituisse putaverim, quòd scilicet in ea, post Bononiam primum literarum studia coluerat, illiusque princeps eum mirificè diligeret, quadamque veluti affinitate conjunctus, utpote ex cujus ego sorore scilicet Blancha Maria Estensi natus sim, nec etiam longè nimis esset à patria, quando triginta tantùm passuum millibus ab Mirandula orientem solem versus Ferraria distet: alteram sive aëris amœnitate, sive plurimum amicorum suavitate, sive ingeniorum subtilitate dilexit plurimùm, & incoluit, quos inter literarios amore, duos sibi potissimum devinxit: Angelum scilicet Politianum virum Græcè Latinéque doctissimum, nec non variarum literarum florum refertum, ac propè vindicem Romanæ linguæ: alterum, Marsilium Ficinum Florentinum, hominem omnifaria literatura redolentem, sed maximum ex his qui nunc viuunt, Platonicum : cujus opera in Academicis sibi vendicandis, usus fuerat.

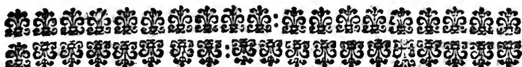
Exterioris latriæ cultus, non multùm diligens fuerat, non de eo loquimur, quem observandum præcipit Ecclesia (gestasse hunc quippè præ oculis eum vidimus) sed de his cærimoniis mentionem facimus, quas nonnulli posthabito vero cultu Dei, qui in spiritu & veritate colendus est, prosequuntur, & provehunt: at internis affectibus ferventissimo Deum amore prosequebatur, interdum etiam alacritas illa animi propemodum elanguescebat & decidebat, majori quandoque nixu vires assumens, adeoque in Deum exarsisse illum memini, ut cum Ferrariæ in Pomario quodam de Christi amore colloquentes, longis spaciaremur ambulacris, in ejusmodi verba proruperit. Tibi hæc dixerim, in Arcanis recondito: Opes quæ mihi reliquæ sunt, absolutis consummatisque elucubrationibus quibusdam, egenis elargiar, & crucifixo munitus, exertis nudatisque pedibus, orbem peragrans, per castella, per urbes, Christum prædicabo: accepi postea illum mutavisse propositum, & Prædicatorum ordini se addicere statuisse, interim eorum quæ conceperat operum quæque inchoaverat, maturabat editionem.

Sed M. CCCCLXXXXIIII. Anno Redemptionis nostræ, dum ipse secundum & trigesimum ætatis annum impleret. Florentiæque moraretur, insidiosissima correptus est febre, quæ adeo in humores & viscera grassata est, ut nullum non medicamentorum genus adhibitum contempserit, eumque omnino naturæ satisfacere, intra tertium decimum diem coegerit. Sed quemadmodum in infirmitate se gesserit, licet eo tempore, ab eo procul essem, narrare tamen non desinam, quæ ab gravissimis testibus, qui aderant, acceperim. Quale illud, cùm post sumptum Eucharistiæ sacramentum, sigillum ei Crucifixi Christi offerretur, ut inde plenos amoris haustus, ob ineffabilis illius passionis nostræ salutis gratia memoriam, priusquam exhalaret animam sumere posset, fortissimum duntaxat, adversus quæcunque adversa munimen, validissimumque contra iniquos dæmones propugnaculum: interrogantique mox seniori. An firmiter crederet, veram esse illam Dei veri, verique hominis imaginem : qui qua Deus est ante tempus, & ævum ab ipso Patre Deo, cui æqualis in omnibus genitus esset, deque Spiritu sancto, qui & Deus est, ab ipsoque & Patre, quæ tria unum sunt coæternè manente, in utero Mariæ semper Virginis conceptus esset in tempore: qui famem, qui sitim, qui labores, qui æstus, vigilias perpessus esset, qui demum pro

contractis

contractis ab Adæ semine sordibus nostris abluendis, proque reseranda janua cœli, maxima qua genus humanum charitate complectebatur, preciosissimum sanguinem, & sponte & libentissime in ara crucis effudisset: cæteraque id genus recenseri quandoque solita: Non modò se credere, sed & certum esse, responderit. Et item illud, cum Alberto Pio sororis filio, quem nominavimus inter hujus vitæ initia, juveni, & ingenio, & bonarum artium studiis & moribus conspicuo, eadem ratione, qua Alexander ex Aphrodisiade, & Themistius in auscultatoriorum librorum Procœmio, fortitudinem è Physicis contemplationibus sumi, contra mortis metum declaravit, quam mox sententiam usurpavit Auerrois, conanti inquam Alberto mortis confinia reddere placabiliora, in hunc modum verba reddiderit. Non illa duntaxat ratione pacari animum, non finem mortis cruciatibus poni, sed hac potissimum, quod Dei sui offensis terminus jam poneretur, quando breviusculum vitæ ejus tempus, crebriores in Deum offensas non contenturum arbitraretur. Et illud prætereà, quando pluribus ex Prædicatorum collegio probatissimis testibus, & Alberto ipso, paulò antè citato, revelaverit Cœli reginam, ad se nocte adventasse miro fragrantem odore, membraque omnia febre illa contusa, contractaque refovisse seque morti omnino non concessurum promisisse, hilari placidoque ore, in strato, dum ægrotaret jacuisse, compertum est, atque inter mortis aculeos, quos sustinebat, quasi cœlos sibi patefactos cerneret loqui solitum, salutantesque omnes, & operam suam, ut moris est, pollicentes blandissimo ab eo sermone & receptos & exosculatos. Ab servis item omnibus, si cui molestus fortè fuisset, ignosci sibi postulasse, certiores facti sumus, quibus anteacto anno testamento caverat, victum aliis & tegumentum dum viverent, aliis pecunias pro meritis erogari. Hæredes Florentini Xenodochei pauperes instituit, eorum duntaxat, quæ moveri non poterant: mobilium vero Antonium Mariam fratrem.

P PAULI

PAULI JOVII DE JOANNE PICO *Mirandula Elogium.*

JOANNES Picus Mirandula meritò cognomine Phœnix appellatus est: quòd in eum, Dii superi, supra familiæ claritatem, omnis corporis, ac animi vel rarissima dona contulerint: Mira enim altitudine subtilis ingenii, decora facie, lectissimisque moribus, & incomparabili, quum disputaret, aut scriberet, facundia omnes ejus seculi sapientes in admirationem sui facilè convertit: Gravissimo autem opere, nec dum absoluto, tanta eruditione atque vehementia Astrologos, totius divinationis vanitate confutata, persecutus est, ut subtilium disciplinarum professores à scribendo deterruisse videatur. In Heptaplo autem dum Sacrarum literarum mysteria, divino ore nobis recludit, & in Apologetico gravissimis disciplinarum omnium rationibus proposita ad disputandum, ingenii sui decreta defendit, seipsum doctrina atque memoriæ felicitate supergressus esse videtur. Excessit è vita dignus Cœlo, trium & triginta annorum Juvenis, eo die tàm celebri, quàm postea Italiæ maximè funesto, quo Carolus Galliæ Rex octavus Florentiam est ingressus, scilicet, ut tanti funeris luctus, quum sub signis ornatus in pompam externæ gentis exercitus urbem intraret, vel eo inusitato spectaculo, & in tanta receptæ libertatis lætitia, minimè uinceretur.

JOANNES JOVINIANUS PONTANUS, *Lib. Tertio de Fortuna ad A. Colotium Bassum, in Proœmio de* Joan. Pico *Mirandulæ Comite.*

NEC nos deterrebit Joannes Picus magna tùm nobilitate, tùm etiam ingenio, ac doctrina vir, qui nuper diruere prorsus syderalem conatus est disciplinam. Cui quo minus ipsi respondeamus, labore eo nos omni liberavit, vir in omni disciplinæ genere clarus, ac perquam acutus, Lucius Bellantius cui ætas nostra multùm professò debet: debituri autem longè amplius posteri, ne ad eos tanta hæc indignitas penetraret.

ret. Quid enim indignius, quàm tot seculorum tradita, tot excellentium hominum velle inventa labefacere, & quæ disciplinarum omnium est antiquissima, eam longo post tempore insectari? Videlicet Picus noster (voco eum nostrum, quia magna mecum benevolentia conjunctus fuit, quodque doctissimum quandoque maximè mihi familiarem atque amicum statuo) tractus ipse quidem exemplo est aut Pyrrhonis, qui Physicam & moralem omnem doctrinam evertere conatus est olim: aut Laurentii Vallensis, qui nuper vel decem Prædicamentorum seriem, ne Dialecticam dicam omnem, ut subrueret quid non tentavit? Hæc Joan. Pontan. loco præfato.

VITA
REVERENDI PATRIS
F. HIERONYMI
Savonarolæ
ORDINIS FF. PRÆDICATORUM.

Auctore Illustrissimo Principe D. Joanne Francisco Pico Mirandulæ *Domino & Concordiæ Comite.*

PROOEMIUM.

VItam HIERONYMI SAVONAROLÆ FERRARIENSIS, viri ætate nostra longè præstantissimi, decreveram jam inde, terris ut mutavit cælum, litterarum mandare monumentis. Facturus enim videbar operæ pretium, si nostris hominibus, quos ab eo rerum gestarum veritas latuit, plurimorum etiam interpolata calumniis id aperirem, unde sibi facilè consulere possint. Idipsum quoque posteritati gratum arbitrabar fore, si rarissimis exemplis daretur occasio, ut excitaretur ad bene beateque vivendum, & pro veritate certandum. Sed cùm & multa & dura emersissent impedimenta, distuli ad hoc usque tempus editionem, cui propterea non parva eaque sincerior facta est rerum scribendarum accessio; dum & major & diligentior (longioris beneficio temporis) delectus haberi

 potuit

potuit eorum, quæ variè à diversis afferebantur. Veritatem sanè quam per me ipsum novi, sequutus sum. Nam cum ipso Hieronymo constitutam habui non vulgarem amicitiam sexennium antequam apud mortales morari desiisset, deinde non auritos tantum testes habere volui sed oculatos, eis maximè de rebus quæ & mortem concernebant & miracula: in cæteris verò quæ quasi per manus tradita cognoveram, quantum licuit explorandum statui & mores, & diligentiam ejus qui retulisset. A te qui leges, (si forte meus tibi labor aliquando fuerit usui) repensum id mihi velim, ut in tuis sis ad Deum precibus memor mei, simulque ad ipsum *Hyeronimum*, è Mirandula, anno M. D. XXX.

Quod Hieronymo genus, quæ patria, qui parentes, quæ statura.

HIERONYMO paternus avus fuit Michael, patria Patavium, familia Savonarola nobils, ut hinc ex civitatis portis una cognomen habuerit. Nobilior autem cùm esset artis Medicæ professione, Ferrariam ab ejus Principe Nicolao Attestino accitus est, qua in urbe diu vixit. Nam & sub Leonello ejus filio grandior natu, & sub fratre Borsio (qui primus ex ea familia Ferrariam, Mutinam, & Regium Lepidi titulo Ducis obtinuit, cùm inter medendum civibus, tùm inter scribendum exteris etiam prodesse sollicitus, in extremo senio diem obiit. Michaëli fuere duo filii, *Joannes*, & *Nicolaus*. Hic ex Bonacorsiorum familia in matrimonium *Helenam* duxit, ex qua præter duas neptes, quinque tulit nepotes, *Hieronymum Albertumque* Medicinæ perdiscendæ operam daturos, tresquè alios, quorum duo rei domesticæ curam exercuisse, alium, cui *Maurelio* nomen fuit, sacris primò initiatum, deinde sub Hieronymo fratre, dum floreret, arctioris vinculo degendæ vitæ religatum constat. Virum egregiè pium fuisse *Michaelem*, & pauperibus nulla mercede mederi solitum puer audivi ex *Blanca Attestina* matre, quæ dum virgo esset, sub tutela fratris ejus *Principis Borsii* eo fuerat Medico usa. Natus est Hieronymus undecimo Calend. Octobris, qua die Matthæi Apostoli peraguntur solemnia. Annus is fuit à partu Virginis millesimus quadringentesimus supra quinquagesimum & secundum. Statura fuit penè justa, sed quæ in parvam potius desineret, quàm in magnam excelleret, erecta tamen & egregia. Cutis color in album subrufumque vergebat: sublimis extabat frons, grandiusculis per transversum sulcata rugis. Oculi penè caprini, quibus imminebant falcata supercilia pilis consperfa crassioribus. Hinc nasus inter malas turgidulas venustè incurvatus atque ori pleniori paululum impendens vultum honestabat. Subinde prominulum castigato ventri pectus incumbens, & collo ac brachiis cruribusque conveniens ostendebat in totius corporis habitu, sic aptam esse inter se membrorum confessionem, ut nec ea fulcirentur toris, nec macie conficerentur. Osseæ tantum & carne propemodum exemptæ manus, quarum digiti oblongi protendebant ad ungues in acutum. Incessus ita sibi constans, ut modestia simul, & urbana quadam præditus elegantia videretur.

Qua

Quæ Hieronymo puero studia, quale ingenium, qui mores.

AVUS *Michal* ut arte Grammatica instituêretur *Hieronymus* quoad vixit operam dedit, quo vita functo, tradidit artibus erudiendum: eo quidem consilio ut imitatus avi vestigia, & opibus & gloria familiam pergeret exornare. Addiderat ipse literis & religionis cultum, cui à teneris (ut ajunt) unguiculis adeò se dediderat, ut si quando cum ejusdem ætatis pueris ludere congressus esset, paulò post inde digrederetur ad altariola construenda, quamquam pietas ubi aliquatenus adolevit occulebatur quodam quasi velamento literarum, quas sic excoluit, ut spem de se amplam illarum in gymnasio concitaret. Erat Hieronymo intellectus perspicax, erat solertia perrara, judiciumque quod in veritatem ipsam suaptè natura ferebatur. Accedebat huc & jugis lectio, & delectus authorum in versandis Philosophorum Theologorumque monumentis, quibus se totum crediderat, nihil sibi ad ea non legenda modò, sed ediscenda reliqui faciens, nihil ferè temporis ab eis vendicans sibi, nisi cum parcius linguæ vernaculæ & Etruscis rithmis (quibus per id ætatis plurimum oblectabatur) operam daret. Philosophiæ Peripateticæ, (quæ ferè sola eo tempore excolebatur) pro viribus incubuit. Et cùm in eo multæ sectæ haberentur, Aquinatis Thomæ Commentariis addicebatur, quem assidua contemplatione se perdidicisse referebat, & Latinorum Philosophorum Theologorumque, qui antea scripserant, extare principem. In ipso autem philosophandi munere ducebatur minimè eo impetu, quo feruntur innumeri, qui quem sequi malint Doctorem, non lectione ipsa, sed vulgi opinione deligunt; qui error omnium habetur perniciosissimus in discendo, quandoquidem non juxta voluntatis affectum, sed ex ipsa rerum notitia, non de vaga, quam circumferat vulgus, opinione, sed de percepta perpensaque cognitione veritatis rerum sectandarum & opinionum pendere delectum oporteat. Unde illud ab eo sæpius repetitum, vitiari ob id plurimum studia literarum, quod ordine præpostero in auctoribus deligendis voluntatem intellectus sequeretur. Mirus erat veritatis amator, eo usque provectus ejus gratia, & in his quos coleret Doctoribus, ut si quid non placeret ingenuè fateretur, quod ætate procedente, sumpto jam Religionis habitu, & claritate nominis ejus sese diffundente multò ostendit apertiùs: quippe qui audiens Græca quæpiam *Sexti* Philosophi monumenta adservari, in quibus universæ doctrinæ humanitus inventæ essent, ea è Græca transferri in Latinum, paululum antequam moreretur mandaverat, perosus multorum, qui se scire jactabant, ignorantiam. Idque ipsum muneris *Georgio Antonio Vespuccio* utriusque linguæ gnaro qui ex ejus erat sodalitate, delegarat. Volebatque eidem operi *Zenobium* etiam *Acciaiolum* utriusque linguæ compotem ejusdemque virum sodalitatis incumbere, fecissetque votis satis, ni mors ipsum violenta rapuisset. Eatenus verò ducebatur amore veritatis, ut dum maximè floreret, & ingenti gloria quæ diceret, quæ scriberet circumferrentur,

rentur, cùm rogaretur ab amicis quatenus suis sententiis acquiescere auditores vellet, non aliter respondèrit, quàm aliorum quorumlibet, demptis iis quæ superno lumine hausta patefaciebat divino munere. Idque mihi tùm privatim dixisse memini. Ad Doctorum hominum coronas disputare adolescens consuevit. Unde oriri cœpit opinio, futurum eum magni nominis virum. Nam propter disputandi peritiam & acumen ingenii multos sibi conciliaverat. Non erat facilè judicatu, utrum ejus eruditio, morum gravitatem; an hæc doctrinam excelleret, virtutibus hujusmodi sic inter se certantibus, ut ex earum conflictu rarum quoddam, imò uni *Hieronymo* proprium resultaret, quando inter eos qui liberalibus artibus vacabant, prodigio par esset, qui Philosophorum literas Christianis virtutibus redimitas profiterentur; quæ tamen, si eis non condiantur, uti gladius in furentis manibus, & hostem persæpè & Dominum etiam jugulant. Consuetudo ei cum aliis perrara, sibi ipsi semper comes. Mos autem fuit spatiandi seorsum, fovendi animi gratia, illudque frequentissimè meditandi, maximam hominum partem laborare stultitia, ob id quòd finem, ad quem est nata, aut ignoraret omnio, aut notum non procuraret acquirere. Propterea à populari cœtu & curia abstinebat maximè, atque ab aula Principis *Herculis*, qui *Borsio* fratri successit, abhorrebat, adeò ut non nisi semel totâ vitâ in ejus arcem, quo cives omnes confluebant introierit, totus scilicet veritati contemplandæ mancipatus.

Causa sumpti Religiosi habitus & Epistola ad parentes & amicos missa.

HOC vitæ tenore ad annum usque ætatis secundum & vigesimum servato, cogitare secùm cœpit, perseverandumne sibi foret in ea vita quam vivebat, an alia potior quærenda: diuque ambigenti ei ac variarum concursu opinionum anxio, nocte per soporem frigidissima quædam aqua in corpus illabitur, ob quam de somno continuò excitatus, animatus est ad novam capessendam vitam, Deo ita volente, qui animabus eum quàm coporibus mederi malebat, moderabatque in eo jam illecebras carnis; & saluberrimo illo frigore, fervorem ætatis sæpenumerò noxium restinguebat: Quare & Christum omnino sequi, & omni humanæ gloriæ nuntium remittere statim constituit: ad quod faciendum non nihil etiam ex sacerdotis cujusdam ex Augustini Eremitarum ordine, quasi divinis stimulis urgebatur. Sed cùm nulli religioni earum, quæ à quibusdam Theologis *Factitiæ* appellantur, (una enim & sola est Christiana religio) quæque vivendi regulæ dicuntur à quibusdam, nulli inquam magis afficeretur quàm ei quæ Fratrum Prædicatorum nuncupatur, tam ob egregriam ejus famam & merita, quàm ob id quod *Thomæ Doctoris* eorum præcipuè placita sectaretur, in hac se militaturum præparat. Sed cùm parentes & fratres & amicos omnes id consilii latere voluisset, die eo Aprilis qui & Martyri Georgio sacer est & Ferrariensibus celeberrimus habetur, occupata urbe in spectandis ludis omnifariam, ipse Bononiam pergit, ibique Prædicatorum Fratrum habitum induit. In ipso autem ingrediendæ Religionis

Religionis limine oblitus (idem ut ipse mihi retulit) propositi cujusdam, quod altè insederat menti, sacrorum ordinum refugiendorum & sacerdotii renuendi, veritus ne de seculo (ut ajebat) in seculum prolaberetur parum distare religioni addictos viros, quibus Fratrum nomen est factum, à cæteris hominibus secularium appellatione signatis existimans, qui literis, Aristoteli & disputationibus plus nimiùm vacarent. Ipse verò qui versatus in eis etiam cum honore fuerat, metuebat apprimè, ne crederetur eisdem studiis, & disputandi munere manciparetur, conducibilius sibi fore existimans aut hortum colere, aut tunicas suere, vel quippiam id genus efficere, quod fratres hi qui conversi vulgo dicuntur, consueverunt. Sed hujusmodi sententiæ, cùm cœnobium adiit, profunda eum adeò tenuit oblivio, ut nihil omnino quod ad eam rem faceret, obreperet cordi: Dei ut arbitror decreto, qui eum ad erudiendos populos instituerat, quo factum est ut & comam præcidi & verticem radi & cætera sibi fieri permiserit, quæ consueverant his qui sacris solent initiari. Parentes autem & amicos quos ejus discessus afflixerat, per Epistolam Italica vulgarique lingua conscriptam, & objurgavit simul & consolatus est. Objurgavit quidem, quod molesto id animo tulissent, quod æquissimo alioquin & lætabundo decuerat excepisse, quando se spirituali quam affecutus fuerat dignitate tristabantur, qui si temporariam adeptus fuisset, summa lætitia afficerentur. Consolatus est autem, sperare illis jubens, præstituendum se à Deo hominum animis medicum, dum cuperet ipse corporibus mederi.

De simplicitate Christianæ vitæ quam delegit, & de militibus ad ejus verba conversis.

UT autem eorum quibuscum vivebat fratrum mores & acta diligenter observavit, ea cum antiquis illis vel primitivæ Ecclesiæ viris, vel sanctissimis Ægypti Monachis conferens, non eam esse ipsorum vitam collegit, quam nomen prætenderet, quando nec in eis, præterquam in paucis qui strictissimæ se addixissent, Christianum decus fulgeret. Alios namque ditandis cœnobiis intentos advertit, alios innumeris vanitatibus implicitos, alios vanis acquirendis literis & *Aristoteli* magis quam *Christo* deditos expertus est, & eò quidem molestius hoc illi fuit, quò se ad obeunda eadem munia compellendum timeret. Naturali namque Philosophiæ & Metaphysicæ perdocendæ (quarum peritiam plus ipse nactus fuerat) ipsum addixere. Quod munus ubi per multos annos excoluit, & discipulos complures erudiit, posthabitis disceptationibus vanis & ambitiosa quæstionum subtilitate seposita, Christianæ simplicitati se penitus dedit, eos libros sibi familiares deligens, quorum lectione ad pietatem identidem provocaretur, & divinarum rerum, quarum avidissimus erat, quandam quasi animi saturaret ingluviem. Sed ad id officii quanquam à *Cassiano* editæ collationes, perscriptæ à *D. Hieronymo* SS. Patrum vitæ, *Augustini* Meditationes conduceret, horum tamen contemplatio ad nutriendum animum & ad replendum non satisfaciebat, nisi potiorem sibi alimoniam.

alimoniam quæſiſſet. Ea propter ſpirata divinitus eloquia Veteris & Novi Teſtamenti, quibus homines vivere (Chriſto referente) didicerat, comparavit ſibi; & nocturna diurnaque manu ita verſavit, ut totum fere ſacrorum librorum canonem & memoria teneret, & profundè exactèque (quantum homini licet) intelligeret. Per id tempus & peccatis hominum audiendis, & iis de ſuggeſtu profligandis addictus eſt; quæ delegata ſibi munera viribus omnibus implere ſatagebat, quanquam illud, ut hoc commodius exequeretur, poſtremis vitæ annis depoſuit, totis ſcilicet viribus ſacris Concionibus vacans. Quibus perorandis, tametſi & vocis & geſtus gratia, & ſelectu etiam dicendarum rerum in ipſis initiis deſtitueretur, divino tamen munere proficiebat, & non parum multos de ſummis vitiis ad virtutes ſummas avocabat. Nec ſolum quæ de pulpito ad plebem faciebat verba, verùm etiam quæ privatim etiam extrà ſuggeſtum & populi conventum diſſerebat, vim ſecum Evangelici illius probati ſeminis afferebant. Atque inter cætera quæ ejus linguæ miniſterio Deus omnipotens effecit, illud magnum & admiratione dignum videtur, quod dum Ferraria ſolvens Mantuam concionaturus navicula proficiſceretur, octoque & decem milites eodem navigio ſimul eandem urbem peterent, ludentibus illis, & obſcæna verba jactantibus, poſtulavit ipſe & impetravit dimidiæ horæ ſpatium verba faciendi; quibus nec dum finitis, undecim ex illis ad ejus pedes provoluti, & ingentia crimina eaque multis annis inveterata faſſi ſunt, & eorum ab ipſo veniam ſuppliciter atque cum lachrymis etiam poſtulaverunt.

De divinis citra velamen revelationibus, quarum particeps factus Hieronymus futuras prædixit clades.

PER id tempus divinarum revelationum particeps factus, ingruentes & Italiæ & aliis regionibus calamitates ad futuræ renovationem Eccleſiæ prævidit, quamquam non adeo tunc ea extra dubitationem illi paterent, ut omnis ei ambigendi occaſio præriperetur: quod evenit ſi prophetiæ lumen citra velamen humanæ ratiocinationis effulgeat, Etenim adventitio lumine divino partim colluſtrabatur, & ex parte alia caligabat humano, ſed duce ratione in eam inclinabat partem, in quam divina quoque viſa inducebant. Exiſtere namque ſibi videbatur divinæ juſtitiæ majeſtatem, ut de ſceleſtis hominibus, de iis potiſſimum qui præſunt, pravoque ſubjectos exemplo populos corrumpunt, atroces pœnæ ſumerentur, cùm perditum humanum genus, divina patientia tot ſeculis abuteretur, pariterque eſſent Aſiæ & Africæ populi multis erroribus & ignorantiæ tenebris circumvoluti: ſummæ item providentiæ ordinem id poſcere dubio procul arbitrabatur; ſi quidem ab ipſo rerum primordio & conditi orbis incunabulis, mira quædam & imperſcrutabilis divinorum judiciorum ſeries innotuit, ut ſimul & amabilis clementia & juſtitia tremenda perſpectæ ſint. Sic & humani generis parentem nec ad inferos truſum, nec pœna etiam immunem fuiſſe. Sic in libidinis commune crimen, quo terra omnis infecta fuerat, non ſtatim animadverſum, ſed univer-

ſali

sali posteà cataclysmo vindicatum. Sic Pharaonis Ægyptii regis impietas non continuo ad internecionem ducta, sed undis demum rubri maris absorpta. Sic nefarii puerorum amores, quibus quinque urbes illæ penitus tabefactæ fuerant, non ex ipso initio suppliciis affecti, sed igne posteà & sulphure deleti. Haud aliter infecto orbi nostris temporibus eventurum rebatur, ubi & virtutes omnes pessum iverant, & scelera universa rerum potiebantur: videbaturque verosimile, ut eorum tandem Deus misereretur, qui tenebris affecti veræ lumen religionis ignorabant; hi verò qui relicta luce sese barathro volentes immergerent, excitarentur sic ut vel clementiæ participes fierent, si modo virtutes, abactis vitiis, amplecti vellent; aut justitiæ tribunal subirent, si obstinatiùs sordescerent in scelere, exemploque forent cæteris pravorum vindictæ facinorum. Consentaneum quippe videbatur suam ut Ecclesiam Deus eodem perpendiculo, quo semper usus fuerat, metiretur, & obliquos ejus parietes revocaret ad lineam, monitis primùm, deinde flagellis pro scelerum varietate diversis. Pontifices summo astu & dolo, necnon simoniacà perfidià supremum aucupari sacerdotium dicebantur palam, sic ut nec quisquam id ferè revocaret in dubium. Mox adepti solium, scortis & cynædis eos, auroque coacervando vacare, fama publica circumferebat, atque ad eorum exemplum qui suberant Cardinales & Episcopi sese instituere. Nullus in eis vel modicus Dei cultus, iis eadem vivendi ratio, nullaque religio. Quin etiam ferebatur eorum aliquos Deum non colere, & in fidei nostræ contemptum & contumeliam pleraque spargere: sed & plures eorum qui religiosæ addicti vitæ, ab institutis se laxioribus secreverant, & traditas regulas profitebantur, unde & sibi cognomen usurpaverant, ad hypocrisim dilabebantur. Proinde fervorem illum Christianis debitum non modò in universum tepuisse judicabant hi, qui Deum in spiritu & veritate colunt, sed torpuisse penitus & friguisse. Ad hæc Principes tyrannicam vim publicè exercebant, & qui vexabantur, nihilominus rapinis, stupris, sacrilegiis, concussionibus, adulationibus inserviebant, ut illud sacrum repeti posset, *non esse*, videlicet, *qui faceret bonum usque ad unum.* Tantis itaque de causis, propter propheticum etiam spititum quo afflabatur, nonnihil de imminente clade pronuntiare cœpit, quanquam sacrarum literarum involucris tegebat arcana, ut impuros homines à perceptione mysteriorum arceret, veritus ne sanctum canibus traderetur, simul ne visis adhuc ambiguis deluderetur. Hanc ob causam sæpissime Deo preces fundere, & jejuniis corpus macerare, & flagellis atterere, & alios ad id officii cohortari studuit: quo tandem hæc divinæ clementiæ munere extra dubitationem lucideque innotescerent sibi quæ prius ambiguè & subobscurè monstrabantur. Oranti igitur ipsi & divinas laudes in Ecclesia persolventi, dum in divinæ bonitatis contemplatione absorptus esset, isque præsertim versiculus caneretur, *Bonus es tu, & in bonitate tua doce me justificationes tuas*: fugatæ à sensu & intellectu omnes tenebræ sunt, & suborta lux, quæ dubitationem omnem de futuris quæ præviderat eventis expulit. Mihi enim hoc privatim narravit, publicè autem sæpenumero dixit, quæcumque de futuris prædixerat, non secus (ipsa luce divinitus infusa) vera se comperisse, ac quilibet compos mentis partem omnem suo tanto minorem esse novit, & de re qualibet aut affirmationem aut negationem veram esse oportere.

tere. Proinde cœpit confidentiùs prædicere futuras clades, & eis veluti quibusdam adminiculis, collabentem & tanquam intermortuum pessimis moribus Christianum orbem instaurandum.

Quibus de causis Florentiam appulerit Hieronymus, ibique quam magna egerit, missusque fuerit ad Regem Carolum VIII. Legatus de Pace.

POST hæc & Angelicis colloquiis monitus, & ab ejus præpositis accersitus, qui *Joanni Pico* patruo meo hac in re morem gerebant, *Florentiam* appulit, ubi & *Joannis Evangelistæ Apocalypsim* è Lunari suggestu Florentinæ plebi interpretari exorsus est in sacra æde *Sancti Marci* Ordinis Prædicatorum. Agebatur tunc annus corporati Verbi octogesimus nonus supra millesimum quadringentesimum, cœpitque tum ea quæ futura præviderat inter exponendum afferre, tametsi eas ipsas quas hausisset futurorum notas, citra corticem non proferret, sed velamentis illis Apostolicæ revelationis obtectas daret in vulgus, veritus ne multitudinis partem simpliciorem insolito prophetici tonitrui fulgore terreret, duriorem autem & effrenem ad risum & scommata concitaret, ob monstruosam illam persuasionem vulgo multis retrò sæculis inolitam, non esse scilicet postremis hisce temporibus Prophetas viros, neque post *Joannem* cognomento *Baptistam* hoc divinæ providentiæ munus in Ecclesiæ visum. Quam quidem opinionem minuti & exiles Philosophi Theologique comprobare ausi sunt, quamquam successu parùm felici. Nam & ab ipsomet propheta, & ab aliis atque etiam à meipso cùm rationibus, tùm authoritatibus editis adhoc opusculis confutati sunt. Prædicabat itaque renovandam siue reformandam Ecclesiam, sed cædendam prius & purgandam flagello gravi, nî pœnitentiæ partes susciperentur. Et quamquam idipsum ex Apostolico textu decerpere videbatur, non potuit tamen effugere, quin & risus submoveretur ignaris, & invidorum linguæ acuerentur, quas, ubi publicè vitia eorum qui præerant aggressus est persequi, in se atrocissimas expertus est. Appropinquante verò calamitatum tempore apertius aliquid atque illustrius quàm consueverat, de arcanis ipsis deprompsit. Quo factum est, ut ob multiplices in se conflatas calumnias, à cælesti edicto promulgando penitùs cessare statuerit, alioque animum convertere pavore quodam humano consternatus. Pristino igitur prænuntiandi munere deposito, objurgandis solùm criminibus, virtutibusque suadendis operam dare decreverat; cælesti nihilominus ad idem voce & minis revocatus est. Adduxerat autem jam in eum nonnihil populi fidem, & prædicta nonnullis mors Innocentii VIII. Pontificis, & prævisus ab eo prædictusque Caroli ejus nominis VIII. Gallorum Regis in Italiam adventus, qui jam accelerare ferebatur ad expugnandum Apuliæ regnum, & pari voce asseverata *Medicea* familiæ calamitas & ejus potissimum capitis *Laurentii*. Is cùm eo tempore in republica Florentina princeps esset, & haberetur, sic ut ferè omnia ad ejus nutum agerentur, quamquam.

quam sub specie civilis instituti, audiisfetque *Hieronymum* apertiùs in tyrannicos usus invehi, cum ut sibi conciliaret multis tentavit; quod ubi frustra cessisse comprehendisset, quinque urbis cives magnæ authoritatis ad eum destinavit, monitos, uti ex sese *Hieronymo* suaderent, ex re esse & Religionis & reipublicæ Florentinæ, ut aliorum more concionaretur, hoc est, in universum, & à futuris rebus prænuntiandis abstineret, nec aggrederetur particulatim res non admodum necessarias.

Hos viros ad se venientes *Hieronymus* priùs benignè reprehendit, asseverans non, uti dicebant ipsi, proprio, sed *Laurentii* Medices instinctu locutos. Deinde ejus nomine *Laurentium* monendum adjecit, ut erratorum pœniteret, quoniam ipsi, ejusque domui calamitas divinitùs imminebat. Tres alios misisse audivi, non jam opertis, sed apertis *Laurentii* nomine verbis locuturos, quibus palam respondit, se *Florentiæ* manere, *Laurentium* autem ex ea discedere oportere. Cujus rei memor *Laurentius*, cùm æger non multò post temporis jaceret, & proximus morti fieret, *Hieronymum* vocari jussit, virum scilicet intrepidum, & quem nec blanditiis nec ullis artibus à veritate flecti posse comperisset. Quem accersitum (præstò enim affuerat) comiter allocutus rogavit, ut Christiano more peccata ipsius audire vellet, cùi facturum se quod peteret annuit, si antequam noxas contractas confiteretur, tria præstaret. Primùm fidem habeas oportet, inquit, *Laurenti*: Adest, inquit, Pater. Secundum, restituas opus est, si quæ injustè ablata sunt. Tum ille cogitabundus aliquantulum repressit verba, mox ait, hoc dubio procul efficiam Pater, aut hæredibus efficiendum meis relinquam, si ipse non possim. Tertium adjecit, Libertatem Patriæ restitue, ut in statu pristino Florentina Respublica collocetur. Quibus verbis cùm nullum responsum dedisset, paulò pòst discessit *Hieronymus*, nec multò pòst *Laurentius* excessit è vita.

Fuga deinde & exilium *Petri Medices Laurentii* filii, & nota *Hieronymo*, & prædicta fuerat, simulque Pisarum à Florentinis futura defectio, quo tempore Rex Gallorum Etruriæ Fines intrasset. Quamobrem cùm *Carolus* ipse Florentinorum cervicibus immineret, jam Pisas ingressus. Florentiam inde, deinde Romam petiturus, & Neapolim, potiundi ejus Regni avidus, quo obtento non difficile factu arbitrabatur, se posse ad invadendos Turcas Christiani nominis hostes instructa classe transmeare: tum missus est. *Hieronymus* à Florentina Republica ad *Carolum* Legatus de pace, ut Regis animum & fretum Regni potentia, & ipsius invicto calore excitatum, necnon *Petri Medices* qui ei adversatus fuerat, urbisque vim omnem in ipsum duxerat, offensis iratum, qua erat & sanctitate & prudentia leniret.

Pisas *Hieronymus* accessit, Regi quod volebat persuasit, subindeque Florentiam pacatus venit, ibique cùm multa in Florentinos agitarentur, *Hieronymi* ingenio & authoritate sedata sunt. Eo ipso tempore quo *Carolus VIII.* Rex Francorum Florentiæ morabatur, divina visa cœpit confidentissime patefacere, ad idque venit ut *Joannis Pici* Patrui mei, viri utique doctrinà & ingenio incomparabilis animam, quæ inibi proxime migraverat è corpore purgatorio igne torqueri, multis auditorum millibus (quibus ego tum forte aggregatus fueram) asseveraret. Multa itidem de imminente clade, multa de Reforma-

Reformatione Ecclesiæ prædicere, multa de Pontificum & Regum vita dicere, multa de iis quæ passurus erat ob prædicatam veritatem prænuntiare divino jussu palam exorsus est.

Quàm admirabilis Hieronymo gratia sacris in concionibus effulserit.

EA autem dicendi gratiâ, quâ scilicet antea distituebatur, ubi ad prædicandas orbis clades, & Ecclesiæ spiritualem instaurationem divinis monitis accinctus est, adeò copiosè abundavit, ut à quibus olim auditus fuerat, pro miraculo haberetur: quippe cum ipsa linguæ celeritas, rerum allatarum sublimitas, magnitudoque, & verborum sententiarumque elegantia prodigio par essent. Pronunciabat voce libera & acuta; non fervido solùm sed ardenti vultu, gestuque venustissimo. Ita verò illabebatur in auditorum aures, immò verò in præcordia, ut attentos eos extra se pene raperet. Et cùm vox ipsa nec legentis prorsus esset, nec clamantis, nisi cùm effulminaret in crimina, in ea tamen sentiebatur utrumque, neutrum discernebatur. Super eo verba faciente, signa cælitus multa apparuere suo loco referenda: quæ ubi aliquantulum vulgari cepta sunt, tantus in dies singulos per compita plateasque, fiebat populorum concursus, videre hominem affectantium, dum ab Ecclesia quæ *Sancta Reparata* dicitur, in qua sermones habuerat, cænobium S. *Marci* repeteret, ut peregrinis proposita sibi itinera peragentibus, viarum aditus per confertam multitudinem non pateret. Armatis etiam custodiebatur, dum iter faceret, qui se sponte, ipsoque recusante, sæpius offerebant, & ipsum adversus invidos & hostes propriorum laterum & corporum oppositione tueri pollicebantur. Res autem stupore digna existimata est, per complures illum totque continuos annos sic in eodem Prædicationis officio, eadem in urbe functum fuisse.

Quanta Hieronymo authoritas apud Florentinos: & quibus eos beneficiis cumulaverit.

EA ipsa in urbe duo potissimum procuravit efficienda & impetravit, quæ nullo pacto fieri posse una omnium voce perferebatur. Primum publicè pax inter cives inita est, eò difficillima factu, quò qui sub *Laurentio* & *Petro* vexati fuerant, plurimi vindicare se, & acceptas reponere injurias, mutato rerum statu satagebant. Asseruerant enim sese in libertatem cives *Medicibus* expulsis, cùm primùm *Carolus* Civitati sese proximum fecit. Deinde instaurata sunt Reipublicæ officia, delapsa prius & ad potentiores devoluta. Neque enim qui *Petro Laurentii* Filio adversati fuerant, æquo ferebant animo, populari instituto gubernari, ambitu enim honorum tenebantur, viderique volebant indignos non esse qui ad *Petri Laurentiique* fastigium ascende-

re.

re non possent. Quibus rebus *Hieronymus* reluctabatur, & rationibus ostendendo non ita debere fieri, & in concionibus publicè asserendo, quod ipse procuraverat de pace omnino futurum esse eò usque, ut in Comitiis fabæ, si qui forte albas darent, in nigras verterentur. Mos enim Florentinis erat, ut fabis nigris uterentur, si suffragari voluissent, albis verò si refragari, contra morem antiquorum, præcipuè Græcorum, qui lapillis atris damnabant reos, albis autem absolvebant, Romani verò literis A, & C, tum absolvebant tum condemnabant, & neutri faventes parti N. & L. utebantur literis: quasi *Non Liqueret*, quod in quæstionem venerat.

Probauit autem eventus (ipsorum etiam adversariorum testimonio) vera esse quæ *Hieronymus* prædixisset, quando hi qui se fabas in pixide albas posuisse certò sciebant, ut adversarentur, nigras inspexisse testabantur, sic ut inviti sese suffragatos agnoscerent. Cumulabat authoritatem tentatus frustrà reditus *Petri Medices*, quem ille neutiquam reversurum in patriam & irritos conatus ejus omnes pronunciaverat.

Pari voce annua spectacula, & equi cursu victoribus more veterum proposita præmia, (quæ tolli posse nemo existimabat) sublatum iri dubio procul asseruerat, idque evenit, quamquam omnes fere in adversum Cives niterentur, albis usi fabis quas nigras inspexissent: Sublatorum spectaculorum causa bene moratis viris gratissima fuit, quoniam eo potissimum die *Joanni Baptistæ* sacro luxus civitatis multus effundebatur, multaque subinde accreverat inconditæ plebi semper grata licentia (ex qua proclivis in mala facinora, nec difficilis lapsus) populoque nihil non permittebatur. In hæc enim ut aleæ ludum & perditos plurimum ritus acerrimè invehebatur.

Alia quoque non parum multa, quæ bene institutæ beneque moratæ Civitati adversantur, tolli penitus enitebatur, & quæ radicitus evellenda nosset, sepenumero prænuntiabat. Difficillimum esset colligere quæ prædixit antequam evenirent. Certè oppugnationem Pisarum, & eo tempore & eis quibus utebatur modis incassum tentari monuit, quod suo etiam loco sumus indicaturi. Sed enim *Maximiliani Cæsaris* in vexandis Florentinorum rebus, dum Pisas appulit cum Genuensium classe, Pisanis infructuosum adventum prænunciauit, nec non alia complura, quæ veros exitus invenère, ex quibus maxima illi fides habebatur ad ea quæ monebat de moribus, deque omni sexu ad pietatis regulam & Christianæ Religionis normam instaurando. Propterea que vitæ instituta adeò in plerisque mutata sunt, ut priorum comparatione morum multi in alios omnino homines evasisse viderentur. Ordines Civitatis sunt seorsum ad normam priscæ societatis instaurati, Pueri Christianam simplicitatem edocti servare: cavere à lascivis vestibus, & à supervacaneo cultu, monebant ipsi viros antiquiores, incensi adeò, calore pietatis Christianæ excitarent, in eorumq; penetrarent domos, & illicita scelerum raperent. Quorum fervore multitudo ingens excitata, & mirum in modum ad bene beateque vivendum animata est. Fœminæ quas partes corporis minus opertas gerebant velare didicerant, authore *Hieronymo*, castisque actionibus operam dare, illecebras, & malitiæ fomenta depellere; Primores urbis ab honorum ambitu deterriti, intra fines civibus concessos continere se didicerunt. Pecuniæ vim ingentem pluribus incessit restituendi cupido, qua in re non solum frequentes

quentes erant, sed in pios usus longè profusiores fiebant: adeò ut honestis sanctisque moribus Civitatis facies quodammodo videretur immutata.

Quibus ex causis multiplex invidia in Hieronymum exorta est, deque ipsius constantia & animi tranquillitate.

POSTQUAM autem sanctitatis ejus crevit in universum opinio, crevit & apud multos invidia, atque ex invidia manarunt calumniæ; nam sicuti amicos ob eximiam sibi virtutem complures conciliavit, ita inimicos etiam non parum multos, eadem ratione in se concitavit. Poterat ille quidem universos diligere, ita jubente Christo, ita suadente natura. Poterant & maligni homines suadente Dæmone, strenuum Christi militem persequi, quem odisse plusquam vidisse nonnulli ferebant. Inter omnes verò persequutores Hieronymi hi acerrimi inventi sunt, qui moribus pessimis, & potissimum Ecclesiæ præsides quorum vita fœdissima universum orbem fœtore repleverat, Florentinique illi Cives qui usurariæ pravitati obstinatè operam navabant, & vitiorum cœno impensiùs volutabantur; illorum libidinem avaritiamque, illorum luxus simoniacasque labes insectabatur; publicè privatimque monere solitus, à Babilone (Romam intelligens) fugiendum esse, quoniam illuc & ea confluxissent vitia, quæ fuerunt olim dum rerum potirentur Romani, atque *in Tyberim Sirus Orontes deflueret*, & quæ posterioribus etiam seculis aut hominum malitia excogitasset, aut in Christi invidiam malignus dæmon terrarum orbi suggessisset, & ipsam flagitiorum omnium sentinam cloacamque effecisset.

Monachorum, Monacharumque & pene Religiosorum omnium contumelias ob id in se conflaverat, quod tepiditatem eorum (ita enim appellabat) & abusus quam plurimos coarguebat, suorumque Prædicatorum Fratrum calumnias & insidias expertus est, quoniam Congregationem fratrum Etruscam, ab ea quæ Cisalpinam incolit Galliam, segregaverat Pontif. Maximi authoritate, atque illam divino jussu constituerat. Dabant illi arrogantiæ nimiæ atque ambitioni, quod maximæ adscribere laudi debebant: siquidem secretionem hanc fecerat, quibus fuerat antea justis etiam de causis instituta, ob varios provinciarum mores, variamque victus rationem ab ambientis aëris & ingeniorum discrimine pendentem. Optabat autem ut eam vivendi normam tenerent sodales, quæ à *Divo Dominico* servata est, & paulò post fratrum omnium consensu, firmata & acceptata fuit. Nonnihil enim aliqui laxioribus habenis percurrere sinebant quod alioquin eorum legibus cautum ipse sciebat ne fieret, præsertim de prædiis possidendis. Cùm autem factu hoc longe difficillimum videretur, multique & magni viri primores etiam ordinis totis ei viribus obsisterent, eam prædixit tamen ipse futuram, atque inde ad bene beateque vivendum commoda sequutura. Ad hoc quippe divinis monitis & animatus & impulsus est; selectus enim ad id erat officii, ut emortuum fere vigorem Christianum, & perfectæ vitæ, publico exemplo, & sacri eloquii

permulga-

permulgatione revocaret, expurgandamque prius, deinde reformandam Ecclesiam præcineret, ea potissimum in urbe, quæ & præclaris ingeniis sit referta, & quasi in ipso Italiæ meditullio collocata, ut Propheticam videlicet vocem, ipsi Florentini qui negotiationi multiplici & peregrinæ mercaturæ vacant, non solùm per Italiam, sed per universum orbem dispergerent.

Quæ delegata sibi divinitùs munia quam libentissime obibat, doctrina simul & exemplo, tum discipulos, tum sectatores instituens, nil amicorum elatus laudibus, nihil vituperatione inimicorum commotus, sed per utrasque quasi per vulgatos Syrenarum cantus & per Scilleos latratus auribus cera obductis medius pertransibat, & Crucis vero, non navis fabuloso ligno religatus, procellosæ vitæ hujus æquora persulcans, ad optatam patriam properabat, ita liber curis, ita sine omni solicitudine (quamquam & persecutores gladio mortem intentabant, & veneno etiam insidiabantur) ut nihil minus quàm de tutela vitæ cogitaret, non ignavia quidem aut stupore, aut contemptu, verùm humanæ sortis expensione, meditationeque communis interitus, & contemplatione futuræ gloriæ, ad quam sitibundo pectore sic anhelabat, ut postrema vitæ hora, summe illi esset in votis. Deferebantur sæpe ad eum fallaciæ & doli quos inimici procurabant, jactataque ab eisdem in eum probra & contumeliæ: ad quæ lætus ille ajebat, putare se nil pati ab inimicis posse, ubi tranquillam animi pacem, quam possidebat, nequirent interturbare; quin immo optare (si modo id ita expediret aut commodè fieri posset) per compita plateasque, per fora, per tabernas ire; ut quæ in eum jactabantur maledicta, propriis auribus exciperet.

Quænam Hieronymo esset victus ratio, qui sermo, quæ proloquia.

VICTUS ratio illi cum aliis communis, id magni illius & nunquam satis laudati *Bernardi* pro comperto habens, mirari homines eum solere, qui agit quod non consueverunt cæteri. In ipsa scilicet ratione cibi & potus ac hujusmodi. In vestibus munditiès apparebat, ejusdemque in id sanctissimi viri verba repetebat, *Paupertatem sibi placere, non sordes*. Cibo & potu quantum fieri poterat abstinentissimus fuit, quos semper de communi sumebat mensa, nisi cum homines non omnino vulgares Florentiam ad eum visendum accederent. Tum enim hospitum mensæ convivebatur, tametsi gustum ob assiduas contemplationes postremis annis pene omnem amisisset.

Sermo ei familiaris, qui & nullam sanctitatis speciem affectatam prætenderet, & in hortamenta virtutum, vitiorumque detestationem magna cum dulcedine spiritus accederet. Quæ autem sepissime proferret, & quæ tanquam proloquia libentissime usurparet, hæc fere in universum erant, *Tantum scire homines quantum operarentur*, quod à *Divo Francisco Assisino* (cujus vita vehementissime afficiebatur) prolatum olim memoriæ proditum est; nec id quidem abs re ut opinor, cùm ex operibus quæ de charitate procedunt pendeat beatitudo, cujus adeptione sciendi desiderium impletur. *Similem* item *esse*

animam

animam hominis ajebat, ferro, quod in medio duorum magnetum ponitur, quorum supernè unus, alter infernè collocetur, conandumque esse assidue, ut eum, qui inferius positus est, abdicemus, & ad superiorem illum sublimemque trahamur, terrenis videlicet voluptatibus, quibus sensus illiciuntur, & ad inferna trahuntur, omnino posthabitis, hareamus rebus spiritualibus & invisibilibus, ad quas & facti sumus & divinis monitis invitamur.

Illud quoque, ut à vanæ gloriæ quæstu amicos removeret, solitus erat afferre, *Spiritualem cibum hac in parte non differre à corporali, quod sicut hic etiam si suavissimus sit, si laudatissimus, non in ejus tamen qui nutritur naturam evadit universus, sed pars ejus insito calore non omnino concocta modificataque per corpus in excrementa vertitur, & loca petit inferna. Sic & ille similiter, qui tametsi bonitate fultus videatur, & prima fronte cœlum petere, parte tamen aliquantula vergit in ima qua veneno gloria præpeditur, ne charitatis calore concoqui possit ex integro, modificarique per corpus & numeris omnibus absolvi.*

Ad indagandam quoque veritatem & ad invidias reliquasque affectiones animi pravas effugandas, profatum hoc persæpe repetebat; *Eum qui exquisitissime videre velit, infecta oculorum conspicilia deponere oportere: nam si pura & nitida sint perspicilia, rerum species uti sunt in pupilla recipi: si verò viridia, carulea, purpurea, cerea, vel fusca fuerint, adulterari quodammodo formas qua ex rebus depromuntur, talesque qualia sunt conspicilia videri solent; haud secus evenire intellectui, qui phantasmatibus tanquam speculis quibusdam utitur ad contemplandum: ea, si adventitiis coloribus impermixta fuerint, lucidam in respiciendo & in ratiocinando veritatem patere, necnon tranquillam & congenitam pacem præsentari: si rubedine, fulcedine, viriditat maculata, falli primum spiritualem visum, deinde vitia, contumelias, cædes, livorem, tristitiamque suaderi.*

Solebat item monere studiosos literarum, ne authores sibi voluntariè deligerent, sed ratione, nec præponendum sibi putarent *Aristotelem* vel *Platonem*, vel illum aut alium ex Theologis, quoniam ex nimia affectione, veri judicium inficitur: duce igitur intellectu, non voluntate hujusmodi in rebus utendum esse, ut liberum postea fiat de veritate judicium.

De mira Hieronymi lenitate & amore paupertatis.

VISENDI eum & alloquendi omnibus facultas data est, ut inimicis etiam & persecutoribus aditus non negaretur: qui si quando colloqui cepissent, eorum plerique qui oppugnatores venerant, mox propugnatores facti discedebant, dulcissimo quodam humanitatis & lenitatis vinculo irretiti. Idque nonnullis aliquando contigit; ut ab ejus aspectu se prius non subtraherent, quàm quæcumque in eum maledicta sparsissent, quascunque decipulas moliti fuissent, suapte sponte faterentur: quibus ille nihil succensus, non ignoscebat modò, sed ea mansuetudinis & benignitatis verba rependebat, quibus se ab eis veniam postulare magis quàm præbere videretur. Ea quippè nativa fuit hominis placabilitas, ut nunquam ad acerbam reprehensionem infrendere visus sit, nunquam iracundiâ vocem extollere, nunquam vultum

quantum;

quantumvis plurimum lacessitus, indignabundus mûtare, In eliminandis vitiis exardescebat quidem, sed cum è suggestu verba faciebat ad plebem; communi autem in sermone, pressa potius & leni oratione, verbis simplicibus, quàm aut soluta exageratione & impetu, aut exerta voce utebatur. Et quamquam vitia, non homines insequeretur, in ipsis tamen vitiis objurgandis commodius interdum etiam & utilius arbitrabatur, pacato & tranquillo sermone quàm turbulento & exagitato uti, probatos corporum imitatus medicos, qui vulneribus quidem medicamenta interdum admovent caustica & acerrima, adhibentque ferrum & ignem, si fomenta non prosint, ægris autem non modo non succensent, verùm & compatiuntur potiùs, quin aliquando, si conducere putent, blandiuntur. Discipulos suos crebro monebat, sibi à Principum hominum qui omnino Christianè non viverent, cavendum esse commercio, ratus iis qui Christi se Cruci affixissent, divitum & Principum virorum amicitias venenum fore. Quod quidem tantùm aberat, ut ipse non modo servaret, ut & ab affinium consanguineorumque conversatione, posteaquam religionem adiit, enixè caverit. Sed neque unquam curavit, ut & illi opibus juvarentur, quæ non satis etiam ad decentiæ victum suppetebant. Cùm enim *Nicholaus* ejus pater vir probus, ex honestis opibus ad modicas, ob crebra vadimonia devenisset, abstinuit etiam vir sapientissimus ab hoc pietatis officio, tum quia divitias illis impedimento fore ad consequendam animi salutem rebatur, mediocritatemque eam quæ in paupertatem declinat conducibiliorem esse, tum etiam quia calumnias in se non parùm multas conflasset, quibus ei officio quod sibi delegatum divinitus fuerat derogatum iri cognosceret, eoque magis quod ejus persecutores spargebant in vulgus, quæsisse eum sororibus dotem, à qua sæpe etiam oblata quàm maxime abhorruerat: quandoquidem *Joannes Picus* patruus meus, dum venditis mihi patrimoniis duo aureorum millia dempsisset ex acervo pecuniæ, ipsamque egenis erogare proposuisset, qua potuit voluntaria propensione *Hieronymum*, quem ad id negotii delegerat, rogavit, ut quadringentos ex eis in dotem sororibus daret quod tunc maturo ipse consilio renuit. Renunciatum tamen *Laurentio Medicis*, qui tunc Florentinam Rempublicam gubernabat, aliisque permultis, persuasisse *Hieronymum Pico* ipsi eadem de causa, omnia illa ducatorum millia pauperibus distribuenda, ut inde nuptui sorores traderet. Quam quidem rem tantum absuit ut aut cogitaret, aut proponeret, aut acciperet, ut etiam ipse *Joannes Picus* patruus meus, in maximam *Hieronymi* laudem & mihi & aliis retulerit, ut acciperet ab eo nunquam nec rogantem se potuisse impetrare. Voluntariæ paupertatis ardentissimus amator fuit, ad eamque totis præcordiis sitiendam sodales suos identidem hortabatur. Nec secus honoratos habebat Christi servos strictiori addictos religioni, pannosis indutos vestibus & rudibus, ac seculi divites in auro & coccino, servorum etiam cuneis constipatos. Fratrum Sodalium vestes breviores strictioresque aliquando constituit quàm esse consueverant, ad normam eos & exemplum revocans antiquorum, qui pauperrimam (ut ita dixerim) paupertatem docuere. Monuit item, ut à gestandis crepidis abstinerent, superfluas eas existimans, quando earum loco soleas quasdam calceamentis inserere, & commodius foret, & his etiam à quibus victum mendicabant gratius, quos minus quam

 fieri

fieri poterat vexandos dicebat, exemplo Pauli, qui tametsi victum à Corinthiis jure suo vendicare posset, maluerit tamen scenofactioriam artem exercere, unde sibi ad tolerandam famem provideret.

De Hieronymi mira totius vitæ puritate, in Dei amorem etiam per extasim propensa, deque miraculis quibusdam.

NULLIS omnino earum rerum, quæ sub lunari machina continentur, intento afficiebatur animo, nec discipulos affici volebat, ut in Deum totis viribus commodius ferri possent, & quo pacto id facilè assequerentur nonnullis regulis explicatum reliquit. Idipsumque exemplo prius quam verbo monstravit, siquidem implendæ superiorum voluntati promptissimus fuit, cella sua contentus, nihil doctrina elatus, nihil ob id quod præsideret tumidus, nihil curiositate inquietus, verùm calcatis animi pede terrenis omnibus, jugi divinorum meditatione & satur & placidus. Qui si quando vehementius quam oportuerat affectu se rei cuipiam inhærere comprehendisset, id à se quanto ocius fieri posset, abjiciebat, etiamsi tale esset ut spirituale magis quam, sive temporarium sive seculare dici posset. Namque & sacros libros, & sanctorum imagines, & quæ etiam in Dei honorem ipse cuderat commentaria, vel quibus suberat, vel discipulis, vel (impetrata venia) amicis tradebat, ne qui totus in Deum ferri animus atque integer esse debet, ad sublunaria isthæc diligenda divisus paulatim procumberet, Integritatem carnis ad extremum custodivit & qui eo pollebant munere, mirificè ab eo diligebantur. Inter omnia verò à quibus caverat vitia, insultus humanæ gloriæ diligenter observabat, simulacrum ob id cranii ex ebore fabrefactum frequenter habebat in manibus, quod attritu digitorum assiduo ferè consumpserat: ajebat enim, ejus aspectu gloriæ vanæ stimulos obtundi; quando & quæ fuerant, suntque, & quæ item futura putarentur hominum capita, horrida falce mortis, quæ humanæ gloriæ flosculos quantumlibet florentes exscindit, calvario illi essent evasura similia. Sed & pro ea maxima quâ pollebat augenda fide æneam crucifixi Jesu præ manibus habebat effigiem, aut tunicæ manibus insertam frequenter gerebat: ut si quando (quod futurum expectabat) occideretur, gestu saltem & opere, si linguæ officium interclusum fuisset, Christianam fidem, ipsa exhibita Christi Crucifixi imagine, profiteretur. In orando Deo & frequentissimus & assiduus fuit tantaque in eum animi propensione ferebatur, ut Evangelicum orationis indefessæ decretum se implesse palam faceret. Noctis tempus omne, præter id parum quod somno dabatur, oratio sibi & contemplatio vindicabant. Dies inter publicas & privatas orationes finem accipebat, ea duntaxat ejus parte vix dempta, quæ naturæ necessitati & ordinariis divinorum eloquiorum lectionibus impendebatur: quamquam præpediebatur sæpe amicorum concursu, qui variis de causis hominem consulebant, atque eo veluti internuncio quid esset opus facto, Deum sciscitabantur. Eam namque cum ipso amicitiam ob cordis puritatem & assiduas orationes injerat, ut nihil à Deo sibi, quod non impetrarit, revelari petierit: eoque

que jam devenerat ut per decennium antequam moreretur, nil de sermonibus quos habiturus erat ad populum (tantâ erat in Deum propensione) inciperet cogitare, priusquam id de quo dicturus esset, divinis oraculis erudiretur. Rarissimum quidem donum paucissimisque à Deo concessum: Et quamquam scribit *Areopagita Dionysius*, *Carpum* illum Cretensem Episcopum nunquam consecravisse mysteria, nisi visione propitia præeunte: hoc tamen illi huic homini, ex innumera multitudine munus est commodatum. Rapiebatur in cœlum etiam ejus anima persæpe, divinæque Luci adeo copulabatur, ut destitutum sensibilibus officiis corpus velut emortuum relinqueret. Eveniebat hoc illi dum divina faceret; atque ob eam causam semotis, quantum fieri poterat, arbitris, Dominicum sub altaris Sacramento corpus & sanguinem pertractabat: sed qui lucernam, non sub modio, ut occulatur, verum sub candelabro, ut patefiat ponendam statuit, quandoque in cœtu sodalium fratrum corpore ejus exanime remanente, mente eum ad cælestia gaudia trahebat. Brixiæ olim dum esset, nocteque ea qua Christi Nativitas præsentatur, cum divinæ laudes in Ecclesia vocibus peragerentur, corpus ejus immobile per quinque horas mansit, sic mente & affectu penitus in Deum absorptus ob sancti Spiritus præsentiam, ut facies ejus magnum lumen emitteret. Exactis enim divinis, qui regressi postea sunt ad finem rei contuendum, se vidisse testati sunt, ipsam *Hieronymi* faciem, extinctis etiam lampadibus noctis tenebras fugavisse, ejusque fulgore Chorum ipsum Ecclesiæ universum illustratum fuisse. Sic me præsente *Augustinus Morus* Brixiensis, ejusdem professor Ordinis non auritus tantum sed oculatus hujusce rei testis, nostræ Mirandulanæ plebi de pulpito asseveravit. *Silvester.* ejus vitæ comes & martyrii consors, roganti mihi de *Hieronymi* sanctitate, atque obsecranti ut occulti quippiam proderet in rerum ejus confirmationem (sciebam enim eum multorum secretorum conscium) affirmavit, columbæ speciem, quæ Sancti Spiritus præsentiam gratiamque indicaret, semel atque iterum se vidisse *Hieronymi* humero insidentem, argenteis aureisque coruscantem pennis redimitam, & rostro in aurem ipsius porrecto insusurrantem. Eodem Spiritu sancto revelante, humanarum ille mentium arcana exquisitissima prope perspexit, & plerisque hominibus suorum maculas criminum leniter coarguendo & detexit simul, & ut eas elueret author extitit. Objurgavit enim ex sodalibus quempiam, & peccata nonnulla sub oculos posuit, quæ ille postea in penitissimis recessibus diu celasse soli que Deo nota fuisse confessus est. Sed & Florentinum quoque civem, detecto animi, quod tegebat, ulcere sanavit. Nam licet is divina diu mandata servasset, in id tamen impegerat criminis, quod visam de fenestra venustiorem feminam concupivit, & mente adulterium commisit. Postea verò cum *Hieronymo* per Bibliothecam ambulanti occurrisset, salutatus ab eo statim & reprehensus est, quod non is esset qui pridie fuerat, quo audito ad sacerdotem ille tremebundus confitendi criminis gratia statim cucurrit, & supplex veniam deprecatus est. Dæmones qui vel obsessa corpora vexabant, vel ad hominum terriculamenta per ædes sancti Marci strepebant, mirum in modum ab aspectu *Hieronymi* formidabant, nec unquam ejus sincere nomen præ rabie exprimebant, sed aut literas invertentes, aut nomen decurtantes, aut in aliud ludicrum alludentes transformabant. Illud maximè

mè dolebant, magnaque vociferatione conquerebantur, impetrare illum à Deo quæcunque vellet, nec unquam genua ubi ea posuerat levare solitum priusquam voti compos evaderet. Minabantur illi persæpe, sed illicò evanescebant, sanctissima quæ in eos effunderet verba subveriti. Eo tempore quo Ethruriæ sodales fratres à Cisalpinis secreverat, dæmonum numerosa cohors, bono quod inde sequi conjectabantur infesta, cœptum præpedire opus molita est: proinde & cœnobii habitatores universos molestiis impetere, & terroribus quatere, quorum insultibus, tum orationibus, tum adjurationibus continuis *Hieronymus* obsistebat, & noctu etiam sanctæ aquæ aspersione per monasterium psallens eos à cellis & ædibus abigebat. Sed postquam juvari discipulos *Hieronymi* precibus magis quam lædi suis infestationibus ac umbratilibus bellis animadvertêre dæmones, cessandum sibi duxerunt: plus tamen in *Hieronymum* conaminum, quo poterant impetu molientes, cui & noctis intempestæ silentio consuetum dum iter arriperet, & cellas omnes psalmis & aquæ sacræ guttis seu propugnaculis armaret, sic densarunt aërem (mihi postea sicut ipse retulit) ulterius ut sibi facultas omnino per cœnobium incedendi præclusa videretur; hisque sint illi verbis interminati. Quot tibi malorum acervas & quæris; Nos in te namque tot & tanta concitabimus ut sustinere non valeas. Ad quæ lætus ille respondit, quæcumque vellent pararent & exercerent, horum nihil se formidare, quia *adjutorium ejus in nomine Domini qui fecit cælum & terram.*

Tanta erat ejus animi puritas, ut semper eadem polleret lætitia, sive à dæmoniis tentatus, sive à pessimis hominibus molestiis affectus, sive à carne vexatus: Convenereque omnes qui mecum eo familiariter utebantur, nihil in ejus conversatione mirabilius ea videri pace, quam & corde gestabat & vultu prætendebat. Quæ quidem inter omnifarias procellas secura semper & immobilis perseveravit, eademque cum illa fuit aut illius certe particeps quam Christus Apostolis dedit & mundus dare non potest: nihil enim in ea momentanei, nihil perituri, imò iisdem omnino spretis, in æterna illa & semper mansura quiete sui radices amoris fixerat. Proinde meritò pax illa florebat. Nam qui res fluxas amat, diffluit & ipse animo, momentisque mutatur; qui verò stabilioribus rebus affectu inhæret, fluxis calcatis omnibus, ab omni motus & temporis injuria, mente liber æternitatem ipsam assequitur, & felicitati futuræ initiatur. Quandoquidem ea est amoris conditio, ut res natura ipsa discretas colligat, uniatque, adeò ut amantem in amatum ipsum quoad fieri potest planè transformet. Quapropter ibi esse quemque ubi desiderium ejus est, & receptum jam ab antiquitate, & divinis etiam atque humanis libris extra omnem controversiam confirmatum est adagium.

De

De Commentariis, libris, opusculis, Epistolis, ab Hieronymo compositis atque editis.

SED etsi tot & tantis, ut diximus, occupationibus detineretur *Hieronymus*, eo tamen non destitit, quin & suo & posteritatis seculo, non tam exemplis vitæ quàm literarum monimentis opem ferre niteretur. Multa namque varii generis latina lingua composuit: nonnulla quoque italico idiomate tam prosa quàm versu, ex omnibus autem quæ unquam cuderit operibus, præcipuum id certe fuit quod in probationem Christianæ fidei editum quatuor distinctum libris, *Triumphus Crucis* inscribitur, atque ceteris præponendum, non tantum stilo, qui certè cæteris eruditior est, sed & ipsa, quam tractat, materia. Proximum & illud huic existimo rerum utilitate, cui *De vita simplicitate* titulum fecit, quinque libellis exaratum, in quo certissimum est ea contineri omnia, quæ ad bene beateque vivendum homini Christiano judicantur utilia; sed & illud, cui titulus *Solatium itineris mei* nihilo inferius, si ejus & doctrina & subtilitas probè spectetur: quanquam illius materia plurima sui parte duobus quæ recensuimus superioribus voluminibus pertractatata sit. Ad hæc visa quæ sibi divinitus offerebantur scriptis mandata, uno complexus est libro, cui titulus est *Revelationum compendium*, in quem insipienter invectus est quidam *Samuel Cassinensis* ex ordine Minorum, qui vulgo Zoccolanti dicuntur libello proprio & peculiari, quem vix in publicum datum inita defensione *Hieronymi* confutandum suscepi, defensionemque illius inscripsi *Hieronymo Tornelio* Præsidi ordinis Minorum. Opusculum item edidit, quo illi erudirentur qui & audiendis peccatis & impertiendo pœnitentiæ Sacramento præsunt: quod *Manuale confessionum* vocavit, ex aliorum opinione magna ex parte confectum. Librum quoque in defensionem fratrum sodalium, qui sub Ethrusca Congregatione degebant, instituit, ob Summi Pontificis *Alexandri VI.* molestiam, qui laxioris vitæ fratribus in ea quæ Romana dicebatur congregatione degentibus miscere modis omnibus volebat eos, qui sub auspiciis *Hieronymi* sacris, & disciplina militabant. Cui nusquam voluit acquiescere Hieronymus reunionem illam & Dei contrariam voluntati & in proximum charitati protestatus. Quam ob causum in *Hieronymum* magna est conflata calumnia & anathematis irrogata sententia: minas autem ille non est veritus, Pontifice rem minimè justam & sacris literis adversam procurante. Namque is, ubi crescere Christianum vigorem animadvertit, suffragarique bonos viros undequaque Hieronymo tam in ipsum Pontificem, quam in cæteros Romanæ Curiæ vitiis immanibus implicitos, divinis armis palàm ferocienti paratas illi cohonestare fategit insidias. Volebat igitur, ex *Ethrusca* atque *Romana* quam nuper in id erexerat congregatione una hoc prætextu coalesceret; quæque sub *Hieronymo* merebatur *Ethrusca*, aliam quæ desertoribus plena erat reformaret: Cui Hieronymus, & malis bonos inquinari non sustinens, præterquam quod ad se unum res illa non pertineret, ad sanguinem usque restitit, sciens his non religionis zelum & incrementum, sed suorum quæri discipulorum populationem & exterminium, qui sub jugo

pravorum.

pravorum præsidum sic attererentur & à reprehendendis emendandisque criminibus eorum ipse jussis & minis & carceribus arceretur: Eam autem sententiam Pontificis vanam, irritam, nullius roboris & momenti, ipsemet in suis ad populum sermonibus multis rationibus ostendit. Ego quoque duobus libris editis, quibus titulum feci *De injusta excommunicatione* idipsum monstrare curavi. Extat & ejus liber, cui *de Prophetica veritate* titulus est, in multas distinctus disputationes, sub mysticis vocabulis divinorum munerum exactus. Extant & *Epitemata in naturalem moralemque Philosophiam* confecta. Extant & *decem libelli de Dialectica* scripti more pene Mathematico, posteaquam centum questiunculas brevissimas de eadem facultate composuit; opus item *de Poetis* edidit, idque, ut ipse dixit, *Joannis Pici* Patrui mei rogatu, ad retundendam quorumdam in Poetis gentium colendis nimiam curam, quamquam ipsimet *Hieronymo* sacra placebant poëmata, hoc est quæ pura sinceraque essent, nil superstitionis immixtum haberent, nisi inter confutandum aut objiciendum, ut nostra magis, hoc est Christiana religio resplendeat, licet hujusmodi carminum scriptoribus appellatio Theologi verius congruat quàm poetæ: Quin nec ipse dedignabatur cudere carmina. Edidit enim quandoque *Rithmos* religione fretos, lingua vernacula, quorum multi extant & decantantur. Commentationes præterea plurimas in sacra eloquia perscripsit. In mundi *Genesim* à Moise narratam, *In eandem Genesim* sparsim complura. *In partem libri Levitici*, In *Psalterium Davidicum* cursim & paucis, sed in nonnullos plasmorum ampliter, In eum præsertim cujus initium. *Qui regis Israel intende.* Quinquagesimum quoque psalmum dum esset in vinculis absque ullo librorum adminiculo, imò omni corporis vexatione & mentis angustia jactatus latissimè interpretatus est. Explanavit item quinque versiculos ejus psalmi cui principium est. *In te Domine speravi non confundar in æternum.* Ad hæc commentarios cudit *in Solomonis Cantica* brevissimos, & stilo quasi laconico exaratos. In *Hieremiæ Threnos* etiam, quæ *Lamentationes* à nobis dicuntur. Sed & *Quadruplicem Dominicæ orationis expositionem* perfecit, & quî fieri commodo possit simul edocuit, ut ex lectione ad orationem, ex eaque ad meditationem & contemplationem ascenderemus. *Job* quoque *librum* interpretari aggressus, at in quinto & decimo capite ejusdem variis distentus occupationibus desiit, quæ impedimento etiam fuere ne cœptam *Evangeliorum interpretationem* absolveret. Adde *Conclusiones perbreves Pontificiorum decretorum*, quæ exposuit, ac *Expositionem exactam in Gradus Bonaventuræ Ordin. Minorum*, quibus ad perfectionem vitæ spiritualis ascenditur, quam *Agamemnonis Bononiensis* rogatu edidit. *Quæstiones* etiam plurimas, tùm *Philosophicas*, tùm *Theologicas* terminatas reliquit vario argumento; nec non *bene vivendi Regulas* complures extruxit. Simul & *Epistolas complures* scripsit variis de causis: & hæc quidem omnia Latina lingua ad meam notitiam pervenere, quamquam & multa alia extare, ab his qui videre, perdidici. Quæ autem vernacula lingua Italica perscripserit hæc fere habentur. *Liber de Christi amore.* Liber *de oratione*, alius *In mentalis orationis defensionem.* Tractatus unus *de Humilitate.* Alius *De sacrificio Missæ & mysteriis ejus*, alius quo *Decem præcepta divina* explicantur. Opusculum *De viduali vita.* Aliud opus *Contra divinatricem Astrologiam*, quod ex *Joannis Pici* Patrui mei disputationibus

onibus collegit. Idque in ejus ipse proœmio præfatur. *Ad Sacerdotes* item *& Clericos* themate ex Levitico sumpto *Monitorium opus* quod pro eorum vitæ norma haberi potest. Sed & *Regula ad Religiosos viros exhortatoria* & *monitoria*. *Epistola* non parum multæ spectantur, quarum præcipua est ea quam *ad Magdalenam* sororem meam cenobium Virginum sub sanctæ Claræ Regula jamjam ingressuram, rogatu meo conscripsit. Quæ circum tria quæ vocant essentialia Religiosorum vota diligentissimè versatur. Scripsit & *Expositionem salutationis Angelica ad Virginem Christi matrem*. Et *spirituale adversus corporalem pestilentiam antidotum* confecit. Et *Hymnos* cecinit carmine Italo, *Laudes* vulgus appellat. *Crucis* præterea. *Triumphum* & *Revelationum compendium* quæ Latino sermone prius ediderat, vernacula etiam lingua exaravit, ad eorum utilitatem qui Latinas literas ignorant. Extant & *Sermonum* eorum quos habebat ad populum nonnulla volumina, quæ formis excusa sunt, & in publicam data utilitatem: & de suggestu pronunciantis ab ore notarii velocissimi calamo & opera excepta sunt, & pro miraculo est habitum potuisse quemquam scribentem manu, viri linguam tam velociter & fervide disserentis immo fulminantis assequi.

Laudes prædictorum operum Hieroymi summatim attinguntur.

CONARER lectoribus librorum hujusmodi utilitatem pandere ni vererer in re tam aperta verba prodigere: Illud duntaxat proferam, præter Philosophorum, præter *Thomæ Aquinatis* Theologica dogmata, præter proprias in utraque facultate non parum nobiles inventiones, quibus ejus referti sunt libri, tria etiam hæc in eis peculiaria nec laudata satis plurimum elucere; maximum scilicet fidei lumen, clarissimum prophetiæ jubar, ardentissimamque in Deum hominesque charitatem. Tria quoque alia, in quorum singulis insignes etiam excelluisse viros, magno semper est honori datum, in eo uno simul egregiè fuere collecta, hoc est partis rationalis irascentiæ & concupiscentiæ munia, peculiari quodam modo fulsere, cùm tamen laudi non modicæ sit *Augustino* datum, & *Thomæ*, quod in ea quæ rationalis est parte fuerint eminentes; *Hieronymo* & *Ambrosio* quòd irascentiæ; *Gregorio* & *Bernardo* quòd concupiscentiæ facultatem exornaverint. Primi ordinis viri veritatis contemplatione celebres habiti: Secundi, criminum osores & expulsores egregii: Tertii, præcellentes divinæ bonitatis dulcedinisque scrutatores. Et quamquam propriæ virtutes hæ, quas recensuimus, in antiquioribus illis, communes non excluserint, *Hieronymi* tamen *Opera* seorsim, hæc & specialiter, simulque omnia quæcunque alia complecti videntur egregiè: quæ tanta facilitate explicuit, tantaque dexteritate protulit, ut horum in quolibet tam summus habeatur ac si uno tantum consummatissimus toto vitæ tempore laborasset. Illud silere noluerim, de probationibus fidei quas meditatus est, memoriæque mandavit, si periculum fiat, facilè inventum iri, nec tot nec tales unquam superioribus seculis excogitatas. Prophetica

verò

verò munia novo illum & eminenti modo tractasse, constat, utque prioribus, sic & nostro huic corrupto etiam congruere seculo ostendisse, quòd hominum pars maxima humanæ ignorantiæ caliginem, luce divinæ scientiæ fulgentiorem autumet. Dei autem proximique charitatem notum est eum sic excoluisse, atque sic in ea maximè succensos homines inflammasse, ut hoc longè lateque serpat adhuc incendium: tam vividus erat ignis, adeo & illius cordis & oris & calami follibus exagitatus est.

De proposito ignis periculo super concertatione rerum Hieronymi.

CÆTERUM perseverante in eum malevolorum civium rabie, quæ Pontificis invidia creverat *Franciscus* quidam *Apulus* ex Minorum Ordine, qui *Zoccolanti* vulgo nuncupantur, tunc Florentiæ in eorum sanctæ Crucis templo concionabatur: Pontificis pollicitationibus (ut creditum est) animatus, *Dominicum Pisciensem* calumniis impetere cepit, quem sibi *Hieronymus* sacris habendis Concionibus subrogarat, atque ob eam præcipue causam, quod ad populum verba faciens, pro veritate doctrinæ *Hieronymi*, ac Prophetiæ, nec non pro asserenda anathematis irrogati vanitate, igni sese expositurum obtulerat, si quis ex adverso periculum subire voluisset. Res hæc à Dominico ne fieret sacris canonibus cautum prima fronte videbatur, ob id quod vulgaris probationis prohibitum aliquando videretur à Canonibus experimentum: animadversum tamen ab eruditis est longo hanc ab ea distare intervallo: quin observatum, hunc veritatis manifestandæ modum olim in Ecclesia usu fuisse receptum, cùm ab *Heleno* Heliopoleos antistite, qui ad abolendam hæresim imperterritus insilivit in ignem, & evasit incolumis: tùm à *Coprete* sanctissimo Monacho, qui ad confutandam Manichæorum hæresim non solùm ardentissimum ignem transivit, sed in eo dimidia hora illæsus omnino perstitit: tum etiam in ipsa civitate Florentiæ per *Joannem Gualbertum* virum sanctissimum, id posse fieri confirmatum; quandoquidem ob pellendum è sede Florentinum quendam Episcopum, qui labe simoniaca pollutus erat, quòd contradiceretur ex adverso, & negaretur illius esse criminis Antistitem inquinatum, in veritatis ipse testimonium, fecit ut unus è suis Monachis ignis rogum passibus pertransiret. At majoris momenti esse quæ à *Hieronymo* dicebantur, asserebant; quandoquidem non ad unius urbis solùm sed ad orbis universi pacem felicitatemque pertinerent; nec ob unum duntaxat crimen, quo Florentinus unus afficiebatur Episcopus, sed ob universa quæ & Pontificem Maximum & reliquos fere omnes cùm Ecclesiæ præsides, tum seculi Principes infecerant crimina, atque ex eis maxima populis universis immineret pernicies. Agitabantur hæc fortè inter prudentes & eruditos viros: horum verò nihil ad *Apulum* offerentem socium ad id experimentum pravorum civium impulsu, nec eo quidem consilio, quod immunem à conflagratione se fore putaret, (identidem ut ipse jactabat) verùm ut adversæ partis defensore pari concrematione consumpto, res *Hieronymi* vana probaretur. At ubi

Dominicus

Dominicus urgere cepit, & de standis promissis *Apulum* postulare: involvit ille verba, & honestam subterfugiendi viam ratus, non cum *Dominico* se, sed cum *Hieronymo* tantæ molis authore congredi velle profitetur. Hoc se perfugio tutum existimans, minimeque sibi datum iri confidens Hieronymum, qui omnes Ecclesiæ primores, quos rebus à se prædictis repugnare noverat, in certamen ciebat, & ipsum *Apulum*, modò & Pontificis Maximi & inimicorum omnium summam delegari sibi imprimis obtineret. Res ad summum Magistratum urbis defertur, à quo & accersitur uterque, *Dominicus* quidem subscribit alacriter, *Apulus* autem cum *Hieronymo* duntaxat paratum se ait disceptare, corpusque suum & flammis objicere, non quod inde præsidio veritatis evasurum se confideret (ab hac enim ipse longissimè aberat) sed ut ipse quidem conflagraret, *Hieronymumque* unà ad incendium raperet. Reclamat *Dominicus*, multò æquius ad seipsum quam ad *Hieronymum* hanc pertinere contentionem, ut quo cum cœpta esset absolveretur. Provocatus namque ab eo fuerat in Prati oppido ad id discriminis, qui mox & annuente *Dominico* tacita se fuga subduxerat. Instat itaque *Dominicus*, polliceturque non tantum sui corporis, sed suorum etiam omnium fratrum in flammas ingressum. Idemque *Hieronymus* per autographos codicillos confirmat, fratresque omnes circiter 300. viris urbis Principibus offert, non utique arsuros, sed futuros incolumes, quibus tanta erat alacritas, tamque certa victoriæ fiducia, ut eam quasi frontibus inscriptam præ se ferre viderentur. Assurrexit etiam innumera populi multitudo, sexus, ætatis & conditionis cujusque, longo ignis periculum deposcens agmine. Ad hoc tandem post longam concertationem ventum est, ut *Dominicus* isque quem *Apulus* subrogasset, flammis se crederent. Ignis aperto foro maximus in longitudinem astruitur, ut subeuntium vel salute, vel interitu veritas patefieret, definitur dies, partes conveniunt. Prior *Hieronymus Dominicusque* innumera comitati turba, ad forum ubi pyra structa fuerat, perveniunt; pars altera eodem proficiscitur cavillis & dolis instructa; si quidem *Dominico* se ad ingrediendum ignem præparanti objicit *Apulus*, exuere eum, qua indutus erat, tunicam oportere, ob id quod incantatam putaret, & magica fortasse superstitione munitam, ne posset exuri. Nihil ille cunctatus libens, ea spoliatus alia mox induitur, opponit iterum *Apulus* Christi corpus (uti volebat Dominicus) in ignem una deferre secum non licere, quod & perfacilè comburi posset, tutelamque gestanti præstare, ne incendio periret. Respondet Dominicus in pactis esse, nihil ut objici possit alterutri partium, modò *Dominicus* ipse cum eo quem *Aplus* obtulisset per flammas ingrederetur; vanam præterea hanc esse censerique objectionem, cùm sola quæ foris apparent, panis accidentia flammis obnoxia forent, corpus autem Christi læsionis aliquid ab igne pati nequeat, sed nec perfidum (ut obtendebat) hominem solam ob ejus sacramenti præsentiam illesum evadere posse ostendit. Quibus etiam addebat *Hieronymus*, reum se mortis fore & confiteri, idemque pro sectatoribus spondere, si vel pilos panni ejus è serico vellere, quo consecrata tegebatur hostia, vel leviter ignis exureret. Renuunt tamen *Apulus*, impiique cives, veriti ne miraculum illud perageretur futurum toti orbi conspicuum. Quare discedunt omnes re infectâ, quod modis omnibus *Dominicus* peregisset, ne *Silvestro Florentino* ejus sodali

& sacerdoti revelatum fuisset angelico affatu nullo pacto debere *Dominicum* se flammis committere, nisi consecratam manibus hostiam gestaret. Id autem ea forte de causa potuit evenire, ne magicæ superstitioni (cui mysterium illud maximè obsistit) miraculum adscriberetur, neve alio quopiam verti posset, & in malignum dæmonem referri, cui facultas sublunaria ista hæc movendi suapte natura data est.

De tumultu plebis in Hieronymum & ejus captivitate.

EFFERBUIT hanc ob causam pravorum civium furor, qui magnam populi manum die sequenti ad ædem *sancti Marci* oppugnandam suscitant, ut *Hieronymus* eis omnino tradatur. Occluduntur fores ab amicis, ingruunt inimici, quorum illatam vim perpauci strenui retundunt. *Hieronymus* choro cum sodalibus clausus preces ad Deum pro amicis & inimicis fundit, stratus humi ad Christi corpus consecratum quod diu manibus gestaverat. Ignis interim valvis Ecclesiæ ab oppugnatoribus admotus patefacit ingressum, invadunt hostes, nullaque habita sacri loci ratione, obvia quæque diripiunt deprædanturque: Tentat interim dispositа jam hostium turma chori aditum, & alia parte quâ ad claustrum itur: quod animadvertentes Religiosi quidam tirunculi, Deo fisi fores aperiunt, accensisque cereis obviam exeunt: quorum aspectus sacrilegos illos adeò perterruit, ut non secus ac tacti fulmine ad terram ruerent, excussis etiam amissisque armis. Suffusi pudore regrediuntur, ad septem horas acriter utrimque certatum est, concursus in horas fiebat major, cùm ab octoviris qui primores urbis consensu constituuntur, palam edicitur capitali pœna, ne quis ædem *sancti Marci* defendat, eodemque mox edicto cavetur, ne *Hieronymus* intra ditionis Florentinæ terminos præterquam paucas horas immorari audeat; cui libens ille paruisset, ni qui tutabantur, honesta quadam eum violentia detinuissent. Ubi hoc à Magistratu supremo rescitum est, ad *Hieronymum* ipsum mittitur, accersiturque fide publica ut incolumis ad cœnobium reverti posset, pariter & *Dominicum* & *Sylvestrum* citant. Arripit itaque iter cum sociis, inimicorum cuneis stipatus, nocte intempestâ, vespere namque pugnari cœptum est: Prius tamen fratres omnes hortatus est præceptis stare, fidereque divinæ bonitati, scivisse se jam pridem addens futuram hanc cladem, sed destinatum diem ignorasse, ipsosque monens, ut quæcunque prædixisset pro certissimis haberent, æternum etiam sibi (ni vera loquutus fuisset) imprecatus interitum, Christi corpus quod manu retinuerat insumit. Consertque se ad Palatium Reipublicæ multis oppressus, inimicorum crudelitate, & opprobriis & ictibus, quæ suis locis operis progressu convenientius explicabuntur, cum pœnas simul eorum qui sævierant recensebimus. Tum vero fidem fefellerunt, qui futurum eum incolumem polliciti fuerant, capiunt enim detinentque in custodia.

De

De carcere ac tormentis Hieronymi & ejus responsis.

POSTQUAM igitur ad palatium ventum est, sciscitantur ab Hieronymo Præsides, vera ne an falsa essent quæ divinitus se dixerat accepisse? quem solita sua & cœlitus impertita libertate affirmantem, spreta, posthabitaque data securitatis fide, carceri mancipant, simulque socios disparatis cellis concludunt, cruciatibus falsum ab iis extorturi. Deliguntur infestissimi viri quindecim ex omni inimicorum ejus numero selecti, quibus examen demandant, facturos eos in ipsum carnificinam (quo flagrabant odio) existimantes: quod quidem illis evenit ex sententia, eoque vehementius, quò majoris hebdomadæ sacramentum nihil veriti divinum excruciare hominem aggrediuntur, eo potissimum tempore quo Christi cruciatus in Ecclesia solemnibus officiis explicantur. Datus enim vinculis est nocte eâ, quæ sacrarum palmarum diem subsequitur, & biduo post tormentis hujusmodi traditus: manus decussim post terga revinciunt fortissimis vinculis, quibus ab alto demissus funis religatur; quo primùm in sublime trahitur, mox in præceps ruere ita finitur, ut & terram corpus non tangat, & in aëre suspensum ita proprio pondere resiliat, ut luxatis humerorum ossibus ac lacertis, maximus toto corpore dolor inuratur; alios demum excruciandi modos excogitant. Multæ tum in eum calumniæ, multa congesta scommata probraque, sputa & ictus, suis ut diximus referenda locis, variaque torquendi instrumenta ob oculos posita, illud tantùm ab eo quærentes, ut quæ de futuris præcinuerat recantaret, & se, quem futurarum rerum à Deo nuntium esse asseruerat, modò iret inficias. Ad id quoque extorquendum pedibus carbones accensos admoverunt, ut carne & nervis semiustulatis, præ dolore & cruciatus acerbitate dicta retractaret. Negat alacriter se facturum *Hieronymus* quod petunt. Repetunt ipsi funis tormina, eumque identidem exagitant, qui nihil aliud præterquam hæc in veterum Prophetarum ore versari solita, iterum atque iterum afferre voluit, *Tolle, tolle Domine animam meam.* Et ut cumulatius meritum proveniret, genibus positis, ubi tormina cessaverant, pro tortoribus supplex Deum rogabat: Antea verò his qui eum vexabant protestatus est, se vera prædixisse, ea credi ab iis ipsis deberi, si qua tamen illis adversa vi tormentorum dicturus esset, pro falsis tenenda. Insistunt tamen carnifices, nonnullaque ejus responsa tabellione adhibito excerpunt, id potissimum molientes ut falsum vatem ostenderent. Reddit Hieronymus ambigua obscuraque verba; sed alia quam interrogantium iniquitas exegisset, quæ omnia illi pro liquidis accipiunt & falsa quæpiam addunt, atque aliena pleraque & insulsa non parum multa comminiscuntur, bene actum putantes sibi, si plebis ignaræ & rudis animos ludificent, conceptamque de eo sanctitatis opinionem de universorum mentibus extrudant.

Sed quamquam homines erant alioquin pravi, adeò tamen sive occæcante malitia, sive Deo ita volente improvidi, ut nihil ausi sint intexere libellis ipsis quæstionum, quos vocant processuum, quo jure neci posset adjudicari. Siquidem nec ob ea omnia, quæ commenti sunt, quivis, etiam ex inimicis ratione

tione utens judicare, vel dare suspendio *Hieronymum*, vel afficere capitali pœna, ut ullo demum genere mortis plectere posset. Verum ut iis qui prudentia pollerent, mentis oculos perstringerent, sex ex illius collegio sodales ascisunt, atque in Palatium ducunt quo *Hieronymus* detinebatur quem coram advocant, ut tabellionem libellos recitantem audiat. Hic cum ambages omnes quas veris quibusdam sententiis commiscuerat, exerta voce recensuisset, *Hieronymum* interrogat, *verane an falsa legisset?* Cui vir Dei, *Quod scripsi verum est*, *Totum ne* repetit, respondit *Totum*; ait iterum, *ad verbumne? ad verbum inquam*. Tum ad suos qui accersiti fuerant sodales conversus, ad hanc sententiam verba fecit. *Quali* ait *vita & doctrina inter vos usus sim, eorum cum quibus versabar, latet neminem. Duo, magna hac & extrema in clade positus vobis mando: primum Novitios fratres omnes commendatos habete, proque viribus procurare memineritis, ut Dei timorem in quo enutriti, & christiana vita, quam edocti sunt simplicitatem custodiant. Secundum, ex intimo cordis affectu pro me ad Deum preces fundite, quem spiritus pene prorsus deseruit.*

Autumarunt quidam, quibus mens non omnino bona, negavisse Hieronymum responsis ad tabellionem factis, quas prius affirmaverat rerum prædictiones, dixisseque non *quæ scripsi* sed *quod scriptum est*, quippe cùm Italica lingua vulgari duo hæc invicem adeò consonent, ut nisi magna prolationi verborum diligentia adhibeatur, difficillimè distinguantur, siquidem mutata vocali, aspirationeque interposita, alterum in aliud quam facillimè vertitur. Fuit & alia sententia, dixisse illum *verum esse quod scriptum est*, non ad eos qui pravè interrogabant, sed ad id quod probè scriptum erat referens verba. Sed quoquo modo responsum dederit, compertum est ex re illud reddidisse, quamquam varia ab audientibus interpretatio facta est: Nam alii ambiguè de industria loquutum eum, & quidem consentaneè judicarunt, quo accipi simul possent, verum esse & notarii scriptiones fuisse scriptas, & suamet commentaria illis adversantia & divina etiam verba: Quum mos in Ecclesia sit apud eos qui de divinis loquuntur, identidem dicere *sicut scriptum est*, id semper ad sacra utriusque instrumenti verba referentes. Alii qui prædictionibus ad illam horam firmissimè perstiterunt, mutato gradu vacillarunt: Alii negationis expressæ avidi prorsus deciderunt: nutabundi alii expectandum rei finem statuerunt: attamen eorum qui aderant plurimi, quos inculpata Hieronymi vita & clarissima doctrina, rerumque prædictarum consentanea ratio & visa miracula in fide stabiliverant, verbis quæ proferebat acrius intendentes animadverterunt, non quæ à tabellione contra jus & fas extorta, tum aut adulterata fuerant, sed quæ ipse de rebus futuris scripserat vera asseruisse, & in hanc ipsam sententiam plerosque confirmarunt. Illud affirmantes fuisse in usu prioribus illis veteris Testamenti prophetis, perfidis interrogantibus obliquè adeò ambigueque respondere, ut quæ affirmaverant negavisse viderentur, contraque quæ negaverant viderentur affirmasse. Sic *Micheam* Acabo Regi de Assyriis expugnandis respondisse; Sic Prophetam *Amos* nec se Prophetam esse, sed nec Prophetæ filium dixisse. Sic *Joannem Baptistam* dum de Prophetiæ munere rogaretur loquutum fuisse. Et in hanc quoque sententiam Prophetæ *Ezechielis* nonnulla, deque responso *Elisei* ad Hazaelem depromi dicebant. Addi poterat ex *Hieronymi*, *Augustini*, & aliorum testimonio,

testimonio, quod clarissimus Propheta *Joannes Ægyptius Eremita* se non esse Prophetam asseruit. Scivisse autem hæc omnia virum sanctissimum, & in sacris literis præterea eruditissimum, qui & *Thomam Aquinatem* legerat, affirmantem non teneri quemquam in judicio veritatem aperire, qui non secundum ordinem legibus præscriptum percunctaretur, quemadmodum illis evenerat, quibus nihil erat curæ, jure an injuria procederent, modo ipsum vexarent *Hieronymum*, & ex humanis rebus eximerent. Nec enim ulla malitiæ indicia præcesserant, quibus opus est æquo sanoque judici, si cruciatibus uti velit ad veritatem extorquendam.

Inventum est etiam in quæstionum libellis, confessum fuisse Hieronymum Pontificis Nuntio, quæ prius negaverat Florentinis judicibus: at in illis plurima contradictoria pugnantiaque reperiebantur, quorum & pars magna consona erat iis, quæ ille liber à vinculis & solutus asseruerat. Inventum est item in posterioribus confessionum libellis obtestatum *Hieronymum*, se vi tormentorum multa dixisse & abalienari animo cum torqueretur. Atque hisce rationibus adducta permotaque vulgi pars præcipua, in fide rerum prædictarum stabilis perseveravit. Quin etiam plerique in dogmate perstiterunt, tametsi ambigerent *Hieronymum* tormentis victum, quæ prius de futuris testatus erat; ivisse inficias; quando & martyres complures, ut apud multos, & apud ipsum *Cyprianum* videre est, præ carnis imbecillitate torturam non sustinentes, ne torquerentur amplius mortem elegisse & peroptasse quo citius victoriam reportaren & coronam acciperent, quibus à tyrannis negabatur occidi, meritis tamen illorum fuisse postea concessum prioribus quod novissima carnis infirmitate fugerant, illud & addentes, hanc fortasse sui prævidisse Hieronymum infirmitatem in quam debebat impingere, & propterea præmonuisse plebem sæpius, ne etiam sibi ipsi fidem haberet, his ubi contraria loqueretur, quæ semel divino jussu de pulpito promulgasset.

De duobus judicibus ab Alexandro VI. contra Hieronymum missis, atque oratione morituri ipsius ad altaris Sacramentum, & de patefacto sociorum cordis arcano prædictioneque novissima.

PONTIFEX autem infensus *Hieronymo*, quem non eatenùs quia futura prædiceret, sed quòd in sacerdotes multa diceret, odisse ferebatur, ubi per Florentinorum Epistolas rescivit, captum eum & datum in vinculis, ssategit ad se Romam mitti: cui obsistunt qui tunc Rempublicam gubernabant tumultum plebis subveriti. Verum satiandæ immanitatis occasionem sibi præreptam intelligens, instat per judices tradi neci, nuntiosque ipse duos mittit Florentiam, idipsum qua ratione possint effecturos: Alterum Clericum Ilerdensem Hispanum nomine *Franciscum*, cognomine *Romulinum*, qui tunc erat minister Romani gubernatoris; alterum Prædicatorii Magistrum Ordinis *Joachimum* nomine. Ii postquam Florentiam applicuere, hominem

conveniunt,

conveniunt, quem etsi reperiunt vigiliis & orationibus fractum, inedia maceratum, tormentis semimortuum, cruciatibus tamen iterum exponunt, ut crimina quæpiam, quæ plecti capitis pœna debeant, fateretur; quæ ubi necquicquam se quærere, ob *Hieronymi* constantiam, animo comprehenderunt (siquidem nihil de quo sumi posse hujusmodi vitæ supplicium, in ejus tota vita ab incunabulis usque ad sextum & quadragesimum quem tunc agebat annum, repererunt) de nece statuunt, & ei mortem indicunt in crastinum; quod ille nuntium intrepido imperterritoque excepit animo, statimque sacerdotem sibi dari petit, cui peccata quamquam minuta Christiano ritu confiteretur, huic illius petitioni & voto per adversarios satisfactum est, tametsi oblique & præter usus, quandoquidem non de ipsius Collegio, hoc est, ex Ordine Prædicatorio (ut par erat) sed de Florentino sub regula *sancti Benedicti* Monasterio tres illis accersiti sunt sacerdotes, ut *Hieronymo*, *Dominico*, *Silvestro* morituris pœnitentiæ Sacramentum impertiant. Nox ea quæ supplicium præcessit huic muneri destinatur. Hinc sub ortu solis, sumendæ Eucharistiæ avidi in oratorium, sive triclinium ab ergastulo producuntur. *Hieronymus*, priusquam illam insumeret, dari sibi in manibus postulavit, quam cùm accepisset, mira perfusus animi lætitia in ejusmodi verba prorupit, *scire se ibi esse Deum illum Maximum Optimum, qui cælum terramque & universam denique naturam condidisset: scire & perfectam esse Trinitatem, indivisibilem & inseparabilem, tribus personis à se distinctis complexam, quæ Pater est, Filius & Spiritus sanctus, Filiumque ipsum æterni Patris verbum è cœlis ad terram in Mariæ Virginis uterum descendisse, in lignum crucis ascendisse, proque miseris nobis à peccato liberandis preciosissimum sanguinem effudisse, rogare eum & obsecrare se, ut sanguis iste non frustra, sed in peccatorum suorum effusus sit abolitionem: eorum se demum quæcumque à die qua sacris undis ablutus, ad hanc usque horam perpetrasset mala, veniam suppliciter petere.* Hæc ubi ipse & socii pari sententia sunt effati, sumpta ipsa Eucharistia ad locum inferendo supplicio constitutum, quasi latrones trahuntur. Cupidus autem alloquendi socios *Hieronymus*, vix potuit esse voti compos, Jacobo Nicolino intermedio idipsum consecutus, cui secreta magnarum, quæ ab ipso prænuntiatæ fuerant, calamitatum Florentiæ præsertim & tempus aperuit, easque jussit expectandas, cum in Petri Cathedra sederet qui *Clemens* diceretur. Hoc enim ex ore ipsius *Jacobi*, *Hieronymus Benivenius* vir probus & prudens manu sua literis testatus est, socios autem monuit, ne quæ corde premebant foras exprimerent, cum essent morituri: cogitaverant enim ad populum verba facere, alterque se innocentem mori dicere proposuerat, alter qui senior erat *Dominicus* tantum abesse ut mortem perhorresceret, quin etiam se vivum flammis paratum asserere, certiores facere cupiebat spectatores. Vetuit hoc *Hieronymus* Christi salvatoris exemplo, qui tametsi supra quam dici potest innocentissimus esset, noluit tamen hujusmodi quicquam afferre, sed tanquam agnus ad victimam ductus est, & non aperuit os suum. Agnoverunt illi conceptum errorem, & abstinuerunt. Agnovit *Jacobus* peculiare Dei munus *Hieronymo* collatum, ut arcana cordis humani perspiceret; hoc verbis *Jacobi* ipsius, narravit *Jacobus Nardus Vicentio Scevolæ* Episcopo Hieropolis, qui mihi prior id negotii patefecit.

De

De his quæ gesta sunt ipso tempore mortis Hieronymi, deque ipsius supplicii genere & reliquiis membrorum.

IN descendendis autem Palatii gradibus, spoliatus Religionis habitu, quem ubi comprehendit manibus, flevit, eum se olim appetivisse cupide, & immaculatum hactenus custodivisse testatus. Quibus quam fuisset innoxia & inculpata ejus vita, susceptæque religionis servantissima, & verbis, & lacrymarum abundantia satis manifestum erat, quamque inaniter in eo noxas & maculas minis atque tormentis extorquere judices adnisi. Tum *Sylvester* qui timidissimus omnium ad id usque temporis fuerat, futuræque mortis horrore tremebundus, divino quodam quasi œstro percitus, inflammataque adeo facie, ut quodammodo radios emittere videretur, *Hieronymum* alloquitur advenisse tempus, inquiens, quo bono deberent esse animo, modo opus esse fortes ut permanerent, & eam quam erant subituri mortem, alacriter & animosè perferrent. Ad quem *Hieronymus* sic faciendum esse respondet, eumque ac *Dominicum* simul adhortatur, eadem ut in sententia stabiles perseverarent, pavorem omnem ex animo procul abigant, curas mittant universas, proque certissimo habeant cœlum se quam citius adepturos, ubi illud Davidicum canerent, *Ecce quam bonum & quàm jucundum habitare fratres in unum.* His peractis eo perveniunt, ubi antistes quidam & sacerdotes nonnulli sese comparabant, morituros ut exauthorarent; ritus hic apud vulgus *degradatio* nuncupatur. Illos itaque sacerdotalibus vestibus induunt spoliantque, & cætera peragunt quæ fieri hoc ipso ritu consueverunt. At cùm ad illud esset deventum, ut eos è manu mitteret, apprehensa Hieronymi dextera, dimissaque ait Antistes, *Separo te ab Ecclesia triumphante.* Cui Hieronymus, *militante, non triumphante, nec enim id potes.* Aderant qui morituros ad perferendam libenti animo necem suaderent, iisdemque cibo etiam & potu defessos eorum corporis spiritus excitare satagebant. Horum cuipiam hujusmodi recreamenta procuranti *Hieronymus* ait. *Quidnam causa est ut hac mihi pares, qui de præsenti vita jam jam emigro*; Alteri item, qui inter confertam adhortantium multitudinem, vocem in ejus laudem extulerat, respondit; *humana laude & gloria non egeo.* Erat & quidam *Nerottus* nomine, officio Sacerdos, qui cupidus *Hieronymi* fortitudinis constantiæque explorandæ, ipsum interrogavit, æquone animo mortem imminentem Christi amore toleraret? Cui & voce & vultu mirum supplicii desiderium præ se ferens inquit: *Nonne ob eum emoriar ego libentissimè, qui pro eo quo me homminem peccatis infectum amore complectebatur, voluit innocentissimè mori? Nonne ego animam hanc ejus gratia libenter effundam, qui nec pro millesima eorum unquam, quæ pro me tulit, parte, satisfacere possim?* Inque his verbis oculos ad Crucifixi signum, quod illuc attulerant, flectens, deosculatus est eum. Non multo post Hieronymum interpellat *Nerottus*, suo an in discessu quicquam supremo monendum haberet atque commendandum sectatoribus suis & fratribus? cui respondit, cunctatus aliquandiu tamen, *Magna visuros eos esse*: Cui iterum ille,

ille, *Qualia nam Pater?* *Vestris*, inquit, *animis consuletur.* Nerottum ergo *Fr. Dominicus* ad se vocat amicitiæ vinculo sibi devinctissimum à puero, quam pridem inter eos literarum studia conciliaverant, inque hunc modum illum alloquitur. *Scias, Nerotte, velim innocentem me mori, & pro certo habeas futurum omne illud quod prædictum est.* Ille autem quasi verbis ipsis offensus, *Cave*, inquit, *ne falsis promissis deludaris.* Ad quem *Dominicus. Futura omnino etiam atque etiam affirmavit, quæ Hieronymus præcinuisset.* Quibus peractis, *Hieronymum* deinde & socios suspendendos exurendosque prehensant carnifices. Ingentem rogum medio in foro struxerant, quem cubitorum fere viginti supereminebat palus. Superiorem ejus partem quæ vergebat in aërem transversum ligni frustum quoddam secabat in modum crucis; illuc versus dum vehuntur, Monachus hic, à quo *Hieronymus* Sacramentum pœnitentiæ susceperat, percunctatur eum, velit ne quicquam extremo in discessu proloqui? Cui altum suspirans ait nihil sibi reliqui esse, hoc excepto, quod enixius eum rogaret, ut Deum pro se morituro orare dignaretur, suæque doctrinæ sectatores præmonere, ne mortis hujus, quam subiturus erat, infamia foret illis offendiculo, sed in ea quam illos edocuerat vivendi regula & sancta pace constantes perseverarent. Ad crucem perducti, *Silvester* primus ad summum ipsius per scalas trahitur, & capistro quod cervici ejus injecerant, cruci religato, præceps à carnifice dejicitur. Deinde *Dominicus* pari suspendio traditur; mox & *Hieronymus* Apostolorum symbolo recitato, medius inter enecatos socios injecto ad collum fune de cruce mittitur, decimo Calendas Junii, & vulgi more tertio atque vigesimo mensis Maji, die quo Christi Ascensionis in cœlum tunc agebatur vigilia, annò à Deiparæ Virginis partu millesimo quadringentesimo nonagesimo octavo, ætatis vero suæ quadragesimo quinto, & mense octavo. Ubi animam exhalavit; puerorum immanium multitudo, & ipsum & eos qui priùs pependerant, diu saxis impetivere, & extructæ piræ faces admovere, quæ statim struem illam lignorum oleo plurimo illitam, eoque aspersam pulvere quo per ænea tormenta in murorum oppugnatione saxa & ferrei mittuntur orbes, temporis momento incensam inflammaverunt. Deinde corporum absumptorum cineres quoscumque potuerunt in unum redactos, plaustrisque delatos, in Arni fluvium injecerunt. Ex incendio superfuere nonnulla, quæ cautè rapta religioseque servata sunt. Item os, quod puer quidam dum veheretur in Arnum, delapsum vehiculo pertulit ad matrem: Item & digiti cujusdam pars dum penderent de cruce, saxorum decussa grandine. Ab ipsis reliquiisque prodierunt signa divinitùs, suis referemus locis. Sed & biduo post ejus obitum, dum molendino ad Arni ripam puer quidam insisteret, rapi perspexit à fluvio quamdam, quasi pilam orbicularem puniceam, ustulatam, actutùmque, ab his qui aderant, magna subsannatione acclamatum est, *Hieronymi* cor illud esse, quibus puer (ita enim antea pater, persecutionem veritus, statuerat faciendum) verbis consentiebat, mente verò adversabatur. Atque hac dissimulatione quasi clypeo tutus, cor de Arni fluctibus sublatum in sinu reposuit, & ad genitricem detulit, quod postea Prophetæ cor esse, quemadmodum impii illi nescientes acclamaverant, miraculis multis quæ decursu operis enarrabuntur proditum est. Hujus cordis divino dono & amicorum charitate & diligentia,

ab

ab eadem muliere partem obtinuimus nobis utique & gemmis & auro chariorem, propter viri conjunctissimi amicitiam: sed habuimus longè charissimam gratissimamque, postquam ad ejus præsentiam depulsos morbos & torta divinitus fugataque dæmonia cognovimus.

Quòd & mores & mors persecutorum Hieronymi fautoribus collata magnam rebus ejus atque martyrio fidem cumulaverit.

CÆTERUM præter prænuntiationes impletas, præter sanctissimam ejus nitidissimamque doctrinam, præter inculpatam vitam, quibus & lumen fidei, & ratio & miracula adstipulantur: par esse ferebatur, ut æqua etiam penderetur lance, quàm fœtidi hostium mores, quàm putida persequentium vita, quàm sancta sectatorum conversatio, & quàm undequaque pietate suffulta, etiamsi numero persecutoribus hostibusque posthaberentur. Neque enim semper & omnino majorem numerum præstari debere minori in opinione deligenda receptum est: quandoquidem innumera contra Christum, & Apostolos, Scribarum, Pharisæorumque, & Sacerdotum, populorumque adversantium caterva surrexit. Contra *Athanasium* & *Hilarium* paucosque alios rectæ fidei defensores, numerosissimi hæretici præliabantur. Numerus quoque Episcoporum copiosior quæ Arimini fuit Synodus, quàm quæ in Nicæa Bithiniæ, quæ in Bisantio: quæ in Calcedone. Sed hæ rectæ fidei propugnatrices sanctis viris munitæ, Ariminensis autem illa pravis, subdolis, impiisque sacerdotibus freta impugnatrixque, & in æternum rejecta & damnata.

Quare expendenda causa seorsum, expendendaque vita & mores hic faventium, illinc persequentium, unde illud tandem corrogetur, tres illos sacerdotes sanctissimos, nihil ob aliud quàm ob invidiam, quam in se propter veritatem prædicatam armaverant, veluti sceleſtissimos latrones à pessimis hominibus suspendio datos. In probatissimam enim vitam, in sanctissimam doctrinam nil nisi livor & odium inveniri potest. Confirmabantur autem hæc omnia literariis monumentis, quæ ab amicis multifariam scribebantur; quæ si fortè Præsidum malitia non haberentur in pretio, nec tutò ab hominibus legi possent, meminisse probos tamen viros ea optare, quæ nunc & magno æstimantur, sed & ipsa quoque Evangelia quondam sine cæde & sanguine culta non fuisse. Qui enim ea prædicabant tormentis afficiebantur, & morte; atque ita quæ dicebant proprio sanguine testabantur: unde Martyrum ad nos manavit nomen, inter quos egregium sibi locum vindicasset *Hieronymus*, tametsi non fuisset occisus à vetustis illis cultoribus idolorum. Neque una solum de causa Martyres, siquidem novimus ab *Herode Juniore* trucidatos infantes quibus Innocentum Martyrum nomen factum est. Alterius *Herodis* jussu, caput abscissum *Joanni Baptistæ*, ut puellæ satisfaceret incestæ matri gratum facturæ, cujus causa trusus in carcerem *Joannes* antea fuerat, obtestatus fas non esse fratris abuti conjuge, cujus veritatis testimonio martyris palmam adeptus est. Lapidatus à Judæis *Stephanus*, dum Christum

prædicaret: à Gentibus varii & innumeri eandem ob causam trucidati Martyres. Sed ab Hæreticis *Petrus Martyr* Ordinis Predicatorii neci datus est. *Thomas* verò Cantuariensis Episcopus, Christianorum non quidem re, sed nomine, ob res Ecclesiæ repetitas gladio occubuit: Et tamen quos recensuimus, titulo sunt martyrii celebres. Hic autem trucidatus ob celebratum lumen fidei, ob vitia depulsa, ob veritatem Christianæ fidei patefactam.

Accedebat putidæ prorsus & infami persecutorum vitæ, mors horrenda, contaminatis moribus congrua, siquidem de multis qui eum & socios ceperant, deluserant, inter eundum ad carcerem vexaverant, debitum parvo temporis spatio supplicium sumptum est: quorum alii statim ad extremum positi, sed ducti pœnitentia temporarias (quantum nobis conjectari licet) pœnas dedere; alii non in præsenti duntaxat, sed in futuro etiam, quoad probabilibus signis comprehendi licuit, suppliciis plectuntur, siquidem fuere qui dum in vinculis torqueretur *Hieronymus*, & assereret vera esse quæ prædixerat, ab eo petierint, ut thoracibus quibusdam clam appensis juberet ut ambularent, & fabarum mutaret colorem, & id genus alia, quæ etiam interrogantium vanitatem simul manifestant, simulque Christo cum aliis in rebus, tum in hac maxime parte fuisse similem, qui de peragendis miraculis, ubi patiendi tempus advenerat, in derisum & contumeliam rogabatur.

Fuere qui levioribus calumniis non contenti, barbam vellere, vultum sputis fœdare, calcibus impetere, pudibundas corporis partes nudare, injuriari, insultare & necem denique, quibus possent modis, procurare; sed paulò pòst miserando obitu exemplum posteris tribuerunt. *Joannes Manettus* civis Florentinus, ex eis unus, qui prophetam calcibus impetiverat, ejusque pudenda patefecerat, paucis post diebus ad mortem ægrotans, propriam dexteram dentibus moriens dilaniavit, ipsamque etiam manum, qua sacrilegium patraverat, moribundus intuens; dixit *O manus! O manus!* Tum ubi paululum quievisse videbatur, in hanc vocem, semet allocutus erupit. *Nunc, nunc, de Hieronymi Savonarolæ salute, & de tua damnatione factus es certior:* quo dicto exhalavit animam.

Tabellio ipse qui libellos quæstionum commentus fuerat, non multò post viri obitum, pestilenti tabefactus febre dixit, *non posse pœnitentiæ Sacramentum ob id percipere, quòd virum Prophetam, quem cum Angelis etiam colloqui perspexerat, fretus pecunia prodidisset.* Alius qui dum perduceretur ad carcerem, manus pudendis injecit, paulò post diro circum pudenda morbo correptus, liberè ac ingenuè confessus est, se dare pœnas ejus, quod in Prophetam sceleris perpetrasset. In municipio Florentinorum *Piscia* nomine, *Julianus* quidam *Hieronymo* ejusque doctrinæ cùm maledixisset, & ejus Sectatoribus sanguinis fluxum imprecatus esset, sequenti nocte sanguinis fluxu miserabilem animam crebra invocatione dæmonum effudit. Faber ille qui ferrea percuderat monilia, quibus *Hieronmus* & socii de trabe pependerunt, dum super urbis mœnibus in eminenti turre succensa facula *Hieronymo* illuderet, identidem clamitans id esse verum lumen, cujus crebra in concionibus *Hieronymi* mentio habetur, præceps ruit, confractisque membris vita spoliatus est. Alii apoplexia correpti; morbis enecati, omnibus præterquam his qui divino judicio excæcati fuerant, palam fecere sumi pœnas de justorum hominum effuso sanguine.

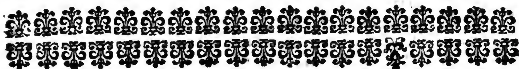
Pontifex

Pontifex Maximus, à quo in *Hieronymum* infesta persecutio emanaverat, haud multo post tempore miseranda morte diem clausit extremum. Cujus obitus duplex est fama: alii produnt à malo dæmone strangulatum quocum ineundi supremi sacerdotii pactum fecisset; dediturum sese illi pollicitum ferebant, si suis artibus illud assequeretur, & in eo multos annos viveret. Alii sibi venenum imprudenter propinavisse intulerunt, dum illud Cardinalibus quibusdam, ut ante diem eorum bonis potiretur, magna diligentia paravisset. Certè constat eum more utris inflatum distentumque periisse.

Augebat fidem rectæ mentis hominum isthæc observatio, quòd ex fide rerum *Hieronymi* pacem animi & tranquillitatem, & spem aut oriri aut ortam adolescere, aut adultam proficere, nonnulli se dicebant expertos; contraque illis, qui rebus ejus tanquam vanis abnuntiarent, fluctus animi, perturbationes, solicitudines scaturire, ut ad desperationem quodammodo impelli viderentur, quæ tamen precibus pio ac humili ad Deum affectu fusis pellebantur, ubi de illo sanè sentiebant & optimè, pristina animi pace & tranquillitate affatim eis reddita. Illudque animadversum à multis divinum extra controversiam haberi signum quod ex omni sexu & ordine qui ei verè atque sincerè hærebant, eosdem promebant charitatis fructus, qui olim apud Christianorum primitias visebantur; illisque erat cor unum & anima una in Domino. Et quanquam non ea prorsus, quæ inter eos, qui Religionibus addicti sunt per tria vota, bonorum quæ fortunæ dicuntur communicatio; mira tamen & liberalis erat cùm daretur opportunitas: idem sapere inter eos, idem & velle erat. Persecutorum verò, quot capita, tot sensus, nulla opinionum, nulla facultatum communicatio, sed animi perturbatio, & quædam quasi rabies, unde *Rabidorum* nomen obtinuerunt.

Nec quemquam reperias qui verbis aut scriptis *Hieronymum* lacessierit, qui aut vitiis animi & corporis, aut judicii vanitate non laboraverit: Consentaneum est quippe discerniculis ejusmodi futuram agnosci renovationem. Nam alioqui promiscui sunt omnes Christianorum ordines, discernique haud eos posse securius quàm ex operibus, maximè probabile videtur. Æquum quoque videtur, ut & hisce temporibus ea Deus conferat signa, quæ inter initia prædicati Evangelii tradita fuisse, sacra nobis monumenta testantur, utque instaurata Religionis facies conditæ atque perfectæ legitimis planè respondeat signis. His omnibus non modò conjiciebatur, falso contraque jus & fas *Hieronymum* cum sociis damnatum, nec aliam ob causam, quàm ob simultates & odia, quæ ob veritatem prædicatam in semet concitaverat: sed etiam constabat, virum fuisse sanctissimis moribus & divinis donis illustrem, quandoquidem ejus opera factæ erant fœneratricis pecuniæ restitutiones innumeræ, Christique fides & voce & scriptis indefessè prædicata, roborataque & explicata fuerat. Renovatus item erat in plurimorum mentibus emortuus jam Christianus vigor: spectabaturque multorum à pravis & impiis moribus ad probos piosque conversio. Quod quidem authore *Gregorio* non tantùm majus est resurrectione mortuorum, sed etjam majus quàm cæli & terræ creatio, si *Augustino* credimus. Accedebatque quod futurarum rerum multarum atque magnarum prædictiones ipso eventu confirmatæ, eò majori viderentur admiratione dignæ, quo dum proferebantur, fieri posse non crederentur;

Atque hinc fides, inde livor & persecutio: hæc ab improbis hominibus, illa improbis conspicua manaverit.

PETRI BEMBI
VITA.

PETRUS BEMBUS VENETIIS NATUS EST, annis post Christum ortum MCCCCLXX. Patrem habuit Bernardum Bembum, hominem, cum vetere nobilitate, tum doctrina, tum etiam dignitate clarissimum: nam res Venetum publica à certis nominatim familiis administratur: eæ claræ habentur: reliqui cives; quamquam sunt eorum multæ amplæ honestæque familiæ, neque genus suum magnopere extollunt, & in sua quique re gerenda occupati, civitatis procurationem fere non attingunt. Inter eas familias Bembi antiquissima stirpe orti, cum omni tempore in rep. floruerint, ampli in primis, illustresque numerantur; erat præterea Bernardus suo etiam privatim nomine, propter juris scientiam, qua plurimum excellebat, apud civitatem multum admodum gratiosus; & propter summam prudentiam, multiplicemque rerum usum, propterque vitæ gravitatem, magna in homine erat auctoritas. Hic cum à sua civitate ad populum Florentinum legaretur, qua in legatione obeunda biennium domo abesse Venetorum legibus cogeretur; faciendum sibi esse existimavit, ut Petrum filium, quamquam admodum is tum puer erat, secum educeret; propterea quod Florentinorum instituta parum à Venetorum moribus illo tempore abessent: nondum enim sub unius dominatione illorum erat respublica, sed nobilitatis fere arbitrio regebatur; &, quod ea civitas præstare ingeniis creditur, acui puerum, in quo jam tunc præclara indoles elucesceret, volebat: tum Italicam linguam, qua non elegantissime Veneti, illis præsertim temporibus, uterentur, emendari in illo, Florentinorum hominum consuetudine, existimabat posse: nam omnium Italiæ nationum commodissime eam loqui civitatem autumant. Nec vero patris consilium filii fefellit industria: sic enim excitatum puerile Bembi ingenium Florentiæ est, sic teneræ pueri aures, animusque puro ac dulci illo Etruscorum sermone imbutus, ut jam inde à prima adolescentia, multa cum Latine, tum vero Thusce à se scripta ediderit, quibus nihil hominum auribus politius, nihil omnino

omnino elegantius, aut suavius accidere possit. Jacebat omnino temporibus illis eloquentia: inquinate enim loquebantur; nullus erat verborum delectus, nullum scriptorum discrimen, nam & ipse negligebatur Cicero, vel contemptui potius erat; & Cæsarem propter historiam modo cursim & negligenter legebant; Terentium, Virgilium, bonos ceteros, in ludo tantum, idque perpauci, ediscebant: post puerilem illam disciplinam sumebat eos in manus nemo, duros, obscuros, asperos scriptores adamabant; consectabanturque abditas, abstrusasque historias, aut fabulas: qui iis ineptiis referti essent auctores, ii eruditi numerabantur: itaque unus Ovidius de veteribus in honore erat, ergo, si verum quærimus, nihil ante Bembi ætatem Latine scriptum octingentis ipsis annis, aut eo amplius est, quod Romam illam veterem redoleat; aut magnopere lectione dignum sit: solœcismum enim vitabant, quantum quidem ex arte grammatica didicerant, idque ipsum haudquaquam semper: id unum præstare qui poterant, Latine loqui sese putabant: nulli, qui purus ille, incorruptusque veterum Romanorum sermo esset, noverant, ac ne suspicabantur quidem. Par erat atque idem eorum error, qui Italice scribebant: qui cum duos haberent scriptores, mea quidem sententia, vel cum Latinis, vel cum Græcis conferendos: nam alterius versus et suavitatis plurimum habent & dignitatis: & variis ingenii, aut etiam artis luminibus referti sunt, & animum sæpe permovent atque impellunt; ut de amore ne Græcus quidem quisquam melius; alterius oratio dulcis, copiosa, polita, ornata, mollis, faceta, rem ante oculos ponens, ut geri ea, quæ legas, non narrari videantur. Hoc cum haberent auctores duos, utrumque in suo maxime genere excellentem, scribebant ipsi inepte, abjectissimis verbis nullus erat orationis ornatus, nullæ homine erudito dignæ sententiæ, nulla compositionis, aut numerorum ratio: licet in manus sumere, quæ tunc multi scriptitarunt: præter unum Politianum, illumque ipsum minus dulcem, minus omnino elegantem, quam ut legisse Petrarcæ lectissimos versus videatur; ceteros ad unum indignos dicas, qui in scriptorum numero habeantur: unum scurrile vigebat genus; in eo sane ridiculi nonnulli; sed ipsi quoque multis in locis inertes ac languidi.

Hanc igitur inter erroris atque inscitiæ caliginem Bembus ad veterum scriptorum tamquam lumen ac lucem respexit primus, primusque ab hominibus, magnis quidem hortationibus, magno suo labore, multis reclamantibus ac repugnantibus, impetravit, ut Ciceronis, ut Virgilii, ut Cæsaris similes sese in dicendo, quam Apuleii, Macrobii, Statiique esse mallent, cum contenderet oportere, qui scriberent, eam dicendi formam, quæ optima esset, habere animo & cogitatione comprehensam; ad eam tamquam ad exemplum aliquod orationem scriptionemque suam dirigere; Demosthene autem, aut Cicerone perfectius in dicendo aliquid promere se posse qui profiterentur, sua quidem sententia nimium subire oneris; nimium suis fidere viribus; quorum etiam jam olim errore ac temeritate factum esse existimabat, ut malos multos scriptores haberemus: nam, cum nonnulli à Cicerone discedere, suique plane esse vellent, cum aliter, atque ille, dicere studerent; quoniam is perfectus, absolutusque esset; deterius dicere cogebantur. Hæc Bembus cum dictitaret, cumque etiam litteris mandaret, egrè ille quidem,

sed

ſed multis tandem perſuaſit, ſpretos ac repudiatos antea ſcriptores optimos illos, repeterent: propoſitoſque ſibi ad imitandum haberent. Quo quidem Bembi labore, quibuſque præceptis, quantum eloquentia adaucta ſit, cuivis facile eſt noſcere; ſi ea, quæ ante hanc illius diſciplinam ſcripta ſunt, cum hujus ætatis ſcriptoribus conferantur. Ea obita legatione domum Bembus cum patre rediit, jam bonarum artium ſtudiis incenſus, jam eloquentiæ, ac ſcribendi magno quodam amore flagrans; itaque in Siciliam uſque ad Conſtantinum Laſcarem Græcarum literarum cauſa profectus, trienniumque ibi commoratus eſt; tantumque ingenio, labore, aſſiduitate profecit, ut Græce non modo optime ſciret, ſed etiam polite, luculenterque ſcriberet: atque in Sicilia cum eſſet Latine de Æetnæ incendiis ſcripſit ad Angelum Gabrielem: qui liber, ab eo editus, in manibus hominum eruditorum non ſine aliqua laude verſatur. Poſt eam peregrinationem celeriter Bembus aſſecutus eſt, ut maxima apud omnes Italiæ civitates, tum apud exteras etiam nationes, ejus eſſet ingenii admiratio: ita enim, uti res eſt, ſic homines ſtatuebant; perdifficile factu eſſe unum atque eundem duabus linguis tam ſcite, tamque ornate copioſeque uti poſſe; quodque pauci uno in ſermone unquam præſtiterunt, ut præclare ſcriberent, id ab adoleſcente Bembo & in Latina & in Italica oratione effici, omnibus, qui de iis ſtudiis aliquid judicare poſſent, permirum videri neceſſe erat: præſertim id ipſum in utraque lingua & proſa oratione & verſibus, id quod Ciceronem ipſum expertum, ſunt, qui negent aſſequi potuiſſe. Ac miramur profecto interdum, quid cauſæ ſit, cur, cum oratori poëta maxime finitimus ſit, negent fieri poſſe, ut idem orator bonus, idem egregius poëta euadat; idque non hominum modo exiſtimatione, ſed etiam re ipſa comprobatum eſſe: nullos enim, aut certe perpaucos utramque facultatem adeptos videmus: ſed cum diuturno ſtudio, magniſque lucubrationibus utraque ars egeat, non ſuppetit ad utramque tempus, atque otium: & quoniam longa exercitatione, aſſiduoque uſu conſueſcimus aut oratorie dicere, quod vitio maxime datur verſus ſcribentibus, vel poëtice, quod contra in proſæ orationis ſcriptoribus vitioſum in primis habendum eſt: ſi quis utrumque ſtudium copularit atque conjunxerit, magnæ cujuſdam intelligentiæ, acriſque judicii eſt, præſtare alterum genus, ne incurrat in alterum, præterea oratorum, poëtarumque ingenia atque naturæ contrariæ propemodum inter ſe ſint, oportet: hi enim ratione atque humanitate reguntur; illos, furoris afflatus ac divinitas quædam, impellit: atque omnino proximis, conjunctiſque in rebus facilior à recto declinatio, ac lapſus eſt, reprehenſio vero vel inſignior: creat enim errorem ſimilitudo; & cum variatum eſt, celeriter, propter rei ſimilis comparationem ac propinquitatem, inverſio animadverſa internoſcitur ac reprehenditur. Neque ii tamen nos ſumus, qui aut Ciceronis verſus valde improbandos exiſtimemus, aut Platonem atque Æſchinem (utrumque enim verſus in adoleſcentia ſcriptitaſſe memoriæ proditum eſt) malos, contemptoſque fuiſſe poëtas credamus. Poſt Sicilienſem illam peregrinationem, perpaucis interjectis annis, Ferrariam Bembus pater Prodominus miſſus eſt: eum magiſtratum, magnum in primis atque honorificum, illis temporibus Veneti, virtute belli partum, victoriæque tamquam inſigne, gerebant in aliena civitate; eo quoque cum patre filius

filius exiit: ſicque eo in oppido perdiu fuit, ut cum ab omni juventute, ab omnique nobilitate plurimum coleretur, tum verò Herculi Eſtenſi, maximo ac fortiſſimo viro, qui in ea civitate imperium obtineret, Lucretiæ Borgiæ, quam in matrimonio Alphonſus habebat, gratus in primis, acceptuſque eſſet. Per idem tempus, cum annos natus eſſet haud amplius XXVI. Eos ſermones, qui Aſulani ab eo inſcripti ſunt, confecit; opus omnium pigmentorum flore atque colore diſtinctum, fœminas omnino cum adoleſcentibus de amore loquentes amœniſſimis quibuſdam in hortis facit, ita lectiſſimis verbis feſtive ac venuſte, ita ſententiis copioſe atque ornate, nihil ut ejus oratione cum uberius, tum vero ſuavius modulatiuſve eſſe poſſit. Eos libros tanta hominum, mulierum etiam medius fidius approbatione & tamquam plauſu exceptos recentes eſſe meminimus, ut extemplo cuncta eos Italia cupidiſſime lectitarit atque didicerit: ut non ſatis urbani, aut elegantes ii haberentur, quibus Aſulanæ illæ diſputationes eſſent incognitæ; erat per id tempus Urbini Guiduſubaldus Feltrius, vir maxime ſpectata, maximeque nobilitata virtute: is ſuæ civitatis tenebat imperium; atque cum eo Heliſabetha Franciſci Gonzagii, qui itidem civitati imperabat, ſoror, nupta erat: cujus de mulieris laudibus mira quædam litterarum monumentis, cum ab aliis multis, tum etiam ab hoc ipſo Bembo mandata ſunt. Ac datum eſt profecto Urbinatum civitati, ut non ſuos domi modo principes omni genere laudis claros atque inſignes habeat, ſed etiam, ut ex alienis civitatibus mulieres, quas illi in matrimonium duxerint, lectiſſimæ fere, præſtantiſſimæque illi fœminarum omnium obtingant: Nam præter eam, quæ à me appellata eſt, Heliſabetham Gonzagiam, habuit Franciſcusmaria hujus Guidiubaldi pater ex eadem familia uxorem Eleonoram, quæ proximis diebus mortua eſt, omni muliebri laude præter ceteras ornatam atque illuſtrem. Nec vero de Victoria Farneſia, quando in hunc ſermonem venimus, ſileri ullo modo poteſt (quamquam invitus facio, ut de iis, qui nunc ſunt, dicam aliquid) cujus quidem mulieris modeſtia ac pudor ingenuus illud profecto præſtitiſſet, quod Periclem ajunt dixiſſe, primam in muliere laudem eſſe, ut ne de virtute quidem illius ulla ad viros fama emanet: ſed nulla ratione occultari tanta primariæ fæminæ virtus poteſt, quin ad viros quoque emergat, ac ſuo ipſa ſplendore ſe prodat.

Fortunatus igitur Guiduſubaldus cum ſua illa animi magnitudine atque æquabilitate, ſuaque illa prudentia; tum vero hac tali conjuge, vitæque ſocia. Sed cum Urbini quemadmodum dicere incœperam, Guiduſubaldus atque Heliſabetha Gonzagia eſſent, hominum excellentium peramantes, perque hoſpitales, conveniebant ad eos ex omni Italia, ut quiſque præſtanti aliqua in arte præcelleret: eo cum Bembus quoque forte veniſſet; præcipuo præter ceteros in honore haberi cœptus eſt: multa enim habuit Bembus, quæ, ad hominum animos conciliandos, plurimum valere conſueverunt: nam & in forma ſumma quædam oris ſpecies ac dignitas inerat, & in ſtatura ac proceritate decor; mira præterea in moribus ſuavitas quædam lenitaſque amabilis; dulciſque cum ſermo, tum tota vitæ, victuſque conſuetudo mitis ac clemens: ad ea cum præclara ingenii vis ac natura accederet, expetebatur, ſcilicet unus omnium, maxime ab illuſtri illo virorum, fæminarumque conven-

tu:

tu: quibus rebus efficiebatur, ut multum domo abeſſet, Urbinique fere viveret: quam rem multum etiam vicinitas adjuvabat, atque ultro citroque Piſaurum quidem uſque perfacilis atque expedita navigatio: ita factum eſt, ut minus domi honores aſſueſceret admirari, minuſque ambitionibus implicatum animum haberet. At vero id pater reprehendere, graviter ferre, ac prope patrio jure, ut uxorem duceret, ut remp. capeſſeret, atque ex ordine magiſtratus peteret, imperio cogere: fit enim fere, ut qui in libera civitate, præſertim clara atque opulenta, vivant, omnia ad honores referri putent oportere; id unum conſectentur & expetant, ut dignitates, ut magiſtratus adipiſcantur: ſiquæ ſint laudes, quæ alio pertineant, eas aut non agnoſcunt, aut leves atque inanes judicant: atque hæc liberorum populorum conſuetudo, quamquam per ſe ipſa, vique ſua fortaſſe minus probanda, eſt: nec enim compendii, honoriſve cauſa, ſi ad veram illam rationem dirigas, petendi magiſtratus ſunt, civibuſve aliis ullo ſtudio, aut ulla contentione præripiendi; ſed unius reip. ratio habenda eſt, ejuſque unius utilitati, ſalutique ſerviendum; ut dignioribus concedamus; & ſæpe delatus nobis major aliquis, aut magiſtratus, aut imperium, aut curatio, ſi minus ei rei gerendæ nos idoneos ſentiamus, accipiendus non ſit, aut etiam deponendus: nec enim errare patriam, pati æquum eſt. Sed, quoniam non vivitur cum perfectis hominibus, percommode popularis hæc ambitio cecidit: honorum enim cupiditate incenſi, non ad ſuum ſe quiſque format atque inſtituit arbitrium, ſed ad populi, civitatiſque judicium, conſilia, mores, vitam, voluntatemque inſtituunt; dantque operam, non ut ſibi ipſi, aut aliis fortaſſe quibuſdam probati ſint; ſed, ut populo, civitatique, à qua honores ſcilicet expetant, placeant: ita fit, ut una, eademque perpetuo permaneat civitatis forma, atque una, eademque ſit omnium civium communiter diſciplina; neque ſingulorum privatim ſtudiis, voluntatibuſque variatis, reip. quoque ratio atque inſtitutio vertatur atque mutetur; quam quidem cautionem, prudentiamque, una, præter ceteras omnes, Venetorum civitas ſemper adhibuit; ut domeſticos ſuos mores diligentiſſime retineret, eſſetque plane ſua, neque quicquam exterum infundi in civitatem, aut ulla infici ſe peregrinitate pateretur. Cum igitur Bembus pater in eum curſum, quem tenuerat ipſe, quemque ſumma cum laude, plauſuque confecerat, filium induceret, atque compelleret, ille contra, alia ſpatia, curſuſque alios animo agitaret, quamquam patri obſequi ſuadebat pietas, civium conſuetudo hortabatur, propinqui, neceſſariique efflagitabant; tamen ſic animo cogitabat, cujus ipſe gloriæ cupidus eſſet, eam ad ſe non à ſuis modo civibus, ſed ab omnibus etiam gentibus ultro deferri; prehenſandum ſibi ejus rei cauſa neminem eſſe, ſupplicandum nemini, nullius ſuſcipiendas inimicitias, nemini os lædendum: unam enim eſſe, ex omni laudum genere, ingenii gloriam, qua, ſine ulla cujuſquam querela, perfrui, ad extremum uſque, homines ſoleant: honores imperitæ modo multitudinis teſtimonium præ ſe ferre; ingenii laudem ac famam, etiam intelligentium hominum habere comprobationem: nec vero aut voluntatum mutationem, aut fortunæ temeritatem extimeſcere; ſed ſtabilem, firmamque etiam ad poſteros commendationem habere: poſtremo permultos omnibus ætatibus exoriri, quorum opera, pro ſua cujuſque parte,

resp. geri possit; at, cujus ingenii monumentis civitas ornetur, ne multis quidem sæculis unum extare, aut alterum: satis vero jam Bembos, magnos honores in republica, ad illustrandam familiæ dignitatem, esse consequutos; satis nobilitatam, majorum suorum rebus gestis, suæ memoriam stirpis esse; quando & vetustissima templa à suis jam olim gentilibus constructa, ea scilicet, quæ Juliano dedicata sunt, Bemborum nobilitatem illustrent, & pietatis sint testes; & Francisci Bembi ejus, qui, multos annos ante Patriarcham Venetiis institutum, sacrorum antistes ac pontifex fuit, memoria, gentis vetustatem ostentat; tum maritima imperia, clarissimæque Francisci itidem Bembi victoriæ; tum Marci, qui à Cypriis interfectus est; aliorumque multorum ob remp. susceptæ calamitates, interitusque, Bemborum et virtutis, & in patriam caritatis testimonio sint: nec vero ne in præsentia quidem defuturos, qui stirpis, gentisque gloriam tueantur atque adaugeant; habere sese Carolum fratrem, in quo mirificam ingenii indolem, maximam virtutis spem inesse intelligat; esse præterea cum alios nonnullos, tum Joannemmattheum Bembum summa itidem virtutis & ingenii spe præditum adolescentem. Et vero hic quidem, nec Bembi de se judicium fefellit, & multis, magnisque in rebus domi, forisque perutilis reip. civis est, semperque fuit: nam Carolus, priusquam patriæ prodesse per ætatem potuisset, extinctus est: unam hanc litterarum atque ingenii laudem minus illos adhuc esse adeptos: eam se in suam gentem inferre cupere, ac propemodum etiam se id perficere, ac præstare posse compertum habere: sin honores sectari velit, certo scire, minus eam sibi rem ex sententia successuram, quam invitus suscipiat, & injucundam existimet; & multa præterea à natura impedimenta habere se, sibi ipse sit conscius: nam & blandiri ei qui possit, quem fortasse minus aut probet, aut diligat, pudore sese quodam ingenuo impediri; & existimationem suam vulgi voluntati, comitiorumque casibus, & tanquam undis, quotannis commissam esse, propter animi quandam aut libertatem, aut, si quibus ita videtur, fastidium, pati non posse; nullam autem omnino rem facilem esse, quam invitus facias. Scire sese illam alteram honorum atque ambitionis incertam, ac periculorum plenam viam, plus fortasse utilitatis, plus apud parvi, angustique animi homines splendoris polliceri; sed eam se sequi malle, quæ plus veræ solidæque dignitatis habeat: ut enim fructuosos fundos parare utilius sit: voluptarios autem, atque animi modo causa institutos, honestius ac magnificentius; sic, illam ambitionis rationem uberiores in vulgus fructus fortasse ferre, hanc certe bonarum artium ac litterarum institutionem, plus apud præclara hominum ingenia magnificentiæ, plus honestatis ostendere: ac, ne multa, nihil ægrius factum est, multis filii contentionibus, multa contra patris, matrisque Helenæ Marcellæ, primariæ fæminæ, castigatione, sæpe etiam objurgatione, quam, ut ne singulare ac prope divinum Bembi ingenium, ad bonarum artium studia atque ad has mansuetiores musas natum, vulgo atque imperitæ multitudini proderetur: sed pervicit tamen, ut, per parentes ac necessarios, perque cives sibi suos aliquando vitam in litteris agere, idque unum, relictis rebus, curare sibi liceret. Sed paucis post annis dum sese Bembus libris, litterisque obruit, dum solitudines, recessusque sibi pro foro, sibi pro curia, proque comitiis

U per

per summum otium, summamque tranquillitatem habet; Joannes Medices Cardinalis, is cui Leo. X. nomen postea inditum est, Pont. Max. Romæ creatur. Mos, consuetudoque Pontificum est, ut si quid publicæ privatæve rei incidat, quod prolato opus non sit, quodque secreto per litteras agi oporteat, si quando, aut regibus, aut civitatibus respondendum, aut si quid postulandum ab iis sit, si quid denique paulo majoris negotii implicitum cum aliquo est, id, quasi per familiares epistolas, transigant: eas litteras cera obsignant; nam publicis decretis in plumbo signum est: earum litterarum scribendarum negotium datur hominibus, ob scribendi prudentiam, atque elegantiam, eruditissimis; ob muneris, locique dignitatem, gravissimis atque honestissimis, ob autem rerum pondus ac magnitudinem, summa fide, summaque probitate præditis: ii magna cura ac diligentia conquiruntur, magnis præmiis evocantur. Eum Leo morem cum vehementer probaret, cumque ad dignitatem pertinere arbitraretur, diligentissimeque eum retinere vellet, sine ulla dubitatione Bembum accersiri, eique muneri, negotioque præponi jubet. Magnam in spem, magnam in dignitatem vocabatur Bembus: munificentissimus enim Leo, liberalissimusque & habebatur & erat: ipsi autem res erat familiaris pertenuis; vix ut necessarios sumptus suppeditaret, idque ipsum magno Caroli fratris, quem sui amantissimum, observantissimumque habebat, labore atque industria: confluebant præterea ad Leonis famam ac bonitatem, ut quisque in quaque excellebat arte, aut disciplina; ut propemodum homini erudito, Roma abesse, turpe esset. Huc accedebat reprehensores suos convincendi studium quoddam; cum quanti suæ illæ artes fierent, quas illi nulli rei esse dicerent, quasque, tamquam nugas ac deliramenta, sæpe Bembo objicerent, ostendendi magna data esset occasio: nec vero à suo vetere instituto, aut à litteris abduci sese propterea arbitrabatur, quippe, qui ad scribendum invitaretur, qua una in re omnis sibi cura atque opera posita semper fuisset. Proficiscitur Romam Bembus, cum annos natus esset tres & quadraginta; præponiturque epistolis Pont. Max. nomine scribendis; eoque in munere gerendo datur illi socius, & tamquam collega, Jacobus Sadoletus is, qui postea Cardinalis factus est. Scripsit eorum uterque eas epistolas cum plane Latine, quod ante id tempus neque acciderat ulli, nec adeo fieri posse ullo modo homines existimabant; ac, si verum quærimus, ne cogitabant quidem: nostri enim homines, sæpe etiam Transalpinæ nationes, sic Latine scribebant, ut suæ quisque civitatis tamen loquendi formam, consuetudinemque retineret; ac Latinis verbis, quamquàm ne id quidem usquequaque, Gallice nihilominus, aut Italice, nescio quo pacto, loquerentur: sed eæ epistolæ cum plane Latine à Bembo, Sadoletoque scriptæ sunt; tum vero summa à doctissimis, exercitatissimisque hominibus adhibita est elegantia, summaque dignitas; id quod ex iis libris intelligere licet, qui à Bembo editi, epistolas à se Leonis. X. nomine scriptas continent. Cum itaque Pontifici Bembus, homini nec natura hebeti, nec in scribendo rudi, cumulatissime satisfaceret, magno ab eo honore afficiebatur: tantum porro in illum suæ liberalitatis Leo contulit, ut, qui Romam pauper tandem venisset, suis ex fructibus Sest. amplius CXX. caperet, Pontificis plane beneficentia dives factus. Fuit ætas, tempusque illud humanitatis suavitate nimia prope-

prope quadam perfusum; ut delectationum multarum studia sæculi illius licentiæ, propemodum omnium permissu, concessa essent: nec enim ne voluptatum quidem quarundam blandimenta nimium severe aspernabantur; sed multa ad oblectationem, multa ad ludum data erant cujusque ordinis, cujusque ætatis hominibus: nec vero religioni habebatur, honestos, gravesque homines in hortis visos esse; aut paulo liberiore in convivio, symphonia cum caneret, & mulieres accumberent, interfuisse quamquidem sæculi illius nimium plane profusam hilaritatem, eorum temporum, quæ sequuta sunt, tristitia, vehementer corripuit, magnoque opere castigavit: quo magis vereor, id, quod dicturus sum, ne multis secus, atque est, de Bembo, existimandi aliquid det loci. Sed quoniam nobis susceptum id est, ut de illius vita, non de laude, dicamus, ne hoc quidem reticendum nobis esse arbitrati sumus. Ac fit fere, ut mores, consuetudinesque locorum, aut ætatum, pro ratione sibi, proque disciplina homines habeant: denique, quod fieri vident, licere putant; atque id, quod in præsentia minus reprehenditur, in posterum quoque tolerabile, concessumque fore arbitrantur, atque omnino apud omnes gentes, etiam, quæ natura gravia sunt, fieri consueverunt moribus leviora. In ea igitur morum, sæculique licentia, eximia forma mulier quædam perpulisse Bembum dicitur, neque, diu resistentem, continere eum se à lapsu potuisse, præsertim qui nullis dum sacris initiatus esset: verum ea, ut temporibus illis lapsio, ut hac ætate fortasse labes, eum habuit eventum, ut magno, si modo naturam audire volumus, fructu compensaretur: suscepit enim ex ea muliere liberos tres; qui ut nominentur à me, res propemodum postulat, nec ipsi nolunt; Lucilium, Torquatum, & Helenam Bembam, fœminam lectissimam, quæ cum Petro Gradenigo primario adolescente nupta est: cui etiam liberos ex sese peperit totiusque orbis terrarum præclarissimam civitatem civibus nobilissimis auxit: ut, si qui sunt, qui in eo Bembum gravius accusandum censeant, meam illi quidem ad suam sententiam adscribant licet: sed ii tamen se meminerint id improbare factum, quod infectum esse, optare certe non audeant. Nec vero in litteris modo scribendis Bembi fidem atque eruditionem Leo periclitatus est; sed etiam in rebus agendis hominis prudentiam, sollertiamque plurimum adamavit, itaque cum conspirare adversus Galliæ regem cum Cæsare Maximiliano, cumque Hispaniarum rege catholico, ita reip. temporibus postulantibus, cogitaret; misit de ea conspiratione Bembum ad Venetorum senatum, qui eam magnopere civitatem hortaretur, uti à Gallorum, quibus cum consenserat, amicitia discederet, ac sese cum Pontifice reliquisque conspirationis auctoribus, ducibusque fœdere & societate conjungeret. Habita est à Bembo in Venetorum senatu ea de re oratio pergravis sane perque vehemens, quam etiam scriptam reliquit: perlegant eam nostri homines; nihil Italice scriptum, gravius ornatiusve ea oratione, dicent esse. Tenebatur præterea impendio magis Bembus studio signorum antiquorum, idque genus rerum reliquarum, credo, quod eam pulchritudinem, ordinem, partium convenientiam, quam mente atque animo in scribendo unus cerneret præ ceteris, iis etiam minus liberalibus in artibus cum propemodum agnosceret, paulo magis commovebatur, atque omnino fingendi pingendique artem poëticæ ex altera parte ajunt respondere:

illa enim animorum, hæ sensuum mulcendorum magistræ: quam quidem ingenii doctrinæque causam, ii, qui nostra ætate eousque harum rerum cupiditate efferuntur atque insaniunt, magno ut propterea ære in alieno sint, cum afferre homines sine ingenio, sine litteris, non possint, quam morbi furorisque sui rationem allaturi sint, ipsi videant: quid enim attinet, cum animum partim per se, vique sua turpem rudemque, partim malevolentia, invidia, perfidiaque inquinatum gererent: domum modo atque hortos, villasque tot versuris faciendis, tot frustrandis, fraudandisque creditoribus, affabre factis signis ex marmore, aut ex ære ornatas habere.

Cumque in dictis factisque honestatis faciem nunquam, ne insomnis quidem, aspexerint, decorem pulchritudinemque tanto in ære ac lapidibus opere adamare? equidem nec domum, nec villam, nec vero oppidum umquam, non modo exornatum, sed ne satis quidem mundum dixero, ubi illi cum ea fæditate, cum iis animi sordibus habitent. Nam siqui sunt, qui talium rerum intelligentiam, tamquam suæ, in reliqua vita, munditiæ atque elegantiæ, aut rectarum artium, in quibus ipsi excellant, corollarium quoddam adferant, id quod in Bembo usu evenerat, iis non modo suscensendum non est, sed etiam gratiæ habendæ sunt: at, qui omnium disciplinarum expertes, in omni vita rudes atque agrestes, hujus unius studii commendatione nitantur, aut in eo non virtutis quasi appendiculam, sed tamquam vitiorum ac scelerum suorum, ut ipsi sperant, integumentum, ut ego interpretor, additamentum quoddam, quærant; ii non modo acriter vituperandi, sed etiam vehementer illudendi sunt. Sed cum tenui Bembus valetudine atque imbecilla esset, cumque noctu magnis lucubrationibus, magnis vigiliis scribere necesse haberet; nam interdiu, cum à Pontificis latere discedere vestigium vix liceret, cumque multi audiendi, salutandi, deducendi, honestandique, ut Romanus ferebat mos, essent; relinquebatur otii nihil: gravem diuturnumque in morbum incidit; ex quo cum ægre ac difficulter convalesceret, nec recreari reficique videretur posse, de medici consilio, ipsius Pont. hortatu, cæli mutandi causa, Patavium petiit: atque eo anno Leo moritur. Incredibile dictu est, quanta animi alacritate, quantaque lætitia Romanis laboribus, curisque liberatus, longa sane, annorum novem, ipsorum intermissione facta, optatum ad otium studiumque suum vetus sese Bembus receperit; nullum ut urbis urbanarumve rerum, aut deliciarum desiderium in eo resedisse, liquido appareret. Et vero eos, qui à pueris, bonarum artium studiis dediti, ætatem egerunt in litteris, mordere in adolescentia interdum solet, quod à rebus agendis absint: quod si casus eos forte aliquis ab otio ad agendum evocaverit atque traduxerit, næ illi rem totam, quam, incognitam dum haberent, admirabantur, expertam atque perspectam, præ suo vetere studio, contemnunt, quid enim in se continet, quod magnopere aut laude, aut etiam appetitione dignum sit, præclara ista agendi sollertia? si modo rem inspicimus, ac speciosa illa vocabula, communitas, utilitas, salus hominum, paulisper ab hac disputatione facessant, rogamus: qua enim tota in re non ratio, sed, maximam partem, fortuna dominatur, quamque non prudentia, sed plerumque (non enim libet semper dicere) malitia, regit; quid aut gloriæ, aut jucunditatis inesse possit? quasi enim cum ludas tesseris, neque

contra

contra ejus ludi formulam ut venias, adversarioque ut fucum facias, animum inducere velis, si te is, quicum ludas, contra sine ulla dubitatione circumveniat, atque decipiat, numquam tu tantum scientia atque artificio profeceris, ut cum illius dolo atque fallacia certare possis; sic in hominum vita hac, & tamquam alea, cum viri boni, ut à justitiæ certa quadam præscriptione, ne latum quidem unguem, discedant, abduci sese nullis aut honorum, aut pecuniæ præmiis patiantur; alii autem vulgo fraude, præstigiis, sæpe perjurio, perfidiaque pugnent, vincitur nimirum simplicitas calliditate, ingenuitas impudentia, pudor molestia, fides scelere, veritas mendacio: itaque tardi, parumque efficaces habiti boni inter improbos, ludibrio sæpe sunt.

Careant igitur insigni hac rerum gerendarum laude homines litteris dediti, animo non modo æquo, sed etiam hilari; ac sic habeant, nihil fere honestati hominum, in vita hac communi, esse relictum loci; sed scelus pleraque, ac turpitudinem invasisse; quamquam, operam dare se reip. maximam plerique prædicent, eam omnem, communis rei simulatione, in sua quemque privatim utilitate augenda positam, occupatamque habere. Unos omnino excipio Venetos; Nam Christiana quidem res communis Romæ, non hominum consilio, sed dei immortalis mente, regitur. Unos igitur Venetos excipio, quorum præclarissima in rep. optabile statuam esse versari: quam quoniam peregrinis nobis non licet capessere; nec vero ea civitas, post hominum memoriam, prudentissima ac fortunatissima, nostræ, aut cujusquam opis eget, illam, utpote libertatis arcem, prudentiæ gymnasium, justitiæ domicilium, veneremur: otium autem hoc ignobile litteratum, adolescentes senesque retineamus. Quam quidem Bembus prudentiam studio ac voluntate hujus sententiæ auctoribus præclare emensus, re atque exitu ad extremum usque præstare non potuit: nam, cum Patávii multos jam annos esset, in civitate quietis ac tranquillitatis plenissima, ab omnique contentione, ambitioneque longe ac multum remota; cumque omnem curam, cogitationem, operam, ad ea studia, quæ à puero adamasset, celebranda, contulisset, vel in iis jam consumpsisset potius, magno quodam casu clementem illam vitam, quietam, tranquillamque prope jam decurso spatio, atque ætate jam fere exacta, recusans atque ingratiis coactus est mittere. Erat Romæ temporibus illis, vir summus atque clarissimus, singulari prudentia, admirabili animi magnitudine præditus, Alexander Farnesius Cardinalis, qui Paulus III. appellatus est, qui, simulac Pont. Max. factus est, extemplò tanto imperio ac potestate accepta, ut initium rerum, actionumque suarum ab illustri aliqua laude duceret, faciendum sibi esse existimavit, ut qui quaque in civitate, quibusque in terris homines essent, illustri quadam aut pietatis, aut prudentiæ, aut doctrinæ laude, celebrati; illos ultro ipse, eam dignitatem haudquaquam petentes, ac ne tale quidem quicquam suspicatos, amplissimum in Cardinalium collegium cooptaret. Ea re sperabat cum pontificatus, collegiique, tot clarissimorum hominum accessione facta, auctum iri majestatem; tum, specimen se quoque suæ virtutis maximum cum dedisset, magnam de se famam, opinionemque esse facturum: itaque semel atque iterum, magna cura, magna adhibita diligentia, summos viros pervestigavit atque delegit,

quibus

quibus gravissimam illam dignitatem, nimio à plerisque opere sæpe frustra ac nequicquam expetitam, ultro mandaret: quo facto, opinione majorem est gloriam consequutus.

Sed, ut aliis ea res evenit, Bembo quidem perincommode cecidit, quod suo ex otio, suaque solitudine dulci illa erutus, rursum in eam turbam, molestiamque senex raperetur, à qua, vix dum inclinata ætate, sese tamen cupidissime vindicasset: etenim cum præstantes demum gloria viros Paulus conquireret, atque indagaret, quos in collegium legeret; occurrit in primis homini Bembus: is forte Venetiis erat. Gaudeo, gaudeo, optima post homines notos, atque amplissima civitas, cum investigaretur perquireturque virtus, ad te iterum potissimum ventum esse, etenim cum bonorum, prudentiumque hominum res Christiana publica egeret; sumpserat à te scilicet, jam antea, Gasparem illum Contarenum, Italici nominis lumen; in quo, cum summa probitas, castimonia, moderatio, prudentia cum summa doctrina atque eruditione contenderet, ejus ipsius insignita pietate ac religione longe eæ laudes omnes vincebantur: ergo de tua magnorum virorum copia bis suppeditatum paucis annis rei Christianæ communi est: semel in Contarenos, iterum in Bembo. Ad eum cum Pauli missu Carolus Gualterutius Fanensis, vir apprime bonus, navusque & industrius, venisset cum diplomate, cumque ejus dignitatis insigniis, ille enimvero recusare ac deprecari, neque abduci, nunc demum ætate confecta, pati se posse dicere, à quiete ac solitudine illa, quam unam, rerum omnia jucundissimam, antiquissimamque, jam inde à prima adolescentia habuisset; magnas tamen sese Pontifici, magnas collegio gratias agere atque habere; quod senectutem suam honorificentissimo de se judicio, clarissimoque decreto tantopere honestatam voluissent, cum in eo, multos jam dies, perseveraret, neque de sententia depelli posse videretur, nihil propius factum est, quam, ut Romam Gualterutius, re infecta, reverteretur. Non sum nescius multos fore, qui nostræ orationi hac in re parum fidei habeant: plerique enim omnes, quid de aliena voluntate credendum sit, de sua conjecturam faciunt: itaque incredibile multis visum iri intelligo, Bembum id vere atque ex animo aspernatum esse, quod omnes, fere summa cupiditate, expetendum atque optabile esse existiment; tametsi scribimus hæc recenti hujus facti memoria, multisque, qui in agendo adfuerunt, superstitibus, quos, mendacii atque impudentiæ nostræ conscios ac testes, habere, cur velimus causa nulla est. Sed quoniam par eorum peccatum esse censemus, qui mentiri in historia audent, atque eorum, qui dicere verum reformidant; mendacii speciem, verum cum dicturi essemus, non horruimus. Erat perinvidiosum futurum, respui tantam dignitatem, præsertim quæ non honoris modo splendorem, sed etiam muneris contineret officium: eam enim ob causam collegium dicitur Cardinalium à majoribus institutum, ut ii & adsint Pontifici, & ad omnia reip. tempora præsto sint; ægerrimeque laturus eam rem Paulus erat; quod minui Christianæ civitatis majestas, cujus ipse princeps constitutus esset, videbatur, atque ejus privatim & consilium condemnari, & auctoritas contemni, qui non beneficium modo Bembo à se datum existimaret, sed etiam onus quoddam officii pro sua potestate impositum: ut si de suo ille honore putaret sibi liberum esse recusare, dicto cer-

te

te pontificis audientem non esse, in eo vero & collegium, quod sanctum esset, & Pontificem violari, itaque accurrunt ad eum undique amici ac necessarii; agunt, hortantur, obsecrant, si sua ipse gloria minus moveatur, gentis ac posteritatis tamen memoriam nomenque respiciat; ac tantam dignitatem in domum suam illatam ne ipse à sese abjudicet. Parum primo Bembus eorum moveri oratione; utpote qui eadem sæpenumero audisset jam olim prope omnia, ac refutasset: ubi vero ad eum Petrus Landus adiit, qui civitatis, haud multo post, princeps fuit; qui unus apud Venetos magistratus amplissimus est, idemque perpetuus; isque longa atque accurata oratione cum eo agere cœpit, cum ostenderet quantum ea re subiturus esset offensionis atque invidiæ; quam indigne Pont. Max. quam graviter omnem sacerdotum amplissimum ordinem eam ignominiam ferre necesse esset; cumque adderet numquom hæc, sine nutu atque consilio dei immortalis, accidere solere; diligenter videret, ne divino numini refragaretur; tum vero, animo sane suspenso ac perturbato, hominem Bembus in præsentia dimittit, rem in diem posterum differt; &, quoniam religionem sibi iniecisset, diligentius deliberaturum sese pollicetur. Postridie ejus diei, cum res homini in religionem plane venisset: fuit enim non versuta hac, atque ad hominum opiniones captandas simulata, quam in multis videmus, rugis supercilioque horridam, tristitia; sed, vere atque ex animo, pietatis colentissimus; proximum in fanum mane ingressus est. Erat tum forte sacerdos ad aram, atque historiam de iis, quæ à Christo dicta, aut gesta in terris sunt, quod evangelium appellamus, clara voce, ut mos sacrificium facientibus est, effari incœperat: vix dum pedem in templum intulerat Bembus; ac sacerdos, Petre, ait, sequere me, ea vero illi vox, dei prope ipsius ore mitti, visa est. Itaque, cum omnem ex animo dubitationem sustulisset, quasi dei accitu, Romam proficisci statuit, magnus fit ad domum ejus omnium hominum atque ordinum concursus, frequens gratulatio, maximus totius civitatis plausus, ille vero, paucis post diebus, silvas, recessusque suos, in quibus placatam, tranquillamque vitam prope omnem traduxisset atque exegisset, crebro appellans, atque identidem respectans, Romam ire perrexit. Vere hoc dicere possum; sic homini hoc discessu hilaritatem prorsus excussam, ut ejus pristinam jucunditatem, suavitatemque amici, familiaresque ex illa die desideraverimus, atque, in omne tempus amissam esse, doluerimus. Cultus est Romæ Bembus cum à bonis plerisque omnibus Contareno, Sadoleto, Cortesio, Morono Cardinalibus amplissimis, hominibusque eruditissimis; tum vero præcipue à Reginaldo Polo, homine, dei immortalis, dubio procul, beneficio, ex ultima usque Britannia ad nos vecto, vel de cælo potius, si modo dictu fas est, lapso; cujus de laudibus, quamquam de tam præclara ac plane divina virtute nemo satis digne umquam loquetur, alius mihi profecto dicendi locus dabitur, hoc certe haud facile in præsentia dijudicare audeam; plus ne, eam insulam, multis vulneribus Christianæ reip. per summam impietatem infligendis, nocuisse dicam? an, quod in illo solo talis, tantusque vir ortus & procreatus sit, unde vere, planeque Christianæ pietatis, vitæque exemplum peteremus; profuisse. Is igitur cum Bembo familiarissime vixit; cumque senis optimi multas, magnasque animi dotes maximi fecit; tum vero apertum,

simplexque hominis ingenium, suæ ipsius voluntati atque naturæ consimile ac par, plurimum semper adamavit. Sed, cum diligentissime Bembus coleretur à multis, summo etiam à Paulo honore afficiebatur; tantaque apud eum fuisse gratia dicitur, ut nullam unquam rem ab eo postularit, quin perfecerit, atque abstulerit: sed enim hoc non solum auctoritatis, gratiæque fuit, sed etiam moderationis & pudoris. Tum ea erat Bembi, in dicenda sententia, libertas, ea simplicitas, eaque in omni vita clementia atque ingenuitas inerat; ut, si ante eum Paulus mortem obijisset, quod natura postulare videbatur, aliquot enim annos illum Paulus antecessit ætate, creatum iri eum Pont. Max. plerique compertum haberent. Sed, cum equo Bembus forte veheretur, paulum in ostio ad parietem latus offendit; qua ex plaga, homo senex ac debilis, in febriculam incidit; atque ex ea, cum sensim extenuari, conficique se intelligeret, cumque mortem multos dies quasi præstolatus esset, animo non modo forti, sed etiam æquo; ut de sua illa migratione cum amicis interdum etiam jocaretur; diem suum pie, sancteque obiit. Cultus erat jam pridem omni officio Bembus ab Hieronymo Quirino Ismerii filio; homine partim genere ac nobilitate, partim fide, munificentia, humanitate, morum suavitate ac dulcedine, clarissimo. Is illi statuam mortuo posuit nobili artificio factam ex marmore, atque eam celeberrima Antonii in æde Patavii locavit; inscripsitque in basi in hanc fere sententiam: propterea ea se illam statuam Bembo statutam, atque in publico positam esse, ut cujus animi simulacra orbis terrarum cerneret, ejus ne corporis quidem desideraret imaginem.

Fuit omnino perpolitum Bembi ingenium, perque acre; maximeque perspicax, acutumque judicium; plurima in alios, in se nimium pæne multa inquirens; in seligendis, collocandisque verbis, multum ponebat operæ, atque in ea re magnam cum prudentiam, tum vero etiam diligentiam adhibebat: hoc enim unum sibi persuaserat esse, quod in oratione novitatem, & quasi, patriis moribus conservatis, peregrinitatem tamen quandam effingeret; quæ, cum multum omnibus in rebus admirationis habeat, ob id ipsum plurimum etiam non modo dignitatis, sed etiam jucunditatis adferre solet. Ac profecto, quantum intelligere nos possumus, præclare hoc, quod difficillimum semper habitum est, Bembus præstitit, ut, cum minus fere usitate loqueretur, hospitis speciem tamen effugeret, quod si qui sunt, qui vulgi opinione ducti, quotidianam hanc tritam, communemque dictionem in hominum eruditorum, aut versibus, aut prosa oratione vel postulent, vel expectent, atque ob eam causam Bembi orationé, quæ à plebeio ac pervagato hoc tabernariorum atque opificum sermone longe dissonat, minus delectentur; ii erunt ex eorum numero, qui de iis studiis existimare aut leviter, aut nihil possint. C. quidem Cæsar, ut litteris proditum video, & ipse bene loquendi laudem, non populi consuetudine, sed multo studio, multisque litteris, & iis quidem reconditis & exquisitis, assequutus est; & cum de ratione Latine loquendi ad Ciceronem ipsum accuratissime, pluribus quidem libris, scriberet, verborum delectum, originem dixit esse eloquentiæ. Jure igitur Bembus, majore quadam cura, in verbis eligendis torquebatur, præsertim cum Etrusce scriberet: itaque nova, splendida, decoraque ejus in primis oratio est: parum enim fidei consuetudini semper habuit; quod ea partim varia atque

inconstans

inconſtans, partim etiam vitioſa atque corrupta eſſet; &, quoniam ne Romam quidem, nec adeo Athenas illas ipſas Atticas, quibus temporibus eloquentia maxime floruit, diutius tenere illud potuiſſe ſcriptum legerat, ut ne barbarie earum infuſcaretur, atque inquinaretur oratio; repudiandum ſibi hunc ſermonem, qui nunc eſt, ſtatuebat eſſe; atque eum, qui fuerat in Etruſcis olim hominibus purus atque emendatus, cum minus dum exterarum nationum in Italiam confluxerat, adſciſcendum: qui cum illi non de populo, futili inanique doctore, diſcendus eſſet; ſed e veterum libris, graviſſimis auctoribus, percipiendus; illud etiam eadem opera adſequebatur, ut ejus, dignitatem, gravitatemque haberet oratio: nam quotidianus quidem, vulgariſque hic hominum ſermo, è ſordidis artibus maximam partem ductus, multum ex officina, multum è taberna, è ſellaque redoleat, neceſſe eſt. Sunt igitur Bembi de ratione Etruſce loquendi libri tres, in dialogo mirabiliter ſcripti; quibus profecto effectum eſt, ut, quod homines Etruſce loquantur, non bonæ modo jam conſuetudinis ſit, quam tamen fluxam atque inſtabilem videmus eſſe, ſed jam etiam ſcientiæ ac rationis, quæ mutari nullo modo poſſunt: quamquam video non deeſſe, qui, cum cogitandi laborem ferre ipſi aut nolint, aut etiam nequeant, Bembi ſcripta non tam expurgata, quam religione nimia prope quadam attenuata eſſe contendant. Sed ſit ſane ſuus cuique modus: difficile eſt enim, in omni re ſtatuere quatenus: & tamen, ſi cum aliorum libris Bembi ſcripta conferantur, facile judicium erit: mihi quidem ejus oratio vehementer probatur: non modo, quia elegans, nova, ſplendidaque eſt, &, ut ita dicam, nobilis; ſed, quia eſt etiam, Iſocrateo prope more, uber atque ornata. Sunt etiam ejus verſus Etruſce ſcripti, & quidem permulti, graves atque pleni, ut hanc quidem laudem, ſi modo nos de iis rebus exiſtimare aliquid poſſumus, Bembo à ceteris omnibus concedi, neceſſe ſit: in iis eſt carmen de Caroli fratris morte: videor mihi hoc vere affirmare poſſe, neminem unquam tam plane, tam ornate, tam dolenter quemquam luxiſſe, atque illis Bembus verſibus fratris obitum lamentatus eſt. Scripſit præterea volumina epiſtolarum aliquot: quarum paulo magis decoram video à nonnullis locutionem exiſtimari, ſuum cuique omnino judicium; eamque ob cauſam difficillimum eſt, omnibus æque placere: nam, ut Theognis ait, laudatus à Platone poëta.

Οὐδὲ γὰρ ὁ Ζεὺς
Οὔθ' ὕων πάντας ἁνδάνει, οὔτ' ἀνέχων.

Mihi quidem, cum has epiſtolas cum iis, quæ à Græcis, Latiniſve ſcripta olim ſunt, contuli; valde hæ cum illis congruere videntur. Sed pollutas plerique lue quadam etiam nunc aures habemus; nec plane dum è vulgi fæce enatavimus atque emerſimus: paucos enim adhuc bonos auctores Etruſca habuit lingua, quibus lectitandis noſtrorum hominum expoliretur, expurgareturque judicium. Itaque homines ornatæ, factæque orationis inſueti, nec pulchritudinem intelligunt, aut cernunt, & ſplendore ipſo præſtricti læduntur; præſertim qui in veterum Græcorum ac Latinorum libris uſque adeo verſati, volutatique non ſint, ut illorum virtutes aut transferre ipſi in ſua ſcripta, aut in alienis agnoſcere non poſſint: atque Etruſce quidem à Bembo ſcripta hæc ſunt. Latine vero de Ætna ad Angelum Gabrielem ſcripſit adoleſcens;

lescens; quem video libellum illi postea Seni non valde probatum fuisse: de Virgilii Culice, & Terentii fabulis librum unum: de Guidoubaldo Feretrio, atque Elisabetha Gonzagia ad Nicolaum Teupolum librum itidem unum, qui valde doctis omnibus probatus est; à Gabriele quidem Faerno, homine eruditissimo, atque hujus generis acerrimo existimatore, in cælum fertur. Sunt etiam Bembi, præter eas epistolas, quæ Leonis nomine ab eo scriptæ sunt, suarum quoque privatim epistolarum volumina; ac seorsum epistola de imitatione ad Joannem Picum, libri prope instar, sane perlegenda, sunt præterea ejus versus Latini multi, dulces, elegantesque; ut me quidem æque propemodum, ac veterum illorum poëtarum scripta, delectent, scripsit etiam magna cura, magnaque assiduitate civitatis suæ historiam, nudiusculam illam quidem: est enim unum Cæsarem imitatus; sed puram in primis atque illustrem.

GASPARIS CONTARENI, VITA,

Auctore Joanne Casâ, *qui &* Petri Bembi *vitam scripsit.*

CUM PERMULTUM INTER LAUDATIONEM atque historiam interesse oportere facile intelligerem; propterea quod illa virtutis modo præconium quærit: hæc veritatis in utramque partem testimonium continent; sæpe mihi de GASPARIS CONTARENI vita cogitanti veniebat in mentem, vereri, ne, si eam litteris mandassem, laudare me hominem magis quam, qui ejus vitæ cursus fuisset, narrare voluisse, multi arbitrarentur, qui cum commemoratum à me de illo nihil viderent, quod esset à laude sejunctum, quæ reprehensionem habitura fuissent, dedita opera à me prætermissa esse existimarent. Sed cum laudatoris sit, de cujus laude dicit, ejus bona verbis amplificare, aliquid etiam alieni affingere; vitia oratione attenuare, aut etiam silentio præterire; in altero facile præstare possum, ut hic meus commentarius plurimum à laudatione dissentiat: nec enim sermone nostro Contareni virtutem augere conandum nobis est: in altero, ut de ejus vituperatione indicem nihil, non eos, sed res ipsa laudationi persimilem narrationem nostram efficiet. Quod siqui erunt, qui cum plus de aliena virtute prædicari sentiant, quam quantum de sua ipsi sibi polliceri soleant; aut ægre id ferant, aut orationi meæ fidem non habeant, ii sic cogitare debebunt; dici hæc à nobis de eo, qui jam non sit: quique cum suæ civitatis probis viris omnibus, tum aliarum gentium, exterarumque nationum clarissimis quibusque hominibus notus, beneque cognitus fuerit, quorum cum magna pars sit superstes, nulla nobis causa,

causa est, cur de mortuo mentientes, tot vivorum, illustrium præsertim hominum, vanitatis impudentiæque nostræ testimonia colligere velimus: clarorum autem virorum laudibus, favere potius quam obtrectare omnes debebunt, mihi certe aut de Contareno tacendum fuit: aut de eo, ni mentiri fore maluissem, cum laude dicendum.

VENETORUM Civitas optime morata, optimeque constituta est; id ex eo intelligere licet, quod una temperatione, unis legibus, sine ulla seditione, sine ullo intestino malo, annos eorum respublica amplius mille manet: quodque à parvis initiis profecta ad eam opulentiam atque ad id imperirium, quod videmus pervenit: complures urbes, easque magnas atque florentes, socias vectigalesque habet: Corcyræ, Cretæ, Cypro, multis magnisque insulis, transmarinisque provinciis dominatur. Classem instructam paratamque habet, quantam nullus rex, nullæ nationes valeant comparare. Ea civitas una omnium, de quibus memoriæ proditum sit, libertatis æquabilitatisque maxime amans, maximeque retinens est: quippe quæ durissimis quondam Italiæ temporibus; servitutem fugiens, è continenti sese in undas æstusque conjecerit; fortunisque omnibus relictis, unam modo secum extulerit libertatem, atque in ea tuenda tot sæculorum spatium versata, studium voluntatemque, usu etiam atque exercitatione corroboravit. Itaque libertatis fortasse nomen alibi quoque gentium invenias; libertatem ipsam puram atque incorruptam, ab omnique metu vacuam, utinam aspicere in aliis civitatibus, utidquondam fuerat, Deorum nobis beneficio aliquando liceat. Illud salutare institutum mordicus à Venetis retentum est, ut reipublicæ attingendæ præterquam iis, qui initio in civitatem convenerunt, quique germani Veneti & tamquam Aborigines sunt, potestatem præterea facerent nemini; nisi siquando deliberata re, bene de republica meritis, ejus urbis inquilinis, aliisve quibusdam, id jus nominatim ad hodiernum diem concessum est. Ex eo igitur priscorum genere civium Aloisius Contarenus fuit, cum prudens paterfamilias & locuplex, tum præstans senator & nobilis: atque is Polyxenam Malipetriam in matrimonio habuit, fœminam primariam; ea, cum aliquot jam perperisset pueros, neque ii diutius viverent, ad amicas æqualesque dicitur rursum prægnans retulisse; à quibus, ut sunt pleræque mulieres religiosæ, admonita esse dicitur; uti qui natus esset puer, ei nomen imponeretur unum ex iis nominibus, quibus vocati ii reges sunt, qui ad Christum Deum nostrum parvulum ac lactantem venerunt: fore enim ut vitalis esset. Cum salva igitur paucis post diebus perperisset, puerum nominari GASPAREM jussit, qui primus ejus familiæ hoc nomine appellatus est. Is ubi adolevit magna in eo ingenii indoles erat, magna ad litterarum studia propensio: itaque facile Aloisius pater, consilium, quod de puero ceperat, mutavit: mercaturis enim illum faciendis, reique augendæ, quippe cui multæ atque amplæ multis in locis res rationesque cum multis essent contractæ, filium scilicet natu maximum Venetiis destinaverat: est enim fere in liberis civitatibus, mercaturis rem quærere, nobilitati quoque non modo non turpe, sed, si bono modo fiat, etiam honestum, verum ubi pueri ingenium naturamque, majus quiddam spectare atque polliceri intellectum est, consilium illud de mercatura funditus pater abjecit; neque ulla in re filii voluntati ac studio

defuit. Is ubi quod satis esset operæ Antonio Justiniano, Laurentioque Bragadeno Venetiis visus est dedisse: nam ii publice à civitate constituti erant, qui juventutem in dialecticis, atq; in philosophia erudirent: Pataùium profectus, Petro Pomponatio Mantuano, magno nobilique philosopho, in disciplinam sese tradidit. Erat in adolescente naturæ vis peracris illa quidem, &, ut mihi videbatur, peracuta, sed tamen nescio, quo modo, magnitudine & firmitate potius præstans; &, quod maxime rem continet, ad sapientiæ studia accommodatum & tanquam philosophum inerat ingenium, memoria omnino valebat plurimum: huc accedebat animi ac victus vitæque totius constantia quædam, ut, quam semel instituisset rationem, de ea non defatigatione, non pistritia, non voluptate depelleretur. Opinio est in omni vita re venerea illum omnino usum esse nunquam, defixa mens scilicet in eo studio, cui se ab ineunte ætate dediderat: eoque capta atque alta, nihil præterea concupierat, itaque celeriter assecutus est, ut æqualium magister, grandiorum natu magistrorumque tanquam æqualis, & compar haberetur, certum temporis spatium, horarum sane haud amplius trium, meditationi & bibliothecæ attributum, & tanquam, sepositum habuisse dicitur, cui tempori nec unquam quicquam detraheret nec fere adderet; qui reliquus erat dies in congressionibus amicorum, collocutionibusque consumebatur; eæ de litteris scilicet erant, ut in suo studio, ne cum vacare quidem videretur, cessaret. Idque ipsum, nihil agens, ageret tamen urgeretque propositum, & tamen animum à contentionibus relaxaret. Illud etiam narrari nobis ab eo ipso meminimus, cum diceret nunquam se in omni adolescentia commisisse, ut mane aliquid postridie aggrederetur ediscere, quin prius ea quæ pridie percepisset, diligentissime reminiscendo recordatus esset: vitandam enim asotorum consuetudinem ajebat, qui crudi sese tamen ingurgitant, quoque magis cibo replentur, oneranturque, minus virium, minus valetudinis habent; in eo igitur cursu, cum sedulitate magis quam contentione, aut labore, admirabiles progressus efficeret: atque eos, qui in eodem curriculo erant, longo intervallo antecederet, mortem Aloisius pater obiit. Duodeviginti ille annos natus erat eo tempore. Liberorum autem, magnum sane numerum, filios septem, quatuor filias, præterea magna cum multis contracta implicitaque negotia, Aloisius reliquerat. Atque odiosum omnino negotium est homini in cogitationis ac doctrinæ studiis occupato, familiaris rei procuratio; ut minus mihi mirum videri soleat, Democritum, nobilem quondam philosophum, ut ea cura, eoque impedimento liberaretur, omnes fortunas suas, sicuti litteris proditum est, abjecisse. Verum tamen quanquam invitus ac mærens discedebat à litteris, tamen Patavio profectus est: atque eandem illam animi moderationem æquabilitatemque adhibens, fratribus partim in Apuliam, partim in Alexandriam (ibi enim magnas societates Aloisius pater habuerat) distributis, partim Venetiis relictis; bene domi constitutis rebus Patavium reversus est: studiumque haudquaquam longo intervallo à se intermissum, cupide renovavit, in ea urbe doctissimorum hominum plena, ac liberalibus artibus affluenti; aliquot annos commoratus est: cum in principibus jam philosophis numeraretur, atque ejus nomen plurimum indies increbresceret. Atque hoc loco postulari exigique à

nobis,

nobis arbitrati sumus, ut, qui ejus progressus & quale tanquam iter ad percipiendas fuerit disciplinas, demonstraremus. A primis igitur dialecticæ elementis profectus sic omnem philosophiam perlustravit, ut illius singulas tanquam oras non viseret modo atque inspiceret, quod plerique facimus, sed in unaquaque etiam illius quasi regione commoraretur, & habitaret, itaque illud assecutus est, nihil in ea ut arte, ita copiosa & magna atque varia, tam esset magnum atque arduum, aut tam minutum atque parvum, quod ejus aut diligentiam lateret, aut fugeret intelligentiam: nihil autem tam abstrusum aut reconditum, quin promptum illi expositumque, quamvis subito esset atque ex tempore. Ejus nos rei permagnum quondam specimen cepimus: nam cum Florentiæ forte essemus, qua ille Roma profectus, iter in Germaniam habebat ad Cæsarem, erant in ea urbe, cum alii complures in ea philosophia, quæ de natura est, docti atque exercitati, tum duo præter ceteros Petrus Victorius, & Franciscus Medices, quorum erat utriusque & natura admirabilis & exquisita doctrina; tum studium ardens in utroque ac peacre vigebat, flagransque & singularis in utroq; industria: sed alterius breve tempus doctrinæ augendæ & declarandæ fuit; Victorius qualis vir, quantusque jam tum esset, ea, quæ nunc est ejus doctrina, librique ab eo editi declarant: ii per eos dies ad Contarenum sane ventitabant, à quo nos quoque non fere discedebamus: hoc affirmare possum, cum omnis inter eos sermo esset de physicis, nullius rei mentionem esse factam à summis illis viris, ingenio præstantibus, animo vacuo, otio abundantibus studio incensis, tempore paratis, à bibliotheca & litteris recentibus, quin eam Contarenus, & memoria teneret, & intelligentia comprehensam haberet, & oratione tam facile explicaret, quam quæ facillima sunt. Præstabat id non tam credo memoria, qua tamen valebat, ut antea dictum est (natura enim quoque plurimum ille excellenti fuit) quam ipsa, via ac ratione percepta, doctrina: sic enim eum ipsum dicere solitum esse accepimus. Non modo certam artium multarum inter se quandam naturalem esse dispositionem, ut aliam alia suo quæque loco deinceps tanquam subsequatur, & cum priori posterior quasi coagmentetur: sed unius quoque ejusdemque cujusuis scientiæ si quis ordinem & tanquam seriem conturbaverit atque resciderit, ad exitum perveniri non posse: magnoque in errore versatos, superioris ætatis homines ajebat esse, qui multa properantes transilirent; aut ullam artem ediscere se posse dissipatam arbitrarentur, aut mutilam atque hiantem: ambutatis enim interscissisque disciplinis progredi pervenirique ad scientiam non magis posse, quam interruptis iter pontibus confici. Unum autem omnino sibi comitem ac monitorem ad Aristotelis iter, multis sæpe obstructum difficultatibus, Thomam Aquinatem asciverat, hominem non contentionis, sed veritatis amantem, qui & subtilitatem habeat, nec ultra, quam par est, progrediatur acumine; atque idem articulatim partiteque ac distribute doceat; doctus etiam Græcis Latinisque litteris erat. Poëtas, Homerum, Virgilium, Lucretium, Horatium lectitaverat atque didicerat. Itaque cum non artis factitandæ, sed eruditionis liberalisque doctrinæ fruendæ causa, philosophiæ se dedidisset, omnes tamen artificos, magistrosque omnes, non scientia modo, sed fama quoque & celebritate facile superabat. Erat hominis vita atque victus non tam excultus atque

atque expolitus, quam cum gravitate quadam simplex, ac lenis, placatusque; oratio inculta illa quidem atque inornata, sed hoc ipso, quod omni careret fuco elegans, ac cum auctoritate. Nulla mollities, nullæ, ne in adolescentia quidem, animi aut corporis deliciæ; sermo nulla assentatione suffusus, nulla animus malevolentia infuscatus. Et cum festivitas lepofque haud magnopere adesset, aberat etiam rusticitas atque tristitia. Quin etiam hoc ab eo dici memini; devorare sese certorum hominum (qui in aliqua vitæ parte claudicarent) incommoda, aut etiam vitia solere, simulac de bonis, quibus illi excellerent, aliquid degustasset. Ac cum Galeatius Florimontius, qui nunc Suessæ episcopus est; vir cum omnibus honestis artibus perpolitus, tum præcipue castus atque integer, tum religione ac pietate in primis incensus; in notandis autem reprehendendisque amicorum vitiis unus omnium maxime acer ac liber: castigator nonnunquam etiam subamarior, atque is à Contareno in fratris locum diligebatur. Cum ille igitur nobis audientibus nequire se satis mirari diceret, illum, qui omnium esset mundissimus ac sanissimus, cum hominibus quibusdam, quos ipse appellabat, id, quod nobis minime necesse est, qui turpitudine aliqua, tamquam morbo, adfecti atque inquinati haberentur, tam sæpe conflictari. Quæ ille cum sane commotus ac stomachans diceret. Quid nos, inquit Contarenus, nunquamne absinthio aut scamoneæ radice curari nos patimur? Quid ni? inquit ille. Ergo inquit Contarenus earum potionum exsorbemus sapores tæterrimos, ut succo epoto, illius juvemur vi salutari, horum vitia, siqua sunt, non devorabimus, & tanquam amaritiem perferemus atque exsorbebimus, ut illorum tanquam vescamur virtute, atque alamur bonis? quid autem ipsis nobis fiet, si amandum statuerimus, nisi qui perfectus absolutusque fuerit, esse neminem: laudare se, quod in quoque probaret, libenter ajebat, quod reprehenderet, vituperare non se necesse habere. Hanc animi æquitatem, hanc tam præclaram maximarum artium doctrinam, alia longe iis majora bona decorabant. Summa integritas, summa innocentia, pietas, non hæc quæ facie, motu, amictu commendatur, quam in multis cernimus, simulata, & specie, atque oratione hominum opinionem captans, sed solida, nuda, sinceraque, in mente atque in animo inerat, quibus ille rebus instructus, cum magnum ejus esset nomen, magnaque non solum laus, sed etiam admiratio, aliquanto citius quam constituerat Patavio decessit. Nam cum omnis, prope dixerim, terrarum orbis eo tempore contra Venetos conspirasset, tæterrimumque ei civitati bellum intulisset, afflictis Venetorum opibus, Patavio ipso obsesso, nec multo post amisso, maturius omnino, quam in animo habebat, invitus, nondum discendi siti scilicet expleta, domum sese recipere coactus est. Erat ejus ætas nondum firmata, ut reipublicæ operam navare posset: itaque in iis sese studiis aliquot annos continuit, cum ejus domus tanquam bonarum artium gymnasium quoddam ab iis, qui doctrinæ desiderio tenebantur, frequentaretur. Verum tamen ad rempublicam ubi primum accessit, ejus ingenium, quod de Hortensio est memoriæ proditum, tanquam Phidiæ signum, simul aspectum ac probatum est. Itaque cum tres & triginta tum haberet annos, à civitate ad Cæsarem Carolum hunc V. in Germaniam orator (sic enim Veneti appellant) est missus. Legationis munus magnam apud Venetos habet dignitatem,

tem, magnam ad summos honores magistratusque adipiscendos commendationem; sæpeque à multis una petitur, & in comitio suffragiis oratores magna ambitione creantur.

Gerebat illis temporibus in Italia bellum Cæsar cum rege Galliæ, cum quo illi antea quoque continentia bella intercesserant, atque cum eo Pont. Max. Leo. X. sese conjunxerat: cum rege Veneti conspiraverant, atque omnis impetus belli ad Mediolanum consederat; nam eam urbem Gallis Venetisque defendentibus, Cæsaris ac Leonis copiæ oppugnabant. Ad eum, qui cum bellum suæ erat civitati, planeque ad hostem ire se Contarenus intelligebat, apud quem exploratoris, non legati locum obtinere eum necesse esset, atque ipsa res cogeret. Accedebat etiam quod Cæsarem quibuscum inimicitias exerceret, iis solere esse amariorem audierat: illisque maxime, qui Gallorum faverent rebus. Itaque animo sane commoto ad Cæsarem adiisse dicitur; nam & sponte ipsa sua verecundus, ingenuo quodam, quod tamen sine segnitia esset, pudore fuit. Verum eadem illa doctrinæ, castitatis, ingenuitatis, innocentiæ opinio, multo ante ejus adventum ad exteras quoque nationes perlata, Cæsaris illi animum voluntatemque conciliaverat; nam amare ille plurimum ingenuos apertosque hominum animos dicitur. Itaque ut semel in primo illo, qui ei cum Cæsare fuit, congressu, hilari vultu acceptus & comiter appellatus est, faciles ad eum deinde semper aditus habuit: & illo, quamquam civitati erat iratus, non modo pacato, sed etiam propitio usus est. Ac paulatim cum eam, quæ antea de se fuerat, opinionem magis ac magis indies confirmaret atque augeret, jam ipsi Cæsari non modo gratus, sed etiam familiaris erat.

Itaque cum certior factus esset, Gallorum Venetorumque copias in Insubribus fusas superatasque, Gallos ex oppido esse expulsos cæde & fuga suorum, qui eam rem nuntiarent Contareno misisse dicitur, atque iis præcepisse, ut de incommodo, quod Veneti accepissent, reticerent, neque illorum copias in eo prœlio dicerent interfuisse: eam in illo sese corporis imbecillitatem aspicere, ut excruciari eum illam noctem suæ tanta illa patriæ clade nuntiata nolit. In Hispaniam Cæsar constituerat reverti, neque per Gallorum fines, qua proximum erat iter, quod exercitum non habebat, ire poterat, itaque per Belgas profectus ad oceanum perrexit, atque ibi navibus conscensis in Britanniam appulit, paucisque intermissis diebus rursum naves solvit atque in Hispaniam contendit. Toto hoc itinere eum Contarenus prosequutus est, cumque in Hispaniam pervenissent, biennium apud eum est commoratus, atque in ea legatione omnino quinquennio consumpto Venetias rediit. Cum illud re confirmasset, quod à Græcis quibusdam poëtis mandatum versibus video: Magnam gratiosi nuntii esse utilitatem.

Nam cum omne id temporis spatium inimico inter se animo Cæsar & Veneti essent, ac fere continenter bello inter se contenderent: multa ille tamen ob eam, qua suo nomine erat apud Cæsarem, gratiam, obtinuit: multa suæ civitatis mandata confecit: magno quoque usui reipublicæ fuit: simulque illud est assequutus, ut multarum magnarumque rerum diuturna tractatione ac consuetudine; tot nationum naturis, moribus, institutis cognitis atque perceptis, magnam rerum agendarum usum, magnamque haberet.

beret prudentiam. Itaque cum diligentiam, operam, curam, prudentiamque suam civitati mirifice probasset; absens & in senatum lectus est: qui honos Venetorum legibus non fere diuturnior anno & mensibus quatuor est: & quod olim, exiguis etiam tunc civitatis rebus, precibus rogandi erant, qui domesticis suis relictis negotiis, ad consilium de publicis capiendum convenirent, Rogatorum concilium appellatur: ejusque permagna & potestas est & dignitas; quippe cui omnis respublica permissa sit, vicissimque in hac civitatis amplitudine ac dignitate à clarissimis quibusque civibus summis opibus, summa contentione expetitur. Magnæ præterea auctoritatis est in ea civitate magistratus, cui ab eo nomen inditum est, quod præcipua, magna atque ampla procuratio demandata illi est, ærarii ac vectigalium, quæ in continenti, Veneti magna atque ampla habent; nam eum magistratum illi Sapientes terræ firmæ appellant, hanc quoque potestatem Contarenus statim renuntiata legatione; maxima totius civitatis voluntate, omnibus suffragiis adeptus est. Habuit de ea ipsa legatione, more majorum orationem in senatu uberem ac plenam, cum de Cæsaris ingenio, voluntate, institutis, opibus, copiisque dissereret; earumque nationum, ad quas adjisset, mores, leges, facultates, consilia exponeret: quæ cum ab eo distinctius scilicet atq; eruditius dicerentur quam Venetorum hominum aures audire ad eam diem consuessent; tanta diligentia; tantoque silentio atque attentione audiebatur, ut vocis bonitas, qua ille sane exili fuit, non magnopere desideraretur. Non sum vulgi opinionis, judiciique nescius: arbitrantur enim philosophiam, hominum, vitæque hujus communis quasi corruptelam esse quandam: atque eos, qui in studiis cogitationis ac doctrinæ, paulo ulterius progrediente ætate versati sint, homines in solitudine atque in angulis educatos, curiæ lucem aspicere, aut in hujus civilis turbæ, ac fori strepitu & concursatione, & in rerum agendarum tumultu, & tamquam acie, sine magna animi titubatione negant ausuros esse consistere, hominum consuetudinis imperitos legum, morum, sermonum, voluntatumque ignaros, atque à communi vita et hominum sensibus, victuque longe multumque abhorrentes: sic vulgo existimant. Sed falluntur sane, multoque id aliter evenit. Nam, qui, tanquam inermes, ad prœlium & pugnam; sic nullis aut levibus doctrinæ præceptis, quasi armis, instructi ad rempublicam accedunt, ii artem, quam facere intendunt, unam quidem omnium maximam ac difficillimam, reipublicæ patriæque periculo discere coguntur; atque ut in vetere Græcorum proverbio est, dolio faciendo figlinam aggrediuntur percipere: idque ipsum de malis auctoribus, magistrisque sane insciis atque improbis, vulgo & foro. Quamquam nobilitari homines iidem Græci in foro ajunt: qui si hoc sentiunt, virtutem, ut majore in luce posita locataque sit, ita magis magisque splendescere atque illustrari, ipsi sane videant, ubinam eam potissimum in bono lumine collocent: sin illud præcipiunt, à populo, bene vivendi rationem, tuendarumque civitatum disciplinam peti oportere, aut in foro cum reliquis mercibus expositam, virtutem vænire, næ ego, mihi locum modo demonstrari, magno emere possum. Sed non est ita.

Nam sponte quidem sua, aut prudentiam hominum animus atque ingenia non magnopere gignunt; aut hujus nobis ætatis, tamquam sterilitas quædam vehe-

vehementer lamentanda est, quibus autem opinionibus imbutæ eorum mentes, & tanquam consitæ, ad remp. è populi disciplina, & quasi cultura prodire soleant operæ pretium est attendere. Nam ii, qui animum philosophiæ præceptis excoluerunt, regendarumque civitatum artem edidicerunt; neque timidi sunt, quod scientia earum rerum, quas quisque tractet, animum addere, non adimere solet; neque audaces ac temerarii, quod stultitia ac temeritas plurimum ab arte ac sapientia dissident. Reipublicæ vero gubernator ille de populo, nec ignaviam à verecundia segregare, neque præcipitem aut pertinacem civem sejungere à forte atque constanti magnopere novit, nisi usu demum atque experientia doctus, cum sæpe lapsus, sæpe deceptus multa in rep. offenderit, & civitatis periculo ac detrimento (ut antea à me dictum est) prudentiam didicerit. Philosophia autem, quæ vel maxime in effingendis, atque ad virtutem conformandis, hominum sensibus atque motibus occupata sit, &, utut illi morati tandem sint, quemadmodum cum iis conflictari non incommode queamus, vias rationesque tradat, neque ab hominum abhorret moribus, &, qui sit optimus reipublicæ status, intelligit, & quibus artibus, inclinatæ ruentes civitates subleventur, tenet; & ad eas, quæ non optimis institutis ac legibus temperatæ sint, accommodari sese tamen non recusat: remediaque temporum, locorum, casuumque incommodis adhibet salutaria, eadem multa de hominum vitiis, quæque eorum cautiones sint præcipit, eadem qui, cuique arti, cuique fortunæ, cuique animi aut corporis affectioni, mores sensusque comitari soleant, commonet. Ad eam doctrinam tam fructuosam, tamque opimam ubi usus quoque atque exercitatio accessit, tum vero præclari illi ac singulares cives existunt: qualis vel in primis Contarenus sua in republica fuit: qui cum ingenuarum artium in gremio educatus & tanquam philosophiæ alumnus quidam, ad agendum descendisset, maximoque sibi usui ea præcepta, quæ olim imbiberat, esse intelligeret, suos cives hortari non desistebat, ut ea pervestigarent, quæ de naturis humani generis, deque rerum publicarum gubernationibus à philosophis explicantur. Nec vero occultabat hoc ipse de se; nam à principio, cum primum in senatum lectus fuit, sæpe factum esse ajebat, ut in suggestum ascendere, sententiæ dicendæ causa, cum cuperet, ausus non sit; quod pudore quodam & rei insolentia retraheretur: eamque rem magno sibi dolori esse solitam; itaque in animo habuisse, nisi eum animi timorem ac verecundiam pervinceret, ad rempublicam posthac non accedere, suumque locum aliis concessurum, quibus ad dicendum animus non deesset: nec enim verum esse, fortibus ac strenuis civibus ab ignavis timidisque locum præripi: verum nihil necesse fuit, talis civis prudentia ac consilio remp. privari. Nam paucis mensibus, cum sese animo facile confirmasset, sic sententiam dicebat, ut neminem magis prudenter, magisve composite loquutum unquam fuisse constaret. Docebat ille quidem verbis, quam maxime poterat, propriis, cum partite ac distincte, tum memoriter ac copiose, animos autem cum oratione minime conaretur impellere, auctoritate ipsa vehementer permovebat & fide, lingua celeri ac volubili leporem atque ornatum illum oratorium neque adhibebat, neque adhiberi æquum esse censebat: animos enim civium inflecti atque incitari, quo maxime tempore sedatos rectosque eos esse oporteret, cum consilium capturi

de rep. essent, turpe atque inutile esse existimabat: eosque qui magno quodam conatu orationis vim ad sensus atque impetus animorum & motus commovendos admoverent; si id suæ privatæ utilitatis causa susciperent, improbe; si reip. causa, arroganter sine controversia facere ajebat; quod tantum sibi sumant, ut non communi remp. consilio regi velint, sed suo; quamque ipsi probarent sententiam, in eam ceteros cives non adducere, sed compellere studerent. Eodem tempore Contarenus Brixiæ præfectus renuntiatus est, eum magistratum Capitaneum Veneti appellant: quo cum proficisci cogitaret: jamque impedimenta imposita in lintrem haberet, repente horribilis nuntius affertur; Romam à Cæsaris militibus captam, Pontificem Max. in arcem compulsum, urbem ipsam diripi ac vastari, quibus rebus Venetias nuntiatis, magnus subito cum dolor, tum etiam terror invasit. Itaque mutato consilio Contarenus, cum vereretur aliis armis Brixiam egere, quam, quibus sese ipse assuefecerat, consilio atque auctoritate, eum magistratum recusavit, atque interim otium à rep. nactus, studiis scilicet suis illis pristinis obsequebatur. Bellum, cum gravis hæc plaga accepta est, cum Cæsare Veneti, ac Clemens VII. Pont. Max. communiter gerebant; sed totius imperii summa tradita erat Franciscomariæ Urbinatium principi, quem illi ducem appellant; eum Veneti suarum copiarum seorsim ducem habebant; nam civem terrestres copias ducere, per leges non licet: ac cum deditione facta, Clemens jam complures menses in custodia à Cæsaris militibus asservaretur, cumque urbis depopulandæ, vastandæ, incendendæ, modum homines feri ac barbari sibi statuerent nullum; cui rei Cæsarem, quod longe abesset gentium, cum maxime cuperet, negant potuisse occurrere: commoti rei indignitate atque acerbitate Christianorum principes plerique omnes inter se de Pont. Max. è custodia educendo conspiraverunt, ejus rei causa concilium Ferrariæ indictum est, quod Alphonsum Estensem, qui ejus urbis imperium, à majoribus acceptum, eo tempore obtinebat, maximi animi hominem, reique militaris peritissimum, adjungi sibi vehementer studebant: à quo cum propter consilium ac virtutem, tum propter oppidi opportunitatem, opes, bellique instrumenta, quibus ille abundaret, earumque rerum omnium facultates, quæ ad bellum usui erant, multa, magnaque auxilia subministrari sibi ad id bellum intelligebant posse. Eo Galliæ Britanniæque reges Legatos miserunt cum mandatis homines nobilissimos; idem & ii, quibus Pontificis Max. salus privatim curæ erat, fecerunt, & Mediolanensis dux Franciscus Sfortia. Eodem Veneti Contarenum mittunt: maxime enim eorum reipublicæ intererat eam confici rem, propterea quod cum Pontifice, quemadmodum dictum à me est, societate & fædere conjuncti, continentibus bellis, non longe ab suis finibus, cum Cæsare contenderent. Eo concilio peracto, atque haud ita multo post Pontifice liberato, ad eum Contarenus, suæ civitatis jussu legatus profectus est. Magna erat eo tempore omnium rerum perturbatio, magni Galliæ, Italiæque totius videbantur motus impendere, quod & Clemens ipse iniquissimo animo contumeliam, quam acceperat, ferre existimabatur, quod per pacis simulationem circumventus in hostium potestatem venisset, quod superbe crudeliterque tractatus, & in deditionem receptus tamdiu in custodia fuisset retentus, atque ad extremum quod non dimissus, sed elapsus è manibus & catenis esset: quod omnia exempla

crucia-

cruciatusque in suos editi Romæ atque in omnibus vicis, & oppidis essent. Accedebat quod Florentini Hippolytum atque Alexandrum Pontificis fratrum filios, qui ipsius potentia in ea urbe imperium antea obtinuissent, è civitate ejecerant, quod ille gravissime atque indignissime ferebat: ejus dolor quam in partem erumperet, expectabatur ab omnibus. Eadem Galliæ regis causa erat, atque conditio: nam & bello superatus captusque, tantum se de vetere virtutis opinione deque bellica gloria deperdidisse, maximo erat illi dolori; & sui liberorumque suorum mercatu (ut ipse existimabat) nundinationeque illa Cæsaris, hostili scilicet in eum odio exarserat. Tum Veneti multis de causis Franciscum Sfortiam in regnum restitui volebant: atque eam rem ad suam remp. magnopere pertinere arbitrabantur, quibus omnibus rebus efficiebatur, ut, in tanta animorum incitatione & discordia renovari in Italia bellum necesse esse, omnibus videretur. Interim Clemens cum Cæsare in gratiam redierat, amicitiamque conciliaverat: &, quo liberius in patriam iracundiam exercere posset, justissimas suas in Cæsarem minuerat inimicitias; & suas illi injurias aut condonaverat, aut vicissim pacis simulatione, idoneum doloris sui ulciscendi tempus expectabat. Atque cum Cæsaris duces & exercitus, illius nomine Florentiam oppugnarent, faciendum sibi esse existimavit, ut propius ipse accederet: itaque Bononiam sese contulerat. Eo Cæsar quoque ex Hispania venit, ut à Pont. Max. cujus unius ea potestas est, diadema ceteraque imperii insignia acciperet, atque ei advenienti cum obviam Contarenus extra urbem processisset, dicitur eum Cæsar perquam longo sane intervallo à se visum agnovisse, atque iis oculis, eaque vultus hilaritate eum aspexisse, ut id à multitudine, quæ visendi causa prodierat, & omnes vias oppleverat, animadverteretur; atque ex ea re conjectura fieret, rem inter Cæsarem & Venetos conventuram: id quod exitus comprobavit. Nam præter omnium opinionem, in tanta animorum incitatione & discordia, tot ultro citroque illatis acceptisque injuriis ac detrimentis, cum pacificationi locus vix ullus videretur esse relictus, recessum tamen ab armis est, paxque inter omnes constituta. Quæ res per Contarenum acta magna ex parte & confecta, cum suæ civitati gratissima atque optatissima accidisset, mirifice ejus & gloriam & auctoritatem auxit, ut nullam rem tantam, aut tam difficilem esse censerent, quin eam ille animo & cogitatione suscipere, & consilio tueri, & auctoritate atque industria conficere posset. Memoria teneo me Romam illis temporibus venisse; tantus erat omnium, qui in ea urbe tunc aderant, de Contareni doctrina, prudentia, continentia, pietate, consensus, tantaque admiratio, ut non amarent modo eum, qui tunc erant civitatis principes, sed etiam vererentur & colerent. Atque omnino multa praclare legibus sancita sunt apud Venetos, in his, quod vetantur legati ab his, ad quos missi sunt, ulla aut munera, aut beneficia accipere; quod utinam aliæ quædam civitates aut reperissent, aut repertum à Venetis, imitari saltem vellent; ne suos cives (id quod usu fere evenit) plerosque foris venales, domi hostes haberent. Quam diu enim absunt neglecta, quam susceperunt, reipublicæ cura, à quibus locupletari se sperant, eorum gratiam aucupantur, atque iis sese venditant: iidem domum reversi, beneficiis ac muneribus alligati, atque devincti, quam patriæ caritatem debent, eam alienis, sæpe etiam hostibus, præstare ac persolvere

coguntur, ita dum alii aliorum aut regum aut nationum rem gerunt, deserta nimirum à civibus publica res eorum jampridem labat & corruit. At Contarenum eæ civitates, apud quas magna cura, summaque fide ac diligentia rem suam publicam gessit, præclarissimis muneribus donaverunt: tot enim tamque variarum gentium constantissimo consensu mirifice probatum, summoque laudatum opere, maxima dignitate, existimatione, gloria muneratum, ditatumque domum dimiserunt. Severissimis legibus Venetiis ambitus constrictus est; suffragium ne per se, neve per alium quemquam rogent interdictum est, itaque cum à civitate ipsa universa, non à singularibus civibus nominatim, petendi magistratus sint: idque sæpe (iidem enim eosdem magistratus, certis intermissis temporibus, crebro gerunt) una virtute nixam omnium civium ambitionem esse oportet: ut qui sæpissime amplissimas dignitates adepti sint, ii non amicorum aut propinquorum diligentiæ, aut tenuiorum hominum officii, aut etiam fortasse avaritiæ, sed ipsius reip. certissimum de se testimonium habeant: nam multis locis reprehendendi erroris sui civitati facultas datur: itaque sæpe usu venit, ut, qui semel primo aliquem honorem cunctis suffragiis affecuti sint; iidem, iterum petentes, repulsam ferant. Quo major eorum civium splendor est, qui omnium dignitatum cursum & tamquam spatia & circuitum iterum & sæpius sine ulla offensione confecerint, ii clarissimi apud civitatem sunt: iis honos ab omnibus ætatibus, omnibusque ordinibus habetur, ii, cum opibus & potentia ne infimos quidem cives antecedant, dignitate, existimatione, auctoritate, gloria anteferuntur omnibus: eadem est enim civium omnium parque species, una toga, eaque simplex; nullis omnino non modo comitatus, sed ne comes quidem; ut primi civitatis (si quis illorum consuetudinis ignarus intervenerit) uni de multis facile videri possint. Sed ii, quoquo venerint, salutantur, appetuntur: iis in viis deceditur, obviam itur: in curia, in foro assurgitur: ut mihi virtus nudata phaleris omnibus & adventitiis ornamentis exuta, in una ea civitate sua ipsa pulchritudine & lumine nitere ac splendescere semper sit visa. Prorsus visendæ Venetiæ sunt, non propter urbis modo eximiam pulchritudinem, novitatemque antea inauditam, etenim maximam formosissimamque urbem, in mediis excitatam æstibus sese è fluctibus erigere, quis non miretur? naves onerarias maximas, passim ad privatorum januam religatas, triremes in plateis navigantes, quis sine magna admiratione ac voluptate aspexerit? Mihi quidem sic videtur, hanc profecto urbem si conspicata modo esset antiquitas, Neptunum nimirum aliquem ex profundo ac latebris excitasset, atque eum celsissima illa tecta struentem ac fabricantem fecisset: qui tametsi nullus scilicet unquam fuit, tamen si sit, aut esse si possit aliquis, nullum illi attribui munus aut opus illa urbe præclarius posset: aut quod magis divinæ conveniret naturæ. Sed hæc oculorum, illa animi ex ejus urbis cognitione voluptas capitur, ut equidem sentio, vel maxima, quod unæ dominantur apud eos leges: iis & magistratus obtemperant, & cives æque ad unum omnes: atque eo usque mihi potentiam execrata prudentissima civitas videtur, ut neminem unum ulli magistratui præesse passa sit, terni, quini, seni, deni imperia, potestates, singulos magistratus gerunt, ut non solum domini os, quo nulla tetrior, nulla oculis detestabilior objici species potest, aspiciendum civibus non sit; sed ne domini quidem imago & similitudo,

litudo, aut effigies. Quamobrem ſpectatum exteræ nationes alacri animo Venetias eant; nec urbis modo cauſa, quod dicere inſtitueram, ſed vel maxime civitatis; pulcherrimo totius orbis terrarum ſpectaculo ſeſe ad eam diem caruiſſe profecto intelligent.

Poſtquam Roma Contarenus rediit, confeſtim ad ſummos honorum gradus ſine ulla dubitatione vel controverſia elatus eſt, nam & maturius, quam civitatis conſuetudo antea tuliſſet, Sapiens magnus factus eſt, & Conſiliarius, qui duo magiſtratus ſummi apud Venetos ſunt, neque dubium erat quin, ſi quis ex Marci Procuratorum collegio demortuus eſſet, ejus Contarenus in locum ſubſtitueretur, ea una procuratio perpetua Venetorum legibus eſt; id unum ad honorum perfunctionem Contareno abfuit. Itaque ſic in republica verſabatur, ut etiam ſi litteras omnino non didiciſſet, illuſtriſſimum tamen civitatis locum obtinere eum neceſſe eſſet; ſic autem doctrinæ gloria celebrabatur, ut, tametſi rempublicam attigiſſet nunquam, civium omnium, qui fama ac nomine excellunt, clariſſimus ſuo tamen nomine fuiſſet futurus. Accedebat Chriſtianæ Theologiæ ſingularis quædam atque exquiſita cognitio: eaque non ſcientiæ modo aut oſtentationis diſceptationiſve, ſed vitæ ac diſciplinæ cauſa comparata: ad ejus enim præcepta animum mentemque referens, omnes ſuas cogitationes, conſilia, actiones, vitam denique omnem conformaverat atque direxerat: ut non modo ad philoſophorum regulas bene beateque, ſed etiam ad Chriſtianorum divinum hoc præſcriptum pie ſanċteque viveret. Eſt Venetiis quidam, quaſi Romanorum, qui quondam fuit, campus ille atque comitium, quod Magnum ab illis Concilium nominatur, ad id concilium omnes, quibus ferre ſuffragium per ætatem licet, ſtatutis diebus conveniunt, ibi cum Contarenus forte eſſet conſiliarius, cuſtoſque poſitus ſortibus, quibus Veneti in petendis magiſtratibus utuntur; nam quorum ſors exiit, ii pronuntiant quem potiſſimum ſua ſententia ei magiſtratui, cujus comitia habentur, gerendo idoneum eſſe exiſtiment: itaque mirifico caſu accidit, ut ibi eum eſſet, in univerſæ civitatis conſpectu atque oculis, publice Roma allatæ litteræ ſint, in quibus res omnibus nova, omnibus inopinata: illi quidem certe ipſi prorſus incredibilis, ſcripta eſſet, cooptatum Contarenum à Paulo Pont. Max. in Cardinalium collegium eſſe. Legerunt eas inter ſe litteras primum ejus Collegæ; à quibus ſatis magno interpoſito ille intervallo, ad ſortium urnas, ut dixi, aſſidebat. Itaque excepta inter legendum vox ab iis, qui proximi conſederant, ſuſurro primum & rumore dubio, bonam evenire, felicem, fauſtamque eam illi dignitatem precante, ad aures Contareni profluit, ille vero reſpuere, nec adduci poſſe ut eam ſibi rem narrari ſaltem pateretur: atque omnino ne aures quidem ad audiendum præbere. Verum recitatis palam litteris magna univerſæ frequentiæ approbatione ac lætitia, inter ſe collocuti conſurrexerunt Collegæ, atque ad eum cum magna, cum lætitiæ, tum etiam obſervantiæ ſignificatione adierunt, quod ille cum vehementer commotus recuſaret; ac ſeſe id ætatis ad aliud vitæ genus negaret poſſe traduci, ad curiæ veſtibulum ab iis, univerſo eo concilio comitatus, deductus eſt. Cumque Collegæ, hominis honeſtandi ſtudio, domum reducere eum ſumma contentione pergerent, prorſus non tulit. Erat eo tempore inter collegas Aloiſius Mozanigus, grandior natu vir, qui apud civitatem gratiſſimus cum eſſet, princepſque conſilii publici haberetur,

beretur, sæpe à Contareno de republica dissenserat: is ad eum gratulatum cum aliis non adiit, credo quod pedibus erat admodum infirmis, hic clara voce, ut à cuncto exaudiretur senatu, rei novitate percitus, adjurans, cum frontem feriret ac Paulo malediceret, affirmasse dicitur maximam ab eo civitati injuriam fieri, quod eam cive privaret, quem illa unum omnium habuisset optimum. Concilio dimisso, id enim is conventus nomen habet, universa civitas domum ad Contarenum læta atque alacris confluere cœpit, ille vero suspenso animo incertusque etiam nunc quid ageret, minus multo erat, quam ceteri, hilaris; nec mehercule injuria, quid enim honos ille homini in re sua familiari ampla atque illustri, in republica principi, in toto orbe terrarum claro atque nobili, afferebat, præter molestias ac labores? mutanda, vitæ victusque quinquagesimo demum anno ratio tota & consuetudo; suæ civitatis dediscendi mores, alienæ ediscendi, haud parum quidem ab ea, ad quam ille sese exercuerat, disciplina abhorrentes; vivendum ad unius hominis non semper prudentissimi, pæne arbitrium atque nutum; comitatus magni alendi, sæpe diu eodem censu; aliæ cogitationes, consilia, instituta, officia, actiones, persona suscipienda prorsus alia. Sunt hæc homini, æquabilitatis ac dignitatis potius, quam potentiæ atque opum cupido incommoda vehementer odiosa, gravia ac molesta, præsertim siquis antepartis honoribus tamquam exsaturatus, & parta jam gloria contentus est. Sæpe mihi narravit vir omnium clarissimus atque gravissimus quem Romæ his paucis annis à sua civitate legatum, summa apud duos Pontifices Max. auctoritate summaque gratia vidimus, Paulum & Julium tertios (in utriusque enim tempora ejus legatio incidit) Mattheus Dandalus: sese, cum vehementer auctor Contareno fuisset ejus honoris accipiendi, qui non ab eo expetitus, sed ad eum delatus esset, magna contentione ratiocinandoque vix ægre ad extremum homini persuasisse, ne committeret, ut Pauli consilium, in quod non ille temere incurrisset, sed sine ulla dubitatione duce Deo devenisset, aspernari videretur: præsertim his reip. Christianæ temporibus: multos enim fore, qui eam rem aliorsum acciperent, atque ille faceret: quique in Romanam Ecclesiam impietatis scelerisque nefarii Gasparem Contarenum, virum unum omnium maxime pium, maximeque religiosum, subscriptorem habere gloriaturi, seseque in eo impudentissime jactaturi essent; quippe qui, cum à Pont. Max. ne beneficium quidem accipiendum sibi esse statueret, quid de causa illa tota judicaret nemini dubium relinqueret. Hæc cum Dandalus diceret; adderetque, eos, qui Contareno æquissimi futuri essent, suspicaturos tamen esse non ob animi magnitudinem atque æquabilitatem, tantam illum dignitatem à se removisse, sed propter imbecillitatem atque ignaviam defugisse: pervicit homo gravis atque eloquens, omnique necessitudinis genere cum eo ab adolescentia conjunctus, cum propter affinitatem, tum præcipue propter morum, voluntatum, studiorum similitudinem, ut dubitantem confirmaret: atque in suam sententiam diu multum cunctantem ac tergiversantem perduceret: qui maximam partem eorum quæ à me posita in hoc commentario sunt, nos docuit. Omnino verum id est, quod ait apud Euripidem Theseus, cum Herculem, quo tempore ille Athenas in exilium venit, multis honoribus ac beneficiis prosequeretur: sic enim ait. Laudem feremus omnium pulcherrimam universa à Græcia, Fecisse cum memorabimur bonis bene:

bene: quod ille Græce optime, nos Latine ut potuimus. Verum tamen is est virtutis splendor, ut non modo ii, qui ejus compotes sint, honore digni habeantur, sed etiam siqui honorem illis, qui adepti eam sint, habeant, honorati ipsi & clari ob eam rem evadant. Id, quod Theseus de se sperabat, Paulus etiam assequutus est: nec enim dici potest quantum in Contareni dignitate amplificanda suam ipse gloriam propagarit.

Quanquam fuit ille suo quoque nomine insignibus laudibus ornatus, virque egregie magnanimus & plane maximus. Ab hoc tempore aliud tamquam vitæ exordium & quasi origo, Contareno nascitur. Antiquiores habentur Venetum mores, propterea quod inquinari se externis consuetudinibus ea civitas passa non est. Victu & cultu non modo à luxuria longe absunt, sed etiam de lautitia hac, quæ, plerasque Italiæ civitates nuper invasit, per multum circumscripserunt: quippe qui prisco more esse se principes, quam videri malunt; consuetudo autem eorum moderatioque vitæ quotidiana discrepat illa quidem fortasse nonnihil, sed ita, ut ad summam expolitionem desit forsitan aliquid; firmum autem quiddam ac solidum certe subsit, & levitate atque ineptiis vacet, quod Romæ contra mihi visum est fieri: aptiores enim in convictu & congressionibus Romani homines sunt: sed accersito quodam interdum genere, minimeque vernaculo, vitæ autem cultus lautior est, atque, ut video nonnullos existimari, etiam delicatior, in principibus quidem luxus pæne regalis; magnus equorum, jumentorumque numerus, multitudo familiarium; lauta, splendida, sumptuosa supellex: ut dedisse mihi operam videantur non modo re magni ut essent atque clari, sed etiam specie ac pompa. Neque eo hoc dico, quod exterarum rerum, quæ ad dignitatem ac decorem pertinent, rationem non habendam esse existimem, aut quo mihi id arrogem, ut utrius civitatis studia rectiora sint, dijudicare me posse profitear: sed illud affirmo, hanc quasi migrationem è sua in alienam, non illam quidem deterius, sed longe longeque aliter moratam civitatem Contareno, ingravescente jam ætate, subitam ac repentinam necessario molestam fuisse. Verum tamen ita vitæ victusque mutatio facta ab eo est, ut ingenium tamen, institutaque illa sua pristina retineret: nec ullos spiritus, tanta facta accessione dignitatis atque fortunæ, sibi sumeret: sed probitas, affabilitas, & eadem, quæ in privato fuerat, facilitas atque humanitas (quamquam invidiosa illa, tantoque opere à multis expetita purpura recens induta erat) integumentis involuta, & quasi personata elucebat tamen, & agnoscebatur ab omnibus. Nam cum intempestivi ipsi complures, molestique sæpe essent, propterea quod omnibus præsto ille semper erat, admonitus est à suis, non tam faciles ejus ordinis ceteros sese præbere consuevisse, sed certam die horam constitutam habere, antequam adiri ad se non paterentur: neque cuique sui potestatem facerent. Quibus ille respondit non se putare honorem illum sibi soli esse datum, sed ejus partem amicos, partem inopes homines & egentes jure sibi optimo vindicare, ad quorum arbitrium vivendum sibi esse statueret, non ad suum: nec enim æquum esse amicorum clientumque negotiis, tempus, idoneum quod sit, à se præscribi, sed ab iis ipsis, quid rerum suarum occasiones ac momenta existant, statui oportere. Itaque ut quique ad eum veniebant, statim admittebantur, ac quibus operam suam semel esset pollicitus, fidem in eo religiosissime servabat; ut sæpe tenuium aut miserorum hominum

hominum causa ad summos reges iterum & sæpius adire non dubitaverit: cum id præcipue Christiani esse officii contenderet, id maxime hominum genus auxilio juvare, quod maxime opis & auxilii egeret.

Quod judicium ipsius etiam faciebat, ut reliquias Græcæ nationis, multis gravibusque malis conflictatas, foveret, ac, quibuscunque rebus posset, sublevaret; accedebat autem huic animi propensioni erga illos, ut miseros & durissima servitute oppressos, quod memor erat veterum beneficiorum, quæ universi mortales ab erudita ea gente accepissent: inde namque & bonas artes, & cuncta ingenua studia profecta per omnes terras manasse affirmabat. Nam quin majores eorum pietatem Christianam, cultumque hunc optimum nostræ vitæ strenue juvissent, dubitari non posse dicebat, cum Basilius, Chrysostomus, Nazianzenus quasi signiferi hujus sanctissimi doctorum hominum gregis fuissent, qui pectora nostra excoluerunt, ac scriptis laboribusque suis veros ritus, explosis inde falsis opinionibus, eo inseverunt, quare oportere nos, si grati esse velimus, lapides etiam stirpesque ejus telluris amplexari, ne dum homines, cum quibus tot arctissimis vinculis conjuncti sumus, omni amore prosequi non debeamus: vigebat autem eo magis in animo ipsius hæc opinio, quia illos ipsos summos theologos, quos appellavi, ut philosophos quoque ejusdem gentis, quotidie in manibus habebat, & eorum laboribus, vigiliisque se instructum esse recordabatur. Benigniorem eum esse cum res non pateretur, quod proximum erat, fidem diligentissime præstabat, ut ad diem, quibus deberet, semper persolveret, quæ res à potentoribus non paucis neglecta, efficere solet, ut multis in locis sit fides angustior, neque, hoc tantum majoribus in nominibus custodiebat: ad tempusque his, qui se grandiore pecunia juvissent, respondebat (quod tamen ut faceret ægre & urgente tantum aliqua necessitate committebat) verum etiam adversus tenues homines, quibus aliquid deberet, se talem præbebat, quæ culpa moribus eorundem inhærens, inquinat non parum eorum splendorem; miserosque illos creditores ad desperationem & laqueum aliquando adigit. Declarat quantopere maculam hanc fugeret: quamque omni in re justitiam coleret, vox edita aliquando ab ipso, quum forte audissent dicecetem suum jubere minutum quendam opificem cras redire: castigatum enim illum jussit pecuniam eam statim dissolvere: addiditque, si unde id faceret, non esset, sumeret ex abaco vas, ipsumque divenderet: arbitrari enim se tenuem illum hominem magis mercede sua, quam se argento illo, mensæque ornatu egere.

Eodemque pacto toto animo abhorrebat ab indignis gravi & honesto viro quæstibus: non pauci enim ne desit ipsis pecunia in minime necessariis sumptibus, & ut inanem splendorem retinere possint, cogunt illam illiberalissima quavis ratione ac sordidissima. Quum igitur eo tempore, quo Bononiam legati nomine obtinebat, qui, pars illius muneris obeundi, illatarum injuriarum causas audiebat, ita cum eo egisset (putabat enim Contarenum ejusdem animi esse, cujus plerumque sunt, qui negotiis illis implicantur.) Esuribimus profecto: nullum enim emolumentum parit imposita mihi cura: cunctaque in civitate concordiæ atque otii plena sunt: inquit ille: Voluptatem magnam mihi nuntias, cupioque hunc statum rerum permanere, videreque diem illum, quo ego, ut habeam sumptum unde faciam, mulam etiam, qua vehor, cum omni ornatu

ornatu proſcribere cogar. Non putavi autem alienum eſſe has etiam ipſius voces memoriæ mandare, quum præſertim hujuſcemodi brevia dicta, quia ab intimis ſenſibus proficiſcuntur, ſubitoque prolata ſunt, in ſingulis factis ac motibus animi, ut reliquis etiam caſibus humanis, videantur in primis mores voluntatemque eorum, unde erumpunt, indicare: eædemque voces multum valere non ſine cauſa ſemper exiſtimatæ ſint, ad homines informandos: illoſque etiam emendandos, qui contariis vitiis tenentur, quam cauſam fuiſſe puto, cur plures & docti prudentes viri ſedulo multas collegerint, & volumina etiam ex ipſis confecerint. Sæpe multumque ineunte adoleſcentia cum iracundia, quæ paulo ſibi conſueviſſet eſſe moleſtior, quaſi luctatum, ad extremum proſtratam illam & domitam ajebat oppresſiſſe: non modo enim turpe, ſed etiam miſerum ſibi ſemper viſum, ira incitatos à conſilio atque à nobismetipſis abſcedere; quod de ſe Terentianus ille prædicaret, Præ iracundia Menedeme non ſum apud me: Bibulum autem illum, qui cum L. Libone fuit ad Oricum(quamque hoc Scribonio ab inimiciſſimo homine memoriæ traditum eſt,& qui quacumque re potuit, exiſtimationem ejus ſemper violavit)ſibi nullius pretii hominem videri fuiſſe, qui cum de compoſitione agendum eſſet cum Cæſare, ad colloquium non prodiit, ob eam rem, quod furenter conſueviſſet iraſci; ne res maximæ ſpei,maximeque utilitatis ejus iracundia impedirentur. Itaque non modo ſtomachantem, ſed ne commotum quidem viſum illum à ſe unquam eſſe,qui cum eo familiariſſime vixerunt, affirmant, ut nimium prope patiens ac lentus exiſtimaretur: neque iis, qui in epulis, in cubiculo ipſi miniſtrarent, ſæpe ceſſantibus, ſæpe etiam peccantibus, non modo non convicium faceret, ſed ne verbo quidem malediceret. Quod igitur de nonnullis doctis viris memoriæ proditum eſt; ut Socrate, Stilpone Megareo; quum illi natura propenſi eſſent ad aliquod vitium,effeciſſe tantum eos ſtudio ac diligentia ſua, ut nullum unquam in vita ipſorum veſtigium rerum illarum appareret, id vere de hoc noſtro prædicari poteſt: in illiſque ſine dubio Contarenus enumerari debet, qui vitioſam naturam compreſſerint: ac quidquid illic aliquod majus malum, ſi creviſſe, ferre potuiſſet, tenerum adhuc & imbecille fregerint, & omnes ejus fibras extirparint. Superbiorem ipſum (de quo etiam ſupra nonnihil ſignificatum eſt) copia bonorum, quæ aut à fortuna acceperat, aut ipſe ſuo labore induſtriaque quæſiuerat, non fecerat: in quod vitium paſſim multi, minoribus multo ornamentis decorati, ruunt, & ſane hanc culpam ille, ut ſcopulum aliquem,magnopere vitabat, quod ſi unquam in ſermone aliquo aliquid à ſe forte prolatum intelligeret, quod tenuem modo umbram illius mali retineret, valde dolebat, ut contigit quodam tempore. Cum enim Paulus III. loqueretur cum ipſo de augendo numero Summorum Antiſtitum,oſtendiſſetque ſe in animo habere quoſdam in eum ordinem cooptare, Contareno minime probatos (quod ille etiam pre ſe ferebat, atque id tunc palam dicebat) videns ipſum ſuæ voluntati refragari Pontifex Max. inquit, iis ipſis verbis. Inſitum fuit ſemper Cardinalibus, ut novis repugnarent,ne ſibi alii dignitate exæquentur, reſpondit igitur ille commotior quam ſolebat. Noli ſanctiſſime pater ita de me exiſtimare: cognitum enim tibi plane eſt,quot ego nominarim,idoneam prorſus materiam huic operi efficiendo: & unde fingi poſſint perſonæ tantæ dignitati ſuſtinendæ aptæ, nam quod ad me attinet, non puto purpuram hanc

maximum esse eorum, quos in vita assecutus sum, honorum. Extrema hæc verba, illa occasione edita, statim ut domum rediit, doluit sibi excidisse, ut qui noluisset specimen aliquod à se unquam datum, aut superbi hominis, aut inanis hujus honoris & gloriæ cupidi. Quin etiam dictitabat amplissima sacerdotia plus in se oneris, quam splendoris habere: quoque majora illa forent, eo molestiæ plus sollicitudinisque continere, quare se sæpe vicem dolere solitum eorum, qui Pontifices Maximi creati forent, quia pondus Ætna gravius humeris suis sustinerent, cujus judicii Seleucus quoque rex quondam fuit: ille namque dixit; quæ vox ejus monimentis litterarum mandata est à doctis viris, ut errorem eorum coarguerent, qui falso putant, opulentissimos quosque homines beatos esse, magnisque semper voluptatibus frui, cernentes splendorem vitæ illius ac florem; inquit igitur ille, nescire privatos illius status incommoda: ideoque magnopere falli in judicio de illo faciendo, quod si scirent tantum, quam arduum sit, ac molestiæ plenum, tot Epistolas scribere ac legere, futurum prorsus ut diadema abjectum jaceret sine honore ullo: nec quemquam inuentum iri tam stultum, qui ipsum tolleret ac capiti suo imponeret, nec tamen non multo majoribus gravioribusque curis premi necessario illos, si munus suum fideliter obire vellent, qui vitam moresque eorum, quibus præsunt, regendos susceperunt, animosque ab omni labe purgandos, quam qui in eo tantum eximio statu rerum suarum, regnoque conservando, occupati sunt. Quum igitur hoc crimen Contarenus vehementer reformidaret, ac, siquis vere existimare posset, vacuus prorsus ab ipso foret, non tamen penitus potuit ea suspicione carere. Erat ille in omni suo sermone, factoque, integer ac liber: remotus ab omnibus blanditiis orationis: acerrimus inimicus vanitatis illius, assentationisque, quæ nunc in locum invasit simplicis veritatis, libertatisque loquendi, merito quondam magnopere probatæ; ob quod etiam ingenii bonum ferunt eum Carolo Cæsari valde acceptum fuisse, quum ob alias etiam animi dotes ab eo diligeretur. Hæc igitur probitas nuda, experSque omnis fuci ac fallaciarum: quæque, uti eo venerat, ita se Romæ in longe aliis moribus, institutisque conservarat, causa fuit, ut superbiæ à nonnullis insimularetur, quasi ille contemnens ceteros præ se, quidquid sentiret de omni re contra commoda illorum diceret: nec sua quicquam interesse putaret potentioribus adversari, quam ansam quidam arripientes, ipsum, ut contumacem & inhumanum apud Paulum III. criminati sunt, quod nimis libere in senatu contra ipsum sententiam diceret, atque honestissimos quosque viros offenderet, ipse vero id diverso consilio faciebat: neque ut impediret commoda aliquorum, sed ut religioni suæ & ei, quod rectum esse sentiebat, serviret. Ut autem, quod non verum esset, nec ordine factum, quamvis intelligeret se apud aliquos offensurum, accusabat, ita gratiam aliorum astuta simulataque oratione non aucupabatur: cui rei ostendendæ in utramque partem exemplum hoc satis accommodatum erit. Contigit aliquando, ut eo astante in senatu ageretur de Camarino in potestatem tradendo uni alicui Pont. Max nepotum, eo genere juris, quod feudum appellant, admonuit igitur Contarenus Paulum, ut antequam de tanta re quicquam statueretur, colendæ justitiæ causa, vacuæque à culpa conservandæ sanctissimæ sedis, mandaret ut jura Varanæ familiæ, quæ diu in possessione ejus oppidi fuerat, diligenter noscerentur: ne injuriæ aliquid

quid ipsa in ea re acciperet. Hæc sententia, præsenti animo dicta, illa ipsa die per urbem sparsa disseminataque est: quare Hercules Varanus, qui Romæ tunc erat, statim domum ad Contarenum venit, gratiasque illi maximas egit, causamque ei suam totam commendavit, cui quidem ille, eadem animi simplicitate, quod tamen quidam ab agresti inhumanoque ingenio profectum potius dicerent, respondit.

Non necesse erat te mihi isto nomine gratias agere: quod enim feci tunc, ut æquitati officioque meo satisfacerem, feci, nec quicquam amplius cogitationis suscipiam de ista re, præter id, quod mihi fides mea præscripserit, nisi aliquid à Pontifice ipso, quod eo faciat, curæ meæ mandatum fuerit. Blandus aliquis, illa occasione usus, studuisset gratiæ illi, sine ullo suo labore partæ; novam gratiam addere: animumque honesti viri inani spe, falsisque pollicitationibus, lactasset. Quare mihi venit in mentem arbitrari non paucis in rebus simile fuisse Contareni ingenium naturæ moribusque Dionis Syracusani: ut enim reliqua, in quibus ipsis inter se magnopere convenit, taceam, non deerant etiam in regia illa Dionysii filii (ut ab eruditissimis viris memoriæ proditum est) qui castissimi illius & integerrimi viri maximas virtutes & sane easdem has, propinquis vitiorum vocabulis deformarent, ac gravitatem superbiam esse dicerent: libertatemque loquendi contumaciam vocarent: qui Dion, cum induci non posset, ut una cum aliis peccaret, qui se omni genere vitiorum contaminarent, eorum peccata videbatur dissimilitudine vitæ coarguere. Fertur tamen ille durior fuisse natura, tristiorque, unde temperare indolem illam summo studio ipsum debere à doctissimo viro, studiosissimoque gloriæ ipsius elegantissima voce dictum est: hortatus enim est Plato ut Gratiis hostias immolaret, suasitque ut aliquid etiam daret moribus suorum temporum, institutisque reliquorum mortalium, non quia id omnino verum esset, sed quia ad congressus hominum frequentandos: benevolentiamque eorundem retinendam, obsequium sæpe necessarium foret. Atque hæc privati officii sunt, illa publici; quod malas consuetudines tollendas curavit, illas veteres renovandas; quod multarum legum præclarissimarum auctor suasorque fuit; quod in dicenda sententia nunquam invidiam reformidavit, multaque contra Collegarum suorum commodum sæpe suscepit atque perfecit. Vitiosa quadam consuetudine duabus, sæpe etiam pluribus civitatibus, unus & idem dabatur custos, qui Græco verbo Episcopi appellantur: neque in iis ipsis ætatis progressus expectabatur, qui annalibus Pontificum Maximorum legibus constitutus est; adolescentuli, sæpe pueri, maximis administrationibus præficiebantur. Has atque hujusmodi alias pravas corruptasque consuetudines sua Contarenus sententia delebat: moresque sacerdotum hominum, nimium nonnunquam deformatos emendabat, magnaque sua ipse offensione communem reipublicæ levabat invidiam. Non eadem conditione est collegium Cardinalium ceterarumque civitatum Senatus aut Concilium; nam illæ ex ea, quam habent, civium copia in suos Senatus, qui aptissimi visi sint, legunt, in Collegium Cardinalium è toto orbe terrarum, qui aut doctrina, aut nobilitate, aut prudentia, aut probitate, religione, pietate excellunt, si Pontifici Maximo visum sit, eos cooptare licet: eoque factum est, ut summa is ordo amplitudine, summa auctoritate, summo splendore, omni ille quidem tempore fuerit; quippe è Christianorum flore

 decerptu

decerptus atque collectus. Verum tamen iis, de quibus institutus mihi sermo est, temporibus præcipuum quoddam in eo lumen enituit: propterea quod Paulus Pont. Max. magni atque acris judicii vir, eximia singularique virtute homines nactus, ad eam illos dignitatem ultro ipse evocaverat, ut ei Collegio, quod per se antea esset clarissimum, ea re lucis tamen permultum attulisse videretur. Ex hac virorum clarissimorum copia, cum mittendus ad Cæsarem Legatus esset, Contarenus potissimum ad id munus delectus est: causa mittendi ea fuit. Vehementer erat Cæsar anxius sollicitusque, quod Germani, qui plurimum armis possunt, neque præsto illi in bellis erant, neque eum pecunia juvabant; propterea quod maximis inter se seditionibus de religione contendebant, atque intestinis dissensionibus distenti, nullo illi usui esse poterant. Abjecti quidam perditique ac desperati homines, XXXX. fere abhinc annis, jampridem receptas ratasque disciplinæ Christianæ sententias in controversiam revocaverunt, multitudinique persuaserunt imperitæ, uti à Romano Pont. quod caput Christianæ reip. atque Ecclesiæ est, desciscerent, sese que in libertatem vindicarent, quod malum tarde initio serpens, ab iis neglectum à quibus opprimi id & poterat & debebat, paulatim infimæ plebis, vulgique mulierum, animis, legum vinculis laxandis & dissolvendis, pollicendaque cupidatum multarum licentia in fraudem inductis, paucis annis opinione magis accreuit, idemque nefarius furor, postquam populare existimari cœptum est pietatem evertere, multos quoque principes invasit. Alios metus impellebat, veritos ne à suis desererentur, si ab illis dissentire pergerent, partim rerum novarum studio, partim levitate & stultitia, quod Deo immortali, legibusque spernendis, fortitudinis opinionem facere sese de se nonnulli arbitrarentur; partim etiam auaritia, quod sacerdotum maximas amplissimasque possessiones publicatas, inter se partiebantur, multi tamen, quibus esset Deus pro sua ipsorum pietate propitius, veram integramque pietatem constantissime complexi, nullis permulceri illecebris, nullis illici præmiis, nullo timore depelli sese passi sunt, eaque à majoribus, quæ acceperunt, instituta ad hoc usque tempus fortissimo animo retinuerunt. Sed tanta inter utrosque extitit non modo contentio ac disceptatio, sed jam concertatio atque pugna, tantumque exarsit odium, ut maximæ, bellicosissimæ, florentissimæ, atque adeo, ante hunc furorem, religiosissimæ, optimæque de rep. meritæ nationis, vires, opes, & copiæ absumptæ, in sese ipsa conficienda atque delenda, sint. Quibus rebus permotus Cæsar animo & cogitatione in ea cura defigebatur, si per compositionem minui id malum sedarique discordiæ possent, qua de re cum omni contentione cum Germaniæ civitatibus ageret; primo Christianorum omnium concilium in iis maxime locis indici postulaverunt, quo adire tuto ipsi possent; is erat locus nusquam gentium: quippe cum ab omnibus defecissent, nec ullis sese gentibus committere auderent, præterquam in eorum ipsorum finibus; ad id concilium venturos, ejusque decretis judiciisque staturos sese pollicentur, id eo ab illis consilio fiebat, quod Pontificem Max. nunquam eo descensurum sibi persuaserant, verum ubi probari à Paulo III. conditionem, ac ne de loco quidem, cujus iniquitate deterritum iri eum maxime sperabant, recusari senserunt; paulatim regredi, neque in eo quod ultro ipsi postulaverant, manere; dirimi controversias per colloquium posse; id brevius, expeditius, certiusque

tiusque esse, dicere; longum esse expectare, dum ex ultimis terris conveniretur. Omnia sibi Cæsar experienda existimabat, si ulla ratione mederi ei tanto malo posset. Itaque deliguntur homines docti ex utroque numero undeni, ad colloquium venitur; magna contentione, magna pertinacia, ab iis, qui se ipsi Protestantes appellant, disputatur, atque in omni generi calumniæ delitescitur: eos ii, qui ratas veteres sententias esse volunt, Catholicique appellantur, acriter refellunt, constantissimeque in sententia perseverant. Ad extremum, cum concertationum exitus nullus reperiretur; nec quicquam inter eos conveniret, prorsus disjunctis discordibusque opinionibus, infecta re à colloquio discedunt: quod, quoniam se absente factum erat, Cæsar sperans Germanos suum aspectum atque auctoritatem reveritos, aliquid de pertinacia atque calumniis remissuros, iterum deligi homines jubet, qui colloquendi causa Ratisbonam conveniant: atque eo ipse proficiscitur, ut majore auctoritate de concordia ageretur, simulque magnopere à Paulo III. per litteras petit, legatum ut ad se mitteret, qui ad rem tantam & tam gravem maxime esset idoneus. Paulus è tanta præclarissimorum hominum facultate & copia Contarenum sine ulla dubitatione delegit, atque hominem in Germaniam mittit; quod is & magnum jam antea ejus gentis propter eas causas, quæ commemoratæ à nobis sunt, haberet usum, & Cæsari esset gratissimus: idemque innocentiæ, doctrinæ, prudentiæ, facilitatis, animique moderationis, magna apud Germanos opinione excelleret: quique (id quod Cæsar magnopere postulaverat, maximeque ad rem pertinere arbitrabatur) in disputando minime esset ambitiosus, minimeque pertinax: eo cum venisset mirabiliter acceptus à Germania est, & magno in honore apud Cæsarem fuit.

Nam cum omnes Germaniæ principes, tum rex Romanorum ipse, officii, honorisque hominis causa, domum ad eum venit; & in sacris cærimoniisque solennibus, datus ei locus est secundum Cæsarem primus: nihilque earum rerum, quæ ad homines magnos honestandos adhiberi consueverunt, in eo prætermissum est, quæ, tametsi ordini scilicet debebantur & dignitati, tamen cum alacrius aliquanto, tum etiam cumulatius, quam antea solita sint, personæ dicuntur esse persoluta. Accedebat quod Cæsar, jucundissima ejus consuetudine & sermonibus delectatus, sæpe hominem ad se extra ordinem vocabat; cumque de gravioribus negotiis, deque republica collocuti inter se essent, multa ad eum Cæsar de suis privatim rebus referebat; multa de Geometria, multa de Geographia quærebat quibus ille scientiis, quod eæ ad rem militarem (quæ illi spectanda erat maxime) pertinent, operam multam illis temporibus dabat, illa autem cum in promptu Contarenus haberet, quod puerili disciplina erat in iis artibus studiose versatus, omnia scilicet certa, dilucidaque respondebat. Quæ cum de Contareni apud Cæsarem familiaritate ac gratia, apud omnem autem Germaniam auctoritate & fama, Romam essent allata; ventum est in spem fore, ut res conveniret, mitigatisque Contareni lenitate & prudentia Germanorum animis tæterrimæ discordiæ tollerentur, quæ res quoniam majorem in modum illi gloriæ futura erat, homini vehementer invideri cœptum est. Nec deerant etiam Romæ, qui dicerent, nulla alia de causa ipsum Germanis gratum acceptumque esse, nisi quia adversariis indulsisset; ac decreta, quæ pugnacissime defendere debebat, iisdem prodidisset. Hæ vero

ro graves acerbæque voces ab iis, qui æquo animo laudem gloriamque Contareni non ferebant, emanabant: nec tantum illic ubi plurimum ipsi obesse poterant, improbe mittebantur, verum etiam per omnem Italiam fusæ ac disseminatæ, magnopere illius existimationem ac dignitatem lædebant, quas tamen ille, magno animo præditus, reique ipsius naturæ non ignarus, primo contempsit, ad eum namque malevoli hi sermones invidorum in Germaniam usque delati sunt; simulque sperabat exitum earum rerum innocentiam suam, fidemque patefacturum: cui sane ipse toto animo incumbebat. Contigit tamen tunc, quod sæpe in magnis arduisque rebus usu venit, ut negotium illud, Christianæ reip. magnopere utile, atque adeo salutare, in medio cursu fractum ac dissipatum sit, id autem magna ex parte factum est malitia fraudeque illorum, qui Cæsaris potentiam, quæ multum compositis rebus, Germaniaque pacata crevisset, suspectam habebant, suisque rebus periculosam existimabant, hi namque non modo veterum discordiarum fibras, ut oportebat, communis utilitatis causa non evellebant, verum etiam novarum simultatum semina occulte jaciebant, in aures eorum, quibus commissa res erat, insusurrantes, ac falsos quosdam metus eo inserentes.

Ut autem astuta hæc consilia rem morabantur, & ne ad exitum adduceretur impediebant, ita subito exortum est, quod animos Germanorum ad longe alias curas traduceret; finemque disputationi illi ac colloquio faceret: hoc autem fuit incursus Turcarum regis in Pannoniam cum maximis copiis, communisque hostis metus: nec enim effecit tunc timor ille, quod plerumque consuevit, magnopere exacerbatis animis, ut stimulum periculum tantum admoueret ad odia extinguenda & gratiam reconciliandam; sed potius spem, quæcumque erat, malorum illorum sedandorum eo tempore intercidit, ac sustulit. Missis igitur sermonibus illis, quod factum est extremo mense Quinctili, ceperunt Germani arma: totosque se ad impetum illum coërcendum, finesque suos tuendos contulerunt. Cæsar vero aliam rationem iniit ejus periculi callido consilio propulsandi; quod à veteribus etiam ducibus non semel usurpatum fuit,& satis tutum semper utileq;cognitum est: statim nempe cum classe, quam maximam ædificaverat, ornaveratque, in Africam navigare: magno namque spatio Solimanus inde remotus, auxilium illis locis ferre nullo modo poterat, & ne majorem etiam aliquam plagam in Græcia acciperet, non sine causa metuere debebat. Urgebant præterea Carolum, ut hoc faceret, assiduæ preces Hispanorum, crebraque damna stimulabant, quæ cuncta illa maritima regio quotidie accipiebat, ob frequentem irruptionem Piratarum, adeo ut mare pæne omne clausum illic foret. Quare ut tam gravibus malis regnum illud suum liberaret, deleretque maculam, quam sibi videbatur suscipere ob tantam licentiam prædonum, statuit, ut dictum est, apparatui illius belli non deesse, sedemque nefariorum hominum, si posset, omni ratione evertere: quamvis inimici timoris ipsum arguerent, quod ferocissimum hostem declinaret, ac tellurem, quam maxime tueri debebat, tanto impendente periculo, destitueret: in Italiam igitur celeriter venit. Cum vero muneri, quod sustinebat, non sine magna animi sui molestia finem factum esse vidisset Contarenus, nec se posse amplius navare operam reipublicæ, una cum Cæsare reversus est. Postea vero quam Tridentum ventum est, Imperatorem, ut se dimitteret, rogavit; velle enim

enim se, quum commode id facere posset, Ecclesiam suæ fidei commissam, quæ non longe inde abesset, invisere: ac, postquam publice non posset, privatim religioni officioque suo servire. Venerunt tamen eo tempore Roma à Pontifice Max. litteræ, quæ juberent ipsum, persona legati retenta, apud imperatorem esse, Mediolanumque una cum eo proficisci, in quam urbem ille, ut veteris Imperii juris, non multo ante receptam, volebat (ut moris est) cum pompa ingredi, indeque Lucam accedere, quo in loco Pontifex ipse Cæsarque statuerant simul congredi, ac de communibus rebus studiose agere. Accidit hoc in itinere res, quæ vehementer animum optimi viri commoveret: cum enim Brixiam ventum esset, civis ejus loci, honestus sane vir, ac vetus amicus Contareni, qui ad ipsum salutatum venerat, quæsivit ex eo simpliciter, quæ mens ipsum impulisset, ut capita, quæ ferrentur prolata ab adversariis, adeo absurda, & à vera ratione aliena, in Germania comprobaret, cui statim respondit ille; eas esse meras nugas, rumoresque prorsus inanes, & quos omnium aures respuere deberent, se namque, nedum anceps quod esset, & in quo scrupulus aliquis resideret, sine auctoritate Pontificis Max. concessurus adversariis fuisset, ea etiam quæ rata in primis sunt & firma aliter recepturum non fuisse, non destitit auctor ejus sermonis, sed addidit; rem aliter, atque ille putaret, se habere: neq; enim incertam esse, ac nullo auctore prolatam famam illam: se namque litteras vidisse ab ejus ordinis homine scriptas, summo viro, quem etiam nominavit, quæ id commemorarent, ac verum esse contenderent, non potuit tunc homo lenissimus sibi temperare, quin stomacharetur exclamaretque. Digna vero merces hæc est meorum laborum: si vera sunt, quæ narras. Statimque ut innocentiam suam, existimationemque tueretur, misit epistolam ad Pontificem Max. qua valde questus est de injuria, sermoneque improbissimo, quem Roma profectum, ac per omnem Italiam ab iniquissimis dissipatum, contra dignitatem suam comperisset: rogavitque simul, ut, si penitus eum non aspernaretur, saltem se indicta causa ne condemnaret: nec quicquam de illa re secum statueret, antequam ipse ad eum pervenisset: sperare enim se facile causam suam probaturum, ostensurumque, laude se ac præmio, non reprehensione aut pœna ulla, ob ea, quæ in Germania gessisset, dignum esse. Cum Mediolanum perventum esset, quæ civitas omni genere lætitiæ, magnificentiaque apparatus Cæsarem excepit, mirifice suo quodam facto Contarenum Carolus decoravit, ac, quid sentiret de virtute, singularique probitate hominis, notum testatumque omnibus esse voluit: lateri enim suo ipsum in omni ea pompa hærere voluit: cumque hoc ille modestiæ causa recusaret, sequereturque aliquanto post, mandavit humanissimus Princeps uni è famulis, ut pæne invitum ipsum traheret ac prope se collocaret, omneque id tempus, donec eo perveniret, quo paratum illi hospitium erat, consumpsit cum eo jucundissimis sermonibus, id vero quum personæ dignitatique datum non sine causa aliquis arbitrari posset, licet tamen existimare, multum etiam ad hoc valuisse judicium, quod fecerat de homine; quod putaret, ut qui veræ gloriæ non ignarus esset, eam rem non minus sibi, quam Contareno, laudi & honori futuram. Et sane litteris mandatum est, ejus nominis primum Augustum Cæsarem, quum primum Alexandream, quam bello ceperat, ingressus est, in magna copia honestorum ac clarorum virorum, Areum, gravissimum & eruditissi-

mum

mum hominem, sibi adjunxisse, familiariterque cum eo solo in tanta illa lætitia, fortunæque suæ magnitudine locutum esse, quem etiam, ut magis cum cives sui suspicerent ac fortunatum judicarent, manu teneret: erat enim philosophus ille Alexandrinus.

Sed aliæ quoque res, dum illic mansit, indicio esse potuerunt, quantopere Contarenum diligeret: id quod animadversum ab aliis opulentis viris, qui in eo comitatu erant, fecit ut omnes ipsum colerent, ac de illo celebrando quasi inter se contenderent. Cæsar, qui, ut supra ostendi, mare transire statuerat, quæ ad cursum illum necessaria erant, studiose parabat: imperaratque ut Genuam classis, propinquosque in portus cogeretur, quare, ut id celerius fieret, statuit sibi in eam urbem accedendum, indeque Lucam eundum, quo Pontifex Max. se venturum significarat. Contarenus igitur breviore via se Lucam contulit, atque illic, quod maxime cupiebat, post paucos dies Pontificem Max. vidit; qui sane hilari vultu, nulloque signo edito offensionis, ipsum accepit, nec multo post eodem Imperator venit, qui non cessavit etiam in aliis magnis rebus, quas cum Paulo III. egit, multa prædicare de prudentia, industria, probitate Legati; quibus omnibus virtutibus, in munere illo obeundo, usus fuerat in Germania: nec non questus est, quod Romæ multa falso jactata forent contra fidem & dignitatem ipsius, quum ille integre sincereque personam eam sustinuisset, ac negotia cuncta cum fide administrasset, cui statim sapientissimus senex, quique ignarus non erat artium malarum, quibus plerique Romæ utuntur, aut invidia commoti, aut, si alios depresserint, sperantes se in locum illorum invasuros, respondit, sibi eximie cognitam esse ac probatam Contareni virtutem; seque eam ob causam ipsum tunc in Germaniam misisse; tantumque oneris ei imposuisse; facturumque etiam brevi, ut nemo dubitare possit de benevolentia sua erga illum, ac, quo denique loco eum haberet, se omnibus declaraturum. Non contentus autem hoc Pontifex, ut omnem scrupulum ex animo Contareni evelleret, gauderetque ille secum tam prompto erga se animo fortunatissimi hominis ac tam præclaro testimonio suarum virtutum, notum esse voluit ipsi eum sermonem: simulque suasit illi, ut contemneret malevolas voces improborum, nec putaret eas quicquam valere ad existimationem suam violandam, fontem etiam hujus mali aperire volens, testimonium citavit veterum poëtarum, qui naturam invidiæ versibus suis expresserunt; moremque illam habere tradiderunt, ut summa loca feriret non minus, quam venti editissima quæque appetere, ac violentius verberare consuerunt: omnique demum ratione, qua potuit, ostendit se eum valde carum habere: cumque etiam gratias amanter egisset pro susceptis laboribus, fecit ei potestatem, ut tot itineribus defatigatus Romam reficiendi sui causa breviore via accederet: ipse namque vicinitate invitatus, Bononiam profectus est; indeque Ariminum venit, ac Flaminia denique via Romam reversus est, nondum autem duobus mensibus transactis, memor ejus quod dixerat, de augenda dignitate Contareni, legatum ipsum Bononiæ declaravit: quæ publica cura provinciaque reliquas omnes superat, quas intra suos fines imperiumque status reip. possidet. Ille igitur hoc novo onere sibi imposito, ut qui non minus rebus gerendis, quam contemplandis factus erat, Martio mense se in provinciam contulit, factumque est, ut VI. K. Aprilis in urbem ingrederetur: qui dies apud eos maxime

maxime celebris agitur, consecratus genitrici ejus, qui salutem nobis dedit, summa igitur lætitia totius civitatis exceptus est: conataque est illa, quam spem conceperat animo de probitate & prudentia ipsius, externis etiam rebus, honoribusque omnibus indicare: certo enim sciebat futurum sibi illum potius esse optimum parentem, quam durum aliquem & avarum dominum, aut etiam fortunarum suarum expilatorem, in quo certe illi falsi non sunt: ut primum enim res illas attigit nullo negotio cognitum est, non minus ipsum in rebus judicandis clementia uti & æquitate, quam summo illo jure, quod sæpe merito reprehenditur, ac, si quis vere existimet, quod alio nomine appelletur dignum est. Totos dies ille causis audiendis, controversiisque tollendis operam dabat: nec unquam molesto sane hoc, & odioso munere, præsertim homini in aliis curis studiisque educato, defatigabatur, hoc autem faciebat: naturamque ille suam, consuetudinemque flectebat, quia veræ gloriæ deditus erat, ac prodesse mortalibus, quacunque re poterat, studebat, quare quodcunque munus obiret, dignum viribus operaque sua, in ipsum tota mente incumbebat. Erant hæ curæ cogitationesque hoc tempore Contareni; procurabatque ille commoda ejus nobilissimæ civitatis: cum repente, inopinante illo, Roma litteræ venerunt, quæ ipsum ad aliud munus traducerent, in quo sane ille diutius versatus fuerat, quodque omnes numeros honestatis in se habebat. Cum enim sedari nunquam potuissent ulla ullius opera iræ inter Franciscum Gallorum regem, & Carolum V. imperatorem, sed quotidie magis novis injuriis inferendis inflammarentur eorum animi, gereturque aut pararetur ab ipsis semper bellum tæterrimum, quod in singulos dies reip. Christianæ gravissima vulnera imponeret, & ad internecionem denique redigeret maxime pias nationes, officii sui esse ratus est Paulus Pont. Max. tanto malo, si ulla ratione posset, mederi, tantumque & tam sæuum incendium extinguere; quare mittendos sibi esse censuit seorsum ad ambos potentissimos reges, legatos, prudentissimos viros & tanto oneri sustinendo pares: præclare enim sciebat, quanta vis esset in Ministris ad unamquamque rem efficiendam; hancque curam, omnium maximam, requirere personas in primis sapientia & auctoritate præditas atque ornatas, & non minus gratas acceptasque principibus iis, quorum animos delinire ac flectere deberent. Elegit igitur, quem ad Cæsarem, in Hispaniis tunc degentem, mitteret, Gasparem Contarenum: & ad Gallorum regem ire voluit Jacobum Sadoletum; ambos viros probos, atque omni ingenii laude florentes; &, ut Collegas in amplissimo sacerdotio, ita multis honestis artibus inter se conjunctos, ac maxime bonis omnibus probatos: quæ res gesta est Sextili mense. Erat eo tempore Sadoletus Romæ, quare significavit per litteras Pontifex Contareno, qui de illo statuisset: mandavitque, ut, quæ ad iter necessaria erant, expediret: socium namque ipsius in honestissimo illo munere intra paucos dies in viam se daturum. Hoc accepto nuntio ille, qui nullum unquam utilitatis aliorum causa laborem recusarat, quamvis ætate jam confectus esset, & satis imbecilla valetudine, æquo tamen animo tulit sibi onus illud imponi, quod si animam etiam in ea legatione se profusurum esse certo scisset: tanta erat pietate præditus, & ita dicto audiens esse summi Pontificis cupiebat, ut ipsam prorsus repudiaturus non fuerit. Appropinquabat sane illi mors, quæ tamen longe alia ratione, & ubi minime expectabatur, ipsum oppressit:

 nec

nec enim (ut à me nunc diligenter narrabitur) aut laboribus, aut defatigationibus novis accelerata est.

Agebat Contarenus ætatis suæ annum L I X. in his curis, quas ostendi, toto animo occupatus: partem tamen illarum jam in id munnus, quod instabat, derivans. Incumbens igitur illis, quæ multæ profecto ac graves erant, molesto anni tempore, ut par esset ipsis sustinendis, aliquando reficiendi sui causa se in propinquum urbi locum conferebat: ubi manens & æstum declinaret, quo conficiebatur domi, & aliquantulum à perpetuis suis laboribus animum relaxaret: nam si quid majoris momenti subito evenisset, facile illuc adibatur; ubi etiam potestatem sui omnibus faciebat. Locus autem valde animo ipsius, temporique illi accommodatus, ac quo plurimum variis de causis delectabatur, erat sacellum Divæ Mariæ à Monte vocatæ, cujus possessio procuratioque est sodalium Divæ Justinæ. Acciderat autem, ut illis ipsis diebus, qui primi Sextilis mensis fuere, fratris filius, illius salutandi & visendi causa, Bononiam veniret, qui superiore anno Patavii inter sodales illos receptus fuerat: vocabatur vero novo nomine, ut consuetudo est eorum, qui se sacris aliquibus initiant, Placidus. Cum autem probus adolescens esset, seminaque nonnullarum virtutum in se contineret, à Contareno diligebatur, ille igitur primo apud suos in urbe mansit in Divi Proculi dicato ipsis domicilio, ut tamen eo facilius frui posset Contarenus, ipseque itidem sitim suam expleret videndi virum, quem maxime optabat, secum sanguine conjunctum, cujus etiam visendi alienigenæ desiderio flagrabant, impetravit à suis, ut se illic esse paterentur, quæ causa reliquis causis addita est frequentandi recessum eum, diutiusque illic commorandi. Hic collis ab urbe abest spatio mille passuum, amœnissimus, & natura & arte factus ad animum multis modis pascendum, atque omni honesta voluptate explendum, & sane qui desideria optimi hujus viri, gaudiaque cognita haberet: quod non magno negotio omnibus contingere potuit, qui familiariter cum eo vixissent: facile judicaret paucos illos dies, quos illic traduxit, jucundissimos ei fuisse omnium, quos in vita unquam degustasset: vivebat enim cum sui amantissimo fratris filio, cumque aliis nonnullis comitibus illius, eorundemque sacrorum sociis, honestis sane viris & eruditis: rem divinam crebro faciebat; omnisque sermo illic erat de rebus, quibus maxime capiebatur. Cum igitur, ut traditum à me est, calores essent maximi, crebro in porticulam quandam declinandorum illorum causa veniebant: &, ut illic frequentius deambulabant, ita etiam aliquando posita mensa cibum capiebant: vergit enim illa ad Septentriones; urbemque ipsam quasi ante pedes positam prospicit, planitiemque omnem, quæ ipsam cingit: quin etiam remotiores urbes illinc commode cernuntur, Mutina, Ferraria, aliaque nobilia oppida, quare non sine causa expetitur prospectus ille, paritque oculis incredibilem voluptatem: quamvis tunc, capto jucunditate illius, Contareno nihil tale timenti, exitium comparaverit: aura enim illa lenis, quæ flabat: frigidiusculusque aër; cum temperamentum corporis ipsius rarius esset, parvoque momento sæpe commovetur; facile ad imas partes penetravit, sanguineque inflammato abscessum in latere creavit, è genere eorum, quæ 'Απόστημα Græci vocant, quare, statim febris consecuta est, quæ septimo die ipsum consumpsit; quamvis magna diligentia summorum medicorum curatus sit: simul ac enim primum cognovit se ægrotare,

ægrotare, Bononiam reversus est. Ipse autem in primis naturam vimque ejus morbi mature perspexit: tribus namque diebus, antequam animam efflaret, omnem rem Ludovico Beccatello, uni è familiaribus suis, quo plurimum in rebus majoris ponderis utebatur, enarravit. Dixit igitur gravitatem ejus morbi non apparere: reconditasque corporis partes magis ipsum oppressisse, quam exteriores male habere, in promptuque esse: addiditque genus id morbi periculum magnum in se continere: quod si vires corporis eæ forent, ut spatio trium quatuorve dierum resisterent, sine dubio morbum ipsum impetum suum remissurum: se tamen magnopere vereri, ne contra ipse deficiat, naturaque penitus frangatur: intelligere enim se venæ motum valde imbecillem esse. Cui ille, qui saluti ipsius omni studio prospiciebat, respondit, rogans ut abduceret paulisper animum ab his molestis cogitationibus, rationemque omnem sui curandi in prudentia diligentiaque medicorum positam esse vellet: affirmans præterea Deum optimum maximum, quem semper ille pie coluisset, ipsi præsidio futurum: esse autem accurate incumbendum valetudini recuperandæ, ut cito mandatum sibi munus obiret, iterque ad imperatorem faceret. Ille vero statim hilari vultu, ad alium longe majorem imperatorem sibi iter instare, dixit, idque ipsos brevi cogituros: neque tamen se hoc dicere, quia mortem valde perhorrescat, parumque animo æquo ferat se è vita discedere: intelligere enim se præclare quot quantaque beneficia à Deo acceperit, quorum etiam plæraque commemoravit, non gloriæ causa ostentationisque, cui tunc locus minime erat, verum ut se gratum esse erga auctorem illorum significaret. Inquit igitur se ortum esse ea in civitate, quæ nulli earum cederet, quæ in universo terrarum orbe existunt: è familiaque, quæ haud postremum locum in ea rep. teneret: consecutumque itidem illic esse honores non parvos: &, ut domi, ita etiam foris gradus maximos dignitatis adeptum esse: utramque vitam se cum laude aliqua coluisse: & eam, quæ in contemplatione rerum versatur, & eam, quæ rebus agendis incumbit: pervenisse ad ætatis annum L I X. quem terminum vitæ non multi attingere potuerunt: quare secum quoque hac parte non male actum esse: canereque se debere una cum sacro Hebræorum vate carmen, quod ad æquum gratumque animum significandum pertinet, nomenque illius laude gloriaque cumulandum, quia non tam liberaliter se gesserit erga multos, neque tot bonis expleverit omnem populum, gentemque. Unum tantum sibi molestum esse, quod, ut optabat, commodis quorundam tenuiorum hominum non prospexerit, qui sibi, postquam ad sacrum illum honoris gradum ascenderit, fideliter ministrarint: sperare tamen se Deum optimum max. Pontificemque, cujus dignitati toto animo inservierit, fortunas eorum sublevaturos. Nec oblitus est suo opportunoque tempore mandare custodi ipsius, ut privilegium, quod beneficii loco à Pontifice impetrarat, ad delicta penitus abstergenda traditum, sibi legeret, dum mente orationeque consisteret. Cum hæc animo versaret, sane constanti ac forti, atque hoc sermone consolaretur; suos, qui præsentes aderant (ii autem erant, ut quisque maxime illi acceptus probatusque fuerat) angebat, atque ita perturbabat, ut lacrimas vix tenere possent: à quibus tamen sibi diligenter temperabant, quamvis intelligerent ne magna quidem copia ipsarum spectante illo effusarum, posse ipsum commoveri, & è statu illo animi dejici. Eadem vero

hominis providentia in intelligendo, prædicendoque suis vitæ suæ fine, exitu ipso comprobata est, quæ in ceteris rebus judicandis significandisque sæpe apparuerat: crescente enim semper vi morbi, remediisque omnibus superatis, oppressus ille est; animamque efflavit . K. Sept. meridie. Quamvis autem horas circiter sex antea voce orbatus esset, non tamen sensu animi, intelligentiaque extremo illo tempore caruit, ut certis quibusdam notis indiciisque perspectum est; confiditque clementia conservatoris nostri, ut Christianum virum decet; & cum aliter non posset, se spem omnem suam in eo collocatam habere nutu, admonitus diligenter de hoc, significavit. Ut vero se constantem in hoc, maximeque pium præbuit, ita, quæ moris est consuetudinisque, non solum magno, verum etiam alacri animo geri, custodirique passus est, quæ sane, ut nuntia mortis, perterrefaciunt plærosque; ac valde omnes, qui non firmas radices egerunt in persuasionem Christianam, perturbant.

Reliquit vero ille discessu suo suos omnes mœroris ac luctus plenissimos: ut uniuersam quoque civitatem dolore magno affectam, quæ sane, quacunque ratione potuit, funus illius honestavit, & quam molesta ipsi optimi custodis mors fuisset, planum fecit, die autem, quæ secuta est mortem ipsius, funus ductum est. Orationem de laudibus ejusdem, & honeste acta cuncta vita, habuit Romulus Amazeus, disertus & nobilis orator, qui tunc in ea urbe, domicilio quodam vetere omnium disciplinarum, & humaniores litteras docebat, & negotia publica reip. administrabat, corpus in Divi Proculi depositum est, eo consilio, ut Venetias postea comportaretur, in sepulchroque majorum ipsius, clarissimorum virorum, collocaretur. Paulus III. nuntio allato de obitu Contareni, ægre admodum illum tulit: declaravitque quanti hominem fecisset, omni genere liberalitatis usus erga domum illius, nec tantum Pontifex Maximus, qui sæpe opera ipsius fideli & utili usus fuerat, verum etiam Romæ ceteri probi viri morte ipsius vehementer conflictati sunt, nam, quantum luctum eadem in patria excitarit, non facile dici potest, omnes denique, qui aliquando doctrinam illius gustarant, singularisque probitatis hominis specimen aliquod acceperant, publicam illam cladem existimarunt. Civis autem collegaque ipsius in amplissimo sacerdotio Petrus Bembus quantum dolorem cepisset ex gravi morbo Contareni, desperataque jam à medicis salute, notum omnibus esse voluit: in Epistola enim ad Flaminium Tomarotium, quomodo affectus animo esset audito casu illo, & propinqua morte optimi & honestissimi viri, diligenter narravit. Verbis ipsis, quum illustri loco posita sint: alioque sermone edita, supersedebo. Possem etiam aliorum multorum, doctorum & excellentium virorum, testimonia citare, qui quantum damnum morte illius factum esset, scriptis suis testati sunt: in quibus etiam nonnulli, qui ab eo vehementer dissentiebant de ratione vivendi, veroque cultu Christiani hominis, & acerrimi adversarii opinionum, quas ille in Germania defendit, extiterunt: magnifice tamen de eruditione, continentiaque illius in illis ipsis libris, quibus sententias ipsius oppugnabant, locuti sunt, quod fere usu venire non solet, ut à quibus de veritate homines dissentiant, non eosdem etiam conentur deformare, atque ita auctoritate omni ipsos spoliare. Et quoniam de dolore, quem illo tempore cepit Paulus III. mentionem feci, libet etiam commemorare, quod ab eodem illo familiari Contareni, & omnibus officiis cum eo conjuncto,

juncto Ludovico Beccatello, honesto in primis & fide digno viro, accepi, ad id confirmandum vehementer accommodatum: declarat enim mansisse diu in animo Pontificis ægritudinem hanc, ac levi quoque momento refricari solitam tantam plagam, nisi forte aliquis putet sapientissimum illum senem quotidie magis, in magna penuria talium virorum, cognovisse quantum incommodum olim acceptum fuerit obitu ejus viri, qui ut quietorum temporum ornamentum ingens, ita perturbatorum præsidium firmum erat: quum enim ad se illum evocasset, opera ipsius quibusdam in rebus usurus, diligenter ex eo quæsivit, an præsens forte ille adfuisset, quum fato Contarenus functus est: rogavitque ut diceret aliquid de institutis & vita illius, cui statim, mihi affirmavit ille, se respondisse id, quod erat: mirificam fuisse Contareni integritatem fidemque in iis omnibus rebus gerendis, quæ mandatæ illi ab ipso forent, intelligeretve ipse sua sponte, facere ad dignitatem Romanæ reip. conservandam, virumque illum vera probitate præditum fuisse, non ficta ac simulata, quam personam plærique, ut eo perveniant, quo cupiunt, sibi callide imponunt, unumque omnium Contarenum veteres ac maxime ratas opiniones & animo probasse, & verbis etiam semper defendisse, quo sermone accepto commotum Pontificem Maximum, qui deambulabat, stetisse, manuque iterum percussisse mensam prope positam, dixisseque non sine gemitu quodam ac suspirio, quod indicavit evulsam fuisse penitus omnem ex animo ipsius suspicionem, quæ quondam eo inculcata de illo vocibus malevolorum fuerat. Amisimus profecto magnum virum, ac valde utilem reip. nostræ civem, sed, ut alia, ita hoc magno constantique animo ferendum.

Quoniam autem non semel dictum est in hac vita de magna labe animi quorundam, quum ab ipso illo vitio magnopere Contarenus abhorreret, qui alienam personam induentes (unde Græco vocabulo, sumpto ab actoribus fabularum, vulgo ὑποκριταὶ appellantur) & eam quidem semper meliorem, vel optimam potius omnium, longe alii videri volunt, quam vere sint; atque ita magnis in rebus imponunt simplicibus hominibus, nihil inde mali suspicantibus, unde plurimum ipsos expectare oportebat; non alienum esse duxi de hoc etiam disserere: etsi enim nunquam defuerunt, qui fallacias & dolos horum nefariorum hominum aperirent, ac maxime illos esse cavendos in vita admonerent, nunquam tamen ita probi viri eruditi & instructi fuerunt, ut satis possent artes eorum intelligere, atque insidias etiam vitare. In primis autem in pietatem nostram Christianam, quæ tota in simplicitate animi fundata est, radices egit, atque incommoda sæpe magna apud nos peperit hæc fraus. Quo majore odio digni sunt hi pessimi mortales, qui in re, quæ quo magis pura integraque est, eo magis probatur, astutis consiliis utuntur, ac dolos malos exercent. Hoc etiam aliquo modo significasse videtur doctissimus vir Plato, qui, hoc genus hominum notans, inquit, postremam injustitiam esse, videri velle optimum virum, quum minime sis. Idemque ab Æschylo, non solum gravi poëta, sed etiam docto in disciplina Pythagorea prolatum est, quum ferret in cælum magnis laudibus Amphiaraum, summum illum augurem, eundemque sanctissimum virum: inquit enim ipsum non studuisse quod multi faciunt, ut videretur optimus, verum ut esset, nam quod nos, malis multis doctos, reddunt etiam aliquando dubios & incertos: faciuntque, ut probos honestosque viros ab

ab improbis & impuris distinguere nequeamus, non dici etiam potest quantopere hoc pacto obsint, cum apud Euripidem etiam sapiens antea semper habitus Theseus, eo nomine suspectam habuerit eximiam probitatem, castitatemque filii: insimulatus enim falso Hippolytus, quod cubile ipsius violasset, quum se ille apud eum purgaret, quod vita sua ab eo scelere valde remota esset, fidem ea de causa non fecit: timuit enim pater ne tenuis victus, cultusque, quo filius delectabatur: abstinentiaque à vescendis animantibus, simulata foret: simulque ne disciplina Orphei, quam ille profitebatur, familiaritasque demum Dianæ, in qua se valde jactabat, ficta esset, quare in alteram partem miserabiliter peccavit. Sed eo redeamus unde digressi sumus. Idem etiam intimus consiliis Contareni, nec minus studiosus famæ existimationisque hujus optimi, ac pudentissimi viri, quem sibi in vita tanquam viuum quoddam exemplar probitatis proposuerat, notam, quam improbe vitæ ipsius inurere præposterus quidam amicus studuit, hoc pacto delevit. Narrat enim forte evenisse, ut illo ipso tempore, quo graviter Contarenus ægrotabat, Bernardinus Ochinus, illæ novæ condendæ Franciscanæ familiæ dux & auctor, Bononiam venerit, Romam ad causam dicendam evocatus: insimulabatur enim in iis concionibus, quas Venetiis habuerat nonnulla dixisse, quæ veteribus decretis Romanæ reip. adversabantur: additque habuisse illum litteras ad se scriptas à Giberto Episcopo Veronensi, quibus à se petebat, ut diligenter ageret cum Legato, ut hortaretur hominem ad sistendum se in judicio: coramque ad ea, quæ ipsi objiciebantur, defendenda: quum cognouisset ipsum timide ad id descendere, egereque stimulo quopiam & auctoritate magni alicujus & gravis viri: neque enim adhuc Gibertus hominis levitatem inconstantiamque perspexerat: is autem vesperi venerat, quum jam cenassent omnes, Legatus tamen adhuc in lectulo vigilaret: qui, quum speraret morbum postridie leviorem fore, ut commodius eum audire posset, loquique cum ipso familiariter, jussit ut præberentur illi, quæ ad curandum corpus pertinerent: contigisse vero contra, ut ea nocte morbus ingravesceret: quare mane Legatum totum distentum fuisse in remediis, quæ medici adhibenda jusserant, sumendis, novisque curationibus: unde factum fuerit, ut neque de hospite illo, neque de alia ulla re agi cum eo potuerit. Bernardinus interim, cui in primis mala sua mens, malusque animus cognitus erat: atque umbras etiam, ut, qui sibi alicujus sceleris conscii sunt, faciunt, reformidabat, cœpit vereri ne astute illic detineretur: putabat enim fingere morbum Legatum, quo metu homo oppressus (nam hoc verum esse non multo post è consilio, quod cepit perspectum est) non cessabat Ludovicum urgere, ut rogaret Legatum potestatem sibi faceret abeundi; in quo ille ipsi non obtemperabat, putans brevi fore ut melius esset Legato: videbatur enim sibi perspexisse cupere illum magnopere cum Bernardino loqui; qui sane usque ad id tempus magnum sibi nomen ex facultate illa dicendi, & opinione sanctitatis conciliarat. Cum autem, magis magisque semper timore crescente, instaret, Ludovicus importuno sane tempore coactus est, cum æstu febris in lectulo Legatus jactaretur, eo irrumpere, rogareque ut pateretur ipsum abire: in quo sane humanissimus vir ei morem gessit, quumque ad eum Bernardinus introductus esset, hæc ipsa verba protulit. Vides quo in statu sim, excusatio hæc apud te justa sit:, & ora, ut Deus opt. max. mihi propitius sit: fœliciterque

institutum

institutum iter perage, cui ille tantum, demisso (ut moris est) capite, respondit se prorsus ita facturum: illicoque abiit. Hic est sermo, quem Bononiæ habuit cum sanctissimo, & modestissimo viro Bernardinus, nec verbum præterea additum est, qui tamen postea, quum susceptam vitæ rationem deseruisset: acerrimumque se hostem Pontificiæ potestatis præbuisset, ut se sapienter id fecisse ostenderet: à perditaque causa & flagitiis multis contaminata, merito defecisse: habereque se multos socios ejus consilii probare vellet, non veritus est criminari amicum, memoriæque ac litteris prodere: questum secum esse eo tempore Contarenum de moribus institutisque Romanorum antistitum: & insectatione sæva atque injusta bonorum: hujuscemodique alia multa scribere prorsus inania, & quæ non solum à veritate abhorrerent, sed etiam vitæ ejus, cui afficta erant, nullo modo convenirent, quæ cuncta Ludovicus (ut est vir optimus & omnis officii, quod in amicitia coli debeat, observantissimus) asseverabat, refellendi ejus mendacii causa, & purgandæ innocentiæ viri illius mortui, quem vivum magnopere dilexerat, nec tantum hoc se ita habere, testimonio suo confirmabat, sed alios etiam testes hujus rei producebat, qui præsentes illic adfuerant: in quibus etiam nominabat Julium Contarenum, fratris Legati filium: qui post ejus mortem & ob naturæ probitatem, & ob commendationem patrui, creatus est Pont. Civitalis, cui præfecturæ regendæ præpositus antea fuerat. Cum hoc tanti momenti sit ad integritatem Contareni ostendendam, abstergendamque maculam illi falso aspersam, volui totam rem, ut factam eam accepi, ac pæne iisdem verbis, quibus mihi exposita est, commemorare.

Rebus autem gestis ab eo dum vixit enarratis, nunc quæ monimenta ingenii reliquerit, fructusque otii ipsius indicabo, prius tamen, quod adhuc valet aliquid ad confirmandam doctrinam hominis, testimonium de ea re gravissimi & eruditissimi viri citabo: quod additum superioribus testimoniis, quæ prodidi de eximio ingenio ipsius, præstantique cognitione omnium disciplinarum, vera esse declarabit: simulque non sinet quempiam dubitare, quomodo ille, in vita plerumque occupata, tot tamque præclara opera efficere potuerit, quæ multum etiam posteris prosint, perpetuoque testentur, qualis ille, quantusque vir fuerit. Ludovicus igitur, cui cognomen ferrei oris fuerit, nobilis philosophus, & qui multos annos in Bononiensi gymnasio summa cum laude & admiratione omnium, qui aliquando ipsum disputantem audierunt, matrem eam omnium optimarum artium coluit, mortuo Contareno, quum sermo ipsi esset institutus cum honestis quibusdam viris de damno, quod eo tempore factum esset interitu illius, plurimisque animi dotibus, ac maximis virtutibus, una cum eo extinctis, inquit doloris plenus: (nam virum eum valde dilexerat, in familiaritatemque se ejus insinuarat illo tempore, quo Legati nomine urbem eam rexit.) Ego, quod mihi videor meo jure facere posse: nec enim malum me omnino esse existimatorem harum rerum arbitror; affirmo hunc hominem omnibus, quos aliquando cognovi in philosophiæ studiis merito laudatos, qui sane non pauci fuere, præstitisse & scientia multarum rerum, & judicii firmitate: ipsumque vere philosophi gravissimo nomine dignum fuisse judico. Certe quum ego de aliqua re, propria ejus studii, cum eo differebam, videbar mihi præ illo minutus quidam philosophus esse; vel potius novus quispiam auditor,,

ditor, & plane rudis ejus artis, quam profiterer, quare ad ipsum sæpe me conferebam, ubi locus aliquis obscurior mihi negotium facesseret: in qua quæstione quum paulo antea ipse toto animo versatus essem, & aliquas etiam horas, evolutis pluribus voluminibus, præterita die consumpsissem: ille vero, ut existimari potest, spatio multorum annorum nullam cogitationem de ipsa suscepisset, ita tamen apte & exquisite nodos illos dissolvebat, ut videretur diu multumque non multo antea de ea cogitasse, quare (inquit) sæpe ego pæne stupidus evasi; mihique potius cum cælesti aliqua natura, quam cum mortali homine visus sum loqui: idque nunc, quia res ita se habet, verumque id prorsus est, prædico, nulla alia causa impulsus, quis enim non videt assentationi nunc locum non esse; quæ præterea à persona, quam sustineo longe semper abesse debet? Hæc asseveranter tunc ab illo prolata quum essent, auxerunt magnopere opinionem, quam, qui aderant, de præstanti Contareni ingenio antea in animis habebant. Sed etiam scripta, quanta fuerit eruditio ipsius, aperiunt: quæ sane, ut ordine à me tradantur, hæc sunt. Edidit juvenis adhuc (xxx. enim tertium ætatis annum tunc agebat) librum contra judicium Petri Mantuani doctoris sui; nec tamen ea de causa minus pius, quamvis contra pietatem facere videretur, fuit: ille enim in omni sermone suo affirmare solitus erat, ex opinione sententiaque Aristotelis existimari debere animos nostros esse mortales, quum contra ipse, sedulo adversus eum disputans, citatis multis locis, & tanquam tabulis obsignatis, ostenderit longe aliter principem Peripateticorum de ea re sensisse: viderique potius immortalitate donatos ipsos Aristotelem esse voluisse, cujus opinionis antea Plato, unde didicerat, sine ulla dubitatione fuerat. Argumenta autem illa firma ad probandum & gravia fuisse, opusque totum valde elaboratum, perspicitur, quia acutissimus ille physicus in libro, quo defendit opinionem illam suam, acriter oppugnatam ab eo, quem instruxerat, tradit eum librum & doctissimum omnium & uberrimum esse, qui omni tempore materiam illam persecuti sunt: additque videri prorsus eum divina opera & manu fabricatum fuisse. Scripsit etiam de Elementis libros quinque; in quibus viam omnem, rationemque Aristotelis diligenter expressit: misit autem illos ad Mattheum Dandalum sororis suæ virum: cujus hic supra mentio cum magnis verisque ipsius laudibus facta est. Addidit his, in altiore philosophiæ parte, libros quatuor, quos dicavit Paulo Justiniano, nobilissimo & clarissimo suo civi, qui odio rerum humanarum, quum pertæsum esset varietatis ipsarum; ut facilius divinas contemplaretur, Deoque ipsi toto animo serviret; in Etruscos montes cœtumque Camaldulensium se contulerat. Hi libri ei, qui attente legerit, nullo negotio patefacient, quæ fuerit vis animi ipsius, & quanta prudentia in rebus gravioribus tractandis. Sed idem etiam (ut melius adhuc intelligatur factum illum natura et studio fuisse ad personam eâm sustinendam, quam ipsi multo postea sapientissimus Pontifex, multumque semper omni in re providens, imposuit) juvenis adhuc, vitamque colens liberam, ac nullis sacris astrictam: occasionem hanc ejus rei nactus, quod familiaris ipsius Pontifex Bergomas destinatus fuerat, ipsum instituere cupiens, duos libros scripsit de officio eorum sacerdotum: finxitque ita atque informavit talem virum, quales si forent, quibus tantum hodie commissum est, non laboraremus. Quis enim non fateatur pias in primis castasque fuisse cogitationes

tiones ipsius: totaque mente ac studio solitum esse in illis volutari optimum virum, postquam alium instruere & ornare in ea vita ausus est, quam ipse adhuc non attigerat: nec unquam cogitarat, præcepta illa sibi utilia aliquando futura? Præterea, quum orta quæstio esset in senatu de Pontificis max, potestate, divinitusne illa stabilita foret, an humanis consiliis regeretur: quumque multum de ea re illic in utramque partem disputatum esset, domum reversus, ut quid ipse de eo sentiret, ostenderet: omnique errore cives suos liberaret, spatio unius noctis libellum confecit, qui nunc excusus in manibus versatur. Sed, ut iisdem etiam in suo proprioque ipsorum munere prodesset: effigiemque ejus reipublicæ, in qua natus erat, exprimeret, quinque libros confecit de magistratibus, reque publica Venetorum, qui itidem divulgati sunt. Postquam vero in amplissimorum Antistitum collegium cooptatus est, perlectis diligenter synodis omnibus, quæ variis temporibus ob emendandum statum Christianæ reip. coactæ sunt, in breve quoddam corpus gravissimas quasque ipsarum collegit: servato temporum ordine, materiaque omni, quam persecutæ sunt, demonstrata. Utile vero mirifice potuit esse volumen illud ei synodo, de qua tunc summis contentionibus agebatur: quamque Paulus III. adversariis, reconciliandorum animorum gratia, proponebat: multumque opis afferreillis omnibus, qui in eo certamine versari deberent, misit autem opus hoc multarum vigiliarum ad eum, cujus maxime intererat, quid de ea re fieret: & qui eo tempore tota mente in illam curam incumbebat. Absoluto autem illo, par huic opus; & quod eundem finem haberet, aggressus est: scripsit enim quatuor libros de ritibus cerimoniisque nostræ religionis persuasionisque Christianæ, quæ Sacramenta appellant: quibus libris complexus est materiam illam omnem, &, quæ radix visque ipsarum fuisset, declaravit: quidque demum pie credi, & custodiri de illis deberet, veris rationibus, argumentisque satis firmis comprobavit, nam ipsum, argumento hoc sumpto, si, quod pollicitus erat, præstare voluisset, debuisse omnem quæstionem, de qua nunc tot tantæque lites & concertationes inter dissidentes partes reip. existunt, explicare planum & exploratum est, quare sic quoque præclare instruxit & armavit illos, qui pro veritate comminus congressuri erant cum hominibus magno errore inflatis, & causam eam malam obstinate defendentibus.

Ut autem libellum alium, admodum utilem pravis opinionibus ex animis hominum evellendis, conficeret, occasionem hanc habuit. Factum est, quum ille Bononiam Legati nomine obtineret, ut vir prudens, salutisque gregis illius, qui fidei ipsius potestatique commissus foret, ut pastorem bonum decet, valde studiosus, ad eum veniret, medicinam ab eo petens; rationemque accipere cupiens,qua salvum ipsum incolumemque redderet, quum graviter ægrotare non parvam partem ipsius cognosset: quam tamen totam rem ille ita tractari volebat, quum honestam nobilemque civitatem regeret, ut ne ignominia illa notaretur, & tamen remedium cito adhiberet, ne magis malum serperet. Consilium ipsius quum mirifice probasset Contarenus,multa animo revolvens, ut erat summus & accuratus medicus hujus pestilentis morbi, statuit demum ita rem esse agendam. Confecit tanquam institutionum quandam brevem Christiani hominis: collegitque, quæ magis mordere animum debent, probra omnia: & ita, ut aperire ipsa oporteat cum dolore sacerdoti: illum autem

tem commentariolum πολίχνου appellavit, qui ſane non uni illi civitati ſanandæ factus videretur, ſed Chriſtianis omnibus in officio retinendis, & ab illa contagione liberandis; eum vero gravis ille vir ad ſuos comportavit, divulgatumque ſtudio quodam & arte effecit, ut vulgo reciperetur, cunctique ſe viæ illi tenendæ, legibuſque ſervandis aſtringerent: ſtatim enim probatus fuit omnibus, exceptis paucis illis, qui plane perditi ac deſperati forent: poſteaque & ipſe formis excuſus eſt. Quum autem, ut geſta tunc res eſt, temporique illi aptum fuit, nomen & civitatis & præfecti ipſius in ſacris rebus curandis celaverim, illa poſtea patefacta, quum incommodi nihil amplius inde naſci poſſit, deberi puto perſonam etiam à me indicari. Moronus enim Mutinenſium Epiſcopus is fuit, qui & ipſe non multo poſt ob ſingularem prudentiam in rebus gerendis, præclaraſque alias animi dotes, auctus dignitate eſt à Pontifice maximo: cujus ampliſſimi ſacerdotii inſigne Bononiæ manibus ſuis Legatus capiti ipſius impoſuit. Illuſtravit etiam Scholiis quibuſdam ſuis Contarenus multos obſcuros locos in Epiſtolis Divi Pauli, quum ipſas accurate legeret, quo ſane in ſtudio toto animo occupatus erat, cum mors eum oppreſſit. Sed etiam Epiſtolas ipſe non paucas conſcripſit eruditas, & optimorum præceptorum plenas: ut libellos etiam nonnullos alios, aliquam occaſionem illorum conficiendorum nactus: præcipue autem ſtudiis amicorum, variiſque eorum temporibus ſerviens, in quibus eſt quæſtio diligenter explicata, perdifficilis ſane, magnique ſemper momenti habita ad vitam bene beateque degendam; qua traditur liberam eſſe poteſtatem noſtram, omnique nexu cauſarum ac neceſſitate ſolutam, veteres illi περὶ τοῦ ἐφ' ἡμῖν ipſam vocabant, & qui de fato diſſerunt, re huic contraria, neceſſario de ipſa diſputationem ſuſcipiunt, eum vero librum miſit ad Victoriam Columnam: fæminam lectiſſimam, & quæ ob eximium amorem erga virum mortuum, admirabilemque ingenii laudem in condendo carmine, maximo quoque honore digna eſt. Sed etiam, ut ſorori ſuæ, quæ ſe in caſtiſſimum cœtum mulierum Muranarum conjecerat, morem gereret: animumque ipſius ſuaviſſimo cibo aleret in ea ſolitudine, cui ſe dicaverat, interpretatus eſt duos Hebræorum illorum cantus Italico noſtræ ætatis ſermone: cum enim ille doctrina ingenioque ſuo prodeſſe quoque alienis ſtuderet; non viſus ſibi eſt poſſe ſuis ullo modo deeſſe.

Quin etiam, eodem honeſto deſiderio incenſus, ut utilitatibus fratrum ſuorum ſerviret, qui crebro, mercaturis faciendis operam dantes, navigabant, confecit libellum de æſtu maris, &, quam cauſam reciproca illa fluctuum agitatio haberet, diligenter monſtravit; qui tamen liber amico ipſius commodatus magno adhibito ſtudio, recuperari nunquam potuit. Sed ne omnia diligenter minutiora ipſius opera, quæ plurima ſunt, enumerem: in quibus tamen appareret ſpecimen illius doctrinæ ac judicii, finem faciam: poſſum enim vere affirmare, quodcunque temporis vacuum à negotiis nanciſcebatur, in his rebus ipſum conſumere ſolitum: omneſque vigilias ſuas cum conſueſſe temporibus amicorum neceſſariorumque ſuorum conſecrare: neque enim oſtentationis & gloriæ cauſa hujuſcemodi ſcriptiones ſuſcipiebat: in hiſque ſe dies atque noctes macerabat: quamvis juſtus inde honos, nec magnopere reprehendendus conſequatur: ſed ut dixi, voluntati amicorum, commodiſque indulgens: ſive ſtudiis ſuis memoriæque ſerviens, à ſcribendo nunquam ceſſabat.

COMPENDIUM VITÆ
ERASMI ROTERODAMI.

NATUS Roterodami in Vigilia Simonis & Judæ. Supputat annos circiter 57. Mater dicta est Margareta, filia medici cujusdam Petri, Ea erat à Septimontio, vulgo Zevenberge, Fratres illius duos vidit. Dordraci pene nonagenarios. Pater dictus est Gerardus. Is clam habuit rem cum dicta Margareta, spe conjugii. Et sunt qui dicant intercessisse verba. Eam rem indigne tulerunt & parentes Gerardi & fratres. Pater erat Helias, mater Catarina: uterque pervenit ad extremam senectutem, Catarina pene ad nonagesimum quintum annum. Fratres erant decem, nulla soror; ex eodem patre & matre; omnes conjugati. Gerardus erat natu minimus, uno excepto. Visum est omnibus, ut ex tanto numero unus Deo consecraretur. Nosti affectus senum. Et fratres nolebant minui rem, sed esse apud quem ipsi convivarentur. Gerardus videns se modis omnibus excludi à matrimonio magno consensu omnium, fecit quod solent desperati, clam aufugit, & ex itinere misit parentibus & fratribus Epistolam cum manumanum complexa; addito elogio, Valete, nunquam vos videbo. Interim relicta est sperata conjux gravida. Puer alitus est apud aviam. Gerardus Romam se contulit. Illic scribendo, nam tum nondum erat ars Typographorum, rem affatim paravit. Erat autem manu felicissima. Et vixit juveniliter. Mox applicuit animum ad honesta studia. Græce & Latine pulchre calluit. Quin & in Juris peritia non vulgariter profecerat. Nam Roma tunc doctis viris mire floruit. Audivit Guarinum. Omnes auctores sua manu descripserat. Parentes ubi rescisceunt eum esse Romæ, scripserunt illi, puellam, cujus matrimonium ambiret, esse vita defunctam. Id ille credens, præ mœrore factus est presbyter, totumque animumque ad religionem applicuit. Reversus domum comperit fraudem. Nec illa tamen unquam post voluit nubere, nec ille unquam tetigit eam. Puerum autem curavit liberaliter educandum, & vix quatuor annos egressum misit in ludum litterarium. Ac primis annis minimum proficiebat in litteris illis inamœnis quibus natus non erat: ubi nonum ageret annum, misit Daventriam: mater

Ubi natus.
Mater.
Avunculi.
Pater.
Avus, & Avia.
Patrui.
Pater Erasmi confert se in exteras regiones.
Erasmus liberaliter educatus Mittitur quadriennis in ludum litterarium, Novennis Daventriam.

ter sequuta est, custos & curatrix teneræ ætatis. Ea schola tunc adhuc erat barbara. Prælegebatur * pater meus: exigebantur tempora: prælegebatur Ebrardus & Joannes de Garlandia: nisi quod Alexander Hegius & Zinthius cœperant aliquid melioris litteraturæ invehere. Tandem ex pueris collusoribus, qui grandiores natu audiebant Zinthium, primum cepit odorem melioris doctrinæ: post aliquoties audivit Hegium, sed non nisi diebus festis, quibus legebat omnibus. Hic pervenit ad classem tertiam: tum pestis vehementer ibi sæviens sustulit matrem, relicto filio, jam annum decimum tertium agente. Quum pestis indies magis ac magis incrudesceret, tota domo, in qua agebat, desolata, reversus est in patriam. Gerardus, accepto tristi nuncio, cœpit ægrotare, ac paulo post mortuus est. Uterque decessit non multo supra annum quadragesimum. Tres tutores instituit, quos habebat fidissimos. Horum præcipuus erat Petrus Winckel, tum ludi litterarii Magister Gaudæ. Legavit rem mediocrem; si tutores bona fide administrassent. Itaque ablegatus est in Buscum ducis, quum jam satis maturus esset Academiæ. Verum illi Academiam metuebant, quod statuerant puerum religioni alere. Illic vixit, hoc est perdidit, annos ferme tres in ædibus fratrum, ut vocant: in quibus tum docebat Romboldus. Quod genus hominum jam late se spargit per orbem, quum sit pernicies bonorum ingeniorum, & seminaria monachorum. Romboldus, qui mire adamabat ingenium pueri, cœpit eum sollicitare, ut suo gregi accederet. Puer excusabat inscitiam ætatis. Hic exorta peste, quum diu laborasset febri quartana, reversus est ad tutores, jam stylo quoque satis prompto, ex aliquot auctoribus bonis parato. Unus tutor perierat peste: cæteri duo, re non admodum bene gesta, cœperunt agere de monasterio. Adolescens languens febri, quæ supra annum illum tenuerat, non abhorrebat à pietate: cæterum à monasterio abhorrebat. Itaque sinunt diem ad cogitandum. Interim Tutor subornat, qui pelliceant, qui minitentur, qui perpellant animum imbecillem. Atque interea repererat locum in monasterio canonicorum, qui vulgo vocantur Regulares, in Collegio, quod est juxta Delft dicto Sion: quæ domus est principalis ejus Capituli. Ubi dies venisset respondendi, respondit prudenter adolescens: se nondum scire, neque quid esset mundus, neque quid esset monasterium, neque quid esset ipse: proinde videri consultius, ut adhuc annos aliquot agat in scholis, donec sibi notior esset. Hæc quum videret constanter dici ab adolescente, statim infremuit Petrus. Ergo, inquit, frustra laboravi, qui talem locum tibi magnis precibus pararim: tu es nebulo: non habes spiritum bonum: abdico tutelam tuam. Vide, unde alaris. Adolescens respondit, se accipere abdicationem, & ea esse ætate, ut non opus sit tutoribus. Ubi vidit se minis nihil proficere, subornat fratrem, qui & ipse tutor erat, negociatorem. Is blanditiis agit. Accedunt instigatores undique. Habebat sodalem, qui prodidit amicum; et urgebat febris: nec tamen arridebat monasterium, donec forte fortuna viseret monasterium ejusdem ordinis in Emaus sive Steyne, juxta Gaudam. Ibi reperit Cornelium, quem Daventriæ habuerat sodalem in eodem cubiculo. Is nondum acceperat sacrum illum cultum: viderat Italiam, sed audierat parum doctus. Hic suum agens negotium, cæpit mira loquentia depingere vitæ genus sanctissimum, copiam librorum, otium, tranquillitatem, sodalitatem angelicam. Quid non? Trahebat affectus

Sic omnibus litteris est in Autographo: quid sit, nondum capio. An à Patre Erasmi quid Rudimentorum scriptum; quum is Græce Latineque pulchre calluerit, Vir istoc ævo litteratissimus?

Pestis matrem Erasmi tollit.

Pater Erasmi moritur.

Tutores Erasmi.

Erasmus ablegatur in Buscum ducis.

Redit ad Tutores.

Invitatus ad monachismum.

affectus ille puerilis ad veterem ſodalem. Alii alliciebant, alii propellebant. Onerabat febris. Hunc locum delegit, altero faſtidito; * lactabar interim, donec haberet ſacram veſtem. Interea, tametſi adoleſcens, ſenſit quam non eſſet illic vera pietas. Et tamen totum illum gregem excitavit ad ſtudium. Parantem abire ante profeſſionem partim pudor humanus, partim minæ, partim neceſſitas coërcuit. * Tandem per occaſionem innotuit Epiſcopo Cameracenſi, Henrico à Bergis. Is ſperabat Cardinalicium galerum; & habuiſſet, niſi defuiſſent præſentes nummi. Ad hoc iter optabat hominem Latine doctum. Itaque per hunc evocatus eſt cum auctoritate Epiſcopi Trajectenſis, quæ ſola ſufficiebat. Et tamen ille adjunxit auctoritatem Prioris & generalis. Conceſſit in familiam Epiſcopi, ſervato tamen habitu. Quum Epiſcopus eſſet deſtitutus ſpe galeri, ſentiretque illum in amore parum conſtantem erga omnes, egit, ut iret Lutetiam ſtudii gratia. Promiſſum eſt ſtipendium annuum: nihil miſſum eſt. Sic ſolent principes. Illic in Collegio montis acuti ex putribus ovis & cubiculo infecto concepit morbum, hoc eſt, malam coporis, antea puriſſimi, affectionem. Itaque rediit ad Epiſcopum. Acceptus eſt honorifice. Recreatus eſt à morbo Bergis. Reviſit Hollandiam hoc animo, ut maneret apud ſuos. Sed ipſis ultro hortantibus rediit Lutetiam. Ibi deſtitutus auxilio Mæcenatis vixit verius, quam ſtuduit: & ob peſtilentiam ibi multis annis perpetuam, ſingulos annos redeundum erat in patriam. A ſtudio Theologiæ abhorrebat, quod ſentiret animum non propenſum, ut omnia illorum fundamenta ſubverteret; deinde futurum, ut Hæretici nomen inureretur. Tandem, ubi totum annum ſæviret peſtis, coactus eſt Lovanium commigrare: Ante inviſerat Angliam in gratiam Montjoy tum diſcipuli, nunc Mæcenatis; ſed amici verius quam benigni. Id temporis omnium bonorum apud Anglos benevolentiam ſibi conciliavit, ob id præſertim, quod ſpoliatus in littore Dovarienſi, non ſolum non ultus ſit injuriam; ſed mox emiſit libellum in laudem regis, & totius Angliæ. Tandem è Gallia magnis promiſſis revocatus eſt in Angliam, quo tempore nactus eſt amicitiam Archiepiſcopi Cantuarienſis. Ubi promiſſa non apparerent, petiit Italiam: cujus adeundæ deſiderio ſemper arſerat. Egit paulo plus quam annum Bononiæ, jam vergente ætate, hoc eſt ferme quadragenarius. Inde contulit ſe Venetias, & edidit Adagia; inde Patavium, ubi hibernavit: mox Romam, quo jam fama celebris ac plauſibilis præceſſerat. Raphaeli, Card. S. Georgii, præcipue charus fuit. Non defuiſſet ampla fortuna; niſi mortuo rege Henrico VII. & ſucceſſore VIII. amicorum literis ampliſſima pollicentibus revocatus eſſet in Angliam. Illic decreverat reliquum ætatis peragere: verum ubi ne tum quidem præſtarentur promiſſa, ſubduxit ſe in Brabantiam, invitatus in aulam Caroli * nunc Cæſaris, cui conſiliarius factus eſt, opera Joannis Silvagii Cancellarii magni. Cætera ſunt tibi nota. Mutati cultus rationem reddidit in libello primo, quo reſpondit Laicis ſycophantiis: formam ipſi deſcribetis. Valetudo ſemper fuit tenera; unde crebro tentabatur febribus, præſertim in Quadrageſima ob piſcium eſum, quorum ſolo odore ſolebat offendi. Ingenium erat ſimplex; adeo abhorrens à mendacio, ut puellus etiam odiſſet pueros mentientes, & ſenex ad illorum aſpectum etiam corpore commoveretur. Linguæ inter amicos liberioris, nonnunquam pluſquam ſat eſſet: & ſæpe falſus non poterat tamen amicis.

Mancipat ſe Monaſterio.

** Sic habet Autographum: ſcribere voluit lactabatur.*

** Hic in margine adſcriptum erat, profeſſus eſt, eadem, ut videbatur, manu.*

Evocatus ab Henrico Bergenſi Epiſcopo Cameracenſi.

Lutetiam proficiſcitur, ſtudiorum gratia.

In morbum lapſus redit ad Epiſcopum.

Hinc in Hollandiam.

Mox Lutetiam.

Abhorret à ſtudio Theologico.

Migrat Lovanium, poſt peregrinationem Anglicanam.

Ex Gallia revocatur in Angliam.

Petit Italiam.

Edit Venetiis Adagia.

Adit Romam.

Revocatur in Angliam.

Regreſſus in Brabantiam fit conſiliarius principis.

** Vix pateret, an nunc, an tunc ſcriptum.*

Valetudo Eraſmi.

Ingenium. Mores.

cis diffidere. Putidulus erat, neque quidquam unquam scripsit, quod ipsi placeret: ac ne facie quidem propria delectabatur: vixque extortum est amicorum precibus, ut se pingi pateretur. Dignitatum ac divitiarum perpetuus contemptor fuit: neque quidquam habuit prius otio, ac libertate. Candidus æstimator alienæ doctrinæ, & fautor ingeniorum unicus, si fortuna suppetisset. In provehendis bonis litteris nemo magis profecit, gravemque ob hanc rem invidiam sustinuit à barbaris & Monachis. Usque ad annum quinquagesimum nec impetiverat quenquam, nec impetitus est à quoquam stylo. Idque habebat sibi propositum omnino stylum incruentum servare. A Fabro primum est impetitus: nam Dorpiana orsa suppressa sunt. In respondendo semper erat * civilitate. Lutherana tragœdia oneraverat illum intolerabili invidia, discerptus ab utraque parte, dum utrique studet consulere. Augebo catalogum operum meorum: ex hoc quoque multa colligentur. Scripsit ad me Gerardus Noviomagus quosdam meditari vitam Erasmi, partim carmine, partim oratione. Ipse cupiebat instrui secreto: sed non ausus sum mittere. Si contingat cum illo colloqui, poteris illi communicare. Nec tamen expedit aliquid tentare de vita, nisi res ipsa urgeat. Sed his de rebus fortassis alias, aut etiam coram.

Primus Erasmi adversarius.

** Sic in Autographo erat: voluit addere præditus; vel scribere civilior.*

Hæc ubi scripsissem venit Berckman onustus mendaciis. Scio quam sit difficile, continere arcanum, tamen uni tibi credo omnia. Celebravi Viandulum nostrum: Livinus exhibebit libellum: hortare Ceratinum, ut, si quando relegat auctorem, annotet aliqua. Favendum est Frobenio: ego non possum illi semper adesse. Et ejus causa gravor magna invidia. Nosti, quam sint figuli. Rursum vale.

Notat inter alia, quam ob causam monasterio, cui se invitus satis manciparat, fuerit egressus, immo cujus auctoritate evocatus. Quum autem lapsu temporis eo nomine multorum calumniis vir pius objiceretur, & Servatius etiam, qui Patris dignitate cœnobio huic præerat, literis eum revocaret, nervosam ad eum scripsit Epistolam, qua se vitæ monasticæ calamitates ferre non posse testabatur; rationibus additis, quibus motus vestibus se exuerat Monasticis. Eam ab C. V. Petro Scriverio, Erasmi nostri studiosissimo, acceptam hoc loco apponere operæ precium duxi, cum quod in Epistolarum volumine nusquam compareat, tum quod universæ vitæ rationem, uti scribens ipse inibi loquitur, exponat.

REVERENDO

Reverendo Patri Servatio

ERASMUS,

S. P. D.

HUMANISS. Pater. Literæ tuæ per plurimorum jactatæ manus, tandem ad me quoque pervenerunt jam Angliam ingressum, quæ mihi sanè voluptatem incredibilem attulerunt, quæ veterem illum tuum in me animum adhuc spirant. Paucis autem respondeo, utpote ex itinere jam scribens, & ad ea potissimum quæ tu scribis & ad rem maximè pertinent. Tam varia est hominum sententia, & suus cuique est avium cantus, ut omnibus satisfieri non possit. Ego certè hoc sum animo, ut quod sit factu optimum sequi velim, testis est mihi Deus, nam si quid olim juveniliter sensi, id partim ætas, partim rerum correxit usus. Nunquam fuit consilium vel vitæ genus, vel cultum mutare, non quod probarem, sed ne cui scandalo essem. Scis enim me ad id vitæ genus tutorum pertinacia, & aliorum improbis hortatibus adactum magis quàm inductum. Tunc Cornelii Uverdeni convitiis, & pudore quodam fuisse retentum, quum intelligerem, mihi hoc vitæ genus haud quaquam aptum esset. Nam non omnibus congruunt omnia. Jejuniorum impatiens semper fui, idque peculiari quadam corporis ratione. Semel excitatus à somno, nunquam potui redormiscere, nisi post horas aliquot: ad literas tantum rapiebatur animus, quarum isthic nullus usus, adeo ut non dubitem, quin si in liberum aliquod vitæ genus incidissem, non solum inter fœlices, verum etiam inter bonos potuissem numerari. Itaque cum intelligerem me nequaquam esse idoneum isti generi vitæ, & coactum non sponte suscepisse, tamen quia receptum est (publica nostri seculi opinione) piaculum esse, à semel suscepto vitæ genere discedere, decreveram, & hanc infœlicitatis meæ partem perpeti. Scis enim me multis in rebus infortunatum esse, at unum hoc cæteris omnibus gravius esse duxi, quòd in hujusmodi vitæ genus detrusus essem, à quo tum animo tum corpore essem alienissimus: Animo, quod à ceremoniis abhorrerem, & libertatis amans essem: Corpore, quod etiamsi maximè placuisset vitæ institutum, corporis natura non ferebat istiusmodi labores. At objiciet mihi aliquis annum probationis (ut vocant), & ætatem maturam.

turam. Ridiculum, quasi quis postulet, ut puer anno decimo septimo, maximè in literis educatus, norit seipsum, quod magnum est, etiam in sene: an anno uno id discere potuerit, quod multi cani nondum intelligunt. Quanquam ipse nunquam probavi, & gustatum jam multò minus, sed iis quas dixi rationibus sum irretitus. Tametsi fateor eum qui verè sit bonus, in quovis vitæ genere bene victurum. Nec diffiteor me ad magna vitia fuisse propensum, non tamen usqueadeo corrupta natura, quin si commodus accessisset gubernator, & vere Christianus, non Judaicè superstitiosus, potueram ad bonam duci frugem. Hoc igitur interim spectavi, in quo vitæ genere minimè malus essem, atque id sanè me assecutum puto. Vixi interim inter sobrios, vixi in studiis literarum, quæ me à multis vitiis avocaverunt. Licuit consuetudinem habere cum viris verè Christum sapientibus, quorum colloquiis factus sum melior.

Erasmi Scripta. Nihil jam jacto de libris meis, quos fortassis vos contemnitis: at multi fatentur redditos eorum lectione non solum eruditiores, verum etiam meliores.

Qualem se habuerit Erasmus. Pecuniæ studium nunquam me attigit. Famæ gloria nec tantillum tangor. Voluptatibus, etsi quondam fui inquinatus, nunquam servivi. Crapulam, ebrietatem semper horrui fugique. Quoties cogitabam de repetendo contubernio vestro, succurrebat invidia multorum, contemptus omnium, colloquia quàm frigida, quam inepta, quam non sapientia Christum? convivia quàm laica, denique tota vitæ ratio, cui, ἐν ἀγάλαις τις, ὡς φασι, χειμερινὰς, ἐκ ἀδὲ ἂν ἀπολείποις ἐξαιρεῖον. Postremo succurrebat corporis imbecillitas, quæ jam ætate & morbis, ac laboribus aucta est; quæ facit, ut nec vobis satisfacturus essem, & meipsum occiderem. Jam annis aliquot obnoxius sum calculo, gravi sanè morbo & capitali. Jam annis aliquot nihil bibo, nisi vinum, neque quodvis vinum, idque cogente morbo. Non fero quemvis cibum, nec cœlum quidem quodlibet. Nam morbus hic facile recurrens, maximam postulat vitæ moderationem: & novi cœlum Hollandicum, novi victus vestri rationem, ut de moribus nihil dicam. Itaque si rediissem, nihil aliud fuissem assecutus, nisi quod vobis molestiam attulissem, mihi mortem.

An beatum Monachis convivere & commori. Sed tu fortassis bonam felicitatis partem existimas inter confratres emori. At fallit & imponit ista persuasio, non solum tibi, verum etiam propemodum universis. In loco, in cultu, in victu, in ceremoniolis quibusdam Christum & pietatem collocamus. Actum putamus de illo, qui vestem albam commutavit in nigram, aut qui cucullum pileo, qui locum subinde mutet. Ausim illud dicere μέγιστον τῆς χριστιανῆς εὐσεβείας ὄλεθρον, ἐκ τούτων, ἃς ἄλλον θρησκείαν ἐκ ποθῶ; tametsi pio fortassis studio primum inductæ sint. Deinde paulatim creverunt, & in sex millia sese discriminum sparserunt. Accessit summorum Pontificum autoritas nimium ad multa facilis & indulgens. Quid enim laxis istis religionibus, ἢ μαςτίγων ἢ ἀσέβειαν. Jam ad laudatas si te conferas, imò laudatissimas, ἐν μὲν ψυχρὰς τινας καὶ ἰουδαϊκὰς θρησκείας, haud scio quam Christi reperias imaginem. Ex his sibi placent, ex his alios judicant & contemnunt. Quanto majus est è Christi sententia totum orbem Christianum unam domum & velut unum habere monasterium, omnes concanonicos & confratres putare, Baptismi sacramentum summam religionem ducere, nec spectare ubi vivas, sed quàm bene vivas.

Erasmus peregrinationum studiosior. Vis me sedem stabilem figere, quod etiam ipsa suadet senectus. At laudatur Solonis, Pythagoræ, Platonisque peregrinatio. Vagabantur & Apostoli, præcipue Paulus. D. Hieronymus etiam monachus, nunc Romæ est, nunc in Syria, nunc in Aprica,

nunc

nunc alibi atque alibi. Et canus etiam sacras prosequitur literas. At non sum cum hoc conferendus, fateor, sed tamen nunquam mutavi locum, nisi vel peste cogente, vel studii causa, vel valetudinis, & ubicunque vix, (dicam enim de me fortassis arrogantius, sed tamen vere,) probatus sum à probatissimis, laudatus sum à laudatissimis. Nec ulla est regio, nec Hispania, nec Italia, nec Anglia, nec Scotia, quæ me ad suum non invitet hospitium. Etsi non probor ab omnibus (quod nec studeo) certe primis placeo. Romæ nullus erat Cardinalis, qui me non tanquam fratrem acciperet, quum ipse nihil tale ambirem: præcipue vero Cardinalis Sancti Georgii, Cardinalis Bononiensis, Cardinalis Grymanus, Cardinalis Navetensis, & hic ipse qui nunc Pontifex Maximus est, ut ne dicam de Episcopis, Archidiaconis, & viris eruditis. Atque hic honos non tribuebatur opibus, quas etiam nunc non habeo, nec desidero, non ambitioni à qua semper fui alienissimus, sed literis duntaxat, quas nostrates rident, Itali adorant. In Anglia nullus est episcopus, qui non gaudeat à me salutari, qui non cupiat me convivam, qui nolit domesticum. Rex ipse paulò ante patris obitum, cum essem in Italia, scripsit ad me suapte manu literas amantissimas, nunc quoque sæpe sic de me loquitur, ut nemo honorificentius, nemo amantius, & quoties eum saluto, blandissime amplectitur, & oculis amantissimis obtuetur, ut intelligas eum non minus bene de me sentire, quam loqui. Regina conata est me sibi præceptorem asciscere. Nemo est qui nesciat quin si vel paucos menses velim in aula regis vivere, quantum libeat sacerdotiorum mihi accumulaturum, sed ego huic ocio meo, & studio, & laboribus omnia posthabeo. Cantuariensis Archiepiscopus totius Angliæ primas, & regni hujus Cancellarius, vir doctus & probus, me sic amplectitur, ut si pater essem, aut frater, non posset amantius. Et ut intelligas hoc eum ex animo facere, dedit mihi sacerdotium 100. ferè nobilium, quod postea volente me in pensionem 100. coronatorum mutavit, ex mea resignatione, ad hæc dedit dono supra 400. nobiles. His pauculis annis, idque nihil unquam petenti, dedit uno die nobiles. 150. Ab aliis Episcopis supra 100. nobiles accepi gratuita liberalitate oblatos. D. Montjoius hujus regni Baro, quondam meus discipulus dat annuè mihi pensionem C. Coronatorum. Rex & Episcopus Lincolniensis, qui nunc per regem omnia potest, magnifice multa promittit. Sunt hic duæ universitates Oxonia & Cantebergia, quarum utraque ambit habere me: nam Cantebergiæ menses complures docui Græcas & sacras literas, sed gratis, & ita facere semper decretum est. Sunt hic collegia, in quibus tantum est religionis, tanta vitæ modestia, ut nullam religionem non sis contempturus, si videas. Est Londini D. Joannnes Coletus D. Pauli Decanus, vir qui summam doctrinam cum admirabili pietate copulavit, magnæ apud omnes autoritatis. Is me sic amat, id quod sciunt omnes, ut cum nemine vivat libentius quam mecum: ut omittam alios innumeros, ne sim vobis molestus, & jactantia, & loquacitate. Jam ut de operibus dicam aliqua. Enchiridion opinor te legisse, quo non pauci fatentur se ad pietatis studium inflammatos, nihil mihi arrogo, sed gratulor Christo, si quid per me boni contingit illius dono. Adagiorum opus ab Aldo impressum an videris nescio: Est quidem prophanum, sed ad omnem doctrinam utilissimum, mihi certe inæstimabilibus constitit vigiliis. Edidi opus de rerum verborumque copia, quod inscripsi Coleto meo, opus

A multis petitur & amatur.

Erasmi Scripta.

 utilissimum

utilissimum concionaturis, at ista contemnunt ii, qui omnes bonas contemnunt literas. His duobus annis præter alia multa castigavi Hieronymi Epistolas, adulterina, & subdititia obelis jugulavi: obscura scholiis illustravi. Ex Græcorum & antiquorum codicum collatione castigavi novum totum Testamentum, & supra mille loca annotavi non sine fructu Theologorum. Commentarios in Epistolas Pauli cœpi, quos absolvam, ubi hæc edidero. Nam mihi decretum est, in sacris immori literis.

In hisce rebus colloco ocium & negocium meum. In iis magni viri dicunt me valere, quod alii non valent. In vestro vitæ genere nihil valiturus sum: cum tam multis doctis & gravibus viris habui consuetudinem & hic, & in Italia, & in Gallia neminem adhuc reperi, qui mihi consuleret, ut ad vos me reciperem, aut qui hoc judicaverit melius. Quin & ipse felicis memoriæ D. Nicolaus Uvercerus, qui te præcessit, semper mihi hoc solitus erat dissuadere, suadens ut alicui Episcopo potius me adjungerem, addens se nosse & animum meum, & fraterculorum suorum mores: nam iis utebatur verbis lingua vernacula. Et in hoc vitæ genere in quo sum video quæ fugiam, sed quid potius sequar, non video. Nunc restat, ut de ornatu quoque tibi satisfaciam. Semper antehac usus sum cultu Canonicorum, & ab Episcopo Trajectino cum essem Lovanii, impetravi ut sine scrupulo uterer scapulari lineo, pro veste linea integra, & capitio nigro, pro pallio nigro juxta morem Lutetiorum. Cum autem adirem Italiam, viderемque toto itinere Canonicos magna veste cum scapulari, ne quid offenderem novitate cultus, veste nigra illic uti cœpi cum scapulari. Postea pestis orta est Bononiæ, & illic qui curant peste laborantes, linteum album ex humeris pendens ex more gestant, hi congressus hominum fugitant. Itaque cum die quodam doctum amicum viserem, quidam nebulones eductis gladiis parabant me invadere, fecissent, ni matrona quædam admonuisset Ecclesiasticum me esse. Altero item die cum Thesaurarii filios adirem, utrinque cum fustibus in me concurrerunt, & pessimis clamoribus. Itaque à bonis viris admonitus, occultavi scapulare, & impetravi veniam à Julio 2. ut ornatu religionis uterer, aut non uterer, ut mihi visum esset, modo vestem haberem sacerdotalem. Et si quid ante peccatum esset ea in re, literis id totum condonavit. In Italia ergo perseveravi veste sacerdotali, ne mutatio esset alicui scandalo. Postquam autem in Angliam redii, decrevi meo solito uti ornatu, & domum accersito amico quodam primæ laudis, & in vita, & in doctrina ostendi cultum, quo uti statuissem. Rogavi an in Anglia conveniret, probavit, atque ita in publicum prodii. Statim admonitus sum ab aliis amicis, eum cultum in Anglia ferri non posse, ut celarem, celavi: & quoniam non potest celari, quin aliquando deprehensus scandalum pariat, reposui scrinio, & veteri Pontificis autoritate sum usus usque adhuc. Excommunicant Pontificiæ leges eum, qui religionis habitum abjecerit, quò liberius inter seculares versetur. Ego coactus deposui in Italia, ne occiderer quidem, deinde coactus deposui in Anglia, quia tolerari non poterat, cum ipso multò maluerim uti. At nunc denuo recipere plus gigneret scandali, quam mutatio ipsa gignebat. Habes universam vitæ meæ rationem, habes meum consilium. Cupio & hoc vitæ genus mutare, si quod videro melius. Sed in Hollandia quid agam non video.

Abhorret ab vita Monastica.

Ornatus quo Erasmus in publico usus.

Erasmi genius alienior à patria

video. Scio non conventurum cum cælo, neque cum victu, omnium oculos in me excitabo. Redibo senex & canus, qui juvenis exivi. Redibo valetudinarius, exponar contemptui etiam infimorum, solitus & à maximis honorari. Studia mea compotationibus permutabo. Nam quod polliceris officium tuum in quærenda sede, ubi cum maximo, ut scribis, vitam emolumento: quid sit, non possum cogitare, nisi forte collocabis me apud monachas aliquas, & serviam mulieribus qui Archiepiscopis, nec regibus servire volui. Emolumentum nihil moror, neque enim studeo ditescere, modo tantum sit fortunæ, ut valetudini, & ocio literarum suppetat, & vivam nulli gravis. Atque utinam liceat hisce de rebus coram commentari. Nam literis nec satis commode nec tuto licet. Tuæ enim quanquam per certissimos missæ tunc sic aberrarant, ut nisi ipse casu in arcem hanc me contulissem, nunquam fuerim visurus, & accepi jam à pluribus inspectas. Quare ne quid scripseris arcani, ni certo cognoveris ubi sim, & nuncium nactus sis fidelissimum. Peto nunc Germaniam, id est, Basilæam, editurus lucubrationes meas. Hac hyeme fortassis futurus Romæ. In reditu dabo operam, ut pariter colloquamur alicubi. Sed nunc æstas ferme præteriit, & longum est iter. De morte Guilhelmi, Francisci, & Andreæ, sciebam ex Rasbondo, & ejus uxore. Dominum Henricum resaluta diligenter, reliquosque qui tecum vivunt omnes, in quos habeo eum animum quem debeo. Nam pristinas tragœdias imputo erratis, aut (si ita vis) meis fatis: Literas tuas, 3. à pascha die scriptas accepi Nonis Iul. Rogo ut salutem meam tuis piis votis Christo commendare non negligas. Cui si certo scirem rectius fore consultum, si ad vestrum rediero contubernium, hac die, ad iter accingerer. Bene vale quondam sodalis suaviss. nunc pater observande. Ex arce Hanniensi juxta Calecium, postridie Nonas Julias.

Comitetur & hoc loco superiores ob argumenti similitudinem Præfatio, ad IMP. CÆS. CAROLUM QUINTUM P. F. AUGUSTUM, *Viri Cl. Beati Rhenani; Operibus præposita Desiderii Erasmi, quum quadriennio post ejus mortem in* IX *divisa, ex ipsius præscripto, Tomos Frobenii Typis ederentur. Hac enim viri magni vita aliquanto fusius, & qualis etiam sub ætatem exitam ad obitum usque fuerit, suis coloribus fideliter delineatur.*

INVICTISSIMO IMPERATORI

CÆSARI CAROLO

Hujus nominis quinto, Pio, Felici, Augusto, &c. Beatus Rhenanus Selestatiensis. S. D.

QUantæ semper laudi fuerit apud veteres, Invictissime CAROLE Auguste, cives habuisse viros insignes, ad posteros traditum inclytum illud septem Græciæ civitatum certamen satis indicat: quarum quælibet, natum apud se præclarissimum vatum Homerum contendit. Nec injuria. Quod enim majus ornamentum ulli vel urbi vel provinciæ potest accidere, quàm si talem progenuerit, per quem apud omnem posteritatem, illustrem sit laudem consequuta? quæ ex nulla re solidior obveniat atque ex literis, quibus ad æternitatem ipsam nihil magis durat. Hinc igitur moti Smyrnæi, Rhodienses, Colophonii, Salaminii, Ienses, Argivi, & Athenienses, certatim Homerum sibi vendicant, ut de Ægyptiis nihil dicam, qui illum suæ gentis videri volebant. Quòd si magni fecit Homeri natales ingeniosa Græcia, ceu omnis doctrinæ parentis & fontis perennis, cur tua Majestas non meritò gloriari queat, DES. ERASMUM illum ROTERODAMUM in tua ditione certò natum & educatum, cujus industria velut postliminio revixere plenius literæ, non tantum in istis proximis Germaniarum Galliarumque regionibus, in quibus mira barbaries antè regnabat, verum etiam in ipsa nobilissima terrarum Italia, quum instructius, tum felicius hujus ope florere cœperunt; ut si fortassis ambitiosum sit eum alterum parentem literarum vocare, tamen instaurator ac primarius illustrator dici & possit & debeat. Quis enim à mille annis extitit, qui plura scripsit quum in sacris, tum prophanis, tanta humanioris literaturæ peritia perpolitus? cujus libri in longinquas provincias frequentius exportati sint, & avidius lecti? denique quem omnium nationum eruditi magis coluerint observarintque? Nihil hic fingo, sed rem omnibus notam narro. Valebat namque stilo arguto, extemporali, amœno, terso, feliciterque fluente, quem assidua juvenis adhuc exercitatione sibi paraverat: nec minus judicio valebat, quod habebat longè acerrimum. Hoc docti in eo præcipuè sunt admirati veneratique.

Certamen. variarum urbium de Natali principis Vatis loco.

Erasmi ductu postliminio redit sum Reip. literariæ decor.

Scriptorum Erasmi copia.

Stilus.

neratique. Miraculo autem simile videatur, exactum adeo judicium seculo tam rudi. Felicitati raræ perspicacissimi ingenii ferendum acceptum magis quàm ullis præceptoribus, si mutos illos magistros excipias. Natus enim est abavi tui Friderici III Aug. primis imperii annis ad * quintum calend. Novembris, Roterodami in Hollandia tua inferioris Germaniæ provincia, quam olim Batavi possederunt: nunc magis notam studiosis omnibus, ob unius indigenæ ERASMI incunabula, quàm veterum incolarum memoria quamlibet bellico robore præstantium. Hoc alumno Roterodamum oppidum se semper jactabit, & doctis erit commendatum. Proximam sibi laudem vendicat Daventria, quæ puellum adhuc ex æde sacra Trajectensi cantorculum deductum, ubi præcentiunculas obire solitus phonascis etiam tenuissimæ vocis gratia pro more templorum cathedralium inservierat, instituendum succepit. Præerat illic ludo literario tum Alexander Hegius Vestphalus, homo bonarum literarum minimè expers, & Græcarum nonnihil peritus, Rudolpho Agricola communicante, cujus amicitia familiariter utebatur nuper ex Italia reversi, ubi Guarinum Veronensem Ferrariæ profitentem, & alios aliquot eruditione celebres audiverat. Ingenium Erasmi mox eluxit, quum statim quæ docebatur, perciperet, & fideliter retineret, æquales suos omnes superans. Erat tum inter eos, quos illic fratres vocant, non quidem monachos, sed contubernii ratione & vestitus simplicioris & uniformis convenientia monachis similes, Joannes Sintheimius vir probè literatus, ut illa ferebant tempora, testantur id Commentarii Grammatici quos edidit, magnum ea tempestate nomen in scholis Germaniarum consequutus. Is delectatus Erasmi profectu, nam cœnobitæ isti palliati quibusdam scholasticorum classibus præsunt & publicè docent, complexus aliquando puerum, Macte ingenio Erasme, inquit, tu ad summum eruditionis fastigium olim pervenies: simulque osculum dedit, & dimisit. Non fefellit hoc augurium, quod omnibus constat. Orbatus autem utroque parente paulo post, ut tutor omne procurationis onus discuteret, ejus improbitate in cœnobium Canonicorum, quos addita Latina interpretatione Regulares appellant, ex Daventriensi schola monachorum omne genus fertilissimo seminario, detrusus est. In eo loco Gulielmum Hermannum Goudensem literis deditissimum juvenem aliquot annis studiorum sodalem habuit, cujus extat Odarum Sylva. Hoc socio adiutus & accensus nullum Latinorum autorum volumen non excussit. Diu noctuque erant in literis. Tempus quod æquales alii jocis, somno, comessationibus ignaviter absumebant, hi duo libris evoluendis & exercendo stilo impendebant. Audita Erasmi fama Cameracensis antistes Henricus ex Bergensium regulorum familia prognatus, juvenem jam sacris initiatum ad se vocat, adornans iter in Italiam Romamque petiturus. Videbat enim Erasmum valere literis, valere eloquentia, moribus ingenuis præditum, Epistolis eleganter scriptis id docentibus: unde quum usui tum ornamento comitatui suo esse posset, si cum Pontifice Romano, si cum Cardinalibus agendum foret. Verum quid intervenerit, quo minus ea profectio sit ab Episcopo suscepta, mihi non liquet. Certè Guilielmus ipse valde doluit ereptum sibi Erasmum: sic enim in Oda quadam canit.

Ingenium.

Quando natus.

* *Anno à Christo nato* 1467.

Ubi natus.

Et prima litterarum jecerit fundamenta.

Alexander Hegius Scholæ Daventriensis moderator.

Erasmi docilitas.

Joannis Sinthemii Grammatica.

Ejus de Erasmo vaticinium.

Erasmus Tutoris improbitate in Monasterium detruditur.

Gulielmus Goudanus Poëta, Erasmo fidus studiorum Sodalis.

Erasmus evocatur ab Henrico Bergensi, Cameracensium Antistite.

* *Causam indicat Erasmus in sua vita.*

Ad:

At nunc fors nos divellit, tibi quod bene vertat,
Sors peracerba mihi,
Me fine folus abis, tu Rheni frigora & Alpeis.
Me fine folus abis.
Italiam Italiam lætus penetrabis amœnam.

Et reliqua. Quanquam vero de Roma adeunda consilium mutavit Cameracensis præsul, tamen Erasmum in aula sua retinuit ingenii suavitate & præstantia ac candore juvenis delectatus. Hicque ille in multorum amicitiam sese *Primi Erasmi Amici.* insinuavit verè Ἐράσμιος, in primis Antonii abbatis apud divum Bertinum, qui ex eadem Bergensium gente ducebat originem, & Jacobi Batti, qui senatus oppidi Bergensis fuit à secretis, ad quem tot ejus extant Epistolæ, qui postea apud Annam Bersolam Adolphi principis Veriensis matrem diu vixit in summo honore. At Cameracensis felicissimum Erasmi alumni sui ingenium con*Erasmus Lutetiam proficiscitur.* templatus, haud gravatim eum sumptibus instruxit, ut Lutetiam proficisceretur, & illic Theologiæ, quam scholasticam vocant, daret operam. Ergo Scotista factus est, in Collegio Montis agens: nam inter Theologos disputatores *Anglis innotescit.* Joannes ille Dunsius Scotus, ab acumine ingenii maximè prædicatur. Quumque vitam collegiaticam duriorem experiretur, non invitus emigravit ad Anglum quendam generosum, adulescentes duos generosos secum habentem. Montjoium alterum ex illis fuisse conjicio. Videbant enim Angli inter professores bonarum literarum in tota Academia Parisiensi nullum existere, qui vel eruditius posset, vel fidelius docere consuesset. Nam Faustus Andrelinus, alioqui carminibus magna cura pangendis intentus, defunctiorè profitebatur, jocis quibusdam magis festivis quàm doctis plausum rudium auditorum captans. Gaguinus obeundis legationibus ad exteros principes occupatus erat, in istis studiis non ita prorsum absolutus: nec docebat publicè. Atque hinc cœ*In Angliam delatus spoliatur.* pit Erasmus in Anglia innotescere. In quam insulam paulo post ipse concessit à discipulis illis suis domum regressis invitatus. Ubi quum aliquandiu mansisset, in reditu apud Dovariense littus à telone fortunis propemodum omnibus exutus est, ac nondum nauem ingressus, naufragium fecit, quòd complusculos aureolos ultra præscriptum numerum & sine regio diplomate (nihil periculi, nisi in Britannica moneta à Montjoio, & Moro persuasus, imprudens legum Anglicarum) efferre tentasset. Quæ injuria utcunque mussitanda fuit: nec enim erat ullum remedium obstante lege. Nec tamen hoc damnum vel alienavit animum Erasmi, vel deterruit, quo minus in Angliam sæpius postea re*Docti viri in Anglia.* dierit. Abundare tum cœperat ea provincia viris doctissimis, Gulielmo Grocino, Thoma Linacro, Gulielmo Latimero, qui in Italia literis operam dederant, utriusque linguæ peritia celebres: item Joanne Coleto, Thoma Moro, Richardo Pacæo, & Cutberto Tonstallo, à quibus omnibus certatim ama*Erasmus docet in Academia Cantabrigiensi. Item Lovanii: Confert se in Italiam;* batur: ut de Episcopis nihil dicam, quorum ut quisque erat literarum callentior, ita pluris Erasmum faciebat, & benignius tractabat. In Academia Cantabrigiensi docuit aliquandiu: idem & Lovanii fecit, quum apud Joannem Paludanum ejus Scholæ Rhetorem diversaretur. Demum persuasus ab amicis, quo tandem Italiam videret, cujus miro desiderio semper tenebatur (nec immeritò

immeritò, quando totus hic orbis ea regione nihil modis omnibus cultius habet) cum filiis Baptistæ Boerii Genuensis, regii in Britannia medici, Joanne & Bernardo Bononiam profectus est: non ut pædagogus, nam morum curam exceperat, nec ut præceptor, sed ut inspector futurus ac studiorum viam commonstraturus, teste Epistola ad Botzhemium, ubi inter professores Paulum Bombasium amicum habuit hominem, nivei pectoris, & eruditum, qui vicissim ingenio ac doctrina Erasmi mirificè delectatus est. Jam enim obierat Beroaldus professorum sui temporis Achilles, & Baptista Pius antiquitatem infeliciter æmulatus Oscos & Volscos somniabat. In itinere cum socio Anglo Taurini in Alpibus Cotiis Theologiæ doctor factus est. Itaque dignitatem & eruditionem in Italiam importavit, quam cæteri inde reportare consueverunt.

Innotescit doctis.

Taurini fit Theologiæ doctor.

Dum Bononiæ volumen Adagiorum pridem cœptum absolvit, nam breve & rude specimen operis futuri Lutetiæ ante multos annos ediderat, cultum Canonicorum cœnobiticum, quo hactenus usus fuerat, hujusmodi de causa mutare coactus est. Mos est ejus urbis haudquaquam reprehendendus, ut si suspicio sit de quoquam infecto peste, Chirurgus ad hoc constitutus statim accersatur. Is ut commodius ab obviantibus & prætereuntibus devitari possit propter contagium exitiabile, solet albam mappulam ab altero humero transversim pendentem gestare, & virgam in manu. Forte fortuna die quodam nescio quid acturus Erasmus per plateam oppidi infrequentiorem solus incedebat in cultu suo canonicali quemadmodum consueverat. Ibi duo tresve juvenes imperiti obviam veniunt, & omophorio candido conspecto, pestis exploratorem illum rati, quum in via pergeret Erasmus nihil hujusmodi suspicans, correptis saxis vim minati sunt, & convitiis impetiverunt, intra verba tamen grassati. Causam indignationis demirans inquirit. Ajunt de ædibus prospicientes, qui rixantes audierant, scapularem illam vestem eos provocasse nodo substrictam ad latus, deceptos ob cultus similitudinem, qui putarint eum ab infecto aliquo redire, nec de via decedere velle. Proinde ne simile periculum deinceps incurreret Erasmus, ad Julium secundum Pontificem Max. misit supplicem libellum, quo sibi religiosi cultus utendi aut non utendi gratiam faceret. Id promerentibus suis singularibus virtutibus haud gravatim concessum, modò veste sacerdotali uteretur: quod Leo decimus, dein accedentibus aliis etiam justis causis, non tam ad vitæ institutum, quàm ad illustrandam Erasmi existimationem pertinentibus, in plenissima (quod ajunt) forma corroboravit: omnibus & singulis specialiter & expresse derogans, quæ (ut verbo dicam) quomodocunque obstarent: tenores obstantium quorumcunque pro sufficienter expressis enumeratisque habens. Ecquis autem dubitat Pontifices Max. in hujusmodi humanis constitutionibus plurimum posse, quum Juris interpretes iisdem in ea, quæ vel Juris Divini sunt, vel Gentium, interpretanda moderandaque non parum concedant: imò in omnibus, exceptis fidei articulis, liberam ex causa disponendi dispensandique, ut ipsorum verbo utar, potestatem esse tradant.

Cultum Canonicorum cœnobiticum certam ob causam mutat.

Ad umbiculum perducto opere Proverbiorum, scripsit Aldo Manutio, an librum excudendum formis suscipere vellet: is respondit id se lubenter facturum. Venetias delatus quum in officinam venisset, diu coactus est exspectare donec ad colloquium admitteretur, cum quia Aldus recognoscendis Archetypis operarum laboribus formulas stanneas tumultuariè concinnantium.

Venetiis perfectum opus edit Adagiorum.

nantium occupatus erat, tum quia putabat eum esse ex vulgaribus salutatoribus unum, qui magis curiositatis studio, quàm auxilii vel consilii præbendi causa assiduè ventitando, homini aliis rebus intento nunquam non molesti erant. Ubi cognovit Erasmum esse, veniam precatus suavissimè eum complexus est, & in ædibus Andreæ Asulani famigerati illius mancipis, soceri sui, secum tenuit, ubi contubernalem habuit Hieronymum Aleandrum Mottensem eruditione trilingui nobilem, nunc Cardinalem, inter alios etiam amicitia Pauli, Canalis, Patritii, Ambrosii, Nolani medici præstantis, Baptistæque Egnatii familiariter usus: nec adeo brevi tempore: nam & Euripidis Tragœdias duas, Hecubam & Iphigeniam in Aulide recognitas hic denuo edidit, & Terentii Plautique Comœdias habita carminis ratione castigavit. Sub id tempus Alexander, Jacobi Scotorum regis filius, Patavii literis operam dabat, Raphaelis Regii auditor, & jam Ecclesiæ divi Andreæ in Scotia archiepiscopus: is Erasmum sibi in Rhetoricis præceptorem adscifcit, cum quo postea Senas commigravit. Boërios enim discipulos post unicum cohabitationis annum, dudum dimiserat, ob patris morositatem. Patavii doctissimorum virorum Marci Musuri Cretensis, & Scipionis Cateromachi Pistoriensis usus est commercio, quorum humanitatem sæpe me audiente deprædicare solet, expertus candorem non semel, dum in corruptis Græcorum autorum exemplaribus manu descriptis, quorum magnam partem Aldina bibliotheca suppeditabat, videlicet Pausania, Eustathio, Lycophronis interprete, Euripidis, Pindari, Sophoclis, Theocriti, similiumque commentariis, horum exquirit judicium. Nihil erat tam reconditum, quod non aperiret, nec tam involutum quod non expediret Musurus vere Musarum custos & antistes. Omnia legerat, excusserat omnia, Schemata loquutionum, fabulas, historias, ritus veteres ad unguem callebat. Hanc tam consummatam eruditionem etiam insignis pietas commendabat, dum patrem Græculum jam grandævum amanter sedulo que fovet. Scipionem multiplicis doctrinæ & ingenuitatis dotes exornabant. Uterque Romæ periit, sed Musurus à Leone Pontifice Monovasiensem Archiepiscopen jam nactus, Dum agit Senis Erasmus in ædibus præsulis divi Andreæ quem instituebat, cujus indolem sæpe laudavit, & illum vera dixisse magis appareret, nisi cum patre rege latus ejus claudens in prælio, quo exercitus Henrici Britanniæ regis, cujus soror huic conjunx erat, tum in Belgica agentis & Tornacum instigante Julio secundo Pontifice Max. obsidentis, cum Scotis irruentibus qui Galliarum partes fovebant, concurrit, clarissimus juvenis paulo post cæsus esset: dum illic, inquam, in Etruria agit Erasmus, commeatum impetravit vicinam Romam invisendi. Ibi dici non potest quanto plausu quantoque gaudio literatorum hominum sit exceptus, non mediocrium tantum, sed & eorum qui Cardinalitia dignitate præfulgebant: in quibus præcipuus Joannes Medices, qui in Julii II, demortui locum suffectus Leonis decimi nomen obtinuit, & Dominicus Grimanus Venetus, atque Ægidius Viterbiensis trium linguarum peritissimus, tres quidem egregii Heroes fovendis studiis nati ac dediti, in quibus adeo non vulgariter excellebant. Vidit, ut audire memini, & Thomam illum Phædram facundia extemporali incomparabiliter eloquentem, qui Ludis & Comœdiis recensendis priscam antiquitatem repræsentabat. Vidit & alios professores. Oblata est Pœnitentiarii dignitas,

Cum aliis.

Erasmi Discipuli. Amici.

M. Musuri laus.

Romam invisit Erasmus. In multorum venit amicitiam.

Invitatur ad pœnitentiarii dignitatem.

nitas, si Romæ manere vellet, via futura ad altiora conscendendi: nam emolumentum non contemnendum inde esse poterat. Sed redeundum fuit ad Archiepiscopum, cum quo postea denuo Romam adiit, quam nobilissimus adolescens videre cupiebat, priusquàm in Scotiam suam rediret: nec Roma sola, quanquam dissimulato Archiepiscopi fastidio, ne cuiquam molestus esset: sed ulterior illa pars Italiæ Cumas usque perlustrata, ac antrum Sibyllæ subintratum, quod illic ab accolis etiamnum ostenditur. Post discessum Antistitis Ecclesiæ divi Andreæ, veterum amicorum memoria, quos in Britannia reliquerat, in causa fuit Erasmo cur reditum in patriam & ipse maturandum duceret. Itaque per Alpes Rheticas Curiam primùm, deinde Constantiam ad lacum Brigantinum profectus, transito Lentiensium tractu qui sunt ad Martianæ sylvæ initium, quod priscis Orcynium fuit, per Brisigavos Argentoratum venit, unde secundo Rheno in Hollandiam vectus est. Mox amicis suis Antuerpiæ & Lovanii salutatis, Angliam adit. Tenebatur desiderio Joannis Coleti Theologi, qui Londini decanus erat apud divum Paulum, Grocini, Latimeri, Linacri, quorum ante meminimus, & præcipue Thomæ Mori. Vetus Mæcenas erat Gulielmus Waramus Cantuariensis Archiepiscopus, totius Angliæ primas, & ejus regni Cancellarius, hoc est, judex summus, qui omnes Episcopis ejus insulæ sua liberalitate vicit. Hic & pecuniam dedit, & præterea sacerdotium Ecclesiæ Aldingtonensis in agro Cantuariensi: quod quum religione Erasmus obstringeretur quo minus statim acciperet, emolumentis integris potius ad pastorem pertinentibus, qui præsens diu noctuque subjectam plebem institueret, id quod nullus inficiari potest, ad cunctabundum Cantuariensis, Quis, inquit, te æquius ex Ecclesiastico proventu vivat, qui scriptis tuis utilissimis ipsos Ecclesiarum præfectos presbyteros instruis, doces, adjuvas, unus omnes: nec illos tantum, sed & cunctas ubique terrarum Ecclesias, quibus illi singulis singuli duntaxat præsint & prosint. Sanè plus semel Erasmum dicere memini, Principum esse debere officium, ut propria liberalitate studiosos juvent: sed illos suis impensis parsuros ad sacerdotiorum collationem confugere, ad quæ accipienda sectatores disciplinarum cogi, ut ocium literarium tueri queant. Cæterum ut Montjoium inscriptione Proverbiorum honestavit, & Johannem Coletum, novæ scholæ Londini institutorem, libris Copiæ duplicis, verborum & rerum, ad quem ludens aliquando dixit, se pauperem plane factum emissa utraque copia; ita præstantissimum Mæcenatem suum Gulielmum Waramum recognitione Hieronymianarum præcipue lucubrationum immortalitati consecrare statuit. Opus Adagiorum Aldum æmulatus flagitantibus studiosis Joannes Frobenius Typis suis non infeliciter excuderat: quæ arridente editione, simul officinæ diligentioris celebritate motus Erasmus, quum alterum Proverbiorum exemplar cum accessione pridem Badio promissum & destinatum, adjunctis aliquot Plutarchi libellis recenter versis Francisci Pirςmanni consilio Basileam aberrasse cognovisset, & illic omnes divi Hieronymi lucubrationes sub Frobenianis prælis esse, ipse quoque eodem se contulit, simulans iter ad Urbem voti solvendi gratia. Nec fuerat vanus rumor. Pridem enim Joannes Amerbachius absolutis Ambrosii Augustinique libris totum se comparaverat ad castigationem voluminum Hieronymi, undique conquisitis vetustis exemplaribus, & doctis viris conductis, qui

In ulteriorem Italiam progreditur.

Per Rhetiam & Germaniam venit in patriam. Angliam adit.

Amicos ibi suorum Scriptorum honestat inscriptionibus.

Basileam profectus. Varia edit.

Græcas dictiones passim restituerent de quorum numero fuit Joannes Reuchlinus Jureconsultus, qui è Lexicis vacuas lacunas replere conabatur, cui successit felicior castigator Joannes Cono Norimbergensis instituti Dominicani, qui meliorem viam sequutus, è vestigiis antiquorum codicum ea, quæ vel deerant, vel erant depravata, diligenter reponebat. Idque poterat homo propemodum Græce quam Latine doctior, versatus nimirum in optimis autoribus, aliquot annis excellentissimorum in Italia professorum Musuri & Scipionis, quorum ante meminimus, atque Joannis Cretensis minime pœnitendus auditor. Et jam defuncto patre, Bruno & Basilius filii una cum Joanne Frobenio Hieronymi informationem aggressi erant, & in Prophetis aliquousque progressi. Erasmo novo hospiti statim in ædes Frobenianas recepto placuit editionis nitor, sed in primis incredibilis fratrum Amerbachiorum in castigando sedulaque diligentia. Ipse ergo siquando consulebatur, ubi judicio opus erat propter exemplarium variationem, nusquam deerat. Verum Epistolarum volumina sibi peculiariter vendicabat, partim absolvendis scholiis, quæ jam pridem cœperat, partim novis addendis & argumentis adscribendis occupatus. Hic labor non erat exiguus. Accessit longe Major. Desiderabant studiosi Galliarum & Germaniarum seorsim edi Novum testamentum Græce, quod cum Veteri Venetiis conjunxerant. In id olim scripserat Annotationes, Laurentium Vallam imitatus. Eas quum reperisset inter schedas suas, tumultuarie recognovit, & auxit inter prælorum strepitus. Nec deerant qui ipsum Novum Testamentum elimandum putarent, vulgo Christianorum, ut videtur, scriptum vel potius versum. Et hæc monentibus pro sua facilitate paruit. Hunc vero laborem Leoni X. Pont. Max. inscripsit, & quidem merito, primarium nostræ religionis instrumentum summo ejusdem Præsidi. At Hieronymianorum operum recognitionem Cantuariensi Archiepiscopo Waramo consecravit, æternum observantiæ singularis monumentum. Rediit tum in inferiorem Germaniam propter negocia, ac non ita diu post ad nos reversus, commodum illuc recurrerat, quum Majestas tua Romani Imperii fascibus, cujus nobis ab ipsis Gothis Theodorico illo Veronensi & cæteris antiquitas, apud Aquas-grani inaugurar etur. Mox Coloniæ Ubiorum adfuit sub conventum Wormaciensem, in ordine eorum, qui tibi sunt à consiliis, spectabilis: nam in horum cœtum jampridem à te prudentissime erat adscitus, adhuc vivente Joanne Sylvagio, summique Cancellarii munus obeunte. Solutis comitiis Vangionum & urbe Tornacensi recepta, quum in Hispanias ex Brabantia Majestas tua esset regressa, Basileam repetiit Erasmus, iterum editurus Adagiorum Chiliadas & Paraphrases Paulinas atque Evangelicas absoluturus, quas dubium est, Majorene studiosorum applausu orbis exceperit, an Majori alacritate ipse scripserit. Hic sum, inquit, in meo campo. Et sic erat. Inspiciebat veteres maxime interpretes, ex nostris Ambrosium, Hieronymum, Augustinum, Hilarium, ex Græcis Chrysostomum & hujus imitatorem Theophylactum, ipse stilum accommodabat tantum. Ex his unam majestati tuæ inscripsit, nempe primam, quæ est in Evangelium Matthæi, & postremam germano tuo Cæsari Ferdinando: nam qui te juvenem summopere veneratus est tot regnorum heredem, qui minus suspiceret ad fastigium Romani Imperii concordibus principum suffragiis evectum, aulæ tuæ dicatus honestissimoque officio

Consiliarius Principis.

Repetita Basilea, iterum variis edendis est intentus.

officio obstrictus? Juveni adhuc Institutionem principis Christiani paravit, sanctis ceterum brevibus Aphorismis comprehensam, libellum ita me Deus amet, in quo velut in speculo destinatus summarum rerum administrationi, vel ipse functiones Christiano dignas addiscat, vel huic additus præceptor intueatur qualibus doctrinæ elementis puerilis regum animus, dum etiamnum tener est, imbui debeat. Siquidem hoc Erasmus semper studio habuit, nobilissimam Austrianam familiam tot Cæsarum parentem, cujus imperium vix Alpibus Juliis Rheticisque & Oceano Septentrionali terminatur, omni obsequiorum genere, quæ literarum sectatori convenirent, colere. Docet hoc Panegyricus patri tuo Philippo ex Hispaniis reduci exhibitus, & ab eodem perquam amanter susceptus: quod ille officium singulari munificentia censuit prosequendum, tanquam omnine quodam felici primus ostendens quantam olim æstimationem essent habitura hujus viri scripta, ac tantum non exemplum statuens quod cæteri magnates æmularentur. Nec aliter accidit. Etenim similem multorum Regum & Pontificum Max. benignitatem expertus est Erasmus, ut tuam in primis, Imperator Auguste, ut Ferdinandi nunc Cæsaris germani tui, ut Henrici Britanniæ regis ejus nominis octavi, à quo vivente etiamnum parente Henrico Septimo literis ipsius manu scriptis salutatus est, ut Clementis VII. Pontificis Max. Nec alia mente Hadrianus Pontifex fuit, si sacerdotium oblatum, vel munus honorarium Erasmus accipere voluisset. Quid porro Erasmo à Francisco Valesio Galliarum rege non exspectandum fuit, si animum spectemus, & quid in eum conferre voluerit? Unis certe literis, longe gratissimum ejus adventum fore, sua ipsius manu subscribere non est dedignatus. Paulum vero Pontificem Max. ejus nominis tertium, quam virtuti & eruditioni Erasmicæ judicio & animo, tam etiam effectu ad quamlibet opportunitatem favere fuisse paratum, inde apparet, quod præterquam de Erasmo in collegium Cardinalium cooptando actum fuerat, ipse eidem præposituram Daventriensem Trajectensis diœcesis, quæ sexcentorum aureorum reditum tribuere dicitur, ultro obtulerit; obtulerit autem? imò contulerit, literas non solum Apostolicas super ea ne expeditionis tædio atque impensa beneficium comminueretur promittens, sed illustrissimam Hungariæ reginam Mariam sororem tuam, Flandriæ tuo assensu præsidentem, ut pro sua erga Romanam sedem filiali observantia,& regia in viros bene meritos benignitate, dictæ præposituræ (ut appellant) possessionem vacuam ab intrusis pro Erasmo conservari curaret, literis bene amantibus interpellans: quas tamen Erasmus αὐτογράφας quod sacerdotium recusare instituisset, penes se reservavit, satis viatici sibi paulo post morituro superesse dicens. Principum sane & Episcoporum in Erasmum munificorum catalogum texere perlongum sit. Nec solum à Principibus honoratus est Erasmus, sed etiam à civitatibus Germaniæ: si qua transiret, & Magistratus rescissent, vino donatus, qui honor Magnatibus & civitatum legatis more gentis impenditur. Id me præsente contigit Basileæ, Constantiæ ad lacum Brigantinum Bartholomæo Plaurero Jureconsultò & consule ad convivium sua sponte venire dignato, Schefhusiæ ab Abbate & Magistratu, Friburgi Brisigavorum, in Monte Brisiaco. Selestadii, Argentorati, & aliis item locis. Nam notum erat non paucis eum tuæ Majestati esse à consiliis. Equidem ob excellentiam doctrinæ, quam editis indies libris testatiorem

Affectus Erasmi in Domum Austriacam.

Multorum in Erasmum benignitas.

Caroli Cæsaris Ferdinandi Regis Rom. Henrici Angliæ Regis, Clementis & Hadriani Pontificum. Francisci Galliarum Regis. Pauli Pontificis.

Mariæ Ungariæ Reginæ.

Aliorum Principum & Episcoporum, Civitatum.

testatiorem cunctis faciebat: dignus alioqui censebatur, quem omnes missis muneribus nihil tale ambientem certatim ornare, & quovis honoris genere reverenter cuperent afficere. Quòd si vulgò videmus eos nullis non militaris gloriæ titulis insigniri, qui, si quando opus fuerit, & incidat necessitas, defendere patriam vitæ suæ periculo sunt parati: quando justius honoratur, qui non breve aliquod tempus, sed omnem ætatem in literis pro publica utilitate ultro absumpsit exercens ingenium, genium suum defraudans. Potuisset esse magnus & indies fieri major apud tuam Majestatem. Annon ad summum autoritatis Ecclesiasticæ fastigium præceptor olim ille tuus Adrianus Trajectensis evectus est? Potuisset in splendore vivere apud quosvis Reges, quis enim summorum principum eum non ambiit? potuisset in ocio, in voluptatibus versari: sed prætulit communem studiorum utilitatem universis honoribus & hujus vitæ crassis delitiis. Verisimile est præter alias causas felicem quoque succrescentium studiorum successum hominem haud parum inflammasse ad quidvis perferendum. In Germania Galliaque mirè frigebant literæ: vix & unus & alter Latinè sciebat, Græcè nullus. Et ecce statim, ut editæ sunt Adagiorum Chiliades, & libri de utraque copia, velut in nebulis coorto sole, emergere linguarum peritia cœpit. Prodibant alii atque alii libelli ad hanc rem conducibiles. Theodori Grammaticæ Institutiones Latine versæ, multorumque autorum in utraque lingua monumenta Græcè citra præceptoris operam discere volentibus admodum accommoda. Nam hac ratione etiam Hermolaus Barbarus immortale decus Venetiarum olim profecisse fertur privato studio collatis doctissimi Gazæ versionibus. Jamque quasi signo dato, literarum causam in his provinciis optimus quisque promovebat. Sed omnium maximum subsidium attulit Trilingue collegium illud in Academia Lovaniensi institutum suadente Erasmo. Magnas opes moriens reliquerat Ariensis præpositus Hieronymus Buslidius, Francisci Vesontini quondam Archiepiscopi in Hispania peregrè extincti frater, quas quum ille studiosorum usibus destinasset, Erasmus Testamentariis autor fuit, ut Athenæum Lovanii constituerent, in quo stipendiis ordinatis tres linguæ publice docerentur, è quo tanquam ex equo Trojano innumeri cognitione linguarum instructi prodiere hactenus, & faventibus superis deinceps sunt prodituri: quo universa ditio tua, Cæsar invictissime, nihil habet præclarius. Ea res Franciscum quoque Galliarum regem movit, ut ad similis collegii Lutetiæ Parisiorum institutionem animum adjiceret, Erasmum per literas evocando, cujus consilio omnia disponerentur. Et jam regium diploma acceperat ad itineris securitatem, sed intervenere causæ quæ perfectionem impedirent. Instituti tamen & illic professores. Itaque in confesso est, literarum in his provinciis incrementa potissimum Erasmo deberi. Quem enim ille lapidem non movit (quod ajunt) ut studia procederent? Quanto candore tradidit omnia, ab omnibus intelligi volens: quum multi res obscuras multo obscurius explicent. Editurus Proverbiorum opus à quibusdam doctis audire coactus est, Erasme tu evulgas mysteria nostra. Sed cupiebat is omnibus ea aperta esse, quo perfectam eruditionem consequerentur. Hoc candore destituebatur ille, qui Venetiis olim Aldo Manutio commentarios Græcos in Euripidem & Sophoclem edere paranti, dixit, Cave cave hoc facias, ne Barbari istis adiuti, domi maneant, & pauciores in Italiam ventitent.

Potuisset magnus fieri Erasmus, si voluisset.

Per Erasmum revixerunt literæ.

Auctor fuit instituendi Trilinguis collegii Lovanii:

Vocatus in Galliam ut præesset instituendo ibidem simili collegio, impeditur.

ventitent. Jam nihil tam humile fuit, quo tantus vir studiosorum gratia se non demitteret. Etiam ipsum Catonis carmen juxta titulum, emendare & interpretari dignatus est, ut nec in magnis, nec in minutis ejus opera desideraretur. Adeo vix proferri queat, qui unus studiis communibus plus profuerit. Habet quidem Gallia Budæum principem literarum, quem libenter opponat, qui quum abstrusissimum rei nummariæ, quæ apud veteres fuit, materiam primus doctissimè copiosissimeque explicuit, tum priscas loquendi formulas Jureconsultorum elegantissime edisserit, maxima (quod negari non potest) nationis suæ gloria editis in Pandectas Annotationibus: denique Commentarios linguæ Græcæ conscripsit, quibus nihil utilius Græcitatis studioso contingere potest. Sed noster in Theologicis plus operæ posuit. Quam studiorum partem paulò liberius tractavit, quod videret (ut ipsius utar verbis, ad amicum quendam scribentis) plus satis tribui Theologiæ argutatrici, veterem prorsus aboleri: sicque Theologos argutiis Scoticis incumbere, ut non attingant fontes divinæ sapientiæ. Ad hæc disciplinam Ecclesiasticam longè prolapsam esse à synceritate Evangelica: populum Christianum multis modis gravatum esse: conscientias hominum variis tricis illaqueatas. Atque hanc ob rem alicubi quorundam arrogantiam, ambitionem, avaritiam, superstitionemque liberiori stilo subtaxat, nemini hic adulatus quamlibet potenti, quod tamen hodie nimium multi faciunt. Nec alia res plus officit principibus maximè Ecclesiasticis dum laudamus quod faciunt, non quid facere debeant commonstrantes. In hac ille parte nusquam cessat. Quanquam eum sæpe dictitare memini dum viveret, si præscisset tale seculum exoriturum quale hoc nostrum est, se multa non fuisse scripturum, aut isto modo non scripturum. Sed Dei gratia, videmus istarum admonitionum aliquem fructum. Theologorum manus pro Halesio, pro Holcoto, Cyprianum, Augustinum, Ambrosium, & Hieronymum suis horis versant. Studium Theologicum diffusum Petrus Langobardus in methodum redigere conatus est, collectis Sententiarum libris: sic enim appellant. Sed in commentariis recentiorum modus desideratur. Similem rem apud Græcos tentavit Damascenus. Ex veteribus licet cognoscere nascentis Ecclesiæ exordia simplicissima, quæ paulatim ad hanc Majestatem increverunt. Absque quorum lectione citra judicium de rebus differet, qui in neotericis tantum versatus est, amussis juxta proverbium alba ad sacrorum expensionem. Quare veterum cognitio scriptorum futuro Theologo perquam necessaria ad quam tantopere studiosos cohortatus est Erasmus, emendatis illorum lucubrationibus, & ad exemplaria vetusta collatis. Extant libri, nec est opus nominatim recensere. Addidit plerisque locis censuras, quas ceu singularem dotem ac evidens argumentum præsentissimi perspicacissimique ingenii magis admiror, quàm quidvis aliud. Nullum enim arbitror fuisse multis jam seculis, qui judicio plus valuerit, id quod consummatæ eruditioni postremo omnium contingere solet. Quibusdam visus est non satis esse Ciceronianus, ad structuram & verba Tullianæ dictionis omnia severè exigentibus. Sed ipsum stilum apertum, extemporalem, purum, facilem, & argutum semper amavit, vocabulis quibusdam uti coactus est Christianæ religionis, materiæ quam tractabat servientibus. Neque enim probabat eorum superstitionem, qui verius inanes modulos quosdam antiquitatis referunt, quàm sententias densas & præstantes.

Gulielmi Budæi laus.

Erasmus maximam operam impendit Theologiæ.

Sanè fatemur seculum Ciceronis fuisse purissimum & imitatione dignum, ac
Erasmi stilus. proinde magnam felicitatem si quis sinceram illius temporis, quo lingua Latina maximè floruit, phrasim assequatur. Et quibusdam rem bellè procedere cernimus, nec invidemus. At proferant nobis in medium tot tamque utilia scripta, tam sancta, tam cordata, quot ab Erasmo Christianus orbis accepit, & cum illis sentiemus, ac Ciceronianos etiam à pietate sanctimoniaque prædicabimus. Horum librorum magnam partem Basileæ in ædibus Frobenianis
Quibus locis Erasmus maximè sua scripta elucubravit. in monte divi Petri sitis, partem etiam Friburgi Brisigavorum elucubravit, ad hoc enim oppidum in ditione fratris tui regis Ferdinandi positum, monitu Bernardi à Gles Cardinalis Tridentini cum sarcinulis suis migrare coactus est, verentis ne quid illi accideret Basileæ mutato sacrorum cultu, quæ tamen res longè placidius transacta est, magistratuum prudentia, quàm multi divinabant, nemine ex universo numero sacerdotum per contumeliam attacto. Friburgi primum in ædibus illis magnificis habitavit, quas Avus tuus divus Maximilianus pro senectutis suæ nido per Jacobum Villingerum suæ Majestatis à Thesauris parari quondam sibi jusserat. Deinde propriam domum emit. At quum ab illustrissima sorore tua Maria Hungariæ regina, quam tu ab obitu amitæ tuæ Margaretæ provinciis inferioris Germaniæ gubernandis præfecisti, in Brabantiam revocaretur, & Ecclesiasten suum prius esset editurus, ut præsens adesset dum excuditur in officina, ac operi colophonem (quod ajunt) adderet: nam nescio quid ad calcem restabat attexendum, simul ut cœli mutatione reliquias morbi pertinaciores discuteret, vendita domo Basileam cum universa supellectile sua, quæ libris maximam partem constabat, post septimum annum reversus est, ad Hieronymum Frobenium amicum veterem hospes gratissimus divertens, hoc consilio, ut recuperata bona valetudine, & absolutis iis quæ habebat in manibus, navigio per Rhenum, in inferiorem Germaniam descenderet. Interim articularis morbus, qui aliquandiu conquieverat, rursus hominem corripit & miseris modis vexat, ut se loco movere nequiret, frustra cœlo mutato. Hic remittentibus cruciatibus ex bipede primum quadrupes, deinde tripes factus est, scipionum auxilio se sustentans & sensim prore-
Morbus Erasmi, pens. Quumque schedas Epistolarum, quas annis superioribus à diversis amicis acceperat, sigillatim evolveret, novæ nescio cujus editionis gratia, ac plurimæ eorum qui à rebus humanis excesserant, in manus venirent, subinde ajebat: Et hic mortuus est: ac tandem, Nec ego diutius vivere cupio, si CHRISTO Domino placeat! Sic languentem & viribus destitutum, dysenteria, malum exitiale, ferme mensem integrum vexavit, ac paulatim exhaustum in summa æquanimitate & tolerantia tandem extinxit, CHRISTI
Mors, misericordiam extremis sæpe repetitis vocibus implorantem. Qui CHRISTI doctrinam vivens tam syncere tractavit, mortuus indubiè mercedem ab illo summo Agonotheta amplam accepit. Testamentum Majestatis etiam tuæ fretus autoritate condiderat, quo pauperum inopiæ relictis à morte facultatibus suis trifariam consultum voluit, invalidis senioque confectis, virginibus elo-
Testamentum. candis, quibus dos deesset mariti conciliatrix, & studiosis fovendis. Id Bonifacius Amerbachius Juris professor, hæres nuncupatus, redemptis annuis stipendiis reditibusque bona fide cum sociis juxta testatoris mentem exequutus est, & quæ fieri ille voluit cuncta ad amussim accuravit. Is ipse memoriam in æde

sacra

sacra Cathedrali Basiliensi patrono optimo in columnari structura, cui saxum tumulum operiens Termino sculpti insigne adjacet, affigendum locavit in marmore Rhetico. Statura novit Majestas tua fuisse eum, ut ipse de Moro quadam Epistola scribit, infra proceritatem, supra tamen prorsus notabilem humilitatem. Corpusculo satis compacto & eleganti, sed quod esset tenerrimæ complexionis, & minimarum etiam rerum mutatione, puta vini, cibi, cœli sive facile offenderetur, in senio crebris quoque calculi doloribus obnoxium; ut de pituita dicam, alioqui perpetuo communique studiosorum omnium malo. Cute corporis & faciei candida, capillitio in juventa subflavo, oculis cæsiis, vultu festivo, voce exili, lingua pulchrè explicita, cultu honesto & gravi, qui Cæsareum consiliarium, Theologum, & sacerdotem deceret. Fuit in retinenda amicitia constantissimus, nullis unquam inscriptionibus quaecunque de causa mutatis. Memoria felicissima: nam puer totum Terentium & Horatium memoriter complexus est. In egenos liberalis, quos, ut alibi, sic à sacro domum rediens per famulum nunquam non munerari solet: maxime vero in bonæ spei & indolis adolescentes studiosos, si qui ad se viatico destituti venissent, largus, benignus, & munificus. In convictu comis & suavis citra omne supercilium: ubique certè Ἐράσμιος, hoc est, amabilis: quod ille nomen à se dolebat non usurpatum, quum primum scribere cœpisset, & editis libellis innotescere. Quis enim, inquit, quenquam mortalium Amorem audivit appellari, id quod Græcis significat Ἔρασμος. De libris porrò suis, quos in omni vita conscripsit innumeros, quà sacros, quà prophanos, conjunctim & universim edendis, vir modestissimus, nihil moriens statuit, opinatus futurum ut cultioribus quotidie emergentibus ista sua scripta facile negligerentur. Cæterum quum Hieronymus Frobenius & Nicolaus Episcopius Typographi sensissent ea à studiosis in eo ordine simul collecta desiderari, quem ipse quum viveret ad Joannem Botzhemium & postremo ad Hectorem Bœotium suarum lucubrationum catalogum recensens, indicavit, videlicet iis primum conjunctis, quæ vel ad institutionem literarum vel ad pietatem pertinent, tum Moralibus, deinde Apologiis, & ultimo loco recognitis autoribus suas partes implentibus, obsequendum studiosis rati, rem ausi sunt cum magnificam, tum omnium favore dignam, nulla nec sumptuum nec laborum magnitudine deterriti, quicunque tandem sequeretur eventus, modo ut voluminum Erasmi Tomos conficerent, autoris Catalogum ad Hectorem Bœotium, tanquam recentiorem, potissimum sequuti; adjectis etiam ab Amerbachio, suo quibusque loco iis, quæ postea idem ille Erasmus elucubravit: omisso tamen Decimo Tomo, non nisi alios autores ab ipso recognitos complectente; in quibus seorsum successu temporum excudendis, etiam suam operam studiosis iidem chalcographi pollicentur, si modo æquum experti fuerint lectorem. Quæ editio quum ob alia magni facienda est, tum ob hoc quod tanti literarum Antistitis existimationi consulit, ne quis aut animo nocendi, aut quæstus studio, gratiam videlicet Erasmici genii captans, deinceps aliquid illi tribuat quod ipse non scripsit: id quod vivente eo, factum scimus: aut tanquam suum non agnovit, aut etiam agnitum, minime editione dignum existimavit. Quare Clementissime CÆSAR, veterum Imperatorem ac Regum exemplum imitatus, qui rem literariam & honestas disciplinas tueri magnificum censebat,

Epitaphium.

Qualis corpore,

Animo.

Ejus Scripta.

censebant, istum Erasmicorum librorum Thesaurum, quo nihil universa res literaria vel ornatius habet, vel utilius, vel pium magis, inter monumenta recentiorum, sartum tectum conservandum suscipe, hominis tot modis tui, sive patriam Hollandiam respicias, quæ te Dominum agnoscit, sive Consiliarii dignitatem, quam tibi fideliter obivit, sive probi pectoris devotionem, quo nobilissimæ isti familiæ Austriacæ sive Burgundiacæ semper deditus fuit.

Res regis, tueri literas.

Verè enim regia res est tueri literas, quibus extinctis miserabili caligine cuncta confundentur, nec homines à brutis animalibus different. M. Virtruvium haud puduit de Architectura scribere ad Octavium Augustum, qui in ordine vestro Romanorum Imperatorum secundus fuit, Julii ut hæres, ita successor: Dictionarium suum Pollux Græcus autor Commodo Cæsari dedicat. Oppianus τὰ ἁλιευτικὰ, Antonio L. Sept. Severi F. inscribit: non quod architectus esset Octavius, à quo struendarum ædium consilia peterentur: aut Commodus, Grammaticus: aut physiologus, Antoninus: sed ut liberalium artium patronos agere meminissent tanti Monarchæ. Et disciplinis quidem illi delectabantur ut docti, & à teneris recte instituti, non favebant tantum. Quin florebat ipsum Romanum Imperium ab hominibus virtute & eruditione excultis per diversa officia administratum. Sume ergo tibi lucubrationes Erasmicas defendendas, verè τὸ τῆς Ἀμαλθείας κέρας, partim quod in his quædam tuæ Majestati privatim dicata sunt, velut Institutio principis Christiani, & in Matthæi Evangelium Paraphrasis: partim quod ut tu summus es orbis Monarcha, sic etiam omnium commodis prospicere debes. Proderit autem orbi talem Thesaurum esse conservatum, nec sycophantis quibusdam & studiorum osoribus vel hujus intercipiendi vel concerpendi fieri potestatem, non quod Erasmo magnopere timendum sit, quem amare extinctum incipiunt, qui vivum oderant: Pascitur enim, ut Ovidius ait, in vivis livor, post fata quiescit: sed ut malevolis omnis vel calumniandi vel sinistri conatus ansa penitus amputetur.

Defunctus amari captus Erasmus, qui superstes odio ab multis habebatur.

Id fiet, si tuæ Majestatis quasi Ajacis clypeum opponas, & reipsa ostendas, non solum imminutæ Majestatis reos esse, qui in te principem Romanum sed & qui in Consiliarios tuos conspirant: id quod Honorius & Arcadius AA. censuerunt. Quis enim rabularum non obmutescet, si protegentem CAROLUM viderit? Quis illorum aspectu tui territus non terga dabit?

Brevis victoriarum Caroli V enumeratio.

quem Aphri congredientem expaverunt, quum depulsum ditione sua Tunetensem regem ultramarina expeditione suscepta rem maximam atque difficillimam ausus, feliciter & celeriter restitueres. Qui Italiæ pacem dedisti, inque ea jam diu nobilissimam regionem conservas. Qui proximis diebus Gandavensem tumultum in gravem totius Flandriæ perniciem erupturum, dicto citius compescuisti. Quem spes est Germaniæ nostræ pristinam concordiam resarturum lite partium utrinque audita, ac per tuam prudentiam qua vales, autoritatemque æqualiter dirempta. Atque utinam immortalitate dignus ERASMUS tantisper superfuisset, dum ista à te fortiter & præclare gesta suavissimo stilo suo memoriæ æternæ consecrasset. In nulla re ille, certò scio, libentius fuisset occupatus. Denique addam hoc unum, priusquàm finem faciam:

Eruditorum laudes in suos etiam Principes redundant.

Glorientur cæteri Imperatores, hujus vel illius quamlibet magnæ, persæpe etiam atrocis rei casu suum principatum factum insignem, CAROLI CÆSARIS tempora candidissimi scriptoris ERASMI Monumentis illustrata

illustrata nunquam ignorabuntur, nam solet eruditissimi cujusque laus etiam in principem redundare, sub quo vixerit, ut non dicam in cujus clientela fuerit numeratus. Bene valeat Majestas tua, CÆSAR Invictissime, & ERASMI sui lucubrationes sibi commendatas perpetuo tueatur. Selestadii, calendis Juniis, Anno à CHRISTO nato M. D. XL.

Quum autem decens & accurata Scriptorum suorum partitio supra modum cordi fuerit Erasmo, Majoremque ejus rei curam post mortem haberi supremis verbis voluerit ab Amicis, quam, ut ipse loquitur paulo ante ad Conradum Goclenium scribens, Psalteriorum & Anniversariorum, quæ defunctis superstitione quadam præstari consueverunt : non abs re fore censui, si Epistolam Viri Magni ad Hectorem Boetium missam apposuero; qua ipse paucis ante obitum annis stupendum ab lucubrationibus suis instruit, & æternitati consecrat Hortum; singulis in suos pulvillos & areolas aptissime distributis. Ea sic habet.

DES. ERASMUS ROTERODAMUS

ERUDITISIMO HECTORI

BOEOTIO DEIDONANO

S. D.

LITERAS tuas Bœoti ornatissime, datas Aberdonæ septimo calendas Junias, anno salutis millesimo quingentesimo vigesimo octavo, accepi Friburgi, quæ civitas est Brisgoiæ sub ditione regis Ferdinandi, non incelebrem habens Academiam: accepi autem circiter idus Februarias, anno à natali CHRISTI millesimo quingentesimo trigesimo: ne forte mecum expostules, quod serius respondeam. Ea res fuit in causa, ut has literas tibi per Typographos excusas mittere maluerim, quàm per amanuensem descriptas. Sic enim arbitror celerius ad te perventuras. Ergo ad tuas paucis accipe. Quam mihi tua consuetudo jucunda fuit HECTOR eruditissime, quum ante annos triginta duo Lutetiæ in literarum stadio pariter curreremus, licet te pro ingenii tui singulari felicitate multis passibus præcurrente: tam mihi gratum fuit eam voluptatem ex tanto intervallo mihi tuis literis refricari. Ad laudes autem quas tuus candor mihi tribuit affatim, plenaque (quod ajunt) manu, nihil aliud audies, quam te de

Erasmo non minus diserte quam amanter, non dicam menitri, quod à tuis moribus semper fuit alienissimum, sed multum à vero aberrare. Faveo tamen interim tuis de me præconiis, vehementer optans ex meis lucubrationibus aliquid utilitatis, ad disciplinarum ac veræ pietatis candidatos pervenire. Earum Catalogum, uti petis, huic subtexam Epistolæ. *Scotiæ Regnum literis deditum.* Nec mihi mediocrem attulit voluptatem, quod intelligo Scotiæ regnum ut aliis pluribus ornamentis, ita liberalium artium studiis indies magis ac magis expoliri. Hoc nomine semper amavi Jacobum regem, quod ditionem suam non tam proferre studuerit quam exornare, inter felicissimos Monarchas numerandus, si præclaris virtutibus hominis fortuna respondisset. Nec dubito, quin filius illius ut in paternum regnum successit, ita paternis vestigiis ingrediatur. Quum Jacobi regis filium Alexandrum Archiepiscopum divi Andreæ Senæ instituerem, aderat illi frater vix decimum agens annum, incredibili puer indole, ac jam tum nescio quid eximium de se pollicens. Aveo scire quid illi acciderit, utrum paterni fraternique fati comes fuerit, an adhuc supersit. *Alexander Jacobi Regis filius Erasmi Discipulus.* Pro istius Academiæ non ignobilis in me favore studioque gratiam habeo plurimam, cujus commodis & ornamentis utinam mea opera possit aliquid accedere. Certe, quod unum possum, precor ut Dominus per te tuique similes viros, eam omni genere disciplinarum, veræque pietatis dotibus bene fortunet ac locupletet. Datum ex inclyta Academia Friburgensi, idibus Martiis.

INDEX

INDEX OMNIUM LUCUBRATIONUM DES. ERASMI ROTER.

PRIMO TOMO HÆC HABENTUR,

SECUNDO TOMO.

TERTIO TOMO.

QUARTO TOMO.

De cupiditate divitiarum.
De cohibenda iracundia.
De curiositate.
De vitiosa verecundia.
Apophthegmatum libri VIII.
Moriæ Encomium, hoc est, Stultitiæ laus.
Panegyricus ad Philippum Burgundiorum principem.
Ad eundem carmen gratulatorium.
Institutio principis Christiani.
Isocrates de regno administrando.
De morte declamatio.
Declamatiuncula gratulatoria.
Pacis querimonia.
Lingua.
Xenophontis tyrannus.
De senectute carmen.

QUINTO TOMO.

Enchiridion militis Christiani.
Oratio de virtute amplectenda.
Ratio vera Theologiæ.
Paraclesis.
Modus confitendi.
Enarratio Psalmi, Beatus vir.
Enarratio Psalmi, Quare fremuerunt Gentes.
Paraphrasis in Psalmum, Domine quid multiplicati.
Concio in Psalmum, Quum invocarem.
De puritate Ecclesiæ Christi.
Enarratio in Psalmum, Dominus regit me.
De bello Turcis inferendo Consultatio.
Enarratio in Psalmum, Benedicam domino in omni tempore.
Enarratio in Psalmum, Dixi custodiam vias meas.
De amabili Ecclesiæ concordia.
Concio in Psalmum LXXXV.
De misericordia Domini Concio.
Virginis & martyris Comparatio.
Concio de puero Jesu.
Epistola consolatoria ad virgines sacras.
Christiani matrimonii Institutio.
Vidua Christiana.
Ecclesiastes, sive de ratione concionandi.
Modus orandi Deum.
Symbolum, sive Catechismus.
Precationes.
Pean Virgini matri dicendus.
Oratio ad Mariam in rebus adversis.
De contemptu mundi.
De tædio & pavore Christi disputatio.
De præparatione ad mortem.
Ode de casa natalicia Jesu.
Expostulatio Jesu cum homine pereunte.
Hymni varii.
Liturgia Virginis Lauretanæ.
Carmen votivum Genovefæ.
Commentarius in duos Hymnos Prudentii, de natali & Epiphania pueri Jesu.
Christiani hominis institutum, carmine.
Epitaphia in Odiliam.

SEXTO TOMO.

Novum Testamentum, cum Annotationibus.

SEPTIMO TOMO.

Paraphrases,

In Matthæum.
In Marcum.
In Lucam.
In Joannem.
In Acta.

In Epistolas Pauli.

Ad Romanos.
Ad Corinthios I.
Ad Corinthios II.
Ad Galatas.
Ad Ephesios.
Ad Philippenses.
Ad Colossenses.

OCTAVO TOMO.

Ex Chrysostomo versa.

Ex Athanasio.

Ex Origene.

Ex Basilio.

NONO TOMO.

Catalogorum Operum Des. Erasmi Roterodami

FINIS.

EPITAPHIUM.

DES. ERASMI ROTER.

Basileæ; Christo Servatori S.

DES. *ERASMO ROTERODAMO, VIRO OMNIBUS MODIS MAXIMO, CUJUS INCOMPARIBILEM IN OMNI DISCIPLINARUM GENERE ERUDITIONEM PARI CONJUNCTAM PRUDENTIA POSTERI ET ADMIRABUNTUR ET PREDICABUNT. BONIFACIUS AMERBACHIUS, HIE. FROBENIUS, NIC. EPISCOPIUS, HÆREDES ET NUNCUPATI SUPREMÆ SUÆ VOLUNTATIS VINDICES, PATRONO OPTIMO NON MEMORIÆ, QUAM IMMORTALEM SIBI EDITIS LUCUBRATIONIBUS COMPARAVIT, IIS TANTISPER DUM ORBIS TERRARUM STABIT SUPERFUTURO, AC ERUDITIS UBIQUE GENTIUM COLLOQUTURO, SED CORPORIS MORTALIS QUO RECONDITUM SIT ERGO, HOC SAXUM POSUERE.*

MORTUUS EST 4. IDUS JULII. JAM SEPTUAGENARIUS ANN. A CHRISTO NATO M. D. XXXVI.

In Saxo, quo Sepulchrum integitur est Termini Facies, basi quadrata, cum his verbis.

DES. ERASMUM ROTERODAMUM AMICI SUB HOC SAXO CONDEBANT. QUARTO IDUS JULIAS.

1629.

Gul. Bu.

Gul. Budæi Clariſs.

VITA

PER LUDOVICUM REGIUM

AD

GULIELMUM POIETUM MAGNUM FRANCIÆ CANCELLARIUM.

Ampliſſimo Viro atq; Illuſtriſſimo *GULIELMO POIETO*, *Magno Franciæ Cancellario*, *Ludovicus Regius.* S. D.

PHILIPPUS Coſſæus Conſtantienſis Antiſtes, cujus juſſu Gulielmi Budæi vitam explicandam ſuſcepi, author mihi fuit, ut hunc meum laborem nomini tuo conſecrarem: exiſtimans, quoniam Budæum paulò antè vita fruentem unicè dilexiſti, quicquid de eo mortuo ſcriberetur, tibi fore gratiſſimum. Ego vero tametſi videbatur id alienum inſtitutis meis, & in primis arduum, ſtatuebam tantam rem, tam expectatam & diligentia conſequi, & memoria complecti, & oratione exponere: tamen viro clariſſimo atque doctiſſimo & juſta imperanti, & præclara cupienti non parêre nefas eſſe putavi, eoque magisque non aliunde poteram honeſtius primam ineuntis adoleſcentiæ commendationem ducere. Itaque non auſus Patroni mei aut authoritatem aſpernari, aut voluntatem negligere, recuſandi pudore ſcribendi onus ſuſcepi. Quod autem erat optandum maximè, ut mihi juris ſtudioſo daretur aditus ad te ſummum juris Antiſtitem, juriſconſultorumque principem, & quod unum ad meas rationes maximè pertinebat; id non fortuitò, ſed propè divinitus datum atque oblatum videtur. Quamobrem quoniam

quoniam propter obſcuritatem in hominum ignoratione adhuc jacui, nixus præſtantiſſimi viri authoritate, ad tuam Amplitudinem confugio: inde aut præſidia adverſus invidiam, aut laudi, ſi qua fortè naſcatur, adjumenta quæſiturus. Nemo enim te uno dignior occurrebat: quem in maximis graviſſimiſque cauſis Reip. noſtræ cognitum, in primiſque ſpectatum Franciſcus Rex Regum potentiſſimus & ſapientiſſimus per omnes honorum gradus ad ſummum extulit Magiſtratum. Quem ita geris, ut diligentiam admirentur omnes, virtutem agnoſcant: ſitque intellectu difficile, utrum is magiſtratus ornet te magis, an ornetur à te: Nec verò in minima tua laude ponendum eſt, quod ut ſemel tanto honore auctus es, tecum habuiſti Budæum ſemper, captus ejus & virtute & doctrina: hunc nuſquam à te dimittere, tecum quocunque proficiſcereris deducere, in ſuaviſſimo convictu tuo honorificentiſſimè detinere voluiſti, qui cum remotus ab oculis populi in ſtudiis cognoſcendi ſemper aliquid aut diſcendi, quantum reipublicæ ſuperfuerat temporis, libentiſſimè atque multò verius cupidiſſimè contereres. Quare interim extimeſco, ne refricem hiſce meis literis deſiderium, ac dolorem tuum: quem ex interitu illius longè acerbiſſimum accepiſſe te ſciunt omnes. Quid enim non doleas ereptum tibi hominem magno ingenio? admirabili doctrina? ſingulari prudentia? & tecum omnium conſiliorum ſocietate conjunctiſſimum? Quæ ſi unà cum illo occidiſſent, immoderatius doctiſſimi viri deſiderium ferendum eſſet. Sed nec illa occiderunt, alenturque æternitate, & augebuntur totius poſteritatis memoria. Doctrinam ejus viri coluiſti, quæ vivit, ſemperque vivet in omnium gentium mentibus ac ſermonibus: multò notior, atque illuſtrior poſteris quàm præſentibus futura. Accipies igitur hunc librum exiguum quidem & tenuem, ſicuti naſcentia omnia ſunt & incipientia, nec tam re & maturitate, qualia ſolent eſſe adoleſcentiumque ſpe fortaſſis & exſpectatione commendandum, quem tamen ſpero tibi fore jucundum, tum Budæi ipſius cauſa, cujus honori deſtinatus eſt, tum Conſtantienſis Epiſcopi tuæ amplitudinis obſervantiſſimi nomine, cujus cum eſſem mancipio & nexu proprius, tuum tamen eſſe voluit uſu & fructu,

Vale.

PRÆFATIO.

PRÆFATIO.

SI QUIS conversiones rerum humanarum consideret, & vetera animo repetat, comperiet non omnibus ætatibus, sed aureis (ut ita dicam) quibusdam sæculis egregios homines extitisse, in quibus vires suas natura potissimum sit experta. Non enim Demosthenem & Ciceronem præstantissimos oratores, nec Platonem & Aristotelem principes ingenii & doctrinæ, nec Homerum & Virgilium clarissimos poëtas, nec Hippocratem & Galenum medicorum lumina temerè aut fortuitò satos & creatos fuisse credendum est. Sed profectò fuit quædam vis quæ generi consuleret humano, illosque gigneret & aleret: ut artes ad bene beateque vivendum necessarias aut invenirent ipsi, aut inventas perpolirent, absoluerent, atque ad summum perducerent. Ac nostra quidem ætate, qua omnes bonæ artes sese rursus erigere cœperunt, natura ex superiorum temporum caligine recreata, multos homines claros & magnos in omni virtute, omni disciplinarum genere protulit: inter quos admirabile est, quantum Budæus unus excellat, sive utriusque linguæ cognitionem, sive magnarum artium, & reconditarum rerum scientiam, sive vitæ integritatem, sive præclara ingenii monumenta, spectemus. Itaque suscepi more Majorum laudabili illo quidem, sed multis sæculis intermisso, vitam tanti viri explicandam. Nam fuit olim usitatum, statuere claris hominibus ex marmore, aut ex ære statuas, testes diu futuras magnorum in remp. meritorum: & simul eorum dicta factaque posteris prodere, ut cum has imagines intuerentur, animum & mentem ipsa præstantium hominum cogitatione confirmarent, certarent cum illis probitate & industria: neque prius conquiescerent, quam virtute famam illorum ac gloriam adæquavissent. Nostra ætas nescio quo pacto virtutem invidia potius, quam imitatione prosequitur, & honestos labores contumelia libentius, quam splendore decorat: ac spretis his quorum aut scripta aut facta proximè ad antiquorum gloriam perveniunt, veterum laudes cupidius audit. Perinde quasi omnis flos ingeniorum siti veteris ubertatis exaruerit, aut antiquis solis aditus ad virtutem patuerit, nobis vero sit interclusus. Minuenda nimirum est hæc opinio tanquam inimica virtuti, vel potius ex animis hominum evellenda: quam sit ingrati, credere naturam omnium parentem cuncta sua munera olim effudisse, ut in posterum sterilis effœtaque maneret? Quòd si ad hujusce nostri sæculi fœlicitatem animum convertere velimus, sine dubio comperiemus nostros homines antiquis ingenio non inferiores, multos doctrina pares, studio autem & industria longè superiores: nec minoris æstimandos, nisi cæcitate quadam animi eorum laudi & gloriæ invidere, quam favere mallemus. Quamobrem resipiscamus aliquando, grati simus in æqualium virtute decoranda: simus diligentes in illis celebrandis, quibus nulla laus tribui non debita potest, tametsi Budæus pro se satis habetur illustris, nulliusque prædicatione eget quo celebrior sit & commendatior. Est ille quidem preclaris ingenii monumentis ad omnem

Memoriam

Memoriam commendatus. Tamen è dignitate patriæ, ex usu omnium qui literis dant operam, fore putavi, si ejus imaginem non solum ad intuendum, verum etiam ad imitandum quoquomodo exprimerem. Quemadmodum enim qui vi tempestatis à recto cursu longius aberrarunt, in noctem conjecti, si ex continente locisque superioribus, unde est propinquus aspectus in mare lumen conspexerint, facile naufragium effugiunt, tutumque receptum inveniunt: Eodem modo qui sese scientiæ cognitionisque studiis dediderunt, si varietate rerum magnitudinemque tanquam fluctibus oppressi, animum contrahant aut demittant, splendore præstantium hominum & exemplo, velut gubernaculo, eriguntur ac resistunt, atque ex procellis difficultatum, ex æstibus curarum, per angustias, per vada, per saxa & cautes in portum doctrinæ velis passis pervehuntur. Itaque cum omnibus exploratum erit quæ subsidia Budæus habuerit ad tantam eruditionem, quibus initiis ac fundamentis tantæ summis in rebus laudes excitatæ fuerint: quam contrà impedimenta obstiterint, & qua industria superarit, ut jam planè grandis & sine præceptore literas didicerit, quam multa in vita occupatissima legerit, tractarit, scripserit, ex his fructum illum vel maximum precipient in rectam disciplinæ viam ingressi: quod intelligent, qui majorem discendi commoditatem habent, minimè illud ipsum quod est summum, desperandum esse, modo quod efficere, aut quò progredi possint experiantur, & adhibeant ad considerandas res honestas, cognitioneque dignas & tempus & diligentiam. Ad hæc cum genus vitæ, naturam, mores, gravitatem, constantiam, præstantiam, atque prudentiam intuebuntur, id quoq; intelligent quod precipue his temporibus salubre & frugiferum existimo, nempe ex literis non ostentationem scientiæ, sed integritatem morum multò magis esse quærendam. Nam videre licet quosdam ex his qui literas profitentur, tanta esse levitate & jactatione, ut his fuerit non didicisse melius: alios gloriæ cupidos, temerè & inconsultò quoduis scribere: maledicendi avidos nonnullos, alienæ famæ passim obtrectare: multos, omnis generis flagitiorum servos ut literarum dignitatem mirabiliter comminuant, vel dedecorent potius. Nec verò me fugit quanti sit negocii vitam tanti viri totam explicare: & eam non modo in animis, sed etiam in oculis conspectuque omnium exponere. Quòd si minus ea bene dicendo consequar (Quis enim id ullo modo posset?) quæ Budæus bene agendo consecutus est, etsi nequaquam parem illius virtuti facultatem orationis afferam; at pro nostro studio meritam gratiam debitamque retulisse, nullam apud æquos rerum æstimatores reprehensionem habebit. Erit interea satis id quidem nobis contendisse, non modò uti doctum, quod orbis terræ judicio comprobatum est: sed summum etiam ac singularem virum fuisse Budæum, & cùm prudentia, tum omni virtute excellentem per nos posteritas cognoscat. Sed jam ad id quod nobis institutum est, veniamus.

GUL. Budæus Lutetiæ Parisiorum nobilissima & antiquissima stirpe ortus, majores habuit amplissimis honoribus functos: qui multis in rebus principibus nostris magno usui, & resp. ornamento fuerunt. Patre usus est copioso in primis, &, ut tum erant tempora, à literis non abhorrente. Puer admodum ab eo præceptoribus est traditus, ut literis institueretur. Personabant adhuc omnes scholæ vocibus imperitorum hominum & barbarorum, necdum

dum politioris doctrinæ splendor Gallis illuxerat. Quapropter cum vix primoribus labris Latinos scriptores attigisset, quod fuit in more majorum institutoque positum, Aureliam celebrem urbem, ut ibi jus civile disceret, est missus. Quo in gymnasio triennium versatus, operam penè omnem perdidit. Neque enim ignarus latinæ linguæ, & ab aliis disciplinis imparatus, artem illam reconditam & multiplicem subtilemque cui sese dediderat, cognitione & scientia poterat comprehendere. Domum revocatus, cum aliis quibus odolescentia capitur voluptatibus, tum venationi atque aucupio præcipuè indulsit. Quæ tamen eum non diu occupatum impeditumque tenuerunt. Nam paulatim defervescentibus ejus ætatis cupiditatibus, illisque deliciis maturè deflorescentibus, omnium opinione celerius immutatus, tanto demum literarum amore exarsit, ut negociis omnibus omissis, totum se in cognitione & scientia collocaret. Itaque omittere omnes voluptates, relinquere studia delectationis, ludos, jocos, convivia, sermones etiam omnium penè familiarium deserere: non cibi, non somni, non corporis rationem habere: arbitrari omne tempus deperire quod in literis non collocaretur. Ad quæ facienda nullo exemplo poterat excitari. Neq; enim facile quisquam reperiebatur id temporis, quem sibi ad imitandum proponeret, aut cujus gloria incenderetur. Verum erat insita quædam discendi in ejus animo cupiditas, quæ noctes & dies illum concitabat, atque admonebat nihil esse in vita magnoperè expetendum præter sapientiam, atque scientiam. In ea persequenda omnes cruciatus corporis parvi esse ducendos, esse hanc unam, quæ brevitatem vitæ, immortalitatis spe, posteritatis memoria consolaretur. Hanc neque eripi nec adimi posse, neque naufragio neque incendio amitti: cætera omnia caduca & incerta in fortunæ temeritate posita, parva interdum offensione, veluti grandine totius anni fruges auferri. Quæ secum persæpe reputans, cuncta sciendi cupiditate posteriora tandem duxit. Primus certè Gallorum rudi adhuc sæculo, sine præceptore ac duce, nullo socio aut consorte gloriosi laboris, nullo æmulo atque imitatore studiorum, in optimarum artium curriculum prodiit. Cæterum cum is non posset per ætatem optimos quosque authores eligere: nec sciret a quibus potissimùm auspicandum esset, in constituendo studio plurimùm peccavit. Deterrimum enim quemq; librum sumens in manus, interpretes aliquanto intentius quam authores ipsos legebat. Ex quorum illiteratis annotationibus, nihil præter inconditam rerum temerè congestarum sylvam poterat comparare. Quo errore intellecto, etsi graviter ferebat se vestibulo in ipso adituque impegisse, non tamen animum despondit: sed sensim vitia in quæ dilapsus erat, quæque per imprudentiam hauserat, eluit, & magna sustulit difficultate. Hanc verô fecit instituti mutationem, ut optimum quemque legeret sine interpretibus, & Ciceronem in primis ad verbum disceret. Sæpius enim lectionem à capite repetendo, hoc boni consequebatur, ut prima cum mediis, media cum extremis conferendo, facilè totius orationis cursum cerneret, ipsumque authorem suæ sententiæ quasi interpretem haberet: res etiam reconditas, quæ plærumque in scriptoribus occurrunt, intelligeret eadem exercitatione & diligentia. Itaque paucis quidem annis, sed plurimo certe studio Romanis artibus & literis ita profecit, idque intra domesticos parietes, ut jam sive ad oratores, sive ad poëtas, sive ad historicos se converteret, facilem & expeditam

eorum intelligentiam haberet. Cupiebat magnoperè Græcas quoque literas discere: à quibus omnis rerum optimarum atque artium ubertas petenda est. Id fuit eò difficilius, quòd nulli suppetebant præceptores, à quibus doceretur atque erudiretur: tum quòd Græcorum lingua nondum erat in Gallia cognita, quodque posteaquam cognita, non multum culta, paucis certè grata & probata, pluribus etiam suspecta & invisa diu fuit. Sed incredibilis discendi ardor nequaquam restingui potuit his difficultatibus. Venit eodem tempore Lutetiam Georgius Hermonymius, qui se Lacedæmonium nuncupabat, homo mediocris, & aut nulla aut humili doctrina præditus. Hic quia solus in Gallia ea tempestate græcè scire videbatur, initio fuit nostris hominibus summæ admirationi. Quem Budæus nactus, magna mercede conductum ad se accersivit, & antequam dimitteret, amplius quingentis nummis aureis donavit. Adeo nulli nec sumptui nec pecuniæ parcere in animum induxerat, dum id quod cupiebat quoquo modo assequeretur. Itaque huic Græco cum aliquot annis operam dedisset, & eo prælegente audivisset Homerum authoresque alios insignes, nihilo doctior est factus. Neque enim præceptor ille plura docere quam sciret, poterat: & Græcas literas eatenus noverat, quoad convenit sermoni literato cum vulgari: & nisi quod legere optimè, & è more doctorum pronunciare videbatur, expers erat omnis eruditionis: & qui pingendis literis Græcis victum quærere tantummodo nosset. Non ita multò postea decedens ex Italia venit in Galliam Janus Lascaris, vir cum genere & nobilitate præstantissimus, tum Græcorum omnium hujus memoriæ facilè doctissimus. Qui cognito Budæi studio in Græcas literas, quanquam erga hominem mirificè afficiebatur, ejusque causa omnia cupiebat, non multum tamen potuit juvare: quum ferè ageret in comitatu regis, aut legationes longinquas obiret, & Budæus in perennibus studiis domi se contineret. Fecit tamen non invitus quod potuit vir humanissimus atque facillimus, ut præsens Budæo aliquid prælegeret: quod vix in omni consuetudine vicies contigit, & absens libros suos quos emendatos maxime, & lectissimos habuit, ejus fidei mandaret. Mathematicas disciplinas ab Jacobo Fabro nobili philosopho didicit: ad quas tantum ingenii & alacritatis initio attulit, ut evolare non excurrere videretur. Itaque dùm Faber multa proponit, Budæus omnia assequitur, eò res venit, ut prius ille docendo defatigaretur, etsi magnam mercedem accipiebat, quàm hic discendo. Neminem præterea audivit, sed partim felicitate ingenii, partim assiduitate & diligentia cætera quæ ad optimarum artium, & utriusque linguæ cognitionem spectant, est consecutus. Ab his autem initiis profectus, tantos in suis studiis progressus fecit: ut nostra ætate principem locum in literis tenuerit omnium confessione. Ipse quidem Lascaris, etsi Græci in communicanda sua cum exteris laude parciores sunt, tamen admiratus elegantiam Attici sermonis, quam scribendo fæliciter exprimebat, de eo dicere persæpe solebat (ut scribit Lazarus Bayfius vir amplissimus atque eruditissimus) quod olim de Cicerone Apollonius dixit, nempe doctrinam & eloquentiam quæ solæ Græcis erant relictæ, sic per Budæum hoc tempore in Galliam esse perlatas, ut olim per Ciceronem ereptæ languenti Græciæ, Romam advenerant. Accepi Christophorum Longolium, dum Lutetiæ in utrisque subselliis Jurisconsultorum versaretur, interea cupiisse græcas literas discere, & maximo-

pere

pere à Budæo petiviſſe, ut ſibi quotidie aliquid prælegeret. Exiſtimabat enim authoritatem viri præſertim tanta eruditione cumulatam, magnum ſibi ad eam rem calcar addituram: tanto certè uti præceptore in primis honorificum ducebat. Budæum reſpondiſſe, negotiis familiaribuſque & forenſibus diſtrictum prælegendi ocium non habere: adjuturum tamen quod poſſet, adhiberet alium magiſtrum vel mediocrem ſi inveniret, loca obſcuriora animadverteret, & notaret, quum liceret, ſui copiam facturum. Poſteaquam Longolius id obſtinatè ſibi vidit negari, omni ſpe impetrandi adempta, graviter commoveri cœpit, malè ſuſpicans Budæum hanc eruditionis partem, qua ſolus præſtabat, aliis invidere, ac propterea neminem velle in ſocietatem ejus gloriæ admittere: Conſilium exinde iniiſſe cum Lazaro Bayſio Romam proficiſcendi ad diſcendum Græcas literas, ea præcipuè cauſa, ut Budæum ſuperaret, à quo acceperat repulſam, illum à ſeipſo edoctum tantum proceſſiſſe in literis Græcis, & omni arte ingenua liberalique doctrina: ſibi facultatem, ſibi magiſtros ſibi denique paratiora omnia ad diſcendum fore. Quibus ex rebus in magnam victoriæ ſpem & propè exploratam venerat. Romam ergo profectus cum doctiſſimis adhibitis præceptoribus quinquennium in Græcis ſcriptoribus legendis perſeveraſſet, Græcè Epiſtolam ad Budæum miſit, jam tum ſeſe homini arbitratus exæquatum. Cui Budæus tam concinnè & accuratè reſcripſit, (extat autem Epiſtola) ut Longolium primum in admirationem ſummam adduceret, deinde etiam in deſperationem. Bayſius quoque ejus Epiſtolæ elegantia ita obſtupuit, ut tum ingenuè fateretur, multum adhuc ſupereſſe quò progrederentur: & Longolium identidem admoneret, vix illud perfici poſſe quod tentarent. Quocirca Longolius, quanquam eſſet magni vir animi, tamen deſperatione debilitatus, noluit amplius in eo laborare quod ſe aſſequi poſſe diffideret. Verum ſe retulit ad Romanas literas, futurus haud dubiè, ſi diuturniorem lucis uſuram Superi conceſſiſſent, omnium non noſtræ modo ætatis, ſed eorum etiam qui poſt Ciceronem latinè locuti ſunt, in dicendi facultate Princeps. Magna ergo Budæi laus, quòd à duobus excellentis ingenii juvenibus, hiſce ſtudiis ardentibus, ocio abundantibus, ejus æmulatione incenſis eaque cauſa domo tam longinqua profectis, uberrimis prætcrea artibus ornatis, conſuetudine, ſententiis, voluntate conſociatiſſimis, omnibus vel naturæ præſidiis, vel fortunæ adjumentis ad diſcendum paratiſſimis, toto denique pectore ad laudem incumbentibus non potuerit anteverti. Hocque in eo magis mirum: quòd jam ætate provectus literis ſtudere cœpit, quòd in tanta occupatione vitæ, tot impedimentis principio illatis curſum nihilominus potuit tenere. Sed ita in humanis rebus à natura comparatum videtur, ut pulcherrimo cuique operi difficultas proponatur, & tardè creſcentia ſint diuturniora & perfectiora. Proinde ſicut animalia majora diutius viſceribus parentum continentur, & arbores proceriores tardius adoleſcunt. In arborum autem ipſarum baccis & frugibus terræ, quæ lentius matureſcunt, hæ ſunt meliores & longius ſervantur: Sic præclara ingenia quæ ad frugem ſunt perventura, non continuò ſe proferunt: ſed quantò uberiores fructus datura ſunt, tantò difficilioribus utuntur progreſſionibus, præcocia verò tanquam floſculi celeriter emoriuntur, vel raro ſine offenſione ad excellentem ſtatum perveniunt. Quapropter quò ſerius ad literas ſe applicuerat, eo majore curſu tarditatem corrigen-

dam

dam ratus, brevi jacturam superioris ætatis resarcivit. Tantus erat in eo bonarum artium amor innatus, ut cæterarum rerum oblitus, quidvis perpeteretur ipsa cognitione & scientia captus: curas, sollicitudines, vigilias perferret, nec voluptatem requirens aliam, quàm quæ ex literis capitur, nec ullum fugiens laborem. Ita mentem suam in rebus cognoscendis quæ sunt ab antiquis repertæ, aut investigandis novis alebat cum oblectatione solertiæ: quem unum suavissimum animi pastum judicabat. Erat in eo inexhausta aviditas legendi, nec satiari poterat. Quemcunque librum semel arripuisset, nulla nec obscuritate terreri, nec novitatis illecebra adduci potuit, ut de manibus deponeret priusquam pervenisset ad metam. Forte evenit ut haberet sermonem de suis studiis apud Franciscum Regem multis audientibus viris amplissimis, in quibus aderat Vistus Præses concilii Parisiensis, Budæo non solum vicinitate, sed etiam consuetudine & benevolentia conjunctissimus: tum summæ ejus diligentiæ & testis locupletissimus, & laudator certissimus. Producto longius (ut fit) sermone, cum alia aliis adderentur quæ obstupescerent audientes, & rex magnopere miraretur: hæc Vistus subjunxit, Budæus è regione ædium mearum (ait) plus decem annis jam habitavit: tamen quoad possum totius ejus spatii memoriam recordari, hunc nunquam vidi, ne diebus quidem festis in limine domus (ut assolet) ociantem, nunquam horis pomeridianis circulantem, aut prætereuntes circumspicientem, nullum denique tempus vacuum laboris sibi dantem animadverti, aut unam dieculam remittentem relaxandi animi causa. Quorum admiratione cum omnes in se convertisset, rex à Budæo sciscitatus est, num ille vera prolocutus esset: verecundè agnovit omnia, & his alia majora quotidie facere se dixit: quæ si vulgò proferantur, vix habuerint fidem. Atque hæc quanquam difficillimum est non dicam augere aut ornare oratione, sed enumerare aut consequi, tamen commemorabuntur quomodocunque ne cujus ingenium admiramur, ejus ignoremus industriam. Itaque diebus festis operatus sacris, quod reliquum erat diei, non intempestivis conviviis, non aleæ, non pilæ (quemadmodum magna pars hominum) sed recolendis suis studiis impertiebatur. Nuptiarum etiam die, qui est lætitiæ & hilaritati dicatus, minimum tres horas studuisse commemorant, ne parva quidem momenta per incuriam solitus prætermittere. Quod si gerendis rebus interdiu distineretur, nunquam se somno dabat, quin tantundem lucubratione nocturna rependeret, quantum perierat diurni temporis literis destinati. Non uxoris amor quam unice diligebat, non liberorum blandimenta, non rei familiaris cura illum à literis ullo unquam tempore abstrahere, aut retardare potuerunt. Diem ita consumebat. Mane excitatus è somno, literis se abdebat usque ad tempus prandii: priusquam discumberet, se exercebat modica ambulatione. Post cibum duæ propemodum horæ variis sermonibus ducebantur: inde ad easdem vices redibat, nihil, à cœna quam sero admodum faciebat, solitus legere, aut scribere. Utebatur summa in victu continentia, cibi potusque modum naturali desiderio, non voluptate finiens: neque extructa mensa, neque apparatis conviviis magnopere delectabatur. Memoria tam felici fuit, ut ea quæ semel in animo hæserant, nullo temporis spatio longinquitateve delerentur. Visus est sæpe, cum multos versus recitaret non modo integris sensibus, sed singulis etiam verbis eorum authorum quos in manibus viginti aut triginta

totos

totos annos non habuerat. Porrò autem fuit, ficut dictum eft, ufque eò diligens & induftrius, ut quicquid in fuis ftudiis profecerit affiduitati penè foli deberi videatur. Itaque nihil erat ulla in arte rerum omnium quod ipfe nefciret, omnium bonarum artium fcriptores ac doctores cum Græcos tum Latinos legerat & pervolutarat: nec folum has artes, quibus ingenuæ ac liberales doctrinæ continentur, literarum cognitionem, & poëtarum, & antiquitatis totius memoriam, atque illa quæ de naturis rerum, de hominum moribus, de rebus publicis difputata funt, affecutus erat: fed etiam jus civile perdidicerat, medicinam cognoverat, difciplinam facram univerfam perceperat cum antiquiorem, tum novam, quæ funt in hominum vita omnia quæfita, audita, lecta habebat. Poftremo nihil his temporibus fciri difcive potuit, quod ille non cum inveftigarit, tum etiam fcierit. Quanquam is quidem doctrinæ fuæ diffimulator magis quàm oftentator fuit. Nemo illo parcius loquebatur, nemo minus aliis fefe venditabat; nihil unquam fere nifi peteres, nifi etiam rogares, explicabat. Ineunte autem ætate amici videntes illum fic addictum ftudiis humanitatis ac literarum, abjecta cura rei familiaris vel tuendæ, vel amplificandæ, quifque pro fua virili revocare nitebantur, modò ignominiam, modò inopiam, fi in inftituto perfifteret, denunciantes. Effe id fato quodam literarum comparatum: ut quo quis ingenuas artes complectatur ftudiofius, hoc fortunæ fluctibus jactetur acerbius. Jus civile fibi potius perdifcendum proponeret, quod à *prima coluerat ætate*: ex ejus artis cognitione fore, uti magnam gratiam colligeret, & ad honores fummamque gloriam perveniret. Pater verò ubi refcivit illam fine intermiffione effufam contentionem, opinione omnium majorem animo cepit dolorem. Timebat enim filio jam ingenii laudibus efflorefcenti, ne tempeftate aliqua abriperetur, eoque magis, quòd in decurfu ftudiorum & illo adolefcentiæ flexu videbatur prudens & fciens tanquam ad exitium ruere voluntarium, cum tamen in eo magnam dignitatis fuæ & familiæ fpem dudum collocaffet. Itaque refrænare illum tanquam vehementiore ad literas ftudio concitatum, fuadere, monere, aliis atque aliis occupationibus diftinere, perfonarum etiam civilium, quas olim gefferat, unam imponere: quafi hoc invitamento honorum de fententia deduci poffet, & erigi ad majora. Sed neque patris authoritas mentem convertere, nec cohortatio voluntatem commutare, nec honorum fplendor alacritatem ftudiorum potuit reprimere. Quinimo quanto pater acrius inftabat, tanto ille magis & laborem & induftriam augebat. Hanc ergo pertinaciam, quæ adeo efferbuerat, cum nec indulgentius monendo, nec feverius objurgando mitigare poffet, nec faltem perficere, ut id quod agebat, ageret temperatius, vifum eft tandem patri cum filio feorfim fic agere & loqui, Quid tibi vis, aut quid quæris? quid hoc tempore omni noctes & dies in iftarum difciplinarum meditatione verfaris? an me vivo conficies te vigiliis & laboribus? idcircone te tanta cura educavi, ut te in exitium ultrò præcipitares? in tua indole fpem collocavi, ut fenectuti meæ mœrorem & orbitatem afferres? Te enim intuens, qui es mihi chariffimus, non poffum non miferefcere tuæ fortis, quòd infano literarum amore flagrans, nec modum ftudio facias, nec finem labori. finxerit te natura ad humanitatem & doctrinam, ad eam te ferius applicueris, an propterea feftinandum tibi ita putabis, ut per incuriam corporis in morbum

bum incidas? & per negligentiam rei familiaris, jacturam patrimonii feras? Quanto satius esset Majores tuos respicere, & illorum vestigia persequi, aut saltem quando sententia stat ætatem in studiis agere, in his moderatius versari, in primisque valetudini servire. Satis superque ad discendum longa est vita, si ordinem serves & rationem & modum. Quamobrem videas etiam atque etiam & consideres quid agas, & quo progrediare. Si te oratione mea non flectam, nihil cujusquam proficiet apud te dehortatio. Nam neque auctoritate quisquam, neque benevolentia apud te plus valere debet. Erat eo robore animi septus, ut illa eadem sæpe & graviter audiendo vinci non potuerit: adduci vero ut preseverantiæ finem faceret, multo minus: & quodvis potius periculum sibi adeundum, quàm à sperata eruditionis gloria discedendum putaret. Adeo nihil quicquam tam asperum, tamque arduum occurrebat, quod moraretur inceptum. Atqui progrediente tempore, usu rerum & magno suo periculo, patris verbum nimis verum comperit: nec tam ab indignatione (ut fit) expressum, quàm prædictum hominis & ætate & experientia plus scientis & providentis: quippe qui propter valetudinem qua usus erat infirma, ab anno ætatis quinquagesimo usque ad septuagesimum, quem tum agebat, medicinæ studiosus experiensque evaserat, quo certius præsagiebat quæ ventura erant filio, nisi monitus præcaveret. Postremo res eò rediit, dum literarum magis studiosus quam lucis cupidus esse pergit, dum hoc sublato bono vitam nihili putat, in gravem & diuturnum morbum est prolapsus, quo annos plus viginti ita afflictatus est, ut omnis prope hilaritas è fronte, alacritas ex animo, festivitas in occursu, urbanitas & comitas in convictu eximeretur, ingravescens quoque indies literarum amor infringeretur, ne vestigium quidem ejus nec simulachrum, sed quædam effigies spirantis mortui appareret. Morbus erat ejusmodi, ingens dolor cum tumore circum fauces fiebat, & jugulum tumultuosè appetens tantum terrorem interdum noctu injiciebat, ut postridiè mane miraretur se incolumen, spiritum recordatus interclusum, & subinde restitutum, uxor edocta, aduenientem morbum & crescentem intelligens, virum variè versando, humerosque feriendo levabat dolorem. Verum inde pallor multus in vultu, raritas pilorum in capite, macies & stupor in corpore, in omnibusque artubus debilitas summa sequebatur. Quæ cum medicis stupentibus persæpe narraret, fidem tanti mali facere non poterat, cujus ipsi exemplum non meminissent: idque alternis propè mensibus recurrebat. Accedebat ad hæc quotidiana capitis gravedo: quæ illi commentanti aut legenti quidpiam erat mirum in modum infesta. Et quoniam ex humoribus gravantibus caput hic morbus effici creditur: si exitum in capitis vertice haberent, per quem evaporarent, magnam morbi allevationem medici pollicebantur. Quare consilium dederunt, ut candenti ferro sineret cutem densam, quæ caput obtegit, perforari. Esse meatus in calva, per quos sursum exirent vapores. Id factum est, sicut præceperant, magno cum cruciatu. At nihil momenti habuit curatio tam anceps & difficilis. Quippe ubi in cerebrum ascenderant halitus spissi & graves, insistebant, finemque faciebant se altius efferendi: simul ibi concrescentes, deinceps liquescebant, & defluentes suopte nutu in frontem, in tempora, in oculos ferebantur, ut sæpenumero in media lectione obdormisceret, & invitissimus somno consopiretur. Verum nihil horum

horum malorum, quanquam peracerba erant, eum labefactavit, ut erat animo invicto, & reluctante semper difficultatibus. Quinimo quod magis mirandum censeo, omnia ipsius scripta intra id tempus, quo tam graviter periculoseq; ægrotabat, fere instituta, orsa, & edita fuerunt. Primum ingenii specimen dedit Græcis authoribus in Romanam linguam transferendis. Quæ exercitatio plurimas & maximas commoditates continet, ingenium alit, judicium auget, facundiam locupletat optimis verbis. Quo in genere sunt ab eo explicati Plutarchi libri De tranquillitate animi, De fortuna Romanorum & Alexandri Magni, De placitis philosophorum: qui tantum commendationis habuerunt, ut vix crederentur ab eo versi, nisi postea aliis industriæ ingeniique documentis opinionem de se excitatam confirmasset, vel potius vicisset. Deinde cum libros Digestorum diligentius ad suum studium evolveret, & multis in locis partim mutilatos, partim mendosos deprehenderet: tum verò quod flagitiosius erat, verba plurima lecta & propria animadverteret in alienum usum ignorantia temporum translata, hac indignitate permotus scripsit Annotationes in Pandectas, quibus in posterum libri illi emendatius & intelligentius legerentur. Primus quidem nostra ætate juris civilis fontes aperuit, unusque tam excellentis ac singularis scientiæ in veterem dignitatem vindicandæ: quæ hactenus fœdissima barbarie perculsa jacuerat & prostrata, fundamenta jecit, & princeps tanti operis authorque extitit. Reliquit aliud opus de vocabulis forensibus, ad illustrandam quoque juris civilis disciplinam pertinens, impolitum quidem illud & adhuc rude, qualia erant quæ annotabat, ordine structuraque per ocium informaturus. Idcirco salva dignitate authoris vix posse evulgari videtur. Post cum & Plutarchi translationibus jam celebris, & annotationibus in Pandectas clarissimus evasisset, divinum opus de Asse instituit. In quo ægram ac propè comploratam rei literariæ partem suscepit, atque à nullo dum præ difficultate sublevatam, animadversione multa, ingenii singulari fælicitate, industria mirabili, instauravit. Nam pondera & mensuras veterum, nomismatis Græci Latinique rationem & æstimationem, tum numerandi modum & colligendi, res densissimis obscuritatis tenebris obductas, longis errorum anfractibus implicatas, corruptis exemplaribus propemodum comploratas, incuria temporum neglectas, & non modo à quoquam scriptorum nostræ aut avorum memoriæ, sed ne ab his quidem qui intra mille annos ac longe plures fortasse fuerunt, intellectas, omnibus vestigiis indagavit, explicuit, illustravit, & restituit in pristinum nitorem. Priscam quoque mundi opulentiam, atque omnium gentium divitias in ærarium (ut ita dicam) civitatis Romanæ, jam planè tot seculis exhaustum, intulit. Quo nomine posteritatem omnem immortali beneficio devinxit. Quid enim erat in quo studiosis hoc tempore plus prodesset? Quid erat quod aut nationi Gallicæ honorificentius? aut exteris nationibus gratius? aut tuendæ dignitati literarum accommodatius? aut ad intelligendos authores totiusque antiquitatis interpretationem magis necessarium afferre posset? Librarum, sestertiûm, talentorum, totiusque rei numariæ, ponderum, mensurarum, numeri, modi, vocabula græca juxta ac Romana propter vetustatem obsoleverant. Hermolaus, Politianus, & alii complures viri ingenio & doctrina præstantissimi rem tantam infæliciter adorti propter obscuritatem tam honesto conatu destiterant: unus ad extremum

mum Budæus huic parti ægrotæ ac propè desideratæ reperit medicinam. Quamobrem quis illum non jure miretur, summeque in eo laudandum arbitretur, quia quo uno adhuc carebamus, quod jacuerat ad hanc ætatem, nec habuerat lumen ullum, in eo illustrando & excitando omnes nervos ætatis industriæque contenderit? nullo emolumento: nisi ut quamplurimis prodesset invitatus. Sed opus tam elegans tam perfectum, tam elaboratum effugere non potuit invidiam & obtrectationem. Innuentique sunt nonnulli, quos non tam præstantia ejus delectaret, quàm splendor offenderet, qui quod laudando debuerant comprobare, invidendo infringere maluerunt, quæ est hujus sæculi labes & macula. Sed si quid malevolentissimis obtrectationibus detrahere conati sunt, id majori illis fraudi fuit, quàm Budæo. Editis enim lib. 5. de Asse, & quoquo gentium dilapsis, tum longè lateque diffusa Budæi laude, inventus est in Italia Leonardus Portius, qui se offerret in hujus societatem gloriæ, immo verò laudem omnem ejus inventi depecularetur, suam esse totam, & propriam contenderet. Quod cum est ad Budæum allatum, graviter exarsit, quòd nihil tam præter opinionem acccidisset, quàm ut depelleretur de ejus laudis possessione, quam caducam & vacuam primus bona fide occupasset; & sine cujusquam injuria quasi usucepisset. Igitur vehementissima animi, ingenii, virium, contentione jus suum defendit, atque hoc ipsum palam testatus est, à nullo se unquam homine duntaxat qui viveret, his de rebus quas tradidisset, quicquam didicisse vel fando vel legendo: tantumque abesse ne quid à Portio acceperit, ut omnia quæ sub nomine Portii ad eam prodierant, illa uno eodem continuato perpetuoque furto essent ex suo asse translata. Ac æmulo illi sempiternam notam ad ignominiam inussisset, nisi intercessissent amici. Hæc enim contentio ne latius serperet, Jani Lascaris authoritate perfectum est. Qui cum utrique amicissimus esset, haud æquum putavit, inter honestissimos homines simultatem diutius ingravescere. Et cum apud Budæum plurimum gratia polleret, impetravit, quanquam ægrè, ut digressio in Portium, contumeliosa quidem illa, sed certe expressa à justa indignatione, quam removendæ suspitionis, suique purgandi causa Budæus libris de Asse inseruerat, eximeretur inde. Ac Budæo quidem tantæ contentionis causam attulit Baptista Ægnatius Venetus, omni liberali ingenuaque doctrina apud Italos id temporis florens, qui editis in Suetonium annotationibus tam præclari inventi laudem modò Budæo, modò Portio tribuens, de eadem fidelia duos parietos dealbaverat, & utrique gratificari cupiens, ambos inter se commiserat. Cæterum ut deferbuit ira, usque adeo pœnituit ejus criminationis, qua usus erat in Portium, ut postea noluerit cujusquam injuria magnitudinem animi sui inflectere: quòd iracundia præceps in eum esset invectus, quem postea cùm juris civilis disciplina eruditissimum, tum morum probitate alioquin integerrimum intellexisset. Inde exagitatus à multis & lacessitus, semper quievit: nec Georgio Agricolæ Germano eam quoque laudem proximè delibanti, respondere voluit, ne in eandem quam prius fraudem incideret: dictitans se quod scripsisset, scripsisse animo juvandi rem literariam, omnem diligentiam adhibuisse, ut res obscuræ per se illustrarentur; si quid melius proferretur, se non gravatè concessurum. Posteritatem de eo & sine amore & sine cupiditate, & rursus, sine odio & sine invidia incorruptius judicaturam. Ex quo ejus,

ejus moderatio & æquitas cognosci potest, qui nec ad inferendam injuriam ullo modo posset adduci, nec ad referendam facile impelli: magisque probitatis commendationem quæreret, quàm famam ingenii aucuparetur. Qui candor in doctis multis hodie desideratur. Scripsit commentarios linguæ græcæ valde & illos probandos. Continent enim omnes propè divitias orationis græcæ, & ostendunt sermonis latini cum græco cognationem, opus immensi ac propè infiniti laboris, & à nemine quod sciam prius tentatum, ubi arcana Græcorum mysteria enunciavit, & cuivis ediscenda proposuit, quæ vix antea solertissimis aperiebantur. Genere dicendi usus est amplo, copioso, gravi, ornato, vehementi, grandi verbis, & omnibus partibus elaborato. Sunt in eo sententiæ exquisitæ reconditæque, verba lecta & illustria, figuræ plurimæ, translationes crebræ, ambitus productiores, numerus gravis & plenus dignitatis, affectus concitati, acerbitas mira, maximè ubi corruptos mores hujus ætatis insectatur, omnia quæ suscepit clarissimis dicendi luminibus ornat, & facit ampliora, novata plurima venuste, prisca & vetera in usum scitè renovata. Atque hæc quanquan scienter & eleganter faciebat, nimium tamen inquirens in sese, atque ipse sese observans, dum in medio posita nimium refugit, longinqua prosequitur, dum græca profusius admiscet, dum metuit ne quid in verbis & sententiis aut tritum aut vulgare, aut commune colligat, dum uni gravitati studet, nec suam copiam temperat, dum stylum ad humilitatem vulgi non vult deducere, dum ubique sublimis & grandiloquus cupit haberi, plerisque visus est nescio quid tragicum & confragosum personare. Itaque ejus oratio nimia cura & religione composita, doctis & attentè legentibus est illustris, cæteros non perinde delectat. In hoc genere extant ab eo scripti libri tres de Transitu Hellenismi ad Christianismum, De Contemptu rerum fortuitarum libri tres, de Philologia lib. duo, Digressiones plurimæ in lib. de Asse & Annotat. De studio literarum commodè instituendo liber unus. Quæ ideo minus habentur in manibus, quoniam perpauci retrusam illam atque abditam dicendi formam figuramque assequuntur. Sed enim ad hæc intendenti animum, res omnium difficillima visa est, judicare de aliorum scriptis. Nam multiplices naturæ, variæ voluntates & judicia semper effecerunt distantia inter se genera dicendi. Alios delectant ea quæ non discedunt à communi more verborum, aliis ornata & elaborata sunt cordi. Ideo non est promptum aut explicare quæ forma dicendi maximè excellat, aut præscriptum aliquod in hac re servare, cum aliud aliis videatur optimum, & in omnibus, ut ait M. Tullius, sit aliquid excellens. Referam tamen quæ in eo plerique vel reprehenderunt, vel desideraverunt, & quomodo se purgare solitus sit, ne quid quod ad eum pertinet, prætermissum esse videatur. Metaphoris dicebant nimium delectari, quæ magnum ornamentum orationi afferunt: sed ut virtutibus vitia proxima sunt, sic in his obscuritatem esse fugiendam, tanquam stellis quibusdam notare & illuminare orationem: sed si crebriores fuerint, ea fieri quæ dicuntur ænigmata. Habere autem mirè raras & insigniter argutas, sed quam semel amplexus esset, ab ea vix unquam divelli. Præterea cum ejus sermo sine intermissione, sine varietate sit conspersus verborum sententiarumque floribus, & fusus æquabiliter per omnem orationem, nec umbra adsit aliqua aut recessus, quo magis id quod est illuminatum extet atque emineat,

ejus orationem à naturali ſimplicitate, longius recedere; ac propè verum ſanguinem perdere. Ad hæc cum ingreſſus eſſet aliquid, cum repente quaſi quidam æſtus ingenii à terra abripiebat, aque in altum à conſpectu penè omnium abſtrahebat, nec vela colligere, nec ſatis poterat modum velificando tenere: ſed ventis ſe permittens auferebatur quocunque ἐνθουσιασμὸς duceret. Unde perpauca ab eo dicta partitè, definitè, diſtinctè reperiri. Certe dum ingenio ſuo indulgere mavult quàm temperare, plurimis viſus eſt redundare & effundi. Horum cauſam hanc afferebant, quòd initio parum liberaliter educatione, doctrinaque puerili inſtitutus neminem habuiſſet, qui veram eloquendi viam rationemque commonſtraret, qui ornatiſſimos ſcriptores, oratoreſque ad imitandum proponeret, quique eum reprimeret juvenili licentia ſuperfluentem: vel quòd ita conſueſſet, vel quòd ad hoc unum genus natus eſſet, vel quòd aliter non poſſet. Amici enim ſæpe commoneſecerunt, ut paulum ſe demitteret. Et Eraſmus hæc quæ commemoravi, in eo reprehendit omnia, & exagitavit, illudenſque dixit ea gratius influere in ſenſus hominum, quæ naturæ eſſent propria. Ipſe autem ita ſe purgare ſolitus eſt. Primum quod ſit alicubi obſcurus, de induſtria factum, ſua retuliſſe id temporis quo ſcribebat, ut intelligeretur à paucis. Si quos offenderent crebriores tranſlationes, hoc ſi quærerent, reperiri id exemplo procerum linguæ Latinæ factum: qui tranſlationi primas partes in elocutione dederunt, eique in ſcribendo plurimum indulſerunt, ardua graviter & ſplendidè dicere conatum, ac proinde nec tropis, nec numeris, nec reliquo apparatu epidictico parcè uſum, nec tranſlationibus, quæ ſe benignè non quæ gravatè obtulerunt. Quod pauci retruſam atque abditam ſuam dictionem aſſequerentur, habere pleroſque ſcriptores multum ſui, apud illos majorum gentium authores ſuam cujuſque ſemper fuiſſe notam, ſic ſemper naturam tuliſſe, ut vel vitiis noſtris indulgeamus, vel invitis nobis ſe proferant. Non pœnitere quòd naturæ ſerviret, ſibi interdum ſcribere non tantum populo & ſcenæ. Non præſentem ſolùm voluptatem attendere, in poſterum etiam proſpicere. Scripta quæ primo aſpectu lectori ſe ſubmittant, aculeum nullum in futurum relinquere, ſed in præſens tantum mulcere, hæc ut avidè arripiant homines, ſic diu non reguſtent, nec iterata ſæpius lectione proſequantur. Poſtremo quod eſſet prolixior, malle ſe luxus ac munditiæ profuſæ, quàm ſordium aut frugalitatis jejunæ poſtulari: è copioſa penu non poſſe religioſe promere. Ad faſtidium copiæ eximendum acrimoniam pro ſale eſſe. Diluit ad hunc modum quæ Eraſmus objecerat & obiter alia his non pauciora in Eraſmo notavit, quæ referre longum eſſet, & non neceſſarium. Quorum controverſiam Chriſtophorus Longolius tanquam honorarius arbiter voluit indicare, ſcripta ad id perbella & ſcita Epiſtola, quam ſubjicere non pigebit, propterea quod virtuteſque & vitia amborum ſi qua fuerunt, diligenter examinat, & unum alteri miro artificio comparat. Qua ex collatione magnum percipient fructum eloquentiæ ſtudioſi, quòd intelligent quid in noſtræ ætatis doctiſſimis hominibus aut imitentur aut probent. *Longolii verba hæc ſunt, Quod ad eruditionem pertinent, non video qua in re Budæus Eraſmo cedat ſive humaniores literas, ſive Chriſtiano dignas homine libeat æſtimare. Quod vero ad dicendi facultatem pertinet, parem mea ſententia in tam diverſo dicendi genere laudem merentur. Beatiſſima in ambobus & rerum & verborum copia,*

ſed

ſed ita ut alter altius exſpatietur, alter anguſtiore quidem alveo, verum altiore ingentem aquarum vim trahat, fluit ille plenior, hic fertur rapidior. In Budæo videor mihi agnoſcere plus nervorum, ſanguinis, ſpiritus. In Eraſmo plus carnis, cutis, coloris. In illo plus diligentiæ, in hoc plus felicitatis. Creber ille ſententiis, his facetiis. Ille omnia utilitate, hic plurimum delectationi tribuit. Pugnat Budæus cura, ingenio, gravitate, dignitate: Eraſmus arte, ſubtilitate, lenitate, jucunditate ad victoriam contendit. Hunc amare poſſis, illum admirari, huic favere, parere illi. Profecto ille me violenter cogit, hic ſuaviter allicit. Ducit alter blanditiis, alter viribus trahit, verborum delectu religioſus, proprietate perſpicuus. Si res tranſlationem expoſtulat, in metaphoris felix, ſententiis gravis, figuris varius, ſumma orationis ſpecie honeſtus, ſublimis, ſeverus, grandiloquus. Contra Eraſmus venuſtus, modeſtus, popularis, floridus, verborum ſupellectile dives, compoſitione ſimul expeditus, ſimul nitidus, frequens exemplis, denſus argumentis, gratus ſalibus. Ille in oratione ſua totus ſemper eſt, ſed tum potiſſimum tonat, tum fulminat, quum materia temporum noſtrorum objurgationem admittit. Hic etiam cum moribus convitium facit, magis inſtituto ſuo ſervire, atque dolere videtur, malagmatis, collyriis, cerotis & cæteris id genus leviorum medicamentorum remediis conſulens, ut ille amarulentis quidem illis, ſed hac tempeſtate neceſſariis potionibus, ſectionibus, cauteriis altè graſſantem vim morbi inſectatur. Breviter ſi hiſtoriam ſcripturi ſint, Budæus Thucydidem magis quàm Salluſtium: Eraſmus Livium quàm Herodotum retulerit. Si poëma pangendum ſit, hic tragicum & heroicum quiddam verborum ſententiarumque pondere altius intonabit: Ille comœdiam urbanius, Lyricos ſuavius, elegiam mollius inſpirabit. Aſſurgit tamen & hic quoque alieno ingenio, ſuo vero tam difficulter, quàm ille nunquam etiamſi velit, ſeſe demittere queat, alioqui ſuperiores illæ virtutes ut neutri deſunt, ſic in altero magis patent, in altero magis latent: effectu pares, habitu diſſimiles, ut haud prorſus aberret quiſquis hunc concioni, illum judiciis natum dixerit, alterum Palladis numine afflatum, alterum Gratiarum choro ſtipatum. Cæterum ut intelligas nihil eſſe quod ſit ab omni, ut ille ait, parte beatum, aut certe quod omnium ſtomacho ſatis poſſit facere, audi quid in eis hi deſiderant, qui ſe aliquod operæ precium in re literaria feciſſe arbitrantur: Budæus hoc illis peccare videtur, quòd nihil peccet: Eraſmus quod vitiis ſuis faveat. Illum enim dum ſcrupuloſius omnia ad veterum normam exigit, ſæpe oblitum eorum quibus ſcribit, ſibi tantum & muſis canere: Hunc dum ingenio ſuo nimis indulget, nihilque putat eſſe tam vulgare, quod non aliquando in oratione ſuum ſibi locum honeſtè vendicet, turbidum interim fluere. Illum potius nobis ſignificare quid velit, quàm dicere. Hunc immodica ſermonis ubertate veluti læto gramine ſata ſtrangulare. Illum oratione nunc obliqua verticoſum, nunc figurata elatum, ſæpe intumeſcere: Hunc recto nudoque ductu humiliorem, plerumque humi ſerpere. Hunc laſcivia molliorem, illum auſteritate duriorem. Denique alterum doctis mirum in modum poſſe placere, alterum etiam imperitis, ſi in tam ſecunda ut illorum verbis utar, facundia modum tenerent, & ſuo ſemper freti ingenio, alieno nonnunquam eſſent diſerti vel judicio vel conſilio. Nam cum præſtare poſſint quicquid volunt, par eſt (inquiunt) ut optima quæque velint, nec ſeſe ambitioſius nobis venditent, eo res noſtras recidiſſe, ut maturè potius juvandi quàm intempeſtivè delectandi ſimus, pro ſuſcepto operis inſtituto fideliter docendi, non crebris licentioſiſque excurſionibus ambagioſè ſuſpendendi. Digredi quidem Senecam & Plinium, ſed

alterum

alterum parce, alterum rarò, nec sic quoq; quæsito, nec nisi oblato argumento. Hæc critici, quorum sententiæ quò minus statim subscribam, faciunt cum alia multa, tum quòd non defuere clari oratores, qui non grammaticos, sed populum, eloquentiæ judicem statuerint. Esto, sit porrigendis doctis modo calculus, sint soli literarum principes hac de re in consilium mittendi, quisnam amabo hac ætate dignus, cui tam superba censura jure credatur? Tuebuntur se uterque haud magnis solum exemplis, sed etiam validissimis argumentis. Dicent se non perperam scribere, sed illos corruptè judicare: in orationibus suis non nasci, sed ab imperitis spinas afferri. Erasmus se omnium rationem habuisse, Budæus paucorum theatro contentum esse. Itaque ipse nihil decerno, vel ne sutor (ut ajunt) supra crepidam, vel quòd apud me paria faciant, hoc est, virtutibus si qua sunt vitia pensent, atque adeo superent, habent enim plus quod laudem quàm quod ignoscam, Hæc ille. Budæus quoque in quadam ad Erasmum Epistola cum multa de se & Erasmo dixisset, ad extremum addidit hæc quæ sequuntur. Ex quibus Longolius superioris Epistolæ argumentum arripuisse videtur. Inter nos hoc interest (inquit) quòd quæ tu sermocinantis more lepidè & festiviter dicis, hæc ego concionabundè quidem, non tamen immani voce, sed ex audibili effero, vel etiam vociferor. Sicque fortasse ego vim affero & rapio, tu eblandiris & imperas, ego irrumpo, tu irrepis, ἐγὼ πανοπλίαν ἐσκευασμένος τὴν τῶν ἱππικῶν, tu ἡμίοπλος· tu minore sed certo conatu, ego ingenti reductisque supra modum brachiis, tamen non idem fortasse efficio. Denique quid oppugnantem, expugnantem, propugnantem deceat, tu melius nosti, palæstramque illam philosophicam tenes, ἐγὼ ἀπαλαίστως præ fervore destinatum impeto. Sed hæc hactenus. Quoniam ad hunc locum perventum est, non alienum esse videtur, de amicitia etiam utriusque proponere. Est difficillimum, inter illos nullam intercedere obtrectationem, inter quos tantæ laudis est æmulatio, quantam fuit incidere necesse, inter Erasmum atque Budæum, cum se uterque in literis esse principem cuperet. Nam quicquid est ejusmodi, in quo excellere præclarum existimant, in eo plerunque fit tanta contentio, ut vix possit benevolentia servari. Et revera non defuerunt, qui in Budæi & Erasmi animis cæcæ æmulationis fomites residere judicarent. Tamen si quæ interciderunt, non tam re, quam suspicione violata ea & falsa & inania fuisse ausim contendere. Is enim erat vir Budæus, & eum esse Erasmum existimabat, ut quoniam in eandem ætatem inciderant, conjunctionem amicitiamque mutuam utrique honorificam duceret, & gloriosius putaret cum tali viro certare, quàm omnino adversarium non habere, cum præsertim illi nullum à Budæo amoris, nullum studii, nullum benevolentiæ officium defuerit. Etenim de Erasmo nunquam nisi pleno & amico ore locutus est, ejus honori & dignitati semper favit, quoad ejus fieri potuit. Quod ne dubitare possimus, maximo est argumento, quòd Erasmum in Galliam asciscere magnopere studuit, propositis ad manendum amplissimis præmiis, quæ à rege impetraverat. Sed quædam pestes hominum laude aliena dolentium, & Erasmum à Budæo alienare, & Budæum aliquando immutare, illosque inter se tanquam par nobile gladiatorum committere conati sunt, cum revera fuerint semper amicissimi, & ab omni obtrectatione invidiaque alienissimi. Causas comperio multas, quæ alienationis inter illos simultatisque mutuæ, & æmulationis suspicionem dederunt. Hæ sunt profectò hujuscemodi, quòd acerbioribus sese Epistolis ultrò citroque lacessiverunt, dum aut de suis libris disputant

disputant, & alter de altero sententiam aperit, aut Budæus dolet Jacobum Fabrum in altercatione quadam Theologica parum honestè tractari, aut ingenia Gallica despici, aut sibi Badium præferri. Id etiam parum amicæ voluntatis argumentum crediderunt, quòd à Budæo in tot numero libris mentio nusquam facta sit Erasmi, quanquam ut fieret multis precibus ab Erasmo ambiretur. Præterea putant id quoque ad ista quæ dixi accedere, quòd Budæus dissimulanter Erasmum in suis libris nonnunquam perstringere videtur, velut in commentariis, quando ridet illos, qui de singulorum ingenio, & eloquentia sententiam ferre audent, qui Laurentio inferiores præscribunt loquendi formulas, qui leviora quædam scripta in vulgus edunt, quæ nec solem nec ætatem ferant. Quæ de Erasmo homines nimium suspiciosi interpretabantur, videlicet qui Ciceronianum composuit, & Commentarios de Copia, quique scriptitabat novos quotidie libellos. Tametsi attentius consideranti non tam ad Erasmum, quàm ad alios quosdam nostræ ætatis scriptores pertinere videntur. Nihil enim temere de tantis hominibus suspicandum est, nec nisi modestè & circumspecto judicio pronunciandum. Verum enimvero si quid fuit offensionis, id non tam ex obtrectatione atque invidia, quàm ex cupiditate quadam gloriæ, cujus uterque visus est avidior profectum est. Pares enim virtutes in maximis animis præstantissimisque ingeniis nonnunquam edunt simulacrum quoddam contentionis: non eorum culpa, in quibus existunt, quid enim esset indignius? sed immodico fautorum studio, qui dum unum alteri cupidius præferunt, & de principatu intempestivius certant, interdum contentiones gravissimæ enascuntur, quæ in ipsos etiam nec opinantes, quorum causa suscipiuntur, redundant Sic qui præstantis doctrinæ, aut alicujus præclaræ artis opinionem habent, si in idem curriculum descenderunt, suntque in pari vel proximo gloriæ cursu, in æmulandi suspicionem, suorum vitio incidunt. Quod si quibus unquam id contigit, certe his duobus contigit, cum uterque suarum virtutum præcones & buccinatores existimationis haberet innumerabiles, qui talium discordiarum semina ubique gentium sererent, partim huic, partim illi, ut quisque animo afficiebatur principatum in literis tribuentes. Atqui nulla unquam Budæo tanta offensio visa est (& si qua potuit esse tanta) sed ne hæc quidem ipsa, ut aut amicitiam deponeret, aut inimicitias susciperet, aut bellum cum eo gereret, quem & propter virtutem præcipuè diligebat, & propter eloquentiam suspiciebat maximè. Quinimo hunc honorem veteri amicitiæ semper tribuit, ut eum in culpam esse duceret, qui faceret: non eum qui pateretur injuriam, atque hujuscemodi, vel suspitiones vel contumelias negligeret, in ipsa conscientia rectè factorum satis magnum laborum fructum reponens. Qua facilitate & patientia, vel prudentia potius, omnes illas invidiæ tempestates facilè sopivit. Nec vero minus ille prudens & attentus paterfamilias habitus est, quàm vir doctus, Neque enim literis ita prorsus deditus erat, ut rem familiarem negligeret. Sed cum studiis plurimum tribueret temporis, tum vero quando quippiam aut acceptum ferre aut expensum oportebat, id diligentissimè faciebat; cæteraque per se domestica negocia curabat. In omni re contrahenda, in vicinitatibus & confiniis æquus & facilis. Illud autem ita prudenter temperabat, ut neque cura rei familiaris quicquam obesset studiis doctrinæ, nec literarum amore languidior redderetur ad rem tuendam.

dam. Possessiones habuit, si utilitate judicandum est, satis amplas: sin ad vulgi opinionem, & illius virtutem respicimus, mediocres. Quas tamen minimi estimabat, nec exaggerare, amplificareque cum posset, magnopere laborabat. Quippe cui in libris, & liberis, ipsaque virtute essent omnia. Patri copioso & in primis locupleti successit, at septem liberis aucto, quorum maximus natu moribus nostris tulit semissem, cæteri hæredes relicti sunt singuli ex singulis unciis. Hunc autem ætate tres fratres anteibant, quatuor subsequebantur. Quo circa unciam unam, eamque vix solidam consecutus est ex bonis paternis, ex maternis vero paulo post alteram. Id fuit subsidium studiorum & familiæ, cum his quæ deinceps accesserunt ex stipendiis munerum publicorum. Quod si dives habendus cui tanta possessio suppetit, ut ad liberaliter vivendum facilè contentus sit: si usum pecuniæ non magnitudine sed ratione metiri oportet: si non æstimatione census, sed cultu vitæ penduntur divitiæ: Budæus sanè ditissimus fuit, quæ ex mediocribus suis vestigalibus rem familiarem ita prudenter constituebat, ut non modo quicquam sibi ad vitam eleganter & civiliter agendam deesset, verum etiam superaret. Domum habuit in via D. Martini, plenam dignitatis, qualem hominis honorati & clari esse convenit: quam ipse à fundamentis erexerat. Duas villas suburbanas possedit, non minus amœnas quàm fructuosas, videlicet Sammaurianam & Marlianam, quas cum aliis ornamentis tum ædificiis non inelegantibus auxit, ut jocans aliquando cum Erasmo villas propè Lucullianas ædificare se dixerit. Sammaurianum prædium quarto lapide ab urbe situm præcipuè coluit. Quod sibi in lib. de Asse scribit instar amœni cujuspiam Tusculani fuisse, ubi occupationibus animum relaxabat, & quasi in jucundo studiorum suorum diversorio requiescens sibi sumebat ocium ad commentandum. Cum Lutetia abesset nusquam potius erat. Sæpe enim à fluctibus urbanis, forensique tempestate, tanquam in portum se, in solitudinem recipiebat, rusque cum tota familia abdebat, ubi nulla vi interpellante, vacuus ab interventoribus, liberius & solutius in literis viveret. Nunquam minus negocio vacabat, quæ cum in eo ocio agebat. Nempe erat perfugium illud non desidiæ aut inertiæ, sed securitatis tranquillitatisque animi, in quo præclara ingenii monumenta mandabat literis, in quo omnem sapientiæ rationem omnemque doctrinam & contemplabatur & tractabat, atque semper ea promebat ex se quæ juvarent alios & delectarent, nomen authoris apud omnes gentes celebrarent, & sempiternis laudibus illustrarent. Erat in supellectile, in vestitu, in reliquo apparatu domestico & ornatu magis elegans quàm sumptuosus, omnique diligentia affectabat munditiam non affluentem. Nemini unquam visus obtrectare. Sæpe rogatus sententiam de ingeniis nostræ ætatis, semper & loquebatur honorificè, & candidè sentiebat de omnibus, sibi nihil arrogans, aliis tribuens plurimum. Conspiciebatur & sine segnitia moderatus, & sine tarditate taciturnus: rursus & sine objectione facilis, & sine arrogantia gravis. Itaque haud facile discerneres utrum propter severitatem authoritatemque magis observaretur, an propter facilitatem & comitatem diligeretur. Gloriari solitum accepimus omnes animi motus à se victos, excepta iracundia, quam tamen ipsam ita quoque cohibebat, ut quamvis contra voluntatem commoveretur interdum, nunquam præter rationem excandesceret. In quo pa-

rum aut nihil omnino culpandus videtur: cum præsertim non defuerint summi philosophi, qui laudarent iracundiam tanquam cotem fortitudinis, & utiliter a natura datam contenderent. Res secundas & ad voluntatem fluentes moderatè, adversas fortiter (sæpe enim illi fortuna reflavit) ut viro dignum tulit. In omni vita præclaram quandam æquabilitatem retinens: ut penè idem semper vultus, eademque frons appareret. Rei forensis habitus paulo rudior, quod ab ineunte ætate lites & judicia non secutus esset: nec amasset forum, sed destinato quodam proposito consilioque refugisset. Theologiæ ab initio ætatis summè studiosus fuit, omniaque quæ de divinis rebus à sapientissimis tradita essent, summo studio curaque didicit: existimans id esse hominis Christiani non semper hærere in humanis disciplinis, & in his tractandis cum desidiosa delectatione usque ad senectutem detineri, oculos ad cælestia erigi, mentem ad divinam sapientiam oportere excitari: ad illam dirigendas artes cæteras, ad illam velut ad certissimam veritatis normam, regulam vitæ, præscriptionem justitiæ & æquitatis exigenda studia omnia, referendas omnes & rationes nostras & actiones. Sub ingravescentem verò ætatem acrius in literas sacras incubuit, credo vel judicii maturitate ad sapientiam, vel tædio aliarum artium, vel appropinquatione mortis admonitus: quæ à senectute non potest longè abesse. Quo certius sibi viaticum ad cœlestem piorum sedem & æternam domum pararet. Veræ religionis observantissimus in omni vita fuit, singulari in deum pietate, in omnes homines benevolentiæ charitate commendatus. Longè semper abfuit ab his contentionibus quæ in nostram ætatem eruperunt: sui judicii quid se facere par esset potius intuens, quàm quid alii aut laudaturi forent, aut improbaturi. Quamobrem cum in maximis opinionum procellis & turbulentissimis tempestatibus ingens Græcæ linguæ conflata esset invidia, quòd harum stirps, & semen malorum omnium videretur, cum odii faces undique ab improbis præferrentur, cum in perturbatione veteris disciplinæ spem haberent inimici ad elegantium literarum non dignitatem modo extinguendam, sed etiam gloriam per principes viros infringendam, cum in his asperitatibus rerum eruditi plerique de religione suspecti haberentur, nec satis essent inter imperitorum greges tuti: hic solus non modò integra mente, verumetiam existimatione permansit. Nihil in ejus vita aut in oratione quisquam potuit invenire, quod jure reprehenderet. Quod labenti rei literariæ certissimum præsidium attulit. Nisi enim is contigisset orbæ politiori doctrinæ quasi legitimus tutor: qui eam apud Principem, in senatu, in concionibus exagitatam tueretur, ac tantisper dum invidia consideret, domi septam teneret liberali custodia, atque à sceleratorum hominum impetu prohiberet, haud dubiè nostris finibus coacta esset excedere. Tantum valuit in rectam sententiam perpetua permansio, tantum judicii constantia, tantum vitæ integritas: ut hi qui nocere maximè cupiebant, propterea quòd ejus authoritate solius nitebantur græcæ literæ & meliores: tamen quemadmodum nocerent, non invenirent. Sic cum honoribus atque ingenii gloria floreret, ita prudenter vitam instituit, ut in negocio sine periculo, & in ocio cum dignitate viveret, ac simul in florentissima orbis terrarum republica sapientiæ laude usque ad summam senectutem sine ulla offensione perfruetur. Et quisquam dubitabit illum non sanctè modò

graviterque, sed beatè etiam fortunateque vixisse? Porrò autem ut ejus eruditio se extulit & lumen suum ostendit, omnes ubique gentium, qui aliqnid de ingeniis poterant judicare, se ad ejus amicitiam cupidissimè applicuerunt. Ipsi qui hominem nunquam viderant, nec visuri erant, qui ejus usu & moribus frui nullo modo poterant, propter reconditam & multiplicem doctrinam, integerrimos mores, singularem virtutem, dignissimum benevolentia judicabant, & literis ultrò scriptis, tanquam sibi valdè honorificam futuram expetebant. Plerique etiam commoti ipsa fama, ex ultimis nationibus ad eum videndum Lutetiam venerunt. Ipse verò qui nihil minus hominis duceret, quàm non respondere in amore his à quibus provocaretur, nullius officiis in hac re unquam concessit, nullius humanitate superatus. Quippe qui rectissimè judicaret, nihil nobis à natura datum remuneratione benevolentiæ, vicissitudineque diligendi melius: nullum vitæ supellectilem pulchriorem præstantissimorum hominum amicitia. Illos qui eruditionis commendatione se insinuarent, vel qui spem aliquam de se ingenii darent, non minus quàm conjunctos propinquitate dilexit: omnibus qui ejus vel opera vel consilio egerent, maximè expositus. Plurimum ex omnibus detulit Ludovico Rusæo, & Francisco Deloino: quos constat summis ornamentis honoris, fortunæ, virtutis, ingenii præditos, inter eos qui tum Lutetiæ erant, gratia & authoritate plurimum floruisse. Ambos arctissima consuetudine devinctos pro Pomponio & Bruto Ciceroni olim conjunctissimis habuisse quodam loco prædicat. Ex eruditis Jacobum Tusanum eximiè dilexit, suæ disciplinæ alumnum, quem post Budæum ipsum multò peritiss. Græci sermonis nostram tulisse Galliam verè videor posse contendere, nec minus virum bonum optimisque artibus eruditum. Hunc græcè docere non est gravatus, propterea quòd ei linguæ propagandæ aptissimum esse cernebat. Corporis rationem initio nullam habuit. Atque dum ingenio soli servit omissis omnibus exercitationibus imprudens in perturbationem totius valetudinis incidit. Quamobrem sero experimento edoctus, non esse habendam rationem animi sine corpore, quòd eo ægro aut malè constituto, fungi nequeamus animi muneribus, aliquantum de summo illo remisit studio, quo ab ineunte ætate fuerat incensus. Atque hæc solitus est facere confirmandarum virium, relaxandique animi causa, lignum findere, aquam è puteo haurire, irrigare hortum, & colere more veterum, vitem putare, in curiam à qua procul domus aberat pedibus ire cælo sereno, ædificare in prædiis, arbores serere, & describere ordinibus, in locis nonnunquam planis, sæpius montuosis & asperis cursu corpus fatigare. Quæ tametsi leviora videntur, illi tamen fuerunt longè saluberrima. Hac enim exercitatione & temperantia adhibita effectum est, ut optimis esset viribus in extremo tempore ætatis, & multò melius habere videretur in senectute, quam in constante ætate, ac fuerit adhuc propter summam corporis siccitatem roburque complures annos victurus, si morbi casus abfuisset. Maximo fuit in honore apud nos quoad vixit, multaque de eo & præclara judicia (id quod maximè facit authoritatem) nostri principes fecerunt. A Carolo VIII. cum primum ingenii laudibus efflorescerct in aulæ comitatum honorificè accersitus est, procurante id potissimum Guidone Rupefortiensi viro amplissimo, & in rep. regenda cui præerat, diligentissimo. Fuit enim princeps ille cum fælicitate, tum etiam virtute nulli regum secundus.

dus. Cujus immaturo interitu damnum non mediocre fecerunt & res Gallicæ, & meliores literæ, quas instituerat fovere. Siquidem is recepta armis Neapoli, ac peragrata cum instructissimis copiis universa Italia, ea tempestate eruditissimis hominibus liberalissimisque studiis affluente, bonarum artium nomen audiverat: quæ ibi prius propter tranquillitatem vehementer colebantur, atque inde accersere illas in Galliam decreverat, nisi repentinus casus ejus spem atque omnia vitæ consilia morte prævertisset. Ludovico XII. qui durior ad hæc studia videbatur, jucundus quoque fuit. Nam honoribus plurimis illum affecit princeps, in cognoscendis perpendendisque hominum ingeniis planè mirus, & de maximis rebus legatum bis in Italiam misit cum aliquot Proceribus suis. Quibus in legationibus sic fidem suam, diligentiam, ingenium regi probavit, ut magnam gratiam ab eo ipso iniret, ac paulo mox in Scribarum regiorum numerum adscriberetur. In centumvirale concilium quod Lutetiæ cogitur, cooptari sæpius recusavit, quòd infinitis causis & judiciis ea vita districta nihil ad recordanda cogitandaque studia temporis relictura videretur: ipse autem summa facultate vacui ac liberi temporis ad commentandum egeret. Proin à negociis publicis aut valetudinis imbecillitate exclusus, aut voluntate sua feriatus, omne suum tempus vel legendo vel scribendo ferè transmittebat. Qua de causa abhorrebat quoque judicio quodam animi ab aula, & se quantum poterat, illinc removebat, quietem atque ocium secutus: cui in primis inimica est vita errans & vaga aulicorum. Qua in voluntate permansit, usque ad principatum Francisci regis: quem ut audivit in summa omnium rerum potestate, tanta imperii amplitudine, inaudita quadam mansuetudine & clementia ac penè divina sapientia præstantem, vel elegantium literarum amore in primis flagrare, haud difficulter est de vetere sententia depulsus, Primum evocatus Ardeam: quem in locum rex quoque Britannorum Henricus convenerat, cum tanti conventus splendore excitatus, tum admirabili fama incredibilium virtutum sui principis incensus, sanè quam libenter regis imperio obtemperavit, atque eò magis quod virtutisque & literarum ergò se intelligebat accersiri. Tantum valuit humanissimi principis spectata benignitas: ut omissis doctrinæ studiis, posthabita rei familiaris cura hunc etiam in aliquot expeditionibus sequeretur, oblitus instituti sui, jam grandis natu, castrensis laboris insolens: ac si verum fateri volumus, pacis togæque potius, quàm belli alumnus. Sed enim hoc non solum fati, verumetiam fælicitatis cujusdam fuit: ut cum princeps in Gallia is esset qui literis & literatis honestissimè cuperet, qui supra consuetudinem majorum suorum, contra morem & exemplum, non eorum modo principum qui nunc sunt, sed eorum etiam qui multis antehac sæculis fuerunt: omnes bonas artes tueretur & ornaret, eodem tempore haberemus virum hujusce ætatis doctissimum: qui optimum principem sua sponte satis incitatum ad id quotidie magis ac magis inflammaret. Enimvero sicut erat honorificum Regi virtutis cultori, præstantium ingeniorum fautori eximio, aliquem ex suis habere, quem omnibus aliis nationibus opponere jure posset, haud secius Budæo præclarum videbatur ultro à principe longè maximo atque sapientissimo magnis propositis præmiis in aulam evocari, & singularem ejus tum virtutem, tum doctrinam non jam latère in umbraculis eruditorum ocioque sed il-

lustri & excelso loco sitam, in luce Galliarum ac regni clarissimi oculis auribusque versari. Sæpe & multum audiebatur à principe magnis de rebus ornate exquisiteque differens, colebatur à primoribus aulæ, summoque afficiebatur honore: quòd cum non solum observabant qui literis ex animo favebart, sed etiam si qui fortè simulabant. Itaque rex liberalissimus hoc specimen virtutis, hoc indicium animi, hoc lumen principatus sui præcipuum fore putavit, si Budæi dignitatem amplificaret, fortunasque cum primis augeret. Principio illum præfecit scriniis suæ bibliothecæ. Deinde libellorum supplicum magisterium, qui honos est in regia amplissimus, non postulanti, non ambienti, ac ne cogitanti quidem sua sponte detulit, codicillis ejusce rei domum usque cum summa benevolentiæ testificatione missis, in quam paulo ante ipsius regis injussu se receperat, nullo relicto in aula aut stipulatore aut suffragatore. Et quo magis amorem perspicere possis, rex quoque separatim ad illum dedit literas gravissimis verbis & sententiis plenas: quibus jubebat majora sperare. Quo tempore populus Parisiensis cunctis suffragiis præfectum decurionum declaravit ejus urbis. Sic ille in quadam Epistola vocat eum qui præfectus mercatorum vulgo dicitur. Qui magistratus biennii est, sed maximus inter eos cives, & amplissimis viris solitus tantummodo deferri. Sic mihi in eo augendo atque honestando videtur cum summo rege quasi certasse ea urbs; quæ est magnitudine amplissima, judicio eruditissima, celebritate refertissima, studiis autem liberalissimis ita affluens, ut omnibus urbibus, non dicam quæ ad septentriones solisque occasum pertinent, sed quæ in ortum etiam & meridiem spectant, facile antecellat. Budæus autem arbitratus hunc honorem non sibi, sed literis delatum: cupidius quàm antea optimarum artium patrocinium suscepit, atque in primis suasit principi, ut sedem illis stabilem ac domicilium certum Lutetiæ præberet. Quod brevi perfectum iri speramus cum sempiterna ipsius principis gloria. Certe hoc interea impetravit, ut viri doctissimi annuis stipendiis aucti, literas græcas, latinas, hebræas, omne genus disciplinarum in ea urbe interpretarentur, quod satis magnum ac luculentum futuri operis specimen arbitrantur omnes. Quamobrem homines nostri partim exemplo principis excitati, partim liberalitate commoti, certatim amplexari literas cœperunt, tantosque progressus in omni virtute, omni disciplinarum genere, neque ita longo intervallo fecerunt, ut non multum aut nihil omnino antiquis Græcis Romanisque cedatur. Quæ res à principe major unquam gesta? Quis triumphus conferendus? Quæ monumenta aut trophæa comparanda? Hoc scilicet verè est imperare, suam virtutem aliis exemplum facere, eos quibus præsis reddere meliores, eorum non modo fortunis ac corporibus, verumetiam animis excolendis prospicere? Reliqua quidem Francisci regis vita multis erit præclarisque monumentis ad omnem memoriam commendata. Bellicæ laudes commemorabuntur multarum gentium literis ac linguis, obstupescent posteri admirabilem illius & incredibilem & penè divinam in regno tuendo atque administrando sapientiam audientes. De hoc autem singulari in optimas artes amore semper populus Gallicus, semper omnes gentes loquentur, nulla unquam ætas conticescet, nulla obmutescet vetustas. Florescet quotidie magis hæc liberalitas, ita ut quantum cæteris ejus operibus diuturnitas detrahet, tantum huic benignitati afferat:

afferat gloriæ. Nam quo cupidius ipsi se homines in regnum mores formant, hoc magis de republica merentur optimi principes, qui non vitia concipiunt ipsi, foventque, sed virtutes in suas civitates infundunt, nec peccato nocent, sed exemplo prosunt. Etenim licet videre si replicemus memoriam temporum, qualescunque magni reges fuerunt, tales nimirum & subditos fuisse: quæque mutatio morum in principibus extiterit, eandem in populo semper secutam. Porrò autem sicut fruges bonitate soli, cœlique temperatione exuberant, haud secius bonæ artes ex benignitate principum efflorescunt, & honore præclara ingenia incenduntur ad discendum. Quidnam fuisse causæ putemus, cur regnante apud Græcos Alexandro, apud Romanos Augusto, tantus numerus præstantium hominum extitit? nisi quòd delectabantur hi principes optimis quibusque rebus, & in expendendis hominum ingeniis atque operibus judicio valebant, & virtutem meritis honoribus, præmiis atque splendore decorabant. Quid in liberis quibusdam civitatibus eloquentiæ studia olim tantopere viguerunt? nisi quòd is certissimus erat gradus ad remp. aditus ad honores, ascensus ad Magistratus & potentiam. Quid posttea artes eædem in Græcia sunt extinctæ, in qua & natæ, & altæ, & ad summum perductæ intra mille annos fuerant? Quid Roma cesserunt, totaque Italia? Quid exulatum ad Arabes discesserunt? Quid tam multis annis inscitia grassante intermortuæ jacuerunt? An aliunde id factum, nisi ex sordibus, morositate, invidia illorum, qui civitatibus, & amplissimis regnis, atque imperiis præfuerunt? Itaque sicut longo ævi situ, longique temporis exercitatione fatigata & effœta humus, consenescere nonnullis videtur in locis, nec jam fruges mortalibus pristina benignitate præbet, sed noxias herbas fundit & vitæ inimicas: Sic mundi conversione, & quadam rerum serie sæpenumero accidit, ut natura ipsa oblita materni officii, tanquam superioris ævi fœcunditate exhausta, in perniciem humani generis, pestiferos quosdam homines, & sceleratos principes proferat: qui furore & amentia præcipites, divina & humana cuncta pervertant: qui res præclaras à prioribus vel inventas vel usurpatas, non modò negligant, (quod esset ferendum) sed etiam labefactent; & funditus delere conentur. Qualis fuit C. Caligula, qui Homeri carmina abolere, qui Virgilii & T. Livii scripta ex omnibus bibliothecis amovere, qui jus civile Romanorum delere tentavit. Qualis Domitianus, qui omnes sapientiæ professores urbe Italiaque summovit. Qualis Licinius imperator, qui literas virus & pestem publicam appellabat, ne commemorem Cambysas, Nerones, Valentinianos, Phalaridas, Dionysios, orbis terrarum peste natos. Quænam sentina teterrimorum sive ducum, sive regum scatuit Gothorum, Alanorum, Vandalorum, Suevorum, Turulorum, Hunnorum, Longobardorum, Sarracenorum, & Turcarum tempestatibus? Qui cum essent feri, immanes, ab omni cultu ingenii alieni, & quicquid non intelligerent aut suspectum haberent, aut damnarent: primum ingentem bibliothecis cladem attulerunt, exusserunt magnorum ingeniorum opera, simul irriserunt linguas & studia omnia, nec solum illis prætium detraxerunt, sed contumeliam addiderunt: seu quòd nollent in victis plus quenquam sapere quàm victorem: seu quod ea re ad laborem ferendum remollescere homines, atque enervari opinarentur, ac minus bello idoneos reddi, cui omnia

tribuebant

tribuebant. Igitur gratia habenda ſuperis, & naturæ, quæ ex ſuperiorum temporum caligine tandem aliquando recreata excellentes quoſdam reges noſtra ætate protulit ac principes in compendium humanæ ſocietatis, qui diſciplinas jacentes extollerent, ſtudia diſcentium foverent & excitarent, quos tanto Rex Franciſcus gloria vicit, quanto omnibus imperii magnitudine præſtat. Non eſt humano conſilio, nec mediocri quidem Dei Opt. Max. cura illud perfectum. Qui mihi videtur aliquando oculos aperuiſſe ad inſtaurandas iterum literas ac renovandas, ſimul mentem injeciſſe quibuſdam principibus, ut illas tuendas ornandaſque ſuſciperent, ut bibliothecas extruerent, ut ſelectos in omni varietate doctrinæ libros, quos ſuperiorum temporum injuria nobis ſalvos reliquit, è Græciæ ruinis, è faucibus Barbariæ, ex incendiis bellorum eriperent, & in uſum communem deſcriptos publicè omnibus proponerent legendos. Quandoquidem non ſolum ea quæ denſiſſimis ignorantiæ tenebris obducebantur, in lucem velut ab inferis revocata ſunt, ſed quæ veteribus fuerant penitus obſtruſa, nova maria, novæ terræ, ac ſpecies hominum, viæ cœli pelagique nunquam antea ne fando quidem auditæ, nova ſidera patefacta nobis, multæ artes repertæ priſcis incognitæ ſæculis, religio in priſtinam vindicata dignitatem, magna ergo Franciſci Regis gloria, in cujus principatum bonæ literæ incurrerunt, ſub quo principe tantus honos habitus eximiis ſtudiis, hominibuſque doctis: ut nunc primum quaſi reviviſcentis rei literariæ ſpeciem aliquam videre videamur. Nec verò debetur laus parva Budæo: qui primus bonarum artium incunabula in aulam intulit, ac ſcriptis Galliam illuſtravit ſuis: noſtramque locupletavit ætatem, qui elegantiores literas propagare conſilio, ſtudio, gratia, labore connixus eſt: qui earum dignitatem non minus charam habuit, quam propriam, ab omnique injuria prohibuit, protexit, defendit. Denique nihil prætermiſit, quo florerent magis in patria, ac ne longiorem quidem vitam optavit, quàm ut tam præclaro operi à Rege inchoato faſtigium impoſitum videret. Cæterum cum inter eos qui tum in regia verſabantur, opinione virtutis, commendatione doctrinæ magnam cum gratiam, tum authoritatem apud omnes ordines adeptus eſſet, nonnulli quorum mentes anguſtæ, humiles, pravæ, oppletæ tenebris ac ſordibus, tantum ejus ſplendorem nec intueri nec ſuſtinere potuerunt: & regis animum ab eo clandeſtinis inſidiis alienare tentarunt. Quod ipſe animadvertens, licet non dubitaret de humanitate regia, tamen declinans hominum offenſiones, de aula ſeſe ſubduxit, & eo magis quòd ſibi parum cum Antonio Prato conveniebat. Cauſam diſſenſionis non commemorabo, ne videar illis temporibus notam inurere. Nec ibi poſtea viſus, niſi neceſſitate muneris obeundi cogeretur, cujus præcipua functio erat in prætorio regio. Poſteaquam vero Gulielmus Poietus vir ſingulari & præſtantiſſima virtute Galliarum νομοφύλαξ à rege creatus eſt (Cancellarium noſtri vocant) nihil tam conveniens ſuæ dignitati putavit, quàm Budæum ſecum habere velut aliquem in conſiliis capiendis Neſtorem. Itaque eum nunquam à ſe dimittere, ſecum quocunque proficiſceretur deducere, obſervare, ferre in oculis, colere, toto animo de illo ac de ejus ornamentis & commodis cogitare. Quo ſtudio in ſe perſpecto, homo jam devexæ ætatis & affectæ, reſorberi ſe aulicis fluctibus ſivit. Proinde cum in ſummis Julii menſis ardoribus, qui tanti eo anno fuerunt,

fuerunt, quanti maximi poſt hominum memoriam: rex vitandi æſtus cauſa in maritimam oram Normaniæ conceſſiſſet,& Budæus Poietum ſecutus, alieniſſimo tempore eodem contendiſſet, paulo poſt vel cæli injuria, vel magnitudine caloris, quo tum omnia torrebantur, vel imbecillitate ingraveſcentis ætatis, in gravem & aſſiduam febrem incidit, ex qua poſtea non convaluit. Cum multa in ſpem ſalutis medici dicerent & pollicerentur, nunquam perſuadere potuerunt, quin is morbus finem vitæ eſſet allaturus. Quamobrem peregrè agens, domum ſe referri nihilominus juſſit, ut in patria, conſpectuque ſuorum moreretur, id quod paulo poſt evenit. Nam accreſcente in dies dolore confectus, peractis omnibus quæ rite decentibus adhiberi ſolent, ſacris, integra etiamnum mente, cæteriſque ſenſibus, ſine ulla vi tranquillè placideque deceſſit, vir immortalitate digniſſimus. Poſteaquam de ejus obitu regi renunciatum eſt, graviter doluit interitu tanti viri dignitatem Gallici nominis imminutam. Poietus autem ὁ νομοφύλαξ non potuit, non vehementer commoveri, tali amico orbatus, qualem Gallia nunquam tulit, & ut verè judicabat, vix parem ſit habitura. Multas hic ſignificationes nec exiguas dedit, quàm moleſtè ferret ſe hominis erudititiſſimi jucunda conſuetudine, admirabili ſapientia, tum multorum officiorum conjunctione in perpetuum privari. Incredibile porro eſt dictu quantus mœror bonorum omnium, & quæ publica lamentatio ejus funus ſit proſecuta. Omnes docti memoriam mortuo, quam par erat principi doctrinæ humaniter ac piè præſtiterunt. Cum ſummis totius corporis doloribus oppreſſus dubia ſpe vitæ ſpiritum duceret, mortem aliquantum videbatur horrere, & reformidare, non vitæ deſiderio, ſatis enim naturæ,ſatis gloriæ vel fortaſſe nimium diu ſe vixiſſe prædicabat: at ſuis certe parum, quorum fortunas cum liceret amplificare, neglexerat. Hic dolor hominem præcipuè tangebat, hæc cura ſollicitabat. Reliquit autem liberos numero undecim: filios ſeptem, omni liberali ingenuaque doctrina apprimè inſtitutos, & quatuor filias: uxore ſuperſtite, fœmina ſummæ tum prudentiæ, tum pietatis: ex qua hos omnes liberos ſuſtulit. Elatus eſt noctu, ut ipſe anno antequam moreretur teſtamento præſcripſerat, ſine ulla pompa funeris, præeunte unico lùmine, comitantibus doctis plurimis, & viris primariis ejus urbis, vulgi maximo concurſu. Periit tertio & ſeptuageſimo ætatis anno. X. Calend. Septemb. Anno ſalutis generis humani M. D. X L. atque Lutetiæ Pariſiorum in D. Nicolai, qui Campeſter dicitur, quemadmodum juſſerat, ſepultus.

CHRISTO-

CHRISTOPHORI LONGOLII

VITA.

CHRISTOPHORUS Longolius Macliniæ, nobili Germaniæ oppido, honesto splendidoque inter suos loco, natus fuit. Quoniam vero eo vivo non defuere qui eum Parisiensem dicerent, libri etiam ab eo scripti, hoc titulo circumferrentur: non ab re erit quæ ipse in altera defensionum suarum, errorem hunc librariorum refellens, de patria sua dicit, hoc loco commemorare: ut deinceps qui de hac re dubitant, ipsi potius Longolio de se, quàm aliis credant, ejus verba hæc sunt, Ego *P. C.* Macliniæ natus sum, Macliniæ educatus, Germanicæ linguæ & Cæsarum ditionis oppido, cum aliis laudibus multis illustri, tum vero Phillippi et Caroli Hispaniæ regum incunabulis percelebri; hæc ille. Puer admodum, cum vix annos IX. natus esset, parentum studio et diligentia Lutetiam Parisiorum, ut ibi literas disceret, est missus. Neque enim vel id ætatis, propter summam ingenii docilitatem, immaturum censebant, qui in celeberrimo illo literarum domicilio politioribus disciplinis animum excoleret. Celeriter vero omnibus artibus quibus puerilis ætas imbui solet, ita profecit, ut æquales suos omnes doctrinæ laude longe præstaret, ex his autem generosissimum quemque imitandi cupiditate incenderet. Ingenio acri & vehementi præditus fuit, in quamcumque partem se dedisset, atque omnium disciplinarum (quod postea res ipsa declarabat) capaci. Quemcumque scriptorem sibi legendum proposuisset, eum nunquam fere de manibus, nisi diligenter ab eo perlectum, dimisit. Neque unquam in eo animadversum est, aut obscuritate scriptoris alicujus, aut prolixitate deterritum, quo minus totum perdisceret, si modo talem putaret ex quo fructum aliquem capere posset. Cum autem ea quæ in antiquorum scriptis tradita essent, celerrime perciperet, tum vero quæ abdita fuere nemo majori facilitate eruit. Atque huic rei testimonio esse possunt multa ab eo penè puero, in C. Plinii de naturali historia libro, scriptoris non ita facilis, et plurimis mendis deformati, ingeniose excogitata & notata, quæ postea ipso imprudente & invito in Gallia fuere edita. Memoria vero tanta fuit, ut ad ea tollenda quæ animo semel insedissent, diuturnitas temporis vix aliquid valeret. De pluribus & variis rebus sæpe interrogatus, de quibus à multis annis nihil legerat, non minus prompte de singulis solitus est respondere, ac si eo die ab eo perlecta fuissent. Cujus rei cum familiariter cum eo viverem, in consuetudine quotidiana crebro

bro periculum facere licuit. Hocque in eo magis mirum fuit, quòd cum plurima legisset, omnia autem quæ Græce aut Latine scripta essent sibi legenda proponeret, nunquam fere ad metam semper properanti, ad eundem scriptorem revertere licuit. Si quando de iis rebus sermo incideret, quæ à diversis & variis scriptoribus tractatæ essent: cum res ipsæ essent eædem, ita tamen oratione solebat distinguere, sua verba singulis scriptoribus à quibus ea acceperat referendo, ut non memoriter ea dixisse, in quo sæpe offendi solet, sed de scripto pronuntiasse videretur. Quæ sæpe cum faceret, ita auditorum admirationem incendit, ut eum artificio quodam, non naturali memoriæ bono uti existimarent. Ad hæc tanta naturæ bona doctrinæque summa adjumenta, eam industriam adhibuit, ut quicquid in literis profecerit, huic penè soli gratia habenda videretur. Ineunte ætate cum earum rerum cognoscendarum magno studio teneretur, quæ à philosophis tractantur, amici, qui eum honoratum magis quàm doctum videre cupiebant, verentes ne talium rerum studium, eum longius ab honorum petitione abduceret, magnopere illi autores fuere, ne aliud sibi eo tempore, præter jus civile discendum proponeret. Ex ejus enim artis studio affirmabant fore, ut celeriter ad honores & ad summam gloriam perveniret. Quorum precibus & hortationibus cum sibi omnino parendum esse duxisset, sex annos in eo studio ita consumpsit, ut nullis interim aliis literis, præterquàm oratoriis, quæ maxime etiam artem illam vel ornare vel adjuvare existimantur, operam daret. Usus est præceptore Philippo Decio celebri juris interprete, qui tum Valentiæ in Narbonensi Provincia maximo auditorum concursu qui undique ad eum confluebant, jus docuit. Eo vero tempore ita profecit, ut cum postea ab amicis Lutetiam Parisiorum, ut jus ibi exerceret, esset revocatus, cum agendo, tum respondendo, tantam laudem est adeptus, ut vixdum biennium in Jurisconsultorum subselliis versatus, in centumvirale illud consilium, quod antea solis senibus vel certe ætate provectis patebat, admodum juvenis adlegeretur. Quare amicorum voluntati jam satisfactum putans, tempus adesse putavit, ut animo etiam suo majorum rerum cupiditate flagranti morem gereret. Itaque C. Plinium cujus lectioni se totum dicaret, delegit: quem varietate & copia rerum cæteris Latinis scriptoribus præstare, ac velut in unius operis compendio quæcunque à philosophis Græcis, pluribus & libris & verbis tractata essent, mira brevitate collegisse existimavit. Sed cum res ipsæ, quæ quamvis copiose tractatæ, per se ipsæ difficultatem afferunt, in angustum à Plinio conclusæ, vix spem aliquam sui intelligendi darent: ibi partim necessitate coactus, quòd aliter ea quæ ita concisæ tradebantur intelligere non posset, nisi easdem fusius apud alios tractatas videret, partim magnitudine & varietate rerum eum invitante, ut ex uberrimis illis fontibus potius, ex quibus Plinius ipse hausisset, quàm ex illa seclusa aquula illarum cognitionem peteret: animum ad majora erexit: ut eos etiam scriptores videret, à quibus illa Plinii emanasse putabantur. In hac vero sententia cum esset, omnes illi agricolæ, omnes fere medici fuere perdiscendi: rerum Romanarum & totius antiquitatis memoria diligenter tenenda. Orbis denique illi disciplinarum, quam ἐγκυκλοπαιδίαν, Græci vocant, evoluendus: cum nulla fere ars sit, cujus non expressa vestigia aliqua apud Plinium reperiantur.

tur. Hæc vero perficere illi multo fuit difficilimum, præsertim Græcarum literarum adhuc ignaro & prorsus rudi. Verum nihil horum eum retardavit: ut erat animo semper reluctante difficultatibus, tumque incensus cupiditate, ut philosophorum & aliorum scriptorum mysteria cognosceret. Principio itaque Græcis literis tanto studio tantisque ingenii viribus incubuit, ut nondum se vertente anno, sive ad philosophos, sive ad oratores se converteret, ignoratio linguæ nusquam eum ab eorum intelligentia excluderet, eodemque temporis intervallo Græce etiam ad Gulielmum Budæum Gallorum doctissimum Epistolas sæpe mitteret. Pari ergo studio atque industria cum quinquennium in Græcis scriptoribus legendis perseverasset, jam lingua ipsa maxime illi familiaris fuit, eademque opera doctos illos scriptores assidue legendo, uberrimam maximarum rerum cognitionem ex illis hausit. Memor vero ubique, cum illos legeret, instituti sui, & cujus causa initio tot sibi scriptores evoluendos sumpsisset, nihil in his omisit, quod ad pleniorem C. Plinii intelligentiam aliquo modo faceret, quin id diligenter notatum, quo loco & in quo autore legisset, in Plinii libro scriptum relinqueret: ut ante omnia subsidia in hac re, quæcunque ex lectione comparari poterant, tentaret, eandem rationem in recentiorum scriptis legendis servavit. Quando vero de stirpium natura, multa Plinius traderet, nonnulla etiam de piscibus scriberet, rebus à cognitione hujus seculi ita remotis, ut ne nomina quidem intelligantur: non contentus eorum autoritate, qui aliquid de his scripsere, voluit ipse verba rebus accommodare, hisque diligenter inspectis videre, quo pacto res ipsæ cum antiquorum scriptis convenirent. Itaque ea causa illi in Narbonensem Provinciam iterum proficiscendi fuit, cum adolescens antea ibi jus civile didicerat: quam quidem stirpium fertilissimam, piscium etiam abundantissimam, propter illius maris vicinitatem existimavit. In qua quidem peregrinatione librum etiam, quem herbarum historiam appellavit, scripsit. Eam vero partem, in qua Plinius terrarum orbis descriptionem complexus est, diligentissime est persecutus: atque in hoc etiam oculorum judicio uti voluit, omnesque & sylvas ac montes, & antiqua oppida, à Plinio descripta, quorum aliqua vestigia manerent, ipse adire.. Itaque cum adolescens Hispaniam totam peragrasset, adulta jam ætate, Britanniam, Germaniam, Galliam, Italiam emensus est. Statueratque in Orientem proficisci, nisi Turcorum arma, quibus omnia Christianis hominibus clausa essent, eum ab hoc consilio deterruissent. Quanquam etiam apud homines nostros peregrinando in magna pericula sæpe incidit. Apud Helvetios autem, dum eorum regionem viseret, nihil propius fuit, quàm ut interficeretur. Quid vero illi acciderit, & quomodo periculum evitaverit, non erit alienum commemorare, quo magis & industria ejus cognoscatur, & animus, qui nullo periculo à rerum dignarum investigatione deterreri potuit. Profectus est eo cum duobus familiaribus Gallis, eo sane tempore, quo accepta clade apud Mediolanum Helvetii à Gallis maxime dissenserunt. Ex comitibus ergo cum in suspitionem venisset, speculandi causa accessisse, pars quædam cohortis Helvetiorum eos aggressa est. Ibi cum aliquandiu repugnassent, neque pares esse potuissent, unus eorum fuga Rhodanum tranatando, vitam sibi servavit: alter in pugna cæsus; ipse gravi vulnere altero brachio accepto captus

captus & in carcerem abductus est, ubi triginta fere dies, cum neque medici neque remedii ullius facultas daretur, vulneris dolore magis magisque ingravescente, in summo mœrore jacuit, donec casu antistes Sedunensis, qui apud Heluetios dignitate et gratia maxime potuit, eò venisset: cujus opem cum Longolius per literas supplex imploraffet, ipse casum viri valde miseratus statim custodia liberavit, adhibitisque medicis, tam diu apud se retinuit, dum à vulnere prorsus sanatus esset: tum equo donatum, & viatico liberalissime instructum, in patriam remisit. Nec vero ille antè discedere voluit, quàm id cujus causa venerat perfecisset, regionemque totam lustrasset, atque tabellis descriptam secum domum reportasset: cujus rei perficiendæ majorem tum facultatem habuit, quam ei Sedunensis autoritas dabat. Itaque cum in omnibus quæ videre cuperet abunde satisfactum esset, illinc in patriam decessit. Sed ut eo de quo inceperam revertar, hoc eum sæpe prædicantem audivi, se quicquid rerum naturæ cognitione profecisset, id C. Plinii lectioni acceptum referre, qui in omnibus illi occasionem plura quærendi & investigandi semper dederat. Oratoriis artibus à puero semper deditus fuit, earum verò summam cognitionem, non artis solum præceptis, sed multa exercitatione firmaverat. Declamandique consuetudinem multis jam sæculis intermissam & propè mortuam, qua nihil unquam utilius iis qui oratores evadere cupiunt, inventum fuit, in seipso primum, post in aliis renovavit, cùm argumento proposito, sæpe in scholis declamando alios suo exemplo, ut idem facerent, commovit. Genus dicendi ineunte ætate secutus est, quod postea vir factus, valde improbavit. Nam cum adolescens per omnia scriptorum genera vagaretur, neque quenquam unum sibi imitandum proponeret, sed ut ipse de se dicere solebat, tantum in uno quoque notaret, quantum acute aut sententiose dictum esset: eo factum est, ut prudenter semper fere diceret: quod fuit etiam naturæ: oratio verò ejus, quæ ex verbis undique accersitis constaret, nullam neque elegantiam, nec venustatem præ se ferret, formamque dicendi inconditam & minime æquabilem redderet. In hoc tamen genere multa scripsit: Orationem de laudibus C. Plinii, alteram de laudibus Gallorum: Comparationem juris civilis cum re militari, in qua juris laudes extollit: Commentarios quosdam in jus civile: Historiam herbarum: Commentarios in XI. libros Plinii ab eo admodum adolescente, quo primum tempore Plinium in manu sumpserat, conscriptos: postremo verò omnium, cum jam etiam majorem elocutionis rationem habere inciperet, quinque orationes de laudibus urbis Romæ fecit. Quòd verò genus scribendi mutaverit, id Petri Bembi consilio, qui eo tempore hac laude eleganter & Latine scribendi multum Italis omnibus præstitit, acceptum referre solitus est. Ille enim cum Longolio amicissimus esset, multaque ejus prudenter quidem scripta, sed inquinatis & corruptis verbis referta videret, dolere se apud eum sæpe testatus est, quòd cum à natura & literis ad oratorias artes instructissimus esset, voluntate etiam in eas maxime propensus, negligeret tamen eam partem emendate & Latine loquendi, quam M. Cicero eloquentiæ Romanæ parens solam & quasi fundamentum oratoris esse judicavit: unde etiam eloquentia ipsa nomen sumpsisset. Magnopere igitur est cohortatus, ut totam suam dictionem, ad præstantem illam Ciceronis dicendi formam revocaret,

eumque solum ex oratoribus sibi imitandum proponeret. Cujus consilio & autoritati tantum tribuit, ut quinque annos continuos ab ea cohortatione, nullum alium autorem Latinum in manibus haberet, nullum legeret, præter unum Ciceronem: in quo tantum studio industriaque profecit, ut post breve tempus, cum sibi eam legem indixisset, ne aliis atque à Cicerone sumptis verbis uteretur: ac omnia ferè quæcunque animo concepisset exprimenda, abunde ex illo uno verba electa suppeterent. Cumque se totum ad summi illius oratoris imutationem dedisset, sicque toto animo contendisset ut nihil unquam magis, ut perfectam illius scribendi formam animo inclusam haberet, etiam in omnibus quæ scripsit, ut eodem modo dicere posset, magnopere laboravit. In hanc verò formam scriptæ sunt ab eo orationes duæ, quibus eorum accusationi respondet, qui eum Romæ perduellionis reum egere: una præterea ad Luterianos oratio, et aliquot Epistolæ ad amicos: reliqua omnia quæ scripsit, ipse abolenda censuit: idque ut ita fieret, amicis mòriens commendavit. Causam verò totam Luterianam, cujus oppugnationem jussu X. Leonis Pontificis Maximi, à quo etiam commentarii totius causæ missi ad eum fuere, susceperat, quinque orationibus complecti statuerat: brevique perfecisset (excogitatis jam secum, ut ex ipso audieram, quæcunque tali in causa dicenda forent) nisi prima statim absoluta, immatura mors consilium ejus prævenisset. Theologiam, & eos scriptores, qui de divinis rebus tractant, omni ætate coluit: idque putavit hominis esse Christiani, non in senectutem, ut maxima pars hominum facit, hoc studium differre, sed quotidie addiscendo in eo, quanquam lentius id fieret, aliquid tamen procedere. Hoc autem modo ipse & Græcos & Latinos plurimos, quos maxime in rerum divinarum explicatione excellere putavit, diligenter evolvit. In his verò literis, & in aliis artibus, tot perlegit, tam multa, tanto judicio, in tam paucis annis, ea etiam ætate qua aliis vix maturum judicium adesse solet: tot interim laboribus ex peregrinationibus exercitus, ut iis, qui eum & mores ejus non novere, penè incredibile videatur. Sed adjuvabat præter cætera quæ modo commemoravi, temperantia summa in victu, & in omni vita, ut voluptatibus, quæ apud cæteros ejus præsertim ætatis magnam partem temporis sibi vindicant, nullum omnino tempus daret. Cibi et potus erat parcissimus, mero nunquam, dilutissimo semper utebatur, maxime verò frigidæ potu delectabatur: quo etiam sæpius usus fuisset, nisi medici, quòd maxime inimicum stomacho dicerent, eum magnopere deterruissent. Somno parum indulgebat: cum plurimum, non amplius sex horas dormiebat. Reliqua genera voluptatum summus ille ardor in studia literarum ita restinxit, ut nulla prorsus in eo aliarum rerum cupiditas appareret. Neque verò ita prorsus studiis deditus erat, ut reliqua omnia, quæcunque in Republica Christiana agerentur, tanquam ad se nihil pertinerent, negligeret, sed cum studiis plurimum tribueret temporis, tum verò quando vel salutis ratio, vel quævis alia necessitas, eum à studio avocaret, libentissime & diligentissime de iis quæ foris agerentur, inquirebat. Quo factum est, ut simul & doctissimus & prudentissimus haberetur: ut neque hæc curiositas rerum externarum cognoscendi quicquam de legitimo studiorum tempore detraheret, nec illa languidiorem ad cætera redderent, aut quicquam de prudentia rerum diminuerent:

minuerent: sed contra alterum ab altero adjutum hanc pulcherrimam in eo prudentiæ & sapientiæ conjunctionem effecere. Corporis eatenus rationem habuit, quatenus studiis sufficere posset: quotidieque ante cibum parva pila se exercebat. Quanquam per se laboris apta membrorum compositione patientissimum corpus habuit, & quod multis magnisque laboribus ad omnem patientiam ineunti ætate firmaverat, quippe qui adolescens laborem etiam militarem fuerat perpessus: milesque Neapolitano bello cum Ludovico Gallorum Rege in Italiam venisset: etsi à robore militari multum abesset, corpusque decorum magis habere quàm robustum videretur. His vero rationibus ita corpus & animum curavit, ut alterum semper sanum, alterum quàm doctissimum, variisque et multis artibus repletum haberet. Quantum verò doctrina & eloquentia inter hujus sæculi scriptores præstiterit, ii demum intelligent, qui pauca ea quæ suo judicio probata, scripta reliquit, cum aliorum in illo genere scriptis conferent: aut is denique, qui in simili scribendi argumento sui periculum fecerit. Neque verò istis artibus atque virtutibus præmia omnino indigna his temporibus tulit: multaque præclara de eo judicia principes viri fecere, A Rege Hispaniæ Philippo duodeviginti annos natus, sanctioribus illis reconditarum rerum notis, quibus hodie unis omnia propè regnorum arcana committuntur, præfectus, A principibus Pannoniæ magno proposito præmio accersitus, ut regem puerum optimis artibus instituendum susciperet, A Ludovico Francorum rege multis honoribus affectus: de quibus ille in judicio cum pro se diceret, adversariis maxime conditionis obscuritatem objicientibus, commemorare est coactus. Quo tempore Regis decretum recitari fecit: à quo ille non unius aut alterius (ut ejus verbis utar) suæ ditionis urbium, sed universi regni viribus uno edicto est donatus. Sub quod etiam aliud decretum consilii illius centumviralis, quod Lutetiæ Parisiorum cogitur, intulit. In quo illi jura ti summo consensu in collegium suum cooptarunt, habiturum in perpetuum jus vitæ & necis, ac summam fortunarum omnium potestatem, non in plebem modo, sed in omnes regni proceres. Vicesimo verò octavo ætatis anno civitas ei Romana ultro est oblata, virtutisque & literarum ergò civis factus. Quæ res quanquam initio multarum illi turbarum causa fuit, multis clàm invidentibus, nonnullis verò nobilissimis viris palàm eum oppugnantibus, & virtutibus ejus obtrectantibus, inter quos magno periculo est versatus: postea tamen optime cessit, nomenque ejus & gloriam magnopere auxit. Nam cum statim post civitatem adeptam in Gallias redire studeret, ut amicos & propinquos, à quibus multos annos abfuerat, viseret: crebræ verò adversariorum ejus voces exceptæ essent, palàm dicentium, se nomen ejus delaturos: ea res fecit, ut paulo diutius consilium profectionis differret: ne si tali tempore urbem relinqueret, non amicos salutandi causa discessisse, sed timore & minis inimicorum perterritum ab urbe aufugisse videri posset: sed cum diutius mansisset, quàm ejus rationes paterentur, expectans quorsum obtrectatorum invidia procederet, cum illi interim nihil contra eum nisi convitiis agerent, existimans ulterius eorum indignitatem non progressuram, iter Galliam versus jam diu ab eo deliberatum, est persecutus: relictis tamen apud amicos defensionibus suis scriptis, ut contra omnes conatus adversariorum, si absentia ejus ali-

quam,

quam illis occasionem accusandi daret, præsto haberent quod opponerent: jam tum ex eorum convitiis animo prospiciens, quæ maxime objecturi essent, quibus ille omnibus medicinam fecerat. Cujus sui consilii prudenter excogitati magnum postea fructum & voluptatem cepit. Vix enim Venetias in eo itinere pervenit, cum ad eum literæ amicorum sunt allatæ, nunciantes gravissimam accusationem, qua statim post discessum ejus adversarii sunt usi, & quo pacto consilium de relinquendis defensionibus processisset. Accusavit eum nobilis & disertus adolescens Romanus, in quo magnam dignitatis suæ spem majores natu Romani collocarent, ad id inductus inimicorum Longolii multis & assiduis precibus, objecto etiam falsæ gloriæ splendore, quod patriæ laudibus, quas oppugnatas à Longolio esse voluerunt, in hujusmodi accusatione adesse eum asseverarent. Ita vero acerbe & vehementer, ipso audiente principe Romano, cum multi nobilissimi & clarissimi viri judicio interessent, egit, ut nonnulli amici Longolii essent qui de causa obtinenda desperarent, donec amicorum præcipua cura defensiones ejus in lucem prodiere: quæ ita ab omnibus passim probabantur, ut multi dicerent non Longolium civitatis donatione ornatum, sed ipsum civitatem illis orationibus ornasse, in quibus pristinam dignitatem civitati & vetera sua ornamenta omnia restituisse videbatur. Principi ipsi verò ita placuere, ut oblitus penè quid adversario ejus tribuisset, quem paulò antè, nulla magis re alia motus, atque ejus in Longolium actione, in familiarium numerum receperat, protinus juberet ut diplomata Longolio expedirentur, quibus ratum esset, quod *S. P. Q. R.* de cive eum asciscendo decrevisset: præterea quod ipse de privato ærario ad tuenda studia ejus concessisset: atque ad eum ubicunque terrarum esset, deferrentur: ea tamen lege, ne sedem studiorum alibi quàm in Italia poneret. Multis præterea honoribus affecit, nam in Palatinum & sacrosanctæ Lateranensis aulæ comitatum sua sponte cooptavit, & in Romani Pontificatus scribarum numero esse voluit. Quæ cum ad eum perlata essent, cum alia omnia libenter audivit, tum verò conditionem de commoratione sua in Italia non invitus accepit, lætusque in Galliam quasi ex inimicorum dolore triumphum agens, animo statim revertendi est profectus: ubi magno amicorum gaudio exceptus, quòd nihil tam præter opinionem eorum accideret, quàm ùt eum quem vix salvum in tantis contentionibus arbitrabantur, honoribus etiam auctum viderent, magna cum studio apud se retinere contenderunt, pluribus etiam ad manendum præmiis & privatim à multis, & publicè à rege ipso Francorum propositis. Ex privatis autem qui hoc maxime ab eo contenderunt, Ludovicus Ruzæus Parisiensis, cum multa alia, tum verò suburbanum fundum lautum & fructuosum muneri obtulit: nullam aliam beneficii sui remunerationem aut operam ab eo expectans, nisi ut urbe illa quasi domicilio studiorum suo tum contentus, in Italiam amplius non rediret. Ille verô quanquam Galliam semper non minus charam quàm patriam habuit, existimans non inferiori amoris loco habendam quæ excepit, quàm quæ genuit, plurimi etiam in hac re amicorum studia æstimaret: tamen cum recordaretur quam fidem X. Leoni Pont. Max. & reliquis amicis de reditu dedisset, ab eo nullis cujusquam promissis aut precibus deduci potuit. Mirifice verò ipse sua sponte erga Italiam & Ita-

los afficiebatur: ut etiam in Epistola quadam ad Sadoletum, reditus sui rationem probare volens, cum alias causas attulisset, postremo addit, ideo se rediisse, quòd ad excitanda fovendaque studiosorum hominum ingenia plurimum conferre arbitratus esset cœli ipsius Italiæ clementiam, seque in eo felicem illum & planè divinum Italiæ genium secutam. Antequam vero rediret, Britanniam nobilem insulam videre voluit, adductus præterea fama eorum quos præter cæteros illic Græcis literis & Latinis eruditos, omni liberali & ingenua doctrina pollere audiverat. Cum quibus pluribus diebus jucunde consumptis, quod eorum doctrina ita delectaretur, ut etiam summæ admirationi esset, quemadmodum sæpe eum prædicantem audivi, tantam & tam politam atque excultam doctrinam in illis locis, apud eos homines, vel usquam penè terrarum, his temporibus, quibus propè omnes elegantiores artes jaceant, potuisse reperiri: ad constitutum sibi in Italiam iter reversus est: Pataviumque venit, quem studiis suis locum accommodatissimum elegit. Quanquam simul ac de ejus in Italiam adventu auditum est, populus Florentinus non solum in civitatem suam, si illic ad instituendam bonis artibus juventutem se conferret, invitavit, verum etiam vicena quina in annos singulos sestertiorum nummûm millia ex ærario publico decrevit. Verum ille recordatus, quæ præmia antea contempserat, quòd nullum ocii sui partem aliis vendere voluisset, nulla mercede à suscepta propositaque sententia potuit avelli. Patavii autem se continuit, sibi & studiis suis serviens, primum in contubernio Stephani Saulii nobilis Genuatis, qui literarum causa eò se contulerat, optimarum artium etiam ipse studiosissimus. Deinde verò eo in patriam revocato, cum multi nobiles viri (quorum tum Patavii propter celebritatem eorum qui literas docuerunt, magna copia fuit) certatim Longolium ad se invitarent, quod ejus consuetudinem non honorificum tantum sibi, sed etiam fructuosam fore putabant: ille in domum Raynoldi Poli nobilis juvenis Britanni, quem per eos dies Rex Britanniæ literarum causa eò miserat, migravit: quocum conjunctissime in literis usque ad extremum vitæ diem vixit. Amicitiis usus est magnis & illustribus, quas illi ubique ferè vel felicitas quædam ejus, vel doctrinæ fama conciliaverat. Neque verò in conciliandis amicis fælicior, quàm in retinendis prudentior habebatur: quos summa fide observantiaq; semper coluit. Quantum verò officio in amicos tribuit, vel extremus ille vitæ ejus actus facile declaravit. Nam cum gravissime ex febre laboraret, ex qua etiam periit, eodemque tempore ab Hieronymo Savanarola amico suo, qui tum filium summa spe & indole adolescentem amiserat, literas accepisset, valde miserabiliter de morte filii scriptas: existimans se non aliter officio suo in amicum non posse satisficere, in mediis ipsis doloribus cum gravissime cruciaretur, literas ad eum consolatorias, morbum suum silentio tegens, ne hoc etiam ad amici dolorem, dedit. Quæ quidem ut tum scriptæ, maxime vim morbi auxisse existimari possent, sic uberrime quo officio in amicos esset declaravere: qui ne eo quidem tempore sibi parcere voluit, aut officium intermittere, quo omnes illi libenter remisissent: aut sane amicus non esset, qui hoc ab eo exigeret: & tum alium consolaretur, cum magis consolatione ipse egeret. Sed ab ea humanitate quam in omni vita erga amicos retinuerat, ne tum quidem dolor corporis

&

& propinqua mortis expectatio potuit eum deducere, aut facere ut suorum commodorum rationem haberet, qui semper quacunque in re declarare posset, amicorum commoda suis prætulerit. Quo factum est ut charissimos illos semper firmissimosque haberet: idque maxime est expertus, cum absens Romæ in judicium vocaretur. Quo tempore neque adversariorum ejus potentia, quæ maxima fuit, nec acerba eorum in eum accusatio, quenquam eorum qui amicitia vel consuetudine aliqua, dum Romæ esset, conjuncti videbantur, ulla in re flectere potuit. Plurimum vero ex omnibus detulit Jacobo Sadoleto, & Petro Bembo, viris cum autoritate & gratia inter eos qui tum Romæ erant, maxime florentibus, tum vero doctrina & omni politiore humanitate propè singularibus. Quorum opibus & gratia quàm diu Romæ fuit, in omnibus rebus est usus. Ut verò alios in se benignos & liberales est expertus, sic omnibus quos aut opera aut consilio juvare posset, maxime fuit expositus: præcipue vero iis qui spem aliquam de se vel ingenii, vel doctrinæ darent. Novi ipse multos qui cum à patria absentes & amicorum subsidio destituti ad eum confugerent, ab eo sæpe pecunia sublevatos: cum tamen valde tenues facultates haberet, & aliorum opibus casus suos sustentaret. Quando vero diutius sumptus tales se ferre non posse sentiret, per amicos omnia egisse ne quid illis deesset, non secus ac si omnia necessitudinis officia sibi cum illis intercessissent, qui neque cognatione, neque patria eum contingebant, indole tantum & spe doctrinæ ei commendati. Adversæ fortunæ vulneribus multis, ut in tam paucis vitæ annis, ictus, nihil unquam aliter atque virum decuit, tulit. Primum Philippi Regis Hispaniæ morte inopinata, ad quem se post amissum utrumque parentem contulerat, ex quo cum magna sperasset, jamque apud eum gratia & supra ætatem authoritate multum valeret, ille præter omnium opinionem in Hispania ereptus est. Deinde multis peregrinationibus & molestiis agitatus, carceris etiam molestiam & difficultatem est perpessus. Post contentio illa Romæ accessit cum potentibus & factiosis adversariis: inter quos cum sæpe discrimen vitæ adiit, nunquam sine magno periculo versabatur. Extremum vero omnium, quod aliqua ex parte eum attingere videbatur, fuit decimi Leonis Pontificis Maximi mors, in cujus vita omnem spem fortunarum suarum sitam habebat, cujus autoritatem & promissa sequutus, contra omnium amicorum suorum voluntatem in Italiam redierat. Cum autem neque ad suos honestum reditum, quorum antea promissa spreverat, neque quo pacto in Italia defuncto jam Leone, qui antea sumptus suppeditabat, otium suum cum dignitate tueri posset, satis videret, hæc nonnihil eum conturbarunt. Nusquam tamen se commovit: sed veteribus tantum amicis, quos in Italia habuit de statu suo per literas admonitis, ille in contubernio illius nobilis juvenis Britanni se continuit. Cum vero decem menses post obitum Leonis perpetuo fere in literis versaretur, constitutum se habere dixit in Forum Julium proficisci, cum ut animum suum curis literarum districtum peregrinatione relaxaret, tum etiam ut eam partem Italiæ sibi non satis cognitam viseret. Itaque paucos ante dies quàm egredi statuerat, cum nihil omnino incommodæ valetudinis sentiret, semotis arbitris multa cum Polo suo, cui semper plurimum tribuit, fertur disputasse de periculis, de fragilitate, de miseria humanæ vitæ.

vitæ. Hanc vero tandem summam orationis habuisse, ut quoniam sibi peregrinandum esset, neque ignoraret multa sæpe peregrinantibus pericula præter opinionem, quibus obsisti non posset, intervenire: ut rebus suis, quicquid sibi accideret, provideret: testamentum se velle facere dixit, atque apud eum deponere: flensque pene rogavit, ut si quid sibi adversi accideret, testamenti capita persequeretur, famamque suam & memoriam charam haberet. Atque hæc cum magna admiratione illius cui hæc commiserat, fecit. Quis enim non miraretur, quod in proximam provinciam exiturus, optima etiam valetudine, ut sibi & aliis videbatur præditus, ea diceret & faceret, quæ magis ex vita quàm ex civitate migrantis videbantur? Verum sive divinatione de propinqua morte sua id faciebat, sive prudentia quadam, quam casus postea divinationem videri fecit, eodem die qui profectioni constitutus est, in gravem & assiduam febrem incidit, ex qua non convaluit, eo etiam tempore cum forte abesset Polus, cui antea res suas omnes crediderat. Quem tamen per literas statim quo statu esset certiorem fecit, nihil de testamento mutans: hoc tantum rogans, ut quemadmodum coràm recepisset, curam & quasi dispensationem rerum suarum acciperet, mortuoque memoriam pie & inviolate præstaret. Quo nuncio tristissimo ille perculsus, quod eum unice amaret, subito accurrit, multaque cum in spem vitæ diceret, eadem etiam medici pollicerentur, nunquam ab eo deduci potuit, quin eo febris finem sibi vitæ esset allatura: id quod paucos post dies evenit. Antequam vero discedere, in divi Francisci familiam voluit adoptari, ejusque habitu post mortem & templo sepeliri. Obiit XXXIII. ætatis anno, III. Idus Septembris. Anno salutis generis humani M. D. XXII. atque Patavii in Francisci, quemadmodum præscripsit, sepultus.

DE Obitu doctissimi ET Sanctissimi Theologi Doctoris MARTINI BUCERI,

Regii in celeberrima CANTABRIGIENSI Academia apud Anglos publicè Sacrarum Literarum prælectoris EPISTOLÆ DUÆ.

DOCTISSIMO VIRO ET AMICO SUO SINGULARI D. *PETRO MARTYRI* *JOANNES CHECUS.* S. D. P.

ITA natura feret, ut quos doctrina exquisita, aut singulari virtute viros noverimus, aut etiam necessitudine graviore, vel benevolentia conjunctos, illorum mortem graviter & acerbe feramus, quia indignos illos putamus, ut luce & spiritu communi priventur, & nos etiam ita diligimus, ut non modo nobis, sed ne nostrorum quidem ulli, miserum & calamitosum aliquid accidere debere judicemus. Te autem puto Domini Buceri gravissimi & religiosissimi viri mortem moderate & Christiane ferre, neque naturam ita voluntati Dei repugnantem habere, ut vehementiorem aliquam

aliquam perturbationem in communi & naturali omnium exitu, in animum tuum intrare permittas. Scis cujus esset cum viveret, quis in illo habitaret, quàm non sui juris esset, qui totum se illius servituti addicebat, à quo redemptus fuerat. Hic cum non donatus nobis à Deo, sed ad aliquam temporis usuram commodatus sit, acerbius feremus, quod Deus hunc evocaverit, quam gratias agemus, quod talem nobis tam diu reliquerit, & cursus hic ætatis fuerat, atque adeo inclinatus, ut etiamsi longiore vita dignus esset, natura tamen illum longius provehere non posset. Et cum constantissime vitam omnium traduxerit & eadem constantia vitæ quoque finem fecerit, quanto hoc debet familiares illius & necessarios gaudio perfundere, quod ita à Deo raptus sit, ut malitia mentem illius non perverteret, sed vitæ innocentiam, mortis constantia superaret? De divina autem potentia, sapientia, bonitate, quis poterit dubitare, neque nos cum illo pugnare debere, sed nos illius magnitudini & potentiæ subjicere, ut grato animo accipiamus, quicquid nobis à tanto authore objectum sit, ne vel reclamando obstinati, vel non ferendo imbecilles, vel male accipiendo ingrati reperiamur. Stultissimum est autem & spiritu Christi indignum, ut nos quicquam melius & præstantius putemus posse facere, quam divinæ providentiæ regula constituit, cujus etiam stultitia, longe omnem humanæ intelligentiæ solertiam superat, sapientia autem à nemine cerni potest, cum ne intelligentiam quidem nostram multis modis depressam atque obscuram, aliquid spirituale aut divinum, nisi spiritus lumine introductum cadat. Qui vero Deum suis bonum & propitium cogitant, qui omnia non modo misera & calamitosa, sed etiam scelesta et nefaria ad bonum convertit, quomodo hoc sibi in animum inducent, ut hoc inutile, damnosum & noxium suis sit, quorum tam arctam curam gerit, ut ne pilus quidem capitis sine illius voluntate de capite decidat?

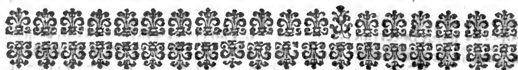
Cum autem in omnibus apud Deum precationibus hoc adjungimus, ut illius voluntas fiat, quam inconstantes & leves erimus, si antequam res eveniant, à Deo contendimus, ut quod velit faciat, postea autem et hoc quod expetebamus, non ferimus, & quod precabamur antea, hoc nunc idem deprecemur, eam commutationem non ferentes, qua Deus suos ad patientiam et perpessionem rerum exerceri atque erudire vult. Nam quanquam nos magnum ornamentum & columen integritatis, religionis, doctrinæ amisimus, neque tamen ille lugendus, qui hæreditatem paternam adiit, de qua nos hic cum miseria laboramus: neque status Ecclesiæ deflendus, quæ tantum & talem in cœlum emisit, neque nostras rationes afflictas, ut videtur, & collapsas lamentari debemus, qui plus opis et præsidii in spiritu Christi, quam in voce Apostoli collocare debemus. Sed hinc abducere cogitationes nostras discamus in Christum & spiritum ejus salutarem, etiam atque etiam petere, ut omni extremo præsidio Ecclesia quasi destituta, internis spiritus subsidiis recreetur, et in hac tanti parentis nostri orbitate authoritate spiritus levemur. Atque hic fœliciores aliquanto nos Cantabrigienses sumus, quod tantum virum Cantabrigiæ Deus commendaverit, quod ita altas radices disciplina Christi per Bucerum egerit, ut hoc laboris & muneris cursu confecto, fructum & præmium exoptatum Magister percipiat. Nondum

iniquitas Amorbeorum completa est, nondum tibi in liberum cœlum & domicilium hæreditarium ire fas est, major tibi moles rerum, majus negotium miscendum, fervore adhuc tuo carere non possumus, tibi elaborandum est, ut quanto minore comitatu septus et munitus es, tanto acrius et majore cum contentione dimices, & ita te pares, ut non unus trium, sicut ille apud Historicum, sed solus omnium impetum sustineas. Atque hoc fidenter tibi et animose suscipiendum est. Christus enim mundum devicit, et evertit sapientiam sapientium τῇ τῦ λόγυ δυνάμει. Sed quid ego ista, Deus bone, apud te? Dum tecum loquor, me ipse consolor, et dum levationem doloris tui meditor, aliquam ægritudinis etiam meæ medicinam quæro, minus laborans quid par sit mihi ad te scribere, quam quid conveniens meo dolori detrahendo videtur. Nunc autem quod me nonnulla, ut verum fatear, lætitia afficiat percensebo tibi, quam honeste se Cantabrigia gesserit, quæ tales honores D. Bucero mortuo habuit, quales maximos potuit, & ita ejus funus prosequebatur, ut verum amorem quem ipsi in cœlum sublato exhibere non poterant, ad futuræ resurrectionis memoriam, ergastulo animæ exhiberent. Sepultus est in celeberrimo Academiæ templo, deducentibus illum non modo Procancellario Academiæ, Doctoribus, aliisque qui graduum dignitatem in Academia obtinebant, sed etiam cæteris omnibus, qui ad ingenii humanitatisque cultum capiendum eo confluxerant. Eadem eruditionis & integritatis opinione commoti Major oppidi cæterique Oppidani, novo atque insolenti, sed laudabili tamen modo, cum scholasticis se conjunxerant, & quemadmodum poterant, funus illius honestabant, virtutis illius magnitudinem, officio tam raro & voluntario commendantes. Itaque ad tria hominum millia confluxerant, voce, lachrymis, lamentis, quantum sui desiderium Bucerus reliquisset, attestantes, cum ne plebei quidem, qui illum docentem & concionantem non intellexerant, fama et prædicatione doctrinæ & religionis excitati, ab illius funere abessent. Precationibus nostro more confectis, & gratiis Deo patri misericordiarum actis, quod curriculum hoc vitæ tam pie & Christiane ab illo decursum esset, & ad erumnarum atque angorum finem, quibus imortalium vita obsessa atque excruciata, jactatus, cum laude & constantia pervenisset. Ibi tum Haddonus Academiæ orator Legum Doctor, eloquentiæ laude præstans omnibus, ipse morbo viscerum fractus, & de mortuo loquens ipse semimortuus, sive magnitudine calamitatis commotus, sive consuetudine tam Christiani & religiosi viri orbatus, seu frequenti dolore tanti concursus animo perculsus, gravem de re tam gravi, orationem habuit, ut lachrymæ ubertim omnibus manarent, cogitantibus cujusmodi Magistro essent orbati, quo majorem vix universus orbis caperet, sive scientiam veræ religionis, seu vitæ integritatem atque innocentiam, seu inexplebile studium sanctissimarum rerum, seu laborem intollerabilem promovendæ pietatis, seu authoritatem & amplitudinem docendi, sive quid aliud in illo laudabile & gloriosum fuit. Ille ardor orationis fuit, ut lachrymæ caderent omnibus, clarissimi viri desiderium animo repetentibus, & sine pastore quasi palantibus, præeunte Haddono, non modo voce & querela, sed etiam lamentatione & lachrymis. Hunc sequutus D. Barkarus Theologiæ doctor, vir pius & gravis, concionem anglicam.

cam apud populum habuit, qua docuit, quatenus mortui lugendi nobis eſſent, & quatenus gaudio & gratulatione proſequendi. Deinde, quot incommoda nobis ex unius Buceri morte, tum publica tum privata, invecta eſſent, & quibus rurſus de cauſis ſedatè atque æquo animo ferre hunc communem omnibus vitæ exitum, ſed paucis tam memorabilem, deberemus. Sic ea nocte ſinguli domum quaſi in orbitatem & ſolitudinem ſe conferebant. Poſtridie ejus diei ad templum rurſus convenerant, & gratiis de more actis, quod ex hoc ærumnoſo ſolo in portum et perfugium ſalutis ſuos ſatis idoneis temporibus traducit, & beneficio mortis Chriſti in menſa Dominica propoſito, ad Euchariſtiæ communionem quadringenti acceſſerunt, mortis Chriſti commemoratione habita, & ſpe reſurrectionis illius communione adaucta. Tum Redmannus Theo. D. vir eruditus et pius, concionem in maxima frequentia habuit, et quid mors eſſet, diſſeruit, et quomodo univerſa bonorum & Sapientum vita, meditatio mortis eſſet, nihilque ita in auribus omnium perſonarum debere, ut diſceſſus ex hac fragili caducaque vita, bonorum exempla nobis ad perpetuam de morte cogitationem propoſita eſſe, atque ad eum finem omnia facta, dicta, ſtudiaque noſtra conferenda eſſe, quid in Buceri vita laudabile et ſequendum, quid in illius morte memorabile et glorioſum eſſet. Atque hac oratione uſus, finem dicendi fecit. Eadem aurora ſtudioſi omnes qui aliquid poterant, et vel in græcis vel in latinis litteris profecerant, non quid Bucero dignum eſſet, quem laude ſuâ ſuperiorem indicabant, ſed quod officio ſuo conveniens eſſet, quod ſibi omni ſtudio colendum putabant, ſecum reputantes, quibus poterant verſibus, græcis, latinis, ſoluta etiam oratione, tumulum illius honeſtabant. Neque in feſtorum celebritate magis ſolitum eſt loca quædam ſertis et corollis undique redimiri, quam locus ubi humabatur, Epitaphiis et acroamatis diſtinguebatur. Hunc honorem ſcolaſtici & oppidani Cantabrigienſes, pietatis ac litterarum nomine, Bucero detulerunt. Precor autem à Deo Opt. Max. ut hæc externæ benevolentiæ teſtimonia, ab interno et propriore animi affectu oriantur, et quam ille veram doctrinam reliquerit, eandem ſtudiis, ſententiis, vita perſequantur, ut vir tam nobilis ſi quidem ullus eſſet in Chriſto quieſcentium ſenſus eorum quæ hic agerentur, fructu laborum quos hic poſuerat, lætaretur. De familia ejus video te laborare D. Petre, in quo nihil eſt quod te excrucies. Nam et D. Cantuarienſis, reliquique illius amici hoc in ſe munus receperunt, ut illi abeunti, honeſtis conditionibus provideatur, et Academia etiam quod potuit fecit, ſcripſit ad Regiam Majeſtatem & conciliarios Regios in hac cauſa, & Rex qua eſt ſingulari pietate et prudentia, ſe juſtam illius familiæ rationem habiturum promiſit. Condonabis mihi ἀπηχθιδιζοντι σοι τουτο φίλ. Dominus Jeſus te & familiam tuam ſervet.

Weſtmonaſterii. X. Martii. Anno Domini M. D. LI.

AD

AD

Clarissim. Virum

Et Singularem Patronum suum *JOANNEM CHECUM*, nobilissimi & serenissimi EDVARDI Sexti, Dei gratia *Angliæ*, *Franciæ*, & *Hyberniæ*, Regis, &c. in bonis literis Institutorem, de obitu *D. Martini Buceri* sanctissimi viri, Epistola *Nicolai Carri* Novocastrensis Angli.

MAGNUM dolorem Calendis Martiis, vel potius incredibilem accepimus, clarissime patrone, ex immaturo obitu M. Buceri optimi & sanctissimi viri. Quem sive fatalis nobis casus aliquis eripuit, sive is perenni quodam studio suo extinctus occubuit, non lugere quî possumus? cum adhuc ei per ætatem tametsi seni aliquot superesse anni viderentur, quibus divino ipsius ingenio perfrui potuissemus. Et quanquam hic dolor cum multis nobis fuit communis, qui maxima frequentia, publico luctu declararunt, qualem & quantum virum, quamque omnibus charum amisissemus: tamen ad nos præcipue qui illum ut præceptorem reverebamur, ex ejus interitu mœror pervenit: cum quo morte perempto, duabus præstantissimis rebus orbati sumus, exemplo innocentiæ, & excellentis utilitate doctrinæ. Etenim eo tempore cessit è vita, quo maximus ab ejus doctrina fructus expectabatur: iis hominibus, quibus in primis opus esset tali virtutis Magistro: ea denique causa, quæ D. Martini Buceri, id est summi artificis & in omnes partes comparati, facultatem atque acumen desideraret. Quo magis venia danda est huic pio dolori nostro, & omnes qui præstantissimi hominis divinæ virtuti favent, in ejusdem societatem luctus vocandi sunt. Quanquam, quid dico vocandi; cum dubium

bium non sit, quin ad quoscunque fama pervenerit tanti vulneris, si non ejus quem constat esse beatissimum, tamen nostra causa à quibus ablatus est, in mœrore sint futuri. Te ipsum arbitror Clarissime patrone, qui ætate non multis, doctrina antecellis omnibus, quique princeps nostrorum hominum in omni genere putaris, principem Germaniæ cum magno nostro incommodo avulsum, ægre molesteque ferre. Quis enim illo charior tibi? Quem is dilexit te magis? Cui majora præstitit, vel observantiæ, vel charitatis officia? Quem tu æque atque illum complexus es? Ut mihi & is beatus, qui talem virum observavit, & tu fœlicissimus videaris, qui cum sanctissimo homine & eruditissimo magistro tam arctam conjunctionem habere voluisti. Veruntamen si te absentem fortè non tam graviter ipsius mors perculsit, quam nos jam pridem nostrasque cogitationes afflixit: siquem eodem modo reliqui, quorum oculi absfuerunt, tardiores ad luctum sint: ferendum id quidem in eo est, quod nihil à communi sensu & more alienum accidit. Acrius enim ferire solent, quæ aspectu, quam quæ auribus sentiuntur. Et ipse oculorum dolor stimulos habet vehementiores, cum ad communem luctum major aliqua necessitudo accesserit.

Nos eum lugemus amissum, cujus eruditissima voce frui, quem adire, quem alloqui, quocum etiam conjunctissimè vivere solebamus: vos ereptum doletis, quem non ita sæpe audire, non oculis aspicere, non convenire poteratis: à cujus vos sanctissimo convictu, cum locorum intervallum sejunxerat, tum vita civili procuratione districta avocaverat. Quanquam sit par, vel si vultis major in eum vester amor, dummodo hoc concedatis, causas amoris nos habere & justiores & uberiores. Qui certe cum in eum incredibilis esset susceptus ex ipsius charitate erga nos, ex eoque cum utilitas ad nos pervenerat, ad eum labor & solicitudo redierat: optimo jure ingrati haberemur, si aut ejus mortem non lugeremus, quæ orbitatem nobis attulit, aut vitam literis non exornaremus qui nostra causa vitam amisit. Dicam enim verè quod res postulat. Nos Bucero vitam ademimus, cum eas nostra causa vigilias susceperit, quibus afflictæ ipsius vires considerunt. Itaque ad nos præcipuè cum nostrum casum lugendi, tum illius virtutem laudandi officium pertinet. Quod tametsi ab omnibus jam factum est, quibus ipsius virtus & doctrina chara fuit, tamen eorum maxima pars, voce id magis & fronte, quam scripto declararunt. Ego autem quæ mihi de ipsius divina virtute cogitanti in mentem venerant, ea neque pro ejus erga me benevolentia reticere potui, neque pro mea in te observantia non ad te perscribere. Sed id quo facilius fiat, & ut in toto hoc tempore quo nobiscum fuit, omnium ipsius præclarorum & factorum & institutorum ratio constet, atque omnes intelligant, qua fide, quo studio, quibus laboribus in hac quasi perpetua sui muneris vigilia, versatus sit, & ut ipse quoque distributis temporibus, notatis generibus, singula persequi et commemorare queam: Complectar primum hujus nostræ molestiæ principium, (non quod id te latere existimem, sed ut intelligas non solere nos excellentium hominum oblivisci) deinde progressionem, in qua & offensiones valetudinis & reditus sæpe varii: vulnus etiam ipsium attingam quo maximus nobis inustus dolor, et summum allatum desiderium est: et causas intexam, cur necesse fuit in tali nos mœrore esse.

Quæ

Quæ cum omnia audieris, nec me ut spero reprehendes, qui luctum nostrum mandarim literis: & omnes nos quod ita luxerimus, pio amicorum officio perfunctos judicabis. Ergo initium nobis hujus luctus præbuit is annus, quo Londino discedens Cantabrigiam rediit. Secum enim Londino morbum extulerat, qui in ipso itinere ingravescens, cum se, nulla interposita medicina, multorum dierum consuetudine corroborasset, graviter eum afflixit, & plures uno tempore corporis partes obsedit. Aderat frequens intestinorum dolor, pungebat calculus, afflictabat eum stomachus, vitioso fastidio cibos respuens, tum alvi tanta siccitas, ut quamquam ventriculus crudis humoribus oppletus, summoperè frigeret, tamen ibi gravissimo ardore ureretur. Fons omnium malorum caput ita colliquefactum, ut rivos à se humorum dimitteret, qui cum per reliquas partes corporis, tum musculos etiam serpentes, magnoperè vires enervaverant. Jacuit ita toto corpore oppressus aliquot menses, cum interea nullum propè tempus passus est sibi vacuum esse à studiis, semper aliquid aut scribens, aut legens, aut secum ipse meditans, aut alios erudiens. In quo genere tanta flagrabat erga omnes charitate, ut cum publicè se ostendere, & fontes ingenii patefacere propter valetudinem non posset, domi tamen suæ quasi scholam quandam aperiret. Quô cum multi boni viri confluerent, perfecit, ut eos non solum occupatis temporibus se audiendo occupatos teneret, verum etiam illa solenni ludorum festivitate, quibus homines gratulandum nato Christo existimant, graviter & severè levissimum morem reprehendendo, ab otio & ludis domum ad se sevocaret. Nondum ejus divina vox è domesticis parietibus dimanaverat, non virtus, non doctrina majori quasi Theatro proposita erat: Sed jam tum omnis integritatis & scientiæ officinam domi instruens, futuræ cum diligentiæ tum etiam copiæ ac varietatis certissimum signum dedit: eaque cum non amplissima viderentur privatis parietibus tecta, tamen domo & è paucorum cœtu in lucem & frequentiam educta, omnem omnium opinionem ipsa specie & novitate & genere interpretandi docendique accuratissimo facile superabant. Nam cum hac domestica laude multorum animos incredibili audiendi studio ad se convertisset, & ad quintum Id. Januar, nondum recuperata valetudine, nec confirmatis viribus processisset in publicum: dici non potest, quo concursu, qua frequentia summorum, mediocrium, infimorum, ipsius conspectus celebrabatur: quanta cum expectatione exorsus: quam attentè auditus sit: quam brevi tempore plurimorum mentes occupaverat: qua fide, quo studio, qua authoritate docuit. Nemo tam improbus est repertus, qui si minus sua vellet, tamen omnium causa putaret tam sanctum hominem, tanta pietate & doctrina præditum, authorem nostris studiis & adjutorem fuisse datum. Idque ab universis non opinione tacita, sed perspicua admiratione declarari videbatur. Sic enim ejus non mens solum, verum etiam nutus observabatur, ut unus existimaretur, qui voce præire, sententia moderari, authoritate imperare reliquis deberet. Quid enim? parumne authoritatis in eo fuit, cujus vox quasi sacrosancta habebatur? à quo quicquid exibat id ratum confirmatumque videbatur? aut ulla potest esse authoritas, nisi cum alicui ipsius probitatis et doctrinæ causa fides adhibetur? aut non huic tantum tributum fidei, ut solus propè multis annis extiterit,

Morbus Buceri.

Diligentia & studium in morbo.

Quo primum tempore cœperit prælegere.

Ejus authoritas in docendo.

titerit, cui de omnibus rebus cum maxima laude sit assensum? Habuit divinus vir, sicuti te meminisse arbitror, cum permultas excellentium virtutum expressas imagines, tum ab his doctrinæ & literarum fontibus profluxerat, ut si tam bonus vir non fuisset, quam illum fuisse omnes gaudemus, tamen vel hac commendatione studii, ad summam pervenire existimationem potuisset. Sed ita omni integritatis laude cumulatus fuit, atque ita propria quadam tectus innocentia sua, ut cum in vita quod reprehenderetur nemo posset notare, præceptionibus ejus non obtemperare turpe putaretur. His nonnullum momentum addidit senilis prudentia, & ex omni parte communitum ingenium, usus etiam plurimarum & maximarum rerum, qui cum omni ætati prudentiam affert, tum vero senectuti ornamentum adjungit. In hoc noster quantum effecerat, declaravit studium florentissimæ civitatis Argentoratensis, à qua ita dignissimus est judicatus Ecclesiæ procuratione propter scientiam, ut idem habitus sit dignissimus senatu propter prudentiam. Hæc autem in illo omnia vultu, oculis, voce, magis eminentia. Etsi enim per se ista authoritatem non faciunt, cum illis tamen quæ dixi, afferunt aliquid dignitatis. Vox igitur grandis & canora cum orationis forma congruens, quæ plenis & sonantibus verbis constabat: is oculorum obtutus, ea frontis & prorrectio & contractio, ut quam alta mente præditus esset, facile appareret. Non me præterit residere aliquando in vultu mendacium, & oculis fingi probitatis significationem solere: Sed hominum non improborum ingenia, non fallacibus signis suarum effigiem cogitationum in vultu repræsentant. Quibus igitur è rebus universis authoritas comparatur, eas ejusmodi in se habuit, ut si acervatim in eo non coiissent, tamen singulæ per se satis ad permovendum momenti habere viderentur. Sed parum profuisset in docendo authoritas, nisi liberior quædam admonendi objurgandique ratio accessisset. Quam licet facetè in Gorgia irridet Socrates, tamen in his perditissimis temporibus, tam multorum socordia & mollitie nisi adhibeatur, nec in vita integritas, nec in studiis constantia reperiri poterit. Hac ille medicina usus in sanandis nostris moribus, (sed neque tam immoderatè ut θρασυνόμενοι sophistæ, neque tam lentè & frigidè quam solent nostri πεζόνομοι) primum amicos ipsorum pudore, deinde inimicos & reluctantes, cum sanctissimæ vitæ exemplo, tum severiore objurgatione in officio continebat. Ad quod si hoc quoque adjungerem, quam frequenter in ipsa occupatione obeundi muneris sui omnium mentes & studia inflammarit, posito ante oculos cum gravi querela Germaniæ casu, commemoratis cladibus, quibus Ecclesia vastata, literæque deletæ sunt, rem nimis pervulgatam attingerem, et modum fortasse Epistolæ tam multa prosequendo egrederer. Quare si de diligentia pauca annotavero, satis videbor dedisse significationis, quantum damni ipsius morte percepimus. In quo illud mihi primum difficultatis objicitur dubitanti, utrum magis ornandus sit, quod ipse semper occupatus esse voluit, an quod alios ociosos esse non permisit. Utraque laus præclara, & habuit utraque plurimas commoditates. Nam si utile fuit à tali magistro erudiri, certè etiam optandum fuit, ut id quam creberrimè fieret: & si quicquid excellit, eo magis eminet, quo sæpius usurpetur: hujus profecto diligentiæ qui præclarissimarum rerum notitiam in aures nostras inculcabat,

Doctrina excellens.

Integritas vitæ.

Senilis prudentia.

Prudentia.

Vox. Vultus.

Ejus in notandis hominum moribus παρρησία.

Diligentia

 cujus

cujus opera & assiduitate multarum difficultatum molestiæ removebantur, quæ satis magnæ laudes reperiri possunt. Quo die schola, si liceret, quo templum ipsius voce caruit? Quando non multo amplius quam lege ei præscriptum fuit, præstitit? Nos si quæ detur à studiis intermissio, quam libenter amplectimur? Is nec relaxationes ferebat, & in repetendo, moras graviter reprehendebat. Memini aliquando mihi eum referre, cum ex te diceret audivisse, si nihil agendo doctrina comparari posset, præstantissimos in omni literarum genere futuros Anglos. Quam vocem is quoque recte ut mihi videbatur, nostrorum hominum ingenia & mores animadvertens, usurpare solebat. Et cum tuam in eo prudentiam ac virtutem collaudans, qui notato vitio, à tuis id moribus quam longissimè abesse voluisti, tum ipse hoc in nobis delicatum fastidium non ferens, licet peregrinus & afflicta valetudine, tamen nec novitatis offensionem pertimescens, nec suarum virium rationem habens, & verbis acriter reprehendere, & exemplo accusare nunquam destitit. Fœlicissimus quidem in eo, quod omnes ejus conatus, facta, consilia, cum per se fuerunt salutaria, tum præclaros semper exitus habuerunt. Quis enim eo hortante adeò dissolutus extitit, qui se ad severiorem morem non reciperet? Cujus ille aures fabellis assuefactas & nugis, non ad graviora ἀκούσματα traduxit? Quem ludis, spectaculis, voluptatibus deditum cognovit, cui non illo oculo suo gravissimo, terrorem incussit? Itaque dici non potest, quam celeriter hominum studia commoverat, & ab otio ad negotium, à ludis ad libros, à domesticis latebris ad publicas disceptationes pertraxerat. Sed hujus divinæ charitatis & studii non diuturnum tempus fuit. Siquidem triginta ferè dies, non amplius, in hoc curriculo versatus erat, cum ecce tibi subito sive quod affectæ valetudini non pepercit, sive quod plus laboris sumpsit, quam ferre potuit, in eundem paucis diebus morbum relabitur, è quo se paulùlum recreaverat. Sed quemadmodum ad eundem scopulum bis allisa navis, gravius secundo quam primo ictu periclitatur: ita is antequam è superiore valetudinis naufragio se planè collegisset, ad idem saxum rejectus, majore periculo ac duriore conditione cum redintegrato morbo conflixit. Nam primus morbus quamvis satis pœnæ sumpsit de sanctissimo homine, qui omni morbo vacare debebat, tamen neque tam crudelis fuit, ut penitus affligeret, neque tam perpetuus, ut nullum respirandi locum daret. Hic vero tetrior quam Phalaris, qui uno impetu totum corpus obruebat doloribus, sic autem assiduus, ut semper premeret, & cum aliquid faciendi tum colloquendi etiam potestatem eriperet; hunc sedatè, ut omnia, tulit. Veruntamen angebatur impediri voluntatem suam nostris studiis commodandi. Quorum tanto desiderio flagrabat, ut tam molestum esse morbi cruciatum diceret, quam quod eo cogeretur, nihil agendo contabescere. Ex quo illa ejusdem crebra vox clarissimo viro digna, qua se optavit aut celeriter emori, aut utilem Ecclesiæ fieri. Sed quod postremo loco voluit, id ei primum accidit. Quoniam ex hoc quoque morbo gravi & diuturno cum cœpisset paululum ad se redire, unà cum vere aliquam quasi valetudinem recuperavit: tamen ejusmodi, qualis ex tanto naufragio vix sane expetenda, vel diuturna fore videretur. Sed ut nautæ quamvis portum non conspiciant, tamen sedata tempestate in spem salutis veniunt: ita is sublata

Otium Anglicum.

Secundus Buceri morbus.

Reditus ad valetudinem.

lata morbi gravissima vi, benè de reliquo sperare & integram sibi polliceri valetudinem cœpit. Veruntamen in eadem ferè parte peccavit, qua hi de quibus dixi, nautæ. Etenim ut illorum animi procellis franguntur, serenitate negligentes fiunt: ita is represso morbo, quasi neglexit valetudinem, & totam curam ac cogitationem defixit in eo, ut sui quam simillimus, id est occupatissimus esse videretur. Et quidem certe constat nunquam illum esse visum magis occupatum, quam illa æstate fuit. Cujus in ipso ardore (ut cætera non attingam) cum magna nostra Comitia haberentur, & omnes eum privatim amici, publica voce magistratus, universo consensu cuncti ad solennes disputationes, non præsentia tantum sua, verum etiam opera, studio, & professione honestandas deposcerent: concessum est ei privilegium totius Academiæ maximo plausu (id quod ante eum nemini) ut absque ullo publico ritu & usitata ceremonia, quoniam id postularat, inauguraretur. In eis autem ita se gessit, ut cum primo comitiorum die ipse responderet, secundo disputaret in maximis & gravissimis controversiis, nihil relinqueret, quod cujusquam animum posset aliqua dubitatione retardare. Sed ut in pervulgatis artificiis solet esse inter se artificum contentio, & peritissimo atque optimo plerumque invidetur: ita doctissimi viri laus in aliquo invidiosorum numero effugere reprehensionem non potuit. Fatale hoc nescio quid est, ut Virtutis comes Invidia sit, & præstans atque egregia doctrina semper habeat obtrectatorem. Auxit in hunc invidiam novitas, quæ multis sæpè claris hominibus obfuit, huic autem obfuisset nunquam, nisi ejusmodi fuissent quibuscum differebat, qui omnia docere, nihil discere didicissent. Itaque tametsi exaudita fuit ab omnibus summa cum admiratione divini hominis vox & oratio, tantamque ex eo sermone etiam inimicorum judicio laudem adeptus erat, ut nihil unquam in nostra schola præclarius esse factum constaret, sparsæ sunt tamen in rus malevolorum calumniæ, & sacrificulorum aures istiusmodi voculis oppletæ, quibus de nostri Buceri fama & ingenii & doctrinæ permultum detrahebatur: omnis vero laus in eam partem conferretur, ut Jungus quocum ei certamen fuit, obruisse eum acumine suo, & copiosissimis disputationibus, ac maxima scientia fregisse diceretur. Qui rumor ita hunc non movit, ut aliquando in multis causis iratior: ita Jungum incendit, ut nunquam in ulla elatior esse videretur. Cujus rei satis magnum nobis judicium præbuit, cum (priusquam Oxonia Bucerus noster rediret, quo visendi Petri Martyris causa profectus erat) commotus scilicet nonnulla gloriola & prædicatione suorum fratrum, interpretandi sibi docendique munus assumeret: in quo non fuit contentus quæ videbantur afferre, famam quoque Buceri lædere voluit, & maxima corona idem in sanctissimum virum convicium effundere, quod vulgo per sacrificorum ora jactari audierat. Hic homo lenissimus & patientissimi stomachi, licet omnium contumelias & jurgia multos annos ferre didicisset, tamen ægrè tulit ab inimico doctrinam suam in invidiam vocari. Nam cætera ad ea assuefactus sic perpetuo ferebat, ut vita potius quàm oratione refellenda existimaret. In literis siquid reprehenderetur, id sibi quovis modo palam præstandum arbitraretur. Quapropter & apud nos multa publicè cum assensione omnium bonorum, & de eadem re privatim ad nos. Sed tuo maximè adventu, utrique

Æstiva academia comitia.

Bucerus sine ceremonia cooptatus in numerum doctorum Theologiæ.

Jungus.

Petrus Martyr.

Comparatio Jungi & Buceri. usque hominis ingenium perspectum fuit. Nam cum ambo coram te sisterentur, & alterius summa gravitas, singularis prudentia, excellens in omni genere doctrinæ probaretur: alterius cachinni & puerilis sermo vehementer tibi displicerent: ita uterque à te discessit, ut noster Bucerus honorifice tractatus, Jungus ignominia notatus videretur. Quod quamvis ei accidisse ipsius causa nollem, præsertim cum & ingenio & lingua valeat, & multa commode faciat: tamen sic omnes existimabant eam pœnam homini fastidiosè arroganti debitam fuisse. Sed quam tu pro summa humanitate tua, & illa qua omnibus præstas, moderatione animi non inflixisses, nisi & is se nimium pueriliter gessisset, & tuæ lædi prstantissimi viri famam ac nomen moleste tulisses. Itaque sapientiæ fuit, quòd tantum crimen non es passus supplicio carere: moderationis, quod diuturnum esse nolebis: humanitatis, quod qualecunque fuit, id te invitum statuere videbamus: ut si nunc, quod nonnulli criminantur, durius cum eo agatur, id sibi sua temeritate acciviffe, non vos vestra severitate imposuisse putandum sit. *Liber Buceri contra assertionem Jungi.* Sed redeo ad nostrum, qui præclarissimis jactis fundamentis ejus controversiæ, & omnibus quæ in eam pertinerent conquisitis rationibus, ita uno libro sententiam suam complexus est, ut vestro judicio, quibus statuendi potestas fuit nihil plenius perfectiusque dici aut scribi videretur. Quapropter cum minimè ferendum putaretis à sedato docendi munere hominem moderatissimum ad jurgia & lites avocari, repressa adversarii contentione, reliquum ei tempus liberum & vacuum ad cætera studia reliquistis. In quo pergratum ei fecistis, homini cum ab omni litigioso congressu alienissimo, tum in ipso ardore adversariorum & disputationis æstu, sedatissimo. Quæ res eo majorem illi laudem afferebat, quo in meliori causa justius commoveri incendique iracundia poterat: eo fœdiorem maculam inussit adversariis, quo in rebus sæpè leviculis, aliquando etiam apertissimè falsis vociferari, & clamores profundere impudentissimè consuerunt. Sed hunc morem hic noster non convitiis incessans, sed verbis deplorans, à se quam longissimè removerat, & ut ab omni liberorum colloquio ac Christianorum disputationibus abessent, magnoperè & frequenter optare solebat. *Adversariorum maximum vitium.* Siquidem hanc unam dicebat præcipuam pestem adversariorum animos & studia occupare, quæ usque eo sensus omnes verborum temeritate obrueret, & mentis ac rationis lumen offunderet, ut cum in profundissimis erroribus demersi jacerent, tamen severitatem manibus tenere, & in sinu conditam habere arbitrarentur. Verissime quidem ut mihi videtur, senties, cum ad perspiciendum quid in quaque re verum sit, nihil pacato tranquilloque animo accommodatius, nihil irato & incenso magis adversarium esse queat. Nam ex eo fit, ut dum adversarii cum clamore & impetu & convitio, sæpè etiam ferro, flamma, cruce, veterem ut ajunt, possessionem & majorum jus tueri ac retinere volunt, ardore animorum & præcipiti quodam studio ad inanitatem & inscitiam devolvantur, sæpè etiam turpitudinem Christiano homine indignam. Multa solebat noster Bucerus hujus rei exempla proferre. *Stephanus Gardinerus quondam Wint. Episcop.* Sed ego ex omnibus unum attingam, quod et propter rei ipsius novitatem, et ejus quem nominabat authoritatem, mirabile videatur necesse est. Cujus enim iracundiæ est, sic disputando effervescere, ut prius in manibus, quam in vultu perturbationis notæ

notæ deprehendantur? Aut quem tu hominem existimes, qui cum amplissimi muneris procurationem sustineat, & regiæ Majestatis legatus ad publicum totius penè Europæ conventum consiliumque mittatur, non animi moderationem, sapientis consilii gubernatricem, sed alterius partis odio inflammatam contentionem afferat. Hunc ego nominarem, nisi ita omnibus esset notus, ut nullus ferè nunc sermo in circulis versetur, nisi quomodo ille se gesserit & gerat. Sed retulit mihi noster Bucerus, cum in Ratisponensi concilio, quo is mandato Regio profectus erat, permulta à gravissimis viris sapientissimè agitata & acutissime disputata essent, hunc præ cæteris omnibus (tametsi ad eum conventum aliquot præterea satis graves inimicitias secum attulissent) sic furia quadam percitum fuisse, ut mente vix consisteret. Sic autem secum & cum Alesio rixari, atque ita convitio incalescere, ut in dextra ejus manu, inter pollicem et indicem, id quod Bucerus in nemine se dixit unquam animadvertisse, vena quædam intumescens, tam celeri & perspicuo motu palpitaret, ut omnes qui illum aspexerant, ad pugnandum quam ad disputandum, ad arma quam ad consilium paratiorem venisse dicerent. *Portent[illegible]* Quod si idem semota iracundia, vel ipse per se considerare, vel ab aliis audire voluisset, quid inter πολιτικὴν & βασιλικὴν interesset, nam de his sermo fuit, neque tum ulla extitisset inter eos acris concertatio & convitiorum, quibus postea sanctissimum hominem concidit, occasio fuisset sublata. De quibus nihil dicam, nisi me magnoperè dubitare, utrum Bucerus sanctior, moderatior, patientior fuerit, qui tot falsis criminibus commotus non est, an ille impudentior, qui non est veritus in totius orbis oculis manifestissimum mendacium defigere. Nam profecto si unquam nostris temporibus in ullo continentia fuit, in Bucero fuit, quem is libidinosum senem in convitiatore libello vocat, nos temperantissimum & moderatissimum hominem, sanctissimum virum cognovimus, cujusque vitam cum contemplaremur, doctrinam virtutis assequi, verba cum audiremus, veritatis vocem in auribus nostris insonantem percipere solebamus. Quò utinam nobis licuisset diutius perfrui. Non verendum sanè fuisset, ne pro temperantia voluptates, pro mansuetudine jurgia, pro moderatis moribus, iratos & truculentos animos abstulissemus. Sed nunc sive nostro, sive suo sublatus vitio est, quod vel nos ad imitandum tardiores eramus, vel is ad docendum laboriosior & promptior, revocare certè non possumus: pro virtute tamen ejus singulari optare licet, ut aliquid à studiis temporis sejunxisset, atque ad vires & valetudinem contulisset. Quod si voluisset facere, neque illum tam inopinata mors, nec nos tam inexpectatus dolor attigisset. *Immoderatus Buceri labor in studiis.*

Sed hoc semper in summi viri laudibus vitium fuit, quod se immoderatus maluit laboribus frangere, quàm ullum momentum perdendo, suæ saluti & nostræ utilitati consulere. Nam quid commemorem hujus prætergressæ hyemis labores? Quid nocturnas vigilias? Quid matutinas excubias? Quid perpetuas commentationes? Cum uno tempore pluribus operibus satisfacere vellet, cum idem & publicè nos doceret, & domi regnum Christi literis mandaret. Qui liber si cætera non essent quod ejus à nobis discessu multa desideret, satis causæ habere debet, cur graviter mœreamus. Continebat enim absolutissimam & perfectissimam totius Christianæ doctrinæ effigiem, *Liber Buceri de regno Christi.*

non

non coloribus expressam, sed lineamentis informatam, sed qui pulcherrima specie prodiisset, si ejus migratio conatum non impedivisset. Universum de omnibus rebus proposuerat sibi erudire hominum cœtum, & in totum orbem divulgare doctrinam judicii & opinionis suæ: quod etiam antè provocatus aliorum calumniis fecerat; neque apud nos destitit, licet afflicta valetudine, fractisque viribus idem usque ad extremum spiritum facere. Quando enim illum vel ingravescens senectus, vel temporum difficultas, vel obtrectatorum convitia, vel debilitas, vel morbus retardare ac reprimere potuerunt, quo minus omnes vias quibus Ecclesiæ orbitati succurri posset, experiretur. Quis illum adivit unquam, qui otiosum offendit? Quis convenit, qui non melior vir discessit? Ipsa prandia & cœnæ sanctissimis colloquiis, eruditissimis disputationibus sermonibusque refertæ. In hac ille constantia & perpetuitate studii, cum adversante valetudine perseveraret, cumque nec amicorum consiliis, nec fidissimæ conjugis crebræ hortationi parere vellet, & homo occupatissima mente atque ardore incredibili perpetuo aliquid agendi valetudinem contemneret, cui nostram utilitatem semper antepoſuit, Idibus Februar. in eum morbum incidit, qui mortem quam secum annum jam amplius circumtulerat, paucis post diebus attulit: & quæ aliquot post annis maturiore ætate obrepsisset, nisi in operibus nimium festinans & properans, antè in medio spacio defatigatus corruisset, quam cursum sibi propositum conficere potuisset. Grave nobis omnibus spectaculum, domesticis vero suis etiam luctuosum, cum summa totius corporis debilitate, enervatis membris, afflicto ventriculo, ita perpetuo singultu cruciaretur, ut ægrè cujusquam congressum colloquiumque ferret. Non quod vel de humanitate erga nos, vel pietate erga omnes aliquid esset diminutum, sed sensit præclarus vir & omni sæculorum memoria dignus sensit extremum sibi diem imminere. Itaque non jam cum aliis, quos omnes scientia vincebat, sed secum ipse loqui ac meditari cœpit. Memini cum M. Joannes Bradfordus sanctus adolescens & huic nostro charissimus, singulari quodam commemorationis genere usus esset, & Christi servatoris ac domini nostri promissa explicaret, hortareturque ut qui vir esset cogitaret, quid docuisset, qua semper constantia, qua fide, qua pietate usus esset, & ut tum præcipue cum maxime urgeretur, totam mentem, cogitationem, curam in Deum conjiceret, esse unum qui nobis nostra peccata præstitit, qui à tenebris ad lucem, à desperatione ad spem, à morte ad vitam revocarit: memini inquam paulo commotiorem esse factum, & ut videbatur iracundius respondere, se nolle mentem ab ea cogitatione in qua esset, cujusquam sermone vel cohortatione distrahi: observari oculis Christum Crucifixum, habitare Deum in corde, nihil meditari nisi cœlum, nisi celerem ab hoc corpore discessionem. Idque tum multo magis confirmavit, cum medicorum hortatu jussus cibum capere, negavit se id facturum, quod aliud vitæ genus meditaretur. Sed cum illi instarent, ut cogitaret non sibi se, sed multorum utilitati esse natum: geramus igitur morem inquit. Ita summus & sanctissimus vir cum se intueretur, mori maluit quam vivere, quod eam quam expectabat, quam qua fruebatur vitam, beatiorem cognosceret: ad nos cum respiceret, vitam poscebat, motus scilicet incredibili charitate, qua omnes sanctos & Christi Ecclesiam complectebatur.

Tertius morbus qui finem vitæ attulit.

Taciturnitas in morbo qualis. Bradfordus.

Vitæ bujus contemptio.

Charitas erga Ecclesiam Christi.

Quotie

Quoties ego illum audivi deplorantem Germaniæ vastitatem, idque gravissimis verbis, cum cœlum contemplans, à Deo. Opt. Max. precaretur, ut & suæ gentis eum misericordia caperet, & non pateretur Angliam in ea vitia dilabi, quæ jampridem Germaniæ cladem attulissent. Vereri se quod in tanto ardore multorum cognoscendi Dei & restaurandæ Ecclesiæ cum disciplina deesset, qua improbi castigarentur, & ordo in ministerio retineretur, non posse diu bonos eorum conatus progredi. Hæc ille sæpe quidem, sed tum vehementissime, cum extremo halitu Ecclesiam hanc nostram quasi filiam complexus pius pater, Regiæ Majestati atque omnibus bonis commendavit, optavitque nobis audientibus, ut quæ ad Regiam Majestatem de disciplina Ecclesiæ scripserat, locum et sedem in hoc florentissimo regno, & sine controversia Dei domicilio, reperirent. Sperare se si id foret, nullam huic Reip. calamitatem, nullam deformitatem evenire posse: & timere ni foret, ne non tam paucorum studio restaurandæ Ecclesiæ Deus placari, quam multorum improbitate et luxuria irritari velit. Atque hæc ejus charitas erga universos. Suæ constantiæ testes edidit breves sententias, quas ut commodum ei videbatur, ad amicorum mentes confirmandas, & bona piaque de se opinione imbuendas, proferebat. Veluti cum Bradfordus, de quo ante mentionem feci, concionatum iret, seque dixit velle in precibus ejus meminisse, collachrymans: Ne inquit, abjicias me domine in tempore senectutis meæ, cum defecerit virtus mea: tum addidit, Castiget fortiter, abjiciet autem nunquam, nunquam abjiciet. Raro quidem ille loquebatur, quod tota mente in Deum defixus erat, ægrè etiam patiebatur alterius vocem: attamen ne tacendo stuporem nobis afferret, aliquando paucissimis verbis, sed suavissimis & plenissimis consolationis, utebatur. Quemadmodum cum admoneretur, ut se armaret contra periculosissimum tempus, & contra diaboli impetum obfirmaret, qui tum maximam ei conaretur molestiam exhibere: Nihil habeo, inquit, cum diabolo commune: in Christo solummodo sum. Et, Absit, absit, ut nunc consolationes dulcissimas non experirer. Iam illud mihi prætermittendum non videtur, quod medicis ac reliquis ejus amicis metuentibus, ne deficiente luna, vires quoque ipsum deficerent, & morbi vi opprimeretur: cum postridie paululum recreatus videretur esse vegetior, atque ad eum pro suo more venisset Bradfordus, & medicorum timorem, solicitudinem amicorum, ex eo lunæ defectu ac cœli perturbatione explicasset, porrexisse dicitur tres digitos, & oculis in illud sempiternum cœlum elatis: Ille, ille inquit, regit & moderatur omnia.

Liber Buceri de disciplina Ecclesiæ.

Lunæ defectus.

Qua autem patientia, qua magnitudine animi fuit, cum continuis acerrimisque doloribus ureretur, omnes qui verum fateri volunt, commemorare possunt: nos qui cum eo magis assidui eramus, tale mansuetudinis & tolerantiæ spectaculum perpetuum vidimus, quale ut crebro videamus optandum est, et verendum ne unquam posthac simile visuri sumus. Nullum auditum fuit ejus lachrymabile verbum, nulla querela valetudinis, nulla vox significatrix doloris. Ita constanter et moderatè perpetui cruciatus immanitatem pertulit. Vitæ simillima mors, quam si noris, quomodo sit mortuus nescire non potes. Timidè mori nequit, qui viriliter ægrotat: nec invitus

Patientia in morbo.

Mors.

vitus

vitus discedit, qui abesse cupit: nec cui mors optabilis est, ei vita potest esse suavis. Sic vixit, ut nemo melius: ita est mortuus, ut nemo beatius: sic ægrotavit, ut nemo dolentem videret: sic demigravit, ut nemo morientem cerneret. Dignissimus tali & vita & morte, quarum altera gloriosorum laborum plena, altera omni sensu vacua fuit. Etenim sic vitam cum morte commutavit, ut ipse sua sponte quasi efflare animam, non mortis violentia extortam, dimittere videretur. Vulnus attigi quod fecit dolorem, sed ita ut causas quoque possis videre cur fecerit. Nunc de luctu dicam, in quo si nos soli fuimus ferendum, sin cum multis, lætandum etiam præstantissimi viri funus à multis esse deploratum. Sed quomodo, qua frequentia, quo genere, à quibus id quoque dicendum videtur. Primum qui potuit abesse mœror ab ejus funere, cum quo exquisitissima doctrina in tumulum illata est? aut quomodo deesse sepulturæ honor, in cujus laudem omnes erant honores effundendi? Semper hoc usitatum apud omnes gentes, ut in clarorum virorum funeribus omnis celebritas quæreretur: adessent amici qui exequiis darent operam: convocarentur vicini, qui amicorum studium adjuvarent: cives evocarentur, ut frequentia & comitatu funus cohonestarent: pompa in sepultura, quæ nec vulgaris, nec temporis causa constituta, sed & singularis & jure tributa esset. In hujus divini hominis sepultura tantus est concursus omnium factus, tanta frequentia stipatum funus, is comitatus omnium generum, ætatis, ordinis, ut vicini non accersiti, sed sua sponte parati: cives non aliena voce evocati, sed per se effusi: honores non quæsiti, sed allati, non flagitati, sed condonati esse viderentur. Neque tamen defuit amicorum voluntas, & Magistratuum diligentia, ut amplissimus vir amplissimè supremo die suo efferretur. Siquidem à Procancellario mandatum, à præconibus edictum, ut omnia Collegia adessent, in funere cum honorem mortuo tributuri, qui esset tantæ præstantiæ & virtutis memoria dignus: ut quoniam is semper nostram utilitatem pluris fecisset quam valetudinem suam, & plurimis maximisque ornamentis Academiam nostram affecisset, hac una in re, cum in alia non possent, quam maximæ ei gratiæ haberentur. Hoc ita gratum omnibus fuit, ut tamen non inexpectatum neque novum. Ut autem esset ea celebritas quæ deceret, primum diem sepulturæ selegerunt, quo maximè populus vacaret: deinde locum ejusmodi, qui & frequentia celeberrimus esset, & ipsa specie atque forma nostrorum templorum augûstissimus: horam & à reliquis negotiis vacuam, & huic functioni accommodatam. Eam cum instare campana significaret, ita subito cunctæ se familiæ ejecerunt, tantaque concursatio fuit muliercularum & puerorum, tam frequens virorum cœtus, ut omnis illa via quæ est ab ejus domo usque ad templum Mariæ, quo funus ducebatur, omnibus ex partibus obsita oppletaque teneretur: tanta autem singulorum admiratio fuit, cum propter exquisitos in ejus funere honores, tum propter incredibilem oppidanorum frequentiam, uno in loco, uno tempore collectam, ut & noster luctus augeretur, quorum calamitatis tot essent spectatores, & illi misericordia commoverentur, quod eam lugendi causam haberemus. Inde vero perpetuum per agmen funus ad templum diductum est, cum quo tanta est ingressa multitudo, tanto concursu & jactatione, ut celerrime universum complecteretur,

Celebritas in funere.

Omnium erga Buceri mortuum benevolentia.

compleretur, maximaque pars coacta sit in ipso vestibulo & aditu templi consistere: ita ut ipse populus quasi valvarum loco ad excludendum introeuntes oppositus esse videretur. Hic quasi laudis prænuncii valvis ipsis affixi versus, & numero & varietate & elegantia conspiciendi. Horum numerosam prædicationem, posito funere, præclara oratione subsequutus est noster Haddonus, qua divini hominis desiderium sic refricabat, ut multorum lachrymas, per omnium ora peragrantem mœstitiam cerneres. Eam quod melius ex ipsius scripto, quam ex meis literis cognosci potest, eisdem verbis quibus ad me aliquot dies post perscriptam misit, interposui. *Epitaphia.*

D. *Gualteri Haddoni oratio.*

G. Haddoni oratio.

MUltæ fortassis auribus, nulla potest major contra terrores mortis disciplina percipi, quam hoc ipso præsente funere luctuosissimo quidem illo & ærumnosissimo, sed tamen ad communem naturæ nostræ fragilitatem ponderandam aptissimo. Charissimi patres & fratres, patrem nostrum & fratrem, excellentissimum doctorem D. M. Bucerum cognovistis vivum, intuemini mortuum, vidistis hominem, cadaver cernitis, audistis Theologum præstantissimum, truncum sine sensu contemplamini, vivus Magister erat ad vitam Bucerus, idem mortuus præceptor sit ad mortem: vivens & spirans assidue nos erudiebat ex Ecclesiarum et scholarum pulpitis Bucerus, nunc mortuus clamat ex pheretro, invocat ex fasciis, quid clamat? quid docet? quod ferè nunquam meminisse possumus, cum tamen semper in animo inherere debeat: Exuendam hanc mortalem vitam, induendam immortalem: deponendum præsens et laboriosum tabernaculum, ut sumatur ad æternitatem perpurgatum corpus: Denique exeundum ex hoc sæculo, ut transferamur in aliud: migrandum ab hominibus, ut jungamur Deo. Quæ si nobis omnia debent omnibus funeribus occurrere, singularis animadversio in hoc divinissimo præceptore nostro M. Bucero esse debet. Deus enim naturam ejus omnibus doctrinarum luminibus & virtutum ita compleverat, ut unus nostra ætate dignissimus immortalitate videri posset: recidit tamen ad cineres, ut surgeret ad coronam, & corpore correpsit in terram, ut spiritu subvolaret in cœlum. Nos igitur, nos fratres & vehementer quidem allaborare decet, ut excellentissimi præceptoris nostri vitam imitemur, mortem expectemus, subeamus labores, consectemur præmia, toleremus contumelias, ascendamus ad gloriam. His itineribus præceptor noster antegressus est, eisdem viis erit nobis subsequendum. Qua in re certiorem ut cursum tenere possemus, utinam tempus & valetudo mea ferrent, ut hunc nobis eximium virum particulatim, & omnibus membris expingerem. Sed non licet. Semimortuus enim de mortuo loquor, de familiari familiaris, amicus de amicissimo. Quapropter et morbus diligentiam impedit, et familiaritas minuit authoritatem, et amicitia vix aliquid conari sinit. Magnum enim et planè incredibilem præceptoris nostri morte dolorem accepi, neque

dubito quin omnes acceperitis, quibuscumque vera Dei religio & vitæ honestas curæ est. Non enim unus erat ex doctoribus plebeis, sed singularis ex omnibus Theologiæ principibus, non quem multi laudare, sed quem omnes admirari, non quem omnes amici expeterent, sed quem universi inimici reformidarent, non ad quosdam Christianos, sed ad totum Christum, non ad certos homines, sed omne humanum genus adjuvandum natus & procreatus. Multum videor dicere, tamen cum immensitatem ejus bonitatis & doctrinæ animo colligo, superat ejus doctrina meam orationem, virtus etiam cogitationem. Sed de vita non loquar, quam licet propius aspicere poteram, propter meam interiorem cum eo consuetudinem, tamen nimis mihi longum esset, & amicus frustra laudarem, quod nemo unquam ausus est inimicus reprehendere. De literis hoc unum summatim ponam: Quæ in aliis singula singulis, ea in uno pariter universa concidisse. Augustini fuit in illo acumen, Hieronymi linguarum varietas & doctrina, disciplina Cypriani, Ambrosii authoritas, Originis scientia, Chrysostomi in docendo perspicuitas. Bernardi integritas in vita: vel hæc in illis priscis Ecclesiarum heroibus uberiora si fuerint (uti fuisse confiteor) tamen particulas ex omnibus excellentissimas noster Bucerus tanto studio arripuit, tot ornamentis perpoluit, ut si non unus cum omnibus, tamen separatim cum singulis comparari possit: aut in illo augusto veterum choro si non præsideat, in hominibus nostri sæculi, omnibus ex partibus inter alios emineat. Sed infinitas ejus laudes oratione non sequar, ad quas pauci, aut ne pauci quidem pervenire possunt, imitationem ejus vitæ ac fidei nobis iterum atque iterum diligentissime commendo, ad quos omnes se quantum possunt, conformare debent. Quam ad rem si vita Buceri magnum momentum attulit, mors certè majus afferre debet, qui præsens & domesticus testis ante oculos jacet, præsentis, vitæ occidentis, & futuræ nascentis. Bucerus si solus testis est, ne curetis: si maximus contemnite. Sed prophetæ mortui sunt, & Apostoli magnis & immensis cœtibus, si multitudo spectatur, si dignitas Dominus noster Jesus de gloria divina se ipse depressit, ut non solum mortem, sed eam infamem & tetram oppeteret, ut primum communis mortis, deinde etiam æternæ vitæ in illo exemplum cerneremus. Primus igitur ad Christum respectus est; quem Paulus primitias mortuorum vocat, quoniam primus viam ex morte ad vitam nobis communivit. Secundus ad Apostolorum & martyrum catervas, quos Dominus noster Jesus Christus ex horum corporum gurgustiis, ad æternam perpetuæ fœlicitatis domum iisdem itineribus evocavit. Tertius in hoc ipso defigatur Doctor Martinus Bucerus, quem ad Apostolorum ordinem aggregare possumus. Cum enim illorum in vita fidem & doctrinam sequutus sit, non dubito, quin gloriam in morte sit assequutus. His igitur exemplis ita nos ipsos instruamus, & tam altè mentes nostras exaggeremus, semper ut sursum sint: tum enim fidentibus animis, cum opus erit, ad mortem gradiemur, & ad illam hæreditatem perveniemus, quam Deus communis noster clementissimus pater, propter Jesum Christum omnibus reservat,, qui sinceris moribus et vera fide ad illum confugiunt.

Buceri doctrina.

Hæc cum ille depressa ac lamentabili voce & vultu tristiore dixisset, mi-

mifice.

rifica συμπάθεια omnium animos occupaverat. Quid multa? Quas laudes D. Haddonus ex inferiori loco & ad nostros et ante humationem mortuo tribuerat, easdem ex superiori loco Justis persolutis humatoque corpore, persequutus est D. Parkerus singulari orationis varietate, maxima totius populi admiratione. Atque ille non solum eas sibi partes sumpsit ornandi ac defendendi nostri Buceri, quas paulo ante D. Haddoni præoccupaverat oratio, verum etiam & gratulandi et lugendi modum rationemque præscripsit. Cujusneque necesse mihi erit singulos locos attingere, neque si id quidem maximè vellem, commodè in hoc loco facere possem: omnino ut prætercam, cum ipsius singularis diligentia, tum amor erga Bucerum eximius, coegerunt: quorum alter perfecit, ut omnia si persequerer deformare ejus scripta, non ad aliorum aures transmittere viderer: altero & nobis detraxit solicitudinem, qui nostras vires contemnebamus & cæterorum studia ac voluntates adjuvit, qui universum illius decursum orationis cupiunt cognoscere. Unum tamen prætermittere nullo modo possum: cujus recordatio propter utilitatem præceptionis semper debet in animis nostris inhærere: & in quo non major putabatur vis ad reprimendas (quanquam *hoc* studiosè faciebat) quam ad provocandas & extorquendas lachrymas inesse.

Doctor Parkerus

Etenim proposita primum fœlicitate nostri Buceri, & collaudato sanctorum cœtu, enumeratis præmiis quibus vita integerrimè acta solet affici, vetuit nos sanctissimi viri mortem lugere: siquidem præclarè cum eo esse actum, qui laboriosissima vita perfunctus, & plurimis devoratis molestiis, tanquam è fluctibus in portum, è turba & colluvione hominum, in sempiternam pacem & cœtum sanctorum receptus sit. Rursus commemoratis pœnis quas impiorum hominum & non obedientium sceleribus infligit Deus, nostraque ante oculos posita tarditate, qui tam salutarem nuntium negligenter complexi sumus, quorumque è dissolutissimis moribus sit ereptus ad consequentis graviorem pœnam temporis, justissimam esse oblatam dixit mœrendi lachrymandique causam: eamque si delabi pateremur, ac non omni mente & sensibus ad luctum, lachrymas, suspiria, gemitus, converteremur, fore ut obduratos nostros animos non ferens Deus, licet jampridem ex hujus morte magna ruina quatefecisset, multo tamen post hac atrocioribus suppliciis sit excruciaturus. Constitisse videlicet eum quasi præcipuum quendam inter nos architectum, qui diem, qui horam nullam intermitteret aliquid semper comportandi, quod ad domum Dei ædificandam videretur esse idoneum: nos, nos Cantabriginses partim temporibus assentientes, ad idem opus devolutos esse, vix tamen ad unum lapidem porrigendum manum admovere: partim invidia, cæcitate, & veteribus superstitionis fæcibus oppressos motus ciere, vim parare qua fundamenta subruere, tecta & parietes dejicere possimus. Itaque alterius partis simulatam industriam, odium alterius infinitum diutius ferre Deum non potuisse: ac propterea hanc nobis pœnam sceleris si perseveremus, sin revertamur & doleamus, medicinam erroris adhibuisse. Atque ita universo hoc loco in Buceri fœlicitate gratulationis, in nostra miseria luctus et lachrymarum copiosè, sane & accurate explicato: de præstantissimæ virtutis et incomparabilis doctrinæ laudibus

Buceri in morte fœlicitas.

Nostra tarditas.

Bucerus Architectus domus Dei.

Πρόσκαιροι.

Papistæ.

laudibus

laudibus multa adjecit, quarum aliquæ partes à me paulo superius tactæ, ab eo fusissimè pertractatæ erant: quarumque ego umbram et speciem paucis verbis sequutus sum, is eminentem et expressam effigiem dicendo erat assequutus. Quam orationem, quod brevi speramus in vulgus exituram, optamus etiam ut eorum manibus teratur, qui divinis Buceri nostri laudibus favent. Nam ex ea non solum afficientur voluptate, cum in mentem redierit sanctissimæ conjunctionis recordatio, verum etiam multo magis lætitia efferentur, cum ejus integerrimos mores, vitæ exemplum innocentissimæ, authoritatis, diligentiæ, frugalitatis, modestiæ, continentiæ, omnis denique virtutis imaginem oculis suis propositam videant. Nam de invidis non laboramus, quos cum nihil ita exedit, ut alienæ virtutis prædicatio: eis nec jucunda memoria, nec grata præstantissimi viri imitatio esse potest. Sed de Parkero satis, cujus eruditam vocem malo te & reliquos ex ipsius scriptis percipere, quam me referente cognoscere. Is igitur cum peroravisset, discessum est, & reliqua celebritas in posterum diem dilata. Quo die cum de more sacra peracta essent, nec satis magnæ optimo & sanctissimo viro laudes tribui potuisse viderentur, qui omnium studia et conatus exquirendarum laudum virtute superaret: rogatus est D. Redmannus, ut quoniam authoritate & existimatione reliquis præire videretur, vellet sibi eum locum sumere, et pro concione aliquid de clarissimo viro loqui. Quod cum is se facturum libenter recepisset, sic processit, tanquam à quo populus aliquid egregium pro ipsius pietate erga bonos expectaret. Neque is omnino in eo plebis opinionem fefellit. Siquidem ex ejus oratione crevisse etiam videbatur existimatio et gloria nostri Buceri. Quæ quanquam uberrimam in se laudis segetem continebat, ita ut unam aliquam ejus particulam ornanti, deesse oratio non posset, tamen eo magis tum ipsius virtuti gratulabamur, quod ne is quidem, cujus interdum actionibus repugnabat, & à quo dissentire putabatur, ullius rei vituperandæ aut calumniandæ materiem reperire poterat. Quapropter si hominum opiniones & judicia spectes, florem attulit & speciem ornamenti superiorum oratio, hujus vero etiam defensionem. Nam quæ à veteribus amicis & omni studio conjunctissimis proficiscuntur, gratiæ nonnunquam & benevolentiæ concedi putantur: Sed cui repugnes, ab eo prædicari & ornari, id vel singularis in teipso virtutis indicium habet, quæ omnem reprehensionem effugit: vel laudatoris probos mores significat, qui paucarum rerum dissentione semota, reliquas non solet debita commendatione fraudare. Utrumvis ut fuerit, equidem præclarè nobiscum agitur, & cum Bucerum in oculis gerimus, cui nihil vituperationis loco objici potuit, tum D. Redmanni probitati gratulamur, qui è nonnulla inter ipsos de arduis rebus discordia, injuste eum lædendi occasionem noluit arripere. Nam hac mente, ut videbatur, prodiens, tot laudibus nostrum Bucerum convestivit, ut siquæ uspiam macula in ejus vita extitisset, tamen his illius ornamentis obruta planè deletaque fuisset. De quibus si roges, difficile mihi omnino est, eadem varietate & copia, qua is erat usus, distributè, dispositeque repetere. Scis enim propositis quibusdam capitibus, si quid incurrat, quod ad rem augendam minuendamve pertineat, quod ad excitandum, deterrendum, objurgandum, refellendum, commiserandum

Doctor Redmannus.

Defensio Buceri.

commiserandum spectet, quam mirabiliter id solet & magnifice tractari à nostris artificibus, præsertim in eo genere peritis, & vernacula nostra domesticaque lingua exercitatis: ut mihi instituenti ad te actorum quasi commentariolum aliquod scribere, non eodem sint artificio & ubertate singula exponenda, qua ab illis, quorum facta & dicta percenseo, explicata perpolitaque erant. Quare licet capita quædam degustanti, de reliquis conjecturam facere. E quibus sit mihi primum illud, in quo parum se dicebat Bucero & Augustino laudem tribuere: quorum in utriusque libris, cum multa divinitus conscripta reperiantur, tamen & à Bucero cum viveret quæsivisse, & ab Augustino si revivisceret quæsiturum esse, reprehendens neutrum, sed non utrique omnibus assentiens, planeque de multis dubitans, quomodo ipsi suas sententias & scripta interpretarentur. Nam & in Augustini voluminibus esse permulta cum structura verborum impedita, tum sententiarum acumine, dicendi quoque ratione fortasse non nimium perspicua, quasi aliqua caligine offusa: et ex Buceri scriptis existere nonnunquam eisdem ferè de causis dubitationem. Licere igitur de utriusque nonnullis locis hæsitantem, ab utroque quid uterque voluerit, sine contumelia sciscitari. In hanc sententiam plura: sed nihil præclarius, quam quod idem uberrimè laudatis iis commentariiis quos in D. Pauli Epistolam ad Rom. & in Davidis hymnos edidit, illud quasi corollarium adjecit: habere videlicet eos in se tam plenam & perfectam undique doctrinam Christianæ religionis: interpretationemque tam luculentam & perspicuam, ut cum illorum veterum augustissimorum hominum & virorum doctissimorum monumentis, quorum jam multis sæculis consecratæ literæ atque artes fuerunt, quosque religionis & sacrorum interpretes cuncti hos mille annos amplius asciverunt, omnibus ex partibus conferri compararique posse existimaret. De reliquis, & gaudere se dicebat, quod in multis sibi à Bucero cum viveret, esse satisfactum, nec dubitare, quin si longior ei vita suppetisset, pluribus esset satisfacturus. Itaque facilè pati à plerisque vel omnibus potius, deplorari excellentissimi viri interitum, sibi tamen affirmare propinquiorem eum dolorem esse, quam cæteris: non solum quia charior ejus vita esse cœperat, à quo tam multa didicisset, verum etiam quo deinceps à quo discat, habiturum neminem. Simul & illud dolorem auxisse suum, quod talem non obtrectatorem, sed authorem conatus ac diligentiæ suæ amisisset, qui & crebro eum domum invitaret, & ad omnem congressum se humanissimum præberet, hancque in præcipuis ejus ornamentis laudem reponebat, pluribusque verbis prædicabat, quod non difficilis ad eum aditus, non superba responsa, non insuavis, sed sine aculeis sermo, tum humanitas, consuetudo, consilium, auxilium prompta omnibus, sibi vero etiam paratissima fuere. In ipso colloquio mentem laudabat simplicem & apertam, & sine fuco meditatas defensiones, & in concedendo, si quid dandum esset, facilitatem in refellendo, si minus placeret, lenitatem. Omnino hoc à se animadversum dicebat, nunquam illum fuisse victoriæ magis quam veritatis cupidum, nec cujus in speciem gloriosior responsio, sed cujus probabilior esset, curasse, victrixque si triumpharet veritas, se victum æquo animo tulisse. Postremo, nunquam eum adiisse, nunquam cum eo fuisse congressum, quin melior, probior,

Comparatio Buceri & Augustini.

Comment. in Epist. ad Rom. & Psalm.

A Bucero satisfactum esse Redmanno in multis.

Dolet amissum Bucerum Redmannus.

Crebro ad se invitavit Redmannum Bucerus.

Facilitas Buceri in congressibus.

Veritatis magis quam victoriæ cupidus Bucerus. Bonos viros fecit Bucerus.

Redman. Gardinero et omnibus, Papiſtis opponitur.

Gardinerus in Bucerum, poſtremo libro.

probior, ſanctior vir diſcederet. Nos igitur cum hujus teſtimonium habemus, quem noſtro Bucero adverſarium, quem inimicum plerique putabant, quid Papiſtæ vociferentur magnoperè curabimus? & cum Redmannus Theologus laudaverit, quid Gardinerus juriſconſultus loquatur omnino ſpectabimus? Sit huic Bucerus homo vanus, mendax, nullius conſcientiæ, nullius fidei: Certe Redmanno, cum frequentiſſima corona, doctiſſimis viris audientibus concionem haberet, gravis, conſtans, ſanctiſſimæ vitæ, nullius in ſe veſtigium perfidiæ habere viſus eſt. Avocat Gardinerus, vel convitio potius abarcet ab Eccleſiarum miniſterio Bucerum: at Redmannus orbatum ejus opera miniſterium luget: Poſtulat impudenter Gardinerus ut ſibi reconcilietur & redeat in gratiam: offendiſſe aliquem aliquando negat Redmannus. Certet igitur cum Gardineri impudentia, Redmanni verecundia: hujus modeſtia, cum illius convitio: cumque infinito illius odio, ſpectata hujus erga Bucerum benevolentia. Sed me quoque dices incaleſcere. Equidem commoveor ab homine ingenioſiſſimo & cum acumine tum

Bucerus.

etiam dicendi facultate præſtanti, diſcerpi convitio Sanctiſſimum virum: quem nos ut patrem colebamus, ut præceptorem audiebamus, ut hominem nobis chariſſimum, cuique nos viciſſim chari eſſemus, complexi ſumus: &

Gardineri ingenium.

doleo in tam excellens ingenium tam depravatum morem incidiſſe, quod alioqui modeſtia excultum, detractaque ambitione præjudicatæ de ſe opinionis nutricula, omnibus qui noſtro hoc ſæculo excellentiſſima fuerunt, præ-

Φιλαυτία.

ſtare facile potuiſſet. Sed hunc eadem labes oppreſſum tenuit, qua ſolent præſtantiſſima plerumque ingenia obrui: & quæ ſi Sacræ literæ non eſſent, tamen vel unius teſtimonio Platonis evelli penitus è noſtris moribus delerique deberet.

Siquidem præclare eſt apud eum, Τυφλοῦται περὶ τὸ φιλούμενον ὁ φιλῶν. Quique ſe nimium amat, & ſuo aſſentatur ingenio, pravum ſe bonarum & malarum rerum, honeſtarum & turpium, falſarum & verarum judicem præbet. Pluribus hæc affero, ut ſingularis modeſtia & timor ac circumſpectio laudetur noſtri Buceri, qui ita ſe non amavit, ut omnium ſententias libenter audire, de omnibus in utramque partem diſputare, non pertinacem & durum animum afferre ſolitus ſit: ſed quemadmodum ante dixi, ita ſe gerere, ut conſtituto quod verum eſſet, æquo animo vel vincere vel vinci

Gardineri φιλαυτία.

poſſet: ex altera parte notetur Gardineri φιλαυτία, qui quam opinionem domo exportare conſueverat, quod ſe falli non poſſe putaret, omninoque turpe videretur coargui & reprehendi, eandem ſemper ſtatuit, ſpretis & contemptis aliorum quamvis doctiſſimorum ſententiis, domum ſecum referre. Sed aliter facio, quam de principio inſtitueram. Siquidem acta ſolum exigui cujuſdam temporis decreveram ad te perſcribere: nunc vero etiam in eadem Epiſtola laudationem incluſi. Sed meum in hac parte errorem (ſi modo error ſit veras alicui laudes tribuere) ſublevabit, cum tua præſtans ac divina humanitas, tum omnium qui hæc noſtra attingent, ſingularis in Bucerum amor. Qui cum ejuſmodi fuerit, quem omnes amiſſum luxerint, quem amici requiſiverint, inimici laudarint, alieni receperint, ſui ſemper præſtantiſſimum judicarint, nec horum in viventem pietas non amari, nec meum in mortui virtute renovanda ſtudium vituperari credo poterit. Funus

nus habes, luctum habes, causas nonnullas quidem, sed nec omnes nec maximas, tamen tam multas & tam graves, ut si nullæ præterea essent, satis momenti habeant, cur nos in mœrore simus. Utinam mihi vel eâ notitia daretur vel facultas, qua universam ejus vitam præclarissimè actam cognoscere, eamque literarum monumentis mandare possem. Sed brevi tempore nobis cognitus fuit, & scribendi industria vana est, cum rerum propositarum excellentiam oratione assequi nequeas. Has igitur partes Germanis hominibus doctissimis relinquo, apud quos cum diutissime vixerit, facient pie, ut quoniam & norunt quomodo vixerit, & facultate præditi sunt, velint Sanctissimi hominis vitam nobiscum communicare. *Epilogus.*

Ego pro ea facultate quam mihi Deus largitus est, dedi operam, ut in eum vita functum, ingrati non videremur, à quo vivo plurimis ornamentis afficiebamur. Vale, Cantabrigiæ è Collegio Trinitatis. Anno Dom. M. D. LI. Id. Mart.

VITA.

VITA BERNARDI GILPINI,

Viri Sanctissimi, Famaque Apud Anglos Aquilonares Celeberrimi.

A Reverendo in CHRISTO Patre GEORGIO CARLETONO Episcopo Cicistrensi fideliter conscripta, et in gratiam Popularium suorum, à quibus jamdiu vehementer desiderata est, in publicum edita.

GEORGIUS CARLETON, Episcopus Cicistrensis, Gulielmo Belussis, Equiti aurato, Salutem in Christo precatur.

S*I in Ecclesia multi essent, qualis unus erat* Gilpinus, *non existimarem operæ pretium memoriam hujus viri aliis commendare: nunc vero cùm paucissimos, aut si quod sentio dicam, nullos viderim qui normam pietatis et sanctimoniæ tam raræ secutus, exemplar aliis ad beatam vitam properantibus tam illustre proposuit, tam egregiè sustinuerit, sic sentio, exemplum tale bonis pietatis igniculos*

igniculos additurum, ut formam tam perspicuam sequantur, si fortè non assequantur. Exempla hujusmodi insignis pietatis in sanctis antiquis multa audivimus, & in scriptis eorum frequenter legimus, sed in hominibus nostri sæculi non invenimus: tantum enim absumus ab hoc zelo in pietate promovenda, ut jam metuendum sit, ne vera religio quondam cum magno studio & gaudio suscepta, nunc à nonnullis cum fastidio rejecta, tandem subruatur: etenim experientia sæculorum anteactorum satis nobis hanc veritatem confirmavit, profanos mores religionis ruinam secum traxisse, ut ne dubitemus deinceps etiam tracturos. Non dubitamus in tanto antiquæ sanctimoniæ caligine, Gilpini *vitam evolaturam, sicut noctuam inter alias aves multis invisam. Nec idcirco supprimendam puto, habeant alii quod mirentur, alii quod illudant, alii quod imitentur. Tu vero vir inter paucos præstans habes quod votis multis desiderasti. Scriptum hoc multos jam annos apud me delituit, editionem diutius distuli, consultò ne forte se læsos querantur, qui ab hac sanctimoniæ forma procul abesse videntur: sed mei instituti erat neminem lædere, omnes quantum in me est juvare. Si quis se hoc scripto adjutum sentiat, hoc tibi debere se agnoscat, qui sollicitatione tua hoc qualecunque scriptum à me extorseris. Cumque eo loci degas in qua* Gilpini *vita tota et virtus optimè nota sit, cumque tam enixè hoc à me efflagitaris, quis dubitare potest præstantem virum esse oportere, qui tanto studio* Gilpini *memoriam conservandam procuraverit? Hic tuus insignis animus coegit me, ut tuo nomini hanc opellam dedicarem, ut & religiosi animi tui in* Gilpinum, *& amoris in te mei testimonium extaret.* Vale.

VITA
BERNARDI GILPINI.

BERNARDUS GILPINUS natus *Kentmire* in comitatu *Westmorlandiæ*, Anno Domini 1517. ex antiqua familia et clara. Patrem habuit *Edwinum Gilpinum*. *Edwini* frater senior occisus erat in prælio apud *Bosworth*. Qui quintus erat hæres à *Richardo Gilpino*, qui tempore regis *Johannis* donatus erat agro illo *Kentmirano* à Barone *Kendaliæ* pro meritis egregiis in bello et in pace. Hic *Richardus* est ille qui aprum sylvestrem occiderat, qui in montibus proximis tanquam aper *Erimanthi* furens, plurima damna populis intulerat. Hinc est, quod in armis Gentilitiis *Gilpini* gerant aprum. Matrem habuit *Margaretam*, filiam *Gulielmi Laton* de *Dalamain* in *Cumbria*, ex antiqua familia, et bellicoso illo sæculo illustri, ex qua plures equites viri fortissimi prodierunt.

Bernardus vix infantilem exuerat ætatem, quum futuræ sanctimoniæ indicia quædam ædiderat: fraterculus quidam circumibat victum quæritans, et ut animos hominum perliceret ad beneficentiam, concionandi zelum quendam ostentabat. Erat hoc hominum genus sordidum, et improbum. Quidam eorum habere satagebant formam pietatis virtutem ejus abnegantes. At alii ne formam quidem retinuerunt. Hic erro domum *Gilpini* patris accesserat die Sabbati, quasi crastino die Dominico concionaturus. Susceptus erat satis liberaliter: Nam ex istis locustulis offendere quenquam erat piaculum. Bonus frater inter cœnandum ingluviem invitabat, et potandi finem bellua non ante fecerat, quàm ebrius pudendum spectaculum tàm castæ, sobriæque, familiæ præbuisset. At crastino die veluti sanctulus de cœlo subito lapsus ad concionem populum convocat. Inter concionandum bona quædam verba eructans, contra vitia quædam excandescere, adeoque etiam contra ebrietatem ausus fuit intonare. *Gilpinus* puerulus qui tum loqui cœperat, postquam invsam hominis fœditatem ex hesterna cœna collegisset, nunc audiens belluam intonantem contra illa vitia, quæ ipse perpetraverat, sicut erat propè matris gremium in templo, exclamat subitò his verbis: Mater audin quomodo iste contra ebrietatem loqui audet, qui erat in nostra domo hesterna nocte ebrius. Mater pueri os manu opposita impedire properat, ne plura effunderet. Parentes pueri ingenium ex variis indiciis perspicientes, eum bonis litteris sedulo educandum curarunt. Condiscipulum habuit *Edwinum Airium*, quem propter ingenium et spectatam

tam

tam probitatem postea colebat. At reliquos omnes *Gilpinus* ingenii acrimonia longè post se reliquit. Itaque cum laude decurso in schola tyrocinio, à parentibus, qui jàm spem magnam conceperant de filio suo, mittitur *Oxonium*. Tunc temporis *Oxonii* erant omnia in literis, et religione turbata et barbara rubigine obducta. Agebat *Gilpinus* annum decimum sextum, quum se *Oxonium* contulerat. Is erat annus Domini 1533. In Reginensi Collegio susceptus mirificè in bonis litteris profecit. In operibus *Erasmi* studiosius hærebat, sicut omnia illius sæculi ingenia bona. Ad Dialecticæ & Philosophiæ cognitionem sedulo ferebatur, in quibus excellere videbatur, & in scholis dominari. Addidit humaniores litteras, Grecæ, & Hebraicæ linguæ peritiam singularem, in quibus literis *Neli* opera, & amicitia utebatur, cui cum *Gilpino* ex studiorum similitudine familiaritas intercesserat. Is erat socius collegii Novi, & posteà Hebraicarum literarum professor *Oxonii*. Post aliquot annos in his studiis gnaviter collocatus, ita clarus *Gilpinus* charusque suis *Oxoniensibus* esse cœperat, ut nullum literarum præmium videretur, quin infra *Gilpini* virtutem subsederit. Quærebantur tum doctiores atque insigniores viri,qui Ædem Christi noviter tunc *Oxonii* inchoatam complere, & bonarum literarum laude ornare possent. Inter eos imprimis ascriptus erat *Gilpinus*. In religione veritatem, & sinceritatem non tum obtinuerat, qui in traditionibus Ecclesiæ Romanæ fuerat institutus: Neque enim religionem & pietatem ad verbi divini normam, sed ad paternas & per manus susceptas traditiones plerique tum temporis revocabant. Hærebat aliquamdiu animus ad sancta compositus, in tenebris, & præjudiciis interceptus non sine aliqua antiquitatis umbra sub superstitionis onere luctabatur. Fortior adversus vitia & sordes, quam adversus paternas traditiones. Itaque tum temporis magnum causæ Pontificiæ momentum videbatur *Gilpinus*. Disputabat publicè contra *Johannem Hooperum*, qui postea Episcopus *Vigorniensis* erat, ac tandem gloriosus Christi Martor. Mortuo Rege *Henrico* octavo, quum jam *Edwardus* sextus regnum obtineret, ejus munificentia & pietate adductus *Petrus Martyr Oxonii* sacras literas docebat. Huic obsistere nitebantur sophistæ *Chedsæus*, *Morganus*, *Westonus*. Qui *Gilpinum* etiam cupiebant adducere, ut Martyri majorem ex ejus consilio & auxilio crearent molestiam, atque ea res tandem eò devenerat, ut *Gilpinus* productus fuerit ad disputationem contra *P. Martyris* positiones. Ex quo conflictu *Gilpinus* ut causam susceptam tueretur, accuratius cœpit Scripturas & Patres antiquos excutere. Quoque majori studio ad susceptum causæ patrocinium incubuerat, eo minorem causæ fiduciam habere cœperat, putabat se pro veritate decertaturum, quam invenire pro virili certabat. Sed dum veritatem ardentius quæreret, paulatim agnoscere cœpit errores suos. *P. Martyr* subinde profiteri solebat se non multum moveri de *Westono*, *Morgano*, aliisque similibus: At de *Gilpino*, inquit, vehementer commoveor, qui sincero animo omnia aget & loquitur. Reliqui de ventre suo videntur solliciti, levissimi homines ambitionis & cupiditatis quasi vento feruntur. At *Gilpinus* morum gravitate & laudatissimæ vitæ testimonio subnixus, causam quam suscipit virtute sua cohonestare videtur. Sæpiusque Deum orabat,ut *Gilpini* animum ad omnia honesta studia compositum ad

veritatem tandem convertere dignaretur. Valuit *P. Martyris* oratio apud Deum. Nam ex eo tempore non subito, sed ut ipse fatebatur, pedetentim ad veritatis agnitionem accessit. Magnam *Oxoniensibus* lucem intulerat *Martyr* ad veritatem Theologiæ, & ad humaniores literas illustrandas. *Gilpinus* ex eo acrius studio, & præcibus incumbere statuit, ut veritatem investigaret. Itaque controversiam quæ inter ipsum & *Hooperum* fuerat, scriptis etiam mandare constituit. Sed in ea controversia explicanda dum accuratius ea versat quæ refutare decreverat, dum altius rimatur, & ad Scripturæ authoritatem Ecclesiæ instituta revocat, sine qua nec Eclesiam aliquam esse cognoscebat, sensit se facilè victum, & à veritate vinci gaudebat. Scripta illa inter *Gilpini* scrinia reperta, ingenuam confessionem & veritatis vim, adeoque misericordiam divinam in ejus conversione declarant. Dum religionem Pontificiam accuratius examinat, plurimos errores in Ecclesiam irrepsisse coactus est agnoscere, qui salutis negotium impediunt & obscurant. Adeo ut iis, qui sitiunt justitiam & veritatis cognitionem, magno sint offendiculo. Videbat plurimas sanæ doctrinæ corruptelas & commutationes: de septem sacramentis ante *P. Lumbardum* magnum silentium reperit: cœnæ Dominicæ usum sub una tantum specie contra expressas Scripturas tradi, transubstantiationem à scholasticis confictam esse. In Sacramento doctrinam operis operati nuper natam: Missam ex Sacramento in sacrificium conversam. In Ecclesia ubi omnia ad ædificationem populi instituta sunt, omnia contra ædificationem populi in lingua ignota peragi: imaginum adorationem institui contra expressum præceptum Dei. Dum istis cogitationibus distraheretur, ecce in concilio *Tridentino* regula fidei immutata perculsit ejus animum. Nam ex antiquis scriptoribus adeoque etiam ex recentibus, *Lumbardo*, *Scoto*, *Aquinate*, et similibus observaverat, regulam fidei tantum è divinis Scripturis petendam esse: at in consilio *Tridentino* videbat traditiones humanas æqualem locum paremque autoritatem cum verbo Dei obtinere. Cumque intelligeret traditiones istas nihil aliud esse, quam perversas & inversas sacrarum Scripturarum interpretationes, à Pontificibus Romanis excogitatas, & inter Decretales Epistolas insertas; tum Decretales illas Epistolas omnino supposititias esse, quod multorum eruditorum virorum testimoniis probatur, ipsorumque adeo Pontificiorum confessione, ut indubitatum agnoscitur: tanta rerum confusio his posterioribus sæculis orta in Ecclesia, *Gilpinum* ad veram pietatem anhelantem, eo tandem adegerat, ut subdubitare cœperit, Papa næ sit Antichristus ille in Scripturis prænuntiatus, Ecclesiaque Pontifica planè Antichristiana. Nam quid est sese efferre & opponere adversus quicquid dicitur Deus aut numen: adeo ut in templo Dei tanquam Deus sedeat præ se ferens se esse Deum? Si hoc non sit quod Papa sit universalis Ecclesiæ caput, Dominus, Monarcha, & tanquam Deus: quod verbum Papæ defendatur esse tanquam verbum Dei? Nam cujus verbum est tanquam verbum Dei, quomodo is non erit tanquam Deus, & sese opponens Deo, & præ se ferens quod sit Deus? Verbum autem hoc, quod dicitur verbum Dei non scriptum, est ex impurissimis lacunis illis Decratalibus ortum, hoc est, ex supposititiis, & falsis scriptis concarcinatum. Atque hoc verbum quod nullo modo est comparandum verbo honesti viri, est

verbum

verbum Dei non ſcriptum, pari pietatis affectu cum ſacris Scripturis ſuſcipiendum. Numquid Antichriſtus cum venerit (ſi quis alius adhuc venturus ſit) majore Chriſtum, & ſacras Scripturas injuria aut blaſphemia afficiet, quam Papa facit? Hic tandem ſubinde ſuſpenſus hærebat. Nam quis putaret Papam eſſe Antichriſtum? Quis hoc dicere auderet ante *Mart. Lutherum!* Sic igitur ſecum ipſe verſabat: Si Papa ſit Antichriſtus, video non ſolum probabiles ſed & neceſſarias cauſas diſcedendi ex Eccleſia Pontificia: Sin Papa non ſit Antichriſtus, non video ſatis firmam diſcedendi cauſam. Diſcedere ab Eccleſia non licet; diſcedere ab Antichriſti Eccleſia non ſolum jubemur, verum etiam horrendam Dei vivi iram, & minas fulminatas videmus in eos, qui in *Babylone* illa Antichriſti ſynagoga permanſerint: Quum cœleſtis vox dicat, *Apoc.* 18. *Exite ex ea, Populi mi*; & denunciatur, *accepturos ex plagis ejus, quicunque participes fuerint peccatorum ejus.* Hic igitur hærebat aliquandiu: Quia niſi Papa proderetur Antichriſtus, non videbat quomodo deſerere Eccleſiam illam potuiſſet diuque quærendo, legendo, orando, meditando in hoc incubuit ut veritatem indagaret. Ex antiquis patribus *Tertulliano*, *Hieronymo*, *Ambroſio*, *Auguſtino*, *Chryſoſtomo*, *Cyrillo*, aliiſque obſervabat, locum illum quo deſcribitur *Antichriſtus*, 2 *Theſſ.* 2. *Id quod nunc tenet, tenebit donec de medio tollatur:* ſic exponi, ut de Romano imperio intelligatur: ut imperium Romanum quod tunc tenebat, teneret locum ſuum, donec Antichriſtus venerit, qui Romani imperii ſedem ſit occupaturus. Deinde cum eodem loco dicitur non prius venturum Chriſtum, quàm venerit diſceſſio, hoc etiam ſimiliter impletum obſervabat. Diſceſſionem immanem factam videbat Eccleſiæ Romanæ à primitiva ſimplicitate & veritate. Deinde alteram etiam diſceſſionem non minus manifeſtam Eccleſiarum ſcilicet reformatarum ab Eccleſia Romana.

Gilpinus dicere ſolebat Eccleſias Proteſtantium non aliam firmam & ſolidam ſuæ diſceſſionis rationem reddere potuiſſe præter illam, Papam ſcilicet eſſe Antichriſtum. Nam ab Eccleſia Antichriſti diſceſſionem mandatam intelligebat ex monito illo cœleſti: *Exite ex ea, populi mi*; *ne participes ſitis peccatorum ejus, et ex plagis ejus accipiatis: Apoc.* 18. 4. Quo loco S. *Johannes* diſertè prænuntiat populum Dei evocandum fore ex Eccleſia Antichriſti: nihil tertium hic reliquum, vel Romanam Eccleſiam non eſſe deſerendam, vel Papam pro Antichriſto habendum; è cujus Eccleſia Dei Eccleſia cœleſti voce & mandato evocatur. Jam vero hæc omnia eventus, qui eſt prophetiarum interpres, nobis certiſſimus comprobavit. Multis jam ſæculi vidimus regnum illud quod Apoſtolorum temporibus obtinebat è medio ſublatum. Et in ejus loco regnum Eccleſiaſticum erectum, quale ſæculis anteactis in Eccleſia nunquam fuerat viſum. Vidimus horrendam diſceſſionem Eccleſiæ Romanæ ab antiqua Eccleſiæ puritate & virtute. Vidimus & quotidie videmus populum velut cœleſti voce evocatum, exeuntem è *Babylone*, id eſt, ex Eccleſia Antichriſti. Oculi noſtri viderunt hæc completa, quæ tot ſæculis ante hæc tempora prædicta legimus. Hæc *Gilpini* animum vehementer moverunt, ut Eccleſiam in verbo Dei monſtratam ſequeretur. Eccleſia Romana regulam fidei integram ſervabat, antequam in *Tridentino Concilio* regula illa fuerat mutata. Tum neceſſario videbatur

exeundum ex illa Romana Ecclesia, ut vera & evocata illa Ecclesia sequeretur verbum Dei. Hæc enim evocatio peculiarem Ecclesiæ conditionem videbatur designare. Sic *evocatus Abraham ex Ur Chaldæorum, evocatus populus Israel ex Egypto, evocati Judæi ex Babylone post captivitatem septuaginta annorum:* ac tandem ad illam formam evocata Ecclesia reformata ex *Babylone* mystico, sive Ecclesia Romana. Hæc admirando Dei consilio & potenti manu confecta videbantur. Igitur exeundum necessario videbat & Ecclesiam illam Apostaticam deserendam. Verum hæc non impetu, sed lento molimine egit.

Interea *Cuthbertus Tonstallus Dunelmensis* Episcopus *Gilpinum* suis sumptibus ad exteras Ecclesias visendas mittere decrevit. Erat *Tonstallus* matris *Gilpini* avunculus. Sed antequam peregrè proficisceretur evocatus ad aulam concionem habuit coram Rege *Edwardo* sexto de Ecclesiarum rapinis. Concio illa publicè typis excusa extat. Deinde ad peregrinandi studium se contulit. Amicorum cura sacerdotium ei collatum erat. Illud sacerdotium *Tonstallus Gilpino* retinendum suadebat, ut impensas itineris facilius toleraret, honestiusque sese ac liberalius exciperet. At *Gilpinus* cum parvo temporis spatio sacerdotium retinuisset, ante profectionem amicum quendam ad se vocavit, quem hominem pium & doctum, & in sacri ministerii functione impigrum cognoverat, huic sacerdotium ipsi non multo ante collatum, resignatione sua conferendum procuravit. Quod ut resciverat *Tunstallus Gilpinum* increpat. Ego, inquit, tui curam gero, & tu curam meam tanquam mutilem projicis. Sed ego præmoneo quod tu his artibus mendicus morieris. *Gilpinus* primo verbis officiosis Episcopi optimè de se meriti animum placare studet. Deinde subjungit, se sacerdotio renuntiasse necessario, quod quieta conscientia retinere non potuerat. At, inquit, Episcopus cum dispensatione retinere potes, & tecum in hac re dispensabitur. Respondet *Gilpinus*, at qui Diabolus nulla dispensatione, aut ullis vinculis retinebitur, quin me absente in populi mihi commissi perditionem ruat. Et vereor quàm mihi sit inanis responsio apud Deum villicationis meæ rationem exegentem, si dixero mecum dispensatum fuisse dum Diabolus disperderet. Qua responsione Episcopus videbatur offensus. Sed perspecta sancti animi sinceritate *Gilpinum* in majori honore habere cœpit. Minabatur tamen sæpius, sicut *Gilpinus* referre solebat: per patris animam, quo verbo Episcopus familiaris uti consuevit, eum moriturum mendicum. Profectus est primum *Machliniam* ad *Georgium* fratrem ipsius literis eò vocatus, deinde agebat *Lovanii*, *Antverpiæ*, & *Lutetiæ*. Postquam ex *Anglia* discederet, accepit literas à *Georgio* fratre quibus monitus erat, ut fratrem *Machlineæ* conveniret. Quia quædam haberet ipsi coram communicanda quæ literis expediri non facilè possent. Itaque *Machliniam* ad fratrem properavit. Postquam congressi fuissent, intellexit *Gilpinus* causam quare eò vocatus esset, nihil aliud fuisse, nisi ut à fratre persuaderetur sacerdotium excipere, quo aleretur dum exteras Academias lustraret. *Gilpinus* in angustiis interceptus videbatur, noverat se nuper Episcopi animum hac de re offendisse, videbat Episcopi consilio hoc negotium à fratre *Georgio* agitatum. Tandem literas ad *Tonstallum* Episcopum in hæc verba transcripsit.

Domine

Domine mihi plurimum honorabilis, omnique officio mihi colende, Amplitudini tuæ celandum non existimavi, fratrem meum nuper mihi scripsisse, ut omni excusatione postposita ipsum Machliniæ *convenirem, habere se quæ mecum agat de necessariis rebus, quæ literis expediri non possent. Quum conveniremus intellexi nihil aliud esse, nisi ut tentaret an sacerdotium suscipere velim, dum interea me in Academia studio continerem. Quod si hanc profectionis causam præsentissem, non arbitrarer necesse, studium meum interruptum iri, ut* Machliniam *proficiscerer. Hoc enim cum omnibus doctis jam mihi discussum fateor, maximè vero cum Sanctis Prophetis, & antiquissimis piissimisque à Christi seculo Scriptoribus, quod mihi fiducia firma manet, quamdiu vixero nunquam conscientiam meam ex ea re onerare, nec sacerdotium ea conditione suscipere, ut interim absens ab eo sim. Ille mihi retulit dominationem vestram ad ipsum scripsisse, libenter velle in me sacerdotium conferre; vestramque dominationem, cæterosque amicos meos, (inter quòs unus ipse fuerat) existimare me nimis scrupulosæ conscientiæ in ea re fuisse. Ad quod respondi. Si scrupulosior sim (quod ego non puto) res tamen est ejus generis, ut malim in ea re paulo strictior esse quam conscientiæ meæ fræna laxare. Quandoquidem mihi semel persuasum est, offensionem Dei me non incursurum vitando sacerdotium tale, cui non possum residentiam præstare, quamdiu de aliis non male judicem. Quod me facturum spero. Imo pro omnibus qui curam habent animarum quotidie Deum oro, ut curæ sibi commissæ ita possent Deo rationem reddere, ut & Dei gloriæ maximè cedat, & Ecclesiæ ædificationi. Dixit ille mihi: Noluisse dominationem vestram sacerdotium mihi conferre, quin ut Ecclesiæ prospicietur tam benè, ac forte melius mè absente quàm si præsens essem. Ad quod respondi me non dubitare quamplurimos in Anglia esse multo præstantiores, qui curam suscipiant, quam ego sim. Ac proinde illud imprimis opto, ut illi & officium, & beneficium retineant, ut & animas, & corpora pascere possint, sicuti omnes pastores teneri arbitror. Quod vero ad me attinet, non possum conscientiæ meæ persuadere, ut commodum ex eo suscipiam, in quo alii labores suos ponunt. Nam si alius tanta fide atque industria duceret, & prædicaret, quanta S.* Augustinus *non tamen existimare possum me aliorum laboribus exoneratum. Quod si conscientiæ meæ vim intulero, ut ea conditione vel hic, vel in alia quacunque Academia manerem, conscientiæ inquietudo non omnino permitteret, me in studiis proficere. Hoc tempore Deo gratias ago, gratam in studiis quietem nactus sum prope fratrum minorum monasterium, ita ut ad egregiam fratrum bibliothe-*

cam quoties volvero libere possum accedere. Utor familiaritate doctissimorum virorum, nec unquam majori discendi studio tenebar. Proinde quum ex Georgio *fratre meo intelligam, dominationem vestram porro etiam de sacerdotio mihi conferendo cogitare, (quæ res studia mea interrumperet,) audaciam sumpsi singularem, (dominationis vestræ benevolentiam cognitam, ac perspectam habens) quâ mentem meam liberè bonitati vestræ aperirem. Humiliter obsecrans ut dominotio vestra permittere velit me liberum ab Ecclesiastica cura vitam agere, quo quietius studiis incumbam. Et quoniam intelligo dominationem vestram sollicitam esse, qua ratione mihi prospectum esse posset, si Deus vestram dominationem jam ætate gravem ex hoc mundo vocet, ne te illa cura moveat obsecro. Nam si ad necessitatem redactus fuero, non dubito me brevi tempore lecturam aliquam obtinere posse vel in hac Academia vel alibi, ubi tempus non frustra impendam, quæ vitæ ratio magis mihi placet, quam si sacerdotium susceperim. Christus precor dominationem vestram custodiat.* Lovanii. 22 Novemb. 1554.

Hactenus *Gilpinus*. Ecquis ex hodiernis nostris hiantibus corvis sacerdotia majore artificio acquirere, quam hic vitare laboraverit? Tum temporis, cum primum ad transmarinas regiones migraverat, agebat plurimum *Lovanii*, deinde *Lutetiam* profectus est.

Dum esset *Lutetiæ*, curabat *Tunstallus* Episcopus, ut liber quem tum temporis scripserat, de veritate corporis, & sanguinis Christi Domini in Eucharistia, *Gilpini* diligentia excuderetur. Scio Pontificios quosdam *Gilpino* objecisse, quod ab eo opus illud corruptè depravatum esset præter autoris sententiam. Me etiam audiente dum posthæc *Houghtona* sub *Gilpino* literis operam darem, *Franciscus Wicklefus* admonuit *Gilpinum* de rumore depravatæ æditionis. Ille quum variis rationibus diluisset hanc suspicionem, tandem protulit literas *Cuthberti Tunstalli*, in quibus maximas ei gratias egit Episcopus, quod opus illud summa fide ac diligentia ab eo ederetur.

Lutetiæ Gilpinus in ædibus *Vascosani* agebat. Cum viris doctis contulit. Dum doctorum sententias quæreret de iis rebus quæ ipsius animum permoverant, ita plurimum respondebant illi, non ut pacem conscientiæ spectarent, quam ille unicè quærebat; sed ut Ecclesiæ traditiones firmarent. Erat tum *Lutetiæ Nelus*, quo cum liberius agit *Gilpinus*, ut utrique ad veritatem aspirarent. Erat inter eos fortè Sermo de cultu imaginum. *Gilpinus* graviter commovebatur, quod Idololatriam verbis quidem Pontificii damnarent, & tamen populi passim permitterent cultum imaginum. Quærebat quo conscientiæ solatio quis posset incurvare se coram imagine, & nonne, inquit, hæc est idololatria prohibita in secundo præcepto decalogi? Hoc ex eo quærebat libentius *Gilpinus*, quia observaverat hominem pertinacius hærentem in Pontificiis placitis. Respondet *Nelus* distinctione usitata de idolo, & imagine. Imagines Sanctorum non esse idola. Ac proinde nec venerationem imaginum esse idololatriam. *Gilpinus* subintulit, in secundo

secundo decalogi præcepto non est idoli mentio. Sed prohibetur incurvari ad sculptile, aut ad aliquam similitudinem eorum quæ sunt in cœlis, vel in terris, vel sub terris. Ubicunque sint prohibetur prostratio ad similitudinem eorum. Et quid facit idolum? faber fingit similitudinem hominis cujuspiam, fabricata imago non est idolum. Sed cultus facit idolum. Itaque Apostolus dicit, *idolum nihil esse, quia unus tantum Deus est.* In cogitatione colentis videtur esse aliquid, sed id quod cogitatio colentis apprehendit, revera nihil esse in mundo. Itaque idolatria est cultus Deo debitus creaturæ exhibitus. Qui vero inter orandum incurvant se coram creatura quacunque exhibent creaturæ cultum Deo debitum. Divinum mandatum prohibet, ne faciant sibi sculptile, aut similitudinem alicujus creaturæ. Faciunt sibi qui faciunt in religiosum hunc usum, prohibet etiam ne se incurvent coram tali creatura: Nam qui sic faciunt, creaturæ serviunt, eamque colunt. Frustra est hic distinctio in Latriam & Douliam, (quæ verba idem planè significant;) quia distinctio illa tollitur per expressa mandati verba, non incurvabis te eis. Prohibetur incurvatio, quod tamen passim fieri videmus. *Nelus* ad hæc: quæ, inquit, instituta sunt in Ecclesia, non temerè mutanda sunt. *Gilpinus* respondit, non est potestatis nostræ mutare Ecclesiæ instituta. Sed quia non possum mutare ea quæ sunt in Ecclesia instituta, illud mihi imprimis laborandum superest, ut meipsum mutem, & ad sincerum Dei cultum transferam, quod gratia Dei præstabit.

Profiteri solebat se dum inter Pontificios versaret multa observasse, quæ animum ejus ab illa religonis specie abalienaverant. In articulo justificationis summam hominis consolationem consistere intelligebat. Quem articulum ita videbat, in Papismo obscurari, ut solida consolatio tolleretur. Itaque Scripturam & Patrum scripta diligenter versabat.

Reversus in *Angliam* temporibus *Marianis*, Ecclesiam cum magno dolore vidit sanguine & flammis oppressam: ab Episcopo *Tunstallo* invitatus ad Rectoriam de *Esington*, cœpit verbum Dei prædicare, vitia quæ in Ecclesia regnabant acrius reprehendit. Salutis doctrinam simpliciter & solidè proponebat. Qua in re multos invenit adversarios maximè Ecclesiasticos, quorum vitia redarguerat.

Erat inter Clericos *Dunelmenses Dunstallus* quidam rector Ecclesiæ in illa Diœcesi. Hic erat animo in *Gilpinum* infensissimo, ipsumque sæpius apud Episcopum accusabat quasi hæreticum, meritoque cum aliis hæreticis comburendum. Episcopus à sanguine fundendo abhorrebat, leniter cum eo agebat, eumque ab adversariorum machinatione eripuit.

Audivi *Antonium Carleton* narrantem, (is tum in Episcopi familia degebat,) capellanos Episcopi cum *Gilpino* sermones habuisse de *Luthero*: quærebat unus quid de *Luthero* ejusq; scriptis sensisset? *Gilpinus* fatebatur se *Lutheri* scripta non legisse. Ego, inquit, sacras Scripturas, & de iis patrum sententias imprimis mihi explorandas proposui. Recentiorum scripta levius attigi: Quanquam si antiquis consenserint, non repudio. Unus ex iis *Gilpini* propositum laudabat. Benè, inquit, cum Ecclesia ageretur, si veterum scripta omnibus in honore fuissent. Non enim tantopere novorum hominum novæ opiniones Ecclesiam turbarent: quales sunt istæ novæ opiniones *Lutheri*. At *Gilpinus* novi, inquit,

homines antiquas producant ſententias non hominum novitas aſpernanda eſt: Sed doctrinæ antiquitas eſt ſuſcipienda. Illi ſtatim ſubdole *Gilpinum* ad diſputationem protrahunt, de Sacramento Altaris duo quærebant de reali præſentia, & tranſubſtantiatione: De reali præſentia *Gilpinus* fatebatur ſe nihil habere ſolidi, quod contra realem præſentiam opponi poſſe videretur ipſi. Myſterium, inquit, puto in ea re latere, ſupra captum meum, venerandum potiùs, quàm contentionibus exponendum. Rogabant ergo de tranſubſtantiatione quid ſentiret? Reſpondit ille non eſſe neceſſe ut credamus ea quæ in verbo Dei fundamentum ſolidum non haberent. Non ergo credis, inquiunt, quod credit Eccleſia? Reſpondit *Gilpinus*, eccleſiam illud non ſemper crediſſe: tenet me fides Catholica, ſed fides Catholica non mutatur. Ego video in hac re mutationes, quales fides Catholica non patitur. Rogant illi quas obſervaſſet mutationes in fide de Sacramento Altaris? Ille rurſus nihil, inquit, de tranſubſtantiatione in antiqua Eccleſia auditum, aut ſcriptum reperi. *P. Lumbardus* vel primus vel inter primos mutationem ab antiqua fide induxit. Sed quid vobis videtur? Num in tranſubſtantiatione panis convertitur in carnem & ſanguinem Chriſti? Reſpondent hoc ſe ſine dubio credere. At inquit *Gilpinus*, *P. Lumbardus* qui primus in hâc re antiquam fidem mutarat, hoc non credidit. Nam ſic habet ille: *Lib.* 4. *D.* 11. *F.* Non fit converſio panis niſi in carnem, nec vini niſi in ſanguinem. Id ſi verum ſit, ſine dubio ſequitur in pane converſo non eſſe ſanguinem. Quærebat ab iis quomodo hæc conciliarent? hærebant illi, nec habebant quod dicerent, quia *Lumbardi* verba perſpicua negant in pane converſo eſſe ſanguinem, aut in vino converſo eſſe carnem. Quos quum *Gilpinus* hæſitantes viderat, agnoſcite inquit, fidei Catholicæ immutabilitatem. Tranſubſtantiationis mutationes videmus. Nam quum *Lumbardus* mutationem aliquam docuerat, non aliter converſionem illam intelligendam voluit, niſi ut panis converteretur tantum in carnem, vinum tantum in ſanguinem. Neque aliter tum temporis converſionem in Sacramento Altaris intelligebant: donec à *Thoma Aquinate* concomitantiæ commentum ederetur. Intelligebat *Aquinas* difficultatem, itaque introduxit adminiculum illud de comitantia, ut ſcilicet propter concomitantiam in pane converſo ſit & caro & ſanguis. Sed hæc ſunt novorum hominum inventa. Fides Catholica reſpuit inventas mutationes in fide. Dum illi ſubmiſſiore voce diſputarent à tergo Epiſcopi, qui tum fortè ante focum ſedebat, (erat enim bruma:) Epiſcopus ſellam in qua ſedebat retrorſus paulo longiùs reclinabat, ut audiret quid illi inter ſe dicerent. Cum autem loquendi finem feciſſent, converſus Epiſcopus ad eos, capellanis ſuis ait Anglico ſermone: *Fathers ſoule let him alone, for he hath more learning then you all.* Hoc eſt, per patris animam deſiſtite, nec ei moleſti ſitis, nam eruditior eſt vobis omnibus. Dum *Eſingtona* ageret, verbum Dei populo ſedulò annuntiavit. Erat Archiadiconatus *Dunelmenſis* annexus Rectoriæ de *Eſington.* Itaque *Gilpinus* ad aliquod tempus utraque officia exercebat: fortè autem cùm *Gilpinus* intelligeret Epiſcopum tantam ſui curam habuiſſe, ut etiam de augendo ſalario cogitaret, ſatis ſuperque ſibi proviſum eſſe dicebat, & Epiſcopum rogabat, ut aut Rectoriam, aut Archidiaconatum per ipſius voluntatem ſibi deponere liceret:

ret: Nam eorum alterum, inquit, sufficiet: utraque simul conjuncta sibi nimis onerosa videri. Episcopus videbatur irasci: Non ego te, inquit, præmonui moriturum mendicum? Ego illa duo conjuncta invehi, & conjuncta relinquam. Non multo post tempore *Gilpino* contulit Rectoriam de *Houghton*: parochia est amplissima, quatuordecim villas continet cum latifundiis. *Gilpinus Houghtona* susceptus diligentissimè in officio concionandi perseverabat, ædes collapsas restituit: Domus illa videbatur tanquam Episcopi palatium. Nec facilè invenies inter multas domus Episcopales, quæ cum illis ædibus conferantur, si varietatem ædificiorum spectes, & situs elegantiam. Dum *Houghtona* ageret *Gilpinus*, non illius tantum Ecclesiæ, sed multarum etiam Ecclesiarum cura animum ejus permovit: videbat, dolebatque quod multæ Ecclesiæ per illum quem vocant impropriationis morbum dissipatæ viderentur, & pastoribus destitutæ. Nam Rectoriis à laicis occupatis non restabat quod pastorem alere potuit. Laici quippe illi tenues ac sordidos Presbyteros quærebant, qui matutinas & vespertinas legere populo possent. Nec amplius aut isti præstare, aut illi curare solebant. Ecclesiæ desolatio, & ignorantia plebis sanctum *Gilpini* animum movebant. Itaque proposuit sibi quanta potuit cura & vigilantia non damnum resarcire, quod erat impossibile, at officium suum præstare qua potuit, ut veritas propagaretur, & Deus glorificetur. Desolatio illa Ecclesiarum maximè apparebat in *Northumbria*, & propinquis regionibus, quæ *Riddesdall & Tindall* vocantur. Nam illis regionibus, illo præsertim sæculo, verbi Dei annuntiatio nunquam audita fuit, nisi per *Gilpini* ministerium. Quotannis semel ad eos excurrere solebat. Ad hoc negotium opportunitatem arripere solebat, ad festum Nativitatis quando itinera propter frigora & nives molestiora aliis videbantur. Tempus illud ei maximè placebat, quia tunc plures dies festi concurrerent, & populus facilè diebus festis conveniret: Alias non tam facilè aut crebrò cogendus. Magnam sui venerationem apud illas gentes conciliavit, tum concionando, tum pauperibus nummos distribuendo in illis itineribus, aliquando nocte interceptus, in nivibus pernoctabat. Interceptus necessitate illa, jubebat *Gulielmum Airium*, quem secum frequenter habebat, equos circumagere, nec quietem ullam aut sibi aut equis permittere. Ipse interim circum cursitabat, aut ambulabat, nec sustinuit quietem capere: Domi assiduus erat in ministerio & pauperum cura. Erat *Houghtonæ* viculus in oppido ad pauperum habitationem assignatus, ad eorum alimoniam providebat singulis septimanis die qui dicitur *Jovis*, ut olla magnæ amplitudinis & capacitatis carnibus elixatis plena pauperibus destinaretur. Nec *Houghtonæ* tantùm, sed ubicunque opportunitas erat, pauperum curam habebat, ita ut communi consensu popularium, pater pauperum diceretur. Quodam die dum in itinere fuisset, erat colonus quidam in arando agro versatus, cum subitò unus ex equis coloni in terram collapsus, vel morbo vel molestia extinctus occubuit. Colonus ille & qui præsto erant collapsum equum quibus potuerant viribus attrahere satagebant, ut aliquo modo si fieri possit, erigerent. Sed id frustra fuit, nam equus mortuus jacuerat. *Gilpinus* fortè præteriens, eventum rei expectabat. Postquam autem equum videret nullo labore suscitandum, colonumque dolenter mortem equi ferre, exclamantem

se casu illo vehementer afflictum: *Gilpinus* jussit famulum desilire de equo suo, & sellam Ephippiumque patienter ad proximum oppidum portare: Equumque illum cui famulus insederat colono tradidit. Exclamat colonus se non posse pretium numerare equi tam robusti. *Gilpinus* bono inquit, animo esto, tunc pretium solves equi quando ego petiero, interim in opere tuo pergas: frequenter dum iter faceret, egenos hoc modo sublevare solebat. Quum nudos pauperes reperisset, indumenta sua exuebat ut nudos tegeret: Ad mensam etiam plerumque pauperes alebat.

Quum *Elizabetha* beatæ memoriæ regina post truculenta sororis tempora regnum auspicaretur, paucitas virorum doctorum qui verbum Dei prædicare possent, non solum multos pios viros, sed & ipsos regios consiliarios permovit, ut quibus possent rationibus huic incommodo medelam aliquam præstarent. *Gilpinus* observans egregia multorum studia in Ecclesia adjuvanda, ipse etiam Provinciam quam nactus erat magno studio exornare satagebat. Itaque de Ecclesiæ seminario cogitabat. Scholam exædificavit, instituitque stipendia magistro atque hypodidascalo: Ipse etiam ex ea schola quos placuit assumpsit circa se labore suo instituendos, cujus instituti fructum amplissimum suscepit *Gilpinus*, immo & Ecclesia Dei per universam *Angliam*. Nam ex illa schola plurimi viri docti prodierunt, qui Ecclesiam laboribus suis & vitæ honestate exornarunt. Confluebant multi ad illam scholam, quorum multi in oppido degebant, multos *Gilpini* domus suscipiebat. Equitum, & armigerorum filios parvo pretio soluto alebat. Qui erant ex genere suo gratis alebantur. Multos egenorum filios habebat, quibus & victum & vestitum cum educatione contulerat. Quibus modis *Gilpini* schola celebris ubique habebatur, *Gilpinus* ipse celebrior. Ex ea Schola ad utrasque Academias plurimos subinde mittebat, quorum multos etiam in Academia suis sumptibus fovebat. Dum his studiis inhæreret, gloria quæ fugientem sequitur, sequentem fugit, celeberrimum *Gilpini* nomen extulerat, ut non modo apud Ecclesiæ patres charus, sed & apud regni proceres clarus haberetur.

Erat inter aulæ proceres Comes *Bedfordiæ*, qui *Gilpino* maximopere favit. Hic Episcopatu *Carliolensi* ex obitu *Owini Ogletborp* jam vacante, ut Episcopatus ille in *Gilpinum* transferretur, impetravit à Regina, obtinuitque. Comes literas ad *Gilpinum* misit, unà cum eligendi venia quam vocant *Congedeslier*: *Gilpinus* Comitis literas accipiens unà cum *Congedeslier*, nuntium statim expedivit cum literis ad Comitem, quibus postquam maximas gratias Reginæ, Comitique egisset, submissè rogavit Comitem ut causam suam apud Reginam agere dignaretur, & se de Episcopatu excusare: Vires suas sibi optimè esse cognitas, tanto muneri sustinendo imparem se esse profitebatur. Si quid interim ad Ecclesiæ utilitatem efficere potuisset, se in humiliori loco diligenter curaturum. Erat tum temporis *Edwinus Sandes* Episcopus *Wigorniensis*, vir prudentiæ, eruditionis, & vitæ sanctimoniæ testimonio venerandus, qui postea *Londinum*, deinde *Eboracum* translatus est. Is tum fortè erat *Londini*, quando *Bedfordiæ* Comes de *Gilpino* ad Episcopatum promovendo cogitabat. Qui sive hortatu Comitis, sive ex amore quo *Gilpinum* amplectabatur, (erat enim huic *Gilpinus* cognationis propinquitate conjunctus,) scripsit ad *Gilpinum* literas, quibus eum ad Episcopatum oblatum suscipiendum retinendumque

que

que hortatur. Literæ illæ inventæ sunt inter *Gilpini* chartas, in hæc verba.

Cognate mi multùm colende, ego Ecclesiæ Christi commodum magis quam quietem tuam respiciens, quibus potui modis, onus hoc quod & tibi honori & Ecclesiæ Christi utile sit futurum imponendam tibi curavi. Verissimum meum de te testimonium ita apud Reginam valuit, ut ipsa te jam ad Episcopatum Carliolensem *nominaverit. Scio te propensiorem esse ad vitæ privatæ tranquillitatem. Sed si statum Ecclesiæ Anglicanæ animo æquiore respicias, non potes cum bona conscientia officium hoc tibi impositum renuere. In eoque potissimum loco, in quo ad benè merendum de Ecclesia nemo te aptior invenitur. Quapropter omnibus excusationibus positis, contestor te coram Deo, sicut & Deo in hac re responsurus sis, ne fugias patriæ tuæ opem ferre, & Ecclesiæ Dei servire quantumcunque poteris. Intelliges interea Episcopatum illum intactum tibi relinquendum, nihil enim abscindetur ex eo (sicut in aliis nonnullis fieri solet) sed & integrum Episcopatum accipies, sicut eum reliquit Doctor* Oglethorp. *Proinde exhortans obtestansque ut divinæ vocationi pareas, & vocationis tuæ officium non negligas, divinæ providentiæ teque & hoc negotium commendo. Raptim* Londini 4 Aprilis 1560. *Cognatus & frater tuus,* Edwinus Wigorn.

Gilpinus gratias egit reverendo Episcopo cognato suo. Sed de Episcopatu se excusat, & proposito suo pertinacius inhæsit. Multi reprehendendum putabant, quod tanta pertinacia rejecisset Episcopatum. At nonnullis fama *Gilpini* major videbatur ex eo crescere quod Episcopatum renuisset, quàm si cepisset.

Memini audivisse me *Gilpinum* de hac re inter amicos disserentem: quærebant ex eo quidem, quare Episcopatum tam pertinaciter rejecerit? Respondit se non Episcopatum sed loci incommodum vitare voluisse. Si Episcopatus alio loco ei designaretur, dicebat se non recusaturum, sed in illa provincia se molestias vitare voluisse, ubi frequentes erant amici ejus & consanguinei, quibus vel multa erant concedenda non sine offensione sui, vel multa neganda non sine offensione ipsorum: quas difficultates facilè vitabat vitando Episcopatum. *Johannes Bestius* vir doctus & pius eligitur Episcopus. Sed num iisdem conditionibus tenuisset quibus *Gilpino* oblatus fuerat, nempe ut nihil ex eo decederet, nescio. Non multo postquam subduxerat se ab onere Episcopali, alia postulatione pulsabatur, ut Reginensis Collegii præposituram in *Oxonio* delatam ad se susciperet, vel saltem alium nominare vellet, virum bonum & idoneum. Scripsit ad eum *Thomas Francis* literas in hanc sententiam salute præmissa, Quandoquidem in animo mihi sit, ut locum hunc relinquam, quem jam in Reginen Collegio retineo *Oxonii*, illud in votis habens

habens ut vir honestus, doctus, pius, quique ex Collegii statutis idoneus sit, ad hoc officium promoveatur: visum est iterum tibi præposituram hanc offerre. Quam si tibi placuerit acceptare, libenter ex literis tuis hac de re scriptis socios commonefaciam, quos in te optimè animatos novi. Quod si non tibi placeat tanta inquietudo in tantula portione, (sic enim verè appellare possum hoc onus,) consilium amice rogo, & judicium, ut indices in quem tansferre possim hoc officium, quem & idoneum, talemque qui eligi posset ac debeat noveris. Ego consilio tuo obsequar quam primum mentem tuam cognovero ex literis tuis, quas ad me festinas cures transmittendas. Raptim *Oxonii*, 17. *Decembris*. 1561.

Quid ad hæc responderit *Gilpinus*, non invenio: Sed constat ipsum oblatum honorem repudiasse. Ad omnes amicorum petitiones infractus & inflexus manebat. Sicut de Rege Latino Poëta dixit.

Ille velut pelagi rupes immota resistit.

Gilpinus interim Episcopi munus videbatur implere docendo, pauperum curam agendo, necessitatibus aliarum Ecclesiarum providendo, Scholas instituendo, literatos & idoneos viros Ecclesiæ ministerio præparando. Domus *Gilpini* erat tanquam monasterium, si quis monasterium consideret, sicut erant illa S. *Augustini* tempore, non autem qualia recentiora sæcula protulerunt.

Gulielmus Cacilius Baro de Burghly, primarius Reginæ secretarius missus in *Scotiam* de regni negotiis cum reverteretur fama *Gilpini* allectus *Houghtonam* venit, *Gilpinum* salutavit. *Gilpinus* illum cum observantia & mensæ hospitalis officio recepit. Postquam *Cæcilius Gilpinum* observasset, expertus humanitatem viri singularem, & in tanto hospite tam inexspectato excipiendo, tantam diligentiam, tantam rerum omnium copiam & urbanitatem: jam discessurus dixit, multa se de *Gilpini* fama audivisse, at quod vidisset, expertusque sit, multò magis esse quàm quod prius audiverat. Itaque *Gilpinum* familiarius alloquutus: Si quid, inquit, negotii habiturus sis, vel in Aula, vel apud regios consiliarios, utere me sollicitatore tuo. Clarissimus *Baro* reversus *Dunelmum*, quum pervenerat ad montem qui dicitur *Rainton Hill*, retro respiciens planiciem omnem quam reliquerat, & *Gilpini* ædes, & situm loci accuratè prospexit. Non, inquit, reprehendo hunc hominem quod Episcopatum recusarit. Quid enim huic deest, quod Episcopatus conferre poterat? & à majore curarum mole liberatur. Non negligebat *Gilpinus Riddesdalenses & Tindalenses* quotannis invisere. Apud quos habebatur Propheta, eumque in maxima veneratione habebant homines semibarbari. Accidit fortè dum *Gilpinus* concionaretur apud eos, ut latro clam *Gilpini* equos abstulerit: quod postquam rescitum fuerat, mittitur clamor per omnem viciniam, *Gilpini* equos furto ablatos esse, omnique diligentia quærendos esse. Ille qui abstulerat cum primum audiverat equos illos fuisse *Gilpini*, (nam cujus illi fuerant nesciebat:) in magno tremore fuit. De furto non erat adeò sollicitus, sed *Gilpini* nomen auditum eum in horrorem & tremorem conjecit. Itaque trepidus cum magna festinatione equos restituit, & patris *Gilpini* veniam, & benedictionem postulavit: & professus est, postquam resciverat *Gilpini* jumenta esse quæ ipse abegerat, vereri se ne vivus ad inferos detruderetur,

deretur, siquam illi injuriam intulisset. Dum aliquando in illis locis esset *Gilpinus Rothburiæ*, factio erat pestifera inter aliquot eorum qui ad Ecclesiam illam convenire solebant. Sanguinarii homines ultionem sanguinariam exercebant, quam vocabant *deadly feod.* Si altera factio ad Ecclesiam fortè accederet, altera abstinuit: quia simul convenire non solebant sine sanguine fuso. Dum autem *Gilpinus* esset in concione in illa Ecclesia, utraque factio accessit *Gilpino* præsente: una per superiorem partem supra cancellos Ecclesiæ, altera per mediam Ecclesiam, utraque pars armata stabat cum gladiis & hastis in manibus suis: *Gilpinus* insolita rerum facie nonnihil turbatus in concione progreditur: fit iterum armorum sonitus, & una factio propius alteri accedit; periculum erat ne in media Ecclesia concurrerent. *Gilpinus* descendit de suggestu: Ad utriusque factionis primarios accedit, & primo tumultum sedavit. Deinde pacem inter eos stabilire laborat, sed non obtinuit propositum, pacem quidem integram servare polliciti sunt, quamdiu *Gilpinus* esset in Ecclesia. *Gilpinus* quum odium inveteratum inter eos extinguere penitus non poterat, rogabat ut pacem inter se haberent quamdiu in illis regionibus ipse fuisset. Id concessum erat: *Gilpinus* in suggestum conscendit iterum, non enim concionis finem facerat, reliquum quod habuit temporis consumpsit in barbaro illo & sanguinario more explodendo, & si fieri possit exterminando. Quoties *Gilpinus* ad illas regiones adventaret, siquis sanguinarium inimicum metuisset, solebat se ad *Gilpini* comitatum conferre: in ejus comitatu se magis in tuto futurum prospiciebat, quàm si armata manu incederet. Quodam die Dominico *Gilpinus* ad Ecclesiam in illis locis accedens antequam populus ad preces coiret, ambulans in templo videbat altius pendentem chirothecam. Ab æditio quærit, quid rei hoc esset, & quare suspensum in illo loco? Respondit æditiuus fuisse chirothecam parochiani cujusdam qui in adversarii sui contemptum suspenderat signum illud, significans se duello pugnaturum cum adversario, aut cum alio quocunque qui signum illud tollere auderet. *Gilpinus* rogabat hominem ut aliqua arte signum illud tolleret. Non ego, inquit ille, illud efficere audeo. At inquit *Gilpinus*; si mihi hastam attuleris, ipse tollam: hasta igitur porrecta, *Gilpinus* chirothecam sustulit, & in sinu reposuit. Populus postea ad Ecclesiam confluebat, & *Gilpinus* ad statutum tempus suggestum ascendit: Inter concionandum opportunitatem arripuit corripiendi barbaras illas provocationes: exprobrabat ipsis morem illum quo solebant ex chirotheca suspensa duella suscitare. Audio, inquit, quendam è vobis, etiam in hoc sacro loco chirothecam suspendisse, & duellum minitari ei qui tolleret. Ecce ego sustuli. Tum chirothecam produxit, & palam ostentabat: Deinde docuit quantum à Christiano tàm barbari mores abhorrerent: & ad pacem & mutuam inter se charitatem exercendam animos eorum commovere certabat. Post concionem solebat nummos distribuere in pauperiores: sæpius etiam solebat visitare inclusos in carcere, & postquam in carcere habuisset concionem ad incarceratos, nummos eis largiùs concessit: Multosque ex iis ad vitæ anteactæ pœnitudinem, & ad honestos mores reduxit. Multis qui more plectendi erant, veniam vitamque impetravit.

Nobis pueris rebellio à Comitibus *Northumbriæ & Westmorlandiæ* excitata fuit:

fuit: quam futuram ex quibusdam indiciis præsensit *Gilpinus*. Et quia intelligebat in tam turbida tempestate potestatem sibi defuturam se suaque defendendi secedere ad tempus cogitavit. Itaque oratione habita ad pueros in schola & ad ludimagistros, ut donec ipse redierit studiose & pacifice se gererent, ipse *Oxonium* petit. Commoratus ibi donec regius exercitus Duce Comite *Sussexiæ*, ad rebelles profligandos *Dunelmum* properaret. Rebelles *Dunelmum* tenebant: Sed ad Regiarum copiarum famam dissipati sunt: fugatis illis acerbè & crudeliter sævitum est in simpliciores homines quos rebelles ad suas partes traxerant sub prætextu obedientiæ Reginæ præstandæ: Nam sollicitabantur simplices homines ut officium suum Reginæ præstarent. Rebelles passim Reginæ nomen autoritatemque jactabant. Dum Rebelles *Dunelmum* cum exercitu tenerent, & Missa quotidie in Ecclesia Cathedrali haberetur, nonnulli ex iis *Houghtonam* advolarunt. Invenerunt *Gilpini* horrea frugibus repleta, juvencos saginatos, multaque ad hospitalitatem parata. At illi omnia dissipant, fruges vendunt, altilia consumunt: eaque omnia quæ *Gilpinus* in pios & honestos usus paraverat, improbè destruunt. Erant inter eos unus quem patibulo destinatum *Gilpinus* servaverat. Is erat omnium improbissimus in *Gilpini* bonis dissipandis. Effugatis rebellibus, & quæstione acerbiùs nec sine avaritiæ infamia instituta in homines simplices à *Georgio Bowes* Equite, ad id negotium martiali constituto, *Gilpinus* qui jam domum redierat, multis intercessione sua vitam impetravit: intellexit enim multos homines non dolo malo, sed per ignorantiam suam, & aliorum fraudem, velut in laqueos fuisse conjectos: Omnibus turbis jam compositis, *Gilpinus* ad consueta studiorum & charitatis officia redit.

Erat inter doctissimum & reuerendum Episcopum *Dunelmensem*, *Jacobum Pilkintonum*, & *Gilpinum* ex consuetudine & morum similitudine amicitia non vulgaris. Episcopus *Gilpinum* domi suæ frequenter convenire solebat. Episcopus etiam *Gilpini* exemplo excitatus Scholam *Lancastriæ* instituit, & statuta Scholæ *Gilpino* versanda & examinanda exhibuit. Magna etiam familiaritate & benevolentia amplectabatur *Thomam Leverium* virum pium & doctum *Sherbornensis* hospitii magistrum.

Prodiit in lucem liber *Thomæ Cartwright* de disciplina Ecclesiastica: qui liber à multis tum temporis avide suscipiebatur. Unum ex libris illis *Gilpino* legendum misit *Gulielmus Birch*, Canonicus *Dunelmensis*, vir doctus, sed qui ad illam disciplinæ formam quam *Cartwrightus* descripserat properantiùs ferebatur. Rogat *Gilpinum* ut librum perlegat, & de eo libro judicium suum non gravetur perscribere. *Birchius* videbatur festinantius agere: Nam exiguo temporis interjecto, literas iterum misit ad *Gilpinum*, quibus rogavit ut librum cum judicio suo transmittat, antequam *Gilpinus* totum perlegisset. *Gilpinus* librum quidem remisit cum literis ad *Birchium*. Atque sicut erat amæno ingenio ad carmina etiam componenda, literis illis carmina quædam adjecit. Sunt verò carmina quæ sequuntur.

Multa

Multa quidem legi, sed plura legenda reliqui:
Posthac quum dabitur copia, cuncta legam.
Optant ut careat maculis Ecclesia cunctis:
Præsens vita negat, vita futura dabit.

Accessit ad eum posteà *Cantabrigiensis* quidam, qui vir doctus videbatur: Is multis egit cum *Gilpino* de disciplina & reformatione Ecclesiæ. *Gilpinus* dicebat se non posse probare ut humanum inventum loco divini instituti in Ecclesia locum haberet. Num ergo putas, inquit ille, hanc disciplinæ formam esse humanum inventum? Omnino sic existimo, inquit *Gilpinus:* Et qui antiquorum patrum scripta diligentiùs versaverit, idem mecum existimabit. Suspecta est mihi disciplinæ forma illa quæ in nulla antiqua Ecclesia suscepta videtur. At inquit ille, recentiores multa vident quæ antiqui illi patres non viderunt: & multorum ingeniis & laboribus instructior Ecclesia præsens videtur. *Gilpinus* commotior videbatur, ego inquit, recentiorum virtutes non puto comparandas esse Patrum infirmitatibus. Dicebat alter se putare *Gilpinum* in eo errare. *Gilpinus* verba illa consultò habuit quia intelligebat eum de virtutibus nescio quibus jactare, quam jactantiam *Gilpinus* reprimere voluit.

Georgius Gilpinus qui librum *Philippi Marnixii Aldigundiæ* Comitis *Alvearium Romanæ* Ecclesiæ ex *Belgico* in Anglicum sermonem elegantissimè transtulerat, venit è *Belgio* ad *Bernardum.* Is erat *Bernardi* frater: fuit Reginæ Agens apud *Belgas,* & apud *Belgas* propter singularem prudentiam celebrem sui memoriam reliquit. Hic ubi aliquod temporis cum fratre *Bernardo* jucundissimè vixerat. Reversurus in *Belgium* Reginam, & conciliarios regni convenerat de rebus quas Reginæ nomine apud *Belgas* esset acturus. *Leicestrius & Bedfordius* Comites utrosque fratres, *Georgium* propter prudentiam in rebus agendis, *Bernardum* propter vitæ sanctimoniam magno favore amplectebantur. Isti rogabant *Georgium,* ut persuaderet *Bernardo* fratri conversionis suæ a Romana superstitione ad Evangelicam lucem rationem modumque scripto exponeret. Cui postulationi respondit *Gilpinus* apertè & candidè sine omni fuco. Ego literas illas ex Anglico sermone, in quo scripsit in Latinum, quâ possum fide translatas exhibeo.

Exemplum.

LITERÆ BERNARDI GILPINI ad GEORGIUM Fratrem, Anno Domini 1575.

Rogas frater ut fusiori scripto modum tibi conversionis meæ à superstitione ad lucem Evangelii referam: Quod tibi non ignotum esse credo, non fuisse paucorum annorum opus: veruntamen sicut per tempus & valetudinem licet, nihil celabo. Confitebor opprobrium meum in confusionem diaboli: Dicam cum Apostolo, 1 *Tim.* 1. 13. *Misericordiam consequutus sum, ignorans feci.* Temporibus Regis *Edwardi* protractus eram ad disputandum contra quasdam assertiones *P. Martyris.* Quamvis ex naturali propensione semper (quantum potui) controversias & disputationes vitaverim. Quumque junior Theologus essem, & in illa disputatione reperissem fundamentum, cui innitebar non tàm solidùm quàm ipse prius putârim: proinde sacras literas & patrum scripta cœpi accuratiùs evolvere, ut meipsum in receptis opinionibus confirmarem. Sed Deus animum meum ab illo præjudicio paulatim liberavit: & quotidiè fervor ille quem habui ad Papismum defervescere cæpit. Contra autem sensi igniculos qui me ad veritatem investigandam adegerunt. Interim contuli me ad Episcopum *Dunelmensem* ut amplius discerem: Qui in Transubstantiationis negotio dicebat mihi *Innocentium* tertium inconsultiùs egisse, quod illum articulum fidei fecisset. Papæ etiam culpam magnam profitebatur, quod de indulgentiis, aliisque rebus non rectiùs consuluisset Ecclesiæ. Posteà doctorem *Redmannum* conveni, in quo propter insignes virtutes, & eruditionem magnam spem reposui. Ille mihi affirmabat librum de publicis precibus pium fuisse atque Evangelio consonum. Hæc me in multas meditationes conjecerunt. Deinde unus ex sociis *Reginensis Collegii Oxonii* narrabat mihi se audivisse Doctorem *Chedsey* inter amicos dicentem, oportere ut Protestantes cedant nobis realem Christi præsentiam in sacramento, nos itidem ut illis cedamus in Transubstantiationis sententia atque ita conveniemus. Doctor *Weston* prolixam orationem habuit de Cæna Domini sub utraque specie administranda. Magister *Morgan* narravit mihi, Doctorem *Ware* virum & vita, & eruditione clarissimum, affirmasse sibi quod præcipuum sacrificium Ecclesiæ Dei, fuisset sacrificium gratiarum actionis. Hæc erat ejus responsio quum quæsissem quid pro sacrificio Missæ dici poterat. Eruditissimi

in

in hoc regno Episcopi eo tempore primatum Papæ, & verbo & scriptis refutarunt. Magister *Harding* nuper ex *Italia* domum reversus prolixa & celebri concione tam clarè exposuit, & coloribus suis depinxerat fraterculos, & Episcopos indoctos, qui in *Tridentino* Concilio in viridibus togis convenerant, ut in me plurimisque aliis plurimum imminuerit de opinione, & fiducia quam in generalibus Conciliis habueramus. Hæc & multa alia occasionem mihi præbuerunt, ut scripturas & antiquorum scripta investigarem: unde plurimos & maximos abusus, & aliquot enormitates usitatas, & defensitatas in Papatu animadvertere cœperam, & reformationes ex altera parte necessarias judicare. Dum hoc modo progrederer amicorum quorundam suasionibus adductus, sacerdotium suscepi. Ad quod invitus trahebar: Si Deum offenderim curam suscipiendo ante quam doctior, & in religione confirmatior essem, veniam à Deo peto. Nec dubito quin in ejus conspectu misericordiam consequutus sim. Antequam sacerdotium illud intrassem, concionem habui coram Rege *Edwardo Grenwichi*: Concio illa bonorum virorum approbationem habuit. Dominus Thesaurarius, tunc secretarius, obtinuit mihi licentiam Regiam per regnum prædicandi, quamdiu Rex *Edwardus* regnaverat, quod tempus deinceps non multum superavit spatium dimidii anni. In concionibus ea tractabam in quibus optimè confirmatus eram, & in quibus Scripturas certas haberem: Missam examinavi: Abusus quantum observare tunc potui, erant in nimia reverentia, & crassiore populi cultu: quia Transubstantiationem non credidi. Veruntamen tandem aliquando Missas dixi, paucas aliquot & clanculum. Tum continuo trans mare missus fui, ut Domini Episcopi *Tunstalli* librum de Eucharistia imprimendum curarem, cum aliis duobus aut tribus libris ut nosti, *Antuerpiæ*: ubi per trium annorum spatium *Lutetiæ*, *Antuerpiæ*, *Lovanii*, nonnullisque aliis in locis crassam idolatriam conspexi. Ea res me à Pontificia religione magis ac magis abduxit: maximè quod viri qui eruditione præstabant inter Pontificios in Scholis cultum imaginum tollerent, in Ecclesiis intolerando abusu permitterent. Hic dum sacras Scripturas, & patrum scripta avidiùs consulerem, multa observavi quæ meum animum à Pontificia Ecclesia abduxêrunt. Animadverti in illa Ecclesia sacræ doctrinæ corruptelas insignes; in sacramentis multa contra Scripturas instituta. Quædam sacramenta nuper addita: In sacramento Cœnæ alteram speciem ablatam: Transubstantiationis figmentum inductum, Traditiones Ecclesiæ verbo Dei, & sacris Scripturis adæquari, pari pietatis affectu suscipiendas. Cultum imaginum in Ecclesiam invectum, in Ecclesia omnia coram populo ignota lingua peragi: maximè me exercuit quæstio de Antichristo: quia non tutum videbatur discedere ab Ecclesia Pontificia, nisi prius in animo meo illud hæreret, Papam esse Antichristum: quantis hic conflictationibus exercebar non facilè dicere possum. Posthac domum revocatus Rectoriam de *Esington* ab Episcopi collatione suscepi: ubi quum in concionando sedulus esse studuerim, subitò mihi magnos gravesque adversarios excitatos sensi: contra pluralitates, & non residentiam prædicaveram. Clamabant adversarii mei, omnes qui doctrinam illam attulissent, citò hæreticos evasuros. Aliis vehementer displicuit quod prædicarem resipiscentiam & salutem per Christum. Id mihi objiciebant, quod non (sicut

tunc fieri mos erat) integras conciones haberem de Transubstantiatione, Purgatorio, aqua benedicta, cultu Imaginum, invocatione Sanctorum, & similibus, quæ ex me nunquam audire poterant. Quantò acrius populus prædicationem meam susceperat, tanto acriùs in offensionem & odium incidi: parva res periculum mihi creavit. Honesta quædam materfamiliâs quum in puerperii doloribus Deum sæpiùs invocaret, à reliquis matronis graviter fuit reprehensa, quod non beatam virginem invocâsset. Respondit illa: audivi clarum quendam concionatorem *Gilpinum* nuper è *Gallia* reversum: Si ille admoneat me ut sanctas invocem, consilium de ea re capiam: dixi me ad invocationem Sanctorum non audere quenquam hortari, eos verò qui Dei solius opem in periculis suis implorant ad solidam conscientiæ suæ consolationem, niti mandato divino, & habere firmam promissionem. Hæc res multos mihi inimicos excitavit: Interim cum viris doctis mihi consuetudine conjunctis sæpius contuli. Quæsivi quare nulla esset reformatio tot abusuum circa imagines, reliquias, peregrinationes, venundationes Missarum, & Trentalium, cum multis aliis erroribus, quos tempore Regis *Edwardi* Pontificii non solùm superstitiosas fuisse concesserant, sed & reformationem polliciti sunt, Ecclesiamque purgandam fatebantur: quos eos libenter facturos dixêrunt, si unquam autoritas ad ipsos rediisset? Cum interrogâssem ubi potissimùm reformatio hæc esset inceptura, cujus rei expectatione libentiùs *Parisiis* redierim:. responsum mihi fuit non esse quicquam concedendum populo ignaro. Si fateamur errores aliquos, illi statim clamabunt, alia etiam multa non minus esse reformanda, quam quæ concesserimus: atque ita ulteriùs semper progredientur, ut nunquam à reformando desistant. Hæc me graviter vulnerarunt, & ad conscientiæ pacem quærendam adegerunt, . Posthæc duabus aut tribus concionibus *Novi-Castri* habitis, cœpi conscientiam meam magis perspicuè aperire: ubi contra me duodecim aut tridecim articuli collecti fuerunt, & ad Episcopum missi. Hic adversarii mei ex clero, quos graviter offenderam, obtinuerunt tandem quod diu expectârant. Non destiterunt donec me Episcopus coram ipsis vocâsset, ut me in sacramenti materia examinaret. Episcopus mihi gratiam, quantam credo ausus fuerat, præstitit. In Transubstantiatione mihi molestus esse noluit: tantum quærebat de reali præsentia. Quod quum ego concesserim, liberatus ex eo periculo fui. De reali præsentia non videbar mihi certus & confirmatus. Mysterium ibi latere arbitrabar supra ingenii mei captum: veruntamen conscientia mea me subinde sollicitabat, quod coram illis disertis verbis illud concesserim, quod mihi videbatur dubium. Sed sperabam Deum ignorantiam meam condonaturum, & in tempore majorem mihi cognitionis lucem daturum. Hieme proxima moritur Regina *Maria*: Tunc plenius mentem meam aperire cœperam. Anteà enim (nam necessariò mihi verum confitendum est) imbecillitas, ignorantia, & terrores adversariorum me retinuerunt. Circa Pascha accusatus fui coram Episcopo de multis articulis, & ex *Eboraco*, & ex *Dunelmo*, quæ tamen omnia mihi ulterius non nocuerunt, quàm quod Episcopus adversariorum querimoniis adactus, me ex testamento suo expungeret, & quod vulgares homines & populus offenderetur: quòd dispositionem bonorum Episcopi amiserim, magno me onere levatum libenter intelligebam. Quod autem

tem

tem ad populi favorem spectat, quo magis ad ædificationem prædicatio mea proficere posset, (alias enim favorem popularem nunquam desideravi :) sperabam in tempore per Dei bonitatem illum recuperare. In Autumno venerunt visitatores: Doctor *Sandes Auklandiam* me accersivit, & constituit mihi locum, & tempus concionandi contra Primatum, *Dunelmi*. At ipse pridiè concionem habens, dum penitus ut videbatur tolleret realem præsentiam, teneram conscientiam meam adeò vulneraverat, quod sequenti nocte dormire non potuerim: & mentem meam multa in dubium traxerunt, an proximo die concionem habiturus fuerim. Tandem profectus sum ferè à lecto in suggestum, ubi sive illud fuerat per conscientiæ inquietudinem, sive per somni inopiam, sive quod Deum offenderam quod inquieta conscientia conscenderim, nescio: sed nunquam mihi magis defuit elocutio: & tamen videbar mihi materiam satis luculentam congessisse, gravesque rationes. Sequente die omnes in Diocesi Presbyteri conveniunt ut subscriberent. In uno aut altero articulorum puncto conscientia mea non videbatur mihi tam plenè informata quàm ipse optaverim. Itaque secessi paulum, sperans futurum ut non vocarer. Quum vero Curatus meus ad librum accesserat, quem ex sermone prius cum ipso habito, putavi nunquam hæsitaturum. Ille quasi invitus ad subscribendum subtraxit se: id effecit ut ego vocarer: liber mihi erat oblatus: ubi protinus sic mecum cogitabam, consolatio mihi maxima reposita est in hâc religione, quia gloriam Deo, authoritatem verbo Dei exhibet ad superstitionis & doctrinarum humanarum extirpationem. Tantum hærebat mihi animus in quibusdam minutis, quæ Deus mihi ut spero in tempore revelabit. Si recusavero, multis aliis autor ero recusandi, ac proinde cursum verbi Dei impediendi. Itaque subscripsi, & nocte sequente Doctori *Sandes* protestationem misi de duobus illis punctis quæ me moverant. Ille non offensus, protestationem meam cum humanitate recepit: subscripsit etiam Curatus meus, & die proximo in morbum incidit. Dum vero ego una cum visitatoribus *Kendaliam Lancastriamque* proficiscerer, ille mortuus est ante reditum meum, ex ægritudine unius ferè septimanæ. Quidam putârunt animum ejus subscriptione fuisse perculsum: Alii dixerunt infirmitatem illi ex nimia potatione, quam fortè intemperantius sumpserat, provenisse. Deus noverat quæ fuerat mortis ejus causa: temporis progressu ut mihi videbar fortior & confirmatior evasi: veruntamen quod verum est fatebor, multas, gravesque tentationes habui, quæ per multas noctes mihi somnum eripuerunt, meque semi-vigilantem, semi-dormientem, in talia adegerunt somnia, qualia paucos habuisse credo. Natura mea controversias semper fugit. Delectatio mea desideriumque in eo constitit, ut Christum simpliciter, & sincerè prædicarem, & salutem per Christum, ut meipsum in suavissimis promissionibus sacræ Scripturæ solarer, & in precibus ad Deum fundendis. Insatiabilis illa, & nullis aut temperantiæ, aut moderationis metis cohibita avaritia cum superbia & carnis libertate, aliisque ejusdem cognationis vitiis conjuncta, quæ inter omnes ordines regnant, maximè verò in nobis Presbyteris ac ministris, qui *sal terræ* ut dicimur esse debemus, sæpè mihi somnos excusserunt. Sed rediens, in Deo quiescebam: quantò magis hominum iniquitas abundat, tantò gloriosior apparebit Deus purgando, sanctificando, & servando populum.

lum electum in medio generationis pravæ. Anxius semper fui sive in subscriptionibus, sive in juramentis ne laqueis tenerer: Illud satis esse videtur, & satis esse debet Ecclesiæ præfectis, ut omnes in Scripturis, & articulis fidei quiescant; in aliis sicut Scripturis consona sunt: quia sacra Scriptura locum, & authoritatem eminentem habere debet, supra omnia omnium hominum scripta. Memini quando ad ordines suscipiendos proficiscerer ad Episcopum *Oxoniensem*, Capellanum Episcopi juramentum nobis ministrâsse, ut probaremus ordinationes editas, & posteà edendas. De quo juramento, quum altius meditaremur, quid esset nos obligare ordinationibus futuris, de quibus nihil potuimus intelligere: hæc non me solum anxium reddiderunt, sed novem decemve alios, qui mecum juraverant, homines multò me doctiores turbarunt. Ego quod me attinet mecum statuebam, nullis scriptis juramentum præstare nisi cum exceptione quatenus sunt verbo Dei consona. Quam mihi mentem anxiam fecerit, quod juramentum exigeretur in rebus dubiis, alio scripto aperui propter conscientiæ tranquillitatem. Atque hoc verè affirmare possum, postquam hanc viam ingressus fuerim, ut infirmitates meas scripto aperirem, non metuens si quis eas noverit, modo vel in meam vel aliorum profectum cederet, multimodam inveni pacem & conscientiæ tranquillitatem; & quotidiè magis ædificor & confirmor Scripturas legendo. Et in hac re Deum laudo, quod quando maximè anxius & infirmus videbar, fides mea in Dei misericordiis tam firma, ut credo, fuerit, ut si vel eo ipso momento morerer, fiduciam tamen habui & habeo, quod anxietates illæ salutem meam non impedirent. Teneo *Pauli* sententiam illam, *misericordiam consequutus sum, ignorans feci*: & aliam *Jobi*, *si me dominus occidat, in eum sperabo.* Sæpissimè tamen misericordiam Domini imploravi pro istis offensionibus, infirmitatibus, ignorantiis, aliisque omnibus, idque perpetuò faciam quamdiu in hoc mundo vixero. Nobis omnibus misericors sit Deus.

Hactenus *Gilpinus*, vides Lector *Gilpini* sinceritatem: Nihil de suis virtutibus loquitur, sed de infirmitatibus suis agnoscendis, & enumerandis totus est. Nasutuli fortè ridebunt hominis simplicitatem: Egò Apostolicum Spiritum suspicio, qui beati *Pauli* exemplo de se gloriari non audet, sed in infirmitatibus suis gloriatur, ut in ipso habitet Christus: veruntamen utcunque ille totus sit in prædicandis infirmitatibus suis, virtutesque suas studio suppresserit: illud tamen constat, bis eum fuisse accusatum temporibus *Marianis* ab inimicis apud *Tunstallum* Episcopum.

Tunstallus Episcopus qui à sanguine fundendo abhorrebat contra varias adversariorum accusationes præsidium dulce *Gilpino* fuit.. Tandem accusatus est apud *Bonnerum Londinensem* Episcopum. Is nuntium paratum esse jubet, qui *Gilpinum* apprehendat. *Gilpinus* periculum imminens vidit, (audierat enim nuntium expeditum qui ipsum comprehendat) præsidium illud quod prius in *Tunstalli* clementia expertus erat, jam sublatum sentiens, sanctam animam Martyrio parabat, mandat *Gulielmo Airo* domus dispensatori, ut tunicam ei oblongam paret, quo honestiùs ad palum procederet. Sed inexpectata Reginæ *Mariæ* mors ab eo periculo hominem liberavit. Post editum Concilium *Tridentinum*, quum sermo fortè inter *Gilpinum* & *Thomam Leverium* incidisset, de Concilio illo, quæsivissetque *Leverius* quid de Concilio illo

sensisset

sensisset *Gilpinus*. Patres inquit *Tridentini* pessimè consuluerunt Ecclesiæ. Nam quod ante liberum fuerat, jam non liberum relinquunt. Memini *Tunstallum* Episcopum sæpiùs narrasse *Innocentium* tertium inconsultius fecisse, quod transubstantiationis opinionem articulum fidei fecisset. Quum anteà liberum fuisset vel sic vel aliter sentire. Episcopus dicebat se non dubitare quin si ipse tum temporis adesset in concilio, potuisse Romano Pontifici persuadere ut ab eo negotio desisteret. Quod ille de Transubstantiatione judicavit, idem judicium esse potest de universo Papismo post editum Concilium *Tridentinum*. Nam quod anteà liberum fuit, jam non liberum relinquunt. Itaque patrum nostrorum quamvis multa ignorantia oppressorum tempora fæliciora fuisse puto, quam sæcula insequentia esse possunt apud Pontificios. Quia jam Concilio *Tridentino* multa veteris Ecclesiæ instituta mutarunt: Nam quod regulæ fidei partem in Traditionibus posuerint, id in Ecclesia ante factum nunquam fuit. Multa in articulis de justificatione, de Sacramentis quæ prius in Ecclesia doceri permittebantur, jam non permittuntur. Ex his *Tridentini* Patres aliis Ecclesiis necessitatem seperandi se ab Ecclesia Romana imponunt: in quo mihi non benè ab illis consultum videtur. Nam Ecclesia in dissidia & partes distrahitur: & quod prius in dubiis liberum fuit, id omne *Tridentini* Patres sustulerunt; & partem duriorem sibi sumpserunt.

Ex Pontificiis erant nonnulli qui quum *Gilpinum* à Pontificia religione quam in juventutis ignorantia primum coluerat, jam aversum intelligerent: multa movebant ut si fieri posset, revocarent. Inter eos erat quidam claræ familiæ *Thomas Gelthrop Gilpini* cognatus: Hic ad *Gilpinum* literas misit, in quibus eum admonuit de religione avita retinenda. In iis literis hæc inter alia *Gelthropus* inseruit: fama tua magna est, & *Londini*, & in omnibus locis. Ego in ista sum opinione, te his temporibus vel magnum bonum præstiturum si Ecclesiæ adhæreas, vel quod Deus avertat majus malum in Ecclesia excitabis, quàm *Arrius* excitaverat. Quod peccatum abundet, non est Missa, non sunt matutinæ in causa, sed perniciosa doctrina, vitaque impura & cleri & aliorum. Jam communionem reformarunt, & librum reformatæ liturgiæ ediderunt. Sed hæc reformatio malum non sustulit, quia videmus populum multò quam prius in peius ruere. Hæc reperi inter *Gilpini* chartulas, plura expiscari non potui, adeo erant improbè corrosa plurima. Ad has litteras reperta est integra responsio *Gilpini*. Literæ inscriptionem habent: Cognato suo *Thomæ Gelthrop*: & sic se habent.

GRatiam & pacem. Longiores tuæ literæ allatæ mihi sunt, quum parum otii haberem ad respondendum, sicuti is affirmare potest, qui has ad te reportat. Curandum tamen putabam ne ad te rediret sine responso: quanquam conclusio literarum tuarum scribendi parum solatii mihi tulit. Quis enim scribendi laborem suscipiet, quum certum apud te firmatumque sit, sicut affirmas, nullis argumentis à suscepta opinione abiturum. Non potuit non molestissimum esse Prophetæ *Jeremiæ*, quum ille clamaret ad populum; *audite verbum Domini*: ut illi interim cum dura cervice responderent: *non audiemus*. Sed permittamus hæc divinæ operationi, quæ cor tuuum mollire potest, & aures aperire *surdi serpentis obturantis aures suas*, &c. Sæculum

ante-

anteactum respicis benè illud si etiam ad sæcula Patriarcharum, Prophetarum, Christi, Apostolorum, aliorumque Sanctorum respicias: quos si sine præjudico occæcatæ affectionis consulas, abducent te procul à cæcitate, ab errore, merito dixerim à profunda idololatria quæ repserat in Ecclesiam dum dormirent homines. Quod te Monasteriorum ruina moveat, doleo te in hâc re cæcutire. Plurimi enim religionis vestræ falsi sunt illa diutius stare non potuisse, quia clamor eorum ut *Sodomorum* venit ad aures Dei. *Sodomitica* illa vitia manifestiora erant, quam ut celari possent, non potuit istos diutius ferre Deus. Quod si ad animum tuum revoces, quam inimici fuerint isti verbi Dei ministerio, sacrilegio suo tollentes alimoniam ministris verbi constitutam, in plurimis regionibus vix unam Rectoriam non exspoliatam relinquentes, facilè estimares istos diu stare ac florere non potuisse: fructus doctrinæ *Lutheri*, totiusque verbi Dei verè annuntiati, hic est: ut Deus spiritu oris sui interficiat impium. Quod dicis accedentem ad Deum oportet credere, utinam illud recte considerares, fidem & religionem nunquam posse pacem ac requiem invenire, nisi in sacro Dei verbo. Fides ex auditu, auditus per verbum Dei. Ita fit ut si quis credat in Bullas, Indulgentias, Imagines, aliaque plurima vana hominum instituta, veram fidem habere non possit. Ista omnia evanescunt ubicunque Dei verbum vim atque autoritatem habeat. Requies illa quam in Romana invenire te dicis Ecclesia, (Catholica scilicet vestra) si non majorem adhibeas curam, sine dubio in extrema necessitate te fallet. Dicis te in ea religione nihil malignum contra Evangelium invenire. Sed si penitus introspicias, videre potes in ea religione verbum Dei rejectum, legendas aureas, & festivilia, cum Bullis, Indulgentiis, multisque ejus generis ut plurimum verbi Divini loco obstrusa. Sed hic campus spaciosus est, & ocium deest. Spero me opportunitatem nacturum, ut de his rebus fusius ad te scribam. Deus oculos tuos aperiat, ut videas *abominationes Civitatis illius, quæ super septem montes ædificata est: Apoc*: 17. Vide *Hieronymum* in eum locum. Si in Ecclesia illa Sacramenta corrupta sint, num tu gratiam Dei rejicies, quum servorum suorum oculos aperiat ut corruptelas illas repurgent? Cave de illa S. *Johannis* tremenda sententia: *qui sordidus est, sordescat adhuc*. Dicis si incipias ex alio poculo bibere, &c. Planè oblitus quod in Romana Ecclesia, tu cæterique omnes Laici penitus à poculo exclusi sitis, contra manifestum Dei mandatum, *bibite ex hoc omnes*. Tantum Cænæ abusum cum plurimis aliis doctissimi *Lovanienses* non potuerunt defendere. Si nos hæreticos vocetis, fugiatisque quod tam magnis abusionibus, superstitionibus, erroribus valedixerimus, ut ad purum & sacrum Dei verbum, sacras Christi institutiones accederemus: appellare possumus à præjudiciis sine charitate conceptis, & cum Sancto *Paulo* dicere possumus, *mihi pro minimo est ut à vobis judicer, Dominus est qui judicat me*. Sed periculosum esse dicis nostras audire conciones. Ita dixerunt S. *Stephani persecutores, Act. 7:* aurésque suas occluserunt. Sic dixit *Amasias* de Propheta *Amos: Amos. 7: Non poterit terra sustinere omnes sermones ejus*. Similes istis sunt quos *David* assimulat *aspidi surdæ, obturanti aures, Psal:* 58. Quales multi fuerunt Apostolorum sæculo, quibus *celatum erat Evangelium, in quibus Deus hujus sæculi excæcavit mentes Infidelium, ut non fulgeat illis Lux Evangelii, &c.*

De

De fulminibus illis Romanis nihil est quod metuamus: terriculamenta illa quæ ad pueros terrendos fabricantur, non sunt metuenda hominibus provectis: *Erasmus* vocat ea *bruta fulmina*, *&c.* Si in Papa & Cardinalibus qui nos tanta acerbitate exsecrantur, vel similitudo aliqua fuisset S. *Petri*, & S. *Pauli*; si Sanctorum illorum fervens charitas ad Christi gregem extaret, accurataque diligentia dies noctesque pascendi, unà cum aliis virtutibus Apostolicis. Tunc metuendæ erant illorum minæ: sed humilitatem *Petri* in *Luciferi* superbiam converterunt: paupertatem, assiduosque labores Apostolorum, in *Crasi* divitias, otium & luxum *Sardanapali*. Denique quæ conventio lucis cum tenebris, &c. Promisit Deus *Malach*: 2. *Benedictiones illorum in maledictiones convertere, qui ponunt, &c.* Vide *Hieronymum. Esaia* 3. *Qui beatos vos dicunt, seducunt vos, &c.* Quod hominum millia seducuntur ab Indulgentiis, quæ ad multa annorum millia excrescunt, si pretium excrescat? Quomodo fratres hospitalis *S. Johannis* licentias concesserant illis qui sibi violentas manus intulerint, ut liceat illis frui cœterorum Christianorum sepultura, cum multis hujusmodi adulatoriis figmentis, videt mundus & ingemit: De Aviæ tuæ vita nihil nisi honestum audivi. Sed credo illam fuisse superstitiosam. Si te domi secum illa retinuerit ex tenera & naturali affectione tantùm, & non ut ab Evangelio arceret, veniam postulabo opinionis non rectæ. Multi tamen putant illam avunculosque tuos suduxisse à te sororibusque tuis magnam portionis relictæ partem. Sed transeant hæc: quia pro te nihil efficere potui, nec adhuc effecerim: pecuniam illam mihi legatam, sorori tuæ si placet, etiam cum additamento reponam, quia illa mihi videtur magis indigere. Ad Ecclesiam Catholicam quod attinet, Deus mihi testis est, totum cordis mei desiderium esse, & certam fiduciam, ejus Ecclesiæ membrum me moriturum. Quod si ex pomposa specie Ecclesiæ Romanæ eo adducar ut probem omnes illas intollerandas abusiones, superstitiones, & idololatrias, quæ Deum honore suo tam multis modis exspoliant, non crederem me membrum esse Jesu Christi. Si nullam sacræ Scripturæ interpretationem probetis nisi quæ Roma proficiscatur, potestis facile quicquid placuerit affirmare. Nihil est tam absurdum, tam æterni Dei veritati contrarium, quod non impuris glossematis torqueri possit, ut causæ perditæ videatur inservire: cum hujusmodi hominibus nulla est instituenda disputatio. Quod de *Arrio* infers cum reliquis ejus generis, nihil est ad propositum. Omnes enim Scripturæ Prophetarum, unà cum aliis manifestis Scripturis ad quas in hujusmodi dubiis confugere debemus, illisque acquiescere *Arrium* perspicuè confundunt, cæterosque ejus participes. Consubstantialitas, quod *Græci* ὁμοούσιον dicunt, plurimis evidentibus Scripturæ testimoniis confirmatur. At non ita Transubstantiatio; *Scoti*, *Occami*, *Bielis*, omniumque Scholasticorum Theologorum ita vexaverat cerebra, ut sæpenumerò nesciant, quid potissimum dicant, quò absurditates amoliantur quæ inde oriuntur. Itaque constat esse commentum sine aliquo Scripturæ fundamento. Ita ut *Scotus* (quod & Episcopus *Tunstallus* sæpenumerò ingenuè fatebatur,) existimarit, multo melius faciliusque potuisse Ecclesiam uti commodiore interpretatione verborum in sacra Cæna, reverenter cum antiquis Patribus de sacra Cæna loquendum judicavit Episcopus, & Transubstantiationis opinionem mittendam esse. Illud etiam

Q q idem

idem *Tunstallus* & scriptis & sermonibus affirmare solebat, *Innocentium* tertium nescisse quid ageret, quando Transubstantiationem inter articulos fidei posuerit: dicebatque *Innocentium* doctis circa se hominibus caruisse: adeò equidem inquit *Tunstallus*, si ipse fuissem ei à Consilio, non dubito me potuisse Pontificem ab eo Consilio retraxisse. Quando Magister *Chedsey* dixerat Catholicos cedere oportere in articulo Transubstantiationis, ego non audivi ipsum loquentem, sed qui audiverat mihi narrabat. Quod autem de ejus, aliorumque incarceratione scribis: equidem judico (quod præsentem hanc vitam attinet) quietissimam vivendi rationem illis obtigisse. Nec puto majorem vitæ quietem eligi posse, si non conscientiæ morsus illis molestiam faciat, quia causam sustinent non bonam, sed super arenam fundatam. Quod si vis homines connivere opportere ad tot Romanorum Pontificum supra triginta vitas abominabiles & planè bestiales: potes & Christum etiam reprehendere quod palam aperuit perniciosas enormitates & *Pharisæorum* (qui tum sancti scilicet patres habebantur,) atque etiam Patrum eorum tunc mortuorum: reprehendite etiam *Esaiam*, qui non vult malos dici bonos, denuncians maledictum eum qui sanctum appellat eum qui non est sanctus. Reprehendite S. *Bernardum* qui vocat eos *ministros Antichristi.* Nos meritò excusant ea, quæ alii viri pii scripserunt in hanc sententiam. Reprehendit apertè ea de quibus fatetur turpe esse dicere. *Non operta revelo*, inquit, *sed aperta redarguo.* Ad quod etiam divino mandato sumus obligati, *Esaiæ* 58. 1. *Ostende populo meo scelera eorum.* Quòd dicis quinque Sacramenta apud nos esse reprobata; non rectè reprobata dicis: nos enim reverenter eis utimur secundum Dei verbum, adeoque nec nomen Sacramenti tollimus, sicut est Sacramentum generaliter dictum. Sicut erât Lotio pedum, & multa alia quæ nomen Sacramenti in genere retinere possunt, ut & apud Patres retinent. Verum antiqui Patres, & Scholastici nonnulli affirmant Baptismum, & Eucharistiam propriè tantum dici Sacramenta: *Bessarionis* etiam testimonium est; hæc duo sola Sacramenta in Evangeliis manifestè tradita legimus. Miror te verba S. *Pauli* ad eum sensum torquere, ut ex iis verbis omnes in Missa ceremoniæ stabiliantur. Quum non ignores earum plurimam partem additam multis posteà sæculis ab Episcopis Romanis. Legimus etiam Apostolos cum verbis Evangelii, & oratione dominica consecrasse. Præterea S. *Paulus* jamdudum ordinaverat, ut populus non solum manducâret panem cum ministro, (sicut verba ejus manifestè declarant:) verum etiam ex poculo biberent vides istos penitùs abstulisse Ecclesiæ ordinationem illam Christi & Apostolorum. Qua authoritate hoc factum sit ipsi viderint. Autoritatem illam ego nunquam legendo cognoscere potui. Contrarium invenio nempe omnes omnino homines, prohibitos esse, ne quid de verbo ac voluntate Dei mutent in sacris scripturis tradita. Dicis Scripturas probare orationem pro mortuis, & hoc te benè scire. S. *Hieronymus* dicit librum *Machabæorum*, ad mores non ad stabiliendum dogma valere. S. *Augustinum* dicis in multis locis dubitasse utrum fuerit purgatorium. Id si sit dubitabile, non est obtrudendum tanquam articulus fidei, sed relinquendum ut liberum. *Nam fides est substantia &c. Heb*, 11. 1. *fides non fluctuare debet*, inquit S. *Jacobus. Roffensis* de purgatorio scribit. *Apud priscos vel nulla, vel quam rarissima fiebat*

mentio.

mentio. Et quamdiu nulla erat de purgatorio cura, nemo quæsivit indulgentias. Atque ita innumerabilia illa ex indulgentiis lucra nunquam nota fuerant priusquam purgatorium fuisset inventum. Quid jam dicemus ex illis Pauli verbis nobis innui, *Existimantes quæstum pietatem,* si hoc non sit? Hæc mercatura paverat, & adhuc pascit multos pigros ventres, qui verbum Dei strenuè abigunt quantum possunt ne pereant porci! Tandem tamen prævalebit veritas utcunque illi conjuraverint. Quod addis de invocatione Sanctorum, S. *Augustinus* hortatur nos Scripturis potius quàm suis, aut aliorum scriptis adhærescere: nec ipsius scriptis acquiescere sine Scripturarum autoritate. Et certè mea in conscientia hoc sedet, nihil esse ex iis omnibus quæ in controversiam vocantur, quod magis evidentibus Scripturæ testimoniis demonstretur; quàm quod solus Deus sit invocandus: & *per unum Mediatorem, nempe Jesum Christum, Rom.* 10. 14. *Quomodo invocabunt in quem non crediderunt*? In solum Deum credendum, ergo solus invocandus. Distinctio illa de Invocatione & Advocatione, ut si non invocationem Sanctorum, saltem eorum Advocationem probes, inutilis est; quia sicut Christum spoliant honore suo, qui alium Mediatorem quærunt, sic non minus Christo injurii sunt, qui alium Advocatum quærunt, quia *Christum habemus Advocatum apud Patrem*, 1 *Joh.* 2. 1. Et *Esaia* 63: affirmat quod *Abraham ignoret nos.* Equidem credo *Abrahamum partem credentium* non minus esse sanctum quàm alium quemcunque ex Sanctis in Cœlo. Dicis te credere Communionem Sanctorum, quod & omnes credimus. At subinfers te non intelligere quomodo communio Sanctorum esse possit, si non Sancti defuncti orent pro nobis, & nos advocemus illos in subsidium. Atqui Ecclesia Dei longè aliter intelligit Communionem Sanctorum. Nam ex usu communi loquendi sacræ Scripturæ Sancti intelliguntur non defuncti in cœlis, sed viventes in terris. Nec ferè per universam Scripturam veteris & novi Testamenti, Sancti nomen homini additum reperies, quin ut eo nomine intelligatur Sanctus in terris vivens. Aliquando expressiùs loquitur Scriptura, *Psal.* 16. 3. *Sanctis qui sunt in terra, &c.* Omnis voluntas mea in eis. Si quis habuit vel habere potuit, Communionem cum Sanctis in cœlo, *David* certè habuit. Hic autem Communionem quam novit, explicat, hoc est Communionem Sanctorum in terris. S. *Johannes* sic hanc rem exponit, 1 *Joh.* 1. 3. *Quod vidimus & audivimus, annuntiamus vobis, ut & vos Communionem habeatis nobiscum, & Communio nostra sit cum Deo, & Filio ejus Jesu Christo.*

1. Omnis Christi Ecclesia Communionem habet cum Ecclesia Apostolica, *ut vos nobiscum Communionem habeatis.*

2. Consistit hæc Communio Sanctorum in prædicatione verbi, in variorum donorum communicatione ad Ecclesiæ ædificationem in publicis & privatis precibus.

3. *In precibus* autem *fundendis Communionem habemus cum Patre & Filio, vel cum Patre per Filium.* Nulla est hic defunctorum Sanctorum mentio vel ratio habita. Hæc communio ex verbis sacræ Scripturæ non ultra progreditur, quàm ad Ecclesiam in terris. Qui ultra quærunt ambulant in tenebris. Sancti defuncti non vocantur in Scripturis Sancti simpliciter, sed Ecclesia primogenitorum in cœlis, & *Spiritus justorum consummatorum, Heb.* 12. 23.

Erit nobis cum illis communio post hoc sæculum, sed in hoc sæculo qui quærunt hanc communionem, vel è sacris literis proferant quod dicunt: vel audiant illam Domini sententiam: *Frustra me colitis, docentes doctrinas mandata hominum, Matth.* 15. 9. Fateor si usum nostri sæculi, aut aliquot superiorum sæculorum respicias, Sanctos vocari defunctos: sed non hujus aut illius sæculi consuetudo, sed sacræ Scripturæ regula nobis sequenda proponitur. Sed quid de hac re certamus? Qui pro Invocatione Sanctorum tantopere decertant, concedent nobis liberum esse: scilicet tutissimum est accedere ad fontem misericordiæ relictis rivulis. Nec te moveant illi qui dicunt Deo nihil eos detrahere qui orationes suas ad Sanctos dirigunt. Nemo enim magis Deo detrahere potest, quàm qui cultum uni Deo debitum creaturæ transfert. Nam invocatio est pars cultus divini; hunc cultum nullæ creaturæ communicat, qui *gloriam suam non communicat alteri.* Quod attinet ad argumenta illa tua, de Imaginibus, de Jejunio: (quod quidem jejunium absit, ut vel ego, vel quispiam neget: Imò potius ad illud omnes exhortamur: superstitionem tantummodo pravasque opiniones sublatas cupimus.) Cum aliis illis argumentis de reliquiis, exorcismis, in spiritibus scilicet immundis ejiciendis, quod quum ad idololatriam ducit, *Pseudo-Propheta* signum est, *Deut.* 13. Ad hæc quamvis omnium facillimè responderi possit, quia tamen otium nunc mihi desit, utpote negotiorum cumulis onerato, quum jam mihi desit Curatus, & parochiam latissimam habeam ad visitandam, & tenue sit corpusculum citò præ lassitudine languens, laboribusque multis attritum: his igitur omnibus de causis responsionem in aliud tempus differendam censui. Si cogitas te nolle *Houghtonam* accedere die Dominico, ne sis parochianis offendiculum: (qua in re non reprehendas me si de parochianis meis maximam sollicitudinem geram, pro ratione magni oneris mihi impositi: constat enim Prophetarum temporibus, sæculisque subsequentibus omnibus, vulgus pronius fuisse ad superstitiones: & malum facilius crescit & longius serpit uno die, quam bona præcepta per mensem integrum.) Proinde illo die Dominico excepto, (nisi fortè in chorum accessurus, quod meo judicio recusare non debes:) si post diem Dominicum finitum protinus accedas, discedasque post mediam diei Saturni, hospes mihi gratus eris. Itaque illa quam prætendis excusatio, accessum tuum non debet impedire. Postrema conclusio tua quamvis sicut jam dixi spem fiduciamque omnem tollere potest ei, qui sit tecum collaturus, non tamen ego cessabo de conversione tua meliora sperare, quàm tu videris de teipso sperare. S. *Paulo* propositum firmum fuit aliquandiu, ut *Pharisæus* moreretur, & Christianorum persecutor: Deus tamen ei & potentiæ, & misericordiæ Thesauros servaverat, quo illum ordinaret ut prædicaret gloriosum illud nomen, quod ante fuerat persecutus. Commendo te omnipotentis Dei bonitati, quæ te spiritu scientia ducat in omnem veritatem. Vale *Haughtonæ* 14. *Octobris.* 1580. Avunculus amantissimus, *Bernardus Gilpinus.*

Quamdiu *Pilkintonus* Episcopus vixerat, jucundissimam cum eo consuetudinem retinuit *Gilpinus.* Mortuo *Pilkintono* successit *Richardus Barnes*: Is in *Gilpinum* infensior videbatur. Hæc res paulo altius repetenda est. *Gilpinus Oxonium* subinde proficisci solebat, maximè, quum junior esset, & sustinendis itineribus idoneus. Accidit forte dum *Oxonium* iret, ut puerum per viam

viam cerneret nunc ambulantem, nunc cursitantem. Rogat quis esset, unde, & quò proficisceretur? Respondit ille se ex *Wallia* profectum, *Oxonium* discendi causa petere. *Gilpinus* puerum examinat, invenitque in Latinis literis promptum, in Græcis non ignarum. Num ergo placet, inquit *Gilpinus*, mecum proficisci? Ego tui curam habebo. Assensit ille. Puerum ergo primùm *Oxonium* tulit, deinde *Houghtonam*, ubi in Græcis, & Hebraicis literis egregiè profecit. Tandem ad Academiam *Cantabrigiensem* misit. Hic est *Hugo* ille *Broughtonus* in Græcis, & Hebraicis literis capessendis promptissimus, sed homo levissimus. Nam senescente *Gilpino* utrum sacerdotio *Gilpini* inhians, an ex alia causa ipse *Gilpino* apud *Dunelmensem* Episcopum molestias, & offensiones creâsse dicitur: ita ut Episcopus in *Gilpinum* occasiones aucupassè videretur. Dum in Episcopo animi hæc abalienatio nasceretur mittit ad *Gilpinum*, eumque monuit ut in visitatione loco & tempore constitutis concionem habeat. *Gilpinus* jam paratus erat ad consuetum iter boreale, nempe ad *Tindalenses*, & *Riddesdalenses*: itaque ad Episcopum expedit famulum suum, qui apud Episcopum se excuset, & rationem itineris propositi doceret: oretque Episcopum, ut alium in visitatione concioni accommodet; multos essè qui in visitationi concionare velint, ad apud istos limitaneos nullum esse qui officium illud suppleat, si ab ipso negligatur: se paratum futurum quocunque alio tempore voluerit ad officium præstandum. Famulus profectus ad Episcopum, redit ad *Gilpinum*: quærit ab eo *Gilpinus*, num excusationem suam ad Episcopum detulisset. Detuli inquit ille. Et *Gilpinus*, quid ergo respondit Episcopus? Famulus retulit, nihil Episcopum respondisse, sed tacuisse. At qui tacet, inquit *Gilpinus*, consentire videtur. Itaque *Gilpinus* in suscepto itinere pergit. Id ubi primùm resciverat Episcopus, *Gilpinum* continuò suspendit ab omni munere Ecclesiastico, *Gilpinus* reversus reperit se suspensum quod minime excogitarat. Rem patienter tulit. Episcopus de *Gilpini* reditu certior factus, protinus ad eum mittit, monuitque ut ipsum unà cum reliquo clero *Cestriæ* conveniat. *Gilpinus Cestriam* profectus, invenit Episcopum cum multis ex clero. Omnes in Ecclesiam sunt jussi convenire. Erat cum Episcopo Cancellarius *Johannes Barnes* Episcopi frater, homo flagitiosus in libidinem, an ad turpe lucrum propensior incertum: is multorum in Dioicesi flagitiorum inspector esse debebat, autor erat: sordidi homines nummis impunitatem redimebant: Episcopus passim malè audiebat. Quum jam omnes convenissent, Episcopus *Gilpinum* ad se vocat: hodie, inquit, oportet te concionem habere. *Gilpinus* se excusat; non, inquit, paratus veni, & suspensus sum. At ego te à suspensione liberare possum, inquit Episcopus, & libero. *Gilpinus* respondit se non audere imparatum ascendere. At novimus, inquit Episcopus, te nunquam imparatum esse; id enim ex usu concionandi jam consequutus es, ut & subitò id præstare possis, si volueris. *Gilpinus* pertinaciter hæret in proposito, non ita Deum tentandum respondit: satis sibi esse, si ex justà meditatione aliquid præstare possit. Episcopus protinus ut ascendas, ego te jubeo, inquit, sub intuitu canonicæ obedientiæ. *Gilpinus* paulisper moratus; age, inquit, quum aliter fieri non possit, fiat quod jubet dominatio vestra: & post aliquam moram *Gilpinus* concionem inchoat. Inter concionandum prospexit quosdam non solito more expeditos,

qui

qui scriptis excipiebant ea quæ *Gilpinus* protulerat: Pergit ille in concione donec ad exhortationem, & vitiorum reprehensionem pervenerat. Dilabitur tandem ad illa vitia reprehendenda quæ in illa Dioicesi regnabant, & in ore omnium erant: atque hoc loco, inquit, Reverende Pater, sermo meus ad paternitatem vestram est convertendus: Deus paternitatem vestram ad hujus Dioicesis curam extulit, eam Deus administrationis vestræ rationem exposcit; eorum omnium quæ tam inordinatè gesta sunt in hac Ecclesia à Paternitate vestra expectatur emendatio, exigitur ratio. Et ne forte quum tanta flagitia perpetrata esse constet, respondeat dominatio vestra hæc nescisse, nec ad vestram noticiam hæc fuisse perlata: (hæc verba *Gilpinus* dixerat, quia intelligebat hanc fuisse usitatam Episcopi responsionem: quum homines quererentur de mala Cancellarii administratione; solebat dicere Episcopus illa ad suam noticiam non pervenisse: quæ facta sunt infecta fieri non posse: melius in posterum se provisurum, si quæ ad noticiam suam pervenerint.) En, inquit *Gilpinus*, ego hæc ad noticiam vestram produco: ne dixerit dominatio vestra aliorum vitio hæc mala perpetrata, non vestro consilio, nam vestrûm est quicquid sive feceritis, sive ab aliis factum dissimulando permiseritis: itaque coram Deo, & Angelis, & hominibus, ego Paternitatem tuam horum omnium malorum autorem denuntio: ego etiam in illo stricti judicii die testis adero hæc omnia ad vestram noticiam pervenisse per me: testes aderunt omnes qui hic me loquentem audiunt. Dum hæc *Gilpinus* intonaret, amicos suos in magnum timorem & anxietatem conjecit: itaque quum finem dicendi fecisset, conveniunt eum amici, & cum lachrimis dixerunt, tandem habet Episcopus quod diu quæsiverat: tu telum contra te porrexisti in ipsius manus: si prius sine causa offensus fuerat, quid faciet is qui jam irritatus jure suo, vel juris specie utetur ad nocendum? Quibus *Gilpinus* respondit, nolite timere; Deus nos omnes gubernat: dum veritas propagetur, & Deus glorificetur, de me fiat voluntas Dei. Post concionem omnes ad prandium convenerant: omnes de *Gilpino* metuebant aliquod malum ab Episcopo, tacitique eventum rei expectabant: Post prandium *Gilpinus* ad Episcopum accedit, ut Episcopo salutato, & valedicto domum redeat. Non ita fiet, inquit Episcopus; nam ego te domum tuam perducam: ergo domum redit *Gilpinus* in Episcopi comitatu. Quum jam *Gilpini* ædes intrassent, & ad conclave penetrassent, Episcopus subitò arrepta *Gilpini* dextra, hæc habuit verba: Pater *Gilpine*, agnosco digniorem te esse qui sis Episcopus *Dunelmensis*, quàm me dignum qui sim rector hujus Ecclesiæ tuæ: præteritarum offensionum veniam postulo; da veniam Pater: scio quod pullos quosdam educaveris immorigeros, qui contra matrem calcitrant: sed quoad ego vixero Episcopus *Dunelmensis*, securus esto, nemo tibi molestus erit. Amici *Gilpini*, hoc est omnes boni exultare ceperunt, & gratias Deo agere, & potentem Dei manum agnoscere, quod Episcopus ei infensus ita divina potentia correctus fuerit, ut quod in ejus contumeliam primò excogitaverat, cederet ei in honorem. *Gilpinus* intereà uberrimum pietatis suæ fructum tulit.

Postquam senectus ei ingravescere cæperat, erat in oppido *Novi-Castri Genisonus* qui fratris filium è transmarinis regionibus redeuntem susceperat: *Genisonus* vehementer dolebat de fratris filio quem Jesuitam factum intellexerat,

rat, eumque ad *Gilpinum* misit orans ut juvenis curam habeat, eumque à pravis & perniciosis opinionibus si fieri possit reducat. *Gilpinus* postquam sæpius cum eo contulisset invenit hominem abjecta humilitate insolentissimè superbientem, audacia atque impudentia armatum novis atque inauditis glossematis sacras scripturas corrumpentem. Scripsit *Gilpinus* ad *Genisonum* avunculum; juvenem illum audacissimum venisse ad se non ut disceret, sed ut doceret. Homo inquit magnificum nescio quid de se ipso sentiens sperabat etiam me hac ætate ingravescentem ad absurda quædam agnoscenda allicere. Video *Jesuitas* novas invenisse scripturarum expositiones antea nunquam auditas. Abjecta omni reverentia, audaciâ grassantur. Audent probare invocationem sanctorum ex *Abrahamo*, *Isaco*, *Jacobo*. Iste pertinaciter tenet Ecclesiam Romanam nulla in re errasse. Errores maximè horrendos de indulgentiis, miraculis falsatis, falsatis reliquiis, peregrinationibus, imaginum cultu, de reliquis ejus generis, hæc omnia iste homo mirificus reperit in Evangelio. Omniaque hæc bona esse & sancta contendit. Ego cum tam horrido hominum genere, qui os suum in cælum aperiunt (nam quid est os in cœlum aperire, si non hoc sit sacras Scripturas tam violenter, tam contumeliosè tractare?) cum tàm horridis ingeniis, nihil mihi negotii amplius esse volo: excogitarunt & quotidie excogitant horrenda glossemata, quæ nec in Romana Ecclesia anteà fuerunt audita. Hunc igitur tanquam morbidum pecus ne gregem inficiat missum facio.

Postquam tenue corpusculum variis laboribus confecerit tandem mortem præsentiens pauperes convocari jubet, ad quos orationem habuit, eisque valedixit. Deinde & alios. Ægritudinem contraxit, propè finem Februarii, post varias exhortationes ad Scholares, ad famulos suos, aliosque tandem placide in Domino obdormivit *Martii*. 4. 1583. *Anno* ætatis suæ 66.

Corpore fuit procero, & macilento, naso aquilino, vestitus erat pretii paulo vilioris. Fulgentes vestes omninò fugiebat. In iis quæ ad corpus proprium pertinent, parcissimus erat & antiquam austeritatem retinebat. In iis quæ ad aliorum bonum cederent munificentissimus erat, maximè in pauperes & Scholasticos. Januam apertam esse voluit pauperibus & peregrinis. Domi suæ Scholasticos aluit ut plurimum viginti quatuor, quandoque pauciores. Eorum quæ domi habebat major numerus erat pauperum quibus victum, vestitum & educationem in bonis literis præstitit. Conviviis suos parochianos hospitesque excepit non tantum Saturnalibus diebus ut mos est, sed quia late diffusam habuerat parochiam, magnamque populi multitudinem, convivium exhibuit singulis diebus Dominicis a festo S. *Michaelis* usque ad *Pascha*. Separatos habuit & velut in classes dispositos generosos, colonos, & pauperes, quos omnes suo ordine excepit. Laudare solebat conjugium in clero, ipse cælebs vixit. In Schola ædificanda, instituenda, confirmanda, & in stipendiis annuis Ludi Magistro & hypodidascalo instituendis insumpsit quingentas libras. Ex ea Schola *Anglicanam* Ecclesiam doctorum virorum ingenti multitudine adauxit. Non vitia tantum verum & levissimas suspiciones vitabat. Judicio etiam inimicorum si quos habuit Sanctus habebatur. Fide non ficta, & bonis operibus repletus, Sepulchro tandem sicut acervus tritici tempore suo infertur.

VITA

VITA JOANNIS VINCENTII PINELLI, PATRITII GENUENSIS.

In qua studiosis bonarum artium, præponitur typus viri probi & eruditi.

AUCTORE PAULO GUALDO,

PATRICIO VICETINO.

ILLUSTRISSIMO

ET REVERENDISS.

D. DOMINICO PINELLO, S.R.E. CARD.

EPISC. OSTIENSI,

Sacri Collegii Decano.

PAULUS GUALDUS VICETINUS

SALUTEM.

EXIMIUM illum Philosophum, Magistrum, ut Cicero ait, intelligendi & dicendi, cujus nomen æternis præclarum monumentis, nemo non admiratur, gloriatum ferunt aliquando, quod Socrate vivente vixisset. Ast ego non præclarè minus mecum censeo actum, cui contigerit primum eo sæculo nasci, quo non tantum de facie noscere, sed & colere observareque licuerit per annos non paucos JOHANNEM

VINCEN-

VINCENTIUM PINELLUM, doctum & probum supra omnia pæne nostrorum temporum exempla; tum vero deinceps vitam ejusdem moresque elegantissimos commendare posteritati, in quo quidem munere, ut rei magnitudini mihique adeo ipsi non fecerim satis, (quis enim ejus viri merita explicet pro dignitate?) confidam tamen obventurum inde mihi laudis & existimationis non parum, quod lubens contulerim vires omnes meas in Viri CL. res, si non universas, at quas licuit mihi, sermone celebrandas. Illud vero quam eximium? extare te nunc ex eadem gente DOMINICE CARD. Illustrissime qui ut JOH. VINCENTIUM, non vi magis affinitatis quam charitatis, perpetuo amaveris, ita videaris hilaris excepturus scriptionem hanc meam, quæ gentilis tui laudes prædicare sit aggressa.

Et sane cui hæc alii inscripsissem, quam tibi? in quo absolutum actionis exemplar, ut in JOH. VINCENTIO contemplationis propositum habemus. Ille per faciles semitas, & amœna Philosophiæ vireta, tu per salebras & sentes Jurisprudentiæ; ille in Musarum congressu, tu in Judiciario & forensi pulvere; abditus ille in domestica bibliotheca, tu in conventibus, in Legationibus, in amplissimorum Patrum pæne quotidiano cœtu; in Academia ille Patavina, tu Romæ in oculis orbis terrarum, variis adeo itineribus eo pervenistis, ut JOH. VINCENTIUM intra limites umbratilis illius vitæ suspexerint omnes, te vero civilibus muneribus exercitum, fides, prudentia, integritas in sanctiss. Cardinalium Collegium cooptarint, in quo collegas omnes, & universos Christianæ Reip. Episcopos, à Summo Pontifice primus, anteis dignitate, fastigio illi proximus, à quo non abfuturum te diu boni omnes augurantur. Munus igitur hoc tibi tot nominibus debitum, apud te esse patere Vir Illustrissime non indignum prorsus quod extet meæ in nominis & gentilitii splendoris tui gloriam observantiæ testimonium, complectendum tibi si non auctoris ratione, at ejus memoria, cujus laudes prædicare consilium fuit. Illius ego enarrandis rebus gestis, ut non quam illum decebat operam præstiterim, at quam ego potui impendi sane. Et quid homini potest dari majus (inquit junior Plinius) quam gloria, laus, & æternitas? At non erunt æterna quæ scripsi! non erunt fortasse; scripsi tamen (ut respondeam ejusdemmet Cæcilii verbis) tanquam essent futura. Tu hæc DOMINICE CARD. Amplissime, accipe uti dantur, non sine jucunda magni gentilis tui memoria, delectationi proculdubio futura.

Vale.

MARCO VELSERO II. VIRO AUGUSTANO,

PAULUS GUALDUS VICETINUS *SALUTEM.*

QUI ferio amant MARCE VELSERE, eo allicientis naturæ propensione ducuntur, ut rei quam amant bona omnia, perpetuitatem adeo ipsam, in hoc vicissitudinum humanarum æstu contingere flagrantissimè cupiant, qui sane affectus, quo magis intimus, eò semper solertior fuit in perquirendis rationibus, per quas tendere ad propositum hunc finem liceret. Hinc antiquioris ævi decora, historicæ narrationes, tabulæ, signa ærea, marmoreaque; posterioris calcographicum inventum, quæ omnia eò spectant, ut non solum habitus corporum delineare, sed & animorum exprimere ornamenta possimus. Qui sane affectus amores benevolentiæque impulit etiam me ipsum, non modo ut JOH. VINCENTII PINELLI imaginem describendam curaverim, sed &, cum per annos prope XXX, à die quo primum studiosè magnum virum observare cœpi, ad eum quo supremo in sinu meo animam egit, dilexerim supra quam sermone explicari queat, coëgerim etiam intra non magni voluminis angustias, è latissimo rerum campo, præcipua quædam ipsius vitæ capita, tum ut mihi etiam nunc exemplar referrent, ad quod formare me possem, tum vero etiam ut mœrorem levarent, quem mihi incusserat amplissimi viri quam feceram jactura. Propositum hoc meum cum plerique communium amicorum ut sit explorassent, perurgere cœperunt, ut ne publicæ literatorum rei lucubrationes meas inviderem, studiosis scilicet omnibus gratas futuras, apud quos PINELLI memoria, & grata & sancta jam diu esset. Me vero hæ preces, ut non permulcebant, gnarum videlicet tenuitatis meæ, ita in eam sententiam traxerunt, ut fœtum hunc meum dispiciendum traderem, examinandumque tibi V. Clarissimo PINELLI amico, bonarum artium patrono, qui prudentia, eruditione, & animi candore in consilium advocatis, tùm demum pronuncies an è re PINELLI, an è literarum, an è mea sit, ut in lucem hominum prodire sinam qualescunque hasce subsecivarum horarum reliquias, hoc tibi arbitrium ut deferam, faciunt multa; præstantissimorum quo teneris studiorum amor, impollutæ quam nobiscum profiteris religionis patrocinium, & princeps in Pinelliana amicitia locus, qui te potissimum alliciet, ut more majorum his animum advertas, quæ pro tuo nutu vel abdent sese, vel dabunt in conspectum. Mihi enim, cui non alius quam JOH. VINCEN-

VINCENTII gloriæ observatur finis, si tibi eum me assecutum non videatur, sufficiet voluisse saltem, continebiturque scriptio hæc mea intra domesticos parietes, contestatio utique gentilibus meis non injucunda, fuisse mihi cum ætatis nostræ maximo viro non vulgares præstantissimæ amicitiæ rationes.

VALE.

ANTONII QUÆRENGI.

PERPETUA rapidis annis obsiste juventâ
Musarum pia cura liber,
Quaque diem promit, qua mergitur æquore Titan,
Fer magni super astra decus
PINELLI; non rasa alta sapientia mentis,
Non morum sine labe nitor,
Invida Letheæ metuant oblivia noctis,
Promeritus quoque tollat honos
Insignem cælo PAULUM, quem dulcis amici
In tantum laus egit opus.
Gloria Germanæ gentis te VELSERUS heros.
Ante alios per docta virum
Agmina dimittat celebrans: illo auspice tutam
Ad Gades ad Bactra viam
Carpe volans, famæque diu te crede vocanti.
Ingressum quocunque feres
Te lata excipient urbes, sed lumina Tusci
Præsertim tibi clara maris,
Magnanimi plaudent Ligures, civemque verendum
Posteritas imitata colet.

ALOYSII VALMARANÆ

VICETINI E SOCIETATE JESU.

TE PINELLE, reum mortis genuere parentes,
Et vita ingressus janua mortis erat:
Lactea Lethais miscebat pocula poclis
Parvuli, eratque viri tempus edentis edax:
Longa brevi moriens traxisti funera vitâ,
Longior at longo funera vita subit:
Nam GUALDUS calamo, quod non potuere parentes
Stirpe, virûm in memori vivere mente dedit.
Quæ tibi vita fuit, non est: tibi vita perennis.
PINELLI inscriptus Vitæ libellus erit.

BERNARDI STEPHONII

E SOCIETATE JESU.

OPACA PINUS, & vetusta, nobilis
Gnidi Paphique sylva, sibilantibus
Comis sonora: sic susurrus ingruat
Tepentis aut Favonii, vel arduis
Seranus Auster implicata brachiis
Volutet usque ludibunda murmura:
Beata sic perennitas aquæ tibi
Amica, semper obloquente sibilo
Coma volumen humidum secus citans,
Amœnitate fertili riget nemus::
Ut hinc & inde Pinea gravis nuce.
Comas onusque sustinere vix queas:
Vige salubre Cypridis nemus domus:
Vige perenne gaudium Liguriæ:
Quod & benignus educat Gnidi lepor:
Quod & leporis aura Paulus educat,
Superstitatque, sospitatque fœtibus
Tuis, suisque: Paulus unus omnium,
Quot & fuere, quotque sunt, eruntque post.
Amœnitatis instar integellulæ,
Amoris, & decoris, & tui sequax,

Tenaxque

Tenaxque veritatis, & boni tenax,
Vige: vigebit aureus simul decor:
Vige: vigebit elegans simul fides:
Datura frigus hospitale posteris,
Domus virentis usquequaque textili
Repexa fronde: sive littoralibus
Maritimisque floreum leporibus
Cubile perbenigna garrientibus,
Ut ante, semper apparare gesties:
Alumna seu Cytheris evocaverit
Ligusticasque Romulasque Gratias,
Jocis remixta Lydiis & Atticis.
Tuos ad hosce cespites frequens ego
Meusque Paulus, ingeni gravis lepor.
Tuos ab usque Regia Cypro satus.
Ab ultimaque Pineos origine
In hoc cacumen editos, in id decus,
Redordiemur invicem: modis ego:
Ut ut libebit ille: sive libera,
Severiore lege sive mavolet
Rotundiora verba dulce volvere:
Utroque mirus artifex, tui memor.
Vigebis usque: spondet id Gnidi Charis.
Et hic vigebis in sodalis hortulis,
Loquente semper irrigata rivulo:
Ut alba poscit, alba reddit ut fides.
Et has, arata literis fidelibus,
Sodalitatis indices notas geres.
Meâ ne stirpe lætiore creverim,
Tua ne PAULI culte diligentia
Amica Pinus, ambigo. Sed hoc liquet,
Quod interire posset, id dedit genus,
Quod interire nescit, hoc AMOR dedit.

FAMIANI STRATÆ

E SOCIETATE JESU.

AMOREM audieram patrem doloris;
Nec dum crediderам, utriusque mores
Longe dissimiles, fefellerant me.
Sed jam percipio miser, queror que
Vero verius esse quod negabam.
Nec solus queror, hoc idem queruntur
Mecum, docte PINELLE, qui te amarunt,
Nam quis docte PINELLE, non te amavit?
PAULUS ante alios perelegantî
Ne totus pereas vetans libello.
Partum in pectore sentiunt dolorem.
Infantem sine lachrimis dolorem

Qui

Qui nasci nequit. Et Catoniano
Mi supercilio quis exprobabit
Lachrimas oculis perenne fusas!
Quid ergo? ex oculis Amor creatus
In pectus cadit, hic creat dolorem.
Qui vestigia per paterna, ad ipsos
Se refert oculos, & inde adauctus
Lachrimis, velut annis imbre, prima
Incunabula pectoris revisit.
Hinc dolere, & amare se sequuntur.
Qui dolor modo natus occidente est
Te PINELLE, in Amore delitebat.
Proque uno dolor occidente, mentes
Multrum numerosus occupavit,
Sic quæ sidera per diem latebant,
Apparent moriente Sole, & uni
Plurima face funus exequuntur.

JOSEPHI CASTALIONIS J. C.

EDITUS antiqua Ligurum de stirpe parentum,
Parthenope imperii claro quos auxit honore,
Venerat exemplar morum PINELLUS in urbem.
Quam posuit pulsus Phrygiis Antenor ab oris,
Ingenii ut cultus caperet juvenilibus annis.
Ac licet in libris illic exegerit ævum
Abditus, & Regum vitarit tecta superba,
Pollicitis magnis, precibusque vocatus in aulam:
Haud latuit, vixitve ullo tamen ille beatus
Rege minus. Testis Germania, testis Hiberus,
Cumque Italo testis celeberrima Gallia tractu.
Nam quo non adiit PINELLI gloria? Quisve
Conspicua titulo doctrina floruit usquam,
Cui cum PINELLO fuerint commercia nulla?
Democriti incultos quis jam mirabitur agros?
At tibi susceptos nemo non PAULE labores
Laudibus in cælum tollit. Tu postera sæcla
Quod stupeant, serique imitentur rite nepotes,
Digeris in libros, & mores exprimis ejus,

Sollicitis

Sollicitis qui opibus Regum secura potentum
Privata novit præponere commoda vitæ.
Tu pius officium merito persoluis amico,
Cumque tuo longum producis nomen in æuum
Illius, officiantque caves oblivia neutri.
Hinc quoque permultum sumit VICETIA lucis,
Et tanto natale solum se jactat alumno.
Felix qui caro capiti, patriæque tibique
Struxisti doctis monumenta perennia chartis.

LAURENTII PIGNORII.

O QUOS sollicitat doctarum forma Sororum.
Dulci alit aut sapientia cura,
Quos juvat emeritæ splendescere frontis honore.
Decerptæ ex Helicone beato:
Si lubet ô longum cælesti accumbere mensæ,
Atque animum perfundere sacro
Nectare, non alios quam PAULI evolvite chartas.
Queis pius inclyta nomina amici
Imprimit æternum mansuris, ille perenni
Eloquio bonus, aurea vitæ
Concludit præcepta, virumque informat amantem
Musarum, & laudabilis oci,
Qua valeat certam Sophiæ contingere metam.
Et Famæ decurrere campo.
Non legat hæc cui stat foribus confixa superbis
Mens, effrani perdita luxu:
Non qui inhiat gemmis, perituro-ve incubat auro.
Qui patriam, miserosque penates
Servitio premit infando. Num dicere laudes
GUALDE tuas ego carmine tentem?
Anne idem, mare cum fervet, deprendere nôrim
Quot veniant ad littora fluctus?

VITA

VITA
JOANNIS VINCENTII
PINELLI,
PATRICII GENUENSIS.

HOMINUM qui in ſcientiarum mitiorumve literarum ſtudia incumberent, reperti ſunt omni ævo adeò pauci, quibus ſolidus unicuſque earum fructus propoſitus ex animo eſſet, ut ſi quis ejuſmodi forteſortuna compertus aliquando ſit, ad miraculum vergeret, raraque ut dicitur in terris avis, ſpectaculo magis eſſet quàm imitationi. His enim qui literis operam unquam navarunt, is ut plurimum obverſatus eſt finis, ut aut rem quærerent, nummaria quadam nundinatione profectum diſtracturi, aut inanes honores ut conſequerentur, propoſita ſibi ſcenica quadam & inſolenti oſtentatione, iis omnibus deliciis deſpectui penitus habitis, quas literarum ſuavitas, optimorum auctorum tractatio, doctorum hominum repetita conſuetudo, eruditorum & ſui amantium animis inſtillare conſueverunt. At non ita quos expreſſit Chriſtianus Rhetor; Magno, ait, & excellenti ingenio viri, cùm ſe doctrinæ penitus dediſſent, qnidquid laboris poterat impendi, contemptis omnibus & publicis & privatis actionibus, ad inquirendæ veritatis ſtudium contulerunt, exiſtimantes multo eſſe præclarius humanarum divinarumque rerum inveſtigare ac ſcire rationem, quam aut ſtruendis opibus, aut cumulandis honoribus inhærere. *Luculenter ut ſolet. Doctrina enim ipſa,*

Lactan. in præfat. lib. 1. de falſ. Relig.

—— pretium ſibi, ſolaque late
Fortuna ſecura nitet, nec faſcibus ullis
Erigitur, plauſuve petit clareſcere vulgi,
Nil opis externa cupiens, nil indiga laudis,
Divitiis animoſa ſuis, immotaque cunctis
Caſibus, ex alta mortalia deſpicit arce.

Claudianus Panegyr. in conſul. Mall. Theo. in prin.

Hæc omnia, ætate noſtra intimè nota, & vitæ inſtituto comprobata fuere, uni ferme *JOH. VINCENTIO PINELLO* Cl. viro, cujus nunc vitam in publicæ rei commodum, & in veteris amicitiæ teſtimonium exordimur. Ejuſce rei ſpecimen, ab ipſo, ineunte etiam adoleſcentia exhibitum, teſtem habet *PAULUM MANUTIUM*, qui anno MDLXVI. per Epiſtolam *OCTAVIO SANMARCO* gratulatur, quod ſe Patavium

Epiſt. 16. lib. 7.

vium ſtudiorum gratia contulerit, & amicitiam cum *PINELLO* inive-rit, in hæc verba; ‘Nam de *JOH. VINCENTII PINELLI* con-‘ſuetudine nihil dico, non enim dubito, quin ipſe jam perſpexeris, quæ ſint ‘in illo juvene virtutes, quæ probitas, quæ humanitas: ut omni digniſſimus ‘honore ſit, qui tamen ab omni honorum cupiditate, ſola virtute contentus, ‘longiſſimè diſtat. Hæc ille. Quæ ſanè laus,ut ad animi compoſitionem,& ad inſtitutionem educantium creantur, manat etiam à majorum præſtantia, & nobilitate; fortes enim oriuntur fortibus, ut in confeſſo eſt. Cujus domeſtici ornamenti compendium hic attingemus, non quia monſtrari egeat, ſed quod ea demum germana laus eſt nobilitatis, quæ inter majorum imagines aditum ſibi comparat ad immortalitatem. Gentis *PINELLÆ* unius è duodetriginta Reipub. *GENUENSIS* nobilioribus & antiquioribus, meminit *UBERTUS FOLIETA*, his verbis: ‘Gens *PINELLA* ‘nobilis & pervetuſta, multos egregios atque inſignes viros, patriæque petu-‘tiles tulit. At encomium hoc, jejunum fortaſſe viſum, extorſit acris judicii viro laudationem illam, qua vix ullam apud eundem reperias ampliorem, ea ſic ſe habet: ‘Gens enim *PINELLA* apprime nobilis, turbulentiſſimis ‘civitatis noſtræ temporibus, procul ab omni faſtu & ambitione, ab omnibuſ-‘que civilibus contentionibus remota, cùm nullo loco operam & induſtriam ‘ſuam Reipub. ſubtraxerit, nullumque illius procurandæ aut munus unquam ‘intermiſerit,aut laborem ſubterfugerit, non tamen aut ex malis publicis creſ-‘cere unquam ſtuduit, aut per publicam privatamve cujuſquam injuriam in al-‘tiorem potentiæ aut dignitatis locum aſcendere contendit. *FOLIETÆ* præclarum teſtimonium de familiæ *PINELLÆ* ſplendore & vetuſtate, comprobabit minimè novitius ſcriptor *ELUTHERIUS MIRABELLIUS*, cujus de Gothorum Regibus ſermonem habentis hæc ſunt; Ex familia *PINELLA* ortus eſt *ILDOVALDUS* ſextus Rex Gothorum. Exſcripſit hæc *FANUSIUS CAMPANUS*, auctor nondum editus, cui Gentes Italicas illuſtriores, earumque origines recenſere curæ fuit. Ejus mihi copia facta eſt ab amiciſſimo viro *PAULO TÆGIO*, cujus animi candorem, & multiplicem rerum uſum, liberalemque doctrinam, *PINELLUS* noſter magni ſemper fecit. Sunt autem qui nervoſè aſſerunt (rumore ne domeſtico, an certis argumentis nixi, non ſatis ſcio) *PINELLOS* Cypro oriundos, manaſſe à Regia Luſitanorum domo. Mihi neque in horum, neque in Eleutherii verba juranti, compertum quidem eſt, gentem hanc inſignibus præditam ornamentis, inter Italicas clariores recenſeri jure meritò poſſe. Ideoque ego domeſtica *PINELLORUM* ornamenta conſulto prætereo, Senatores videlicet, Militiæ Præfectos, Reipub. Duces, & alios complures, optimè de poſteritate meritos, quorum, domi foriſque, ad laudem, & gloriam extant geſtarum egregiè rerum præclara monumenta. Summorum item Pontificum, & Regum aliquot perhonorifica decreta, *INNOCENTII* ſcilicet VIII. cujus avia *PINELLORUM* Gentilis fuit, *ALEXANDRI* VI. *FERDINANDI* patris, & *ALPHONSI* filii, Arragoniorum regum, quorum mihi omnium diplomata videre contigit, lubens omitto, rem actam minime acturus, illud ſane ſatis ſuperque fuiſſet, *DOMINICI PINELLI* Cardinalis

Lib. de Clariſ. Ligurib.

Lib. I. cap. 10.

amplissimi nunquam intermorituras laudes, institutæ narrationi leviter aspersisse: at iis, optimo quidem fato, scriptorem alium tanto oneri parem obtigisse gratulandum. Supra gentilitia ut diximus decora, *JOH. VINCENTIUS* noster, natalibus Neapolim patriam sortitus est, Urbem Italicarum ferè omnium nobilissimam & elegantissimam, quam loci amœnitas, & urbanæ nobilitatis splendor eò provexerunt, ut Hispanis, qui nunc ejus potiuntur, vernaculæ vocis, qua Italicè Neapolin appellamus, illud Hispanicum etymon unicè probetur, quo urbs Neapoli ornatior in eorum ditione extare usquam pernegatur. Et sane Hesperidum Alcinoique horti, præ Neapolitano agro ignobiles inamœnique fuerunt: nec aliunde videtur maximus poetarum laudandæ Italiæ, multiplex illud, & nobile argumentum arripuisse. Eximia enim sunt illa, tractusque hujus terrarum peculiaria.

Virg. Georgic. lib. 2.

Sed gravidæ fruges, & Bacchi Massicus humor
Implevere: tenent oleæque armentaque læta.
Hic ver assiduum, atque alienis mensibus Æstas,
Bis gravidæ pecudes, bis pomis utilis arbos.

Et profectò apud non iniquos rerum æstimatores, quid mollius eo cælo? quid uberius eo solo? quid hospitalius illo mari? Splendidissimam igitur patriam nactus *PINELLUS*, nascitur anno MDCXXXV. patre *COSMO*, animi maximi viro. Huic Ennianum illud animo volventi, Multos rem suam bene gessisse patria procul, Genua placuit Neapolim proficisci, magnam ibi copiosamque mercaturam facturo. Et vero Genuensium privatæ publicæque cum Hispaniarum Regno contractæ rationes, Neapolim eos frequenter advocant, cujus regni non contemnenda hodie portio Genuensibus cessit. Negociationem autem liberalem illam & minimè sordidam, civibus urbium liberarum & probari, & ornamento esse, extra controversiam est. Ex quo capite. *COSMUS* apprimè laudandus, quem Bartholomæus Maranta 'probæ vitæ, 'sanctæque religionis unicum exemplar appellat. 'In quam sententiam Folie'ta; *COSMI* enim eximia animi moderatio, & nostræ ætati conspecta, & 'posteritati memorabilis inprimis est, nam nemo in quærendis opibus castius est 'versatus, famamque & mentem ab omni sordium & avaritiæ labe integriorem 'purioremue servavit; & iis opibus partis, quæ ad cultum honorificè tuen'dum sufficerent, modo cupiditati salubriter posito, omnique quæstus genere, 'ac sollicitudine valere jussa, præclarum exemplar posteris ad imitandum in se 'constituit, præterea, nulla in re privatæ ac civilis vitæ modum excessit, præ'terquam in ædificiorum magnificientia, sumptibusque in filiorum cultum, in 'bellis, in aulis Regum, in gymnasiis magnificè tuendum largè suppeditandis: 'qua in laude perpetuæ & contestatæ gentilitiæ commendationi proximus fuit. Nupsit *COSMO CLEMENTIA RAVASCHERIA* è Lavaniæ Comitum nobilissimo stemmate, Bariensis, uti appellant, Prioris filia. Suscepit is ex ea filios sex: mares quaternos, fœminas binas *CORNELIAM & LUCRETIAM*: illa *JOH. SIMONI CARACCIOLO*, hæc *ANTONIO GUEVARÆ* collocatur: Capuæ ille, hic Nidi primarias equestris ordinis curias (vulgo Seggi) domestica dignitate attingebat.

Cic. Epist. 7. ad Treb. lib. 6. fam.

tingebat. Spectat autem ad quinas patriciorum hasce curias, seu conventus mavis, Neapoli urbanæ annonæ, & civilis Juris procuratio. quibus è stato, & legitimo familiarum numero quinque viri ex urbana nobilitate præficiuntur. Eò proceres itare, tum Reipub. tum animi gratia consueverunt, ex quo fit, ut magnam etiam apud exteros consecutæ sint hæ publici Consilii Sedes sermonis hominum celebritatem. Ei fratrum qui primus natus est, *GALEATIO* nomen fuit. *JOH. VINCENTIUS* secundo loco, *CAROLUS*, qui admodum adolescens periit, tertio, *JULIUS* quarto editi sunt. *JOH. VINCENTIO* contigit ut geminus nasceretur; eodem enim partu, & ut ferunt octimestri, infrequenti admodum, & dubiæ videlicet ut medicis placet, vitalitatis, cum *CORNELIA* sorore prodiit in lucem. Et sanè æquum erat admiranda vitæ primordia illi obtingere, cujus ingenium, & vitæ rationem posteri nunquam satis admirabuntur. At *COSMUS* pater cum ad CCC. Mil. aureorum summam rem domesticam & familiarem, fælici eventu redegisset, *JOH. VINCENTIO* tum Patavii degente, obiit jam octuagenarius. Is filium qui reliquos ætate anteiret, ceterosque deinceps è familia maximos natu, amplissima Primigeniorum jura testamento sibi habere jussit. Dum viveret, oppidum Neapoli proximum comparavit, Julianum nomine, loci deliciis insigne, & incolarum frequentia: ibi ipse Prætorium elegantissimum, peramænos hortos, laxa vivariorum septa, regio prope more excitaverat. Multo antequam vita excederet, mercaturæ nuncium (quod etiam *FOLIETA* testatur) lubenti animo remiserat, atque à majori natu filio minoribus certam pecuniæ partem testamento legaverat, quam *GALEATIUS* religiose persolvit semper, *JOH. VINCENTIO* præsertim, & quidem magna cum accessione, quod fratris enixos ad virtutem conatus vir ornatissimus unice amaret: ideoque inter hos fratres ad ultimum usque vitæ spiritum gratia non rara, mutuique amoris specimen perjucundum animadversa: &, quod mirere, adeo fratrum omnium horum pectoribus *JOH. VINCENTII* virtus insederat, ut siquando dissidiorum exordia uxoribus filiisve seu affinibus (ut fit) incidissent, tunc eum per litteras non consulere, ejusque rescriptis non obsequi religioni haberent. *GALEATIUS* adolescens ad bellicam gloriam aspiravit, navavitque strenuam operam *PHILIPPO* II. Hispaniarum Regi in bellis, Senensi, Truentinoque, & ad Echinadas nobili illo navali certamine, quo Turcarum opes debilitatæ afflictæque, nostris maris imperium veluti precariò concesserunt. Itaque *GALEATII* spectata industria *PHILIPPUM* allexit, ut Turonensem Ditionem, quam ille in Lucania sui juris fecerat, Marchionatus titulo ornaret, cui beneficio majus quippiam adjectum volens, eundem Acheruntinum Ducem declaravit, cum Acheruntiam vetustissimam Apuliæ civitatem, cujus Horatius meminit, quæque hodie Acerenza, sibi acquisivisset. Viri hujus encomium ex *FOLIETA* desumptum exscripsimus, quia narrationi nostræ animadvertimus non minimo ornamento futurum. '*GALEATIUM* in paterno sinu, paternaque cura & diligen'tia educatum, omnesque artes non modò libero homine, sed summæ fortunæ 'amplitudine dignas edoctum, non magis paternæ peramplæ opes, quàm suæ 'ipsius virtutes ac merita extulerunt, quippe qui omnia vitæ munera cumulatè

Plutar. lib. 5. de placit. philosoph. c. 18.

 implerit,

'implerit, omnesque officii gradus erga propinquos, & ditioni subjunctos, at'que adeò omnes homines, persanctè, & diligenter servarit: nam propinquos '& amicos liberalitate & hospitalitate, subjunctos vero æquitate, justitia, 'charitate coluit, veritatis in omni vita retinentissimus. Duxit uxorem, '*LIVIAM* nomine, è vetustissima familia Squarciafica, a qua dotis nomine 'accepit, in Japygia Galatenæ Marchionatum, Galatena, Cupertino, Velia, '& Librano, elegantibus oppidis insignem. Delectatus est is polytropia qua'dam, & varia peregrinarium rerum experientia, quam ipse sibi, non pervo'lutandis libris, ut *JOH. VINCENTIUS*, sed profectionibus pepe'rerat, & gentium externarum moribus indagandis. Et profecto bivium hoc 'ad civilem prudentiam ducit regiis & compendiariis itineribus. Libri enim, 'ut sensit Demetrius Phalereus, nos de plerisque admonent, quæ ne amici 'quidem audent attingere: turpia honestaque omnium ætatum exempla ob ocu'los ponunt, quæ à vitio avocent, quæ ad virtutem impellant. Peregrinati'one verò, nisi quispiam secum ipse peregrinetur, tanta rerum vis, tanta un'dique colligitur sapientiæ copia, ut quisquis illa afficitur, ceteris excellere 'videatur. Itaque nobilis ille orbis terrarum peragrator, domo Tyanæus, 'conducere adolescentibus ajebat, voluntarium sibimet ipsis exilium indicere; 'hoc tamen, ut nihil aliud, profecturis (quæ fuit *GALEATII PI'NELLI* sententia) ut res admirari desinerent, seposita, quod nemo non 'præclarum ducat, eorundem ignoratione. Ita mihi ille, cum ipsum officii 'gratia Neapoli aliquando convenissem. Decessit is de vitæ statione anno 'MDXCVIII. exacta planè ætate, omnium pene hominum ordinibus Neapoli 'ejus mortem dolentibus, cujus vitam summo cum splendore traductam proba'rant, cujus virtutem, cujus prudentiam non semel experti erant. Unicum 'filium reliquit *COSMUM* avi cognominem, qui partæ jam gentis existi'mationi, præstantiori aliquo decore consultum in posterum volens, magni 'Cancellarii munus è septenis Regni Neapolitani, post Proregem, insigniori'bus, grandi pecunia, LXX. aureorum millibus coemit, successitque *CÆ'SARI D'AVALO*, magni illius Vastii Marchionis filio. Proceres Nea'politani permolestè tulerunt, honorem eum sibi ereptum, & in peregrinum 'hominem collatum; egeruntque cum *PHILIPPO REGE*, ut empti'onem irritam faceret, quod advenis hæc capessere non liceret. At *COS'MUS*, & exemplo *ANDREÆ AURIÆ* affinis sui, qui æquè olim 'magno munere fuerat Neapoli functus, & gentilitiis meritis, apud Regem 'obtinuit. At in semitam redeuntes, lectorem monitum volumus, secuisse nos narrationem hanc vitæ *PINELLIANÆ* in præcipuas sectiones duas. Continebit altera, quantopere *JOH. VINCENTIUS* eruditionem eruditosque amarit, quo conatu in scientias incubuerit, quo delectu nobilium ingeniorum monumenta conquisierit, qua demum via pervenerit ad fastigium immortalitatis. Complectetur altera, tum mores ejusdem, animique ornamenta, tum vitæ, cultus, nobiliumque institutorum rationes, quibus ipse quoad vixit laudatissimè usus est. Perspicuum hinc erit & constabit, primum, ingentem eam esse voluptatem, qua perfunditur serius, qualis ipse omnino fuit, literarum amator: deinde cuilibet qui velit ipsum imitari, latissimum patere (curis & ambitu procul) existimationis &

Philostrat. lib. 1.

gloriæ

gloriæ campum, in quo summa cùm animi tum corporis tranquillitate, Philologia & Musis comitantibus, versari possit. Verè enim ille; 'Unam esse ex omni laudum genere, ingenii gloriam, qua sine ulla cujusquam querela perfrui 'ad extremam usque homines soleant. Quibus accedet in corollarii non minimi vicem, mentis molestias, & animi ægritudines levari semper, abigi plerumque, suavissimis illecebris studiorum, quæ & ipsas eruditorum animi remissiones condire adeò solent, ut quæcunque sine illis aliquando obtigerint, insuavis prorsus animi palato videantur. Optimæ igitur indolis puerum *JOH. VINCIENTIUM* pater eruditis viris, nobili Philosopho *JOHANNI PAULO VERNALIONI* inprimis tradidit instruendum, qui eum brevi græcè latineque doctum, ad eum profectum evexerunt, ut literarum humaniorum periodo Neapoli absoluta, Juri civili, Philosophiæ, & Mathematicis non perfunctoriè fuerit initiatus. Vidit hæc prædicavitque Bartholomæus Maranta insignis Medicus, qui Methodum suam simplicium medicamentorum evulgaturus, inscripsit eam Anno MDLVIII. *JOH. VINCENTIO*, tres tunc & viginti annos nato. Appellat autem in Epistola ea quam editioni præfixit, 'doctissimum, medicæque materiæ 'peritissimum: hæc addens; huc accedit, quod bonam partem eorum quæ in 'meo libro continentur, in tuis hortulis observavimus, in quibus quam pluri-'mas plantas ex variis remotisque regionibus, magno illas quidem impendio 'advectas, perpulchrè aliis, de quibus sæpe etiam inter nos commentati sumus, 'innumeras admirabilesque naturæ varietates magna cum admiratione pensi-'tantes. Illa vero ejusdem *MARANTÆ* quàm præclara! Hanc Plan-'tam, non contemnendis conjecturis, Dioscoridis Pistacium credit esse *JOH.* '*VINCENTIUS PINELLUS*, vir (ut ceteras animi dotes propè 'innumeras taceam) materiæ medicamentorum ut quivis alius peritissimus. 'Neque hoc tantum adolescens callebat, sed & alia plurima, si eidem Maran-'tæ credimus, ita scribenti; Nam etsi in gravioribus studiis à teneris usque 'annis versatus, inprimisque in Jurisprudentia, atque in re tam Philosophica 'quam Mathematica, in quibus ita excellis, ut nulli eorum qui sese in iis jact-'ant concedas; Medicam tamen materiam ita perfectè calles, ut omne studi-'um in hac una scientia consumpsisse videaris. Hoc vero eò magis verum est, 'quod non minus in Græcarum literarum, Latinæque eloquentiæ, & poetica-'rum rerum studiis præstas. Ut ex his in magnam admirationem traducamur, 'qui fieri potuerit, ut omnia hæc in adolescentem convenirent; præter sua-'vissimos & sanctissimos mores, de quibus ita *MARANTA*; 'Adde & op-'timos integrosque mores, quibus omnius te, nobilissimamque familiam tuam, 'ita exornas, ut pater tuus *COSMUS*, probæ vitæ, sanctæque religionis 'unicum exemplar, hoc uno inprimis se felicem prædicet, ac jucundam se age-'re senectutem testetur; nihilque non sibi de te magnum, quod prudentem 'virum sperare deceat, promittat. At quia musices cognitio sapientibus viris non minima Philosophiæ portio semper visa est, eò quod humanas affectiones egregiè curet, animosque ab officio deflectentes in semitam revocet, ideo etiam huic operam suam impensam voluit, præeunte domestico tunc & familiari præceptore Philippo de Monte, quem vidit nostra ætas Phonascum Cæsarei Chori. Animi recte constituti indicia hæc sunt, quæ usqueadeò Philoso-

Bar. Maranta

Lib. 2. cap. 7.

phorum

phorum quidam olim comprobarunt, ut se matutinos ad lyram componerent, somni torporem & somniorum deliria ablegaturi. Animadverterat autem hic noster, domi, inter amplexus parentum, & familiarium obsequia, in urbe deliciarum plena, militaribus & equestribus, quàm Musarum studiis aptiore, non perventurum sese ad eam gloriæ metam, quam sibi destinarat, ideò Gymnasii Patavini fama permotus, quod ceterorum in terra Italia Policletæam normam appellaris, captusque nomine, & amore.

Jacob. Rufin. Patav.

——Urbis tam nobilis ævo,
Quàm studiis, & Dardanio positore verendæ.

Profectionem incipit meditari, repugnante tamen patre, jam senio confecto qui spes suas omnes in hoc uno adolescente collocarat, cui jamdiu redituum amplissimorum procurationem senex optimus mandarat, nullis unquam ab eo exactis rei familiaris rationibus, ut olim narrare *JOH. VINCENTIUS* consueverat. Perstabat uti diximus in sententia pater, ægreque charissimum filium à se divelli patiebatur, cujus rei testem damus *SCIPIONEM AMMIRATUM*, qui in dialogum vernacula lingua conscriptum, Marantam Medicum narrantem induxit, *JOH. VINCENTII* patrem profectionem hanc summopere aspernatum, quod eum Neapoli etiam putaret proficere in literis posse. Subdit idem, filii voluntati tandem obtemperasse indulgentissimum patrem; & sese tunc, nobilissimi adolescentis precibus, hoc propositum, crescentis lunæ symbolo expressisse, adjecta Epigraphe, *REDIBO PLENIOR. JOH. VINCENTII* virtuti (cujus se olim prædicat conjectorem) id symbolum datum. Narrat ibidem Maranta, intuenti sibi gloriam, qua hic adolescens maxime excellebat, emblema hujusmodi excidisse; arcum videlicet ita intentum, ut cornua propè coire videantur, imposita sagitta, cujus ferri acies in cœlum tendat, & omen inscriptum, *SIC ITUR AD ASTRA.* Hæc, quæ ille pluribus, hic ea mente recensui, ut ex illis, patris in *JOH. VINCENTIUM* amor, ut quæ Neapoli discessuro impedimento fuerint, ut qua famæ celebritate motus fuerit, adolescens annos natus quinque vel sex supra viginti, deprehendatur. *AMMIRATI* dialogus prodiit Anno MDLXII. quo, si, lunæ plenæ instar, absolverat universum orbem disciplinarum, afferente Ammirato vaticinatum se, & multò ante prospexisse præclaros *JOH. VINCENTII* ad gloriam, & immortalitatem conatus, quò pervenisse dicemus eum, qui spatio XL. annorum iisdem vestigiis insistens, eadem studia, nunquam remissa, vehementi illa animi contentione, fuerit amplexatus?

Dialog. Symb. Heroic.

Claudianus. Panegyr. in consula Manl. Theodor. in Princ.

—— Uno se pectore cuncta vetustas
Condidit, & major collectis viribus exit.

Huc pertinet aliud emblema, quod ipse sibi Patavii degens concinnarat; terrarum orbis, quem serpens ambiret horizontis in morem, & huic superstans radiato capite albens columba, adscriptis sacrosancti Evangelii verbis,

ΓΙΝΕΣΘΕ

ΓΙΝΕΣΘΕ ΦΡΟΝΙΜΟΙ ΩΣ ΟΙ ΟΦΕΙΣ ΚΑΙ ΑΚΕΡΑΙΟΙ ΩΣ ΑΙ-ΠΕΡΙΣΤΕΡΑΙ, docturus, prudentiam sibi non vafriciem placere. Oderat ille versutos, fallaces, & veteratores, qui subdolis ingeniis virtutis nomen obtenderent, informi persona virtutum parentem prudentiam dehonestantes: aliud agere aliud simulare improbum ducebat, cui nefas fuit semper, not ita se gerere, uti inter bonos viros bene agier oportet. Prudentia autem sine simplicitate calliditas est, simplicitas sine prudentia, stultitia. Symbolum hoc, in auctarii vicem, imagini *JOH. VINCENTII*, quam amici ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΝ, in æs affabre incidi curavit, adjunxit *MARCUS VELSERUS* II. *VIR* Augustanus, humaniorum literarum, & Catholicæ religionis laude clarissimus. Gestabat ille quandoque aureum annulum signatorium, in cujus pala itidem aureus hic idem columbæ orbis & serpentis character extabat, nullis tamen adscriptis literis, nisi quà circuli pars interior digitum amplexatur, ubi hæc è Pindaro incisa: ΜΑΚΥΝΩΝ ΤΕΛΟΣ ΟΥΔΕΝ. Utebatur hoc ille, quoties se rei alicujus commonefieri opus esset, excitans sese Pindarica gnome, ut innueret, momentum præcipuum conficiendi negotii, in arripienda occasione consistere. Venit ergo Patavium *PINELLUS* vergente jam anno *MDLVIII.* indicante id Maranta, qui sub initium Julii mensis ejusdem anni, ita ad Gabrielem Fallopium Medicum primarium scribit; '*DE PINELLO*, est enim juvenis, præter antiquam generis nobilitatem, & Græcis, & Latinis literis impensè eruditus, & cùm liberalium artium ferè omnium cognitionem profiteatur, tum in hac ipsa de simplicibus medicamentis scientia plurimum excellit, in primisque in expendendis doctissimorum virorum sententiis acri pollet judicio, quod & tute ipso fatebere, cùm illum intus & in cute (ut dicitur) noveris: paucis enim post mensibus Patavium studiorum causa se recipiet. Hoc postremum caput confirmat Epistola Hieronymi Seripandi Archiepiscopi Salernitani, & maximi Cardinalis, qua ille anno *MDLIX.* Patavium ad *JOH. VINCENTIUM* Italicè ita scribit; inter cetera; gaudere se sibi, quod ex laudatione sua in funere *CROLI V.* optimi Imperatoris, arripuerit occasionem amicitiæ cum *PAULO MANUTIO* contrahendæ. Hinc duo præterea eliciuntur: alterum; jam tum à magnis viris *PINELLI* habitam rationem, alterum, hoc anno eam cum *MANUTIO* consuetudinem & amicitiam junctam, ut hic nunquam Patavium veniret, quin ad *PINELLUM* hospes familiaris diverteret.

Matth. c. 10.

Pind. ode 1 v.

In princ. Methodi simpl. Medicament.

Lib. 4. *epist. selectior. virorum illustrium.*

Placebat patri, ut in Gymnasio Patavino Juris prudentiæ operam daret, spectanti nimirum opes & existimationem, quas *I. C.* nostro & patrum ævo longe maximas habuere. Aulæ Romanæ amplissima munera animo revolvebat *COSMUS*, quibus filii studia pridem destinarat, ideoque cogitabat (ut *ALPHONSUM SOTUM* Dominicani instituti Sacræ Theologiæ in Gymnasio Patavino Professorem narrantem memini) Apostolicæ Cameræ, ut vocant, Clericatum ipsi comparare, quæ sententia jamdiu sederat & *GALEATIO* fratri, Duci Acheruntino. Neque patri aliquandiu non obtemperavit *JOH. VINCENTIUS*, ut ex Paulo Manutio discimus, cujus hæc verba; 'Magna fuit, atque etiam nunc inter homines est de genere 'vitæ controversia, cùm alios ita doctrinarum cognitio delectet, ut ab agen-

Lib. 4. *epist.* 5.

'dis

'dis rebus abhorreant: alii non sibi tantùm, verum etiam amicis, & patriæ, 'planeque omnibus hominibus homines esse natos existiment, ex quo sequitur, 'ut scientiarum studiis usum rerum anteponant; hoc discrimen, in quo valde 'pro sensu partium dubia veritas fluctuat, tu quidem, quod ad te attinet, op- 'time *PINELLE*, optimisque & eruditis viris meritò charissime, egregia 'quadam, vulgo non satis cognita, ratione sustulisti; simul enim utrumque 'studium complexus es, tum earum disciplinarum, quibus exculta mens uber- 'rimos in omni fortuna ferre fructus solet, tum Juris civilis, quod alienos ad 'usus maximè porrigitur: ardua res & operosa, quod exemplorum declarat 'inopia; sed ingenio tuo nihil difficile. Hæc ille ad *PINELLUM*, 'uti paret, adolescentem; cum pergat scribere: in Philosophia quidem, cùm 'operam studiosè des M. Antonio Genuæ, cui veterum doctrinarum arcana 'patent, quo nemo peritior Aristotelis interpres, nemo vir melior usquam vi- 'vit. Et inferius: Hauries enim ex eodem fonte, non ea solùm quæ vel olim 'in Lycæo, vel etiam in Academia disputabantur; sed id quod longe præstan- 'tius est, Christianam pietatem, à qua manat una, & in qua item una Philo- 'sophia perficitur. Obiit autem Genua Anno. *MDLXIV.*

Jam verò, cùm Philosophiæ Philologiæque suavissimis fontibus labra admovisset, Jurisconsultos cum operosis illis suis voluminibus res suas sibi habere jussit eo animi ardore, ut cum ipsi pater pecuniam curasset, qua Juris interpretum libros coemeret, in Græcos ille codices, Eustathium præsertim, nobilem illum Homeri explicatorem impenderit. Scio ego non deesse, qui hæc studia effusius rideant, perinde ac inania quædam, & fluxa, quæ neque nobis ornamento, neque aliis usui sint: dedecere hæc Principes viros, & verè nobiles, ad quos publicæ rei administratio pertinet, quorum operam familiarium, & cognatorum commodis inservire par est. His Picus, Italiæ nostræ Phœnix, unica responsione faciet satis. Scripsit is olim ad Andream Corneum, 'studia 'hæc non ad ostentationem, sed ad cultum animi dirigi, in quo uno consistere 'legitimam fælicitatem: cùm ipsius Philosophiæ studio nec ad vitæ constanti- 'am, nec ad delectationem animorum ullum majus, aut melius à Deo munus 'homini datum sit. Et nemo certe negabit, quin *PINELLUS* recte fecerit, & sapienter, genio, quo se ad has artes raptari intelligebat, indulgendo. Carnificina ingeniorum nulla major, quam promiscuè, & sine ullo delectu impellere hominem in ea studia, quæ ipse fastidiat, & aversetur. Hinc torpent animi juvenum pestilenti hoc sidere afflati; hinc bonarum artium, & bonæ mentis verius, contemptus, & odium; 'hinc rerum rumor, & senten- 'tiarum vanissimus strepitus, ut ille ait. Neque aliunde fœdi plerumque exitus, quos tum demum vitare liceret, si patres sapientis naturæ monita non aspernarentur. Prodit in hanc sententiam gravissimus auctor Plutarchus, Apollinem Delphicum Romanæ eloquentiæ parenti, qua ratione ad immortalitatis fastigium pervenire posset consulenti respondisse, hoc illum assecuturum, si ad propensionem, præscriptumque naturæ, non ad sententiam aliorum vitam institueret. At is, famæ & gloriæ præposterè sitiens, vulgi rumusculis percitus, & domesticorum commodis consultum volens, ultro se perditum ivit, non secutus atque ille.

In lib. epist.

Plutarchus in princ. in Cicerone.

Quem

Quem pater ardentis massa fuligine lippus.
A carbone & forcipibus, gladiosque parante
Incude, & luteo Vulcano ad Rhetora misit. *Demosthenes. Juvenalis, Sat. x.*

Illud sane observandum (ut in orbitam redeamus) sinistro genio, & invita Minerva aliquid agere dicereve temerarium esse, ne quid dicam majus.

Patavii *PINELLUS* cum Dominico, gentili atque affine suo conjunctissimè vixit, quem non multo post vidit, & lubens, clarissimum Cardinalem; amicosque tum primum habuit excoluitque officiis sane omnibus, Guidum Ubaldum è Marchionibus montis, Cæsarem Benedictum postea Pisaurensem Episcopum, *AUGUSTINUM VALERIUM*, doctrinæ etiam tum sanctitatisque meritis ad Veronensem Episcopatum, & ad Cardinalis honorem proludentem; Johannem præter hos, & *HYPPOLITUM* Aldobrandinos, quorum alterum vidimus Cardinalem, Summum Pontificem alterum. Vixit Patavii annos III. supra XL. per quos nemo fuit apud Italos vel exteros qui ingenii laude clareret, qui non *PINELLUM* officiosè observarit, & quamvis consilium mihi sit ab eorum indice contexendo abstinere, ne lectores tædio afficiantur, eos tamen parcè admodum recensebo, quos narrationis series sive rerum gestarum fides, ad finem properanti obtulerint. Id unum, exquisitum sane & singulare, haud silentio prætereundum, anno videlicet MDXCIIX. *CLEMENTE* VIII. Ferrariam Roma profecto, ut eam urbem ex morte *ALPHONSI* II. Atestini caducam reciperet, Cardinalium & insignium virorum plerosque omnes, qui ut Venetias se conferrent Patavium attigerant, ad *PINELLUM* honoris gratia divertisse. *CÆSAREM* Baronium Card. inprimis, amplissimi ordinis decus, quem ævi nostri lumen nos Romæ nuper morte interstinctum cum bonis adeò omnibus doluimus. Baronio aderat *Robertus* Bellarminus, doctorum votis, & propriis meritis diu olim designatus Cardinalis, qui & ipse congressus est cum *Pinello*, gestiente præ gaudio, quod tunc temporis domi sibi invisere contigisset, quos non nemo in dissitis undecunque regionibus maxima cum admiratione veneraretur. Meminique ego Card. Barromæum juniorem, probum illum non minus quam eruditum, & alios complures literatos viros, audisse me Romæ dicentes, sibi non alia de causa Patavinam urbem videre in votis fuisse, quam ut *Pinellum* fama notum, de facie agnoscerent. Percupivit hoc I. Lipsius, qui id scripto etiam testatum voluit; 'spero enim (ita ille) quia penè 'decretum mihi, sub annum instantem sæcularem in Italia me sistere; & absit 'ut ea exeam, nisi te videam & amplectar, quid exeam; imò cum inibo, hoc 'fiet opinor: & inter prima & calida desideria mea est, ut hoc reddam affect'um. Vive, vivam: nisi casus aut vis impedit, videbo. Et verò tantam eruditorum consensionem quis admiretur? nemo opinor, nisi qui ignorabit, *Pinelli* domum Patavii animorum Prytanæum, Bibliothecam ingeniorum, Musæum doctrinæ fuisse & eruditionis. Vixdum *Joh. Vincentius* Patavii domicilium collocarat, cùm accerrimo studio ductus nobilium quotquot erant rerum dignoscendarum, quo ipse ad extremum usque vitæ spiritum honestissimè flagravit, Tridentum proficisci decrevit, ut ibi sapientissimos, & religiosissimos orbis Christiani viros de maximis Catholicæ religionis dogmatibus consultan- *Epist. cent. 3. ad Italos & Hispanos.*

tes, & agnosceret, & audiret. Socium sibi peregrinationis ascivit *Joh. Franciscum Musatum* Patricium Patavinum, Philosophum cognomento, literarum omnium apprime scientem, qui morum elegantia, & vitæ innocentia *Pinellum* sibi adeo devinxit, ut nihil supra. Contigit autem *Musato Joh. Vincentio* superstiti esse, ut nimirum defuncti vicibus in re literaria tuenda & exornanda, ut facit, perfungeretur. Linguas hic noster non tantum Græcam, & Latinam callebat, sed & exoticas quoque, Hebræam, Gallicam, Hispanicam, quarum & auctores perpendere, & speciem formamque amare, & intueri jamdiu noverat. Vernaculum sermonem ita pridem excoluerat, ut nitorem in eo suspiceres & elegantiam, non elaboratam concinnitatem; & sanè prodit animum frequenter oratio: nec aptius vitro facies, quàm sermone mores exprimuntur.

Hor. ad Pison.

> *Format enim natura prius nos intus ad omnem*
> *Fortunarum habitum: juvat aut impellit ad iram:*
> *Aut ad humum mœrore gravi deducit, & angit:*
> *Post effert animi motus interprete lingua.*

Neque vero pœnituit Patavium secessisse. Hic enim eousque in scientiarum cognitione profecit, donec omnibus admirationi esset. Audivi ego eum domi sæpe sæpius maximis de rebus in eruditorum coronâ disserentem, animadvertiq;, mirari omnes quotquot aderant, rerum selectarum copiam cum orationis splendore certantem. Proprium Græcorum fuit, ex tempore dicere ad proposita omnia. Extemporalis hujus eloquentiæ auctor laudatur nobilis Sophistes Gorgias Leontinus, à quo arripuere Græci, à quibus Romani. Abstulit autem secum bonarum artium interitus exercitationem hanc, quæ linguam acueret, excogitandique celeritatem compararet. Excitavit verò *Pinellus* magno cum fructu, ut qui orationem mente, & scientiarum gravitate honestaret. Hinc *Hieronymus Mercurialis*, magnus ille sine controversia Iatronices, cui medica ars ornatum debet selectum illum & peculiarem, quo pristinam dignitatem nunc demum abundè testatur, in admirationem actus aliquando cum *Pinellum* domi audisset, egrediens (aderant ibi forte communium amicorum plerique) ecquem ait vidistis viro huic multiplici doctrina conferendum? comprobavere qui audierant, nec injuria profecto. Hæc enim quæ diximus ita eminebant in ipso, ut in his regnare propè omnibus videretur. Ostentatio tamen ab ejus dictis factisque procul aberat, nihil de se magnificum, præclarumve sentientis; quo fiebat, ut egregium duceret *senescere se, ut ille olim, semper addiscentem.* Si quando verò, ut inter loquendum fit, animadvertebat, asservari à se libros, scripta, aliave quæpiam recondita ac singularia, quæ amicis visa hactenus non essent, ea promere, atque adeo commodare ultrò nec petentibus avebat. Quo studio incitatus, in usum omnium, difficile dictu est quantis laboribus vir natus ad literariæ reipub. commoda fuerit perfunctus. Vera hæc, & citra assentationem dicta. Is enim quæ volebat valde volebat; Lydium ingeniorum lapidem dixisses, amicorum omnia non secus ac sua ad amussim explorantem. Reposcebat ille ab amicis eandem sedulitatem; quam tamen præstare contigit admodum paucis, quos ille

ille (ut par erat) aureos homines appellabat. Et profecto plerosque eximia illa diligentia, ne dicam morositas deterrebat, non æstimantes quanti intersit temerene, an consultò quidpiam agas. Instruxerat ille præclaram hanc suam discendi cupiditatem ope multorum, qui eadem voluptate afficerentur. Hos non in Italiæ, Europæque urbibus modo, sed & in oppidis, vicisque selegerat, quorum industria continenter uteretur, ad quos Epistolas schedulasve oportunè missitaret. Illud sane in *Pinello* mirandum, quanam ratione ipsi per imbecillam valetudinem liceret tot rerum meminisse, tot negotiis sufficere. Et verò hanc ille sibi præter ceteras methodum præscripserat, ut perlectis amicorum literis, earum capita compendiaria via in codicem referret. Hunc sibi proponebat responsurus, sepositis Epistolis, in quarum mox tergo adnotabat nomen ejus qui scripsisset, annum, diem, locum, & negotiorum indiculum. Harum fasciculos singulis hebdomadis in cistulas transferebat. Ad literas cum demum responderat, selectas in manipulos cogi, annorum, mensium, septimanarum, dierum habita ratione digeri, & in unum secludi imperabat. Consueverat insuper tabulas sibi quasdam conficere, in quas referret ea omnia quæ ipse ab amicis, quæ ipsi ab eo vicissim postularent; descriptisque summis negotiorum, petentiumque nominibus, uno intuitu discernebat quid actum esset, quid agendum restaret: re confecta, nomina inducebat, postquam rescripta cum codice contulisset: & omnia manu plurimùm sua conscribebat, (duobus quibus ægrotavit annis exceptis) ne scilicet ulla in re officio deesset, neve cuipiam minus diligens videretur. Et quamvis firma satis non sit amicitia, " si qua, velut tibicines, ultrò citroque concursantium literarum sibi " vicissitudines postulat, quæ nutantem infirmiusculamque furcillent, frustra- " ri tamen desideria amicorum inurbanum sanè est. Negociorum refertam Epistolam scriptitanti, mos erat præcipua capita subdita linea indicare, ut eo confestim excurreret legentis oculus. Ego profectò neminem novi, tum in scribendo, tum in respondendo, *Pinello* diligentiorem; cum enim annum Romæ sæcularem integrum exegerim, neminem omnino tabellarium, cui non ad me literas daret, sibi unquam elabi passus est, quantumvis æger, & medicis conclamatus decumberet. Id omnem superat admirationem, quod cùm per annum è lecto surgere non licuisset, febrienti sine intermissione, vexato stranguria intimisque doloribus, lithiasi in vesica, & renibus laboranti, ad extremum tandem quà tabe, qua nimiis vigiliis redacto, quòd inquam hæc & non minora patienti, libri tamen, scriptiones, plantæ, semina, fossilia, nummi veteres, & alia hujusmodi, nunquam ex animo exciderint. Dolori (quod mirum) ita imperabat, ut unis medicis proderet, non ostentaret; mecum sanè interdum, & cum amicorum nonnullis strictim, & aliud agens, de morbi gravitate conquestus, illico digrediebatur, hilarem se, & communem præbens ad miraculum usque. Hinc, ni fallor, patet quanti intersit præclaris actionibus consuevisse. Amplectitur enim eas animus, neque se ab iis ullo patitur incommodo divelli. Obstrepent licet, obtundantque, hinc animi egritudines, inde corporis morbi: is qui semel, serioque literarum suavitate animum adjecerit, attendet uni sibi non minus, quàm fidicines & circulatores in magna hominum celebritate. Actum sanè de bonis artibus esset, nisi ipsæ id amatoribus suis præstarent, quod de plebe sordidis & illiberalibus non paucis

Joan. Picus in epist. ad Andr. Cornonm.

lucri cupiditas. In eam curam, dum vixit, ardenter incubuit, ut libros editos, manuscriptosque, linguarum doctrinarumque omnium in unum cogeret, cui operi destinarat scriptores librarios plerosque, quorum ipse unus operas ferè omnes mercede conduxerat. Bibliotheca ejusdem, quæ inter omnes penè Italicas, ac ferè dixerim Europæas, una eminebat, quinquaginta annorum opus fuit, magni ex eo saltem æstimandum, quod accuratissimus vir in illud unum contulerit curas suas omnes & cogitationes. Effinxerat eum ad hoc munus natura, quam ipse solertia & ingenii acumine eo usque provexerat, ut non magis frequentes olim Apollinis tripodas consulentes, quam Bibliothecas instructuri *Pinellum* inviserent, à quo veluti à cortina Musarum, aurea hujusmodi rerum præcepta domum referrent. Librorum numerum mihi incompertum, ex eo investigare quis poterit, quod Neapolim post ejus obitum capsæ librariæ plus minus centenæ tricenæ delatæ sunt. Et sanè librorum quos probitas, aut probitatis plerumque comes raritas commendaret, paucos admodum in ejus Bibliotheca desiderasses. Jurisconsultorum commentarios non passim, sed parce admodum, & cum delectu admittebat, veluti Alciatum, Budæum, Cujacium, Duarenum, Goveanum, Augustinum, & ceteros qui jus ciuile in pristinam dignitatem restituerunt: alios ab his longum valere

Lib. 4. epist. 5. jusserat. Hanc illi fortasse mentem *Paulus Manutius* injecerat; "Non enim "te arbitror studiorum tuorum elegantiam ineptissimis, pláneque barbaris "quorundam scriptis inquinare vélle, quæ cum immensa sint, pleraque tamen "inania, laboris & molestiæ plurimum, utilitatis & oblectamenti minimum "habent. Hæc ille. Nundinarum Francfurtensium, Venetorumque bibliopolarum librarios quotquot erant indices sedulò perlustrabat, & ab amicis qua Italicis qua transalpinis omnia diligenter in bibliothecæ ornamentum percunctabatur. Si quid Romæ, Florentiæ, Parisiis, Antuerpiæ, Augustæ Vindelicorum, Venetiis, & alibi, *Pinelliana* bibliotheca dignum prodiret, non deerant, qui vixdum edita volumina, & quaterniones aliquando è prælo recentes *Pinello* missitarent. Vidimus etiam doctorum hominum plerosque, egregios dico & nominis magni, ad suam dignitatem pertinere arbitratos, Musæum *Pinelli* exornari commentario quopiam è suis. Vidisses ibi sphæras cœlestes, terrarum globos, organa Mathematica, tabulas geographicas, hydrographicasque, antiquorum ædificiorum typos, ichnographias, orthographias; fossilium rariorum prædivitem metallothecam; loculos præterea formulasque, in quibus plurima eorum, quæ ars, naturave ad ostentationem elaborarunt, condebantur. Veterum numismatum copiam non affectavit: selectioribus tamen nonnullis unicè delectatus, queis antiquariis figeret crucem, studiosius quæsituris, si quid in ipsis reconditi eruditive lateret. Uno ille Neronis nummo inviso hactenus & valde singulari, ingenia provocavit complurium eruditorum, obtinuitque ut simbolum perobscurum, amici conscriptione, quatenus licuit, illustraretur.

Laurentius Pignorius.

Recentiorum libros empturus, disquirebat an habenda esset fides titulis, qui speciosis plerunque verbis, ineptissimis voluminibus lenocinantur. Ideoque bibliopolarum consensu investigationi huic impendebat horas aliquot, malæ emptionis fastidiis obviam iturus, quæ exprobare jugiter stultitiam domino solet. Librorum qui olim prodierant iteratas editiones cum primis confere-

bat,

bat, & si quid additum seu demptum intellexerat, in eorundem margines referebat, magno cum sui tum aliorum fructu. Accidit enim sæpenumero, ut optimæ notæ libris frequentes editiones suavitatem adimant, & probitatem. Bibliothecam hanc suam conspici, aut contrectari haud patiebatur, quod, ut ipse dicebat, variarum congeriem informem contineret: cum tamen omnia aptè disposita essent, & suis quæque regionibus collocata. Artium porro, quas ingenuas appellamus, unaquæque suas hic, easque perpetuas stationes habebat. Grammaticem dico, Rhetoricem, Dialecticen, & ceteras; quarum agmen claudebant graviores illæ, quibus mores formare curæ est, & rerum humanarum divinarumque arcana contemplari. Harum omnium scriptores in varias dialectorum tractationumque classes distributos, antiquos à recentioribus ætatum series distinguebat. Armaria litteris quadratis, loculi numeralibus notis insigniti, elementario indici respondebant, in quo libros descriptos omnes habebat. Perquiramus cum *Pinello* si lubet Plinii codicem; syllabus ipsum dabat in elemento *P.* cui scrinium adscriptum *T.* cum loculo 211. & ad hanc rationem omnia. Libros manuscriptos tum chartaceos, tum in membranis, seorsum ab impressis in bibliothecæ umbilico, ut ita dixerim, collocarat. Incluserat verò capsis, extructis ad eam altitudinem, ut in summis, tanquam in mensa abacove, locari orbes cœlestes & terrestres, & alia hujusmodi statui commodè possent.

Commentarios demum, libellos, Epistolas, historiolas, & alia hujus ordinis, quæ ipse plurima anxiè coegerat, insigni collocatione aptis & accommodatis locis composuerat. Cui rationi rerum disponendarum, uti studiosis non injucundæ, paulisper immorari operæ prætium duxi. In fasciculos ille singulos conjiciebat commentarios aliquot, quorum scriptioni narrationis alicujus, bellicorum verbi gratia apparatuum, rerum hortensium, similiumque, scopus propositus esset. Hos fasciculos in libri morem, non tamen compacti, charta emporetica operiebat, cui inscripti unus pluresve characteres elementarii, prout manipulorum numerus exigebat. Scriptiunculas quotquot erant, chartæ puræ folia disparabant, cum adscripta numeri cujuspiam barbarica nota. Hæc omnia uno aut altero exemplo illustrabuntur. Inerant congeriei, *A*, nobilium Mathematicorum scripta; inter quæ commentarius *Carolli Tettii* de Circini usu, notatus 18. In codice *F.* quem rebus Hispanicis destinarat, numeralis nota 31. Escuriaci descriptionem, aliæ quæpiam Caroli *V.* Tunetanam expeditionem indicabant. Ad manum erant hæc omnia ope codicis, quem in elementarias sectiones dispertitum indicem vocamus. In hoc sub littera, *A*, censebantur ea, quæ ad Mathematicas disciplinas, nota numerali præeunte. Exempli gratia,

1. *Commentarius Galilæi Galilæi, Florentini Mathematices Patavini Prof. pro Copernico adversus Jacobum Mazzonium.*
2. *Josephi Moletii de emendatione anni.*

In quem ordinem redegerat ea omnia, quæ primo illo elemento complexus erat. Subsequebatur littera *B*, qua sub iisdem numeris alia continebantur, apta nihilominus inter se & convenientia. Neque verò ad calcem codicis hujus.

jus deerat libellus alter, in quo, elementaria ratione, summa quædam capita descripta essent omnium quotquot erant Manipulorum, hac methodo. Nota, *V*, res omnes Venetas indicabat, conjectas in fasciculum *GG*. Demus ergo, collubitum fuisse illi commentarium perlegere de æstu Veneti maris, quod Hadriaticum vocant, ad alterum ille indicem hunc astutum confugiebat, à quo ad priorem illum amandabatur, elementa *GG* inspecturus. Hic ille rerum Venetarum breviario perlecto, comperiebat, latere commentarium de æstu maris sub numerali nota 28, congeriei illius cujus character duplex *G*.

Non adeo faciles aditus (ut diximus) præbebat ipse ad hanc suam bibliothecam inspiciendam. Iis vero, qui illaudata periergia ducti, nullius pretii homines, illam videre affectassent, omnino interclusam volebat; sufficere dictitans commonstrari illis imagines illustrium virorum, quarum decurias aliquot in domesticis conclavibus asservabat. Hoc idem *Urbini Duci* propositum olim audivi. Invisenti enim mihi aliquando Pisaurensem ejus bibliothecam, refertam optimorum librorum, admirantique quod esset ornamentorum, tabularum videlicet, signorumque inanis, bibliothecæ Præfectus respondit, dedita opera id factum, ut ne illuc convolarent, qui re literaria non afficiuntur; multos enim bibliothecas inspectare, ut oculos, non ut animum oblectent. Illud sane in *Pinello* apprime laudatum, quod libros libenter commodabat, doctis præsertim, & iis quos brevi restituturos opinabatur; quorum siqui opinionem fefellissent, librosve inquinassent, aut corrupissent, his iterum petentibus duriusculum se præbebat, velut & illis à quibus ipse vel quidpiam impetrare non potuisset, vel quos rudes, & imperitos arbitraretur; Ennianæ sententiæ memor: *Benefacta male locata, malefacta esse*. Cum vero commodare aliquid nollet, utebatur communibus quibusdam non inurbanæ inficiationis locis, quorum ille princeps, librum qui peteretur jamdiu cum aliis Romæ esse. Annis enim ferme viginti antequam decederet, affinium flagitationes elusurus, amandavit Romam capsas librorum duodeviginti, quas illic quoad vixit manere voluit, ut affines negocium sibi facessere desisterent, illuc aliquando ut ipsi rebantur migraturo. Statim atque librum commodaverat, describebat in schedula præter diem, nomina tum auctoris, tum illius qui accipiebat. Quæ omnia adjuncto conspicuo aliquo ligneo, vel chartaceo segmento inibi reponebantur, ubi statio libri erat, ut mittamus, relata hæc in codicem huic uni designatum. Didicerat hæc ille ab Attica Musa Xenophonte, cujus verba Latinè reddidit nobis maximus Oratorum Cicero in hanc sententiam: 'Hæc 'postquam omnia secrevimus, tum suo quæque loco disposuimus, deinde qui'bus quotidie servuli utuntur, quæ ad lanificia, quæ ad cibaria coquenda & 'conficienda pertinent, hæc ipsa ei qui uti solet tradidimus, & ubi ea poneret 'demonstravimus, & ut salva essent præcepimus. Addit autem; Hæc an'numerata ipsi exscripsimus, cumque admonuimus ut quodcunque opus esset 'sciret unde daret, & meminisset, atque annotaret quid & quando & cui 'dedisset, & cum recepisset, ut quidque suo loco reponeret. Et sanè quis non videat plurima ordine destituta pessumire? Vetus est proverbium, paupertatem certissimam esse, cum alicujus indigeas, uti eo non posse, quia ignoretur ubi projectum jaceat quod desideratur. Pergit porro gravissimus Philosophus sententiam suam obviis & de media hominum vita arreptis exemplis comprobare, in choro canentium, exercituum, militum, armamentorumque in navi, quæ

Cic. lib. 2. de off.

Apud Columel. lib. 12. de re rustic. c. 2. & 3.

quæ omnia rite disposita & usui sunt, & voluptati. Hæc omnia aptus & conveniens rerum ordo præstat, & alia non minora, veluti expediri citra laborem omnia, omnia celerrime confici, servosque rudes quantumvis & ineptos imperatis esse omnino pares. Vidi ego apud *Pinellum* nostrum, decennem puerum Hieronymum nomine, qui refertissimæ (ut diximus) Bibliothecæ seriem ita mente & memoria complexus erat, ut omnia Domino, nutibus pene poscenti, protinus exhiberet. Invidit mors conatibus pueri, qui *Joh. Vincentio* triste sui desiderium reliquit. At quia ad ordinem, quo vir clarissimus est egregie usus, nostra delapsa est oratio, quid vetat prodere nos minuto, at sane concinno exemplo, quanto is odio perturbationem prosequeretur? Pecuniam siquando vel dare vel exigere necesse erat, antequam numeraret, disponere per series, nummorum & metallorum classes consueverat primum, argentum videlicet ab auro, majorem a minori pecunia disparare, componere deinceps eas monetas, quæ idem penderent, postremo adnumerare. At vero ut narrationibus hujusmodi in futurum abstineamus, illud faciet ab eodem fonte haustum, Pinelliano videlicet, a quo nihil impurum, turbidum nihil nos unquam manare animadvertimus. Æstimabat ille ex rei veritate temporis jacturam, quam is faciat necesse est, qui nullam sibi proposuit actionum suarum rationem. Sunt in hac vita plerique male feriati, quos non pudeat bonas horas nihil agendo, male collocare; eos non inepte similes iis dixeris, qui pecunias, qui patrimonia prodigunt. Ut enim ab his frustra effusarum pecuniarum rationem extorqueas, cum multas liqueat inpensas esse; ita illos vitæ lapsus, temporis fuga, nequaquam admonent perire sibi non cogitantibus rem adeo pretiosam, & contra humanum votum, aditum immortalitatis obserari. Rem sane dignam Democriti risu. Sunt qui nummi unius jactura non parum affligentur, diei vel horæ, atque adeo anni non item: cum tamen hæc abeant in præceps haud unquam remeatura. At quia non sunt hæc publici gustus, ad *Pinellum* revertamur. Is a me cum audisset *Marcum Cornelium Episc. Patav.* clarissimum lumen ordinis sui, frequentibus adeuntium, & salutantium officiis distineri; monuit, ut ipsi *Antonii Perenoti Card.* Granvelani factum ob oculos proponerem. Is dum pro Rege Neapoli esset, matutinarum horarum statas quasdam, & certas, quibus se conveniri volebat, constituerat. Jusserat etiam, ut adituri vespere præcedenti nomina profiterentur, e quorum ipse agmine XII. aut XV. seligebat, quos admitteret. Curabat autem ne inanibus exordiis tempus sibi & reliquis profuturum dilaberetur. Quo factum, ut cum aliquando admissus nescio quis jactare cœpisset, se Archiatrum esse, conductum publico ære, & alia quædam ad dignitatem, ut ipse opinabatur suam, non exigui momenti, exceperit Cardinalis, per me esto ut lubet, rejicienda hæc in aliud tempus, nunc ad rem de qua agimus aggrediamur. Ita ille garrulos, & molestos in publica commoda peccantes, coercere solitus. Curabat sibi *Pinellus* librorum editorum inventu difficilium quotquot comparari poterant exemplaria, tum ut haberet quod substitueret his, quæ casu vel furto pereunt; tum ut prospiceret, si quando iis egerent, commodis amicorum. Quod de libris diximus, de commentariis calamo exaratis dictum puta. Autographa enim perire sibi nolebat, exempla lubens commodare, atque adeo largiri consueverat. Desidiam & torporem ingeniorum maxime insectabatur, quo fiebat

ut

ut amicorum eruditos impelleret semper, ad novi quidpiam vel pangendum vel meditandum. Si quid vero animadverterat dignum quod hominum manibus tereretur, in amicorum pluteis latere, tum demum omnes machinas admovere, ut ne studiosis diu inviderettur, libris, opera, & præsenti pecunia juvare. Huic *Pinelli* rei literariæ promovendæ studio, non pauca doctorum virorum monumenta accepto ferenda. Testis de semetipso *Carolus Sigonius*, ‘Me vero ut hæc facerem (*Joh. Vincentium* alloquitur) cùm res ipsa per se ‘cognitione dignissima, tum tua in primis auctoritas impulit, quæ in omni re ‘semper apud me plurimum valuit. Et infra. Quod autem mea sponte prop‘ter summum meum erga te studium, tuamque constantem erga me volunta‘tem eram facturus, ut aliquo te scriptorum meorum genere appellando, ve‘terem meam necessitudinem notam posteris facerem, id mihi multo justiore ‘ratione in hoc libro retinendum esse duxi, ut quod te potissimum hortatore ‘opus ad exitum perduxissem, id etiam in manus hominum in tuo multo orna‘tissimo nomine darem.

Præfat. de jure Provinc.

Hieronymus etiam Mercurialis hæc olim præfatus: ‘Complures aguntur ‘anni ex quo Patavii, atque etiam in ædibus tuis, ad quas veluti ditissimam ‘quandam disciplinarum omnium officinam, & cunctorum literatorum cele‘brem conventum, quotidie concurritur, de vini abusu semel differentes, in ‘eam incidimus disputationem, utrum ad nutrienda corpora hominum adeo ‘conduceret, quemadmodum à veteribus esse putatum passim existimatur, ‘cumque recepissem, interdum me ea de re publicè esse in prælectionibus meis ‘seriò locuturum, ad perficiendum non modò es adhortatus, verùm etiam sæ‘penumero ita acriter inflammasti, in negotio admodum utili & jucundo po‘tissimum esse parendum judicaverim; & in fine ipsius Epistolæ, inquit; col‘latis simul pluribus scriptorum exemplaribus, publicari mandavi, tibique ‘primario similis hujus laboris & auctori, & patrono, dedicare volui, ut cum ‘ab hoc dogmate minimè prorsus coram me aversus sis visus, si non mordicus ‘tueri, saltem non infructuosum penitus fuisse conatum ostendere possis. E‘misit conscribentibus hæc nobis librum cui titulus: *INDAGATIO VERÆ ET PERFECTÆ DEFINITIONIS LOGICÆ*, *HORATIUS CORNACCHINUS*, vir pietate & doctrina insignis, in quo studium hoc sibi compertum *Pinelli* nostri extare voluit, honorificis hisce verbis: ‘Non defuerunt etiam, qui acerrimis stimulis me ad inceptum pro‘sequendum incitarunt. Præ ceteris, dum viveret *Joh. Vincentius Pinellus*, ‘immmortalis memoriæ vir, atque in omni optimarum artium genere versa‘tissimus, præcipuè verò in rerum abditarum causis, naturæque arcanis per‘scrutandis, studiosissimus & curiosissimus, cujus optima, & suavissima con‘suetudine utinam mihi diutius frui licuisset. Sed hanc mihi felicitatem mors ‘invidit, quæ eum rapuit, cùm miram hominis eruditionem, morumque sua‘vitatem degustare vix cœpissem. Ad hunc quasi ad oraculum confluebant ‘omnes literarum studiosi, non Italiæ modo, verum etiam totius ferè orbis ‘terrarum: cujus rei testis est ingens Epistolarum vis, quæ undique ad ipsum ‘quotidie mittebantur. Cum hoc itaque præclarissimo viro, hasce meas cogi‘tationes cùm quandoque communicassem, vererique me dixissem, ne nova ‘promulgando sermonem alicui de me darem, ille me valde hortatus est, ne ab

Lib. de vino & aqua.

Præfat.

'ab incœpto deterreret, quod diceret, novi aliquid proponere, si tamen id 'neque temerè neque sine ratione proferatur, haudquaquam verendum esse. Et quoniam studiorum similitudo amorem parit, literatos explicari non potest quantum amaverit. Non ille se incondito affectuum impetu raptari patiebatur, noverat quid & quatenus amandum. Vetus dictum haud de ipso dictum: 'Amans quid cupiat scit: quid sapiat non videt. *Antonium Querengum Can. Patavinum* dilexit unicè, allectus suavitate morum, animi candore, divinarum humanarumque rerum, & nobilium linguarum notitia penitiore. Vidit hæc probè *Ranutius Parma Dux*, non paternis tantùm laudibus insignis, à quo est evocatus *Querengus*, ad historiam conscribendam, quæ res ab *Alexandro* ejus patre clarissimo Imperatore in Gallia & Belgio fortiter gestas, pro dignitate complecteretur. Ejus ego specimen historiæ, ac veluti universæ narrationis typum, visum & laudatum magnis viris, perlegi summa cum voluptate, gratulatusque sum sæculo nostro extare quod & in hoc genere conferre cum optimis antiquorum possimus. Cum Quærengo eximiè amavit Claudium Puteanum Nob. Gallum, cujus non fictæ laudes, & amplissima munera recensentur à Jacobo Augusto Thuano, è quo hæc descripsimus: 'arctissimam 'in Italia amicitiam coluit cum *Joh. Vincentio Pinello* Patric. Genuensi, omni 'literarum genere ac rerum cognitione viro excultissimo & Philologorum 'fautore eximio, quam crebris officiis, postquam domum rediit, semper reno'vans, ad mortem usque servavit. Oderat *Pinellus* eos qui in hoc universitatis theatrum, quem mundum vocamus, spectatum introducti, oculis tenus, tanquam hospites minimè curiosi, eo munere fungerentur. Allicit nos ad sui spectaculum natura variis admirandisque imaginibus, quas qui despiciat, idem se brutorum plerisque inferiorem fateatur necesse est. Haud ita hic noster. Quicquid enim natura aut arte admirandum, quicquid bello paceve insigne in Europa dum is viveret uspiam contigit, id penitus scrutari pulchrum ducebat. Multiplices amicorum narrationes, delineationes varias, eo studio congerebat, ut nihil supra. Exemplum sit in multiplici iride, & tergemino sole anni MDCI. VII. ID. Februarii: Patavii, Venetiis, Romæ, & alibi, phasma illud sibi describi, & commentariis explicari curavit, ab amicis quorum periergiam aliàs probaverat. Ætas nostra librorum tum veterum tum recentiorum oppidò ferax, paucos vidit in eo genere literarum quas humaniores vocamus, quibus non inscriptum alicubi esset *Pinelli* nomen: & sanè decebat honorificè appellari eum, in cujus bibliotheca viri docti maxima studiorum suorum præsidia collocata intelligebant. Nimium hic & fastidiosum sit, recensere *PANCIROLOS, SCHOTTOS, PERSIOS, SALVIATOS*, & alios non paucos, quibus placuit eam *Pinello* mercedem rependere, quam Milesius Thales sibi persolvi optavit. Unius certè *Sigonii* testimonium quin adscriberem mihi ipsi imperare non potui, adeo luculentum est & singulare. 'Omittam, inquit, illud, quod vere mihi videor posse dicere, eum 'esse te, quem ego cùm propter veterem erga me animi propensionem unicè 'diligam, tum propter variam præstantium multarum artium cognitionem, & 'incredibile ac constans virtutis ac scientiæ studium, omnibus istius ætatis 'dignitatis hominibus anteponam. Itaque cùm in te omnia eluceant, quæ 'præclara videri hominibus atque eximia solent, Genuæ patriæ claritas, Pi-'nellæ

Ex libro CXIX. historiarum.

Apuleius in Florid. lib. 4.

Sigon. in præf. lib. 1. de antiq. jur. provinc.

'nellæ familiæ decus, Cosmi patris optimi ac magnifici viri splendor, fortu-'narum amplitudo; tu hæc omnia perpetuo uno virtutis, ac doctrinæ, quo 'flores studio ita obscurasti, ut qui te laudant, hoc in maximis tuis ornamen-'tis ponant, quod his omnibus quæ vulgo homines suspiciunt posthabitis, so-'lam laudem ex beneficentia, comitate, multarumque atque egregiarum dis-'ciplinarum notitia consecteris. Fuerunt plerique qui ne de facie quidem noto librorum suorum patrocinium commendarent: tum ut cum eo amicitiam inirent, tum ut ex ejus nomine libris quos edebant existimatio non vulgaris, sed doctorum hominum accederet. Quas rationes *Ludovicus Septalius* clarissimus medicus obversatas sibi profitetur, cum *Pinello* suos in Hippocratem commentarios nuncupavit. Neque minus laudatum quod mox narraturi sumus. Ab ipso, tanquam tabularia Musarum asservaret, exquirebant quibus id curæ, quid editum, quid non, scriptorum ætates, nomina, & alia sexcenta, quibus ille scrutandis eum sibi reconditarum rerum apparatum congesserat, ut nulli non faceret satis. Expertus hæc idem Sigonius, qui ad calcem aureorum librorum quos inscripsit de regno Italiæ, hæc habet: *Joh. Vincentius Pinellus*, 'vir plane in omni studiorum genere singularis, ac propter eximiam hu-'manitatem inter omnes maximè memorabilis, qui non solùm pretiosissimum 'ingentis suæ bibliothecæ thesaurum totum explicuit, sed nullum etiam dili-'gentiæ atque impensæ officium in hoc opere provehendo reliquit. Experti *Antonius Possevinus*, & *Guidus Pancirolus*, viri nunquam satis laudati. *Petrus Pithœus* vir rei literariæ studiosissimus, ad novellas Juliani antecessoris hoc abundè testatus, 'sed & permulta debeo viro clarissimo, & nunquam laudato sa-'tis, *Joh. Vincentio Pinello*, ex cujus unica bibliotheca plura mihi de *Justini-'ano* didicisse contigit, quam ex ceteris omnibus.

Sigonius.

Biblioth. De notit. utri. Imper.

Neque libris tantum inquirendis navavit operam *Pinellus*; *Caroli Clusii*, *Ulyssis Aldrovandi*, *Ferrantis Imperati*, & aliorum hortos, metallothecas instruere ornareque satagebat: labores pecuniasque optimè impensas arbitratus, quæ in amicorum commodum, & publicam cederent utilitatem.

Borromæus jun. Card. cùm insigniorum virorum autographa schedia discuperet, dignoscendis marginalibus librorum annotationibus calamo exaratis usui futura, uni *Pinello* negotium detulit, qui diu gravissimeque ægrotans, brevi tot nobilium scriptorum manus congessit, ut & Cardinali multa transmiserit, & sibi non pauca in bibliothecæ ornamentum reservarit; Cujus rei gratia hæc ad *Pinellum Josephus Scaliger*; 'Duo autographa patris tibi mitto, 'fragmentum Epidorpidum, & indicis cujusdam, quem locupletissimum in 'Galenum confecerat, ut una opera perspiceres, quæ fuerit ejus ἰδιογραφία tam 'in mundo quam in litura. Libros idem met à *Pinello* sibi comparari exoptans 'ita scribit; Nos magna in penuria librorum sumus, qui immanibus sumptis 'bibliotheculam nobis paramus. Neque verò nos tam caritas afficit quam ra-'ritas, quæ hic accendit pretium eorum librorum, quos alibi copia viles fa-'cit. Itaque sæpe cogimur inviti ad opem amicorum confugere, quod fe-'cit ut & tuam implorarem. Itaque quanquam sentio quàm incivilem 'rem faciam, qui tuas meliores curas morer, ut te meis rebus adjuto-'rem parem: tamen, nisi grave est oro te, ut tua opera Judæi curent 'mihi illos libros quorum nomina in schedio seposui. Ego frustra illos libros

'in-

'in Germania, Anglia, & Italia conquisivi. Et infra. Non satis est semel
' perfricuisse frontem, nisi rursus orem te, ut si qui nummi priscorum Princi-
' pum Scaligerorum reperiri possint, quales apud patrem vidi, eorum aliquot,
' aut unius saltem copia mihi fiat, quod mihi non solum majorum meorum, sed
' etiam tuo nomine charissimum κειμήλιον erit.

Franc. Maria Urbini Dux, quem veterum Regum studia æmulantem admiratur ætas nostra, *Pinellum* consulere haud gravabatur. Idemque cum acta rerum in orbe nostro quotidie gestarum, quæ Imperiorum olim instrumenta qui rerum potiebantur in arcanis habebant, colligenda sibi decrevisset, ad unum *Joh. Vincentium* consugit, qui ejus votis egregiè respondit. Is horum actorum per annorum seriem compositorum, non modicam ut ita dixerim struem asservabat, in quam non ea tantùm quæ ipse singulis hebdomadis accipiebat, sed & quæ amici, descripta conjecerat; ut auctior minimis etiam rebus, seu alia interdum à suis, animadverterat. Minuta hæc, & alicui forsan leviora, at cordatis viris secus. *Spero Speronius*, Patavinæ urbis decus & *Pinello* perfamiliaris, Plinianum illud commendabat plerunque; *Nullum esse librum tam malum, ut non aliqua parte prosit.* Qui enim hac rerum gestarum cognitione delectantur, non oculos tantum aurésque inani lectione pascunt, sed & animos exemplis instruunt, pretiosum sibi thesaurum civilis prudentiæ comparantes. Contemplatur animus, è præteritis eventibus doctior factus, ea quæ in conspectu sunt, & mala si qua impendent, minus fractus, bona si qua adventant, minus insolens opperitur. *Plin. jun. lib. 3. epist. ad Marc.*

Siquando ipsi aliqua de re dubitare contigerat, omnes quos penes ejus rei arbitrium esset, consulebat, quorum responsa componere, & examinare solebat. Si quod denuo non liqueret, monebat modestè & cum fructu. Unus Neronis nummus de quo dictum supra, fuit in causa, ut ego Romæ non semel *Pinelli* nomine *Fulvium Ursinum* convenirem, cui uni, & non immerito, detulit ætas nostra primas in antiquitatis reliquiis censendis & disquirendis. Admonuit ille me, ut ad *Pinellum*, quem is magni faciebat, scriberem, non uni datum ut omnia sciret, relinquendas & posteris aliquas ingeniorum exercitationes, laudatum illud *Ne quid Nimis*, in literis etiam sibi locum vendicare, in quibus perquirendi modum qui sibi non constituit, is se plerunque inaniter discruciet necesse est. At non his se limitibus contineri volebat hic noster, qui plurima, abjecta aliis & desperata, hac ratione protulerat in lucem.

Accidit quandoque, perraro tamen, ut amicorum quispiam exposceret ab ipso librum commentariumve, quos ipse non nosset, quo veluti classico excitatus, perquirere, scriptitare, omnia miscere consuevit, eo studio, ut & ipsum non lateret siquid ejusmodi extaret, & pleraque ejus generis præclara alioqui a tenebris & situ vindicaret. Ad ejus arbitrium diremptas vidimus omnes fere de humanioribus literis controversias, quæ inter nostri ævi doctos viros in gymnasio Patavino, exortæ: in quibus tamen æquum se adeò & officii non immemorem præbuit, ut Biante major, amicos amiciores habuerit semper. At verò ut bibliothecam suam, quam in oculis ferebat, quotidie locupletaret, hanc sibi inter alias rationem proposuerat, ut à literatorum, qui diem nuper obiissent, heredibus, librorum indices compararet, ex quibus ea omnia

 perdis-

perdisceret, quæ sibi in bibliothecam essent transferenda. Quod tamen rarò admodum accidit, cùm haud æquè dominis, ac ipsi nota essent, quæ in cujusque bibliotheca latebant. In his vero perquirendis quàm fuerit accuratus, declaratum volumus unico exemplo. Vir clarissimus Venetiis idemque doctissimus annis præteritis vita functus est, *Pinello* charus, ut plerique omnes Venetorum, quos doctrinæ illicio, & nobilium studiorum amore sibi devinxerat. Libros aliquot magni nominis manuscriptos ille diu in deliciis habuerat, quos *Joh. Vincentius* divenditos redemit, & cùm ejusdem bibliothecæ reliquias bibliopola nescio quis, schedas videlicet, atque alia ejus generis coemisset in gratiam salsamentariorum, re comperta, illico hic noster nobiles illustrium virorum Epistolas perire non est passus. Emissarios ille habebat, quorum industria ex orci faucibus sæpe sæpius eripuit insignium virorum liberales labores, in quam curam qua sedulitate incumberet, ex eo patebit, quod mox narraturi sumus. Cribrorum, cymbalorum, & cithararum artifices, quod non modicam vim membranarum in artificium suum absumerent, singulis saltem mensibus conveniri à suis volebat, & id optimo ut plurimum eventu. Amicos *Pinellus* sibi conciliatos similitudine studiorum, tanquam exemplar aliquod intueretur sui, singulari benevolentia prosequebatur, eos præsertim quibus curæ esset rerum admirandarum, quæ ab arte vel natura proficiscerentur, accurata disquisito: *Edmundum Brutium* in his nobilem Anglum, disciplinarum Mathematicarum, rerumque militaris, & herbariæ apprimè scientem, cujus ille commentationes non semel suspexit, cujus se quandoque imparem curiositati est ingenuè professus. Hujus quam diximus disquisitionis ille in *Pinello* character; quod cum is aliquando nescio quò proficisceretur, animadvertit non incolarum mores tantùm regionibus distingui; sed & herbas, arbustaque alia in aliis locis nasci, substituique à natura in denascentium locum quotidie recentiora, quæ suis tamen limitibus contineantur, ac si externi soli horrescerent peregrinitatem. His qui animum advertit, confectum plerunque itinerum molestiis, næ ille in sinu Musarum conquiescens omnia rimabitur, abdita licet semotaque, nullumque sibi temporis articulum sine fructu diffluere patietur.

Hominum quò quisque inclinaret atque propenderet illico pervidere solitus, non è Metoposcopi alicujus traditionibus, sed præstantium tot virorum consuetudine congressibusque eruditus. Unica illi allocutio penetralia ejus cum quo loquebatur in conspectum dabat; versabat enim sermonibus variis, seria jocosis temperabat, Protea dixisses multiformem illum, nec præsagientem minus atque divinum. His verò quos intimè nosset, insignia cognomina certas rerum notas plerunque procudebat, quibus animi propensiones, corporis formas, aliaque id genus indicaret. Modestos ille & verecundos suspiciebat; à garrulis & gloriosis, ut à pestiferis & nocentibus refugiebat. Bardos, & inelegantes formidabat, odio insito penitus à natura, quod in horridos etiam incomptosque præposterè inurbaneve aliquid agentes erumpebat. Tu illum elegantiarum patrem meritò appellasses, ita omnia cum modo & ad præscriptum rationis sibi gerenda constituerat.

Communibus & urbanis mirum in modum delectabatur; sanniones à congressibus suis abigebat, turpe hominum genus, cui in gratiam alieni risus, in-

saniaj

sania perpetuò convenit in manum. Eruditos quantumvis, maledicos tamen & intemperantes, oderat odio Vatiniano, quorum pridem consuetudini renunciarat, qui rem honestissimam fœditate morum dehonestarent. Hos siquando necesse habuit, invitus tamen admisit, egitque data opera ut animadverterent illorum sibi congressum, colloquiumque haud probari; malle se cum illiteratis at bene moratis multum esse, quam illis tantillum. Et sanè qui literis & probitate animum excoluerit, is supra fastigium mortalitatis elatus, Dei opt. max. gentilis videri solet; at vero si quis mihi potestatem optionemque fecerit, ut eligam utras velim, literas an probitatem, ineptus profecto sim nisi posthabeam illas huic. Quid enim distat literatus vitæ informis à geniis malis? dixerunt illos Græci Dæmonas, appellatione à scientia ducta, improbos licet artifices omnium scelerum libidinumque. Alexandri Olivæ Cardinalis dictum extat, præclarum illud sanè & memoria dignum, *Probum ægrius evadere quempiam, quàm doctum: At illud huic longè præstare, cum ex integris moribus uberes magis, quàm ex bonis literis fructus percipiamus.* Doctrinam ergo & mores qui coagmentaverit, glutino pietatis religionisve, omnium ille sibi amorem conciliet necesse est. Hæc fuerunt in causa ut *Pinellus* nobilissimam Societatem quam *Jesu* appellamus, diligeret charamque haberet, in qua ille amicos habuit; *Antonium Possevinum, Augustinum Justinianum, Julium Negronum, Paulum Comitolum, Laurentium Tertium, Fratres Galiardos, Barisonos, Bisciolos, Franc. Forteciam, Alexandrum Granellum, Richardum Esium,* aliosque non paucos, qui morum sanctitatem cum doctrinarum cognitione sociarant. His officia omnia præstare, de his honorificè multa prædicare jamdiu assueverat; hujus societatis non Patres tantum sacerdotesque, sed & fratres quos vocant maximè admirabatur, ut quibus modus decorumque in omni vita sit in promptu. Ex hac *Pinelli* cum his Patribus consuetudine, suspicati sunt nonnulli fore, ut ipsis bibliothecam suam testamento legaret. Quod utinam factum, & memoriæ profecto suæ, & publicæ utilitati optime consuluisset.

Hier. Garimb. in vita ejusd. Card.

Domi *Joh. Vincentius* quotidie conveniebatur ab omnibus quotquot Patavii literarum ingenuarum ornamento nobiles erant, neque ab his solum, sed & ab advenis, qui eò ventitare gloriosum sibi ducebant. Hic docere & doceri pulchrum, quò nemo asymbolus veniebat unquam, nemo sine recondito aliquo munere literario, quibus ille ut erat instructissimus ad docendum, parem gratiam retulit semper. Transalpinis hominibus, qui bonas artes non tralatitiè amarent, curæ erat cùm primum Patavium venerant, hunc nostrum de facie noscere, ab eoque in albo, ut vocant, amicorum tesseram philothesiam sibi comparare. Has ille elegantiæ & amoris plenas concinnare solitus, in gratiam studiosorum, quos etiam munusculis plerumque prosequebatur. Religioni in congressibus habebat digredi, quantumvis necessario, tantisper ab iis qui eum convenerant, nisi prius libros aliave illis è bibliotheca prompsisset, quibus moræ tædium levaret. At quàm officiosus fuerit ex eo possis arguere, quod cùm ipsi cum plerisque, qui in Patavino Gymnasio profiterentur, amicitia intercederet, ipsorumque aliqui (ut fit) alter alterum non omnino amarent; haud tamen unquam is officii lineas transiliverit. Quo factum, ut & ipsi *Pinello* certatim bene vellent, & is pacem inter ipsos non semel concilia-

ret.

ret. Pacis vero, concordiæque adeò fuit studiosus, ut illi valde soleret in ore esse, dissuere qui possit, si incidat minus rectè facere: comitate, ut innueret, facilitateque nihil non expugnari. Et sanè de *Pinello* id prædicare possumus, quod de Solone Plutarchus, nullis eum se in civitatis dissidio immiscuisse factionibus, non magis huic, quam illi favisse, sed conatus omnes suos parasse in civium concordiam. Quos invitus vel occupatior admittebat, in vestibulo domus excipiebat, stare vel deambulare solitus. Hominem enim præclara cogitantem, nihil æquè torquet ac temporis jactura, quam tum maximè percipit, cum otiosis ineptisve aures suas dedere cogitur. Jure & festive Horatius, quem nescio quis de genere hoc miserandum in modum obtuderat.

De instit. Trajan. Imper.

Lib. 1. Satyr. 2.

Hunc neque dira venena, nec hosticus auferet ensis,
Nec laterum dolor, aut tussis, nec tarda podagra;
Garrulus hunc quando consumet cunque; loquaces,
Si sapiat, vitet simul atque adoleverit ætas.

Moris ipsius fuit, omnes qui eum venerant salutatum, ad infimos usque scalarum gradus comitari, domesticos ut libet atque familiares. Irascebatur quippe ineptis quibusdam, qui nescio cujus existimationis magis, quàm amicorum rationem habentes, sanctissimum amicitiæ nomen inani verborum gesticulationumque observatione turpissimè polluunt. Ne vero fructus illos quos ex amicorum congressu perceperat, ulla sibi abriperet oblivio, cùm illi abiissent, secedebat is in cubiculum interius, ubi quæ præclara in colloquendo animadverterat, in commentarium manu sua referebat. Imò & cùm amici adessent, nunquam non illi ad manus fuit calamaria theca, ut summa rerum quæ placuissent capita ne exciderent, annotaret. In hos commentarios si quis fortè studiosorum inciderit, is tum denique leonem ex unguibus, ut dicitur, æstimabit. Testatus sanè mihi est Antonius Persius, selecta doctrina non minus quàm *Pinelli* antiqua familiaritate illustris, consuevisse *Joh. Vincentium* adnotare ad omnes quotquot nancisceretur alicujus pretii auctores, uberiores & politiores notas, quas acerrimo studio ab aliis non conquirebat modò, sed & excogitabat ipse doctè & eleganter. Aristotelis libellum commonstrans amico, ejusdem contubernalis Paulus Aicardus, & quidem ad eum modum compactum, ut pagellæ puræ in usum scriptionis essent interjectæ, subdidit; en quæ *Joh. Vincentius* elaborat Aristotelis interpretamenta! Fuerunt sanè qui crederent, habere præ manibus historicum quidpiam, quòd viderent anxiè propemodum perquirentem quidquid ubique terrarum contingeret dictis factisve memorabile, Nomothesiam præterea explorantem, & Topographiam regnorum insigniorum, urbium, oppidorumque. At quid Aristotelicum interpretaretur, quidve operis ille seposuisset sibi, in quod unum præclaras studiorum suorum opes conferret, nos adhuc ignoramus, ut ut simus anxiè percunctati. Quocirca in eam devenimus, ut arbitremur cum *Juliano Medice*, *Leonis XI.* magni Pontificis charissimo agnato, juvene quidem ornatissimo, quem *Pinellus* ipse unice amavit, doctum probumque expertus, displicuisse quidquid vel olim adolescenti, vel jam seni exercitationis gratia excidisset, assueto nihil probare, quod non esset numeris omnibus absolutum; cum quotidie

tidie magno reipublicæ literariæ detrimento, nec minimo cum fastidio, videret scripturientes eos, & ineptè passim volumina procudentes, qui literas vix à limine salutassent. Tantis curis implicitus, non abjecerat hic noster, ut plerique faciunt, familiarium curam, in quibus probandis mihi semper diligens, nonnullis plerumque difficilis visus est. Et sanè formas speciesque verius rerum, quam res ipsas intueri dixisses: adeo nihil non eximium perfectumque spectare didicerat. In his, ut probitatem mittamus, nihil æquè diligebat ac vigilantiam & attentionem, quas ut acueret, nutu quandoque si quid fieri vellet, significare solitus. At si qua minus exaudissent, repetebat, subiratus tamen, & stomachanti similis; quæ omnia eò tendebant, ut illis socordiam excuteret. Quidquid imperasset ad unguem factum volebat, ferebatque permolestè, si quid ipsi aliquando non ex præscripto actitassent. Nihil non componebat, ipse & quidem meditatus, ad normam rationis: hanc abjici, compendii vel sapientiæ obtentu, pati haud poterat. Quo facto familiarium fastum, nimiosque spiritus obtundebat, quorum est spe fortunatioris eventus, consiliique, ut ipsi arbitrantur præstantia, ab imperatis discedere, cum detrimento ac pernicie eorum, quæ ipsorum fidei committuntur. Servis enim, ut ille ajebat, utilius est parere quam consilium afferre. Cavebat autem hac in re, ut in ceteris, à perturbatione confusioneque, tum ut familiares sibi quisque attenderent, tum ut clamoribus & jurgiis abstinerent: quod ita executus est. Locos plerosque insigniores in templo D. Antonii, quod in ejus vicinia situm, memoriæ commendarat, in quibus quotidiana omnia, tum dicta, tum facta ordine collocabat. Quo subsidio munitus, ad vesperam in summa schedà notabat literam I, præcipuam nominis sui, quæ agmen duceret eorum quæ in crastinum peragere constituerat. Hæc demum linea concludebat, sub qua per classes familiarium nomina, litera ut diximus capitali adnotabat, cum indiculo eorum quorum curam cuilibet demandasset. Quæ tamen sibi reservarat, ut emissitios famulorum oculos celaret, Græcè scribebat. Exinde die crastina primo diluculo serius in cubiculum accitis, curabat ut ipsi in schedula exscriberent, quæ singulis obtigerant, ea prope serie, qua & ipse descripserat. Si qui scribere nescissent (quod tamen raro admodum contingebat) scribebat ipse non invitus. Quibus peractis, curabat unusquisque sua, quorum ipse dominus exitum in secessu bibliothecæ præstolabatur. Qua methodo citra confusionem, & omnes quod sibi quotidie faciendum noscebant, & familiares, rudes licet, imperitique, ingeniosi exercitatique brevi evadebant. Torpentes ille tardosque, Lentulorum gentiles appellabat; & narrabat subinde, *Ferdinandum* Regem, Catholicum cognomento, ea ratione familiarium novitiorum ingenia explorasse, ut omnes juberet officii negociive gratia convenire: & ad magnatum plerosque amandaret, à quibus cum demum rediissent, quæ dicta quæ facta sciscitabatur, atque eadem opera quis aptus ad ejusmodi munia obeunda, quis secus, observabat. Servorum peccata, quæ modò alicujus essent momenti, memoriæ mandabat hic noster usque adeo, ut nunquam ex illius animo discederent. Meminerat eorum multis post annis, interpellabatque sæpe sæpius, ut eorum reprimeret confidentiam, meminissentne quid peccassent, quid præpostere egissent superioribus annis eodemmet die? Horum familiam satis frequentem aluit, & quod mirere, altum domi silentium inter-

inter tot capita, quorum plerunque est non modò eadem non sentire, sed perpetuò dissidere. Hos ille fidos licet, minimeque loquaces, ita instituerat, ut advenientibus amicis decederent statim, ne videlicet aut illi obliviscerentur conditionis suæ, aut hi se adhibitis arbitris exceptos suspicarentur. Iisdem tamen ope vel consilio, indigentibus ægrotantibusve defuit nunquam, imo summa benevolentia illis opibus, his adhibita medicorum opera, ut convalescerent sedulò curabat, quo factum, ut quod raro contingit, metueretur idem & amaretur à suis. Horum agmen secum trahentem nemo unquam vidit, vix uno cum processerat contentum, eoquè frequenter amandato, cùm copia comitis esset, qui cum deambulare & colloqui liceret. At quia ut diximus, docere vel doceri eximiè avebat, recepit lubenti animo in contubernium doctos aliquot viros, quibuscum disserere de re literaria continenter & per otium posset. Nec sane minimum hoc ingeniorum incitamentum; cum intra domesticos parietes monitores alimus, qui forment studia nostra, qui animum excitent reverentia sui, quos neque subrusticus pudor, neque inanis assentatio à dicenda sententia deterreat.

Horum primus (quod ego sciam) *Michael Sophianus*, à quo Græcè peritissimo ejusdem linguæ hausit intimas notiones: cui deinde successere non magno intervallo, *Theodorus Rendius*, *Constantinus Patricius*, *Nicasius Ellebodius Belga*, qui Latinè nobis Nemesium de natura hominis expressit, quem apud *Pinellum* degentem anno *MDLXVIII.* magni, ut par erat, fecit *Paulus Manutius*, callidus elegantium ingeniorum æstimator. Præter hos domi habuit *Benedictum Octavianum*, res Philosophicas Theologicasque doctum, *Joannem Caresium*, & *Leonardum Sguttam*, domo Chios, optimarum artium studiis impensè eruditos, *Mariangeli Accursii* filium *Franciscum* ni fallor, insignem moribus & doctrina. At egregium hoc studium doctorum hominum juvandorum, mala valetudo intercipere aggressa, obtinuit, ut præter binos. I. Lipsii alumnos, neminem amplius domi habuerit. Horum alteri *Thomæ Segeto* nomen, alteri *Erycio Puteano*, cui eruditio modestiaque adeo suffragatæ, ut primum artis Oratoriæ interpretem Mediolani, & Chronographum Regium, deinde suffectum in præceptoris locum, in Lovaniensi Schola declararint. His grave præclarumque testimonium impartitus I. *Lipsius*.

Lib.8. epist.15.

I. Lip-

Quicunque hæc legetis.

Testor apud vos ex animo, Erycium Puteanum *bene honesteque natum, educatum, institutum: Ingenio ad optimas artes facili, & tenaci, in utraque lingua Græca, & Latina peritum, versu & prosa bonum, vita moribusque modestum, & plura etiam reperienda in eo si quis pernoverit, quàm hic dicam. Habet Mathesim, Philosophiam, Musicam quoque, & planè dignissimus est cui bene velit, sive bene faciat, quisquis doctrinam, elegantiam aut virtutem amat. Commendo vobis talibus hunc juvenem, à mea quoque institutione & manu profectum: ac spero, vel confido potius, gratiam me debiturum quidem, si quis mea causa bene fecerit, sed & habituros mihi, si qui propius, aut familiarius sibi jungent. Rogo, fides mihi sit sincerè scribenti; rogo gratia aliqua & subsidium in mea scriptione. Lovanii anno MDXCVI.* Cent. 3. epist. ad Italos & Hispanos.

I. Lipsius Professor, & Historiographus
Regius ipse scripsit.

De Segeto vero hæc ille.

Qui hæc Legetis.

Testor apud vos seriò, hac mea manu, Thomam Segetum, *gente & domo Scotum, notum mihi à pluribus annis fuisse. Immo ab ipsa prima ejus adolescentia, meum vel discipulum, vel auditorem. Eo omni tempore, probis se probasse, ac mihi inprimis, ob acre, & excellens ingenium, ardorem studiumque discendi: atque ita profecisse, ut in meliori omni literatura, paucos sibi æquales habeat, in æquali ævo. Addo & moribus modestum ingenuumque esse, & dignum quem tales omnes æstiment, atque ament. Peto igitur atque absens rogo, uti hunc in occasione adjutum velitis, favere animis, consiliis, factis: bene locaturi beneficium quodcunque in eum conferetis. Stirpes ista fouenda & attollenda sunt, in commune reipublicæ bonum, cui bono omnes studemus. Lovanii.* Ead. cent.

I. L.

Idem Lipsius *eidem alibi gratulatur, quod fuerit receptus in* Joh. Vincentii *domum. Gaudeo in Italiam incolumen venisse, gaudeo in domum magni* Pinelli *admissum, quem virum, ævo & gloria jam veterem, Italia vel inter veteres suos præferat & jactet. Idemmet* Pinello *gratias agens, quod* Segetum *apud se voluerit esse in unius testimonii sui gratiam, ita præfatur: Si quis in Italia hodie veteri & merita fama est, eum ego te censeo* Vincenti Pincelle, *& ideò jam à pluribus annis tacito quodam affectu & colo & amo. Ejusdem quam præclara illa, & luculenta? Malo fato & raro factum est, ut una Epistola bis missa, nec semel pervenerit. Haud magna alioqui jactura, nisi quod testimonium cultus mei, & affectus tetardavit, non tamen oppresserit, vel nunc ecce revelandum. Nam ego tuum nomen ab adolescentia prima & novi, & amavi, & veneratus adeò sum: ut debui ejus, qui virtutem, & doctrinam eximiè coleret, & in se haberet, & in aliis excitaret.* Epist. 64. Epist. 76. Epist. 78.

ret. Sunt ista breves, sed vera tua laudes, quas in his annis, & maturiore avo, quia pernovi, magis etiam amo. Si aliqua similis affectus tui scintilla in me; triumpho, non solum gaudeo, & esse cùm aliorum litera, tum tua loquuntur, ante duos menses plus minus ad me amanter scripta. Ergo amare amatum me possum dicere, & ut semper possim, te per genium tuum, virtuti & honori sic amicum, rogo. Lovanii Kal. Decemb. 1699.

Cent. 2. Epist. 24. Mihi verò animadversum quod est, haud videtur prætereundum, *Lipsium* quoties *Pinelli* inciderit mentio, magnum fere vocare, ut proximè vidimus ad Segetum; & ad Clusium: *Illustri viro* Vincentio Pinello *cum scribes, quaso te salutem ei à me dicito, ignoto de facie, non de fama, amo virum magnum apud omnes magnos.* In eadem cent. ad Mercurialem: *Abiisse te honestissima vocatione Bononiam audimus. Ni id esset, valde rogarem in viri magni* Vincentii Pinelli *amicitiam me insinuares, quem ego jure aestimo inter Italorum primos.* Quem vero eorum *Pinelli* contubernalium quos supra recensuimus, designet *Paulus Manutius*, haud sanè novi. Is hæc ad *Joh. Vincentium* in calce Epistolæ: *Vale, & familiarem tuum, cujus doctrinam, & ingenium in Lucretiana interpretatione mirum in modum probo, saluta meis verbis.* Non paucos, præter hos, quorum fecimus mentionem, domesticos habuit literatos viros, inter quos unum in deliciis habuit, cujus & nos vitæ scribendæ non aliquantisper immorari, plerisque nefarium videatur: tum quia hìc *Pinelliana* animæ dimidium fuit; tum quia par viguit inter nos & mutua benevolentia, ad extremum usque vitæ spiritum. Neque vero id sine lectorum voluptate, quos certo scio jucundè spectaturos, amicorum nobile par, quos cum celebratis illis componere possimus, tot annos summa concordia sine ulla querela vixisse. At mihi liceat quæso

Greg. Nazian. in laud. Athanasii. (ut cum D. *Gregor.* Nazianzeno dicam) δότε μοι μικρὸν ἐπὶ εὐλόγου ϗ ῷ διηγήματι, Detur id amici docti piique memoriæ, quæ nunquam discedet ex animo meo, quem ipse sibi aureis in perpetuum catenis devinxit. Hic fuit *Paulus Aicardus*, cui patria Albingaunum Ligusticæ oræ nobile oppidum. Is Taurini primum per aliquot annos versatus, ubi in Philosophorum Medicorumque album descriptus est, anno 1570. Patavium venit, ut insignes aliquot Medicos, qui tunc temporis hic profitebantur, tum audiret tum affectaretur. Hic, ut Genuensem, eundumque eruditum decebat, sæpe sæpius *Pinellum* conveniebat; quo accidit, ut genio conciliante alter alterum certatim amaret, charumque haberet. Nec mirum utique, cum πολυΐστωρ πολυΐστορα, φιλάλληλος φιλάλληλον, μονότροπος μονότροπον amplectatur: Cùm sit ad connectendas amicitias vel tenacissimum vinculum morum similitudo. Amoris hujus eximium illud indicium, quod cum *Joh. Vincentio* tunc obtigisset Neapolim proficisci, uni *Aicardo* bibliothecam suam commendarit. Ex quo arguas licet, quanti æstimarit *Pinellus Aicardi* & probitatem & integritatem, cujus spectatissimæ fidei crediderit literarios illos thesauros suos, à quorum etiam conspectu plerosque arcere consueverat. Reversus aliquot post menses *Joh. Vincentius*, *Aicardum* secedere volentem comiter rogavit, ut secum paulisper maneret, hoc unum ejus gratiæ & consuetudini indulgeret, in cujus domo per tot menses solus, & non invitus fuisset. Annuit ille, non diu se mansurum arbitratus.

At

At cum pestilens morbus annis 1574. & 1575. Venietias primum deinde Patavium pervasisset, in quem Lucretii carmina optimè quadrabant. *Lucr. lib. 6.*

——— & mortifer æstus
Finibus Euganeis funestos reddit agros,
Vastavitque vias, exhausit civibus urbem.

Hunc declinaturus *Pinellus*, ut nemo non faciebat, secessit in amœnissimum agri Patavini oppidum, Euganeorum collium decus, cui Montis silicis nomen, quo mala hæc lues appellere haud valuit. Eo divertit cum *Pinello Aicardus*, magno amborum bono, cum invicem longe lateque grassantis morbi molestias excutere suavissimis colloquiis valerent. Huc accessit, quod cum illuc migrasset Venetorum Patavinorumque Patriciorum non minimum agmen, ædes *Pinelliana* iis omnibus paterent, eò doctrinæ animique gratia confluentibus.

Ut primum abiit pestilentia, reversus Patavium *Pinellus Aicardum*, cujus suavissimos mores, eruditionem, vitæque integritatem deprehenderat, ut apud se aliquandiu esset exoravit. Quod sane ambobus optimè vertit, cum alter sine altero esse minimè posset, acciditque brevi, ut quæ inter ipsos intercessit benevolentia tam altas radices egerit, ut neque mors illas convellere potuerit. In *Pinelli* consuetudine ejusmodi evasit *Aicardus*, ut sapientia, animi moderatione, humaniorum omnium literarum cognitione, non paucos anteiret, inter quæ modestia, & ingenuus pudor ita eminebant, ut nemo eum, vix de facie notum non amaret. Linguas nobiliores, Græcam, Latinam, Italicam usque eo callebat, ut si quid ipsi prisci insolitive interpretari libuisset, prorsus quid adderes non haberes. Ad 620. annos Patavii moratus, magni semper est habitus, idque ultra vulgarem modum. Memini ego *Meliorem Guilandinum*, rem Herbariam Patavii magna cum laude profitentem, & non minoris apud eruditos nominis, parcum alioqui laudatorem, advenis quibusdam de *Aicardo* sciscitantibus respondisse, neminem illo Patavii doctiorem, etiam si gymnasii quotquot erant interpretes adnumerassent. *Jacobum Davy Perone* D. Episcopum Ebroicensem, quem *Clemens* VIII. in Cardinalium collegium cooptavit, in quo ambigas utram mirere, pietatemne an multiplicem eruditionem, Roma redeuntem ubi summa cum fide Regis sui cum Catholica Ecclesia reditum in gratiam procurarat, Patavii anno 1596. *Marcus Cornelius* Episcopus Patavinus splendidissime excepit. Is ut hospitem tantum commodissime liberalissime haberet, ut sedulo curavit, ita *Aicardum* illis diebus in Ebroicensis gratiam domi habuit, quocum doctis & eruditis sermonibus horis succisivis congrederetur. Hinc ille *Aicardum* admiratus dixit aliquando, per id tempus quò sibi in terra Italia esse licuit, præter quatuor aut quinque magnos & eruditos viros, in queis & *Aicardum* reponebat, haud obtigisse ut alios nosceret. Quam amicitiam contractam similitudine studiorum, aluit in posterum uterque communibus officiis, epistolisque doctorum problematum refertis ultro citroque missitandis. Omnia dicta *Aicardi* factaque citra venditationem animadvertere, qui hominem noverunt. Et licet frequenter literatorum congressibus adesset, non ideo tamen obtrudere sese visus unquam, erumpebat

rumpebat sane aliquoties, ne pedaria omnino sententia videretur, at parcè, & ea ratione, ut qui aderant animadverterent ipsum ad scopum collimasse. Quæ nimirum seriò doctis familiaria, ut & paucis se expediant, & è verbo non temerè prolato virum multiscium metiantur. Quæ si cui non sufficiunt, is demum sciat, *Hieronymum Mercurialem* (qui nobis hæc scribentibus prope octuagenarius diem functus est) edere cogitantem librum illum suum de morbis cutaneis, quem is olim auditoribus suis dictarat, *Aicardum* selegisse, qui menda tolleret, errores corrigeret, redigeretque in legitimam & germanam libri faciem. Neque verò imparem se oneri præstitit *Aicardus*, qui librum *Gulielmo Syrleto* laudatissimo Cardinali inscripsit, & *Mercuriali* fecit abunde satis. Ea illi à natura insita humanitas, ut omnes sibi promiscue doctos, indoctos, summos, infimos, devinciret. Qua ratione qui illi obtrectaret reperiisses neminem, nisi malevolum insigniter & maledicum. Vertebat ille sese in omnes omnium propensiones ἐπ᾽ ἀνθρωπίᾳ quadam, cujus comites mansuetudo morum, ac facilitas, lenitasque animi, quarum est animis, velint nolint, dominari, pelliceréque ad sese alienas quantumlibet hominum voluntates. Ejus opera quisquis usus, nihil unquam habuit quod amplius desideraret, seu fidei seu diligentiæ. Qua id est assecutus, ut nemo non auderet ejus comitatem & industriam periclitari: Invitarant eum non semel amici, ut profitendi munus in gymnasio Patavino capesseret; neque defuere ex ipsius gymnasii moderatoribus, qui eadem proponerent, quos ille omnes unico responso refellebat, imparem se oneri & non translatitia illi doctrina opus esse, qui alios publicè docere velit. Eadem opera Cardinales, & Dynastas non paucos, à quibus, magnis propositis conditionibus est plerumque evocatus, *Pinelli* domesticæ consuetudini posthabuit. Quæ res in causa fuit, ut *Aicardum Pinellus* eo impensius amaret, quò ejus sibi consuetudinem cerneret acrius invideri: cum nihil æque (ut nescio quis ait) amorem incitet accendatque, quam carendi metus. At *Joh. Vincentio* non erat quod metueret, despexerat enim jampridem hic noster inanes honorum titulos, effrænemque pecuniæ cupiditatem, uni mentis tranquillitati intentus; quam abjiciat necesse est, qui illis sese fluctibus jactari patiatur. Non nesciebat nimirum quantas immodicum honoris studium miseris aulicis constituat cruces, didiceratque pervolutandis nobilium scriptorum monumentis, viro honesti otii amanti, nihil æquè fugiendum ac superba, ut Horatius ait, *civium potentiorum limina*. Meminerat nobilis adagii; Procul à Jove procul à fulmine, appositè ad illud ejusdem Poetæ,

A. Gel. lib. 13. c. 15.

Epod. od. 2. Lib. 2. od. 10.

Sæpius ventis agitatur ingens
Pinus, & celsæ graviore casu
Decidunt turres, feriuntque summos
Fulmina montes.

Hanc illi mentem, præter alia, injecerat *Pinelli* contubernium, à quo videbat omnia hæc, uti apinas tricasque contemni & rejici. Optimum *Aicardo* visum, docti sapientisque convictum, à quo fratris loco haberetur, Principum virorum consuetudini præferre, quos nonnunquam deprehendas Phryxæos arietes, personamve Æsopicam illam, cui extima species, & præterea nihil. Interiore

Interiore se quandoque animi motu ad Ecclesiasticam vitæ rationem corripi sentiebat, at abstinuit, quia cùm *Marco Cornelio Episc. Pat.* charus esset supra quàm dici possit, videri noluit eo instituto proventus aliquid amplioris aucupari. At in morbo qui postremus illi fuit, decreverat cùm primùm convalesceret, animum religione liberare, mecumque, si *Pinello* superstitem esse contingeret, aut Veronæ cum *Ptolemao Oliveto*, quod vitæ restitisset absolvere. *Aicardi* liberalitas eo magis enituit, quò minus ipse dives fuit. Neque enim valuerunt rei familiaris angustiæ continere animum magna cogitantem, quin erumperet sæpe sæpius collatione insignium beneficiorum. Res domestica non omnino ampla ut diximus illi fuit, cujus ne experiretur tenuitatem, *Pinellus* quà officiis quà beneficiis eximiè juvit. Neque sanè iis quibus minimæ fortunæ sunt, præclusus omnino est aditus liberalitatis, si Aristotelem audiamus, *Rhet. lib. 1. c. 5.* cum divitem faciant (inquit ille) non possessio, sed usus. Amicis hic noster omnia largiri, ut ut pretiosa, consueverat, modo animadverteret jucunda esse quæ donaret. Inde jocari nos cum ipso, esse in potestate nostra quicquid haberet, ablaturosque, cum libuisset, ne petentes quidem. Monstrabat aliquando amicorum cuipiam numismata quædam argentea recondita & selectiora, cumque notasset in eximia quæpiam oculos (ut fit) conjectos, misit sub vesperam familiarem, qui amicum domi conveniret, numismataque suis verbis donaret. Ut fuit elegantiarum omnium amator, librorum, nummorum, gemmarum, tabularum, nulli unquam pepercit impensæ, deterruitque *Pinellum* aliquando, qui magnos in his comparandis *Aicardi* spiritus non semper approbabat. Quod tamen nullum inter ipsos unquam dissidium peperit, cum alter alterum summè diligeret, *Pinellusque Aicardum* filii, hic illum parentis loco haberet. Rectè enim Tyanæus, causam esse amoris similitudinem, quæ *Philostr. lib. 4.* in sapiente in affinitatem evaderet. At quod dictu mirum, cum familiaritas pariat contemptum, nemo unquam illorum ad id dilapsus, ut alterum minus, *Lib. 1. epist 10.* quam amicitiæ leges ferunt, amaret suspiceretve; ut enim (inquit Plinius Jun.) *de sculptore, pictore, fictore, nisi artifex judicare, ita nisi sapiens non potest perspicere sapientem.* *Lib. 1. od. 13.* Horatii carmina in ipsos quadrabant.

Felices ter & amplius,
Quos irrupta tenet copula, nec malis
Divulsus querimoniis,
Suprema citius solvet amor die.

Et sanè, cujus oculos non præstringat, cujus animum non alliciat doctorum hominum par, volentium idem idemque nolentium? Thesauros & opes nemo sanus prætulerit his bonis, quæ eo majora, quo rariorem hujusce notæ amicitiam reperias. Neque non norat hæc *Joh. Vincentius*, homo si quis alius perspicax, & acer in judicandis rebus. Ideoque largitionibus & congiariis *Paulum* sibi devinctum frequenter voluit, ut illi suppeteret unde partam existimationem sustentaret. Ideoque, non multis ante obitum annis, aureæ præceptionis memor, *ante mortem amico benefaciendum,* donavit illi inter vivos IV. *Ecc. c. 14.* millia aureorum, è corpore grandis pecuniæ quam Romæ habebat. Qua in re *Aicardus*, idem qui semper, à *Pinello* impetravit, ut non nisi mortis causa donaret, quasi jam tunc animo pærvideret præmoriturum se, & liberalitatis rivum ad

ad caput unde manarat, turbato ordine reversurum. Quod si *Aicardum Pinello* superstitem esse contigisset, non dubito quin ipsi *Joh. Vincentius* bibliothecam suam legasset. Cum enim *Aicardus* decedens libros suos *Pinello* testamento reliquisset, ille tum mihi qui aderam, en qui rerum humanarum lusus! is mihi bibliothecam suam legatam vult, cui ego meam volebam. *Aicardi* bibliothecula (ita enim præ *Pinelliana* operosa illa & voluminum sane multorum videtur appellanda) selecta erat, classicisque auctoribus referta, veteribus nimirum, quorum lectionem ille amicis decantato carmine subinde commendare consueverat.

Enn. apud Cic. in lib. 6. de Rep.

Moribus antiquis res stat Romana virisque.

Horum plerosque eruditissimis ad marginem notationibus illustrarat, veluti Polybium, Cæsaris commentarios, libros universos Ciceronis, de Officiis præsertim, Plauti comœdias, Cornelium Celsum, aliosque non paucos, quos ille veterum exemplariorum collatione meliores fecerat & auctiores, quos ni supprimen ii ad quos *Pinelli* bibliotheca pervenerit, animadvertent brevi omnes, qui hæc nostra legent, non fecisse nos gigantem è pumilione. Commentarium in Aristotelis Ethica elaboraverat præterea, in gratiam *Aloysii Oricellarii*, præstantissimi adolescentis, qui nunc Romæ in conspectum dat quicquid è *Pinelli* & *Aicardi* consuetudine sibi olim comparavit. Fastidiebat *Aicardus* immanem copiam librorum, quos *Joh. Vincentius* coegerat, dictitabatque nolle sibi tot libros, & alia ejus generis donari, quæ possidentis animum raperent in diversa: quæ profecto vera esse nemo negabit, nisi qui bibliothecam non modo in suum (ut fecit *Pinellus*) sed & in aliorum usum instruxerit. Qui enim ostentationis gratia librorum strues affectant, næ illi ridiculi sunt, qui Musarum delicias, supervacaneam supellectilem faciunt. Adde, congeriem tot auctorum sine ullo delectu, quorum plerisque mos est, recentioribus præsertim, aut veterum scrinia compilare, aut meras nobis nugas obtrudere, horum qui acervos domi habet, quid mirum si minimè sapiat; & sane vidit superior ætas in librorum inopia viros magnos, quibus curæ fuit antiquos auctores, probos videlicet atque eruditos, lectitare. Obiit *Aicardus* anno 1597. *IV. ID. Aug.* festo martyris Laurentii die, cum octo aut ad summum decem dies æger decubuisset, laborassetque primum lateris doloribus, incidisset deinde in malignam febriculam. Tertio postquam ægrotare cœpit die testamentum condere voluit, quod est *Joh. Vincentii* manu scriptum. In eo ut amicos vivens dilexerat, & munusculis fuerat prosecutus, ita & amoris in eosdem sui moriens extare optarat illustria monumenta; quicquid enim ille Patavii habebat inter amicos; quicquid domi, inter affines & fratres partiri constituerat, vir amicorum ad miraculum amans. Testamentum nimirum speculum morum frequenter est, in quo datur intueri, an testator quos amavit serio amaverit necne? Detrahitur ibi persona captantibus, & subdolis amoribus præteritionis adspergitur labes. *Aicardum* utinam omnes illi imitarentur, qui amicos justos & legitimos nacti. Quid enim pulchrius, quam gratiè pieque eos prosequi judicio supremo, quos individuos vitæ comites habuimus? Quid turpius quam eorum memoriam cum vitæ exitu interstinctam velle;

Senec. lib. de tranq. c. 9.

Quibus

Quibus in testamento legavit quidpiam, & quidem cum honorifica appellatione, fuerunt, *Joh. Vincentius* primum, cui libros suos fere omnes reliquit. Quanquam ille (exceptis manuscriptis quibusdam, impressisque nonnullis ad ad marginem adnotatis) reliquis abstinuerit, ea mente, ut pretium illorum *Aicardi* fratribus repræsentaret. Immo ut audivi, constituerat ejusdem sororibus mortis causa donare IV. illa aureorum millia, quæ ad se ex *Pauli* morte rediissent, ut haberent quò expeditius nuberent.

Post *Joh. Vincentium*, honorati ab *Aicardo* inter cæteros *C. Æsar Nichesola Patric.* & *Can.* Veronensis, Latinè græceque peritus, tabularum, signorum, numismatum, gemmarum amator si quis alius: munificentia adhæc, vitæque splendore insignis, & plerisque è Dynastarum ordine apprimè charus;& *Ptolemaus Olivetus Patric.* itidem *Canonicus*que Veronensis, quem suavissimi amici, Dominique elogio in testamento prosecutus est, nec sanè injuria. Ut enim prætereamus nobilium scientiarum cognitionem, in quibus Mathematicarum disciplinarum peritia excellit, vitæ sanè candor, & aurea morum integritas, *Aicardum* adeò raptim in amorem sui pellexerant, ut quod amplius adjiceret nihil haberet. Me hic tertium nisi collocem, haud faciam recte. Exigit enim id suo prope jure mutua inter nos benevolentia, quæ corpora quatuor, totidemque animos, unum corpus, unam animam effecerat. Quæ nos Patavii studiorum morumque similitudo conjunxerat, eadem nos alibi comitata est, quam semper honoratam, sacro-sanctam semper habuimus. Neque aliunde vindemiales illæ nostræ feriæ, quas in agro tum Vicetino, tum Veronensi, & ad Benacum quandoque, cum amicis quotannis exigebamus. Hinc illa deliberatio, curaturos nos aliquando, ut pictor quispiam insignis, nos in tabula iconicos delinearet, apposito videlicet emblemate aliquo, indice futuro apud posteros amicitiæ nostræ. At invidit mors honestissimæ deliberationi, eripuitque nobis potiorem animæ nostræ partem. Suppellectilis domesticique instrumenti quod supererat *Aicardus* distrahi jussit, & pecuniam quæ inde redigeretur familiaribus, *Pinelli* arbitratu, distribui pro salute animæ suæ. Fratres, sorores, affines elegantissima Epistola consolatus est, biduo triduove antequam moreretur. Me autem ille per amicitiæ jura obtestatus est, ut adessem sibi, & præstarem, ut sedulo feci, officia suprema. Nec vero quidquam eorum omissum quæ Christianum hominem decent, migrantem è vita hac ad meliorem & beatiorem. Ita ille obiit intempestive quidem si annos quos vixit spectemus, & commoda nostra; at tempestivè fatis si uberes sapientiæ proventus, & innocentis vitæ rationes dispiciamus. Quæris (inquit aureus Philosophus) quod sit amplissimum vitæ spacium? Usque ad sapientiam vivere. Quæ sane cogitatio, illustribus ingeniis ad sapientiam consequendam acre incitamentum sit necesse est. In hos enim bacchatur mors, quæ præclara quotidie ingenia suffuratur, ut innuat nimirum vitreas esse laudes nostras, tunc demum cum splendeant frangi solere. *Aicardi* obitum nemo amicorum non deflevit, inter quos fuit *Laurentius Pignorius*, qui dolorem suum, & *Pauli* in se merita, utut poterat contestaturus, in viri optimi memoriam, qui sibi bonarum literarum semitam digito velut ostenderat, hæc apposite cecinit.

Sen. epist. 93.

Qualis

Qualis honos pelagi vitreis emergit ab undis
Gemma nitens, quæ matris amor, quæ gloria conchæ,
Tale decus tulerunt te orbi fata improba nostro,
Aicarde: ah properè heu nimium decus addite cœlo.

Hanc jacturam *Pinellus* ægerrimè tulit, diuque nulla luctus levamenta admisit, cum illum sibi ipse videret ereptum, quem (ut ille semper præ se tulit) habuerat in omni vita fratrem verius quam familiarem, is me aliquando conantem lenire desiderium quod sui reliquerat *Aicardus*, ita est allocutus: Nunc demum *Pauli* morte sentio quàm nullus prope sim. Ille mihi studebat, mihi laborabat: ego nihil (neque pœnitebat sane) inconsulto ipso audebam, amicos ille mihi parabat, paratos retinebat, consilio siquid impedimentum aderat expediebat. An non hæc mihi, oro te, deflenda, ægrotanti præsertim, seni, peregrino, & quod caput est, mercenariorum familiarium injuriis exposito? Hæc ille, vera sane, & citra ullam assentationem. Postremis enim iis annis, quos æger *Pinellus* exegit, ætate præsertim ingravescente, si qua inciderat literaria quæstio, si quis recens prodierat liber, in *Aicardi* præclara diligentia totus conquiescebat. Abstinuit ille per aliquot dies ab ædium parte inferiore, ne conclavia videret, in quibus *Aicardus* diem obierat, in quæ & jam non nisi post annos aliquot ingressus est, ne recrudesceret vulnus, quod ex amici jactura ad intimas usque animæ partes adactum senserat. Abjecerat utique omnem spem in posterum aliquem *Aicardo* parem reperiendi, nec opinione sua frustratus est; doctrina enim & probitas ejus indicaturæ, raro admodum inter se conveniunt, ævo præsertim nostro, quo rerum nomina speciosa, rebus ipsis ablegatis, in pretio sunt. At non fecit *Aicardi* mors, ut ille deliciarum suarum oblivisceretur, literarum inquam, & hominum qui illas amarent, Decreverat enim domi habere *Laurentium Pignorium*, probe cognitum sibi ex *Aicardi* familiaritate, cujus ingenium ille prædicare solitus, bonarum artium cupidum supra conditionem, cujusque lucubrationibus ipse *Pinellus* multum tribuere visus. Hujus non irritum conatum in exponenda vetustissima tabula ærea, quæ fuit *Petri* olim *Bembi Card.* summopere eruditi laudant. Intactum sane aliis opus, & quod non modo ævi nostri hominum, sed & posterorum plausum mereatur. Dabit is alia propediem, antiquitati, cujus ille supra modum studiosus est, non obscuram facem prælatura: ab illo ego non minimum adjutus in his consarcinandis, ut qui *Pinellum* observare, & convenire terq; quaterq; quotidie solitum cum fructu, ut *Pinelli* in re literaria curas acerrimas nemo illo hodie melius norit. Domo raro egrediebatur postquam *Aicardus* vita functus est. Festis tantum modo diebus ad templa divorum *Antonii*, *Justinive*, ut sacris matutinis interesset, ceteroqui intra domesticos se parietes continere solitus. Extra urbem nemini visus, nisi cum processit (ut diximus) ad pestilentiam declinandam, & cum Neapolim ad invisendos affines. Amicis vero ut secederet instantibus, equum objectabat, rhedam, lecticam, ipsam adeo cymbam incommodam sibi. Frater ipse, quem non perfunctorie amabat, nunquam ab eo impetrare potuit, ut iterum Neapolim proficisceretur, incassum precatus, incassum obtestatus. *Julius* frater *Cosmus* & *Cæsar* fratrum filii, non semel Patavium profecti, ut ipsum abducerent

cerent, irritis conatibus recessere. Hic ille jam diu sibi & Musis vivere decreverat, ubi literarum bonarum amorem hauserat, ubi doctrinarum suavissimos fructus deguſtarat. Nihil sibi posthac negotii cum patriæ ab hoc otio avocamentis fore tunc aperte denunciarat, cum tot Neapoli turbarum pertæsus, sæpe sæpius inclamaret, ô Patavium, ô Patavium, quamdiu abero abs te ?

At quæ causæ cur unam urbem omni orbi terrarum prætulerit ? Patavium (ut nobilissimæ urbi quod bene de nobis merita est, rependamus) literarum cupientes præ cæteris omnibus, amœnitatis & otii philtro allicit mirum in modum. Insigniores duas, mea quidem sententia, in terram Italiam colonias Trojani deduxerunt, Romam, & Patavium, advenarum ambas frequentia celebres, dissimili tamen & prope diversa ratione. Ille enim laboriosis hominibus, honorum divitiarumque cupidis, hæc otiosis doctrinarum amatoribus patet, quos.

Pax secura juvat, fœlicis & otia vitæ,
Et nunquam turbata quies, somnique peracti.

Statius lib. 3. Sylv. ad Claudiam uxorem.

Nullibi enim (Europam ut libet pervagare) Academiam reperias, in qua Musarum altrix quies literatos æque ad se invitet. Hic nemo est, qui advenarum vitam curiosius exploret, hic seu genio indulgere quis velit, seu ipsum defraudare, nemo erit qui impensè curet. Animadverterat hæc *Pinellus*, narrabatque Patavii omnes, peregrinos quantumvis, perinde vivere ac si in patria essent ; Germanos enim, Gallos, Polonos, eandem vitæ victusque rationem asservare, cui domi assueverant, quod nullibi videas. Advenis enim alibi usitatum transire in mores incolarum, & patrios aversari. Bononiæ namque, ne longe abeamus, Germani, Galli, Hispani, Italicissant omnino, conformantque sese ad civium consuetudinem ; at Patavii nihil tale. Cujus eæ possunt esse rationes: vel quod Venetorum moribus, honestæ huic ad placitum vivendi licentiæ Patavini assueverint, ideoque nihil ad se pertinere putent, quo quis corporis cultu utatur, quid agat, quid meditetur ; vel quod hic advenarum frequentia non nisi æquis conditionibus se in civitatem, ut ita dicam, recipi passa sit. Huc ergo peregrini se lubentes tanquam in portum recipiunt, quotquot literarium otium amant, quà sibi lucubrationibus, quà aliis publicè interpretandi munere consulturi. Clementia præter hæc aeris advenis omnibus, sub alio quantumlibet cœlo natis, domestica & familiaris, non minima in causa est, cur qui hic aliquandiu vixerint, honoribus quamvis & dignitatibus in patria & alibi aucti, ad Patavinam tamen libertatem quoties meminerint, suspirent. Neque hac non usus *Pinellus*, in cujus victu & vestitu elegantiam quidem & splendorem, sed non ultra privatum modum notasses. Vestibus ille sericis in perpetuum abstinuit, laneis usus, sed optimis & præstantissimis, luxum & fastum quacunque ratione declinans: Socratis imitator, cui Sicyonii calces habiles quidem aptique ad pedes visi, at sibi non convenientes omnino. Domum qua parte se in conspectum interiorem dabat, instruxerat ornaratque Geographicis grandioribus tabulis, iconibusque illustrium virorum. Anno enim *MDLXXXII.* cùm *Nicolaus Primus* Patricius Epidaurius Patavii diem obiisset, *Pinello* amicorum principi tum legavit non paucas clarorum imagines,

Cicero. lib. 1 de orat.

quas domi habebat. Arripuit studium hic noster, grandique accessione bibliothecam, conclavia, atrium, ejusmodi ornatu honestavit. Ut enim plerisque moris fuit libros illi suos inscribere, aliisve inscriptos elargiri, ita non defuerunt, qui imaginem suam biblio[illegible]ecæ ejus dicatam vellent. *Carolus Clusius* hæc ad ipsum; *Meis literis significabam, me Francisco Raphelengio mea plantarum historiæ exemplar majore & nitidiore charta expressum tradidisse Francofurtum, ut inde ad illustrem vestram Dominationem ablegaretur. Et* Matthiæ Lobellii *effigiem mittere etiam volui, quam existimo* Ill. V. D. *non fore ingratam.* Multi autem, qui imaginem suam haud passi evulgari, *Pinelli* studio perspecto, à proposito facilè declinarunt; inter hos *Josephus Scaliger*, qui effigiem patris & suam his verbis comitatus; *Effigiem meam tibi mitto nobilissime* Pinelle, *magis quia ita visum est, cui nihil negare debeo, quam quòd libenter id faciam, paucis enim id concessi, &, si qui impetrarunt, ab invito expresserunt. Quandoquidem igitur nefas mihi denegare, quod tuo jure à me exigere potes, age fiat, & habeat illa locum in angulo quodam, ubi non obruatur splendore illarum Heroicarum imaginum, quibus totum Musæum tuum ut audio collucet.* Ad patris imaginem hæc; *addidissem illi comitem imaginem, patris, si nactus essem qui cera bene fingere posset qualem protomen habeo, os senis elegantissimi referentem: Si erit copia ejusmodi artificis dabo operam ut habere possis.* Quæ fere omnia etiam Gallicè scripsit ille ad *N.* Episcopum Valentinum nobilem Gallum, qui *Pinello* amicissimus, quibus referendis supersedemus, ταυτολογίαν vitaturi.

Hasce imagines elegantissimis carminibus exornavit *Hieronymus Alexander* junior, qui domesticum & familiare ornamentum *Hieronymum Card.* illum magnum, ab ineunte usque adolescentia æmulatus, Musarumque delicias *Amalthæos*, avunculos suos, doctos viros, & in his *Pinellum* cum Patavii studiorum causa degeret, officiosissime coluit:

Quæ præclara tuos ornant simulacra penates,
Heroum Pinelle *decus, virtutis alumne:*
Quam mire pascunt animos, ac lumina fallunt,
Dum tacitis spirant verbosa silentia labris,
Immotosque oculis volvunt radiantibus orbes:
Magnanimi hic Reges, auro gemmisque coruscam.
Ostentant frontem, quam majestate verendam
Mirantur, pictaque omnes sub imagine honorant.
Illic sanguinei visuntur fulmina belli
Heroes, quos nunc etiam spirare furorem,
Et rigidum vultu jures accendere Martem;
Parte alia Tyrio decorat fucata veneno
Purpura longævos pulchro velamine patres.
Queis pia relligio mundi commisit habenas,
Candidaque in nitido se carbasus implicat ostro.
Nec minus intentos rara ad spectacula forma

Allicium

Alliciunt matronæ oculos, radiisque micantes
Haud vanas picti flammas jaculantur amoris.
Vos quoque, quos vigili studio, multoque labore,
Mercurius Pallasque suas duxere per artes,
Conspicuis tabulis spatiosa hæc atria servant:
Vivida pallenti fulget sapientia vultu,
Hi mentes animosque trahunt, oculosque morantur.
Sed velut ætherei qui gemmea gaudet Olympi
Mœnia scrutari, & divûm percurrere sedes,
Frigida Hyperborei miratur plaustra Bootæ.
Nimbosasque Hyadas, claramque Lycaonis ursam,
Et Lunam, & seræ qui noctis nuncius, idem
Lucifer aurorum rutilanti provocat ore,
Cunctaque per tacitum labentia sydera mundum.
Nil tamen ille magis, quam Solis suspicit ignes,
Hunc lucis fontem dicit, rerumque parentem.
Sic variis quicunque animata coloribus ora
Circum aulam aspiciunt, in te unum lumina figunt,
Te te admirantur solum, te cernere gaudent,
Nec mentes oculosve queunt saturare tuendo,
Semideûm Pinelle *genus; tu maximus ille es*
Unus, qui reliquos claris virtutibus anteis,
Nectare quem Divûm pavit Tritonia virgo,
Cælestesque dedit depromere pectore sensus,
Ac solem veluti toto splendescere mundo.

Habitu corporis *Joh. Vincentius* gracili fuit, statura grandiori, colore candido, valetudine non nimis firma. Coquinæ cupedias jamdiu aspernatus: munditiarum tamen, optimorumque eduliorum appetens. Vini ejusque diluti ita parcus ut toto anno Patavini dolii quadrantem circiter absumeret. Aqua utebatur hausta è Medoaco flumine, quam uti Romæ fit de Tiberina, fictilibus vasis asservabat percolandam, donec limus subsideret. Vino capiebatur albo magis quam rubro, leni, non tamen dulci, generoso, austerove, pellucens cupiebat, ex uvis lectis in solo aprico, & optimæ notæ: circa panem & cæterum victûm eâdem diligentia fuit, quam explicare pulchrum profecto esset, utileque iis qui valetudine imbecilla ad studia doctrinarum minus valentes accedunt. Hæc mihi probe nota, qui per multos annos *Vicetiæ* in patria moratus, *Pinello* vina, obsoniorumque præstantissimorum apparatum quotannis curabam. Nec difficile sanè, cum ubertas agri nostratis non Italis modo, sed & exteris probè cognita sit. Oculorum illi acies obtusior fuit, tum quia dextrum oculum tormentario pulvere per lusum cum fratre puer offenderat, tum quia ex visus imbecillitate frequentes floccos sibi ante oculos concursare conquerebatur. Qua de causa cubicula viridibus aulæis exornabat, prasinisq; adhibitis

bitis è vitro orbiculis reficiebat visum. Hepate ad hæc utebatur iniquè calido, unde illi facies plerunque rubicunda. At quo minus corporis oculis valebat, eo magis animo viguit, in opera præsertim amicis præstanda, quos opibus & consilio supra eorum votum enixè juvabat; *C.* Druso nobili illi *I. C.* persimilis, qui cæcus optime videntibus dux in consulendo adhibebatur.

Cicer. Tuscul. quæst. lib. 5.

A *Pinello* ego non pauca didici, quorum selectiora quædam supprimere, & aliis invidere turpis animi sit: Quamvis plane videam, ejus generis plurima & superius relata, & inferius esse referenda. Monebat ille cum obstinatis & refractariis hominibus ea ratione agendum, ut sinamus illos errare quandoque, mitius acturos in posterum, neque suæ omnino sententiæ confisuros. Monitum comprobabat auctoritate *Nicolai* de *Ponte*, quem nostra ætas Ducem Reip. Venetæ tanto oneri parem vidit. Is cum in nescio qua legatione collegam haberet ingenii quam par esset ferventioris, dictitabat, permittamus eum impingere, ut & nostro consilio uti discat aliquando. Quod sane & de *Q.* Fabio Max. legimus, qui Magistrum equitum Minutium hujusmodi nactus, elati animi, & plurimum sibi confidentem, eodem consilio habuit in posterum morigerum, & obsequentem. Narrabat *Pinellus*, se ex *Donato Iannoctio*, viro magni suo ævo in Italia nominis, didicisse, decedendum de via, declinandumque tantisper, cum equos aliasve è genere bestiarum quæ pauperiem facere possint, cicures quantumlibet, obuias habemus; hac enim cautione toto vix anno mille passus confici, propulsarique ingentia pericula, quæ tum demum cum nobis acciderint, magno velimus redempta. Belluas ille ut caveremus monebat, quibus addimus nos efferos homines immanesque, à quorum consuetudine eò magis nobis impendet periculum, quo minus hominum munera quæ sunt, modestiam, æquitatem, morum facilitatem amant. Admonere præterea consueverat eos qui ad longum iter se accingerent, ut ne dies certos ad præscriptum itineris destinarent, neve pecuniam parcè conficerent; accidere enim nobis repentina pleraque, & inopinata, quæ domi initas rationes non impediant modò, sed & planè evertant. Prudentiam non versutiam magni faciebat; ingenui animi ratus ea dicere quæ sentias non plani in morem elabi passim, dataque opera ita loqui, ut sententia contra naturæ institutum, sermone tegatur magis quam aperiatur. Candidas enim (ut in proverbio est) & apertas esse Musarum januas, neque homines quidam appellandos eos, qui uno eodemque fundunt ore calidum & frigidum. Eleganter sane *L.* Annæus Seneca pronunciavit; 'Si certè vivendum est, tanquam in conspectu vivamus, sic cogitandum, tanquam aliquis in pectus intimum inspicere possit, & potest. Quid enim prodest ab homine aliquid esse secretum; nihil Deo clusum est. Interest animis nostris, & cogitationibus nostris intervenit. Namque qui bonum virum profiteatur, cordis sensa, cum opus sit in propatulo habere, tanquam si is, qui cum loquitur, cogitationis intima oculorum acie introspiceret, meminisseque ejusdem dicti, neminem posse personam fictam diu ferre, ficta in naturam suam cito recidere. Cognatum vafriciei mendacium, vix dici potest quantum odisset. Servilis ingenii, parum certe liberalis esse dictitabat mentiri subinde, & veritatem pulcherrimam virginem, cujus nitor & forma respuant omnem cultum, fuco & lenociniis mendaciorum interpolare. Vidi ego non semel, dimissos ab eo parum honesta missione familiares,

Liv. lib. 22.

Senec. ep. 83.

Idem cap. 1. *de element.*

miliares, quod hujus vitii labeculis adspersos agnovisset. Ab illis ipse non alia de causa (si quando quidpiam interrogasset) exigebat ingenuam responsionem, *est* & *non*, ablegatis omnino verbis quibus se opinari profiterentur. Hujusmodi homines affirmabat, quibus asseverare aliquid religio sit, non nomine Stoicorum, sed stolidorum appellandos, ut qui vix unquam compotes sui, diffidere sibi plerunque, & inanibus concuti soleant terriculamentis, quibus de mentis statu, si quem habent, dejecti, in opinionum salo perpetuo æstu jactantur. Non nimis æquus illis erat, quorum sumptus censum superarent, optimæ sententiæ memor, *stultum esse id sequi, quod assequi non possis*. Privatos ideò homines, nec multarum sane opum, ægre ferebat in conquirendis veteribus nummis, gemmis, tabulis, signis patrimonia prodigere: studium hoc beatis tantum & luxu affluentibus convenire, apud quos multa ejus generis reperias, quæ singula tenuioris fortunæ hominum multas congeries obruere specie & pretio possint. Quod ad tabulas attinet, his consulebat qui pinacothecas supra vires instruerent, ut exemplari quopiam contenti essent, quod Bonaroti, Raphaelis Urbinatis, Titianive protypon bona fide referret. Præstare enim veteres illos pictores recentioribus, quos graphices non ita studiosos, vividorum colorum lenocinio vulgi plausus captare stomachabatur. In familiaribus amicorum colloquiis, sermonis varietatem amabat, docendi percupidus & dicendi; ut enim agros multiplici conserimus semine, ita ingenia, quæ Clemens Alexandrinus agros animatos appellat, non iisdem semper meditationibus excolenda. *In Pædag. li. cap.* 10.

Sermones veterum auctorum dictis, plerumque Græcorum, distinguebat, condiebatque nonnunquam dicteriis jocisve, quos vel vetustas, vel illustrium virorum recens auctoritas commendaret. Horum omnium copiosam adeo supellectilem sibi comparaverat, ut nemo unquam ab ejus congressu discesserit nisi doctior. Ipse vicissim colloquentes in omnem partem versare, ut erueret quod sibi hactenus minimè cognitum in promptuarium seponeret. Qua ratione aliquem nullius pretii hominem cum vellet designare, dicebat ab ejus colloquio divertisse se inanem semper & vacuum. Si quid novi Patavii accidisset, rei seriem amabat ab omnibus quotquot eum invisebant, cognoscere, quasi tum primum inaudisset. Afficiebatur enim varietate illa narrationis, quam ipse callidus verborum æstimator, in sermonis auctore, cui amoris odiive causæ adessent, deprehendebat. Neque hoc sine fructu, eruebat namque latitantem sæpenumero veritatem, eventusque causas acu (ut in proverbio est) solerti ratiocinatione tangebat. Eodem consilio rumorum, si qui percrebuissent, auctores investigare consueverat, quod hac ratione disquirere se posse confideret, verine an falsi quidpiam continerent. A levibus enim hominibus vix alios quàm inanes sermones prodire. Cujusmodi nescio quem narrabat Romæ olim tabellarii adventum, veluti magnum quidpiam, in aurem insusurrasse *Gabrieli Silvago* Patritio Genuensi contubernali olim suo, leporum ac facetiarum, perinde ac bonarum literarum studioso. Ridebat suavissimè, si quando in aliquos Regum molestos amatores inciderat, quos neque officii, neque spei beneficiorumve acceptorum ratio, sed inconsultus quidam genius permoverat; Horum è re dicebat fore, si aulas eorum quibus insaniebant inviserent, multa ibi conspecturos, quæ amorem abigant, odia provocent.

vocent non pauca. Illorum nonnullos eburneis aureisque simulacris persimiles, externa illa Imperii, fœlicitatisque specie, latere intus non ut in illis asseres, clavos, araneorum telas, sed animi vitia plerumque vix ulli ferenda. Horum consuetudine si quis utatur, animadversurum brevi, quam perniciosa sit; ignis enim in morem illuminare quæ remota sunt, quæ admota comburere. Et hæc præcepta *Pinellus* ita animo infixerat, ut quamvis domi quotidie audiret magnorum regum acta, non ideo tamen visus fuerit unquam gratiæ odiive causa incessere quempiam, aut de æquitatis semita declinare. Quod illi in universa vita apprime placuit, ut se amicis omnibus præstaret eundem semper; ἀδιαφορίαν frequenter & cum primis commendans, & neutram in partem moveri. *Joh. Vincentii* sapientiam una certè, quando alia non suppeterent, constantiæ laus commendaret, ut qui in proposito susceptoque consilio permanserit semper; Patavii ille habitare constituit, huic deliberationi incassum admotæ preces affinium, & amicorum. Domum conducit, utitur ea per triginta & amplius annos, migraturus nunquam, si per dominum licuisset; familiarium quidam ad triginta annos, quidam ad extremum vitæ spiritum eodem domino usi; Vivendi denique rationem, quam sibi ab ineunte adolescentia præscripserat, remisit nunquam. Quæ faciunt, ut dogma hoc præcipuum Stoicæ sectæ paucis complectar, illustraturum quæ diximus cum magna *Pinelli* laude. Constans hoc ille vitæ institutum ὁμολογίαν vocabat, quam Cicero convenientiam appellat; convenientem nimirum per virtutem consentientemque vitam, cujus origo à divinarum humanarumque rerum scientia sit. Hoc fundamento nititur vera sapientis fælicitas, cum sapientia nihil aliud sit, *Seneca* definiente, quam semper idem velle & idem nolle, à quibus rectum abesse nullo modo possit; *non enim potest cuiquam semper idem placere, nisi rectum,* (liceat mihi interserere orationi meæ mundum orations alienæ) *si vis eadem semper velle, vera oportet velis.* Qua ratione impulsus nescio quis, ajebat sapientem κατ' ἀνάλογον σύμφωνον ζῆν. Recte sanè. Nisi enim sapienti, sua non placent: omnis stultitia laborat fastidio sui. Nec aliunde quam à constantia compositus ille perpetuo, mitisque sapientis animus, quem à vulgi turbis secretum, propriæ & mansuræ semper opes beant. Ex quibus nôn magno negocio eliciamus nos, non nisi sapientem esse eum qui vitam ad certam constantiæ normam dirigere velit, neque se de hoc statu mentis dimoveri patiatur. Animum enim insipientis quot fluctuationes agitent, nemo non videt. Huic nihil certi, nihil explorati; vivere in diem, & quovis vitiorum æstu abripi assueto. Hæc qui in *Pinello* non laudat, næ ille aut invidum se, aut tenebrionem profiteatur necesse est. Expressit enim hic noster nostro ævo T. *Pomponium Atticum*, nobilem equitem Romanum, cujus ea præcipue laus literarum monumentis commendata, quod in summa Principum virorum gratia, summa etiam moderatione usus sit, quodque pari fastigio steterit in utraque fortuna. In constanti hoc vitæ instituto nihil in moribus non aptum aut inter se conveniens observasses. Modestiam enim, ut in Boteri carminibus habetur, jam tum à puero *Joh. Vincentius* sibi desponderat, cujus in hac nostra narratione non obscura frequenter indicia prodierint, nolui tamen indictam præterire; ut detur nimirum intelligi, quam prudenti pocillatore usus, labra admoverit calici voluptatis. Nemo in ipso unquam inconsultam famæ

I. Lip. Manuduct. lib. 2. Dissertatio XV.

Epist. 20.

Corn. Nep. in vita Pompon. Attici.

sitim

sitim deprehendit; adeo parcus patriæ, gentis, affinium laudator fuit. Actiones suas, aut elevare, aut obtegere silentio; dicta etiam si quando præclara, ut non semel excidissent, adscribere aliis solitus. Qua ratione ambitionem, tragœdorum Erynnim procul à moribus suis amandarat, cùm assurgeret, caput aperiret, decederet de via, non religiosis modò viris quotquot obvios habebat, sed & his qui perfuncti ullis honoribus, Patriciis Venetis, Gymnasii interpretibus, aliisque non paucis, quorum plerisque nobilitate, opibus, doctrina maximè præstabat. Cùm plures illum obsoleta nostris penè moribus Illustrissimi appellatione, multis tamen illi capitibus convenienti, compellarent, abstinuit tamen pertinacissimè ab ea, & ne posthac ita vocaretur, ab amicis deprecatus est; corripuit etiam repressitque amicis verbis eos, qui ipsum honoris gratia Excellentem, seu Excellentissimum nominarent, eo prætextu, quod hæc non sibi, sed magnis in re literaria viris deberentur, vixque possent ad se traduci, qui adolescens relatus in album scholasticorum, vitæ institutum, cui semel assuevit, deseruit nunquam. At despectui haberi se, redigi re in ordinem, non ferebat; uti & injurios in familiares suos, quorum æstimationem perinde tutabatur ac suam. Appellari se in aliqua scriptione minus honorificè quam decebat, enixe prohibuit. Exemplo sit *Philippus Plegafecta* civis meus, nobilis ille polytropia & vario rerum usu, qui non ita pridem in patria obiit. Hic in commentario de Sestertiis, quem Romæ ediderat, *Pinellum* nostræ ætatis summum Criticum appellavit, ea mente, ut penes coryphæum animorum (eo enim loco *Joh. Vincentium* habuit) rei literariæ arbitrium esse pronunciaret. At non huic ita visum, cùm induci nomen suum, vel in aliud commutari epitheton illud postularit. Ægerrimè tulit habitam mentionem suam à nullius precii scriptoribus, obsolescieri hac ratione arbitratus nomen suum, cujus cura magno cuique præcipua. At vero non ita penitus hominem exuerat, ut à laudatis viris amicisque profectas laudes aspernaretur; quæ si veræ sint (referebat Picus) nos ipsos nobis, si falsæ illorum nobis amorem voluntatemque commendant. Ut Romam non migraret, ostendimus jam quibus artibus fratrum cognatorumque petitiones eluserit: cui tamen proposito, præclaro licet minimeque populari, non defuturos obtrectatores compertum habeo; amasse illum, videlicet otiosam & desidem vitam, quam cum laboriosa illa commutatam noluisse, quod ad eximios honores patere sibi viam utique desperasset. At valeant hi cum somniis suis, desinantque tum demum virtuti maledicere, cum legerint, quæ ego mox retulero, non sine admiratione. Ad *Clementem* VIII. *Pont. Max.* recens declaratum, cum *Dominicus Pinellus Card.* venisset gratulandi causa, quæsivit ille de *Joh. Vincentio*, num valeret, atque ubinam moraretur: cumque Cardinalis Pataui degere etiammum respondisset; hortatus illum est Pontifex, ut suo ipsi nomine salutem diceret, Romamque invitaret, ejus sibi adventum jucundum omnino futurum. Noverat illum Patavii *Clemens*, ut diximus, & viri moribus doctrinaque valde permotus, apud se jam ante constituerat Romam illum Patavio advocare, in urbis & Pontificatus sui ornamentum. Cardinalis cum *Joh. Vincentio* nulla interposita mora accuratè egit, ut *Clementis* desiderio satisfactum vellet, pateretur que se in lucem & conspectum hominum ab ocio literario, cui pridem assueverat, cum nominis gloria & gentilium commodo.

De Sestertiis.

modo avocari: non defuturos in urbe viros ejusdem ordinis, quibus eadem studia cordi sint, apud quos esse, quorum congressibus perfrui posset. Hæc & alia, quæ Cardinalis ad hominem excitandum studiosè collegerat, *Joh. Vincentium* minimè exoraverunt ut Patavium desereret. Quinimo ad Cardinalem rescripsit Epistolam modestiæ plenam, in qua enixè petebat, ut ageret suis verbis optimo Pontifici gratias ingentes: non licere sibi ætate confecto, imbecillæ ad hæc valetudinis, morem gerere Sanctitati suæ; tanti beneficii oneri imparem esse: gratias quas referre non possit pro dignitate, animo habere, curaturumque ne unquam è memoria dilaberentur. Involvit silentio hæc omnia eo studio *Pinellus*, ut etiam fratri, ad quem singulis hebdomadibus literas dabat, cælata esse voluerit: essetque voti compos effectus, nisi frater de tota re factus fuisset à Cardinali certior, ut mihi ipse Neapoli aliquando confessus est, cum haud modicè remissi adeo animi moderationem, quà admiraretur, quà commendaret. Capuæ Archiepiscopatum (ut audio) eodem ardore quo non pauci appeterent, rejecit; neque se nobilissimæ urbis præstantia, amplissimi Sacerdotii proventibus, affinium precibus, de proposito dimoveri passus est; ut qui optimè nosset, in quas ærumnas incidant ii qui se muneribus Ecclesiasticis incogitantes urgeri sinunt: obeundas ipsis molestias complures, nisi officii sui esse desertores turpiter malint. Quæ sanè *Gasparem Contarenum* nobilissi. Cardin. impulerunt ut diceret, amplissima Sacerdotia plus in se oneris quàm splendoris habere, quoque majora illa forent, eò molestiæ plus solicitudinisque continere. *Pinello* sanè in patria & alibi, satis ampla patuisset quorumvis honorum via, modò ipse non noluisset; at maluit ille, ut prædicaverat de adolescente *Paulus Manutius*, ab omni honorum cupiditate, sola virtute contentus, longissimè distare. Recepissent eum Patavini lubentes in civitatem, magno splendori publicæ illorum rei futurum. At is Scholastici nomen ne dimitteret, quod arripuerat semel, constantissime recusavit. Ortus Neapoli & educatus, Neapolitanum dici se non ferebat; non quod affines, quos Neapoli splendore opibusque præstantes habebat, non amaret; sed quod Genuam patriam agnosceret, in qua à sexcentis jam annis gentilitii decoris primordia, & libertatem in oculis ferret: pulchrum ratus ejus civitatis primarium esse ciuem, quæ propriis consiliis, non alienis nutibus, avitum imperium tutaretur: hanc patriam vocabat, hujus se desiderio teneri asserebat, dolebatque quòd eò nunquam accessisset, ubi omnibus charus, amicorum & affinium copias recenseret. Ostentationem quæ saperent repudiavit semper; ideoque neque se unquam ad fastigium studiorum, quod vocant Doctoratum, emeritum licèt, promoverì passus est; quam deliberationem egregiè tutatus est in omni vita. Et cum Patavii complures clarorum virorum cœtus cogerentur, quos Academias appellamus, Elevatorum, Occultorum, Æthereorum & aliorum, nulli unquam nomen dedit; amplissimis viris Basilio, Gregorioque Nazianzeno in hoc non impar, qui ab ambitione & theatrali quadam ostentatione procul abhorruerunt.

Epist. 16. lib. 7.

Nazianzeni oratio in laud. Magni Basilii.

Morum integritatem adeo adamavit, ut cum adolescens Patavii domum conduxisset è regione ædium clarissimæ tunc temporis fœminæ Constantiæ Fulgosiæ, ad quas animi causa horis subsecivis ventitabant, quotquot Patavii tunc ingenii laude florebant, nunquam tamen eo diverterit *Pinellus*, pudori suo labeculam

labeculam quampiam adspergi posse ratus, si de instituto genere vitæ aliquantulum remisisset. Quod sibi propositum ne excideret unquam, vitreas fenestras, per quas in lectissimæ matronæ, ejusque pulcherrimarum comitum cubicula introspectaret, pessulo obfirmatas perpetuò voluit, quod (ut ajebat) existimaret, nolle illas spectari se, molestéque laturas si quis earum acta parum tempestivè exploraret. Interdixerat sibi conviviorum, & chorearum præsertim, celebritatem, quod iis mulierum virorumque parùm sanis conventibus avocari se a studiis extimesceret, eorum exempla animo volvens, qui harum illecebrarum turbine in voluptatum scopulos acti, existimationis naufragium fecerunt. Macte animo vir clarissime, qui adolescentibus nostris Canona expressisti, ut ad tui conspectum voluptates blandissimas dominas procul haberent, modo gloriæ culmen attingere aliquando exoptarent. At quoniam hunc nostrum sæpe sæpius curiosum appellavimus, non diximus ea mente, ut alienorum exploratorem vitiorum notaremus, cui fuerit curæ alienum dedecus ob oculos ponere, inquirenti videlicet in dicta omnium & facta; longè aliis illum moribus imbuerat natura, ne per annos quidem XX. & amplius scientem quales in vicinia essent ii inter quos vix unus domesticus paries interjectus. Ea nobis voce propositum fuit nobilem animi propensionem exprimere, quam ille ad omnes investigandæ veritatis rationes acerrimam conserebat, aliarum omnino rerum, quarum huc non tenderet cognitio, negligens & incuriosus. Hinc fiebat ut spectaculorum minimè amans esset, irrideretque eos, qui pompas, fabulas, saltationes, hastiludia spectatum irent. Cumque Vicetiæ anno M.D. LXXXV. Academia uti vocant Olympicorum, regio prope apparatu, Sophoclis Oedipum tyrannum, Italicè redditum ab Ursato Justiniano Patric. Veneto, agendum decrevisset, confluerentque eo turmatim è vicinis urbibus docti passim & indocti, substitit tamen ille domi, precesque meas & amicorum quotquot aderamus aversatus est, sibi suffecturam confessus *Aicardi* in eo genere diligentiam, quem nolenti similis, permisit tamen fabulæ nobiscum interesse. Ferrariam itidem cum Pontifex Maximus Clemens VIII. adventaret, ut eam urbem ditioni Ecclesiasticæ suis auspiciis incruento bello restitutam inviseret, nuptiisque Hispaniarum Reginæ, Flandriæque Comitum, dictus ibi esset dies, cujus, & Pontificis gratia, Ferrariæ convenirent Italorum procerum flos, Cardinales, Regum Dynastarumque exterorum legati, & tota pene Italia avulsa sedibus suis, unus *Pinellus* prætulit nobilissimo conventui quietem Patavinam, & audire maluit quam invisere, quid actitatum esset in frequenti illa procerum virorum celebritate. Non illum Pontificis Maximi minimè obscura erga se benevolentia, non purpuratorum patrum amor, quorum plerosque officiis sibi & studiorum similitudine devinxerat, non affinium charitates, quorum haud pauci inter Principes viros illius conventus numerabantur, flexerunt ut pedem porta efferret, conjiceretve se in turbas illas, è quibus non nisi post insignem bonarum horarum jacturam regredi liceret. Venetias, proximo & commodo trajectu, ut appelleret, spectatum Regum seu Ducum adventum, statumque ac solennem inaugurationis Serenissimæ Principis *Maurocenæ Grimanæ* diem, nunquam adduci potuit, maluitque solus Patavii esse (discesserant enim cives pene omnes) quam vulgi se conversationibus inepte immiscere: memor dicti Senecæ; *vitate* Epist. 8.

te, quæcunque vulgo placent. Patavii, ubi degebat, ubi habitabat, si quid incidisset ejusmodi spectaculorum, quæ curiosos allicerent, perstitit ille in proposito niholominus, neglexitque eò adjicere oculos, unde animus doctior redire non posset. Quo in genere eximium illud fuit, quod narraturi sumus, documento futurum iis omnibus, qui sapientiæ laude censeri volunt, ne temere credant, meminerintque esse germanas sorores, unoque partu editas, credulitatem & pœnitentiam. *Marcum Bragadenum*, Cyprium Chymistam illum, Patavio Venetias trajicientem, nemo non accurrerat ut de facie nosceret. Nec deerant qui se beatos arbitrarentur, quod Pactolum Hermumve aureas volventes undas cernere daretur, atque adeo contrectare: continuit se domi subridens *Pinellus*, narravitque mihi, qui eum tunc forte conveneram, chymistarum insigniora quædam tum dicta tum facta, quibus me sub vesperam usque lubentissimum detinuit. Sentiebat nimirum vir magnus cum maximo oratore, quem legerat ita scribentem: *Me autem quid pudeat? qui tot annos ita vivo, ut à studiis nullo me unquam tempore aut commodum aut otium meum abstraxerit, aut voluptas avocarit, aut denique somnus retardarit. Quare quis tandem me reprehendat, aut quis mihi jure succenseat, si, quantum ceteris ad suas res obeundas, quantum ad festos dies ludorum celebrandos, quantum ad voluptates, & ad ipsam requiem animi & corporis conceditur temporis, quantum alii tribuunt tempestivis conviviis, quantum denique aleæ, quantum pilæ, tantum mihi egomet ad hæc studia recolenda sumpsero?* Liberalitas etiam, quæ magna in viro nobili laus, in *Pinello* non minimum enituit, cùm vel beneficia minima rependeret maximis, vel dignos conquireret studiosè, in quos aliquid conferret. Modum tamen rationemque ad amussim adhibuit, ut ne videretur agere præposterum quidpiam. Cavit enim sanè quàm accurate, ut bonos tantum sibi obstringeret, ut beneficia tempestive collocaret in eos qui officium agnoscerent, quosque res muneri data oblectaret: patebit hoc ex iis quæ hic exscribemus, in quibus animadvertemus profectò, si non immanes profusiones, at convenientiam saltem, qua munera non vilescerent. In me ille olim audiverat ab Episcopo Vicetino collatum honorem Canonicatus, cum munere adjuncto Theologicæ scholæ; disquisivit statim, quid ejus mihi tractationis præceptum esset, cumque Genesiam conperisset sacrorum voluminum caput, de industria selectum, ea ratione, quod mihi primum in Ecclesia Vicetina, & in patria id muneris demandatum esset, instruxit is me, nihil tale cogitantem, elegantissimo librorum commentariorumque apparatu, quò desumerem quæ liberet ad ornatum interpretationis meæ, quibus adjunxit aureorum monitorum centuriam, quibus quatenus progrediendum, ubi sistendum, deliberandumque cum laude in suscepta interpretandi ratione, quæ mihi insistenda vestigia, qua methodo utendum, peramanter docteque præscripserat. *Cæsarem Nichesolam* quod inaudisset politicæ rei studiosum, luculentarum de ea re conscriptionum fasce ideo voluit locupletatum, quod sibi, præclari sane opus artificis horologium, minutum tamen, dono dedisset. Ab Archiepiscopo Bariense salgama quædam cum accepisset, renunciassetque illi Archiepiscopi familiaris, habere se in mandatis à domino suo, ut in comparanda librorum aliquot non contemnenda serie, *Pinelli* opera uteretur, prævertit hic noster, conquisitosque, & redemptos sua pecunia libros, tradidit Archiepiscopi familiari, frustra

Cic. in orat. pro Archia.

joki.

Joh. Vincentii fidem obtestanti, frustra domini sui mandatum inclamanti. At non Italos modo, sed & transalpinos homines sibi demeruit, siquando opera sua indigere animadverteret. Cum nobili Gallo, cujus nomini parcimus, recte factorum conscientia contenti, amicitiam Patavii contraxerat, colueratque mutuis officiis. Hunc domum redeuntem, & Mediolani politiam curiose, ut advenæ eruditi consueverunt, explorantem, conjecerunt in carcerem Hispani, suspectum duplici nomine, & quòd Gallus esset, & quòd haberet tunc temporis solertissima natio, cur suspicionibus per finitimorum bella indulgeret. Vix hæc inaudivit *Pinellus*, cùm Mediolanum ad *Jacobum* Menochium, & ad *Jacobum* Mainoldum, Senatorii tunc ordinis clarissimos, sibique amicissimos viros, literas dedit enixè rogans, ut dimitteretur vir nobilis, quem male consultus discendi ardor, nihil hostile cogitantem, eò loci provexerat. Mercatoribus etiam mandavit, ut pecunia juvarent, curantque ne quid illi deesset. At Gallus longioris moræ impatiens, cum dies ejus missionis adventaret, muliebri veste ex arce proripiens sese, primis excubiis deceptis, à secundis in ponte sublicio deprehensus, prodente virum gressu ultra muliebrem modum, in arctiorem custodiam datur, non sine capitis discrimine, quæ tamen omnia bene illi verterunt, cum *Joh. Vincentius* quà auctoritate, quà testimonio, libertatem ipsi amicorum ope impetrasset.

Neque non munificus in suos fuit, qui in alienos adeo liberalis; *Nicolletta Grilla* Agapiti clarissimi Trierarchi filiæ, virgini lectissimæ, quæ fratris filio Cosmo Duci Acheruntino convenerat in manum, nuptiarum causa dono dedit uniones duos, inaurium ornamento, preciosæ indicaturæ. At hæc largitas cum illa minimè conferenda est, in quam *Pinellus* mirè propensus: cum videlicet egentes, qui non sua culpa rei familiaris jacturam fecerunt, opibus juvamus. His ille, & probis quidem præ ceteris, nunquam defuit. Deo Opt. Max. animo lubenti hanc operam navare solitus.

Jason Denores Cyprius, ante patriam acerbissima Turcarum dominatione oppressam & afflictam, vir opulentus olim & fortunatus, ac primariæ apud suos nobilitatis, quique in Gymnasio Patavino Philosophiam de moribus aliquandiu cum laude est interpretatus, Patavii diem obiit anno 1580. huic viventi ut omnia abunde præstitit amici officia, ita ejusdem uxorem & filios, cùm sibi moriturus commendasset affectus suos, impensè fovit. *Carolum Tettium* Mathematicum amicum suum vita Patavii functum, pecunia sua non modò extulit magnifico funere, sed & sepulchro, & nobili honestavit elogio: haud passus perire memoriam ejus, quem interioris notæ amicum habuerat, quem ægrum omnibus officiis recreaverat. Imò quod multi laudabunt, imitabuntur pauci, affinem ipsius & hæredem institutam, litibus implicitam, cum solvendo non esset, suis opera & sumptu gratis explicitam voluit. Hinc fiebat ut in probos & literarum amantes, inopes tamen, si quando incidisset, nihil relinqueret intentatum quò eis opitularetur. Hæc demum germana vocanda est liberalitas, cui non majora præmia proposita sunt, sed ingenua virtutis forma, sed candidus bonorum amor. Apage captiosos illos, qui se liberales videri amant, ut paria sibi, atque adeò majora rependantur. Et quia non infrequenter fit, ut qui mutuò pecuniam accipit, amicus esse desinat, consueverat hic noster bonæ frugi pauperibus, nummos non quot ipsi mutuos

poscerent, sed pauciores elargiri. Inopem enim amicum (sive mutuo des, sive neges) inimicum mox experiare necesse est, negantem aversatur, quod nullum sibi in ejus opibus paratum subsidium, aversatur dantem, quia qua ratione alienum æs dissolvat non videt. Eximium illud, quod ter in anno quaterve, sub insigniores quosdam profestos dies, sibi in vicinia curabat describi quotquot maxime egerent, monasteria item, & inopum per urbem stationes, quibus viritim nummos dividi citra ostentationem imperabat. Pestilentia ut diximus in agro Patavino grassante, haud facile dictu est, quam se munificum pauperibus præbuerit, quibus etiam antidota adversus imminentem morbum largiri consueverat. Hæ nimirum veræ liberalitatis artes sunt, quæ eò magis alliciunt oculos animumque, quo minus ævo nostro, depravatis videlicet moribus, munificentiam amamus, captare assueti & captari, speque lucri potioris, speciosa virtutum nomina aucupari. Hospites quibus domum suam patere perpetuò voluit, lautè satis habebat, amator in hoc quoque genere munditiarum. Mensæ apparatum, & obsoniorum seriem qui viderunt, ii sane domini mores unico argumento pervidere soliti. In hospitum verò gratiam, sobrius alioqui & abstinens, remittebat aliquantisper de proposita vivendi ratione, amicorum id ratus consuetudini indulgendum, & genio mensæ communis.

At inhibendus mihi demum progressus orationis meæ, impar videlicet magni viri virtutibus assequendis, quas nostratium & exterorum nemo non suspexit, non admiratus est. Divertam igitur (invitus licet) ad morbum ejus & mortem, in gratiam eorum qui nosse velint, quantam in uno homine fecerimus bonarum artium jacturam. Nec sanè indignum quod expendatur, cur *Joh. Vincentius* adeo infirma valetudine usus sit, qui sobriè admodum vixerit, quia in victus ratione omnia ad normam exegerit, qui demum honestarum voluptatum lineas nunquam transilierit. Et hæc profectò in eam me sententiam compellunt, ut arbitrer duabus potissimum de causis hoc *Pinello* accidisse; aut quod majori animi studio quàm valetudo ferret, libros pervolutaret, quorum est universa trahere ad se animi corporisque munera; aut quod nimis familiariter cum medicis versaretur. Horum siquidem nonnullis, familiaritatis vel existimationis specioso obtentu, est in votis (venia sit dicto) homines torquere per varia artis experimenta. Quæ ut in medicos, quos sibi *Pinellus* optimos, optimo eventu, prolatæ ut licuit vitæ, delegerat, minimè cadunt, ita me in alteram illam sententiam procliviorem reddunt, per libros illi, ut plerisque aliis, animo valere, corpore imbecillo uti contigisse. Visus ipsi ut diximus hebes, legentem, nec ideo intermittentem torquebat, hepate adhæc utebatur supra modum calido, stomacho autem infirmo, crurum altero minus valuit aliquando; stranguria illi familiaris, quæ per tædia diuturni morbi ipsum confecit, atque adeo exanimavit. Quæ tamen tantum abest ut ipsius constantiam convellerent, ut firmaverint potius: suspexerimusque nos virum in adversis rebus æquè fortem, ac in secundis temperantem adverteramus. Ad præscriptos enim sibi in victu & curatione medicorum canones, ita se composuit, ut abstinentia, qua ille usus, vix fidem habeat in ægrotante, qui per annum cum morbo luctatus est, de quo medici jam olim desperassent, qui sibi etiam posset in solatium aliquid indulgere. Quo factum, ut contra sententiam

am medicorum vitam in annum protraxerit, accepto ferendam dubio procul eximiæ illi, ad quam animum intenderat, medicis obsequendi voluntati. Versatur quippe in hominum ore frequenter, recte se habitura omnia, si ægrotanti cum medico perito conveniat. Viribus se ut quotidie destitui animadverterat, rationem excogitavit qua falleret sese, avocaretque animum à molesta illa cogitatione. Ea fuit, ut crassiores è lecto culcitras amoveri sibi, reponique leviora stragula curaret, æstivas adhæc interulas indueret, quadras etiam, scutellas, cyathos, aliaque è ministerio ad eandem rationem tenuiora sibi apponi juberet. Neque dispari solertia cum erigere se, ut consueverat, in cubitum minimè valeret, adhibuit in eam rem funis vicariam operam, quem de laquearibus suspendi jusserat, apposito in imo paxillo, ad quem se injectis manibus allevaret. Famulos nunquam passus est in cubiculo pernoctare, quod diceret iniquum esse, ut penderent illi pœnas vigiliarum quæ domino obtigissent. At nos qui viribus quotidie minus valere, & ad interitum properare videbamus, in eam curam enixè incubueramus, ut ne intestatus discederet, nobilissimæ bibliothecæ distractioni obviam ituri, quam Dux fratris filius, animi quodam præsagio, nimium quantum aversabatur. Ille vero ne palam tenderet contra studia nostra, annuenti similis, rem verbis proferre cœpit, duabus (ut ego quidem senti.) impulsus rationibus, vel quod corpore æger, animo tamen valeret, confideretque convaliturum se, & cauturum, ut dictitabat, sibi minori negotio rebusque suis; vel quod arbitraretur testationem supremæ voluntatis eos tantum decere, quibus hæredes ad manum non essent. Habere se domi lectissimos affines charissimorum fratrum filios, quibus cum deferrent sanctissima sanguinis jura domesticas facultates, non passurum se, ut minus officiosum quam par esset, morientem patruum experirentur, qui viventem omni officii genere essent prosecuti. Horum alter *Cosmus* nomine Dux Acheruntinus, & magnus regni Neapolitani, ut diximus, Cancellarius, patruo, supra quam dici possit dilectus est; modestia enim, animi candore, ingenii acumine, discendi studio, patruum adeo referebat, ut ille mihi narraverit aliquoties perjucunde, *Cosmum* à se diligi, quod se non tantum ore, sed & ratione studiorum referret. Noverat quippe librorum optimorum amantem, nobilem bibliothecam sibi comparasse, quam instituerat patrui supplementis subinde reddere ampliorem; ut enim librum quempiam rariorem sibi deesse animadverterat, ad *Joh. Vincentium* confugiebat, qui libraria ipsum suppellectili auctum volens, libros optimos, quorum in hunc usum quotquot nanciscebatur exemplaria comparabat, in ejus bibliothecam Neapolim transvehi curabat. Huic ille bibliothecam suam, ni fallor, destinarat, optime actum ratus si libros ad eum qui amaret nosceretque, tacito judicio sineret pervenire. Huic nos (ut & hoc obiter dictum sit) qui memoriam *Pinelli* colimus, ejusdem iconicam imaginem debemus, quam *Pinellus* nemini non pernegasset. Impetravit hoc à patruo *Cosmus*, cum primum Patavium venit, eo consilio ut Neapolim abduceret. Cum enim *Joh. Vincentius* adolescentem animadvertisset indolis magnæ, maximeque in literis arbitraretur profecturum si vixisset, ipsum amare supra affinitatem cœpit; eousque, ut discedentis imaginem penes se detinere deliberaret, absentis utique desiderium lenituram. Non renuit ille, exposuit tamen esse sibi in votis patrui imaginem,

nem, quando patruum non liceret, Neapolim asportare secum, ut patri cognatisque hac saltem ratione obtemperatum iret. His auditis abnuere *Joh. Vincentius*, haud commissurum se unquam, ut gloriolam captasse eo facto videretur; tum demum à patrui constantia metuens petitioni suæ *Cosmus*, obtestari cœpit admonereque, videret quid ageret, certum sibi esse, nisi invicem exoret, non stare promissis. Præbuit ille se difficilem diu, annuit tamen, & adolescentis optimi precibus, iconem suam est elargitus. Pictor huic rei adhibitus *Franciscus Apollodorus* Venetus, Patavii jamdiu habitans, cujus in ea arte studium ad antiquorum artificum laudem proximè accedit. Hic nobis penicilli ductu *Pinellum Ducem* ipsum, & *Aicardum* in tabulis quas ego adservo, suavissimum amicitiæ nostræ monumentum, ita expressit, ut nihil ultra desideret qui illos de facie norit. Et hinc studiosis ferè omnibus (quotquot in Italia novimus) oblata nobilis occasio, bibliothecas & Musæa ornandi *Joh. Vincentii* imagine, quam avidè à plerisque arreptam scimus, qui egregie norant, inter *Pinelli* laudes præcipuam illam serio commemorari, deambulantis musæi, & spirantis bibliothecæ. Neque aliunde *Marcus Velserus*, reipublicæ perinde literariæ, atque Augustanæ suæ nobilissimus *II.* vir, exhibuit nobis incisam in æs artifici plane manu, elegantissimam ejusdem *Pinelli* iconicam effigiem, quam ipse, & in gratiam hominum transalpinorum, & in testationem perjucundæ quæ sibi cum *Pinello* intercesserat amicitiæ, vulgandam curavit. Nec mirum, cùm ille tanti faceret quam cum *Joh. Vincentio* habebat animi studiorumque conjunctionem, quippe de ipso jam defuncto scribens ad *Cæsarem Nichesolam*, *eo se demum capite*, inquit, *laudari malle*, *quòd* Pinello *intimè amicus esset*, *quàm alio quovis*, *insigni licet*, *factoque ad gloriam utcunque comparandam.* His demum aliisve de causis, ut ad testamentum redeamus, non valuimus nos *Pinellum* de semel arrepto consilii sui statu dimovere. At qui, si à condendo testamento, non tamen à Christianæ pietatis officiis abhorrebat, eleemosynas in pauperes elargiri, Deo se, sanctisque omnibus commendare haud unquam gravatus est. Per annum quo æger in lecto decubuit, expiare animum confessione, eundem sanctissimo Christi corpore non semel piè admodum reficere consuevit. Familiares profectò quotidie decumbenti sibi septem quos pœnitentiales vocant Psalmos recitantes exaudiebat, neque ideò Deum sibi & cœlites omnes oratione propitiare intermittebat. Me sane ille nunquam dimisit, quin rogaret, ut ipsi Deum, vel quotidianis precationibus, vel sacrosancto Missæ sacrificio conciliarem: gaudebatque cùm ex me postridie audiret, facta quæ imperasset, faustis officium meum qualecunque id esset precationibus, & cumulata gratiarum actione prosequi solitus. Ad monasteria Deo devotorum hominum, & virginum sacrarum, non raro familiares destinabat, qui collata in eleemosynam stipe, ægrotantem dominum illorum precibus commendarent. Ad Aram D. Antonii Ulyssiponensis, cujus nomen quaqua patet Christianus orbis celeberrimum est, sacrum fieri pro se impenso studio expetebat, divinam sibi opem eo precante affuturam confidens, quem Deus vi miraculorum excellere voluisset. Huic affinia illa, quod cum die festo ægritudine prohiberetur quin sacro interesset, consueverat è domesticis religiosiorem dimittere, qui & suam vicem quatenus licebat expleret, certamque inter pauperes à se pecuniam divideret, in expiationem ejus delicti, cujus ille tenuem etiam conscientiam

ſcientiam averſabatur. Et ſi quando divinis officiis hebdomadæ uti appellant majoris, exaudiendis (quod raro admodum contigit) impediebatur, nihil antiquius habuit, quam ea domi ut recitarentur curare. Beatiſſimam virginem eximiè coluit, ejuſdemque feſtos dies. Quocirca paucis antequam obiret diebus, ſub diem Deiparæ virginis aſſumptioni ſacrum; mihi ille tum, adventat inquit tempus perſolvendi tributum. Ego qui à morbo pejus quotidie ſe habentem noveram, loqui illum de ægrotationis moleſtiis exiſtimabam, quarum monitu adfuturam propediem ſentiret mortem, quæ naturæ penſum exigeret; at is ut me hærentem vidit, explicuit ſeſe, de animo videlicet intellexiſſe ſacra confeſſione purgando, eodemque reficiendo ſanctiſſimo *Christi* Domini corpore, ut quotannis eo die præcipuo cum ſenſu pietatis conſueverat. A mortis ille meditatione haudquaquam alienus fuit, cum optime ſciret, naturam morti oſtiariæ munus injunxiſſe, quo amota corporis ſera, noſtris animis aditum in cœlum affectantibus, viam veluti poſtliminio aperiret. Cavit tamen cogitationem hanc ne plus nimio oſtentaret; imo dedit operam, ne ab amicis, & familiaribus in ea deprehenderetur, turpe id ſibi, & parum conveniens anteactæ vitæ inſtituto ratus, quam ita compoſuerat, ut in omnem eventum citra ſolicitudinem aut curam obtemperatum iret legibus, quas Dei Opt. Max. adminiſtra natura in genus humanum ſanxiſſet. Hoc ille præſtabat, animum in alias curas traducendo, literarias præcipuè, quarum ſuavitati jam tum à puero aſſueverat. Memini ego cum ipſum ſemel adhortarentur medici, ut ab his abſtineret, non renuiſſe quidem pro ea qua ipſos proſequebatur reverentia, at poſt eorum diſceſſum, converſum ad me in hæc verba, Ego vero in hoc morbo, diutino ut vides & permoleſto, tantis premor cruciatibus, ut niſi eorum amaritiem jucundiſſimorum mihi ſtudiorum dulcedine diluam miſerrimus profecto ſim. Anatomes profeſſor clariſſimus *Hieronymus Fabricius* ab *Aquapendente*, qui cum *Camillo Fraſcato* ægrotantem quotidie inviſebat, amici aliquando miſeratus, quem ad exitum vitæ feſtinantem his cogitationibus diſtineri permoleſte ferebat, admonuit, ut hæc abjiceret, decurrendi ſibi vitæ ſpatii modicum quid ſupereſſe, adhortationem hanc eſſe officii ſui, quod in maximo amici diſcrimine ſi deſerat impius ſit: animum ſe voluiſſe religione ſemel liberare, ne ullus ipſi unquam eſſet conquerendi locus. Subriſit ille, & perquam facetè, ut ut morti proximus, à me ſanè inquit ſi obiero, non eſt, quod objurgationem metuat quiſpiam. Mox ſerio, compoſitus ad gravitatem ſubdidit, agere ſe illi gratias; imminere ſibi, nec imprudenti aut inſcienti poſtremum vitæ actum, daturumque operam ut concluderet non indecore. Et quidem multis antequam decumberet diebus, de valetudine ut ſit percunctantibus, reſpondebat, tam diu ferri ſe ad metam ſagittæ in morem; obrepere ſibi feſtinam præcipitemque ſenectutem ut eo reſponſo monſtraret.

Deceſſit Prid. Non. Aug. 1601. animo pridie ritè expiato; cum enim animadvertiſſimus nos, qui ægrotanti aſſidebamus, adventare jam mortem, monuimus recte facturum ſi abſtergeret ſacra confeſſione anteactæ vitæ labes, præceptoque ſanctiſſimo Domini corpore, ad ſupremum ſe iter compararet. Deliberaverat ille, ut diximus, exequi hæc in aſſumptæ Virginis beatiſſimæ venerationem, ejuſdem feſto die. At ex horum frequenti uſu vegetiorem fieri.

fieri animum probè sciens, eo præsertim tempore, quo sibi erat cum morte colluctandum, gessit nobis morem, adhibitoque Sacerdote, qui tum ipsi erat à confessionibus, Eucharistiam in crastinum sumere distulit, ut ad sacrum convivium paratior accederet; decreverat autem, ut retulit confessarius, tum demum testari, & hæredibus suis eo pacto prospicere, quorum in se benevolentiam postremo hoc elogio fraudare parùm officiosum ducebat. Porro Sacerdos consilium laudavit, adjecitque optimum fore si non in crastinum differret. Excepit is, rejicere se consulto testamenti factionem in crastinam diem, ut præsentis Dei ope, rem non ita facilem aggrederetur. Vesperi cœnavit hilaris; meque intuens, qui ibi pernoctare desieram ab adventu *Cæsaris Pinelli*, qui patruo ut adesset Neapoli advenerat, monuit, ut domum abirem, adventasse jam noctem, viderem ne per tenebras aliquid caperem detrimenti. Ast ego negavi me discessurum, velle siquidem apud *Cæsarem* cœnare; quod ille subridens probavit. Ego sanè animum induxeram per eam noctem emanere eo consilio, ut sanctissimam Eucharistiam percepturo adessem, at Deus. Opt. Max. eam mihi mentem (ni fallor) injecit, ut viri in re literaria memoria nostra facile principis, extremum spiritum exciperem, & piis de more precibus prosequerer abeuntem. A cœna ipsius temporis nescio quid sermonibus extraximus, quousque illi visum instare cœnæ nostræ tempus. Tunc is me discedentem affatus, erupit in hæc postrema verba: Tibi gratias mi *Gualde*, præsagienti similis, & supremum valere pronuncianti. Tum *Cæsarem* enixè intuens salutavit alacriter. Quo factum ut nos in eam spem veniremus, producturum vitam ad aliquod tempus. At veluti in lychno intermoriens flamma erigit se subinde, & cum proximo defectu collectis viribus luctatur: ita *Pinelli* vires collegerant sese adversus impendentem mortem, & in corpusculo illo, quod vis diuturni morbi exederat, suprema munera peragebant. Ad mediam noctem jusculi aliquantulum, ut à medicis imperatum, exhauserat, cum reclinantem se in pulvinar, invasit deliquium ita vehemens, ut non multò post vitam eriperet; accurrimus nos à familiaribus excitati, nec sanè intempestivè, cum ego spiritum è corpore proficiscentem Deo & cœlitibus omnibus, precationibus solennibus commendarim. Ita ego eodemmet Augusto mense ante quattuor annos *Aicardo* adfui, hoc uno in charissimorum mihi capitum jacturis fortunatus: cetera parùm felix; quod causæ luctus ad manum essent, neque mitigaret dolorem absentia, quæ omnes emollit asperos humanarum vicissitudinum eventus. Annos *Pinellus* erat natus VIII. supra LX. nec ideo tamen non decessit immature; præproperum enim semper illius est funus, mea quidem sententia, qui hominibus potest esse adjumento, ut hic noster insigniter fuit. Cadaver medici exsecuerunt, deprehensique in vesica lapides quatuordecim magnitudine juglandibus pares, & prægrandis unus, cruentus, aspera cute, & aculeata in renibus, in vesica verò arenæ & calculorum subsiderat nimio plus satis. Elatum est funus ad D. *Antonii*, quò frequens *Pinellus* religionis causa conveniebat, ubi condi *Aicardum* curarat, cui etiam nobilem memoriam destinaverat, posteris indicio futuram illius in se meritorum, & sui in illum amoris. Exequiæ sacrificiorum funebrium frequentia; & larga in egenos divisione nobilitatæ. Laudatus publicè non est, quod excluderentur omnes angustia temporis ab opere aggrediendo, quod sui magnitudine, sublimia

quæque

quæque ingenia deterreret. Et vero quis illaudatum dicat, quem in unum conspirantes quotquot aderant Patavii eruditorum voces, in funere non tralatitiis laudibus ornaverunt. Quicquid enim scripsit Corn. Nepos de Attico, ibi de *Pinello* constanti prædicatione inaudisses, per XL. annorum spatium injurium fuisse nemini, juvisse omnes; in jus de sua rei visse nunquam, infimis communem, principibus parem, gratissimum omnibus. Libros illi non otiosè pervolutatos, sed ad exemplum instructionemque vitæ, neque majorem operam cognoscendis naturæ arcanis, quam excolendo animo impendisse. Nemo tum Patavii, qui literas & humanitatem haud perfunctiorè amaret non accessit ad *Cæsarem*, ut clarissimæ domus per eam jacturam extinctum splendorem doleret. At ejus generis officio quamplures mecum perfuncti, quod scirent extare illas gravissimas causas doloris mei, amissum mihi patrem, patronum, amicum, qui me amaret, tueretur, diligeret, cui per XX. & amplius annos fuissem intimè familiaris, quem & Patavii dum essem quotidie non invisere, & absens non per literas ferme quotidianas salutare, nefas haberem. Constituerat ipse (ut ex ejus perantiquo familiari audivi) etiam apud posteros mutuam benevolentiam nostram, insigni aliquo edito amoris monumento contestari, quod ut averterit mors, non ideò minus debere me illi sentio, felicitatis & existimationis meæ (si quid mihi earum contigerit) parenti, & auctori. *Pinello* enim & *Aicardo* adhortantibus, à patria non procul (quod magno quis emptum velit) nactus sum tutissimum asylum fortunarum mearum, domum *Marci Cornelii* Episcopi Patavini, quem uti exemplar ævi prioris, & miratur nostra, & suspiciet posterior ætas. In suam me is familiam illectum, suavitate morum, & animi candore, ea complectitur benevolentia, ut habere videatur justi fratris loco. Probitas nimirum, & humanitas solitaria non sunt, sed amant dare se in conspectum, contrectari, & moderato usu nitescere opes suas. Et vero non alia ratione hominem homini deum fieri contingit. Horum ego mutuo amori, quæ dixi ni accepta feram magna ex parte, ingratus profectò sim. Quid enim optandum magis, quam mihi in patriæ pene dixerim conspectu, in suavissimi fratris oculis, qui me à semetipso divelli ægerrimè tulisset, patronum optimum obtingere, per quem apud *Pinellum* & *Aicardum*, quos ille propter multas ingenii & humanitatis suavitates amabat, esse quotidie liceret?

Audisti quisquis hæc legis, privatas doloris mei causas, vidisti jacturam: at detrimentum, quod Italia, & universa penè dixerim Europa, in eodem passæ sunt, quo satis digno genere orationis prosequemur? Ejusmodi viros parcè profert natura, opes suas in abdito habere jamdiu docta. Methonis fortasse annus transigendus iis qui alterum *Pinellum* expectant, cujus studium humaniora studia restituat in pristinum splendorem, cujus opes in nobiles libros colligendos impendantur, cujus dignitas viris doctis patrocinio sit. Ætas sane nostra si quem feret ejusmodi, is (ita me Deus amet) non alius erit à *Nicolao Fabricio* Gallo, domo Aquis Sextiis, clarissimo adolescente, qui Romæ & Patavii vixdum plenam pubertatem egressus, eo ardore *Pinellum* & *Pinelli* studia est complexus, ut omnibus nobis, & doctis viris quotquot his capiuntur literis, miraculo sit.

Post patrui obitum *Cæsar Pinellus* Patavii substitit per aliquot dies, tum ut

creditores (si qui forte erant) haberent quem adirent, tum ut bibliothecam ad *Cosmum* patruelem transvehendam Neapolim curaret; cujus semissem hæreditario sibi jure obvenientem *Cosmo* dono dederat, cui, ut nos audivimus aliquando, mens fuit *Cæsaris* liberalitatem pari officio compensare. At humana hæc studia quam parvi Deus pendat, & sæpe aliàs, & tunc in pretiosa illa bibliotheca perspectum satis. Ejus nobis jacturæ historiam pertexere in animo est, ut nimii rei literariæ amatores, excitentur recenti exemplo ad comparanda sibimet ipsis bona illa, quæ nec vis temporis abolere, nec injuria hominum intervertere possint. Et sane ridendum nescio an plorandum sit, congestas bibliothecarum opes miseris modis quotidie dissipari, nec ideò minus deesse homines, qui summa cura in id incumbant, ut hæredes onerosam sibi sarcinam prorsus abjiciant, vel controversam conjiciant in domesticas latebras, ubi cum blattis & tineis perpetuò pugnet. Patavii animam vix egerat *Pinellus*, cum nescio quis ad Senatum Venetum detulit, è republica non esse, asportari Neapolim, cum *Joh. Vincentii* libris, intima quæque Venetorum consilia. Collegisse illum per XL. annos, quicquid legatis Venetis legatione perfunctis adnotare, & in Senatu exponere moris est: opibus & gratiæ illius patuisse tabularia Senatus, rei videlicet Venetæ amatori: at defuncto ipso minime ferendum, ut arcana imperii evulgarentur, & in hostium fortasse manus inciderent. Probavit Senatus quæ dicebantur, imperavitque Patavii Prætori, ut capsas librorum centenas & amplius sisteret, obsignaretque. Ex his in XIV. conjeceramus libros manu scriptos, quarum binæ nihil aliud continebant, quam commentarios & acta rerum Italicarum, exterarumque. Has oportuit ex compacto deferri in domum Prætoriam, ubi delectus habitus CCC. ejusmodi commentariorum, qui statim Venetias amandati. At nos, qui videramus Prætorem Senatus imperio abusum, suspicionibus æquo plus indulsisse, Venetias perreximus, jacturam nimis gravem nobilissimæ bibliothecæ deprecaturi. Et cecidit ad votum res. Delegavit Senatus nobis nonnullos eorum civium quos à Secretis habet, mandavitque ut recensionem Prætoris inspicerent, dimitterentque nobis omnia, quæ res Venetas minimè attingerent. Ita factum ut ducentæ solummodo conscriptiones nobis perierint, quæ in arcanum Tabularium conditæ sunt, opposita ibi scheda, in qua notatum, decerpta hæc imperio Senatus è *Pinelliana* bibliotheca. Præcesserat has turbas familiaris cujusdam furtum, qui per summum scelus quæstum è domini morbo captans, pleraque ejus generis, non animadvertenti subtraxit, distraxitque. At detrimenta hæc omnia vili æstimanda, præ hoc ipso quod mox enarrabimus. Bibliothecam Venetias devehendam curaveramus, ut inde mari Neapolim impendio minori appelleret; at ne qua vis major, ut in navigatione solet, pessundaret universam, placuit in tria navigia capsas conjici, quæ recta Fortori portum in Apulia peterent, excipiendæ à cive meo Hieronymo Velo Episcopo Larinate, quem *Pinellus* dilexerat, *Urbano* etiam VII. Pont. Max. charum, & ad summa quæque destinatum, ni mors optimi Pontificis conatibus obviam ivisset. Navium harum altera cum trium & triginta capsarum sarcina in piratas Turcas incidit, qui prædæ opulentæ inhiantes, cum chartas & libros invenissent, gaudio in iracundiam verso, inutiles sibi merces abjicere cæperunt in mare, quousque captivi navarchi monitu deliniti, & tot exhauriendarum

chartarum

chartarum tædio fatigati, ab impotenti cœpto destiterunt. Ita navigium exarmatum, nautæ in vincula conjecti, merces reliquæ in triremem comportatæ, & libri (ut ille monuerat) relicti beneficio alicujus, qui cum navigio in littus ejectos colligeret, asportaretque. Ita plane factum: cum enim fluctus maris navim destitutam ejecisset in littus, è regione Firmanæ coloniæ, convolarunt ad expositam prædam piscatores, aliique, quorum nonnulli libros domum asportare, quidam papyros in frusta dissectas ad rimas navigiorum cum glutino adhibere, non pauci, specularium vice, tuguriorum fenestris aptare, & profectò memini audire me à quopiam, per tractum sane quam patentem litoris illius, aliud tum omnino haud comparuisse, quam laceras schedas, quà projectas in litus, quà in salo fluctuantes. I nunc qui sine modo hæc amas: Reges magnos æmulare, hæredum improbitas, latronum injuria, domesticorum fraus, elementa adeo ipsa perdent delicias tuas. Audi, audi, quisquis incubas librariis illis thesauris; I consultum publicæ utilitati, evulga ingenia magna, lucubrationes non tuas publici juris fac, permitte ut alii proficiant nullo tuo detrimento, non minima tua cum laude: Quæ tu sponte rei literariæ perennitati commodaveris, ea universa effugient Adrastiæ manus. At Firmanus præses ut primum hæc percepit, edixit deferri ad se quicquid ibi chartarum librorumve ejectum fuerat, collectumque; ea mente ut domino restitueretur, si quem dies obtulisset. Me tunc Venetiis commorantem male perculit hic rumor; ingemuique fatum nobilis bibliothecæ, cujus genius cum *Joh. Vincentio* periisse mihi semper non dubiis argumentis visus. *Cæsar* Neapolim versus proficiscebatur, nec mihi certum, ubi literis assequerer abeuntem, consultius ergo visum *Cosmum* de tota re facere certiorem, atque interim curare, ut *Marcus* Episcopus Pat. *Octavium Cardinalem Bandinum*, qui tum Anconitanæ Marchæ legatus præerat, oraret ut naufragam bibliothecam conquiri, & asservari imperaret. Hac de re tum ego literas etiam dedi ad *Horatium Martiarium* Vicetinum, primum Episcopum civitatis sancti Severini, excitatæ annis ab hinc circiter MLIII. in vetustissimæ Septempedanæ coloniæ ruinis. Dux, perlectis literis meis, non segniter agendum ratus, certos homines in Picenum allegavit, qui Cardinalis legati opera, præmiis pœnisque propositis, è tribus & triginta capsis, duas & viginti coëgerunt. Ita compertum periisse XI, librorum octo, iconicarum imaginum duas, mathematicorum organorum unam: librorum jactura quam gravis, incertum adhuc nobis, ea de causa quam afferemus infra. At sive impressos sive manuscriptos attigerit, in utramvis partem deploranda. Et ne ulla bibliothecæ pars à turbis vacaret, libri illi quos à *Joh. Vincentio* diximus Romam missos, ut affinibus spem faceret profecturum se illò quandoque, diem functo Abbate Ravascherio, cujus illos fidei commiserat, ab Apostolica quam vocant Camera, cum reliqua Abbatis domestica supellectile obsignati, & penè distracti sunt. Inhibuit tamen *Card. Pinellus*, profuitque *Joh. Vincentium Clementi* Pont. probe cognitum fuisse. Quare libri redditi, & Neapolim amandati. Patavii non nemo studiosus doluit, sublatum ex ea civitate tantum thesaurum, quem homo talium rerum sciens, exquisita opera, per tot annos, è manubiis selectarum ejus regionis bibliothecarum congessisset. Et profectò si quis hæc bonarum literarum subsidia iterum Patavii videre se non desperet, desipiat necesse

se est. At quamvis suspiciones, furta, piratæ, præstantissimam uti narravimus bibliothecam afflixissent, recreabat nos tamen ea cogitatio, quod in Ducis manus pervenisset quicquid reliquum erat. Huic enim communia cum patruo studia, doctos amare, libros in deliciis habere, bibliothecam inter Europæas non exigui nominis brevi concinnare. Destinarat huic suburbanum amænissimum Julianum nomine, ubi opes in hoc genere suas exponeret asservaretque, futuras perpetuo, ut cauturum se dictitabat, patrui & gentilitii nominis ornamento. Præfectum huic destinarat *Thomam Segetum* domo Scotum, è patrui ut diximus contubernio eruditum adolescentem. Quæ meditantem distraxit profectio Genuensis. Uxor à patria jam diu absens, flagrabat desiderio revisendi affectus suos, quos puella vix nubilis Genuæ reliquerat. Annuit indulgens maritus, filiosque secum deducit, marem alterum *Galeatium* nomine, fœminam alteram nomine *Liviam*, impuberes ambos. Excepere Genuæ cognati & affines magno apparatu, & ut civem decebat, in comitia sua peramanter invitarunt. Ibi cum per aliquot menses moram traxissent, *Cosmo* Genua discedere meditanti, Mediolano Venetias pergere placuit, tum in gratiam uxoris, quæ Italiæ miraculum perlustrare avebat, tum ut patruo (ut ille non semel ad me scripserat) monumentum Patavii in D. Antonii excitaret, pro gentis splendore, constitueretque annuam pecuniæ vim, erogandam in sacra quotidiana pro ejusdem anima noxis expianda. Et quia non ignorabat *Cosmus* quantopere *Aiaardum* cum viveret charum habuisset *Pinellus*, ratus est sui officii esse, ut quorum animos amor mutuus conjunxerat, eorundem cineres idem tumulus asservaret, Scipionis gloriam pari exemplo æmulatus, qui præconem laudum suarum poetam Ennium, condi secum in eodem monumento præcepit. Quare *Cosmus* Patavii apud Galileium, in Academia res Mathematicas magna cum laude profitentem, hospitio peramanter exceptus, nihil antiquius habuit, quam locum in eo quod diximus templo maximè conspicuum seligere, intimum videlicet parietem ostii majoris, quem ipse pro dignitate marmoribus, signis æneis, parergis elegantissimis exornasset. Qui tamen haud impetratus, fastidio quorundam, qui (alia permissa intra templum statione) nobilissimæ ædis structuram deformari jactabant novitiis ornamentis. Patavii ille anixiè scrutatus est, an patruus quippiam deberet cuiquam, an è domesticorum numero alicui non abunde factum esset satis. Et quamvis obtulisset se nemo, deposuit nihilominus apud me non exiguam auri summam, dividendam arbitratu meo in pauperes quosdam, quibus *Pinellum* patruum, si testari contigisset, legaturum aliquid conjectabat. Patavio Venetias se contulit me comitante, gnaro videlicet civitatis, & rerum earum perito quas peregrinis spectare operæ precium foret. Cessit ad votum res, privataque & publica omnia, quæ visu digna, nobis patuere. In navali etiam (quod non nisi principibus viris & non passim deferri solet) lautissimo convivio excepti fuimus, commonstrataeque omnes quotquot adsunt bellicæ rei instructissimæ officinæ. Quæ omnia *Cosmo* Venetiis hilarè comiterque exhibita, tum in patrui memoriam, quem suspexerant viventem Senatorum & Patriciorum plerique, tum in gratiam ipsius, qui modestia animique magnitudine sibi omnes vixdum in primo congressu demereret. Uxor adhæc ornatissima fœmina, omnibus de rebus quæ matronam decerent ornate

ornate & copiose disserere solita, viris gravissimis miraculo fuit. De literis illi, de re Poetica, nautica, bellica, de gemmis, tabulis, signis, sermo multiplex, qui varium ingenium proderet, supra sexum ætatemque. Scripsit illa Venetiis Genuam ad Liviam matrem, quem fuisset lautè regieque ad gentis morem excepta, sibique tum demum contigisse, quod existimasset nunquam, ut scilicet longe majores apud exteros sibi honores, quam in patria in affinium sinu deferrentur. Profecturis instructa triremis *S. Cto.* decreta est, quæ Lauretum usque veĉtaret, cum amplissimis mandatis, ut una & altera triremis quatenus opus foret exhiberentur, sarcinis & comitatui comportando; Lautia insuper decreta, & cibaria publico ære. At rerum humanarum quæ vicissitudo est. Vix Venetiis egressos, & adhuc in conspectu littoris positos, turbavit primum improvisus & subito irruens Ducis morbus, tum venti vis subadversa, quæ comites impulere, ut relegerent iter, & Venetiis commorarentur quousque convalesceret *Cosmus*. At morbo quotidie invalescente, Patavium Dux devehi se imperavit, medicorum operæ, quos ea urbs celeberrimos habet, plurimum fidens. Eò advectus, me curante divertit in domum *Benedicti Georgii* Patr. Veneti clarissimi viri, qui ad *Joh. Vincentii* exemplar factus, Venetiis æquè suspiciebatur, ac Patavii ille. Eadem studia, iidem mores, mutuis semper excultam officiis amicitiam pepererant. Huic ego dum viveret supra votum charus cujus memoriam non sine lacrymis valeam commemorare, erepti videlicet ab immatura morte tum primum, cum laudatissimi patris honoribus omnibus in patria perfuncti, vestigiis insistens, ad gloriæ metam æquis passibus properaret. Patavii *Cosmo* medici præstantissimi *Hieronymus Fabricius*, *Hercules Saxonia*, & *Æmilius Campolongus* frustra manus admoverunt. Morbi enim vi grassante latius, quàm ope medica coerceri posset, post XV. dies acerrimis doloribus capitis, & corporis universi cruciatu febrique confectus, & vehementissimo delirio exagitatus, decessit. Adfuimus religiosissimè morienti *Laurentius Pignorius* & ego, qui vixdum elapso anno supremum hoc officium patruo præstiteram. Obiit *Cosmus* anno *MDCII.* prid. Kal. Novemb, annos natus III. & XXX. de quo Virgilianum illud legitime pronunciasses.

Ostendent terris hunc tantum fata, neque ultra
Esse sinent. — *Æneid. lib. 6.*

Vitæ siquidem innocentia, morum candore, paucos invenisses pares. Avitæ religionis prima illi cura, inter delicias qua urbanas qua domesticas, semper fuit. Quotidie sacro interesse, in hebdomada saltem semel refici pane cœlesti consueverat. In societatem sodalium D. Francisci, quos Capucinos vocamus, ex privilegio cooptatus, de illis mereri optime nunquam destitit. Cœnobium iisdem & Ecclesiam in sua ditione excitaverat, magna in eos sustentandos erogata quotannis pecuniæ vi. Ex eorundem numero impetraverat sibi apud quos animi noxas confessione expiaret, seque sacrosanctæ Eucharistiæ sumptione intimè recrearet. In pauperes annuatim dividebat duodena & amplius aureorum millia, nubiles puellas honeste collocando, sublevando eos qui non suo vitio ad inopiam redacti essent, senio confectis, debilibus, languentibus, opibus suis eximiè consultum volens.

Neapoli

Neapoli ante aliquot annos firmus & valens testatus erat, prætericratque bibliothecam, & *Joh. Vincentii* monumentum, patruo adhuc superstite, quorum recordatus fortasse cum ægrotaret, petierat ab *Alphonso Soto*, quo Patavii confessario usus est, ut morbo non remittente admoneret Codicilli, quem decreverat testamento adjicere. Et sanè bibliothecæ statum, & amplificationem, patruique memoriam animo complexum vidimus, quotquot cum illo Patavii familiarius versati sumus. At præclaris cogitationibus invidit improvisum delirium, quod optimum juvenem de statu mentis dejecit miserandum in modum. Maritum optimum, & indulgentissimum, (& has funeris appendices liceat mihi persequi, amoris & benevolentiæ ergo) uxor infelicissima luctu perpetuo prosecuta est, ereptum sibi à patria & affinibus procul, iniquissimis temporibus, eum virum dolens, cum quo vixerat sine querela, quo sospite vix ullam sibi matronarum Neapoli præferri optime norat: relictos sibi parvulos filios, non qui mærorem levarent, sed quorum conspectus luctum augeret, quorum orbitas matrem cruciaret. Neapoli in more positum est, ut mulieres in charissimorum sibi conjugum funere incidant capillos, cum defuncto efferendos, testes doloris, & indicio futuros interceptum sibi morte viri capitis si quod erat ornamentum. Consuetudinis memori, huic nostræ forcipes diu pernegatæ à familiaribus, & subtracta ferramenta omnia, quibus propositum exequi posset, donec filiolus matrem angi diutius non ferens, auratam forcipem è loculis puerilibus promens, matri obtulit, admonens capillos reciderct sibi, & memoriam patris suprema illa contestatione recoleret. Laudavit illa filii pietatem, & sibi dicto citius obsecuta, spissam & flaventem comam in feretrum conjecit, operuitque caput nigra palla, qua circumfluente contecta, humi cubans in abdito sepositæ cellæ angulo, dolori habenas laxavit. Audivimus nos ibi tum eam conquerentem, sermonisque nitorem admirati sumus, & ingenii alacritatem. Quo factum, ut tragicos poetas minus improbaremus, quos frequenter animadvertas inducere in scenam dolore & mœrore confectas, Electram Hecubamve, ornatè tamen & copiosè disserentes. Grave vulnus inflixit domesticæ rei præmatura mors Ducis adolescentis. Honos enim summi Cancellarii, in quem uti diximus impenderat ipse LXX. M. aureorum, è familia exivit, neque translatus in filium est, uti pater præsagio fortasse quodam mortis adventantis admonitus, tunc temporis maximopere nitebatur. Venetiis quidem puero factum nobile omen, quod nemo tum animadvertit, brevi obventuram illi Ducis appellationem, quam à morte patris nactus est. Ostentabatur ipsis in ea civitate locus in æde Marciana, ubi copia gemmarum & unionum ad miraculum usque, cumque ad mitram ventum esset, quæ ibi auro, gemmisque distincta asservatur, in usum Ducis inaugurandi, puero spectanti oborta est de repente cupiditas mitræ gestandæ, quod ubi intellexit Præfectus Senator, qui tum aderat, mandavit ministris uti obsequerentur puero, cui ad eum honorem jam tum præsternebat mœrore obsitam viam, importunum patris optimi fatum. Ducissa erepto sibi ut narravimus viro, nihil antiquius habuit, quam cadaver Neapolim præmittere, & Patavio discedere domum versus, tum quod eum terrarum tractum odisset, in quo naufragium fecerat delitiarum suarum, tum quod hiems, cujus ibi magna vis, quotidie appropinquaret. Comites habebat reditus, quos &

& adventus; *Cæsarem Pinellum*, & *Julium Sangrium*, ex primaria Neapoli nobilitate elegantissimum virum, quibus me adjungere tum precibus tum obtestationibus ita enixa est, ut alieno maxime anni in hyemem vergentis tempore, non optimè valentem, pertraxerit in sententiam suam, ejus misertum, quæ cum lacrymis dictitaret, neminem præter me tum adesse, quicum causas luctus sui conferre posset, à quo mœrorem sibi levari posse confideret. Romæ illam Neapolitanæ aliquot matronæ exceperunt, ubi me dimisit perinvita. Mihi vero, iter protinus remetiri constitutum erat, quod haud passus vir illustrissimus *Octavius Card. Paravicinus Sacri Rom. Imperii* Protector, cui propriæ dotes, probitas, humanitas, solertia, splendoris non minus, quàm adventitii amplissimæ dignitatis, & avitæ gloriæ tituli contulerunt. Hic me multos jam annos addictum sibi (absit verbo invidia) unicè fovet, exiguorum plane conscium meritorum, nec videntem quid ad amandum me ingenium acerrimum allicere possit, nisi perenne studium bene de unoquoque merendi, & ingenua mea apud omnes ejus gratiæ contestatio, quam me præclarissimi viri humanitati debere sentio. Hinc ego hyemem Romæ exegi totam, ubi me cum *Joh. Vincentii* interitum literati omnes & singuli doluerunt. Nec defuerunt qui perquirerent an bibliotheca ejusdem esset venalis, elabi sibi quod nollent è manibus tantum thesaurum. Principem inter hos locum obtinuit *Fridericus Borromæus Card.* Archiepiscopus Mediol. qui pietatem Christianam ita cum studio literarum conjunxit, ut præter absolutum *Caroli* patruelis sanctissimi viri exemplar, quod refert ad amussim, habeat Italia in hoc etiam genere quem exteris gentibus ostentare possit. Is Mediolani bibliothecam instruit optimorum librorum refertam, innixam adhæc firmis legibus, quæ ab omni peculatorum injuria tutam diu præstent, conquisitis etiam undique eruditis viris, qui agmen ducente Gratia Maria Gratio, viro docto & spectatæ fidei, tantas opes custodiant pro dignitate: quo utinam respexisset *Pinellus* noster, cujus delitias, reliquas à piratarum injuria, heredum discordia male perdidit. *Cosmo* filius octannis heres obvenit, de cujus tutela dum inter matrem & testamentarios tutores diutius disceptatur, libri interim penè madentes ut è mari collecti in capsas tumultuariè conjecti, nulli dubium an cum tineis pugnent; ne dicamus, quod aliqui retulerunt, asportatos plerosque, & divulsos miserandum in modum. Ineptos dicam nos an prorsus amentes, quos perennium bonorum oblitos, fluxa hæc & incerta sollicitant? Hæc in causa fuerunt, ut non solum bibliotheca pessum iret, sed etiam & monumentum, quod *Joh. Vincentio* parabatur, evanescat omnino. Supremis tabulis *Cosmus* nihil addere potuit, actus in delirium ut diximus importuna morbi vi: hæredibus quid animi sit ignoramus. Ut ut se res habeat, cessantibus his, quos par erat hæc curare, *Cæsar Nichesola*, *Ptolemæus Olivetus*, & ego, cogitabamus & hoc postremo munere *Joh. Vincentii* & *Pauli Aicardi* memoriam commendare posteritati, perpendentes nimirum, quam turpe sit eorum prorsus oblivisci, quibuscum suavissimè & conjunctissimè vixerimus.

Mihi verò ad scriptionis meæ calcem de proximo jam recurrenti contestari illud lubet, narrationis meæ fidem oculatam esse, haustamque ex intima viginti & amplius annorum consuetudine, quæ mihi cum *Pinello* intercessit, & præscripsisse me mihi veri rectique lineas, ultra

ultra quas minime transilirem. Inopiam rerum diffiteri aut excusare consilium non est; cum nemini non pateat quantas immatura *Cosmi* mors offuderit scriptioni nostræ tenebras, quas ego dispellere frustra diu nixus sum. Exoptabat ille perfici propositum hac de re meum, exhibuisset adversaria, schedia, indices librorum, Epistolas ad patruum scriptas à doctissimis viris: instruxisset ille me elegantissima supellectile notarum, observationum, adversariorum; at ille dolendus deflendusque nobis abiit, abstulitque secum invidia fati universos amores nostros. Mihi viam tentasse aviam plane, & difficilem satis erit, ipsamque velut digito intendisse alicui, quem juverit Bonus Eventus, ea proferendo, quibus nos destituti, exegimus tamen aliquid non sine fructu, & delectatione studiosorum, quibus hæc nostra Damus, Dicamus.

VIRO

VITA
SCÆVOLÆ SAMMARTHANI,
Gallicè Scripta Per Gabrielem Michaelium Rupi-malletum in Senatu Advocatum.

Latinè Reddidit JOANNES VIGILIUS MAGIRUS.

Viro Doctissimo Integerrimoque *GULIELMO BATESIO LONDINENSI* Parochiæ Sancti Dunstani ad Occidentem Rectori dignissimo.

S. D.

JOANNES VIGILIUS MAGIRUS.

T*RALATITIUM hoc opus, tuo jussu confectum, quidni ad te referam, doctissime Batesi? Et quidem ità oportuit, tùm gratitudinis nomine, quòd me dignum censueris cui hoc pauxillum oneris impertires; tùm necessitatis etiam, ut scripti*

 mei

mei infantiam deformitatemque tua manus emolliat, exornet, perficiat, adeoque rudibus membris animam nobiliorem infundat. Concionandi labor (in quo nemo vel cum laude vel cum fructu majore versatur) obstitit certe, quò minùs omnes illustrium virorum vitas (quos hoc volumine tanquam speculo literario conspiciendos exhibes) calamo tuo conscriberes; nihil tamen vetare debet, quin horis succisivis conatus nostros leviter percurras, & omni scabritie exculptâ faciem atque imaginem tuam universo operi imprimas. Ista clarissimi SAMMARTHANI *vita, è Gallico in Latinum versa, à me fidem invenit, à te petit elegantiam. Vale. Prid. Cal. Maji,* M. DC. LVIII.

VITA

Scævolæ SAMMARTHANI.

Si gloriam haud mediocrem promerentur ii, qui pulcherrimas occupationes suas & studia eò solùm conferunt, ut bono publico quam maximè inserviant; nec minorem illi, qui rerum administratione omissâ, tranquillæ vitæ lenociniis allecti, scripta æternitate digna in lucem edunt: quanto magis laudandi sunt, qui ingenio excellenti & fæcundo præditi, ità facultates animi commiscere ac temperare norunt, ut in utramque partem facilè comparentur? Eximia cœli dona, quæ mirâ felicitate in Scævola SAMMARTHANO *se invicem sunt complexa! Cum enim ad laudabiles hasce & diversas vias æque se præstiterit idoneum, in ambiguo reliquit, utrum fideli erga Reges nostros obsequio, & muneribus eorum maximi momenti defungendis, an vero lucubrationibus suis pari eloquentiâ ac scientiâ conscribendis, magis inclaruerit.*

NATUS est initio mensis Februarii, Anno *MDXXXVI.* Julioduni; quæ urbs in finibus Andium, Turonum, Pictonumque sita, miti aeris temperie gaudet, & agrorum fertilitate (siqua alia in Galliis regio) admirabili: Quæ quidem conditiones ad ingenia melioris notæ producenda maximè conducunt, qualia hic locus protulit innumera; nemo autem eorum (ut opinor) tantum patriæ suæ decus ac *SAMMARTHANUS* noster attulit. Idem annus eo illustrior extitit, quod alio non minùs fausto auspicio, Arnaldum,

Arnaldum Cardinalem Offatum, & Achillem Harlæum, Senatus Parisien-sis Principem, duo altera seculi nostri lumina, Galliæ dederit.

Prosapiam è nobili familia deducit, quæ plurimos in vario professionum genere præclaros sortita est, maximè autem in cognitione literarum non vulgari; quæ quidem huic genti hæreditaria semper fuisse visa est.

E veteribus quibusdam titulis constat, Petrum SAMMARTHANUM honorificum in Ærario procurando munus obiisse regnante Carolo VII. Et ex historia *M.S.* temporum Caroli *VIII.* discimus, Nicholaum SAMMARTHANUM, cùm in bello adversus Anglos egregium fortitudinis specimen dedisset, dum Bayona absideretur, Equitem unà cum nobilibus aliis a Legato Regio exercitûs Aquitanici creatum esse.

Ludovicus SAMMARTHANUS Armiger dominus *de Villedam* in agro Juliodunensi, regnante Ludovico *XII.* in Italia militavit. Sub vitæ finem in Andes recessit, & præcipuas ac gentiles familiæ ædes (à *Galero* dictas) *du Chapeau* propè Salmurium extruxit. Hic nostri Scævolæ proavus fuit.

Avus ejus, Gaucherus SAMMARTHANUS dominus *de la Rivere*, consiliarius erat & medicus ordinarius Regis Francisci *I.* tantoque in honore habitus, ut Conradus Lommellus scriptor illius temporis, libro qui inscribitur *De advocati Officio*, eum appellet *unicum ex omnibus tam nostris quàm peregrinis medicinæ Oraculum, alterumque adeò Æsculapium*. Leo etiam de Sancto Mauro ex illustri familia oriundus scribit, *ejus virtutes & doctrinam magno in pretio fuisse*. Ut concludam, historicus quidam rerum potiunte Carolo *IX.* editus illum *primarii Regis medici* titulo honestat. Patrimus fuit SAMMARTHANO nostro nepoti suo, nomenq; suum ei indidit Gaucherum; quod ipse posteà ingeniosè in SCÆVOLAM transtulit, eodemque in scriptis suis usus est: quamvis hæc appellatio dotibus suis minùs congruere, nec nisi per antiphrasin adaptari posse videretur, cùm adeò dextre se gesserit in iis quæ ad cultum & ornamentum patriæ pertinerent. Nonnulli literati suo tempori æquales hinc ansam arripuerunt varias facetias & allusiones conficiendi de nomine Scævolæ & de manu SAMMARTHANI, etiam & *ambidextrum* ratione musæ Latinæ Gallicæque vocitarunt.

Decessit avus ejus honorum, amorum, & bonorum satur; maximè autem quinque filiis beatus, quos ut surculos tenellos studiosè colendos pius senex curavit, optimeque institutos ad scientiarum studia successu non pœnitendo incitavit.

Ludovicus SAMMARTHANUS dominus *de Nuelly*, in curia Juliodunensi Procurator Regius, quinque filiorum natu maximus, totum se jurisprudentiæ addixit, nihil impensiùs cupiens quàm Regis ministeria intra patriam suam exequi; eamque prætulit aliis omnibus locis, in quæ tamen vocatus est, & in quibus majori nominis incremento conspici potuisset, tùm quòd ex se rebus agendis instructissimus esset, tùm quòd stirpe paternâ maternaque perquàm insigni niteretur. Iste & Gaucherus pater celebrati sunt à Salmonio Macrino, celeberrimo superioris seculi poetâ; nec injuriâ de suis natalibus gloriatur Juliodunum.

Ludovicus tres filios reliquit: quorum Scævola primus est; Secundus patris nomen sortitus luculento fuit ingenio, & cum laude gradus omnes Picta-

 viensis

vienfis fori percurrit. Ubi primùm Regius Advocatus, deinde Affeffor, & tandem Prætor Juridicus evafit. Neque parùm decoris huic acceffit, quòd defunctus Præfes Segvierius, cujus fapientia & facundia fupra omne quod dici poteft eminebant, fæpe teftatus fit quanti æftimaverit nonnullas ejus publicas actiones, quas audivit cùm fupplicum Libellorum Magifter delegatione quadam Pictavii fungeretur. Renatus *SAMMARTHANUS* filiorum tertius juvenilibus annis militiæ operam dedit; poftea autem facrorum quietem amplexus, factus eft magnus Ecclefiæ Pictavienfis Archidiaconus, cujus etiamnum fubdecanus eft.

Parifiis è vita exceffit pater: in cujus memoriam infcriptio hæc à filiis pofita ad Sancti Severini legitur;

D. O. M.

S.

LUDOVICO SAMMARTHANO J. C. *viro nobili, apud Juliod. Procuratori Regio, doctrinæ, probitatis, eloquentiæ laudibus infigni; qui dum Regis & patriæ negotia fedulò procurat, fui ipfius negligit, non Regi folùm & patriæ, fed & fuis & fibi præmaturè moritur. SCÆVOLA Quæftor Franciæ, LUDOVICUS apud Pictones Regius Advocatus, RENATUS fub fignis Principis Dumbarum eques, parenti optimo FFF. mæftiffimi pofuere.*

Obiit Lutetiæ Kal. VII. ͻM. D. LXVI.

Carolus *SAMMARTHANUS* caufarum Capitalium apud Alenzonios Præfectus, fecundus Gaucheri medici Regii filius, inter literatos fui temporis celebrem locum obtinuit. Gratiâ floruit exquifitiffimæ illius Margaretæ Navarræ Reginæ Regis Francifci *I.* fororis, & Francifcæ Alenzoniæ Vindocini Duciffæ; quæ ambæ illius operâ in rebus graviffimis ufæ funt, ficut etiam Navarræ Rex Antonius. Harum egregiarum Principum funera fingulis orationibus in publicum emiffis, nec non carminibus Latinis Gallifque, condecoravit. Paraphrafin quoque Latinam in quofdam Davidis pfalmos, cum aliis operibus, edidit. Scævola nepos eum adnumerat in aureo illo fafciculo Elogiorum doctrinâ illuftrium Gallorum, juxtà cum fratre Jacobo *SAMMARTHANO* à *Candoefello*, ipfo quoque fingulari eruditione prædito, & medicinæ, linguæ Græcæ, ac Mathefeos fcientiffimo. Cùm juvenis effet, amicitiam Budæi adeptus, viri clariffimi vitam eleganti ftylo defcripfit; cujus Conradus Gefnerus in Bibliotheca fua meminit. Græca etiam

de Chandoifeau.

etiam Oracula Zoroastri Latinè reddidit, quæ patri dicavit, fuitque sicut ipse medicus Regius. Major duorum quos genuit filiorum, Ludovicus *SAMMARTHANUS*, Gallicanæ militiæ Juridicus, insigni literaturâ ornatus est; quod ille scriptis suis liquidum fecit: minor autem Franciscus *SAMMARTHANUS* officium Advocati in augustiori Regis Concilio summa cum dignitate exercet. Quod ad Renatum spectat dominum de *Castro-novo* in Pictonibus, & Josephum dominum *de la Guetitiere*, quartum & quintum Gaucheri filios, armorum exercitio studia quoque literarum adjunxerunt. Hi quinque fratres unicam sororem habuere, Isabellam *SAMMARTHANAM* domini *de la Goberie*, viri & animo & patrimonio præstantissimi, uxorem: Barones *Crucis Blerensis* in Turonibus ex hoc conjugio prodierunt. *de Chasteauneuf.* *de la Croix de Blere.*

Quin & ex parte materni sanguinis multùm enituit Scævola. Nicolaa à Fabro mater ejus, Ludovici *SAMMRTHANI* uxor, filia erat perillustris domini *Bizaii* in agro Juliodunensi, & neptis Francisci Fabri domini de *Bello-loco*, Regii in suprema Rationum curia Advocati. Fratrem habuit Renatum Fabrum Senatûs Præsidem in tertiâ classe inquisitionum. *le Febure.* *de Bizay.* *de Beau-lieu.*

Avia materna *SAMMARTHANI* (de quo sermonem instituimus) ex antiqua & prænobili familia Berthelotorum in Turonibus orta est; (unde etiam processit Ægidius Berthelotus Rationum Regiarum Præses.) Amitam habuit Janam Berthelotam, quæ nupta Joanni Briconneto Varennio, regnante Ludovico *XI.* Regiæ gazæ præfecto (dictus est tunc temporis Regii æris perceptor generalis) tres filios peperit merito & dignitate florentissimos: Gulielmum Briconnetum Senatorem Parisiensem, cujus etiamnum posteri supersunt; Gulielmum Briconetum juniorem, Cardinalem & Archiepiscopum Narbonensem, posteà Rhemensem, quem Carolus *VIII.* ità carum habuit, ut maximis Reip. negotiis eum imposuerit, & secretioris Consilii Præsidem elegerit; Robertum deinde Briconetum, Archiepiscopum item & Ducem Rhemensem, primum inter Pares, & Galliæ Cancellarium. Ratione hujus propinquitatis, & aliarum à gente Berthelota pendentium, *SAMMARTHANA* domus attingit etiam nobilissimas familias de Huralto-chevernio, *de Galliard-long-jumeau, de Beaune, de Reffuge, Ruzè, Robertet, Spifame, Fumèe, Prevost* S. *Cire*, & alias inter potissima munera dignitatesque Ecclesiæ, Regiæ, & senatuum collocatus.

Scævola *SAMMARTHANUS* exemplis hisce domesticis excitatus, quasi face quâdam prælucente, viamque monstrante virtutis & prælustrium actionum, protinus spem sui ingentem & testimonia generosæ indolis non obscura prodidit. Brevi tempore progressum fecit in literis admirabilem, maximè quidem in Universitate Parisiensi, ubi clarissimi viri, qui doctrinam & facundiam omnem Græcam & Latinam penitus hausisse videbantur, Adrianus Turnebus, *M.* Antonius Muretus, & Petrus Ramus, liquidos fontes eloquentiæ & Poeticês ipsi aperuerunt: adeò ut hoc novellum germen istiusmodi manibus irrigatum quotidie cresceret, unde suâ tempestate sperandi essent & suavissimi flores, & posteà etiam fructus gratissimi, quos non Gallia solùm, sed exteræ quoque regiones cum stupore degustarent.

Auspicato etiam in primo literarum tyrocinio & studiorum socios & amicos habuit

habuit viros ſcientiæ ac meriti ſingularis, ad ampliſſima Reip. munera poſteà evectos; inter alios Petrum Fabrum Sanjoranum, Claudium Falconem Rezium, hunc Rhedonenſis, illum Toloſani ſenatûs primarium Præſidem; Carolum Cantocſarum & Franciſcum Viettam, ſupplicum libellorum in Aula Regia Magiſtros, Nicolaum Sudorium Inquiſitionum curiæ in ſenatu Pariſienſi Præſidem, & Nicolaum Rapinum ſupremum cauſarum Capitalium in Regio Comitatu Præfectum. Sed Rizii benevolentiam præ aliis intimam adeptus eſt, ſicut poſteà filii ejus primogeniti, Alexandri Falconis, Senatûs Neuſtriani Principis; quos inſignis virtus & eruditio in ſublimes illas juſtitiæ ſedes evexit.

Dum Scævola in Academia Pictavienſi juriſprudentiæ incubuit, Joannes Peruſius (laudatus à Ronſardo & Mureto) ſub exitum Henrici *II.* diem obiit, Medeæ tragædiam quam verſu Gallico pangebat imperfectam relinquens. Principium operis ità feliciter contexebatur, ut conſummatio ejus magnopere cuperetur; cùm illud ſcribendi genus eo tempore novum apud Gallos eſſet & inuſitatum. SAMMARTHANUS primo flore juventutis rem perficere ſuſcepit, eo quidem ſucceſſu, ut maximum poëmati ornamentum, nec laudem ſibi minorem comparaverit: adeoque hic conatus animos ipſi dederit, ut majora aggrederetur. Itaque juvenis iſte poeta tragicus & infelix, qui vitæ curſum vixdum exorſus ſtatim finierat, forte tamen meliore hac in parte uſus eſt quàm olim Timomachus in imagine Medeæ, (quam licèt imperfectam tanti emerat Julius Cæſar;) mortuo enim hoc inclyto pictore, nemo alius potuit, aut ſaltem auſus eſt tabulæ excellenti, non magis quàm Veneri Appelleæ, extremam manum imponere.

A Pictavio ad urbem Biturigum Scævola ſe tranſtulit, ut ibi ſtudia inchoata perſequeretur, & eloquentem Juriſconſultum Duarenum audiret; qui raras juvenilis animi dotes illicò perſpexit, eumque amavit & in prætio habuit: prævidit etiam, Galliam olim de illius incunabulis gloriaturam; nempe cui natura ea omnia indiderat, quæ aliis ex arte & induſtria provenire ſolent. Præter juriſprudentiam, rei quoque Poeticæ delicias imbiberat, & talem ejus ideam ſibi mente efformaverat (ſicut quemque ſua fert indoles) ut Lutetiam reverteretur, quò hiſce ſtudiis, & aliis quibus acria aſſueſcunt ingenia, meliùs vacaret; quò etiam conſuetudine doctorum hominum, quibus urbs illa tunc temporis abundabat, magis magiſque proficeret. Ibi primum magni illius & incomparabilis ſcientiarum ac linguarum Genii, Joſephi Scaligeri, familiaritatem iniit; quæ quidem illis ad annos fermè quinquaginta interceſſit. Amicitiâ quoque complexus eſt Claudium Eſpencæum clariſſimum Theologum, Joannem Auratum, Petrum Ronſardum, Joannem Antonium Baifium, Joannem Paſſeratium, & Remigium Bellaqueum.

Generoſâ & honeſtâ ambitione permotus ut illuſtrioribus ſui ſeculi viris innoteſceret, Cancellarium Hoſpitalium viſere ſtatuit; qui quidem poema Latinum *De præjudicio ex venalitate Officiorum* ab ipſius manu benigniſſimè accepit. Quanquàm divinus ille antiſtes, Themidis oraculum, non minori doctrinâ quàm gravitate Juſtitiæ bilancem tractavit; tanti tamen fecit poeticen, ut inter occupationes maximè ſerias auſteritatem negotiorum & legum rigorem hujuſmodi ſcriptionis dulcedine lenierit: ſicut alii complures gentis togatæ

togatæ principes viri nostro tempore fecerunt. Epistolæ suæ versu Latino scriptæ, eo artificio compositæ sunt, ut doctorum hominum judicio cum Horatianis facilè comparari posse, etiam nescio quid suavius molliusque spirare videantur.

SCÆVOLA sibi in animum induxerat Carolum *IX.* longo illo itinere quod provinciis universi regni peragrandis suscepit, comitari, cùm paulo antè à civibus Juliodunensibus ad Majestatem suam de rebus gravissimis delegatus esset. Sed parùm temporis in aula Regia moratus, consilii ratione interruptâ, Burdigalas profectus est, ubi cum Lanceloto Carlesio Episcopo Reiensi, Michaele Montano, Eliâ Vineto, aliisque Aquitaniæ doctris viris amicitiam contraxit. *di Riez.* Regi nihilominùs in urbe Metensi posteà obviàm factus est, atque inde transiit usque ad fines Germaniæ.

Juliodunum reversus, uxorem ibi duxit Renatam Hayam filiam domini *de Malaguet*, & amplissimæ fortunæ unicam hæredem, cujus tamen divitias & dotem longè superabant animi ornamenta ac virtutes, inter quas flagrantissima erga pauperes charitas maximè enituit. Multos habuit liberos, posteà memorandos, qui à paterna bonitate moribusque laudandis nè minimùm quidem desciverunt.

Dum Parisiis hæsit, annis *M D. LXIX.* & *LXX.* benevolentiam adeptus est Ponti Thiardi & Gulielmi Ruzæi, qui posteà fuerunt, alter Cabillonensis Episcopus, Andegavensis alter; Germani Valentis Guellissii Abbatis Primpontii, Consiliarii & posteà Episcopi Aurelianensis; Christophori Thuani, qui Senatûs Parisiensis principatum dignissimè gessit; Henrici Memmii domini *de Roissy*, sanctioris Consilii assessoris & Cancellarii Navarræ, patris domini *de Roissy*, & avi Præsidis Memmii, qui cum tanta honoris & scientiæ laude in Consiliis Regiis & senatu Parisiensi etiamnum versantur. Hunc affectum erga *SAMMARTHANUM* ipsi quoque haud intermissum coluerunt; sicut etiam Guido Faber Pibracius, in supremo Galliæ senatu regius tùm patronus & posteà Præses, Philippus Portæus Abbas Tyronius, Stephanus Paschasius Regius in suprema Rationum curia advocatus, Antonius Oisellius, Petrus & Franciscus Pithœi, advocati in senatu celeberrimi. Hi omnes viri illustres ejus societate magnopere oblectabantur, quam suavitate morum ità condiebat, ut singulorum animos facilè sibi conciliaret; magnatum, famæ ac virtutem splendore; æqualium, conversationis dulcedine & doctrinæ incantamentis; inferiorum denique, comitate admirabili: qui reciproco quodam studio omnia honoris & venerationis officia ipsi detulerunt, quæ viris summâ virtute præditis, & supra communem hominum sortem egressis, meritò debentur.

Nuptiæ Caroli *IX.* cum Elizabetha Austriaca, Maximiliani *II.* Imperatoris filiâ, commodam præbuere occasionem quâ se doctissimæ pennæ volatu in altum eveheret, Epithalamium Gallico versu compositum in lucem emittendò; quod Rex ab authore oblatum animo benigno accipere dignatus est. Ex eo tempore in cognitionem venit præclari illius Politici, Nicolai Novo-villani domini *de Villeroy* Regi à mandatis, apud quem ob egregia sua merita summo honore habebatur.

SCÆVOLA noster non tantùm se vernaculæ Poeticæ addixerat, sed Latinam quoque adjunxit; quò ingenium utrobique felix & fœcundum naturali quodam ductu eum inclinavit: Quod etiam cum paucis habuit commune, Joachimo Bellaio, Joanne Passeratio, & Nicolao Rapino. Itaque Gallice transtulit, vel potius imitatus est opus quamplurimis pulchris & salutaribus documentis refertum, quod HUMANÆ VITÆ ZODIACUS inscribitur, ab insigni poeta morali nationis Italicæ, Marcello Palingenio, carmine Latino conditum. Quæ traductio adeo genuina est (sicut omnes aliæ quas posteà feliciter elucubravit) ut Remigius Bellaquæus animadvertat, authorem hunc extraneum *Palingenii* nomen quasi divinitus accepisse, quod bis natus sit; semel suo poemate; & rursùs eruditi SCÆVOLÆ versione.

Aliquot annis post initum conjugium maxima ex parte Pictavii commoratus est, ubi potissimo Quæsturæ munere in illa Jurisdictione fungebatur. Hæc sedes eò ipsi jucundior visa est, quòd duo ejus fratres ibidem quoque degebant; tùm quòd eo tempore & Academia satis florebat, urbs & ipsa viris Juris prudentiæ, Medicinæ, ac literarum amæniorum scientissimis abundabat. Adde quòd etiam magnus ille Scaliger tunc in Pictonibus agebat apud dominum Abanii & Rupiposæi, Romæ legatum, & Præfectum Marchiæ, qui ad illustrem familiæ nobilitatem, scientiæ & belli gloriam adjecerat. Unde SAMMARTHANUS amplissimum campum nactus est illius fidem, & affectum in Regum ministeriis flagrantissimum, sicut etiam filiorum virtutem ac generosam indolem, celebrandi. Epigramma quod Scaliger misit ad Baronem Chrysæum Pictavii agentem, ac SAMMARTHANI & celebrium doctarumque dominarum de Rupibus frequenti consortio ibi fruentem, hic omitti non debet, cùm ad laudem illius de quo verba facimus haud parùm faciat. *de Grosse.*

SCÆVOLA si cultis mulcet tibi versibus aures,
Dum tua mens docti pendet ab ore viri;
Si lepidæ blandis inhiant tibi mille puellæ
Eloquiis, animo quæ sitiente bibis:
Cur felix mecum esse cupis, Chrysæe? quid ultrà,
Quò cœli tangas sidera summa, petis?
Ille tenet cœlum, cui præstant mille puellæ
Mille Deas, unus SCÆVOLA mille Deos.

Ex imitationibus Palingenii, & aliis ejus operibus, præcepta bene vivendi & virtutum incitamenta proffluxerant; sicut etiam aculeos ad pietatem dederant perquàm multa illius carmina sacra inter quæ præcipuum locum obtinet docta Paraphrasis Latina Canticorum Biblii, aliique versus quibus impietatem prosternit & Atheismum jugulat. Intereà casus quidam occurrebat, quo facile persuasus est aliam pulchram quidem sed inusitatam scribendi materiam amplecti. Cùm enim unus ex infantulis ejus gravibus morbis laboraret, sicut bonus erat paterfamilias, nulli medicorum etiam optimorum aut experientiæ aut industriæ pepercit; quinetiam ipse operam dedit ut infantum naturam & teneras

teneras lactentium habitudines curiosè exquireret: cumque permultas singularis momenti observationes fecisset, adeoque in abditos Naturæ recessus atque intima Philosophiæ adita penetrasset, poema Latinum *Pædotrophia* dictum aggressus est, sive de modo infantes ex ubere nutriendi, & tenellas ejusmodi plantas conservandi adversus infinitas tempestatum minas, quæ sæpenumerò in ipso nascendi exordio eos enecant; sicut author ipse alicubi in scriptis suis opportunè satis exposuit. Et quamvis hæc scribendi ratio primo quidem aspectu humilis & vulgaris esse videatur, siquis tamen animo perpenderit, hominem ad imaginem Dei efformatum, nobilissimam & principem in universa rerum natura speculationem esse, haud facilè negabit, tale opus adeò divine contextum, adeò ad incolumitatem humani generis accommodatum, ejusdem pariter dignitatis aliquo modo particeps esse debere: Unde etiam jure inferri potest, hoc quidem nomine magis laudandum esse quàm Georgica Virgilii, cujus Majestatem hoc opere propè assecutus est.

Ante *SCÆVOLAM* nemo Gallorum ausus erat Epicum poema Latinum longioris contextus suscipere, saltem lectione dignum, aut quale istud, in quo omnes numeri artis Poeticæ, omnes gratiæ elegantiarum, omnes doctæ antiquitatis regulæ conspiciuntur: unde acceptissimum evasit apud omnes cultioris ingenii viros, & præ aliis apud Italos. Quod ad nostrates attinet, cùm Baifius ad magnum Ronsardum mitteret, suâ responsione Gallicâ, quæ posteà in Latinum versa est, non simplici operis laudatione contentus, ejus pulchritudinem, dispositionem, ac varietatem admiratur. *Dii boni!* (inquit) 'quem mihi librum misisti à nostro *SAMMARTHANO* con- 'scriptum? non liber est, sed ipsæ musæ; totum nostrum Helicona testem 'appello. Quin & si de eo judicium mihi concessum sit, velim equidem il- 'lum omnibus hujus seculi poetis anteponere; vel si Bembus, Naugerius, 'divinusque Fracastorius ægre laturi sint. Dum enim perpendo quàm apte 'suavitatem carminis puræ tersæque dictioni, fabulam historiæ, Philosophi- 'am arti medicæ conjunxerit, libet exclamare;

— Deus, deus ille, Menalca —

'Seculumque istud felix dicere, quod nobis talem tantumque virum pro- 'tulerit.

Judicium item Scaligeri admodum illustre est; quod è pluribus ejus literis ad authorem missis colligitur, quarum unà Lugduno Bat. scripta mense Feb. *M. D. XCVIII* dicit; 'Nihil in carminibus tuis, video, quod omnem 'nostri temporis Poeticen non longè exsuperet: Etiam Pindarica planè divina 'sunt. Pædotrophia tua nobilioris quidem telæ quàm Venatio Bargei est, 'quamvis & ille poeta sit non inconcinnus: sed dulcedo illa quam tantoperè 'prosequitur, masculo versuum tuorum robore destituta est. Victuri pro- 'cul dubio sunt, & ego quoque vitam ab illis hauriam. De meis operibus 'unum ad te mitto, De emendatione temporum; χάλκεα χρυσείων: verùm 'amicitia nostra faciet, nè tibi sit ingratum. Boni quæso accipias, & me- 'mineris (si placet) amici fidelis experientià annorum quadraginta, aut cer- 'tè parùm abest. In alia Epistola ità scribit; sua poemata omnibus nostri se- 'culi palmam præripuisse. Sed religio esset hoc in loco tacere dignum elogium alterius illius bonarum literarum luminis, Justi Lipsii. Sub finem [illegible]

poſtremò elapſi ad Dominicum Baudium ſcribens, his verbis utitur, brevibus quidem pro more ſuo,' ſed magni ponderis ; *SAMMARTHANI* poe- 'mata & Elogia vidi ; illa doctè, hæc & prudenter ſcripta. Felicem etiam 'filiis patrem ! gaudeat, & fruatur.

Pædotrophiæ liber Henrico *III.* nuncupatus, ab omnibus doctis, & præcipuè à peritiſſimis medicorum eo in pretio habitus eſt, eo deſiderio quæſitus, ut impreſſionem ejus tàm in Gallia quàm aliàs decies iteratum viderit *SAMMARTHANUS:* Etiam eo vivente uſitatus eſt & pueris expoſitus in quibuſdam Collegiis & Scholis celebrioribus, eo planè ritu quo priſci authores prælegi ſolent. Sed quò Gallia penitiùs propiuſque doctiſſimum utiliſſimumque hoc opus intelligeret, Gallico verſu feliciter reddidere Petrus Lætus Medicus Regius, Carolus Rogerius aſſeſſor in Juriſdictione Juliodunenſi, & alii ſcriptores optimi : Quin & author ipſe verſionem ejus inchoavit, quam in publicum emiſit,

Quamvis autem ſtudio Latinæ Poeſeos, quàm Gallicæ, magis incubuerit, cùm tamen in utraque pari ſucceſſu verſatus ſit (ut ſuprà notavimus ;) ideò ſelectum Gallicorum carminum faſciculum, quæ anteà Latinis immiſcuerat, ſeorſim luci dare voluit : Quo in opere alterius etiam pulcherrimi incæpti particulam inſeruit, quam *Metamorphoſes Chriſtianas*, poſteà autem *Sacras* appellavit ; in octo libros dividendas, ſi ad finem perduxiſſet. Ad hoc opus efformandum, diligenter è Bibliis omnia loca collegerat, quo de mutatione ſive transformatione rerum multarum ab ipſo mundi exordio ad uſque Salvatoris noſtri adventum paſſim loquuntur. Conatus quidem poetâ Chriſtiano verè dignus, & tanto magis laudandus quàm luſus illi in ſimili materia vel Ovidii Latini vel Theodori Græci, quanto veritas mendacio præſtat, & Hiſtoriâ Fabulæ. Cùm principia tantùm divini hujus poematis prælibaſſet, tùm bella civilia ſubindè erumpentia, quæ Galliam univerſam & maximè Pictonum provinciam infeſtarunt, tùm rei familiaris cura quæ *SAMMARTHANUM* ſollicitum habuit, tum etiam miniſteria Regis quibus ſæpenumerò diſtinebatur, conſpiratione quâdam obſtabant quò minùs huic conſilio non minus pio quàm generoſo ultimam manum imponeret. Cujus generis & illud erat, quod publici quoque juris facere decreverat, nimirum Hiſtoria ſanctorum bellorum in regionibus tranſmarinis à Gallis geſtorum. Nam vir iſte, cùm nihil humile aut plebeium ſpiraret, pulchriora & aliis intentata argumenta ſemper elegit, ut ſcriptor quidam illius temporis animadvertit ; quod à magno ſolidoque ipſius judicio proveniſſe minime dubitandum eſt.

Anno *M.D.LXXIX.* quo Gallica Opuſcula edidit, Prætor urbicus & Capitaneus Pictavii ſummo omnium bonorum conſenſu & ſuffragio publico electus eſt. Munus illud (ſi alias non eſſet, ut erat certè & natalium ſplendore nobilis, & virtute propriâ nobiliſſimus) titulum gradumque nobilitatis ipſi conciliaſſet, quam Rex Carolus *V.* Prætori & reliquis Conſularis ordinis Magiſtratibus Pictavii conceſſit, poſtquam urbs illa jugum Anglorum fortiter excuſſerat. More eorum qui ad illam Præfecturam perveniunt, pro ſymbolò accepit, *Patriæ non ſatis una manus* ; quo innuere voluit, id quod in ſcriptis ejus non ſemel occurrit, boni civis eſſe Regi & Reip. pace ac bello inſervire, & Roma-

& Romanorum exemplo manum industriamque suam dedicare, sive ad scribendum pro publica utilitate & honore patriæ, sive ad defendendum, & cum opus esset ad ferendum suppetias.

Provincia Pictonum, & reliquæ in eo tractu sitæ, crebris motibus tunc temporis agitabantur ab hominibus Religionem professis quam Reformatam appellabant, qui urbes etiam aliquas indies dolo aut subitâ vi intercipiebant; maximè autem Pictavium ipsum lividis oculis intuebantur, Id quod *SAMMARTHANO* animos addidit, effecitque ut immodicis laboribus ac vigiliis potissimum illud regionis caput in tranquillitate & Regis obedientiâ continere studeret.

Dum Præturam urbis administraret. Conventus Juridici senatus Parisiensis ibi habebantur, quibus præfuit Harlæus ille qui posteà cum tanto famæ & probitatis decore in illa suprema Regni curia principem locum obtinuit. Hunc sui seculi alterum Catonem quotidiana familiaritate colebat *SAMMARTHANUS*; sicut etiam doctissimum Brissonium primò advocatum Regium, posteà ejusdem senatus Præsidem: hunc quoque Pictaviensis ager è suo sinu prodiisse gloriatur.

Ut primùm hoc Magistratu exierat, primo quo fungebatur Quæsturæ munere deposito, Rex alterum illi contulit quo totius Pictonum Jurisdictionis ærarium publicum procuraret; cui posteà quoque Præsidis in eadem Jurisdictione dignitatem adjecit. Quæ omnia officia per quadraginta quinque annos illibatâ quidem integritate gessit, regnantibus quatuor deinceps regibus, quibus summâ fide inserviit. Neque dicere erubescimus, istos honores gloriam & ornamentum, quæ cuilibet alteri dare potuissent, ab ipso cumulatius accepisse; quem etiam amplissimis Regni muneribus parem ac dignum præstantissimus quidam illius ævi scriptor judicavit.

Paucis post annis insignis occasio nata est, quâ universo quæstorum Galliæ Collegio (cujus ille socius erat) rem gratissimam faceret, & novum gloriæ augmentum sibi acquireret. Cùm enim Henricus *III.* maximam partem id genus Officiorum abolesset, qui exuti erant querelis & rationibus agere decreverant ut iterùm restituerentur. Idcircò cùm ex omnibus Regni provinciis magnus eorum numerus Parisios confluxisset, *SAMMARTHANUM* obsecrarunt ut unus omnium nomine verba faceret, quippe qui & excellenti judicio, & eloquentiâ consummatâ, & aliis conditionibus ad perorandum in publico necessariis abunde præditus esset. Cujus opinionis testimonium luculentissimum dedit, cùm sermonem politum quidem & sublimem coram illo Monarcha singulari gratiâ pronuntiavit, & tot argumenta solida exposuit, ut Rex, qui talis ingenii viros magni faciebat, & ipse quoque facundissimus erat, maximâ voluptate eum audiret; quod ille statim confessus est, & Quæstores paulò post senserunt, cùm fructum quem sperabant Officiorum redintegratione perciperent. Hæc actio, in qua solertiæ & acuminis vim demonstravit, gratiæ, quam postea apud Regem adeptus est, aditum fecit; qui eum tanto honore dignatus est, ut benigno oculo aspiceret, donis liberaliter cumularet, & negotiis de legationibusque ad bonum publicum maximè spectantibus eum præficeret: quibus semper eâ dignitate perfunctus est, ut sæpenumerò tam publicè quàm privatim laudes quas optimè meruit uberrimè reportaverit:

 quippe

la Police. quippe qui ſcientiam comparaverat exquiſitam & Reipublicæ, & Fiſci, & particularis civitatum adminiſtrationis, cum intelligentia univerſæ Hiſtoriæ, præſertim Gallicæ, cujus aliquos etiam Commentarios delineavit.

Cùm interim diuturniorem quàm ſperaverat moram Pariſiis feciſſet, idoneam nactus eſt opportunitatem & veteres amicitias cum multis illuſtribus viris reparandi, & novas adjiciendi; quales fuere, Chevernii Galliæ Cancellarii, *de Beaune.* Belmii Archiepiſcopi Bituricenſis (quos etiam cognatione attingebat) *du Vair.* Varii, qui poſteà Senatûs Aquenſis Præſes primarius, & tandem Epiſcopus Lexovienſis ac Galliæ Sigillorum Cuſtos evaſit; Perronii & Bertaldi, quos inſignia ſua merita ad eminentiſſimas Eccleſiæ & Reip. dignitates evexerunt. His annumerandi ſunt Jacobus Faius Speſſæus, primum patronus Regius in Senatu Pariſienſi, & deinde Præſes ibidem digniſſimus; Claudius Puteanus, & Jacobus Gillotius, Conſiliarii; Claudius Mangotius, (Julioduni pariter oriundus) celebris in Senatu patronus, cum duobus filiis ſuis, quorum alter erat Regius in eadem curia advocatus, (quem mors immatura huic Regno abripuit,) alter item Galliæ Sigillorum Cuſtos. Qui omnes incredibili eum affectu complexi ſunt, tùm ob propinquitatem generis quâ illis acceſſit, tùm ob incomparabilem ſcientiam quâ omnibus præſtitit.

Sed propiori neceſſitudinis vinculo conjunctus eſt cum ingenti illo & Galliæ & bonarum literarum ornamento; Jacobo Auguſto Thuano, tunc temporis ſupplicum libellorum apud Regem Magiſtro, & poſteà Præſide Senatûs Pariſienſis. Hic vir illuſtris cùm præclarum poëma Latinum, in quo de Aucupio agit (exercitio Principibus & nobilibus uſitatiſſimo) publicæ voluptati conſecraret, his verſibus qui in primordio libri conſpiciuntur, *SAMMARTHANUM* honorificè alloquitur;

SAMMARTHANE, duplex cui cingit laurea frontem,
Gallica ſive placet, ſive Latina chelys;
Iſta tuis patere auſpiciis exire ſub auras,
Carmina vix pennis ſat benè fulta ſuis.
Nam quid ego precibus Phœbum, votiſque fatigem
Non audituras vota preceſque Deas?
Tu modò concilia muſas, tu Scævola Phœbum,
Cui faciliſque deus, cui facileſque Deæ.
Sic ſemper faciles tibi ſint in carmina muſæ,
Sic mihi difficilis non ſit, ut antè, Deus.

Neque illud alterum minoris gloriæ loco ducendum eſt, quòd idem Thuanus cùm à ſtricta oratione ad ſolutam ſe contuliſſet, ut Hiſtoriam ſui temporis conſcriberet, ſuum ea de re conſilium ipſi communicavit, & tres priores libros, ut ex illius arbitrio vel perſequeretur opus, vel omnino miſſum faceret; ſicut ferunt literæ quas ea de cauſa ſcripſit. Adeoque ſententiam ſortitus eſt quam tanti incæpti utilitas & præſtantia meritò poſtulabat, & quam ille quoque alias in ſcriptis ſuis ſæpiſſimè celebravit. Firmiſſima quæ illis mutuò interceſſit

tercessit amicitia studiosè utrinque culta est; cujus rei veritas in doctis utriusque lucubrationibus abundè constat.

SAMMARTHANUS etiam Ronsardo familiariter usus est, & cum dolore vidit hunc poetarum solem caligine obduci. Quanti autem ille (sicut alii complures) *SAMMARTHANUM* fecerit, indè liquet, quod in dedicatione poematis, cujus finis hic locum meretur, excellentissimi poetæ laurum ipsi attribuit:

SCEVOLE, amy des Muses que je sers,
Je t'offie icy, en lieu de tes beaux vers,
Un froid discours, larron de ta loüange.
Tu n'es premier qui te trompes au change;
Glauque jadis sy decent comme toy.
Et toutesfois pren ce present de moy,
Pour tesmoigner d'une ancre perdurable,
Que mon vers fut à ton vers redevable.

Quos insignis poetæ versus ad Lyram Latinam, ut potui, modulatus sum;

SAMMARTHANE, sacris amice Musis,
Queis indignus ego minister asto,
Hic pro carminibus tuis politis
Sermonem offero frigidum & senilem,
Qui laudes tibi largiendo demit.
Non mutatio te fefellit unum,
Nec primum; quia damna Glaucus olim
Expertus paria est. Tamen benigne
Hoc donum accipias, ut ista charta
Atramento inarata sempiterno
Ronsardi tenuem exprimat Camænam,
Agnoscatque tuæ esse debitricem.

Incomparabilis hujus viri funeribus ingeniosi scriptores haud pauci illacrymarunt; inter quos *SCÆVOLA* noster memoriam ejus consecravit Odâ Pindaricâ, filio suo natu maximo Abeli *SAMMARTHANO* (qui patris vestigia propè insequitur) dicatâ, & Elegiâ cultissimâ, quam ipsi pro Elogio esse debere existimavit. Quinetiam Claudius Binetus, Prætor Juridicus (quem Prosenefchallum vocant) Jurisdictionis Bellovacensis, in vita quam scripsit istius Patris Gallicæ Poetices, *SAMMARTHANUM* inter eos memorat quos propter doctrinam & egregia scripta præ aliis dilexit & æstimavit; in quo opere non tacendum putat, imò ad verbum transcribit illustre illud Ronsardi judicium de Pædotrophia, cujus anteà meminimus. Isaacus

acus Casaubonus, illud alterum scientiarum miraculum, debitas meritis suis laudes in literis Latinis ad eum scriptis elargitur. Stephanus Paschasius in opere quod *Galliæ Investigationes* inscribitur, ejus nomen in album poetarum inserit, qui maximè à temporibus Henrici *II.* famæ præconio floruerunt. Joannes Auratus, Joannes Antonius Baifius, Ludovicus Alealmus, Germanus Audebertus, Nicolaus Rapinus, Franciscus Juretus, Jacobus Guttarius, Nicolaus Rigaltius, Paulus Thomasius, & alii permulti viri eruditissimi *SAMMARTHANI* gloriæ adstipulantur. Breviter alii eum poetarum sui temporis Principem appellârunt; alii dixerunt, eum fuisse optimum & politissimum sui seculi scriptorem, & Elogium æquè meruisse ac illi quos ipsius calamus æternitati consecrarat.

Enimvero fama ejus non intra limites hujus Regni conclusa est, sed in exteras regiones, etiam ultra mare provolavit. Rex magnæ Britanniæ Jacobus ejus nominis primus, qui in teneris annis, cùm Rex Scotiæ esset, ab eruditissimo Buchanano bonis literis institutus est, lectis nonnullis *SAMMARTHANI* operibus, miram inde voluptatem concepit, ut Jacobo Elfinstono narravit, qui ipsi à mandatis erat, & cùm Pictavii Jurisprudentiæ operam dedit *SCÆVOLAM* ibi cognoverat. Sed & ejus poemata aliaque scripta justâ prædicatione recepta sunt à clarissimis viris, Musarum deliciis, quos Germania & Belgium protulerunt, Jano Douza, Dominico Baudio, Daniele Heinsio, Hugone Grotio, Daniele Tileno, Paulo Melissio, Jano Posthio, & Jano Grutero. Quorum postremus industriam imitatus Matthæi Hetrusci Itali, qui fasciculum poematum à melioribus patriæ suæ ingeniis factorum in uno volumine complexus est, ipse quoque selecta Gallorum carmina Latinè composita in unum contulit, & in Germania sub ficto nomine Ranutii Gheri edidit: & aliorum plerunque poetarum pauca quidem & lectissima desumpsit, *SAMMARTHANI* autem integra opera in suam Collectionem inseruit, cùm omnes eorum partes æquè perfectas & eodem filo contextas inveniret. Adeoque multi scripserunt, in Pædotrophia Virgilii Majestatem propè expressam fuisse, in Elegiis Ovidii ac Tibulli suavitatem, in sylvis Statii gravitatem, in Epigrammatis Martialis acumen, in Odis Horatii genium, immò ipsius Pindari, quem nemini imitabilem prædicarunt.

Memoria hujus antiqui poetæ Græci, & fama illius doctrinæ tantum existimationis ac venerationis etiam sortita est, ut Alexander magnus, cùm Thebas cepisset & solo æquasset, hujus posteros atque ædes servaverit, unicas reliquias florentissimæ civitatis inclementi militum furori expositæ. Sed nostris temporibus, dum bella civilia passim sæviebant, casu ferè simili vidimus, unius *SCÆVOLÆ* gratiâ non solùm domum ejus quam in urbe natali habuit fartam tectam mansisse, sed reliquas etiam omnium civium ædes ab imminente ruina conservatas esse. Dux Joeusæ, Galliæ Thalassiarcha & exercitûs Regii Legatus, cùm propè Juliodunum in Aquitaniam iter faceret, incolis illius loci ob injurias quibusdam è suo famulitio illatas gravissimè succensuit. Hæc insolentia ità Ducis animum pupugerat, ut iracundiâ exæstuans, & Juliodunum cum exercitu ingressus, vindictam meditaretur, & ad eas extremitates se accingeret, in quas facillimè labuntur, qui vim & legem in manibus gerunt, & omnia possunt in ea loca ubi malè habiti fuerunt; ad quod

etiam

etiam à nonnullis copiarum ductoribus alias ob causas accendebatur. In hisce angustiis cives miserè consternati nullos non explorant modos quibus ingruentem tempestatem averterent, & iratum placarent: ille autem adversus preces quorundam haud infimæ sortis hominum tanto acriùs induruit. Cùm omnia frustrà tentassent, præcipui civium tandem memoriâ animadvertunt, tanti mali remedium, quod aliàs tam sollicitè quærebant, apud ipsos reperiri; nempe ad SAMMARTHANUM suum refugiendum esse, ut veniam tantoperè exoptatam à Joeusa impetrarent, quem procul dubio meritis illius viri nihil non concessurum credebant. Aberat tunc temporis in Pictonica inferiori negotium honorificum sibi demandatum administrans: ut primùm autem hujus rei certior factus est, propere Juliodunum advolat, opem operamque suam dilectæ patriæ minimè negandam ratus. Statim adit Joeusam, apud quem singulari gratiâ pollebat, obnixè orat, hortatur, obsecrat demùm ut peccantibus ignosceret. Invictus aliàs imperator tandem se vinci patitur, ceditque non minùs sanctis amicitiæ legibus, quàm suavi violentiæ & mollibus incantamentis efficacium tanti viri verborum; unde & iram simul, & culpam remisit. Tanti fecerunt hoc beneficium Juliodunenses, ut ea de causa SAMMARTHANUM insigni titulo PATRIS PATRIÆ cohonestarent; quod olim Romanus Orator à civibus suis reportaverat. Ità Laureæ coronæ, quam docta SCÆVOLÆ poesis capiti ejus jure circumdederat, Civica etiam quernis contexta frondibus adjici potuit, quam hoc tàm illustri facinore, & piâ in patriam charitate non minùs justè meruerat. Quo nomine cum Scævola altero fermè comparandus est, non è duobus illis quos tantùm celebrat historia Romana, sed Philosopho Græco & Historico, qui benevolentiâ Cæsaris Augusti fruebatur: quò enim popularibus suis commendatior esset, Imperator Tarsum urbem ejus natalem vectigalibus & subsidiis planè liberavit; ubi bonus senex summas dignitates adeptus est, & ultimum diem feliciter obiit, cùm annos octoginta duos implêsset, relictâ de se unà cum operibus quæ in honorem patriæ emiserat, memoriâ adeò gratâ & jucundâ, ut populus Tarsensis ipsi tanquam Heroi solennia quotannis instauraret.

Sed ad reliqua præclara facta nostri SCÆVOLÆ Gallici redeamus. Dum bella civilia in visceribus hujus Regni adhuc hærebant, nonnulli fidem ejus magnoperè tentarunt, ut in partes conjurationis, quam *Ligam* appellabant, attraherent; etiam tunc cùm Parisios profectus est paulo post funestum & illætabilem diem quo illius urbis plateæ doliis & omne genus obicibus adversùs Regias cohortes intercludebantur. Frustrà tamen; ita enim insculptum infixumque animo gerebat obsequium illud quo subditi erga Principem legitimum naturæ vinculis obstringuntur, (id quod actionibus inclytis per totum vitæ suæ curriculum patefecit) ut nulla unquam tentamenta aut promissa eum labefactare, nec tantillùm quidem ab officio dimovere valuerint. *Journee des Barricades.* Ideoque Rex Henricus *III.* firmâ ipsius fidelitate fretus, eum ad postrema Regni Comitia Blesis habita vocavit, ut ibi cùm res postularet, boni civis operam & industriam Reip. præstaret. Et insignis quidem occasio data est, quam silentio præterire non possumus absque nefario in illius memoriam sacrilegio.

Unus

Unus è præcipuis Conjuratis perſpexerat, nullos è Deputatis urbium ſuis conſiliis magis adverſos, aut Regis ſervitio magis addictos eſſe, quàm qui publica miniſteria in provinciis obibant. Unde poteſtate ſuâ & authoritate quam inter Comitiorum Ordines habuit innixus, effecit ut ad ſenatum referetur de tollenda maxima parte Officiorum, quaſi oneri ſuperfluo, nè verbo quidem facto de reparatione pretii pro iis muneribus anteà impenſi. Specioſa & Reip. utilis hæc propoſitio videbatur; prudentiores autem ſatis intellexerunt, reverà inſidias eſſe poſitas, & laqueum dolo contectum, in quem Miniſtri Regii prolapſi interirent. Qui enim eorum abolitionem premebat, duabus maximè de cauſis id feciſſe credebatur: vel ut eos omni authoritate exueret, atque ità vires quas ſuis inceptis oppoſituri eſſent enervaret; vel ut timore percelleret, eoque adigeret ut ad illius auxilium confugere neceſſe haberent; cujus demùm patrocinio conſervati, in poſterum quaſi jure ad illius partes tranſirent. Miniſtri cùm in commune conſulerent, quibus tandem modis hanc ſuppreſſionem cum univerſa ipſorum pernicie conjunctam impedirent, fortiter obviam ire decreverunt, imò & ſeraculum tertii Ordinis (hujus mali incunabula) ſimul ingredi, & coram proteſtari pro irrito haberi debere quicquid in eorum præjudicium Deputati ſtatuerent, quorum pleroſque contra mandatum Regis & bonum publicum prenſationibus & emptis ſuffragiis electos eſſe contendebant. Proteſtationem iſtam ab omnibus Miniſtris (qui trecenti omnis generis erant) obſignatam, Comitiis expoſitam reliquit *SAMMARTHANUS*, qui juſſus eſt pro univerſis verba facere, ſicut in ſimili caſu anteà quinque circiter annis (ut ſuo loco meminimus) fecerat.

les Officiers.

Eodem die quidam Tertii Ordinis Deputati apud Regem de hoc actu quæſti ſunt, & flagitarunt ut jure cum illis ageretur, quos Comitiorum libertati obſtrepere auſos eſſe clamitabant. Cùm autem viderent Miniſtros iſtiuſmodi querelâ minimè concuſſos eſſe, verùm è contrà Regem orare, ut cauſas quibus Proteſtationem ſuam fundabant explicari permitteret, nihil ultrà turbatum eſt; ſatis enim ſciebant, ſi ad probationes ventum eſſet, de eorum authoritate actum fore, cùm plerique conſcii eſſent parùm probitatis in agendis electionibus adhibitum fuiſſe. Quod cùm Regi nunciaretur, non ſolùm benè interpretatus eſt, ſed privatim quoque amicis ſignificavit Proteſtationem illam ſibi placuiſſe, utpote quæ Regiam dignitatem potiſſimè tueretur. Et illud erat potiùs, quàm privatum lucellum *SAMMARTHANI* & Miniſtrorum, quod eum ad rem adeò generoſam & arduam cum periculo vitæ aggrediendam incitavit; propter quam ab omnibus bonis laudatus eſt, qui animi fortitudinem non minùs quàm ubertatem ingenii æſtimabant.

Sub exitum anni *M. D. LXXXVIII.* Pictavium à Rege miſſus eſt, ut de motibus jam tùm naſcituris Majeſtatis ſuæ ſenſum ac voluntatem civibus aperiret, & quàm fixum immotumque ejus animo ſederet, Religionem Catholicam Apoſtolicam & Romanam ſemper inviolatam ſervare, & ſubditorum calamitatibus ſolatium afferre; nihilominus velle & jubere, ut partium ſtudiis conjurationibuſque miſſis neminem in poſterum ſecundùm Deum præter Regem ſuum agnoſcerent, qui authoritatem ſuam impunè contemni haud ampliùs pateretur. Cùm *SAMMARTHANUS* hæc mandata ſingulatim

executus

executus esset, Rex voluptatem quam indè conceperat literis ad eum scriptis demonstravit, significans, 'se gratias ipsi propter operam navatam agere: 'verùm cùm inter cives quidam male animati delitescerent, qui populum di-'vellere, & à mutuo consensu (in quo civitatis incolumitas sita est) alienare 'studebant; & quòd fideles servos suos invigilare oporteret, quò perniciosa 'ejusmodi consilia frustrari, & incolas concordiâ officioque continere possent; 'ideò se jubere, ut eo curas & labores suos ipse intenderet. Sed cùm tumultus interim crescerent, & adversa factio eousque prævaleret, ut urbis portas Regi contumaciter occluderet, SAMMARTHANUS tandem coactus est insanæ procellæ cedere, deserere gubernaculum, ædes & familiam relinquere, etiam ex urbe egredi, unà cum Malicornio Pictonum Præfecto aliisque melioris notæ Ministris Regiis, qui fortunam causamque Principis sui constanter sequi decreverant, cujus obsequium cum amore patriæ conjunctum omnibus aliis privatis affectibus commodisque anteferebant. Honestum istud exilium quinque annis & ampliùs perduravit. Illorum temporum historici dum Pictavii defectionem enarrant, SAMMARTHANI fidem non omittunt; quorum unus in hunc modum scribit; 'Ex eo tempore nemo 'qui Regi studeret, saltem dignitate aliquâ præditus, in urbe remansit; præ 'aliis autem gens SAMMARTHANA indè ejecta est; quasi in Re-'giis partibus præcipua: Huic multæ familiæ clariores se adjunxerunt, quæ 'sub ejus auspiciis in unum collectæ semper in posterum tam bello quàm pace 'maximè inter Pictavienses Regio nomini adhærere notatæ sunt.

SAMMARTHANUS ad Aulam se recepit; ubi Rex de illius integritate præstantiaque eam opinionem conceperat, ut sibi à mandatis illum habere destinaret, sicut Magnati cuidam innuebat. Sed cùm opera ejus alibi necessaria esset in re maximi momenti procuranda, Rex beneficentiam suam aliquantisper differendam censuit. Nam post rebellionem Parisiis ortam, induciæ Turonibus pactæ sunt cum Henrico Magno gloriosissimæ memoriæ Principe, tunc solùm Navarræ Rege, qui plurimas urbes & propugnacula ceperat, magnosque progressus in agris Santonensi, Inculismensi, & Pictaviensi fecerat. Reges utrique viros illustres deputârunt, quorum esset Induciarum capita exequi, ærarium corrigere, perturbationibus quas infausti motus invexerant remedium afferre; etiam Catholicos, tam Ecclesiæ quàm Regis Ministros, in bona & Officia unde exturbati erant restituere, unà cum exercitio Religionis Catholicæ (quæ belli injuriâ in desuetudinem abierat) redintegrando in urbibus nuper occupatis ab illis qui Reformatæ nomen suæ professioni adsciscunt. His rebus componendis Rex SAMMARTHANUM delegavit, Navarræus autem Michaelem Huraltum, Hospitalium Faium Cancellarium suum, Hospitalio Galliæ Cancellario dignum nepotem. Iste quidem doctrinâ singulari, & absolutâ rerum ad Statum Regni spectantium intelligentiâ præditus erat; & cùm iisdem animi dotibus Collega ejus (quem hic celebramus) exornatus esset, eò suavius in hac gravissima legatione operam suam contulerunt. Itaque res eo temperamento constitutæ sunt, ut nihil deesse videretur vel ad boni publici restaurationem, vel ad Regum satisfactionem. Præcipuè autem SAMMARTHANUS (juxta mandatum quod à proprio Regis ore acceperat) omni ope enixus est ut exercitium

veræ Religionis pristinum locum ac nitorem obtineret; id quod ejus industriâ in multis Pictonum, Sanctonumque & Inculismensium urbibus factum est. Reformati quos vocant, ad leges & jura provocârunt, cùm hanc restitutionem viderent; imò posteà querelas ea de re ad Henricum Magnum detulerunt, ut constat ex literis *VII.* die Novembris anni *M. D. LXXXIX.* ad Plessium Mornæum Salmurii Præfectum propriâ Regis manu exaratis, quas ipse Commentariis suis inseruit. Sed irritæ fuerunt hæ querelæ, nisi quòd *SAMMARTHANI* gloriam eo sublimiùs evexerint; siquidem indè conjicere possumus quàm uberes fructus à piis ipsius laboribus Catholici perceperint; neque dubitandum est, quin ipse quoque multò præstantiores sibi in cœlis acquisierit, qui tam insigne opus consecerat ad prolatandum Dei honorem & bonum Reipublicæ.

Intereà Rege Henrico *III.* nefariè trucidato, bona ejus voluntas quâ *SAMMARTHANO* honorificum illud munus designaverat, incassum fuit. Adeoque animus ejus extremo dolore confossus est ob ingentem & luctuosam jacturam, quam non Gallia solùm, sed ipse quoque privatim fecerat, ut paucis pòst mensibus Juliodunum se subduxerit, quo liberiùs hoc infandum parricidium & publicas calamitates ploraret: Id quod lugubri carmine præstitit in lucem edito, quod inscribitur *Lacrymæ in Memoriam magni Monarchæ*; cujus in Deum pietas, in homines benè meritos gratia & liberalitas æternâ commemoratione renascentur. Videbatur quidem atrocitas hujus inauditi ac prodigiosi facinoris novum quendam furorem & insolitos aculeos in pectore nostri poetæ excitasse, ut execrandum scelus acriori detestatione persequeretur, quam hoc nobili & eleganti opusculo effulminâvit.

Sed insignes victoriæ quas Henricus Magnus sceptri legitimus hæres brevi posteà consecutus est, materiam jucundiorem doctæ illius Musæ suppeditârunt. Et sicut gesta Regia humanos agendi modos excedebant, ac miraculis propiora videbantur, ità ad ea celebranda *SAMMARTHANUS* inusitatam planè suæque inventionis Poesim adhibuit; Odam scilicet pulcherrimam ad lyras Pindari & Horatii summâ industriâ accommodatam, quâ memorabile illud trophæum decantavit, ab invictissimo Principe reportatum in pugna Euriensi adversùs ingentes Ligæ copias, & Hispanicas etiam ductore Comite Egmontio, qui eo prælio vitam finivit. Continuò prodiit hoc poema, non solùm in diversis hujus Regni locis, sed in exteris quoque regionibus typis impressum. Quo scribendi genere, gravi admodùm ac difficili, alias excellentes Odas Pindaricas posteà concinnavit; sicut nostris quoque temporibus fecit Illustrissimus Cardinalis Barberinus, qui hodie universæ Ecclesiæ Princeps Urbani *VIII.* nomine Sancti Petri Cathedram feliciter occupat.

Eodem tempore Elogia virorum doctrinâ illustrium, qui in hoc Regno postremi seculi curriculo floruerunt, sermone soluto Latinè descripsit: unde permagnum nominis & famæ augmentum adeptus est; qui verbis quidem concisis, sed materiæ multum complexis, lectissima quæque sive de vita, sive de rebus gestis istorum hominum magnorum (quorum plerosque vidit novitque) sive de scriptis eorum, luculenter & signate animadvertit: quod tantâ elegantiâ & styli puritate fecit, ut quam proximè accedat, & si ausim dicere, vix cedat quidem eloquentissimis priscorum temporum scriptoribus. Quin & ingenii

ingenii vim incredibilem monstravit, rem sæpe eandem tantâ verborum varietate illustrando. Nonnulli mirati sunt, quomodo ille qui à juvenilibus annis solius Poeseos studio (in qua unicè præstare videbatur) tam feliciter inhæserat, potuerit nihilominus ità facilè ac genuinè ad modum Oratoris & Historici calamum convertere; cùm difficillimum sit, & paucis præter eum contigerit, parem utrinque palmam adipisci. Sed prosa ætati illius, tunc temporis aliquantò provectiori, magis conveniebat; quod ipse quoque Elegiâ Thuano inscriptâ non dissimulavit; Elegiâ, quæ fores pulchri illius Palatii, vel ut veriùs dicam, Templi Musis dicati, & in Galliæ honorem erecti, summoperè exornat.

Cùm hæc Elogia inchoasset, partem eorum ad Scaligerum misit, qui carmina illius jamdudum pro merito laudaverat; neque diversam de hoc opere sententiam tulit, quam literis ad SAMMARTHANUM scriptis in hunc modum explicat; *Se Elogia ejus legisse cum infinita quadam voluptate, quòd illustres illos viros bis vivere videret, semel quidem suis ipsorum, & rursus SCÆVOLÆ scriptis. Sed hanc voluptatem (ait) non aliam sibi videri, quàm quæ febricitantibus inter bibendum esse solet: ut enim illi quam maximè vellent, poculum in quo bibunt capacius & aquâ plenius esse; ità se optasse, librum fuisse longiorem, nec partim satiatum partim sitibundum reliquisse. Quinetiam persuasissimum habere, communem eorum amicum doctissimum Thuanum opus illud calculis suis approbaturum esse. Adjecit; Partem esse historiæ, quam doctos scire oportebat.* Deinde eum hortatus, ut in laudabili incœpto porrò pergeret, inquit; *Et beatos illos qui laudantur à laudato viro, etiam sermone tam terso ac nitido.* Adeoque unusquisque hæc Elogia in pretio habuit, ut ex quo in lucem prodierint, quoties libri doctorum hominum quorum nomina ibi celebrantur, in publicum emitterentur, visum est gloriam quam sibi pepererant, à talibus Elogiis incrementum accepisse; ideoque cura adhibita est, ut iisdem libris evulgatis hæc scripta honoraria in limine præfigerentur. Itaque tam varia & diversi generis opera, quæ ab ipsius manu exibant, non minùs versatilem agilitatem, quàm copiosam ingenii fœcunditatem, pro gustu singulorum omnibus admirandam exhibuerunt.

Neque hæc literarum studia obstiterunt, quò minùs Regi interim multis in rebus operam promptè tribueret. Cùm enim Principem Contium exercituum suorum in Pictonibus, Lemovicum limitibus, Biturigibus, Andibusque, Legatum constituisset, SAMMARTHANUM huic Regulo adesse jussit, & consiliis suis assistere; quod eximiâ fide præstitit. Pari officio, sed magis assiduè, functus est apud Principem Dumbarum (paulò pòst Ducem Mompenserium) tunc cùm Regio exercitui in Britannia contra rebelles *Ligatos* præficeretur. Nam cùm Rex necesse haberet, virum aliquem probitate & experientiâ insignem eligere, qui in illo exercitu Quæsturam ageret, oculos in SAMMARTHANUM conjecit, eumque gravissimo huic muneri imposuit, quod duobus annis fideliter executus est. Mompenserius, princeps omnigenâ virtute ac generositate plenus, eum singulari amore complexus est (sicut anteà fecerant avus & pater ejus, Duces Franciscus & Ludovicus) secretioribus suis consiliis adhibuit; & cùm publicæ rerum

la Marche.

 administratione

administratione maximè idoneum sciret, præter castrensis ærarii curam, negotia etiam quæ Provinciæ summam spectabant ipsi commisit.

Jam indè ab anno *M. D. XCIV.* Rex eum jusserat de conditionibus agere quibus urbs Pictavii ad obsequium, civesque præcipui ad bonam frugem reducerentur. In quo ita dextrè commodeque se gessit, ut Rex literis quas ea de re ad illum scripsit, omnia quæ agitaverat sibi cordi esse clarè agnoverit, hortatus insuper ut operi tam benè incæpto porrò insisteret, & pollicitus se meritis officiisque ejus gratiam habiturum. Deinde Carnutum venit ad Regem visendum, quo tempore sacrâ unctione inauguratus est, ut ibi mandata de negotio tanti momenti efficiendo expressiora acciperet. Ad Pictones reuerso Rex iterum literas scripsit, quibus monuit ut pacta cum Pictaviensibus inchoata denuò resumeret; quæ tantâ prudentiâ & felicitate tractavit, ut post multos sermones habitos, difficultates superatas, & pericula devitata, tandem victricibus illius rationibus permota civitas ad obedientiam se receperit, & Regiam authoritatem in posterum coluerit. Opus sanè Galliæ utilissimum, duabus maximè de causis; tum quòd Dux Mercurii Namnetarum urbem & totam ferè Britanniam armis adhuc tenebat, Pictonibusque vicinis instabat ut secum contrariis partibus (sicut anteà fecerant) adhærerent; tum quòd Dux Elbonii Præfectus urbis in castra Regia se pariter retulerit. Pictavienses Ludovicum *SAMMARTHANUM*, Jurisdictionis illius Prætorem Juridicum, cum aliis civibus delegârunt, qui ad Aulam proficiscerentur, & juramentum fidelitatis Regi præstare; ad quem in Picardiam usque accesserunt, obsidione Laoduni tunc occupatum. Satis constabat ex prona benignitate quâ eos magnus Monarcha recepit, quàm gratam acceptamque haberet insignem operam *SAMMARTHANI* (sub cujus auspiciis iter susceperant) in hoc præclaro negotio graviter adhibitam: Cui etiam fortiter incubuerat frater ejus, ideoque munus Prætoris (sive Proseneschalli) liberalitate Regiâ sibi confirmatum habuit.

Paucis post annis quàm Pictavium aliæque urbes ad sanam mentem redierant, Rex perturbato rerum ordini, & confusioni quam bellum civile intulerat, prospicere cupiens, Conventum virorum dignitate præstantium ex omnibus Regni ordinibus Rotomagum convocavit. Huc *SAMMARTHANUM* literis ad eum scriptis honorificè accersivit, qui in hoc celebri consessu ex proceribus Galliæ selectisque hominibus conflato, magno usui fuit, magnamque judicii vim & gravitatem monstravit, tùm sententiam dicendo, tùm salutaria consilia de quamplurimis rebus arduis interponedo.

Rotomago abiens Parisios venit, ubi singulari lætitiâ perfusus est, cùm filium natu maximum Abelem *SAMMARTHANUM* videret in foro Parisiensi tantâ cum laude & existimatione versari. Et hæc quidem voluptas ingeminata est, cùm viros literatos poemata Latina ab eo juvene tunc edita tanti æstimare sentiret; quorum pars maxima in laudibus & victoriis Henrici Magni celebrandis impensa est; sicut posteà gesta Regis Ludovici Justi meritissimis encomiis tam soluto quàm stricto sermone compositis illustravit, quæ benignissimus Princeps renidenti oculo intueri dignatus est, & authorem in consortium ac dignitatem Consilii sui sanctioris adscivit.

Jam *SAMMARTHANUS* adeò ætate provectus erat, ut post tot

tantosque

tantosque labores exantlatos jure optimo quietem potiùs domi suæ quærere deberet, quàm in publicis administrationibus curam & operam porro collocare. Sed cùm Pictavienses orarent, ut Prætoris urbici munus iterùm acciperet, pro eo quo semper ardebat patriæ inserviendi studio, detrectare noluit. Henricus Magnus huic electioni libentissimè suffragatus est; & cùm solenni more mense Majo. *M. DC. XXII.* urbem ingrederetur, id honoris *SAMMARTHANO* datum est ut universæ civitatis nomine Regem alloqueretur & reciperet. Itaque sicut Henricus *III.* virum adeò facundum summa cum voluptate audiverat, ità Magnus ille, qui non minùs callebat quàm suus antecessor subditos eorumque merita dijudicare, palàm fecit quàm gratum quamque acceptum haberet eximium illum sermonem à *SAMMARTHANO* habitum, in quo civium suorum vota flagrantia, sinceros affectus, & fidem inexpugnabilem luculenter exposuit.

Huic quoque alia felicitas accessit, ut tunc temporis Aulicos maximè conspicuos videret ac salutaret; inter alios magnum & venerabilem Galliæ Cancellarium Pomponium Belleuræum, qui ei benevolentiam suam effusissimè impertivit, sicut etiam dignissimus illius filius, Supremi Senatûs Præses, ob prudentiam literasque cum insigni probitate conjunctas rarissimum nostri seculi ornamentum.

SCÆVOLA permultos viros eruditione suaque amicitiâ pariter cultos diem obire subindè viderat; quales erant, Claudius Puteanus, Florens Christianus, Petrus Pithæus, Philippus Portæus, Nicolaus Rapinus, Joannes Passeratius, Nicolaus Faber, Stephanus Paschasius, aliique qui tristem quidem sed nobilem materiam Elogia sua ulteriùs deducendi suppeditârunt; id quod extremâ etiam ætate faciebat. Quamquam enim plerisque mortalium in eo humanæ vitæ præcipitio vires sæpissimè deficiunt, illius tamen ingenium minimè senescebat, sed cum ingenti omnium stupore vestigia sui vigoris haud obscuriora quàm in juvenilibus annis exprimebat. *le Feure.*

Fratris obitus acutissimo dolore animum ejus confodiebat: tamen in hoc infortunio solatii nonnihil ex eo capiebat, quod permultis officium Prætoris Pictaviensis studiosissimè ambientibus, hujus filium natu maximum Nicolaum *SAMMARTHANUM* Rex prætulerat. (qui tunc Consiliarii partibus in Senatu Parisiensi fungebatur) virum virtute, & affectu fideque erga Regem inconcussâ laudatissimum. Pater illius adeò gratam sui memoriam reliquit, ut & urbs Pictavii & tota Provincia benè meriti civis mortem luctu incredibili complorârunt. Ludovicus iste, & Renatus *SAMMARTHANUS* Pictaviensis Ecclesiæ sub-decanus, qui Theologiæ scientiam literis humanioribus adjunxit, simul cum fratre *SCÆVOLA* avitum familiæ decus dignissimè sustinuerunt.

Intereà cùm *SAMMARTHANUS* noster dissidia quædam Pictavii exoritura prævideret, se Juliodunum (ubi reliquum ætatis transigeret) recipere cogitavit. Verùm priusquàm sedem ibi defixam poneret, quanquam octogenarius erat, viribus tamen ità vegetis utebatur, ut itineri sufficerent, quod ultimum Parisios anno *M. DC. XV.* ineunte fecit, quò videret tùm & amicis qui ibidem supererant, tùm ex liberis suis qui in illa civitate, postquam ad Regis obsequium redierat, domicilia collocârunt. Fama ac virtus ejus

ejus quamplurimos dignitate & doctrinâ præstantes ad eum invisendum excitarunt; quos ipse vicissim salutatum ibat: inter alios ingens illud literarum & Ecclesiæ ornamentum, Cardinalem Perronium, cujus cognitione & familiaritate jampridem in Aula Regis Henrici *III.* usus fuerat. Amplissimus hic Præsul ambabus ulnis *SAMMARTHANUM* amplexus est; etiam judicium illius tanti fecit, ut non pauca de suis raris operibus tam versu quàm prosâ conditis ipsi monstraverit, quo sententiam illius de iis ediscèret. Dixit prætereà, nomen ejus passim in Italia famigeratum esse, & summos ingenii arbitros in illa regione florentes poemata ejus Latina omnibus aliorum Gallorum longè præponere; quinetiam elegantiam & concinnitatem Elogiorum suorum mirificè æstimare: se quoque vidisse divina sua utriusque generis opera in celeberrimis Vaticanæ Bibliothecæ scriniis inserta.

Dum Parisiis moratur, Dominos Varium & Vicum Sigillorum Galliæ Custodes visitavit; & Thuanum sæpissimè, qui in sui temporis Historia nobilissimum ipsi locum præbet, frequenti mentione quam de sua fide erga Reges & eruditione singulari facit.

Hoc etiam boni adeptus est, ut quamplurimi Elogia composuerint obtulerintque ipsi dum viveret, qui alios vitâ defunctos tantoperè laudaverat. Nec satis erat quòt tot privatorum calamis exornaretur; oportuit etiam ut viva vox publicæ laudis huc accederet: quod memorabili quodam casu advenisse compertum est. Lis agebatur in Senatu Parisiensi inter hæredes Comitis Lavalii, qui in Hungaria diem obiit, & viduam Petri Læti medici, quam suprà meminimus. Fœminæ probandum erat, maritum suum non è triviis homuncionem, sed existimatione ac literis notum fuisse: Quod ut palàm faceret, inter alia, hujusmodi quoque argumento innixa est, *SAMMARTHANUM* eum dignum judicâsse quem suis Elogiis honestaret, & librum illicò in medium attulit; quod tanti fuit, ut non solùm viduam eximeret à longis probationum ambagibus per testes, quò res spectare videbatur, sed causæ victoriam ipsi statim obtineret. Unde permulti senatores, qui in hac controversia sententiam tulerant, ansam arripuerunt quò de meritis dotibusque authoris amplissimè verba facerent; cujus unicum testimonium (contra Juris formulas) tanti ponderis apud Augustum illum senatum habebatur, ut loco plurimum valeret.

Jam dulcis aura soli natalis ità *SAMMARTHANI* animum afflaverat, ut Parisiis Juliodunum reverteretur, ibi reliquum vitæ cum summa tranquillitate peracturus. Cujus gratissimi secessus socios habuit tùm è filiis quartum, Iræneum nomine, munus in Quæstura gerentem, tùm ejusdem Irenæi filium, qui jam à puerilibus annis provectus in literis spem sui jamdudum ingentem dederat. Intereà voluptatem, quam anteà de filio natu maximo perceperat, renovatam auctamque sensit, cùm audiret quanto cum applausu cæterorum quoque ejus liberorum opera passim acciperentur; etiam Scævolæ & Ludovici, fratrum geminorum, ità moribus, naturâ, ingenioque similium (sicut etiam lineamentis ac vultu) ut unicam in duobus corporibus animam extitisse crederetur. Cùm enim singulari & exactâ diligentiâ Historiam Augustissimæ Galliarum familiæ conjunctis studiis descripsissent (quod inter scripta Genealogica perfectissimum, celebris quidam hujus temporis Historicus appellavit)

pellavit) primam nobilissimi operis editionem Ludovico Justo inscripserunt, qui librum benevolè accepit, & authores ad honorificum munus suorum Historiographorum evexit.

Sicut singuli *SCÆVOLÆ* filii operam strenuè dederunt, ut varias patris dotes ac virtutes imitarentur; ità eorum unus, Petrus *SAMMARTHANUS* dominus *de la Jalletiere*, quæsturâ Galliæ apud Pictones functus, quasi sortem sibi peculiarem adscivit Genium defuncti in carmine Gallico laudatissimum: quo ille quoque inclytas Majestatis suæ victorias felicissimè illustravit. Quod etiam plerunque huic familiæ proprium & congenitum videmus, ut hæreditario quodam jure heroica Regum nostrorum gesta sibi celebranda assumant.

Illustrissimus historicorum *T.* Livius regionum longissimè dissitarum incolas Romam pertraxit, ut aliquid Româ quanquam florentissimâ majus admirabiliusque ibi viderent: Ità Scævola noster tantam sibi famam undiquaque comparaverat, ut non solùm à quamplurimis, diversæ sortis ac loci Gallis, Episcopis, Senatoribus, Magnatibus, virisque literatis inviseretur, sed etiam ab exteris variarum gentium, quorum aliqui non minori cultu & honore illum conspexerunt, quàm si coràm venerandissimis mortalium capitibus comparuissent. Quinetiam nonnulli Principes & illustres viri ex Italia, Germania, & Anglia, profecti, cum per Galliam iter facerent, laudabili hâc curiositate ducti *SAMMARTHANUM* adibant, cum Pictavii habitaret. Sed super omnia sibi faustum ac felix existimavit, quod paucis diebus antequàm hanc vitam beatissimâ immortalitate commutavit, serenissimus Walliæ Princeps (brevi posteà Magnæ Britanniæ Rex) cum ementito habitu per hoc Regnum Hispaniam versus transiret, tanto honore eum dignatus est, ut etiam domi suæ Julioduni de industria visitaret, nec exiguam voluptatem ab aspectu tam illustris & spectabilis viri sentiret.

Jam grandævus erat, & aliquoties dicere solebat, se quamvis sub auspiciis septem Regum nostrorum vixisset, hoc tamen præ cæteris insigne ac gloriosum ducere, quòd preces & vota (quæ multò antè in opere Pædotrophiæ ad Deum effuderat) exaudita atque impleta essent, quodque Regiam domum auspicatissimo Delphini partu adauctam videret; quam singularem felicitatem bono augurio quasi prædixerat in persona magnanimi Regis nostri consummatam, opportunè à cœlo dati ad decus & nomen Imperii Gallici sublimiùs quàm unquam aliàs extollendum.

Historicus quidam, qui vitam Regis Henrici *III.* separatim descripsit, etiam *SAMMARTHANO* (quem inter celebres illius Regni viros memorat) clarorum quorundam eventuum, quos admirabili perspicacitate judicii passim in suis operibus præsagiit animadvertitque; prædictionem attribuit.

Cùm igitur per quinquennii otium Musis & libris vacasset, tandem necesse habuit domicilio hoc terreno exire, ut stabilius aliud in cœlis ingrederetur. Itaque febre continuâ per quinque aut sex dies laborans, cùm ultimum vitæ terminum sibi propiùs ingruere, & corporis vires paulatim deficere persensit, animum & cogitationes omnes eò convertit ut divinæ gratiæ subsidium unicè imploraret, & sacramentis Ecclesiæ piè susceptis per manus Urba-

ni

ni Granderii, docti Theologi & suæ sancti Petri parochiæ Pastoris, extremos halitus in illius amplexibus efflavit *XXIX.* die Martii *M. DC. XXIII.* postquàm octoginta septem annos cum mense & aliquot diebus vixisset.

Deum coluit magis interno & sincero affectu, quàm pietatis ostentatione, probitate morum singulari imbutus, tam adversis rebus quàm secundis sibi semper æqualis, ambitionis & avaritiæ expers, amicis incomparabili studio inserviens, quorum negotia & commoda suis ipsius rebus sæpissimè antehabuit. Reverà existimationem, famam, & amicos pluris fecit, quam divitias & bona peritura, satis seipso contentus quod toties judicatus esset dignus qui publicam pecuniam procuraret administraretque, puris illius mundisque manibus quasi in deposito relictam. Perquàm affabilis erat, in conversatione suavis & benignus, pauperibus & afflictis promptissimè opem tulit, candore plenus, & ad sensa mentis explicanda (sive sermone, sive scripto) mirâ facilitate præditus. Eâ sobrietate vixit, ut haud quaquam excederet quod lex temperantiæ præscripserat; vacuus irâ & cæteris perturbati animi affectibus, ut siquid sequiùs accideret, nunquam tamen eum à statione tranquillitatis dimovere posset. Istiusmodi virtutes ac boni mores ad producendam vitæ longitudinem, quâ eum vidimus incanescere, multùm adjuverunt. Hinc est quod optimâ corporis habitudine fuerit, nec unquam gravibus podagræ aut calculi morbis cruciatus, nec aliis quæ sera senectus afferre solet incommodis; nisi quòd interdum modicâ surditate afficeretur, quod malum communi quodam fato maximis illius seculi poetis accidisse videbatur, Ronsardo, Bellæo, & Aurato. Ore fuit honesto & liberali, gestu gravi & modesto, oculo renidente & benigno, naso decorè producto, colore vultûs suaviter rubescente, staturâ mediocri & quadratâ, capite calvo, & capillo dum juvenis esset castaneam referente.

Præter Abelem, Scævolam, Ludovicum, Irenæum, & Petrum Sammarthanos, filios ejus (quos anteà meminimus) reliquit etiam Franciscum & Henricum, quorum alter militiæ, alter Ecclesiæ nomen dedit. Horum soror unica Jana SAMMARTHANA nupta est Nicolao Socheto armigero, domino *de la Charouliere & de Villebovin*, antehac Prætori, Capitaneo, & Instructori militiæ in urbe Pictaviensi.

Ut finem faciam, defunctus iste de quo sermonem instituimus, hoc etiam voluptatis incrementum habuit, ut ante summum diem in Petro SAMMARTHANO nepote suo quasi renasci se videret; & posterorum seriem integrari ab eo meritò speravit qui filiam, Marchionissæ *de Choisy* ex primis nuptiis natu maximam, uxorem acceperat.

Corpus ejus sepultum est apud magnam Ecclesiam sancti Petri Juliodunensis in sacello sancti Ludovici: Publicè laudatus est orationibus, non tantùm in illa Ecclesia, sed etiam in Prætorio Juridico habitis, coràm Regiis Ministris, Nobilibus, aliisque dignitate conspicuis viris. Ex eo tempore memoria quoque illius celebrata est honorifico amicorum concentu, quem in collectione Tumuli ejus conficiunt permultæ elegantes Inscriptiones, Poemata, Elogia, & funebria Carmina, ab hominibus authoritate & doctrinâ inclytis tàm Gallis quàm exteris profecta. Et sanè æquum fuit, imò justitia postulavit, ut ipsi redderetur quod aliis præstiterat; ut ille qui præclara Regum & Principum

pum gesta quasi postliminio revocaverat ad vitam, & tot illustres viros ex obscuritate cinerum eripuerat; ut ille (inquam) pariter optimis superstitum ingeniorum officiis coleretur ornareturque. Verùm ausim dicere, eum fortasse nunquam pro merito laudatum fore, nec ad modum & mensuram illarum perfectionum quæ solidam sibi gloriam pepererunt.

Unde nuper defunctus dominus Rizius Senatûs Rotomagensis princeps dignissimus (cujus anteà mentionem fecimus) cùm ad mortui filium natu maximum scriberet, solatium de gravi jactura adhibiturus, ansam arripuit memoriam ejus hoc pulchro Elogio condecorandi; *Eum remansisse ultimum doctorum, quos bonum illud seculum proximè elapsum viderat; cujus mores aquè suaves & limpidos esse ac ejus poemata; quin & videri illum in terris relictum esse post alios ejusdem subsellii viros insignes (quorum calculis etiam inter primos numeratus est) ut nobis esset in exemplum.* Alius item, nec ille meriti vulgaris, eodem pio erga *SAMMARTHANI* liberos officio fungens, ità scribit; *Damnum ex morte hujus clarissimi Heroïs* (ita etiam nuncupat) *non illis peculiare ac proprium esse: quamvis enim arbor illa nobilis & divina truncum & radices in eorum familia fixisset, ramos tamen & fructus jucundos per omnia loca, quibus coluntur Musæ literaque, protendit; adeoque dolorem aquè communem esse, aquè in universum spargi debere.*

Sicut annus in quo *SCÆVOLA SAMMARTHANUS* in lucem prodiit, aliorum quoque magnorum hominum (quos suprà meminimus) tunc temporis nascentium felicitate insignitus est; ità obitus ejus funestior factus est duobus aliis nominatissimis viris, qui tunc è vivis excesserunt, Nicolao Coeffetello Episcopo Massiliensi, & Petro Janinio, in Regiis Consiliis assessore, Senatûs Divionensis Præside, ac supremo Regni Quæstore: quorum pietas & singularis eruditio, conjuncta cum animo ad Regis obsequium propensissimo (quæ virtutes in nostro *SAMMARTHANO* pari splendore conspiciebantur) pro gradibus erant, quibus ad Honoris & Immortalitatis Templum conscenderunt: Cui ego etiam hanc imaginem viri verè laudabilis dico consecroque. Stylus alter felicior, & penicillum meo præstantius, Tabulam hanc fortasse coloribus ad vivum depictis & lineis audentioribus meliùs in posterum exornare poterit; hoc tamen quantulumcunque est, satis monstrabit quid ingenia Gallica postremi hujus seculi in omne genus literaturâ valeant, & speciatim hunc nostrum exterorum nemini cedere, cùm se adeò consummatum perfectumque reddideret (quod initio diximus, & jam ad finem censuimus repetendum) ut honorificum locum occupaverit in frequentibus Ordinum Galliæ Comitiis, in Consiliis Regiis, in Provinciis, in publicis muneribus, etiam in sacro Musarum viridario, quas unicè amavit, ut ab illis vicissim amatus est. Atque ita videmus, tot raras & incomparabiles animi dotes nomini & memoriæ suæ monumento apud posteros esse; quo nullum dignius aut gloriosius præmium expectare possunt, qui generoso gressu ad magna & sublimia nituntur.

VITA

JULII CÆSARIS SCALIGERI.

Torellius Saraina de principibus Scaligeris.

INTER illustres Italiæ familias multis retrò seculis floruit & *gens Scaligera*, multorum regum principumque genitrix: id quod testatur *Torellius Saraina* Jureconsultus: qui *tres libros de principibus Scaligeris, & eorum gestis*, sermone patrio conscriptos, reliquit. In hac familiâ illustrissimâ, sed è fastigio suo, ut sunt humana, variis cladibus devolutâ, natus est *Julius Cæsar Scaliger*: qui ut primus in gentem illam literas intulit: ita dignus est, ut literis, de quibus præclarè meritus, memoria ejus conservetur.

Benedictus Scaliger.

Berenica Lodronia.

Pater ei fuit *Benedictus Scaliger*, vir & animo & corpore magnus: qui summæ rei militari sub rege *Matthiâ*, gentili suo, septendecim annos præfuit, & à Rhodo Turcici exercitus obsidionem avertit: mater *Berenica Lodronia*, comitis *Paridis Magni* filia. His igitur parentibus anno salutis *millesimo quadringentesimo, octogesimo quarto*, ante diem IX. Kal. Maji. feriâ sextâ, sex annis ante *Matthiæ* cognomento *Corvini*, Hungarorum regis, interitum: qui ultimus fuit *Scaligerorum Hunniadum*: natus est in castro *Ripâ*, ad caput Benaci: qui locus fuerat hactenus ditionis Scaligerorum.

Veneti cùm Scaligeris simultates exercent. Brunorus Scaliger.

Jam *Scaligeri* magno *Venetorum* odio flagrabant: ex quo *Martinus* Papa *Brunorum Scaligerum*, de posteritate *Antonii*, ultimi Veronensium principis, in Venetos concitarat. Deinde *Nicolaus Pius*, ejusque filius *Benedictus* Scaligeri, apud *Matthiam* regem Hungariæ, & Cæsarem *Fridericum* tertium sæpiùs egerant: ut avito imperio restituerentur. Veneti ergo putantes, quamdiu ullus ex gente Scaligerâ superesset, novi belli semina nunquam defutura, præsertim cùm *Benedictus* apud Cæsarem & regem Hungariæ potentissimum plurimum gratiâ valeret: nihil prius habuerunt, quàm eos, quos securitati suæ imminere arbitrabantur, de medio tollere. Biduo itaque post, hoc est ante diem VII. Kal. Maji *Ripam* castrum invadunt: ut & novam puerperam *Berenicam Lodroniam*, & filios, *Titum* quidem bimulum, *Juliam* autem adhuc de matre rubentem, tollerent. Ad consternationem rusticorum, qui, propter repentinum hostis adventum, cara sua ex propinquis villis in arcem convasaverant, excita puerpera: salutem fugâ sibi, & filiis peperit: atque ad patrem *Paridem*, cognomento *Magnum*, comitem Lodronii, profugit: Hostes arce potiuntur. Hanc ultimam de naufragio Scaligeræ domus tabulam rapuerunt Veneti.

Veneti Ripam castrum Scaligerorum oppugnant.

Londronia puerpera cum filiis fugit.

Presagium

Infanti cùm *Paulus à Meddeburgo*, qui postea *Maximiliani* Cæsaris beneficio

cio fuit Episcopus Foro Sempronienſium, omnium ſui temporis Mathematicorum ex nationis prærogativâ, facilè princeps; is *Paulus* cùm ei ſalutis lavacrum impertiretur, juſſit nomine *Julii Cæſaris* nominari. * *Canem* imperârat pater; ut majorum ſuorum quaſi inauguratione quadam. Si potentiâ non poſſet, memoriam renovaret. At *Middeburgus*, qui infantis natalem diem, atque cœli faciem conſideraſſet, hilariore, ut ferebant, vultu: *Canes*, inquit, *tui ſuâ fortuna defuncti ſunt. Hunc dictatorem alterius fati, novi ſanè, caput oportet eſſe.* Quod ipſi Scaligero adulto poſtea, &, quid innueret, ignoranti, ſæpe inculcavit hiſce nempe verbis: *A TE PRINCIPIUM.*

Pauli Middeburgi de Julio Scaligero. Jul. Cæſ. Scalig. exercit. 266.

* *Quod lingua Windorum regem ac principem notat.*

Puer in agris avitis eductus unà cum *Tito* fratre, prima literarum & Grammaticæ elementa didicit, præceptore *Joanne Jucunda* Veronenſi, cliente familiæ Scaligeræ, homine doctiſſimo & probiſſimo: qui poſtea ad monachos Franciſcanos tranſiit. Annorum duodecim minor *Maximiliano* Cæſari à patre Benedicto oblatus, in numero illuſtrium puerorum aulicorum, quos in Galliâ pueros honoratos vocant, habitus, & unà cum illis in liberalibus & animi ſtudiis, & corporis experimentis eruditus eſt, cum illis Latinè loqui, arma tractare, equitare, & ludicra pugnæ ſimulacra ciere. Pyrrhicam * commemorat ipſe & ſæpe & diu, coram Divo *Maximiliano*, juſſu *Bonifacii* patrui, non ſine ſtupore totius Germaniæ ſe repræſentaſſe. Quo tempore aliquando vox illa Imperatoris: *Hic puer aut thoracem pro pelle, aut pro cunis habuit.* Sicut autem ipſe Imperator *Maximilianus* omnes ſui ævi, & ſuperioris memoriæ principes, heroicis virtutibus anteivit: ita & aula ejus omnis honeſti cultûs ſchola fuit: unde qui ex eâ prodierunt viri planè heroici, non pædagogos aut campidoctores aulicos; ſed ipſummet Maximilianum, morum & diſciplinæ militaris informatorem habuiſſe videbantur.

Joan. Jucundus præceptor Scaligeri.

Recipitur in aulam Auguſtam Scaliger.

*. *Lib. 1. Poët 18. Saltat pyrrhicham Scaliger: quod ridet Goropius in Beccoſelinis Aula Max. I. Cæſaris.*

Sub tanto igitur principe per totos *ſeptemdecim*, aut amplius, annos; quibus in domeſticis Cæſaris fuit, tantùm in militaribus ſtudiis profecit: ut omnibus aulicis & externis admirationi eſſet. Cauſa huic rei duplex erat: Primùm, quod patruus ejus *Bonifacius*, vir vigilantiſſimus & accerrimus, acta totius diei ab eo quotidie faſtidioſè exigebat: ut ei otioſo aut negligenti eſſe non liceret. Deinde Cæſar ipſe, ubicunque illi à curis gravioribus vacaret, quaſi ſpectator diſciplinæ aulicorum puerorum, eos inter ſe certantes, & ludicra prælia committentes, libentiſſimè ſpectabat. Hæc curioſitas principis æmulationem inter eos accendebat; nec fruſtra. Nam quotidiè meliores ſeipſis evadebant. Ita igitur eductus, & inſtitutus Cæſarem in omnibus expeditionibus, aut *Benedictum* patrem, qui in Italia partem rei bellicæ ſub Cæſare adminiſtrabat, ſecutus eſt.

Bonifacius Scaliger.

Orto deinde graviſſimo inter Cæſarem & Venetos bello nunquam à latere patrui *Bonifacii* aut patris diſceſſit: in cujus etiam contubernio *Veronæ* fuit, cùm *Benedictum* Veronæ regendæ impoſitum per ſpeciem eum in avitum imperium reponendi non multò pòſt inde Cæſar evocaſſet, pace cum Venetis initâ, & armis in Gallum converſis. Cùm Benedictus evocari ſe; ſed ejici cenſeret, omnemque ſibi ſpem recuperandi aviti ſceptri hoc facto præcidi: graviſſimè hanc repentinam mutationem tulit, & Regem *Ludovicum* clam ſollicitare cepit, ſpondens ſuam utilem in eo bello operam, ſi eo loco, quo apud Cæſarem tunc eſſet, ſeſe habere vellet. Longo enim uſu rerum in *Italia*,

Bellum inter Venetos & Maximilianum Cæſarem.

Germania, & *Hungaria* gestarum sibi nota esse ea, ad quæ discenda Gallis longiore experientiâ in illis regionibus opus esset. Pollicitationem hominis à vanitate remotissimi Rex, alioqui prudentissimus Princeps, inhumano dicto prosecutus est: *se rationem non habere nobilitatis qua pro censu tumulos avorum ostentaret*. Benedictus se ab externo Principe non admitti æquo animo tulit, qui paulò antè ab eo, de quo benè meritus erat, rejectus fuerat.

Prælium ad Ravennam, anno 1512. d. 11. April. ipso Pascha. In quo pater & frater Scaligeri occubuere. Julii Scaligeri virtus. Gasto Fuxius.

Secutum est paulò pòst funestissimum prælium ad Ravennam: in quo prima coitione cum dubia fortuna & multo utrinque sanguine diu pugnatum esset, *Benedictus*, & *Titus* filius Cesariæ turmæ vexillifer, interfecti sunt: quorum cadavera hosti erepta *Julius Cæsar* in tuto reponenda, Aquilam etiam receptam, quam Titus gestaverat, Cæsari reddendam curavit. Cùm Cæsarei jam victoriam exploratam haberent, id quod ex acclamationibus militum, ut fit, sibi persuadebant: Ecce acerrimus juvenis illustris *Gasto Fuxius*, dux universi exercitus Gallici, collectis viribus, secundò in Cæsareos signa movet. Unde majore longè, quàm antea, clade prælio instaurato, *Julius Cæsar* equo ab equite cataphracto Gallo deturbatus, & humi afflictus sexcentis equinis ungulis proculcatus est: ut inde pro mortuo à suis post pugnam elatus sit. Paucis tamen interjectis diebus cùm ad se rediisset, licet pessimè acceptus, ad Cæsarem propè depositus, ut deferretur, præcepit. Ibi Cæsar laudatum ob patris & fratris corpora servata, & Aquilam receptam, præmiis virtutis effecit: *equitem* etiam & *propinquum* dixit, datis, ut solet, manu propriâ calcaribus aureis, & torque equestri cum appendice Aquilæ imperialis aurea, quam Aquilam tametsi majores ejus gestaverant; tamen eam huic virtutis præmio Cæsar accedere voluit, tanquam ab illo tunc primum hoc præmium inciperet, non tanquam à majoribus delatum ad Scaligeros pervenisset. Itaque *Scaligeri* Aquilam imperii à tribus Cæsaribus acceperunt: *Alboinus* quidem ab *Henrico* septimo, *Canis Magnus* & *Mastinus III.* à *Ludovico* Bavaro: *Julius Cæsar* pater Josephi à *Maximiliano I.* cujus etiam propinquus dupliciter erat, natura & adoptione. *Bartholomæa* enim Austriaca *Benedicti* mater, Julii Cæsaris avia, propinqua Cæsaris Maximiliani erat. Deinde qui ob virtutem bellicam equites à Principe renunciantur, ii eadem operâ in affinitatem principis recipiuntur, & propinqui ejus declarantur, quasi in familiam ejus adoptati. Plurimum, fateor, Julius debebat Cæsari, quòd in ejus aula, literis, moribus, & disciplinâ militari informatus esset. Sed quicquid Cæsar Julio ob navatam strenuè in expeditionibus ejus operam, & vulnera pro eo accepta debebat, hæc omnia uno torque, & calcaribus aureis compensavit: licet ipse supra quàm credibile est, benignus & liberalis esset. Sed ejus voluntati res & facultas defuit.

Præmia in Scalig. à Cæsare Collata. Aquila imperii insigne Scaligerorum, & scala cum quinque gradib. infernè.

Scaliger Ferrariam patris ac fratris corpora deportat. Mater Scaligeri mœrore exstincta.

Commeatu à Cæsare impetrato, *Julius Cæsar Ferrariam*, ubi antea à *Benedicto* uxor *Berenica* relicta erat, patris & fratris corpora detulit. Sed mater *Berenica* paulò pòst ex mœrore diem ultimum clausit. Ita tria funera domestica uno tempore curavit. Nec verò ullum moveat, quod in *Nymphis indigenis Benedictus* pater ab eo inducatur uxorem Berenicam sub Nymphæ Napææ nomine deflens. Prolepsis enim poetica est: cùm octavo post cladem Ravennatem die Berenica, nuncio de *Benedicti* conjugis, & filii *Titi* cæde accepto paulò post mœrore extincta sit.

Amissis

Amissis patre, matre, atque fratre, nihil aliud supererat, quàm sorditatum in perpetuâ egestate & luctu vivere. Veneti enim *Ripam* & reliquum Benedicti patrimonium jam tertiùm invaserant. Ea tempestate non Scaligeri cognomine: sed *Comitis à Burden* vulgo notus erat. Atque ita à *Lylio Gyraldo* Ferrariensi familiari suo quamvis depravatè nuncupatur, in libello de Poetis recentioribus. Quod cognomen, quandiu in Italia fuit: illi semper hæsit: ita ut raro *Scaliger* vocaretur, sed *Julius à Burden*, aut *Comes à Burden*. Cùm autem paupertas omni conditioni sit onus grave, tum nobilitati præcipuè fenium est, quotidies per angustias rei familiaris hominibus summo loco natis emergere non licet. Sed hoc incommodum ab illo amolita est liberalitas *Alfonsi* Ducis primi, qui ei annua opima constituit, inque primis amicis & propinquis habuit, memor priscorum Scaligeræ domus in *Estenses Marchiones* meritorum, & contractæ bis *Scaligeris* cum *Estensibus* affinitatis. Neque verò Julius tantam optimi Principis liberalitatem tacitam præterivit: sed longo poemate, cui *Eridano* nomen fecerat, celebravit.

Comes à Burden dictus Scaliger.

Paupertas omnium durum & grave.

Alphonsi ducis liberalitas in Jul. Scaligerum.

Sed cùm Julium tæderet inertis vitæ inter aulicos Ferrarienses transigendæ, constituit primùm, ut multorum mos est, præsertim nobilium Italorum in desperatione rerum suarum, *habitum Franciscanum* sumere, & sæculo, ut loquuntur, renunciare. Quare cum *Bononiam* venisset, cœpit *Scoto* operam dare. Atque is primus fuit illi philosophiæ gustus. Tamen non multò post tepuit ille monachismi æstus, propter nescio quid ἄῤῥητον: quod tanti apud eum fuit, ut nunquam postea ad ultimum usque vitæ diem cum Franciscano ullo sermonem ultrò serere voluerit. Ad animi & linguæ dotes, accesserat decor regius corporis, & agilitas tanta, ut armis, saltu, equestri scientiâ omnes æquales anteiret: quibus rebus facile omnium animos sibi devinxerat. Cùm autem in Bononiensi Academiâ, quæ tunc & florentissima, & frequentissima erat, multi nobiles essent, qui literis operam darent, vix ullus fuit, qui non secum malè agi putaret, qui in ejus amicitiâ aliquem locum non obtineret; inter quos duo fratres ex antiquissimâ *Plociascorum in Liguribus Turinis*, unus item ex illustri *Roverorum* familiâ, ad amicitiam ejus sese applicarant; ut nunquam ab ejus latere discederent. Quamvis jam in Philosophiâ progressus aliquot fecisset: tamen humanitas studiorum ferociam militarem nondum retundere potuerat, cùm animus irrequies adhuc Martem spiraret. Itaque quemadmodum in illa frequentissima Academia nunquam evitari poterat, quin nationes, ut solet, in diversas factiones & studia discederent, atque inter sese conflictarentur: ita ipse nunquam effugere poterat, quin illi aliquod specimen pugnæ edendi necessitas imponeretur. Non enim tum in ordinem cogebantur Scholastici Bononienses, neque exarmabantur, ut hodie fit. Atque ideo plurimis in ore omnium erat *Tonsus de Burden*. Ita enim eum quod strictim tonderet, vocabat vulgus Italorum. Interea duo fratres *Plociasci*, & post eos *Roverus*, à parentibus domum revocati, triste congressus sui desiderium Julio reliquerunt. Quod dissidium ita impatienter tulit: ut & per multos dies publico abstineret, & consueta corporis experimenta intermitteret: quod illi tamen in bonum vertit: cùm interea totus libris hæreret, & nunquam ab illis sine fructu discederet. Et jam non minor eruditionis ejus, quam virtutis militaris opinio erat. Quippe publicè quotidie disputans, eosdem

Cucullum induere cogitat Scaliger. Scoto dat operam. Monachismum exuit.

Plociasci. Roveri.

Tonsus de Burden.

Scaliger & manu & ingenio promptus.

eosdem oculos in se convertebat, quos antea in admirationem fortitudinis suæ rapuerat.

Sed duæ curæ illum maximè exercebant, & à literarum studiis cogitationem ejus avertebant; *desiderium Plociascorum*, & *armorum* quotidie recrudescens *amor*. Quæ duo cum impatienter ferret; relictâ *Bononiâ*, mediocriter viaticatus, quantum scilicet patiebantur facultates hominis, qui & sua omnia amiserat, & in alienis modicam spem reposuerat, ad *Castrum Nonnum Ligurum Taurinorum*, cujus *Plociasci* domini erant, sese contulit. Quamvis autem domus in luctu esset, ob recens funus patris *Plociascorum*; tantâ tamen gaudii significatione à dominis exceptus est; ut non domum in luctu deprehendisse, sed lætitiam domum intulisse videretur. Non diu in *Nonno Plociascorum* castro fuerat, cum in *Vicum novum* patrimonii *Roverorum* proficiscitur, ab ipsis loci dominis, quibus antea Bononiæ familiariter usus erat, literis accitus.

Discedit Bononiis.

Vicus novus Roverorum.

Hactenus ejus vita instabilis, & desultoria fuit, multis jactata periculis, nullo coalescens otio. Hæc autem domus, ut corporis fugam sistere, ita animum vagum atque æstuantem continere valuit: quanquam armorum semper rebellans affectus non sinebant hominem quiescere, præsertim in iis locis, in quibus propter Gallica bella, nulla dies sine aliquo armorum tentamento transibat, sive hostis excipiendus, sive expeditio in hostem instituenda esset. Nam ex quo ejus virtus tam ducibus Gallicis, quàm nobilitati *Ligurum Taurinorum* nota esse cæpit: ab illis quotidie studiis militaribus provocabatur. Ex eo ipsi etiam *Proregi* notus, & carus, *turmam equitum centum* levis armaturæ adeptus, excursiones quotidianas summâ cum laude faciebat. Applicarant sese illi multi ex nobilitate regionis, ut *Plociasci*, & *Scalengi*, qui se proavis Scaligeris oriundos prædicabant: aliique multi prætereà, qui ob locorum & regionis peritiam sæpè illi exploratorum loco erant; eorumque indicio hostium copias & pabulatores repentinis incursionibus oppressos in vado-bat. Fortè per eosdem certior fit manipulum hostium cum alia equitum, superato jugo, per declivia collis laxo agmine descendere, mandris mulorum pone sequentibus, & *Vercellas*, quantum ex longinquo colligere licebat, tendentibus. Eæ, ut exitus declaravit, pecuniæ Ducis *Sabaudiæ*, magnam vim & supellectilem preciosam gestabant. Simul admonetur ab exploratoribus, spem egregiæ victoriæ, & ingentis prædæ objici, cujus potiundæ vim in solâ diligentiâ repositam esse. Itaque cum eâ copiâ, quam habebat, magno progressu ad latera collis improvisus pervenit: neque se hosti prius ostendit, quam in planis totum agmen cum impedimentis constitisset. Commisso acriter cum equitibus prælio, diu magnâ contentione ad multum diei pugnatum, donec duce alæ & aliquot aliis interfectis, reliquis sine cæde vivis potitur. Pedites cæde equitatus sui perterriti, traditis armis, deditionem faciunt. Itaque ingenti prædâ potitus, impedimenta omnia, & magnum captivorum numerum abduxit, in quibus erat *Anna* Ducis *Sabaudi* concubina, mulier egregiâ formâ, & *Thomas* ille *Franciscanus*, decantatissimus *Agyrta*, quatuor millibus coronatorum instructus, quæ ipse histrionicis concionibus suis, & aliis vernilibus technis in Galliâ per aliquot annos quæsiverat. Annam in arce vici novi pudicè à matronis nobilibus habitam Dux paulò post precio redemit.

Ducit turmam Scal.

Pugna cum Sabaudiæ ducis milite.

Thomæ

Thomæ non aliâ redemtione opus fuit, quàm illis, quæ secùm gestabat, quatuor millibus aureorum, quibus Galerum Cardinalitium redimere constituerat. Sed cum amissos nummos nulla spes recuperandi, aut reparandi, esset; mœrore vitam paulò post finivit. Etiam Josepho puero tristissimum inter homines militares tàm in Gallia, quàm in Liguribus Taurinis fuit: Ducem *Sabaudiæ*, post amissum imperium suum, nihil acerbius tulisse, quàm lectissimorum equitum suorum cædem, ac pecuniæ atque preciosissimæ supellectilis jacturam. Idque contigisse notabant, cum Thomas Franciscanus, & Anna concubina capti fuerunt, ducis prorsus ignari.

Victor reversus, nemine de suis desiderator, honorificè à *Prorege* laudatus, & postea regi *Francisco*, qui superatis Alpibus, in *Vicum novum* Roverorum diverterat, eo nomine plurimum commendatus: ut justa stipendia turmæ suæ ex regiâ gazâ procederent, impetravit. Extra ordinem enim eam à Prorege obtinuerat, & ex nobilibus voluntariis, amicis suis, ferè suppleverat. Quamvis autem æstus quidam militiæ armorum amore potius, quàm odio quietis transversum ageret: tamen literarum, quibus prima ejus pueritia sub *Maximiliano* Cæsare exculta fuerat, oblivisci non poterat. Itaque ubicunque à militiæ laboribus respiratio daretur; quas *Bononiæ* reliquisse videbatur, ad eas furtim dulcedine quadam rapiebatur: quem ardorem accendebat usus & familiaritas medici Taurinensis cujusdam, & Pharmacopolæ, rei herbariæ peritissimorum: qui ubi eum semel & iterum in montana ad herbarium investigationem deduxissent; accidit, ut eum nihil minus, quàm tale cogitantem alter disputationibus suis, alter peritia τῆς ἰατρικῆς ad medicinæ studium incitarent. Jam *Bononiæ* eos in Aristotele progressus fecerat; ut & magistris ipsis disputando admirationi esset. Itaque conquisitis Taurino *Hippocratis*, & *Galeni* libris, quos quidem tum nancisci per bellum licuit, adhibito in consilium Aristotele suo; brevi effecit; ut non solùm familiarem suum medicum Taurinensem, quem unicum ad medicinam incentivum habuerat; sed & summos medicos superaret. Oneris militaris solicitudo, & literarum amor eò illum perduxerant: ut cùm utrique functioni pro dignitate satisfacere vellet, noctes diebus, & munia militaria studiis continuando, rationem valetudinis non haberet. Quare annos natus *triginta quinque*, ex nocturnis laboribus militiæ, & lucubrationibus literariis, item cœli Inalpini inclementiâ, arthritidem contraxit: cujus prima tentamenta adeò acerba fuerunt, ut multos menses decubuerit.

Ab armis ad literas redit.

Ad medicinam animum applicat.

Arthritidem à nimiis studiis contrahit.

Valetudo restituta pristinis eum militiæ & literarum studiis reddidit, adeo præteriti morbi oblitum, ut non solum ab iis, quæ valetudinem vitiarant, non temperaret, sed & nova ultrò morborum irritamenta arcesseret. Nam cùm hactenus Græcas literas ignorasset; eas anno post primum morbum avidissimè prosecutus, incredibili celeritate didicit. Sed pertinacissimarum vigiliarum acerbissimas pœnas luit, multo acriore, quàm antea, arthritide repetitus. Itaque intermissa contentione militiæ, & abdicato turmæ ducatu, statuit literarum studiis reliquum vitæ tempus transmittere, tædio prioris inutiliter actæ; cùm jam annum *quadragessimum* excessisset. Quare verè dici potest, unicam domum illustrium Roverorum ei & belli arcem, & Athenæum fuisse.

Græcam linguam discit.

Militia valedicit.

Erat

Erat in gente Roverorum Episcopus *Aginnensis*, Præsul ditissimus, singulari bonitate & pietate, promotus ad eas opes à *Sixto*, & *Julio* Pontificibus Roverorum propinquis. Cùm illi ex officio necessitas incumberet diœcesim suam invisendi, valdè pigebat hominem priscâ simplicitate, & peregrinandi insolentem *Alpes* transgredi, quasi in colonias novi orbis transcriberetur. Ad eum metum accedebat ætas ingravescens, & valetudo cuilibet mutationi opportuna. Quia verò aut omninò migrandum erat, aut Episcopatus abdicandus: satis se ad ancipites casus valetudinis munitum credens, si *Julium Cæsarem* sibi comitem viæ adhiberet; eum per amicos tentatum, mox ipse privatim precibus & blanditiis aggreditur, quòd crederet ad hoc iter suscipiendum haud facile inductum iri. Neque opinio eum fefellit. Præcisè enim negavit Italiam Transalpinis regionibus mutaturum. Cùm diu pertinaciâ propositi frustra oppugnata esset; tandem manus dat eâ conditione: ut non ampliùs, quàm octo dies *Aginni* detineretur. Quid enim sibi cum eâ gente, cum qua ne unum quidem diem vivere posset? Sed hæc erant verba hominis & amœnitatem Aquitaniæ, & rerum eventa ignorantis. Nam qui octavo die reverti pactus erat, eodem ipso tempore causam consilii mutandi nactus est.

Aginnum cum Episcopo abit.

Educabatur tunc *Aginni* apud Aviam, nobilem matronam, puella lectissima *Andietta de Roca Lobejaca*, annos nata XIII. Eam primum visam, ita deperire cœpit: ut pactam priùs cum Episcopo de reditu in Italiam conditionem, amori ejus posthaberet. Cùm itaque nuptias ejus petentem propinqui puellæ, causando ejus quidem jam ingravescentem, puellæ autem acerbam ætatem; sæpe summovissent: non tamen idcirco quicquam de contumaciâ aut amandi aut petendi remittebat: quâ tandem effecit; ut *triennio* pòst, homo annorum *quadraginta quinque* puellam *sexdecim* annorum, uxorem duceret: cum qua annos undetriginta vixit, ab an. cIↃ.IↃ.XXIX. ad annum cIↃ.IↃ.LVIII. relictis de quindecim, septem liberis superstitibus.

Amore puellæ ibi detinetur.

Quam ducit uxorem.

Quicquid is sibi, & publicæ utilitati vixit; id omnem uxori acceptum referri debet. Illa desultoriæ vitæ fluctus & errores composuit: animum vagum & ad incerta transvolantem pudicis suis moribus retinuit: cum ipsa totius rei familiaris onera sustineret, & virum omnis molestiæ securum præstans, sic vacuum ad studia literarum remitteret. Illa tumidum & iracundum sæpe morigeratione suâ placavit, & solennibus podagræ invasionibus repeti solitum charitate conjugis, sedulitate ancillæ curavit; certa, spiritum suum in spiritu viri verti, ideoque sibi consulere, cum illi consultum vellet. Formam ejus supra quotidianam uno ore quondam Nitiobriges, ut & dotes animi ac corporis laudaverunt. Origo ejus ex antiquissimâ & nobilissimâ gente dominorum de *Roca Lobeiaca* in Cadurcis. Avus *Benardus*, homo contumax, & præfracti ingenii sub *Ludovico* XII. causam capitis dicens apud Senatum *Tholosanum* interfecti à se domini de *Lusechio* patruelis sui, necessitatem supplicii à se depulit, transactione cum orbis factâ, & omni jure Rocæ Lobejacæ à se in illos translato. Ita Arcem suam longâ majorum serie ad se transmissam liberis interfecti transcripsit, & avito patrimonio exutus *Aginnum* Nitiobrigum sese cum liberis suis recepit, uxore annis ante aliquot amissâ. Hujus filius *Alanus Andieta* filiolâ bimulâ relictâ, ad modum juvenis decessit. Vetustatem ejus gentis præter alia, quæ in Cadurcis supersunt, argumenta, refert

Ejus elogium.

sepulchrum

ſepulchrum Epiſcopi Aginnenſis ante hos quadringentos annos amplius vitâ functi; quod viſitur hodie in Baſilicâ *Stephani* cum vetuſtiſſimis Dominorum de *Roca Lobejaca* inſignibus, in pariete cellæ, quæ Marianæ juncta.

Staturâ fuit procera, & ad decorum erectâ, regio, & auguſto ore, colore fuſco, artubus toroſis, corpore exercitatiſſimo. Nam ut in aulâ Maximiliani Cæſaris, ſic in Aquitaniâ, omnes in omni genere palæſtræ, equitando & armis dimicando ſuperavit. Ac quamvis jam podagra articulos fregiſſet: tamen adhuc equos domi alebat: quos in campo viridi domitabat; qui ripam Garumnæ & Aginnum interjectus eſt, quo campo neque porrectiorem, neque amœniorem ulla urbs Gallicana habet. In quo cum *Carbone* illo nobiliſſimo Aquitano, & acerrimo pugnatore, ludicro certamine haſtis confligens, hominem equo dejecit: cum tamen hactenus Carbo tam in Aquitaniâ, quàm in *Liguribus Taurinis* in Ludicris equeſtribus primas obtineret; & in illis invictus haberetur. Sariſſâ aut ſibynâ correptâ, ei innitens in templorum culmina erepebat. Apprehensâ utroque pollice tinâ ſatis altâ, in eam collecto ſaltu deſiliebat, atque in eodem ſtatu compoſitus corpus in ſublime ſubjectum extra tinam expediebat, fruſtra idem tentante, quæ tum intererat, Vaſconicâ nobilitate. Annos ſexaginta duos natus, manibus arthritide debilitatis, trabem ingentem, & prægravem, quam quatuor operæ moliri non potuerant, & ipſe ſolus loco manibus ſuis labefactavit, & quo deſtinatum erat, traduxit. Referremus plura & militaris & campeſtris diſciplinæ ab eo edita exempla, niſi lectorum faſtidio occurendum: quorum multi ea tam libenter vituperant, quàm inviti legunt. Non ſolùm igitur in Pyrrhicâ, quam in homine nobiliſſimo irridet non nemo: ſed etiam in omni palæſtrâ, quam hominem tali ortu, & in aula Cæſaris eductum ſcire oportebat, ſolers fuit. Quæ ideo retulimus: non ut à vulgaribus meritis ei laudem captemus: ſed ut mirentur omnes, eum à duris militiæ ſtudiis, in quibus altus & ſubactus fuit, ad otium literarum traduci tandem potuiſſe, præſertim ſeveris *Bonifacii* patrui imperiis à primâ uſque pueritiâ aſſuefactum, ad cujus nomen & mentionem etiam adultus totus tremiſcebat. Erat enim homo acer, ferox, impatiens quietis, rigidus diſciplinæ militaris exactor & expenſor. Contra frater ejus major natu *Benedictus*, erat homo leniſſimus & moderatiſſimus: ut qui ejus fortitudinem & gnavitatem ignoraret, lenitatem hanc lentitudinem interpretari poſſet. Itaque ex duobus filiis Benedicti, patruus *Julium Cæſarem*, pater *Titum* ex ſimilitudine morum magis diligebat. Ac quemadmodum *Benedicto*, homini placidiſſimo uxor imperioſa, factioſa, elata (quales ſemper animos producere ſolet gens Lodronia) ſemper aliquid magnum, ac ſupra fortunam profugi mariti ſpirans: ita Julio filio iracundo, & ad levia momenta irritabili, contigerat uxor, quæ tum prudentiâ ſuâ irarum ſurgentes motus præſentiret: tum patientiâ atque indulgentiâ eluderet.

Proſopographia Scaligeri.

Igitur & militia & arthritide fracto, Philoſophia & literæ manum eandem injecerunt, & mollibus diſciplinarum ſuarum imperiis contumacem animum ſubegerunt. Neque verò obſtitit ὀψιμάθεια: quin quod alii longo tempore, ille pertinaci labore aſſequeretur, quamvis ante *quadrageſimum ſeptimum* ætatis annum nihil ediderit, neque ante id tempus totum hominem ſibi planè ſubjeciſſent literæ. Adhuc enim & corpore & animo inter nobilitatis Vaſ-

Scaliger ὀψιμαθὴς, ſed πολυμαθής.

conicæ ludicra certamina, & convivia peregrinabatur. Sed postquam morbus jam olim domesticus eum lecto affixit, & quemadmodum corpori facultatem, ita animo voluntatem vagandi ademit: nullum tempus à studiis literarum & lucubrationibus vacuum relinquebat. Quo factum ut eodem tempore nemo eo neque plura, neque meliora ediderit. Quæ omnia bellis civilibus cum domesticâ suppellectile direpta interciderunt ferè. Quoties arthritis ei usum scribendi adimebat, tunc, ut *Ennius* loquitur, poëtabatur, & quotcunque versus noctu conceperat, manè si per frequentiam eorum, qui illum consulebant, aut officii causa invisebant, liceret: sin autem, vesperi, postquam omnis turba illa dilapsa esset, dictabat. Ac tanta erat memoriæ felicitas, etiam in extremâ senectute; ut *ducentos versus* in Vivesiano prædio Josepho filio dictarit, quos die priore conceptos, propter visitatorum officium recitare distulerat. Neque verò minor fuit εὐστοχία ejus in colligendis ex vultu hominum moribus, judicio potius, & vi quadam animi occultâ, quam vanitate Physiognomonica. Neque profecto unquam in eo fallebatur.

Quando poëtari solitus Scaliger.

Memoria Scaligeri.

Ejusdem εὐστοχία.

Prodigiosa etiam ad miraculum usque ex somniis vaticinatio. Unum de multis referemus. Cum *Heroum* suorum *opus* contexens ad multum noctis lucubrasset, absoluto libro, post cœnulam quiete compositus, imaginatus est, in æde Mariæ Antiquæ Veronensis, ubi sunt monimenta gentis Scaligeræ, hominem procerum, ac gravem sibi obviam factum, secum expostulare, quod se inter Heroas suos non collocasset. Orare igitur, ut hoc faceret: *se Benedictum Brugnolum esse, domo Leniacâ, qui Patrem Benedictum ac patruos literas primas docuisset: ipsum quoque puerulum aliquando inter ulnas gestasset. Venetiis se ultimum diem obiisse, ibique sepultum esse.* Experrectus somnium Elegiâ elegantissimâ expressit, quæ calci Heroum addita est. Ipse verò nunquam scivit, quis esset Brugnolus ille, neque quid portenderet somnium. Cognitum tandem à Josepho filio est: Venetiis inter alia, quæ eâ in urbe visenda, monimentum esse *Benedicti Brugnoli Leniacensis*, excellentissimi ævo suo Grammatici, qui ut ejus Epitaphium fert, & principes & proceres ævi sui in Norico literas docuerit.

Vaticinatio ex somniis.

Benedictus Brugnolus.

Porrò multarum linguarum etiam peritus fuit, *Sclavonicæ, Hungaricæ, Germanicæ, idiotismi Græci, Italici, Hispanici,* & *Francici.* Sed *Francicum* tribus mensibus, postquam Aginnum venisset, perfectissimè loquebatur: cùm tamen & *Vasconicum* simul didicisset. Major enim longè differentia linguæ Francicæ, & Vasconicæ: quàm Flandricæ & Germanicæ.

Scaliger multarum linguarum peritus.

Oculis fuit cæruleis dilutioribus, quibus interdum noctu videbat; ut in crepusculo solemus: quod & filio Josepho contigit, à pueritiâ ad vicesimum tertium annum. Nam postea hoc in ipso, ut alia multa, mutavit.

Munditiarum & cultus corporis studiosissimus fuit. Quemadmodum in Italiâ, quòd solus strictim tonderet, *Tonsus* vocatus fuit: ita in Aquitaniam solus barbatus venit.

Mendacium ita aversabatur; ut & ad mentionem ipsam excandesceret: & nihil priùs veritate ac pietate in Deum liberis commendabat. *Nunquam memini*, inquit Josephus, *nos pueros coram eo sisti: quin primùm illud præceptum inculcaret: Non mentiri.* Si aliquem mentitum sibi deprehendisset: nunquam postea cum illo in gratiam redibat. Dicebat enim omnem Christianum, sine

Osor mendacii Scaliger,

fine ullâ exceptione à mendacio alienum esse debere: nobilem autem hominem etiamsi Christianus non esset. Sed & in *Atheos*, quorum illud seculum feracissimum erat, inexpiabili odio flagrabat. *Petrus Rufus* consiliarius *Aginnensis*, qui illi ob doctrinam charissimus erat; ut qui & summus Peripateticus, & juris civilis Romani consultissimus esset, hoc morbo animi laborabat. Nunquam cessavit, donec amicum sæpè convivio adhibitum, aut disputationibus confectum, aut precibus delinitum, ad meliorem mentem revocasset, tradito illi *Augustini Eugubini de perenni Philosophia* opere: quod illi viam ad veram Dei cognitionem muniret, quandoquidem à Rufo nunquam exprimere posset, ut sacra Biblia consuleret, à quibus Rufi animus abhorreret. Et sanè ea lectio Rufo salivam movit adeò; ut totum se protinus ad Theologiæ studium converteret: in quo tantum profecit: ut nemo acrius aut veram pietatem defenderet, aut Atheismum oppugnaret. Erat enim acerrimus & acutissimus disputator. Neque solum Rufum summum virum, sed & sciolos quosdam hoc morbo levavit. Mira siquidem ejus erat pietas: sed præcipua etiam in pauperes charitas. Sub finem Autumni pannos emi curabat, quibus pauperes induebat, & à frigore in totam hyemem defendebat. Cum autem eis cibus ministrandus esset, filios puerulos adhibitos monebat, eos fratres esse, ideoque fraternâ charitate amplectendos: & protinus manibus filiorum ad promum condum deduci præcipiebat. Eos etiam ægrotos tecto recipiebat, & industriâ suâ curabat, & sumptibus propriis sublevabat, re Pharmacopæis, & Chirurgis de suo solutâ. Domum eis publicam dixisses. Tot proceres, tot mediæ & infimæ conditionis homines in illam quotidie confluebant: & sæpe tantum quidem, ut cibum sumere illi non vacaret. Tot homines ab Orco, ut ita loquamur, revocavit: ut si priscorum illorum Heroum sæculo hoc fecisset, supra Æsculapium cultus fuisset.

Atheismi inimicus.

Pet. Rufus.

Beneficentia in pauperes.

Fælicitas ejus in medicando.

Cùm primum Aginnum venit, neminem deprehendit quocum de literis verba faceret. Tunc enim primum illæ in Gallia nascebantur beneficio Regis *Francisci* Magni. Sed *Burdegala* nunquam caruit doctis viris. Nam & in amplissimo Senatu, non pauci erant docti, ex quibus præcipuo amore dilexit *Arnaldum Ferronum*, & *Vidum Brassacum Golardum*, virum nobilissimum. In Gymnasio autem Aquitanico Burdigalensi tunc erant *Buchananus Tevius*, alii. Ii quotannis feriis Vindemialibus *Aginnum* Julii Cæsaris visendi commeabant, quos & tecto & mensâ excipiebat. Negabat enim sibi rem cum podagrâ esse, quoties tales convivas haberet; quibuscum de literis loqui posset.

Amici Scaligeri edocti.

Anno Christi cIↄ.Iↄ.LVIII. qui erat ejus vitæ *septuagesimus quintus*, propter anni intemperiem valde æstuare cæpit. Ad æstum levandum succo Albatecæ, ut Hispanis dicitur, ut Vasconibus Aubiecæ, supra vires seniles usus, ex obstructa ob cruditatem illius fructus vesicâ, languorem nactus est: quo in diem ingravescente, ne stillam quidem urinæ per XIX. dies continuos emisit Balneo, quod ipsi sibi præscripserat, refotus, urinæ quidem obstructos meatus returavit: sed corpus senile inedia & diuturno morbo emaciatum nullo remedio reficere potuit. Quare *quadraginta duos dies* cum illo languore conflictatus, XII. Kal. Novembris obiit, maximo omnium dolore, & luctu, quem in exequiis ejus magnificis testati sunt, quales fieri ipse testamento vetuisset:

Morbus Scaligeri.

Moritur Scaliger.

 tuisset:

tuisset: quo etiam cavit, ne ullum aliud Epitaphium monimento suo inciderctur, præter hæc verba:

Epitaphium ejus.

JULII CÆSARIS SCALIGERI *quod fuit.*

Hunc finem habuit vir vetustate generis, quæcunque ea est, nisi ad fabulas recurratur, nemini secundus. Sed non parum fecit, quod hominis privati in *Nitiobrigibus* summum fastigium attigit, qui principis imum in patria tenere noluisset. Officia principis amisit, hominis exercuit. Imperium amplissimum, & ditionem multarum ac potentissimarum urbium amiserant majores ejus. Hæc ille non morabatur; certus, si quid splendoris ex illâ fortunâ redundabat, id totum non ad suam, sed ad majorum suorum virtutem referendum esse. Imò absurdum non est, in majoribus ejus quosdam in tantis opibus nullâ oris aut corporis dignitate fuisse: quæ tanta in illo erat: ut nemo unquam eum viderit, quin protinùs dicere jure posset, εἶδος ἄξιον τυραννίδος. Et certè omnia ejus, corpus, incessus, gestus, oratio, stilus, libri, nihil vulgare redolent. Propterea pauci ejus libros attingunt; nisi qui nihil plebeium sapiunt.

Enimus Troës.

Liberi Scaligeri. Audectus Scaliger.

Liberos ex *quinque maribus quatuor: feminas ex decem*; *tres* reliquit. *Audectus* quinquennio antè Josephum natus, primus ex maribus orbos parentes fecit. De quo tàm verùm est; quod dicemus, quàm mirum. Cum ea esset illius infantis indoles, quæ non solùm parentes, sed etiam extrarios in amorem sui invitaret, & ut ratio postulat, pater eum impendio amaret; tamen non poterat sibi temperare, quin quoties in puerum oculos conjiceret, vultum tristitiâ contraheret, & signa animi mœrore depositi, cum gemitu ederet; ita ut mater non difficulter colligeret, patrem saluti filii diffidere. Cùm causam doloris ex viro exquireret, ille caveret à nutrice vinosa, monere: sibi exploratum esse, puerum suffocatum iri. Cùm quotidie hanc curam matri objiceret, cœpit & ipsa quòque seriò timere. Itaque accidit, ut noctu surgens nutricem puero indormientem deprehenderet, ore ejus in os pueri impresso, adeo ut puero exanimando punctum temporis deesset: qui ægrè ab eâ oppressione refectus est. Cum iterum, & tertiùm in majore periculo puerum offendisset, ebriosæ mulieris culpâ, ante tempus ablactatum puellæ pedissequæ custodiendum & regendum commisit. Miseram parentem nutricis amolitione periculum à capite filii depulisse, sese autem defunctam omni metu existimantem, nihilo securiorem pater esse sinebat. Quare cum gerula puerum insanum in modum amaret; nocte quadam dormiens misellum inter arctissimos complexus * *exanimavit*. Ita patris vaticinium infelix exitus comprobavit. *Leonardus*, anno minor Josepho, à duodecim sicariis oppressus, & obtruncatus est, ad Laudunum oppidum Pictonum bellis civilibus. *Janum Constantinum*, minorem Josepho quatuor annis, factio nobilitatis per æmulationem in Transsylvania interfecit, cum castro cuidam regendo à *Stephano Despota*, qui postea Poloniæ rex fuit, impositus fuisset. Ambobus fortitudo sua, & rara indoles, exitio fuit. Ex quibus *Leonardus* avo Benedicto, Constantius autem propatruo *Bonifacio* simillimus erat. *Silvium* maximum omnium natu

**Vide Jul. Cæsar. patris orationem in luctu Audecti. Leonardus Scaliger. Janus Constantinus Scaliger.*

Silvius Scali-

natu, annis totis decem majorem Josepho, morbus in dotalibus agris *Novem-populania* extinxit, annum agentem ætatis quinquagesimum quintum. Quatuor fratribus solus *Josephus* superstes *decimus quartus* matris suæ: de quo alibi.

ger, qui libros Poët. pater in scripsit. & de causis linguæ Latin. Josephus Scaliger: de quo Parentalia ipsi facta Lugduni Batavorum.

Julius Cæsar Scaliger animæ suæ profecturæ.

Egredere ô miseris multum defuncta ruinis,
Egredere & servis servilia regna relinque.
Gaude, hospes; tenebris horrendi imponere finem
Exilii, & patriæ speratas quærere sedes.
Tristes exuviæ, falsæque incommoda lucis,
Isthic nunc, fera turba, jace, nos libera cæli
Pignora, sperato jam jam potiemur Olympo.
Tu modò, nate Deo, rerum pia victima, Jesu,
Aspice nos, qui cuncta animas: spes unica, mortem
Exue morte novâ, atque novâ vitâ indue vitam.

Julii Cæsaris Epitaphium ab ipsomet compositum.

Extulit Italia, eduxit Germania, Julî
Ultima Scaligeri funera Gallus habet.
Hinc Phœbi dotes, hinc duri robora Martis.
Reddere non potuit nobiliore loco.

Ejusdem testimonium de se, quod omnibus libris proscribebat.

Βάρβαρος ὠ πέλομαι 'ἀλλ' ὐδέτι ξυχαίας εἰμὶ,
Οὐδ' αὖ ἀμφιφαίνω περὶ Κρονίωνα πατέρα·
Ἦν δὲ Σκαλανῶν θείων γένος, ἔργον ἄρηος
Φοῖβον ὅλον κατέχων στήθεα, παῖσμα τύχης.

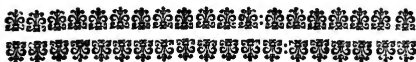
Josephus Scaliger Epistolâ ad Janum Douzam de gente Scaligera: Julius Cæsar Scaliger in exercitationibus: & oratione in luctu Audecti filii.

Opera

Opera Impressa *Julii Cæsaris Scaligeri.*

Exercitationum exotericarum Libri 15 ad Hieronymum Cardanum.
Epistolæ & Orationes.
De causis Linguæ Latinæ.
Hymni, & Poëmata Sacra.
Epigrammata in Clariores Urbes.
Testimonia de Gente Scaligera.
Poemata de Ajace Lorario.
Commentarii in Hipocratem de Insomniis.
Oratio in luctum Filioli Audecti.
Commentarii in Aristotelem de Plantis.
Commentarii in Aristotelem Lib: Hist.
Commentarii in Theophrast. de Plantis.
De Poetica.
Doctrina vera Alchimiæ atque artis metallicæ.
Oratio pro Cicerone contra Ciceronianum Erasmi.
De sapientia & Beatitudine.
Elysius.
De Numeris Conicis.
Oratio in partu filii habita.
De Ponte Julii Cæsaris.
Duæ Orationes contra Erasm. de Optimo dicendi genere.
Vita per Josephum Scaligerum.

EPISTOLA

EPISTOLA
CCCCLIII.

Viro Clarissimo, Isaaco Casaubono, *suo* S. D. Daniel Heinsius, *in qua de morte Illust. viri* Josephi Scaligeri.

VIR Clarissime, Si ullo modò reus essem criminis illius cujus me superiores tuæ accusabant, hoc est, nisi quater aut quinquies de obitu communis amici & parentis nostri τοῦ νῦν μακαρίτου diligentissime ad te scripsissem, & illius commendatione, cui amicitiam tuam debeo, & ea ipsa amicitia, cui omnia merito semper postposui, indignus essem. Nunc cum infelicitate mea factum sit, non culpa, ut de negligentia mea conquerariis, dabo operam, ut quam de me opinionem, ex aliorum culpa concepisti, hanc vicissim meæ diligentiæ condones. Et quandoquidem, τὸ θαυμάσιον ἰδέα è divini ejus viri virtutibus, quem æque ambo coluimus, nihil præter recordationem nobis restat, faciam, ut hoc πλεονέκτημα meum, qui raro quidem quamdiu in hac urbe vixi, nunquam aut rarissime sub mortem, ab eo discessi, magna parva quæque observare & audire ex eo potui, mecum tibi sit commune. Quamvis enim fieri non possit, quin qui talem tantumque amicum, qui parentem, præceptorem, qui nutricium amisit, ad commemorationem singulorum vehementius commoveatur, quod admonitu non parum recrudescat luctus, tamen ubi idem ille aliquantulum remittit, & jam rationi plusculum de se permisit, sive voluptate aliqua meminisse eorum vix possumus, quæ quo magis sunt præclara ac heroica, eo dolorem adhuc crudum ac recentem vehementius accendunt. Cujus generis non pauca ex divini senis ore excepi: qui paulatim morti ac naturæ cessit, & à morbo potius consumptus quam oppressus est. Menses admodum sex sunt, cum de editione Plauti, urgente Raphelengio nostro, qui non ignoraret, quantum apud eum prope solus possem cum eo cœpi agere. Qua in re, sive amori meo, sive precibus hoc dedit, ut, quod constantissime omnibus negarat, mea causa & typographi susciperet.

Itaque

Itaque inter nos convenerat, ut uterque hoc ageremus: ego, editionem adornarem, certissima quæque è codicibus, pauca & quæ firmis niterentur rationibus, aut postea à libris confirmata essent, è doctorum emendationibus in textum reciperem, ac deinde singula cum eo communicarem: ille Comicum percurreret, & quæ olim partim adnotarat, partim in memoria, qua plane incomparabili, ut nosti, utebatur, reposita haberet, partim & legendo revocaret, nobis traderet. Sed heu! paulo post, cum dies aliquot continuos, ut sæpe alias, scribendis ad amicos literis dedisset, de ἀνορεξίᾳ subita ϗ ἀδιψίᾳ vehementer queri cœpit. Ita ut ab omni prope cibo abstineret. Nec post illud tempus, quod rarissime, nec nisi alicujus morbi gravioris victus vi aut pertinacia, consueverat, musæum ingressus est. Ita sine manifesta aliqua mutatione, mentem integrum ad focum in cubiculo sedebat, ut amicis tantum qui accederent, vacaret, neque minus tamen de literis semper cogitare, & libellum penes se habere, quo & morbi tædium & temporis legendo falleret, & è studiis Musarum, quas feliciore nemo coluit successu, ultimam hanc voluptatem caperet. Porro hoc loco positus cum minus minusque cibum quotidie appeteret, magisque ac magis simul animo & corpore langueret, cœpit, quod res erat, nescio quid mali gravioris suspicari. Est huic aëri familiaris quidam morbus, sive languor, quem scorbutum vulgo vocant. Plinius sceletyrben & stomacacen à Medicis suis temporis dictum fuisse notat. Hunc per se ipse, de Medicorum judiciis securus, præsensit. Neque frustra unquam fuit viri prudentissimi vel spes vel metus. Nam ut hoc malum ex priori, ita ex hoc ipso tertium sibi imminere, sæpius dicebat: hydropem nimirum, &, quod magis admirati sumus, certam ejus speciem, τὸν τυμπανίτην nempe. Quæ ut aliis plerisque, ita viro huic maximo fatalis fuit. Sunt in hac urbe Medici aliquot clarissimi, & ut ἰατρικῆς ὕλης admodum gnari, ita τῆς ἐμπειρίας τὸ ἄκρον ἐληλακότες. Inter quos maxime familiariter Ælio Everardo Voritio, nunc Magnifico apud nos Rectore, utebatur: viro, præter Medicinam, rerum plurimarum egregie perito: cui è baptismo filiolum, miræ indolis puerum, susceperat. Hic primum, ut amicus, cum adhuc medicos aversaretur, invisere aliquoties eum cœpit, & ut majorem sui rationem habere vellet, partim precibus, partim consilio & rationibus, ab eo postulare. Quod cum ægre impetraret, (vehementer enim omnem Medicorum opem, ac præsertim potiones, respuebat) collegam suum virum præstantissimum Reinerum Bontium, circumspectissime adjunxit sibi: partim illius memor, Σύν τε δύ' ἐρχομένω: partim, ut si tanto viro præter expectationem, quod futurum omnes jam videbant, gravius quid evenisset, nihil ab uno prætermissum putaretur, quod præstari a duobus posset. Ita simul summi hominis constantiam aggressi sunt, qui vix ulla ratione adduci poterat, ut mortem, quam effugere vix posse videbatur, saltem differri pateretur. Qui initio, qua erat in his quoque rebus peritia, oppugnare eorum consilia quam sequi malebat. Neq; scio, an quicquam perperam, nihil certe sine ratione dixit. Ut illi quoque quibus commissa salus ejus esset, nihil esse difficilius, quam viro tam multarum rerum gnaro, aliquid præscribere, non semel inter se conquererentur. Nam præterquam quod & nomina herbarum & vires, ex frequenti τῶν ῥιζοτόμων lectione, ad unguem didicerat, optime de morbo suo judicabat, quem talem esse ajebat, ut

humana

humana ope curari non posset. Interim, quantum corporis, quod jam ἀτροφίᾳ penitus emaciatum erat, infirmitas permitteret, animum, quasi in statione, semper erectum habebat, ac ne tum quidem, ut nihil ageret, à se impetrare potuit. Existimo postremos, quibus ante mortem usus est, autores, Polybium & Lipsii De re Militari libros fuisse, quorum in altero, qui penes me est, infinita emandaverat, ac, inter cætera, paucissimis, antequam penitus lectulo affixus jaceret, diebus, pilum Romanum ex auctoris doctissimi descriptione manu sua accurate delineaverat: quod in eo omnes qui Polybium illustrare conati essent, errasse existimaret; in altero, nonnulla, in quibus dissentiret, annotaverat. Cæterum, cum indies jam malum gliscerct, ac constans ἀσιτία vires amplius consistere non fineret, tanquam miles jam emeritus, volente ita ac jubente natura, quod ab eo obtinere nec amici potuerant nec Medici, omni abdicare se studio coactus est. Qua de re plerumque apud me conquerebatur. Dolebat enim aliquod perire sibi tempus, neque amplius se vivere, sed superesse sibi, quotidie conquerebatur. Toto morbi tempore, cum de morte nunquam dubitasset, ardentissimas ad Deum preces fundebat, &, sive solus, sive cum amicis esset, magno ardore ac intentione animi delicta sua deplorabat, quæ quidem ἀναρίθμητα esse, tamen fiduciam, quam in eo repositam haberet qui peccatum nobis factus esset, longe majorem esse, ajebat. Sæpe repetebat, certo quidem scire se, instare sibi mortem. Abesse autem tantum, ut communem illum terminum naturæ ac viri sapientis portum, subterfugeret aut detrectaret, ut nihil aliud â Deo peteret, nihil aliud jam cogitaret, nisi ut quam minimo dolore & brevissimo his vinclis solveretur. Æternæ vitæ gaudia præcipere se animo ac jam sentire. Non dubitare se quin agnum omnibus mactatum, τὸν μόνον πάντων σωτῆρα, τὸν ἐν πᾶσι πάντα, cujus desiderio langueret, brevi jam visurus esset. Reliqua sordere sibi, neque quicquam esse, cujus causa, vel ad horam, vitæ hujus usum prorogari sibi vellet. In his vocibus ac cogitationibus non semel eum deprehendi. Nihil humile, aut vulgare, aut abjectum loquebatur, qui & voces tales & solatia aversabatur, quædam & cum indignatione accepit, ajebat enim puerum se ista didicisse. Si quis spem vitæ superesse diceret, petebat, ut hanc spem servaret sibi, non enim senis interesse, quando moreretur: cui semel necessarium, semper tempestivum esset mori, multo minus Christiani, cujus esset bene mori. Quodam tempore, cum omni laudis ac virtutis genere ornatissimus clarissimusque senex Clusius noster, qui jam aliquandiu, partim per ætatem (octuagesimum enim annum & aliquot explevit) partim ex debilitate pedum domi se continuit, famulum ad eum mitteret, peteretque, ut excusatum se haberet, quod in hoc officio deficeret, respondit, non libenter modo se ignoscere illi, sed & singularem animi benevolentiam amplecti, neque opus hoc officio nunc esse; futurum enim frustra, cum uterque brevi in eundem locum conventuri essent, ubi alter alterum ἀγήρως καὶ ἄνοσος complecteretur. Nam præcedere se quidem, illum autem sequi. Inter reliquas virtutes ejus, semper prudentiam miratus sum, quam cum aliis in rebus tum in hoc potissimum testatus est, quod fere annis singulis supremam voluntatem consignaret, & in testamenti tabulas referret, si quid vel mutaret, vel prætermissum esset, quod post obitum præstari vellet, ne aut testamento veteri aut ἀδιάθετος, decederet. I-

dem sub initium morbi cum in animo haberet, Bibliothecæ suæ indicem ad me misit, petiitque, ut ex eo libros seligerem quos vellem, certo enim scire, finem vitæ jam instare: ideoque tempus esse, ut de amicis cogitaret. Hæc ἀπαθῶς & admodum constanter. Quod cum peteret (nam & antea de tota nobis reliquenda mecum egerat, in quo pietatem meam ac modestiam expertus fuerat) non sine lachrymis, quæ coram illo imbibendæ erant, petere me dixi, Pietatis meæ ac pudoris rationem aliquam haberet, nec præcipuas delicias ac voluptates suas, quibus vitam sustineret, ante mortem aliis transcriberet. Frueretur illis diu, quibus maxime delectaretur; & quod vitæ superesset, sine curis ac molestiis non necessariis transigeret. Solum illum scire, quantopere eum semper reveritus fuissem. Funesta esse dona, quæ amissione ac divortio tam venerandi capitis pensanda essent. Superesse alia non pauca, per quæ meminisse illius possem. Vitam præ reliquis, quam emendate & ad exemplum omnium egisset, tum non pauca quæ ex eo didicissem. Ad quæ ille maxima severitate (erat enim ἐχθρὸς αὐτὸς τὰ τοιαῦτα) recusantem eo perpulit, ut quosdam in schediolo notarem. Idem duo ex præcipuis amicis fecerunt, cæteris nonnullos ipse, quos relinqueret, elegit. Inter eos quorum rationem habuit, ut de utroque nostrûm nihil dicam, præcipui fuerunt, Vir Amplissimus Cornelius vander Mylius, Academiæ Curator, quem mirifice amarat semper, Clarissimi viri Dominicus Baudius, Johannes Latius, Grotius ὁ θαυμάσιος, & Johannes Rutgersius, juventutis nostræ, sive ingenium, sive eruditionem, sive spem quam de se quotidie majorem præbet, videas hodie Princeps, Reliqui (exceptis his quos Academiæ legavit) divenditi sunt, è quibus æs haud sane modicum confectum est, quod œconomo illius, qui fideliter τῷ μακαρίτῃ annos plurimos inserviit, ex voluntate ejus cessit. Ipse, quia verecundum nimis ac modestum in eligendo judicabat, quod prætermissum à me fuerat, ex supellectile argentea supplevit, è qua quod clarissimum habuerat, reliquit. Sed ad mortem redeo. Aliquot diebus ante summum ac fatale tempus (vide heroicam ac summam circa τὸ χαῖρε securitatem) cum ad eum accessissem, de versiculis quibusdam suis, cum antea ne mentionem quidem ejus rei ferret (nemo enim magis sua contemnebat) utrum eos editurus essem, perfunctorie quæsivit. Cum facturum me dixissem; Scazontem, inquit, quendam qui prætermittendus non erit, primæ Manilii editioni præfixum invenies. Memini me tamen alibi memoria lapsum esse. Igitur pro illo

Rex Celtibera Tarraconis Alfonsus,
reponendus erit ille,
Castella amœna rex vetustus Alfonsus.

Hæc oculis languentibus, ac fractis morbo viribus, vicinus, ut tum quidem videbatur, morti, integerrimis tamen sensibus dicebat. Quem, cum domum rediissem, percussus miraculo, in meo codice, ut jussus fueram, notavi. Verum admirandi hujus vel tranquillitatis vel securitatis, nisi ἀδιαφορίαν vocare malis, toto morbi tempore plurima quotidie amicis exempla dedit. E quibus unum quod in mentem nobis nunc venit, apud te dissimulare non possum. Solebam, quoties aliquid carmine aut sermone concepissem, minus occupato

cupato

cupato id recitare. Quæ res tantæ voluptati illi erat, ut plerumque quæreret, quid novi attulissem. Est Hagæ Comitis, vir nobilissimus, neque minus eruditionis, cum sit ipse eruditissimus, mire amans, Principi nostro à Secretis, Johannes Milander Pœderoyæ Dominus, qui cum exquisitæ formæ atque ætatis floridæ uxorem, ipse felix duxisset, nuptiali carmine amicum prosecutus eram. Uno mense circiter aut paulo amplius ante obitum, cum more solito languentem accessissem, maximo cum gaudio accepit venientem, & cum frigus unice intensum esset, togam promi jussit: quam cum puer attulisset, cruri suo periscelidem diripuit, ac ipse toga me accinxit, petiitque ut in cœna secum essem. In qua, quamvis æger, quamvis conclamatus, quamvis ab initio morbi nunquam de fine ejus dubitasset, sed & sæpius acerrime invectus in amicos esset, qui periculum extenuarent, aut spem vitæ facerent, quamvis denique omni cibo ipse abstineret & spectator cœnæ tantum esset, maxima hilaritate me excepit. Paulo antequam accubuissem mensæ, quia adlubescere videbam, carmen illi, quod conscripseram, prælegi. Quod cum placuisse sibi, ut solebat, plurimis testatus esset, Brevi, inquit, alterum Epithalamium scribendum erit. Cum tacerem, neque assequerer quid vellet; iterum, Josepho, inquit, Scaligero, & Aquæ Intercuti, vide ut alterum, Amice, scribas. Ita enim præter expectationem meam in re capitali sua lepide jocari solebat, ut nonnunquam, novum se Diogenem diceret, nam ut illum, ita se in dolio jam habitare, de ventre autem loquebatur, qui non parum prominere cœperat. Die quodam, cum mœstissimus ad ejus lectulum sederem, quod paulatim Solem istum nobis eripi, nec procul esse occasum ejus ex indiciis quamplurimis colligerem, postquam de nonnullis mecum libere egisset, aliquandiu me intuitus, Illud affirmare cuivis, inquit, tibi persuadere potes, Josephum Scaligerum neminem æque amasse ac Danielem Heinsium. Et utinam, quod sæpe dixi, Pater meus Julius te nosset, quam efflictim te amasset! Non ita multò post, die alio cum rediissem, & de valetudine interrogassem, Fili, inquit, Daniel, extrema vides. Vix dolori parsum. Corpus, ex assidua hac decumbendi consuetudine & morbi inclementia, exhaustum est. Manet idem vigor animi. Inimici mei si me videant, divinæ iræ hoc ascribant. Nosti quid de aliis jam divulgarint. Tu de his testari potes. Perge ut cœpisti. Et hoc age, ut memoriam illius qui tantopere te amat, sancte tuearis. Sed & Deus sine dubio te amat; Et amabit, quamdiu bona tua illi referes acceptum, quæ quo minus ostentabis, eo pluris erunt. Arrogantiam & fastum vita. Ab ambitione, quantum potes cave, & inprimis, ne adversus animi sententiam, illius causa quicquam agas. Quicquid in te est, illius totum est. Τέκνον φίλε οἴχομαι. Fuit tibi tuus Scaliger. Ego, cum ad voces illas aliquid pararem, ita linqui animo me sensi, ut in lacrymas effusus, quæ dissimulandæ coram eo erant, voci vix suppeditarem. Quare aliquantulum in proximum triclinium secessi, donec integer & mei compos, denuo me exhiberem. Paucis post diebus, cum ob causam sonticam, qui diuturniorem quoque morbum fore suspicaret, Lugduno Hagam, Haga Delphos profectus essem, & octavam circa horam domum rediissem, Ecce tibi subito & præter omnem expectationem, amicissimi Baudii privignum, qui jam in extremis versari Scaligerum significaret. Protinus venirem ac me illi sisterem.

rem. Addebat, petere hoc ægrum, & nonnulla de me illi, quamvis animam agenti, excidisse. Ego, quanquam nihil præter finem vitæ ab hoc morbo expectandum, & vidissem ipse, & amicos sæpe monuissem, tamen vehementer animo commotus, aut, ut loquar verius, ignarus mei, propere accurro. Ibi vero senem nostrum (quod ne jam quidem sine lachrymis commemorare possum) ὀλιγηπελέοντα καὶ μανοτυχὶ περὶ τὰ λοίσθια ὄντα, sine ullo sensu ægre trahentem animam, invenio, quæ paulatim per momenta singula, circa horam vero quartam matutinam, post supremas preces, penitus, & quidam ita placide defecit, ut sine ulla vel levissima mutatione, non tam expiraverit quam vivere desierit, cum tamen satis valide atque acriter, tanquam integer ætate ac primævus, horas plurimas cum morte colluctatus esset. Quod & Cæsari Parenti ejus (ob immensum credo & heroicum vigorem) evenisse, sæpius ex eo intellexi. Simul expirasse vidi, protinus ad lectulum accessi, ut defuncti oculos componerem; quos ultimo aspectu nostri satiare ante obitum desideraverat. Cæterum cum lachrymæ obstarent, hoc officium fidissimus œconomus prævertit: qui & ipse ingentem lachrymarum vim cum maximo clamore ac ejulatu, &, ut ille Socratis amicus in Phœdone, ἀναβρυχησάμενος καὶ ἀγανακτῶν, effundebat, qui, quo melior vir & hero fidelior semper fuerat, eo magis omnibus commiserationem ac lachrymas commovit: mihi vero animum excussit. Non enim, mi Isaaci, dubitabis, quid & quantum, solus pene, in communi hac calamitate amiserim, qui non nescis, quid & quantum ex assidua familiaritate tanti hominis, nisi mihi defuissem, proficere potuerim, quem ille ex omni juventute, quem tantopere diligeret, instrueret, formaret, cui omnia optima præciperet, ante annos aliquot elegerat, cui tot magnorum hominum favorem ac benevolentiam conciliaverat. Inter quos Amplissimum Thuanum, Nobilissimum Dousam, te præ cæteris, mi Causabone, semper habui. Nullus unquam huc legatus venit, cui non me sponte commendarit, apud quem non effusissime, nec pro tenuitate mea, sed pro ineffabili amore suo, de me verba fecerit, cum sine ullius commendatione, annos natus circiter octodecim, in urbe hac primo illi innotuerim. Inter prima tamen pono, quod ætatem nostram, adhuc lubricam ac fluctuantem, saluberrimis consiliis ac monitis direxerat: quod judicium de omnibus autoribus antiquis, candidissime quotidie communicaret. Inter ambulandum, cœnandum, prandendum, omnia de quibus dubitarem solveret ac expediret, quædam & de quibus dubitandum esset, callide dictaret ac suggereret. Nam plerique hodie ne dubitare quidem sciunt, quibus omnia contemnere ac nescire satis est. Omitto omnia majora quam in homine quæ semper vidi, quibus horis singulis interfui. Omitto tot acute dicta, tot heroicas omitto voces quas excepi ac notavi. Ut ab eo nunquam nisi ἔνθεος καὶ ὄντως θεοφόρητος discesserim: ἀνήκοος μὴ ἀπέλθοις, ὦ σεβάσμιον κάρα, ὅστις πάσαις παιδεύσεσιν ἐπὶ τῷ τέλει, κατὰ τὸν Πλάτωνα, ὄντος τὴν φύσιν μὲν δαιμονίου, τὴν χρῆσιν δὲ εἰς τὰ ἔσχατα καὶ ὑπὲρ πᾶν θαῦμα ἠκριβωμένου. Τῶν μὲν οὖν τότε τοῦ ἥρωος, ὦ φίλε καὶ θεῖε Κασαυβόνιε, ὧν καθ᾽ ἡμέραν σκέψεων ἐπαιδευόμην καὶ συνεχόμην, οὐ μόνον ἐν τοῖς κύκλῳ μαθήμασι προκόπτειν καὶ περὶ ὁδοῦ τι πεποιηκέναι εἰς μέλλον, ἐλπίδος ἕνεκα, τοσούτῳ ὅσῳ ἐκείνῳ οὐδεὶς σμικρὸν, τὸ ἔσχατον δὲ, ναὶ μὰ σὲ τὰ πρῶτα πάντων ὄντα, τὸ ἀπαιτηθὲν ἀπελθεῖν πρότερον μοι ἔδοξεν· ἐκείνου μόνου παρόντος, πάντα τὰ μαντεῖα καὶ χρη-

τήρια

σώματα οἴκοι ἔχειν καταλαμβάνων. Τὸ δὲ νῦν ἰδίᾳ πολλάκις πρὸς ἐμαυτὸν ὅτι οὐδεὶς ἐστερημένος εἰμὶ, καὶ ἐξ οἵων εἰς οἷα πεπτωκὼς διανοούμενος, ἀβίωτον μοι τὸν λοιπὸν νομίζω βίον. Denique, ut cum politissimo autore loquar, cum quo nemo lubentius quam ille loquebatur. *Lacrumo, quæ posthac futura est vita, cum in mentem venit Solitudoque.* Nam quæ aliquod solatium adferre nobis poterant & aliis adferre credo, ea maxime nos cruciant, cum non modo manum ejus quem tantopere dilexi, singulis diebus, in legatis ejus video & tracto, sed & nomen meum ea manu scriptum invenio. Tanta enim viri illius ingenuitas ac candor fuit, ut locorum emendationes quas ex tempore suggessi aut cum eo obiter communicavi, nomine apposito in margine expresserit. Quod in Herodoto, Hesychioque factum. Hæc nunc nobis totidem sunt cruces. Sed hæc hactenus. Quarto die, sine ulla, ut præceperat, exequiarum pompa, solis præeuntibus majorum insignibus, tanto omnium ordinum, omnium ætatum, tanto utriusque sexus concursu ac studio elatus est, ut viæ incedentibus angustæ, templum ab effusa multitudine occupatum esset. Ego, quanquam excusari maluissem, tamen exigentibus id à me Academiæ Curatoribus, ante omnia officii & pietatis ratione, qua sola excusari quoque potui, oratione publica à funere defunctum prosecutus sum: cujus conclusio lachrymæ fuerunt, quibus ἐμφατικώτερον quam voce cum præirem ipse, eas auditoribus expressi. Sepultus est in templo Gallico, vulgo D. Mariæ dicto, juxta locum ac subsellia è quibus conciones audiebat. Sepulchro suo verba hæc inscribi jussit:

JOSEPHUS. SCALIGER. JULII. CÆSARIS.
A. BURDEN. FILIUS. RESURRECTIONEM
HIC. EXPECTAT.

Ex quo modestiam divini viri, ex quo pietatem & τὴν ἀτυφίαν quod semper præ se tulit, facile agnosces. Monumentum illi publicum, aut potius Inscriptio, à Curatoribus decreta est, quam cum Oratione nostra & Epicediis accipies. Hic fuit exitus illius viri, quo majorem aut qui plura sciret, vix fuisse unquam, semper judicasti. Certe nunquam ætas ista, nunquam Academia hæc plus amisit: quia Academiam amisit, quod de eo olim Nobilissimus vir Janus Dousa Academiæ Curator publice testatus est. Hoc affirmare tibi possum, vos amicos ejus, qui ex scriptis eruditionem ejus æstimastis, vix vicesimam illius partem satis perspexisse. Præter enim omnium ætatum, & locorum, præter omnium temporum ac gentium historiam, præter omnium linguarum ac disciplinarum scientiam, quod maxime in eo semper admirati sumus, promptitudo fuit & memoria extemporalis: quæ tam bonum illi nomen erat, ut quæcunque legeret, teneret ac reconderet; de iis autem quæ recondidisset, quovis loco quovis tempore interrogatus responderet, non inter eruditos tantum, sed & inter eos, qui in Rebus publicis & aulis toti occupantur. Ut non modo res quæ quotidie geruntur, in Gallico præsertim regno, sed & singulorum qui aliquo in eo essent loco, instituta, mores, ingenium

nium ac consuetudinem, in numerato haberet. Quæ res Præsidem Janinum, cum hic esset, in stuporem dedit, qui deceptum se fuisse ab amicis affirmabat. Expectasse enim virum, ex eorum commendatione, eruditum: invenisse hominem qui nihil ignoraret. Nihil enim studiosi hominis, nihil ex umbra habebat. Forma eximia fuit: nisi quod collapsa tempora ac cava, sæpe materiem jocandi illi darent. Statura non tam alta ac procera quam mediocri ac habili: quod non nisi ex astantis alicujus qui procerus esset comparatione deprehendebatur. Oculis sagacibus, & qui illum animi vigorem præ se ferrent. Acutis autem adeo, ut vel minimos quosque ductus, minima quæque ac morosissima Orientis puncta atque apices, qui, ut nosti optime, aut offendunt vehementer oculos aut fugiunt, ad mortem usque assequeretur. Mundiciarum in cultu summam semper rationem habuit: ab omni illuvie & squallore ad supremam usque ætatem alienissimus, ut ne sordem quidem ullam aut capillum eminentem ferret. Barbam in Batavia sub senectutem tantum aluit: quæ & reliqua non parum commendabat. Nam in Gallia, quod optime amici ejus meminerunt, strictius tondebat, interim & radebatur. Valetudine haud parum firma etiam hic usus est, nisi quod de duritate alvi ac morositate sæpius conquereretur, ut non aliam mortis sibi causam fore apud me non semel auguratus sit. Interdum catarrho, nonnunquam & dolore coli tentabatur. Dentes, cum cætera constarent, raros habuit: aliquandiu ante obitum prope nullos. Ut panem siligineum, quo solo uti cogebatur, ægre conficeret, interdum vix confectum in stomachum demitteret. Sobrietatem & abstinentiam in victu (quo cum amicis exquisito, sed frugali, utebatur) solus cum esset, nimiam plerumque adhibuit. Ut in cœna sæpissime, postquam diem integrum in studiis fuisset, quod inprimis in conficiendo nobilissimo Inscriptionum Indice, evenisse illi sæpius recordor, nihil præter paucas passulas & exiguum diluti gustaret: plerunque Batavorum aqua tenuiter cum frugibus cocta, ex more hujus populi, contentus, quod non dubito, quin stomacho senili, hominis præsertim Galli, plurimum nocuerit. Amicitias ut sancte semper coluit, ita paucos amicorum loco habuit. Pauciores admiratus est, sed eos vehementer. Ut occasione qualibet eorum meminisset: ipse candidissimus, & ab omni adulatione aversus, nisi quod non minus improbos odisset, quam præclaros homines admiraretur. Et neutrum dissimulare potuit. Nam ingenio ut vivido & igneo, ita heroico & aperto erat. Ut sæpe cum adessem, de illo Philoctetæ apud Sophoclem (quem æque ambo mirabamur) cogitarem:

Ἔφυν γὰρ οὐδὲν ἐκ τέχνης πράσσειν κακῆς,
Οὔτ' αὐτὸς, οὔθ' (ὥς φασιν) οὐκφύσας ἐμέ.

Iræ incontinentior, sed placabilis erat. Injurias non paucas fortiter tulit. Conditionibus ex Gallia honestis huc vocatus fuerat: quibus cum diutissime reluctatus esset, neque tamen contemptum quorundam evaderet, qui non alia de causa eum oderant nisi quod tantus esset, magno animo contempsit. Et cum aliquando quædam ejus generis quæ mihi evenissent, apud eum cum dolore depromerem, adducta fronte, Filii, inquit, Dei sumus: exules sumus: libertatem maximam hic consecuti sumus, quid ulterius deberi nobis putas?

putas? Tantum vellem, ut vel quidam eum irritassent parcius, aut ipse rarius eorum meminisset. Nam contemptu vindicari poterant. Famam enim, eruditionem, mores, ingenium, ut longe supra cæteros evexerat, ita longe ab imperitorum contemptu & laudibus in tutum receperat. Quorum male dicta ægre si feras, finem suum consequuntur: spreta, aut si risu ulciscaris, exolescunt & infamiam autoribus relinquunt. Adde quod responso serio & gravi magis irritantur. Sane ex omnibus quos eruditionis causa habuit infensos, nemo fuit, qui, non dicam, paria in maximis cum eo fecerit, sed qui tria Publii monosticha, quæ me in stuporem sæpius dederunt (neq; ignoro quid tu judices) aut duo Dionysii Catonis disticha, eadem venustate hactenus repræsentaverit. Probitate, pietate, castitate, vitæ temperantia, contemptu fortunæ, à qua semper generositate animi ac magnitudine se vindicavit parem non habuit. Nobilitatem adversus quam aliquid licere sibi voluit improbitas, non scriptis tantum, sed & vita, quotidiana consuetudine, moribus, gestibus, verbis singulis, præclarissime tutatus est, quæ invicta argumenta sunt. Majestatem enim nemo mutuatur, sed exhibet. Et ut vixit, sic decessit. Amicorum omnium, inter cæteros & tui, ut ex Raphelengianis viris doctissimis probissimisque, quos supremam voluntatem suam exequi voluit, præcepit, rationem habuit. Cæteris, τὸ κλαίειν καὶ οἰμώζειν reliquit. Pædagogica ingenia ad arrogantiam ac ostentationem nata, odio fatali prosequi solebat, neque unquam inter suos habuit, quibusdam domo & familiaritate sensim interdixit. Atheos, & qui de verbo Dei parum reverenter loquerentur aut sentirent, odio inexpiabili prosequebatur, quos severitate vultus & intuitu aversabatur, ut ne mentionem quidem ferret. Et non unum novi quem ex vultu oderat, qui & postea judicium illius confirmarunt. Plurima denunciavit nobis quæ quam plurimis post obitum illius annis exitus probavit, quod diebus prope singulis in multis experimur. De calamitate Reipublicæ postrema ac recentibus his malis, quorum vix initia videmus, plurima prædixit: quæ quo eventura sint expecto. Versiculos non paucos, senex, admodum invitus ac quorundam importunitate victus, edidit, quos senium spirare ac languere querebatur. Nos & Græcos vere & Romanos esse scimus, nam hoc proprium habebat. Jambi enim, quos edidimus, Morales, sicut sponte scripsit, ita extra aleam ponendi sunt. In quibus τὸ ἠθικὸν καὶ δεινὸν, splendide ἐπιπολάζει. Græcos, paucos numero quos scripsit, ab antiquitate scriptos dicas. Nam quos vellet ex antiquis, ut volebat, exprimebat. Expedite & prompte, sed indifferenter Latine loquebatur. Quod initio molestum illi erat: quia Galli lingua sua sæpius utuntur. In Epistolis quas concitatior aut tanquam editurus scripsit, admirandus splendor καὶ αὐτοφυὴς δεινότης, vere ei propria, resplendet: ut ex magnitudine fortunæ suæ & Scaligerorum dignitate loqui videatur. In cæteris quæ ad amicos & ex tempore scribebat, summa castitas sermonis & simplicitas elucet. Nam & raro circumducit, & nominibus plerunque verba singula subjungit, quod quemadmodum exiguam, ut Rhetores loquuntur, compositionis curam arguit, ita nihil minus quam anxietatem testatur, & interdum maxime est inimitabile. Quanquam de idiotismis ejus scio quid inepti homines objecerint, noluisse tamen edi omnia, quæ ita scripsit, cætera evincunt. Autorem nullum Græcum aut Latinum legit, quem non πρὸς ἀθέτησιν & designandam culpam, obelo notavit. Sed & locorum

locorum emendationes, & interdum δεινὰς χρήσεις, & μαγνήσεις λέξεις, & τὰς συμφωνίας, tam quæ res quam voces spectant, & τὰς μεταφοράς, aliaque id genus, sedulo in margine aut calce libri quem legebat, semper designabat, quales habeo non paucos. Testamentum bis condidit: semel ante annos aliquot Latine; semel, ac postremo, Gallice, non paucis immutatis, quo & discessit. Nam ne veteri discederet periculum non erat, quia voluntatem suam ut nonnunquam, quod jam dixi, immutabat, sic mutatam semper testabatur. Scripta propria & Patris, quæ adhuc imperfecta erant, aut quæ edi alia de causa noluit, in publica Bibliotheca, cui præsum, servantur. Quæ vero edi iterum voluit, aut emendata reliquit, fidei meæ credidit. Inter reliqua sunt & πολυθρύλλητοι illi Julii Scaligeri in libros De Historia Animalium Aristotelis Commentarii, de quibus ipsa verba hic ponam: *Schedia Patris mei in dolio condidi, una cum Commentariis ejus in libros Aristotelis De Historia Animalium, quos maximi fecerim à Danielo Heinsio accurate recenseri, & Prolegomenis præmuniri, ut ita in publicum emittantur: quod ut faciat, eum etiam atque etiam rogo. Quod si quid obstiterit, quo minus Heinsius illam editionem præstare possit, tunc illi Commentarii intra Bibliothecam publicam contineantur: donec idoneus reperiatur qui editionem illam digne curare possit.* Quæ in utroque testamento sic leguntur. Atque in hoc opere non minus diligenter quam sollicite versari cœpimus: quantum tamen hactenus colligere potui, plura sunt, vel transposita, vel mutila, vel alieno loco posita, vel nondum absoluta, quam ut sit speranda editio. Quod non ignorasse τὸν μακαρίτην existimo, qui non semel hoc nobis confessus est. Ut vehementer mirer, cur sperare ab alio voluerit, quod tanto ipse temporis spatio pro deplorato habuit. Non quin edi possit, sed quod in tanti viri opere, non pauca, vel aliena, vel ab ipso nondum expolita, ideoque existimatione tanti hominis indigna, sæpius edenda essent. Quod non temere ipsi committemus, qui non ignoramus, quantum permiserint sibi, quantum maximorum hominum existimationi detraxerint, qui posthuma eorum scripta divulgarunt, quod Cujacio & aliis hoc tempore evenit. Utinam adessem tibi! Multum opera, consilio, eruditione, ac judicio, juvare nos posses. In hoc opere præsertim, in quo multa sunt δαιμόνια & plane tali viro digna, qui nusquam tam libere, ab Aristotele, quem solum semper coluit præ reliquis, dissensit. Habes, vir maxime ac amicissime, non modo nisi fallor quod optabas, sed &, quod fortasse nolles, omnia ἀτέχνως, καὶ καθωμιλημένως, ut in mentem quæque veniebant. Restat, ut uterque nostrûm firmiora, partim quidem è memoria virtutis tanti viri, partim ex amore ejus, quo, dum viveret, nos prosecutus est, solatia petamus, ita enim magis nos conjungi puto. Nam ut alterum præ reliquis dum vixit admiratus est, ita alterum tenerrime dilexit. Vale, & amare me, ut soles, perge, ô maximum ætatis nostræ decus, & qui omnium judicio, sublato ex humanis rebus illo Sole, Rex & Princeps rei literariæ relictus es. Lugduni Batavor. XXVIII Martii clↃ Ↄc IX. Iterum Vale. Et ut cum Amplissimo Thuano, hæc communices, à te peto, qui & quanti fecerit τὸν μακαρίτην & me amet, satis nosti.

Meminit hujus Epistolæ Jacobus Augustus Thuanus libro De Vita sua II his verbis: *Cum eo erat Silvius Josephi grandior natu frater, ad quem Julius Pater poeticam scripsit, homo bonus, neque illiteratus, qui Commentariorum Patris in libros*

libros Aristotelis De Historia Animalium mentione injecta, rogatus fuit à Thuano, ut eos recenseret, nec diutius publico invideret. Quod & ille in parte fecit, libro decimo publicato, quem Jo. Stephano Durantio Senatus Tolosani primario Præsidi dedicavit. Certe, post Silvii obitum in Josephi manus venerunt, qui eos secum in Batavos asportavit, & Danieli Heinsio alumno suo moriens vulgandos reliquit. Sed ita confusos & incastigatos, sicut ipse postea Heinsius ad Casaubonum scripsit, ut de eorum editione desperetur.

JOSEPHI SCALIGERI Opera Impressa.

Animadversiones seu Notæ in Senecæ Tragœdias 8°. *Lugd. Bat.* 1611. & 1621.
Com. & Castigationes in Virgilii Appendicem & Vitam, & veterum Poetarum Fragmenta 8°. *Lugd. Bat.* 1595.
Conjectanea in Varronem de re Rusticâ, & Notæ in Librum de Linguâ Latinâ 8°.
Castigationes in Valerium Flaccum.
Castigationes in Sect. Pomp. Fest.
Elenchus Trithesii Nicol. Serarii.
Ejusdem in Scaliger. Animadvers. Conf.
Notæ & Castigationes in Eusebii Chronicon Fol. Amstelod. 1658.
Elenchus utriusque Orationis Chronologicæ Dan. Parei.
Conjectanea in Nom. Dionysiaca.
De Emendatione Temporum, & Veterum Græcorum Fragmenta, cum Notis Fol.
Commentarii in Ausonii Opera 8°.
Cyclometria Elementa duo cum Appendice.
Opuscula diversa Græca & Latina cum notis in aliquot veteres Scriptores.
Emendationes ad Theocriti, Moschi, & Bionis Idyllia 8°.
Libellus Hippocratis de Ossibus cum Notis.
Epigrammata & Sophoclis Ajax Lorarius 8°.
De Scaliger. Famil. Discurs.
Jambi Gnomici 8°.
Florilegium Epigrammatum Martialis, cum Versione Græcâ.
Comment. in Catullum, Tibullum, & Propertium 8°.
Dissertatio de re Nummaria 8°.
Notitia Galliæ.
Poemata Omnia 8°.
Castigationes & Notæ in Manilii Astronomicon 8°.
Epistolæ Omnes.
Scholia ad Erpenii Proverbia Arab.
Diatriba de Arte Critica.

VITA

HUGONIS GROTII.

FUISSE ante secula aliquot plures in agro Delphensi, vulgò Delphlandia, illustrium familiarum arces, seu domos gentiles, quæ per injurias bellorum, tam finitimorum, quàm civilium, partim incendiis, partim devastationibus periêre, apud eos constat, qui illorum temporum res scriptis suis complexi sunt. Neque dubium illis est, fuisse inter eas & arcem Crayenburgiam, cognomini genti propriam, Delphos inter & Hagam sitam ad orientem illius fossæ, quæ Corbulonis creditur & Lugdunum Batavorum ducit, eodumque vel non longè ab illo loco, ubi hodie ea conspicitur domus, quæ Crayenesta vulgò dicitur, & à viro amplissimo Herberto Beaumontio, Proceribus Hollandiæ & Westfrisiæ à Secretis, possidetur. Ut & hanc domum, Crayenburgicam puta, illam fuisse, ex qua originem suam traxit, vel potiùs una eademque cum illa fuit ea familia, quæ hodie Grotiana dicitur, ex non obscuris indiciis colligitur, desumto Grotii nomine ex Belgico *de Groot*, quod propriè Magnum significat, & jam quadringentis abhinc annis illi familiæ inditum fuit ob eximium aliquod, uti credibile est, in patriam meritum; nam fuisse eos jampridem, qui ex eo stemmate nati sunt, ut patriæ suæ amantissimos, ita & juris publici strenuissimos, vel cum periculo suo assertores, ex publicis monumentis satis constat. Hi; destructâ cum pluribus aliis arce Crayenburgiâ, cùm tutiores sibi sedes quærerent, in proximam tandem urbem, Delphos dictam, se recepere, ibique honorificè excepti, & ad primarias urbis dignitates admissi, perceptos honores, sub eodem Magni cognomento in posteris suis ad ætam usque nostram continuavere, retentis semper Crayenburgicæ gentis insignibus, quæ etiamnum familiæ Grotianæ, & quidem ei soli propria sunt, tanquam certissimis originis suæ documentis. Ex hac progenie ortus Hugo Grotius, apud Belgas, *de Groot*, natus est in urbe Delphis Batavorum, quæ inter primas est earum civitatum, penes quas esse jus supremæ in Hollandia potestatis, extra controversiam est. Natalis ei fuit dies decimus mensis Aprilis anni millesimi quingentesimi octuagesimi tertii, resurrectioni Dominicæ eo tempore sacer. Patrem habuit Joannem *de Groot*, ejusdem urbis Consulem, & Academiæ Lugduno-Batavæ Curatorem, ad quem exstant Lipsii Epistolæ, illustris Viri Jani Dousæ versus, & non pauca aliorum monumenta ejus nomini inscripti. Matrem habuit Alitam ab Overschie, ex primoribus ejusdem civitatis ortam.

AVUS

Avus ei fuit ille Hugo *de Groot*, qui ex illustri Cornetziorum gente prognatus, primus Grotianum nomen in familiam suam transtulit. Quippe cùm circa annum trigesimum seculi decimi quinti in Diderico *de Groot* ejusdem itidem civitatis Consule, & non paucis deputationibus satis claro, defecisset stirps masculina, filia ejus Ermgarda *de Groot*, domûs satis opulentæ hæres, viro Nobilissimo Cornelio Cornetzio, qui genus suum ex ea Cornetziorum prosapia ducebat, qui sub Ducibus Burgundiæ ex Gallia in Belgium migraverant, nuptura, matrimonium non iniit, nisi factâ conditione, ne, qui ex eo nascerentur masculini sexûs liberi, alio quàm Grotiano nomine nuncuparentur; ita natus Hugo *de Groot*, ejus Hugonis, de quo loquimur, avus, vir supra quam ea tempora ferebant, Latinarum, Græcarum & Hebræarum quoque literarum sciens. Utriusque familiæ Grotianæ scilicet & Cornetzianæ, nomina, insignia, facultates & honores conjunxit, redintegratisque in eo pristinis Grotianæ domus dignitatibus, quæ jam ante tria secula in ea familia velut hæreditaria fuerant, & in parentem ejus, extra Hollandiam natum, conferri non potuerant, Senatoria & Consularia munia magno cum populi applausu accepit & gessit. Uxorem duxit Elselingam Heemskerkiam, ex ea Heemskerkiorum domo ortam, quæ antiquitus inter nobilissimas Hollandiæ habita, præter alios eminentes viros & Jacobum Heemskerkium patriæ dedit, qui rem strenue gerendo ad Calpen occubuit. Per liberorum suorum matrimonia nobilissimis etiam domibus, ut sunt Almundana, veniens è Toparchis Stridenis in Hollandia, Renessia atque Utenengia apud Trajectinos se innexit. Sed ut ab avo ad nepotem, id est, Hugonem nostrum redeamus; vix credi potest, quàm ingentia à prima infantia sua liberalis indolis, eminentis spiritûs, & indefessæ industriæ specimina dederit: neque à parente viro literatissimo in tanta spe neglectus, sed ante septimum ætatis annum præceptoribus erudiendus datus, tantos apud eos profectus fecit, ut ante nonum vitæ suæ annum versus fundere inceperit, ante duodecimum in Academiam Lugduno-Batavam deductus fuerit, ubi non tantùm Philosophiæ, Astrologiæ & Matheseos, sed & Theologiæ, & Jurisprudentiæ tam fidelem navavit operam, ut tribus annis ibidem transactis, omnibusque, quibus se applicuerat studiis absolutis, vix quindecennis in comitatum Illustrissimi viri Joannis Oldenbarneveldii Reipublicæ Hollandiæ Assessoris, & ad invictissimum tunc Principem Henricum Magnum Legati in Galliam proficiscentis se dedit. Ibi gradum in Jure consecutus, & ab Augustissimo Rege non torque tantùm aureâ, sed & effigie regiâ, ob incomparabilem in ista ætate eruditionem donatus, ingentem sui & profuturam aliquando existimationem reliquit; in patriam reversus forensibus se rebus admovit. Ante decimum septimum ætatis annum causas publicè egit, & ante vigesimum quartum ad Fisci advocationem ab Hollandiæ Zelandiæque Ordinibus vocatus est. Eo in munere tantâ se prudentiâ, curâ atque integritate gessit, ut non tantùm auctum ei à Proceribus Hollandiæ salarium, sed & ultrò in superiore Judicum consessu locus promissus sit. Sed ad altiora natus, & Majorum uti apparuit exemplo, rebus publicis destinatus, vacantem per obitum Eliæ Oldenbarneveldii, qui fratri Joanni Oldenbarneveldio tunc Procerum Hollandiæ Assessori in hoc munus successerat, adsessuram Civitatis

 Rotteroda-

Rotterodamensis à Rectoribus ejusdem urbis, quæ secundum Amstelodamum plurimum in ærarium publicum confert, oblatam ex amicorum consilio & assentientibus Hollandiæ Proceribus, accepit anno post mille sexcentos decimo tertio, & ætatis suæ trigesimo. Diviserat jam tunc temporis, non plebis tantùm, sed & Magistratuum, Procerumque animos, orta ante annos aliquot de prædestinatione & annexis ei quæstionibus controversia, aliis absolutam ex Joannis Calvini, aliis conditione subnixam ex Erasmi, Castalionis, Philippi Melanchthonis & aliorum sententia amplectentibus. Fovebaturque non Pastorum tantùm, sed & aliorum hominum res novas molientium artibus ea dissensio, adeò ut non obscurè pateret, magni aliquid per discrepantias illas tentari & non minùs Reipublicæ quàm Ecclesiæ vim intendi: quibus perpensis & collatis cum iis, quæ in casu non absimili Lycestrianis temporibus agitata erant, oblati sibi ministerii functionem exercere recusavit vir perspicacissimus, nisi sub conditione, ne in potestate Magistratûs Rotterodamensis foret, eum unquam invitum ab eodem removere. Hac lege initam adsessuram tantâ diligentiâ tantâque fidelitate exercuit, ut neque legitimi, id est, veteres, neque novi Magistratus quidquam in ministerio ejus invenerint, quod carpere aut accusare possent. Per eam functionem non in conventum tantùm Ordinum Hollandiæ introductus, sed & pars factus est consessûs Curatorum Reipublicæ, qui velut vicariam Ordinum Hollandiæ potestatem exercent, eorumque nomine, & Fœderatorum Conventum frequentare solent. Cùmque jam ante annos aliquot in gratiam navigationis Indicanæ de jure istius commercii libellum scripsisset, maximæque super ea re contentiones Anglos inter &
1613. Batavos mercatores ortæ essent, componendis eorum controversiis, in Britanniam missus est; ubi & ab ipso Rege Jacobo sapientissimo sui seculi Principe, & ab eruditis ejus insulæ viris non exigua benevolentiæ signa accepit, propioremque amicitiam contraxit cum viro doctissimo Isaaco Casaubono, quem hactenus non nisi per literas suas coluerat. Gliscebant interim crescebantque indies super diversitate dogmatum discrepantiæ. Jam pervenerant factiosæ dissensiones à Pastoribus ad plebem, à plebe ad Magistratum, à Magistratu ad Ordines Hollandiæ veros & summos Reipublicæ Rectores, ab Ordinibus ad Principem Mauritium, (cujus parens Gulhelmus Arausionensium Princeps in eadem præfectura constitutus, quoties ad eum similes de Religione quæstiones delatæ erant, semper testatus erat, earum cognitionem non ad se, sed ad Ordines cujusque Provinciæ pertinere;) à Mauritio ad Delegatos fœderatorum, quibus nihil juris esse in singularum nationum subditos, jam sæpe demonstratum erat, & demonstratum est apertiùs, nemine postea contra nitente. Neque deerant inter ipsos Magistratus, ipsosque Reipublicæ Proceres, qui incontestabile in res Ecclesiasticas Ordinum Hollandiæ arbitrium ad eosdem Delegatos deferrent. Illi auctoritate Principis Mauritii nixi, omnia jura in se trahere, Proceres Hollandiæ, qui plus quàm dimidiam partem subsidiorum in ærarium publicum conferebant, quorumque opibus nonnulli eorum ad commune fœdus perducti erant, subditorum instar habere, optimum & fidissimum quemque è sede Magistratûs depellere, Oldenbar-
29. *Aug.* 1618. neveldium, Hogerbetium & Grotium hunc nostrum, illum universæ Hollandiæ, horum alterum civitatis Lugdunensis, alterum Rotterodamensis Assessores,

fores in custodias trahere, delegatos illis judices dare, illegitimo modo accusare, indefensos damnare; Oldenbarneveldium septuagesimum secundum ætatis annum agentem capitali supplicio plectere, reliquos duos ad perpetuos carceres mittere, & omnia eorum bona publicare: nitentibus contra & vim auctoritati suæ inferri frustra clamantibus ipsis Hollandiæ Ordinibus, donec optimis quibusque à muneribus suis dimotis, novisque in eorum loca contra leges impositis, omnia pro libidine eorum agi cœpêre qui istius novitatis auctores erant. Ita captus Hugo Grotius, vir innocentissimus & patriæ suæ, libertatisque publicæ amantissimus, postquam novem per menses detentus Hagæ fuisset, eorumque sex elapsi essent in conquirendo infensissimos quosque, quibus judicum munus tutò committerent, tresque reliqui in formandis accusationum capitibus essent conjuncti, interdicto interim uxori, liberis, parentibus, consanguineis & amicis, ne adire, alloqui, aut ullum operam præstare captivo, quamvis periculose ægrotanti, ne quidem coram ipsis judicibus liceret. Damnatus tandem ad carceres perpetuos, bonaque ejus publicata sunt. *18. Maji. 1619.* Quod cùm ostensum judicibus esset per leges patriæ non licere, nisi in damnatos Majestatis, anno post latam sententiam pronuntiatum ab iis est, sibi, dum ferrent sententiam, nullam aliam mentem fuisse, quàm Grotium, aliosque Majestatis fuisse reos. Inde Lupesteynium Hollandicæ ditionis castellum in *6. Jun. 1619.* confinio Geldriæ inter flumina Mosam & Vahalim situm, finiendæ in pedore carceris vitæ transportatur. Ubi postquam ultra sesquiannum sustentatus bonis uxoris, aspernantis judicum largitionem, qui vicenos & quatuor in diem asses alendo captivo, totique ipsius familiæ assignaverant, studiis præcipuè impendisset, plurimasque ab iis, qui custodiæ ejus præerant injurias perpessus fuisset, tandem Dei Opt. Max. indignam viri sortem miserantis beneficio, & uxoris Mariæ Reygersbergiæ, ex primariis Zelandiæ familiis ortæ, Petrique Reygersbergii Veriani Consulis, qui non inutilem Patriæ & Nassaviæ domui navaverat operam, eamque ob causam Lycestrianis temporibus ab inimica factione ejectus oppido exulaverat, filiæ, virilis animi, & supra sexum sapientis Matronæ, operâ pristinæ libertati redditus est; inclusus quippe cistæ quæ transportandis libris jam aliquoties inservierat, & à custodibus ipsis in navem deductus Gornichemum proximum castello oppidum vectus, & in domum delatus est optimi ibidem civis Davidis Daetzelarii, dignissimi vel ob *22. Mar. 1621.* hoc unum in perditissimis temporibus factum, cujus nomen omnibus bonis innotescat. Ibi sumtis cœmentarii cujusdam vestibus, primùm Antuerpiam, inde Lutetiam se recepit, ubi per absentiam Regis ab ipsius Ministris, postea & à Rege ipso benignissimè exceptus, & annuo donativo honestatus, sedem quieti & studiis suis posuit, semper intentus patriæ & popularibus suis, ubi quid negotii illis apud aulam eam esset, consilio, operâ, & quâ pollebat apud nonnullos Ministros regios gratiâ inservire ac prodesse; quamvis non ignoraret, eos, qui ibi res Fœderatorum curabant, nihil intentatum relinquere, quo Regis animum ipsi infestum redderent, sed frustra laborabant apud Principem nihil ignorantem eorum, quæ annis cIↃ IↃc xc I I I & cIↃ IↃc x I x in Hollandia acta erant: quin dixisse non semel fertur, mirari se virtutem hominis, qui tam malè in patria habitus, non desineret tamen ei, subditisque ejus benè velle, imò quocunque etiam posset modo benefacere. Primum operum, quod

quod post receptam libertatem edidit, fuit Apologeticus sive defensio, non tam sua, qui non potuerat peccare in exsequendis iis, quæ sibi à Superioribus suis mandata erant, quam eorum, qui legitimo modo creati, legitimo jure Reip. Hollandicæ annis decimo octavo & nono præfuerant. Quo comperto Fœderatorum Delegati, neque ignorantes suas in eo libro artes, illatamque Hollandiæ vim detegi, cùm nihil haberent, quo expressam in eo veritatem redarguere aut refutare possent, usitatâ jam diu violentiâ utentes, proscriptionibus eum persecuti sunt: quod brutum fulmen, cùm per Christianissimi Regis tutelam, qui eum in fidem suam receperat, evanuisset, nihil aliud eo actum est, quàm quod Grotio vita securior reddita, typographorum eos libros vendentium duplicatum lucrum, & aucta adeo sit legentium curiositas, ut, defæcatis multorum regentium oculis, eorum auctoritas non tantum publica, sed & in conventu ipsorum Procerum, imo & contra ipsos Fœderatos postea valuerit. Mansit ibi per annos undecim, amatus universim, consultusque sæpe à Prioribus regni super rebus maximi momenti. Donec pertæsus vitæ nimis otiosæ, postquam plus semel ad ministeria publica, non à Serenissimo tantùm Daniæ Rege Christiano Quarto, sed & à Gustavo Magno vocatus esset: certus sedes mutare, primum in patriam redire constituit, ubi mortuo Mauritio Arausionensium Principe, frater ejus Fredericus Henricus ad gubernaculum Reipublicæ admotus, non mitioris tantùm regiminis, sed & pristinæ in administranda Republica libertatis spem dederat, ipsique jam pridem Grotio animi sui affectum per literas testatus erat, credebaturque à non paucis, quæsiturus sibi gloriam ex tanti viri tam injustè damnati in integrum restitutione; sed ut plerumq; apud animos eorum, qui Principum consiliis præsunt, utilia honestis prævalent, neq; deessent qui ipsi ante oculos ponerent, quàm periculosum rebus suis foret, hominem, tam pertinaciter libertatis ac patriæ suæ amantem, iterum ad Rempublicam admittere, potentiæ suæ quàm existimationi consulere maluit, & Proceribus super mansione Grotii, in Hollandiam reversi circa finem anni CIƆ IƆC XXXII deliberationibus, iis accessit, qui interdicendam illi in patria habitationem opinabantur: ita coactus iterum patriâ suâ excedere illustris exul Hamburgum Hanseaticarum urbium præcipuam se contulit, mansitque ibi, captus amœnitate loci, & affluentium undique eruditorum virorum allocutionibus, donec, post multas diversorum Germanici Imperii Principum requisitiones honestis modis excusatas, tandem, sed mortuo jam Gustavo Magno, Reginæ regnoque Sueciæ operam suam sub nomine Consilarii Regis, & ad Christianissimum Galliarum Regem Ludovicum decimum tertium Legati obstrinxit. Sic iterum in Galliam reversus est, non tam
1634.
dignitate legationis, quàm eruditionis & virtutum famâ conspicuus. Invitis quidem & contra nitentibus, quos in patriâ habebat, adversariis, qui omnes vires apud Regem, ejusque Ministros intendebant, ne damnati apud se
1635.
hominis actiones per admissionem in eam dignitatem justificarentur; sed frustra, ut jam dictum est. Laborabant apud aulam, non ignaram eorum, quæ super hac re contra ipsius Regis consilia, toties per Legatos suos patefacta, apud Batavos acta erant. Neque adeò obscure scriptus erat ipsius Grotii Apologeticus, ut quenquam, vel mediocriter humanarum rerum gnarum, latere posset, quàm iniqua in eum sententia lata esset. Et tunc quidem officii sui crede-

credidit Rotterodamensis urbis Rectores acceptæ à se Legationis certiores reddere, quò scilicet liberati ab iis, quas cum eo pepigerant conditionibus, vacanti ab eo demum tempore urbis suæ adsessuræ providere possent: uti fecere, eligendo in ejus locum amplissimum ac disertissimum virum Simonem Beaumontium, Herberti Beaumontii, de quo supra locuti sumus, patrem. Mansit itaque ibi, & iis, à quibus, & ad quos missus erat pariter gratus, præcipuum tempus suum impendebat partim ministerio Legationis, partim studiis, partim allocutionibus eorum, qui videndi eum & consilia sua cum eo sociandi gratia ab omnibus Europæ partibus confluebant. Omnibus fores, omnibus mensa, omnibus officia ipsius patebant, ne iis quidem exceptis, quorum parentes, post multas illatas ipsi injurias, & carceris & exsilii authores fuerant. Ibat in annum undecimum ejus Legatio, cùm Majorenni jam & ad Regni administrationem vocatæ Christinæ Gustavi Magni filiæ ministerii sui rationem redditurus in Suediam proficiscens Grotius per Hollandiam iter carpsit, jamque Rotterodamum veterem habitationis suæ sedem pervenerat, magno ibi civium applausu & favore exceptus, cùm inimici non contenti iis, quibus eum tamdiu persecuti opprobriis & injuriis erant, obire suarum partium domos, quos poterant ad se trahere, omnem lapidem movere, ne Ordines Hollandiæ, tunc fortè congregati, per terras & urbes suas transire Grotium impunè paterentur: sed mutata erat rerum facies. Plurimi eorum, qui anno CIↃ IↃC XVIII statum Reip. concusserant, jam è vivis decesserant, nonnulli eorum, qui eodem anno à dignitatibus suis dimoti fuerant, moderatione Principis Frederici Henrici revocati ad pristina ministeria erant, quique novi ad Remp. accesserant, ut factionibus non interfuerant, discernendæ veritati magis capaces erant. Ita factum est, ut referenti in conventu Procerum Hollandiæ Jacobo Catsio, eorum tunc adsessori, quid sibi super ea re dictitatum esset, responsum à Proceribus sit, vano timore liberaret homines, nimium meticulosos, ipsis curæ fore, ne quid Respublica detrimenti caperet. Amstelodamum interea pervenerat Grotius, inde Hamburgum petiturus; neque enim affectabat ullis se civitatibus videndum præbere, nisi quarum transitum evitare non poterat. Consulatum in ea civitate eo tempore obtinebant viri sapientes & moderati Petrus Hasselarius, Andreas Bickerus, Gerbrandus Pancratius, & Guilhelmus Backerus, qui de adventu in urbem suam Grotii certiores facti, neque dissimulare cupientes, quanti facerent virum, tam solidè eruditum, tam bene de patria meritum, tamque illustri per totum terrarum orbem famâ celebrem, sine cunctatione eum adiere, optima quæque officia ei obtulere, publico convivio excepere, & navem itineri ipsius aptari curavere: ita rursum patriâ nunquam sibi postea videndâ excessit vir excellentissimus. Hamburgum maritimo, terrestri itinere Lubecam petens, honorificè à Magistratibus utriusque civitatis exceptus fuit. Inde Wismariam Pomerani Ducatus oppidum, Suedicis præsidiis occupatum, pervenit. Erat eo tempore non longè ab ejus portu cum ingenti classe Wrangelius Comes, Regni Suedici Archithalassus, qui de adventu tendentis in Suediam Grotii certior factus, continuò navem bellicam, promovendo ipsius itineri, ad eum misit, eâ Calmariam Grotius venit, inde Holmiam petiturus; quo comperto Regina, quæ tunc fortè Upsaliæ erat, magnoque jam diu videndi Grotii desiderio tenebatur,

tur, reditum suum in eandem urbem, Imperii sui sedem, properavit. Postera die ad alloquium Reginæ admissus Grotius, postquam multa, rebus ac tempori convenientia, disseruisset, Legationis suæ partes exposuit actionum suarum rationem reddidit, pro favore tamdiu percepto gratias egit, dimissionemque à ministerio suo petiit. At Christina, ut erat omnium rerum cognitionem suam merentium, gnara, literarumque & literatorum amantissima, ipsiusque Grotii, editorumque ab eo operum perspicacissima æstimatrix, reliquæ orationis ipsius capita benigniter, ad ultimum, ubi de dimissione sua locutus erat, non nisi per ambages respondit. Adeò ut non obscurè pateret circumstantibus, mentem Reginæ esse, Grotium apud se detinere, propiusque consiliis suis admovere: sensit hoc & ipse Grotius, neque dubitavit hoc unum sufficere ad irritandam invidiam illam, quam à principio adventûs sui in nonnullis Regni Proceribus animadverterat. Quare, cùm nihil minùs propositum ei esset, quàm in ea terrarum parte habitationis suæ sedem figere ubi non minùs cum ingeniis hominum tam malè sibi volentium, quàm cum aëris inclementia luctandum quotidie foret, non destitit coram Regina, quoties ad eam accederet, dimissionem suam & veniam ad suos revertendi efflagitare. Illa, quæ neque diversas terrarum regiones, neque discrepantes hominum mores ignorabat, eoque minùs dubitare poterat, quàm difficile esset, animum non avaritiâ, non ambitione distractum, sed solis studiis & virorum eruditorum collocutionibus contentum, ex eo, sub quo tamdiu respiraverat cœlo, in eam mundi plagam trahere, quæ vix ipsi, ibi natæ, ibi educatæ, ibi regnanti, imo ne vix quidem placeret, statuit tandem desiderio ipsius morem gerere, virumque non malè de se meritum, laudibus, muneribus, singularisque affectûs demonstrationibus cumulatum dimittere: ita, quamvis ægrè consentiente Reginâ Holmiâ decessit Grotius, corpore jam minùs validus, contractâ, uti credebatur, infirmiore valetudine, partim ex tædio tardati tamdiu itineris, partim ex rigore aëris, minùs naturæ suæ convenientis: sed sperabant, qui ei aderant, tam validam in eo futuram spem revisendæ propediem conjugis & familiæ suæ, ut præcipuam partem doloris, quam ex eorum absentia contraxerat, dissipare posset. Cœlo sereno, ventisque satis faventibus è portu Dalerensi solvit navis, quæ transvehendum Lubecam Grotium susceperat, sed brevis fuit illa aeris serenitas, sequenti quippe die vehemens tempestas contrahere vela jussit, ingravescensque magis magisque circa vesperam majorem malum disjecit, ejusque pondere submersum penè navigium, adeò contrariis undique ventis concussit, ut fracto & altero malo tandem ad oram Cassubiæ lacerum & perfluum litttori impegerit. Octavo, postquam è portu solverat, die, descendit in arenam cum comitatu suo Grotius, non longè à vico Lyba dicto, decem & quatuor milliaribus Germanicis à Dantisco sito, non minùs animo, quàm corpore æger: cùmque ne unum quidem diem curando ac reficiendo corpori à festinante ad suos redire animo obtinere posset,, rustico, quod ægrè ibi nactus erat, vectabulo, iter per medios imbres & ventos continuavit per aliud octiduum, donec consumptis per nimias agitationes & lassitudinem viribus, tandem Rostochium pervenit, & lecto non resurrecturùs incubuit. Postero die accersitus ad eum venit Medicinæ Doctor Stockmanus, qui pulsu venæ observato ejusque debilitatem soli lassitudini

imputa-

idem sequenti die rediit, auctamque debilitatem, sudoremque lethalem, & reliqua deficientis naturæ signa agnovit, actum esse de ejus vita, jamque in agone mortis versari pronunciavit, in eo cùm esset statu circa nonam vespertinam vocatus ad eum accessit Theologiæ Doctor ac Professor, nec non Verbi Divini ibidem Minister Joannes Quistorpius, qui post habitos aliquos cum eo sermones super fragilitate humana, multifariis mortalium peccatis, necessariâ eorum pœnitentiâ, Deique Opt. Max. in iisdem condonandis propter merita Christi immensâ clementiâ, quæque his similia morientibus proponi solent, ad preces se convertit, quarum verba complicatis manibus, submissa voce secutus Grotius, paulatim deficere, auditumque primò, mox & visum perdere incepit, nec multo pòst sub ipso puncto mediæ noctis placidè exspiravit. Intestina ejus æneo vasi inclusa ibidem in loco honoratissimo Ecclesiæ Cathedralis sepulta sunt. Corpus ipsum balsamo conditum in urbem patriam Delphos Batavorum transportatum, ibique non sine ingenti exsequiarum pompâ proavûm sepulchro, quod in choro ædis novæ à dexteris celeberrimi Arausionensium Principum monumenti reperitur impositum est. Erat formâ corporis vulgarem non multùm excedente, facie satis pulchrâ, colore nitido, naso in aquilinum verso, oculis splendidis, vultu sereno, membris compactis, & robustis adeò, ut in ambulando, currendo, saltando, in eâ quâ erat ætate, vix quenquam sibi parem reperiret. In rebus agendis serius, apud amicos hilaris, apud omnes affabilis erat: quâ verò industriâ, quo ingenio, quo judicio, quâ pietate in Deum, amore in proximum, charitate in patriam præditus fuerit, apertiùs ex ipsius scriptis, quàm ex aliorum testimoniis colligetur. Liberos discedens reliquit quatuor, filios tres, & filiam unicam, quorum Cornelius ac Didericus, ille natu maximus, hic minimus post obitos in militiâ Tribunatus, aliasque cum laude dignitates ambo jam olim cœlibes obiere. Filia Cornelia, etiamnum superstes post obitum patris nupsit Joanni Barthoni Vicecomiti de Mombas, primariæ apud Pictones nobilitatis & illustrissimis Galliæ familiis insito. Hic à primâ adolescentiâ, more Gallicæ nobilitatis, nomen suum militiæ dedit, & post varios gestos in patriâ honores ac dignitates tandem ad Tribunatum equestrem evectus, in gratiam uxoris, aerem Gallicum non ferentis, in Hollandiam migravit. Ubi vir ingenio pollens, manu strenuus, rei militaris longâ experientiâ subactus, inter primos equitum Magistros adscitus ad majores dignitates assurgebat, sed incertùm, suo an ejus, cui se per matrimonium innexerat, familiæ fato, captus, damnatus, vix difficili fugâ capitali se periculo subduxit. Petrus de Groot ejusdem Hugonis filius secundus, patriæ suæ luctuoso funere nuper admodùm ereptus apud bonos triste sui desiderium reliquit. Hunc parens à teneris patriæ suæ ac togæ dicaverat, idcirco ut gentis suæ moribus ac genio imbueretur, eum in Hollandiam anno cIↃ IↃc xxix. misit; illic sub Thedoro Schrevelio, Scholæ Lugdunensis Rectore, studiorum suorum fundamenta jecit, deinde adultior in Philosophia Casparum Barlæum, in Historiis & Politica Gerardum Vossium, & in Jurisprudentia Joannem Corvinum audivit. Posthæc anno cIↃ IↃc xxxvii. omnigenâ eruditione instructus in Galliam ad patrem reversus est; ubi non tam annis, quàm præcoci ingenio ac judicio rebus agendis maturior, non inutilem

28. *Aug*. 1645.

1672.

 parenti

parenti sæpe præstitit operam, tam in visitandis amicis & expiscandis aulæ arcanis, quàm componendis legationis literis, cum temporis angustia aut absentia patris id exigerent. Anno sequenti in patriam reversus, aliquamdiu rebus forensibus animum admovit, publicis tamen commodis quàm privatis inservire propensiorem. Sed nulla spes erat, ut ad Reipublicæ clavum tantorum stemmatum patritius juvenis admitteretur ab iis, qui parentem virum integerrimum, ad perpetuos carceres damnaverant. Idcirco vitam privatam egit, donec pace Monasteriensi restitutus in Palatinatum suum Serenissimus & Sapientissimus Princeps Carolus Ludovicus, Sacri Romani Imperii Elector hoc nostro uti voluerit, qui res suas apud Præpotentes Fœderati Belgii Proceres administraret. Cum paulatim in patria verteretur rerum facies, tandem anno cIↃ IↃc LX oblatam sibi adsessuram civitatis Amstelodamensis septem annos summâ fide ac industriâ gessit. Anno LXVIII à Fœderatis Ordinibus Legatus ad Reges Septentrionales missus, primùm Hafniam appulit. Postquam Ordinum mandata esset exsecutus, à Daniæ Rege Frederico Tertio, benignissimè exceptus & dimissus, Holmiam pervenit. Hîc à Carolo XI, & universo regni Senatu, magno honore habitus, ultra annum permansit, cùm mortuo in Galliâ Legato Guilielmo Boreel ad Christianissimum Regem ab Ordinibus Delegatus domum evocaretur, ubi Adsessuram Civitatis Rotterodamensis, paternam olim provinciam, à Rectoribus ejus oblatam, suscepit. Legationes omnes, præcipuè Gallicam, summo labore, summâ industriâ, & mirificâ vigilantiâ, non sine magno Fœderatorum Procerum applausu obivit, quibus utpote spectata erat ejus fides & sedulitas, hostium arcana, & insidias, vimque, quam in patriam molirentur, indagare sagax, ac patriæ Rectoribus significare prompta. Tandem in patriam reversus, & in Conventum Fœderatorum Delegatus, ex eo honorum culmine à fatali illo Bataviæ turbine, quem rabida, & tumultuans plebs conciverat, deturbatus, & cum optimis & sapientissimis patriæ Rectoribus dignitatibus suis est exutus. Nec sic satiatus est furor; nam vix eluctatus manibus sicariorum, qui pugiones in necem ejus acuerant, amicorum consilio, & circumstrepentibus undique periculis, persuasus est tempori cedere; & aliquamdiu, donec istæ consilescerent turbæ, patriam relinquere. Primùm Antuerpiam celeberrimam Brabantiæ Civitatem se contulit, & non sine ingenti vitæ discrimine vixit sub præsidio Illustrissimi Comitis Monterai, Regis Hispani Gubernatoris, qui non semel ipsum monebat, ne manendo diutiùs in urbe, Hollandiæ tam vicinâ, irritaret animos eorum, qui in cædem ejus conjuraverant; itaque ne se diutiùs adversariorum telis exponeret, primo Leodium, inde Aquisgranum, postremò Coloniam Agrippinam, urbem non tantùm naturâ, sed & propter Legatos pacis ibi negotia tractantes, tutissimam, profectus est; ubi partium arcana expiscando, & perferendo ad Legatos Fœderatorum, non inutilem patriæ suæ operam præbuit. Post exactum biennium reversus est, cùm non pauci paulatim furore defœcati ac sedatiores, rectæ rationi ac veritati oculos aperirent. Jam innocentia ejus gaudebat vultum erectum & pectus nullius flagitii conscium adversariis offerre; pertæsa etiam more maleficorum diutiùs extorris à patrio solo, de quo tam præclarè meruerat, fugitivam vitam trahere. Primò tranquillè, nemine obstante, in villâ ætatem agebat; sed cùm se Hagam conferret,

conferret, à Fisci procuratore accusatus, quod cum Abrahamo Vicquefortio, Serenissimi Ducis Brunsvicensis ad Fœderatos Proceres publico ministro, literarum commercia habuisset, quodque detecta hostilium Legatorum secreta de pacis negotio ad Legatos Fœderatorum detulisset, solâ judicum integritate, vitam, famam, facultates, quibus simul inhiabant inimici, conservavit. Sic tandem bona causa triumphavit, mussante plebe. Posthæc ne adversarios adspectu suo ureret, migravit cum familiâ in villam, quam non procul Harlemo sitam habebat; ubi liberos suos educando, auctores bonos terendo & amicos excipiendo Scipionis Africani & illustrium aliquod virorum exemplo, vitam nemini gravem, sibique nec injucundam nec indecoram coluit. Cùm sic privatus quietè ac tranquillè ætatem ageret, morbo correptus, annum agens septuagesimum, mortem constanti ac hilari vultu excepit, utpote, quæ in tutam stationem deduceret à teneris jam plurimis vitæ procellis agitatum. Ubi livor, qui pascitur in vivis, sese consumserit, & partium studia deferbuerint, honoribus intaminatis fulgebit hujus viri decus, ejus virtutes ac gesta, quæ summatim attingimus, posterorum annales loquentur, idcirco pauca quædam de corporis habitu, & mentis dotibus delibare animus est. Corpore erat procero & obœso. Papulæ, quas parens ejus ad Benj. Maurerium de nostro scribens, ait fuisse velut abortivum partum effœtæ pestilitatis, faciem ejus deformaverant, & alterum pedem ita contraxerant, ut totam vitam claudicaret. Ulyssem ferunt non formosum, sed facundum fuisse, & in Periclis labris Suadæ Deam sessitavisse, quæ verè in nostrum competebant. Animo autem erat càndido & niveis moribus, in prosperis ejus comitas, in adversis constantia, in omnibus vitæ actionibus intemerata fides elucebat. Post divinam suprema illi lex erat salus patriæ. De Republica benemereri, amicos colere, inimicos beneficiis sibi devincire, illi summa voluptas & studium fuit.

De Illustrissimo viro Hugone Grotio, Petro Grotio filio, & reliqua ejus familia hæc summatim attigimus; ut autem, quæ de Hugone Grotio, de quo præcipuus hic sermo, diximus, majorem habeant fidem, adjunximus literas Frederici Henrici Arausionensis, Fœderati Belgii Gubernatoris, ac Reginæ Christinæ, quorum amplissima testimonia effœtæ jam senio & lumine veritatis præstrictæ maledicentiæ prævalebunt.

COPIE

De la lettre escritte le IV d'Aoust 1622. par F. *Henry Prince* d'*Orange*, au Sr. *Hugo* de *Groot*.

MONSIEUR,

Je vous remercie des bons offices que vous m'avez rendu par delà vers quelques-uns du Conseil du Roy : ce que je vous supplie de continuer tant vers les susdits, que autres que vous jugerez à propos, vous asseurant que je recognoistray cette bonne volenté en toutes occasions, où j'auray le moyen de vous servir. Je vous supplie aussi de faire estat de mon affection : & vous asseurer, que je vous la continueray tousiours, y estant obligé par celle que vous m'avez tesmoignée de tout temps. J'ay prié vostre beaufrere le Sieur Reigersberg de vous escrire particulierement sur quelque sujet, sur lequel je seray fort aise d'entendre vostre advis : vous m'obligerez fort de me l'envoyer, comme vous avez desja faict par le memoire que vous m'avez envoyé, dont je vous remercie bien fort. Je souhaiterois de pouvoir estre utile en vos affaires par deca, & m'y employerois de tout mon cœur, mais vous sçavez la constitution des affaires estre telle, que ny moy, ny vos autres amys, ne pouvons vous y servir, comme nous desirerions bien. Je veux esperer que le temps y pourra apporter du changemint, & que je vous pourray revoir en ce pays estimé & honoré comme vos rares qualitez le meritent : dequoy je ne recevray pas moins de contentement que j'ay fait de vostre liberté. Cependant je vous souhaite en vostre éloignement de vostre patrie tout le contentement, heur & prosperité que vous sçauriez desirer. Ce que je prie à Dieu de vous donner, & à moy l'occasion de vous faire paroistre par effect que je suis,

MONSIEUR,

De la Haye le IV d'Aoust 1622.

Vostre tres-affectionné à vous faire service

FR. HENRY DE NASSAV.

DOMINE,

DOMINE,

Ago gratias pro bonis iis officiis, quæ mihi apud quosdam præstitisti, qui Regi sunt à consiliis; rogoque ut sic pergas tam apud eosdem, quàm alios, quos non inidoneos judicabis, meam dans fidem, me non immemorem futurum hujus benevolentiæ, sed qualiscunque se occasio offerat, operam tibi daturum. Oro etiam, ut persuasum habeas meum erga te favorem, quo te semper prosequar, inductus eo affectu, quem mihi omni tempore fecisti testatissimum. Rogavi affinem tuum D. Reygersbergium, ut ad te definitè & distinctè de rebus quibusdam scriberet, ad quas intelligere sententiam tuam gestio, hanc si miseris, magno beneficio me tenebis obligatum, sicut nuper, cùm memoriale ad me mitteres, pro quo gratias ago maximas. Utinam hic possem rebus tuis utilem operam afferre, eam sane ex animo impenderem; sed nihil te fallit eum nunc esse rerum statum, ut aut ego aut reliqui amici commodis tuis ex voto inservire nequeamus. Spero tamen, quòd tempus mutationem hisce inferet, quodque te brevi videbo existimatione & honoribus iis florentem, quos eximiæ dotes tuæ requirant. Unde non minor mihi voluptas suborietur, quàm olim ex tua libertate. Interim dum extorris à patria vivis, exopto tibi omnia grata, fausta, prospera, ipsi tibi quæ optare possis. Precor Deum, hoc ut tibi donet, mihique occasionem, ut tibi queam reipsa ostendere, quòd sim,

Omni affectu tibi inservire pronus
F. HENRICUS à NASSAV.

Responſe de la Reyne Chriſtine à feu Madame Grotius.

MADAME,

J'ay appris de voſtre lettre du 16 Juillet, comme quoy mon Ambaſſadeur à executé les ordres, que je luy avois donné touchant les livres de feu Monſieur Grotius voſtre Mary; & que nonobſtant les offres, que des autres avoyent faictes,pour s'en rendre poſſeſſeurs,vous avez eu plus de conſideration pour mes deſirs, que pours les avantages, que l'on vous faiſoit eſperer de ce coſté la, J'advoüe, que dans le plaiſir, que je prens à la lecture des bons autheurs, je ſuis tellement amoureuſe des eſcritis de Monſieur Grotius, que je ne m'eſtimerois pas contente, ſi je me voyois deſcheuë·

deschenë de l'esperance de les associer à ma Bibliotheque. Mon Ambassadeur vous peut avoir dict une partie de la haute estime, que je fais de son admirable intelligence, & des bons services qu'il m'a rendu : mais il ne sçauroit vous exprimer parfaictement à quel poinct son souvenir m'est cher, & les effects de ses travaux considerables, Que si l'or & l'argent pouvoyent contribuer quelque chose à rachepter une si belle vie, il n'y auroit rien en mon pouvoir, que je n'employasse de bon cœur pour cet effect. Jugez de là, quo vous ne sçauriez mettre ces beaux monumens & reliques entre des mains, dont ils soyent mieux receus & traictez, que les miennes: & puisque la vie de leur autheur m'a esté si utile ; ne souffrez pas, que sa mort me prive entierement des fruicts de ses illustres peines. J'entens, qu'avec les livres, que d'autres ont faicts, vous me fassiez tenir tous ses memoiers manuscripts & extraicts, suivant la promesse, que vous m'en faites dans vostre lettre. Vous ne me sçauriez jamais mieux tosmoigner vostre bonne volonté, qu'en ce rencontre, & j'ay, Dieu mercy, dequoy le recognoistre, & vous en recompenser, ainsi que mon Ambassadeur vous donnera à entendre plus particulierement, auquel me remettant, je prie Dieu, qu'il vous maintienne en sa saincte grace.

à Stocholme ce CHRISTINE.
12 *d'Aoust*, 1648.

Responsio Reginæ Christinæ ad Mariam Reygersbergiam piæ memoriæ, H. Grotii uxorem.

EX literis tuis decimo septimo Kal. Aug. ad me datis, intellexi quo pacto Legatus meus jussa mea sic executus in conciliandis mihi mariti tui Domini Grotii *p. m.* libris, quodque neglectis aliorum, qui eorum possessores esse ambiebant, oblatis, majorem habueris rationem, meis desideriis ut morem gereres, quàm propriis commodis, quorum spes ab altera parte affulgebat. Equidem inter voluptates istas, quas ex bonorum authorum lectione capio D. Grotii scripta ita depereo, ut si spe mea frustrata nequeam ista Bibliothecæ meæ adjungere, nunquam me voti compotem arbitratura sim. Legatus meus fortasse tibi retulit partem summæ illius existimationis, qua vigent apud me ejus admirabile ingenium, & egregia, quæ mihi præstitit, officia ; sed perfectè non potuit exprimere, ejus memoria mihi quàm sit cara, & scriptorum

torum monumenta quàm suspicienda. Sane si in auro & argento aliquid esset momenti ad redimendam vitam tam claram, quidquid esset in manu mea animo lubenti in hunc finem conferrem. Ex hisce colligas, quòd egregia hæc monumenta & reliquias non possis committere manibus, à quibus meliùs excipiantur, & habeantur, quàm meis. Cùm horum author vivus mihi fuerit adeo utilis, ne patiare, ut ejus morte illustrium ejus laborum fructu planissimè priver. Sic intelligo, ut unà cum aliorum libris mihi omnium memorialium manuscriptorum & breviariorum facias copiam, secundùm promissa per literas tuas mihi facta. Nunquam mihi posses testatiorem facere tuam benevolentiam, quàm hac occasione; nec deest mihi, gratia Deo, unde hanc gratiam rependere teque remunerari queam, quorum Legatus meus te certiorem faciet, cui acquiescens Deum rogo, ut te sanctissimâ suâ gratiâ protegat.

CHRISTINA.

Holmiæ prid. Idus
Augusti 1648.

Hugonis Grotii Opera Impressa.

Annotationes ad vetus, & Novum Testamentum.
De veritate Religionis Christianæ.
Pietas Ordinum Hollandiæ.
Ordinum Decretum cum notis.
De satisfactione Christi contra Socinum.
Disquisitio an dogmata sint Pelagiana.
De Fato.
De Cæna celebrandâ ubi Pastores non sunt.
Notæ ad Cassandrum.
Animadversiones in Animadversiones Riveti.
Votum Pacis.
Discussio Apologetici Rivetiani de Pace.
Notæ ad Decalogum
De fide & Operibus.
De Antichristo.
Appendix adversus Borvoritum.
Tractatus de jure belli ac pacis.
Apologeticus Rectorum Hollandiæ.
De imperio summarum Potestatum circa Sacra.
Oratio super hâc materiâ, Amstelodami habita.
Introductio ad Jurisprudentiam Batavicam.
Horum sparsio ad jus Justinianæum.
De Mari libero.
Annales & Historia belli Belgici.
De Antiquitate Reipubl. Batavicæ.
Obsidio Grollæ.

Notæ

Notæ ad Procopium.
Disquisitio de Origine Americanæ.
Notæ ad Martianum Capellam.
Notæ ad Arati Phænomena.
Notæ ad Lucanum.
Notæ ad Senecam tragicum.
Notæ ad Tacitum.
Anthologiæ Græcorum Epigrammatum.
Excerpta è Stobæo.
Excerpta è Tragædiis & Comædiis Græcis.
Tragædiæ, Phœnissa,
Electra, & supplices.
Poemata & Epistolæ.

PETRI

PETRI PITHOEI I. C. VITA.

PITHOEORUM origo è Viromensi pago, qui situs ad mare, in ea parte Neustriæ, quam inferiorem Normaniam vulgo vocant, indicio est in antiquis monumentis recensio nobilium qui anno Salutis M.CXLXXX. in Hierosolymitanam militiam ultro iere; inquibus Guilelmus Pithoeus secundus Viromensium adscriptus, addito ejus digmate, quod idem in Pithœorum Trecensium scutis etiamnum manet. Post quem longo intervallo Æmilius Pithœus patria & paternis opibus majori natu fratri relictis, venit in Campaniam, ubi filium Andream genuit, è quo natus Petrus, qui & alterum Petrum reliquit, patrem nostri Pithœi, ad quem festinans, de patre pauca dicam. Natus is in Campaniæ vico, cui nomen Heruicum, non longe à Trecensi oppido, in quod migravit Petrus, simul ab armis ad literas, quibus tum pretium atque honos regnante Francisco primo. In iis excelluit hic Petrus, doctissimus totius provinciæ, nec juris tantum municipalis ac forensis peritissimus, de quo respondere ille quotidie & urbi & provinciæ, adscitusque in consilium primorum, sed civilis etiam juris consultissimus, & veriorum ejus disceptationum, atque omnis antiquitatis quæsitor accuratissimus, quod & filiorum relatione, & testimonio maximi Cujacii scimus esse verum. Uxores duas duxit, è prima geminos tulit Joannem & Nicolaum, qui annum agentes septuagesimum tertium etiamnum vivunt, insignes tam longæva ætate, (quod rarum in geminis, & habitum miraculo, præcipue septimo mense natis:) sed insigniores summa pietate, & maxima inter geminos concordia. Ex altera plures liberos tulit, sed illustres maxime Petrum ac Franciscum, utrumque natum bono literarum & posterorum miraculo, sed de Francisco tantum est, vivit adhuc & precor vivat. De Petro, quem fata nuper ad feliciorem vitam traduxere, dicendum latius. Is natus Kal. Novembris, anno M. D. XXXVIIII. ingenio à prima ætate acuto semper & prompto, at corpore diu infirmiore, donec adolescente ætate & procerior sperato evasit, & robustior. Primas literas in urbe Tricassium didicit à solennibus gymnasii Trecensis doctoribus. Missus inde Lutetiam, ubi florentes tum literas coluit diligentissime, miratus unice doctissimum illum Turnebum, cui pares paucos

ſequens ætas tulit, illa neminem. Demum revocatus à patre, & ſtatim Avaricum Biturigum miſſus, ut Jus civile addiſceret, cum mandatis prudentiſſimi ſenis, ne gloſſas aut commentarios doctorum moraretur, ſed ipſa Juriſconſultorum atque Imperatorum verba diligentiſſime expenderet, quibus accurate perpenſis vera lux juri Civili, ſicuti ex imperitiſſimorum doctorum dubiis interpretationibus ac vacillantibus reſponſis, meræ tenebræ. Quæ mandata ſecutus filius ſumma fide, felicior patre quod in ætatem doctiorem incidit. Nam pater Haloandri editione utebatur, quæ tum optima, eamque ad manuſcriptos pleroſque contulerat labore ſummo. Ætas filii Pandectarum Florentinorum emendatiſſimi codicis editionem nacta eſt, & poſt felicem multorum eruditorum operam, anteceſſorem audivit maximum Cujacium, cui haud ſcio an pares fuerint antiqui illi I. C. quorum veſtibula frequentavit Romanorum clientium turba, aut quorum oracula Imperatorum authoritate munita, poſt tanta intervalla temporum etiamnum venerantur externi populi. Certe neque illi acriori judicio jus tractavere, neque poſt eorum ætatem quiſquam ad hujus viri doctrinam, acumen, judicium acceſſit. Tantum doctorem nactus Pithœus adhæſit uni, quem & ſecutus Avarico Valentiam, & diligentiſſimo ſtudio adſecutus, ut Cujacius in arctiorem amicitiam ac familiaritatem juvenem adſciſceret, & diſcere doctor à diſcipulo, ac quæ didiciſſet publicis monumentis profiteri non dedignaretur. Audivit eum Pithœus uſque ad annum M. D. L. X. ſumma induſtria jus civile ſimul tractans & in omnem antiquitatem enquirens. Quod illi ſtudium duravit uſque ad exitum vitæ, vetuſtiſſimos optimorum ſcriptorum codices, undequaque quovis pretio comparans, dein anxio ac fideli labore conferens, non oſtentationi aut inani ac curioſæ adfectationi, quod pleriſque uſu venit, ſed literarum ac rei publicæ amore maximo, cognitoque non legi, non intelligi ſine hac diligentia optimos quoſque ſcriptorum veterum: Neque ut in iis, emendandis conquieſceret, quod ſibi opus hodie adſumunt nimium vani homines, ſed ut ex emendatis, rerum ipſarum cognitionem penitiſſimam hauriret, quam potiorem habuit ſemper verborum ſcientia, ſicut utramque in omni vita parvi à ſe factam indicavit, niſi ad ſcientiam accederet pietas morum, integritas vitæ, & in excolendis publicis privatis officiis inculpata induſtria. His artibus munitus à ſtudio ad forum & rempublicam venit, delecta Pariſiorum urbe quo ſedem fortunarum conferret, & ampliſſima Curia quam aſſidue ſectaretur, non inſano lucri cupidine, qui fere aliorum finis, neque ut ſolenni tempore decurſo gradum ſibi facerent ad emendum magiſtratum, quod ille deteſtatus ſemper: ſed ut juris noſtri uſum in ampliſſima ſchola perdiſceret, quo cognito & adeſſe amicis, & prodeſſe omnibus conſilium expetentibus poſſet, ac præcipue Reipublicæ, ſi quando uſus eveniret. Itaque delatam ad ſe amici cauſam egit in ſanctiſſimi ordinis conſiſtorio, atque obtinuit, ſed unicam. Vidit enim & ex prima cauſa pervidit vir acutiſſimus, alia omnia ſequenda eſſe ſibi ſi forum tenere vellet, fingendos alios mores, alium ſermonem, non verum ſemper conſtanti judicio tuendum, ſed aut probabile verſatili ingenio quærendum, aut falſum ſolerti colore prætexendum, dicendum ſæpe contra quam ſentiret, & in juſtiſſima cauſa tuenda, tamen niſi ad imperitiſſimorum ſæpius litigantium arbitrium, & ad forenſis turbæ guſtum orationem componeret, denique niſi omnia oſtentui potius quam vero pararet, fruſtra ſe futurum, ac pro

ac pro laude merita reportaturum indignos imperiti vulgi sibilos. Itaque abstinuit deinceps à dicendis causis, assiduus tamen foro, notandisque quæ illustriora decreta diligentissimus, simul rogantibus defensiones scribens, & consulentibus de scripto respondens, sed nunquam nisi accuratissime perpensis quæ scriberet. Quod idem in iis quæ publice edidit non pauca servavit anxie, ut paucissima de suo eaque certissima scriberet, neque unquam nisi adscriptis veterum auctoritatibus. Atque hoc scribendi studium nunquam sejunxit a forensi, certus prodesse saltem hac parte Reipublicæ. Itaque plura veterum auctorum, sive Theologorum, sive Jurisconsultorum, sive Historicorum, sive Poetarum etiam ac Philologorum ex ejus bibliotheca videre lucem, quam ex ulla hujus sæculi, eaque selecta omnia, & summi ejus judicii atque ingenii, præcipue vero summi atque infucati candoris indicia certissima, quæ recensere singulatim non est instituti mei. Sed præcipue illustris opera ejus in historia posteriorum sæculorum à Justiniani & paulo antiquiore ævo ad patrum nostrorum memoriam, quæ tenebrosissima, & pæne sepulta incuria scriptorum, quum literæ omnes apud monachos imperitos rei publicæ, & huic fini historicos, ut natales ac nuptias Regum narrarent. Eorum temporum historiam, qua ad regnorum ac provinciarum statum, qua ad Ecclesiæ administrationem, ex optimis quibusque & fidelissimis antiquitatis monumentis sedulo sibi comparaverat, quorum partem maximam communicavit etiam omnibus, datis in lucem quæ selectissima de duabus gentibus Regum nostrorum, item Caroli magni ac successorum legibus, quæque de Comitum Campanorum serie, sed præcipue restitutis veterum Theologorum scriptis, quæ innumera vel primus vel meliora dedit in vulgus; daturus etiam doctissimum atque utilissimum opus, diligentissimam Synodorum omnium editionem, quam summo studio, impensa, labore collegerat, ni prævenissent acerba fata. Quæ ego una serie præcerpere volui, ut semel dictis quæ ad studia & literas pertinent, de ceteris ejus actionibus dicam liberius. Vixit ergo ab anno M. D. LX. Lutetiæ usque ad civilium bellorum primas faces, quorum importunitatem fugiens, secessit ad literarum otium, gravissimis interea periculis obnoxius, ut sæpe inter metum imminentis mortis, solamen tamen è libris peteret, & in maximis discriminibus scriberet optima quæque & doctissima. Quibus tandem post longos furores sedatis, rediit ad forum post annum M. D. LXXII. & monentibus amicis cogitandum de sobole, duxit ex honestissima familia Catharinam Paludellam conjugem, cum qua deinceps vixit inoffensa concordia: mansitque inde in foro, adscitus in consilium à maximis quibusque & sapientissimis, delectusque à multis etiam ignotis controversiarum suarum arbiter. Quo in utroque vir magnus excelluit, ut scires natum discernendo verum à falso, & agnosceres in privata toga perpetuum magistratum. Nec privatis solum controversiis electus arbiter, sed etiam publicis, adscitus in consilium toto vitæ tempore de rebus majoribus, quia vera virtute tantum autoritatis quæsiverat apud maximos quosque & probissimos tam in Sanatu quam in aula, ut nec de republica ante sententiam suam dicerent, quam Pithœum ejus auctorem habuissent. Itaque vicit luce sua tenebras infelicissimi sæculi, quo nullus honos nisi emptus pecunia; vocatusque ultro & coactus etiam ad suscipiendos honores: primo adscitus inter substitutos Regiorum cognitorum, quo in honore ita placuit & magistratibus & privatis omnibus, ut

invitus retineretur ultro in eo munere, etiam postquam id ut cetera addictum pretio: & paulo post quærenti Regi Henrico III. qui cognitoris sui vicem delegatæ in Aquitaniam Cameræ adesset, commendatus ab omnibus bonis Pithœus, lectusque statim, habuerit ubi summæ doctrinæ, ingenii, prudentiæ, probitatis, fidei, documentum in oculis omnium daret. Indicavit virum sapientissimum magistratus amplissimus & Aquitaniæ provinciæ, & universæ Galliæ, quo deposito, repetiit adsueta fori ac literarum munia, donec fatale miserrimæ Franciæ malum, conjuratio sacrum nomen mentita, faces subdidit nondum restituto ex pristinis ruinis regno, prodiditque oculis nostris omnium quotquot unquam legimus, audivimus facinorum, exempla tristissima. Ludibrio habita numinis divini majestas, sacramentorum sanctitudo, Principum jurata fœdera: summa illa & sanctissime culta Regia auctoritas lacerata plebis infimæ sordidis contumeliis, Ecclesiasticorum vesanis decretis, nobilium insanis armis, magistratuum ipsorum furiosis edictis ac sententiis, sævitum passim in omnis ordinis sexus, dignitatis homines, & tandem summissimum atrox, ferrum in ipsum Principem. Deprehenderunt hi fluctus Pithœum intra Parisiorum muros, quorum ille furorem immanissimum detestatus, mansit tamen in urbe cum uxore ac liberis, & (quæ post carissima pignora proximum locum adfectus tenuit,) bibliotheca; non ut probaret præsentia sua nefandam furentis populi rebellionem profusam in scelera omnia, sed ut magistratuum esse judicabat abire ab urbe, quam retinere in officio non possent, nec auctores fieri scelerum quæ aut inhibere aut punire debebant, ita ratus licere privatis manere apud patrios focos, maxime quibus ætas grandior, familia infirmior: sed præcipue sibi, quem sentiebat nulla vi cogendum ad scelus, & cum spe fore ut ope consilio suo adjuvaret in tempore labentem miseram civitatem, quum præsentium malorum tædium, metus ex imminentibus, & summus consultor tempus sanctis monitis locum daret. Mansit ergo in urbe, tum demum longi illius temporis fructum maximum capiens, quo in privata toga carus omnibus & ab omnibus suspectus viverat. Vidit enim plerosque magistratuum aut furori sceleratæ plebis obnoxios, si in officio esse vellent, aut coactos ad scelus metu præsentis mali, securus ipse interea, qui nullum locum tenebat in Republica, & conscientia vitæ ac sanctitudinis inter furentes tutus, solatia vera è libris sumens, quos maximo in otio diligentius tum conquisivit, perlegit, exscripsit: & interea majori illi curæ semper intentus, ut omnes miserrimæ plebis motus studiose observaret, quam facilem mutari norat, & ad officium pœnitentia reduci unice expetebat. Itaque post dirum illud ac funestum miseræ civitatis quinquennium, urgentibus jam fatis, & conspirante bonorum omnium consilio, maxima vero Pithœi opera pervicere partes meliores, vocatusque in urbem Princeps & ignovit præteritis, & paucissimorum capitum fortuito exitio, quorundam sceleratiorum voluntario exilio firmata quiete, restituit omnia jura pœnitenti civitati. Aberant tum ab urbe Senatus Pariensis potissimi, & qui restiterant novo auctoramento confirmari debebant: quod nec absentibus Regiis cognitoribus fieri poterat & causa erat cur abstinerent tum ab ea cura, qui paulo ante functi hoc magistratu. Potius visum ut deligerentur tantisper huic muneri, ex iis qui in urbe manserant præcipui fide in principem, integritate vitæ ac rerum usu & peritia. Itaque itum ad Pithœum veteremque ejus amicum..

amicum & studiorum omnium communione conjunctissimum Antonium Olselum, quorum hæc utriusque laus, quod tam facile tantæ turbæ consiluerunt: sed hæc Pithœi propria, quod constantissimo judicio pervidit quam periculosum esset nominibus multis, in absentium senatorum reditum differri restitutionem senatus, & juris dicendi solennia. Qui ubi rediere, rediit ad pristinam vitam privatus, si infulas quæreres; revera semper de salute publica anxius. Itaque originem & causam malorum tantorum quærens, & ex religionis discidio verissime eam ac summo judicio arcessens, collegit sedulo quæ huic malo remedia ex antiquis & authenticis monumentis, eaque publicavit, quæ utinam advertissent quis tum cura fluctuantis nostræ ratis. Secuta sunt tempora bonis omnibus tristissima, Pithœe vero inter ceteros vel maxime, quem publicis luctibus adflictum tempori tolere fata, si ipsum spectes, cujus oculis substracta tot malorum dira spectacula. Nam ille grassante in urbe Pariensi letali morbo, quamvis constituisset non abire, victus tamen precibus suorum, secessit in Campaniam: ibique Trecensem urbem antiquam patriam primo, mox adfines, & prædia sua visitavit. Urgebant ad mortem fata, quamvis & corpore robustum, & satis firma valetudine, ut accedere ad annum quinquagesimum septimum ætatis vix crederes. Præsensit ante, solitusque in tota illa peregrinatione edicere amicis, venisse ut in patria finiret vitam, itaque evenit: nam attentatus tertiana in prædio suo, ut valetudini consuleret, deportari voluit in oppidum Novigentium, ubi ingravescente morbo, idem ille divinus nescio quis instinctus, quo monente, vitæ finem initare antequam decumberet præsenserat, tum vero diem ipsum mortis ægroto suggessit, Kalendarum scilicet Novembrium diem, quem & natalem ei fuisse antea diximus: quod commune illi cum maximis veterum Platone, Attalo, Mario, Pompeio. Gregorio magno notavit amicorum curiosa sedulitas. Testamentum scribere adortus, viribus deficientibus perscribere non potuit, monuitque aliud ante scriptum sibi, cui stari vellet. Altera cura bibliothecæ fuit, quam ne dissiparetur, quia filias tantum relinquebat, alienari vetuit, nisi integram. Postrema humanarum curarum de Republica fuit, desiit enim in questus lacerati misere regni, & pessime habiti à ministris indignis optimo Principe. Dissipata obitus fama, luxit urbs Tricassina, publici funeris honoribus optimi civis memoriam prosecuta; luxit Provincia universa, luxere Parisiis ordines omnes, & quicquid ubique Doctorum. Denique nullus non luxit, cui vel facie notus fuerat vivus vel nomine. Implevit annum quinquagesimum septimum, quem nec pater excesserat. Ex uxore filios quatuor habuit, acerbo fato raptos omnes, quorum casus moderatius tulit quam credi promptum, præcipue qui & suos, & cognatos & amicos omnes tanto adfectu diligeret. Filias reliquit superstites duas, Ludovicam & Mariam: & quod in parte maxima felicitatis posuit, optimam conjugem. Res privata domi satis ampla partim à parte relicta, partim prudentia maxima conservata, potius quam avarè aucta. Et in hoc felix, quod in ea constituenda corruptissimi sæculi morem detestatus, partem pecuniarum in usuris collocantis, fortunas omnes in prædiis urbanis ac rusticis habuit, è quibus reditus siminor, at certe innocentior, &, quod sero compertum, longe certior. De vita atque actionibus viri maximi dixisse hæc sufficiet. Laudes ejus texendas qui instituet, virtutes omnes singillatim recenseat; sed ea omnia melius habebit ex ipsius scrip-

us ſcripto poſtuma ætas, quod ante annos octo quam moreretur ſcripſerat candidiſſime ac veriſſime: notus optime ipſe ſibi ipſi, & noſci aliis non timens. Quod ille verum de ſe teſtimonium teſtamenti vicem reliquit ſuis, manſurum poſteris exemplar vitæ integerrimæ, ſanctiſſimæ, prudentiſſimæ, quam ſequantur quibus cura honeſti & recti, pauci adſequantur.

Joſias Mercerus ſcripſit
M. D. LXXXXVII.

In nomine Domini, AMEN.

Moribus valde corruptis ac pravis, ſeculo infeliciſſimo, quantum in me fuit, fidem ſervavi.

Amicos ex animo amavi & colui. Inimicos benefactis vincere, aut contemnere, quam ulciſci malui.

Conjugem ut meipſum habui. Liberis parum indulſi. Famulis ut hominibus uſus ſum.

Vitia ſic odi, etiam in meis, ut virtutes in externis vel hoſtibus veneratus ſim.

Privatæ rei ſervandæ potius quam augendæ operam dedi.

Quod mihi fieri nolui, alteri vix unquam feci, aut fieri paſſus ſum.

Injuſtam aut difficilem gratiam ut venalem ſprevi.

Sordes & avaritiam in omnibus, præcipue vero in Religionis ac Juſtitiæ ſacerdotibus & miniſtris exſecratus ſum.

Puer, juvenis, vir, ſenectuti multum detuli.

Patriam unice dilexi.

Opus potius quam honores, aut magiſtratum amavi: ac prodeſſe quam præeſſe malui.

Privatus ultro publico ſtudui: Ei nihil prætuli, atque in commune conſulere, potius tutiuſque ſemper exiſtimavi.

Statum publicum laborantem prudenter ſanari, emendarique optavi: Perverti, immutari, novari, aut perturbari penitus nunquam cupivi.

Pacem vel injuſtam, quod bona omnium bonorum venia dixerim, civilibus diſcordiis belloque potiorem putavi.

Pietatis & religionis ſacroſancta nomina, ambitioni atque avaritiæ, ſceleribuſque prætexi & obtendi gravius tuli.

Melioris Antiquitatis non indiligens quæſitor, admirator & cultor, novitates facile inſuperhabui.

Quæſtiones vanas diſputationeſque ſubtiliores de iis quæ ad Deum pertinent, ut noxias odi ac fugi.

Simplicitatem prudentia aliqua conditam & ſeptam, aſtutia & calliditate tutiorem feliciorem que ſæpius expertus ſum. Recte

Recte de rebus judicandi studium eloquentiæ artibus prætuli.

Procul ambitu atque avaritia, invidiaque, inter amicos plures ac bonos potentesque, fortuna non plane infima, sollicitius aliquanto vixi, quam privatum fortassis decuit: de publicis tamen & amicorum rebus magis quam de propriis cogitans.

Nullum duxi gratiorem diem, quàm quo publico, aut amicis adesse aut prodesse datum est.

Mala præsentia quam metum impendentium fortius tuli: Extremaque facilius quam dubia.

Recta, sincera, æquabili atque constanti inter omnes Justitiæ administratione, etiam sceleratissimis atque audacissimis os occludi, manus obligari, vidi, expertus sum.

De patrimonio ac bonis meis, quantulacunque illa post mortem meam erunt, legibus potius quam mihi judicium permisi, permittoque.

Unum opto & spero, ut quem in me animum carissimæ ac probissimæ conjugis integrum vivus expertus sum, eundem in communibus liberis educandis, tuendis, curandisque gerat.

Sit hæc apud posteros testatio mentis meæ, quam ab illis sic candide accipi velim, ut simpliciter & ingenue ex animi mei sententia me prolata est.

Veni Domine, & miserere.

Petrus Pithœus scripsit Kal. Novembris, *Natali quondam meo die, Lutetiæ Paris. anno Christi.*
D. N. cIↃ. IↃ. LXXXVII.

Pro titulo, Tumulo inscribi cupio.

PETRI. PITHOEI. PF. IC. BENE DE. SUA. BENE. DE POSTERA ÆTATE. MERITI. CORPUS. MAJORUM. SEPULCRO. CONDITUM. RESURRECTIONEM. ET IMMORTALITATEM HIC EXPECTAT.
R. I. P.

DEPOSITUM EST.

KATHARINA. PALLUDELLA. CONJUX AMANTISS. CONJUGI. AMANTISS. ET. LODOICA. AC. MARIA. FILIÆ. KARISS. PATRI OBSERVANDISS.

Pithœus hic jaceo, mecum & karissima conjux,
Sic compar vita, compare morte fruo.
Improbe quid rides? casti sacra nescis amoris:
Nil non, vel cineres, hac comite, esse juvat.

Ex-

Ex alia parte.

Sint inscripta licet titulo duo nomina, duplex
Utque oculis teneat corpora sarcophagus:
Unum & idem, ac totum tamen est: nam mutua præstant,
Dimidiumque alii, dimidiumque sibi

PETRO. PITHOEO. P.F. TRICASS. SAVODIÆ. DOMINO. NOBILITATE. ACTIBUSQUE. AD. EXEMPLUM PRÆCIPUO. ADVOCATO. JURISC. UNDECUMQ. DOCTISS. EA. ÆQUITATE. ARBITRO. UT. INTER. OMNES. QUI. AD. EUM. ANIMO. LITIGANTIS. INTRASSENT. PARENTEM. SE. MAGIS. HIS. QUAM. JUDICEM. PRÆBUERIT. PETITU BONORUM TESTIMONIO. SENATUS JUDICIO. REGUM. PER. PROVINCIAM AQUITANIC. ET. ITERUM LUTETIÆ. PARISIOR. DIFFICILLIMIS. TEMPORIBUS. PERFUNCTO PROCURATORIS. GENERALIS OFFICIO. LICET. EGREGIA. EJUS. IN REM. PUBLICAM. MERITA. ET. IPSIUS. SCRIPTA VETERUMVE. AUCTORUM. MONUMENTA. AB. ILLO IN. LUCEM. PRIMUM. DATA. AUT RESTITUTA ATQUE DOCTORUM OMNIUM. PERVULGATA. DE. EODEM. TESTIMONIA. AD MEMORIAM SEMPITERNAM. SUFFICIANT. ATTAMEN. FIDELISSIMÆ. DEVOTIONIS GRATIA. ET. PRO. SINGULARI. CIRCA EUM. AMORE.

FRATRI. PIISSIMO. ATQUE INCOMPARABILI. FRANCISCUS. PITHOEUS. BONA PIAQ. MENTE.
M. P.
VIXIT. ANNOS. LVII. OBIIT.
NATALI. SUO. MAGNORUM. VIRORUM. FATO.
KAL. NOVEMB. CIϽ IϽXCVI.
R. P. I.

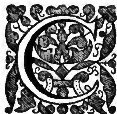
MEMORIÆ
SACRA
ILLUSTRISS. POTENTISS. PRINCIPIS
HENRICI
Walliæ Principis, Ducis Cornubiæ, &c.
Laudatio Funebris.

FR. NETHERSOLE *Oratoris Academiæ* Cantabrig. Trin. Coll. *Socij.*

Ad Lectorem.

Principis occasum verborum flumine nullo
Deflenti, vitæ laudibus imparibus
Si non ignosces, Lector, miserebere credo,
Lumina si mihi sint qualia, corq; scias.

Reverende, Amplissime PROCANCELLARIE; *Nobilissimi, Dignissimi, Venerabiles viri.*

Um vos universos ingenti attonitos malo tacere videam, subit mihi cogitare quam iniqui in me sitis, quem non minus stupentem, tamen hodie dicere jubetis, luctumq; cui linguæ tot vestræ, tamq; exprompta non sufficiunt, una hæsitanti, & impedita exprimere. Oris quidem fateor, beneficio vestro, locum in materno Capite obtineo; imperate ergo mihi quæ sunt oris in mœrore officia, singultus, gemitus, suspiria, lamenta etiam, & ejulatus; pleno de pectore hæc vobis omnia non cyatho, aut urna, sed tota amphora exhauriam. Doloris autem aut mei, aut vestri, aut Reip. verba, quæ esse deceat conari, nec possum, nec vos à me id æquum est postulare. Ad rationis enim con-

ceptus pariendos, mentisq; sensa enarranda, attributa humano generi à naturâ oratio est: Lætitiæ verò, & tristitiæ, reliquorumq; affectuum, qui nobis communes sunt cum bestijs, interpretes etiam optimi sunt voces illæ, quas ipsa bruta non minus quàm homines edunt. Aut si fortè perturbationes aliquæ intelligendo interdum magis, quàm sentiendo in nobis excitatæ, orationem etiam inveniant, parvas tamen esse oportet, si quibus verba circumspicere, eligere, collocare vacet. Magni autem affectus, gravesq; curæ splendoris omnis, & elegantiæ in verbis non minus, & sententijs, quàm in vestibus, cultuq; negligentes sunt. Nec potest, ut velit maximè, animus mœrore squallens, & stupore hebes ornatè quidquam dicere, aut acutè concludere. Nec lingua satis suum in orando officium facit, dum inter crebra suspiria veri verborum soni pereunt, cursumq; orationis medij singultus interrumpunt. Quin & ipsæ manus voci quæ subservire gestu accommodato debent, plangere cum didicerunt, agere nesciunt. Quapropter nostra hodiè si allucinetur dictio, veniam nec præfatur, nec perorabit Orator vester, qui perturbato dicendi genere, ijsque omnibus, quæ dixi, vitijs doloris magnitudinem ostentare exoptat potius, quam accurate composita oratione impiam indolentiam fateri. Eloquens videri, Academici, hodie non studeo, siquid forte audiatis vestris haud indignum auribus, id non meæ, quæ nulla est, facundiæ, sed eximijs, de quo dicturus sum, Principis virtutibus imputate. Quem pro meritis quidem laudare, Oratori optimo unum esset vel impossibile, vel difficillimum: sine omni commendatione id facere, pessimo quoque ominum non est facile. Cujus enim aut ingenium tam humile est, quod illius summæ virtutes attollere non valeant? aut tam jejuna oratio, quæ tam uberi materia ali non queat? aut quis tam inops orator, qui in ejus laudibus copiosus esse non possit? Ego vero, qui meæ probe conscius sum tenuitatis, accrescere aliunde vires sentio; nec vereor, ne de Principe defuncto bona multa commemorare nequeam, de quo adhuc vivente mali quidquam dicentem nemo unquam quenquam audivit. Nam cum sit Principum fere virorum iniqua sors rectè quidem facere, male tamen audire, sive quod tantæ animorum & voluntatum diversitati placere ne ipse quidem possit Jupiter: sive quod ministrorum improborum injuriæ in dominos plerumque redeant: sive adeo ex malignitate humani ingenij, eorum semper famæ libenter detrahentis, quorum fortunis invidet; quicquid in causa sit, ea semper fuit hujus Principis prope peculiaris felicitas, boni nominis famam apud omnes non mereri solum, sed etiam obtinere. Principem nobis talem alij invidebant, gratulabantur alij; beatos utrique & felices prædicabant. Varijs quidem linguis, uno tamen ore, Principes illum externi, populique omnes laudabant. Domestici quoque non minus cujuscunque ordinis, Religionis, nobilitas, plebs, boni, mali, cæteris in rebus omnibus dissentientes, in ejus laudibus semper consentiebant. Benedicebant qui amabant, qui non amabant benedicebant. Quam quidem prærogativam quod præter communem Principum fortunam sortitus sit, id timori aliorum nemo tribuendum putet. Nam quis esse major potuit huic, quam alijs Principibus maledicendi metus? aut quis usquam tyrannus subditis timendus maxime, in linguas hominum ullum imperium habuit? aut quem unquam post hunc Principem maledicentiæ pœnas luisse accepimus? Virtuti ipsius eximiæ felicitas hæc quantacunque sit, & constanti vitiorum fugæ tota accepta referenda est. Est enim illud

illud profecto excellentibus virtutibus datum, ut non solum bonorum laudes, & amorem promereantur, sed impuro quoque obtrectatorum ori silentium imponant. Quemadmodum & qui a vitijs procul, fortiterque recessit, extra contumeliæ regionem longe positus est. Quid enim refert ei nec recte dicere de quo opprobria credi non possint, & qui non agnita ipse rideat? aut quid hoc est aliud quam aut Lunam latrare, aut Solem obscurum calumniari? His artibus instructus Princeps Optimus, gloriæ suæ confessionem malevolis extorsit: his armis munitus se ab omni, non vero solum probro, sed opprobrio quoque falso pudicum servavit. Nam quod unquam, Deus bone, non dico vitium, sed vitij umbra candidissimum illud pectus infuscavit? manus illas purissimas cujus unquam culpæ labecula inquinavit? quæ deniquæ libido mala ex illo aut ore sanctissimo prodijt? aut castissimis oculis prospexit? Permittite mihi quæso illud etiam adijcere, quod ex animo dicam. Si fas sit hominem sine vitiorum semente nasci, ita satus, & ortus eras (Princeps Henrice:) Sin id mortalibus negetur, hoc saltem confidenter affirmaverim, turpem illum Vulcanum, qui semel conceptus aqua non extinguitur, in nullo unquam pectore aut incendium minus fecisse, aut flammam magis innoxiam, fumumve rariorem emisisse. Quid ego nunc adjiciam quanta sit hæc in juvene, & quam rara laus? ipsi intelligitis, nec mihi est animus in ejus ætatis contumeliam quidquam dicere, ex qua nondum excessi. Fatendum tamen est illud malum eam antiquam, quæ tam altas in nobis radices egit (ut est malorum natura præcox nimis) in ætatis vere proferre fructus uberrimos solere. Sumus enim profecto, invenes, quod pudet dicere, luxuriosa, petulans, mobilis, arrogans, iracunda, superba, verbo dicam, stulta turba. Quibus tamen non contenti, quasi vitiorum inopes essemus, quædam pueritiæ propria retinemus, alia ante tempus à senectute mutuamur, & non amplius pueri, adhuc pueriles; nec dum senes, jam κακοήθεις sumus. Ille autem contra, quæ desunt ætati nostræ bona, innocentiam, & prudentiam à vicinis petijt: quæ adsunt, magnanimitatem, verecundiam, facilitatem, rerum agendarum studium, & ardorem avidissime tota manu arripuit, ita tamen ut à contactu vitiorum semper abhorreret. O unum perpetua dignum juventa cujus adolescentiæ flori spinæ agnascebantur nullæ! Nunc, quod aliquis cogitet, laudem esse hanc custodis magis, quam suam, id longe aliter se habet: nisi enim in virtutem flecti cereus quis à natura sit, irritamen vitiorum fit severior disciplina. Nam & equi contumaces adductis arctius habenis ferociunt magis: & Neroni magister morum optimus hoc tantum profuit, ut immanis illa bestia retenta diu, ruptis dein vinculis sævior exiret. Noster autem subducto jam cortice non minus nabat, sed remoto quoque custode vitam famamque ipse incolumem tuebatur. Quod si alij quoque in privata fortuna faciant, est quidem laude, sed minore dignum. Nos etenim, cum magistri non possunt, magistratus cohibent: & si verum fateri volumus, boni in tantum sumus, in quantum mali esse non audemus. Criminibus, quæ tuto admittuntur, etsi parum honeste, abstinet nemo: si jus nullum contra sit, injustissimus esse quis dubitat? Quod si ita animatus fuisset Princeps innocentissimus, quas ille turbas dare? quæ flagitia committere impune potuisset? Luce clara diripuisset possessori bona. Quis repeteret? virgini vim intulisset. Quis citaret? cædem non unius modo, sed vel mille hominum patrasset. Quis in judicium vocaret?

Ab his tamen ille, cæterisque omnibus, ijs etiam, quibus in adolescente solet esse venia, non metu pœnæ, sed turpitudinis odio temperavit. O dignum vita longiore Principem, in quo boni mores plus valebant, quam in nobis bonæ leges! Sed quid his tamdiu immoror? Agrum sterilem nemo unquam laudavit, quod tribulis, carduisque non horreret; sed siqua bonæ frugis ferax terra, herbas nocentes, & inutiles non pariat, ea demum laudari digna est. Videamus ergo ista Principis innocentia quibus porro virtutibus cumuletur, nam & fungi & stipites vitijs carent. Qua quidem in parte illud metuo, ne post Xenophontem, Cyrum aliquem iterum describere videar, non qualis erat, sed esse debuerat. Deum ergo inprimis Opt. Max. sancte juro, me laudes Principi non suas afficturum nullas, & si ob inauditam ejus in hoc ævo, & hac ætate perfectionem orationi meæ desit fides, veritatem non defuturam. Id unum deprecor, ne quæ à me hodie audietis, aut omnia quæ dici possint, aut optima putetis. Cogit enim me iniqua hora, ac si in hortum flosculis omnigenis consitum venerim exiturus, raptim sine delectu proximos quosque colligere, ex quibus olim, si erit otium, sinentque fata, Principi Illustriss. corollam nectere in animo habeo. Et statim quidem ungues non teneo, quin te, pietas, decerpant, vitiorum omnium expultrix, virtutum mater, quibus tantum superemines quantum homini Deus. Omnibus quidem necessaria, Principibus adeo, ut si religioni non sint, superstitioni saltem esse deditos è Rep. putandum sit. Si enim volumus ex omnis ævi historia, exempla domestica, peregrina, omnium gentium, nationumque conferre, inveniemus sub Mezentijs semper & Hostilijs, aut dissipatas bello Resp. aut afflictas: sub Numis placida compositas pace floruisse. Non inde adeo, siquid ego judicare possim, quod, sicut amatores Dominarum absentium picturis delectantur, sic fictæ quoque religionis imagini faveret Deus; sed quod falsa omnia veris immixta sint, ipsaque superstitio tantum de vera religione trahat, quantum ad Remp. continendam satis sit. Solent enim populi, quamvis feroces, regi superstitioso subditi, ad ejus exemplum Deorum metuentes esse: qui autem sic sunt, eos non tam facile aut inter se seditionem aliquam, aut in Principem moturos recte apud Xenophontem reputavit Cyrus. Nec illi nescierunt improbiores Principum, sed astuti doctores, qui vanitatem hanc (sic enim vocant) in plebe fovendam, & augendam putant, ipsumque ideo Principem quem esse religiosum nolunt, videri volunt. Quanto melius Serenissimus, & pijssimus Rex, ex vano mendacium Deorum metu, æstimans veri quid valeat reverentia, usque doctus suo stabilissimum regni fulcrum cælo infigi, filium charissimum in ætate fallendi nescia, non simulare pium, sed vivere insuevit, quem nondum prima verba satis exprimentem orare docuit: nec dum religionis capita recte intelligentem memoriæ mandare jussit. Quod sicui obscurum esset, quam simus natura tenaces eorum, quæ primis annis imbibimus, hinc esset perspicuum, quod illa duo pietatis officia, quibus à puero imbutus fuit Princeps optimus, non alius adolescens resipuit magis. Quis enim eorum qui in hæc tantum vivunt, aut libentius Deum alieno ore loquentem audivit? aut suo sæpius alloquutus est? Quis in hoc opere submissius? in illo attentius versari solitus? O Princeps sanctissime, sanctissime Princeps, etiam nunc mihi scripti sunt illi in animo, quos vidi postremos vultus tui. Habuit tum concionem Præsul Ampliss. is qui potest optime, forte aderam, ambitio me tenebat magna (fatebor enim) à Principe

coram

coram præsente etsi indignum aspici, aliqua tamen spectari. sistebam me ex adverso. expectabam quam mox me cum turba intueretur. ille uni dicenti intentus, ex oculis Episcopi oculos nusquam dimovit suos. mirabar. astantes rogo quid esset. respondent morem. gaudebam. sperabam claudente saltem concione fore ut circumspiceret. ibi vero ille prono in terram genu, sublatis manibus, oculos in cœlum fixit: quales! Deus bone, quales! nequeo dicere. hoc tantum: ex illis migrantem in cœlos animam manifeste cernebam. Hæc siquis vera an sint ambigat, testes mihi esse possunt è vobis sexcenti, qui aut illic, aut alibi tantum viderint. Parva siquis dicat. fatebor. veruntamen, siquid ego in aliena Rep. intelligo, animi religiosi sunt argumenta maxima. Is autem in tanta rerum omnium abundantia, & tam excelsa fortuna non minus raro occurrit, quam fortuna ipsa. Falsus est enim in eo Aristoteles potentes, & fortunatos esse solere erga Deum affectos optime, *Πιστεύοντες διὰ τὰ γινόμενα ἀγαθὰ ὑπὸ τῆς τύχης*, credentes, inquit, Deos esse ob bona quæ illis à fortuna proveniunt. Præceptoris enim verba factis destruit discipulus Alexander, qui prospero bellorum successu inflatus, se Deum potius credi voluit, quam alios credere. Sed ignoscamus divino illi in rebus humanis ingenio, in divinis humanum quid patienti: & quo duce in terra sua utimur, ei ignota in regione erranti viam comiter monstremus. Sciat ergo magnus Philosophus, naturæ miraculum, quod nos ex altiore scientia hausimus, pietati nihil æque adversari ac secundas res: quæ cum ex sententia sponte fluunt, segnes ad Dei cultum omnes sumus. Neptuno undis jactati vota certatim faciunt plurimi, ijdem servati in litore non omnes solvunt; tranquillo autem æquore, sereno cœlo, ferente vento precibus fatigare maris Deum pijssimo Principi cum patre, sed paucis alijs commune fuit. Magnum aliquod præstare videntur potentes si ignavum hominem unum aut alterum alant, qui pro se oret, ipsis aut otium aut animus non est. Ille qui sciret vota Britannorum omnium pro salute sua excubare, rei tamen tantæ supinus indormire noluit, sed illa genua à supplicibus adorari nata, terram assidue exosculando obterebat. Precibus rarius aberat, quam adsint alij, toto certe vix semel mense. Solus præterea secum (nihil quidquam mentior) ter fere quotidie Deo supplicabat. Faustum & felicem diem nemo illi prius quam ipse petebat: bonam noctem, & tranquillam quietem post aliorum vota semper precabatur. Nec in beneficijs petendis frequentior, quam in gratijs agendis prolixior erat. Id uno, de multis, exemplo discite, quod in memoriam fatalis ejus diei, quem pæne non effugimus, suam ut erga Deum gratitudinem testatam faceret, nullis unquam negotijs impediri potuit, quo minus die quoque Martis, patris exemplo concionem audiret. Quod si nos item frigida tanti beneficij quotannis commemoratione defuncti non fuissemus, fortasse dies omnium nefastissimus Nonis Novembribus proximus non legeretur:

Trojaque nunc stares, Priamique arx alta maneres.

Sed quo feror? video me suavitate illectum, hanc quasi virtutum ejus rosam pandisse pluribus, jamque eam, ut in fasciculum, patere satis, illa tamen adhuc queritur nimis se connivere. Explicabo ergo folium & illud; Principes, præsertim nostros, qui in DEFENSORUM FIDEI titulum assurgunt, religionem non colere tantum, sed propugnare etiam debere. Quod fecit Serenissimus doctissimusque rex libro illo eximio, cui dum dentes quærunt illidere Romani mures, offendunt

offendunt solido. Atque cum filij plerique omnes gaudeant in eo potissimum laudis genere excellere, in quo majores claruerunt, tum hoc Principe nemo unquam aut patrem imitatione digniorem habuit, aut majore cum studio imitatus est. Nec tamen recipio, voluisse eum post patrem in hanc verborum arenam descendere, ubi videret obscurum quemvis de fæce Romana Scioppium non pudere se cum Rege omnium Sereniss. componere, cujus Majestati ipsa quoque Sanctitatis suæ purpura conferri erubesceret. Verum nisi me animus fallit Romanam bestiam, à patre jampridem calamo confossam, virus tamen adhuc evomentem, alio longe telo adortus esset, & DEFENSOR FIDEI prius etiam quam jure posset gladio vocari meruisset. Est enim illa calumnia mera ab impijs quibusdam excitata, frangi nimio religionis studio quicquid est in animo generosius, aciemque fortitudinis pietate retundi. Ego contra contendo, Dei timorem animo virili maximum robur addere. Quid enim potest illis timendum in bello videri, quos lethi metus non urget?

——— ——— ——— inde ruendi
In ferrum mens prona viris, animæque capaces
Mortis ——— ——— ———

Aut si ex victoriæ fiducia crescat pugnandi audacia, unde firmior oriri potest quam ex opis divinæ, auxilijque cœlestis certa persuasione? Lachrymas quidem omnium facillimi emittunt pij viri, sed & sanguinem: non sunt temere ex levi causa pugnaces; ne sint quidem. læsam autem sæpius patientiam in iras violentas ardescere, & cum fortitudine pietatem optime conspirare, si vitam Principi Opt. longiorem indulsissent fata, documentum orbi ingens dedisset, & in hac quoque tam brevi amplum dedit. Ut enim ab ipso ovo ordiar, in cunis statim ex animo tenebrarum, & terriculorum omnium contemptore scires à Serenissimo, & heu nimio nimis confidente interritoque Rege satum, ab invicta, & bellicosissima Danaorum Regum prosapia oriundum. In prima vero pueritia inanes terrores, καὶ τὰ κενὰ τοῦ πολέμου, ad quæ trepidare solent tyrones, adeo non metuebat, ut nihil majore cum voluptate audiret, quam fractos tubarum, & tympanorum sonos: offensus quoque inter ludendum, grandiores se multo ad pugnam provocabat. Fortis animi, magnique spiritus indicia non minora. Mores etenim cujusque nullibi simplicius se detegunt quam in ludendo pueri dum sumus, & ex ipso in ætate illa oblectationum genere. Sic ferus ille configendis, quas in delicijs habebat, coturnicum oculis, crudelitatem innatam statim prodidit: sic qui in gallinaceorum conflictibus dissidebant fratres, discordiam in imperio eandem retinebant: sic & in nostro, ex ejus quam dixi musices amore, & stomacho injurias concoquere nescio, bellicus ille animus clare elucebat. Fatebuntur hostes (intelligo quid dico) qui vix dum Astyanacta ingressum, Hectora futurum expavebant. Nec eos fallebat metus, Hector enim erat adultus jam, aut Achilles, aut aliquis antiquorum heroum denique. Quos ego, postquam regna Saturnia redijsse videam, aut renatos jam, aut renascituros ex Pythagoræ disciplina libens credo. Nisi forte anus natura, ut se nondum annis effœtam probaret, unum hunc terris ostendisse tantum satis habet, in quem si non Achillis anima, at certe animus migravit. Nam ut ille olim parmam, hastamque fæmineis

neis mercibus immissas elegit: itidem & noster posthabitis muliebribus oblectamentis omnibus, quibus enervamur hodierni adolescentes, ijs quæ virum deceant, faciantque solis se exercuit. Pila, inquam & majori illa cui nomen, quod sciam, non est Latinum, & minori qua ubique luditur: quarum altera glandium in prælijs jactationem secure pati; altera ad tormentorum quoque globulos non exhorrescere doceri voluit. Saltabat etiam non more, ut nunc fit, Ionico, tenere molliterque, sed motu corporis virili, modoque prope Laconico; quem ad militarem quoque disciplinam plurimum facere, non dubitant credo qui sciunt Phrynicum, quod in fabula Pyrrhicham apte saltasset, Imperatorem ab Atheniensibus delectum fuisse. Sed præter cætera corporis exercitia, in quibus multus erat Princeps fortissimus, feroci equo gaudebat maxime. Quæ, non meo solum, qui sum unus è multis, sed sapientissimi quoque Apollinis judicio, generosæ indolis, animique Imperatorij certissima est exploratio. Quis enim vestrum nescit oraculum illud Philippo Macedoniæ Regi de successore consulenti Delphis datum? eum demum Macedoniæ imperio, omnique mundo potiturum, quemcunque Bucephalus sessorem pateretur. Quod in Alexandro evenit, qui se orbi subigendo parem fore, equo prius domito specimen dedit. Quid ergo noster? annos natus vix decem, qua ætate alijs arundini inequitare pulchrum est, equo acriori imponi poscebat. refugientibus qui aderant munus periculi plenum, arduo colliculi adjutus ipse conscendit, subditisque calcibus equum ad cursum admisit, exclamantibus frustra adstantibus, donec tandem satiatus leviter flexis habenis reduxit, descendensque *Nam quousque*, inquit, *opinione vestra puer futurus sum?* Quum primum autem adolevit, quæ ejus lætitia erat? qui amor? quod desiderium? nisi equo spumanti, & animoso vectum spectari, cui nunc erecto, nunc prono, nunc resultanti, omnia denique agenti adeo arcte insidebat, adeo decore, ut ego cum aliquoties viderem cœperim rudi illi sæculo ignoscere, quod errore deceptum Hippocentauros procreavit. Postquam autem firmatis tandem viribus cataphractarium egit, ex illo tempore, quæ à Poetis narrantur militum errantium gesta, non amplius mihi fabulæ videntur. Vidi, vidi ipse, Academici, equo tam incitato alacriter procurrentem, brachio tam valido lanceam tenentem, manu tam docta in occurrentis caput dirigentem, impetu tam vasto eundem impellentem, ut nihil supra vel legatur, vel cogitari possit. Quod siquando hasta confracta gladium stringebat, nulla aut mora, aut requies erat; quæ ibi fulgura oculos feriebant? quæ tonitrua aures verberabant? primus me docuit quid esset *fulmen belli.* Nec mihi nunc dicat quispiam, facilem esse audaciam, ubi non sit periculum, fuisse autem hæc pugnæ simulacra tantum; neque enim ego alioversum produxi. Verum ut cum taurum videamus arboris obnixum trunco in cornua nuper nata irasci discentem, aut ventos tantum ictibus lacessentem, intelligimus eum aliam pugnam meditari; ita & hæc bellorum ludicra, quibus à puero tantopere deditus erat Princeps fortissimus, verorum præludia putanda sunt. Quid enim putatis, Academici? qui ex rei militaris usu longo peritis, castra muniendi, exercitus disponendi, ordines ducendi, impetum faciendi, militiæ terrestris, navalis artem universam accuratissime didicerat; qui bellica tormenta quamplurima fundi curaverat; qui navem ingentem, præ qua Argo cymba fuit, jam exstruxerat; qui, delectos ex omni Britanniæ nobilitate, juvenes fortissimos, in aulam collexerat; qui cum heroibus utriusque Germaniæ,

niæ, totiusque adeo Europæ, amicitiam contraxerat; quid inquam putatis? nihil cum aggressurum? moliturum nihil? sensum horum omnium fuisse nullum? Ego vero non dubito, Academici, quin expeditionem in Colchos alteram cogitabat, & Herculeo plane Principe, *Palatino* comite assumpto, Romanæ arietis vellus aureum reportasset. Id pro comperto habeo, ejus jamdiu cogitationes omnes, omnes sermones, cuncta insomnia de bello suscipiendo, & gerendo fuisse;

Et cum frigida mors anima seduceret artus,

tum quoque linguam, mentis impulsum retinentem, arma tantum, & prælia loquutam esse; & in mortui quoque vultu minas relictas apparuisse. O fallacem hominum spem, fragilemque fortunam, & inanes nostros conatus, qui in ipso sæpe limine franguntur, & corruunt! In tribus, quot fere implevit, ætatis gradibus, præclarum aliquod facinus semper minabatur; qui autem primus annus rebus gerendis aptus videbatur, is nostram expectationem omnem, ejusque vitæ consilia morte pervertit. O triste fatum, acerbam miseriam, tantæ virtutis spem, tam recte & primo conceptam, & indies per tot annos crescentem, cum ipsa partitudo appeteret, tum extingui! Gaude Regum tyranne Romane Pontifex, gaude, aures adulationibus patentes præbe, sine te *ὑπεράνθρωπόν τινα ἄνδρα*, Dominumque suum, ac Deum parasiti vocent; excessit miles qui te & mortalem esse, & nequam hominem ferro docuisset.

Gaudete proditionum fabri Jesuitæ, lupæ Romanæ genuini catuli, gaudete, insulam hanc nostram, quæ hoc genus bestijs semper caruit, infestate; est nobis, Deo gratias, & sit precor, qui vos odio toto persequitur venator Rex ipse, sunt canes, fuit etiam, qui asylum Romuleum, sylvam in quam refugere soletis excidisset, fabricas vestras à fundamentis omnes dejecisset, & pietatis hæderam fortitudinis lauro maritasset. Atque hic quidem locus postulare mihi videtur, pauca etiam de castimonia ejus adjici. Solent enim esse bellicosi viri, (quod in militiæ opprobrium dictum nolim) amatores mulierum plerumque maximi, ideo, opinor, quod robusta, & valentia corpora utrique militiæ apta sint. Viderunt hoc Poetæ Comici, qui militis personam sine meretrice nunquam inducunt. Viderunt ante eos fabularum auctores, qui non frustra unum Deorum Martem Veneri illigarunt. Nec tamen passus est Princeps fortissimus virtutis suæ gloriam hujus turpitudinis confinio lædi. Sic enim secum putabat, multorum bonorum gratiam unius vitij interventu deformari; hoc autem esse tale, quod inhonestatis nomen κατ᾽ ἐξοχὴν meruerit; proinde ab omnibus, quibus honos curæ, præter cætera evitandum; Principibus maxime, qui (quod est in hoc genere ignominiæ ultimum) nisi indigna flamma ardere nequeant; qua nullam esse breviorem ad contemptum viam; nec alio ex fonte Regnorum plurium mutationes fluxisse. His adjunxit & illud, minimam libidinem in se fœdissimam visuram paternæ pudicitiæ comparatione, quo nullus mortalium verius Dianam exercet. Hæc cogitans, simulque verissime æstimans, quam pronum esset in illo ætatis lubrico, turpiter ex improviso labi, sicut sapiens paterfamilias, materiam hujus ignis rapacem è domo removeri jussit. Dein fugatis etiam otio luxuriaque, corpus Laconum more assidue, ah & immodice, exercens, famem tamen magnam labore multo obsonatam, victu parabili modicoque satians, Cupidinis nervum laxavit, sagittas fregit. Et Achilles quidem erat, sed absque Briseide, verusque Laco, præterquam quod castior. Sed nec corpus deperibat suum, quod

faciunt

faciunt multi, qui alienis abstinent, Narcissi; quibus si ad pulchritudinem opes contingant in se ornandis fere vitamque, remque insumunt; & cum pavones multum splendore vincant, superbia tamen exuperant magis. Quo magis admirabilis videri debet Principis in his rebus eximia modestia; cui cum forma esset virilis plane, ἡδεῖα μὲν ἰδεῖν μετὰ φοβερότητος δὲ, grata quidem aspici, terribilis tamen, noluit feminea cura dotem hanc naturæ tantam corrumpere; sed inaffectatam quandam in cultu corporis negligentiam affectavit, & in vestibus Attalicis, & Alexadrinis animum minus elatum retinuit, quam nos sub palliolo Diogenis sordido possidemus. Atque, quod est rarissimum exemplum, sic & in gestu gravitatem cum facilitate, & in habitu magnificentiam cum tenuitate temperavit, ut summæ fortunæ magnitudinem sine fastu, inferioris humanitatem sine contemptu retineret. Usus ad hæc miscenda veterum Romanorum arte, quibus vestiri in foro honeste mos erat, domi quod satis esset; sic ergo & ille, diebus solemnioribus processurus in publicum, aut legatos accepturus, ad tuendam imperij Majestatem cum vestimentis splendidis incessum quoque magnificum, vultumque Majestate plenum sumebat; reversus autem ad suos tanta comitate cum ijs versabatur, ut Principis supercilium omne exueret, tantillo etiam sumptu interdum ornatus, ut Dominum servumque vix discerneres. Narrabo etiam vobis ad hanc rem dictum ejus quoddam: cur enim aliorum Principum jocularia libenter in historijs legimus, nostrorum seria cum ipsis interire patimur? Fuit cum panno villoso, cui à Wallia nomen inditum, multos dies amictus incederet, nec defuere luxuriosa ingenia qui dictitarent, Celsitudinem suam non decere vestimentum adeo vile, sed nec pretiosissimum tamdiu ferre; quibus ille, *Me vero Patrii panni non pudet, qui utinam immortalis esset.* Responsum sempiterna dignum memoria, quo illos, in minore multo fortuna. Antoninos notare voluit, οἵτινες πατρίδος πᾶσαν ἐσθῆτα μυσάττονται ἐρίων φάσκοντες ἐργάζεσθαι πράγματος εὐτελῶς, quibus nisi exoticum placere potest nihil, quicquid ex lana fit vile putant; & cum agros sæpe totos in tergo ferant, quod tamen in Nerone etiam notabile fuit, eadem veste bis indui erubescunt, pæne dixeram eadem forma. Usque adeo verum semper erit ambiguum illud οἱ Βρεττανοὶ ἐσθῆτος χρῆσιν οὐκ ἴσασι. Britanni usum vestium nesciunt, quas non induimus corpus ut celent, sed illas ut ostentemus; & post transmutata in mille formas corpora, non minus deformes nunc sumus ornati, quam olim nudi. Quem Reip. nostræ morbum, non solum animadvertisse Principem Prudentissimum, (id enim faciunt & stulti) sed, quæ sunt prudentum propria, periculum quoque olim ex eo secuturum longe prævidisse, viamque medendi optimam tenuisse, hinc intelligitis. Jam Te non amplius laudo, admiror potius, juventutis Britanniæ non magis nobilitate, quam virtute Principem. Quis enim nostrum juvenis, vitæ suæ modum habere novit? ille etiam aliorum habuit, quis nostrum orbi proprio corrigendo sufficit? ille de orbe terrarum emendando cogitabat. quis nostrum peccaturus quenquam veretur? ille jam peccaturis verendus erat. Credite enim, Academici, quod non dicam dolo, Principis hujus reverentiam multos à vitijs abstraxisse, quos dei timor deterrere non potuit; hujus enim iram lentam fore credebant, illius in diem differri non sperabant. Igitur cum juvenum circa se numerum permagnum semper haberet, nullibi tamen criminum rarior nascebatur seges, quam in aula Principis, quæ

non vitiorum ludus, sed pietatis, virtutis, doctrinæ schola, veterumque gymnasiorum verissima imago erat; ubi inter discum, & Philosophum, corporis, animique exercitationes otium suum dividebat Princeps temporis parcissimus; nec habeo dicere illis ne, an his studebat magis; & illas certe optime, & has callebat. Quid enim nos jactamus, Academici, quibus studere vita est, si literis abditi, Musæisque conclusi, cum Philosophis, historicis solis versantes, Poetis, Oratoribus colloquentes, paulo aut doctiores, aut eloquentiores, evadamus. Ille cui mille quotidie occupationes erant, quæ ejus animum à studijs avocarent, ante primam lanuginem linguam utramque doctam probe intelligebat; Italo autem ore, & Gallico, non minis rotunde loquebatur, quam suo. Artes præterea omnes, & scientias, totamque adeo Philosophiam, si non quantum scholæ superest, at vitæ usuique quod satis esset, de patris abundantia hauseat. In cujus fidem, testis sicui locuples parum videar, argumento sit ejus singularis in doctrinæ candidatos amor. Laus in Principe prope major quam doctrina ipsa; quem, si de duobus adeo conjunctis alterum tantum eligendum esset, Mæcenatem esse multo, quam Maronem mavelim. Quis ergo vestrum nescit, Principem utriusque Minervæ amantissimum armatos, & togatos dubio semper favore amplexum esse? Quis nescit eum eruditos in aula sua habuisse plurimos, quibus & Bibliothecam omni monumentorum genere refertissimam instruxerat? Quis ejus in matrem nostram benevolentiam, in sororem etiam benemerita non audivit? Qua quidem in re prudentiam ejus eximiam, & in ipsa quoque inæqualitate æquabilitatem summam, satis admirari non possum. Nam cum videret Regem Serenissimum Academiam nostram vicinia sua frequenter beare, ne illa altera felicitatem hanc nobis tantam invideret, seque despicatam aut neglectam quereretur, aulam ei suam admovit Princeps æquissimus, ut quam nos ipsi Iovi prope sumus, illi Iovis filio tam propinqui essent. Hinc vere nobis jam oriri potuit metus, ne post etiam quam sidus nostrum occideret, benigniore illos aspectu, quam nos, intueri pergeret Quam suspicionem in nobis vix dum surgentem, aureo statim Apophthegmate prudentissime oppressit. Nam cum olim, Cancellarij vacante munere, rogaretur Oxonienses in tutelam recipere, quæ ejus tum fuit oratio? *Se utriusque Academiæ Cancellarium fore:* O mirum Principis, & dulce ingenium! Mitto verborum elegantiam, annos in quibus hoc protulit. rem putemus. Potuitne aut petentibus mollius denegare? aut non petentibus facilius promittere? aut utrisque æquiorem se præbere? Dignare Princeps Magne Academiæ Oxoniensi Cancellarius inscribi. Ignosce Lyceum celebre, tuus non ero privatim, sed tuus ero. Non ausa est Cantabrigia ad tanti voti confessionem aspirare. Fide Musarum alma mater, verecundia tibi non obstabit tua, pro altera rogatus sum, tui etiam patrocinium suscipio, *utriusque Academiæ Cancellarius ero.* Intelligebat nimirum divino Principes ingenio, æmulatione maxime accendi doctrinæ studia, eam autem inter pares, dubia adhuc victoria gliscere solere: palma vero semel decreta, & sublata certaminis ulterioris potestate, victorem plerumque jam securum diligentiam remittere, victumque voluntatem contendendi cum spe superandi simul abijcere. Igitur & nunc quoque, si Tyrum fortasse ob palatij adfinitatem, Troja propriorem aliquantulum ducebat, ut genu tibia, Troas tamen Tyriosque in aula, atque à sacris nullo discrimine habebat. Utrisque summe favebat, utrisque

utrisque pariter, factisque ostendit verissimum esse illud prudentissimi historici, *Laudatorum Principum usum ex æquo esse quamvis procul agentibus.* Nec enim voluit loca hominibus obstare, sed pro meritis cujusque & dignitate, non pro urbe, aut patria, gratiam semper & præmium deferebat. Quid ego nunc his apponam, propensam ejus in omnes, quacunque in arte excellentes beneficentiam? Nullus erit finis omnia si persequar, jamque me vox deficit, non oratio. Tacere tamen non possum unum etiam in eo rarissimum, quod regnorum Britanniæ hæreditatis suæ, reditus undique provenirent; vim, & in quibus staret; portuum numerum, & quot navium capaces essent, quot caperent; castellorum magnitudinem, situm, firmitatem, in singulis tormenta quot essent, quot milites, qui duces; imperij denique nostri arcana omnia cognitissima habebat. In re autem familiari, nescio an multi nobiles æque sint aut versati, aut providi. Reditum omnem distribuerat in partes tres, quarum unam familiæ alendæ, aliam servorum stipendijs suisque ornatibus, assignaverat; tertiam ad improvisa sumptuum muneraque reservabat. Multa, ut par est Principi, multis donabat, nulli tamen quidquam cujus pretium ante non intelligeret, ne beneficij magnitudinem vel qui rogaret celare, vel qui acceperat, dissimulare possit: quorum alterum quidem petitores impudentes, alterum debitores ingratos facit. Et cum sciret maximam esse famulis ad fraudandum illecebram, domini in rationibus exigendis negligentiam; nisi gravior aliqua cura vetaret, accepti expensique tabulas præstituto semper die cum servis putabat. Hæc cum mihi olim dicerentur, Deum ex intimo corde Omnipotentem venerabar, ut nobis, viri Academici, virisque militaribus, Britanniæ, Germaniæ, Ecclesiæ, Reip. Regi, bonis omnibus hoc decus, hoc præsidium, hoc columen servarent. Jam tum verebar ne vitalis non esset præmaturus juvenis; prudentia enim tanta, & tanta sanctitas, senectutem si aliquando præveniant, at mortem nunquam diu præcurrunt. Nec aut nos tali diutius digni eramus Principe, aut ille, in tam corruptis sæculi moribus, vitæ longioris cupidus videbatur. Ergo annos nondum viginti natus diem suum obijt. O infelicem rerum humanarum conditionem, iniquam enim religio est dicere. Fatuos à morte defendit ipsa insulsitas; sicui plus cæteris aliquantulum salis insit, (quod miremini) statim putrescit. Tyranni inter odia populi, & execrationes semper canescunt; bonis sæpe Principibus suorum desideria, precesque barbam impetrare non possunt. Marcellus in herba vere novo succisus, spem Romanorum & vota elusit; Tiberius metum Augusti non fefellit, sed messem mali ad maturitatem perduxit. Et quid externa queror? domesticis exemplis, heu miseri abundamus. Nescio, Academici, quod nos fatum premat, aut quod flagitium luamus, aliquid certe subesse oportet, quod annis non multo plus quadringentis, filij Regum nostrorum primogeniti non minus octo immature perierunt. Non est injustum, Summe Deus, ut primo genitos, tibi qui debentur, nobis auferas, tu qui pro nobis dedisti tuum, non est injustum; tot amisisse, tam brevi est misere miserum. Longum esset omnes nominare, atque apud vos, uti opinor non necessarium

——— *quis nigri Memnonis arma?*

quis decantatum illum *Arthurum?* quis in parvo magnum *Edvardum?* quis

 reliquos

reliquos non audivit? Eorum omnium memoriam, longa annorum ſucceſſione, & diuturna Principis inopia prope deletam *Magni Henrici* virtutes renovabant. In eo iterum ſpirabat demortua jamdudum *Edvardi* pietas: in eo *Arthuri* gravis comitas, facilisque Majeſtas aulam reviſebant: in eo *Nigri Principis* clara in bello gloria reviƈtura videbatur: in eo quicquid olim, nunc quoque amiſimus. Atque utinam quidem noſtræ hic eſſet miſeriæ modus, & aliqua ſaltem ab eo ante mortem ſuſcepta proles fuiſſet! Nunc autem non illi ſolum Principes, quos è ſepulchris reſuſcitabat, cum eo ſimul in terram reverterunt, ſed alij etiam, quos geniturus erat, nondum nati, extincti ſunt: nec illa modo vulnera jam olim obducta, hujus letho recruduerunt, ſed alia etiam, quæ necdum ſentimus, & majora nobis inflicta ſunt. Ah ne hoc funus mille producat funera, nec ſit dies ille cum intempeſtivum hujus Principis fatum, acerbiore luctu, quam hodierno deflebimus, cæciſque in malis deprenſi *Principem Henricum* magna voce, *Principem Henricum* nequicquam clamabimus. Inanis forte eſt hic metus Academici, & ſi meæ cum veſtris quid valeant preces, inanis erat; utinam etiam & ſtultus eſſet. Vivit quidem Priamus, & diu vivat & diu precor: firma ſtat ejus domus, nec unquam nutet; poſt fatum tamen Hectoris, ejuſque ſupremum diem cui decem annos ſpes noſtræ innixæ ſunt, Trojæ timere, cum nolim, reluctante licet animo invitus cogor. Qui ſemper, etiam nunc Pergama tuere forti dextra æterne Deus. Hectoris tamen in funus omnes undas convocet Britannia. Hectora jam ſenior Priamus immenſum fleat; Hectora fæcunda Hecuba, ſed felicior plangat; Hectora ſuperſtes ſolus Polydorus defleat; Hectora Chorœbus juvenis, & Caſſandra lugeant. Hectora univerſus populus inſolabiliter ploret. Hectoris in funere doleat hujus regni caput. Hectoris in funere ruant ex oculis flumina, utriſque ex oculis, ex noſtro non inferius. Alijs in rebus, Academici, ceſſiſſe intra fines juris noſtri ne pudeat, in certamine vero obſervantiæ erga Principem, doloris pro defuncto, nec victi unquam fuimus, nec vinci nos patiamur. Suſpirijs contentus non ſum, non gemitibus, quemcunque ſiccis genis aſtare videro, quemcunque intemperanter non illachrymantem aut Ulyſſis militem, aut Myrmidonem putabo. Nec mœrendi tempus die, aut menſe, aut anno finiamus; quid enim? ejus mortem unum tantum annum lugebimus, quem per omne ævum Britannia deſiderabit? Adjuro vos, Academici, ne poſt hunc diem alia quam pulla veſte in perpetuum utamini, donec *Illuſtriſſimo Principi Carolo* Magnæ ſpei alteræ Britanniæ puer ipſi ſimilis naſcetur. Solitum flendi morem, ſolitum ſpatium vincite, Hectora flemus. Hectori virtute parem, infelicitate etiam ſuperiorem. Illi ante mortem uxor digniſſima contigit, illi dulcis natus in collo pendebat; noſtro nec Andromache, nec Aſtyanax fuit. Ille poſt defenſam patriam, afflictos hoſtes, partam in bello gloriam, Achillis manu impulſus theatro exivit; noſter ſcenam idoneam non reperit ubi ſe explicaret, ſepulta profundo otio virtute ſua ἀνδρῶδης ἰδὼν ἐπιδείκνυμένος, triſtiore lethi genere, quam ipſo letho occubuit. O fruſtra Britannorum omnium fortiſſime Hector, tene etiam ignava morte, te morbo occumbere? quid ergo prodeſt pietas? quid temperantia? quid corporis exercitatio? Infauſtum pilæ ludum, & periculi plenum execremur; demoliamus ſphæriſteria quot ubique ſunt omnia, in ijs valetudinem quæſivit Princeps Optimus, invenit morbum, morbum ex quo obijt. O ſortem duram! Vivimus telluris pondera, &

& ex morbis sæpe gravibus convaleſcimus; *Principem Illuſtriſſimum* orbis terrarum expectationem prima, quæ afflixit, valetudo confecit. Febre populari multa è plebe millia hoc anno ardebant, vix unus, aut alter abſumptus eſt; unus de tot millibus *Princeps* non effugit.

Τῷ δὲ μάλισ' ἄρ' ἔην ἐναλίγκιον ὡσεὶ ἅπασα
Ἴλιος ὀφρυόεσσα πυρὶ σμύχοιτο κατ' ἄκρης.

Huic igni, præter eum quo regnum arſurum erat, alia, nulla flamma comparanda eſt. O pijſſime, idem & fortiſſime *Princeps Henrice*, Pontificiorum terror, Proteſtantium partis ubique poſt patrem, maximum propugnaculum! perijſſemus utinam quotquot hic ſumus omnes, ſalvus ut eſſes, vel etiam periremus. Quiſquamne veſtrum recuſaret Hectoris vice mori? Ego quidem, Academici, ſi vilis hujus animæ morte dieculam ei unicam tantum impetrare poſſem, vitam hic libentiſſime cum oratione finirem. Et nunc quoque unam amplius horam vivere non ſuſtinerem, niſi illud in his malis ſolamen eſſet, quod poſtquam facer hic ramus à Proſerpina raptus ſit, alter aureus non deficiat. Concedat Deus Omnipotens ut virga ſimili etiam adhuc metallo frondeſcat: ſin id nimis impudenter petimus, conſervet ſaltem Regem totum Neſtora, conſervet Principes; quorum ſi vel alterutrum nobis pro meritis denegetur, beatus poſt hunc primus qui moritur diem.

Dixi.

EPITAPHIUM.

I*Nſcribant alij monumentis ordine longo*
Virtutes, titulos, nomina, facta, genus.
Hic jacet Henricus, *de quo memoranda recuſant*
Arctari lapidis finibus exiguis.
Dicere nec tumulum ſolo plus nomine refert,
Cætera quæ ſemper fama loquetur erit.

Fr. Netherſole.

In fatum ſummi, & Beatiſſimi Principis Henrici.

QUo fugis? ah vita quondam, dum vita manebat,
Terris chare magis, nec tam cito debitus aſtris.
Nondum annoſa dies, nec adhuc tibi frigida membris
Sævit hyems, tumulumque tuis aptaverat umbris.
Siſte fugam ſuperis: quid tam cito divus haberi
Incipis, infelix, & feliciſſime Princeps?
Quid caput auratis properant tibi cingere ſtellis

Dij nimium cupidi? quin hic tibi ſceptra, tuiſque
Seri debentur regnis, Henrice, nepotes.
Ah tibi regnandi ne ſit tam dira cupido,
Ut miſeros mens ſola tuos exoſa Britannos,
Aetherijs inſueta vijs, jam tecta deorum,
Et feſtinatos cœli depoſcat honores:
Hic prius in terris pacato numine regnet,
Et tandem ſceptris cedat ſatiata duobus.
Quanquam (ſi liceat noſtros optaſſe dolores)
O fortunatos, vel poſt tua fata, Britannos,
Si patriæ, Princeps, non omni parte periſſes!
Nam ſiquis tantum noſtris Henriculus oris
Luderet aureolus (nobis ſolatia luctus
Exigua ingentis) qui te tantum ore referret:
Cujus ab aſpectu poteras exire ſepulchro,
Atque iterum blandis pueri ſpirare labellis;
Nec penitus nos Te, nec tu nos funere tanto
Perdideras, nobis ſed qui poſt fata redire
Heu nunquam poteras, poteras poſt fata redire.
Sed quid vos, dulces cineres, quid vos fugientes
In ſuperas ſequimur revocanti carmine ſedes?
Te nigri Soles (quis Solem dicere falſum
Audeat) & flentes lachrymis cœleſtibus Auræ,
Undanteſque ſuis flerunt in vallibus Amnes:
Te Muſæ totis luxerunt fontibus; ipſi
Murmura ducentes imo de pectore Venti
Cum gemitu ſpirant, ſpirantibus adgemit Echo.
Ah miſer! ah miſeri non debita præda ſepulchri.
Ecce dies quoties, quotieſque renatus Apollo,
(Te poſtquam noſtro non amplius invenit orbe)
Atra nube cadens, heu toto ſidere noctem
Excepit, medioque diem deperdit olympo.
I decus, I noſtrum, cœleſtibus utere fatis.
Et placide (quando ſuperis adnare neceſſe eſt
Littoribus) roſeas Zephyri ſublatus in alas,
Dive, triumphales cœlorum illabere currus.
Non ibi fatorum, properato funere, juſſa
Aurea manſuris abrumpunt otia regnis;
Sed tibi ſceptra manent nullo peritura ſepulchro.
Et, quod gaudebis, medici bene neſcia vita.
Nos tamen interea tumulum, tibi floribus iſtis,
Heu male qui terris, nunc te moriente, ſuperſunt,
Spargimus, ecce, tuum nec te moriente ſuperſint.
Quin ipſi lapides, noſtri pia vulnera paſſi
Mœroris, gelidæ perfuſi fletibus auræ,
Hos tibi de duro cantabunt marmore fletus,
Aeternumque dabunt hominum tibi corda ſepulchrum.

Car-

Carmen Sepulchrale.

Miraris quî Saxa loqui didicere, Viator?
Cœli depositum conditur hoc tumulo:
Cujus si famam, tacuissent saxa, putares
Hoc tibi mirandum, non didicisse loqui.
Si sapis, attonitus sacro decede sepulchro,
Nec cineri quæ sint nomina quære novo.
Prudens celavit sculpto; nam quisque rescivit,
Protinus in lachrymas solvitur, & moritur.

G. F. T.C.

Oratio

Oratio Funebris

Habita in

SCHOLA THEOLOGICA

Ab Oratore Publico, in Obitu Clarissimi Equitis

THOMÆ BODLEII.

AD LECTOREM.

D*Idici ex* Bodleio *Orationis meæ fatum, & facile fero post tantam cladem, leve verborum damnum, & jacturam. Habe igitur (Lector) hanc Scripturam devotissimam sepulchro, quæ ideo vixit satis diu, quod mori potuit cum* Bodleio. *Tu autem, quod in vero funere fieri debet, dolore tuo utere pro judicio. Si quid in illa forsan spissum videbitur, & nubilosum, illud omne argumento imputa, quod cum solidum foret, & grave, proferre non debuit Orationem diaphanam. Exemplum in illa, aut Apophthegma non invenies aliud, quam ab Ipso (ita solus vicit Mecænates omnes, & Historiam ;) & veritatem pro stylo concinno leges, quæ arte omni, & Rhetorica felicius perorat. Sed brevis est ; si bona, fiet perlegendo longa ; sin mala, laudare debes propter brevitatem. Vale. Tu vero (Lector Academice, & Auditor) tacito fave, ne voluptatem illam quam bene audiendo prius ceperas, male legendo præpostere amittas.*

Tinam , Auditores, utinam pari virtute, & progenie, qua homines nati sumus, nasceremur Oratores! Utinam suadere posset vetus Philosophia, rationem à semine, spiritumque à corpore proficisci! Ita enim communi elemento terræ vel plurimum gratulari possem, quod eloquentiam mihi, quam ingenium, natura, usus, data quasi opera impie negassent, illam pulvis, & funus, fatum, & miraculum benigne largirentur. Quod ab eodem principio terræ humanitatis meæ, & orationis exordium peterem ; quod argumento potius quam arte doctus essem, lutoque vilissimo plusquam igni meo, aut animæ deberem. Tali scilicet voto & proœmio dicturo mihi opus est (Auditores,) sive theatrum meæ Causæ, sive patronum me, & defensorem intuear. Cœlum enim vobis ex hac Terra invitis Mathematicis, monstrare oportet, & Immortalem

lem Mortalem in hoc Cadavere, major Paracelſus, conſervare debeo. Si tamen vitam ipſe, & ſpiritum, gratiam & venuſtatem ab hoc ipſo Mortuo, quod raro contigit, non peterem forte & mutuarer, non video quo minus de homine ſimul, & Oratore actum eſſet, itaque Sepulchri hodierni gloriam ignava mea, & infami lingua minuerem prorſus, & deturparem. Neque ideo quis veſtrum exiſtimet, quod picta aliqua loquendi methodo aut quadrato Mercurio uſurus ſim, — *Ad populum phaleras:* deliciarum enim ſtudium omne, & elenchos aurium ultro depoſui; non leni aura, & Zephyro, ſed turbine, ſed procella rapior, & in hiſce nænijs, luctuque non magis harmoniæ ſtudeo, quam Solœciſmo. Poſtquam enim Venus ægra Libitina eſſe cœpit, & iratis Parcis frui pro Cupidine; poſtquam diſſidia nuper inter ſe, bellumque læthale aluerunt terrarum Domini, Natura, & Henricus, Orbemque totum ſuæ cladis nuncium, & hæredem reliquerunt, perverſus ubique rerum ordo, inverſa vocabula, eadem ſapientis, & inſani vox, mens eadem, unum omnibus palatum, nulli ſuum; nec oculo, nec auri convivium datur, ſed ſolis lachrymis ſumus Epicuri. Abſit igitur (Auditores) ut benevolentiam veſtram implorem, quam demereri impium eſt, aut attentionem illam precibus extorqueam, quam prudens, ſciens, ſanuſque deprecor. Primam enim mihi gratiam, & benevolentiam reponitis, quod inviti huc omnes, quod reluctantes acceditis, & vel tum maxime eſſe vos attentos credam, ubi animos veſtros alto dolore captos, & ſepultos, nullo latere, aut clamore meo excitandos ſenſerim. Quid ſtatis? Abite jam ſi placet, neglecti, vel ſi mavultis, irati, & procemij mei contumaciam faſtu veſtro, & abſentia vindicate; Manes mihi modo *Bodleianos*, nomenque ejus fœcundiſſimum concedite, parturient (credo) Auditores, invenient Forum, & Populum, & Senatum, aureſque hominum ignotas & remotiſſimas quas vita olim, famæque ſuæ ambitu latiſſimo conciliaverat, eas morte ſua univerſa & invicta memoria abſentes ferient, & inficient. Quouſque mihi, Marce Tull. portenta tua, auritos lapides, & parietes *medius fidius* exultantes obtrudes arte tua magna, & Rhetorica, glorioſe, ſi ego hodie majora adhuc monſtra, & prodigia recenſeam, idque ſine mendacio, & hyperbole? Lapidum enim, & tectorum conjugium verum, conſanguineas arces, genitamque Bibliothecam prædico, qua nec Orpheus quidquam vidit magis animatum. Vitam mortuorum narro, & genium ſepulchri, ut intelligatis tandem pœnituiſſe Naturam hujus funeris, diemque ſe Natalem, & nova incunabula vel Fato *Bodleiano* conceſſiſſe. Si tamen Fatum hoc dicendum ſit, vel potius victoria, quod famam ejus animamque precario liberavit, vitamque brevem mutavit pro hiſtoria. Ad quam texendam, tradendamque tempori, tanquam fabulam recitanti mihi verecundia, & modeſtia ſingulari opus eſt. Obruit enim ſenſum humanum, tollitque credendi libertatem *Bodleius* verus; & ſuſpecta veritate laborat virtus, cum exempla omnia humanitatis, ſtudij, benefacti, & pietatis ſuperaverit. Quare mitiori orationi, laudibuſque magis temperatis indulgendum eſt, ne cum de illo ſingula, præſtantiſſima, excelliſſima, laudatiſſima dicerem, Annales ejus non tam præconio, quam invidia onerarem. Quod ut honeſtius à me, & liberalius fieri poſſit, pueritiam ejus, crudamque ætatem revocandam ſentio, ut fidem veſtram quaſi gradibus quibuſdam, & elementis dirigam, & inſtruam, neve ſaltu & impetu feſtinarem ad miracula. Quodque (augurio bono) primo in loco Illi in honorem

cedat; Parentes ejus magis Boni, quam Magni, nec ad proverbium divites, nec de fortuna queruli, tales autem qui liberalis familiæ titulos, & insignia vitæ suæ, morumque nobilitatem magnifice auxerunt. Qui cum in illa tyrannide, & hujus Insulæ calvitie vixerant, in qua fax erat pro religione, & vera flamma pro ardore spiritus (probitate sua freti & conscientia :) legitimo furto, & pientissima conspiratione facta, sese à laniena publica, & perenni foco, non improvidi eripuerunt. Hoc Comite; Hoc consilio; His auspicijs. Quasi prædicerent Filio in fuga sua transmarina, puerum Insularem futurum olim Virum universum. Sic tu (*Bodleie*) profectus es ætate minor, ut redire posses virtute maximus; Patriamque tuam, qua tali exilio honestius carere velles, eo animo deseruisti, quo multo potius haberi malles Christi peregrinus quam indigena Idolorum; Pergis, oberras, latitas :

—— Sic tu sub Principe dura,
Temporibusque malis ausus es esse bonus.

Qui cum annum ageres duodecimum, & Genevenses jam primo salutasses, literisque dedisses operam, Græcæ linguæ non tam auditor, quam speculator habitus es, ut qui explorares potius artis angiportus, & insidias, quam qui rudimenta prima, & præcepta disceres. Cumque postea libertati simul, & religioni Augustissimæ *Elizabethæ* auspicijs vacaret Anglia, redditus est nobis exul juvenis; cujus tantum in conditione & fortuna fuga aliquando honesta dici potest, & liberalis. Neque satis ad *Devoniam* suam rediisse, & Penates, nisi limina Deorum pulset, & Academias; adeo facilis cuiquam unius literulæ Metamorphosis videbitur, *Exonij*, & *Oxonij*, qui ingenium maluit colere quam agrum, & sapientiæ imperium libentius patitur, quam pecuniæ. Neque præclaro instituto, quod multi perperam arbitrantur, sufficit *Oxonium*, nisi præceptorem etiam idoneum, & appositum subministret: quod Tyroni huic adeo feliciter successit, ut conspirasse viderentur inter se Fatum & Consilium, lutoque huic Artificem, & ætati ejus Monitorem destinasse. Cujus ingenij spatio, & torrenti obvius occurrit, Doctissimus, Probatissimus, Reverendissimus *Humphredus*; (credò) ut experirentur aliquando probitas & cultura, utrum viginti annorum rectius senecta, an juventus diceretur. Ita solus fecit, solvitque ænigmata egregia ille Oedipus. Postquam vero de mora longiori consilium ceperat, in Societatem Mertonensem eruditissimam se recepit, in qua sic vixit suaviter, & secure, ut omnem illius severitatis famam facile contemneret, suisque legibus viveret, non Collegij. Atque ideo jure optimo (viri Mertonenses) vobis ipsis indulgere & favere debetis, quod cum Filios plurimos ultra attributum, & Epitheton doctos, *Ockamum*, *Burleium*, *Scotum*, aliosque quos Mater Vestra fœcundissima olim pepererit, Natalibus adhuc vestris, justæque gloriæ servati fuerint *Bodleius* & *Savilius* : Hic cum anteactis temporibus, & ingenioso illo seculo facile conferendus, Ille posteritate omni major, & maximi cujusque exempli & historiæ exemplum adhuc majus & historia. Quod si quid ad laudes ejus, titulosque faciat, potuisse invidiam sustinere, & laborem, (ne quid deesset Famæ aut oneri) munus primo Procuratorium, mox Oratorium suscepit. Sed (væ mihi!) quod tanta cum constantia, facundia, & doctrina moribus hominum

&

& Rhetoricæ imperaverit. Nam quæ ego cum alijs collatus ſperabam ſaltem me feciſſe mediocriter, cum Illum reſpiciam, vertuntur mihi omnia in contumeliam. Itaque quæ ſine Illo peſſime à me geſta ſunt, non male, cum Illo quæ optime, vix boni conſuluntur. Vultis Auditores jam tandem ex umbra Hominem proferre in apricum; vultis à Philoſopho civem, & Academiam transferre in Rempublicam? En balnea, & lacrymas ſuæ Matris, quæ comitantur exiturum, & potuiſſent forſan (ſi non utile foret, & divinum conſilium) aut tardaſſe, aut evertiſſe. Et jam ſecundo pius transfuga videri poſſet, niſi quod *Elizabetha* transfugam nullum fecerit, multos invenerit.

——— *I bone quo virtus tua te vocat*

Perpende Galliam, excute Italiam, utramque Germaniam percurre, conducet multum ſplendori domeſtico ornatus exterus, & ſupellex tranſmarina. Quam ſi quis unquam ſuæ patriæ gratus attulit, obtulit certe *Bodleius* gratiſſimam. Qui in rerum potius ruina, quam ſtatu politus, cum annum jam Octogeſimum Octavum crocitarent Mathematici, regnumque Angliæ Fato, & figuris vendidiſſent, Illuſtres Provinciarum Ordines, unus omnium, ſic ordinavit, ut Centonem illum Politicum, & fœderatum, texturam brevi unam, & integram reddiderit. Quo quinquennio quaſi bellum jam primo ſilentio indiceret, & Pythagoræ, ita omni occaſioni literis, colloquijs, nuncijs, excubijs occurrit, ut prudentia Illi eſſet pro injuria, & quinquennalis difficultatis exitus novæ expeditionis dies, & initium. Et veluti Paraſito illi Plautino mandatum eſt,

——— *I, curre, propera, redi, hac, illac, utrinq;*

ita eodem pene veſtigio, & intuitu *Fridericum Daniæ Regem, Ducem Brunſwicenſem, Lantgravium* ſalutat, ſuadet, redit; fecitque inermis *Bodleius* ſine commentario, quod armatus *Cæſar* multo cum verborum, & militiæ volumine; Venit, Videt, Vincit: multumque ſe debere credit Fortuna *Bodleio* non ambienti, ſi ſuſcipiat illam, & authoritatem alias ſuperbam, aut avaram temperantia ſua & humanitate moderetur. Hac ſide ad Tertium *Henricum Galliæ* Regem miſſus, ad Quartum deſtinatus, ad Provincias, & Hiſpaniam deſignatus, ut innoteſceret, hominem compoſitum ad gratiam, & amicitiam poſſe in ipſos Reges, & Imperia imperium exercere.

Ardua res hæc eſt opibus non tradere mores.

Scilicet, ambitioſis, ineptis, timidis difficile, *Bodleio* forti, ſano, æquali, non ſolum facile, ſed genuinum. Atria enim Regum, domoſque ſuperbas, & Imagines paulatim declinat, concurſus hominum exuit, & frequentias; ſeipſum denique & virtutem quærit in ſolitudine, quaſi ſolus aliquando eſſe potuit *Bodleius*, qui humani generis pars magna fuit, & per ſe ſemper nomen multitudinis. Sed quantum patiebantur Fama, & neceſſitas, ſingularis eſſe incipit, neque amplius negotijs excubat publicis, ſed benefactis. Nam licet actio illius nulla, ne dum cogitatio laude ſua debita, & beneficio carerent, egerent tamen diuturnitate

 nitate

nitate & monumento; præmium ferebant splendidum, & opportunum, verum mortale illud, & vel memoria hominum, vel tempore extinguendum. Altiora Ille, & nullo cum mortalitatis intervallo, & negotio permiscenda cogitat. Cum jam consilium novum fœdusque icere Academia Oxoniensis Geniusque *Bodleianus*. Thecam illi subministrat Oxonium, Biblion dictavit Deus. O ingenium æternitatis parens, cerebrumque *Liberperum*, cui vel invideat Jupiter Minervam beatiorem! Ad quam dicendam, (Dicendam autem? tacendam, cogitandam, admirandam!) Libro potius, quam Oratione, & digito magis, quam lingua opus est. Ædificia enim ejusmodi, harumque structurarum molem tenuis papyrus, multoque tenuius ingenium non sustinent; marmor marmori objiciendum est, novæque extruendæ ædes in gratiam, & memoriam extructarum. Sed quo Ærario? quo Authore? nempe Mortuo *Bodleio*: ut exprobraret alijs vitam, & avaritiam, dum mortem suam esse artificem, & ingeniosam curaverit. Cujus rei curam, votique novissimi rationem cum Clarissimi Equitis *Johannis Beneti* arduæ virtuti, & labori demandari vellet, factum potius quam propositum, & ædificium quam institutum credamus, Virumque egregium tali oneri, suisque laudibus maturum, & opportunum studio omni, & benevolentia prosequamur. Quod superest Academici (quanquam quid non superest superstite Academia? quid non semper dicenti superesset pro *Bodleio*?) Lugeamus fortiter, non Illius fatum, sed nostrum, misereamur Academiæ, solemur Matrem, & Hecubam nostram, quæ uno prælio tot Hectores amiserit. Nec vita potuit *Bodleius*, nec morte indigere, nec Cœlo, nec Sepulchro.

Ampliat ætatis spacium sibi vir bonus, hoc est
Vivere bis, vita posse priore frui.

Oratio

Oratio Funebris,

Habita in Collegio Mertonensi à JOHANNE HALESIO;

Mro. in Artibus, & ejusdem Collegij Socio, Anno 1613 Martij 29.

Quo die Clarissimo Equiti *D. THOMÆ BODLEIO* funus ducebatur.

Ornatissime PROCANCELLARIE, *Clarissimi*, *Doctissimi*, *Venerabiles Viri.*

Acietis mihi, uti spero, inauspicatæ orationis veniam, si quod intus apud me diu sum commentatus, & tacito tantum præsagio divinabam, illud coràm apud vos hodierno die prædicem: videri mihi & artium & cæterarum rerum semper legem esse, idemque, quod reliquis omnibus, Musis etiam literisque senium & interitum imminere. Non refricabo alicujus antiquioris seculi infortunia: ipsum hoc, quod agimus, incusabo ævum, reliquis impendio infelicius. Nam quam tandem ætatem majora literatorum dispendia afflixerunt? Aut quod unquam seculum tot tamque continua doctissimorum virorum busta funestarunt? Illam auream ubertatem, illam sylvam hominum in omni artium genere præstantissimorum, quam, non dico majorum ætas, sed pueritia nostra vidit florentissimam, eam pene omnem juventus nostra vidit extinctam. *Whitakerum*, *Bezam*, *Zanchium*, *Rainoldum*, *Junium*, addo etiam alterius licet Musæ, *Scaligeros*, *Lipsiumque* cum nondum per ætatem æstimare potuimus, (proh dolor!) amisimus. Scilicet in autumnum quendam incidimus multo infelicissimum, in quo necesse fuit tantam literarum & eruditionis segetem infringi, demeti, exarescere. Sed nondum penitus animis fracti concideramus: in medijs bustis, funeribus, & exequijs spem tamen aluimus impudentem. Nimirum subijt animum, nos homunculos, ubi salillum, quod habemus, animæ expiraverit, totos perire: literas vero immortale fas habere, nullius ævi senio intermori, nulla invidia carpi, nulla oblivione sepeliri. Qpippe supererant præstantissimi viri, & in rebus agendis nil nisi immortale cogitare soliti, qui in eo negotium, in eo otium, in eo vigilias, in eo etiam somnum reponerent suum, ut mortalitatem, quam literatis depellere non possent, ab ipsis tamen literis pulcherrimis consiliis & operibus propulsarent. Sed dum nobis faciles adblandiremur, & infelicium literarum miseram solitudinem cogitationibus istis solaremur: nescio quæ solatijs nostris insidiata invidia, ut nihil amplius, non spei, non speculæ, fieret reliquum, subito nobis subduxit hunc magnum Musarum patronum, & Academiæ nihil præter charissimi capitis

triste

triste desiderium reliquit. Ergo omnes illi benignissimæ naturæ flores, illi perennes inexhaustæ munificentiæ fontes exaruerunt? Ergo excellentis animi ornamenta, & vigorem immortalem, tot divinissimarum cogitationum fœcundam, tot annorum virtutes dies una, hora, momentum abstulit? Certe. Potuit infirmitas & conditio mortalitatis nostræ, potuit incerta fortuna, certissima natura: ausim immutare verba mea, & sic melius errare: potuit incerta natura, certissima fortuna, quæ nullo cum judicio in rebus versatur, nullo ordine & examine miscet fata, confundit merita; potuit, inquam, aliorum ignobile & inutile senium improba vivacitate usque & usque fatigare: huic vero brevem exigui spiritus auræque communis usum invidere, qui si annis *Nestorem* æquasset, nobis tamen fuisset in immaturis. Iis enim qui æternitatem cogitant, & sese amplissimis operibus posteritati transmittunt, quæ potest esse non immatura mors? Nam arcti & compressi pectoris mortales, queis una cura brevem vitam caducis laboribus fatigare, ut vivendi causas quotidie finiunt, ita singulis diebus efferuntur: at vegeta & experrecta indoles, cui is labor, ea quies, meditari amplissima, & magnifice cogitata splendidissimis factis honestare; nulla illi mors non repentina est, ut quæ fundantem arces & castella molientem opprimat, & inceptas turres, & imperfecta mœnia, & semper inchoatum aliquid interrumpat. Erat hoc *Bodleii* nostri fatum iniquissimum: quem præclarissimorum operum, aliorum quidem compotem, aliorum vero candidatum, oppressit ultima necessitas, coegitque tot labores in sulco quasi & semine destituere. Nos vero quid aliud Divinam Majestatem votis votisque poposcimus, quam ut ipsius longa pietate munus nutriret suum; quam ut sub ipsius, tanquam saluberrimi sideris aspectu læta beneficij seges in aristam quasi & fructum maturesceret? Sed ita averso numine vota nuncupavimus, ut non modo nihil annorum apponeretur, sed nec, quæ postrema solet esse defunctorum felicitas, accederet in funere laudator disertus. Nolebam equidem, Viri Gravissimi, & certe iniquissimum esse ducebam, illam ex omni bonarum artium ingenio collectam perfectionem, illam munificentiam, quam non modo moribus nostris non expressam, sed vix libris descriptam habemus, illas reliquas virtutes plane divinas, quas integras oportuit magnis & decoris ingenijs reservari, in unius ingenioli alea periclitari. Sed quoniam qui in hac tristissima rerum facie mœroris partes habent primas, silentij legem, quam luctui suo gravissimo indixerunt, meo non concedunt: solabor me obsequij necessitate, & quum vobis rem ipsam non potero, propensam tamen emetiar voluntatem.

Mihi vero Summi Viri laudum immensum pelagus ingressuro, mirari subijt eos, qui quum in præclarissimorum virorum laudibus versentur, atque omnes undique bonæ famæ auras ambitiosius colligant, nullis tamen libentius vela implent, quam quas aut fortunæ, aut patriæ, aut natalium splendor emittit. Equidem ego illum sterilem veræ solidæque laudis semper habui, ad cujus gloriæ cumulum augendum, aut patriæ celebritatem, aut familiæ nobilitatem oportebat accedere. Neque enim præstantissimos viros minus honorifica cogitatione prosequi æquum est, quia Romæ non nascantur, aut Athenis, aut quia familiæ parentesque in honore famæ & monumentis non legantur: ut nec solem & sidera minoris ducimus, quia puros illos cœlestesque orbes, qui illa nobis exhibent, oculorum acie non consequamur. Nam ut corpora sana & integri sanguinis ex ijsdem

ijſdem ſpeciem accipiunt, ex quibus vires: ita verus ille virtutum profectus non adſcititio pigmento, ſed illo ipſo, quo alitur, ſucco nitet. Si quæ tamen ſint apud eruditos locorum privilegia, is profecto locus reliquis longe prælucet omnibus,qui votis Academiæ feliciſſimo illuſtrium ingeniorum proventu reſponderit. Atque hæc *Bodleii* noſtri patria fuit. Is enim terrarum angulus, cujus feliciſſima ubertas celeberrimos literarum triumviros, *Juellum*, *Rainoldum*, *Hookerum*, eduxit, *Bodleium* etiam nobis dedit; providentia quadam ſic diſpenſante, ut quæ patria tantos daret Marones, hunc etiam daret *Mecenatem*. Laudabunt ergo, alias terras amœna pratorum, læta ſegetum, denſa ſylvarum: hanc vero reliquis omnibus literata fertilitas æternum reddet beatiorem. In familiæ *Bodleianæ* præconijs non tam gentilitiam dignitatem numerarim, (quanquam fuit illa perilluſtris) quam quod fuerit pietatis laude florentiſſima. Nam quum agerentur illa funeſtiſſima tempora, quum humanitatem, propriam illam religioſorum Deam, nuſquam magis quam apud religioſos deſideraremus; cum aut ſubeundæ eſſent aut adorandæ cruces, & pietati nuſquam eſſet niſi in fuga perfugium: linquenda cenſuit pientiſſimus vir, hujus Noſtri pater, & domum & terras & placentia pignora, maluitque incertam exterorum humanitatem experiri, quam ſe certiſſimæ domeſticorum crudelitati committere. Fugientium-parentum lateri hæſit individuus comes *Iulus* hic; parvus *Iulus*, cui jam tum in literis regnum quoddam fata deſtinabant. Jam cujus eſt miraculi, religionis, cujus vix per ætatem ſenſum habuit, pœnam ſubire? Cui demum animo, non dico molli & tenello, ſed robuſto plane & exercitato, calamitates illæ frangendo non fuiſſent? Ille tamen frui miſerijs & exinde animos vireſque recipere, & omni illo triſtiſſimi exilij tædio ad præclariſſima incepta abuti. Frequentare nobiliſſima gymnaſia, ambire illuſtrium hominum familiaritates, audire celeberrimos artium linguarumque profeſſores, *Beroaldum* in Græcis, *Chevalerium* in Hebræis, etiam in ſanctiore illa & auguſtiore theologia *Calvinum* & *Bezam*, quorum auditoria jam duodecim annorum auditor implebat. Neque vero quiſquam fingi à me *Cyrum* aliquem, potius quam tradi putet, & ad *Bodleii* virtutes exequendas, votum magis quam hiſtoriam commodari. Nam quid poſt natam injuriam factum eſt iniquius, quam ad ſuam imbecillitatem aliorum vires exigere? Sunt enim magnorum fluminum fontes navigabiles, & generoſioris arboris ſtatim planta cum fructu eſt. Recolligite potius animis omnia illa apud antiquos prææmaturæ induſtriæ miracula: *Auguſtum* jam annorum duodecim aviam pro roſtris laudantem: *Tarpam*, *Pliniumque* jam annorum quatuordecim tragœdias ſcriptitantes: nam aut me fallit divini ingenij admiratio, aut nihil habent hæc, unicæ illi tot linguas percipiendi induſtriæ comparandum. Nam cujus eſt laboris ſermoni illi, quem jam naſcentes hauriebant, aut rhetoricum cultum, aut poeticum nitorem dare? Imo omnis illa artium exercitatio, quid habet tot linguarum tædio par? *Athenis* una cum loquela artes ipſas arripiebant: *Romæ* cum Latinis Græca conjunxiſſe ſumma votorum erat. Nos, quibus patrij ſermonis paupertas nihil præſtat artium, niſi *Latinis*, *Græcis*, *Hebræis*, *Gallica*, *Italica*, *Hiſpanica* addamus inſuper, nihil egimus. Adeo nobis major exantlandus labor in aperiendis fontibus, quam illis in tranandis fluminibus: illis expeditius, univerſum artium iter abſolvere, quam nobis primas ſemitas aditusque recludere.

Devonia.

Qua-

Quamobrem *Anglorum* licet res sæpe fuerint multumque turbatæ, *Bodleii* tamen gloriæ & emolumento nunquam magis compositæ quietæque iverunt. Sed quum domi tempestates & procellæ detonuissent, & Serenissimæ Principis divino beneficio, restinctis animorum incendijs, foro fax, templis sanctitas, juri integritas, omnibus salus esset restituta: protinus collecta est quæ toto fuerat orbe sparsa ruina, cujus magna pars *Bodleius* noster. Reversus itaque Musarum alumnus & *Centum puer artium*, nihil habuit antiquius, quam beneficum aliquod sidus experiri, cujus influentiæ maturantis illapsu, commissa solo semina in segetem & solidam frugem adolescerent. Sinceram itaque & integram adolescentiam suscepit formandam magnus Theologorum Dux, *Humfredus*: illum intueri eruditus tyro, illum mirari, sub illo toto pectore artes honestas arripere: ut vel hinc satis esset conjecturæ quanta mox cum gloria esset in Musarum castris versaturus, qui sub tantis Imperatoribus prima faceret stipendia, ad tanta exempla tenerum tyrocinium exigeret. Quid infinitum laborem, & quotidianam meditationem, & in omni artium genere exercitationes loquar? Etsi enim quod olim *Seneca* de *Nilo*, *Nilus per septena ostia in mare emittitur, quodcunque ex his elegeris, mare est:* illud ego de septemplici artium Nilo dixerim, *septenis canalibus tanquam ostiis in disciplinarum mare emittitur, quodcunque ex his elegeris mare est*, & solum omnibus tum temporis tum diligentiæ momentis occupandis sufficit: ille tamen amplius quid divino molimine meditari. Non est visum satis uno artium rivulo tingi, sed universo literarum Oceano imbui: non unam selegit artem, quam sibi tanqam sponsam jungeret, sed commune disciplinarum flumen tentavit, omnium artium pulcherrimo comitatu pectus implevit, & ut in aciem omnibus armis instructus, ita in Scholas omnibus artibus armatus exijt. Hæ magnificæ cogitationes *Bodleio* authores fuerunt, unicis *Mertoni* ædibus reliqua Musarum templa postponendi. Nam quum videret in reliquis amplissimum illud per singula spaciandi desiderium, angusto unius professionis gyro infringi, hic vero licere tanquam in latissimo æquore implere vela, & toto ingenio vehi: visum est hunc *Mertoni* campum aliorum semitis & convallibus, amputatæ illi disciplinæ & abscissæ, latam hanc & magnificam & excelsam anteponere. Fertur enim magni animi torrens, non ut fontes angustiis fistulis, sed ut latissimi amnes totis convallibus; Saxa devolvit, pontem indignatur, ripasque, nisi quas ipse sibi facit, agnoscit, nullas. Istis itaque ædibus inseri & ambivit & obtinuit, quarum castigatissimæ disciplinæ debentur totius Europæ ingenia celeberrima. Nequeo temperare mihi quo minus matri meæ felicissimam ubertatem gratuler. Cui enim debent literæ, illa in omni disciplinarum genere clarissima lumina? in Theologia, *Wiclefum, Scotum, Occhamum?* in Opticis *Cantuariensem?* in Physicis *Burlæum* & *Suissetum?* illum tum in humanis tum divinis ætatis suæ facile principem *Bradwardinum?* Excipietis me forsan aliquo aurium convitio, dicam tamen plane quod sentio. Politissima hæc, quæ fertur, ætas non tam veram literaturæ faciem præstat, quam illa quæ incultior audit & inornatior. Illam multarum linguarum scientiam, quod nostri seculi est palmarium, adjunctam licet habeat laudem præclarissimam, ab ipsis tamen doctrinarum aris atque adytis arcendam censeo, nec ultra pronaum admittendam. Quid anim? rerum scientia est, non vocularum. Illi fortibus, nos fulgentibus armis præliamur. Apud illos cultissimum fundum, uberes oleas

video,

video, & verum robur: apud nos lilia & violas, hortorum amœnitates, quincuncem, ſterilem platanum, tonſaſque myrtos. Immo hæc ipſa ætas, quæ doctiſſima audire ambit, ſi quando veritatem remotis inanibus notis rerumque pompa inveſtigandum habet, illos tanquam *Democriti* puteum conſulit, apud illos omnem ubertatem & quaſi ſylvam ſentiendi ſapiendique libens agnoſcit. Ij enim in ſelectiſſimis tum theologis tum philoſophis arcem tenent, non qui è philologiæ ſpatijs ſed qui è Scholarum officinis inſtructiſſimi prodierunt. Sed non eſt idem ſemper diſciplinarum vultus. Nam ut reliqua omnia, ita & literæ ſua habent momenta, ſuas periodos, nec eædem omnium ſeculorum palato ſapiunt. Agreſtem illum & quaſi impexum prioris ævi horrorem, politioris ætatis lima reformavit. Secutum eſt doctrinarum varietatem Athenæum noſtrum, & huic etiam literarum elegantiæ ornandæ eduxit decora ingenia. Nam ut omittam eos, qui ſuperſunt adhuc, & exornant ſeculi noſtri gloriam, quorum laudibus libera poſteritas plenum teſtimonium prolixe cumulateque reddet: ut omittam eos, quorum ingenijs ſi dignum theatrum, ſi ſcena acceſſiſſet, in primis locum habuiſſent; ut omittam etiam eos, qui magna cum gloria literario pulveri civiles ſudores miſcuerunt: vel unicus hic, quem lugemus defunctum, ſolus ædium noſtrarum nomen famæ inſereret, ſi in hunc uſque diem laudis & honoris luce caruiſſet. Quam enim ille artium regionem non magnis itineribus peragravit? Quo non penetravit illa ignea vis? Aut quis ita affectavit ſingula, ut is implevit univerſa? ſubtilia Matheſeos, obſcura Phyſices, ſublimia Metaphyſices non illi deguſtata leviter, ſed penitus digeſta. O incredibilem induſtriam, quæ ita ſingulis inſervire potuit, per univerſa diſtricta, & univerſa ſuſcipere in ſingulis occupata! Nec vero ille paſſus eſt divinum ingenium quendam quaſi in opaco ſitum ducere. Nam vix exceperant ædes noſtræ parturientem roſam, & illa ſtatim in calathum fundi, & tota rubentium foliorum ambitione pandi. Sic enim oportuit conſummatiſſimum juvenem famam ingredi: non differre tyrocinium in ſenectutem, ſed fructum ſtudiorum viridem & adhuc dulcem promere, & prima illa quaſi gemmantis indolis ingenijque germina famæ populoque oſtendere. Quamobrem in ipſa quaſi ſtudiorum incude poſitus, & primarum tantum artium laurea conſpicuus, αὐτοχειροτονητὸς effuſiſſimo totius ædis concurſu, Græcarum literarum profeſſorem ſeſe renunciavit. Non enim is eſt inani ſcientiæ opinione ſubnixus, ut hodie nonnemo, qui ſi tria verba ſapiat è Lexico, ſtatim ſibi *Suidas* videtur aut *Heſychius*: omnem dialectorum varietatem, illam incredibilem verborum & compoſitionum fœcunditatem penitus memoria comprehenderat imbiberatque. Statim itaque exploratæ utilitatis res adolevit in exemplum, quod ne in poſterum interiret, prudentiſſimi viri præmijs & ſtipendijs caverunt. Sed enim induſtriæ *Bodleianæ* admiratio ita me totum occupavit, ut mihi prope morum & probitatis oblivionem induxerit. Videri ſolet multis, ſcio, inter hæc tanta induſtriæ & ingenij præconia probitatis laus habere frigus quoddam. Mihi vero, etſi in omni vitæ noſtræ ſumma, primum in moribus ponendum calculum exiſtimem, tamen neſcio quo modo honeſtas, in illa ſublimi & plena ſpiritus natura, lumen quoddam habere videtur & nitorem, qui in illis inferioris ſubſellij ingenijs non lucet. Probitas enim ſæpe ſimplicitate quadam naturæ conſtat, improbitas ingenio. In illis enim quibus aut conditionis iniquitas occaſiones ſubduxit, aut tenuis & anguſta ingenij

vena facultatem non ministrat, exilis laus est esse moderatos, esse modestos: ij vero, queis ingenium, facultas, ætas, occasio lenocinantur, si intactos seculi contagio, si illibatos mores præstiterint, quos plausus merentur? quæ præconia? Atque hæc laus *Bodleio* nostro fere peculiaris est. Nam sic profecto est: postquam omnia summorum virorum exempla evolverimus, vix millesimus quisque evasit adolescentiæ senectæque juxta integræ. Illi ipsi, quos non sine stupore legimus, *Themistocles* & *Scipiones*, ætatis suæ integritatem non nisi præcerptam vitijs præfloratamque, maximis rebus gerendis transmiserunt. Hic vero ætatis suæ lubricum, quum nondum mores in tuto essent, adolescentiam, quæ nulla unquam placuit sine venia, ad maxima obeunda munia illæsam & sacrosanctam conservavit. Quod si quid habeant cœlestes cum mortalibus contubernij, si non prorsus veri vana magnorum effata authorum ferantur, casta illa & nullis contacta vitijs pectora Deos ipsos maxime habere familiares: quem præsidentes studijs Divæ propius audirent? Cui magis artes suas aperiret familiare numen *Minerva*? Nunc tandem mirari desino ita pleno numine Musas ipsi affuisse. Itaque non modo *Athenas*, sed & totum illi Orientem indulserunt. Omnia enim illa seu sacra *Hebræorum*, seu secreta *Chaldæorum*, seu quicquid habet *Syria* reconditi, omnia illi quæsita, meditata, evigilataque erant. Quanti vero studia ista etiam in alijs æstimarit, quamque fuerit eorum, qui hisce literis industriam suam consecrarint, sinus, portus, præmium, exemplum: ut alijs claris testimonijs sæpe, ita insigni illo palam fecit, quo eruditum *Drusium* de his studijs notum, & accivit, & familiariter habuit, cujus & fovit studia, & necessitatibus subvenit, quem etiam discedentem amicissime viatico est prosecutus. Rem non eminentem quidem dicturus snm, sed tamen solida veraque cognitione maximam. Erat in Archivis nostris Hebræis conscripta literis syngrapha, negotij olim cum Judæis habiti testimonium. Erant literulæ vacillantes illæ & perversæ Rabbinorum, & characteris morositati accesserat etiam temporis injuria, quæ incertos tantum apices reliquerat, & ἐξίτηλα literarum capita. Diu itaque neglecta jacuit, ut Sibyllæ folium, cui arbitri & interpretis lumen deesset. Ubi vero hic Noster ingenij quadam face illuxisset, statim patere clausa, lucere tenebrosa, & redire quasi evanescens scriptura, ut quæ vix oculis olim, nunc prope manibus tenerentur. Est hoc fortassis minoris, sed tamen numeri. Quædam enim minima quidem sunt, sed tamen non possunt nisi à maximis proficisci. Non enim illa solum pulcherrima, & omnibus expressa coloribus tabula, sed & minima linea Apellem loquitur: Neque hæc tantum maxima rerum compages, sed nec culices, nec formicæ, nec vermiculi ab alio potuerunt, quam ab infinita illa Majestate proficisci. Ego vobis, Auditores, in illa præclarissima vitæ *Bodleianæ* summa non talenta tantum, aut minas, sed, si liceret, singulos etiam sestertios numerarem. Equidem nihil dicam temere, ea tantum loquar, quæ viri maximi æternis literarum monumentis consignarunt. *In hominibus præclarissimis, non solum, quæ speciosissima sunt, & omnium oculos convertunt, tenere nos debebant, sed & illa quotidianæ necessitatis munia, τί ἔφαγον, καὶ πότε ἔφαγον, πότε ἐκάθιζον, καὶ πῶς ἐβάδιζον;* Nam ut in omnibus intenta nervis cythara, ita in magnorum hominum actionibus summa infimis incredibili quodam consensu concentuque respondent: & altæ mentis, quæ in maximis splendet, radius quidam & velut ἀπαύγασμα in minimis elucet.

Chrysost. in proœm. in Ep. ad Philemonem.

Sed

Sed quid ego pluvias, ut inquit *Pindarus*, aquas colligo, sese undique vivo gurgite offerente? Illa *Bodleij* industria plusquam humana, illa tot linguarum artiumque infinita comprehensio, doctos tantum egit in stuporem: at illa incredibilis morum suavitas, ille in congressibus gestuque toto lepos & veluti Atticismus quidam, doctos indoctosque juxta cepit. Sunt quibus lucubrationum intemperies & pertinacia quicquid est in moribus lætum carpit, & omnes amœnos ingenij succos ebibit. Tristes evadunt & difficiles, & dum se studijs humanitatis applicant, ipsi prope fiunt inhumani. Noster vero continuata studia, quorum perdius & pernox satagebat, infinita venustate quadam & *quasi quinta parte nectaris* imbuere; & cum se totum Musis consecrasset, luci tamen & amicis & congressibus dare nihilo secius. Unde & illa supervacua literarum & amœna artium diverticula discere, non habuit insuper: inspicere eos, quorum ars in manuum vultusque indicijs dijudicandis versatur, scire quicquid oneirocritici somniant de insomnijs, istis demum in conventibus, tanquam honesta quadam, & festiva, & erudita alea lusitare. Hanc autem utramque quam induerat personam, ita summo egit cum judicio, ut nihil severitati ejus hilaritate, nihil gravitati humanitate detraheretur: In illis vero quasi supremi cœli disciplinis, quantus fuerit, quam anquisite solliciteque prudentium consulta, *Hippocratis* oracula, divina Theologorum scrutatus fuerit, reverentius erit integrum illibatumque secretis vestris cogitationibus reservari, quam carptim breviterque perstringi. Illud vero intactum præterire non possum, quo & altioris eruditionis gloriam, & amœni ingenij laudem reportavit. Nam quum in exteris Academijs ingenij cultum caperet: & incesseret desiderium, hominum de se voluntates & judicia explorandi, quantumque ipse posset in Juris scientia experiundi: placuit publice sui specimen exhibere, & in celeberrimo prudentium conventu aliquid controversi Juridicorum more discutere. Quam rem ita omnibus absolvit numeris; eo judicio Authorum expendit opiniones, eo acumine in intimos recessus penetravit, ea denique autoritate sententiam tulit, ut qui Scævolæ & Ulpiani audiebant, *Bodleium* purpura & supremis illius scientiæ titulis & insignibus, propensissimis animis & suffragijs cuperent irentque ornatum. Sed non ego illa publici juris faciam, quæ ipsi visum est sui tantum pectoris sacrario committere: Honores illos attingam potius, in quibus libera tum Academiæ tum reip. judicia est expertus. Nam judicij in rebus moderandis satis amplum testimonium dedit Universitas, cum eum incredibili omnium ordinum consensu Procuratoriæ dignitatis ornamentis honestaret: Literarum vero elegantiæ multo amplissimum, cum illum Publici Oratoris munere ornaret, quo ille sic est persunctus, ut sibi ad illam divinam omnium artium πανοπλίαν non defuisse ostenderet rhetorum vineas & pluteos, & reliquam eruditam vim & oppugnandarum aurium apparatum. Hæc autem summa licet apud nos sint munera, quorum illa ætas capax, erant tamen pulcherrimis illis cogitationibus inferiora. Nam quum videret, quanta dignitas, quanta majestas, quantum denique numen esset civilis prudentiæ, noluit ulterius in istis officiorum ludicris & umbra velitari, illosque ad veram pugnam natos lacertos, levitate jaculi aut jactu disci vanescere. Protinus ergo *Germaniam*, *Galliam*, *Italiam* peragrare, pulcherrimis exemplis imbui, inde prudentiæ haustus bibere, inde civilium rerum usum sumere, quem mox in negotijs & consilijs præstaret. Neque vero illum divinæ spes & cogitationes

fefellerunt. Vix enim reversus est, & statim nobilissimas obire legationes, ad *Fredericum* serenissimum *Daniæ* Regem, *Julium* Ducem *Brunsvicensem*, *Guilelmum Hassiæ* Lantgravium, *Henricum* Christianissimum Galliarum Regem, funestissima illa Gallicanæ Reip. tempestate, qua *Guisianorum* scelere & furijs acta Regia Civitas clementissimum & immeritissimum Regem expulit, & pudendo exemplo ultima impulit rerum vitæque suæ discrimina experiri. Huc accedat celeberrimum illud apud Fœderatarum Provinciarum Ordines actum quinquennium, quo turbatis pacem, dispersis ordinem dedit, quicquid flammarum incensi animi conceperant, extinxit, & si quas tempestates concitatæ suspicionibus mentes portendebant, serenavit. Hoc illud tempus est, quo honoratissimo Viro per Serenissimam Principem & reliquam Procerum manum, quæ ipsi assidebat ad gubernacula, amplissimum fidei prudentiæque testimonium factum est. Nam quum illa Legatorum pene lex sit, ex præscripto tantum agere, & velut præformatas infantibus literas persequi, & ut Græci dicere solent, *quem mater amictum dedit, sollicite custodire:* Ille solus nihil fere monitorum accipere, suis tantum niti radicibus, & dominus rerum temporumque, trahere consilijs omnia, non sequi. Hæccine vobis levia aut ludicra videntur, induere regum personas, indutasque agere? Voluntates Principum, quas intelligere, immo subodorari sæpe nefas est, divinare & feliciter antecedere? At non est visum sic *Honoratissimo Seni*, qui tum temporum Principis totiusque Reip. gratia est subnixus. Ille unicum mirari *Bodleium*, summis apud Principem laudibus ornare, dignissimum ferre, qui consilijs & secretis intersit, immo illud in animo moliri, ut *Bodleium* sibi in officio collegam renunciaret. Sed quum Illustrissimus Vir, qui in ea scena rerum in Principis populique favore partes agebat multo maximas, *Bodleium* importunis ubique oneraret laudibus, quas non cessabant nimium ingeniose malevoli magis in aliorum præjudicium, quam in ipsius honorem conceptas interpretari: accendit ea res potentissimos æmulos, quibus obstinatum in posterum *Bodleii* honores infringere, &, si quid ipsi decerneretur honorifici, intercedere. Ego vero te, *Bodleie*, non illum magis auspicatum puto egisse diem, quo *Galliam*, *Daniam*, *Germaniam* nobilissimis legationibus peragrares, quam quo libero de dignitate tua hominum maximorum judicio fruerere. Tum enim omnes legationum & honorum titulos supergressus es. Ambire enim & gerere honores summos, pessimi & possunt, & sæpe solent. At frui opinione optimorum, haberi omnibus titulis & honoribus par, is solus potest, quem vera virtus internis hominum conscientijs fecit commendatissimum. Quamobrem cum eo jam cardine prudentissimus vir res suas verti comperisset, linquendas censuit incertas artes, & non semper sinceras magnatum amicitias, removendum se à sollicitudinibus & curis, & necessitate quotidie aliquid contra animum faciendi: statuitque in loca pura atque innocentia, & in aliquod pulcherrimum quietis *Linternum* concedere. Quod divinum *Bodleii* consilium postquam innotuisset, quam ægre? qua contentione? quo nisu obtinuit? quàm ei pene patria manum injecit? Iterum offerre sese celeberrimæ legationes, iterum *Gallia* vocare, iterum *Germania*, nobilissima *Bodleianæ* virtutis arena, iterum tituli & honores. Sed obduruerat contemptor ambitionis & infinitæ cupiditatis frænator animus, maluitque secretus & consecratus, liber ab invidia, procul à contentionibus, famam in tuto collocare, verumque honorem in hominum judicijs, quam titulorum splendore

D. Gulielmo Cecilio.

ſplendore reponere. Quantam vobis hæc divinæ mentis admirationem excitant? Nam poſt damnum temporis & ſpes deceptas impetu quodam & inſtinctu quærere ſecretum, & hominum famam contemnere, cum te prius fama hominesque contempſerint, facile eſt. Sed cum ambit & quaſi procatur honor & ſecundus Magnatum favor, deliberare & cauſas expendere, utque ſuaſerit ratio, honoris aut ſecreti conſilium capere vel ponere, ingentis animi eſt. Quamobrem te, *Bodleie*, ut actionis flore, ita & ſeceſſionis tuæ opportunitate, divino conſilio uſum arbitror. Eſt enim illud ſapientis viri & in omni optimi civis officio verſari, finem quoque dignum optimo viro & opere ſanctiſſimo facere, & ſcire quando deſinendum. Merito ſua riſerunt ſecula *Domitium Afrum*, qui cum olim fori princeps fuiſſet, tandem vero ſenectute fractus quotidie aliquid autoritatis perderet, & verſari tamen in orationibus & roſtris vellet, opportuni ſcommatis occaſionem fecit, *malle eum deficere, quam deſinere*. Noſtro ergo curæ fuit, priuſquam in has ætatis veniret inſidias, receptui canere, & in portum integra nave pervenire, & deſinere cum deſideraretur. Atqui inſita illa cœleſtis vis nullo potuit ſecreto, nullo ſeceſſu infringi: ſed ut nobiliora animalia, ſi caveis includas, effervеſcunt magis; ita ignea mens eo magis incaluit, quo anguſtiore gyro coerceretur. Non enim ocioſa res eſt aut quieta magnificus animus, nec quæ importuna quadam modeſtia, & veluti probitate gaudeat. Inquies eſt, effrænata, contumax; mutat induſtriam, non intermittit; paſcitur operibus, reficitur curis, & quod alijs labor, illi natura eſt. Rem itaque aggreditur *Bodleius* nec dicendam nec ſilendam ſine cura. Nam cum memoria recoleret Academiam gentemque togatam, curas olim ſuas & amores; videretque vetuſtatem, non privatam aliquam partem, ſed ipſa inſignia atque inſulas Academiæ invaſiſſe: & locum illum, quem Muſæ tam manifeſtæ ac præſentes, quam *Parnaſſum* ac *Helicona* inſident, non modo blattas & tineas, ſed prope vepres & cautes & avia occupaſſe: cogitavit non modo de hominibus, ſed de tectis ipſis bene mereri, ſiſtere ruinas, pellere ſolitudines, & ingentia opera, eodem quo extructa ſunt animo, ab interitu vindicare, Muſiſque quas priorum temporum immanitas expulerat, quaſi ſpiritum & ſanguinem & patriam refundere. Jam vero quam hoc magni animi, quam auguſti, non unum aliquem liberalitate demereri, ſed totius literati orbis ambitu munificentiam terminare? Deum ipſum imitari, & beneficia non hominibus, ſed humano generi præſtare? ſimul omnia perfundere, utque ſol & dies, non parte aliqua, ſed ſtatim totum, nec uni aut alteri, ſed omnibus in commune proferri? Quinetiam ut Regij tantum muneris erat viam hanc primo diſciplinis aperuiſſe, libroſque publice legendos exhibuiſſe: (ſic enim literatis *Piſiſtratus*, *Xerxes*, *Seleucus*, *Ptolemæus* omnium primi conſuluerunt) ita quoſcunque accendit imitationis ardor tanta implere veſtigia, regiæ plane munificentiæ erant & divinæ. Patimini, obſecro, Academici doctiſſimi, me *Mertonenſibus* meis iterum celeberrima famæ gloriæque noſtræ lumina gratulari. Propemodum enim noſtra eſt & peculiaris felicitas Bibliothecas ſumptibus excitare, & ingenijs implere. Nobis enim debetis *Kempium* illum magnum Archipræſulem, cujus gratiſſimam memoriam ad omnes aras & pulvinaria ſolenni pietate & officijs proſequimini. Ille vobis in excelſa illa pyramidum & elegantiſſimi operis mole extruenda immenſos ſumptus exhauſit; nec in extruenda modo celeberrimam poſuit operam, ſed & quingentis inſuper inſtruxit voluminibus,

&

& intus argumenti scripturæque precio nobilissimis, & extra argento auroque operose fulgidis. Quæ omnia cum in triumphum barbariæ & inscitiæ cessissent, hinc tanquam è *Kempij* cinere exortus *Bodleius*, ita omnia multo præstantioribus reponi curavit, ut ideo cecidisse videantur, ut hic egregius vindex & restitutor accederet. Cogitati operis gloriam celeritatis lenocinium comendavit. Nec enim is erat, apud quem longis & accuratis precibus erat utendum, aut qui promissa gravate præstaret, & imputanti similis. Illum, demerendis hominibus natum, quisquam ut hortetur? quisquam ut admoneat? ut instiget? eadem opera auras ut vigeant, ignes ut caleant, maria ut effluant, superfluus instigator admoneret. Ille enim statim communicare Academicis consilia, accersere peritos, & ne videretur beneficio pondus quærere, statim aggredi. Memini, semperque meminero illius diei, cum revertentium à consilio publico majorum meorum sermonibus puer interessem. Quis tum erat omnium ardor? qui sermo? Venisse in consessum honoratissimum virum; orationem habuisse, qualem, Deus bone! quam magnificam? operam Academiæ cumulatissime promisisse, & immensos, quos undique infinitis sumptibus comparaverat, librorum thesauros coram Academiæ donasse. Quæ fuit illius diei lætitia? quis totius civitatis concursus? quæ vota pene inserentium cœlo manus? Sic enim affecti fuimus, quasi tum demum veram Academiæ faciem intueremur, & nunquam antea. Nihil dicam ambitiosius augendæ rei causa, utinamque non sim minuendæ. Rei literariæ rationibus nemo unquam melius, nemo opportunius ivit consultum. Nam qui in hæc postrema incidimus tempora atque pessima, ut in rebus civilibus nihil vidimus usitatius quam inusitata flagitia, ita in disciplinis infandam sensimus tentari crudelitatem, & deterrimis nunquam auditam seculis. Parum scilicet in pœnas notæ crudelitatis fuit: non est satis damnatas esse ferro manus & pedes, terga flagris, cervices laqueo & securibus: in ea quæ ab omni patientia rerum natura subduxit, in hominum ingenia, in disciplinarum monumenta sævire, nostræ ætatis specimen est. Nam qui pietati & sanctioribus literis abolendis sacramento dixerunt, postquam nihil fraudis artiumque infamium reliquerint intentatum, sentiunt tamen sese nihilosecius ita durissimis confligere conditionibus atque ultimis, ut rebus non possint succurrere desperatis, nisi in omnia antiquitatis testimonia involent, & præclarissimorum virorum monumentis infandam vim & manus inferant: pristina ingenia alia extinxerunt penitus, alia mutilarunt, alia fæce & scoria infecerunt, omnia immundo contactu polluerunt. *Dij talem terris avertite pestem.* Sedenim labes illa & funesta disciplinarum pestis, quæ ubique præla occupaverat, irrepserat in Bibliothecas, nec jam secretis molitionibus, sed palam multitudine & authoritate munita volitabat, nullis potuit, ne Vulcanijs quidem armis penitius confodi, quam est per *Bodleium*, confecta atque trucidata, quum tutissimum illud Scriptoribus asylum consecraret. Quamobrem grassentur qua volunt *Possevinus* & *Gretserus*, qui in corrumpendis libris dominantur: cudant, recudant, inhibeant, corrigant, corrumpant, corrodant, *Bodleii* tamen immortalis munificentiæ divinum munus inviolata antiquorum monumenta omni posteritati dabit. Sed dum vobis impensius faveo, quæ ego & quanta prætermitto? Perpetuos illos & opimos reditus, quibus operis sui æternitati prospexit: leges illas & saluberrima instituta, quibus, quantum erat humanæ opis, hominum & temporum injurijs ivit obviam:

am: reliqua illa, quæ ſingula etiam diſpenſata juſti voluminis inſtar exigunt? Facile enim ſentio orationis meæ tædium, & longæ attentionis veſtræ martyrium. Sed quid faciam? aut quem ega ſtatuam orationi meæ finem, quum hic beneficijs ſtatuat nullum? Inſtat & onerat priora ſequentibus, nec ſatis actum putat, niſi ſuis immenſis ſumptibus futurorum liberalitatem invitet. Nam quum ampliſſimum prioris ſeculi opus poſterorum munificentia feliciter anguſtum feciſſet, regijs plane impenſis ampliſſimo auxit frontiſpicio; cui cum ultimam manum impoſuiſſet, Divina Majeſtas eum cœlo vindicavit, ne poſt illud immortale factum, mortale aliquid faceret. Enimvero, *Bodleie*, fuerit hæc maximo operi tuo debita veneratio, ut noviſſimum eſſet: fuerit etiam fortaſſis felicitatis tuæ pulcherrimo operi immori: At quid Reip. reſpondebimus, quam tractaſti? quid Academiæ, quam inſtauraſti, quæ in medijs tuis Mauſolæis & monumentis & bibliothecis te cogitat, te deſiderat: quæ te ut inſigne quoddam naturæ monumentum ſuſpexit, te omni artium ſupellectile inſtructiſſimum, ut vivam & ſpirantem bibliothecam ſemper habuit. Cui jam noſtrum ſudabit ingenium? Cui literulæ noſtræ placere geſtient? quicquid dixerimus, quicquid meditabimur, quia ille non audit, mutum videtur. Monumenta illa quidem atque beneficia manent, æternumque manebunt, nec ulla unquam labaſſent innumerabili annorum ſerie & fuga temporum. Sed admirabiles illos & ſpirantes amores, quibus Academiam prolixiſſime eſt amplexus, fidelibus icti deſiderijs quærimus. Nam qui diſſimulare poſſumus, quas ille curas in cauſis negocijſque Academicis ſuſceperit? Quam illa ultima deficientis ſpiritus momenta circa ſolam Academiam habuerit? Nam cum certus obeundi media jam morte teneretur, & de illa, quam Scholis Publicis imponere ſtatuerat, cœnide ſermo incidiſſet: *Ego*, inquit, *ſi vixero, ipſe præſtabo, ſin mihi aliquid accidat humanitus, teſtamento cavebo.* Atque hic cum aliquis ex intimis novas vires & longam ſalutem voto magis quam ſpe ominaretur: *Immo vero, ego*, inquit, *morior. Nam quandiu mihi cor vegetum manſit & erectum, vitæ ſpem fovi: ac nunc mihi ipſum cor labaſcit, & mors certiſſima imminet.* Tibi cor ut labaſcat, *Bodleie*, aut unquam illud pulcherrimorum conſiliorum domicilium frigus & torpor ut occupet? Tuumne ô præſidium noſtrum & dulce decus, frigidum & exangue corpus tenemus, videmus, & chariſſimam nobis ſanctiſſimamque memoriam poſtremis officijs hodierno die proſequimur? Tene, quem deum quendam & parentem ſtatuimus fortunæ, nominiſque noſtri, intuemur hodie ſine nomine cadaver, truncum, cineres, nihil? Atque ille quidem, obijt, plenus annorum ὠλ̓εγνῶν ἀμ̓εγήτωσ, plenus honorum, etiam illorum quos recuſavit: Candidatus æternitatis & exempli, quod imitabitur nemo, etſi omnes fateantur imitandum. Vos vero, ſanctæ reliquiæ & quicquid reſtat *Bodleii*, eruditi cineres, quos hodie poſtremum videmus, heu poſtremum videmus, ſalutamus, ſalvete æternum, æternumque valete. *Naz. in funere Fratris.*

Laudatio

Laudatio Funebris,

MEMORIÆ AC HONORI

SERENISSIMI PRINCIPIS

ULDERICI

POTENTISS. DAN. REGIS F.

Hæredis Norvagiæ, summi Copiarum Equestrium Saxonicarum Præfecti, Duarum Legionum Ducis,

DICATA

A MARTINO OPITIO.

Nter hæc bella Germaniæ & calamitates inauditas spectaculum atrox nobis exhibitum est nuper, cædes indignissima, qua Princeps Juventutis Uldericus, Potentissimi Daniæ Regis Filius nihil hostile & cogitans & metuens ex tempore periit, quo imminentes quibuscunque ex caussis induciæ securitatem castris, quietem omnibus promittere videbantur. Scilicet hoc unum restabat deploratissimis rebus nostris, ut ad summa genitus &, perfidiæ artes ac dolum si excipias, cætera invictus heros, in viridi ætate sua, qua oculos jam omnium & expectationem in se converterat, per fallaciam ac fraudes, è medio ingentium factorum cursu, & opera quidem ultimi mancipij, arriperetur. Quid dicam, fides supremi Numinis! aut quid non dicam? atrocitatemne facti accusem & morte ipsa mortis genus longe acerbius? At quamvis tantum in me esset eloquentiæ quantum mœroris est verissimi, justamque hominis ac qualem adolescens innocentissimus merebatur ætatem huic soli meditationi impenderem; parricidium tamen hoc publicum, hanc necem tristissimam, capitale hoc facinus nullis verborum coloribus, nullo conatu satis unquam expresserim. An vero momenta vitæ deplorem ac incerta mortalium, quorum spes omnis & quicquid uspiam illis charum est, unius horæ fortuna perit multoties ac evanescit? Et parcius equidem reliqui de fragilitate nostra quereremur, si, quoties tam rarus decor, tam insigne virtutis ac ingenij specimen cœlo delabitur, eousque illi rebus humanis interesse contingeret, donec & felicitate tanta ad satietatem, si qua

qua esse hic debet, frui, & exemplo ejus allecti optima quæque sectari possemus ac discere. Verum cum non ea solum conditio nostra sit, ut voluptatem ex ijs fere quibus maxime oblectamur rebus percipiamus brevissimam; sed & divinas mentes memoriam beneficiorum suorum & laudem magis quam inanem planctum, à quo sibi hostes ipsos etiam post patratum hoc facinus (magnitudine credo ejus sera licet æstimatione perspecta) non temperasse novimus, requirere à nobis credibile sit; relictis hic querimonijs, aut saltem dilatis, naturæ potius animique dotes eaque juvenis consummatissimi ornamenta contemplemur, quibus ut vitam redimere non potuit, ita fragili vita potiorem famam æternam & seculorum omnium præconia jure meritus est optimo. Utinam vero veteris instituti illius, Romanorum imprimis, quo defunctos laudare aut magistratuum ferme aut propinquorum erat, nunc quoque jam ratio haberetur: certe argumento rei, quod splendorem omnem orationis ac copiam intervallo excedit longissimo, ab auctoritate saltem laudatorum atque majestate gravitas accederet illustrior: nunc ego, & nullo neque conditionis neque literarum pretio clarus, & hoc quidem tempore ab instrumentis doctrinæ omnibus ac patria, inter curas ob ruinam illius justissimas, divulsus, & minor tandem longe quam ut dictorum invidiam, grassante tanta inter homines perverse interpretandi quicquid loquimur uspiam aut scribimus licentia, declinare valeam aut elidere; ego, inquam, quid in medium adferam quod aut meritis beatissimæ illius animæ respondeat, aut expectationi de proposito hoc meo satisfaciat? Cum tamen non vivus modo Princeps Optimus tanta me clementia foverit, tanto amore nullo merito meo prosecutus fuerit, ut verborum officium, quod solum hinc sublatis præstari potest, devotio gratitudinis meæ prorsus à me postulet; verum etiam memoriam mihi suam absenti moriens commendari jusserit, obsequio ipso & professione pietatis si non laudari, tamen, ut spero, excusari apud benignos æstimatores merebor. A patria igitur prægloriosissimi Principis, id quod Rhetores jubent, exordium sumere non possumus, nisi simul & sumamus à regno. Cæteri mortales ortum suum uni loco debent aut urbi: Regum ac Principum ea sors est, ut nasci per tot spatia terrarum videantur, per quot vel parentes imperant, vel imperaturi sunt ipsi. Gaudium hoc non privatum est, nec unius cubiculi ambitu concluditur: Soles ejusmodi simul oriuntur, simul omnia late radijs sui splendoris ac serenitate collustrant. Daniam vero ita uti decebat commendare velle, hoc esset idem pelagus volæ manus includere, quod illam perpetua custodia tuetur ac ambit. Quid Zelandia ejusque capite Hafnia opulentius? quid fœcundius Scania? quid Fionia pulchrius? quid armentorum ac apium copia utilius Chersoneso Cimbrica? Reliquas enim Regiones & Provincias quæ legibus imperij hujus tenentur adducere simul si cuperem, eundem hic limitem invenirem quem antiqui posuerunt magnæ huic quæ nos alit matri. Hæc profecto sinus Codani commoditas, hoc littorum vectigal, hic oppositus incursui externo Oceanus cui terrarum parti concedat? Ipsum gelu ac bruma, quam gentes aliæ fugiunt, cum hostes sæpe ab incolis arcet, tum hos contra illorum lenius robur munit, animat, indurat. Ex his oris progressa toties olim est natio illa, quæ suas omnes expeditiones victorijs, orbem universum metu implevit ac terrore: cujus virtutem verbis extulerunt quos domuit: de qua triumphum aliquando Romani egerunt, sed ipsi pæne victi. Vetustatem vero regum ab

inundatione mundi, aut originem, quod ſpecioſe magis poſſemus quam vere, ultra Iſtrum arceſſere quid opus eſt? Equidem glorioſius duxerim, dare regem, quam accipere. Sed nec cætera illa virtutum potius quam hominum nomina Hiarnos, Frothones, Canutos, alioſque, longo ordine recenſeam. Quippe ſua qui familia clarus eſt, cur adoptari in alienam velit cauſam non habet. Et principis quidem noſtri ſtemma tot domeſticis imaginibus, tot belli ac togæ ornamentis enitet, ut qui facta tantorum regum ac monarcharum complecti velit, totidem ſibi optare ſecula debeat, quot illi regnaverunt. Si proximos ſaltem aſpicimus, quid decennio Friderici I. ſanctius? qua modeſtia, quo ſubditorum amore, tutela tranquillitatis firmiſſima, regnum ſibi munivit? qua devotione, abolitis cultus parum divini delirijs, munimentum ſuæ majeſtatis ab illa ſuprema impetravit? Pietatem vero an prudentiam Chriſtiani II. magis commendes, haud facile diſpicias: his tamen ob domitas ruſticorum tumultuantium cohortes, ac provincias recepta per obſidium acerrimum Hafnia pacatas, aliaſque magnanimitatis palmas, addenda maxime eſt & fortitudo. Friderici autem II. res terra marique geſtæ, ſubacti Ditmarſi, vicinia hoſtilis armorum vi ad conditiones vocata, clemens domi ac militiæ ſeveritas, diſciplina caſtrorum, & ingens laudum rariſſimarum examen inſtar omnium eſſe poſſent, niſi Filium regno dediſſet, hujus non magis quàm virtutum quarumvis hæredem digniſſimum: Chriſtianum Quartum dico, magnum Filij ad ſuprema nati Ulderici parentem, & ſorte naſcendi, & ingentis animi meritis Regem, quem ob fines imperij aut defenſos fortiter aut juste dilatatos, ob propagatam navigandi ſolertiam, exornatas templis, porticibus, propugnaculis urbes, ſuſcepta benigne conculcata alias ac everſa doctrinæ ſtudia, cives clementer habitos, liberalitatem ac munificentiam ſingularem, aliaque quibus chariorem ſe ſuis reddit indies beneficia, Patrem Patriæ vocarem, niſi & fœderatorum ſuorum, belli auxilijs ac Pacis (quantum libertas publica & religio permittit) ſtudio, Pater, tutor, aſſertor dici jure debeat juſtiſſimo. Ad genus tandem maternum Principis Nobiliſſimi ſi tranſeamus, ſunt qui magno illud annalium conſenſu à Columnijs Romanis, horum vero proſapiam à veterrimo uſque Camillorum ſanguine repetunt. Stirps profecto Brandenburgica tot Principum frequens, tot heroum fœcundum eſt, ut à multis ſeculorum voluminibus ſplendidiorem aliam Germania vix viderit. De ſeptemviratu ſolum creandis Imperatoribus ſi quærimus, decimus nunc vivit, vivatque diu, ille tranquillitatis publicæ defenſor acerrimus, conſtantiſſimus optimuſque Princeps Georgius Guilielmus, ad quem hæreditaria illa dignitas curſu perpetuo devoluta eſt. Ex tanta ac tam inſigni domo matrem cum habuerit noſter, Annam Catharinam, ingentis animi prorſuſque heroicam Principem, quis inficias ibit, vel ſorte naſcendi & à parentibus cum regiam indolem illam, illos vigoris divini igniculos, quos cum ſtupore & admiratione ſumma ſuſpeximus, traxiſſe: Eſt quippe, eſt magna ſanguinis potentia, & magiſter non ex occulto Deus bonorum plerumque parentum ſeminibus inſevit id quod in liberis bonam naturam mortales vocamus. Itaque rapax adeo & ex ſe fertile ingenium noſter nactus, res honeſtas omnes quibus puerilis ætas impertiri debet toto ſtatim pectore arripuit. De amore ſaltem ſtudiorum & charitate quid dicam, quam natura illi in ipſis ſtatim vitæ principijs inoleverat? Optimo ingenio optime uſus adeo diligens literarum fuit, ut ſatis oſtenderit,

oſtenderit, ſciviſſe ſe, hominem generis quantumlibet ac fortunæ bonis cumulatiſſimum, ſi doctrinam averſetur, pecudem auream eſſe, cujus pretium cutem non excedat. Equidem mirari ſatis non poſſum, adeo ſtolidos quoſdam ac vecordes animi eſſe, ut ad evehendam imaginum ſuarum auctoritatem, & reſpuendos originis modicos, diverſa duo mortalium genera conſtituere audeant, nobiles & eruditos, ſive ut nepotes iſti vocant, ſcholaſticos. Quaſi aut nobilis ſit, qui, virtutem ſi excipias, quidvis poſſidet, aut non nobilis, qui vel generis ornamenta quæ habet ſtudijs amplificat, vel quæ non habet ijſdem facit primus atque extendit. Conſpiraverat porro cum ingenio Principis noſtri ſufficiens ſupra uſum etiam memoria, cujus tanta felicitas erat, ut Themiſtocli hac etiam parte haud inferior, res quaſcunque non tam legere quam ipſe ex ſe parere videretur, ac nemo quiſquam alius citius aut quæ velit diſcat, aut quæ didicit retineat. Recitantem ipſum audivi integra variorum auctorum loca, paginas integras, imperturbato prorſus ac facili ordine, quique oſtenderet ipſum non verba minus aliorum in promptu habere quam ſuum ingenium. Accedebat auguſta quædam oris commendatio ac in dicendo erecta alacritas, cujus beneficio id efficiebat, ut oculis verba recitantis non auribus ſolum dixiſſes irrepere, quas leniſſimo dicendi flumine perfundebat. Perſij ſatyras imprimis, poema tam obſcurum, ut vel doctiſſimo cuique negotium exhibeat, quàm inoffenſa lingua ex promptuario illo rerum optimarum memoria divina proferebat? qua loquendi venuſtate, modeſto cum riſu, id quod hoc ſcripti genus requirit, conjuncta, ſententiam auctoris & verba reddebat pariter ac commendabat? Nemo hominum ſuam mentem adeo diſerte explicat, ac ille alienam. Hac conſuetudine Poetas legendi & colores ſermonis artemque non mediocriter imbiberat, & ſeſe ad ſtudium hoc poſitione ipſa ſiderum, quæ naſcenti illuxiſſent, aſtriſque duci autumabat, ac vates divini aliquid ex alto trahere, neque tam fieri quam naſci, vel ex ſuo ingenio credi libenter volebat. Tantum vero abſuit, ut quicquid hujus eſt dedecori ſibi eſſe crederet, ut etiam Cæſarum, Regum & Principum plurimorum exemplo, Neronis ipſius ac Domitiani (adeo virtus & eruditio vel tyrannis pretij ſui teſtimonia exprimunt) commendari ob ejuſmodi elegantias laudi ſibi duceret non poſtremæ. Libellum quoque juris publici fecit, cui Strigili Vitiorum nomen indidiſ, numeris quidem ſolutum, cætera argumento Satyræ proximum, In quo animadvertere eſt, neque ingenium ei ad diſciplinam hanc pulcherrimam, neque ſcientiam vel exactiſſimam defuiſſe. Verſus autem Germanicos, ad quos conſcribendos animum nunc impetu majori quam ſucceſſu plerique applicant, ſine cura ulla faciebat nulloque negotio, & tanquam dictantibus Muſis excipiebat. Linguam enim hanc ita uſu ſuam fecerat, ut puritate orationis ac nitore illos ſæpe in ruborem daret, qui populares non modo hic ſunt, verum etiam ornate dicendi facultatem ubique affectant. Idem de Gallico ſermone, quem domeſtica inſtitutione ac occaſione peregrinationis addidicerat (Italicum enim ſuo Marte ita apprehenderat, ut & quicquid legebat intelligeret, & quantum opus erat loqueretur) affirmare poſſum, de cujus munditia controverſiam illi movere nemo facile auſus fuiſſet. Et horum etiam Poetarum præſtantiorum (nam muſteos illos nuperque adeo natos cum tumore ſuo ampulliſque verborum non morabatur) inſigniora loca & quaſi gemmas ſcriptorum cum tenebat optime, tum feliciter imitabatur. Accedebat

rarus ingeniositatis, rarior juventæ comes, judicium excellens, acre, maturum, cujus norma quid de quoque auctore sentiendum, accurate sane atque ex ipsis literatorum legibus perspiciebat. Librorum ut amabat optimos, ita conservare malebat etiam plures malos, ne noceret bonis paucioribus; neque in sententia eorum manebat, qui furere in opera ingeniorum & instrumenta doctrinæ factum illustre ac victoriam putant. Nunquam medius fidius, nunquam posteritati excusabimus hanc barbariem nostram, hos mores iniquissimos, hoc petulantissimum pervicaciæ genus, quo in tot priscæ Ecclesiæ monumenta, tam eruditas animas, tot annales majorum, & quicquid divitijs nullis, nulla industria restaurari potest, tam inclementer sævimus. Quid enim Gothos veteres accusamus aut Hunnos, qui rudes artium ac solius gloriæ militaris appetentes aut non æstimarunt scripta quorum desiderio adhuc tenemur, aut non intellexerunt? quid Patribus Byzantinis imputamus, quorum perversa pietate Græca pariter ac Romana eruditio immane quondam naufragium fecit? Nostra hæc virtus, nostra nunc gloria est; & quoniam desijmus facere laudanda, literas delemus, ut nec pudenda describi possint. Nequicquam tamen, ô boni! sudatis: semper suus professioni doctrinæ honos stabit, & vos alter expectat ut dicamini olim: Libertatis publicæ ac humanitatis hostes. Alia mente, alio animo præditus erat Princeps noster Indulgentissimus, Hercules ille Musarum, ille æmulus Ptolemæi Philadelphi, qui, ut fama est, & bibliothecas stupenda liberalitate coemit, auxit, conservavit, & studia doctrinæ eo amore prosecutus est, ut uno tempore ac eodem clarissimos Græciæ Poetas, qui Pleiadum nomen à numero nacti sunt, aleret comiter ac sustentaret. Eadem aut similia excelsus Ulderici animus subinde meditabatur, ac si quando sibi olim curarumque majorum vacuus vixisset, allecta virorum toto orbe celebrium turba haud dubie effecisset. Placet quippe in alio sua unicuique natura, & doctrinæ fulgor, pulchritudinis instar, in quovis corpore collocatus, amorem ubique sibi vel reperit, vel conciliat. Hæc vero literarum aviditas inveterata studendi consuetudine adeo Principi optimo in naturam verterat, ut seria quævis ac remissiora pariter lectione pertinaci mutaret ac intersting ueret. Nocte multa, in itinere, in castris, (at quam rarum nunc doctrina sub paludamento!) inter occupationes & officia, inter fremitus militares ac clangorem tubarum contentione summa, studio incredibili legebat, lecta adnotabat, memoriam atque ingenium exercebat, & tanquam lege aliqua ac imperio adactus omne illud tempus literis tribuebat, quod alij crapulæ, lusui, comessationibus,& quicquid bonam mentem vocant qui menti bonæ nunquam litaverunt. Cæterum non me latet, in virtutibus magnorum virorum scienter eos fidibus cantasse, minime commemorari, musicenque nostris moribus à persona fere Principis abesse: sed si quies aliqua negotijs danda, si strenua liberalique inertia animus remittendus est, quid restat quo nihil abjectum, nihil humile ac sordidum cogitans ingenium oblectare se magis cum venia possit, quam ea arte, qua & laborum onus transmittitur proclivius, & ardores affectuum humanorum facilius componuntur, & Achilles ac fortissimus ille Græciæ imperator Epaminondas, virique alij maximi doctissime eruditi fuerunt, quam denique ad virtutem ipsam pertinere caussis non vanis autumavit divina mens Aristotelis? Quid quod veteres Theologi Deorum etiam manibus instrumenta musica affinxerunt, credentes quippe, nihil cœlo magis affine, magis proprium

esse,

esse, quam concordiam hanc nervorum disparem & suavissimam harmoniæ consonantiam? Ne quis igitur existimet, juvenem consummatissimum, quod artis hujus apprime sciens erat, fidib. elegantius canere doctum, quam & Regis tanti filio, & regia quæque molienti necesse fuerit. Cœlestissimus n. ille animus astris suis propius se beneficio musicæ accedere putabat, quod musica concinnos siderum motus & harmoniam, si Philosophorum quorundam sententia standum est, exquisitissimam unice æmulatur. Ne pictoriam quidem & geminas huic artes liberales, tali unde nomen sortitæ sunt ingenio dignas, sibi indecere existimavit, adeoque in illam sese penetraverat, ut cum eleganter similitudines quas volebat ac ex vero effingeret, tum de aliorum operibus perfecte judicaret. Insignis equidem artifex, ac quidam veluti Parrhasius Germaniæ, imaginem quandam suam, notæ cætera minime protritæ, non absque ratione ab æstimatore hoc talium optimo reprehensam fuisse libenter fatebatur. Eundem quoque, cum augustam illam ac serenam faciem suam depingi jussisset, quid emendare, quid exprimere, quo corporis statu, qua lateris obversione facere singula deberet, prævio penicillo scite admodum atque ex legibus artis admonebat. Commendabant ista mores cultissimi & exacta in hoc lubrico juventæ virtutum omnium convenientia. Pietas inprimis, quam qui removendam à Principibus autumant, ab hominum consortio removendi sunt. Summum n. illud & æternum, ille omnia providens & animadvertens Deus, res secundas imperijs eorum largiri non potest, quicunque negligunt suum. Hunc votis Princeps pientissimus ac supplicijs toto animo semperque venerabatur, hunc solum timebat, huic momenta negotiorum commendabat ac successus. Adde illam quæ Deo tantopere placet, aulis fere invisa est, castitatem, cujus rationem adeo habere noster solebat, ut nec querendi de se locum alijs relinqueret, & libertate sua optime dispensata, in maxima fortuna minimam licentiam esse vel exemplo suo satis ostenderet. Pura mens, purus animus, verecundia, probitas hilaris, modestia semper cum illo versari, introductiones mulicularum & ludibria nescire, pudicitiæ suæ nec prodigus esse, nec insidiator alienæ; cæterum voluptatem nati pabulo pecoris, non hominum, nedum Principis bonum putare, vino citra saturitatem & parcissime uti, alijs ad cibum ebrijs venientibus, ipse sobrius ab eodem recedere, naturam parvo dimittere, neque hirudines illas crumenarum præfectos militares alios sectari, qui in lustris ac ganeis stationes suas locant ac vigilias, qui merum, scorta, aleam, cui lucrandi perdendive temeritate indulgent immanissima, inter belli instrumenta habent, denique id quod per scelus adepti sunt, per luxuriam effundunt. Cæterum oculi pudici, sermones ingeniosi, elegantes, urbani magis quam lascivi: nam probra verborum ita aversabatur, ut alijs prandium petulantia linguæ ac jocis obscœnissimis, quæ nunc ferculorum condimenta sunt, extendentibus, fronte hæc adducta, vultu demisso, neque tanquam auscultans transmitteret. Vestes illi atque corporis cultus qualis & Principem & militem decebat; mundus magis quam de capsula totus ac qui digito prætereuntium notaretur. Neque enim enerves illos ac pumicatos imitabatur, qui mollitie corporis ac obtuitu impudico cum puellis sæpius quam virtute cum hostibus certant, qui aut suas comas frangunt aut superbiunt alienis, qui de barba cum speculo deliberant, nunquam denique viri sunt nisi cum ad fœminas ventum est. Morum ceremonias & anxios salutationum

onum honores gravabatur, facillimus longe atque humanissimus. Gloriæ ut avidus, ita pecuniæ adeo liberalis erat, ut omnes circa se largissime prosequeretur. Ut enim lucri ergo (id quod magno seculi dedecore apud hostes simul ac fœderatos passim faciunt ij, quibus justissima prædationis caussa est præda ipsa) ut, inquam, privatim ac publice quidvis diriperetur, ut delubra vastarentur ac templa, ut sepulchra, etiam Principum, & exuviæ disjicerentur, nulloque adeo discrimine fierent quæ miserrima videre indies cogimur ac pati, mandato ejus aut saltem indulgentia nunquam accidit. Ex paterna porro fortuna nihil magis quam clementiam usurpabat, factus ad eam à natura, assuefactus à studijs literarum, quæ ingenia etiam ferocissima in gyrum rationis ducunt. Culpam quidem benignitatis, honestam tamen illam ac excusandam, ob suos paullo indulgentius interdum habitos, effugere apud nonnullos vix potuit. Præter tot tantasque dotes naturam, quam amicam in largiendis animi virtutibus habuerat, non minus fautricem nactus est in corpore. Vultus dignitatis index, in quo tamen aperta clementiæ pignora & humanitatis, oculi magni, nobiles, sereni, capillus, niger ille ac densus, eleganter horridus & Gallicæ venustatis imitatione demissus, corpus habile ac procerum, magna pedum, magna manuum agilitas, robur non ducis modo sed & militis, valetudo integra, nisi quod supremis vitæ mensibus, sive pulmonum vitio, ut visceribus per medicos post excessum ejus inspectis cognitum fuit, sive ob acres, ut ipse fatebatur, inter hunc belli rancorem curas, maciem plusculum contraxerat; cætera ita, ut longè lateque Principem ostenderent. Sed ea tandem nos vocant, sine quibus nec regum auctoritas, nec quies gentium, nec sacri quippiam aut profani usquam tutum est: usus, inquam, armorum & quæ scire illum oportet in cujus consilio virtus militum posita aliquando erit. Exercitijs istis bellique præludijs eam sibi artem, ista arte eum paraverat decorem, ut adolescens admodum inter æquales, si æquales hoc ascendi fastigium habet, superior semper discederet. Conventicula sectentur alij & caupona, pilam ac fritillum inter artes imperandi numerent, venentur ex suo ingenio, sapiant ex alieno, abutantur otio eousque, ut vigilentne an dormiant alteri credant: Principem nostrum ipse labor, qui alios frangit, nutriebat ac solabatur. A studijs in equum, in palæstram à navalibus, ex arena in campum sese transferre, rudimenta castrorum domi experiri, frigus lacessere ac æstum, conferre docentibus, provocare discentes, sudore perfundi, sæpe & sanguine, velitationes lusorias moliri, sed veris proximas, irruptiones fingere ac obsidia, jacere hastilia, saltu pedes exercere aut cursu, nihilque adeo facere quod discendum erat jacenti, oblectamenta illius non fuerunt minus quam exercitatio. Itaque juvenis admodum præesse copijs equestribus, cum cepisset, quem non virtutis statim gustum ac audaciæ hostibus dedit; idem tiro simul & imperator? Vocent hoc temeritatem feroces in castris, in acie pavidi mortales, quos ad verba ubi ventum est plusquam viros censeas, ad aciem minus quam fœminas: ille & militem ducere quam sequi, & quærere hostem quam præstolari malebat, vel Trajani exemplo, quem bonitate, vel magni, heu! nuper Regis, quem animo exprimebat ac fortitudine. Ut vero consilium etiam atque rationem, quæ bona senibus fere in locum virium succedunt, illi non defuisse sciamus, & hostem sine aliquo ejus damno vix unquam aggressus est, & alas suas ac legiones absque cæde ac ignominia semper reduxit.

reduxit. Cæterum ſpeculatum ipſe egredi, metari caſtra, princeps aciem invadere, ultimus exire, gloriam ſtrenuis, imbellibus allevamentum, cunctis ſeſe ipſum prudentia ducem oſtendere, æquali labore commilitonem, teſtis virtuti ſociorum ac exemplum eſſe, hoſtes denique fundere, aut trepidantes in fugam convertere, ſæpe manu, multoties & nomine ſolo ac adventu. Inde timor cohortibus ejus nullus; Uldericum ſequebantur: nulla pugnæ detrectatio; ſequebantur & patrem. Talis enim ut haberetur, urbanitate, benevolentia, amore prolixo effecerat. O fallaces autem & irritas mortalium cogitationes! O fata ſpes noſtras ex adverſo ſemper turbantia! Quid de tam ſenili juventa, de ætate hac quæ nihil cum adoleſcente commune habebat, de tantis haud conatibus, ſed factis, polliceri nobis non poteramus? Princeps divino ingenio, virtute admiranda, fortitudine incomparabili præditus, de cujus ſola magnitudine inimici querebantur, ſcelerato, crudeli, inaudito parricidio trucidatur ac interimitur. At quo tandem tempore? Dum ex caſtris utrinque convenitur, dum conditiones induciarum aut ſcribuntur, aut ventilantur, dum pacem omnia ſpectant vel pacis imaginem. Inter ferias armorum ſcilicet, ne nihil ageretur, Principem Optimum, proh dolor! interfici oportuit. Romani cujuſdam verba ſunt, infelici monumento ejus inſcripta, uti juſſerat: Turba ſe medicorum periiſſe. Hic inducijs inductus perit, quarum ſe mentione ſatis tutum arbitratur. Effundit itaque cum paucis ſe in agrum, equo inſidens pridie, ut ajunt, à quodam partis alterius donato, nullo, quod maximum in periculis præſidium eſt, nocendi animo, neque autumans ſe pro hoſte fore, cum hoſtem id temporis exuiſſet. Securitati ſuæ equidem conſuluiſſet melius, ſi tentorio ſe ſuo aut laribus continuiſſet. At acer & invictus laboris, neque otij ullius patiens Juvenis, morem animo ſuo gerere cur minus deberet, non videbat. Aves quæ in ſpem gulæ noſtræ saginantur, anguſtijs cavearum includuntur ac tenebris: ita ſegnitie torpentes morticinam carnem vivi, mentem brutam fovemus ratione præditi. Et quis ſolitis nos artib. tentari cogitaſſet? Ubique fraus, ubique dolus: niſi quod tutius domi quam ſub dio, magis impune verbis quam armis fallimur. Cæterum quærere, factumne ſit facinus hoc nefarium gratuito ſcelere an præmijs propoſitis, levitate ſcurrili an architecto aliquo ac machinatore, qui auctori cædis, homini poſt homines natos viliſſimo, veſanam hanc mentem injecerit, haud eſt meum. Sed & libenter fatebor, non modo me tunc abſentem, ſed ne illos quidem qui cadenti adfuerunt, exacte omnia prorſus noviſſe. Solis vero auditionibus, ac diſſeminato diſperſoque ſermoni, temere auctoritatem non tribuerim. Illud vix quiſquam dubitat. Principem innocentiſſimum, cujus fronti nemo impune occurrit, non adverſo corpore, ſed dum unius comitis monitu reſpicere ſeque verſare cepit, globo plumbeo, qui & in corpore manſit, hominis hiſtrionis manu, qua feras transfigere ſolitus erat, ex inſidijs trajectum eſſe. Perhibent etiam, tanto vulnere afflictum arma quidem arripuiſſe, quæ tamen corporis non amplius potenti exciderint, adeoque ad hoſtem, præda quantumlibet exilis, pervenerint. Inimici quidem, quos ſurgentes tanto fulgore ſpes ſine exemplo magni Principis haud dubie urebant, rationem comminiſci facile poſſunt, cur nullam reddant: nam alienationem mentis infami percuſſori quod affingunt, quis hoc perſuaſerit illis, qui propudium hominis, quidvis audere quaſi per dementiam ſoliti, ſatis noverunt? Conſcijs certe, ſi qui ſunt, ſceleris, quamvis non

non arma nostra, tortor tamen ingens malus animus & flagitia sua in supplicium vertent. Dabunt nimirum, dabunt pœnas ultori Deo qui meruerunt: at perfidiam quod sanguine Principis etiam cumulaverunt, quod postremus flagitiosorum omnium neque luce dignus ornamentum seculi, columen libertatis luce privavit, quod victima tam nobilis induciarum initium fuit, illud corrigere humana arte nulla, nullis vocibus ac lamentis deplorare satis unquam possumus. Ad Majestatem tuam imprimis, Rex serenissime, hic dolor pertinet. Tu amisso filio charissimo, qui te & ut Regem devote semper veneratus est, & ut Parentem sanctissime coluit, vulnus accepisti gravissimum, neque cogitatione ulla satis æstimandum. Lugente Germania, Cimbria spem suam ac decus voce lamentabili deplorante, mœrentibus bonis, neque malis factum probantibus, ad te tamen tanto magis hic casus pertinet, quanto gravius est filium amisisse quam amicum. Quam ille nunc procul à destinatione tua cecidit! quam non dolenda solum, verum ulciscenda etiam morte sublatus est! quam longe aliter neque sic ad regios lares tuos reversurum putasti! Novimus equidem, novimus, qua illum mente, Rex idem & Pater indulgentissimus, in militiam abire passus sis: non ut stipendia militaret ulla, aut præiret pugnantibus; sed ut oculis potius ac animo perciperet, quæ manu aliquando ac virtute perficienda essent, momentaque belli ac rationes addisceret, quo & facta tua imitari olim, & populis tuis præsidio, & solatio afflictis esse ac oppressis posset. At ignosce, Rex Clementissime, non illi, qui te, qui sacrosanctam potestatem tuam cultu ad supremum usque halitum prosecutus est devotissimo; sed invictæ, sublimi, augustæ naturæ tuæ, quam exuere nisi cum vita non potuit. Filius tuus erat, hoc est, ejus, qui viridi adhuc juventa terrore hostes, regnum quiete, gloria orbem adimplevit universum: ejus, qui pugnam nullam molitus est, nisi & imperator esset ipse & miles: ejus, qui ventis nunquam se credit ac mari, quin gliscenti procella, hiemantibus identidem aquis, ipse malum conscendat, tempestates exploret, vela contrahat aut laxet, eadem denique alacritate in alto gubernaculis navigij assideat, qua regni in regno. Ignorassene Filium putas quod omnes scimus, quibus nempe verbis adolescens adhuc, cum in erranti dissitis littoribus nimbi ac turbines periculum minitarentur ac mortem, nautam officia sua spe omni abjecta deserentem, in cujus locum ipse succedebas, Cæsaris animo, verbisque æmulus, allocutus sis: Me vehis & meam fortunam: atque hæc quidem nunquam concedet, ut Rex animam fluctibus debeam? Tuus itaque Filius, Princeps Augustissime, tanti patris soboles & imago, tot heroum ac regum invictissimorum sanguis, sic natus, sic educatus, sic institutus, bellum demissis manibus videre quivit ac sectari? Catulum leonis si spectare jubeas, alijs in arena fortiter facientibus, dentes expediet, laxabit ungues, fremet, erumpet. Aquilam hanc ipse genueras: impar esse tui non potuit, nec dissimilis sibi. Si audaciæ virtutem illi obijcimus; obijciamus & indolem. Alexandrum hunc Macedonia, vastum quantumvis ac nobile regnum, plane non capiebat. Sufflaminandus equidem si erat, cohibendus etiam ignis est, ne flammas suas & facem sursum spargat. Mite præterea & clemens illud pectus, quoties dirutum jus sacrorum, eversum Silesiæ statum, fulcra libertatis Principes consanguineos, & perturbatas immane quantum res nostras perpendebat, licet discessum sæpe meditaretur, facere tamen non poterat, quin & illud sibi proponeret subinde, eos injuriam ipsos

ipsos inferre, qui non avertunt eum possunt. Itaque non animositas illi sua mortem properavit, cujus in tali quo occidit tempore minus egere videbatur: non adolescentia & ætas, cui non modo invidetur alias, verum etiam favetur, sed sive casus, quorum tam multi rebus mortalium de improviso incidunt; sive metus hostium, dum novus in illo libertatis assertor, vindex bonorum, restitutor exulum timebatur. Tantam spem tuam, Rex Potentissime, tot populorum gaudia, deliciæ seculi, caput desideratissimum, eheu! secum abstulit. At tu Fortunæ Reduci votum haud dubie faciebas, quæ illum, proh dolor! aliter quam optabas remittit. Non narrabit Majestati Tuæ quæ vidit, quæ audivit, quæ fecit: non commendabit tibi suspiria oppressorum, direptiones provinciarum & incendia, timorem publicæ servitutis, securam denique Germaniæ quietem aut pace dolosa bellum tranquillius. Merebantur fortia ejus facta virtusque militaris vel ingentem triumphum: nunc funus pro illo ducendum, tanto tristius, quanto majus calamitati huic pondus adijcit novitas mortis & atrocitas. Potuisses utinam illum audisse valedicentem, quam solicite de Majestate tua cogitaverit! quanta portio ex illo quem traxerat spiritu in suum redierit auctorem! Percepisses puto illa Filij optimi verba: Hoc solum, Rex & Pater Clementissime, excuso: insidijs pereo, non virtute ferri. Ut morem tibi gererem, semper studui: ut fato morem non gererem, studere non potui. Ita visum est Deo Immortali, cui animam hanc seria conversione, precibus serijs commendo. Ipse Majestati tuæ eos vitæ annos largietur, qui meæ negati sunt. Ipsi tecum fratres mei, charissimi ac desideratissimi, regnumque tuum curæ erunt. Ipse te conservet: nam de me, qui Liberatori meo ac Conservatori generis humani spiritum hunc ex animo trado, securus sum. Excessum timere, meum & Christiani hominis, & tanti Regis Filij non fuit. Sed neque ita inter arma versabar, ut nescirem mortem mihi in procinctu habendam. Repetat vitam, excipiat animam hanc qui dedit; Auctor salutis meæ, ac indignæ hujus necis indubitatus ultor. Cæterum, lingua cum viribus deficiente, id solum te rogo; ut amantissimis Manibus meis hostium Libertatis sanguine lites potius quam lacrymis. Qua quidem allocutione, Rex tam constans, tam fortis & sapiens, dolori tuo non parum medeberis: quem dolorem si sperare potuisti cum ad arma filium dimitteres, debes etiam perferre postquam illi accidit quod accidere humanum est. Hac lege bella constant, ut mortes mortibus succedant quotidie ac cumulentur. Et nescio quo fato infelix hæc & funesta Germaniæ inflammatio tot Reges, tot Principes abripuerit hactenus, ut simile quid ætas nulla, nullæ historiæ loquantur. Sed compares mœroris habere aliorum solatia sunt: tua Majestas cum perpendet quid Patri conveniat, cogitabit etiam quid Regi. Non minus & Filiorum Tibi adhuc superstitum virtute ac vigore te eriges: quorum alterum Te ad cœleste illud regnum (sera sit dies illa!) sublato Tui hæredem, alterum ad regia quæque non minus natum, amores tuos, spem populorum, Castores ævi nostri & lucida sidera, cum videas, tantum levationis accipere potes de relictis, quantum tristitiæ de illo qui vixit. Non in minorem autem & vos, Principes serenissimi, luctus partem vocati estis, quorum, præter acerbitatem hujusmodi Fratris erepti, qui vos plusquam fraterno affectu dilexit, amavit, unice charos habuit, mœstitiam augere credibile est maxime, quod non excipere halitum illius extremum, non manus vestras ad ultimum operiendorum

oculorum officium advocare, non reliquias ejus & transfixa miserè viscera lacrymis & opobalsamo uda sarcophago tradere, non satiari novissimis sermonibus contigit. Nunc amoris ille sui vobis & virtutum maximarum memoriam reliquit, ut quoties lugebitis vos fratrem amisisse, consolatione simul illa sustentemini, talem vos fratrem habuisse. At te, magni Parentis magne imposterum successor, Fratremque tuum, de cujus dotibus ac naturæ excellentia tanta, tamque præclara narrantur, Deus protegat immortalis, lectum genialem tuum, cui Conjux ex familia Germaniæ serenissima incomparabilis destinatur, lætitia omni ambiat ac rebus florentibus, vota denique pro te, pro salute tua, bonorum omnium in felicem exitum provehat. Cæterum tuum hoc damnum non minus, Germania, tuus hic luctus est: vix unum excipiam aut alterum; nemo Principum extraneorum tranquillitatem tuam dilexit verius, nemo fortius defendit. Vester est hic dolor, septemviri legendo Imperatori, Duumviri tuendæ Libertati, Johannes Georgi, Georgi Guilielme, Potentissimi Optimique Principes: alterius vestrum signa duxit, utrique militavit. Si lapsis rebus, quod facitis, subvenietis, si fines vestros ac sociorum tuebimini, si arma hostium & armis nocentiorem fallaciam ab aris arcebitis ac focis, cineribus ejus innocentissimis gratiam, si non quantam meritus est, certe quantam potestis abunde referetis. Vester est hic dolor, Celsissimi Principes Fratres, Johannes Christiane, Georgi Rudolphe. Vestram ille Bregam, vestrum Lignicium, illos oculos Silesiæ, vestras urbes ac ditiones, desolatas eas & publicis injurijs expositas, nunquam accedebat, quin maceraretur & ex animo doleret, vos tantorum Regum à tot seculis nepotes, tot Principum, inter quos & ipse erat, consanguineos & affines, tam flagrantia boni publici amore pectora, restitui ope sua ac *virtute in* statum ac quietem illam non posse, quam fide erga Rempublicam meruistis. Vester est hic dolor, Principes Germaniæ ac Proceres Illustrissimi, quotquot eodem animo caussæ communi patrocinamini. Amisistis in hoc *uno* capite, amisistis sanguine cognatum, socium armis, fortitudine perfectissimum exemplar. Vester est, milites, erepto oculis castrorum, simile quid forte non visuris, eo duce, quem maximam semper vobiscum partem periculi sustinentem vidistis, qui operum magnitudine sæpe hostem, clementia & beneficijs animos vestros expugnavit sæpius ac affectum, quemque non tam excubiæ ac peila, quam amoris vestri præsidium tutabatur. Nunc quid agendum, commilitones? Honorariosne illi tumulos & memorias excitabitis? aut divisis aciebus ad simulachrum pugnæ decurretis? Hoc facere illi etiam possunt, quos minor quam pro re mœror incessit: à vobis, à virtute vestra sanguis hostium potius exigitur, quam vestræ lacrymæ. Decessit, abijt, ô Dani, pro cujus salute hactenus Deum multa venerati estis, qui in patria, aut si forte pro patria, mori, sed olim, debuisset. Hoc etiam calamitatibus tuis alijs adde, Suidnicium; in oculis *tuis*, in campo suburbano, non animositate inimicorum, sed perfidia eum cecidisse, qui difficillimo tempore tuo, cum exercitus hostium immensus, excidium tibi ac cladem extremam minatus, quaquaversum agros insederat, & mortarijs fulminalibus atque tormentis miræ virtutis ignem tectis tuis ferrumque ponderis stupendi immitteret, ipse legionum equestrium ductor inter cæteras copias tempestive advolavit, atque obsidium, nobilissimi præfecti prudentia, constantia militum, ope divina imprimis, strenue aliquandiu toleratum, ut solveretur caussa fuit

fuit non postrema. Quæ vero adversa rerum, quam afflictæ fortunæ faciem tu non videras hactenus, ô Silesia? Quanto impetu, quo sævitiæ ingenio, quibus artibus leges credendi ea, quæ exactores legum ipsi non satis credunt, oppidis impositæ sunt plurimis ac urbibus? Et ut sciat orbis quibus magistris præfecerimus; militibus id negotij datum est, qui expilationibus ædium, injurijs, verberibus animos cogere, verbis lustra ac ructus olentibus & execrationibus Deorum infandis rudiores cultum cœlestem docere conati sunt. Noctu etiam alicubi bona adhuc fide dormientes adoriebantur: ut noctem profundam mentibus ac tenebras superfundi facile animadverteres. His accense abrogatas leges ac privilegia, imminutam auctoritatem Procerum, procurationem Reipublicæ Ordinibus ademptam, bona plurimorum aut data, aut non voto magis tacito quam publica destinatione novis hominibus dicta, vectigal adeo insolitum, ut necesse fuerit etiam cessare consuetum. Aerem excipiam ac umbram; cætera nullum genus rerum, cui non tributi aliquid imponeretur. Adde & bellatum per tot annos, & ne nunc quidem exitum ullum spectans lacrymabile bellum, stativa castra, conscriptiones militum, hyberna non ad usum, sed ad luxuriem sumpta, suppetiarum aut segnitiem aut fugam (tam enim remedijs laboramus quam morbis) cohortes spe immunitatis, maxima peccandi illecebra, licenter vagas, lixarum ac scortorum exercitus, dissentiones præfectorum æque ac concordiam Provinciæ noxiam, villas expugnatas, pecoris & armentorum prædas certatim actas, conculcatum petulanter equorum ungulis commeatum dum commeatus petitur, in pacato, in hostico eandem rapiendi libidinem, extincta solis ruinis incendia, vastitatem postremo, cædes, stupra, & faciendi quicquid non licet liberrimam licentiam. Paganorum vetus formula est: Secus qui fecerit, mitem Isidem iratam sentiat, & suorum ossa eruta atque dispersa videat. Nos etiam ob culpam nostram hoc supplicij genus & vindictam supremi Numinis vere & acriter sensimus, sepulchris adeo violatis, templis adeo expilatis ac irreverenter habitis, ut à fœderatis quoque talia fieri (duces ac præpositos, quos stipendiorum imprimis penuria perpeti multa cogit, libenter & ex animo excusamus) erubescendum sit. Post agros frugum, pagos longe lateque colonorum vacuos, post egestatem ac probra, post pestilentiam nunc eam, ut plurima passim per oppida (te cogito imprimis, ô flos urbium & mater elegantiæ Uratislavia, studiorum meorum desideratissima quies) multa funerum millia in rationem Libitinæ tempore exiguo relata sint, post omnia quæcunque dici aut fieri queunt mala, innocentissimus Principis Optimi sanguis tuam, ô Provincia infelicissima, humum inficit, quæ, si votis ejus ac menti reliqua etiam rerum momenta respondissent, jam diu ex totius belli ore ac faucibus erepta esses. Ubi nunc nobis ille vindex tuus, ô Libertas! quæ funesto hoc funere efferri ipsa videris ac sepeliri, quæ rebus omnibus venalibus quasi non minus publicata gemis, & inter spem metumque suspensa exitum turbinis ac fluctuum Reipublicæ præstolaris. Nemo dolorem nostrum gaudet nisi qui te odit; lugent ipsi, aut mœrorem ostentant, qui insidijs clades nostras duplicant & instaurant, qui te, quod capiti illorum sit, extirpare funditus conantur ac evertere. Ego vero (nam ut mei facere mentionem audeam, Ipse mansuetudine adversus me sua effecit & indulgentia) quantas comploratonis caussas habeam, quantum spei amiserim ac præsidij, cogitatione assequi nulla possum; ac si assequerer, verbis

exprimere absque culpa jactantiæ non possem. Testes sint literæ, Latinæ illæ ac sine cura elegantes, postremæ hujus generis, ut puto, quas sua manu, clementi illa ac erudita, ex castris perscripsit, unoque ante fatalem ejus ac infelicissimum nobis diem ad me allatæ. Illas enim ut adducam, non exemplo solum Græcorum ac Romanorum invitor; verum etiam ad prodendam humanitatem Principis Sacratissimi ac ingenij elegantiam interest. Sic enim loquitur:

Omnes de adventu tuo hic in castris certiores feci, doctissime Opiti. Gaudebant hoc plurimi, plurimi exoptabant. Cognitis summa exinde nascebatur lætitiæ, incognitis vero talem visendi virum, cujus fama impleverat aures, spes dabatur maxima. Cum autem plerique se tali frustratos spe arbitrabantur, me convenire, rogare, unde diutina hæc mora proficisceretur mirari ceperunt. Quapropter promissum tuum in memoriam tibi revocare volens, paucula hæc exaravi, simul & amoris in te mei testandi caussa calamum admovi, rogans ne diutius tua nos privari præsentia sinas, quin potius prima ad nos occasione advoles. Vale, & ut hæc eveniant effice.

T. Addictissimus

Uldericus.

Non percurram verba tua, Princeps Pijssime, quibus magnitudinem clementissimi affectus erga me tui explicas. Principem de me, loricatum de toga, inter tubas de literis cogitare, sola divini Genij tui ac dexteritatis insolitæ res erat. Ego non parere me tibi, non frui serenissimo vultu tuo, non adesse supremis sermonibus tuis potuisse, cum angor impatienter ac doleo; tum laudibus, quod solum superest, virtutum tuarum indefessis, quantum mihi restabit annorum, quos orbitate, luctu, ærumna, solitudine acerbiores mors tua mihi reddidit, exigam ac sustentabo. Nunc terris omnibus altiorem tumulum tuum quod aggessu hoc humili, hac gleba vilissima, cursim neque cum cura veneratus sum, bona beatissimorum Manium tuorum venia factum puto. Te enim ac operum tuorum & naturæ merita satis commendare velle, ut nemo audeat nisi spei de ingenio suo immodicus, virtutum vero tuarum ignarus; ita si tantum doctrinæ ostentare possem ac eloquentiæ, quantum mœstitiæ mihi ac ægritudinis obsedisse animum sentio, vel devotioni meæ studioque aliquatenus satisfacerem. At tu, anima sanctissima, laudum humanarum non indiga, divinas meditans, abunde gloriæ dum nobiscum eras, nunc cœlum adepta es, quod gloriam mortalem respuit, finem æternæ non habet. Vicisti, Princeps, vicisti, non hostem, ut solebas, & agmina instantium ac paullo post fugientium inimicorum; sed fortibus plerunque formidabilem, molestam fortunatis, cui tamen tu paratus semper fuisti, mortem. Nunc, relicto nobis grandi desiderio per memoriam virtutis tuæ, ipse triumphum nactus es trophæis omnibus ac victorijs nobiliorem. Non urbs male æterna, domina gentium, ancilla libidinum Roma, sed cœlum te conspicit, miratur, felicitati tuæ favet, ac applaudit. Quid reges captos, vinctos ante currum duces, opima provinciarum & instrumentum humanæ luxuriæ aurum requiras? imbecillitatem mortalium, miseriam, vanitatem, inania rerum, errores ac fraudem, & quicquid corpuscula hæc mentesque vel oblectat vel lancinat, beate moriendo evertisti, fregisti, profligasti. Tunicam pictam

pictam indumento innocentiæ ſplendidiſſimo mutaſti, lauream corona juſtitiæ æternum viridi quam non Jupiter aliquis, pretium armorum hoſtilium & dicatarum manubiarum, ſed capiti tuo Deus Deorum impoſuit, munus quod ipſe ſolus dare poteſt, tu accipere integritate vitæ ac pietate illi gratiſſima meruiſti: Evectus es ad Capitolium immortalitatis, nec ſtipatus tribunis & militum agminibus: incolæ cœli ſpiritus & aſſcriptæ numero illorum animæ gaudentes te excipiunt, ambiunt, comitantur. Si commercijs ſodalitij ſancta poſt hanc vitam pectora fruuntur, ſi ſublatos extra mortalitatem mortalium cura tangit, credibile eſt narrare magno te Regi, patria olim vicino, virtute pari, qui tot orbes ac provincias in libertatem vindicavit dum vixit, qui hoſtem cecidit dum mortuus eſt, cujus quoque jam fatum retracta tunc ab interitu Germania ſentit ac deplorat, quam lentis ſeditioſi atque diſcordioſi ſub maxillis edamus, quamque verum ſit illud:

Rege incolumi mens omnibus una;

& quæ ſequuntur. Avete, animæ innocentiſſimæ: nos, mœſti non veſtram vicem, quas vera libertas & pax æterna complectitur, ad ultimum dimicationis & ſortem aſperrimam redacti ſumus. Sed reſpiciet nos tandem miſericors ac clemens rerum humanarum Arbiter, & ſupplicijs bonorum fatigatus concordiam nobis, fidem ac animos eos largietur, qui miſſis ſciomachijs ac vanis ſuſpicionum, quæ à callidis clam foventur, privatas cauſſas ſuas rationeſque ſecuritati publicæ fruſtra poſtea recuperandæ poſthabeant, inflammationem, cruciatus, ignominiam, cædes, proſcriptiones à ſocijs & patria communi propulſent, ſacra ab exilio ſubtrahant, & honeſtamenta pacis ac præmia belli toto animo quærant, totis viribus meditentur. Cæterum immaturum exceſſum tuum, Princeps ſanctiſſime, deplorent qui debent, debent autem omnes boni, extenuent qui volunt, non doleant mortuum quem vivum timuerunt, de virtutibus tuis ſileant qui de ſuis gloriari non poſſunt: nos, qui felicitatis noſtræ partem tecum ac ſpem amiſimus maximam, te ſublato, exilia, contemptum, calamitates & quodcunque miſeriarum onus irruet, conſtanter feremus; memoriam vero tui ſummarumque virtutum tuarum juſto quidem deſiderio, magis tamen honore omni ac cultu & grata ad Poſteritatem commendatione proſequemur.

Com-

COMMENTARIUS
DE
Rebus Pace Belloque Gestis
Domini FABIANI Senioris,
Burggravij à DHONA.

Pud Lacedæmonios, quemadmodum à veteribus & graviſſimis ſcriptoribus accepimus, lege cautum fuit, ut antequam ad manus veniretur, ſacra fierent Muſis. Cujus rei cauſſam rogatus Imperator ejuſce gentis Eudamidas: co id fieri reſpondit, ne res bene geſtæ debitis laudibus fraudarentur. Nimirum optimo cuique innata eſt cupido virtutem factis extendendi, ac nomen acquirendi immortale. Sed perpetui nominis gloriam ſine cujuſquam ſcriptoris monumentis conſequi licet nemini. Eoque Alexander ille, cui geſtorum magnitudo Magni cognomen fecit, cum ad Achillis ſepulchrum conſiſteret, beatum eum prædicavit, quod virtutum ſuarum præconem Homerum nactus foret. Nempe niſi Ilias extitiſſet, ut veriſſime à Tullio dictum fuit, ille idem tumulus, qui corpus contexerat, nomen quoque obruiſſet. Neque defuncti unius gratia honor ille decernitur: ſed partim etiam propter ipſum Deum immortalem, partim propter humanum genus. Siquidem Dei ipſius munera ſunt, quæcunque à nobis recte fiunt, eoque coronari illa præconijs noſtris convenit. Superſtites autem in eodem ſtadio certantes cupiditate gloriæ inflammari, plurimum profecto intereſt. Equos ſane, quorum generoſior eſt indoles, magiſtri ſuavis poppyſmus incitat, aut adſtitum clamor reddit in curſu alacriores. Pleriſque etiam alijs animantibus, ſi proximi vel inſonent voce, vel complodant manibus, animus additur, ut, quo feruntur, alacrius contendant. Quanto igitur magis eos, in quibus ratio dominatur, ad virtutem ſtimulari poſſe arbitremur, ſi alienam virtutem ac gloriam intelligant! Qua qui non moveantur, eos dixerim ſenſu humano carere propemodum; nec marcere minus, quam qui in taberna fragrantiſſimis aromatis referta odore nullo recreentur. Quamobrem ita cenſeo, nullum omnino officium eſſe cum juſtitia propius conjunctum, nullum quod homines ad virtutem accendat magis; quam ſi eos, qui virtute antevorterint cæteros, ſermone ac ſcriptis noſtris celebremus, ut hac quaſi tuba ex mortuis exciti, vitæ poſtliminio reſtitui, atque iterum inter homines degere videantur; ſuoque exemplo, præcepta ſalubria, aut miſeriæ nobis ſolatia inſtillent. Ecquis igitur ingenij ſit adeo horridi, aut tam malignus atque excors, ut ſanctam hanc, atque utilem operam noſtram, quam laudibus Illuſtris Burggravij

Plutarch. in Apophth. Lacon.

Caſſiodor. lib. 1. Epiſt.

gravij Fabiani Dhonani impensum imus, Theonino dente arrodere ausit? Quanquam ingenue id agnoscam, quodammodo injuriam fieri optimo Heroi, non eo quidem, quod observantiam illi nostram deferamus, quæ adversus bene meritos permitti omnibus, etiam imi subsellij hominibus debet: sed quod ex majorum gentium, doctorumque corona nemo surgat, qui hoc sacrum exequiale peragat. Si enim Achilleis factis non nisi Homerica vox est accommodanda: si dignus est Dhonanus, quod ultro largimur,

——— Quem nemo præter Apellem
Pingeret, aut ne alius Lysippo duceret æra: Horat.

equidem, quid plerique pronunciaturi sint de audaci hoc facto meo, non obscure prospicio. Verum videmus etiam in convivio cætera splendido, amœnoque, non optimos semper audiri citharœdos; sed ab ijs secundos, tertios, quartos, sæpe etiam infra hos doctos, cum præstantium ac fortasse etiam mediocrium hominum, non ita magna sit copia: Itidem nec mihi vitio verti debet, quod ego, qui supra eruditorum vulgus, nec ingenium, nec doctrinam, nec dicendi usum, mihi ausim vindicare, decrerim nihilominus eum virum oratione mea celebrare, in quo laudando Eloquentia ipsa vires suas periclitari possit. Nimirum, pietati litamus, quæ si careat ornatu, fraudi tamen esse nemini debet. Eâdem ijs quoque obsequium præstamus, à quibus hæ partes nobis, neque id invitis, injunctæ sunt: cuivis nihilominus haut gravatim permissuri, ut conetur

Grande aliquid, quod pulmo animæ prælargus anhelet. Pers.

Agite ergo, ne in nos etiam quadret vetus verbum, portam itineri longissimam esse; missis cæteris, non minori lubentia, quam fiducia, stadium illud ingrediamur, quod animo præsignavimus: & eorum, quæ de Dhonana omni vita comperta ac quasi in numerato sunt nobis, memoria quæque dignissima exponamus, quo ita novo huic cœliti honos suus constet: nos vero tamquam in illustri monumento, quæ sequi fas sit, proposita nobis habeamus.

Ut igitur à primis Fabiani incunabulis ordiamur, natale ei solum Prussia obtigit, tellus fundo admodum fertili, dædalis mercibus, qua importandis mari, qua exportandis, aptissima clarissimaque: atque ubi, ut poeta Sulmonensis cecinit,

——— Fluant lacrymæ, stillataque sole rigescant Ovid. 2.
De ramis electra novis, quæ lucidus amnis Metamor.
Excipiens, nuribus mittat gestanda Latinis.

Quæ etsi non levia sint: majus tamen illud, quod præclara semper dedit ingenia, quæ cum aliarum omnium capacissima artium fuerint; tum sub utraque Pallade, armata, togata, egregia fecerint stipendia. Est in ea, quæ Regalis appellatur, Stiima oppidum, haut infelici naturæ genio excultum, vicina arce exornatum: in qua Fabianus scenam hujus mundi, qua personam suam decenter sustineret, cum lacrymis, sorte omnibus communi, ingressus est. Mensis erat totius anni formosissimus, quem Majum dicimus: quasi ipsa universi Natura, ubique sapiens,

ens, ac juſta, alumno elegantis ingenij, eleganti quoque tempeſtate obſtetricari vellet. Dies affulgebat ſexta & viceſima, altera à feſto nobiliſſimo, quo Spiritus Sancti memoriam celebramus. Fortaſſe ut indicio nobis foret, non cum Junone Nixia, non Jove Soſpitatore, neque ullo cœcarum nationum numine, aut tutela indigere: ut qui auſpicijs Sancti Spiritus auram hujus vitæ hauriret. Numerabatur tum à Chriſto nato annus ſeculi ſextidecimi quinquageſimus: quo ipſo in patria Dhonani Pruſſia ardebat bellum ab Oſiandro conflatum: qui αὐτοδίδακτος, ac propterea, ut fieri ſolet, ἰδιογνώμων & αὐθάδης, hominem coram Deo juſtum fieri contendebat juſtitia Dei, ut vocant, eſſentiali; quæ profecto non alius, ac ipſe Deus, eſſe poteſt. Sed hujuſmodi, quæ ad natalem, vel locum, vel diem pertinent, decoris quidem aliquid afferre videntur: attamen fere communia ſunt deterrimis cum optimis, infimis juxta ac ſummis. Quare in tanta laudum Dhonani copia, ea potius conſectemur, quæ magis propria Fabiano fuerunt: Quale eſt illud, quod ei præclara adeo ſtirpe contigerit naſci. Parens enim fuit illuſtriſſimus Petrus Dhonanus, qui ut pietatis, ita prudentiæ & fortitudinis omnes explevit numeros, perque Laboris templum progreſſus, trophæa perennaturæ gloriæ in Honoris fano feliciter ad Memoriæ aram ſuſpendit. Poſtquam enim ab ultima prope pueritia Laborem, patrem Gloriæ, ut Æſchylus eum vocabat, animo ſuo, propoſuerat: non jam ille purpura ulterius capi, non ſectari molle Gynecæum, non delectari ſervulorum comitatu; ſed ipſe magnati ſe aſſeclam præbere haut inglorium arbitrabatur. Ita eſt profecto, nemo imperat felicius, quam qui parendo illud didicerit prius. Dabat vero ſe Petrus in familiam viri eo tempore perilluſtris, Hiobi Dobeneckeri, Epiſcopi Riſenburgi: apud quem paullatim animum confirmabat præceptis optimis ad omnes civilis vitæ partes, ac diſciplinam militarem præ cæteris. Ergo, cum

Plutarch. per ætatem poſſet, caſtra ſecutus eſt, non, ut quondam Eretrienſes, quos ſalſe aiebat Themiſtocles, ſimiles eſſe piſcium, qui gladioli vocantur: quippe uti enſem hi habent, ſed corde deſtituuntur: ita & illos fuiſſe quidem armatos, ſed animatos non item. At Dhonanus, ut verſiculum Mœonij vatis in Latiale eloquium transfundam, erat

Hoſti non tergo, ſed forti pectore notus.

Nec idem militiæ nomen apud alios dare voluit, quam eos, qui tum ſuo & optimi cujuſque judicio optimam foverent cauſam (ne forte pro bello latrocinium ſectaretur) tum etiam, qui rei totius militaris ſupra alios eſſe intelligentes perhiberentur. Erant illi Mariani Equites, quos ante tricenos trecentoſque

Lib. Ord. Pruſ. annos, nomine ordinis Teutonici, in Boruſſia inſtitutos novimus, ut (quod magna cum laude ab ijs factitatum) ſubigendo paganos, idolorum ſimul cultum abolerent, Chriſtianæque religionis pomœria longius proferrent. Sub horum auſpicijs ac ſignis ita meruit ſtipendia Petrus, ut non modo victrici manu varias reportaret coronas: ſed dignitate etiam Equeſtri ab illuſtriſſimo Ordine, magno omnium ſtudio, & applauſu, fuerit ornatus. Cumque Ducatus Pruſſiæ, abolito Teutonicorum militum ordine, conſtitueretur: Albertum, Marchionem Brandeburgicum, primum Boruſſiæ Ducem, in militia ſectatus fuit; pulchramque & utiliſſimam eidem operam præbuit in expugnanda Braunsberga: cujus &

poſt-

postmodo præfecturam per sexennium insigni fide, nec minori auctoritate gessit. Quod si pulchrum ducitur, paternas imitari virtutes; unde Amasim apud Ægyptios legem sanxisse accepimus, ut patris artem faceret filius, ac statum conditionemque vitæ ejus sequeretur: nec ab ea laude excludi illustrem hunc virum oportebit. Siquidem egregia Stanislai, fortissimi parentis sui, facinora secutus, imo assecutus fuit. Venerat Stanislaus (ut quemlibet ducit Deus, cujus est terra & plenitudo ejus) ex Crachensi domo, quæ apud Silesios celebri est loco. Sed generis hanc celebritatem virtute plurimum in Borussia adauxit: ubi Teutonicis equitibus, nisi Christi eos milites dicere malimus, strenuam navans operam, non modo gloriam obtinuit excellentissimi Ducis; sed viri quoque continentissimi immortale adeptus nomen fuit. Veniam mihi dari postulo, si paullum huic rei institero, ut documento illustri planum fiat, licet sit

Rara avis in terris nigroque simillima cygno, *Juvenal.*

Miles pauco contentus: non tamen ita male agi cum rebus humanis, ut non in eo quoque vitæ genere habeat Deus, qui plurimos cujusvis ordinis longissime numinis reverentia post se relinquant. Quippe incubuerat regioni omni tempestas fatalis, qua sociorum plurimi, timore, an perfidia, pudendis modis à Magistro suo divortium faciebant. Non ita Stanislaus, cui idem animus,

Rerumque prudens, & secundis
Temporibus, dubiisque rectus. *Horat. 4. Carm. 9.*

Quare non ille à domino, cui sacramentum dederat, deficere. Nec enim illi

Facile & pronum superos contemnere testes. *Juvenal. Sat. 13.*

non sanè,

——Phalaris licet imperet, ut sit
Falsus, & admoto dictet perjuria tauro. *Idem. Sat. 8.*

Nempe scitum illud Socraticum animo inscripserat penitissimo, ut statua semper insistit basi; similiter virum bonum instituto niti honesto, nec inde vel periculis, vel voluptatibus dimoveri unquam. Quocirca in eo collegium erat universum, ut Stanislao, ejusque posteris, ne indonata virtus fidesque videretur, hæreditario titulo ac jure conferretur præfectura Morungana, & loci indole nobilis, & reditibus sane quam locuples. Non aspernatus eam fuisset Dhonanus, si quanta facilitate ab Equitibus offerebatur, tanta conscientiæ sanctimonia possessurum se suosque vir integerrimus in animum inducere potuisset. Nunc illud identidem occursabat menti ejus, (quod religionis opinio in popello ita edocto mire exaggerabat) fore, ut virginem Deiparam, cujus honori destinatus esset quasi honorarius tutor, iratam haberet, si luculentum adeo donarium transferret domum suam; aut si ad posteros transmitteret, quod sanctis usibus majores consecrassent. Casta profecto, si quæ unquam, in sectante ejusmodi vitam, abstinentia, à qua fere milites nostri quam longis distant spatiis! quippe ijs si Pegasi darentur,

tur, in cœlum adſcenſuros dixeris, & prædam acturos uncatis manibus ante thronum Dei in Mariæ, Sanctorumque omnium conſpectu: utpote quibus

Lucan. —— *Ibi fas, ubi maxima merces.*

Eſt vero Morunga inter lautiores Boruſſiæ præfecturas non poſtrema. Oppidum binis arcibus, ſitu loci, lacubus circumſtagnantibus, munitum. Pagi adjacent plus minus triginta. Eos & prædia commendant, & piſcationes, & molendinæ, & venationes, & aucupia, & ſaltus, urſis olim, alijſque noxijs animantibus, nunc armentis completi. Repudiato igitur nimis ſplendido, ut quidem cauſſabatur, dono, viliori, quod ultro offerebatur, contentus Staniſlaus fuit: quamquam profecto vile nihil exiſtimari conveniat, modo rationi, ſecundum quam *Vivitur parvo bene*, ſuffecerit. (*Horat.*) Obtinuit vero citra fraudem Ordinis, & rei ſacræ, Teutopagum: in quo annos poſtea exegit multos, idque cum optima ac laudatiſſima Urſula Greulingia conjuge; quicum etiam ſepultus inibi fuit, compluribus ex ea liberis, fœmellis aliquot, filijs vero tribus relictis. Atque ex his quidem Anſelmus, & Johannes, cum quaſi in herba adhuc latere meſſis crederetur, extremum ætatis diem obierunt. Petrus autem, Fabiani parens, ad grandem pervenit ætatem. Sed priuſquam à Staniſlao & Petro Dhonavijs manum tollam, illud etiam adjungendum videtur, utriuſque, ac majorum etiam ſpectatam adeo fidem fuiſſe ſemper erga ſuperiores, ut ab ea Dhonæi in publicis Boruſſiæ privilegijs commendentur: imo præclarum hoc retulerint elogium, *cum prope omnis hæc regio, vel defeciſſet, vel in hoſtium veniſſet manus, inter paucos tum, qui Principis partes ſequerentur, ſtetiſſe Staniſlaum, Burggravium Dhonenſem, & filium ejus pariter cordatum.* Paterent jam longe lateque ſpacia producendi porro in hunc famæ campum Dhonaviorum etiam abavum, atavum, tritavum, atque alios, qui longa ſerie in numerato habentur. Verum non tam gentis Dhonanæ hiſtoriam, quam Fabiani laudes polliciti ſumus. Quare nunc temporis quidem ſuperſeſſis iſtis, quæ etſi non minus pulchra ſint præclaraque, properanti tamen lectori faſtidij aliquid parere poſſint, illud unum exponere contentus ero, Dhonanam familiam ab octo retro ſeculis originem ſuæ gentis repetere. Nempe jam ab ijs temporibus, quibus Deus Opt. Max. Imperio Romano, quaſi cœlo demiſſum, dedit Carolum, Francorum regem, à rerum geſtarum gloria Magnum appellatum, non optimum modo Reipubl. Principem, ſed Eccleſiæ etiam vindicem, ſtudiorumque inſtauratorem ac patronum omni laude majorem. Tantus Rex atque Imperator, ut cenſor erat virtutis æquiſſimus, ex ea Galliæ Narbonenſis parte, quæ & Languedocium, & Occitanea dicitur, virum evocavit, & ſummi nominis, & maximæ dignitatis, Aloyſium de Urpach, eique, ut in Germania ſedem ſuam figeret, perſuaſit. Ac quo promtius illud faceret, ſimul ut præmium extaret dignum ejus virtutibus, (abſque quo eſſet, verbis tantum ineſcatus videretur) amœnum ei atque frugiferum locum aſſignavit ad flumen Albis; ubi & oppidum, & caſtrum, quod Dhonæ nomine inſignitur, celebre jam tum erat. Juxta vero poſtulaverat ab Urpachio Cæſar, ut Dreſda ab ſe contra Bohemos, Naumburgo ad Salam, contra Sorabos munitis, ille tum ſua, tum Germaniæ limites, defenſurus, Vandalos idololatras, quorum tetra colluvies ſe hinc inde in imperium infuderat Romanum, ulteriores facere pro-

Anno DCCCVI. *Bartbol. Paprock. in Chronico Bohem. cap. 19. Autor Pſal. ad vitam B. Eſai. editus Cracoviæ* MDCX. *Anno* DCCCVII.

progressus minime pateretur. Nec sua sagacissimum Imperatorem spes fefellit. Nam ita Urpachius susceptam administravit provinciam, ut Cæsar Ludovicus cognomento Pius, cujus Pater ipse Carolus corona imperiali caput insigniverat, Aloisij filio Conrado, ejusque hæredibus, non donarit modo territorium Dhonanum, sed titulo quoque illud Burggravij, quasi honestamento gentilitio, exornarit. Sunt autem Burggravij Germanis ijdem, qui Italis ac Gallis Vice-Comites: quo modo & Mediolanenses prius Vice-Comites dicebantur, qui nunc Duces audire malunt. Et sane etiam Saxonici ac Brandeburgici Electores, quod inter præcipuos titulos Burggraviorum appellatio compareat, non parum eo decoris accedere suo generi arbitrantur. Nimirum sicuti Comites limitanei, quos Marchiones hodieque dicimus, Cæsarum autoritate & Regum condebantur, ut hinc inde Germaniæ fines contra Hunnorum irruptiones tutarentur: eodem modo per Saxoniam, ac Misniam constituti fuerant, qui à Sclavorum atque Henetorum furijs cavere civibus incolisque possent. Hi Burggravij tum appellati, sacri vero Imperij Romani præfecturis fungebantur: quæ dignitas, perinde atque Marchionum, etsi initio videbatur ambulatoria, meritis tamen eorum, qui primi cum laude honorem eum gesserant, hæreditaria postea ad posteros ac gentiles devoluta fuit. Quanquam autem Dhonani etiam Comitum axiomate, atque honore fuerint decorati, quod tum alijs è documentis, ijsque plurimis atque evidentissimis, tum etiam Sigismundi Cæsaris libello discimus, qui egregio pari fratrum, Nicolao, & Jarislao, Dhonensem Comitatum feudi munere concessit: plurimum tamen Burggraviorum titulus ijs magis arrisit. Neque eo minus honoris à posteritate consequuntur. Nunquam enim non prædicabitur in ijs singulare decus, divinæ gratiæ pignus; quod cum in alijs prope familijs omnibus, certe in Misnia Leisnickensium, Altenburgensium, Starckenburgensium, Lorbicensium, aliorum Burggravia dignitas exspiraverit, Dhonani eam & mascula virtute retinuerint, & pari gloria propagarint,

Anno Dcccxii. *Dresser. Mill. Hist. sex. part. II. Georg. Fabric. in Annaeo lib. Misn. lib.* I.

Megiser. in præfat. lib. de Ord. Equestr.

Anno Mcccc-xxiii. *Brixiæ: die infant. innocent.*

Magnanimi heroes, nati melioribus annis. *6. Æneid.*

Hæ primitiæ sunt gentis Dhonaviæ, sane vel hac prærogativa ampliores, quod ab illa olim quatuor ac decem familiæ nobiles solennem feudorum collationem exposcere tenerentur. Nec est, quod arbitremur, prisci hanc dignitatem fuisse ævi: hoc tempore autem, quod omnia mutat, vastat, abolet, in desuetudinem penitus abijsse. Spirantia enim adhuc ante oculos versantur exempla: sunt vestigia in Hexapolitana Lusatia, ubi Grunbergij, Rotenburgij, Zabeltizij, Schlichtingij aliæ Equestris Ordinis familiæ, Burggravijs Dhonanis, feudi jure, & sacramento, hodieque sunt adstricti: præ cæteris vero, qui in Dynastia Muscaviensi rerum potiuntur. Illic jam nunc Toparcha illustris Carolus Christophorus, quod longa serie ad se devolutum est Regale, quantum in se est, tuetur; sicque animum inducit suum, non minus religiose conservanda esse majorum privilegia, jura, dignitates, regalia; quam illorum imagines, torques aureos, nummos, aliaque thesauri decora; quod illa virtutis sint ornamenta propiora, quæ ætatem ferunt: hæc vero, cum fortuna, quæ vitrea est ac desultoria, commercij plurimum habeant. At quantum etiam illud ad gentis Dhonaviæ laudes facit, quod insigni in ponte illo, quo Imperator Conradus primus, auspex hujus

 nominis,

Albin. in Chron. Misn. Dresser. Mill. hist. 6. part. 4.

nominis, utramque Albis ripam in littore Misnensi ad urbem Dresdam conjunxit, etiamnum Dhonaviæ gentis insignia bicornia opere antiquo conspicere licet. Atque inde est, quod ex juris ac rationis rectæ præscripto, & summi magistratus decreto, constitutum fuerit, ut eidem ac hæredibus illius, ex mercibus eo apportatis vectigalium pars tertia solveretur. Licet vero, (ut prope omnia hominis bona, alium atque alium accipere dominum solent) etiam jus hoc olim à Dhonana familia aliò fuerit translatum; tamen jam à multis retro annis illud Abrahamus Dhonanus, qui apud Silesios libera potiebatur Dynastia Wartenbergica, quasi postliminio recuperavit. Atque ut nunquam hoc jus in eandem redijsset familiam, nihil priori hoc laudi derogaret. Glorientur igitur Ægyptij Pyramidibus suis, quarum unam proditum est mundi miraculo à trecentis sexaginta sex hominum millibus fuisse exstructam, atque id erogatis in raphanos, allium, ac cæpas talentis mille octingentis. Ostentent item alij

Plin. lib. xxxvi, cap. xii.

—— *insana mole colossos:* Qualis etiam effingi volebat Nero. Alij ex vetustate divitias suas immani jactent apparatu canalium, thermarum, aquæductuum, theatrorum: in quibus omnibus, quo necessitati vel usui consuleretur, constare pauco poterat; reliqua autem servierunt pompæ, luxui, superbiæ, & hujus pedissequæ vanitati. Burggravij vero Dhonani non paullo magis ad laudem suam esse reputent, quod non alijs, quam majoribus suis, debeatur ejus pontis structura, ex quo tot commoda, ad Principes juxta, ac subditos, redundent. Quid autem pontes loquor? Quid terrena tantum vel commoda, vel ornamenta? Liberalissimi quoque fuere heroes Dhonæi ad constituendum, ut seculum illud ferebat, cultum divinum, sacraque peragenda. Referunt ij, qui res Episcoporum Misnensium monumentis suis ab oblivione vindicarunt, Ottonem, Henrici Burggravij Dhonensis filium, haud exigua contulisse donaria in Henricum, virum sacris destinatum, qui ante xc. atque trecentos annos, in Misnia baculi atque tiaræ Episcopalis honore clarus fuit. Nec obscura esse potest, tum pietas, tum munificentia Ottonis Dynastæ, eadem familia nati: qui cum in oppido suo gentilitio, populo ad Dei cultum deesset locus; templum, quod Dhonæ est Beatæ Virgini consecratum, primus extruxit: quod, Friderico II. Romanum moderante imperium, annis ab hinc quadringentis, evenisse accepimus. Nempe uterque Dhonavius, pater cum filio, non provide minus, quam piè, existimabat, ingenti ea à se fœnore locari, quæ ad res sacras ac pios usus, Deo largissimo benefactori commodarentur. Nec ullis obliterandum est seculis, Ghurij (id Silesiorum oppidum est) inde à trecentis annis jura patronatus in templo primario fuisse penes Burggravios Dhonanos. Uti nec caligine ulla involvi debet, quod jam ab annis octingentis familia hæc se longe lateque diffudit. Non equidem inficias ivero, accidisse ei quasi deliquium quoddam, idque haut exile; cum bello eo, quod inter Wenceslaum, Bohemiæ Regem, & Guilielmum Coclitem, Misniæ Marchionem, gestum fuit, arcem Dhonensem, quæ feudum semper fuerat regni Bohemici, Marchio obsedit, expugnavit, evertit. Cujus rei tristissimam memoriam penitus excidere non sinunt rudera illa arcis Dhonensis: quæ hodieque vix altero à Dresda lapide, ad Dhonensia mœnia, (prout præsens ejus oppidi fert situs) cernere licet. Ubi & Burggraviatus vestigia conspiciuntur, haut secus ac Noribergæ. Quis vero satis explicet, quantum dolorem casus iste egregijs heroibus attulerit: ubi viderunt, se effrenis violentiæ

Dresser. in Mill. 6.

Dresser. Mill. 6. part. 2.

lentiæ furore, de antiquis sedibus ac fortunis deturbari iniquissimé. Nempe silebant leges, inhonora erat justitia, ut fieri solet,

Cum sonus armorum superat, gemitusque cadentum. *Ovid. 5. Metam.*

Verum calamitas hæc illis nova fuit virtutis seges, unde Dhonani pullularint hinc inde numero plurimi, autoritate spectatissimi. Ex eorum gentilibus habitarunt olim eximij viri in Galliæ, ac Daniæ regnis. Nec pauci vivunt in Bohemia, in Silesia complures: avitum etiam decus in Misnia, Saxoniaque sustinent. Habent suos quoque ex eadem gente Palatinatus & Marchia Brandenburgica. Habent Borussia, Livonia, Lusatia. Quid opus multis? Fœcunda adeo stirps hæc fuit, ut numerare ex ea sit sex ac XX. generationes, ubi stemma à patre cujusque recta per liberos deducatur. Dixerit aliquis, non solum numero, sed virtute etiam, atque adeo hac una imprimis, æstimari familias oportere. Quis sanus hoc in dubium vocet? Sed Dhonæi quoque ad classem eorum pertinent, qui ut numerosi, ita virtute dignitateque sint conspicui. Quippe recensere ex ijs possumus duos & viginti, qui superiori omnes seculo, atque eodem prope tempore, in aulis Cæsarum, Regum, Principum, magna virtutis adorea, pace belloque vixerint, ac provincijs functi sunt oppidò illustribus. Diffiteri equidem haut convenit, migrationes gentium tenebris esse non exiguis involutas, quoniam rari omnino sunt, qui familiarum tabulas consignent, quod in quavis gente phylarchorum foret. Nihilominus annalibus, quibus Borussorum res gestæ recluduntur, proditum videmus, jam ante trecentos annos Burggraviorum quendam Dhonanum Falckenberga cum Principe aliquo Silesio venisse in Prussiam, ac copias auxiliares magno adduxisse numero, ad res Equitum Teutonicorum stabiliendas. Ac ille quidem, utcumque honorificentissima persistendi copia daretur, tamen, rebus ita ferentibus, ad Silesios suos postmodo est reversus. Aliter vero Stanislaus, avus Fabiani paternus, qui in Borussiam se suaque transtulit, jam annis supra seculum septuaginta. Sed enim adversus tam multa, quæ de prisca Dhonanæ gentis origine, ac tot & tam præclaris Fabiani majoribus diximus, videor nonnullos, præsertim quibus non eadem divinitus felicitas obtigit, jamdudum audire dicentes, è casa etiam prodijsse sæpe rerum maximarum capaces, & dominos,

Hieron. Megiss. in præfat. Ord. Equestr.

Caspar. Schut. in Chron. Pruss.

Silvestrem montana torum queis straverat uxor
Frondibus, & culmo, vicinarumque ferarum
Pellibus: *Juvenal. Sat. vi.*

ut est virtutis genius omnibus amicus, dum ipsi amicas virtuti manus porrigere velint. Quod Romanorum etiam Imperatorum exempla testantur: quippe quæ argumento sint,

Summos posse viros, & magna exempla daturos
Vervecum in patria, crassoque sub aere nasci. *Id. Sat. x.*

Ita traditum est. Maximinum in Thraciæ montibus pavisse oves, Pupienum natum è fabro ferrario, Philippum Arabem fuisse latronum ductorem, Aurelianum

num falces manibus ac ligonem versasse, Valentem cum fratre funariam exercuisse, Justinianum subulco editum: quæ si quis nesciat, antiquitatis se totius rudem atque imperitum fateatur, necesse est. Verum enimvero ut hæc singula in confesso sint, tamen illud simul tum ratio arguit, tum omnis ævi memoria, & usus evincit, tum Scripturæ ipsius divinitus inspiratæ firmat autoritas, eximium esse Dei atque naturæ beneficium, si una eademque familia inoffenso dignitatis gradu seculis duret plurimis. Nempe longo tempore observatum, & communi jam præstantissimorum hominum opinione receptum est, familiarum illustrium conversiones incidere solere in abnepotibus, vel trinepotibus: ultra vero quinctam generationem si eatur, [Ottomannicos Imperatores excipio] offerre se plurimum tempora, quibus parentum dignitas & gloria, vel omnis sit immutata, atque eversa, vel saltem præ fortuna priori, tum nomine jejuna atque arida, tum viribus mutila ac manca. Imperium Germanicum quas non Cæsarearum familiarum conversiones ac vicissitudines sensit? In Ludovico IV. trinepote Caroli Magni, exspiravit Cæsarea Carolinæ stirpis Majestas. Transijt inde ad Saxones. Ab his ad Francos: sed exitum sortita est in primi ex illis Imperatoris abnepote, Henrico Claudo. Nec dissimilis fuit fortuna Francorum. Nam in primi ex ijs Conradi Saliqui abnepote Henrico quinto, familia Francica, & cum ea Imperium desijt. Delatum inde est ad Suevos: atque excessu Conradi quarti, qui quinctus ab origine erat, iterum fuit ablatum. In familia Lucenburgica quartus à prima fuit ultimus. Atque intermedijs horum temporibus hanc etiam inconstantiam experta est domus Austriaca. Quamobrem in clara illud luce positum videtur, siqua familia per tot secula vividam vim conservarit, animique virtutem quasi in posteros transmiserit, *inter rara* illud monumenta divinæ & gratiæ & providentiæ referri oportere. Ad tantum paterni stemmatis decus accessit, quod mater Fabiano cœlitus obtigerit, non qualis Eteocli & Polynici, sed placida, morata, prudens: in qua vestigia matronalis venustatis quasi exempli instar elucerent. Catharina ei nomen, ac vere erat ἁγνή: pura quippe ob morum pudicitiam, ac si reliquas etiam virtutes spectemus, puras assidue in cœlum manus sustollens: quo nullum sacrificium Deo, aut preciosius esse, aut odoratius potest. Genus illa suum ducebat à Zemiorum gente; quæ vel nominis celebritate, vel virtutis præstantia, haut alteri cesserit. Filia erat natu maxima Achatij, viri generosi ac strenui, Senatoris inclyti in regno Poloniæ, Palatini Mariæburgi: qua ex familia tribus uno eodemque tempore Senatoribus regnum Poloniæ gaudebat. Hæc uxor secunda, vere secunda, Fabiani patri Petro obtigit. Cujus ille amore potissimum exarserat, non oculorum captus aucupio, quibus contemplari licet exterius formæ decus; etsi & illud conspicuum, ac laudatissimum heroinæ foret: neque dote inescatus, quam manibus involare avide adeo gestiunt multi; licet eadem ab hac etiam parte fuerit felicissima: sed prudenti aurium judicio usus; quibus nihil nisi castum atque eximium de ea cognoscere erat: quippe paucis ex ijs una,

Lalom. Newgebaw. in præfat. lib. de symb. vir. Illust.

Auson. ——*De queis mentiri fama veretur.*

Felix Fabianus hac matre; felix ejus pater hac conjuge; quæ magnis quidem, ut dixi, in divitijs erat; verum divitias illi peperit longe potiores; sobolem, inquam,

quam, præstantissimam, eamque potissimum masculam. Quæ res eo optatior fuit, quia, quam ex illustri Baronum Eilenburgiorum familia tori sociam adsciverat prius, ea absque liberis decessisset. Nempe Catharina Zemia, quicquid ex priori sterilitate damni foret, id omne largo fœcunditatis lucro compensavit. Ita consuevit Deus, non nostro prolubio, sed arbitratu suo, sapientissimus juxta & optimus promus, liberos dare; idem certe quicquid adversum hæc argutentur aut scioli, aut importuni, idem, inquam, triplicem clavem, regni cœlorum, pluviæ, matricis prolificæ, uni sibi reservavit. Hanc ergo postquam resignavit Catharinæ

Gentis humanæ pater atque custos, *Horat.*

edidit illa octonos partus, fœmellam unam, reliquos mares: quorum Fabianus natu minimus, rebus aliquamdiu etiam interfuit humanis, posteaquam terris excessissent cæteri, immortali jam nominis sui gloria per omnem prope orbem relicta. Primogenito nomen Achatio erat. Qui emortuali ipso Lutheri anno studijs operam navabat Witebergæ. Postea Maximiliani Cæsaris aulam, castraque adversus Turcam secutus est Legationem quoque ad Stephanum Bathorium, Poloniæ Regem, feudi Prussici gratia, feliciter obijt. Adhæc idem ob prudentiam facundiamque singularem, in gravissimis patriæ caussis, nomine Ducis Borussiæ, Spiram ad comitia Imperij missus fuit. Atque eo tempore jam auctus erat liberis tredecim, de quibus ipsis inferius quædam honoris ergo adferemus. Proximus natu ab Achatio fuit Henricus: qui pietate insigni, nec sine gloria, annos aliquammultos in aula vixit Sigismundi Augusti, Poloniæ regis. Sub ejusdem auspicijs merens, equites millenos duxit: ac res maximas prudenter feliciterque gessit. Itaque & virtutis summæ ergo, feudo præclaro donatus in Livonia fuit. Tantus vir ductu Ernesti Weyeri ad Pernaviam militans, ut raro magnæ virtuti fortuna semper favet, globo in pede trajectus, pulcram per vulnera mortem oppetijt. Fuerunt ex eodem satu Fridericus atque Christophorus, viri pace belloque illustres: quorum ille quanto semper in pretio habitus sit, indicio erit, quod & præfectus fuit militiæ Galliarum regis, & Mareschallus Regiæ in Dania aulæ, & in bello contra Suecos, equitum Dux cum summa castrorum potestate. Alter autem, Christophorus Burggravius, literis pariter ac prudentia & armis summus erat. Unde non decoris minus Academiæ attulit Witebergensi, quam illi Academia dedit, quum, Prorectore magno Melanchthone, supremus ejus rector foret. Idem cIↄIↄ LXX Vexillifer erat Rolshusij, Hassiæ Mareschalli, qui equitum turmas Condæo & Collinio auxiliares duxit. Atque idem Regi Daniæ à consilijs: inque expeditione Danica contra Suecos, post Ranzovij mortem, supremus fuit copiarum ductor. Utriusque hujus Dhonavij monumenta videre est in Daniæ regno: ubi tanta cum laude summas gesserant dignitates, ut vere ijs convenerit, quod veteri verbo dici solet, virum potestate atque imperio ostendi. Albertum adhuc impuberem, sed nihil vulgare spirantem, immatura mors sustulit. Ab eo proximus Abrahamus erat, qui memorabili illi prælio interfuit, quod in Gallijs ad Moncontürium est commissum: atque, ut manu erat promtus, ac mente alacris, præclare admodum in eo se gessit: sed (heu vanæ spes mortalium!) paullo post maligna lue correptus diem obijt supremum, longeque à patria in urbe Tarraconensi conditorium

Gasp. En. in Histor. Dan.

rium suum sortitus est. Johannes, quem ad aulicæ vitæ mores, sed cum innocentia conjunctos, ipsius quasi Naturæ digiti formarant, se illustrissimo suo Principi Holsatiæ, in cujus etiam terris extremum exhalavit spiritum, maximopere semper comprobavit, cum pietate eximia, tum prudentia rationeque vitæ mirabili ad laudem, ac prope singulari. Sophia filia, præcipuum matris delicium, nupsit Illustri Jacobo, Sacri Romani Imperij Dapifero hæreditario, & Baroni Walpurgensi, supremo Ducatus Prussiæ magistro: viro dignitate quidem maximo, sed natalium splendore longe majori. Siquidem generis originem ab antiquissimis Sueviæ Ducibus trahit, ac antiqua reservat insignia Conradini ejus, qui relictum à patre Conrado IV. Imp. Siciliæ regnum armis repetens, captus, atque impulsore Clemente IV. fœdè est interemtus. Huic inclyta adeo prosapia sato, Sophia in spem generis atque virtutis parentum, liberos peperit complures: qui ex tam præclaro seminio fœcundam omnigenis virtutibus messem pollicentur. Venio nunc ad Fabianum, liberorum natu minimum, qui orbatus caris tot fratribus, superfuit denique solus: ut de eo tum non immerito usurpari potuerit, quod Regina Latij lacrymans Iulo acclamabat:

Virgil. 10. Æn.

——— *In te omnis domus inclinata recumbit.*

Quo magis, tacito quasi naturæ imperio, jubebatur avitæ domus, &

Idem. 4. Georg.

——— *generis lapsi sarcire ruinas.*

Atque ille (ut ab incunabulis ipsis ordiar)

Auson. epist. 3.

Nutricis inter lemmata,
Lalique somniferos modos,

videbatur jam pro ætatula illa edere futuræ expectationis signa. Verum ô infelicem Fabianum! Si enim potiori loco æstimandum est bene educari, quam bene nasci, quod alterum hominem efficit duntaxat, alterum perficit: quis non generosissimi pueri doleat vicem? qui sesquiannum agens, cum vix didicisset, ut ait ille,

Virgil. Eclog. 4.

——— *risu cognoscere patrem:*

cIↃ IↃ LII. cIↃ IC LVII.

parentem amittit, atque ita præclaræ institutionis beneficio misere excidit. Ea grandis adeo jactura aucta est postea, ubi & dulcissima mater in arce Morungia decessit, cum Fabianus jam septennis foret. Nisi forte damnum hoc reparatum putemus succedanea insignium amitarum pietate, Annæ & Barbaræ, quas nemo unquam satis laudaverit: tum fideli etiam tutorum cura, ac cognatorum & propinquorum industria; qui personam patris prope singuli induentes, pupillum, arcte adeo sibi conjunctum, sylvescere neutiquam siverunt. Et magis magisque videbat ipse, quemadmodum in scena pueros ridemus cothurnatos, aliorum exuvijs ornatos, vicini agrum jactantes: ita suum non esse

Juven. Sat. 10.

alienæ incumbere famæ:

sed

ſed potius ſibi connitendum eſſe, quo virtute propria dives pulcherque, ac majoribus non diſſimilis haberetur: cæteroquin fore,

Vt collapſa ruant ſubductis tecta columnis. *Idem.*

Facillimum ergo ſe præbuit à primis, quod Græci dicunt, unguiculis, in pietatis, virtutis, doctrinæ tyrocinio. Atque omnem de ſe expectationem ſuſtinebat MDLX. approbe, imo ſubinde nova augebat induſtria, uti antea inter complexus generoſæ matris, ita tum in egregiorum tutorum oculis, ſanctoque ſororum contubernio. Jamque mediam attigerat pueritiam, cum publicam in ſcholam mittitur, quæ erat Torunij, urbe non mercatura tantum florente, ſed ob civium quoque optimorum, quorundam etiam doctrina celebrium, tum humanitatem, tum prudentiam, magnum nomen conſecuta. Illic cum Catecheſi Chriſtiana ad ſolidam pietatem etiam ſtudia imbibebat literarum. Jamque novennis aliquam ſibi Latini ſermonis facultatem comparaverat: Polonici vero ea ætalula gnarus adeo erat, ut natus in illa gente videretur. Eo ex ludo literario, honorifico ornatus teſtimonio, Regiomontum in aulam eſt arceſſitus ab Alberto Brandeburgico, primo Boruſſiæ duce: neque alio id fine, quam ut cum Alberto Friderico filio, & viginti alijs ex nobilitate pueris, inter Muſarum congreſſus adoleſceret, Ephoro morum Jacobo Suerinio Pythopœo, optimo ſtudiorum moderatore. Nec caruit hoc inſtitutum ſucceſſu felici. Tantum enim aberat, ut licentia eum aulica corrumperet (quæ alioqui ejuſmodi in locis inſidiari juventuti ſolet) ut potius ad incrementa doctrinæ adjecerit, cum civilitatis in moribus culturam, tum prudentiam annis majorem. Confirmatus in tantum, cum potuiſſet ſine ulteriori mora, vel ſagum inducre, vel ſuſcipere aliquam in aula provinciam, atque in ea ætatem agere; nolebat tamen inter ſe, ſibique deſponſas Muſas, divortium fieri; quoniam, neque temere profecto, ſic in animum induxerat, equo ſe, ſtragulis freniſque aureis exornato, ſine literis ſimilem fore: quod ſcitum Socrates de divite quopiam indocto uſurpaverat. Dhonanus igitur cum Chriſtophoro Noſtitio, Friderico & Alberto Ganſeis, Pauloque Crugerio abit Argentoratum, eamque ſibi deligit nutricem bonæ mentis, Athenæum illuſtre, quodque inde ab incunabulis ſuis, ab annis nempe octoginta, & quod excurrit, à magna juventutis parte, eaque ex præcipua nobilitate variarum nationum, quam plurimis videlicet Baronibus, Comitibus, Ducibus, Principibus, hodieque frequentetur. Vix in urbe pedem poſuerat, cum de familijs totis peſtilenti ſidere afflatis, morboque late indies graſſante, cognoſcit. Ergo recipere ſe cogitur Francofurtum ad Mœnum. Verum ubi lues ea deſævierat non parum, revenit Argentoratum; ac quadriennio toto præceptores audivit doctrinæ præcellentis, nec minoris induſtriæ. Quos inter duxere familiam duo præſtantiſſimi viri, Conradus Daſypodius, Mathematicus eximius, & Joannes Sturmius, communis ea ætate literarum in Germania parens, ac præclare imprimis meritus de ſtudijs eloquentiæ. Luculentam hic eruditionis ſupellectilem ſibi peperit: qua inſtructus Witebergam migravit cum Alberto Friderico, & Wolfgango Werndorffijs. Atque hos reliqua etiam vita habuit conjunctiſſimos, ut præ cæteris durabiles ſunt amicitiæ, quas ſcholæ commilitium ſanxit, Werndorffiorum quoque ſororem unicam Barbaram Fabiani frater Achatius

uxorem postea duxit. Wolfgangus vero Werndorffius, rara vir pietate & comitate, non modo fidelem, cum occasio posceret, patriæ navavit operam; sed supremam etiam Burggraviatus in ea dignitatem cum laude obtinuit. Gliscentibus hinc certaminibus Theologorum, quæ Jacobus Andreæ Smidlinus infeliciter cuderat, vix ibi annum exegit. Hausit nihilominus tantum ex ore hominum celeberrimorum, quantum necesse haberet scire magna olim gesturus, vitæque, non scholæ, victurus. Attigerat jam annum ætatis secundum ultra vigesimum; nec ingenium tantum liberalissimis expoliverat scientijs; sed judicium quoque ad delectum rerum, ad actiones moderandas, ad tractandos homines, usu atque experientia firmaverat. Tot invidendæ dotes ne ærugine inficerentur, uti multis evenit adolescentibus, quorum fructus expectatus in flore, imo in lactescente herba, disperit: Dhonanus cum ijsdem Werndorfijs animum ad peregrinandi studium applicuit. Delecta primo omnium Italia fuit, olim terrarum alumna eadem, & parens. Placuere præ cæteris Patavinæ urbis

Georg. Fabric. in itinere Patavino.

—— triplici circumdata muro
Tecta, & Medoacum flumen, notique penates
Euganei, culti loca nobilitata Lycei.

Loca, ubi

Cæs. Scal. in urb.

Regna vides Veneto Phrygijs majora ruinis,
Atticaque à Patavo pectore terra sapit.

Placuit urbs illa tot Comitibus ac Ducibus inclyta, cui

Silius lib. 12.

Sirenum dedit una suum & memorabile nomen
Parthenope.

Placuit

Georg. Fabric. in itinere Patavino.

—— altas monstrans Florentia turres,
Hetruscis caput in populis, pulcherrima rerum.

Placuit Liguriæ caput, Genua, quæ intra sese palatia nobilissima complectitur, atque adeo ad se pertraxit

Cæsar Scaliger in urb.

Ditis opes Asiæ, & claros Orientis honores.

Romam quoque visit, non amore novæ hujus, sed reverentia in priscam illam; cujus vestigia licet aliquot appareant locis, verè tamen Romam in ipsa Roma quærimus; nostroque seculo, ut dici solet,

Qui miseranda videt veteris vestigia Romæ,
Ille potest merito dicere, Roma fuit.

Ita vero cadebant sortes Dhonani, quæ cœlitus cuivis obtingunt, ut, sesquianno circiter in Italia exacto, redeundum in patriam foret. Ac redijt quidem ille, quemad-

quemadmodum digressos ex convivio, ubi blanda Musicorum modorum titillatio aures aliquamdiu permulserit, haut facile harmoniæ illius oblivio subit: ita grave erat, annis vernantibus, carere ea regione, cujus genius arridere, semel visus esset. Denuo igitur iter in Italiam fecit, & quos priori profectione non cœperat fructus, hos altera illa consecutus est tanto uberiores ac præstantiores. Frequens erat in alloquijs Italorum, non illis è vulgo, sed quibus finxisset

——de meliore luto præcordia Titan. *Juvenal.*

Neque ab ijs Germanorum abhorruit, quos tum temporis eadem Italia hospitio suo accepisset. Præcipue autem usus est contubernio vel familiaritate eorum, qui virtutem maximè amplexarentur, quosque ab hac ipsa ad summos postea honores evectos vidit. Horum in numero fuit Melchior Rhederius, Baro Silesius, inclytus postmodo tot victorijs, quas de Turcis reportavit. Utebatur etiam fraternum in modum Philippo Mornæo, Plessiaci Domino, arte juxta ac Marte celebrato: cujus de religione tot libros aureos immortale decus consequetur. In delicijs quoque erat Jacobus Monavius, Patricius Uratislaviensis; quem totius itineris Italici comitem habuit, vir præclari nominis, ac natus plane ad amicitias frequenti literarum commercio non conservandas modo, sed etiam augendas. Utebatur multum in eadem Italia Michaele Sclavata, Barone Bohemo; cujus contubernio & comitatu plurimum capiebatur ob suavissimam ejus indolem, quæ familiæ huic quasi propria est. Percharum quoque habebat, adibat, sectabatur, Georgium Ludovicum Huttenium, Equitum Francorum decus & jubar; qui antiquissimæ familiæ dignitatem varijs maximisque virtutibus adæquabat. Nec exiguo apud eum in pretio videre erat Wolfgangum Zundelinum, Principibus Germaniæ carum caput, virum totis tribus lustris in Italia versatum; qui rerum gravissimarum momenta eâ Venere, ijs expromebat Gratijs, ut dubium relinqueret, plusne ornamenti accederet rebus à dictione ejus lectissima, an orationi ponderis foret à rerum gravitate. Hujus quoque contubernio usum quandoque Dhonanum accepimus: quandoque & Baronum Lichtensteiniorum; quos partim Moravia nunc habet, partim Austria. Amicos inibi colebat Philippum Sidnæum, Angliæ sidus præfulgidum, & Hubertum Languetum, virum multiplici eruditione, ac præclara rerum cognitione, & experientia præstantissimum. Extant epistolæ, amicitiæ hujus documenta & indices, quæ jam prodiere in vulgus, nihil minus quam vulgari elegantia exaratæ. Et mirabimur Dhonavium indies egregia cepisse sapientiæ incrementa, qui ingenio ipse plurimum polleret, & his talibus tantisque viris, familiarissime uteretur? Hippocratiden legimus, cum obviam forte veniret adolescentulo, qui propter comitem suum erubesceret, castigasse eum his verbis, Cum illis ambulandum foret, quibuscum conspectus colorem non mutares. Nempe, præterquam quod hominum turpium convictu mores inficiantur, probrum etiam atque ignominiam inde referimus. Contra vero sapientum bonorumque commercium honori nobis esse solet: ac familiaritas eorum haut aliter virtutem animis nostris instillat, ac diutius hærentibus in tabernis unguentarijs vestis exterior odore loci imbui solet. Nondum exsatiata Dhonano peregrinandi cupiditas erat: neque enim pauxillo potu magna fallitur sitis. Ergò dum studium *Plutarchus in Apoph. Lac.*

hoc, & nobilior ſanguis, circa cor fervet, per Taurinorum montes ad Gallos abit, atque Allobroges. Genevam ut venit, urbem vetuſtiſſimam juxta, ac rerum omnium uberrimam, unica ei cura fuit proficiendi amplius tum in negotio ſciſſæ adeo miſere religionis, tum in juſti & æqui ſapientia. Alterum percipere licebat ex V. Cl. Theodoro Beza; alterum conſequebatur à Franciſco Hotomanno, ex antiqua & nobili Ottomannorum familia apud Sileſios oriundo, Juriſperito eximio, atque undecunque doctiſſimo. Poterat jam Fabianus cum quovis ſui ordinis, atque ætatis, ijs etiam, qui varia ſibi doctrina nomen aliquod paraſſent, in certamen venire de laurea eruditionis. Atque idem, non præclare modo ac graviter de rebus maximis diſſerebat: ſed etiam animi ſui ſenſa ſermone promebat eleganti ac facundo; neque id tantum gentis ſuæ lingua; ſed ſive Italice, ſive Gallice, ſive Latine, verba eſſent facienda. Ut de Polonica ſileam, quam cum vernacula, ut diximus, prima conjunxerat pueritia. Veniebat tum ei in mentem, patriam ſibi non modo ortus noſtri, ſed vitæ univerſæ partem vindicare: eoque nihil turpius fore, quam ſi uſque adeo dulceſceret peregrinatio, ut patria videretur amarior. Appropinquante itaque ætatis quarto ſeptenario, quem cenſoria inter tempora accenſere ſolent, commodum ei accidit, ut comitibus Joanne Jacobo Truchesio, Joanne Tettavio, Balthaſare Ganſio, Ludovico Rautero, Bernhardo Ludolpho, Sculenburgio, diverſa ſuſciperet itinera, ac tandem in Germaniam rediret, ſtatum imperij Romani paullo penitius cogniturus. Quam ad rem opportuna tum erat occaſio, quia eodem tempore Ratisbonæ Maximilianus Cæſar, mitiſſimi animi Princeps, ultima celebrans comitia, ad cœleſtem Dei Sanctorumque ſocietatem, ipſo Maximiliani die commigrarat. Interfuit Dhonanus cœtui tam ſplendido atque auguſto; in quo non modo Rudolphum patrijs virtutibus, regnis atque imperijs ſuccedere vidit, ac publicos actus diligenter obſervavit: ſed privatim quoque converſatus eſt cum viris præſtantiſſimis, qui omnes creſcenti Fabiani ingenio, famæque ſurgenti favebant maxime. Conciliabat ſibi amicitiam Ludovici, Comitis Witgenſtenij, Archipalatini Legati, pij, docti, fortis, ſapientis: per quem primus ei aditus ad Palatinam aulam factus fuit. Compellabat frequenter Lazarum Zwendium, Equitem Suevum, conſilio, vigilantia, fortitudine, diſciplinaque militari, inclytum, Turcarum in Hungaria terrorem. Hieronymum vero Baumgartnerum, patricium Noricum, ardenti adeo amore proſequebatur, ut ægre avelli poſſet à viro ejus ſapientiæ, tantæ auctoritatis atque eruditionis, nec in rebus modo Reip. patriæ, ſed in præcipuis quoque Romani Imperij negotijs longe verſatiſſimo. Neque minore ibidem affectu complectebatur inſigne par virorum, Georgium Carlevicium, & Andream Pauli; illum in aula Cæſaris, interque Bohemos, ſumma ut dignitate, ita prudentia: hunc multis legationibus, Germanicis, Polonicis, Italicis, pietate, ingenio, arte, judicio clariſſimum, Electori Saxoniæ chariſſimum. Hubertum, denique Languetum Burgundum dici non poteſt, quanto loco habuerit: quoniam in eo veriſſime, teſte magno veracique viro, imo ipſo ſeculo teſte, cum pietate doctrina, cum conſcientia ſcientia, cum natura ars, cum diſciplina denique rerum uſus certabat. Ab hoc viro nunquam ſe Dhonanus abijſſe profeſſus eſt, quin vel doctior, vel melior rediret. Ex his omnibus cum alia didicit Dhonanus, tum imprimis arcana Reip. pace belloque profutura. Noverat autem

Camerar. in vita Melancht. Mornæus in præfat. de verit. Relig. Christ.

jam

jam in ætate illa ſingularem artem, tota deinceps vita ab eo exercitam, qua reconditi ſapientiæ theſauri à viris præclaris, quaſi carmine ac veneficio eliciuntur. Ea cujuſmodi fuerit non defugiam referre: ſed prius veniam mihi dari poſtulo, ſi cui minus placuerit, dum id ago, virum ſummum cum mutis animantibus conferri: quod tamen non facio ſine magnis exemplis. Tarantus animal Scythicum eſt, magnitudine bovis, capite ſimile cervo, ungulis bifidis, villis magnitudine urſi, atque ubi ſui eſt coloris, aſini ſimile, cæterum, ut aiunt, omnium arborum, fruticum, florum locorumque, in quibus latitat, colorem pilis repræſentans: unde capi facile, aut internoſci à venatoribus nequit. Dhonanus tarantum nobis, ſed laudabili inſtituto, imitabatur. Etſi enim tot excellentia ingenij dona facile eum cordatiori cuilibet commendarent: tamen aliunde etiam præſidium quærens, ſumma ſe animi ſolertia accommodabat præſtantiſſimi cujuſque moribus: imo ſuavi quadam comitate & modeſtia, velut virtutis condimento, tanto ſe gratiorem omnibus reddebat; quanto ſinguli eorum, quos coleret, genium illius ſuo ſimiliorem putarent. Hoc nempe eſt philtrum, hoc faſcinum; ſed liberale, ſed honeſtatis plenum: cui etiam graviſſimus quiſque longe melius, quam ad leves amores, aptare poſſit illud Poetæ,

Ariſtot. περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων.

Theophraſtus in fragmento de ijs, quæ colorem mutant.

Plin. lib. 8. c. 34.

——*ut ameris amabilis eſto.* *Ovid. lib. 2. de arte amandi.*

Ac poſtea quoque Fabianus maximum ex artificio hoc fructum cepit, cum in aula Cæſaris verſaretur. Quippe hanc quoque (ut incredibili tenebatur amore arcana quæque imperiorum penetrandi,) non adeundam modo, ſed pernoſcendam ſibi judicavit. Iter huc ſecundo Danubio inſtituit cum Johanne Brexnerio, Hulderico Ronſpergio, & Joanne Kreckwicio. Viennam cum veniſſet, nihil ſibi prius vel antiquius duxit, quam ut penitus perſpiceret prima Rudolphi Cæſaris auſpicia. Quod ut facilius conſequeretur, diem elabi nullum patiebatur, quin adiret & audiret præſtantiſſimos graviſſimi Cæſaris Conſiliarios ac Palatinos. Ex eorum numero etſi familiaris eſſet præclaro heroi, Wolfgango ab Entzendorff, illuſtri item Rogendorffio, & Puchainijs non unis: facile tamen principem locum tenebat Baro Harrachius: qui, ſupra quam dici poteſt, auctoritate ſapientiaque ijs temporibus florebat. Quod ſi Suada hujus tam fuiſſet efficax, quam laborioſa, ac ſollicita: citra dubium Dhonanus tunc magnificis ornatus donis palatia Otthomannica petijſſet ad inducias cum Turcarum Imperatore recens initas novi Cæſaris Rodolphi Auguſti nomine ſanciendas. Sed quantopere eum accendebat cupiditas gratificandi Cæſari, & nihil pene ignorandi ardor: tantum ex adverſo deterrebat, partim acciſa res domeſtica, & magnitudo ſumtuum in tam longo itinere, atque ea pompa apud populum barbarum, ac tam inſolentis faſtus: partim occultus quidam ingenij ſtimulus, qui ſemper incitabat, ut ne tam externo inter infideles ſolo, quam in patria, atque inter Chriſtianos, egregias animi ſui dotes, tanquam in mercatu ampliſſimo explicaret. Nec multo poſt præclari hujus voti ſui factus eſt compos, libatis quaſi primitijs in Palatinatu: ubi, Langueto imprimis auctore ſuaſoreque, in familiam ſe dedit ſapientiſſimi, & ad religionem pietatemque fortiter tuendam devotiſſimi Principis, Joannis Caſimiri, Comitis Palatini, Bavariæ Ducis. Nec diffitebor, ſtipendium percepiſſe non uſque adeo lautum: attamen ejuſmodi id erat, ut ſufficeret homini æquo, ac præſenti ſorte contento. Habuit hic Fabianus,

ſi

si usquam, amplissimam palæstram exserendi mirandas ingenij vires. Nam hisce temporibus, ita postulante tristissimo Ecclesiæ statu, instituerat Casimirus geminam profectionem; priorem in Belgicam, auxilij gratia, eodem anno, quo ab Archiduce Matthia Batavorum atque aliorum fœderatæ Belgicæ populorum patrocinium est susceptum: posteriorem anno sequenti in Angliam, ad reginam Elizabetham, quo de communi religionis caussa consilium caperetur. Utrobique Dhonanus quantum prudentia valeret, luculente comprobavit. Patrono enim suo, cui assidue latus claudebat, nusquam non felicem allucebat consilij facem, vere

Paull. Meliss. in Epigram.

Archipalatini magnus Atlantis Atlas:

ut suavissimus olim Melissus de illo cecinit. Atque idem nihilominus cum Musis Martem, cum Pallade Bellonaque Gratias ipsas rara mixtura temperabat. Multa tum observabat novus consiliarius, quæ si recensere voluisset (ita ipse aiebat, qui nihil minus, quam gloriosulus sui jactator erat) commentarijs fuisset opus: quippe talia omnino, ut eorum, qui res illorum temporum consignassent, aut prodita, aut cognita essent nemini. Eveniebat tunc, quod fieri aiunt, tum in pyrite gemma, quæ attritu ignem projectat: tum in aromatibus, quæ frictu odoriferum & suavissimum odorem diffundunt. Similiter enim è Dhonano res herois sui tractante, & ignea ingenij vis facile relucebat: & fragrantissimæ virtutis indicia undique se exerebant. Tanta ejus erat, & in suscipiendis negotijs dexteritas, & in tractandis fides, & in perficiendis felicitas. Vitio quidem fatui seculi fit, ut nullum pene magnum ingenium pretio suo æstimetur. Dhonanum tamen maximi semper Casimirus fecit: imo, ne indotata abiret virtus, aulæ eum suæ Mareschallum constituit: oratorem præterea legavit ad præcipuos Romani imperij proceres. Ille vero, ut amore facile omnes sibi devinxit, ita dignam quoque se, suoque principe, gloriam est consecutus. Temporibus hisce in vicino Borussiæ, patriæ suæ, solo, bellum obortum est Moscoviticum: cum Stephanus Bathorius, Poloniæ Rex fortissimus, Wiclocolucam, urbem amplissimam & emporium celeberrimum, atque omnem circumjacentem ditionem, ademisset Magno Duci, Joanni Basilidi. Existimabat tum Dhonanus (ut mentes generosæ intentæ esse solent ad rerum magnarum occasiones) in campo illo Martio sibi etiam relictam esse virtutis suæ segetem, unde non aspernanda gloriæ messis colligi posset. Quare non cessavit, usque dum, occasione captata, ab illustrissimo Principe suo Casimiro, veniam militatum eundi adversus Moscovitas exorasset, vicissim tamen stipulante ab eo Principe, ut simulac locis istis debellatum esset, in Palatinatum reverteretur. Abit igitur cum bono Deo Viali. Stephano operam sane quam strenuam navat in expeditione Polocensi & Pitschuriana, commilitio usus, perinde atque olim contubernio, egregij Baronum paris, Rhederij, & Ketlerij. In obsidione vero Plescoviæ, urbis in Russia amplissimæ, variarum gentium commercijs florentissimæ, ita se suumque pectus dura inter pericula crebro opposuit hosti, jam ictu lapidis percussus, jam inter tela & incursantium arma hostium medius, ut, absque singulari Dei præsidio fuisset, sæpius nulla fuerit ratio, aut via, præsentanea mortis pericula evitandi. Sed ut à veteri Poeta Furio dictum fuit,

Histor. Heidensteinij Polon. & Moscov.

Anno MDlxxxi.

—— *Virescit*

—— *Virescit vulnere virtus.*

Propter hæc gratiam insignem à Rege augustissimo reportavit. Nam & magnopere laudatus ab illo, & in potissima deinceps nobilitatis parte habitus est. Quod si post summi Regis judicium, & aliorum commendatio requiritur: ut nihil dicam de Heidensteini libro publicitus exstante, etiam præclare laudari meruit ore viri Illustrissimi, Joannis Semoscij: quo nescio, ullumne majoris sapientiæ, eloquentiæ, & fortitudinis, cœlum Sarmaticum dederit. Quare optimo jure sibi gratulabatur Fabianus, quod tam commoda occasione, conciliasset sibi amicitiam tanti viri. Tandem pace inter Stephanum & Moscum sancita arbitrio Antonij Possevini, Legati Pontificij, redit in Palatinatum Dhonanus, lætus etiam hoc nomine, quod priusquam reverteretur, in castris, se præsente, mandato Regio religionis libertas toti futura Poloniæ promulgaretur. Redux autem eo sereniori vultu exceptus est à Principe suo Casimiro, quo ille propinquiori tum bello implicaretur. Postquam enim Gebhardus Truchsesius, Archiepiscopus Coloniensis & Septemvir, uxorem duxisset Hagnen Mansfeldiam; ac subditis quoque suis liberum religionis exercitium permisisset: utrumque hoc visum est & Cæsari, & Pontifici Romano, non Capitolino tantum fulmine, sed armis quoque vindicandum. Casimirus igitur Evangelicæ veritatis imperterritus defensor, Truchsesium contra milites Papales atque Iberos auxiliari exercitu defendendum sibi putavit. Quod bellum priusquam impetuosius exardesceret, Burggravius Dhonanus primo quidem legatus abijt ad Cæsarem, Saxonem, Brandeburgicum, Anhaltinos Principes, periclitaturus, an pacifice negotium omne transigi posset. Qua spe frustratus, provinciam superioris Mareschalli eodem bello suscepit, majori etiam accessione laudis sustinuit, deposuit denique, cum militem exauctoratum, Casimiri loco in Palatinatum post fratris obitum revocati, honorifice demisisset. Quanquam Dhonanus haud semel deploravit, quod tota illa caussa, neque prudenter per nonnullos acta sit, neque pie satis, paucis adeo exstantibus signis zeli atque timoris divini, unde favor cœlestis exspectari potuisset. Observatum etiam à viro principe, memoriæque proditum est, cum imperij proceres Evangelici de juvanda Archiepiscopi caussa consultassent, Saxonem Augustum, & Joannem Georgium Brandeburgicum, Septemviros, & una cum ijs procerum alios convenisse: elabi tum diem unum, alterum; accudi inde alium, iterumque alium, nec effici tantillum. Tandem ex conclavi mœstum exijsse venerandum senem, Joannem Georgium, genas lacrymis irrigantem. Rogatum, quid tantam animo ægritudinem afferret, caussam hanc attulisse, quod videret Augustum, atque alios, hac una de caussa auxilia Gebhardo denegare, quia non Augustanam ac Lutheranorum, sed Reformatorum de controversis religionis capitibus sententiam amplecteretur. Sed tristem illius temporum memoriam refrico pene invitus. Ad Dhonanum redeo: quem deinceps honos undique alius atque alius excipiebat, etsi eum non adfectaret. Nempe is more crocodili non nisi fugientem sequitur. *Plutarch.* Tanto autem plus oneris in se recipiebat Dhonanus, quanto majori gloria efflorescceret. Veniebat in mentem duorum Impp. Pertinacis & Severi, quorum hic tribuno assignarat symbolum, *Laboremus*: ille ad imperium adscitus, *Militemus* *Ælius Spart. in Severo.*

mus dari jusserat. Utrumque Dhonanus conjunxerat, ut dubium fiat, bellone, an pace, plus laboris exantlaverit. Impiger erat ad quævis: ille meditari ea atque exequi, quibus in Palatinatu constitueretur Ecclesiastica disciplina: ille laborare de exigendo fidelitatis juramento à populo: ille dies noctesque cogitare de cæteris, quæ nova Casimiri administratio requirebat: in quibus omnibus ita versabatur, ut salutem Reipubl. supremam sibi legem esse, abunde comprobaret. Nimirum videbat, quemadmodum gubernatori cursus secundus, medico bona valetudo, Imperatori victoria semper proposita est: ita principi cordato ob oculos usque esse debere beatam civium vitam: omniaque ejus consilia eo esse dirigenda, ut Respubl. sit opibus firma, copijs locuples, gloria ampla, & quod familiam ducit, virtute honesta, religioneque sancta. Atque in hæc iccirco potissimum incubuit pius princeps. Cæterum nobile hoc ac sanctum Casimiri studium in medio quasi curriculo sufflaminare multi conabantur. Neque id tam aperta vi, quam maledicentiæ, calumniæque spiculis: quibus subditos clanculum erga optimum Principem concitabant. Ille vero, cum Dei populique amantissimus foret, obtrectatores istos suis permittebat furijs ulciscendos: ut in quos redire soleant verborum aculei, perinde atque telum, ubi in parietem densum ac solidum impegerit. Pergebat ergo in propaganda cœlesti veritate, de qua plane in animo persuasus erat. Ac ne frigidius opus Domini curaretur, multum accendebatur exemplis Moysis & Davidis, & Josaphati, & Ezechiæ, & Josiæ: quibus nihil æque cordi fuit, quam ut Dei Opt. Max. causam bona fide tutarentur, atque idola & quicquid falsorum Deorum cultui inserviret, radicitus evellerent. Nec fraudari tamen laude sua debent, qui præclarum Principem in tantis negotijs consilio atque opera assidue adjutarent. Qualis erat Petrus Beutrichius Montisbeliardensis, magnanimus militum ductor, jam diu ad sedes beatorum relatus. Abrahamus item Colbingerus, qui adhuc in vivis est; imo victurus est semper pietate, doctrina, beneficijs, quæ totis xxx. annis, & quod excurrit, in Palatinatum contulit. Familiam vero inter consiliarios ducebat Dhonanus; cujus & colloquijs frequenter Casimirus, & subacto judicio recreatus plurimum fuit. Atque hæc sancta Dhonani opera ita nota erat omnibus, ut propterea à Daniele Tossano, præstanti Theologo, & alijs in vinea Domini sedulo operantibus, Ecclesiæ ac totius Reipubl. decus appellaretur. Neque hæc verba viris illis in ore solum natabant: sed eadem, quoties occasio foret, literis consignare non verebantur: uti αὐτόγραφα indicia sunt, quæ in Dhonana supersunt Bibliotheca. Talibus viris in consilijs capiendis Casimirus utebatur. Principem vere beatum, qui licet per se sapiat, suæ tamen non prætidit opinioni; verum cogitat id, quod res est, tantam ingenij vim esse nemini, ut possit cuncta complecti: eoque res tantas, quantas ille jamdiu animo concepisset, magnis adminiculis indigere. Quam tumida enim dixerim, an stulta (utrumque vere dixerim) Xerxis est oratio, qui Græciæ bellum inducturus, adhibitis Asiæ Principibus: *Ne viderer, inquit, meo tantummodo usus consilio, vos contraxi: Verum mementote, parendum vobis potius, quam suadendum esse.* Quorsum hæc ejus evasit arrogantia? Nimirum idem ille postmodo amissis prope undecies centenis hominum millibus, solus, omni etiam servorum ministerio carens, cymba piscatoria saluti suæ consulere est coactus. Quanto fuit modestior, addo & felicior, M. Antonius Pius Imperator? qui nihil vel in civilibus egit,

Tacit. lib. 3. & 12. Annal.

Herod. lib. 7. Valer. lib. 9. cap. 5. Justin. lib. 2.

Idem Justinus & Trebellius Pollio in vita Claudij.

egit, vel ad rem militarem pertinentibus, de quo non prius cum Scævola, Volusio, Metiano, Ulpiano, Marcello, alijs summis viris contulisset? Quam ob causam à quopiam opinatore reprehensus, quod nimio plus tribueret familiarium consilijs: *Quanto*, inquit, *æquius est, me tot ac talium amicorum attendere consilia, quam ut tot talesque amici, meam unius sententiam, voluntatemque sequantur!* Ne ultra à Dhonano abeam, ille Casimiro in oculis, in animo, in ore semper erat, eo cumprimis tempore, quo in Gallia Mars intonabat undique, ac Guisianus furor ferrum & ignem adversus Evangelicos spirans, etiam sacratissimo Regis capiti insidias struere non exhorresceret. Hæc rerum facies impellebat Henricum Navarræum, ut ope operaque præstantium aliquot virorum, atque inter eos, Harlæi Monglassij, ac Jacobi imprimis Pardiliani, Dynastæ Segurini, auxilia posceret à Friderico, Daniæ Rege; item Christiano Saxone, & Joanne Georgio Brandeburgico, Electoribus: quod in conventu factum Lunæburgensi. Nec eo contentus, Casimirum quoque, & Germaniæ Principes alios, suis quemque terris sollicitabat. Neque irritæ hæ Regis Legationes fuere. Quin tanto lætiori cum lubentia auxilia ei decernebantur: quanto in deliberationibus illis, magis magisque perspicere erat, caussam Navarreni regis divino esse humanoque jure subnixam: communemque Ecclesiæ caussam communibus etiam consilijs, studijs, atque armis, debere vindicari. Colliguntur igitur, abjecta omni cunctatione, octo millia Germanorum equitum: peditum ex ijsdem, & vicinis fœderatis Evangelicis, xx. millia. Jamque omnium cogitationes in unum hoc intentæ erant, quem maximo & fortissimo exercitui præfici oporteret. Satis constabat, exigi aliquem, qui & arma tractare, & armorum jura didicisset; qualem Alphonsus Arrago requirebat: quique non solum præsentia intueretur, sed præterita etiam meminisset, futuraque prospiceret, videlicet à tergo juxta, ac à fronte oculos gestans: qui denique non deesset fortunæ præbenti se, sed oblato casu ad consilium eam flecteret. Illustres adeo animi dotes clare relucebant in Fabiano Dhonano: quem iccirco Casimirus, ut princeps optimus, ita judex ingeniorum longe sagacissimus, toti huic exercitui summo cum imperio præesse jussit. Provincia hæc erat sane per se amplissima, cum tot hominum millia ab unius judicio starent aut caderent: Dhonano vero eo illustrior, quod Robertus Boullionij Dux, & Martianus Comes frater, quos supremos exercitus sui Imperatores Navarrenus dixerat, virtutem & fortitudinem Dhonani in rebus bene gerendis summo sibi præsidio esse non animo modo agnoscerent, sed verbis factisque testarentur. Hic mihi inaudire videor non paucos, qui ut gloriæ Dhonanæ frigidam suffundant, hanc ejus expeditionem vituperent, Baronemque legiones reddere jubeant. Nimirum cantharides, vel tritico maxime læto, vel rosis fragrantissimis insident, non mellificij gratia, quod apiculæ factitant; sed ut malignum exsugant succum, quo se nutriant, alios lædant. Eodem modo homines lividi florentissimo loco positos maxime petunt:

Matthæus. lib. 5. *Thuanus hist. lib. 87.* *Panormit. de dict. & fact.* *Libellus Gallicus. Plin. lib. 11. c. 35.*

—— ante oculos illum esse potentem,
Illum adspectari, claro qui incedit honore:
Ipsi se in tenebris volvi cœnoque queruntur.

Lucret. lib. 3.

Nec propterea inficias iero, haudquaquam eadem prosperitate consilia in hoc

bello successisse Dhonano, qua ille prudentia omnia ad stateram rectæ rationis expenderat: vel quanta etiam fide ac magnanimitate rem gerebat. Verum enimvero nihil illud decerpit de summa vel auctoritate ejus, vel fortitudine: ne istud quidem, quod ad Vimorium obscura nocte pugna utrinque haut incruenta cum Meduanio, Guisij fratre, congrediens ferro ab eo est sauciatus. Neque enim in milite vulnera, aut cicatrices, dummodo parte appareant antica, pro corporis dehonestamentis duci debent: sed potius pro mutis, at illustribus signis animi generosi, nullaque vel præsentanea pericula, atque adeo nec mortem ipsam pro bono publico extimescentis. Quanquam Dhonanum quidem multis nominibus Meduanio fortiorem liceat æstimare: quoniam noster ille ne galeatus quidem pugnam capessebat; hic capite undique munitus probe: ille sclopeti minoris ictum in galeæ ima buccula Meduanio inflixit, ac tantum non eum humi prostravit; hic ita ense Dhonanum petivit, ut tantummodo frontis cutem strinxerit. Quod ipsum non absque magno certissimoque omine crediderim contigisse. Qua enim nocte, credo etiam, quo temporis puncto, Duces ambo infestis armis concurrerunt, effigies Fabiani in arce Morungiana, quæ illi apud Borussos gentilitia erat, operi intestino affixa eodem frontis loco dehiscebat, quo leviter ille vulnerabatur, quasi vulnus domini tanta loci intercapedine dissiti manifesta rima indicatum iret. Equidem haut inter ariolos nomen profiteor meum: neque auspiciorum vanitatem ex Tagetis disciplina repetere visum: attamen probe intelligo ac scio, etiam in rebus inanimis Deum exserere quandoque signa sua, quibus vel de præsentibus homines, vel futuris, modo attendere non refugiant, reddat certiores. Verum erunt fortasse nonnulli adeo virulenti pectoris, ut cordatissimum virum propterea obscæna non cessent lingua traducere, quod in tumultuaria pugna, hostibus haud incruenta, vigilia Beati Martini ad Almetum bis mille homines, lixis ipsis, & calonibus annumeratis, amiserit. Quasi, pro minus longe alium hæc eventum sortirentur, per Dhonanum steterit; qui profecto unum servare civem, quam mille hostes perdere maluisset. Cujus vero tantus est stupor, cujus animus adeo brutus vel hospes in rebus humanis, ut nesciat, incertam esse Martis aleam, fortunam ancipitem? Aderant Dhonano omnia, quæ virtus ipsa ab duce sapienti ac strenuo postularet: summa in eo fides, invictum animi robur. Aliter si esset, non adeo multi fortitudinem Dhonani in hac ipsa expeditione Gallica prædicarent. Eosque inter Hottomannus in suis ad Casimirum literis, vir omnium eorum, quæ ijs temporibus contigere in Gallijs, scientissimus. Quare nobis satis est, quod boni Ducis munia impleverit Dhonanus. Successum vero ubique felicem præstare, vel etiam polliceri, id vero longissime exuperat sortem mortalium. Nec enim Duces bellici Deum habent sponsorem vitæ omnium eorum, qui pugnam committent: quemadmodum nec imperium capessituri verbis jurant conceptis, fore, ut hostes universos ad internecionem cædant, de suis amittant neminem. Quin contra, ut Spurius Servilius, graviter differit, magna facinora magna comitantur pericula. Quamobrem si cœlum terræ, divina humanis miscere nolumus, illud profecto fateamur necesse est, quod bella recipiunt in utramque partem momenta repentina vicesque alternas. Quod ideo fieri putamus, quoniam hæc omnium maxime à divina quadam & superna necessitate pendent. Atque ut à cœlestibus paulum oculos avertamus, inque ea solum intueamur, quæ sunt ante pedes: sane sic quoque

Thuanus lib. 27.

Ibidem.

Dionys. Halicarnass. lib. 9.

Agath. lib. 3.

que à Dhonano repellere tela, quæ contra eum intorquent, facillimum est. Nam quis est tam cæcus, ut non videat, aut quis exigui adeo pudoris, ut negare audeat, frustra esse omnem Imperatoris operam, nihil ejus consilium valere, nihil fidem, prudentiamque, siquando illi, quos rerum gerendarum ex officio & conscios penes se habet & socios, effractis verecundiæ repagulis perfidi fiunt; ac hosti, quæ tacenda erant, scelerosa malitia patefaciunt? Talem in sinu serpentem fovisse creditur Dhonanus. Præcipue autem culpari solet pararius atque interpres ejus Michael Hugueerius: etsi nec desint, qui crimine eum liberarint, eosque inter Dux ipse copiarum Castilionæus, magni Casparis Castilionæi filius. Nec Dhonanus de eo inclementer loqui solet. Verum longe alia aliorum mens: qui à Carolo Lotharingiæ Duce, corruptum prædicabant: ut auctor est illustris atque incomparabilis seculo nostro historicus: qui & Hugueerium hunc olim se puero pædagogicam fecisse ait, hominemque præfractæ vocat impudentiæ. Quæ sane si ita sunt, ut vulgo magnis auctoribus ferebatur, quid abditi adeo atque occulti consilij capere poterat Dhonanus, quod non hosti continuo fieret palam? Vitione autem id vertetur innocenti duci, si asinus auro bene onustus, quo fortissimæ etiam arces occupantur, ita strabones fecerit Imperatoris adseclas, aut consiliarios, ut eo labefactatis animis, omnis ijs pereat fides? Atqui ille, quem aiebam, Hugueerius inter tales creditur tenuisse primas. Quid præterea de Scolario dicam? qui Alnetensem quandam arcem à Buchagij Comite obtinebat. Hic Dhonano data fide receperat, nihil se hostile contra Germanos milites facturum. At post habitum cum Guisio colloquium, magna ab eo pecuniæ vi pervictus, liberum per arcem ingressum hostibus permisit: atque ita sublesta fide latissimam aperuit portam, unde strages ista Martiniana ingenti Ducis dolore edita fuit. Imprimis autem, quod Dhonanus ipse dictitabat, fons caputque omnium malorum erant dissentientes animi non paucorum, qui vel sub imperio Dhonani militarent, vel sua cum illo arma conjungere debuerant: cum quorum pervicacia conflictandum ei non minus, quam cum hoste fuit. Quo in loco quoties se constitutum videt Imperator, utcumque difficile putetur canes ad venandum ducere invitos; longe tamen difficilius est ad præliandum immorigeros cogere milites. Sed quid multis opus? cum Dhonani innocentia satis cognoscatur ex ipsa rerum gestarum serie, quam ut copiose, ita sapienter, vir summus Thuanus exposuit. Qui & clarissimis verbis, non Dhonani, sed aliena tum culpa esse peccatum, disertim affirmat. Atque idem alijs etiam indicijs cognoscimus. Illo imprimis, quod Henricus Navarræus de Fabiano non fuerit conquestus; sed honorifice semper judicium tulerit, ac Alnetensem cladem, pene cuivis potius, quam Dhonano imputarit. Quin idem sapientissimus rex, postea etiam literis & gravissime & amicissime perscriptis, abunde testatus fuit, nihil sibi Dhonana virtute amabilius, nihil meritis ejus esse jucundius acceptiusque. Cumque idem militi Germano stipendia persolveret, Fabianum, supra quam dicere possum, honeste ac liberaliter habuit imo usque adeo locupletavit, ut facultates ille suas Henrico potissimum acceptas ferens, poculis aliquot argenteis, titulum hunc, *Deo & Regi Galliæ*, velut perenne Gratiæ monumentum, insculpi curavit. Neque Rex tantus hasce amoris sui faces in occulto tulit. Quin in conspectu omnium elucere eas voluit, etiam biennio ante, quam parricidiali infandi hominis scelere, tanto bonorum omnium dolore, tolleretur.

Thuan. lib. 87. hist.

Thuan. lib. 27.

Thuan. lib. 87. Histor. & lib. 101.

Anno MDCviii. leretur. Siquidem in Meausia ad mensam stipatus virorum Principum corona, simulatque Christophorum Dhonæum, Fabiani fratris filium, conspicatus fuit; proximioribus recedere jussis, manu eum humanissime apprehendit, continuo patruum illius laudibus evexit, posteaque ad Meduanium in horto sermonem convertens, Hem tibi, ait, nepotem Baronis Dhonani, qui patri tuo frontem obvertere masculam Vimorrina in pugna ausus erat. Nimirum ipse Meduanius, quod inter parentalia extare publicitus voluere ejus posteri, non aliunde perennem se gloriam æque percepturum putavit, quam quod cum Barone Dhonano, supremo militiæ Duce, de vita sibi dimicare contigisset. Quadriennio etiam post expeditionem priorem, cum ex Germanis auxiliaribus Christianus, Anhaltinus Princeps florentissimus, florentissimum exercitum, qui octo millibus equitum, peditum sex millibus constaret, in Galliam contra Hispanos, & factiosos deduceret Gallos, idem tum sibi Dhonanum cataphractorum adscivit ducem: imo honores, quos olim fuerat consecutus, etiam ampliavit. Gravis erat Casimiro hic Fabiani discessus. Una esse amantes volunt. Itaque cum proxime diribitorio, mense Augusto, mutuo sibi valedicerent: alter cum lacrymis verba utcumque faciebat, uberiori alter fletu sermonem findebat. Postquam in Gallias venerat Dhonanus, humanissime ab Henrico Rege ad consilia vocabatur, solus nonnunquam, sæpius cum Principe Anhaltino, Hohenloio, Buchioque. Nec minus crebro eum amice Rex compellabat, quam obvium videret: ex quo facile persensit, & quanti à tanto fieret Rege, & quantopere ab eo amaretur. Quæ & ipsa arguunt, nihil in Alnetensi pugna à Dhonano secius fuisse actum, quam oporteret. Peccatum fuisse quis neget? Sed nihil iniquius, quam ut, quod dici solet, Æmilius peccet, plectatur Rutilius. Omnis enim aliena isthæc culpa erat, quemadmodum ante præeunte Thuano diximus. Sed ipsum potius audiamus: *Mille equites*, ait, *conducebantur à Fabiano Dhonavio Regulo, qui auxiliaris exercitus ante quinquennium adducti Imperator fuerat: neque infra se putabat Tribunus per se emendare, quod summus belli Dux aliena culpa peccaverat.* Sensit tum etiam Dhonanus coram, quam gratus foret magnanimo illi Bironio, quam amicus Duci Bovillionæo, generosissimo heroi. Familiariter quoque utebatur Castilionæo, magni Colignij Admiralij magno filio: qui & ipse olim literis ad Casimirum datis testatus erat, Dhonanum tota expeditione sua fecisse officium prudentissimi fortissimique ducis. Profecto si verum amamus, perpetuus ille tantorum heroum affectus, ac judicium præclarum, clare ostendunt, quid de malevolis quibusdam sit judicandum. Nimirum ita reputo, rem ipsam pro Dhonano loqui, ac evanescere nebulas obtrectatorum, quoties nos ad hunc veritatis solem convertimus. Proclive admodum est reprehendere, ac quasi cornibus incursare in facinora militaria; quæ cum præ alijs omnibus omnem pene in partem trahi possint, facile in argumentum rapiuntur sequioris famæ. Verum enimvero, si res pensetur re, ratio cum ratione decertet, si adfectus ponatur judicij corruptor: non difficulter Veritas, quæ Saturni Temporisque filia perhibetur, in apertum proferri solet. Ut in hujusmodi etiam rebus Poetæ illud habeat locum:

Quis

——Quis enim celaverit ignem,
Lumine qui semper proditur ipse suo?

Ovid. Epist. Paridis ad Hel.

Gallus igitur ille, qui nomen dissimulans, (etsi ne sic quidem ignoretur) existimationi Dhonani palam insidias struit, viri sane egregij nomen poterat obtinere, nisi alienis insultare laudibus maluisset: nunc cum dente Theonino famam tanti viri arrodit, sane ex hoc mustaceo nec ipse, nec ijs moribus quisquam, aliud quam vilem admodum bonisque indignam laureolam referet. Quæ enim hæc perversa indoles? quis genius malus? eum, quicum coram, atque aperta fronte congredi non ausis, sparsis à tergo probris contaminare velle? Nempe tales animali bonaso similes videntur: quod cum cornibus inutiliter implexis lædere non possit, fimum fugiens reddit, cujus contactus insequentes, ut ignis aliquis, comburere solet. Nec impune tulit obtrectator, quem Fabianus emissa in publicum apologia, atque id tum Germanico, tum Latino sermone, abunde confutavit. Simul enim, & ad edendum nomen scriptorem eum provocavit, & famæ suæ decus adversus illum præstitit illæsum. Quare inter elogia Dhonani hoc sane esto, quod, incassum fremente invidia, magni à maximo quoque fiat. Imo si Fabius olim, qui bello Punico II. restituisse rem Romanis creditus est, Maximi cognomen jure optimo retulit: non minori jure Fabianus noster, quem non una in re Maximo illo majorem res esse docet, vel Maximus, vel Magnus, ob tot inclytas laudes dici meretur. Atque hoc magis parebit, si cæteram etiam historiam ejus persequamur. Nam cœpit tandem Dhonanus vitæ reliquæ rationes ad pacem referre: idque imprimis in Curia, atque Sanctiori Areopago Casimiri: à quo Principe, dum vita mansit, segregari non potuit, heliotropij similis, quod solem suum sequitur. Illo autem fatis jam functo, ne sic quidem Palatinatu, altera quippe patria, discedendum putavit: sed Friderico IV. Electori Serenissimo, operas item suas pari fide, nec dispari dicavit industria. Quanto autem & tum fuerit loco, primum illud argumento erit, quod in supremo Senatu fuerit primus, qui consilium diceret. Tum illud sane magnum, quod quoties Serenissimus Septemvir Heidelberga abesset, Fabianus Legati & Proelectoris munere fungi soleat: quemadmodum & antea, imperante Casimiro, factum erat: præsertim cum ad Christianum, Saxoniæ Electorem, abijsset. At quanta ille tum documenta præclari dedit consiliarij: Sané apertissime ostendit, se non Principis tantum, sed principatus quoque amicum esse. Atque idem in Comitijs Imperij Ratisbonæ ter princeps legationis Archipalatinæ, Electoris locum magna cum auctoritate sustinuit. Præterea ejus nomine, solemni ritu summa cum dignitate feudum Electorale de manu accepit Rudolphi Cæsaris Augusti. Prudentissime etiam consuluit de pecunijs in usum bellicum parandis, deque ratione tota, ac via, qua quam diutissime ac felicissime bellum inferri Turcis posset. Obviam præterea ivit perniciosæ eorum machinationi, qui cum aliud agere videri vellent, dolose interea tendiculas ponerent Evangelicis. Egregijs hisce Fabiani virtutibus impulsus Fridericus, non modo eum amore prosequebatur incredibili: sed dignum quoque æstimavit, qui filium suum Ludovicum Philippum Christiano ritu ex sacro levaret fonte: quo honore quoque ipsum Casimirus adfecerat, cum in baptismo,

Plin. lib. 8. cap. 15.

Anno clↄ lↄxciv.

Dorotheæ

Dorotheæ, filiæ suæ unicæ, sanctæ hujusce initiationis arbitrum ac testem advocaret. Nempe uterque illustrissimus Princeps, cum liberos suos Ecclesiæ Dei inseri vellet, non nisi probæ notæ sponsorem, ac sub Christi vexillo in ijsdem secum castris militantem, adsciscendum sibi putavit. Ad ista accedit, quod vel maxime ab eo nobile illud, ac necessarium consilium promanarit, atque in exsequendo etiam potissime propemodum ejus partes fuerint, quando una cum Christiano Anhaltino, Pro-principe Palatinatus Superioris, & Joanne Nassovio, ac Ottone Solmensi, ratio inita est tuendi adversus hostes Palatinatum universum; decretumque propterea factum fuit, ut subditi omnes ita in pace assuescerent tractare arma, ut ne demum, cum bello omnia arderent, ejus gerendi modum discere cogerentur. Faces hanc ad rem subjiciebat metus non obscurus ab Admiralio Aragoniæ, qui cum Hispanico exercitu, gentilitia dominandi libidine, in vicinam irruisset Westphaliam, nihil non impotens, crudele, dirum, ijs in terris perpetrabat. Brevi vero temporis spatio tantum Dhonanus bellicis hisce exercitijs profecit, ut deinceps, quot in Palatinatu rusticos conspiceres, milites totidem obduci hostibus possent. Et tamen cum hoc negotium primum susciperet, multum aulicorum dicterijs vapulabat: prout fieri amat in rebus novis, præsertim si consilia vel maxime conducibilia, ab homine extero sint profecta; longe etiam magis, si eadem cum incommodo aliquo fuerint conjuncta. Raros enim è vulgo reperias, qui æquò ferant animo, quod vel sumtus, vel labores, pro salute publica sufferre cogantur. Videlicet capitale est Reipubl. malum, Mei, Tui, pertinax studium. Neque in laboribus solum talis erat Dhonanus: sed in laxamento etiam eluxit, quod amares. Quippe siquando à negotijs publicis remittere animum liceret; non ignobili marcescebat otio, non voluptatum colliquescebat illecebris; sed amicis utebatur partim illustrissimi generis, partim alijs eximijs viris, ac potissimum literatis, quorum in Palatinatu semper, provida Principum cura, quasi miti Zephyro, proventus fuit uberrimus. Magnopere cum in admirationem sui rapiebat Ludovici, Comitis Witgensteinij, illibata pietas, & comis prudentia. Alliciebat ad se Joannis Alberti, Comitis Solmensis, primarij aulæ præfecti, spectata Principi ac Patriæ fides constantiaque cum eximio Dei timore conjuncta. Maximum etiam amorem sui concitarat Ottonis Grunradij in rebus Ecclesiasticis; Joannis Christophori à Grun in Politicis, accurata atque indefessa sedulitas: Cancellarij Ehemij perspicax literis usuque doctrina: Volradi à Plessen, ingenio, disciplinis liberalibus, & multijuga rerum scientia, qua pace, qua bello utilium, penitus firmata dexteritas: Hippolyti à Collibus undecumque docta sapientia, & facilitas incomparabilis: Marquardi Freheri recondita antiqui juris, morisque scientia: Lingelshemij amœnissima doctrinarum ubertas: Ludovici etiam Camerarij multijuga eruditio, & multis adeo legationibus perpolita in cunctis, quæ ad Remp. spectant, copia & facultas. Grati acceptique Neostadij, & Heidelbergæ erant, Hieronymus Zanchius, Zacharias Ursinus, Franciscus Junius, Daniel Tossanus, David Paræus, Bartholomæus Pitiscus, Joannes Salmutus, Abrahamus Scultetus, Theologi omnes doctrina & vitæ sanctimonia celebres. Conversabatur ibidem cum viris alijs doctrina excellentibus, Dionysio Gothofredo, Joanne Posthio, Julio Pacio, Jano Grutero, Paullo Melisso: ac quos locorum intercapedine dissitos coram oculis usurpare non poterat, literis adibat, consulebat,

com-

compellabat familiariter: uti Christophorum Herdesianum Noribergæ, Witebergæ, Lipsiæ: itidem Noribergæ Casparum Peucerum, & Camerarios patrem, filios, nepotes: Jacobum Grynæum Basileæ: Dominicum Lanovium in Gallia, uti & Sadeelem, & reliquos ejus terræ Theologos. Quique præterea literis, quocunque cœlo, inclaruissent, eos impense amabat, honorabat, beneficijs ornabat. Nobile facinus, nobilitatos literis ab homine militari rite æstimari. Nam quod ille de bonis principibus, sed meo quidem judicio non sine veritatis excessu, ajebat, id nos de bellatoribus dicere verius poterimus: Omnes eos belli duces uni annulo inscribi posse, qui & bello valeant, & literis addicti literatos ament: plerosque austeros esse, &, ut de milite Ennius loquitur, horridos: quippe à mitissimis Musis, earumque cultoribus, alienos. At non in Dhonano fulgentissimam illam sapientiam, atque humanissimam comitatem, vel studia Martia, vel militum mores, extinguere potuerunt. Vicissim nec tantus erga eruditos amor ejus, impedire, vel imminuere etiam potuit præclarum, quod ei cum magnatibus, ac veluti majorum gentium dijs, literarum commercium erat. Quale ei assiduum pene intercessit cum Casimiro Bavaro, Guilielmo Landtgravio Hassiæ, Christiano Anhaltino Principe, Bovillionæo Duce, cum Colignio Admiralij filio, cum Leschinio Palatino Brestensi in Polonia, viro ut stemmate antiquo, ita prudentia ac bellica gloria florentissimo: addo etiam cum Friderico Palatino Septemviro, à quo toties ex Borussia intima per Electoralis aulæ cursorem literis excitus fuit, quoties arduis in rebus, quod sæpius eveniebat, tanti viri consilio atque opera indigeret. Sed quid sunt res mortalium? Inter tot curas aulæ, bellorum molestias, totiusque adeo variabilis vitæ fluctus decumanos, quemadmodum herbas crescere non sentimus, sed crevisse: ita illi non intellecta obrepsit senectus. Cogitabat ergo aulæ se subducere; non laboribus, non publico bono. Diogenes cuidam monenti, ut jam senex de diligentia nonnihil remitteret: Quid, inquit, si in studio currerem, utrum oporteret jam metæ vicinum inhibere cursum, an eum magis intendere? Scita sane, &, ut cum poetis ita dicam, cedro digna oratio. Sane judicium etiam suum ex Philosophi hujus mente formare visus est Dhonanus, qui Palatinatui quidem valedixit, anno ætatis quarto supra quinquagesimum, atque ad Borussos in possessiones avitas se contulit: attamen, ut dixi, non mollis otij causa, quemadmodum fieri solet: verum ut, quemadmodum sperabat, suus magis factus, sic quoque, sed via alia, publico & amicis utilis, transigeret reliquum vitæ: quod annorum septendecim divina benignitate postea superfuit. Ac non paucis quidem in Borussia Dhonani adventus erat instar benigni sideris amicum atque exoptatum lumen supra terras recens efferentis. Sed erant ex adverso, qui quemvis potius videre exoptarent, quam heroem illum, de quo nunc omnis sermo est nobis. Amabat nempe eum cordatissimus quisque, ac nemo non, qui studeret

Diog. Laert. lib. 6.

——Sanctus haberi
Justitiæque tenax factis dictisque. *Juvenal.*

Atque ex spectatissimo eorum numero primum facile locum vindicat sibi Joachimus Fridericus, Elector Brandeburgicus, Princeps Borussiæ. Movebat eum, quod videret esse in hoc viro summa omnia, quæ in egregium cadere consiliarium possint;

possint; eaque jam corroborata non mediocriter senectute ipsa; quæ non adeo in canitie venerandi capitis, quam in mente sapientissima relucebat. Quamobrem utebatur eo, cum alias, tum domi imprimis in rebus sanctioribus: in quibus ille non cum fortuna Principis tantopere, quam cum Principe ipso loquebatur. Hæc cum eum magis & magis commendarent; primum quidem, nihil tale cogitans, præfectus est Insterburgo; inde autem Tapiaviæ: & quasi nulla dignitas foret, quæ non summis ejus virtutibus ac meritis deberetur; supremus non multo post in consilio Borussiæ Burggravius constitutus fuit. Nimirum idem ei obtigit, ac Joanni Medicæo, parenti Cosmi, qui patris patriæ cognomen meruit. Quemadmodum enim magnopere illi datum est laudi, quod nullas quidem dignitates appetierit; sed consecutus fuerit maximas: ita longe ab herois hujus pectore exulabat ambitiosa munerum sitis: honores tamen sponte oblatos, ne peccaret in Deum vocantem, & Principem eos conferentem, minime repudiabat. In hoc autem supremo patriæ munere, quoties ingrediebatur curiam, ipso in limine exuebat odium in adversarios, gratiam erga amicos, pervicaciam animi, quæ ex amore proprio originem trahit: ac verbo, ut dicam, privatos affectus omnes, vere fascinatores justitiæ, deponebat: avaritiam etiam, bonas artes subvertentem, procul habebat; ad ea vero se, suaque referebat consilia, quæ Dei cultum spectarent, & commoda Reip. imprimis quæ facerent ad impediendos conatus seditiosorum civium. Incidebat enim hæc jam ingravescens Dhonani ætas in tempora Reip. turbulenta: dum homines factiosi, nec æquis oculis statum adspicientes præsentem, noctem offundere rebus cogitant, ut facilius omnia miscerent. Sed consilia eorum disturbavit ipse Regum Rex: qui primum potentissimo Poloniæ Regi, ac deinde Electori Brandeburgico, prudentiam summam & animos maximos inspiravit. Eo factum, ut Dhonanus non mentem modo bene consciam servaret: sed etiam gratiam Principis, & honorum incrementa, pro præmio referret. Nam ab eo tempore magis & magis Dhonanum amplexus est Elector Joachimus Fridericus Brandeburgicus. Nec alia mens fuit filio Joanni Sigismundo. Denique eandem insistere viam nepos Georgius Guilhelmus, qui nunc (atque id multis feliciter duret annis) rerum potitur. Et profecto tribus heroibus illis, quod præ alijs consilia hujusce Nestoris in caussa Borussica secuti sint, non jucundum minus, quam utile postmodo fuit. Imo extant hodieque literæ ejus, qui intimus Serenissimo Poloniæ Regi cubicularius fuit. Iis disertim continetur, præclaris Dhonani consilijs maxime acceptum ferri oportere, quod feudum Ducatus Borussiæ anno CIↃ IↃCXI. obtigerit Electori Joanni Sigismundo; uti etiam, quod quinquennio ante penes laudatissimæ memoriæ parentem honor fuerit administrandæ ejusce provinciæ. Ut neutiquam sit mirandum, si ea res Dhonano tantum & favoris pepererit, & fructus. Quantum præterea gloriæ attulit eidem, quod cum in domo sua Karwindana, cui ab tanto domino semper decus erit, etiam viri Principes, quasi consulturi oraculum, visere dignarentur. Ab novatoribus vero quid ei repositum fuerit, neutiquam est in obscuro. Nimirum haud aliter, ac quando quis ignobilem canem sed mordacem, lapide petere, tutelæ gratia, necesse habet ille projecta involat ac mordet, jacientem adoriri minime ausit: similiter isti, cum adversus Principem recta insurgere haut sustinerent, magno impetu aggrediebantur Dhonanum: cujus virtutem angue

Tacit. Annal. lib. 1.

Manut. in vita Cosmi mag. Duc. Hetrur.

gue pejus odissent. Atque ab eo fonte erat, quod assiduo conquirerent tela, quæ in eum mitterent. Sed quoniam illa fortiter elidebantur Dhonana virtute, & innocentia, itum est ad invidiosum illud convitium, ut religionis corruptæ insimularetur, qui tota eam vita ab Romanæ Ecclesiæ erroribus puram illibatamque fuerat professus. Nempe ita hominum mos est. Semper in ore ijs natat præclarum religionis nomen: navigant quippe (largiatur hoc mihi de suo Æschines) in mari verborum; & hoc lenocinio, partim magna Reipublicæ mala arcessunt, partim in odium adducunt viros probos, de quibus mutato nomine dicere vetus illud solent, *Bonus vir Caius Seius: sed malus tantum, quod Christianus.* Atque hæc jacula, magna felicitate ab se dispulit Dhonanus. Quid mirum? Stabat aperte pro eo caussæ bonitas. Unde & Serenissimo Poloniæ Regi gravissimæ ac justissimæ causæ erant, cur eum benigne adeo tueretur. Tum temporis etiam confessionem Fidei suæ scripto comprehensam, & in lucem editam, non amicis tantum, sed magistratui quoque, & Regi ipsi, offerendam curavit. Tantum vero abfuit, ut dignitate pristina spoliaretur, ut illi Rex eam decreto publico firmarit: atque adeo manu propria decreti verba aliquot in Dhonani gratiam partim correxerit, partim liquidius exposuerit. Sed adversarijs sic quoque

Æschin. Orat. cont. Ctesiph.

Apud Tertull. in Apolog. cap. 4.

——— Fervescere sanguis & ira,
Scintillare oculi.

Persius Sat. 3.

Itaque ne tanto quidem patrocinio nixum accusare destiterunt. Et quanta sane eorum fuerit cupiditas & malitia; argumento illud erit, quod postea quoque magno clamore eadem contenderent, ac sese à postulatis, &, ut vocabant, gravaminibus discedere velle penitus reciperent, imo nihil non in Principis se gratiam facturos sponderent; dummodo Dhonanum Burggravij dignitate, ad quam evectus erat, dejiceret. Magna, ac pene incredibilis est vehementia, atque inhumanitas æruginosi rancidique pectoris. Sed quanto illi ferocius insaniebant, tanto plus laudis merebatur sapiens ac mansuetus Principis animus. Quasi æmulus fuisset Lesci Albi, Poloniæ Principis, cujus præclarum nomen nulla secula conticescent. Erat illi Palatinus Sandomiriensis, Gonoricius Ravitus Ejus & prudentia eximia, & summa in Principem fides, prope miraculi loco habebatur. Et tamen pravo quorundam impulsu nobilis ille Poloniæ populus, cum de Republica constituenda solicitus regnum offerret Lesco, hanc paciscebatur conditionem, ut Gonoricium prius longe à contubernio ac consilijs suis ablegaret. Tantum vero abfuit, ut impudenti huic postulato suam aggregaret Lescus sententiam, ut regnum, quàm fidum amicum, & consiliarium, repudiare mallet. Dixerim prope, idem facturum fuisse Joachimum Fredericum, si perinde principatus aliquis electione oblatus foret, non ipse jure successionis in Ducatu Prussiæ legitimus Princeps fuisset. Quid enim ille Dhonanum destitueret, qui sciret consiliarios, quorum integritas cognita perspectaque foret, esse ad instar fidorum ac vigilum canum, qui præsidio ovibus contra luporum insidias præsto essent: his vero per imprudentiam submotis, in incerto Principes vagari, quod usque adeo multorum fraudibus & imposturis vita ipsorum, salus, majestas, atque una etiam Reipublicæ dignitas, exposita sit. Dum

ardent hæ faces livoris atque odij, Dhonanus, generosæ feræ similis, latratibus catulorum contemtis, in ornanda, quam nactus erat, Sparta nulli parcebat curæ aut labori; plane securus calumniarum, quas ne ulcisci quidem cogitaret: unde quotidie eum videre erat comiter & benigne versantem cum omnibus etiam pessime erga se affectis. Cogitabat nimirum, pusilli esse hominis ac miselli, ut optime Romanus sapiens monet, repetere mordentem, veluti mures & formicæ solent; ad cujusmodi animalcula si manum admoveris, ora convertunt imbecilla, se lædi credentia, digito si attigeris. Noster vero, ut dixi, ita hæc insuper habuit, ut nihil de pristina remitteret industria; sed consilio, quantum posset, labore pene magis quam posset, excubaret ac vigilaret pro Reipub. commodis. Magnam hæc voluptatem afferebant augustæ ac felicis memoriæ Principi Joanni Sigismundo: neque eum fugiebat, quousque

Claudian.

—— Egregios invitent præmia mores.

Itaque crebro collaudabat fidem atque dexteritatem Dhonani; atque ut munificus admodum erat, dona etiam obtulit haud contemnenda: quæ ille, ut præclarus viri animus erat, quam modestissime respuit. Displicebat Principi, quod non liceret sibi grato esse, atque benefico, in hominem meritis florentem: monebat, respiciendos esse fratris filios, quos complures haberet: eorum rebus non lautissimis consulendum esse. Assensit tandem Dhonanus, quanquam invitus: nec, opinor, obsecutus fuisset, nisi cum animo cogitasset suo, probro à principibus duci, & in argumentum rapi contemtus sui, si præmia, à sese ultro oblata clientes civesque sui aspernentur.

Dum in hoc stadio Fabianus impigre decurrit, totumque adeo consumit decennium, ad eam ætatem paulatim devenit, qua dicuntur olim

Ovid. in Fast.

—— Ut juvenes ferrent suffragia soli,
Pontibus infirmos præcipitasse, senes.

Scherb. Comm. in Polit.

Et tamen viribus animi tum quoque valebat usque adeo, ut si par ei vitæ spatium divinitus contigisset, ac Georgio Pontano, Venetorum Duci; paria cum illo, & ingenij alacritate, & acumine judicij, uti fecerat hactenus, porro etiam fuerit facturus. Erat autem Pontanus XCVI. annorum, prudentia adeo per ætatem non collapsa, ut legatos semper ipsemet audiret, ipse responderet, nec mentis acies unquam, nisi semestri ante obitum, sit visa hebescere. Sed erant longe gravissima, quæ Dhonano suaderent, ut potius, jam quartum & sexagesimum ætatis annum supergressus, patria tranquillata, negotio investituræ Borussiæ prope confecto, missionem à munere publico, & aulæ peteret contubernio, quam ipsam à Principe, sed prope invito, impetravit. Aiebat autem Dhonanus, suas esse homini stationes, vitæque periodos: nec satis convenire, ut, qui annum vitæ LX. excessisset, diutius vel aulæ compedibus contineretur, vel Principum concluderetur ergastulis: potius pauxillum ei temporis concedi oportere, quo sarcinas colligere tandem, atque migrationem in alterum seculum parare possit. Insuper monebat, dandum esse alijs locum, quo negotia ij quoque tractent,

—— *Quibus*

—— Quibus integer ævi
Sanguis ineſt, ſolidæque ſuo ſtant robore vires. Virgil. 2. Æn.

Quales perinde conducit ſenum inter ſubſellia ad prudentiam informari, quemadmodum juxta annoſas arbores inſerere novas expedit plantas, quæ in locum intereuntium ſuccedere aliquando valeant. Rudiarius ita factus eſt Dhonanus: verum ſic quoque in otio illo negotioſus, quoad potuit, in ſalutem Patriæ ſemper fuit, conſulenti cuilibet promtus ac facilis, Principi ſuo maxime, tum autem Electori Palatino, erga quem animum fidelem ad extremum uſque ſpiritum geſſit. In hac quaſi ſolitudine frequenter Dhonano in mentem veniebat vitæ totius actæ, cumprimis tot legationum: quas quatuor & triginta maxima cum laude obierat. Nempe quatuor quidem ad Imperatores & conſilia Imperij; tres ad reges Daniæ, atque Poloniæ; reliquas autem ad Electores, Principeſque, ac magnates orbis Chriſtiani. Conſignatum illud literis habemus ad æternum Julij Cæſaris decus, collatis eum ſignis quinquagies cum hoſtibus conflixiſſe. Magnum & memorabile, fateor. Attamen non minus honoris ſibi facundia vindicat: ſi vere olim Tullius, Plutarch. in vita.

Cic. in offic.

Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ.

Sed Tullij verſiculum hunc accipiat quiſque, ut volet: dummodo fateatur, cauſſam ſatis gravem afferri nullam poſſe, cur non ex tot legationibus Dhonani etiam nomini gloria accedat immortalis. Siquidem cariſſime ſtetit generi humano honos ille Cæſaris: ut à quo undecies centena & nonaginta duo millia prælijs conſtet interemta. At Fabianus incruenta Suada ingens ſibi decus paravit. Pyrrhus profecto plus Cyneæ linguæ tribuebat, quam ſago proprio, pluresque illum urbes oratione ſua, quam ſe armis ſubegiſſe prædicabat. Monlucius etiam, neque immerito, tantopere prædicatur à rerum Gallicarum ſcriptoribus, quod decies quinquies legatus regia expedierit negotia: atque unus maxime idoneus viſus ſit, qui in Henrici Valeſij electione apud Polonos ſtudium atque operam omnem poneret. Quanti igitur pretij Dhonanum deputare oportebit, qui legationum numero Monlucium tanto poſt ſe reliquit intervallo? Miretur fortaſſe aliquis, & tacitus cum animo ſuo cogitet, quæ fuerint Dhonano tam raræ virtutes, quibus toties legatus multorum adeo Principum animos in ſuam pertraxerit ſententiam. Dicam equidem, quod res eſt. Et à corpore, & ab animo, ei has ad res fuere dotes admirandæ. Ac primum obverſetur menti, quam ſpectabilis fuerit colore faciei ex albo purpuraſcenti & amœno, vultu quam maxime hilari benigno ſerenoque, at in quo tamen gravitas ac majeſtas relucerent, fronte decore aſſurgenti, exporrecta, & ſupra modum liberali, carne non flaccida, & undique diffluenti, ſed toroſa, & ſolida; procera quoque totius corporis, erecta, nec peccante uſpiam ſtatura. Omnia videlicet membra, apta compage, cum lepore quodam quaſi conſpirabant. Quod ſi quis præclarum adeo corporis habitum, nihil magnopere ad flexanimam illam Suadam, conferre arbitretur; næ ille parum intelligit hominum mores. Quanto ſane aliter judicabat olim M. Cato; cujus tanta fuit auctoritas, ut quæ ab eo pro-

profecta essent, pene oraculi instar haberentur. Vir tantus, cum Romani ad discordiam inter Prusiam patrem & Nicomedem filium componendam, tres in Bithyniam legassent, quorum unus caput haberet multis cicatricibus deforme; alter pedibus laboraret; quique reliquus erat, ingenio & pectoris bonis destitueretur: haud insulse in eos cavillatus, legationem istam capite, pedibus, & corde carere, aiebat. Usque adeo aliorum contemtum & ludibria incurrunt proceres, quoties oratores mittunt alios, quam ut animi dotibus, ita corporis dignitate commendabiles. Quis enim hominem fœda, distortaque forma contemplans, non metuere incipiat, ne & in eo locum habeat poetæ illud,

Plutarch. in vita Catonis.

Pallad. in Epigram. Græc.

——— ἀληθῶς
Εἰκόνα τῆ ἐντὸς σῇ φύσις ἔκτος ἔχει.
——— *Vere interioris*
Extera membra animi sunt simulacra tui.

Ad hanc corporis dignitatem, potiora etiam subsidia accessere Dhonano, imprimis à moribus & facundia singulari. Præterquam enim, quod ea erat ingenij sagacitate, ut tempora captare, & arte quadam tractare animos Principum sciret: aderat eidem grata morum lenitas, aderat incredibilis in convictu sermoneque humanitas, aderant etiam in convivando non cum paribus modo, sed magnatibus quoque, ingenui sales, ac joci liberales. Quis vero nescit, crebro usu venire, ut festivo atque arguto dicto facile à viris principibus impetres, quod oratione sollicita atque anxia vix, aut nunquam, consequaris? At quanti nunc fieri debet illa

Laberius.

Viri excellentis mente clemente edita
Submissa placide blandiloquens oratio!

Sic enim Principis sui caussas tractabat, ut in oratione undique reluceret verborum splendor, & sententiarum gravitas atque ubertas: nuspiam autem migraret dignitatis vel etiam elegantiæ leges: nec quicquam sese, nedum Principe suo, indignum diceret, aut faceret: gnarus videlicet ex legatorum moribus Principes plurimum æstimari. Quantum etiam præsidij inde nactum putabimus, quod octo linguis, quibus utitur Europa, pure tersequе loqueretur! Inde enim illud consequebatur, ut sua ubique, non collegæ lingua, orator foret. Cæteroquin fieri videmus, ut senibus, inter cætera ætatis onera, hoc quoque ægre sit, quod externum ad sermonem, quem forte olim didicerint juvenes, sensim reddantur inepti: sive id ætatis morbo fiat, quandoquidem,

Seneca in Oedip.

——— *Prima languescit senum*
Memoria, longo lassa sublabens situ:

sive id contingat vitio linguæ, ob ætatem fatiscentem minus jam volubilis, ac fuerat quondam. Non ita comparatum cum Dhonano erat: qui exterorum sermone, quæcunque res incidisset, de ea ut venuste, ita expedite, quamdiu vita mansit, disserere poterat ac solebat. Idem in hoc secessu, nunc hujus, nunc illius gentis

gentis oratione capiebatur: eaque etiam epistolas exarabat ad amicos alio atq; alio cœlo dispersos: quod ipsum ad homines eruditos Latine faciebat elegantissime. Sæpe enim per literas colloquebatur cum ijs, ut ita affectum melius recoleret, ac singularem amoris constantiam, etiam ingravescente hac ætate, testaretur. Nam nunquam ei placuere, qui multas instituunt amicitias; sed mox saturati alias quærunt, virgunculis illis similes, quæ in pratis alium post alium florem decerpunt, semperque arridentibus novis, negligunt priores. Multum etiam Dhonanus cum amicis mortuis versabatur: quippe se in bibliothecam abdebat, quam Karwindæ domi suæ instruxerat non contemnendam. Ibi Latinus, Græcus, Gallus, Italus, Hispanus, Anglus, Polonus, Germanus, suas etiam alij delicias reperissent. Hic, quæ olim cum molestia in juventute didicerat, lætus cum fructu ruminabat; suoque exemplo fidem faciebat dicto Democriti, qui adolescentem conspicatus graviter libris deditum, *Euge*, inquiebat, *fili, optimum condis obsonium senectuti.* Et quid profecto dulcius, quam veterum studiorum, atque adeo laboris omnis cum virtute transacti, animo tranquillo recordari? Sed utcumque Fabianum meminisse horum omnium juvaret: major tamen alia ei erat, ôc quasi palmaria voluptas. Quam ille universa quidem vita jam à puero magnam perceperat; maximam vero ætate jam exacta capiebat; partim compellando Deum, partim loquentem Deum audiendo: illud precibus consequebatur, hoc sacra volumina versando. Nihil enim aliud est oratio nostra, ut præclare Hipponensis ille antistes aiebat, nisi locutio ad Deum. Eoque ut, legentibus nobis sacras literas, Deus loquitur nobiscum: ita orantes Deum, eundem alloquimur. Præclara hæc cogitatio ei obversabatur assidue: tantoque religiosius in oratorium suum se recipiebat, non illud modo, quod parietum latebris concluditur; sed longe augustius pectoris sacellum, in quo Spiritus Sanctus hoc ipsum divini cultus peragere opus solet. Quod ingressus, ut facilius precibus, ceu clavi, Dei thesauros aperiret, carnis propriæ fores occludebat. Atque ut olim sacerdotes procul esse jubebant profanum vulgus: ita ille segregabat à se oscitantiam, languorem, dubitationem. Attendebat sedulo, quid Deo præsente loqueretur: nec sua modo ei, sed etiam salutem, & laborantis patriæ, & ubique terrarum militantis Ecclesiæ, commendabat. Interea cœlestis gratia in corde penitissimo varios excitabat motus: præcipue dolorem, ob delicta; amorem Dei, ob tot beneficia; contemtum mundi, in tanta ejus vanitate: patientiam quoque in adversis, animum gratum in secundis, cœlestis denique patriæ desiderium, ac consequendæ ejus fiduciam. Precationes hasce etiam literis commisit. Vocabat ipse Suspiria, inque morbo, atque adeo extremis ipsis, etiam prælegi jussit, ut ad ultimum usque spiritum eas meditaretur. Cumque supplicibus hisce postulatis sociabat quoque gratiarum actiones; quas & ipsas animo maxime devoto promebat, ita uti eas manu sua consignatas reliquit. Gratias quippe agebat miseratori Deo, quod ejusmodi, ut familiæ, ita pietatis parentibus nasci dedisset: quod corpus tribuisset salubre ac firmum: quod animum esset largitus divinarum humanarumque rerum capacem. Singula sui membra, si singulæ essent linguæ, non satis fore aiebat, ad percensenda erga se divinæ gratiæ munera. Agnoscebat etiam eximium esse Dei beneficium, quod ijs esset versatus locis, quibus sanam de Deo doctrinam, verumque ejus cultum didicisset. In felicitatis etiam parte ponebat, quod ani-

mum

Maximus serm. 32.

Virg. 1. Æn.

Augustin. in Psalm. lxxxv.

Chrysostom. lib. 1. de oran. Deo.

mum suum liberalibus studijs excoli contigisset: quod etiam notitia sibi ac familiaritas intercessisset cum tot præclaris viris Italiæ, Galliæ, Belgicæ, Angliæ, Helvetiæ, Daniæ, Poloniæ, ac partis Moscoviæ: quorum alij armis, alij doctrina, magnum sibi nominis decus parassent. Laudi etiam summæ, ac ornamento sibi ducebat, quod in notitiam venisset Cæsarum duorum, Maximiliani & Rudolphi, quodque innotuisset tot regibus, Henrico Borbonio Galliæ, Friderico secundo Daniæ, Elisabethæ reginæ Angliæ, tribus Poloniæ regibus Sigismundo Augusto, Stephano Bathorio, Sigismundo tertio hodieque superstiti: ac denique Jacobo, magno magnæ Britanniæ monarchæ, qui & per literas cum illo colloqui non gravabatur: uti nec Sigismundus Rex Poloniæ: quorum autographa in bibliotheca Morungana sedulò adservantur. Prædicabat adhæc beneficia erga se tot maximorum Principum, item amicitias plurimorum genere atque dignitate æqualium. Referebat inter argumenta summæ prosperitatis suæ, quod adversarios suos, præcipue Gallicanæ expeditionis, atque aliarum laudum obtrectatores, veritate vindice, innocentia teste, applausu maximorum hominum superasset. Neque hæc in ore fuere nata, sed ex corde imo profecta: uti etiam suspiria faciebant fidem. Præterea, quo devotum Deo animum vehementius excitaret, ad harmoniam illam, qua Claudius Gaudimelus odas Davidis concinnavit, nunc Gallicam Maroti Bezæque paraphrasin, nunc Teutonicam Lobwasseri, modulari gaudebat: quod antea quoque, etiam inter medios armorum strepitus, facere consuerat. Hæc illa est solidæ pietatis indoles, quæ suum ubique agit sabbathum, nulloque non loco pectus pro Ecclesia sollicitum habet. Sancto huic exercitio Fabianus præmittebat subinde velut promulsidem, semperque quasi opiparum condimentum subjungebat, lectionem S. Scripturæ: cujus sensum, divina inspiratione adjutus, conferendo loca similia accurate rimabatur. Adhibebat una sanioris mentis interpretes: alios etiam præstantium Theologorum libellos assidue volvebat. Quo studio usque adeo locupletaverat capacissimum illud ingenium suum, ut non modo prudentissime dissereret de omnibus ijs, quæ vel ad capita fidei, vel ad vitam ac mores pertinerent: sed arduas quasque religionis controversias enodare dilucide sapienterque posset. Quanquam hoc solitariæ vitæ, & senectutis studio non tam disputationibus vacabat, quam ijs legendis, & meditandis, quæ incentivum aliquod adderent ad virtutes Christiano homine dignas. Atque hoc nomine in pretio illi erat, quem de beata morte libellum Germanico sermone in lucem protulit Tossanus. Cui sociabat scripta Melanchthonis ac Calvini; aliorum item lucubrationes, uti Joannis Arnisæi: quibus impense delectabatur, propterea quod feliciter viam ducerent ad veram pietatem & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum. Abrahami etiam Sculteti labores, & quæ publica sibi, & nepotibus, nuncupatione dicata forent, quæque alia probæ ejusce modi monetæ haberet, ea & in manus sumebat sæpe, & occasione oblata magnopere extollebat; nec laus ea magis ex amore, quam judicio proficiscebatur: quippe qui illis signata paulatim in succum & sanguinem convertisset. Quemadmodum vero in tempestate gubernator dignoscitur, in acie probatur miles; in foro aut suggestu palam fit, quid in umbra inter privatos quisque parietes didicerit: ita Dhonanus ostendebat, quousque progressus esset exercitijs pietatis, cum sors sæva grassaretur, aut quoties periclitaretur valetudo. Quam sæpe in senectute adversam

Danielis Tossani Vade mecum.

habuit,

habuit, cum alijs, tum podagræ & calculi doloribus, oppido quam acribus ac gravibus: quod morbi genus militiam secutis pene sollenne ac proprium esse comperimus. Ita videlicet Deo visum erat præparare eum sensim ad ultimum illum vitæ actum. Quem priusquam exponam, aliquid dicendum de eo, in quo uno, vel providentia Dhonani, vel felicitas, requiri posse videatur. Neque enim prolem in spem generis propagavit: ac nec persuaderi unquam potuit, ut ullam in matrimonium duceret. Ego vero, quod fortasse vitio alius verteret, laudi potius dandum puto. Profecto enim cœlo ille à nobis adscribi meretur, cui beato adeo esse licet, ut edomitis libidinum furijs triumphum agat cœlibatus. Imo inter omnia Christianorum certamina, quanto duriora sunt prælia castitatis, in quibus continua esse pugna solet, tanto pulchrior lætiorque victoria duci debet. Atque id cum in omni vitæ genere: tum præcipue in vita tamaulica, quam militari, verissimum est: quippe quarum utraque tot undique illecebris abundet, ut difficile admodum sit, satis vel oculis cautum, vel castum sese animo præstare. Quantopere igitur prædicare convenit Dhonanum: qui talem se utrobique gessit, quales honestas esse matronas oportere, ajebat Livia. Clarissima hæc Augusti conjux, cum forte ei obviam fierent nonnulli, qui nudato omni corpore ad supplicium raperentur; tale spectaculum aiebat perinde esse pudicæ feminæ, ac si statuas conspiceret. Nimirum ita judicabat, ubi pudor ac verecundia regnant, ibi animum hominis rerum impudicarum conspectu nequaquam ad pravas cogitationes abripi. Similiter animatus erat Dhonanus. Qui cum vivendum sibi cerneret in fece populi, unde occurrerent quandoque proritamenta inverecundiæ; ille vel ex Democriti consilio, tempestive claudebat oculos, fenestras corporis, per quas mortem ipsam ascendere Propheta monuit: vel si non liceret vultum habere aversum, mentem tamen ita obfirmarat, ut illecebræ istæ minime animum labefactârent ac dejicerent de statu honestatis. Mihi vero in hunc ejus cœlibatum propius intuenti causas habuisse graves videtur, ob quas à vita hac socia, quam cæteroquin in nullo damnare mortalium, imo maximopere commendare solebat, ipse foret alienior. Siquidem uni quasi glebæ affixis conducibile est conjugium, quales necessariam domi familiæ operam dare possunt. At dispar eorum ratio est, qui more corporum cœlestium, crebro mutant stationem: quoniam hi propria negligere, uxoris etiam amplexui, qui quodammodo est anima & vita conjugij, subducere se necesse habent. Atqui Fabiano optima vitæ pars, ac soboli procreandæ aptissima, partim peregrinationibus, legationibus partim, ijsque & multis & diuturnis, effluxerat. Plurimum etiam sibi vindicarant assidua Principum negotia. Adhæc inter arma nunc menses, nunc annos totos consumserat: certamque interea vix usquam sortitus erat sedem. Senio vero jam proximus, vitæque paullo tranquilliori deditus, matrimonio abstinebat, quod non modo ætas illa aliquanto sit tardior, & iniquior proli procreandæ; sed utcumque etiam liberis augeatur, tamen diu superesse nequeat educationi; in qua plus momenti, quam generatione ipsa, situm est. Hunc vero naturæ qualemcumque defectum, beneficio legis supplere voluit, adoptando filios septem, quos Achatius, frater primogenitus, jam grandiores reliquerat. Nec potest sane teneriori amore pater complecti ex se natos, quam patruus hic suos amabat adoptivos: sive bene vivendi adminiculis, sive monitis, alijsve officijs paterni affectus, hoc totum metiamur.

August. in serm. sup. Matth.

Dion lib. 58.

Atque

Atque vicissim hi tanto affectu dignos se præstabant. Nam ad nutum ac voluntatem ejus totos se componebant, curis eum levabant præsentes; magna etiam solatia atque oblectamenta absentes adferebant. Quid etiam recreare eum magis ac reficere potuisset, quam ubi tantum Dei favorem erga fratris, imo suos jam filios, quotidie videret? Ingenium nulli non eorum obtigerat acutum atque elegans, & rerum omnium capax: judicium illis acre ac circumspectum: memoria firma. Ad ista coeli dona accesserat, quod universi non segni otio, sed pace belloque pariter, gerundæ nati forent Reipublicæ; imo eam ad rem subsidia omnia comparassent: quippe qui diu multumque egissent in regionibus exteris; qui exoticarum sibi linguarum complurium notitiam peperissent exactam; quique in nullo non liberalis doctrinæ genere animum penitus imbuissent. Hisce dotibus magnum ornamentum ac decus additum est à summa corporis dignitate. Utpote quibus valetudo esset firma, color vividus, membra concinna, nec uspiam mendosa. Verum enimvero cuncta hæc albis, ut dici solet, quadrigis prævertit, quod ijdem aureo sociassent vinculo, tum pietatem, saniorem que de Deo doctrinam, tum vitæ gravitatem, & mores supra quam dici potest amabiles. Quantæ hæc omnia voluptati fuisse patruo credemus! Præsertim postquam singulos eorum pro meritis præclaris ad summa dignitatum fastigia vidit evectos? Nobilis ille Thebanorum Imperator Epaminondas gratulabatur sibi præ cunctis, quæ in vita dulcia contigissent, quod parentes gloriæ suæ spectatores habuisset. Gratulabatur & sibi Fabianus, quod fratris filios non spectatores solum nactus esset, verum imitatores quoque virtutis suæ; nec virtutis tantum æmulos, sed honorum etiam atque auctoritatis, quæ Virtutis filia merito perhibetur. Ac tanto magis ei circa cor gliscebat voluptas, quanto magis animo atque oculis singulos ex hoc numero percurreret. Primum in Frederico, natu omnium maximo, non pauca se offerebant virtutis eximia argumenta. Ut qui legatus fuisset sæpius ad Poloniæ Regem: qui summum in patria magistratum (vocant Curiæ Provincialis & Senatus Principem) cum laude maxima gessisset: qui pari quoque felicitate, difficillimum investituræ Poloniæ negotium confecisset. Cum enim anno MDCXI. Joanni Sigismundo, Brandeburgico Electori, à Rege Poloniæ Sigismundo feudum Ducatus Prussiæ, (misso tum ad negotium illud conficiendum Abrahamo Dhonano, Friderici fratre) collatum fuisset: Fredericus hic postea anno MDCXXII. pro Joannis Sigismundi filio Georgio Wilhelmo, eandem investituram in Comitijs regni Poloniæ magno quidem labore, at nec minori gloria obtinuit. Proximus natu erat Henricus: sed voluptas ex eo percepta, diuturna non fuit. Nam cum Italiam ac Germaniam maximo cum fructu peragrasset, ac spei jam multum in eo quoque poneretur, insigni suorum dolore decessit Heidelbergæ, anno ætatis duodetrigesimo. Sed ut obitus ejus dolori diu patruo fuit: ita solatio ac voluptati ei semper erat, quod qui Henricum sequebatur cognominis sibi Fabianus experientia rei militaris tantopere inclaruisset: ut qui in Hungaricis castris contra Turcas cohortem lectissimam duxisset, inque expugnatione Albæ Regalis inter primos superasset murum: qui etiam in Belgica adversus Hispanos, sub Principe Mauritio Auriaco, equitum ductor, in capienda urbe Gravia, præclaram fortitudinis laudem retulisset: præterea pacis artibus insignis in suprema patriæ curia Principem inter Senatores locum obtineret: quique Brandeburgi,

Plutarch. in vit.

Acta Comit. Regni.

deburgi, quæ præfecturarum in Prussia omnium est præcipua, summus audiret præfectus: denique qui legationibus præclare etiam functus foret ad Regem atque Rempublicam Poloniæ, ac postmodo Succiæ, atque opera semper strenue navata tantopere sibi amore junxisset Electores Brandeburgicos. Summa etiam lætitia perfundebatur Fabianus, quoties oculos convertisset in Abrahamum, valde acceptum caput Mauritio Auriaco, Principi fortissimo; uti & Guilhelmo Nassovio, Frisiæ gubernatori, alijsque heroibus. Et sane multa erant, quæ eum magnopere ijs commendarent. Vir erat scientia rei militaris, universæ Matheseos, cum primis Architectonicæ peritia, Historiarum quoque, & Politicæ cognitione, nemini, cujuscumque ordinis, secundus. Atque idem in electionibus Cæsarum, in comitijs Imperij, alijsque negotijs ad Reges Principesque Legatus, nec non militum, tum ad Juliacum, tum in Silesia tribunus, gloriam longe maximam reportarat. Juvabat quoque Fabianum mirum in modum, cum utrumque latus clauderent præsentes; vel, absentibus etiam, medium se animo conciperet, inter perillustre fratrum par Achatium & Christophorum, utrumque Friderici Palatini, & in ditione ejus patria, & in regno Bohemiæ, ab interioribus consilijs. Nam si ex his Achatium respiceret, summa delectatione afficiebatur, quoties animo obversaretur, quanta cum laude quondam tum præfectus fuisset Walesassensis, tum augustissimi Friderici studiorum & morum Ephorus, & Consiliarius intimus. Exosculabatur ingenium candidum ac mite: amabat orationem prudentem ac disertam: mirabatur illam in rebus expediendis seu dextram gravitatem, seu gravem dexteritatem; quorum omnium egregia edidit documenta in legationibus ad Matthiam Bohemiæ Regem, ad Regem Angliæ, Daniæque, item ad Principes alios. Nec graves minus causæ erant, cur Christophorum in oculis gestaret. Eodem quippe hic apud Fridericum, ac Achatius, loco erat. Philosophiæ erat callentissimus, nec minus scientiæ militaris. Galliam Belgicam utramque accesserat non semel, quater Britanniam, Galliam octies, ad Reges Principesque, qua Germanos, qua externos, fuerat Legatus. Apud Maximilianum Archiducem, patri cognominem, Cæsaris filium, Cæsaris fratrem, inque Romano Imperio alios, sic Germanice perorarat, ut majore eloquentia, vel gravitate, vel studio, potuerit nemo: nec minori ingenij flumine, vel dicendi vi, idem Gallice fecerat apud Henricum IV. & Ludovicum XIII. Galliæ Reges: parique orationis facultate idem Italice præstiterat apud Venetorum Ducem: denique apud Reges Principesque Magnæ Britanniæ, Hungariæ, alios, Latino sermone disertissimus & fuerat, & habitus erat. In voluptate tanta, quam ex præclaris adeo fratris liberis caperet Fabianus, illud ei extrema senectute haud exiguum vulnus inflixit, quod ex ijs septimum, septem ante obitum mensibus, lugere cogebatur. Theodericus is fuit, qui prope Renoviccium in Bohemia pulchre functus officio fortissimi Ducis, in ipsa pugna trajectus sclopeto, anno ætatis suæ quadragesimo, vivendi finem fecit, atque omnibus pertriste sui desiderium reliquit. In cujus si gesta diffundere me vellem, spirantia masculæ virtutis documenta longa serie referrem. Sed vitam ejus delibare, fastigiaque rerum attingere, nunc contentus ero. Puer literas didicit, quantum sufficeret viro, non scholis, sed Reipub. victuro, & ipsi adeo, ut sic dixerim, Bellonæ se suaque consecraturo: ut est in diverso hominum genere

Meisser. in delit. ord. Equest.

Horat. *Hic satus ad pacem, hic castrensibus utilis armis.*

Eurip. Οὐ γὰρ αὐτὸς πάντ' ἐπίστασθαι βροτῶν
Πέφυκεν, ἄλλῳ δ' ἄλλο πρόσκειται γέρας.

Ut cuncta norit, nemini mortalium
Datum est: at alia dote plus alius valet.

Utinam vero ad illustri genere editos nunquam potestas, ac jus imperij deferretur; nisi militiæ jura, ac rationem arma tractandi, prius didicissent. Nunc quasi præclare nasci sufficeret, plurimum illos, qui hoc solo Dei munere gaudent, summi etiam manent honores. Atqui eos, à quibus cæterorum vita & incolumitas dependet, non pacis tantum tempore, sed etiam cum belli insonuit tempestas, pernosse conveniebat modum tuendæ publicæ salutis. Quem quomodo sciant, qui inter muliercularum amplexus, nutricum suavia, in ipso quasi gremio Veneris educantur? Quippe à pueris delicijs assueti, ac postea turpi tantum voluptate capti, malunt, ut

Ovid. epist. Hel. —— *Bella gerant alij:*

ipsi Phrygiæ, non Phryges: non viri Principes, sed fœminæ barbatæ: imò minus quam fœminæ pleræque: quia non ita male agitur cum rebus humanis, ut non omni ætate ex sequiori sexu, obducere talibus aliquam possis, quæ istis, quos sane Venereos heroas nuncupemus, non fortitudine antistet. Ut adversus ejusmodi occentare liceat illud veteris Poetæ:

Enn. apud Cic. in Offic. *Vos etenim juvenes animos geritis muliebres,*
Illa virago viri.

Ab horum moribus per omnem vitam mirifice abhorruit Theodericus. Itaque ad modum veteris Germanorum disciplinæ, militiæ se dedit, omniaque stipendia complens, per omnes gradus pari animi præsentia, ac solertia, ad summa est fastigia enixus. Ac primo quidem, quasi ad prævium fortitudinis exercitium, in aulam missus Principum Anhaltinorum, Bernhardum Principem in Hungariam contra Turcarum castra comitabatur. Quo tempore arx Wacia intra Novigradum copijs Cæsarianis est occupata; Agria vero, propugnaculum superioris Hungariæ fortissimum, episcopali sede nobile, Mahumeti deditum fuit. (ɔb Iɔ xcvi.) Ac Princeps quidem magnanimus hac ipsa in expeditione fatis concessit. Theodericus vero etiam sequenti anno obsidionem Budensem vidit: imo tyrocinium in eadem, etsi peradolescens, haud pudendum deposuit. Nec longe post ad Belgas militatum abijt; obsidioni Rotzij, Cliviæ oppidi, interfuit; ea tempestate, qua Franciscus Mendoza, Aragoniæ Admiralius, gentilitio concitus fastu, ne Romano quidem imperio parcens, Westphaliam vexabat crudeliter, inque hibernis apud Clivienses, magno eorum, nec facile obliterando malo, exercitum suum collocabat. Sed enim Theoderico perjucundum postea spectaculum fuit,

fuit, eum, qui insolenter adeo se jactarat, fugatum, castris exutum, atque adeo captivum sisti Mauritio Nassovio, Principi Arausionensium fortissimo. Quo MDCV. sub heroe Dhonanus in juventute decennium integrum, & quod excurrebat, meruit: longe profecto felicissimus, cui Imperator obtigisset, in quo, miraculi instar, virtus militaris signis adeo illustribus se extulisset. Nimirum exoptare quidem erat prudentis; sed fortunati fuit, eum consequi ducem, ad cujus normam fingere omnes actiones suas imitando posset. Sub hujus etiam ductu prælio ad Mulheimium interfuit: idque magnis animis, ut vel hoc argumento erit, quod signiferi munus obiens, ne tum quidem deseruerit stationem, cum se jam desertum à fortuna videret: quippe in facie sclopeti ictu sauciatus, equo etiam, qui veheret, vulnerato. Strenue item signum in hostem intulit prope Santenium, plenus ejus cogitationis, ut, quantum in se foret, Adolphi Nassovij, herois imperterriti, ulcisceretur mortem. Hinc quietiora aliquanto tempora eum sibi vindicarunt: nec illa tamen admodum diuturna. Triennio enim *Gerb. in Chron.* post in obsidione Juliacensi sub Electore Brandeburgico turmam equitum duxit. Quod bellum Theoderico omnino visum est memorabile, non modo copiarum splendore, & miro actorum cuniculorum artificio; sed etiam quod toto illo tempore, non cœli injuria, non morborum contages, non penuria annonæ, afflixerit obsidentes. Quibus & hoc accessit, quod, utcumque diversæ gentes, Galli, Angli, Scoti, Belgæ, Germani, atque alij, sub uno Imperatore convenissent: nulla tamen in milite tam vario coorta unquam sint diffidia, nullæ abalienationes aut contentiones inter diversarum gentium Duces. Theodericus vero jam multis exercitatus casibus, magis magisque non umbratili, sed solidæ litabat gloriæ, qua absens etiam per ora hominum volitabat; futurumque erat, ut mortuus etiam in præstantissimi cujusque animo viveret. Itaque, quo tempore Condæus, Galliæ Princeps, difficili sane bello implicaretur, atque alij etjam procerum assererent patriæ libertatem: Bernardus, Witgenstenij Comes, Legato usus Theoderico, equites auxiliares ex Germanis ducebat. Sed cum in MDCXIV. morbum Comes incidisset, qui & lecto plane affixit, pro eo Dhonanus quadringentos equites per universam Galliam, perque media hostium agmina, & duxit salvos, & incolumes reduxit. Nec salutem solum suis, sed exitium etiam hostibus attulit. Imprimis prælio, quod cum Marchione Renellio commisit. Nam Gallorum legionem obviam factam, ac copijs Witgenstenij dira minitantem, non modo fortiter vicit, sed etiam delevit; eaque victoria militibus in Galliam patefecit viam. Hac pugna, cui non interfuit modo, sed etiam præfuit Dhonanus, quasi nova virtutis face accensa, penitius in Honoris templum penetravit, ac trophæum Gloriæ luculentius fixit, quàm ante. Itaque, postquam Witgenstenius oppetijsset mortem, præ cæteris à Condæo Principe, magno cum favore atque applausu exercitus, in locum defuncti est surrogatus. Dhonanus vero Legatum sibi atque optionem allegit Lippæ Comitem, juvenem sanguinis, an animi generosioris, haud facile dixerim. In hoc supremo munere ita se gessit Theodericus, ut si Roma florente vixisset, triumphali corona & statua fuerit ornandus. Quod si exitum vitæ imprimis spectare oporteat, quantum veræ gloriæ Theodericus meruit, non eo solum, quod fortiter pugnarit, usque dum vultum hostis sui petens, pene in conspectu Imperatoris, intimo gutture tenus læsus, occubuit: sed etiam, quod antea sese, ut Christianum militem decebat,

cebat, adeo pie ad mortem præpararit. Qui à cane rabido morsi sunt, non modo rabidi fiunt ipsi, verum alios etiam in furorem rapiunt. Perinde cum animorum contagio comparatum est; in militia maxime, ubi non multa tantum

Ovid. *—— Corporibus transitione nocent :*

sed ad penitissima quoque mentis, serpit pestilens morum malorum spiritus. At non corruptela hæc penetravit ad Theodericum : vere beatum, ex Phophetæ regij præscripto. Nec enim illum

Psal. 1. v. 2.

—— de tramite recto
Jmpia sacrilegæ flexit contagio turbæ :
Sed vitæ rimatus iter melioris, & alta
Mente Dei leges noctesque diesque revolvit.

Nempe exteriori quidem vita cum severitate vultus miscuerat comitatem sermonis, (quæ & relucebat in sermone exotico, Latino, Hispanico, Polonico, Gallico) verum interiore animo inter medios armorum strepitus clamoresque, pietatem & religionem verbis, gestibus, operibus, præclare tuebatur. Morte vero terribilium omnium, ut aiunt, maxime terribili Theodericum haut exterritum fuisse, apertissimis indicijs constat. Imo inde etiam erat, quod inter milites rubro, candido, aliove lætiori colore gaudentes, ille atra usurpare soleat ornamenta, etiam vexilla ac balteum. In ipso bello Bohemico, ubi fortiter pugnans occubuit, nigro utebatur signo, in quo laureæ pictæ hæ voces binæ lingua forent Celtica adscriptæ: *O Meurto.* Innuebat autem, aut laureæ coronam sibi acquirendam, aut morte occumbendum. Nec spes eum sua frustrata fuit: quæ utrumque implevit. Nam & hosti intrepide occurrens lauream laudis adeptus est, & mortem gloriosam, quam appetijt, etjam oppetijt. Singularis quoque pietas ejus, & quàm propterea carus fuerit Deo, argumento hoc memorabili eluxit. Binis ante obitum mensibus, corpore plane animoque sospes, mortem non cogitabat tantum, sed etiam prædicebat. Crebris enim sermonibus, quos cum Christophoro fratre, atque alijs habuit, aperte illud ac minime hæsitabundus dictitabat, magni aliquid impendere, quod eventum suum pridie Kal. Novembris sortiretur. Sibi vero deliberatum constitutumque esse, ad illud tempus militiæ pessimis moribus imbutæ valedicere. Valedixit vir animi heroici eadem mensis die, qua liquido expresserat, manifesto numinis instinctu, ut solent piæ mentes : quæ ad præsagiendum tanto sunt aptiores, quanto sunt propiores metæ. Nempe decurso quasi vitæ spacio animus, quem cœlitus accepimus, terrenas sordes exosus, atque ad originem sui anhelans, perfundi incipit nova luce cœlesti, cujus claritudine tenebræ, quæ obsidere nos solent, magis & magis dispelluntur. Ac Theodericus quidem superatis humanæ vitæ miserijs nunc triumphum agit in cœlis. Nos quoque ab eo, quasi à diverticulo, revertamur tandem ad patruum hujus Fabianum : cui maximam voluptatem attulisse diximus, primum quidem quod fatris sui filij calcarent strenue virtutis viam, quam ipse hortando atque exemplo commonstrasset : deinde autem, quod nemo non eorum, cum seni numero forent, pro meritis summis, honoribus

quoque

quoque summis floreret. Antiquis illud annalibus proditum est, cum pater aliquando filios duos ludis Olympicis coronari cerneret; populoque flores conjiciente, ipse inter victores procederet medius; adeo honorifico hoc spectaculo permotum fuisse optimum senem, ut in ipso liberorum amplexu, præ diffusa lætitia expirarit. Hoc illi inter binos duntaxat contigit, atque in ejusmodi victoriæ genere, ubi non tam animi virtus, quàm corporis athletica constitutio, atque agilitas palmam obtineret. At quanto justius Fabiani gaudium fuit, qui sex hosce, doctrina, sapientia, auctoritate, quæ longe omne corporis robur exsuperant, tot lemniscatis ornatos palmis conspexit: neque id in breve tempus, quandoquidem, quod miraculi instar est, è tam multis degeneravit nemo: imò universi conjunctis studijs, quasi mutua fatorum & virtutum conspiratione, nomina sua æternis meritorum tabulis ad Memoriæ aram suspenderunt. Quod si quis inficiari ausit, raro hoc in vita humana evenire: illum ego vel gnaviter impudentem dixerim, vel certe in ijs, quæ vitam hanc spectant, hospitem, planeque peregrinum. Quis enim non quotidie experitur, quam insolens sit, ut fratres terni, imo duo, atque adeo vel filius unicus, eximiæ virtutis parentibus satus, Honestatis & ipse grassetur via? non divertat ad laxam Voluptatis semitam? non ad Suburram, locaque Vacunæ, & Murciæ dicata? Veterum monumenta Romanorum ac Græcorum si replicare visum sit; ac pensiculatius paullò examinare, quam pauci ex una eademque familia supra cæteros mortales, vel eruditione clari, vel virtute conspicui prodierint: unum comperiemus Publicolam, unum & Camillum, & Fabritium, & Papyrium, & Marium, & Lucullum, & Cæsarem. Unus quoque occurrit Lycurgus, unus Solon, Themistocles, Aristides, Epaminondas, Thrasybulus, Agesilaus, Phocion unus: itidem unus Virgilius, Horatiusque: unus Varro, Cicero, Sallustius, Livius, Tacitus unus. Postquam vero duos Catones, Decios duos, tres Metellos, Fabios, Scipiones, tres quoque Curios continua serie oratores seculum olim dedit, ad prodigiosum magis, quàm consuetum naturæ morem, referri hoc cœpit. Quid igitur existimassent ejusce tempestatis homines, si sex fratrum parem virtutem & gloriam comperissent? Exurgam altius, meque ipsum, & Rempublicam, in hoc solatium erigam, ut augurer, ipsos quoque Dhonanos fratres eximiam de se prolem, quæque præclare in patrias, & patrui avique virtutes eat, daturos esse. Fridericus sane, & Fabianus, & Abrahamus, jamdudum terris ostendunt lætissima connubij ac tantæ spei pignora, eaque prognata heroinis, quibus par familiæ decor, par pro sexu suo esset virtus. Nec frustratus est Christopherus hanc de se expectationem. Qui fœcundo sibi thalamo junxit magnum sui sexus ornamentum, Ursulam, heroinam undecumque ornatissimam, vivum exemplar patris generosissimi Joannis Alberti, Solmensis Comitis, in quo sanctissima pietas, cum vitæ integritate atque prudentia inter se certant. Ex præclara adeo radice quid nisi eximios nobis polliceamur fructus? Quippe Solmensis familia antiquitatis laude ad nubes usque caput extulit: ut quæ jam ante annos cccc. in Henrico, celebri cordatoque heroe, amœnissime floruerit; ex cujus satu, sed longa propagine, nostra tempestate xxx. annorum spatio, Georgius Ebertus, duo Philippi, Ebertus, Wilhelmus, Otto, Fridericus, Albertus Otto, Reinhardus, Henricus Wilhelmus, Joannes Georgius, Joannes Albertus, alij sub Cæsaribus, Regibus, Principibus, summa militiæ imperia, pari fortitu-

dine ac felicitate gesserint. Imo hodieque eadem familia propinquitate attingit Principes, Electores, Reges. Scientiam enim neminis fugit, quinque heroinas Solmenses temporibus nostris, paucorum annorum decursu, nupsisse totidem illustrissimis Romani Imperij Principibus: quod decus equidem nescio, an seculo hoc alteri Comitum familiæ obtigerit. Agnes quippe in matrimonio collocata est Mauritio, Hassiæ Landgravio: Dorothea Guilhelmo, Principi Palatino, ex prosapia Birckfeldensi: Sophia Joachimo Ernesto Onolbacensi, Marchioni Brandeburgico: Sibylla Augusto, Principi Anhaltino: omnes plurium liberorum matres adhuc superstites, Agnete excepta, matre Guilhelmi, Lantgravij Hassiæ. Sabinæ vero his nunc connubium accessit, cum Frederico, Marchione Badensi, ex prosapia Durlacensi. Quod si extra Germaniam imus, quantum etiam attulisse putemus ad splendorem ejusce domus lætum Ameliæ, heroinæ cordatissimæ, connubium cum illustrissimo Arausionensium Principe Frederico Henrico Nassovio? qui post fata magni parentis sui Guilhelmi, nec minoris fratris Mauritij, prudentissime & fortissime fœderatam tuetur Belgicam: ac cujus (ita auguror) liberis, & posteris, multa per secula libertatem eadem ac salutem suam debitura est. Sed ab inclyta Solmensi familia, in quam incideramus occasione conjugis Christophori Dhonani, iterum nostra se oratio ad Fabianum convertat. Cujus ad laudem æque, ac felicitatem, referimus, quod, quos carissimus frater ejus filios reliquisset, invidia etiam teste, magni & nunc sint, & posteris sint futuri. Ut quos fere omnes ex patrijs penatibus ipse eduxerit ad urbes, moresque exteros videndos: quorum etiam generosis ingenijs faces prætulerit, tum in Apollinis & Musarum, tum Martis ac *Bellonæ* studijs atque artibus: cujus denique salutaribus monitis ac consilijs honores, quos sustinent, sint consecuti: quorum singula ingenue ipsi confitentur, ac prædicare etiam non cessant. Nihil vero minus cogitandum, quam cœco erga eos amore ductum fuisse. Cum enim manum pene omnibus porrigeret auxiliarem: suos tamen, licet offerretur occasio, neque ad dignitates ipse evehebat, neque eo fine alijs commendatum ibat; nisi virtute ac meritis, honore sese dignissimos præstitissent. Nempe quid faciendum sibi foret, non suo unius, sed constanti bonorum omnium judicio metiebatur. Bonorum autem amorem hi facile sibi conciliabant præclaris animi dotibus. Quas ipsas ornabat dulcissima rerum concordia, & mirus amor fraternus. Siquidem, quod de Tuberonibus narrat Plutarchus, eos una in domo, eodem sub tecto, magno cum animorum consensu vixisse; id Dhonanis non minus convenit. Vixerunt enim quinque propemodum lustris unis in ædibus: quamvis domos complures in bonis communibus & indivisis possiderent. Ac quemadmodum Tuberones custodiebant aureum illud poculum, quod ex dono Paulli Æmilij unicum habebant: sic concordiam fraternam, velut omni auro potiorem thesaurum, in familia sua conservandam fratres Dhonani arbitrabantur. Neque dubitandum, quin, cum tantam in his animorum conjunctionem Fabianus quotidie videret; eo hilarius lubentiusque fortunatissimus senex, pertulerit labescentis ætatis fastidia, seque ad calcandum mortis iter accinxerit. Ad quam vitæ ejus catastrophen, & morbos pariter, quibus Deus ad meditationem mortis præparare homines solet, extremus jam noster sermo decurrit. Vixerat Dhonanus totos L. annos, valetudine commoda satis atque integra. Primum, quod ægritudine cum periculo

aliquo

aliquo conjuncta affectus fuit, in Italia contigit, partim Florentiæ, partim Patavij: ubi Hieronymi Capivaccij, celeberrimi ac præstantissimi medici opera, pristinæ est sanitati restitutus. Præterea in Gallica eum expeditione lues invasit pestilens. Cum enim alienis malis vix aliter commoveretur, ac suis; præsertim eorum, quibus familiarius usus esset: impetrare ab animo non potuit, quo minus suos in morbo cubantes inviseret, nobiles, ignobiles, viliores etiam servulos & aurigas. Ut minime mirandum sit, si ex contagione ipse quoque virulentos halitus intra viscera attraxerit. Quæ res fecit, ut asperrima hyeme, cum ultro citroque commeandum esset, curru pone vexillum vehi cogeretur. Reliquum autem vitæ tempus produxit vita frugali & temperantia insigni. Aiebat enim, non temere Diogenem stomachari in eos solere, qui, cum luxuriose vitam degerent, nihilominus pro valetudine bona, sacra Dijs facerent. Quippe singulos quodammodo in se habere facultatem, abstinentia & sobrietate conservandi corporis valetudinem. Sed nullius tanta est ingenij vis, nulli illud corporis robur, ut evitare omnia valeat mala, quæ naturæ imbecillitas ac fragilitas secum trahit. Postquam igitur Fabiano quoque

——Felicior ætas
Terga dedit, tremuloque gradu venit ægra senectus:

jam infesti, tetri, atque caliginosi vapores petebant officinam cordis; utque crebra affligeretur palpitatione nobilissimum viscus efficiebant: jam in articulos pedum manuumque defluebat tenue serum; ex quo tristis podagræ sensus concitabatur: jam in renibus collectum sabulum lapidescebat; unde atroces calculi dolores cooriebantur. Atque isti ubi radices semel egerant, ex imo erui fundamento minime potuerunt. Postremo autem quadrimestri ferociores etiam reddebantur. Neque tamen existimandum, Dhonanum de morte demum cogitasse, postquam molesta esse cœpisset

——Tarda senectus,
Debilitans vires animi, mutansque vigorem: *Virgil. Æneid. 9.*

aut ubi morbi præcipites atque impetuosi irruere cœpissent,

——velut agmine facto. *1. Æneid.*

Quin vero tota ejus vita, quod Philosophiæ proprium esse aiebat Plato, nihil aliud, quam mortis meditatio fuit. Quæ propterea mortis contemtum animo ejus induxerat. Mature itaque in lubrica adhuc vitæ statione constitutus, ad Prophetæ monitum, de domo sua disposuit, ac priusquam morbus ingravesceret, testamentum condidit. *Esai. 38.* Eo hæredes ex asse nominavit fratris liberos: uti non modo dictabat amor; sed natura etiam, rectaque ratio flagitabat. Quamquam autem parili omnes affectu complecteretur: pridie tamen quam vita excederet, Christophoro, è fratris filijs natu minimo, quod clade Pragensi anni cIↄ Iↄcxx. majorem pene, quam ferendo foret, jacturam fecisset, liberalius aliquanto, ac cæteris, consulendum sibi codicillis putavit. Cumque prospiceret hunc

hunc in modum sanguine proximis: alterum tamen, quo præscripto religionis tenemur omnes, minime neglexit. Ex reliquis enim bonorum, quibus carere hæredes suos posse animadverterat, ita derivabat beneficentiam suam, ut inde partem haurirent famuli & asseclæ, ne minimo quidem ex domesticis atque familiaribus indonato abeunte: partem caperent invalidi senes, hominesque miserabiles in Nosocomijs, Xenodochijs, aut domi suæ paupertatem inutili pudore tegentes: partem denique cari auferrent consanguinei, propinqui, amici. In qua dispensatione ei, ex mente B. Ambrosij, quasi norma quædam & velut amussis erat, fides sincera, & providentia perspicax: dabatque operam sedulo, ut, quod B. Gregorius requirebat, charitas cum prudentia, prudentia cum charitate jungeretur. Quippe nisi in legando hac fuisset cautione usus, potuisset, opinor, idem ei objici, quod Diogenes cuidam sine judicio quidvis cuivis largienti: *Male sit tibi, qui Gratias, quæ virgines sunt, fecisti meretrices.* Vere enim prostituimus beneficia, non conferimus, nisi accipiant ij, qui vel egeant, vel opibus honeste uti sciant. Atque ut hic prudentia, ita in morbo fortitudo ejus eluxit: etiam cum pertinaces illi ex calculo dolores ac cruciatus indies invalescerent; imò vim omnem spirituum ac corporis magis & magis resolverent ac labefactarent. Hic opinor, mollicellus aliquis, ac suo quondam judicio beatulus, nunc deserturus quicquid carum habuerat, vix lacrymas tenuisset. Dhonani vero

Ambros. lib. 3. de Offic.

Gregor. par. 3. Past. admonit. 21.

——— patientia cunctos
Hos superat casus.

Sill. Ital. lib. 6.

Nempe in illis acerbissimis doloribus innitebatur divini numinis providentia, & paterna ejus misericordia. Animo quoque abversabatur dictum illud aureum, ex Stoa profectum: Dolor omnis levis est, si ferre possum; brevis est, si ferre non possum. Nec tum demum hæc discere coactus est: sed de cœlesti migratione, Deoque, æterno Spiritui, spiritum suum reddendo, à multis retro annis cogitationem crebro suscipere solitus erat. Atque hoc animo etiam olim in Gallijs balsamum ad pollincturam, & cadaveri involvendo linteum, pretio sibi compararat. Ergo ut recuperandæ valetudinis spes supererat exigua, vel potius nulla: vocavit ad se Danielem Spiessium, consulem Morungensem: cujus opera in re domestica, tum ipse usus fuerat diu, tum etiam fratres, ac horum liberi. Indicavit ei, ut recondita essent in cista balsamum, quod dixi, ac sindon: simul, quid ijs fieri velit, edocuit. Nam post obitum inungi jussit exanime corpus, ac linteo velari: at ne à pollinctoribus secaretur, interdixit. Atque hæc ille promere animo ita firmo, sermone adeo constante, ut prope dixerim mortem potius in timorem conjecturus videretur, quam ut eam ipse exhorresceret. Etiam addebat, gaudere se plurimum, quod brevi mors factura esset dolorum omnium finem. Ad cogitationem, vel mentionem mortis, nec tantillum moveri visus est. Nimirum hilari etiam vultu fatalem illum ictum excipere solent, qui ad eum se composuere jamdiu. Quanto autem magis videret, haut ita longam spem vitæ superesse, tanto ardentius ab rerum mundanarum cura cogitationes omnes ad Deum convertebat. Imò nihil jam vel adeo volupe erat, vel tanti ponderis, ut ultra adlubesceret, imò fastidio potius rerum caducarum ducebatur. Ut qui tantummodo meditaretur cœlestes illas lauticias, quarum

Epict.

quarum gustum animo præcipiebat. Nimirum mentem extra morbosum corpus raptam, jam stricturis suis irradiabat, non gratiæ modo, sed gloriæ quoque divinæ lumen: cujus fruitio quanta voluptate animos perfundat, nec lingua eloqui, nec cogitatione assequi possumus. Cæterum ita affecto Fabiano, superaque solum cogitanti, unum tamen, quod ad vitam hanc pertineret, jucunditatem & lætitiam attulit non exiguam, non multo ante diem, qua excessit. Is nuncius fuit, de administratione Ducatus Prussiæ autoritate Regis tandem commissa Serenissimo Electori Georgio Wilhelmo: cui quidem jure nullo denegari is honos poterat: verumtamen multorum & vota & studia longe alio tendebant. Itaque Electori, cum ipsius, tum publico nomine gratulabatur, quod non modo in ruborem dati essent ingrati patriæ cives, pacis turbatores, qui hactenus adversati essent Principi optimo: sed etiam, quod luculenta affulgeret spes, fore omnino, ut res Patriæ, Ecclesiæ, Principis, in melius deinceps verterent. Jamque vires quotidie ita collabi Fabiano, ut indicio ea res esset, extremam imminere diem, ad quam pijssimus vir tantopere anhelabat. Quare priusquam animæ illud, corporisque divortium fieret; liberorum fratris tres natu majores, Fridericum, Fabianum, Abrahamum, humanissime arcessit: venientes postridie Pentecostes lætus excipit: gratias ijs pro parendi istoc obsequio agit, blandeque alloquens, Hic, inquit, dies mihi natalis est: quem bis & septuagies divino indultu, hac corporis animique compage celebravi, hodie extremum perago. Vos vero coram adesse mihi volui, non tam ut dextras jungere nobis liceret invicem, gratasque in his terris, & postremas cum gaudio

——*audire & reddere voces:* *Virgil.*

quam ut mutuo etiam hoc nostro colloquio præludamus conversationi meliori longiorique, quæ in cœlis consequetur. Eo jamnunc præibo, sed lætissima vos fiducia præstolabor, eluctatos aliquando ex furiali hujus vitæ Oceano, ut ante divinæ majestatis thronum in sinu Christi Sospitatoris, in Angelorum contubernio, in societate Ecclesiæ triumphantis, in conspectu tot majorum nostrorum, non desituris unquam; neque remissuris delicijs una perfruamur. Accedebant amplexus mutui & arctissimi; addebantur oscula, quæ gemitus jam intercipiebant, jam ingeminabant: lacrymis denique ultro citroque obortis dubium reddebant singuli, utrum majori ab se molestia divellerentur, an cupidius exspectarent conjunctionem illam in cœlis futuram. Tandem abitum parant Fridericus & Fabianus, ut publicis comitijs, quæ Regiomonti agebantur, ex officio interessent: cum patruus, ductis ex imo pectore suspirijs: Ite, inquit, suavissimi nepotes. Deo vos, vestro publicoque bono, commendo. Nulla equidem visendi vos amplius in hoc terrarum orbe facultas dabitur: at dabitur in altero, melioríque mundo palatium amœnissimum; ubi congredi sine lassitudine, colloqui sine satietate, vivere sine tædio, tempore, modo, possimus. Præ illa vita hæc vita mors est, cujus me vere tædet: illam spiro, speroque: hoc uno lætus maxime, quod fiducia certissima, nec ulla dubitatione convulsa, vitam æternam animo jam degusto, eamque jam nunc aditurio. Postquam hi digressi, nulli, ut ante, patere ad se accessum voluit; nec quenquam sustinuit audire, qui de rebus hujus sæculi quicquam referret. Tunc nempe credibile est, veterem ho-

minem in toto corde domari, quando aliunde, ut pulcre Augustinus monet, minime aliud cogitatur. Unus, isque assiduus ei, propeque accubuus, præter clinicos, aderat præco verbi divini, qui, nunc sacris verbis, præire ægro, nunc ijs interfari. Quibus Dhonanus perinde ex pectore suo eliciebat preces, atque ex chalybis, silicisque attritu, micantes flammas resilire advertimus. Precationes antea à se compositas, de fonte sacri codicis haustas, ex legentis ore inscribebat cordi, & Suspiria sua suspirijs sibi applicabat. Usque adeo in oratione non deficiebat, quamdiu vitæ ullus superesset spiritus: quem ille pridie Nonas Junij extremum commendavit Deo, placideque adeo reddidit, ut somnum capienti similior videretur. Dhonanum vere jam undique felicem! imo nunquam futurum felicem, nisi ad hunc beatitatis portum vela remosque convertisset. In terris eum beare videbantur, prudentia, virtus, honor, potestas, divitiæ, deliciæ. Quanto nunc illa omnia sunt preciosiora in cœlis! In terris magnum erat, doctrina atque usu consecutum fuisse, quicquid prope in hominem cadere possit. Sed per nebulam sese offerebant universa. Cœlum omnia sine errore exhibet speculo purissimo juxta & amplissimo. In terris ad amorem Dei, & proximi dilectionem, ita consilia sua referebat, ut gratus Deo, gratus hominibus esset; ijs etiam, qui instituta ejus non undiquaque comprobarent. Sed deficiebat sæpe conatus in communi imbecillitate, quam longanimus Deus tolerare solet. In cœlis omnem omnis virtutis apicem tangit: quippe ubi Christi perfectio nostra sit; ex cujus plenitudine accipimus, quotquot jus filiorum consecuti sumus. In terris proxime assidebat magnatibus: crebro etiam Principibus, quandoque Regibus, vel etiam Cæsaribus. Sed illa dignitas erat desultoria. In cœlis, posteaquam vicit, dedit ei Christus assidere sibi in throno suo, quemadmodum ipse vicit, sedetque in throno Patris sui, Principis regum terræ; Regis regum, ac Domini dominantium. In terris potestatem exercebat non tantum territorio suo in subditos proprios: sed etiam in milites, vel cives illos, quos principalis ei commiserat auctoritas. Verum potestas illa etsi humano judicio videretur esse in multos, paucorum tamen erat mortalium, pauciorumque annorum, si cum novo hoc imperio conferatur. Illic enim constitutus est cum servo fideli super omnia bona cœlestis patrisfamilias: illic possidet paratum sibi regnum à constitutione mundi, quod seclis durabit innumerabilibus. In terris, etsi non Crœsi alicujus, luculentis tamen opibus affluebat: unde magnificus ei apparatus erat, & vitæ cultus cum elegantia ac splendore, uti genus ac fortunam decebat. Sed opes istæ varijs casibus obnoxiæ erant. In cœlis divitiæ illi sunt orbis universi auro longe potiores: quippe ubi Deus omnia sit in omnibus. In terris lætitiam afferebant fama bona, quæ longe lateque vagabatur, principum gratia, qua præ alijs florebat; consuetudo familiaris, quæ cum præstantissimis viris intercessit; filiorum fratris virtus, cui & honores summi deferebantur. Verum hisce cunctis tantum aloes admissum erat, quantum mellis: nimirum

Augustin. in Psal. 118. — *ejo Io cxxi.* — *Joan. 1.* — *Apocal. 3.* — *Matth. 24.* — *1. Corinth. 15.*

——— prospera tanti,
Ut rebus lætis par sit fortuna malorum.

Juvenal. Sat. 10.

Esai. 46. In cœlis autem Dhonanus ejusmodi perfunditur gaudio, quale nec conspexit ullus, nec fando accepit, nec capacissima etiam mens comprehendit. Si locum

quæramus,

quæramus, altissimus est, tutissimus est. Nullum enim malum accedere potest, *1. Corinth. 2.*
nec flagellum appropinquare tam securo tabernaculo, cujus portarum seras ipse Sionis dominus corroboravit. Hæc sola sunt, quæ hominem post obitum vere reddunt beatum: non exequiarum luxus pompaticus: non si ostendantur *Psal. 91.*
picti vultus

Majorum, & stantes in curribus Aemiliani: *Juvenal, Sat. 8.*

non Mausolea insani sumtus. Cujus generis omnia Dhonanus, cum superstes de funere statueret, penitus refugit. Atque idem nec epigramma Campana dignum superbia, uti Nævius olim, sepulchro voluit insculpi: sed istis orbis ineptijs longe segregatis, ipse sibi lemma delegit plenum simplicis gravitatis: quæ Germanos neutiquam deficit. Sic enim sibi parentat Dhonanus: sicuti Morungiæ inscriptio habet in templo, ubi terræ mandatus est: *Gell. lib. 1. c. 24.*

Niemant mein todt beweinen soll,
Jch leb in Godt, undt mir ist wol.

O felix funeris sui cantator Dhonanus! Nec diffiteor, Ennium quodammodo præijsse videri, ut qui versiculos hosce, quos ipse fecerat, sepulchro suo jusserit incidi:

Nemo me lacrymis decoret, nec funera fletum
Faxit. cur? volito vivu' per ora virum. *Cic. 1. Tusc. Quæst.*

At, pro Deum immortalem, quam dispar, quam iniqua est comparatio amborum! Quantillum enim juvet, si non alio beati simus, quam quod labor noster ad existimationem posteritatis dimanet! Verum enimvero illa amplissima laus, illa felicitas suprema, quiescere in sinu Dei, atque ejus intuitu frui. Ille Dei intuitus, nunc incredibili Dhonanum gaudio perfundit: fruitio illa innumerabiles ei voluptates parit. Siquidem creatura ipse arctissime nunc sociatur cum creatore suo: liberatus omni malo, conjungitur cum summo bono: periculi ac doloris expers, diem agit semper securam, semper lætam. Verum mihi in hac infantili tantarum rerum consideratione, solum balbutire datum est, adeoque

——*vox faucibus hæret:* *Virgil.*

ut si maxime nolim, orationis filum abrumpere necesse habeam. Facio hoc tanto æquius, quia Dhonanus non amplius indigus est laudis humanæ; imo omni terrarum præconio longe est major, postquam coram sacra Triade, & immenso Beatorum cœtu, palma decoratur, lauru redimitus, Deum & cœlites assidue laudat, simulque cœlites ipsos sui laudatores accepit.

Gaude igitur, Dhonæe, tua novus incola sede,
Quæ datur astriferi super aurea mœnia templi.
Nempe tua hic verum nebulis mens libera cernens,
Est potis abstrusas rerum cognoscere causas.
Cimmerias inter tenebras nos error opacat,
Vanaque pro vero se ostentat opinio menti.
Clara tibi facies in aperta luce Tonantis:
Unde tuis oculis mysteria cuncta patescunt.
Nos quasi sub velo lumen cæleste videmus.
In sacris mutila est humana scientia rebus.
Jam tua supremo virtus se culmine librat,
Et dudum perfecta gradus supereminet omnes.
At nos cum vitiis turpi luctamur arena:
Imperfecta suo luget se nomine virtus.
Pax tibi, pax semper placidis adremigat alis,
Asperaque excluso mitescunt secula Marte.
At nos persequitur flagro furialis Enyo:
Incitat ardentes in nos Bellona quadrigas.
Undique te satiat dulcis sine fraude voluptas:
Exulat ingratus læto Vertuninus Olympo.
Nunquam pura manet nobis sine felle voluptas,
Sollicitumque aliquid lætis intervenit ausis.
Dulce sodalitium quovis te cingit euntem,
Aligeri fratres, atque agmina densa piorum.
Nobis obscœni res est cum fece popelli,
Cui sublesta fides, & frons sine frontis honore.
Gaude igitur, Dhonæe, tua novus incola sede.

FRI-

FRIDERICI SPANHEMII,

Acad. Lugd. Bat. p. t. Rectoris

LAUDATIO FUNEBRIS

CELSISSIMI HEROIS
FREDERICI HENRICI
Invictissimi ARAUSIONENSIUM

Principis, Nassoviæ Comitis, &c. *Excelsæ Memoriæ*

Dicta Leidæ iv. Eid. Mai. cIↃ IↃ cxlvii.

CELSISSIMO PRINCIPI
GULIELMO.

Dei gratia Principi Auriaco, Comiti Nassoviæ, Cattimeliboci, Viandæ, Dietziæ, Lingæ, Meursæ, Buræ, Lerdami, Veræ, Ulissingæque, Marchioni Bredæ, Gravæ Ditionis Cukianæ, Diestæ, Grimbergæ, Herstalli, Cranendoncki, Varnestoni, Arlei, Noseroei, S. Viti, Dasborchi, Polani, Wilhelmostadii, Nirvarti, Iselsteini, S. Martinodici, Montis Gertrudis, Castellorenardi superioris atque inferioris, Swaluwæ, Domino Baronique Antuerpiæ, Bisontij, Burgravio Hereditario Hollandiæ, Hereditario Marschalco, Geldriæ, Hollandiæ, Zelandiæ, Westfrisiæ, Zutphaniæ, Ultrajecti ac Transisulaniæ Gubernatori, Fœderati Belgij terra marique Imperatori, paternæ & avitæ virtutis ac gloriæ Heredi Unico, Genero Regio,

Laudationem funebrem invictissimi parentis excelsæ memoriæ

D. D. C.

Fridericus Spanhemius.

APud erectas Gentes in more olim positum, Heroum suorum funera delubris clausis, indicto justitio, sordidato vultu, scissis vestibus, publico planctu, repetita sui doloris ac virtutis sibi ademptæ commemoratione, immo externatis propemodum animis efferre. Nec id abs re factum videri debet. Ut enim Luminum, quæ diem distinguunt & noctem, defectiones cum horrore in cœlo observantur, sive quia Natura vim pati videtur, sive quia in publicas calamitates, mortalium generi exitiosas, exire solent: Sic Optimorum Maximorumque in terris Principum mortes non minori animorum

animorum conſternatione excipi debent, quippe quæ fatalem rerum publicarum converſionem, ne dicam occaſum, portendere videntur. Haudquaquam itaque mirum, ſubducto Nobis & Orbi Chriſtiano Incomparabili Heroe, *Frederico Henrico Naſſovio*, Belgicæ rei, poſt Deum immortalem, retro Statore, Patres, Aulam, Nobilitatem, Curiam, Militem, Plebem, omnem Ordinem, ætatem omnem, immo totam ferme Fœderatam Belgicam in unam Bataviæ Urbem effuſam, ad ſplendidum *Naſſoviæ* Gentis, vel Virtutis potius & Gloriæ Tumulum, publicum totius Patriæ luctum, ferali pompa, & omnibus per quæ ſerius mœror ſe exonerare ſolet, officijs heri depoſuiſſe. Nec mirum, tanti Principis clientem Academiam maximum hoc funus hodieque in ſolemni panegyri mœſtiſſimis animis commovere, & alta ſuum dolorem voce apud omnes, immo & duraturis aliquando, quod vovemus, monumentis ad omnem poſteritatem teſtari. Minus adhuc mirum, Auditores, me tanti luctus interpretem apud vos publica auctoritate conſtitutum, animum de gradu dejectum, & velut à ſeipſo deſertum in hanc Cathedram, hodierna die, in qua pietas potius quam dicendi vis commendari debet, adferre. Sive enim Principem nobis ereptum, & cœlo tranſcriptum, ſive communem afflictæ Reipublicæ cladem, ſive lugubrem mœrentis Patriæ habitum, ſive vultus veſtros, mœſtos, dejectos, attonitos, ſive inuſitatam hujus loci faciem, hos parietes inſolita veſte horridos, hanc Cathedram funeſto apparatu inſtructam, & atratam intueor, ea doloris irritamenta ubique reperio, quæ vel conſtantiſſimam mentem percellere poſſunt & perturbare. Si quis in juſtiſſimo iſto omnium luctu, ubi nihil niſi mœror, ſqualor, & publica velut orbitas ſe omnium oculis ingerunt, exquiſitam *in dicendo* curam adhiberi poſſe cenſet, ille nec magnitudinem mali noſtri *intelligit*, nec animi cum gravi calamitate luctantis æſtum perſpectum habet. Enimvero, quam magnis olim Oratoribus Centuriones, Cohortes, armata Comitia, & perturbata judiciorum forma pro roſtris incuſſere trepidationem, illam omnia quæ nos circumſtant, immo vel ſolius, quod hunc diem propemodum nefaſtum facit, argumenti funeſta cogitatio nobis injiciunt. Colligendus tamen eſt animus, cum bono Deo, nec juſta tibi, Invictiſſime Heros, trepido vultu, qualem nunquam niſi in hoſte vidiſti, ſed erecto & ſibi conſtante animo, qualem per medios hoſtium globos ubique victor circumtuliſti, facienda ſunt, & quod à noſtra imbecillitate exſpectari non poteſt, ab animi tui magnitudine, & à maximarum tuarum virtutum recordatione nobis petendum eſt. Quia vero de tanto Heroe dicendum, qui rerum geſtarum multitudine Annales, gloria orbem implevit, quem nec virtutibus ejus modum ſtatuere poſſumus, nec laudibus debemus, cum Orationi noſtræ ſtatuere cogemur, illorum morem ſequuti, qui ampliſſimos terrarum tractus, quibus cum paria facere tabellæ magnitudo non poteſt, deſignant potius quam repræſentant. Ne de Panegyricorum quidem legibus anxie nobis cogitandum exiſtimamus, quas ut nec ignoramus, nec alijs [illegible]mus, ſic nobis hic non figimus. De Principe loquimur non obnoxio [illegible] imperijs, cujus Majeſtatem liberius nobis vel ſequi licebit, vel lugere. Eu[illegible] ſa[illegible] & adoleſcentem, & juvenem, & virum, & privatum, & Imperatorem, [illegible] in acie, in aula; & in eo ipſam virtutis imaginem vobis exhibere, veſtra & noſtra potius intereſſe cenſemus, quam inani verborum apparatu, ad oratorias leges compoſito, illuſtriſſimum hoc Auditorium circumducere.

Que-

Quemadmodum vero astri, quod diem facit, quando è nocte emergit, ortus non sine admiratione spectatur; sic ipsa Heroum origo dignissimum sui spectaculum præbet. Hanc ab augusta *Nassoviorum* Gente noster habet, quæ nec taceri ob summum splendorem debet, nec pro dignitate hic commendari potest. Historiæ ea argumentum est, non Orationis. Antiquitatum vis, supra mille sexcentorum retro annorum vetustatem multis assurgere videtur, qui *Nasuam* antiquissimæ Suevorum gentis Ducem in Julij Cæsaris Commentarijs legunt. Ad Equitem quendam Romanum ejusdem Cæsaris militiam amplexum Nassoviorum stirpem referunt alij. Sed ut maximorum etiam fluminum ortus latent: sic & illustrissimarum, quod & ipsum ad Majestatem facit, familiarum origines in abdito sunt, sive quia priscorum simplicitas de sua potius virtute quam de Majorum imaginibus solicita fuit, sive quia monumenta id genus temporum iniquitate nobis interversa fuere. Quamvis vero haudquaquam ad nomina vel sublestæ, vel ambiguæ saltem fidei ascendamus, nec Severi Imperatoris tempora putemus, quibus in Theodosio quodam Nassovios vel reperiunt alij vel quærunt, nec Didierios, Walravios, & Oerpldos Nassovios è sexti septimive Seculi caligine erutos repetamus, majori fiducia ad Henrici Aucupis Imperatoris Romani tempora, adeoque ad seculum à Christo nonum, itur, quo Illustrissimam Nassoviorum gentem jam claruisse, & Otthonis Nassovij bello Pannonico præfecti expeditio, & Hastiludiorum indices, & instrumentorum aliorum documenta probant. Dignitatem quæris & splendorem, plures Gens ista maximorum exercituum Imperatores, Geldriæ & Zutphaniæ per trecentos triginta & amplius annos Dominos, Belgio universo in Engelberto præfectum, quinque Moguntinæ & Trevirensi Sedibus Electores, Diethericum, Gerlacum, Joannem, & Adolphos duos; Immo & ante quatuor propemodum Seculorum decursum in *Adolpho Nassovio* Cæsarem Imperio Romano dedit, &, quod ominiosum Nepotibus, Principem jam tum cum Austriacorum odijs & æmulatione commissum, nec humana, sed fatali ultione vindicatum. Nec parum decoris ad splendidissimæ Gentis dignitatem accedit, quod præter Austriacas, Bavaricas, Sabaudicas, Lotharingicas, Hassiacas, aliasque, Electorijs etiam, immo Regijs affinitatibus jam pridem clarissima fuit. Potentiam spectas, amplissimas *Nassoviorum* Gentis in Norico, ad Rhenum, Lanumque, in Menapijs, Sicambris, Advaticis, Batavis, Mattiacis, Æduis & Sequanis ditiones retro tenuit, Arausionensem etiam Principatum in *Renato Nassovio* à Philiberto Cabilono, sub quo Roma tremuit, cum supremo jure Anno cIↄ Iↄxxx. accepit. Amplitudinem æstimas, Illustrissimas magno numero Familias deprehendes, Wisbadensem, Wilburgensem, Dilleburgensem, Saræpontanam, Solmensem, Idensteniam, Beilsteniam, Dietziam, aliasque, quæ Nassoviorum stirpem suæ originem gratis animis fatentur. Decora Gentis desideras, non Principes tantum, sed Heroas etiam dedit, nec rara quadam, ut in alijs familijs, fætura, sed velut hæreditaria inclytæ stirpis felicitate. Quicunque Otthones, Robertos, Engelbertos, Philibertos, Adolphos, Renatos, Gulielmos, Ludovicos, Philippos, Mauritios, Ernestos, Casimiros, aliosque, totidem belli fulmina ignorat, qui suam Saracenis in Syria, Turcis in Pannonia, Christianis in varijs Europæ regnis, immo & Indis alio Sole calentibus, fortitudinem extra Europam probarunt, per quos etiam Austriacorum tituli, Principatus, Regna crevere, illi parum

parum cum rerum & temporum notitia, minus cum Fastorum & Annalium monumentis commercij est.

Quamvis vero vel à solo *Gulielmo* Arausionensi, Herois nostri Parente, Nassovici generis series arcessenda foret, satis ille decoris in Gentem suam inusitata animi magnitudine intulit, ut vel splendidissima censeri possit. Nemo sane de tanti Principis virtutibus sine stupore cogitare potest, qui maximos ex tota antiquitate Heroas vel expressit, vel superavit. Cujus juventus Aulam inter & Castra exercita, arcanorum & negotiorum capacissima indole se sagacissimi ingeniorum arbitri Imperatoris amori judicioque ita commendavit, ut in majorine gratia an existimatione apud ipsum fuerit, inter incerta haberi possit. Enimvero non interioris admissionis, sed primæ apud ipsum fuit, & juvenis etiam, sive consilijs admotus & legationibus, sive militaribus imperijs, & maximis Ducibus oppositus, omnes admirationis implevit. Immo in tam flagranti apud *Carolum* gratia fuit, ut nec translationis Imperij in Ferdinandum fratrem, nec Belgij in Filium Hispaniarum Monarcham alius præter ipsum vel arbiter esset, vel interpres. Nec *Philippus* quicquam unquam gravius luit, quam quod plus aliorum odijs tantam virtutem minus comiter habendo, quam Patris commendationi eam demerendo tribuit. Cui, per Granvellani artes, Albani immanitatem, afflictique Belgarum populi calamitates irritatæ, nequicquam multorum regnorum potentiam, immo omnem sui Tagi & Indorum gazam opposuit, donec qui virtute vinci non poterat, subornato percussore, flagitio ad omnem posteritatem infami, tolleretur. Invicto isti Principi Gens vestra, Auditores, vitam debet & spiritum, *post Deum* immortalem, & quicquid vel magni pro Libertate gessit, vel cum ea *hosti* extorsit. Quæ quanta sint, hodie demum intelligere videtur. Nec alium nostro Heroi Patrem esse decebat, quam qui & libertatis vestræ Parens esset. Majorem sane ea ætate habere non potuit. Ne Matrem quidem, qui tantus esse debebat, habere debuit, quæ non Heroum sanguis esset. Fuit ea *Aloysia Colinia*, Illustrissima & Magni animi fœmina, *Gasparis Colinij*, Maris in Franciæ Regno Præfecti filia, quo majorem consilio, magnanimitate, rei militaris scientia, & quod caput est, pietate ac integritate Gallia seculo superiore non vidit. Quippe qui, rebus maximis pro suo Rege gestis, potentissimi Regni vires, quorundam artibus non semel in se conversas, exigua manu sustinuit, retudit, fregit, ac tandem intrepida, qua suum fatum & latronis ferrum excepit, constantia hostibus ipsis ingentem sui admirationem reliquit. Tantis Parentibus nihil nasci potuit nisi magnum & insolitum. Nec Germani Gallicique sanguinis mistura Heroi nostro sine divino munere obtigit, ut, qui maximus esse deberet, utriusque Gentis toto Orbe clarissimæ decora temperamento singulari unus referret. Et ut Natura, antequam deficiat, defectionem sui nisu extraordinario vel ulciscitur, vel compensat; sic & in ultima *Gulielmi* prole totum illum Heroem Orbi repræsentatum voluit, paucis mensibus antequam millesimo quingentesimo octogesimo quarto, qui & Nostro natalis fuit, Anno, conducto illo parricidio, quæ seculorum nostrorum regias etiam mortes licitantium infamia est, periret. Ita cunas Heros noster sanguine paterno propemodum conspersas habuit, ut & in ultionem Summi Parentis natus videretur, & ad Belgicæ libertatis vindicias suprema Patris voce vocari. Ipsa vero *Delphorum* Urbs, quæ piaculari flagitio

Gulielmum

Gulielmum ſibi & bonis omnibus ereptum vidit, *Fredericum Henricum*, velut alterum Libertatis vindicem, prima naſcentem excepit. Et quamvis præclaris ſe ornamentis commendet, majus tamen non habet, quam quod ei ex tanti Principis natalibus accedit, & quod fidiſſima magnorum cinerum cuſtos illos Heroas condit, quos Orbis univerſus ſtupet.

Pueritiam Heros noſter ſub Heroina Matre, adoleſcentiæ partem aliquam, ſub Jani Douzæ inſpectione, in noſtra Academia, quæ de tanti alumni manu Albo ſuo Kal. Jan. Anno cIↄ Iↄ xciv. inſerta merito ſibi gratulatur, majorem ſub *Mauritio* fratre in caſtris & actu rerum exegit. Quem ſimul & Ducem habuit, & Patrem, & in eo omnia reperit, quæ excelſam indolem ad omnem virtutem formarent. Enimvero ea *Mauritij*, juvenis etiam, initia fuere, quæ non modo omnium exſpectationem, ſed & admirationem anteverterent. Uſque adeo nullum unquam è ſcelere compendium exſpectari debet, ut pœnitentiam parricidij in *Gulielmo* admiſſi, admiranda *Mauritij* virtus, & par ei felicitas hoſtibus ſine mora expreſſerint. Et ſane tanta victoriarum ejus ferme fuit præcipitatio, ut, quamvis maturo conſilio omnia ageret, non annos tamen, nec menſes, ſed dies propemodum victorijs diſtingueret, Alexandri Farneſij Ducis veterani adultam virtutem adhuc imberbis ſiſteret, & Fœderatæ Belgicæ ad extrema conſilia triſtiſſimis temporibus converſæ paucis annis non ſecuritatem ſolum pareret, ſed & ſplendorem, immo Gentem ad dominatum Europæ magnis paſſibus gradientem, velut mole aliqua objecta, intra crepidinem ſuam ſe cohibere, & ſua tueri doceret. Sub tanto Duce, cui Fœderatus Belgarum populus ſuum robur, Orbis Europæus diſciplinæ caſtrenſis inſtaurationem, omnes potentiæ Hiſpanicæ ſufflaminatæ fructum, Duces bellandi artem, Mathematici ſuæ in caſtris uſum, Mechanici ignotas etiam retro machinas debent, adolevit Heros noſter, & magna exempla vidit, expreſſitque. Eſt equidem in generoſo ſanguine occulta quædam ſpirituum velut cognatio, & vis latens, quæ capacem omnium indolem ad honeſti æmulationem è propinquo potentius accendit. Hinc Noſter fraternas victorias ſuæ virtutis cotem, ejuſdem gloriam ſuæ anteambulonem cenſere, arma tractare, caſtrenſem diſciplinam diſcere, hoſtem laceſſere, cominus pugnare, ſtanti inſtare, modo militem, modo Ducem agere, corpus ad laborem & tempeſtates durare, regionum, urbium, munimentorum, vallorum, caſtrorum ſitum, fluminum oſtia, alveos, flexus, maris, littorum, ventorum rationem & vices explorare, *Mauritij* inſtituta, conſilia, imperia excipere, & in uno ejus exemplo omnia militis, omnia Ducis officia obſervare. Studebat in iſta etiam ætate generoſa indoles ſe dignum Patre, dignum Heroica Naſſoviorum Gente fingere, & ſua virtute pijs *Gulielmi* manibus parentare. Nec ſtimulanda iſta indoles erat, ſed retinenda tantum. Ducem Patriæ debebat, Fratri ſucceſſorem, & ſervandus erat, ut ſervaretur Reſpublica. Et ut *Mauritius* illi nec affectum deeſſe patiebatur nec curam, ſic Noſter eum non ut fratrem ætate majorem, ſed ut Parentem alterum, ad extremam uſque ætatem, conſtantiſſima obſervatione coluit, adeo quidem, ut nullam unquam delibatæ poteſtatis vel dignitatis ſuſpicionem, ne adultus quidem, illi moveret, quod quam rarum ſit in lubrico ætatis & gloriæ, talium docti norunt. Una utrique ad ſummam virtutem enitendi erat æmulatio, liberam quam à Patre accepiſſent Rempublicam tuendi, & in majus quotidie,

die provehendi. Nec prudentiæ civilis, & Reipublicæ gubernandæ præcepta minus, quam belli artes à *Mauritio* Noſter habebat, quæ ita alter docuit, alter excepit, ut hoc unum egiſſe viderentur. Ita nihil attingebat lectiſſimum hoc Fratrum par, in quo non capaciſſimum omnium animum ad ſtuporem ubique omnibus probarent. Incidebat in ea tempora Montis-Gertrudis obſidium, quem *Mauritius* inuſitata corona cinctum ſe victori permittere coegit. Illi Noſtrum licet adoleſcentem præfectum voluit, Duyvenvordio Satrapa Optionis vicem juventuti ejus admoto, ut ad maxima quæque ſurgentem indolem mature ejuſmodi imperijs exerceret, quæ præter fortitudinem prudentiam exigerent & formarent. Mox Heros noſter iter Gallicum cum Heroina Matre, deducendæ *Carolottæ Brabantinæ* ſorori ad Illuſtriſſimum in Armoricis & Pictonibus Regulum *Claudium Tremollium* Franciæ Parem, ingreſſus ſuam *Henrico Magno* indolem probavit, & tanti Regis applauſum in iſta etiam ætate meruit. Redux in ſupremum Status Conſilium allectus, ineunte hoc ſeculo inter Patres, quoties per armorum vices licebat, ſedere cœpit, arcana Reipublicæ, & ardua negotiorum domi foriſque obſervare, ut nonniſi omnibus curis par, & gubernandi vetus ad Rempublicam regendam aliquando accederet. Nunquam equidem felicius cum rebus publicis agitur, quam ubi illi, qui ad clavum admoventur, eorum uſum habent, quorum poteſtatem habere debent. Heros noſter animo omnibus negotijs pari ita fortitudinem Fratri probabat in caſtris, ita arcanorum ac conſiliorum capaciſſimam mentem domi probabat Patribus, ut *Mauritij* cœlibis viduitatem ſolus Patriæ excuſaret. Nulla enim videbatur metuenda orbitas, dum ille ſupereſſet, qui & Patris prudentiam, & Fratris fortitudinem unus conjungeret, & æquaret. Mox maximam de ſe exſpectationem Noſter excitavit, quum in dubio illo ad arenaceos Flandrorum colles prælio nullis vel monitis vel precibus vix à ſedecim annorum adoleſcente impetrari potuit, ut ſe Patriæ ſervaret. Omnia non tantum in ancipiti, ſed deſperata propemodum erant. Exercitus fœderatus nonniſi ad prædam opportunus videbatur in hoſtico, mari intercluſus & potentiſſimo hoſte, eoque recens victore, & ſub oculis ſuorum Principum, quod ad victoriam valere ſolet, pugnaturo. Vel mare epotandum erat, vel perrumpendi hoſtium cunei. *Mauritius* inſtare, noſter recuſare, nihilque imperiorum deprecari, niſi quæ unam communis periculi ſubeundi gloriam ſibi interverterent. Creſcebat illi animus cum periculi magnitudine, nec Naſſovicum nomen decere cenſebat, hoſti tergum vertere, vel de ſua ſalute in conſilium ire, ubi de Reipublicæ ſalute ageretur. Ita periculi particeps, gloriæ quoque fuit. Naſſovicus ſanguis integer de hoſte triumphare debuit. Sole etiam in ſocietatem pugnæ vocato, & vento inter inſtrumenta victoriæ adhibito. Illi etiam & toti quidem ultionis *Adolphi* ac *Gulielmi*, & ſervatæ Reipublicæ gloria conſtare debuit. Imperterritum Herois noſtri animum ſpectabat cum gaudio in iſta ætate *Mauritius*, ſuſpiciebat Hoſtis, jam tum præſagiens, fatalem ſibi virtutem fore, quæ in adoleſcente triumpharet. Major jam videbatur Patribus, quam qui vel ætatis imbecillitatem minoribus imperijs lueret, vel eandem infra dignitatem exigeret. Anglicarum itaque copiarum, quibus potiſſimum exercitus Belgici robur conſtabat, Franciſco Veerio miſſionem petente, præfectura illi in caſtris ante Gravjam demandata fuit, mox totius Equitatus, quam utramque ita admi-

miniſtravit, ut & fidem Reipublicæ, & prudentiam Fratri, & militi auctoritatem ſingulari animi moderatione temperatam commendaret. Ea quæ cum imperio illo geſſit, quamvis per ſe magna, hic dicere ſuperſedeo, quia majora dicenda ſunt. Taceo generoſum facinus, quo omnem Mendozæ veterani Ducis calliditatem eliſit, & ſibi Gallicæque Nobilitatis flori viam fecit, ex inſidijs in quas præcipitaverant eluctandi. Eodem animi robore ad Roram amnem cuneis hoſtium undiquaque cinctus, & denſa ſcloporum grandine ac flammis obrutus Ludovici Velaſci equitatum, & media agmina perrupit, & exemplo ſuo oſtendit, magnæ virtuti, & in periculis ipſis creſcenti callem ſemper ad gloriam & ſalutem patere. Ipſa cæteroquin Graviæ expugnatio, fani Georgij & aliorum circa Brugas munimentorum occupatio, Brevordæ recuperatio, Verdugi clades, præſidia Rhenobergæ & Meurſiæ, terror Venloæ, potentiſſimo exercitu nequicquam obſtante, illata, vix viginti annorum juveni ingentem gloriam peperere, quarum ſub *Mauritio* victoriarum inſtrumentum potiſſimum fuit. Quid poſſet in caſtris, ne Hoſtis quidem diſſimulabat, & quanvis felicitati ejus invideret, virtutem tamen odiſſe non poterat. E pulvere militari ad ſplendidam legationem à Patribus traductus, ei etiam ſe parem in iſta ætate præſtitit. Non negotia tantum, ſed & Majeſtas Reipublicæ Potentiſſimo Magnæ Britanniæ Regi repræſentanda erant. Ei rei Noſter delectus. Et quamvis nihil vel ad ſplendorem, vel ad affectum in eo excipiendo maximus Rex prætermitteret, hoc tamen deerat, ut ſciret, ſi per fatorum leges licuiſſet, quam ſanguini Naſſovico ſponſam debiturus eſſet aliquando regius Britannorum ſanguis. Legationis pro dignitate & ex uſu Reipublicæ geſtæ præmium redux à Patribus tulit, Flandriæ totius, qua patebat Ordinum imperio, Sluſa à Mauritio occupata, præfecturam, ſed majus à ſua virtute & propiori hoſte, crebras victorias, & ex ijs gloriam, verum generoſarum mentium pabulum. Ob id unum bello interdum minus æquus videbatur, quod multo ſanguine vincendum eſſet, quem tota vita ſervare malebat quam fundere, quotiens humanitati locus eſſe poterat inter ardua bellorum. Nec ſane vel Erckelij incenſi dirutique, vel peruſti populatique Limburgenſis agri alia præter hoſtis pertinaciam cauſa fuit. Una noſtro cura, armorum potius terrore quam vi reluctantes cogere, ut felices eſſe vellent. Habet hoc generoſa indoles, ut tantum abſit à crudelitate, quantum abeſt ab ejus cauſis. Succeſſere mox mitiora tempora, & ferrum quod vi Genti veſtræ excuti non poterat, Caduceatorum regiorum interventu, pararijs etiam Regibus, ad tempus conditum fuit. Nec tamen Herois noſtri virtuti area deeſſe debebat. Exhibuit illam Juliacus ager, in quo Anholtij equitatum peditatumque magno animo fudit, & hoſtilia arma Juliaco avertit, præſidio audaci facinore in urbem immiſſo. Sequutum non ita multo poſt bellum ad vetus Brunonis oppidum, ſua magnitudine & virtute clarum. Venit eo noſter, vidit, vicit, & ſolo adventus ſui terrore, libertate urbi, gloria ſibi, ſuæque genti parta famam victoriæ propemodum redux antevertit. Præterquam vero quod expeditio iſta ingloria non fuit, ne ſterilis quidem fuit, ſed Herefordiam Patrum imperio adjecit, & Marcano Comitatui ſecuritatem peperit. Aliorum vindex ſuus etiam eſſe debuit, & aviti Principatus, quum moles Arauſionenſi rupi ſuperſtructa, Philippo Auriaco extincto, cuniculos admittere videretur, qui ſine dolabra & ligone aguntur. Conſilio opus erat & Majeſtate. Utrumque Arau-

sionensibus Heros noster exhibuit, & Principatum sub Fratris imperium accepit, firmavitque, ac Regio Lutetiæ Parisiorum, Pontificio Avenione apparatu exceptus, utrobique admirationem sui reliquit. Nec infelicius cessisset Nostro animosa illa in Nemetes & Vangiones excursio, si quantum in hostem potuit, tantum potuisset in socios, & fatales illas consiliorum, ut mollissime loquar, moras, minus graves, si solis earum auctoribus tales fuissent. Autumno itaque jam adulto, quod unum poterat, Anglicano quem adduxerat pedite in hyberna per Palatinatum, cujus ruina Imperium & libertatem oppressit, distributo, equitatum per invia viarum salvum reduxit, & insidijs callidissimi hostis alicubi, artibus ubique prævertit.

Sed ista præludia duntaxat fuere majorum quæ Imperator gerere debuit. Nihil tam grave est excelsis mentibus quam torpor. Congeneres illæ suo cœlo sunt, unde ortum habent, & à quiete ingloria abhorrent. Ejus tamen necessitatem inijciebant quandoque Heroi nostro solennes illæ induciæ, quibus sibi hostis pacem foris, Fœderatæ Belgicæ bellum domi peperit. Quanvis enim cessare videretur, non cessabat. Et licet catapulta non pugnaret, pugnabat tamen, sed occultioribus machinis, actor simul & spectator tragœdiarum vestrarum. Nec ille unquam plus Reipublicæ vestræ nocuit, quam quum non nocere videretur. Nocere vero tum demum desijt, quando se nociturum instaurato bello professus fuit. Vix cessatio illa quovis bello nocentior exspiraverat, quum novus Herois nostri gloriæ campus se aperire cepit. Christianus Brunsvicensis, magni quidem animi Princeps, & bonæ causæ vindex, sed ab hoste in Isthævonibus circumventus, expediendus erat. Id negotij *Frederico Henrico* datum. Submotum oportebat subsidiarium militem ab Hispaniarum Infante submissum, qui & ipse Christiano imminebat. Hunc Noster stitit, castris ad vetus Batavorum oppidum promotis. Mox mutata velificatione in Brabantiam ex inopinato incursionem fecit, & Herentala tentata, Demara amne trajecto, ferro ac terrore in ipsa Lovaniensium & Bruxellensium suburbana illatis, victor non sine opimo victoriæ fructu, hoste vim ulcisci non auso, ad suos Bredam redijt. A Scaldi ad Rhenum regressus, Bergium Comitem, magnæ famæ bellatorem, Rhenobergæ imminentem, castris ad Resam positis, avertit, ejusdemque equitatum, in suos ultro ruentem, ea fortitudine excepit, ut præclari sanguinis & animi ductor Joannes Baptista Doria, Ambrosij Spinolæ Nepos, temerarium illum impetum sua & suorum strage lueret, & gloriæ Herois nostri accederet. Accessit illi mox Dux ipse imperandi vetus, Ligurum decus, quando ad *Frederici Henrici*, qui primum agmen ducebat, adventum Bergas ad Somam flumen, trimestri ferme indagine, quanvis ne gleba quidem occupata, cinctas, deseruit, rumores non ante salutem, & quidem ex usu suo, ponendos ratus. Doluit propemodum Nostri virtus successum, cui prospera ipsa rerum sine arduis minus pulchra videbantur, & qui non nisi totius Ducis triumphati gloriam animo destinarat. Ipsa sane Antuerpia, Orbis ocellus, novum tunc decus Heroi nostro peperisset, si cum hoste tantum pugnandum fuisset, & non cum ventis ac tempestate, quibus solis *Mauritij* molitio, extra casum cæteroquin & dubitationem ferme tanti Ducis prudentia posita, arceri potuit & averti. Quæ vero virtus tunc elementis solis cessit, hosti nunquam cessit, sed famoso bello Germanico Duci Tzerclasio Tillio, cum victore exercitu Rheno imminenti obicem objecit,

&

& castris ad Emmericam promotis novas Brunsvicensi Duci inducias, limiti vero Belgico securitatem peperit. Nec febrili etiam fomite in totum corpus exæstuante Anno clↃ Ↄcxxiv. impediri potuit, quominus Rheni, Vahalis, & Mosæ ripam nobis conterminam à Bergij destinationibus tutam præstaret, & præsidio Graviæ ac Ravestenio, commeatu vero Gennepensi munimento illatis, callidissimi hostis artibus ubique cum successu præverteret. Frisia etiam Orientalis Heroi nostro laurum debebat, & illi Respublica Emdanæ, cujus libertati Tillij & Corduæ arma imminebant, liberationem, & non exiguam ad securitatem limitis nostri ex illa parte accessionem. Tot clades ulturus sagacissimus Ligur, *Mauritio* recuperata Clivia & Gennepensi urbe munimentis aliquot ad Rhenum Vahalimque occupandis intento, ut prosperis adversa, illis etiam commendandis, alternante vices singulari Numinis providentia, intercurrere quandoque solent, Bredam urbem invadere, *Mauritium* fatalis languor occupare, arcis Antuerpianæ intercipiendæ spes interverti, multæ Bataviæ urbes factionibus turbari, hostis in novas spes erigi, omnia in pejus labi. Nihil deficienti *Mauritio*, nihil Patribus, nisi in Herois nostri virtute, post Deum immortalem, spei, quem ille ultimis tabulis Principatus, & amplissimæ gazæ, isti militaris imperij & omnium Fratris Dignitatum hæredem ex asse scripsere. Id vero etiam prudentiæ & amori *Mauritij* in Rempublicam imputatum, quod Patriæ orbitati, suæ memor, prævertendum ratus, felicissimum Fratris cum Illustrissima & maximarum virtutum Heroina *Amelia Solmensi* connubium urgeret, antequam suprema componeret, quod ex utriusque voto & dignitate, quanvis pompa ob *Mauritij* morbum contracta, ineunte vere Anno clↃ IↃ cxxv. celebratum, Fœderatum Belgium gaudij & spei implevit. Sic quos idem sanguis junxerat nascentes, idem & constantissimus quidem sociavit affectus conjunctos. Enimvero Illustrissima *Solmensium* Comitum Gens Nassovicæ originis est, & nomen istud habet à *Philippo Nassovio*, Everardi Filio, Everardi Nepote, qui id, extructa splendida non ita procul à Lano arce *Solmensi* circa finem seculi quarti & decimi, eaque ad *Otthonem* Filium transmissa, primus Nassovicæ isti propagini dedit. Quæ ab eo tempore septies per diversa conjugia denuo cum cætera gente Nassovica coaluit, & splendidissimis toto Imperio familijs Palatinæ, Brandeburgicæ, Megapolitanæ, Badensi, Anhaltinæ, alijsque, crebris affinitatibus jam olim innexa fuit. Nullis vero illicijs *Fredericus Henricus* à virtutis suæ & publicæ rei recordatione avocari potuit, quin ipsis nuptiarum solemnibus adhuc calentibus de Breda liberanda cogitaret. Castris itaque in Brabantia positis, hostem ille lacessere, commeatu, pabulatione intercludere, obsidionem trahere, obsessis animum addere, in stationem Caroli Romæ impressionem magno animo & pertinaci impetu facere, Ducis exercitusque robur crebris incursionibus fatigare, Neptunum in hostem laxatis obicibus effundere, & nihil inausum relinquere, ut urbem, propiori etiam nomine sibi commendatam, Patriæ servaret. Sed quanvis obstaret vis major, & totius Imperij vires in belli istius societatem accitæ, id tamen Heros noster sua virtute effecit, ut victoria ista nonnisi magnis impendijs victori constaret, & vix biennij mora ærarij simul ac exercitus ruina farciri posset. Nec vel virtus vel felicitas Heroi nostro defuere sive compensandæ, sive ulciscendæ cladi. Et sane pignus destinatæ per eum Belgarum populo felicitatis maximum brevi Fœderata Belgica habuit in felicissima *Gulielmi*

ex

ex tanto contubernio nativitate, cujus natales, patriæ spes & gaudium, in XXVII. Maij Anni cIↃ IↃ cxxvi. incidere. Accessit primum non Ducis sed Imperatoris virtuti præmium, (post Oldensaliam obiter Ernesti Nassovij ductu, Nostro interea hostem circa Vesaliam distinente, occupatam,) *Grolla* è præcipuis Zutphaniæ munimentis, natura, arte, milite, machinis validissima. Quæ primis metatis ab eo tentata, cincta, subacta, potentissimo etiam hoste vim castris admoliri non auso, valituris ad famam auspicijs gloriæ ejus sequuturæ prælusit. Ipsa obsessorum virtus victoriæ pretium non leve addidit, una Gulielmi Nassovij, Maris in Batavia Præfecti, strage corruptum. Hostis Bredana obsidione, milite, cæteroque instrumento bellico exhaustus, fossam Marianam, Rhenobergam, Geldriam & Venloam inter, Rheni Mosæque conjunctioni destinatam, & viginti quatuor stationibus infessam, ducere, Santflietum etiam Bergas inter & Antuerpiam munire. Cui instituto Imperator crebris velitationibus intercessit, munimentis etiam varijs in Tergoesa Insula, & Bergas inter ac Stenbergam excitatis, & limite Mattiaco firmato. De qua quidem expeditione Fœderatus Belgarum populus cogitare non potest, quin Deo Sospitatori debeat servati Principis gloriam, pila tormentali a capite nostri Herois in Blaugariano æstuario aversa, quæ Arianum Ordinum Ductorem, eum è scapha egredientem, & dextra prehensa sustinentem ad latus ejus stravit. Sive vero terror ex tanti capitis periculo, sive ærarij cura, sive alia vel Patrum consilia, vel Reipublicæ commoda intercesserint, annus sequens totus inter velitationes & fossorum operas extractus, & virtuti Imperatoris ferme subductus fuit. Sed cessationem istam magnis animabus invisam compensavit abunde Annus cIↃ IↃ cxxix. *sequens, quo*, aucta Republica Indorum gaza & spolio opimo, Petro Heinio *Ductore, Heros* noster opus aggressus omni ævo memorandum, & Regibus propemodum desperandum, *Sylvæ Ducis* obsidium. Quæ Toxandrorum Veterum colonia, tribus Provincijs gravis, ita natura fluminibus interclusa, ita paludibus inaccessa, ita arte & munimentis vallata, ita præsidio, commeatu, & machinis instructa videbatur, ut sola se fama tueri posset, & vetus illibatæ virginitatis nomen servare. Cui etiam præerat Dux acer animi, per omnia militiæ stipendia ad prima enixus. Obsidium sane istud contemptu & dicterijs ab hoste primo exceptum, desiderari potius videbatur quam metui. Plus animi quam consilij Heroi nostro tributum, & cœptum sera pœnitentia, nec nisi integri exercitus ruina luendum. Ea quin etiam in obsidentium damnum versa, quæ inter obsidionis causas fuere. Cæsarea sane arma ad Balthicum mare, Hispanorum ad Padum conversa, & cum Gallorum potentia in Montis-ferrati agro commissa plus audendi fiduciam dabant. Sed & bellum in Septentrione, & motus in Trans-alpina regione ortos mature componi oportebat, ut plus virium hosti, plus gloriæ Imperatori accederet. Cum natura equidem & arte, & totis Austriacæ Gentis viribus committi videbatur Heros noster, & ne receptum quidem tutum sperare posse. Ille vero animo invictus, hoste circa Lingam & Vesaliam aliquandiu circumducto, præsidio ad Rhenum & Vahalim, Patriæ tuendæ, & hostium incursionibus arcendis, relicto, ex inopinato Sylvæ Ducis imminere, castra locare, dolabram & ligonem expedire, ingenti & supra fidem propemodum quinquaginta millium passuum corona, & gemina quidem, hosti undiquaque arcendo, urbem cingere, viginti quatuor horarum spatio fossam ducere, trium septimanarum absolvere,

&

& tot è cespite lineas, aggeres, vallos, stationes, munimenta, moles, turres, suggestus, loricas, forcipes, lunata & cornuta opera excitare, ut admirationem omnem excederent. Urbs urbe obsideri videbatur, & castra castris. Nec flumina tantum pontibus instrata, & tabulatis, siccatæ paludes, completæ voragines, sed & hosti faventes amnes alveis suis exciti, & commodo obsidentibus loco fluere jussi, immo tota naturæ facies immutata. Inusitati istius operis gloria debebatur quidem scientiæ militari Imperatoris, imputanda tamen etiam erat curæ ejusdem incredibili, dies noctesque inter fossores & milites partientis, æmulas gentes gloriæ cupiditate accendentis, labores & pericula cum milite inter strages & flammas miscentis, nec nisi in tubo æneo naturam ferme deficientem parcissimo somno sustentantis, donec miles & castra in tuto essent. Meruit revera Heroico isto cœpto, & indefesso labore, ut & potentissimorum Regum esset admiratio, & totius propemodum Europæ stupor. Correxere brevi contemptum Hispani, obsessi jocos, Bergius etiam, cum valido xxxvi. millium exercitu obsessis laturus suppetias, dicterium, ex tubicine quærens; An Auriacus discessum suum in exercitus sui adventum differret? Distulit sane, sed castris ita munitis, ut ne audaciæ quidem potentissimi exercitus locum relinqueret. Bergius, desperata liberatione urbis urbe vallatæ ad nova consilia conversus, milite fœderato ad Patriæ tutelam relicto, vel eluso, vel segni, Isalam flumen, veterem Drusi fossam, ex improviso trajicere, in Velaviam exscensionem facere, Betaviæ imminere, Cæsareas copias ad se evocare, ferrum & terrorem in viscera Patriæ inferre, isto potius quam illo Amersfurto potiri, consternationis Geldricum, Batavum, Ultrajectinum & Transisulanum limitem implere. Necessitati Reipublicæ danda videbatur castrorum Sylvæducensium desertio, & tutiora consilia plerisque visa potiora honestioribus. Heros noster animi & propositi invictus regerere, optionem sibi nullam nisi vel victoriæ vel mortis esse: Decretum sibi dignitatem Reipublicæ cum Marcello Romano ad obsessam urbem tueri. Nec minus interea ab eo periclitanti Patriæ prospectum. Immo ut eorum neglectui, quæ à providissimo omnium Duce imperata fuerant, calamitas ista publica imputanda erat: Sic ejusdem curæ debita fuit Patriæ ab hoste liberatio. Ernestum ille Nassovium spectatissimæ virtutis Ducem laborantibus submittere, limitem patrium milite munire, irruptioni in Betaviam prævertere, Ultrajectum, Dusiburgum, Hardervicum, Zutphaniam, Daventriam, Swollam, & alias hosti obnoxias urbes, ad defensionem suæ libertatis præsidio necessario firmare, & cataracta Muydana laxata agrum interjectum ab hostili incursione immunem præstare. Ipse interea immotus, & velut omnium securus, quum nihil minus esset, obsidium ad Sylvam Ducis urgere, urbem vineis, accessibus, & industria se ipsam superante, vita quotidie ad omnem telorum impetum projecta, urgere. Accessit inusitata Patrum fortitudo, & memorandum in omne ævum exemplum, qui rebus admodum creperis, suo Collegio, & velut Sacris Reipublicæ Ultrajectum translatis, generoso isto facinore nutantes omnium animos ad meliores de patria spes erexere. Tanta & tam pertinax virtus successu carere non debuit, quæ tam invicto animo inter aspera rerum cum adversa fortuna totis viribus in se incumbente luctaretur. Prosperrimum brevi Deus & causa dedere. Et ut una calamitas alteram, sic victoria una aliam excipere videbatur. *Vesalia* fortissimi tribuni Ottonis Didij Gentij ductu, Herois nostri consilio, Patrum auspicijs

ſpicijs miraculo intercepta, Hoſtis Velavia pulſus, veſtram in ſe ipſum cladem ultus, Iſſelburgum & Ringelberga per Hauterivium, Burica per Stakenbrouquium expugnata, & quod caput eſt, Advaticorum Sicambrorumque flagellum, *Sylva Ducis*, Brabanticæ ſecuritatis obſes, magna totius Europæ, ſponſionibus & votis varijs diſtractæ, expectatione, Reipublicæ adjecta, & hoſtis ubique triumphatus. Rebus tantis ex voto, immo ſupra vota propemodum confectis, Heros noſter omnium, quæ maximæ etiam virtuti intercedere poſſunt, victor, humeris ferme civium Hagam invectus non de hoſte modo, ſed & de ambitione, & victoriæ oſtentatione, morbo Heroibus etiam quandoque familiari, triumphavit. Alexandro Farneſio, Belgij Hiſpanis obnoxij retro Imperatori, jam olim ſuaſum, ut Antuerpia capta, enſem conderet ac baltheum. Idem videbatur noſtro Heroi ſuadendum poſt Sylvam Ducis expugnatam. Nihil minus vero virtuti ad maxima quæque ſe erigenti perſuaderi potuit. Imperator de novis victorijs cogitare, hyemem conſilijs, æſtatem rebus gerendis impendere, occaſionum nuſquam ſegnis, tuendæ Patriæ æque providus ac amplificandæ. Iſti curæ, & aliquot in Flandria ac Zelandia munimentis deſignandis firmandiſque annum cIↄ Iↄ cxxx. integrum imputavit. Minus favere videbatur felicitati Fœderatæ Belgicæ Annus cIↄ Iↄ cxxxi. quum inſignem Herois noſtri deſtinationem, qua altera virtutis noſtræ Carthago non dubijs indicijs peti videbatur, immanis tempeſtas eluderet, & in partes ire videretur. Integer tamen labi non debuit, quin cum eo in gratiam rediret, & decoribus retro quæſitis novum adderet. Nihil equidem intercedere potuit, quo minus Imperator de Joanne Naſſovio, cognati quidem ſanguinis, ſed aliarum partium Duce, triumpharet. Imminebat is periculoſa incurſione littoribus veſtris, & valida militum manu cum multo inſtrumento bellico in fluminum veſtrorum flexus & anguſtias, majoribus navibus inacceſſas, immiſſa, Tolam inſulam, aliaſque, velificationis iſtius incertas, varia formidine implebat. Improvido rerum, nec oræ veſtræ gnaro Imperatori imponi poterat, non Noſtro, qui, priuſquam claſſis iſta Antuerpia ſolviſſet, conſilia hoſtis explorata habebat, nullo tamen niſi ſagacitatis ſuæ indicio. Quum enim, quo hoc apparatu navigari poſſet, non ignoraret, quo vellet hoſtis, vix hærere poterat. Circumacta itaque & cincta iſta claſſi, provida Imperatoris cura, ſubmiſſo etiam cum lecto milite Morganio & Domonovano pœnas illa audaciæ dedit, & hoſtis ſcapharum maxima parte & omni inſtrumento exutus, ipſeque præda, vix Duce ſubducto, factus victori, adeo quidem ut captivorum numerus Commentarienſes laſſaret, & vix ergaſtula ſufficerent. Exin Inſulis, incurſionibus id genus obnoxijs, proſpectum, & nova Gocreæ, Clunderæ, ac Brielæ, & cæteræ ad excurſiones opportunæ ripæ munimenta acceſſere. Splendidius tamen adhuc vincendum erat, & laureæ veteres cumulandæ novis. Mox *Venloam*, *Ruremondam*, *Stralenam* Herois noſtri virtute Reipublicæ Numinis favor adjecit, integri quidem anni ſpem, ſed paucorum dierum fructum, quem una Erneſti Naſſovij, fortiſſimi Ducis, ſtrages funeſtavit. Invitare videbatur Imperatorem ad novas victorias ipſa felicitas, & vires hoſtis in Germaniam ſiſtendis Gallorum armis, Auſtriacæ potentiæ ſuſpectis, accitæ. Munimentis itaque alijs ad Moſam occupatis, aditu complanato, & magno inſtrumento Herois noſtri ſingulari dexteritate Patriæ conciliato, *Trajectum* itum, & flumen exercitui tramittendo ponte inſtratum. Mox urbs

urbs ipsa, natura, situ, arte, præsidio, commeatu, machinis, & apparatu omni mirum quantum instructa, ex improviso, in quo præcipuum belli momentum, cincta, stationes designatæ, paucarum horarum spatio ad sustinendum impetum erectæ, moles maximæ excitatæ, dies noctesque continuatæ, & corona omne genus munimentis intexta incredibili celeritate absoluta. Nec vel validum à Joanne Nassovio præsidium urbi illatum, vel exercitus hostilis ad Mosam appropinquans, vel Corduæ è Germania maturrime revocati accessus, vel ipsa obsessorum virtus sive Imperatoris ardori, sive operarum festinationi intercedere potuere. Vineis quoque nova, sed tuta via tunc primum reperta, nec telis tantum & armis, sed etiam notitiæ, immo & conjecturæ hostis inaccessa. Infra fossarum ipsarum profunditatem è fundo puteorum itum, admirando Herois nostri invento, nunquam ante viso, nunquam audito, & miro quidem successu. Grassabatur fossor tutus sub milite, & illudebat securitati illius, qui hærebat in mobili cespite, & ordinario opere, inusitati improvidus. Validiori sane exercitu opus videbatur frangendæ hostis pertinaciæ, qui ne glebam quidem nisi multo sanguine tinctam cedebat victori. Ne integrum tamen in opere isto, utut sui temporis maximo, Imperator detinendum Reipublicæ & famæ suæ interesse censuit. Submisso itaque in Flandriam Gulielmo Nassovio, cum lecta militum manu munimenta *Crucis* & *Annæ* nominibus clara adortus ad Scaldim vicit, dum ad Mosam pugnaret, & eo ipso hostem de urbe liberanda desperare jussit, cui expugnandæ vel pars exercitus sufficere videretur. Incredibile dictu, quot & quibus ibi periculis caput suum objecerit Imperator, fossori dies noctesque præsens ac militi, quibus curis, vigilijs, laboribus generosum animum macerarit. Et quanvis alternam quietem omnibus indulgeret, sibi tamen nullam indulgebat, documento dato, parum excelsis mentibus cum ista parte, quæ somni indiga est & pabuli, commercij esse. Gloriosum videri poterat de obsessa urbe triumphare, ipsa tamen Herois nostri virtus majoris adhuc periculi magnitudine aliunde commendari debuit. Potentissimi Regis vires minus sufficere visæ liberandis obsessis, Cæsareas in partem operis & gloriæ conduci placuit, Pappenhemio ductore, imperterriti animi, & præcipuæ in Germania famæ bellatore. Venit ille cum duratis bello legionibus, magnis itineribus, per faciles aditus, vicini Præsulis opera, non tam ad ambiguam quam ad certam victoriam. Ne opperienda quidem videbatur vis tanta in hostico, nisi decretum esset, vel collatis signis cadere, vel lentis maxillis intra vallorum angustias, intercluso commeatu, confici. Et ne Imperator forte desperationem verteret in virtutem, honesto in speciem consilio animum illius, Magno etiam instrumento adhibito, in antecessum tentari placuit, hoc armorum ipsius gloriæ dandum, ut educto præsidio Hispanico, neutrarum partium fieret Trajectum. Immotus ille, se venisse ut vinceret, respondit, nec ut leges acciperet, sed ut ferret. His machinis nequicquam adhibitis, vis castris admota fuit, Pappenhemio ipsa meridie, quod ad gloriam suam pertinere censebat in stationem *Mauritij* sanguine & virtute vere Nassovij invadente, nec voce tantum & exemplo, sed ensibus etiam & crucibus militem ad fortitudinem stimulante. Acriter diu pugnatum. Imperator inter primos, sed acerbos articularis morbi dolores de pedibus haudquaquam sibi cogitandum ratus, ubi de summa rerum ageretur, nullo dolore retineri potuit, quin ad stationem ab hoste impetitam, reliquis ad excipiendum Hispanorum

impetum instructis, sed cum lecta, ut solebat, pube & fistulis aliquot æneis, quæ in parato nutum ejus semper præstolabantur, advolaret. Mauritij ille hostem triumphantis virtutem agnoscere, commendare, accendere, machinas à se advectas opportuno loco disponere, phalanges hostiles impetere, & desperatam propemodum Ducis gloriæ sitientissimi obstinationem mille quingentorum cadaverum jactura ad receptum cogere. Exin hostis nequicquam flumen insidere, commeatu castra intercludere. Provida vero Imperatoris cura intercludi non potuit, congesta ante maturo consilio, quanta sufficeret trahendæ obsidioni, annona. Sic omnium victori Trajectum se permisit, & Urbs, si ulla, turbandis hostium rebus, conciliandis Eburonibus, invadendis Grudijs & Tungris, aperiendæ Germaniæ, & Luxenburgensi ac Namurcensi agro invadendo opportuna, Reipublicæ cum immortali Imperatoris gloria accessit. Nec quicquam præter Hanovij Comitis, juvenis ad magna quæque surgentis, glande in castris trajecti, cædem, tantam victoriam cruentavit. Usque adeo vero suas ista clade vires attritas sensit potentissimus hostis, ut inducias in castris Principi, Patribus Hagæ per Arescotanum Ducem & Mechliniensem Præsulem mitissimis conditionibus offerret. Nec vero hoc fine hujus anni fructus stetit. Plus ultra progrediendum erat, & fortuna utendum. Provincia integra cæteris accedere debuit, *Limburgo* arce, quamvis præruptæ & inaccessæ rupi imposita, cum cognomine illi Ducatu solo terrore subacta. Anni & victoriarum finem *Orsoium* fecit, Gulielmi Nassovij ductu Patrum imperio & Herois nostri gloriæ adjecta, & ipse ab Ubio Præsule magnifice post victoriam habitus, gratantes omnium voces ea modestia redux excepit, quæ victoris virtutem supra ipsas victorias efferrent. Nequicquam vero tempore per induciarum negotiatores vel pacis sequestros extracto, *Rhenoberga* Trajecto adjicienda fuit, ultimum ad Rhenum munimentum Hispanis reliquum, quod ea celeritate confectum, ut ne hosti quidem spatium deliberandi de suppetijs relinqueretur. Nec per Imperatorem stetit, quominus Geldria, grassatorum opportuno ad insidias loco nidulantium excursionibus famosa, cæteris victorijs accederet, & Suedicæ copiæ, Stalhansio ductore, Annum cIↄ Iↄ cxxxiii. insigni victoria nobilitarent. Sed & serior earum adventus, & fatales remoræ aliæ tantis conatibus obstitere. Venloæ interea & Ruremondæ servatæ gloria Nostri providentiæ debebatur, cui utrique imminebat Ayetonæ Marchio, magni & animi & judicij Dux. Cui tamen nihil per Imperatoris virtutem licuit, præter liberas fossorum in Stevenswerta (quam Mosa flumen ambit) insula operas, ubi munimentum moliri cœpit. Nec ab eo impetrari potuit, ut de reliqua Hispanorum in Belgio majestate, quamvis ab Heroe nostro se ad prælium prolici aliquoties videret, ancipiti eventu cum maximo seculi Duce decerneret. Illius sane sive virtuti sive felicitati imputandum, quod Hispaniarum Infantis, optimæ retro Principis, tumulo Gentis istius in Belgio imperium haudquaquam illatum fuerit. Cum tanto Belgicæ Hispanis obnoxiæ rectore commissa Nostri virtus in Trajecti ad Mosam ab hoste vallari cœptæ liberatione enituit, quam sola Bredanæ obsidionis simulatione, tanta de ejus virtute & felicitate erat existimatio, procuravit. Ista decora sequuturorum auctoramenta fuere. Cum regio Hispaniarum Principe recens in Germania victore committi debuit, & Regio exercitui ipse præfici. Datum hoc non tam fœderi inter potentissimum Regem & Patres icto, quam virtuti Imperatoris

peratoris

peratoris & existimationi, cui nec hostis nec socius reperiebat parem. Sed qui imperare noverat alijs, sibi non segnius imperabat. Nec vel dignitatem illam admisit vel exercuit, nisi diu cum Patrum hortatibus, & sua modestia luctatus. Præsagire videbatur providissimus futurorum animus, tantos conatus, integro bello conficiendo pares, plus valituros ad terrorem quam ad victoriam, sive quod lenta vasti corporis prævideret molimina, sive quod plus suæ disciplinæ tribueret, quam numero, sive quod tot victoriæ instrumentis victoriam ipsam corrumpi putaret. Et sane, quanvis nec socijs Ducibus virtus, nec ad arma natæ Gallorum genti ardor deesset, omnia summa sub Heroe nostro tentandi, obstare tamen videbatur vis major tantis ausis. Non raro equidem maximis etiam conatibus occulta quædam Dei providentia intercedit, ne vel humanis consilijs, vel victoriarum instrumentis id tribuatur, quod earum auctori debetur, & uni quidem. Illi uni imputandum, quod ingens iste in hosticum impetus, qui ad plenam victoriam sufficere videbatur, minus cesserit ex voto. Sic omnia humana pila sunt in manu illius, qui omnia versat pro arbitrio, & fritillus, in quo varia tesserarum facies momento apparet. Herois tamen nostri providentiam sinisterior etiam successus commendavit, quippe cui salutaribus consilijs, nisi mens læva quibusdam fuisset, in tempore præversum volebat. Et ut calamitas calamitati socia esse solet, sic Imperatorem non tantum minus prospera Fœderatorum, sed & Patriæ clades exercere debuere, ut eo illustrior illa virtus esset, quo magis urgeretur inter adversa rerum. Dum sociorum commodis Noster se totum impendit, Hostis successu audacior redditus, *Schenckianum* munimentum, quod inter præcipuas Bataviæ claves, & non unius fluminis repagulum est, ex improviso occupat, Regius Princeps Betaviæ imminet, Cliviam & Gennepam subigit, Imperij etiam aquilis in cruces Burgundicas versis multis legionibus ex Germania auctus, arma & terrorem undiquaque circumfert. Sed qui ab hostili agmine stetisse videbatur Cœli favor, mox Reipublicæ partibus, & Herois nostri gloriæ denuo accessit. Compertum brevi, Schenckianum munimentum interceptum non fuisse, nisi ut gloriosius recuperaretur, nec Patriam turbatam, nisi ut novo experimento disceret, cui post Deum salutem suam deberet. Qua celeritate Imperator invidendam istam glebam Patriæ ereptam per Gulielmum Nassovium cinxerit, qua industria excursioni omni in Betaviam præverterit, qua arte Bylandiam & Griethusam subegerit, qua constantia hyemem & hostem submoverit, qua felicitate munimentum ad securitatem Reipublicæ necessarium Regio Principi, tutiora tamen ubique consilia potius quam fervidiora sequutus, extorserit, cum stupore ab omnibus observatum. Hostium armis frustra in Heroem nostrum intentatis, ea in socios versa, & in Galliam ipsam incursum. Scilicet & isti Imperatoris virtus spectata esse debebat, & fœderatis opportuna. Sua equidem in Advaticum agrum, iniquo etiam tempore, irruptione, victorem exercitum late in Picardia grassantem, & latius adhuc sui terrorem diffundentem, avertit, unus propemodum victoriæ eo tempore inter potentissimos Reges arbiter. Vix eo moverat Noster, quum Hostis tergum vertere, proprios focos, velut, Hannibale ad portas, respicere, & de suo in Fœderatos impetu, viribus in diversa distractis, remittere cœpit. Gravem sane sibi Heroem nostrum sensit Hispaniarum Infans, quum ejus consilijs, armis, conatibus, cœlum, elementa & ipsa felicitas famulari viderentur. Si quicquam,

nihil tantæ virtuti impervium esse, id *Bredæ* Urbis expugnatio ostendit, quam non unum miraculum commendat. Enimvero quid mirum magis, quam arma alio destinata præter spem, adversa tempestate, in hanc operam conversa, urbem supra Europæas ferme omnes septendecim propugnaculis, creberrimis molibus, latissimis fossis, aggeribus, loricis, sepibus, præsidio, machinis ad pertinacem defensionem instructam, obsessam fuisse prius quam obsideri creditam, tridui spatio hosti interclusam, Regio exercitui inaccessam redditam, flumina adversa, obstructa, nostra, aperta inter potentissimi exercitus impetus & insidias, servata, & tanti momenti, tantæ famæ munimentum vix totidem septimanarum spolium fuisse, quot Maximus Dux menses in ea vallanda, quum magis ad vim pateret, ipse tamen eam desperaret, consumsit? Prodigum istum propemodum cœli in virtutem & gloriam Herois nostri favorem Fœderata Belgica vel uno isto experimento discere debuit. Non invidit ille interea Regio Principi Venloæ & Ruremondæ, sive terrore, sive aureis hastis expugnatarum spolia, vix tanto hoste digna, contentus trium Provinciarum, Vahalis etiam & Mosæ, securitate, quam sola unius urbis recuperatione cum immortali nominis sui gloria Reipublicæ comparavit. Id vero admirationem omnem excedit, nunquam Herois nostri gloriam magis enituisse, quam quando solita rerum humanarum inconstantia conatibus ipsius quam maxime intercessisse videbatur. Testis funesta illa ad *Calloam* aggerem clades, & res minus ex voto tum in *Flandria* tum in *Sicambris* gesta, ubi conscius consiliorum Miles sua etiam strage luere coactus fuit non observata imperia, & segne obsequium. Nunquam sane infeliciter pugnatum, nisi quando imperata ab Heroe nostro vel incuriosius excepta, vel segnius impleta fuere. Dum vero dicto audiens fuit Ductor & Miles, *utrique* suus honos, Reipublicæ vero gloria constitit illibata. Nec exiguæ cladis ultio diu dilata fuit, sed pro myoparonibus aliquot, & paucis cohortibus littus Britannicum multo Hispanorum sanguine rubuit, & immanis ista navium sylva mari innatans non ventorum, ut Anno cIↃ IↃ lxxxviii. sed virtutis vestræ spolium fuit. Enimvero ut classis ista, Regnis etiam formidabilis, Nostrum non latuit, antequam navigaret, sic ex quo in freti Britannici angustias se induit, Heroi nostro opportuna ad victoriam visa fuit. Ejus auspicijs sequuta decretoria illa de Oceani Imperio & Reipublicæ salute pugna, submisso Martino Trompio, Maris Præfecto vicario, Cive vestro, homine in mari inter rudentes & tempestates propemodum nato altoque, qui inusitata audacia, rostratis duodecim & una liburnica regiam septuaginta turrium potius quam navium classem à milite, classiarijs, & omni apparatu instructissimam, aplustria nostra ex alto despectantem, & sola mole valentem ad terrorem, adortus, una illa audendi fiducia fastum Hostis in terrorem vertit. Extracta nonnihil pugna, Patrum solicitudine, & Herois nostri cura effectum, ut paucorum dierum spatio Batavis velis sterneretur mare, & centum navium, præter xii. incendiarias, classis à maritimis Collegijs pube nautica, & cætero instrumento, milite etiam lecto ab Imperatore instructa, & isti Oceani Filio æque ac Præfecto submissa, integram illi victoriam, Reipublicæ ejus fructum, hosti vero desperationem pepererit, præterijs aliquot vel exustis vel submersis, alijs in brevia & vada compulsis, reliquis Antonij Ocquendi industria, dissimulata majestate, ocyus ruinæ & incendio partim ad Britannicum littus, partim alio in tutum subductis. Et quod victoria ferme majus fuit,

fuit, ea occasione hosti & socijs compertum, quid Respublica vestra mari posset, quæ paucis diebus classem paravit, cui instruendæ regia etiam potentia vix multorum mensium apparatu sufficeret. Ne quid etiam ad summam Herois nostri gloriam reliquum videretur, domestica accedere debuit ex Regia affinitate, quæ non modo sanguinem Nassovicum insigni decore honestaret, verum etiam singulare Reipublicæ firmamentum, ex arctiori cum Magno Rege, eoque vicino & maris potente, colligatione, adderet. Et ne quid ad summum splendorem desiderari posset, Regia affinitas Regio ore proponi, & solenni Patrum legatione, Splendidissimis Patriæ Proceribus adhibitis, confici debuit, postquam ei fidissimum ministerium opportune prolusisset. Sequutus sine mora publicus Regis assensus, Regiæ Principis, & primogenitæ quidem, desponsatio, surgentis ad omnem gloriam *Gulielmi* in Magnam Britanniam, cum apparatu, qui Regium deceret Generum, iter, & Nuptiarum solemnia Regibus digna. Nec tamen inter domestica gaudia & sui sanguinis triumphos Imperator de Republica cogitare desiit, sed tempore Patriæ, Fœderatorumque rebus opportuno, modo Flandricum, modo Advaticum, modo Geldricum limitem insidere, hostem distinere, & potentissimo Regi in Atrebates moventi faciliores aditus facere, bene de Regno socio, bene de Republica mereri. Nec ipsa etiam Geldria, Rheno Mosæque gravis, virtuti Imperatoris subducta fuisset, si humana providentia vel æternas fatorum leges refigere, vel elementorum & tempestatum vim moderari, vel eventum æque ac consilium præstare potuisset. Nec tamen vel Sicambrorum paludes tentasse, vel arma in Hulstam & Brugas convertisse nocuit. Nec sperni debuere destinationum id genus fructus, quanvis ijs plena non accederet victoria. Quam graves Hosti fuerint crebræ illæ modo in Sicambros, modo in Flandriam excursiones, quanta fatigati attritique hostilis exercitus ruina inde sequuta fuerit, nemo præter hostem melius novit. Nec ea ratione arma solum hostium à patria aversa, sed & Fœderatorum rebus, post infelix ad Theodonis-villam, prælium, incertis castrorum vestrorum stationibus consilia & arma hostis in diversa raptantibus, mirum in modum consultum, quibus Hedini & aliarum urbium occupandarum subministrata opportunitas. Plus etiam profectum fuisset, nisi fatali quadam vel infelicitate vel incuria, iterata Principis mandata sinisterius excepta, & cœlum minus favens aliquas hosti inducias, exigua inter tot clades solatia, fecissent. Continuas illas pro Patria Imperatoris curas *Groningana* Respublica sua præfectura, *Henrico* Nassovio infausta glande ad Lisam amnem in Flandria rebus humanis subducto, compensandas censuit. Ille toti Patriæ honores sibi delatos nova victoria, *Gennepa* munitissimo ad Mosam in Menapijs castro, terrestri piraticæ, & aliquot Provincijs vexandis opportuno, postquam id solita sibi arte & cura cinxisset, Patrum imperio, Anno CIↃ IↃ cxli. adjecta, superatis varijs Regij Principis per Fontanum molitionibus, & omni Prestoni, militiæ veteris, obsessis præfecti, contumacia, apparatu etiam in multos annos ibidem in amplissimi tractus exitium ab hoste congesto, in Reipublicæ utilitatem converso. Quum etiam varia Sociorum circa Ariam fortuna Reipublicæ fidem & operam postularet, Imperator Henrico Nassovio ad Mosam, alijs ad Rhenum relictis, in Flandriam opportunam Fœderatis excursionem fecit, & Fontano in se converso utilem eorum rebus operam impendit. Nec hoc tantum facinore Sociorum

ciorum fides Potentissimo Regi probata, sed & alio, minus quidem in vulgus, obvijs ut plurimum hærens, noto, non minus tamen Fœderatorum omnium commodis necessario. Illustrissimus Galliarum Tribunus Guebriantius Rheno cum suis & Sociorum copijs, itineribus varijs, & ipsa victoria Lamboio extorta attritis, vicinus, & ab hoste, victoriæ non ambiguo, sed certo, circumsessus, de exercitu & fama simul periclitabatur. Hatzfeldio Fontanus accesserat, utrique Franciscus Melos recens in Artesia victor, magnis itineribus velut ad certam prædam gradiens, accedere debebat, & Cæsareas Regiasque vires in mediocrem exercitum experiri. Heros noster sagacissimo omnium animo destinationem Hostis præcipere, nec Fœderatum exercitum solum de periculo mature monere, sed & castra ad Rhenum sine mora transferre, ibique in speciem sine Reipublicæ commodo, revera magno ejus compendio, socij exercitus internecioni summa & industria & fide prævertere. Licet multi, ut vulgus alienorum satageum, & occultioribus sæpe consilijs iniquum esset solet, id, cujus causam ignorabat, culparet potius quam intelligeret. Mora etiam in ista statione, quæ ignaris rerum nulli rei videbatur, opus erat, donec sociorum res in tuto essent. Et illam Fœderatis Imperator indulsit & discedentibus commeatum, nec quicquam Hosti vel in illos vel in se permisit. Ob tanta de Socijs merita, merito etiam Regio suffragio servati exercitus gloriam reportavit, eoque majorem, quod, sub ipsum ferme regiarum Principum ex magna Britannia adventum, pompæ & aulæ se subduxisset, & Reipublicæ ac sociorum commodis curas suas imputasset. Iisdem Theodonis-villam, Franci sanguinis ream, urgentibus, Imperator Andrea Cantelmo in se converso, & fida iterum opera Socijs commodata, illis, quibus factum voluit, victoriam, sibi victurum ejus fructum, gloriam, vindicavit. Accessit novum Heroi nostro gaudium à crescente *Gulielmi* fortitudine, quem ab equitatu hostili in insidias prolecto, & undiquaque circa Bergas ad Somam flumen circumvento, ac virtute & felicitate suæ æmula suso victorem in castra redeuntem conspexit. Victoria ista & à magna hostium strage, & à Ducis virtute, & à Ductorum aliquot, Johannis Borgiæ vel imprimis, viri genere clari, & militiæ acris clade commendationem ingentem meruit. Nullus abibat annus quin præclara cum victoria, vel beneficium aliud victoria patriæ haud multo minus opportunum signaret. Perire Imperatori tempus videbatur, quod non Reipublicæ commodis destinaret. Quum paulo post Sicambris arbitro opus esset, alius præter Heroem nostrum quærendus non erat. Nec major prudentia alibi reperiri poterat, nec auctoritas utilior. Incidit in ea tempora Gravelinæ obsidium, in quo & suæ Herois nostri partes esse debuere. Classe opus erat Regio Aurelianensium Principi, claudendæ ea parte urbi, qua maxime patebat. Hanc noster submisit, cum multo instrumento nautico, aliisque ad tantum conatum necessarijs. Ipse interea de Hoste alio trahendo sibi cogitandum duxit, & denuo, belli sede in Flandriam translata, de *Sassis* vel Cataractis Gandavensibus Regiæ Urbi objectis, veris Neptuni œconomis, oppugnandis consilium suscepit. Quantum in eo munimento Hosti & Flandris situm sit, tot alia tanta cura ei objecta docent, quibus omnem Fœderatis aditum præclusum hostilis industria voluit. Patere tamen debuit Imperatoris virtuti. Ille omnibus maturo consilio provisis, istas cataractarum cataractas perrumpere, circumducto insigni arte Isenburgico, alio frontem, animum alio

alio vertere, præmisso audaci natatorum satellitio, flumen ponte scirpeo insternere, exercitum in hosticum trajecto amni exponere, ipsas cataractas invadere, cingere, arctare; Francisco Melo, Lotharingo, Isenburgico, Meganio nequicquam annitentibus, ne tanti momenti moles suo Regi periret. Et quamvis obsessi laxatis obicibus illo elemento, quod unum difficillime omnium arcetur, pugnarent, Imperator artem ijs opponere & constantiam, aquas, nimbos, tempestates cum milite dividere, voce & exemplo in omnium animis fortitudinem & honesti ardorem accendere. Sic elementorum & tempestatum propemodum victori intra mensem cessere cataractæ illæ, præclara Flandriæ Brabantiæque ulterioris clavis. Quod Dei munus, quanvis per se magnum, majus tamen ex eo censeri debebat, quod, durante obsidio, funestum plumbum, quo militaris Architectus, cujus humeris ferme Imperator incumbebat, vix palmo ab eo aversum, velut tanti Principis Majestatem veritum, declinarit ad latus. Cataractis istis perruptis, penitiora Flandriæ Brabantiæque armis vestris patere videbantur. Eo destinationes suas convertit Noster, & curas. Vix denuo annus se aperire cepit, quum grande quid, & quod non ad utilitatem tantum Reipublicæ, sed etiam ad splendorem & gloriam ejus faceret, animo volvit. Sed miles novus serius impetratus, auctoratusque, apparatus ad Balthicum mare destinati, provida Hostis in observando qui nostris trajiciendus erat, amne, cura, & maturior quam pro voto Sociorum, à quibus ad sua festinantibus mora aliqua ad magnum conatum necessaria impetrari non potuit, discessus, & alia id genus felicitati potius quam virtuti Imperatoris intercessere. Cunctari videbatur Fabius noster ignaris rerum, immo hosti & civi, prout multi sæpe castrenses operas ad suum ingenium in umbra exigunt, domi Imperatores, sed sine sudore & sanguine. Sapienter vero ab Heroe nostro tempus extractum hostis civisque didicere. Castra ille ex inopinato relinquere, hostem submovere, Lisam, Scaldim, & amnes alios trajicere, adventus sui famam celeritate antevertere, in Wasiam ipsam, armis vestris antehac inaccessam, Flandriæ uber, exercitum effundere, *Hulstam* regionis caput, Antuerpiæ clavem, & latissimi tractus frænum cingere, paucissimarumque hebdomadum spatio munitissimam cespite, milite, commeatu urbem, operæ dies noctesque sedulus, ad deditionem cogere, virtute *Gulielmi Nassovij* Moerspurgi & munimentorum aliorum potiri, Hosti id unum relinquere, ut victoriarum vestrarum è propinquo spectator esset, & testis. Quem simul ad Mardiccam & Borborgum eo tempore triumphabat *Ludovici Borbonij* ad ingentem gloriam surgens virtus, & exercita simul ac probata arduis Illustrissimi Galliarum Tribuni Gassionij fortitudo.

Nemo, Auditores, tot Herois nostri expeditiones cum animo expendet suo, quin mirari desinat, præcipitatam illi tot curis & negotijs senectutem, & molem ex elementis conflatam vitium tandem pati cepisse, cujus commodis intercedebat inquies animus, nusquam non vigil, & perpetuis pro Republica laboribus in seipsum sine intermissione grassans. Animadversum facile, mortale corpus cum immortali anima paria facere non posse, & fatiscere debere istam partem, quæ tam multa imperantis animi socia esset & instrumentum. Hinc varius languor Heroem nostrum invadere, atterere, orbitatem & luctum Reipublicæ minari. Nihil inausum intentatumque relictum avertendæ tantæ calamitati.

calamitati. Patres preces, vota miscere, ut quod reliquum vitæ esset, suæ quieti imputaret, qui totam ferme publicis commodis imputasset. Satis publicam rem salvam fore in tanti capitis salute. Sed ne hoc quidem impetratum ab invicto animo, dolorum, mortis, & sui victore, qui nonnisi in Reipublicæ gloriam se cum materia in istam societatem descendisse censeret. Intercedi itaque non potuit, quominus quum annus superior exiret in æstatem, languidum, & variorum morborum mole vexatum corpusculum in castra & hostem transferret, & quanvis vincere amplius non posset, se tamen nec ab hoste, nec à morbis, immo ne à natura quidem deficiente vinci pateretur. Extracta in castris inter languores varios æstate, limite nostro defenso, hoste hac illac circumducto, sociorum rebus in Flandria promotis, reducem vidimus Heroem nostrum, invicto quidem animo, sed divortium meditante ab illa parte, quæ non instrumentum amplius gloriæ, sed sarcina tantum esset & vehiculum imbecillitatis. Ex eo lenta febri corpus tabescere, vitæ commeatus paulatim intercludi, pectus premi, vires dejici, sanguinis officina vim pati, aquosus languor corpus invadere, floridus ille vultus concidere, ipsa rationis arx vaporibus quandoque peti, noctes inquietæ sequi, omnia ruinam spectare. Lachrymas id multis, gemitus, vota omnibus exprimere, omnes gloriam, salutem Reipublicæ in hoc capite verti censere. Quicquid natura ingenij, quicquid ars industriæ, quicquid humana providentia consilij conferre poterat, ad tantam curationem evocatum, incumbente vel inprimis in hanc curam sine intermissione sola tanti animi victrice Heroina, quam ista ruina propius etiam spectabat. Præstantissimorum certatim Medicorum experientia in consilium adhibita, templa precibus fatigata, & quoad mortalibus datum, isti hosti accessus obstructus, quem nullum satellitium penitus arcet, & qui omnibus spatijs diffusam exercet jurisdictionem. Haud minus vero cum Herois nostri, quam cum morborum pertinacia Medicorum filijs negotji fuit, qui eorum leges nihil ad se pertinere putabat, nec sua interesse, quando inferior ista pars suas sibi res habere vellet, illius usu contentus, quæ supra morborum & mortalitatis Leges est. Huic ille soli propemodum ab eo tempore operari, cum cœlo rationes inire, ultimum vitæ sanctissimis curis transmittere, & cui in castris quotidie inter strages & ignes ultro occurrerat morti, illi in ipsa Aula occurrere, animo ubique victore & fati & sui. Divisis adhuc inter pietatis officia & Reipublicæ negotia, in extrema etiam tegula, curis, exacta illi ultima ætatis & vitæ hyems. Observatum, quum, recurrente natali die, xxix. Januarij cIↃ IↃ cxlvii. multorum gratulationes exciperet, quod magnum illum vitæ climactericum, fatalem multis periodum creditam, ex omnium voto, supergressus esset, Heroem nostrum, Omnes sibi dies climactericos esse, respondisse, nec se vitæ spatium annis amplius vel mensibus metiri, sed diebus & horis, paratum tamen ad excipiendam ea constantia ultimam necessitatem, quæ animum sui compotem deceret. Nec vero ea vel ferrea bellatoris fuit, vel Stoica hominis hominem exuentis, sed Christiana fuit, & Christiano Heroe digna, quæ cœlestes ei voces expressit. Monitus natalitio illo die à Reverendo Viro, Joanne Goethals, cujus fidem castrensi opera sibi perspectam interiori compensarat admissione, vitæ Natalem mortis etiam esse, respondit Imperator mascule:

masculc: De isto potius quam de illo sibi in posterum cogitandum esse, & discendam arduam illam bene moriendi artem. Id sibi curæ fore. Verborum cæteroquin, ut tota vita, sic in ejus occasu parcus fuit. Illa tamen loquela liberalis, quæ sine voce usurpatur, & cor solum interpretem, Numen solum conscium habet. Ista Deo arcana pectoris nudavit, vitæ rationes subduxit, & animum cœlo intulit, antequam animam inferret. Sancta quinetiam Hagiensium Dei Servorum alloquia cum gaudio admisit. Nec pias tantum voces excepit, sed & reddidit, ne ijs quidem dissimulatis, quæ soli Deo fateri poterat. Non raro etiam testatus, Nullam sibi nisi in Servatoris sui merito fiduciam esse, illi se totum dicare, certum, se propitium in Christo Deum habiturum. Animadversum pridie Nonas Martias, Morbi, nulla arte mitigandi, vim ultima moliri. Hoc nuntium eo animo excepit, eo vultu, quo prosperrima solebat, composito, tranquillo, exporrecto. Monitus inter alia à Dei Servo, Dei beneficium esse, quod non in castris inter ferri & sulphuris grassationes fatali telo perijsset, sed lento, & meliori vitæ meditandæ opportuno morbo conficeretur, respondit: Se id inter prima Dei beneficia referre. Nec si cui Herois nostri dolores dolorem, & ejus nuntias voces exprimerent, quicquam reponere solebat, nisi se Deo gratias debere quod adeo benigne secum ageret. Rogatus annon in ipso morbi æstu Dei se evocantis virtutem persentisceret, respondit: Se revera sentire, omnes terrenorum fibras sibi evelli, & cor suum è terra ad Deum ac cœlestia subvehi. Ultimam horam non amplius sibi in exspectatione, sed etiam in desiderio esse. Nullum ferme momentum subducebat cœlestibus curis, nisi quod sævior sibi morbi vis vindicaret. Qua solicitudine, quo animi ardore, quanvis interprete Dei servo, qui lectulo jacentis adstabat, ob difficiliorem respirandi commeatum, ultimis diebus usus, Rempublicam commendarit Patribus, commendarit Ecclesiam, commendarit concordiam, vix pro dignitate dici potest. Primis illis nominibus, quæ sibi semper commendatissima ostendit, charissimorum etiam capitum, & gentis suæ decus adjecit, & utrumque Patrum affectui commisit, nec illos sine suis votis & eorum lacrymis à se dimisit. Heroinæ Principis singularem semper rationem habuit, eique constantissimum affectum ad extremum usque probavit. Illius etiam dignitatem suis, sed id ipsum ultro volentibus, commendavit, pietatem, amorem, concordiam omnibus. Quas surgenti Patriæ spei *Gulielmo*, quas *Electoriæ Principi*, charitatibus suis, voces reliquerit, privato ore nec efferri debent, nec possunt. Quam impense quoque Serenissimi *Electoris Brandeburgici*, quem supremo officio ultro sibi adesse cum gaudio vidit, præsentia afficeretur, ex oculis & vultu etiam deficientis legi potuit. Et quanvis invalescens morbi impetus, fatali duodecim horarum sopore, ultimi anteambulone, omnes Herois nostri vires dejecisse videretur, tandem tamen ex illa caligine, singulari Dei munere, natura seipsam adhuc ulciscente, eluctatus, & seipso major visus, ultimas horas, sui compos, ea animi præsentia inter sanctissimas voces, quas avidissime excipiebat, clausit, ut destinatam sibi beatitatem non expectare amplius, sed jam Dei plenus, pleno modio excipere, immo usurpare videretur. Tametsi

vero vox ei multa pituita intercludi potuerit, & omnium terrenorum sensus, constans tamen in Deum fiducia ei intercludi non potuit, nec cœlestium vocum recordatio, quam oris, capitis, & pectoris motu quavis lingua efficacius loquebatur: Adeo quidem, ut paucis, antequam Heroica anima divortium faceret à corpore, momentis, rogatus à Dei Servo, an ejus vitæ primitias sentiret, quæ terrenorum omnium diadematum desiderium, & amorem ei expectoraret, magno pectoris nisu, & exserta adhuc voce annuerit. Ita triumphantem inter sancta suspiria animam xiv. Martij, quæ dies inter funestas & toti Reipublicæ graves merito referri debet, intra quartam & quintam matutinam Heros noster emisit, nec eam Servatori suo impegit, sed reddidit, ætatis Lxiii. Præfecturæ Belgicæ & Principatus Arausionensis xxii. propemodum annos, supremam vero omnis gloriæ, ad quam humana virtus ambire posse videtur, metam supergressus.

Habuit Oriens Heroas suos, habuit Occidens. Magna posteritatis memoriæ nomina commendavit antiquitas. Nondum tamen in effœtum virtutum seculum incidimus. Quod priscæ virtuti opponere possit ætas nostra, in hoc Heroe habuit. Invenit sane in eo Fœderata Belgica & Themistoclem & Camillum, & Periclem & Fabium, & Epaminondam & Scipionem, & Timoleonta & Æmylium, & Iphicratem & Chabriam, & Lysandrum & Miltiadem, & quicquid in maximis Ducibus suspexit retro prisca ætas. Natura in hoc Heroe sibi vim fecisse videbatur, & in eo absolvisse quod alibi inchoavit. Quæ divisis alibi laribus habitant virtutes, in uno hoc capite conjunctam sedem fixisse videbantur. Pietatem, virtutum omnium matrem, sine qua larva honesti dari potest, honestum dari non potest, non ambitiosam habuit, nec affectatam, sed sinceram, & mitem, qualis purissima est. Hanc expressit opere, non schemate, ab Histrionia omni tota vita alienissimus. Quot & quibus illicijs tentatus fuerit, ut partibus super religione accederet, rerum usus multos ex vobis ignorare non patitur, ille tamen nullas nisi veritatis partes sibi adoptandas putavit. Quam reverenter Dei Servos habuerit, omnes testari possumus, quoties vel publicis vel privatis officijs apud hunc Heroem functi fuimus, illi maxime, quos ordinarij muneris ratio propius illi admovit. Omnium instar esse potest, quod suum & Patriæ gaudium *Gulielmum*, in magni Imperij spem natum Principem, non nisi sub Theologi, ab Orthodoxia præter decora alia commendatissimi, & quod ad Academiæ nostræ gloriam pertinet ex ordine nostro evocati, disciplina adolescere voluit, ut voce ac exemplo ad omnem pietatem mature formaretur. Vidimus ipsi Novi Fœderis, & Hymnorum Davidicorum Codicem manu Herois nostri tritum, & notis varijs interstinctum, nec hoc modo, sed & quod sine singulari admiratione & gaudio non vidimus, vidimus plurima S. Scripturæ testimonia eadem Herois nostri manu exscripta, quæ ad peccati notitiam, fugam & remedium maxime pertinerent. Quæ quidem tanto judicio selecta comperimus, ut hoc in bellatore, qui nihil minus ostentui esse debere censerit, quam pietatem, non parum miraremur. Hanc etiam virtutem insuetatæ suæ fortitudinis basin habuit, qua sulphur & ferrum omne hostile tota vita constantissime sprevit. Eundem umbonem sæpe querulis suorum vocibus opponere solebat, quod vitam & spiritum Patriæ toties periclitaretur: Dei providentiam suam fiduciam esse, illi soli se stare & cadere. Decretum sibi, nihil eorum

eorum prætermittere, quæ ad munus suum pertinerent. Quam pias sæpe voces in castris emisit! Victorias suas nunquam sibi, sed Deo imputari volebat, & uni quidem: Ejus favorem exorari debere. Sine illo omnes hominum conatus, quantumvis maximos, inanes esse. Quum Anno cIↃ IↃcxlv. trajectis quinque amnibus, cingendæ Hulstæ, exercitum in Wasiam mira felicitate traduxisset, candide Dei Servo fassus fuit: Hoc Dei opus esse, non suum: Dei manu supra spes suas eo usque se deductum. Magnas accepti à Deo, parvas redditi sibi rationes esse. Immo malum se nomen esse, omissorum & commissorum reum. Sæpe animadversum à fido Dei Servo, in ipsis castris Heroem nostrum Dei verbo mirum quantum affici, & sacra velut repotia secum instituere, de dictis pro concione agere, scrupulos conscientiæ movere, super fide anquirere, suam exponere, de sua ad preces & pietatis officia lentitudine, de carnis etiam ad peccatum pronitate queri. Quæ qui in Principe, & bellatore non miratur, ille nec aularum lubrica, nec castrorum comperta habet. Qui etiam luculentiore quam sanctissimæ mortis exemplo probari potest illa virtus, quæ in vitæ occasu potissimum sui fidem facere solet? Quale illa in Herois nostri tota vita aulæ, castris, negotijs innutriti excessu regnum exercuerit, in recenti memoria est, nec indictum abibit fido Dei Servo, qui id publicæ utilitati debet. An mirum, omnium aliarum virtutum in Heroe nostro choragium fuisse, illa præeunte, quæ reliquas omnes post se trahit? Magnanimitas vere Principum virtus est. Hanc noster habuit sine pari. Quam excelso animo maxima, & summi etiam Fratris felicitati inaccessa tentavit, absolvit? Quam invicta virtute ad *Sylvam-Ducis*, præter potentissimum Hostem, totius ferme Patriæ nutantis & sibi incumbentis pondus immotus sustinuit! Quam inusitata fortitudine in castris ad *Trajectum* sexaginta millium capitum vim, sub maximis Ducibus in se destinatam, mediocri exercitu opperiri ausus, quod numero deerat, solo animo supplevit! Utrobique vero cum fortuna, vita, fama, & ijs omnibus ingenti fiducia decidit, quæ humanam mentem, si ulla, commovere possunt, & de gradu deturbare. Revera in Heroe nostro compertum, plebejos animos crescentis periculi magnitudine dejici, magnos attolli & accendi. Quam magno etiam animo, inter maxima de Republica merita, popularia quandoque judicia una suæ virtutis conscientia subnixus, excepit! Contentus obiter dicere; Regentium actiones à rumoribus non pendere. Eorum consilia differri potius, quam intelligi. Rationem à multitudine exigendam non esse. Se tamen semper habebat, & servabat sibi, popularis quidem plausus non sititor, sed nec contemptor etiam. Sibi equidem, si ullus mortalium, noverat imperare. Quam ille iram in potestate habuerit: admirandis sæpe indicijs compertum. Et quanvis irasci interdum deberet, irasci noluit, ne à se abire videretur. Nunquam se projicere solebat, vel iras suas infra dignitatem demittere. Aliorum impetum spumam etiam, ferre poterat, sed ea oris majestate, quæ pudorem exprimeret & pœnitentiam ferocissimis. Qua animi moderatione prospera, adversa exceperit, propioris admissionis ministri norunt. Ut illis ingens animus attolli non potuit, sic nec istis frangi. Quæ extra se, & ab alijs fierent, aliena, quæ à se, sola sua censebat. Nihil tam arduum

duum esse poterat, quod non sereno vultu admitteret, omnibus major, & qui Deum ubique, sed ducentem potius quam trahentem, sequendum censeret. Idem illi vultus in castris & aula, in serijs & ludicris, serenus & sibi constans. Munificentia etiam Principum virtus est. Hanc & ipsam eximiam habuit: eoque majorem, quo eam occultiorem esse voluit, ne famæ dare videretur, quod dabat suæ virtuti. Neminem qui egeret à se submotum volebat. Multorum vota largitionibus munificis implevit, multorum antevertit, de pudore eorum æque ac de egestate solicitus. Immo ita ad liberalitatem & munificentiam omnem factus videbatur, ut beneficium in beneficij largitione sibi dari existimaret, à sordido illo articulari morbo, qui Reges etiam tenuit, tota vita alienissimus, ut qui non aurum solum, sed & plebejas cupiditates infra Principem esse debere censeret. Quoties ille rerum suarum procuratores submovit, ubi de Republica agendum erat, cujus minima commoda maximis suis præponenda existimavit. Non sine admiratione animadversum, quum fœderatum aliquando exercitum incredibili cura servasset, nec aliam à multis ex servatis gratiam præter grassationes in obnoxio sibi Comitatu Meursensi referret, Heroem nostrum ne vocem quidem in querelam laxasse, tantum abest ut de coercendis istis grassatoribus, quod facillimum erat, sibi cogitandum existimarit. Integrum beneficium, & nulla sui parte imminutum à se præstari debere, gloriæ suæ interesse censuit, & magni Regis Majestatem etiam in lixis quandoque & mediastinis venerandam. Ut vero Heroi nostro commodorum suorum contemptor animus fuit, sic de publica re mire solicitus. Sua salus ipsi invisa propemodum videbatur, nisi cum Reipublicæ salutæ conjuncta foret. Nihil pro se ferme optari patiebatur, nisi in commune prodesset. Ista una cura revera illi curæ fuit. Hanc sibi procurationem hæreditaria sortitione obtigisse censebat; & unam quidem. Illi dies noctesque imputandos, & accurandum, quicquid ad Reipublicæ existimationem & salutem pertineret. Quid in castris tota Europa spectante pro ejus gloria gesserit, Orbi notum. Non unum Demetrium Poliorceten jactavit antiquitas. Quem tamen Nostro opponere possit, non video. Ita omnia & Carthaginis, & Numantiæ, & Alesiæ, & Nysæ, & A[illegible]ni, & Platæarum, & Syracusarum, & Tyri obsidionum admiranda una Ducis Sylva habet, Trajectum una, Breda una. Naturæ ipsi vim facere videbatur Heros noster, non Hosti tantum, nec hominum duntaxat victor esse, sed & elementorum & tempestatum. Non mirum, Regios totius Europæ oculos in hunc Nostrum conversos fuisse, qui non nisi Regia moliretur. Quot illi disciplina castrensis leges debet! Quot Architectonica militaris machinas! Quot civis & miles capita! Quot Respublica urbes & munimenta! Quot publica tranquillitas dies & noctes, immo menses & annos quietos! Quantum felicitatis & gloriæ res Batava! Ingenue dicendum quod res est; Rempublicam vestram non splendidam reddidit, sed formidabilem, sed invidendam, sed Europæ stuporem. Illi ipsi etiam imputare debet Orbis Christianus, quod nondum serviat, & quod Orientis simul ac Occidentis gaza impendi non potuerit, ad parandam ei servitutem. Nec tamen, quæ splendidissima videntur, maxima fuere Herois nostri in Rempublicam merita. Plus ejus consilio debuit, quam armis, plus prudentiæ quam fortitudini. Hæc beneficia Patres testes habent, & rerum publicarum rectores. Nec minora sunt, quia sine buccina

&

& comicine edita. Non minoribus sane machinis in expugnandis animis quam in subigendis urbibus opus. Quantum in permovendis tot Provinciarum, tot urbium rectoribus industriæ, quantum operæ exigatur, quot impedimenta submovenda sint, illi demum intelligunt, qui Reipublicæ vestræ compagem, & libramenta penitius norunt. Hanc artem calluit sine pari. Quoties ille sive suis consilijs, sive sua suada vel nutantes erexit, vel collisos conciliavit, vel reluctantes permovit, vel suæ quosque rei satagentes, alienæ æmulos, publicæ segnes, ad temperamentum salutare, & publicas cogitationes traduxit! Quoties simultates in nervum & exitium Patriæ erupturas ea sapientia & moderatione composuit, quæ pertinacissimis etiam ne dissentiendi quidem voluntatem relinqueret! Quoties ab ejus ore publica salus in arduis Reipublicæ negotijs pependit! Quoties isti ori, isti Majestati, & venerationi Principis datum, quod negatum omnibus! Quoties unus vidit, monuit, quod supra privatam perspicaciam erat! Quoties sibi delatum gravissimorum negotiorum arbitrium ita juri & æquo accommodavit, ut ne illi quidem, quorum causam minus probaret, judicium ejus improbare possent! Omnium partium videbatur, quia extra omnes erat. Quoties ille utriusque Collegij, quod totius, qua patet Oceanus, potens est, & Orientem ac Occidentem vobis vectigalem facit, commoda salutaribus consilijs promovit, & ostendit, Gades, Calpen, Moluccas, Javam, Cubam, Mexicam, Brasiliam, aliasque multo Sole tostas regiones, æque sibi notas esse ac Bataviam, nec Rhenum magis vel Mosam, quam Paraybam vel Gangem. Nec vel Bahiam, vel Pernambucam Batavus miles calcasset victor, sine Herois nostri, Belgas in Hispanum, in utroque orbe armantis, auspicijs. Civica sane corona supra omnes militares censeri debet, quam sapientissimis viginti & amplius annorum curis meruit. Cujus fructum licet maximi semper Respublica fecerit, pluris tamen quotidie faciet, quoties tantam sibi virtutem ademptam cogitabit. Quoties etiam privata privatorum commoda propensissimo animo juvit & promovit, quando illa sine publico incommodo juvari potuere & promoveri! Quot ipsi Duces, quot Tribuni, quot Centuriones, quot milites, quot cives fortunas suas debent! Quis fidem ex illis vel operam Reipublicæ probavit, quem non in oculis & animo circumferret! Quot hominum vota implevit, quot occupavit! Quot molitiones à Republica avertit, quot molitionibus prævertit! Quoties in ipsum hostem beneficus fuit & comis, quando id sine Reipublicæ dispendio licuit. Crebro sane comitatis suæ confessionem sive libero expressit, sive obsesso. Quis hoc Heroe juris & æqui, quis fidei observantior fuit? Sacrum erat & inviolatum, quod promiserat, nec ullis compendijs redimendum. Plura tamen facere quam promittere Principis esse censebat, & solidæ virtutis, virtutem præstare potius quam præ se ferre. Qua cura fœdera & Fœderatorum res ad dignitatem & gloriam Reipublicæ pertinentes curavit! Quo ardore ejus tranquillitatem, sed quæ cum salute Patriæ conjuncta esset, extremis etiam consilijs promotam voluit! Ne amicissimæ quidem sibi tota vita Gentis, nec sui sanguinis decorum, nullis privatis commodis compensandorum, præ salute Reipublicæ memor, quæ revera ei suprema lex fuit. His curis immori voluit, nec speciosis vel splendidis consilijs unquam locum esse posse censuit, ubi salutaribus esse deberet. Authoritatem habere malebat quam exercere, crudorum impe-

imperiorum ignarus, justorum etiam modicus, & qui rogando ut plurimum imperare soleret. Certamen illi semper honoris cum Patribus, & tanta in magna potestate moderatio, ut quod fieri deberet in gravissimis negotijs, ab alijs quam à se dici mallet, ipse etiam Patrum consilijs summa lubentia accederet. Nemo hoc Heroe potentior erat occupandis alijs. In animos invadebat æque ac in urbes. Ferreus erat, quem non flecteret, cui non venerationem exprimeret & obsequium. Quales ille & quantos, & quanta per eos Reipublicæ conciliarit, inter arcana ejus est, quæ plus prosunt quamdiu ignorantur. Nemo ab ostentatione, & fastu eo erat alienior. Adulationem ne ferre quidem poterat, qui ferebat omnia. Honores ea modestia excipere solebat, quæ eum plus mereri ostenderet, quam accipere. Regiam periscelidem, à Magno Rege ultro sibi oblatam, in animum admisit, non in vestem, non quod gestanda non videretur, sed ne quid in affecta ætate vel in cultu mutaret. Verborum licet parcus promus fuerit, talium tamen fuit, quæ decerent imperantem, & sapientiæ omnis consultum. Eloquentiæ interea in alijs non contemptor fuit, sed præco. Ipse plus semper à se taceri debere censuit, quam dici. Regentium etiam esse, plus dicere posse, quam velle, aut velle debere. Eruditionem omnem habuit Imperatori necessariam; In Geometricis, Geographicis, Nauticis, Mechanicis, Polioreeticis, & Architectonica militari regnabat. Artificum in talibus peccata non observabat solum, sed & emendabat. Historiam veterem & recentem tenebat, si quisquam. Nec id tantum quod in ea vident alij, sed quod pervidebat unus. Politices tantum in hoc Heroe erat, quantum frustra in bellatore alibi quæras. Id unum tota vita egisse videri poterat. Hoc cives, exteri, Oratores, Principes, Patres sæpe cum stupore suspexere. Sagacitate, judicio, futuri prospicientia pariter admirandus erat. Id in affecta ætate quandoque queri videbatur, linguæ, quæ eruditionis instrumentum est, usum sibi deesse, nec adolescentiæ suæ hoc decus quæsitum, ut cum priscis sine interprete agere posset. Eruditioni tamen cæteræ multimodis favit. Id Academia nostra testari potest, cujus egregio propensissimo semper animo studuit. Quantum totum eruditorum ordinem sibi obstrinxerit, illustre virtutis & bonarum literarum seminarium, & in eo Collegium Auriacum, in *Breda* urbe non ita pridem erectum, ad omnem posteritatem testabitur. In cujus gloriæ partem Heroina nostra non uno nomine venit. Nec in castris solum regnabat, & in Republica, sed & in aulica comitate, qua & ipsa Regijs capitibus sui admirationem expressit, ubique ex æquo magnus. In aliorum arcanis proliciendis mirus erat artifex, suorum condus ad stuporem usque. Eorum quæ decreverat dispensator admirandus, ut multi imperata tum demum intelligerent, postquam facienda facta essent. Sic enim alijs dividebat opus, ut ipse solus totum intelligeret. Hac arte maxima perfecit, non hosti tantum tectus, sed & ijs quibus totus patere videbatur. Nec privatæ virtutes Heroi nostro defuere, præter imperatorias. Singulas summas habere debuit. Magnus revera esse poterat sine principatu, & voluntarium sibi in omnium animis erigere. Nemo illo mitior erat, supra vindictam omnem videbatur. Ab officio devios ratione potius & beneficijs quam minis vel pœnis revocatos volebat. Si quem segnem & tardum ad debita imperia sua pertinacia sustulisset, dolebat deesse, quem servaret, cui ignosceret. Quæ clementia ad divinam accedit. Inter tot in-

inusitatas virtutes nemo de se abjectius sentire solebat, de alijs præclarius, ubi incorrupto judicio locus esset, quod nonnisi summarum mentium est. Nulla tamen illi larva, nullo mangonio imponi poterat. Totum hominem pervidebat ex facie & oratione. Magna illi morum gravitas. Excelsarum animarum, ut superiorum orbium, motus tardiores esse debere censebat. Calorem, præcipitationem, impetum, ut impotentis animi signa, infra se ducebat, dignitatis suæ in periculis, in acie, inter glandes & pilas memor. Nullo apparatu vel Mors, vel Hostis Fabricium nostrum unquam terrere potuit, vel efficere, ut vultum aut gradum mutaret. Monitus à Tribunorum & Centurionum fidissimis inter tonitrnum hostilium iras, inter flammas & strages, inter suorum mortes & cadavera, ut sui & Reipublicæ rationem haberet, respondebat: **Licere Hosti irasci & terrere: Sibi licere debere, non terreri.**

Quum multos, & fidissimos quidem suorum, queri intelligeret, quod non Imperatorem tantum ageret, sed & fossorem & militem, nec in vineas & cuniculos iret, sed reperet, & fati inclementiam in caput suum ultro cum totius Reipublicæ exitio concitaret, composito & vultu & animo, dicebat; **Imperatoris munia non melius quam ab Imperatore intelligi: Omnibus præsentem esse debere, cui Respublica omnia imputaret: Imperatoris etiam fimbriam ad omnia se extendere: Alienis oculis parum, aliena fide minus profici.** Et revera ista Ducis inter tela & ignes præsentia, è potissimis tantarum, quas reportavit, victoriarum instrumentis fuit. Nec quicquam plus valebat ad disciplinam & exemplum Herois nostri vultu. Fortitudinem ille adspirabat ignavis, addebat fortibus, laborum patientiam imperabat omnibus. Nihil vel periculorum vel molestiarum detrectare licebat in tanto commilitio. Maximum illum & inusitatum animum commendabat ingens corporis decus, in quo ipsa habitabat Majestas, non austera, nec ferox, sed placida, & tanta comitate condita, ut plus ne venerationis an amoris inspirarent vividi isti oculi, & vultus Principe dignus, dubitare posses. Dixisses facile hanc domum à magno hospite habitari. Statura decentior quam sublimior erat. Mundiciei ad extremum usque in cultu observans fuit, decori ubique, ne illam etiam partem minus reverenter habere videretur, quæ in tanto contubernio esset. Ut vero corpus torosum habebat, & bene compactum: Sic ætatem transegit sine notabili valetudinis vitio, nisi quod carnifex ille morbus, qui satellites corporis pedes invadit, & instar callidi hostis è longinquo cuniculos agit, sæpe recurreret. Augebant morbi vim & vita in castris inter labores & vigilias, & domi inter curas continuas pro Republica acta. Sæpe observatum, inde à Trajecti obsidio, tortorem illum morbum conspirare cum hoste, & obsidere obsessorem. Ille tamen & morbi, & doloris victor de utroque constantissime triumphabat, donec alijs in subsidium vocatis languoribus, velut conspiratione facta, in jacentem, & omnem simul Medicorum experientiam immani contumacia grassarentur. Intra fines tamen suos stetit mali vis. Corticem Herois nostri sternere potuit, Heroem nostrum non potuit, nec vel meliori parti vim facere, vel inusitatæ illi fortitudinis gloriam intervertere, quam consentiente generis humani suffragio supra mortalium propemodum sortem consequutus fuit. Quum tantus esset, non mirum summis virtutibus gemi-

nam

nam accessisse felicitatem, qualem nullus unquam inter Nassovios habuit. Non inania titulorum moror, quorum seculum nostrum, rebus parcum, ferax esse solet. Nec Celsum illud Nomen tango, quod à Maximo Rege Orbis Christiani consensu obtinuit. Nec enim id tunc tam datum augustæ isti Genti videtur, quam redditum, vel postliminio velut restitutum. Altiora sunt quæ ad gloriam Herois nostri pertinent. Quam admiranda Dei providentia, circa tanti capitis curam enituit! Quoties id subductum Sicarijs, quoties tempestatibus, quoties morti! Toties sane hic Heros servatus dici debet, quot dies, immo quot horas ferme inter ferri & æris strages in castris exegit, & adeo quidem intactus, ut in medijs flammis & cadaveribus ne minimam quidem vulneris stricturam, ne dum vulnus, corpore unquam exceperit, quamvis mortem circa se omnibus telis suis grassantem videret. Quod vix sine miraculo factum; sine singulari sane Numinis cura non factum. Quis majorem nominis claritudinem, Heroe nostro inter maximos etiam duces consequutus fuit? Quis civi & militi, fœderato & hosti, majorem sui venerationem inusitata virtute & felicitate expressit? Nec ad Rhenum tantum & Mosam notus fuit, sed ad Tagum & Tiberim, ad Bosphorum & Borysthenem, ad Tigrim & Hydaspem, immo ad ipsos Platæ & Amazonum amnes. Nec inter Europæos modo, sed Orientis etiam Occidentisque reges Herois nostri virtutes, arma, victoriæ publicarum laudum materia erant. Ex toto propemodum orbe Europæo Nobilitas, Miles ad signa ejus confluebant. Sub eo militasse pars gloriæ videbatur, vicisse ingens felicitas. Immo ne alia quidem Hosti solatia erant nisi ab Herois nostri virtute. Id unum sane ad sui defensionem pertinere putabant captarum urbium Præfecti, quod ab eo victi essent, cui vincendi felicitas hæreditaria esset, & cui ad tempus etiam resistere, gloriosum foret. Accessere constans Patrum observantia, authoritas una Majestate minor, communis totius Fœderatæ Belgicæ amor, consentiens Orbis universi admiratio, maximæ victoriæ, successus stupendi, domestica gaudia, augustæ stirpis in tanto Patri gemina prole successio, splendidissima sui sanguinis fœdera, Regium in *Gulielmo*, Electorale in *Aloysia*, magnarum virtutum Principibus, quorum illud multorum etiam regnorum Hæredem Nassovicæ Familiæ, istud illi inseruit Serenissimam Gentem, quæ tot Imperio Romano Septemviros, tot Heroas dedit, & dat, hodieque *Fridricum Gulielmum*, vastissimarum Provinciarum supra omnes Imperij Principes, majoris tamen adhuc animi & spiritus Principem. Et quod ingentis felicitatis est, ad tantam Majestatem Heros noster victricibus armis, singulari Dei munere, Rempublicam vestram evexit, ut Fœderata Belgica Regiorum consiliorum moderatrix, Regiorum armorum arbitra, Oceani Domina, Austriacæ potentiæ obex, Ottomannicæ Terror, Orientis Occidentisque stupor, Chinarum & Japanis admiratio, & totius Europæ propemodum statera censeri possit, ad quam maximorum motuum momenta exiguntur. Rarissimum istud Dei munus est, Auditores, & decus singulare, nec id aliquot seculorum decursu, sed paucis annis, idque ex modicis initijs, indulgentissimi Numinis benignitate, Patrum cura, & *Nassoviorum* fortitudine Reipublicæ vestræ quæsitum. Consulite Annales vestros. Multum diuque hoc sanguine vicistis, Batavi. Illi curas suas, consilia, arma, vitam

vitam etiam vobis impenderunt, hodieque per *Gulielmos*, *Mauritios*, *Fridericos Henricos*, aliosque impendunt.

Quid mirum magis, quam inde à quadragesimo post seculum decimum & quintum anno quatuor cognatorum capitum, *Renati*, *Gulielmi*, *Mauritij* & *Frederici Henrici* præfecturam seculum absolvisse, excelluisse! Si Reipublicæ & Libertatis vestræ incunabula *Gulielmo*, si *Mauritio* utriusque firmamenta, ornamenta certe & colophonem debetis *Frederico Henrico*. Qui non prius defecit, donec tantum opus à Patre inchoatum, à Fratre aliquousque productum, solus consummaret.

Sit nobis fas hodie, Auditores, mortalem vocem ad Heroem cœlo receptum efferre, & hos oculos, hos vultus, quos sæpe suspeximus, hanc dextram, quam toties osculis, hunc animum, quem tanta reverentia venerati fuimus, immo totum hunc Heroem, non pugnantem, non sudantem, non algentem, sed paludatum & triumphantem nobis sistere, ultimo alloquio excipere, dolorem nostrum solari, & quas nobis voces dictat mœror & veneratio, effari:

Frederice Henrice, ingens cœli olim inter nos depositum, noster Amor, Orbis admiratio: Tibi supra caduca rerum jam evecto Fœderata Belgica, mœsta, squalida, dejecta, non paludamentum imperatorium, non trophæa, non aquilas, non signa, vana doloris solatia, & inania pompæ instrumenta suspendit, sed animos tuæ virtutis, tuæ gloriæ, tui desiderij plenos effundit, & supremum Tibi Vale vix sui amplius compos, quanvis non flebili voce, quia de te loquitur, dicit. Tuus ille Heroum tradux animus, Dei instrumentum, incolumitatem nobis, tranquillitatem, felicitatem, immo splendorem & gloriam peperit. Hoc tuum & Majorum tuorum, post Deum immortalem, munus est. Vestris consilijs, armis, sanguine quoque vestro res Batava surrexit, crevit, stat, immo vix quo progrediatur habet. Tua illa illibatæ felicitatis consors anima, inter sulphureos olim nimbos inquies, jam mole sua soluta, cœlestes illos fornices quieta habitat, quorum nec sublimitas hostem, nec serenitas nubem, nec puritas labem admittit. Ibi Dei serenum intueris sine caligine, Dei gaudium excipis sine felle, Dei gloriam possides sine satietate. Infra te esse vides moles & molitiones humanas, & quicquid grande vel duraturum vocamus, immo totum infirmitatum humanarum spoliarium. Non alios jam exercitus habes nisi cœlestes, nec alias tubas audis, nisi angelicas, nec alia castra vides, nisi Seraphica, nec aliud commilitium, nisi triumphale, nec alium hostem, nisi qui eo pertingere non potest, ubi tu jam vivis, & regnas, vere victor, vere invictus. Jam palmam habes, jam coronam tenes, nulli hyemi, nulli tem-

peſtati, immo nulli mutationi obnoxiam. Non te poſcimus, cœleſtis anima, preces, nec vota. Nec tuum ordinem id decet, nec noſtrum. Non tuis gaudijs invidemus. Noſtra damna querimur. Rempublicam, Academiam, Eccleſiam orbam, viduam, deſertam lugemus. Divortium dolemus, quod paſſi ſumus: Gemitus miſcemus: Tua beneficia agnoſcimus, commendamus, & conſtantem virtutis tuæ & tuorum meritorum recordationem anĉte pollicemur.

Si quis beatis animabus eſſet rerum humanarum ſenſus, Auditores, quid quæſo triumphalis iſta anima nobis reponeret, præter verba quæ fortiſſimo Viro, quanvis in alia cauſa, commodat Romanæ Suadæ medulla?

Valeant, valeant, Cives mei: Sint incolumes, ſint florentes, ſint beati. Stet hæc Reſpublica præclara, mihique Patria chariſſima. Tranquilla Republica cives mei ſine me, per me tamen perfruantur. Servent Patres, ſervent cives Rempublicam ijſdem artibus, quibus illa crevit, & ſtetit retro. Sit illa Deo ſacra, ſit Socijs fida. Sit pietatis, ſit concordiæ, ſit publicorum commodorum, ſit amicorum, ſit à Deo immortali acceptorum memor. *Gulielmos*, *Mauritios*, *Fredericos Henricos*, unus vobis repræſentet *Gulielmus*. Sit ille Amor veſter, ſit Hoſtium terror, ſit Patriæ præſidium, ſit Orbis Chriſtiani Decus, ſit delicium generis humani.

Referes, referes, Heros Magne, ultimum hoc à Patribus & Civibus meritorum tuorum præmium. Quicquid ex te amavimus, quicquid mirati ſumus, manet, manſurumque eſt in animis hominum, in æternitate temporum, & fama rerum. Nos te inter triumphales cœleſtium Quiritium choros relicto, tuos in *Gulielmo* ſpirante tui imagine vultus, tuum animum, tuam virtutem, & tuam, quod vovemus & auguramur, felicitatem in chariſſimo nobis capite duratura veneratione proſequemur.

Maĉte interea, Heroum ſanguis & tradux, *Gulielme*, magno & animo & gradu in paternas virtutes & gloriam ito. Magna exempla domeſtica habes. Nec majora habere potes, nec propiora. Fac ut quas nos Tibi vernaculas Auguſtæ Genti tuæ precamur virtutes, quam Tui fiduciam habemus, quæ obſequia ſpondemus, ea omnia tuæ, & per Te noſtræ felicitati accedant. Nihil majus vel exſpectare à Te poſſumus, vel Tibi nobiſque à Deo Opt. Max. precari, quam ut ſummi Parentis Tui *Virtutem* ac *Felicitatem* nobis

bis Orbique Christiano quam diutissime repræsentes, & serus in cœlum ad cognata tibi sidera redeas. Magnam spem sustines, Princeps Magne. Ipsa Majorum tuorum virtus tibi adversaria est. Illa tibi vel superanda est, vel sustinenda saltem. Ne ejus recordatio in desiderium abeat, serio cavebis, & nos, ne vel ingloria tibi turba videamur, vel sterilis, quod per Te servamur, gratia, id operam serio dabimus, ut quemadmodum nos Tibi debebimus salutem, sic Tu nobis, vere Academicum munus debeas, Famæ & Gloriæ Tuæ Æternitatem. *Dixi.*

EPITAPHIUM

CELSISSIMI PRINCIPIS

FREDERICI HENRICI

ARAUSIONENSIUM PRINCIPIS, &c.

S*Um Genus Heroum, sum fultæ* Cæsare *Gentis,*
Et bellatricis gloria summa Domus:
Quem creperis Batavum Cœli indulgentia rebus,
Et magno ultorem jussit adesse Patri:
Quem Patris exemplum, quem Magni gloria Fratris,
In cunis Patriæ quem pius ussit amor:
Quem puerum præcox in magnos fibra Philippos,
Flandricaque in Morinum *vertit arena tubas:*
Quem Chauci *tremuere Ducem, tremuere* Cherusci,
Quem stupuit Tungro Rora *cruore satur:*
Cui vetus Arragonum *sanguis,* Mendoza, Velasci
Cui juveni quondam cessit adulta phalanx:
Cimbrica *cui pubes vacua* Brunonis *ab Urbe*
Splendida victorem signa referre dedit:
Cui placidam infelixque Nicer Nemetesque *quietem,*
Deberetque suos Vangio *tutus agros:*
Ni sua cunctator traxisset prælia Miles,
Et socium chalybem fraude hebetasset Iber:
Cujus Arausiacam *servavit dextera rupem,*
Et fidei memorem jussit habere fidem:
Quo Vahalis Rhenusque *Pater, quo vindice* Mosa
Securo tutas margine volvit aquas:
Quem Tenera *&* Scaldis, *quem sensit cognitus* Aa,
Et Rupela, *& multa compede* Lisa *gravis:*

Cui famulos Domino prima Oldenzalia *fasces,*
Submisitque apices hispida Grolla *suos:*
Cujus in Advaticis *sensit* Toxandria *campis,*
Fulmina, & artifices Virgo Brabanta *tubos:*
Quum natura suos migraret subdita fines,
Mutarentque vices gleba palusque suas:
Atque Dacas Drusi *vectaret* fossa *phalangas,*
Et Trajectinis Sarmata *staret agris.*
Me Duce multa gemens subducta Vesalia *Mauro,*
Suspendit medijs barbara signa tholis:
Me Duce Cantabricas *elusit* Tola *carinas,*
Et pinus spolium Bætica *grande dedit:*
Me Duce congesto vallatos cespite Tungros
In Batavas egit nostra dolabra plagas:
Vindice me Getico *rubuit gens effera tabo,*
Et stupuit proprias Mosa *cruentus aquas:*
Me Duce regales jusserunt Lilia *turmas*
Regia sub nostris signa movere tubis:
Vindice me Vahali, Rhenoque *obnoxia* Moles
Annuit, & Batavum clausit amica latus:
Armis Aa *meis, multoque horrentia vallo*
Mœnia, & innumero cespite Breda *ferox*
Victori cessere Duci, Bœtimque *perosus*
Marca *suas* Vahali *jungere gaudet aquas:*
Me Duce grassantem cohibet Gennepa Sicambrum,
Et Mosæ *dorsum tuta carina secat:*
Me Duce regali Cataracta *obnoxia* Gandæ,
Obex Neptuni desijt esse sui:
Uber me Wasiæ, *me crebris abdita sensit*
Hulsta *feris, nostro sulphure tacta, Ducem:*
Me Pernambuci, *me divitis incola* Javæ,
Me Goa, *me fœto panda* Sumatra *sinu,*
Me luteus stupuit bis coctus Sole Tapujas,
Et gemino nobis Astur *in orbe minor.*
Nec nos sola feri cœlo effert area Martis,
Plus nobis decoris civica palma parit.
Consilijs servata meis res Belgica, debet
Juncta pharetratus mi sua tela Leo.
Me Miles, Civisque Patrem, me dædala Leidæ
Pulpita Patrono splendidiora micant.
Auspice me medias inter fulgere sarissas
Cernit Athenæum Martia Breda *suum.*
Regalemque Nurum, nec dispar Regibus ostrum,
Optato nobis fœdere junxit Hymen.
Quodque utroque tumens mitescat Cantaber Indo,
Virtuti debet Belgica læta meæ:

Quodque

Quodque suis iras Regum, quod temperet arma
Consilijs, nostro munere Belga facit.
Quod patrijs Gulielmus *ovans virtutibus, orbi*
Vestro Nassovicos exhibet unus Avos,
Hoc etiam nostrum est: Ætas vix postera credet,
Circa unum lauros tot coijsse caput.
Illa tamen nostras prima inter laurea lauros,
Quod capit Auctorem gloria nostra suum.
Scribite felicem, quem cælo proxima virtus
Et probat ante homines, & probat ante Deum.

ALIUD.

Naturæ spatium vincendo excessimus, ultra
Naturæ fines palma petenda fuit:
Hanc cælum exhibuit. Satis est, nil cætera curo,
Non genio minor est area digna meo,
Nec nostris quicquam subducunt fata triumphis,
Omnia, si cælum qui tenet, ille tenet.

Æternæ Memoriæ Gloriosissimi Herois

Posuit L. M. Q.

Fridericus Spanhemius.

FINE.

PANEGYRICUS JAN: GRUTERO SCRIPTUS A BALTHASARE VENATORE.

Ulla acerbior dies à longo tempore inclytum litterarum nomen invasit, quam cum nuper ingentibus meritis clarissimus vir *Janus Gruterus*, varijs studiorum ac cæteris vitæ laboribus exhaustus ultimam naturæ legem, ea parte, qua mori potuit, omnes autem elegantiores homines perpetuo sui desiderio implevit. Pro certo enim mihi persuadeo quibuscunque in Europæ locis, ubi consummata eruditio æstimationem sui retinet, hic summi viri occasus nunciabitur (quid enim magnum diu siletur, cum cœpit aliquando cessare?) tamdiu verba lugubria super nostro hoc funere longe lateque auditum iri, quamdiu fama ullos inveniet, quibus hanc sæculi jacturam recenti nuncio ad aures admovebit. Qui potentia & magnitudine Imperij censentur, eorum quidem proprium hoc esse fateor, ut fortunæ suæ splendorem, dum vivunt, plurimorum oculis impingant, & ubi mortui fuerint, eundem splendorem in funere, in ipso mortalitatis & vanitatis spectaculo non sentientes usurpare soleant: omnibus præterea veredis celeritas crescat, ne quod pauci, quos dies ejusmodi atratos fecit, domi sciunt, foris cæteri in quamcunque affectus speciem ignorare possint, cum hac ratione supremæ majestati consuli videatur. Verum ea res apud exteros ferme ad delicias tantum facit, dum in cœtibus, in convivijs, in circulis, in tonstrinis etiam, nova tali & adventitia narratione silentium redimendum, & per aliorum tristes casus ac nuncios delectationi serviendum est. Tolerabilis tamen etiam in hoc fructus esset, si non & optimi sæpe Principis finis tantos apud alios plausus excitaret, quantum domi & apud suos mœroris. Raro enim aliquis ingens de hoc genere hominum vitam reliquit, quin aliena cupiditas, cui hactenus Defuncti virtus obstitit, illa occasione improbius speret, aut æmulantis odium gratuito lætetur. Sed aliam longe & multo securiorem felicitatem sibi in his terris pignorant Heroes nostri, qui saluti rei literariæ præsederunt, qui nullius avaritiam suis bonis accendunt, cum propria eorum possessio non in hæreditatem veniat, nec in naturam prædæ, qui nullius odium merentur, cum

prodesse

prodesse studeant universis, & studeant hoc unum. Ipsam adeo invidiam, virtutis perduellem eorum excessus, sicut olim vita, torquebit, & dolore interius confesso uret; olim, quia omnia ex eorum scriptis discere oportuit; deinceps, quod his quidem publice scribendi, ipsis clam & ingrate discendi consuetudo interemta est. Jam & illud haberetur discrimen, quod mœror hic judicium est, illic impetus, & admiratio rei non admirandæ, potentes etiam posse mori: pauci de virtute cogitant, aut detrimento posteritatis. Hic nemo luget, nisi qui doctrinam, sapientiam, virtutem aut amat aut sequitur, aut habet, quorum numerus etsi nec in Aulis nimis magnus, & in vulgo satis parcus, tamen ita magnus est, ita latus, ut porrigatur in omnes oras, ubi homines vivunt ulli ulla bona disciplina instituti. Vellem equidem, quam vetera exempla hujus orationis non desunt, ita recentia non superessent; vellem de memoria simul omnium quibus ingenij divina, mensura ævi humana contigit, liceret in præsentia loqui, nec ad rem præsentem & ad solum nomen illud oporteret redire, quod quam olim libenter ac jucunde auribus & lingua usurpavi, tam nunc invitus attingo, non quia illud minus colam aut amem, sed quia dolorem nimis facile irrito, & cum irritavi, ne dissimulem vitium meum, nimis molliter fero. Sed dolebo potius, Mi Pater, quam ullum officium tibi denegem, & cum ubique admirabilis eruditio tua, *Jane Grutere*, notior fieri non possit, cum ubique jam lugearis, saltem illa per me notiora fiant, quæ vel non omnes attendebant, dum tantum maxima aspectabant, vel scire non poterant, cum tu non proderes, vel videre ipsi aut coram audire, cum longe locorum abessent, vel præclarus laudes tuas cunctas tenere, cum tu laudanda patrare non ante desieris, quam vivere. Gratum habuisti, Beate senex, hoc leve tributum vocis meæ antequam hinc exires, gratum habuisti, si recte accipio illam præsagam epistolam tuam ad Amicorum, ut fide, ita cæteris virtutibus sæculo majorem, Amplissimum Lingelshemium. *Venatorem*, inquis, *saluto & nunc vel singulariter alloquor impetraturus Epitaphium si quid mihi humanitus contigerit.* Nihil interest, sermonem ego Epitaphium, an illud, quod proprie dicitur, an utrumque intelligam; nec amplius me examino, an idoneus ad tanti viri laudationem accedam, cum ad me accessisse videri possit, qui scripsit hæc verba, *Epitaphium impetraturus*, haud quidem ille fiducia ingenij mei, sed obsequij securus. Philosophus è Socratis disciplina apud convivium regale infimum locum premere jussus, non ignominiam sibi, sed loco dixit honorem accessisse; similem responsionem paratam habeo contra illos, qui forte inglorium *Grutero* duxerint aut dixerint, quod non majori eloquentia suæ posteritati ostendatur. Sicut enim Aristippus ille humili loco dignitatem fœneravit, ita amplissimum nomen Gruteri hanc commendationem sui ultro satis superque poterit commendare. Hac igitur cura nunc quidem procul habita, ut tardius ad suprema illa, ad importuosum illum portum & æstuarium doloris nostri pervehamur, dicendi principium cum ipso principio nascendi connectamus, & ut tristem illam necessitatem rectius consolemur, repetito ordine cum *Grutero* prius vivamus. Eodem enim in hoc cursu proficiscor, quo superioribus annis cum è patria in navim ejectus, sociata exulum turba, alterius terræ humanitatem suspirarem, & adverso flumine jam suggredientibus nunciarent riparum accolæ, edoctos de nostra adventatione Autolycos à Savo, & direptionem navi nostræ decretam, si venissemus ad eorum latebras.

latebras. Ibi remedium nobis à simulata fluminis contumacia: hæsimusque non retenti, ne prædonibus iter nostrum succederet, diuque abessemus ab eo loco, ubi pro nostro brevi cursu, non nostra vota fiebant. Nemo enim ad periculum suum nisi alienata mente properat. Nemo non ad tristia ferus accedit, si locus & jus est differendi.

Inter ornamenta hominis, ad homines & hanc communem lucem emergentis primum Patriam esse sine impietate dixero, quoniam parentes quidem liberos generant, sed parentes nostros, avos atavosque Patria ante generavit, è cujus velut sanguine geniti, cujus succo & uberibus nutriti, cujus solicitudine educati sunt, qui nos gignunt, nutriunt, educant: quam siquis exilem nactus est, jam eo ipso major fit, quod tantus ex tantilla prodierit; sin augustiorem; bis magnus est, sive quod illustrem ante patriam sua virtute magis illustrat, sive quod seipsum patriæ suæ parem fecit. Hoc altero modo etiam *Gruterus* sibi patriam, patria *Gruterum* obligavit. Sunt enim hæc mutua; tenentur & tenent, dando & accipiendo utramque paginam comparant. Civis meretur civitatem, & civem meretur civitas.

Flos urbium Antverpia, tibi hunc acceptum ferimus, tibi hunc gratulamur, tibi decus tuum, si nescis, tuum beneficium, quo partem orbis meliorem obstrinxisti, asserimus. Quoties aliquis de laudatoribus tuis hanc Urbem amplissimam, opulentissimam, pulcherrimam dicet, quoties agros, mœnia, arcem cœlo, & arcibus æmulas domos, quoties Scaldim tuæ magnitudinis negotiatorem prædicabit, quoties & leges, & jura, & horum custodem ac vindicem Senatum extollet, *Gruteri* quoque gloriam, si sapit, patriæ lucrifacere non obliviscetur. Profectò ut ingenui est animi, nemini suum intervertere, aut per invidiam alio raptare, aut per eandem dissimulare; ita qui Patriæ bonum & eximium virum asserit, talem se ipse probat, sapientemque Rempublicam testatur, ad cujus fontem alterius sapientiam refert. Nam sæpe ipsum ingenium, ipsos mores, ipsam bonam mentem tam à patria, quam à parentibus haurimus, & quantum virtus in gloriam progreditur, tantum gloria ad originem sanguinis, aut soli regredi videtur.

In hac igitur urbe *Gruterus* non modo vitalem spiritum, sed etiam litterarum amorem imbibit, in hac, inquam, urbe, quæ fœcunditate, cultu & honore quamvis ingeniorum matrem provocabit. Non enim, quomodo alibi sæpe fit, commercia & divitiarum studia (quibus in Republica suus quidem locus, sed & modus est) sic tractantur, ut illæ artes vilescant, quæ ob id ingenuæ dicuntur, quod divitias si non contemnunt, saltem minime quærant. Ita diversissimæ res uno in loco citra pugnam sociantur, labor circa opes maximus; & nullus; cum in utroque necessitas insit; sed ut illa magis in oculos incurrat, hæc non nisi à sapientibus intelligatur, tam quidem ad firmamentum Reipublicæ valida, quam ad decus immensa. Infelices contra populi & obnoxij, apud quos illa res, quæ, præmonente oraculo, Spartæ quoque captivitati & exitio fuit, velut rerum salus & quasi numen quoddam placere cœpit. Non libera curia, non plebs; & dum omnes avaritiam, & avaritiæ instrumenta usuras fatigant, dum passim artes malæ adoptantur, abdicantur bonæ, supervacaneum habetur, quicquid lucro vacuum, quidquid imperitia non vacuum. Ubi prope periculum est sana scire, sana loqui: ubi habendi cura prope omnia facit, quæ inscitiæ pœna est, cum

cum ad rationes venitur, miseris illis satageis omnia desunt, miserioribus, quod tandem etiam liberalis fama, liberales cives, liberales animi, literæ ac literati deficiunt, nisi pridem defecerunt. Frustra in tali Repub. tu Ægidios, Grapheos, Masios, Wesenbeccios, Scotos, Ortelios, Gorlæos, Gevartios, & alia nomina æternitati genita, vestigabis. At hi omnes (quod in honorem & urbis, & talium virorum summa voce & ingentibus literis dicere scribere liceat) fuerunt aut sunt Antverpiani, Antverpiani & cives Gruteri. Qui cum doctissimi nominantur, tantum videtur nostro honoris accedere, quantum quisque ad ignominiam suam traheret, si patriæ gentem inertiæ aut stuporis, aut alia vilitatis nota audiret infamari, meliorem ipse conscientiam sui in suorum ruborc confessus. Non enim majus existimandum est decus optimum esse inter deteriores, quam inter optimos non deteriorem. Haud scio an aliud intellexerit Brasidæ mater, cui oratores ex Thracia cum dicerent, *Filius tuus victor occubuit in prælio, pari non relicto apud Lacedæmonios: Vos vero hospites*, inquit, *nondum recte, ut video, nostis Lacedæmonios*. Dubites an temperavit magis laudes filij cæteros collaudando, an magis auxerit temperando. Sed quid ego de *Gruteri* Patria tam multa? Cui ne gratiam quidem habendam alij forsan putarent, qui scirent *Gruterum* non longo intervallo hanc & adspexisse & respexisse, cum eum Natura in Patriam, Patria mox in exilium misisset, quasi qui nondum culpam mereri poterat propterea puniretur, quod natus esset. Verum nec ipse necessitatem hanc querulus objurgavit unquam, aut cum tempore præterito expostulavit, ne cum inhumaniter esset exturbatus, inhumanius faceret, si nutrici, quamvis brevissimæ irasceretur. Potius hoc illi se debere agnoscebat, quod mature humanis casibus traditus familiaritatem cum ærumnis vitæ statim puer contraxit, & quanto citius ad eum calamitates, tanto citius ille ad consuetudinem pervenit. Cum enim nihil magis torqueat mortales, quam malorum novitas, bene cum illo agitur, qui tunc incipit, cum & cæterarum rerum, & hujus novitatis nullum est judicium, ut tunc, cum judicio cæterarum rerum contigerit, hujus nullum esse possit, quia diu incepit, & quando inceperit, vix recordatur, & quando recordatur, laboribus suis fruitur. Felices multorum essent liberi, si non essent felicium; si non intra cubilia nati, educti, instituti, solam copiam, beatum victum, cultum mollem, verba blanda, vultus indulgentes, sine famis, sine nuditatis, sine interdicti, sine potestatis alienæ notitia discerent aspicere, amare, habere: qui dum laneis fortunæ manibus sic tractantur, non aliorum miserijs indolescunt, neque suas, dum Felicitas in malam syllabam crescit, nisi cum maximo tormento animi tolerare possunt, aut ipsi propter querelas tolerari. Longe aliam vitæ rationem expertus est *Gruterus*, & *Gruterum* longe alium experta est vita, in quam quidem sic venit, ut exilium brevi, certe prius ferret, quam intelligeret, quasi non aliter vita constaret. Juxta ipsi & pœna & culpa ignota erat. Non sentiebat, patrem nihil meritum esse, nihil matrem, nihil se: sed tamen quasi sentiret, puerili securitate, quæ viros etiam innocentes decet, parentes comitabatur. Fuit tunc illud tempus, cum *Margaretha Parmensis* nomine Regis Hispaniæ Belgis præesset, & varie Provinciales fremerent, quod alios religio separata faceret invisos, alios Sua, & Regis feroces; eaque res diu certata, donec à parte potentiori successus in iram, ira in vindictam, hæc cum in alios, tum in Antverpienses tam diro proscriptio-

nis carmine prorumperet, ut certa salutis & fortunarum pestis omnibus immineret, quicunque aut dicto aut facto aliquo displicuissent. In damnatorum numero inventus erat *Gualterus Gruteri* Pater, ne matre quidem, quod paucis fœminarum contigit, aut in Nomenclaturam funestam & ipsæ referrentur, exemta. Cæterorum causam prætereo, cuique sua relicta fiducia. *Gualtherus* jam ad nos pertinet, quem licet à sententia liberare jam serum, ab infamia tamen sententiæ liberare non est serum, nobis autem hoc loco tempestivum. Nec deceret, eum, qui ad damnationis memoriam venit, non etiam venire ad compertam defensionem. Esset enim hoc magis filio patrem laudare. Crimen universorum celebrabatur *Societas*. At *Gualtherus* abstinuit ab ipsis scopulis, & turbulentum hunc campum omnem de industria fugit.

Expers nec quicquam belli, neutra arma secutus.

Sed ne quid dissimulare velle videar, prodam quod objectum est facinus, & prodam paucis. Ausus est precari. Subscripsit Nobilium libello, & hoc accusatur quasi Majestati preces offerre sit majestatem violare. At Matris etiam crimen dicendum est. Imo dicemus, & id ipsum spero, dum nominabitur, faciet innocentem. Venerat absente marito in ejus ædes Homo suspectus, & venerat hospitij causa, venerat illa invita propter suspicaces, venerat illa reluctante, & ad mariti absentiam provocante. Sed cum homo parum de alterius periculo cogitans non parceret solicitudini matronæ, statim Calumnia, quæ centum oculos habet, centum aures, centum linguas, omnibus suis instrumentis usa, *quis advenerit* cognoscit, & quare advenerit cognoscit, & quare advenerit interpretatur, & quare illa receperit comminiscitur, omnia vero in eam partem, tanquam receptus ille, vel potius receptor ille sui, & matrona receptrix, quod & ipsum falsum nomen, ad divina celebranda, sive, ut illi vocabant ad turbas meditandas, domum operamque sibi mutuo locassent. Ob has igitur causas *Gualtherus* & Uxor inter proscriptos, *Gruterus* cum proscriptis, inter proscribendos, quippe innocentes, nunquam fuerunt; quod ideo relatum est, non ut veterum gestorum rationes è situ excitem, sed ut multis alijs exemplis & hoc contribuam, non semper culpa non carere, qui patria carent. Cœpit tum *Gruterus* ab urbe deduci in orbem, in orbem & rerum humanarum theatrum, ut multorum spectator fieret, & spectaculum sui. Nondum bene patriam noverat, tanto facilius poterat oblivisci, sed tamen cum illa relinquenda esset, adversitatis ita capax jam erat, ut intelligeret, commodius non relinqui. Sentiebat enim invitos parentes abstrahi, dum illorum æquum animum aliquando suspirium corrumpebat. Cur non ei in mentem venisset, eos, qui tam gravia susciperent, gravioribus haud dubie cessisse? Cepit igitur *Gruterus* in contemplationem & conspectum vitæ humanæ propius adduci, cepit communi sorti domesticus fieri, & cum paternam domum relinqueret, nullam certiori spe præcipiebat, quam magnam hanc domum, in qua omnes degimus, aut illam parvam, & navigationi textam, in quam se charasque sarcinas parentes conjecerant. Imponebatur enim elemento instabili & ventoso, cujus naturam velut fortunæ suæ germanam aspiceret. Vidit pericula in periculorum effugio, vidit aquas &

auras

auras initio ſibi; poſt non multo Proſcriptori velle, & quaſi fidei pœnituiſſet, proditionem moliri. Apud Valachrorum enim inſulam ventus quaſi cum adverſario conſpiraret, ita contra ſpirabat, redditurus eos, opinor, in ea loca; quorum ſe poteſtati & iracundiæ abſtuliſſent. Itaque tum conatus ventorum ſiſtendus erat anchoris, & in proxima deinde terra exponendum totius navis exilium. Ita mox terris aquæ, mox aquis terræ mutabantur, ſed non perinde fortitudinem animi & conſtantiam eſſe mutandam didicit *Gruterus* exemplo parentum. Mater quidem (præponam enim hunc ſexum debiliorem, ut de firmiori creſcat exiſtimatio) qua mentis altitudine, qua negligentia ſuæ fortunæ inter illas anguſtias locuta eſt? Summovit, inquit, jam veſpera diem (ſummoverat enim) *Repetamus domum.* Navem autem dicere voluit, & voluiſſe hanc dicere, poſtea marito indicavit, qui ſimplicius hoc verbi, & revera de domo ſua Antverpienſi acceperat. Quod alius miſeriæ ſuæ ſpecum, latebram, ſtabulum, carcerem, ludibrium ventorum appellaſſet, hoc fœmina generoſo ſpiritu *domum ſuam* vocavit, ſive jam dicemus errorem fuiſſe, mirum eſt in malis verbum tamen Felicitatis prævertiſſe, cum alioqui fortunæ ſuæ titulos quilibet nimis etiam memoriter teneat; nec videatur calamitatem ſuam magni facere, qui alienis vocabulis uteretur, ſicut nemo putatur ejus rationem habere, cujus nomen ignorat: ſive ſtudio loqui ſic voluit, O fœminam nequaquam muliebrem! Dolium aliquis è ſapientibus olim pro domo habuit & habitavit, ſed haud ſcio, an ſordium merita ſuggilatione. Nec enim qui præter neceſſitatem migrant in haras & ſqualori vitam mancipant, eoſdem ſapientia præſtare dixeris, ſed illos profecto potius, qui mediocria diligunt, quam mendica, qui culcitram ſomno, carinum cibo, poculum potui, tectum & textum corpori non negant, ſed & his omnibus quoties carendum eſt, æquo animo carent, viliſſimis utuntur tanquam quotidianis; qui denique cum matre *Gruteri*, quando naviculam intrant, dicere poſſunt, *Eamus domum.* Nemo vero dicere hoc poterit, niſi qui aliquando domum coluerit, ut naviculam. Quandoque in terris quoque mare eſt, & fluctus & naufragia, quæ cum tumultuari bona fide cœperint, tam neceſſe ſit & conſultum è terris ad mare, quam ex hoc ad terras confugere, ſimul ac periculum certa ſigna miſerit. Quantum hæc fœmina abeſt ab eo, qui ſe *Mundanum* dixit? aut quid eam reſponſuram fuiſſe credimus, quæ domum vocavit, quicquid pro domo coluit, Amphibion animal profeſſa, ſive quod idem eſt, *mundanum.* Hoc igitur matris exemplo teneras *Gruterus* aures, patris vero diſcrimine præſens ſpectator oculos etiam erudivit. Cum enim hic ſciret, illic nondum exilium eſſe, quibus partibus exilij regnent authores, & poſſe pro malis reperire peſſima, qui non omnibus modis machiniſque copiam ſui longe portaret, cumque comperta res eſſet, odium delectum habere præcipui ſexus, illumque ceu *victimam eximiam*, ut veteres loquebantur, depoſcere ſolere, ſuis quidem diſſimilitudine periculi fretis, & navem repetere juſſis; operoſioris profectionis artem ſibi accerſendam credebat. Placuit igitur, quod multis ſæpe cordatis ſaluti, ſuſpectam locorum fidem fruſtrare, & mendicitatis habitu notitiam ſui excæcare, quibus ornamentis abſconditus, & humeros Agreſtium mercede pactus, paludes, quæ ſunt inter Caletum & Inſulam, tranſmeavit lætus illo portu quaſi tranquillitatis. Sed in ipſa Caleto injecit ei manus alia ſævitia nullis veſtigijs præſcienda. Cum enim apud

hospitem publicum ventos utiles expectaret, atque interim simul peregrino alio amœnitatis causa muros circumgrederetur, illiciti tam ignarus, quam suus Comes; ilico milites adfuerunt, qui reprehenderent, ducerent, & jam tenebatur uterque certa carceris destinatione, ac jam conditus erat, nisi captivitati tam repentinæ non nemo de Magistratu, qui per eandem civitatis viam occedebat, intervenisset, *Gualthero* dimitti jusso, quippe sibi (ita ajebat) noto. Quod absque numinis cura singulari factum esse nemo existimabit, si & illud adspexerit hominem illum beneficum *Gualthero* nunquam vel prius visum, vel in ipso facto agnitum, vel ab ipsius vindicijs ad supremum usque finem alio nomine cognitum, quam *ignoti liberatoris*. Non didicerat *Gualtherus* alienæ civitatis leges, ignorabat alibi muros hactenus sanctos haberi, ut ambulare juxta nefas esset. Nondum nocens, jam reus erat, nondum delatus, jam absolutus. Nondum judicem, jam è judicibus amicum habebat. Vix distinguere poterat injuriæ & beneficij tempus. Cuncta mira, sed hoc magis mirum, quod qui dimitti jussit, nullo pronunciavit argumento nisi quod hunc novisset, eamque causam cum probasset custodiæ militum, nondum probaverat ei, cui voluit prodesse, utpote salutaris, quam familiaris magis oculis ejus oblatus: maxime vero mirum quod qui præclari beneficij authorem tota vita memorabat, semper tamen cui gratias ageret, ignorabat. Nihilominus & ille se novisse recte dixit, cum in vultu liberali quasi quandam boni viri inscriptionem prælegisset; & Hic non novisse, cum, quem quis non nisi per beneficium novit, hoc magis ignorare sibi videatur, quo flagrantius nomen ac cætera illius pernovisse desiderat. Hac vicissitudine perfunctus *Gualtherus* in Britanniam trajecit, sede capta Norwichi, quo in loco comitatem partim ipso civium ingenio natam, partim suo ipsius nutritam tantis sensit argumentis, ut Caleti, quod in uno expertus fuerat, id hic tulerit ab universis, non quidem carceris illic injurijs subductus, sed post capitalem hostium malevolentiam benignissimis horum animis & studijs refectus.

Non opus fuit dubijs precibus Magistratuum fastidia mollire, vel hospitalitatem expugnare blanditijs, nec audire perfugij causas malefica interpretatione corrumpi, & multis repulsis tristiores pati assensus. Receptus est, ut in parentum, fratrum, agnatorum fidem, nulla locationis formula, ut pro communitate cœli vel aeris pensionibus responderet, facultates inter amicos & inimicos partiturus, dum quæ migrari non possent prædæ relinqueret, quæque migrasset alibi stillicidijs annuis vel trimestribus (scio enim ubi hoc moris sit) ad fiscum transferret. Sed major illis animus, quam ut cauponarias mercedes poscerent hospitem, & mitior, quam ut vectigalem facerent exulem, omnino vero sic affectus, ut hunc per omnia civis loco haberent, nisi quod gratuitus & immunis esset, humanitate illa à populo quoque vehementer approbata, quod nemo per invidiam questus esset, his aliquot capitibus angustias fieri civitati vel annonæ, nemo proquiritasset, urbi, propter paucos alienigenas velut mole nimia laboranti sanguinem mittendum videri. Usque adeo nullum fuit peregrinitatis odium, tota detestatione conversa in eos, per quos non licuit non peregrinari. Honor autem sic communicatus ut intelligeret universos, ad oblivionem retromalorum ipsi medicinæ, quantum fieri posset, efficacissimæ veluti symbolas conferre. Non sciremus supra alios dilectum fuisse, nisi, quod cæteris Belgis id-

id loci factum non est, huic soli fecissent. Unus enim hic de popularibus symphoniam sublucanam, quæ Norwichi per tempus æstivum præcipuorum civium domos obibat, horis consuetis participavit, cum Civitas optima reliquis peregrinis humanitatem quidem omnibus, huic & amœnitates suas nuncuparet, tanquam parum esset, si civis, nisi & inter præcipuos foret, parum, si inter præcipuos, nisi & quotidiana prærogativa ei ostenderetur, sed parum & hoc, nisi post nocturnam statim quietem cantiones velut suasorias ad ædes auresque mitterent, ut diem quoque curas tristiores, quæ extorribus nunquam desunt, exuere, neque pejus vigilare, quam dormire, sed utrumque tempus ita peragere vellet, ut solent ij qui se inter amicissimos cives versari noverint. Pacis enim & concordiæ nomen Musica est: nunquam per hanc odij nuncius expeditur, aut damni aut injuriæ, sed amor hanc invenit, amor hanc celebravit, amor absolvit, nisi quod honor quoque dignis reddendus, qui tamen ab isto fonte manat, humanam vocem sollicitavit. Quorum & hoc illud *Gualtherus* tam bona fide, tam bona copia inter Norwichios accepit, ut dignum putaverit, quod repetitis narrationibus memoriæ suorum penitus imprimeret, quod filius præcipue edisceret, quod ille nobis dictaret, nos auribus vestris & posteritati traderemus. Et fortasse alijs nimis multa videor dixisse de Norwichiorum comitate, mihi vero nondum satis, quippe summas delicias in facti tam benigni reputatione invenio, neque invenirem tantas, nisi comparata quorundam in exules crudelitas, inæstimabilem redderet hanc, de qua loquor, virtutem. Fit enim ingens ingentius bonum, si discas à contrario ingente malo. Et profecto paucissimis in locis tam fausta cantilena, qualis hæc apud Norwichios fuit, exulibus & peregrinis indulgetur. Multas inauspicatas, inimicas & arcentes aves mortales illi ubique fere nanciscuntur, nullas tamen infestiores hodie, quam quæ de suggestu diris omnibus regnant, & populares animos odijs aspirant, quos vetus Augurum disciplina ignoravit, nisi, quia de summo vocem mittunt, *Supervaganeas* cum antiquis appelles, aut picarum generi adscribas quodam collegio naturæ, quoniam utrisque par insolentia, quam illis fabulæ tribuunt, par conviciandi & obtrectandi libido,

Raucaque garrulitas, studiumque immane loquendi.

Dicam clarius. Sunt nonnulli (absit enim ut omnes eadem censura vexem) & in ipsa matre nostra Germania de sacro ordine homines sacerrimi, qui velut divinarum & humanarum rerum judices atque arbitri, tanta confidentia partem illam, quam nescio quis optimam & pessimam dixit, exercent, ut quidvis in quosvis nulla cura, verum an falsum intemperanter effundant, auresque & fidem Vulgi ignobilissima captivitate damnent & servitute. Aliquis ipsis non dedit? Avaritia: non scrupulose satis honoravit? arrogantia: non laudavit? ambitio: non rudis est? invidia: non assentitur? Inimicitia: malum mortem tangit, tum vero capitale odium eos facit disertos. Omnes virtutes unius virtutis compendio possidebit, quisquis illos omni ratione placare studuerit; turpissimus etiam pretium merebitur, si noverit modos gratiæ apud ipsos quærendæ tuendæ. Bonis quorum nec mens, nec lingua, nec vita servit ostentationi, sed veritati, qui non Plausum pietatis, sed pietatem sectantur, nulla

difficilior.

difficilior res est, quam se talibus probare. Hi contra bonos omni telorum commento pugnant, maxime tamen illo, cujus aciem Thearidas in suo gladio laudavit. Caritatem mutuam commendant, & nihil carius habent odio, odium damnant, & nihil exosius habent caritate, quippe qui sibi non constant, & quod recte præcipiunt, male ipsi temerant, tantoque pejus, quod hic quoque sæpe principatum petunt, ut quibus solis licet publicare officia vitæ, solis etiam liceat vivere præter officia vitæ. Dei præceptum est, & præceptum sæpius, Peregrinum ne quis male tractet, ne quis affligat: *In cœlum enim* meare gemitus eorum, & à Domino demeare vindictam. Scio tamen, ubi peregrinos nemo magis infestet, nemo magis furca expellendos clamitet, quam quidam de cœlestium illis consultis, de sanctitatis illis Satoribus & statoribus, qui cum jussiones divinas non ignorent (etsi multi ne hactenus quidem profecerunt) nihilominus sic efferantur contra hospites inculpatos & præterpropter speciem pios, ut si per illos staret, haud scio an Taurica sacra facturi sint, & qui hoc una cum ipsis quam vehementissime voluerit, ille demum divinus habetur, & sua dignitate dignus.

Proh superi! quantum mortalia pectora cæcæ
Noctis habent! Ipso sceleris molimine Tereus
Creditur esse pius, laudemque à crimine sumit.

Sed ego Norwichio longius sine *Grutero* discessi, & quidem ad hos, *Ætnæos fratres cælo capita alta ferentes*, ubi sentire quæ velis, & quæ sentias dicere non est, *relegens errata retrorsum littora* ad Icenos nostros denuo me vertam. Eo loco *Gualtherus* agens tales amicos nactus erat, ut facile, quam à Fortuna acceperat plagam, falleret, talem vero animum ipse inter adversa custodiret, ut tantum à vilitate sui abesset, quantum aberat à vanitate. Per illud enim tempus Legatos à fortissimo Principe Auriaco tunc ad eam civitatem missos (inter quos erant *Levinus*, *Calvarinus* & *Gerdeus*) è diversorijs publicis domum suam traduxit, volentesque volens recepit, ut palam esset nihil degenerasse egregium pectus, quod hospites tantos in aliena civitate sibi vindicaret, nec fuisse aliquando sine authoritate, in cujus domum authoritas publica migraret, nec ipsam domum sine splendore, quam vir tam generosus habitaret, legati non spernerent, Senator (is fuit *Sutertonius*, Christophori frater) habitandam præberet. Post non multum annorum tamen relicta Britannia Middelburgi consedit. Middelburgum deinde rursus Antuerpia mutavit sub illud tempus, quo successus voluit Ordinibus, ut arcem suis præsidijs occuparent, prius tamen à Senatu publicorum munerum vacationem impetravit, non odio quidem laboris, aut ignobilitate mentis, sed ambitionis fuga; non quod officium Reipublicæ negaret, sed quod inter æmulationes temporum calumnijs innocentiam præbere nollet. Deinde vero cum *Alenconius* in spes vanas, & parem eventum ruisset, immunitas illi continuari non potuit, sed quia Magistratum imprimis Religio, nec alium magis dexteritas tunc commendabat, *Gualtherus* vici sui magister delectus est; cui muneri minus gravi successit deinde gravius, cum *Parmensis* obsidionem fecisset. Rei namque frumentariæ quatuorvir, collegis *Aldegondio*, *Lesdale & Rosa*, adscitus in partem gloriæ illius mittendus est, quod annonæ con-

conſcientiam ſic inter paucos ſeptam tenuiſſent, ut citra deditionem nec civi, nec hoſti conſtare poſſet, tantum tridui frumentum ſuperfuiſſe. Quod ſecretum in obſidionibus adeo neceſſarium eſt, ut ſæpe maximum momentum belli conſiſtat in artificio tegendi, ne vel domi civis, vel obſeſſor foris intelligat, quid urat obſeſſos. Nunquam ſtatuit trophæum in bello, qui neceſſitates omnes foras vertit. Quanquam me non piget Filio, cujus cauſa totum hoc agitur, prætexuiſſe patrem, quandoquidem hoc etiam *Grutero* gloriæ ducetur, quod patris virtutes primo ſecutus, deinde additis variis ornamentis eaſdem fuerit ſupergreſſus: tamen unicum tantum, quod animo nunc ſuggeritur, ut agmen claudat, ſubjiciam.

Pater cum poſt pacificationem Gandavenſem Middelbergam conceſſiſſet, Valono milite Flandriam depopulante, dum annus ille cuncta ſurſum verſat ac deorſum, civis quidam lautus, fortunis in compendium auri contractis, eodem profugit, & Gualtheri domo, quæ tunc contra Civicam erat, perrogando reperta, protinus ad eum ingreſſus, ſalvere te jubeo, inquit, Patrone, & nunquid Gualtherum Gruterum, qui nuper in Anglia? Ajente noſtro; licet, inquit ille, hoc quicquid eſt Hippoperæ cuſtodiæ tuæ mandare, annuente noſtro iterum, dat, abit, nullo teſte proviſo, nullo ſyngrapho. Gualtherus, qui hominem rediturum putabat, ſi veſpera mercatui ſuperveniſſet, depoſitum in priore parte ædium proximo paxillo ſuſpendit: ſed cum hoſpes nec illo die, nec poſtero, nec poſterum ſequente reviſeret, & pondus depoſiti interim animadverſum alium locum ſuaderet, tranſtulit illud Gualtherus in arcanum ſtudiorum. Alter poſt anni quaſi ſextantem demum ad conveniendam peram ſuam reverſus, cum alveum illum aperiret, viginti quatuor *duplones*, ut vocant, Iſabella-Ferdinandicos *Gualthero* præmij vicem offert, quod, dum ipſe per Brabantiam Arteſiamque nominibus ſuis appellandis abſuiſſet, non moleſtum habuerit peculium relictum cuſtodire. Sed mercedem *Gualtherus* recuſavit, ſatis ſua ſibi conſcientia muneratus. Utramcunque partem aſpicio, virum bonum adſpicio; Dant reddunt invicem; nec ille fidem hujus ſcripto vel teſte munit, nec obſequio hic mercedem captat. Alter credit ſimpliciter famæ, alter præſtat ſimpliciter virtuti. Non tanti fuiſſet fortaſſis hanc quoque rem per ſe non nimis magnam referre, niſi bonus mos ſemper produceret infamiam mali. Audivi ſæpius è grandævioribus, olim qui pecunias invicem & contractus exercebant, nuda verborum ſanctitate conveniſſe, nec minus ideo ſecuros fuiſſe, aut magis feſelliſſe: ſin etiam voluntates aliquando mutuas ſtylo conderent, factum id non tam ut neceſſitatem ſervandi ſibi, quam poſteris memoriæ diuturnitatem ſtabilirent. At præſens ætas quantum in pactionibus ſudat? quantis anxietatibus non credit, cui credit? quanto molimine ſyngraphas ſtruit & obligationes? quoties interpolantur verba, refinguntur, limantur & limitantur? Hoc addendum, illud detrahendum, hoc captioſum, hoc obſcurum eſt, hoc nimis laxum, nimis anguſtum eſt. Tum vero, cum in clauſulam deſinendum eſt, baſilicas edictiones adſcribunt, ipſi juri, quaſi illud quoque fraudibus advocet, contra ſe ne jus ſit volunt, jubent. Quod profecto non aliter fit, quam ſi virum bonum negent, cujus fidem tot indaginibus & laqueis & nodis includendam putant. Nunc ad *Janum* ipſum *Gruterum* paulo propius gradum tollamus. Is ſicut rebus duris Conſtantiæ doctores utrumque parentem, ita

Matrem

Matrem præcipue studiorum magistram, votum simul Agasiclis consecutus est, ut eorum discipulus diceretur, quorum & filius esset. Mater enim præter Gallicam, Italicam, Britannicam linguam, Latinas literas optime, Græcas ita callebat, ut & Galenum; quod millesimus Medicorum vix solet, lingua Galeni legerit. Usitatum nempe fuit illo tempore, generosiores ut familiæ literas eum quoque sexum docerent, quem disciplinis antiquissimi mortalium vel præcipue videntur consecrasse, cum uni duntaxat juveni laureato, nempe Apollini, novies vero totidem puellis Eruditionis numen & majestatem detulissent. Nec, opinor, sapientiæ partes antiquitas mulieri in tanta Deorum abundantia tradidisset, si quemadmodum viris olim Bonæ Deæ, sic mulieribus studiorum sacra adiri nefas haberetur. Adierunt olim & obierunt hæc sacra *Cornelia Gracchorum* Mater, *Hortensia Quinti*, *Lelia Caii* filiæ, sed & aliæ complures, quæ literas olim exacte calluerunt, quæque nunc à literis coluntur & æternantur, nullo magis immortalitatis collegio dignæ, quam hujus nostræ *Catharinæ Tisbemiæ* (Matrem *Gruteri* dicimus) quæ licet ingenij partum nullum, nec eruditionis pignus reliquerit, ut memoriam sparsiorem nunc haberet, sicut veteri ævo nonnullæ inclaruerunt, nihilo tamen minus famam sibi doctamque posteritatem meritis tantis obligavit, quanti ipsam *Gruteri* gloriam taxamus. Non enim tantum, quod cæteris matribus commune est, summis naturæ dotibus filium genuit; sed ipsa quoque, postquam puer capacitatem promisit, suæ materiæ adfuit, & indolem blanditijs salutaribus adulata, *Discere*, rem pulcherrimam, *Scire*, jucundissimam vocavit; ex literis sapientiam, ex sapientia virtutes, ex virtute vitam beatam & vitam quandam post vitam comparari crebro illi dictitavit: deinde eum libro admovit, literarum formas & nomina docuit, legendi, scribendi, memorandi rationes tradidit & exegit, primam balbutiem Latina Græcaque consuetudine imbuit, quibus ex fundamentis hoc virtutis & honoris templum *Janus Gruterus* surrexit,

Quod non Imber edax;

Nec inficiandi tamen sunt illi, quibus in operis hujus nobilissimi architectura proximus à fundamentis locus & labor fuit, quique merentur, si quid mei judicij est, ut non minus quam cæteri artifices suum illud *Fecit* specimini tam excellenti subscriptum habeant: atque mihi profecto imprimis honestum videtur, si *Ysbrandus* aliquis *Tralus* Frisius, aliquis *Petrus Everbardus*, aliquis *Matthæus Ryquius*, aliquis *Richardus Sualius*, pædagogi & præceptores *Gruteri* legantur, quos quidem an satis extersis oculis, & ut nulla litera fallat è quadam charta cariosa non nisi bonis conjectoribus legenda produxerim, præstare non possum. Forte una litera pro altera capta nomen paulo aliud factum fuerit. Quid tum? Malui nolens hanc levem, quam volens illam insignem *Grutero* facere injuriam, ut quos ille vel ad memoriam suam privatam, vel ad hanc publicam per summam pietatem consignaverat, ego per impietatem alteram tantam silentio obliterarem, simul tacito *Gruteri* mandato, simul illorum præmio defuturus. Ac sane maximum Poetam non pilo minorem factum credimus, postquam Grammaticis *Penitus mæstas exedit cura medullas*, *Virgilius* an *Vergilius* dicendus esset, quod damnum si fuerit in his quoque nominibus aliquod

quod ſimile, tale tamen futurum eſt, ut plus ſit integri, quodque cognoſci poſſit, relinquendum. Sed officium meum videtis. Hos igitur adoleſcentiæ ſuæ *Gruterus* Informatores, ſtudiorum vero quendam velut campum Martium nactus eſt *Britanniam*, in Britannia *Cantabrigiam*; Cantabrigiæ *Gunevelli*, quod vocant Collegium, & *Caji*. Nam & in hoc aliquando migravit nulla alia magis cauſa introductus, quam quod *Georgium Thoum Shendium*, juvenem moribus ſumme rectum, nec ulla procacitate pluribus ſimilem, modeſtia vero paucis æqualem, familiaritatis voto conſectaretur. Is enim talis jam prius erat in familia *Couvelli*, nec tunc primum in amicitia *Gruteri*, nec ſolus etiam vel unus, quamvis unicus. Reperio enim *Chriſtophorum & Guilielmum Heydonios*, *Philippum Wodhaum*, fratres *Strangeos.Collegiorum*, quæ *Trinitatis* & *Chriſti* vocantur, ibidem familiares, qui *Grutero* permutuam notitiam & charitatem non obiter reſpondebant, tantum diligentes & dilecti viciſſim, quantum virtus & honeſtas animorum poſſunt mereri. In hac officina literarum, inter hos ſtudiorum amantiſſimos rivales cum *Gruterus* ita adoleviſſet, ut jam non annis, quam doctrina major eſſet, ſatis ſibi viſus eſt vidiſſe Britanniam, totoque animo, quod Inſulam & Germaniam intereſt, navigabat, ut Lugdunum in Batavis, literarum & armorum celeberrimam palæſtram, viſendi, diſcendi, ſalutandi cauſa tranſiret, ſi tamen prius *Hoſpitis* majeſtatem ſcriptis aliquot Epigrammatis ad maximam, poſt natum Regin. nomen, Reginam veneratus eſſet: ſed offerendi cum non daretur occaſio, feciſſe ſatis habebat, gratitudinis ſuo ſibi proprio teſtimonio contentus, quod cum in alijs rebus nihil agere credatur, apud conſcientiam maximas cauſas decidit, & ſæpe piæ voluntati acceptæ ſolutionis apocham reddit. Poſtquam deinde ſine ſtudiorum Automedonte *Leidam* pervenit, à diligentia quidem nunquam deflexit, ſed à vero fructu tantum, quantum ab auſpicijs boni Ducis. Temporis illi ratio conſtabat, operæ pretij ratio non admodum conſtabat. Uſque adeo multum nocet ante ſui juris, quam ſui judicij fieri. Sicut enim puero ſi nummos, & poteſtatem tractandi dones, non has ille quidem ſuas opes abjiciet, aut objiciet gratis alteri poterit etiam impenſas nominibus mercium indicare, ſed ut præcipua capta ſint, aut dulcicula ſaccari grando, aut nuces in foro, aut (quæ ludentium ſupellex eſt) è marmore volubiles, aut è tormento miſſiles pilæ, aut quicquid hæc ætas præ magno Græciæ mercatu æſtimabit: ita *Gruterus* poſtquam tempus in poteſtatem accepit, de diebus & horis non quidem largitiones populares ocio & ocioſis fecit, quod ſimplicius tempus perdere vocamus, ſed illos aliquot annos ita conſumſit, ut inter nobiliſſimi, fugaciſſimi tamen boni velut æra quædam numeraret, imprimis quod Poetis, quod Poetarum fabulis, quod fabuloſis hiſtoriis dediſſet. Quicquid hujus aut Gallus Gallica, aut Italus Italica, aut Britannus Britannica lingua meditatus erat, *Gruterus* ita totum legit, ut nihil in hoc genere eſſet, quod non legiſſet, nihil autem legiſſet, unde non elegiſſet. Artificioſe inventa, prudenter monita, acute dicta, ſuaviter ornata, ſtatim animo, moribus, ſtylo impreſſit, cum & ipſe jam tum invenire, monere, dicere, ornare ſimilia ſimiliter didiciſſet. In quo genere quantum iſtis monumentis amœnitatum debuerit, quantum deinde ſibi, teſtantur carminum felices proventus, quibus nullæ omnino venuſtates deſunt, niſi quod nullæ deſunt, & copia fortaſſis elegantiarum (ſi modo aliquod bonum nimium eſt) laborant. Non

ſpecto jam illud præcipue, quicquid in Latinis poetatus eſt, nuſquam ille quidem ſe minor; ſed ſpeciem quandam Epigrammatum intelligo, quæ in verſuum certum numerum jurata plures non admittunt, & in horum fine quatuor imaginibus reſpondent, interſonantibus iterum diverſis alijs, quæ ſe longius invicem jubentur exaudire, Gallorum, ut arbitor, inventum, quorum & vox eſt à Latinorum *ſono*, quia in illis aliquid *ſonet ſonorum*, corrupta, idque factum poſtea imitamentum Belgarum, & nuper Germanorum, per *Opitium* noſtrum magnum illum talium deliciarum *Apitium*. Hujuſmodi Epigrammata *Gruterus* patrio ſermone quingenta amplius ſub illud tempus ſcripſit, & ea *Philippo Marnixio*, *Jano Donſæ*, *Jano Hauteno*, qui naſum & aures & dextram dexterrimam in hac arte ſcribendi tunc habebant, miris modis approbavit, approbabunt etiam nobis hunc genium *Gruteri* & ingenuitatem ſuam, qui manuſcriptum hoc ejus, quod adhuc ſupereſſe debet, in tenebris coercent, ſi nobis fœtum illum ſub dium producent, atque refellent eos, qui opinantur noſtram linguam Germanicam, & ſorores ejus tam eſſe rudes & crudas intractabiles, & inſubidas, & inficetas, & ruris plenas, ut ex hoc ligno nunquam poſſit Mercurius dolari, aut ſub incudem poeticam mitti ea lingua, quam propter difficultatem ipſi deſperant, aut propter imperitiam infamant; cum certo conſtet nobis neque copiam, neque venuſtatem, neque ſuavitatem, neque majeſtatem deeſſe, quæ ſi ſapere poſſent, aut vellent, qui vellunt, confitendum haberent, hunc tardipedem, & fuliginoſum, & auſterum & aſperum, & ferricrepum Vulcanum (talem enim ipſi ſibi fingunt ſermonem noſtrum) præ reliquis Dijs cum Gratijs & Venere in matrimonium conveniſſe. Sicut enim marmor, antequam politum fuerit, nihil niſi marmor eſt, & tamen marmor ſplendorem non monſtrans, ſed habens, ac totum intra ruditatem ſuam ſepultum: poſtea vero quam artifex aſperitati lævorem ſubſtituit, tum demum materia ſuo lumine veſtita fit exterior, & patet in admirationem. Ita & lingua noſtra olim quidem incultu ſuorum inculta, ſed culturæ tamen capax, ſero, ſed aliquando ſimplicitati ſuæ ſucceſſit in eam formam, ut quaſi *Pygmalionis* animatum ebur, quod in fabulis celebratur, non ſolum ſuo fictori, ſed etiam contemptori, qui peritis oculis uteretur, pro ſponſa poſſit placere. Certe etiam antiquiſſimos Germanos legimus carminibus delectatos, & ipſum *Ovidium* equitem & Poetam Romanam *Geticam* ſive *Gothicam* linguam, quæ nobis popularis eſt, adeo non ſpreviſſe, ut alicubi ſcribebat, ſe ſtylum nonnunquam in exilij ſui linguam & carmen Geticum miſiſſe peregrinatum, quæ ſi adhuc extarent, haberemus cur Auguſti inhumanitati faveremus. Quid ni vero & de *Gruteri* nobis gratulemur damnis, qui *Lugdunum*, ut Juri maxime attenderet, profectus ipſe

Cuſtode remoto

apud *Amadeum*; aut alios, qui ſuis hiſtorijs nunquam crediderunt, gaudebat velut Centauros in nubibus & mira plurima mirari, quæ geſta ſcilicet fuerunt in illo regno, ex quo pater Anchiſes curioſum filium per portam eburnam ad ſuperos remiſit. Verum noſter tamen in illo amœnitatis ſeceſſu non tantum hoc egit ut illo dulci ſuo ipſe abundaret, ſed etiam ut Apis inſtar dulce daret & dulce quidem cum aculeo, quæ boni Epigrammatis lux eſt, & in his *Gruterianis* quædam

quædam peculiaris virtus. Vixit autem, dum Lugduni vixit, cum bonis bene, utpote bonus. Venerat enim in urbem illam, cum *Petrus Tiara* ibi rectorem & in illius anno *Jacobus Arminius*, *Joh. Eſichius*, *Bertius* item & *Hogerbetius* cum nonnullis alijs ibidem & in *Gruteri* animo ac contubernio agerent, amici germanitus, germaniſſime vero *Arminius* & *Hogerbetius* facientes cum *Grutero* trium pectorum viridiſſimum trifolium. Et quia non modo numerum ac nexum, ſed & gratiarum gratiam, ſed & Charitum charitatem repræſentabant, *Charitæorum* vocabulo mutuo fuerunt cognominati, mutuo ſalutati, mutuo literis præſcripti. Cum his noſter vivere, his ſe communem facere, cum his joca, cum his ſeria fabulari, pulcherrimam factionem arbitratus, cum bonis in amorem, contra nullum in odium conjurare. Minime vero juſtum cenſebat aut pium ſuperioribus recalcitrare, & quorum nos imperio ſubmiſimus, ab illis exigere imperij rationem. Hoc decretum animi magnam illi tunc temporis invidiam conflavit, cum Lugduni ſtudioſorum globus pro neſcio quibus privilegijs ſuis fermento animi juvenili contra Profeſſores tumeſceret, ac veluti Academicus quidam Pompeius omnes pro hoſtibus haberet, qui Reipublicæ, hoc eſt, partibus eorum deeſſet. Solus enim *Gruterus* nulla ratione impelli potuit, ut aut in turbis illis locum, aut in ſuffragatoribus nomen haberet. Solus cum duobus *Roſendalius* fratribus, *Æmilio* & *Jacobo*, quorum Parens ex Ordinibus erat, pacem prætulit, hoc ſibi privilegio vindicato, ut contra multitudinem, quæ argumentum peſſimi eſt, non timeret melius ſentire. Amicis familiariter, fortuitis aperte, paribus conſtanter, ſummis intrepide reſpondebat, nec ſi convicium faciendum eſſet vitio, cum fortuna loquebatur peccantis, ſed cum peccante, palam objurgans quicquid ſilendo crederetur virtus. Haud illud dico, Boni viri, quod ſtulti libertatem vocant, ſapientes libidinem & temeritatem ſine judicio, ſine obſequio, ſine moderatione; ſed ingenuitatem intelligo comem ac verecundam ſine arrogantia, ſine fuco, ſine aſſentatione, non tamen ſine velo. Nam apud ſummates quoque eandem perſonam illam agebat, verum pudenter & prudenter, malis bona exempla, bonis mala proponendo, ut hos & illos vel mala fama deterreret, vel bona gloria accenderet, hiſtorijs nonnunquam, interdum fabulis, quandoque emblematis utens, & ut ita loquar, *tibicinem verberans pro coquo.* Juratum aliquem conſiliarium dixiſſes non eorum à quibus ſtipendium, ſed cum quibus argumentum & ſermonem haberet. Non inveniſſes eum inter hiſtrionales fautores & aurium Sirenes, qui tantum roſas loquuntur Dominis, & dulcia cruſta ſemper ſuggerunt, ſicut pueris ſolemus

Elementa velint ut diſcere prima,

nimis hercule obſequioſi Syri, nimis in conſilijs propinandis ſolertes coqui, memores perpetuo Epigrammatarij, ſecundum cujus inſtitutionem,

Servus Domini debet habere gulam.

At noſter ita credebat, non debere Principum amicos ſemper, quod idem Poeta ait

Servire Palato,

Sed imprimis id operam dare, ut salutaria ministrent, audiantque potius aliquem ex Veteribus monentem, *Bellaria ea esse maxime mellita, quæ mellita non sint.* Quicquid autem per indulgentiam stomacho publico immittitur, id ipsum haud multo post per omnia membra membratim supplicijs incedit. Et erat omnino *Gruterus* longe alius disciplinæ civilis arbiter, quam ut putaret in Republica vel gerenda vel tractanda magis requiri versutos, quam cordatos; perplexos, quam simplices; tenebricosos, quam apertos. Quid enim sani sperandum est ab illis anxijs, qui nihil candide agunt, loquuntur, intelligunt, alienam mentem semper scrutantes, semper occultantes suam, suspicaces & profecto suspecti, non fidentes, & profecto non fidi, cauti & profecto cavendi, humani denique & officiosi & amici, cumque res exigit rem, totam pigmentorum & figmentorum suorum pergulam proditturi. Multo enim facilius seculum hoc vulpes gignit, quam leones. Nam lepores dicere nihil attinet, ubi calliditas major & par fugacitas in compendium coierunt. *Gruterus* liber erat, ingenuus erat, detectus erat, eamque libertatem in animo, in vita, in ore, in oculis, in stylo jam tum ferebat, sed omnino modestia ac reverentia quadam dilutam. Superiores nemo magis observabat, nemo magis parentes; atque hos quidem an unquam offendisset, negabat se recordari, negabat præceptis eorum quicquam apud se sanctius fuisse, hac una sibi contumacia concessa, ut virtutem ad parendum enixissime obstinaret. Tantum aberat, ut ipsos more seculi falleret, aut absentiam illorum in occasionem profundendi verteret, aut in rationibus, quod aliquibus non rarum est, pro luxuria necessitates quasi servam pro virgine supponeret, & Aleonem in Librarium, aut cauponem in Medicum, aut alios impensarum rubores in candida nomina mutaret. Artes enim tales & tabernam vinariam & hujusmodi officinas corruptionum nomine tantum noverat, non usu, crebro confessus postea, se vitam suam satis tranquillam & longævam quam vixisset ad pietatem suam erga parentes, & hanc fiduciam ad promissiones divinas, quemadmodum promissiones ipsas ad bonitatem Dei liberam referre. Quid jam sentiendum habent ij, qui parentum præcepta pro aranearum telis, pecuniam pro vitreis fractis, tempus pro cyatho nebulæ, pietatem ipsam pro inani nomine alibi rumpunt, alibi effundunt, alibi contemnunt, quando præsertim inter ipsas suas pravitates interdum strepitum venientis aut impetum jam prementis animadvertunt pœnæ. Verum hoc dicere ipsorum est. Nos *Gruterum* adspicimus, qui laudem eam quoque meruit, quam in militia si quis mereri studuerit, jam fugit antequam militat, & ignominiam apud gloriam quærit. At nostro suum hoc decus constat, idque in pace quisquis non optat, insanus est. Illud nempe dicere volui, *Gruterum* in toto corpore *cicatricem non habuisse*, nec proinde cicatricis aliquando causam vulnus, & causam vulneris pugnam, & pugnæ causam pugnacitatem. Ut autem careret illis causis omnibus effecit contraria *Mansuetudo*, & Mansuetudinis soror *Verecundia*, & quæ se cum utraque libenter tertiam facit, *Prudentia*. Diem studijs dabat, noctem quieti, comitatem notis, facilitatem ignotis, sibi pacem, nulli bellum; nulli belli occasionem. Vagationes nocturnas, & quidquid sine lucerna

lucerna audetur, relegabat ad Nerones, sive certe Nerones, quibus minime invidebat suas cicatrices, sive illas corpori, sive famæ, sive quod valde fieri amat, utrique impressas. Nunc etsi melior longe conditio eorum est, qui capite, pede, brachio offendunt, quippe Zeno quoque Philosophus, ille qui lupinorum instar madescebat in dulcedinem, non tanti esse putavit, si quis etiam per invitatiunculam hilariorem pedibus laberetur, id modo ne lingua fieret; affirmo tamen vobis, nullum ne tale quidem vestigium corpus *Gruteri* deintegrasse. Nam ut cadere quidem humanum est; ita quam rarissime cadere est humanius, & officium hominis hominem dextre agentis. Nemo maximi fecit equum qui cespitat, aut sæpius procumbit, & cum virtutes omnes complectitur, tamen dominus in eo æstimando semper excipit cespitationem. Certe quod ab equo exigit dominus, id sapiens à semet exigere magis volet, utpote frenum corporis habens in manu rationis. Festinare vero, currere, incurrere, quod ante pedes est non videre, lapides obvios nunc hunc nunc alium labefactare, nunc tignum postemve capite oppugnare, talum torquere, & subinde aliquid vulnere prius quam oculis videre, hominis est qui vel reliquit animum in negotijs, vel inter libros oblitus est, vel pignoris loco deposuit in disputatione *de Modalibus*, aut *de numero remigum Ulyssis*, aut omnino nunciatum præmisit amicis, qui se conventuri erant, se hodie non esse apud se. Procul ab hoc vitio *Gruterus* à communi opprobrio Philosophiæ, quam in cæteris omnibus *inconsiderantiam* plusquam *Claudianam* suis convictoribus putant afferre. Ostendit ille, vere sapientem esse, qui non solum domi meditetur Reipublicæ optimam gubernationem? sed & foris & ubique corporis sui optimus sit Dux & Imperator; imo fieri posse, ut non nimis sit *Poeta*, qui esset optimus, & *pedes* non minus in versu quam inter ambulandum solicite ponat, ne forte *Jambicus* incessus desinat in *Scazontem*.

Parem rationem habuit *Gruterus* linguæ. Etsi enim servitutem in ore minime gestavit, tamen linguam nunquam manumisit ad impietatem. Verbis utebatur, quæ nec severam *Catonis*, nec teneram *Hippolyti* frontem offenderent, nec matronam averterent. Non ad fidem per juramenta loquebatur, sed ajebat simpliciter, quod esset, negabat simpliciter, quod non esset. Nunquam Joves nostros, qui per Inferos, & Inferorum Patrem; nunquam Plutones nostros, qui per Superos, & Superorum Regem in omni sermone jurant, imitaturus; neque sane eos qui per execrationes, si falsum dixerint, se cœlo exhæredant, orco mancipant, & maximo animarum plagiario suam resignant. Noster primum sibi credebat, quia nunquam ipsi verba dederat sua consuetudo, deinde aliorum de se opinioni credebat, quia non nisi bonam opinionem sibi fecerat bene vivendo. Denique ita vivebat, ut juramento nunquam egeret, vel ut simplicissimum juramentum ipse esset injuratus *Gruterus*. Veritatem enim primis ab annis religiose coluit, & ad extremam ætatem à se scrupulose exegit, ut si comparatio fuisset, facile *Æmilium Scaurum* agere potuisset contra *Verium Sucronensem*, ac dicere, *Utri creditis?*

Hæc habemus de adolescentia *Gruteri*, quam Lugdunum usque proveximus. Post curriculum Lugdunense medium tempus nobis effugit, quia memoria nobis hic deficit, & familiares longe sunt, & à conscijs repetere serum est, & in adversarijs nihil reperitur. Quemadmodum igitur nubecula interdum non tam

solem,

ſolem, quam oculos noſtros tegit, quo minus fontem illum luminis adſpiciamus, lumine ipſo quaſi cominus illuſtrati: Ita nobis *Gruterus* aliquantillum ſpatij tranſcurret in obſcuro, non ipſe tamen obſcurus. Aliquamdiu nuſquam eſt, & tamen ubique, aliquando nullis in locis, idem tamen eodem tempore in omnibus. Dubitatis ubi fuerit? in antiqua Græcia fuit, in antiqua Perſia, in antiqua Palæſtina, vel ut brevius dicam in antiquo univerſo fuit, & adhuc brevius iterum, ubique. Quomodo enim ubique non ſit, qui quicquid geſtum eſt ubique non ignoravit. Non bellum decretum fuit, quin ille quaſi poſthumus conſiliarius conſultaverit, non geſtum, quin ille fortiter, vel ignaviter patrata animadverterit, non urbs obſeſſa, non oppugnata, non capta, quin ille copias numeraverit, machinas intellexerit, tormenta tractarit, non triumphus actus, quin ille ritus & ſolennitates omnes perdidicerit.

Quicquid in aulis ex humili altum, ex alto humile factum, quicquid ibidem ſimulatum, aut diſſimulatum, quicquid luxuriæ, ambitioni, invidiæ, adulationi datum, quicquid in foro diſceptatum, in judicijs judicatum, in templis adoratum, in arena pugnatum, in theatris ſpectatum, in circo certatum, quicquid denique uſpiam fuit, id omne *Gruterus* quaſi retro ſæculorum coætaneus vidit & audivit. Sed & verſabatur frequenter inter eos, qui ſapientiam non tantum animo, ſed auribus etiam commendabant, & aut affectus ludendi, aut artes docendi cauſa modulabantur: cum *Atridis* ad Trojam profectus eſt, cum *Vlyſſe* in Ithacam redijt, cum *Ænea* in Italiam venit, cum *Aſcræo* ruri, cum *Siculo* inter oves, cum alijs in cothurno fuit aut in ſocco. Præcipue virtutis Magiſtros in Academiam ad Porticum ſequebatur, & quicquid apud illos reperiebat rectum & pium vitæ dabat, ut errores ſectæ: nec ullus ei ſatis magnus author habebatur cui ſacramentum diceret ad falſam opinionem. Cynicos minime probabat, quia ipſe verecundus erat, & placidus & comis & mundus, alloquentibus nec Melitæus, nec Moloſſus, veſtitu non incomptus, ſed compoſitus, non ſumtuoſus, ſed frugalis, non ſplendidus, ſed nec contemptus, non nimis antiqui, non nimis novi moris, neutiquam certe affectatus. Pudor illi in ſumendis, pudor in ponendis indumentis. Ipſe veſtiebat ſe, ipſe deveſtiebat, nullius ſexus miniſterio juvandus, forte *Laconica virgine* exaudita, quæ cum videret hoſpitem quendam à ſervo calceari, *num hoſpes hic*, dicebat, *non habet manus?* aut *Palamedem* intuitus, qui miranti Achilli, cur ſine ſervo, ſine ancilla proficiſceretur ad bellum Trojanum, reſpondit; *quid ergo hæc dextra? quid hæc ejus ſoror?* quaſi diceret, neminem ſine ſervo eſſe, niſi qui mutilus eſſet; neminem ſine ſatellitio, niſi cui manus, & pedes cauſarij eſſent, & inutiles morbo. Arbitrabatur noſter tempeſtivum fore famuli pedes aut manus advocare, quoties ſui ſuæve non ſufficerent, aut multiplex opus multiplicem operam poſtularet, ne pallio quidem gerulum in ambulatione, nec gladio bajulum, ſi accinctus eſſet, daturus, potius abjecturus, ſi quod onus ſuum alios oneraret. Vultis exemplum, & promittitis operam memoranti? Proficiſcebatur aliquando noſter, cum Heidelbergæ degeret, ad Mercatum Francofurtenſem, & proficiſcebatur curru meritorio, qui differtus erat & vectoribus alijs eodem portandis negotiorum aut negotiationum cauſa; noſter ut libros coemeret aut ſibi aut Bibliothecæ Palatinæ. Sedes ipſi contigerat, ut enſem oporteret demere cingulo, & juxta collocare. Succuſſabat autem currus, ut fieri ſolet, cum tubera habet via,

aut

aut fcrobes, aut faxa, & enfis faciebat *artem ludicram*, lafciviebat, fubfultabat, tandemque ex faltatore defultor factus ad terram ibat. Suftulit auriga & relocavit, nulla pœnitentia primi laboris, poft aliquantum itineris rurfus enfis ad terram: fuftulit auriga rurfum, & relocavit rurfum, fed vultuofior & morofior. Tertium facinus aufus eft enfis; vidit *Gruterus*, Auriga non vidit, & ille hunc non vidiffe plane lætus diffimulavit exoptatiffimam jacturam, tantum apud fe gratulans, *Vale enfis*, *Vale moleftia*. Cum enim ferrum non nifi contra hoftem fibi vellet adeffe, permolefte ferebat, fi dum neminem habebat ferrum, cui irafceretur, putaret fe nactum effe cui illuderet, neque dignum cenfebat, cum properarent omnes, ut gladius unus tergiverfator tot comitum & amicorum votis obftaret.

Expreffit ille quidem in his animum Diogenis; fed eundem fapienter temperavit; non poculum, non catinum, non argentum abjecit, fed quicquid etiam non nifi abjiciendo bonum fieri poterat, quafi malum damnavit negligendo: Pauperem non dixiffes, quia facultates ipfi erant privatæ, animus regalis; non avarum, quia fruebatur eo quod habebat, non habere ftudebat, quo non frueretur, non profufum, quia fic vivebat, ut vivere, fic dabat, ut dare poffet, & tamen utrumque faciebat ita, ut magis benignus, quam medius effet, omnibus impenfis facilius ignoturus, quam temporis, quod tum peffime locari putabat, quoties non optimis locaretur. Ideo convivia non faciebat imperitis, fed copiam fui apud doctos fæpe, fi quid & illic proficere poffet: ocium nullum fibi indulgebat, nifi cum valetudini feriaretur. Jus didicit, ut fciret, non ut litibus commodaret, fat Advocatorum ratus, fi minus effet, fatis etiam interpretationum, fi minus Interpretum effet. Ipfe enim quietem malebat, & vitam à certaminibus, ab invidia & avaritia remotam, ubi doctrina effet infinita, cupiditatum modus finitus. Ei cum aliquando non nemo ex eo genere hominum, qui Principum quæfturas exercent, & nonnunquam fuum quæftum, inter conviviales fermones diceret; *Satius mihi ducerem mori, quam* Gruteri *libris literis & fyllabis*, ftudium Criticum fuggillans, *immori*; refpondit Gruterus; *& ego mallem fublimis mori, quam ad felicitatem tuam damnari, ut quotidie argentum & vitam teram, ut ad calculum fedeam, & colligendis, numerandis, fcribendis, condendis, promendis, locandis, fœnerandis pecuniis ævum impendam.* Sapientibus enim & *Gruteris* res illiberalis habetur in divitiis fuas curas, in curis vigilias, in vigiliis noctes, in noctibus vero dies vexare. Vix autem è millibus unum reperias, cui divitiæ fint five fuæ, five alienæ, quin ille fit divitiarum, quin ille amicum potius fit perditurus, quam nummum, nufquam liber à metu, vel Gallinaceum fuum fufpectans, fi curiofius fodiat, quafi & ille fcrutaretur, ubi dominus condidiffet aurum. Quæ miferia, fi hæc talis non eft miferia, totum amittere fructum vitæ, ut quæras vel augeas rem nunquam tibi certam, filiis incertiorem, filiorum filiis incertiffimam, qua fæpe non tam locupletas, quam facis Nepotes, dives in arca, pauper animo, mortuus ante mortem, poft mortem derifus? *Gualtherus* non tam iratus erat fuo genio, ut apud fuperos inferorum pœnas amaret. Hinc cum iterum magni Principis Confiliarius eum interrogaret, cur literas tam adverfo Mercurio natas tanto ftudio præ cæteris coleret, quin operam potius daret illis artibus, quibus filiabus dotem pararet & generos? *Cur auriferis iftis artibus*, inquit, *abftineam, mea mihi caufa, filiabus vero materna*

funt

sunt dotes, nec viri illis deerunt, si non deerunt virtutes: quippe iisdem ornamentis matres earum nuptum iverunt. Bonis satis opum erit, quia bonæ sponsos facile merebuntur bonos; malis iterum satis, quia plus opum non merentur, & si plus ipsis contigisset, frustra malæ sperarent bonos, utpote qui dotes prius spectare solent, quam dotem. Certa igitur stabat sententia, nunquam artes quæstuosas moliri, multo minus preces pretio mutare apud Potentes. Etsi enim stipendium tale habuerat, ut facile invidiam non haberet, ipsa vero exiguitas suo augmento faveret, nunquam aliorum consuetudini assuevit, ut tenuitatem stipendij precarijs adminiculis corrigeret, tesseras frumentarias, vinarias, sportulas aut donativa peteret, & adorandas quercus excuteret, sed Consiliarijs ipsis morientibus *verecundi hominis crumenam semper inanem esse*, respondit, *ob drachmas panculas ego mendicus non fiam, nec munus id est regium; mille vero aureos Princeps non dabit, quia munus id negabit esse Philosophicum: ita illi Fortuna obstat, mihi professio, & alioquin officium qui facit, beneficij admonet, qui petit, non datum exprobrat & de dando gloriatur*, pene addidisset, *quod mihi datis, ô amici, Principi potius dandum fuit consilium, siqua re me putatis dignum. Nam frustra merita nostra scimus, nisi ad conscientiam quoque ejus referantur, ad quem & devotiones studiorum, & spes premiorum, & gratia beneficiorum, & interdum minimarum rerum notitia solet referri.* At tanto magis laudanda Constantia ejus, quod nec oblatis quidem vinci potuit, ut mediocritati suæ speciosa præferret, ut contemtum divitiarum verteret in amorem, & amorem temperantiæ in ejus contemtum. Nam illud quidem non vehementer cupere, quod non vehementer speres, aut quod tibi labor, mora, difficultas reddat aspernabile & invisum, aut quod ita parum sit, ut cum habeas, haud multo plus habeas, quam si non habeas, facilis continentia potest videri. Sed noster & illud recusavit, quod sponte veniebat, & ad contemnendum id contemtum sui non afferebat, nisi forte *mille ducenti ducati annui* leves videntur nummi, aut stipes mendicorum, nam totidem tales illi promittebantur, si decus suum, & vocem publicam *Academiæ Patavinæ* voluisset impertiri, postquam *Riccobonus* illic & vivere, & docere desiisset. Invitabat *Penellus*, solicitabat *Velserus*, negabat utrique *Gruterus*. Erat ei religioni Religio, sed & erat religioni ipsa pecuniæ summa, quæ cæteroqui paucis nimia est, & multis opportuna ad impietatem merces. Nefas primum ducebat eo ire, ubi & plus inveniret & minus; sed ut minus hoc plus damni, quam plus illud commodi haberet. Cultus enim divini libertatem publicam (quamvis privatam recepturus) pro quibuscunque divitijs sibi negabat esse venalem; præterea tam humanum sciebat esse invidere alienæ felicitati, quam alienæ virtuti, & hanc quidem propter invidiam non esse deserendam, illum vero feliciorem esse, qui non sit infelix, quam qui cum invidia felicissimus. Quippe Felicitatis quidem filiam naturalem esse invidiam, Calumniam ejus nepotem, Calumniæ vero sobolem & Felicitatis quasi pronepotes, noxias Innocentum. Quod utinam, *Grutere*, è tua potius disciplina didicissem, quam mea fortuna! Queror hoc apud manes tuos, me post sordidissimos carceres, post capitales hostium minas, post necem paulo distantem, post urbis nostræ obsidionem, post cruentam ejus expugnationem, post latronum insidias, post primi exilij mei mala, post militiæ incommoda nihil reperisse crudelius, quam meam non dico felicitatem, sed aliquam laboriosam quietem. Non erat, quod metueres invidiam tantum in

magnis

magnis, quam ego in parvis expertus ſum. Non me fides Principibus, non amicitia magnis & doctis, non integritas omnibus bonis probata, non ſacra exilij cauſa, quæ ſæpe alioquin ignotos & peſſimos commendat, potuerunt tueri. Id genus quo magis telo ulciſcar, quam tuo, *Grutere*, animo, vel, quod idem eſt, magno? Eveniat tamen hic mihi fructus opto, ut aliquis culpam hic ſuam inveniens reſponſando me faciat meæ hiſtoriæ commentatorem, quod nunc ſane feciſſem, niſi fuiſſem parum iratus. Ego à *Grutero* ad *Gruterum* redeo, contemtor malevolorum ad contemtorem divitiarum. Accerſitus eſt in *Italiam*. Quam hoc jam honorificum erat, quod ad eam gentem, quæ & literis, & hominibus doctiſſimis & ſui judicio, & exterorum neglectu abundat. Delectus eſt unus ex media Germania, quod iterum glorioſum eſt, ſive quod ipſe potiſſimum, ſive quod potiſſimum inde. Major enim quodammodo invidia eſt, qui deligitur ex ea gente, cui tam raro aliæ meritas laudes concedunt, quam nunquam eripiunt. Expetitus eſt ab Academia tali, ubi non ut in Italia, ſed ut in ipſa Germania, in Polonia, in Bohemia, in Gallia, in Britannia, in compendio orbis habitaret; quandoquidem quicquid illuſtre eſt, quicquid diſcendi cupidum, quicquid Reipublicæ, quicquid foro, quicquid Medicinæ creſcit, id omne tyrocinium ſuum apud *Patavinos* plerunque aut ſumit, aut facit, aut ponit. Vocatus eſt denique ad liberalitatem tantam, ut *Gruterum* repulſas opibus dantem laudare non poſſim, quin eundem apud animos nonnullorum reprehendendum exponam; *Academia* vero *Patavina nutritios* publica voce, publico literarum, & private *Gruteri* nomine proprie celebrem, utinam in exemplum magnis literarum Educatoribus, ut ſaltem aliquam *Patavinitatem* talem, ſi non omnino talem ſæculis oſtendant, nec ſemper paupertate dignos putent, qui paupertatem non indigne ferunt. Nam ut divitias magnas anxie quærere non eſt ſapientum: ita ſapientibus neceſſarias opes ſubminiſtrare eorum eſt, qui ſine opera ſapientum, nec ſapientes habent, nec ſapienter opes aut regna, cum nullum genus hominum inveniatur, quod minus ſuis emolumentis advigilare aut poſſit aut ſoleat, dum diſcendi & docendi cupiditati omnes cupiditates alias poſtponit, & vectigal ſuum tantum à mortuis exigens; honeſtiſſimam avaritiam exercet in libris, interim multorum iniquitati obnoxium. Quia enim tales nec de ſua, nec de aliena fraude cogitant, & ſuam innocentiam inſpiciunt, quaſi obſidem alienæ, multo opportuniores fiunt peſſimis lucrorum milvijs. Quoties illis Inſtitor, quoties Cerdo, quoties Veſtiarius, quoties aliæ Feles nummariæ pro bono & nimio argento malam mercem, & pro tenuitate nuditatem reddunt?

Nemo magis juvandus à magnis, quam quem minores prædæ habent. At quamvis hæc ita ſint, Liberalitati tamen maximi Principis, qui ſemper beneficijs, quam pœnis largior fuit, & nunc optimus, poſtquam malis temporibus antiquior habetur, *Grutero* interceſſit. Cum enim *Inſcriptiones* ſuas *Romanas* Romanorum Imperatori *Rudolpho* inſcripſiſſet, Princeps ita munus hoc acceptum habuit, ut & laudationis & largitionis ſuæ munere viciſſim dignum putaret, alterius quidem honorem ſtatim præmittens, alterius optionem ad arbitrium authoris differens, interim per *Wakerum* & *Barvitium* reſponſo dato, *Gruterum & præteritum & præſens & ſæculum futurum demeruiſſe, peteret ille à Cæſare munus quod vellet, repulſam ne timeret.* Certe qui petere jubet, & laudat, ille

quantum laudat, quod damus, tantum nos invitat, ut petamus. Nam qui nollet nos petere, nollet laudare; quia laudatio meritum intelligit, & meritum repræsentationem: Silentium quod nec laudat, nec vituperat, magis vituperat quam laudat, & quidem ita vituperat, ut nos vetet sperare. Verum cum illud additur *Pete munus*, & laudatio præmittitur, illud dici videtur, Pete munus mea liberalitate, & tuis meritis dignum. Sed *Gruterus* tanti Principis judicio gavisus de cæteris ita respondit, *Midam aliquando à Libero patre similem optionem consecutum, quia stulte elegerit, in præmio pœnam accepisse, dum auri quidem copiam, fructum non haberet; majorem esse sibi reverentiam Majestatum, quam ut ipsis dona sua nominet.*

Facile itaque constabat, aurum non petere, qui auri petitorem in occasione commodi sui reprehenderet. Alius ita respondisset, *ut Cæsari labor meus non displiceret, votum fuit, ut & placeret, non ultra votum, sed supra spem fuit. Atque in eo judiciumne Cæsaris admirer, an in tanta dignitate tantam dignationem, ut cujus erat tantum ignoscere suum putaverit & studia nostra cognoscere, & in illis præter meritum publicum aliquod suum debitum agnoscere, cum denique explicasset quid sentiret de nostro libro, explorare etiam quid nos sentiremus de ejus liberalitate. Difficile certamen mihi constitutum est cum Cæsaris munificentia, & mea modestia. Si liberius peto, periculum est, ne decoctor mei pudoris videar & avarus, si verecunde, ne magnitudinis Cæsareæ detrectator videar, & superbus, & mihi malevolus. Hoc unum exprimo, Cæsari, opes mihi opus esse, præter libros & liberos parum esse. Quam multum ille dare velit, non definio, sed quam multis. Unus enim non sum, nisi quod ab uno me tam multi alumni petunt, ut non alantur, nisi multis. Vos, ô Viri Consiliarij, agite meam causam, quam jam Cæsar probavit, & ita tamen credite, mihi egenti satis fore ad accipiendum propter Virtutem, quicquid abundantissimo Cæsari satis erit ad dandum propter fortunam.* Alia oratio fuit *Gruteri*, qui quidem muneris arbitrium Cæsari remisit, sed excepit aurum. Putabat *Wakherus* forte *Grutero* gratum fore, si quid splendoris Insignibus ejus Gentilitijs à Cæsare adjiceretur. Posse enim veterem Nobilitatem ejus novo tanti Principis favore multum ornari; sed *Gruterus* & huic sententiæ intercessit. Tantum enim abesse dixit, ut honoratior esse cupiat Insignibus, ut sit his ipsis, quæ habeat à majoribus, oneratior quam velit. Haud enim rem magnam, ut decoram sibi videri, Equitem se jactare Brabantiæ aut Flandriæ, cui neutrubi vel locus sit, vel fundus, vel certe fructus, aut foris census, aut equus, aut omnino cantherius, vel quod brevius dicitur, qui sit Exul.

Videte cum quali homine Cæsari fuerit negotium! Non desiderat aurum, quia non egebat: non egebat, quia sine pompa, erat autem sine pompa, quia nobilitatem intus non extra ferebat, & hæc omnia faciebat ideo, ut aurum non desideraret. Proximus enim est gradus ad avaritiam, magnum esse velle, aut se majorem. Nobilitas quippe quæ vult ostendi, vult ostentari, ostentatio vult apparatum, apparatus sumtum, sumtus, unde sumat. Hinc itur ad lucra, ad avaritiam, & avaritiæ ministras artes, raro bonas: Itur inderdum ad ruinam, ad miserias tanto miseriores, quanto nobiliores sunt, qui fiunt miseri. Operæpretium erat posteris suis rem difficillimam ostendere, ut discant nobiles esse, & tacere. Cum igitur *Gruterus* & hujus beneficij veniam petijsset, *Tobias Scultetus*, qui *Gruterum* interiorem interius noverat, ita censuit, non posse contingere illi munus acceptius, quam si omnes libros ac lucubrationes ejus Cæsar

per

per Privilegium tutas præstaret ab injurijs illorum, qui, si quid alibi excusum est boni libri, protinus idem recudunt, manum non versuti, quicquid alijs obsint, dummodo sibi prosint, aliena vineta cædentes, ut sua conserant. Contigerat enim hæc illi fraus in *Seneca*, quem cum suis Animadversionibus Heidelbergæ ediderat, sed eundem, nescio ubi, quidam bisgenitum fecerunt, ac veluti Jupiter Semeles filium, quanquam bene editum suo femori inseruerunt, ut iterum ederetur, clanculum authorata proditione, ut madentes adhuc à prælo Heidelbergensi paginæ quot-septimanis eo accelerarent, ubi contraheretur *Seneca Gruterianus* in minorem formam, & distraheretur in majorem injuriam. Annuit igitur Cæsar de privilegio, & in ipso privilegio de Privilegijs ultro cogitavit. Non tantum illis quæ *Grutero*, sed & quæ concederet *Gruterus*. *Comitem* enim S. *Palatij* designavit, ut ea dignitas aliquando doctissimum nacta satisfaceret Inventori, & quæ nonnunquam bonitati Principum debetur, nunc deberetur judicio. Decreta res erat apud Principem, approbata in Senatu Augusto, relata ad Principem iterum, ut subscribendo firmaret, quod præscripserat communicando. Sed Cæsarem occupavit morbus, deinde fatum, quod bonas actiones plerunque cum authoribus finit. Literæ itaque quibus superiora Privilegia continebantur, sicut ejus generis mille alia, more quodam differendi, relictæ sunt absque manu Imperatoris, absque signatione, nec postea unquam productæ, quia nova Potestas facilius sua beneficia orditur, quam aliena absolvit, & novis curis occupata raro succedit in obligationem veteris promissi. Ita *Gruterus* luculentissimum munus nunquam accepit, & laudes Cæsaris optimi sic celebravit, quasi integrum accepisset. Quod tamen non accepit, generosissimo vitio contigisse arbitror *Gruteri*, qui nihil minus à se impetrare poterat, quam ut frontem suam ad expugnandam muneris tarditatem roboraret; Principem vero appellando obtundere plane pudendum habebat. Noverat ille quidem consuetudinem Aulæ, ubi impetrata sæpe impetranda sunt, & è multitudine negotiorum cuique eruendum suum, neque sumenda verecundiæ, quod ea faciat tantum ad nostri oblivionem. Quia enim hæc virtus tacet, nunquam exauditur, præsertim inter strepitus Magnatum, ubi magis opus contentione vocis, quam perseveratione decori. Sed non gerebat ille personam histrionalem, quam ex arbitrio Ædilis deponeret, & in alia fabula rex esset, in alia servus, suæ magis constantiæ tenax, quam flagitans alienæ, perditurus potius cito, quam diu petiturus, deserturus etiam nonnunquam jus suum, quam asserturus, ubi vidisset sibi tricas nodari, dispendiorum haud inexpertus. Wittenbergæ cum esset sua virtute sibi damnosus fuit. Evocaverat eum *Septemvir Christianus primus*, & evocaverat nuncio ob id proprie misso, ut Professionem Historiarum susciperet. Retinuit *Gruterus* nuncium in Borussia (in illis enim tunc oris degebat) donec in rheda uterque proficiscerentur cum sarcinis. Satis multum argenti quatuor equorum Auriga, tot milliarium iter, tot dierum prandia & cœnæ; menses autem, quibus illic morabatur, vix annum & suprema *Christiano* conficiebant. Quo defuncto placuit successoribus, ut in *libro* quodam, velut templo *Concordiæ* convenirent omnes, & nomina subscriberent, quibus totum argumentum libri illius sine exceptione probaretur: abire quo vellent jussis quibus aliter videretur *Gruterus* cum *Librum Concordiæ* nec vidisset nec legisset unquam abstinuit à subscriptione, quod temerarium esset &

fatuum judicare de re, quam non videris, approbare librum, quem non legeris, firmare sententiam quam non consideraveris, subscribere divinis quæ cum divinis nondum contuleris. Missionem igitur prætulit, & prætulerunt hanc alij duo Viri Clarissimi, sed majori suo commodo quam *Gruterus*. Illis enim semestre stipendium, quod honestæ Missionis illic commeatus est, subvenit; *Grutero* nec hoc evenit, nec quod in itinere Borussico expenderat revenit, causa superius indicata, quod purpuras Aulicas adorare nesciebat, Principi vero tormentum, aut supplicationis continuæ fidiculas adhibere sibi interdixerat. Minus enim molestiæ inesse videbatur dispendio expedito, quam stipendio aut præmio intricato. Sic boni viri plerumque longe absunt à gloria divitiarum, quia tantumdem absunt ab ingenio divitum, dum nec alienis inhiant, nec sua clamose reposcunt, nec præmia cum meruerunt, persequuntur, & cum nemo dat, à se petunt, & cum parum habent, satis putant, quodque valde magnificum est, etiam divitibus donant, quoties illi vel morose fatentur, vel invite reddunt, vel libenter obliviscuntur. Semper enim facillime ignoscunt, & raro se debere putant, quorum creditores sunt viri boni. Quia bonitatem patientia, patientiam onus comitatur. *Gruterus* noster plane admirabilis erat, qui cum sine beneficio missionem acciperet, beneficijs missionem dedit.

Diogenem audire videor, cui cum servus unicus aufugisset, *turpe est*, inquit, *Manen* (nam id nomen servo) *sine Diogene posse vivere, Diogenem sine Mane non posse*. Ita *Gruterus* turpe duxit divitias se carere posse, se non posse carere divitijs. Est enim & aurum & argentum quoddam mancipium, nisi quoties mancipia facit ex dominis, & quanquam custoditur centum clavibus, tamen aliquando fugit. Sapienter igitur *Gruterus* cum mancipium hoc retrahere sine labore non posset, cum contemtu omisit, & cum unius fugitivi indolem cognovisset, reliqua non desideravit. Quid usitatius est in Academijs nostris, quam Convictorum frequentia apud Professores, quorum in familia aluntur, qui vicissitudine justissima eorum familiam alunt? Quis inculpatior modus, quamdiu modus est, cum commodo suo alijs gratificandi? Nunquam tamen *Gruterus* hunc morem domum suam introduxit, quia rem tam necessariam, quam per se humanissimam culpa avaritiæ pridem, & in alios suspicio contaminavit. Nam postquam non commodi, sed quæstus causa locupletum liberos captare placuit, postquam favor olim hospitij factus est ambitus; postquam molestia meruit æmulationem, nec æmulatio timuit molestiam, quia speravit lucrum, inde factum est, ut vitium maneat apud malos, convitium veniat etiam ad bonos. Jam quod aliqui juvenes frugalitati nondum maturos, & luxuriæ præcoces domi suæ virtuti magis corrumpunt, & pravitati magis exercent, aliud jam est facinus. Reperiuntur enim non pauci, qui totas annonas sub tecta congerunt, non ut necessitati parata sit copia, sed ut alumnis non desit, quod post satietatem esuriant, & post potum sitiant, cœnantes usque ad prandia, & prandentes usque ad cœnas. Sic fiunt contubernia tabernæ, convictores compotores, impensæ offensæ, opes inopiæ, luxus luctus, hospites hostes, & ut verissima cavillatione obsignem, receptores nimis sæpe deceptores. Isthæc ne *Gruterus* eadem faceret, minime prætimebat, sed magis illud, ne cum nollet, laboraret invidia Tutoris, tamque iniquis oculis aspiceretur Cato, qui domi suæ Liberalia non ferret, quam olim alter, quem foris non ferebant Floralia.

Idcirco

Idcirco cum alioquin officia sua patefaceret omnibus, in hoc eum nullus exoravit, ut mensam aperiret convictori, aut colligeret pensiones, Illustrium quoque constantissimas preces pari constantia deprecatus, ne rem non sui moris, non sui consilij à se contenderent. Quod apud ipsum esse mallent, id sibi gratissimum testimonium charitatis, & hanc diuturniorem fore, si coleretur sine contractu. Fieri enim posse, ut, qui præfecturam gerant Culinariam, aut reliquas curas domesticas expediant, minus sententijs eorum respondeant; tum protinus Amicitiam vitium, etsi non valde, tamen vitium facturam, quia casus ejusmodi pro Consilijs soleant accipi, & quicquid male præstent familiares, quia pro Domino videatur, à Domino videri. Rectius illos habitare posse, ubi minus amicitiæ labes curetur. Tantum abesse sibi voluntatem minuendi amicos, quantum numerus eorum absit adhuc à perfectione. Difficile præterea in alendis alijs nimium temperare, & parum; ex illo querelas, ex hoc malum domesticum venire. Raro autem dedisse alijs æquum, qui non sibi dederit iniquum, æque raro iniquum alljs non dedisse, qui sibi dederit æquum. Esse enim proximos inter se fines proprij & alieni, facilemque ad aliud transgressum. Melius abstinere à toto, qui pretium ponat famæ, quam sapientem tam integram esse velle, quam Cæsarem olim suam uxorem. Tum neminem injustiorem videri, quam qui detrimentis suis præsit, & cum labore rem faciat deteriorem. Hac excusatione *Gruterus* plurium desiderijs occurrit, & lucro blando decessit, & amicitiam non offendit, vir alioqui juventutis emolumentis semper paratus, præsertim quoties commendationis stimulus vel levissimus accedebat. Nam in omnibus prope terris, in omnibus prope magnis aut parvis civitatibus tot amici, tot faventes erant, ut aliquam parvam terram, aut aliquam magnam civitatem talibus potuisset implere. Vidi literas, quas optimus senex peregrinaturis aliquoties apertas dederat, totis aliquot paginis nihil, quam nomina, quam salutes, quam breves laudes amicorum continentes. Ut enim quidam, cum terrarum situs in tabulis adumbrant, interdum longissimam punctulorum sementem tractu tereti sinuant, ut noscamus, quibus itineribus Alexander orbem peregerit, quibus Æneas in Italiam venerit, quibus flexibus alius Orientem, alius Occidentem invenerit. Ita *Gruterus* peregrinantium itinera Amicis conserebat, & charissimorum nominum quasi filo aureo nunc huc nunc illuc proficiscentes comitabatur, alium longe salutans, alium eminus complexens, alium procul exosculans, alij manum, alij collum premens, omnibus advenam suum commendans. Et ab illis quidem vicissim reddebantur paria, commeantibus perpetuo literis, quæ cum cæteras familiaritates, tum creberrime commendationes advehebant, & novos amicos. Hos noster facillimo congressu recipiebat, lautioribus officia cujuscunque generis, cæteris, & quorum tenuitas tamen bonæ mentis soror esset, etiam beneficia diffundens. Etenim *Gruteri* imaginem, qualem salutantibus aut clientibus ostendit, quoties comitas exercenda fuit, aut beneficentia, si quis cupiet intueri, hujus ego votum in autumnum distulerim. Illic videbit arborum felices copias, verecundos pomorum vultus, mustulentas vinearum gratitudines, totam spem anni in effectu, & in eadem facie *Gruterum*. Erat illi prompta humanitas, sed cum fructu magis, quam cum flore: non nimium vernabat luxurie promissorum, nec fœcunditatem mentiebatur speciosis dictis, nec bonus illi Aprilis finiebatur in malum Octobrem. Sicut enim arbores quædam, Cum-

Cum Sol egelidos refert tepores,

effusissime florent, sed nimis caducis; Ita quidam homines sine modo blandiuntur, & totum officium consumunt in verbis. Nondum bene dixerim, qualis in hac parte fuerit *Gruterus*, nisi pinxero aliquem, qualis *Gruterus* non fuit. Introducam hominem ornamentis non *Gruterianis*; Atque ecce, incedens arridet è longinquo, & illecebrosissima vultus suavitate gratiosus jam dextra capiti ablatum pileum sinistræ commendat; jam vacuam manum ori suo, mox calceo nostro admovet, & toto vertice descendit ad alienum genus, non resurrecturus, nisi scitissima pedum inquietudine, & salutatione prodigiosa, nullo consensu animi peracta, *Domine*, inquit, *nihil superest fortunæ, aut ad honorem, aut ad felicitatem meam augendam, postquam me dignata est tanta benevolentia, ut hic adspectus tuus in meum conspectum, ego in alloquium & complexum, vel potius in possessionem tuam, si tanti sum, venirem. Gratulor tibi de valetudine tua, qua mea geminatur, & preces devotissimas precor, ut proprium hoc tibi munus esse velit, qui tibi semel tribuit, quod semper mereris. Et cum justum sit omnes illi servire, quem Deus amat, obsecro te, ne desiderium meum flagrantissimum repudies, ut esse possim inter illos, qui à te mandata accipiunt. Odi enim meam libertatem, postquam scio, quam gloriosum mihi sit futurum tibi servire.* Sin prohibes, & hanc mihi felicitatem imperij tui negas, juro tibi, me non cessaturum observare Occasionis aureas illas caproneas, ut quam sæpissime meis officijs me tibi fateri & facere possim debitorem, vel'ut proprie loquar, tuum mancipium. Tum frugi iste servus, iteratis obsequijs suis, iteratis osculis pedum manuumque, sumto iterum ore *Ignatij Catulliani*, blandoque risu, corpore rursus arcuato, flexis iterum genibus, & alternata lumborum lascivia discedit; sed ut honestius videatur se gerere, nunquam discedet aversus, nisi decem amplius passuum intervallis, ne partes illas obvertat amico, quæ commodius occultantur sedendo.

Crederes te non servum, sed patronum nactum esse optimum maximum, & præsidium fortunæ, cum si quid illum postea ores ijsdem precibus, si pari superstitione adores, nihil minus sis reperturus, quam eum qui tibi tam bella verba fecit, aut tam belle petit. Dicet, sibi obstare partim suas necessitates, partim suas necessitudines; vix operam proprijs, vix illorum rebus sufficere, quos aut natura sibi, aut antegressum magnum officium fecerit proximiores, se tibi non posse vacare, cumque rationes omnes explicaverit, hactenus illas probabis, ut firmiter credere possis, eum non velle. O cupressus pulchras quidem, sed tantum pulchras, exclamavit aliquando *Phocion* Athenis, cum audiret quendam splendidis promissis stimulantem cives ad bellum, ad victoriam, ad libertatem, ad decus, ad alia præmia, quæ non rarius afferuntur hosti, quam auferuntur. Scilicet non omne magnum par habet pretium, & ut sæpe virtuti nitor. Sæpe multa verba nulla sunt, sunt & pessima sæpe, quæ sunt optima; sunt arbores, quarum opes desinunt in forma, in cortice, in folijs; sunt *cupressus* denique *Phocionis* quæ nec esui sunt, nec magno usui, nisi quod olim feralibus miscebantur officijs, ut testes funerum essent, comites luctuum & sodales lacrymarum. Nam & folia ista verborum plerunque succedunt in has vices, & ubi nimium

blandus

blandus ſermo, & blando ſermoni credula fides, ibi pœnitentia & tuarum rerum funus. Quid enim novi nunc eſt, in mimo tragœdias meditari, & per imaginem benevolentiæ non tantum vanitati ludos; ſed etiam malignitati ſævitiam dare. Injuria eſſet, ſi *Gruterum* ita laudare vellem, ut eum eximerem peſſimis, cum nec malis fuerit vicinus, & inter optimos vel propterea ſit habendus, quod bene ſemper maluerit facere, dum parum delicate loqueretur, quam delicate loqui, dum parum faceret. Brevis illi oratio tum, & ſimplex, & ſecura credenti, *Volo*, inquit, *quod vis, ſi vis, quod poſſum. Libri mihi ſunt, illis utere, ſtudia ſunt, illa conſule, amicitia eſt, illa fruere.* Hæc ſunt, quæ noſter offerebat amicis, quia talia plurimi æſtimabat, nihil libentius accepturus, ſi quid ipſi foret accipiendum, quam quod promittebat, nec daturus lentius, quam promiſſurus, quia promittebat ea, quæ dare poterat, & fruſtra ſciebat promitti, quæ vel præſtare, ſi velis, non poſſis, aut ſi poſſis, non velis, dum utrumque ſcires, cum promitteres, quaſi tantum promittendi cauſa promitteres. Hinc libri ejus nullo prope ocio fruebantur, quaſi caſtrenſi diſciplinæ aſſuefacti, ut perpetuo labore exercitati nunquam haberentur inutiles. Aut enim dominus illos terebat domi, aut aliquis occupabat foris. Et ut boni militis ſigna non ſunt, nitor in cultu, aut in vultu, ſed potius ſqualor, callus, cicatrix, & totæ frigorum æſtus, pluviarum, vigiliarum, itinerum, pugnarum, ac reliquæ patientiæ militaris Ephemerides in ore, in manibus, in veſte: Ita *Gruteri* libros magis honeſtos vidiſſes nævis & attritu, quam novitate vetuſta, aut integritate ignava, aut in gloria decore. Quia tot illis utebantur pro ſuis, quot *Gruterus* habebat pro amicis. Sæpe libros aliquis ab ipſo & veniam petiit, quot tam ſæpe peteret: libros ille dedit, veniam non dedit, quia, inquiebat, nihil peccas, dum libros petis; ſed incipis opus habere venia, dum veniam petis, Nam hoc adverſus *Gruterum* peccatum eſt, non habere *Gruteri* audacter fiduciam. Salutantium præterea deſiderijs quam facillime occurrebat, nec majeſtatis nimius, nec familiaritatis parcus. Potuiſſes ſtatim vereri, ſtatim amare, ſtatim fidere, ſtatim audire aliquid ex antiquitate, ex bonis literis, ex hiſtoria, ex legibus. Inprimis autem hoc agebat, ut apud minorem ætatem oracula ſapientiæ miſceret, ut ſermones ſuos condiret ſalibus, & per eoſdem ſales infunderet valetudinem morum. Differebat de ratione vivendi, quid in hoc ævo optimum, quid peſſimum, quid pulchrum, quid turpe, quid ſolidum, quid vanum eſſet. Conciliabat virtuti ſtudium, vitijs odium, literis amorem. Veteres Cupidinem aliquem commenti ſunt alatum, cæcum, pharetratum, incendiarium, ſagittarium; & his inſtrumentis omnibus nihil faciebat, quam amare. Quam ego vim in *Grutero* potius fuiſſe nimis certo ſcio. Nam quod illic fictum, hic factum fuit.

Vidimus, accepit fabula priſca fidem.

Alatus erat, quia ſupra ſordes volabat humanas: alatus erat quia per liquidum aera ferebatur pennis gloriæ: alatus arat, quia celerrimo curſu totum orbem, totam antiquitatem, tota ſapientiæ latifundia peragrabat. Erat & cæcus, ſed ita, ut juſtitia pingitur, dum fortunam non ſpectabat oculis, ſed animo virtutem; cæcus iterum, quia pauperi æque amicus ac diviti, amicior ſemper illis, quorum opes eſſent in animo, ut ipſi lumen. Hoc enim eſt in cæcitate-

citate esse perspicacem, & in perspicacitate esse cæcum, dum non tam utimur judicio oculi, quam oculo judicij. Erat & pharetratus, sed illa pharetra, unde sapientes, non ut ille apud Diogenem puer, ex vagina eburnea gladium plumbeum, sed sententiarum spicula aurea depromunt. Erat sagittarius, sed longe melior & justior, quam Cambyses, qui patre spectante filij pectus, trajecit: noster figebat, cum non læderet, sanabat cum sauciaret, vulnus faciebat, sed qua solus intraret. Incendiarius denique, sed ad honestatem, ad gloriam, ad laudem. Huc ille fomites, huc malleolos, huc stupam, huc picem adferebat, vel ut brevius dicam, quicquid dictum est, solertissime ubique inflammabat amorem, sed virtutis, sed bonæ mentis, sed literarum. Ne miremini, quod partem hanc ambitiosius exequor. Nolite putare nos in comparatione fabulari, fabulas loqui, aut in oratione agere Poetam, ut res per se tenuis crescat auxilio verborum. Revera enim tantum pollebat eximius vir, stimulis suis, inter quos maximus fuit ejus exemplum, ut qui discedebant ab ipso, semper auferrent in animo quendam incredibilem discendi ardorem, domumque reversi, non jam libros amarent; sed deperirent. Et quia tales ignes per diuturnitatem interdum solent languere (nam ne Vestalis quidem focus olim vivebat sine custode) selectiora illa ingenia, quæ *Gruteri* amicitia semel incaluerant, subinde revertebantur, vivacius arsuri post auditum *Gruterum*.

Lenonem generis humani *Socrates* Socratem appellavit, quod artificio quodam peculiari homines induceret in contubernium virtutis. Ut Socrates igitur imitatus est Lenonem; ita *Gruterus* imitatus est Socratem, vel potius eundem naturæ quodam arbitrio expressit,& cum amorem suscitaret singulis, omnes rivales fecit virtutis, hanc tamen facile, inquiebat, dari posse cunctis,si unusquisque illorum prius captaret ancillas, & per illarum pectus quasi per vestibulum intraret in pectus Dominæ. Ancillas autem istas cognominavit Artes, cognominavit Scientias, Disciplinas, Humanitates, Historias, Leges, Antiquitates; quæ singulæ dum sciunt quid faciendum sit, ancillæ sunt; dum faciunt quod sciunt, dominæ sunt, & ipsæ per se Virtutes. Alioquin enim sæpe etiam is, qui sapientiæ operam dat, obsequium non dat; qui juri studet, justitiæ non studet, qui valetudines curat, valetudines non spectat, qui Rempublicam gerit, suam magis gerit, qui sacris consecratur, sacra desecrat, qui se pietati tradit, sibi pietatem non tradit. Illud autem tunc maxime fieri differebat *Gruterus*, quando ad summa studiorum nimia sit properatio, quando spinosæ definitiones virtutum pro virtutibus discantur, quando prudentes simus, antequam sapientes, quando lucrum prius ametur, quam honestas, quando interrogati cur sacra, cur humana discamus, respondeamus, peni, nummi, nostra causa. Hinc reperiri tot semiliteratos, tot indocte doctos, tot barbare disertos; quia tales dum ad summas disciplinas tanquam ad prædam festinant, cæteras tanquam avaritiæ parum opportunas relinquunt. Hæc & id genus alia *Gruterus* apud aures juventutis perpetuo serebat, diligenter cavens, ne periret adolescentibus etiam illud tempus, quod ipsi quoque periturum erat, nisi dixisset aliquid quod alteri prodesset. Non tamen inter ista verba censoriam severitatem suspendebat in fronte, nec consilium confundebat cum imperio. Amœnus illi vultus veluti inter ludos, sermo illi jucundus velut inter pares, mos illi suadendi, non præcipiendi velut inter liberos; utque omnem tristitiæ opi-

nionem removeret, nonnunquam cyathis etiam adventores ſuos aſpergebat, ſi tamen bona illorum venia dicere licet, qui lætitiam quaſi ſcelus fugiunt, & in alijs notant ut impietatem, quibus omnis

Riſus abeſt, viſi niſi quem fecere dolores.

Qui caliginem ſupercilij ſanctitatem vocant; & quia ebrietas merito ſuo male audit, vinum quoque reum faciunt, ſuperſtitione Thracum imbuti, qui olim nimium fas habebant vino abuti, nunc eodem uti fas hodie non habent, tanquam nihil medij ſit inter bibentem, & inter nimium bibentem; tanquam vinum nullum ſit guſtandum, niſi quoties

Caret os humore loquentis
Et fauces arent, vixque eſt via vocis in illis.

Atqui enim vinum ebrietatem gignit: ſcilicet immodicum. Atqui vinum valetudini obeſt; ſcilicet nimium, atqui vinum flagitia patrat, ſcilicet ſumtum intemperanter. Nam & aquam hac ratione proſcribendam dicet, quia multi perierunt in aqua, multi per aquam; neque quiſquam potu hoc ranarum extinctus eſt, niſi qui nimium bibit; & alioquin Leandrum illum, cum ad amicam nataret, nulla alia cauſa putant mortuum eſſe, quam quod in aquis non ſervavit modum bibendi. Verum hoc ſine joco dicam; intereſt aliquid inter Virtutem, & virtutis ſimiam Affectationem. Virtus ſimplex eſt, affectatio cum fuco, virtus propter ſeipſam honeſta eſt, affectatio oſtentui, virtus vult eſſe, affectatio videri. Cum vitatur potatio, ſobrietas eſt, cum potus, ſiccitas, cum lepor, ruſticitas; cum vero, quod malo exemplo non fit, reprehenditur, moroſitas eſt, livor eſt, vanitas eſt, arrogantia eſt. Errare enim mihi longe videntur, qui nos in hac vita collocatos putant velut in domo lugubri, aut antro Trophonij, ubi nunquam liceat explicare frontem, nec diluere quandoque diem aliqua hora du'ci. Dignus omnium riſu cenſeri poteſt Democritus, dum ſemper riſit: at Hercules toto Democrito dignus is, qui ſemper flevit. Nulli affectui ſoli ſervire oportet, quia dum ſervitur uni, ſervitur toti, omnis autem affectus cum totus eſt, malus eſt, nunquam integrior quam cum integer non eſt; præſertim ille, qui ſolitudine gaudet & ſuſpirijs, qui lacrymas ſuas libenter bibit, & mœrorem libentius, quam merum, qui ſua triſtitia lætatur, & aliorum lætitia fit triſtis, qui ſuum morem tantum probat, & omnes illos improbat, qui non ſequuntur ſuum: maxime tamen ille nullius rei eſt, qui gravem auſteritatem fingit, & ſub perſona mentitur faciem virtutis. Non enim conſcientia fronte metenda eſt, nec cujuſquam fama luere debet innocentem hilaritatem, non illam certe, quam in *Grutero* laudamus, doctam, tempeſtivam, moderatam, & quamvis interdum cum rore vini, non tamen cum luxuria. Serenabat ille animum, ſed aliquando, & inſtar ſolis matutini, qui frigidum diluculum clementer ſtringit,

Dum nitido patefecit ab ortu
Purpureas aurora fores, & plena roſarum
Atria.

Irrigabat animum & amicos, ſed magis hos, & utroſque tamen verecunde, tantum illud genus propinationis expertus,

Gleba quod, æſtivo leviter cum ſpargitur imbre.

Alias enim nec è convivijs, in quibus interdum plurimum eſt licentiæ, referebat incertiorem pedem, aut marcidum intemperantia caput, nec quiſquam eum coegiſſet, ut excederet craterem ſobrietatis, aut tertium illum Anacharſidis attingeret, biberet tamen donec animus floreret, & in vultum aliquam emitteret lubentiam genialem, non inimicus etiam conſuetudini, cum per convivarum ſeriem ſolet exaudiri, *Bene Principem, bene amicos, bene hunc, bene illum!* Sed hilaritatis ita ſervabat perpetuo modum, quemadmodum illius rei, per quam hilaritas excitatur, vultu prope ſemper eodem, & quia quotidiana frons illi nunquam erat contracta, ſed ſummæ tranquillitatis plena, non nimis evidens illius eſſe poterat mutatio, quando extraordinarie vigebat. Utrumque affectum mire temperabat, ut nec in lætitia lætiſſimus eſſet, nec in triſtitia triſtiſſimus. Nam juveniliter exultantem nemo vidit, nemo muliebriter flentem. Unde quædam ex noſtris Matronis cum illam conſtantiam oris aliquando notaſſet, maritum ſuum rogavit, nunquid ipſi quoque *Gruterus* viſus eſſet in funere uxoris vultum illum habuiſſe, quem habuerit antea in nuptijs. Humanitatem igitur *Gruterus* ac Venuſtatem cunctis approbavit, quorum fortuna non deſiderabat Benignitatem, hanc vero pro copijs ſuis haud etiam omiſit adverſus illos, quibus ingenium erat patrimonium, & nullum vitæ auxilium, niſi alienum, quique plus animi, quam viatici habebant ad virtutem, aut patria patrijſque bonis per odium Religionis expulſi, miſericordiam ſui circumferebant inviti. Liberalis erat inprimis erga Doctores Eccleſiæ & Scholarum, quoties illos bona cauſa malæ potentiæ inviſos, & ipſo munere vivendi fecerat miſeros, dum foras excluſi publicæ humanitatis fiebant alumni, & ſui ſupplicij educatores. Minimum erat beneficiorum ſtipes, quamvis creberrima. Nam hæc, ut fruendi cauſa petitur, ita fruendo tandem perit: maximum illud, quod commendationibus ſuis plurimorum exilia mutavit in certam ſedem, & ſtipes in ſtipendia. Quia enim *Grutero* ſumma ubique erat amicitia, precibus & clientibus ſuis facile impetrabat locum. Argumento ſunt centum amplius epiſtolæ, quarum authores ſalutem & dignitatem ſuam confitebantur opus eſſe *Gruteri.* Ita nimirum comparatum eſt in vita humana, ut calamitoſis nemo facilius ſuccurrat, quam ille, qui vel adverſa ſua reminiſcitur, vel aliena mala ſic intuetur, ut eadem credat fieri poſſe aliquando ſua. Contra nihil durius eſt homine, qui ſecundis rebus ſemper uſus fortunam ſibi mancipio datam putat, nec genituram ſuam aliter voluiſſe, quam ut ab infelicibus ſemper longiſſime differret. Exules igitur cum videt, errones & profugos vocat, egenos mendicabula, calamitoſos malæ omina, oppreſſos orbis piacula, cunctos vero inſe-

infelices naturæ purgamenta, omnium denique talium adspectus, sua solatia, quod dignus fuerit visus, qui nihil pateretur simile, opem autem ferre alteri tam timet, quam alteram ferre sortem.

Atqui nescit hoc genus, quam omnis felicitas sit lubrica, quam sæpe domos & dominos mutet infidissima hæc possessio, dum ad hæredes transit nec genitos, nec scriptos, & quod gravissimum est, transit ante mortem, aut quod gravissimo illo adhuc gravius est adversariam suam relinquit, ut non tantum amissione boni, sed etiam accessione mali reddat miseriorem, quem reddidit alium. Pacem domi jactas; at illam tam diu habebis, donec vicinus aliquis volet, qui potest aliquando non velle. In patria es: at illi nondum omnes mortui sunt, qui multis patriam eripiunt, ut sibi faciant patriam ex pluribus unam. Divitijs abundas? cave, ne aliquando dicas, te abundasse. Bella, exilia, paupertas tam tibi communia sunt, quam alijs tecum communia fuerunt gaudia pacis, patriæ, opum; quos tu nunc contemnis velut exutos, quasi nunquam exuendus. *Gruterus* afflictis succurrit, quia vices noverat rerum & primum se sibi suggerebat, utpote cui ultima ætatis memoria erat Proscriptio parentum, & suum exilium: suggerebat deinde alios, quorum felicitas retro lapsa tam non invenit quo amplius caderet, quam antea non invenit quo amplius assurgeret: suggerebat post alios sese iterum sibi, utpote cujus forsitan seræ ætati posset contingere, quod contigisset primæ. In his autem potissimum obtemperavit suæ naturæ, quæ non sola rerum movebatur inconstantia, sed ipsa sponte congruebat officijs, & miserationi. Id si non inhæret mortalium animis, haud quisquam facile præceptis paret, aut terretur exemplis, ut amet aut juvet sui similes in dissimili fortuna, Nam & inhumanus, & avarus, & superbus sensibus præditi sunt illis in quos hæ vicissitudines humanæ incurrunt: manent tamen inhumani, & avari, & superbi, quam diu illis superest morbi sui argumentum, Incolumitas. Syncerior enim bonitas est, quæ ducem animum sequitur, quam quæ lictorem metum, illam agnoscimus in *Grutero*, qui & egenis benigne dedit & indigis prompte credidit; utrumque virtute indolis, cum tam crudele putaret, non dare esurienti, quam inhumanum negare mutuanti. Et quanquam ipsius argumentum non semel in mala nomina inciderat, & obliviosam fidem, facientibus ex commodato donum, quibus dignum erat ultra sortem etiam usuræ loco reddere gratias. Non tamen desistebat ille, quoties rogaretur, pecunias promere auxiliares, cum interim subinde confiteretur damnosam felicitatem suam, dicere per jocum solitus; *Bene secum actum, quod puella non esset natus, haud dubie enim nemini se fuisse negaturum.* In se itaque potius facete lusit, quam ingratos aspere perstrinxit, aut propter hos inhumaniter alios rejecit, aut eosdem sponsoribus, testibus, aut scriptis publicis stipavit, ut & ipsi in ære essent, & fides in custodia. Quem morem vulgo receptum noster ne tunc quidem adhibuit, cum majoris etiam momenti pacta forent condenda, cum filiabus generos daret & dotem, nulla testium conscientia, nulla Formulariorum curiositate, nulla cera, quam soceri generique opus esse censebat. Viros, inquiebat, filiabus non do, nisi quos certo mihi persuadeam esse viros bonos: quos si vere nactus sum tales, frustra cumque injuria illorum, caveo injuriam. Nemo enim fraudem facit, nisi malus, socerum vero nemo fallit, nisi pessimus, & ne patri quidem parsurus: sin improbos, iniquos & perfidos, quid firmum,

quid cuſtoditum, quid ſanctum ſatis erit, quod non hi tales perrumpant, violent, invadant? Quæ dos erit ſatis clauſa, quam non tales aut attrahunt in ſuam rapinam, aut conſumant in ſuam gulam? Nam nec avarus quid juſtum ſit cogitat, nec luxurioſus quid ſuum: ille habere vult, quod habeat, hic quod non habeat, uterque utcunque habeat. Nihil obſtabit utrique Charybdi. Si quid deinde ſecus accidiſſet, & minus ex voto tam in ijs, quæ modo dicta ſunt, quam in alijs vitæ negotijs, illud omne tali excipiebat animo, quali ſuſceperat, aut ordinaverat; ſuſceperat autem ſic, ut exiſtimaret aliter evenire poſſe, quam vellet. Eventus enim omnes expectare, hominis eſt, ſiniſtros tolerare, viri. Eâ fortitudo in *Grutero* plane fuit ſingularis. Damna, morbos, exilia, calamitates expertus eſt, quantum quiſquam; toleravit, ut pauci. Certe credidiſſes eum non admodum ſentire quoſcunque caſus, quia dum ſentiebat, abſtinuit à querelis. Ubicunque eſſet, in quibuſcunque malis verſaretur, omiſit ille literas ſuas, non fortia verba, non urbanitates, non jocos, non animum ſubnixum, non libertatem, non denique *Gruterum*. Nullus affectus tenerior eſt, quam ille, qui inter conjuges coaleſcit, qui duas animas jungit, & junctas habet pro una. Hæ cum poſt duæ fiunt iterum, & dies ille fatalis toto cœli ac terræ medio molitur divortium, magnitudini flagrantiſſimi affectus. Lacerat enim vehementer animum, quicquid in illum deſcendit chari, cum illud ipſum, poſt actas penitiſſime radices, editoſque dulciſſimos fructus, qui ſunt amoris ſtabilimenta, non eximitur, ſed evellitur. Hoc opinor intelligi voluerunt Poetæ, qui famoſum illum Thraciæ Lyricinem vivum adiiſſe mortuos confinxerunt, ut poſthumus fieret procus uxoris ſuæ, eamque vel aſſereret vitæ ſecundæ, vel ſi conjux reddi ſibi non poſſet vivendo, ipſe ſe redderet conjugi commoriendo. Si cauſam adſpicimus luctus, *Gruterus* habuit eandem cum maritis afflictiſſimis, ſed quater eandem, & bis altero tanto graviorem. Toties enim citata mortalitas illi conjugium rupit, toties uxores extulit, toties viduum egit, & ut ſemper alioquin fortis, ita nunc fuit quater fortiſſimus, cum illi multiplex, & potens hæc calamitas injiceret manus, totoque impetu graſſaretur ad triumphum. Nec tamen ita contra mala ſua ſtetit, ut ſtatua, nec illi pectus ex ferro, ſed ferrum fuit circa pectus; non ſine dolore animus, ſed nec ſine animo dolor; meminerat ſe maritum eſſe, ſed non obliviſcebatur ſe eſſe virum. Lugebat uxores, ſed in earum luctu non tranſibat in earum ſexum. Cum etiam ex illis una, dum neſcio quid linteorum, ſiccandi cauſa, in pertica tranſverſa, pedeſque in extremos digitos, & totum corpus ſine libramento pronum ſuſpendit in feneſtra, præceps è ſuperiore parte domus delapſa animum exhalaſſet: doluit ille quidem magnopere morte uxoris, doluit ipſa ſpecie mortis, doluit inopina viduitate, ſed poſt amiſſionem tamen uxoris multum abfuit ab amiſſione ſui, multum ab impatientia vulgari, quæ plerunque cum corrigere non poſſit mala ſua, corrigere vult Deum. Noſter calamitates ſuas nunquam magis comparavit cum ſuis votis, quam cum beneficijs divinis, ſemper gratus ob præterita bona, gratus etiam ob præſentia mala, quoniam illa fuerint tanta, quanta ipſe nunquam meruiſſet, hæc autem ne tanta quidem, quanta meruiſſet. Nullam igitur ſibi relictam dicebat cauſam querendi, dum ſemper major ſupereſſet cauſa gratulandi: ſi quidem benignitate cœleſti eum bis frui, cui illa faverit indigno, nec deſierit favere, cum cœpiſſet iraſci.

Na

Nullum enim tantum malum sibi obvenisse, in quo non infuerit tantantundem boni, ipsamque magnitudinem gratiæ divinæ, sive qua suum opus totum egit, sive qua pœnæ opus temperavit, malis prope delevisse suum nomen, multum denique restare, ut Deus clementiæ & justitiæ rationes faciat æquales. Summi solatij loco apud se stare illud, quod noverit manum percutientis, quod sciat se vapulare à Deo. Nam & probos liberos humaniter ferre, si cædantur à parentibus; semper minorem videri dolorem, quem faciat bonus & nobis profuturus animus. Mortem ipsam non formidabat ignaviter, nec trepide circumspiciebat, qua venire posset illud, quod omnibus venit, & per omnia venit itinera. Quicquid enim adspicimus supra, infra, circa nos, aut mortale est, aut mortiferum, neque mors tela sua anxie disponit, sed ubique invenit. Extra mundum nempe fugiendum est, si velis hanc effugere, & tamen extra mundum non itur nisi per hanc portam. Pertinet huc illa *Gruteri* responsio, quam super habitatione sua percontatori cuidam dederat Heidelbergæ. Cum enim principio, nondum proprium larem nactus, domum incoleret annosam, multa carie ac specie nutantis, vitiosiora quidem noster correxit, immissis novis tignis, sed nondum desierant eum interrogare quidam curiosi, ecquid tam putridis ædibus vitam crederet, nec timeret ruinam ab illa trabium senecta? Quibus ille tandem respondit, *Nullam videri mortem magis extra sensum doloris, quam illam, quæ contingeret ædificij illapsu.* Atque hoc est illud dictum quod nonnullorum sermonibus in Aulam, & ad aures Principis relatum, cum risu exceptum est, quia faceti illi rem ita narraverant, quasi *Gruterus* dixisset, *ideo se delegisse domum hanc male affectam, ut esset, ubi commodius moreretur.* Sed bene *Grutero* vertit, quod optimus Princeps noluit huic fabulæ prius fidem adhibere, quam *Gruterus* epulis. Ad quas cum vocatu Principis accessisset, jussus est præcipuus ex Aulæ Præfectis eliçere ex *Grutero*, an illud de domo sua mirum dictum agnosceret, negavit *Gruterus* suum esse illo intellectu ridiculo, quo Principi fuerit recitatum, negavit tamen ita, ut simul alios absolveret mendacio, simul genuinum dictum suum vindicaret à falsa interpretatione. Nam responsi ipsius, inquiebat, se non fugere authoritatem, sed illos fugere rationem, qui de verbis sanis excuderint haud sanum sensum. Id quod in aulis fieri solere nimis frequenter, & more pernicioso, dum illi, qui circa Principes sunt absentium verba & facta corrumpant in occasionem joci, & ut domino delicias faciant, alios faciant Cercopithecos. Experiuntur autem hanc injuriam multo maximam partem viri docti, quos imperiti Marsyæ, & apud Potentes gratiosi indignis adeo modis deformant, ut & literati & literæ, sapientes & sapientia, honesti & honestas nullo fere loco habeantur, nisi ludibrio, jurante calumnia, neminem quicquam sapere, nisi qui doctrinam nunquam attigerint. Hinc non solum totum eruditionis nomen inter illos sordet, sed & convicium est immanissimum, appellari doctum. Unde statim ab infantia, quisquis imagines aliquas habet majorum, liberos suos diligenter ab isto vocabulo removet, neque vult, ut sui quicquam proficiant ultra illum modum, ubi virtus incipit. Pingere literam satis est, salutationem figurare loquentia, & gestu necessarium, palam vero, tripudia, gladium, nummum discere, dignissimum illorum studijs habetur qui se metiantur natalibus. Itaque coram his, ubi aliquid insigniter, sapienter, graviterque respondetur, nihil eorum capiunt

miseri

miseri illi mortales,& ob hanc ipsam causam sana loquentes adscribunt delirantibus. Propterea tam pauci sunt, qui vitam, Rempublicam & in cæteris rectam rationem intelligant. Nec mirum est, quod nos inciderimus in tam sinistros homines. *Gruterus* hoc dicere voluit, nimiam esse solicitudinem illorum, qui sub omni tecto vetusto suspectant mortem, cum & domus novæ & firmissimæ Regum turres sua efferant & ipsæ funera; cum tam metuendum habeas, ne periculose cadas in aliquo angulo domus securæ, quam ne tota supra te incumbat domus effœta: cum hoc ipsum habitaculum, quo nos Natura inclusit, sit omnibus malis ædibus corruptius, neque quicquam nos sæpius elidat, quam hoc quod metuimus, ne elidatur; cum miseri formidemus magnas moles, & tamen sæpius nos opprimat, quod negligitur, ut innoxium, quam quod cavetur, ut infestum. Nemo autem tranquillior potest esse in tot casuum varietate, quam is, qui vitam hanc ita possidet, ut rem arbitrij alieni, & desituram in principium vitæ melioris, ubi beatitas omnem sensum mali excludit, & omnem finem excludit boni. Eò noster adspirabat. Si tamen & vitam hanc in terris tanti putamus, eam quoque *Gruterus* sibi restare defuncto certo præsciebat, ausurus sine mendacio dicere

Non omnis moriar, multaque pars mei
Vitabit Libitinam.

Nam gloriam ingenij felicitate partam tam nemo illi detractum ibit, quam ei qui hoc vaticinium sibi dixit prior.

Extant monumenta plurima, quæ pro nobis loquuntur, & mortalitatem defendunt *Grutero*. Leguntur illius carmina variæ ætatis, varij generis, sed quæ venustate quadam peculiari ac propria semper uni respondent authori. Ubique enim elegantiarum & sapientiæ tantum miscuit, quantum Poetæ antiquo & Romano esset satis, & cuivis Philosophorum non parum. Et hæc tamen pleraque per ludum tantum in jocum codicillis inserebat. Ut cætera quibus amicis gratulatus est, non attingam, sola *Bibliotheca exulum*, non multo prius luci data, quam luci author ereptus, plane talis est, ut non hominis, sed ipsius Virtutis manibus videatur perscripta. Singuli versus, singula sunt oracula. Quod si secundum *Neoptolemum Nævianum, paucis est philosophandum*, ex hoc libro est philosophandum, quippe molis tam exiguæ, ut vix manum, sapientiæ vero tantæ, ut titulum suum non impleat modo, sed etiam superet. Jam *Inscriptiones veteres*, cum etiam in saxis & marmoribus consenescerent, nec in illa durissima materia durabiles essent, æternitatem, si qua potest esse in rebus humanis, à *Grutero* acceperunt. Non illum sumtus, non labor absterruit aut fatigavit, quin omnes monumentorum talium reliquias conquireret; ad quas cognoscendas non opus est tam vago per Europam discursu, non difficultate itinerum, non viatico. Unus Liber Romanus orbis est. Sublata sunt intervalla, sublata tot mensium & annorum milliaria: lapis lapidem contingit, & ex eorum tam longe dissitis quadris perpetuus veluti paries factus totum illud simul exhibet legendum, quod omnis peregrinatio quamvis & diligens, & diuturna & non vita brevior potuisset desperare. Nihil deinceps peribit, quod superest. Antea semper aliqua injuria potentior erat saxis & ære: semper

per aliqua pars interibat, erat ſtrages literarum multa: nunc omnibus ſaxis, omni ære firmius eſt, quod omnibus laterculis eſt infirmius: nunc lapidea fides reperitur in papyro, cum papyracea fides ante fuerit in lapidibus. Ipſe vero totus *Inſcriptionum* Liber una quædam magna eſt *Inſcriptio Gruteri*, quæ memoriam ipſius cum Conſulum, cum Imperatorum memoria indelebilem præſtat. Nec jam reſpondeo illis, qui laborem hunc tantummodo laborem vocant, unaque fructum deſiderant, & voluptatem. Magnorum enim virorum judicijs hæc judicia refutare facile eſſet, ſi tam eſſet neceſſarium. Manifeſta certe res eſt, alterius faſtidio non fieri deterius, quod per ſe bonum eſt. Nec vinum ſine honore erit, quamvis aliqui ſint, quorum natura cum vino inimicitiam gerit; neque *Zoroaſter* fatuus fuit, qui viginti annis caſeo victitavit, etiamſi multi plus abhorrent ab hoc obſonio, quam *Pythagoras* à faba. Sic Inſcriptionibus etiam iſtis conſtabit ſua laus, & utilitas, & delectamentum, etiamſi quidam non attingant, quidam tantum attingant, ſed nec animo, nec ſcientia fruendi. Utilitatem ſi ſpectamus & intelligamus illam, quam Inſtitores aut Proceres avaritiæ definiunt, fatendum eſt, nullum hic latere cadaver pro ejuſmodi Vulturibus. Sin illam quæ judicatur ab Eruditis, & temporum, ſive rerum antiquitus geſtarum curioſis, emolumenta maxima ſentiunt hinc ſibi naſci, qui talium ſunt ſtudiorum. Jucunditatem vero ſatis etiam intelligimus illo argumento, quod qui lapides hujuſmodi nonnunquam effodiunt, pauciſſimis licet literis Romanis inſignes, publicis muris eos includendos tradunt, partim ne rurſus aliquando pereant, partim ut ornamento ſint, & negandæ imperitiæ. Quid multis? maximo præjudicio debet eſſe, quod opus hoc *Inſcriptionum*, ut ſupra diximus, *Cæſar* approbavit. Jam Medicinam librorum quanta felicitate noſter tractavit, quanta ſolertia? Cum enim & libri morbos ſuos habeant, Medicos habere nihil abſurdi eſt. Morbos autem appellamus omnis generis injurias, quibus valetudo literaria atteritur. Videtis me non libenter artem ſuo nominare vocabulo, quia ſimul *Criticam* dixero paratos mihi video vel imperitos quoſdam adoleſcentes, vel imperioſos nonnullos ſenes, qui faſtuoſe ſucclament, *Cui bono*? Nam utilium illi ſive diſcipuli, ſive doctores fere opinionem hanc imbiberunt, *Criticam* nihil aliud eſſe, quam libidinem ponendi, aut tollendi in bonis ſcriptoribus, quicquid aut libro veteri placuit, aut noſtro arbitratui. Nec intelligunt, eos qui laborem hunc tractant, legitime, in omni genere literarum oportere eſſe verſatos. Nihil in divinis & humanis extare debet, quod non illi legerint. Ex iſta deinde varietate doctrinæ naſcitur illa vis de ſcriptis antiquis recte judicandi, aut divinandi, quæ paucis ideo contingit, quia paucis contingit quod hanc efficit. Sed tamen quæritur, *Cui bono?* Ut barbaries, & inſulſitas & falſitas, & caligo, & aliæ mille peſtes jubeantur è libris faceſſere, & locum cedere puris, ſinceris, proprijs, apertis & ſanis. *Cui bono*? ut bona quæ ſunt, poſſint legi, quæ recondita, penetrari, quæ ſubtilia, capi. A *Critico* enim (ſic appellamus ſane hominem omnis eruditionis fœcundum) niſi didiceris, quicquid uſpiam reperitur difficile aut obſcurum, ab illo fruſtra expectes. Sed tamen *Cui bono hoc?* ut legas quod legis. Nam hoc non eſt legere, milleſimam partem eorum quæ legeris, non intelligere? Sumamus in manum *Senecam:* quoties in luto, quoties in tenebris, in erroribus hærebimus, niſi viam quandam Appiam ſternat, lumen commodet, verum promat, quis? *Gruterus* aliquis natura,

tura acutus, usu exercitatus, veteri doctrina inexhaustus. Est enim infinitum quod ipsi debet hic author, sicut infinitum fuit, quod ipsi nocuit Librariorum ruditas & stupor.

Confitentur id viri in hoc studio Principes, quorum testimonia cum sine invidia perhibeantur, sine invidia vix leguntur. Fuit tamen ipsi conflictus quidam cum eximio Juris Antistite, dum uterque *Senecæ* ægrotanti manum commodans sui meriti gloriam præferebat. Quod certamen inter ipsos certatum vix possis nolle, quin velis, vix velle, quin nolis. Adeo multum excidebat inter disceptandum humanioris doctrinæ, adeo multum rursus inhumanioris censuræ. *Gruterus* ipse calorem illum juventutis sæpe postea detestatus est. Cum enim optimus & doctissimus Ille, quem *Gruterus* paulo vehementius antea tetigerat, Heidelbergam ipse quoque docendi causa venisset, reconciliatio primum inter ipsos facta est, deinde secuta propior notitia, & tandem apud *Gruterum* pœnitentia scriptionis, ut ita loquar, piperatæ. Nam si mihi constitisset, inquiebat noster, *Dionysium* virum esse tam bonum, nunquam quicquam mihi tanti fuisset, ut contra illum manum tam serio misissem. Audivimus hæc ex ipso non semel, & ideo non omittendum duximus, ut quos prius offendit impetus, nunc delectet judicium. Quid enim gloriosius est, quam quem in literis censorem habueris, eundem habere approbatorem in vita? Quid etiam magis ingenuum, quam à quo dissideas propter diversas opiniones, eundem amare propter virtutem? Contumaces sunt & superbi, quos nullius facti pœnitet, aut quos cum pœnitet fateri pudet. Nam illud nonnulli constantiam vocant, nunquam sententiam mutare, & in inimicitijs præsertim, semper ultimum consentire in pacem ac charitatem. Justus & candidus interdum à suis factis dissentit, quoties rectius geri potuisse agnoscit. Morbus humanus est, nunquam cedere, nec interdum sibi dicere, *Hoc non debebas, hoc non ita debebas, illud potius debebas*. Et tamen quidam hactenus morbum vincunt, ut sibi quidem dicant, ut alijs etiam confiteantur, id haud facile impetrant. *Gruterus* apertissime negavit sibi placere, quicquid placuisset aliquando cum alterius dolore, quasi diceret, etsi inter dissentientes duos, tantum unus sit, qui recte sentiat, utrumque tamen posse & debere in hoc consentire, ut sine odio, sine ira, sine injuria causam suam tueantur, & utramque bonam faciant, humaniter agendo. Hæc mens, hic animus *Gruteri* fuit: testis illius animi vox ipsius propria; testis ejus vocis *Ego*, qui præsens audivi, notavi, & tibi, quisquis aliquando læsus es, hic publicavi. Illud plane certum est, nihil verius dici posse, quam illud, quod in ore doctorum est, & in tabernis Librariorum passim legitur, *Seneca Gruteri*, *Livius Gruteri*, *Cicero Gruteri*, *Plautus Gruteri*, *Salustius*, *Florus*, *Paterculus*, *Martialis*, *Panegyrici*, *Historia Augusta* omnes omnes *Gruteri*. Vere, quia *Gruterus* illos suos fecit demerendo: nisi forte adhuc rectius *Seneca Senecæ*, *Livius Livij*, *Cicero Ciceronis*, & ita de reliquis dicendum putamus, sed addito semper altero titulo, *Vindicis Gruteri*. Multi enim bonos authores ita producunt in lucem, ut illorum esse incipiant, qui male produxerunt, non qui bene genuerunt. *Gruterus* ita produxit, ut singuli extarent in singulis, & quicquid corruperat, mutaverat, expilaverat, ætas, librarius, falsarius, restitueretur in integrum, in pristinum, in verum locum. Nempe sicut *Lucius* ille *Madaurensis* nunquam potuisset pecudem in Thessalia indutam

(nomen

(nomen boni ominis cauſa ſileo) rurſus deponere, niſi guſtatis ſalutiferis Roſis: ita plurimi ſcriptores, poſtquam priſtinam formam mentemque amiſerunt malis artibus, non poterant ad ſeſe reverti, niſi *Gruterus* illis opem tuliſſet. Ideo *Lipſius* noſtrum *Perfecte in hoc genere verſatum*, *Scaliger quidvis potuiſſe*, *Heinſius Rei literariæ columnam*, *Rutgerſius*, *virum de omni literarum genere ſupra captum ſæculi virtutibus infeſti, meritum eſſe* ſcripſerunt. Quales laudes ſi quis ex cæteris aut ex his ipſis excerpere omnes vellet, injuſtam Panegyrici menſuram excreſceret collecta moles. Nondum dixi de *Suſpicionum libris*, in quibus, quod alibi vitium habetur; virtus eſt. Suſpicatur enim, ſed non ita, ut temere conceptis opinionibus de quoquam male ſentiat, quæ ſuſpicionis natura eſt: (pinguibus hæc interſamur.) Suſpicatur, ſed ut ſapientes ſolent de rebus obſcuris, dum mentis quadam ſagacitate non communi latentia ſcrutantur, & in ipſis velut cubilibus deprehendunt. Alius artem vocaret divinandi, quippe quod non eſt & fuit, quid fuerit exſculpere, & ut iterum ſit efficere ad divinatorem pertinet, aut alioquin hominem cæteris diviniorem. Atqui hoc illud eſt, quod *Gruterus* ſuſpiciatur. In titulo igitur modeſtia, in libro interiore perſpicaciſſimi ingenij pariter, & judicij perpetuum exemplar. Omnes capit, quibus aliquis captus eſt, omnibus probat, quod dicit, quibus modo candor eſt, ut probent. Varius, elegans, diſertus, argutus, doctus, facetus, ſerius. Nullius equidem *Antiquas*, aut *Electa*, *Conjectanea*, *Præcidanea*, aut quicquid callidarum inſcriptionum eſt, contemſerim: abſit flagitium! Sed bona cujuſque venia dixerim, *Gruterum* in ſuis *Suſpicionibus* non inferiorem gloriam cæteris eſſe conſecutum. Eam vero partem gloriæ, quis dubitat, quin multo ſibi auctiorem feciſſet, ſi nobis reliquos *libros triginta* qui præparati magis, quam parati erant obitum foras dediſſet. At illi quibus nunc in latebris latent? quo pulvere pulverant? quo in ſitu ſita ſunt? Illic ſcilicet, ubi *Aranea* (ſcriptum eſt *Gruteri* civile nondum editum) araneis prætexta ſordeſcit; ubi *Commentarius in* P. *Syrum* damnatas agit noctes; ubi *nova Inſcriptionum Veterum Collectanea* jacent in deſerto oblivionis; ubi cæteri libri qui publico deſtinati erant, privatis anguſtijs ſtrangulantur: ubi tot Hiſtorici, tot Poetæ, per margines, per vacua linearum intervalla doctiſſimis Annotationibus, Obſervationibus, Locis Communibus oppleti, quaſi maculati ſpernuntur: ubi tot *Adverſaria*, tot alia ſcripta ſeria aut ludicra carent uſu & honore.

Multa enim talia vir ſtudioſiſſimus concinnaverat in ocio Palatino, quæ deinde perfici non poterant, poſtquam exitioſiſſimum Germaniæ bellum illas quoque terras, in quibus *Gruterus* aliquammultos annos conſederat, apprehendit: terras, ubi ſimpliciſſima Pietas, ubi optima ſtudia, ubi Juſtitia ſanctiſſima devotione colebantur: terras, ubi Exules propter Religionem ex avitis ſedibus fugati, & Patriam, & Religionem ſibi redditam gaudebant: terras, ubi Fides & Candor commercijs humanis ſecuritatem ſummam muniebant: ubi Viri Illuſtres, Viri Docti, Viri Prudentes numero denſiſſimo, vel creſcebant, vel inſerebantur, ubi fertilitas immenſa facile longinqua propinqua ſuperabat omnia: ubi vinum, ubi fruges, ubi flumina, montes, ſylvæ, ignobilitatem faciebant alijs provincijs domi nobiliſſimis: ubi denique longa ſerie Principes potentiſſimos, fortiſſimos, optimos. Regia *Palatinorum* ſtirps educabat. Sed quod hæc omnia non ſunt, ut fuerunt, nulla major cauſa eſt, quam quod ita

fuerunt. Nihil enim intuitus eſt, quam quod à pluribus laudatur. Cum igitur incommoda noſtra occaſio eſſent odij, & bellum prædæ, & ſucceſſus cupiditatis, ab Occidente primum validus Hoſtis emiſſus, itineri ſuo propiora in conſpectu noſtrorum *Conſæderatorum* ſubegit, neque pinguiſſimus Exercitus, qui tunc adventantibus objacebat, quicquam contra conatus eſt. Idemque non multo poſt totius Patriæ noſtræ pretio pacem teterrimam, & niſi fama ſuo more mentitur, præmium redemit, neſcio quod aut quale. Vulgus enim quicquid veriſimile eſt, pro vero libere loquitur. Copijs itaque *Conſæderatorum* ſtatim dimiſſis, complexus eſt hoſtis quicquid potuit, antequam gentilis noſter *Boijs*, & *Treboccorum Antiſtes* ex Alſaticis advolarent, & fieret, quod Græcorum proverbio fertur, *communis Mercurius*. Neſciebamus illo tempore, quibus conſilijs res gereretur, omnia ſuſpecta erant proditionis, eaque de cauſa ſenes & quibus aut plus periculi. aut minus animi, in finitimas ditiones urbesque receſſerunt. Inter illos fuit noſter *Gruterus*. Diſceſſit bonus ſenex cum paucorum librorum ſarcina *Brettam* ad Generum, & cum hoſtis indies longe lateque graſſaretur, *Tubingam*. Quam urbem quoties cogito totus in amorem, in laudes, in gratias uberrimas effundor. Quantum enim colui & dilexi *Gruterum* (colui autem & dilexi in patris loco) tantum colere & diligere debeo illos, qui *Grutero* ſuam urbem, ſuas domos, ſuos animos, & cæteras humanitatis fores tam comiter aperuerunt. Nunquam ſatis explicare potuit gratiſſimus mortalium; quibus officijs illum Academia tota, & quicquid illic eſt clariſſimorum virorum cohoneſtaverit. Nihil publice, nihil privatim ceſſatum eſt, aut omiſſum, eamque laudem luxuriantiſſimæ comitatis ipſe *Gruterus* pridem promulgavit una cum *Bibliotheca Exulum*, in cujus limine, pulcherrimam chariſſimorum nominum tabellam memoriæ cauſa ſuſpendit. Et cur meam quoque felicitatem diſſimulem? quem in eadem urbe hoſpitali apud eoſdem hoſpites quidam fluctus horum temporum expoſuit, & earum laudum teſtem fecit, quas *Gruterus* tantopere probavit. Itaque quemadmodum prius illi, ſic tunc mihi credidi. Confiteor enim illorum humanitate factum eſſe, ut me poſtea haud paulo delicatiorem ſenſerim, quoties alijs in locis aliorum ſuperbia fuit devoranda. Quippe contemnere, dedignari, faſtidire, tam frequens pleroſque inter homines, quos aliqua dignitas afflavit, quam uſitatum illic bonos amplecti. Nullum autem officium magis hæret animo, quam quod non ubique præſtatur, neque quiſquam accuratius meminit beneſactum aut injuriam, quam exul aut miſer, ſiquidem illud calamitatis ſenſum hebetat, hæc acuit, & inflammat. Utique facilius ſolemus ferre maximum onus, quod nobis primum imponitur, quam aliud minimum, quod maximo adjicitur. Contra bonus vultus, bona oratio, bonus animus ſolatio ſunt oppreſſis, etſi præter iſta nihil accedit, quod magnopere mala emendet. Cum talibus dum *Gruterus* vivit & amicitiæ vices ſuaviter alternat, quatuor hoſtes in totidem prædas Palatinatum diſtrahunt. Infeſtior *Heidelbergam* obſidet, funeſtat, ſpoliat, privatas, publicas opes raptat, tantum non domos, arces. & quicquid invidetur, tranſportat. *Bibliothecam*, quæ per totam Europam vix parem habebat trans Alpes uſque *Pontifici* dono mittit, & irreparabile decus non tantum Palatinatui, ſed & ſibi & toti Germaniæ ereptum in montem Vaticanum relegat. Varijs exercitijs vexatæ & reliquæ Bibliothecæ, quas multitudo gregalis aut laceravit,

aut

aut disjecit, aut viliſſimo pretio divendidit; paucæ relictæ ſunt Dominis, nullæ ſine damno. *Gruteriana* licet non tota perierit, paſſa tamen eſt cladem inſignem. Quædam enim diſcerpta, quædam fœdata, quædam conculcata, quædam mutilata jacebant. Alia volumina ſupererant, alia, ſine quibus relicta non erant integra, ſæpe deſiderabantur; quærebat liber librum. Miſerabilis in illo facies, quod libros, præſertim nondum ligatos, & reliquam chartarum turbam, in qua nihil erat quod non merebatur clementiam, alij ſubſternebant equis, alij fovendi, aut coquendi cauſa ferebant in ignem. Focus & furnus ardebant libris, equile ca[d]ebat paginis: obſcœnitatibus jumentorum conſpurcabatur innocentiſſima doctrinarum ſupellex, ſiebat papyraceus fumus & fimus. Dolet recordari tot ſummorum virorum epiſtolas, quas ex toto orbe noſtro *Gruterus* receperat prope innumeras, ſic fœde conflagraſſe, aut turpibus aquis maceratas viliter tabuiſſe: quam ſolam jacturam equidem pluris taxo, quam ullam opulentiſſimam rapinam auri per dies illos tormentis & ſævitia repertam. Satis mature nuncius hujus rei ad Generum *Gruteri Brettam* delatus eſt. Is continuo ad illuſtrem quendam ex Ducibus literas dare, rem aperire, cum precibus obteſtari, ut tantam perniciem imperio ſiſteret. Sed nihil effectum eſt, quia contra torrentem illum militarem nullus valebat obex, & Ducum juſſa quanquam tunc audiebant milites, non auſcultabant. Poſt dies paucos interjectos Gener ipſe profectus Heidelbergam, invenit domum inverſam, Bibliothecam per pavimenta diſſipatam, aut in fortuitos cumulos hinc inde collapſam. In ſtabulo & circa focum triſtes conſpiciebat reliquias barbaricæ immanitatis.

Et quia de perditis laborare perdita cura videbatur ſuperſtiti gregi, quantum potuit, conſuluit, ſimul obſecratum ivit *Romani Præſulis Legatum*, qui occupandæ Archibibliothecæ cauſa miſſus erat, ut ex illa *Gruterianos* libros liceret excenturiare. Amanuenſis enim *Gruteri* non paucos, eoſque *Grutero* in uſu familiares ſuo judicio in armarium illud publicum transportaverat. Annuit precibus *Legatus*, ſed inſtar *Jovis Homerici*, partem dedit, partem negavit. Nam de libris quidem editis aſſenſit, ea tamen conditione, ſi *Tillius* rem approbaret Chirographo; *Tillius*, qui tunc temporis nunquam certus erat in certo loco, proinde fruſtra quærendus. Et hoc ipſum annuere animum prodebat abnuentis. De Codicibus autem manu *Gruteri* ſcriptis ſimpliciter à Pontifice ſibi injunctum dicebat, ut omnes conquireret, eoſque vel ex Muſæo *Gruteri*, vel ex Bibliothecæ Palatinæ contubernio cum cura erueret. Cum *Tillius* hinc inde volitaret, & univerſum iter flagraret latrocinijs, cum libros ſcriptos diſertim ſibi vindicaret Romanus, totum depoſitum hoc remanſit apud prædam capitalem. Poterant hæc animum quamvis firmiſſimum conterere, ſed non æque mentem *Gruteri*. Nihil ad noſtrum iſta niſi quod more generoſorum pectorum ſtomachatus eſt aliquantulum, aliquantulum jurgavit cum iniquitate, cum cupiditate, cum bello. Non gemitus, non lamentationes, non humile quicquam edidit, nec deſcendit ad pedes fortunæ, cum ipſa ſupra caput aſſurgeret, ſed velut è ſcopulo levitatem illi, vanitatem, furacitatem, infamiam exprobravit. Poſthæc iterum ſe compoſuit, & intra quietem ſuam receſſit: Iterum ſtudijs ocium dedit, & injurias oblivioni. Quod ſi tamen aliquis caſus aut ſermo cum amicis memoriam talium illi renovaverat, læto vultu de ſuis damnis differebat, ſpretor jam præteritorum, nec minus gravibus dictis, quam liberali riſu admi-

randus. Detumentibus interea nonnihil in Palatinatu rebus. Tubinga *Brettam* reversus apud Generum vixit, donec is, quod in religione non congrueret cum dominantibus, præfectura sua decedere jussus est. Sub illud enim tempus atrox mandatum de recipiendis cæremonijs Romanis, & abjicienda veritate sincera fremebat, cum paulo prius civibus Brettanis arma fuissent ademta, nequid in illis fiduciæ restaret, si premerentur inclementius. Solent enim haud raro metui, qui lacessuntur obsequijs extremis.

Ibant per urbem Inquisitionis ejus ministri, domos scrutantes, & cubilia, & arcas, & quicquid clave custoditur. Ventum erat in ædes etiam, ubi *Gruterus* tunc, absente Genero, cum filia solus agebat: petebantur arma; *Gruterus* qui jam tum cum suis alio, & inter istas postulationes absentiam Generi cogitabat, diffitebatur æquum esse, ut domino nescio & longinquo, res ulla tractaretur. At manipulus ille Martius, mandata, minas, vim loqui: noster jus, fas, fidem respondere: hæc ne violent, monere. Effractor contrà tempestatem militarem intonare, vultúque & verbis ignescere; noster nihil terreri, sed nefas illi constanter oggerere, donec Decurionum unus, protervus latro, hastam bipennem contra senem inermem misit, & vano successu pro *Grutero* parietem sauciavit. Dei beneficium fuit, quòd ferrum scelerato carnifici non obsecundavit: impium vero animum non illic concepit, sed attulit, qui tantum scelus fuit ausus sperare.

Illum & Parentis crediderim sui
Fregisse cervicem, & penetralia
Sparsisse nocturno cruore
Hospitis;

Illum ego, si nomine ullo notus aut dignus esset, detestabilem atque execrabilem posteris facerem, & in vulnere parietis aliquando, cum libertas rediisset, ignominiosum hoc inscriberem.

IUVENIS THRASO,
INFAMIS PARRICIDA,
GRUTERO SENI
INNOCENTISSIMO VIRO
QUOD FACERE VOLUIT,
PARIETI FECIT.

Nam & *Crates* olim à quodam *Nicodromo* in faciem percussus, satis ad infamiam cædentis arbitratus est, si chartam in fronte circumferret cum inscriptione *Nicodromus Fecit.* Virum autem doctum & justum, senem & inermem, occidendi causa ferro petere, plus multo infamius est, quam ictere Cratetem pugno. Barbare, si virtuti non pepercisti, quam oderas, pepercisses saltem senectuti: vel si quis adhuc respectus in te boni fuit, saltem cives meos audivisses, qui crudelitatem tuam laudibus *Gruteri*, nisi bellua es, mitigassent. Horum nemini bonus senex gravis fuit unquam, nemo illius injuriam, nemo superbiam, nemo vocem cuiquam molestam allegavit. Vivebat domi sine strepitu,

ſtrepitu, foris ſine offenſa; obviis humanus & affabilis, benignus egenis, Plebejo & Senatori diverſa ſimilitudine gratus, dum in utriuſque deſcendit argumentum, aut deſcendit, & ſecundum judicium ſapuit amborum. Audeo referre quod per idem tempus evenit, non ſpecioſum quidem ad narrandum, ſed hoc loco opportunum. Hiberno quodam die, cum terra ſplenderet nivibus, & cœlum Sole, *Gruterus*, ſomnolentiam cubicularem deterſurus ambulatione ſuburbana, proceſſit ab urbe Brettâ paulo longius, & in ipſo deſcenſu, qua collis modicus difficilius admittebat ſurſum nitentes vecturas, puerulum conſpicatur ruſtice braccatum, & toto corpore contra frigus denſa canabina munitum; collegerat autem in proxima ſilva ſatis gravem lignorum faſcem, quem humi pergelatum nivis dorſum alligato fune non incommode trahebat, niſi quod jam feſſus & anhelus, in vix perpetuis uſibus lubrica, ſarcinam contra collem provehere fruſtra laborabat. *Gruterus* cum jam propius veniſſet, intellecta difficultate lignatoris, interrogat, *cujus & cujus?* Reſpondet ille; Domine civis ſum Bretanus, *Cæſaris* (ita patrem nominabant) filius. *Ergo profecto*, inquit *Gruterus piaculum mihi ſit, tibi negare auxilium. Nam & ego Cæſari & Cæſaris filio obſequium præbere debeo*; & cum joco deripit pallium, lignis imponit, & apprehenſo mox fune, ſenex puero, & puer ſeni vires ſociat, donec in planum ſubvecta materia iterum cedebat uni. Gratiis actis puer domum pergit, & ad patrem ingreſſus *Gruteri* deprædicat feſtivum alloquium, & quam tuliſſet ille ſuis laboribus tempeſtivam opem lætus exponit. Hæc qui velut minuta, & memoriam non merentia contemnit, is forſan apud animum ſuum non reputat, quantum adhuc ſibi deſit ad facti tantilli pietatem. Puerum expedire cum frigore luctantem & onere, nihil magni eſt. At tu fortaſſis præteriiſſes. Ito per reliquum charitatis ordinem, reperies ſemper aliquid non magnum. At hoc & illud & rurſus aliud non magnum, tu fortaſſis nunquam in animum inducis præſtare. Quæ ſi magna non ſunt, cur negliguntur? Minuta res eſt homini opulento denarios interdum egenis porrigere. Minuta res eſt juſtam mercedem operariis pendere: minuta res eſt obvios civili ſalutatione afficere: at tu fortaſſis ita durus es, ut nullius paupertate molliaris; ita ſordidus, ut alienas operas ter circumciſo pretio redimas; ita faſtidioſus, ut patriciam vocem nunquam minori indulgeas. Quæ ſi tu facere, per ingenium tuum poſſes, protinus magna tibi viderentur, nec meminiſti, talia minora minimis fieri, cum qui facit, magni putat. In aliorum animis laus noſtra naſci debet, in noſtris virtus. Nec *Gruterus* unquam per hæc gloriam captavit: Nobis permiſſum eſt in illius virtutes ambitioſius inquirere, nec earum quicquam, ſi per copiam liceret, obliterare. Cum jam *Brettæ* novus cultus, novi homines, nova impotentia civitatem urgerent, alio migrandi conſilium certo ſedit. Nam ipſum quoque Juvenes quidam ex familia *Jeſuitarum* diſputando ſolicitabant, quibus ille primum placide reſpondit, & ſemel etiam ſententiam *Auguſtini*, quam non ſatis memoriter ipſi meminerant, ex libro præſenti oſtendit, docuitque aliis verbis, & alio loco extare, quod ab illis & pro illis fuerat allatum. Deinde cum nec dum deſiſterent, quin ipſum talibus obtunderent, libertate reſumta, *mirari ſe* dixit, *ubi frontem reliquiſſent ſemibarbatuli juvenes, ut ſperent docere ſenem ſexagenarium, qui plures Patres in vita legerit, quam ipſi ſaltem vidiſſent. Jeſuitas Senes*

&c.

& primarios (*Sebottum* nominabat & *Sirmondum*) *sibi mutuo honore litterarumq; commercio coli: nullam tamen ab istis de Religione sibi molestiam exhiberi.* Erat enim noster alienus ab istis velitationibus, quas nec in aliis probavit. Nam certamina talia semper fere istis eventibus finiuntur, ut acerbius fiat odium inter partes, & nemo per illa melior. Mira res est, quod commissionibus factionum, argumentorum versutiis, clamoribus, conviciis, mutuis execrationibus Deo nos gratiores fieri putamus, cum amor, & pax, & mansuetudo, & præcedentium mater Fides nobis rem conficiant, quorum tamen postrema cura habetur, & inter disceptandum nulla. Hæreses odisti? Dicam quæ maxima sit, *Hypocrisis*. Hanc prius exuamus. Quoties enim quisque de gloria Dei prius cogitat, quam de sua? Quotus quisque melius vivit, quam disputat? Quicquid dicas aut excipias, hanc hodie pietatem habemus. Ita vivitur. Non disquirere volumus, sed vincere, non in cœlum nos mutuo promovere, sed detrahere. Amare vero Deum & Proximum, quod Pietatis est compendium, tam procul à rixosis factionibus abest, quam nos à mutua pace. Hinc in Christiano orbe bella, cædes, exilia, egestas, fames, exitium. Sic amatur Deus, sic amatur proximus, sic denique disputatur. Huc accedit quædam alia dementia, quæ frigere eos dicit in Religione, quos in contentiones non vident ardescere. *Ponti cio* non oblocutus es? *Pontificius* haberis. *Lutherano* non reluctatus? *Lutheranus* audis. *Calvinistæ* non insultasti, *Calvinista* es. Istis enim nominibus invicem discedimus. Novi qui de *Grutero* propter hanc ipsam caussam Transitionem sparserant. Sicut & *David Chytræus*, quod in *Academia Rostochiana Grutero*, qui tunc ibidem *Suetonium* legebat, conjunctior erat, & studium rixandi aversabatur, *Calviniani* nominis invidiam sustinuit. Itaque

Effugere non est hosce Disputatores
Instant, morantur, persequuntur, occurrunt
Et hinc & illinc, usquequaque, quacunque.

Quos ut *Gruterus* nunquam videret, & simul ab aliis sæculi malis remotior esset, in occipitio montis illius, qui Metropolim Palatinam prætexit ab Austro, prædium emit & secessum. Id inter silvas positum proximas cultura spatiosi fundi solam illam partem montis nudat, frugum & fructuum capax, pecori & pecudi benignum,

Non hic lac æstate novum, non frigore desit.

Nihil hic strepitus, nisi quas æstate silvicolæ volucres, aut avitia domestica, aut mugientes balantesque divitiæ, aut sibilantes ventorum lasciviæ reddunt. *Ad* hoc secretum *Gruterus* omnibus desideriis festinabat, quamvis ipsa *Bretta* non mediocriter etiam suo quodam genio eum retinere videbatur. Situm enim commendabat humilis & porrectus clivus; circa muros gratiam habebant horti, prata, vineæ. Sedes ipsa nobilitatem auxerat partu *Philippi Melanchthonis*, & notabili constantia, quam non solum contra vicinum quendam Principem olim, sed & nuper ostendit contra hostem novissimum, dum prope postrema deditionis necessitatem accepit, diuque nihil horruit exempla vicinorum, quos fides

sua

sua pessundedit, jugulante *Bavaro* milite quicquid, resistendo docuerat se non posse prodere Domino suo sacramentum. Et hoc quidem tempore spectata fuit præcipue prudentia, & vigilans cura *Oswaldi Smendi*, qui solus præfectus urbis tunc, & ipsi Gener *Gruteri*, vir nunquam civibus ob merita pulcherrima, nec nobis ob insignes virtutes, inter laudes Soceri obliviscendus. Tandem igitur noster *Bretta* discedit charus à charis, sed tamen cum charitatibus. Ventum erat *Heidelsheimium*, quod oppidum est vetus nuper dimidia sui parte cinefactum, & paucis milliaribus *Bretta* divisum. In eo Senatores, cum de *Grutero* intellexissent, ilico venerunt, hospitem tantæ famæ salutaturi, relictis interim domi mandatis, ut prandium quàm optimum instrueretur. Rogabant deinde *Gruterum*, ipsorum frugalitatem ne sperneret, veniret pransum. Id honori sibi futurum & gaudio. Obsecutus est *Gruterus*, & in illo prandio frontem explicavit hilariter. Vehementer enim delectavit illum comitas inexpectata, nec in oppido nuper exusto & direpto, quodq; vix trivialem litteraturam noverat, suum nomen vel auditum esse unquam, vel amari credere potuisset. Hactenus felix hujus loci memoria, sed non longe post sane quam tristis & luctuosa. Nam cum *Gruterus*, postquam Heidelbergam venerat, deesse sibi quædam intelligeret ad maturandam editionem *Livii* postremam, à Genero petiit, ut *Brettam* recurreret, ubi lucubrationum suarum instrumenta servabantur. Nec quicquid ille cunctatus, ut est homo promptus, ivit, & plaustro necessariis rebus onerato relegere cœpit ad Socerum iter. Vix aliquot milliaria promoverat, cum ipsis prope ante portas *Heidelshemii*, qua jam transiverat, tres equites Galli aggrediuntur venientem, ex improviso: nec mora, sclopeta promunt, ignem & ictum edunt, capiti vulnus destinatum pileo & pilis adigunt, interfectari nisi ocius ex equo desiliisset. Protinus inde assultant Amanuensem & quia hic plaustri obtentu videbatur moliturus sclopetum, quod terebat simul ne prædam argentariam fuga frustaretur, binis glandibus miseri adolescentis pectus trajiciunt, quod volunt, rapiunt, avolant, impune sunt. Nam etsi postea rescitum sub quibus signis mererent, etsi ductori scelus indicatum, nihil tamen aut latrocinium, aut homicidium meruit animadversionis. Hac hodie disciplina gaudet militia. Commovit hic casus *Gruterum* non mediocriter. Nam & Generi periculum, & nefaria cædes pariter consternabant. Erat enim interfectus ille juvenis admodum dexter in omnibus, quæ mandabatur. *Gruteri* manum expedite, quod inexercitatus haud facile præstiterit, exprimebat literis optimis, cætera studiorum & militiæ non inexpertus, nec *Grutero* indictus in præfatione *Liviana*. Sic hac quoque calamitate defungendum fuit.

At *Heidelbergæ* magni restabant stimuli, qui publicas & privatas illi miserias refodiebant. Totus habitus urbis mutatus erat. Bibliotheca Principis nusquam, amici nusquam: ubique violentia; nulla fides; adde quod nec diuturna sedes inter tot adventicias leges, præsertim illas, quas qui non servat melior est, quam qui servat, & in quibus conscientia jus habet vetandi. Nam Religionem suam qui non omissam faceret, nemo tolerabatur. *Viennenses* quidem aliquot amici, quos Deus sospitet, promittebant nostro libertatem, si Cæsari per literas sup[illegible]. Sed verebatur *Gruterus*, ne Rei palatinæ usurpatores, quibus *Heid*[illegible], iniquos sibi faceret, si statim Cæsaris indulgentiam imple-

imploraret, præterita gratia propinquiore. Statuit igitur prius hanc tentare si quid forte posset obtineri sine molestia Imperatoris. Sed dum *Cancellarium* eo nomine compellatum venit, admissio negatur per servulum. Jubetur alium nescio quem adire Vicarium, cui quid venerit exponat. *Grutero* hæc dedignatio non placuit, & vilitas habebatur in limine rejici, nec ominari bene principium permittebat, quod fieret per repulsam. Redit igitur domum suam, redit in consilium cum animo qua ratione moderari posset fortunam cavillatricem.

Dum hæc aguntur, domus montana, quam in secessu suo curaverat ædificandam, facta fuit habitabilis. Illam igitur *Heidelbergensem*, quæ totius civitatis loco amœnissimo, si quid judicio, sita fuit, omittit, & cum Genero cæterisque pignoribus in solitudinem migrat, relicto tantum veteri custode, & multorum annorum famulo *Caspare Schedio*; cujus nomen in aliqua lacinia memoriæ *Gruterianæ* merito videtur apponi. Per tria namque decennia, haud multo minus in Bibliotheca Principis, primum *Melisso* propinquo suo, deinde *Grutero* liberalem operam navavit. Homo non multum infra ætatem *Gruteri*, notandi peritus, cætera numerandus inter rudes, sed profecto quem censeres cum Varrone suo domestico de literis certare posse. Cum in Bibliothecam ventum erat, totum illum Senatum Populumque librorum, Sicut Cyneas Pyrrhi legatus, patres & cives Romanos suis nominibus persalutabat. Statim illi locus & loculamentum in promtu. Jam patriam insigniorum codicum, unde advenissent, pretia, quibus constitissent, dignitatem, qua venerabiles essent, mire callebat. Vultus illi serius, quasi cum avo Crassi de vitando risu sponsionem fecisset, sermo gravis, & qualis decet imperantes. In his tamen nihil affectabat, suos sibimet dederat mores ab ingenio. Si quid ipsi videbatur, id valde videbatur, ne domino quidem dissimulaturus, si quid minus probaret. Anxius in officio & superstitiosus, fidelis ad unguem, compositus & ordinis amicus, præcipue frugalis. Per aliquot annos sibi solus familia, sibi dominus, sibi contubernalis, sibi coquus, nisi cum malebat jejunare, aut cœnare sine fumo. Stoicus non institutus, sed natus. Nec quisquam illum videbatur dimovere potuisse ab illa consuetudine vivendi. Rogaverat illum *Smendius*, ut emigraret in suam villam, & illius commoditatibus secum frueretur, utpote jam vetulus. Respondit, *non esse suum tam commode cum alterius commodo vivere*. Ergo offerebat ipsi legumina, fructus, & alia, quæ ruri nascuntur, respondit, *ea esse morbis officiosa, sibi habendam rationem valetudinis, nec ægrotare sibi libere, quod insalubre sit, nec licere, quia sumtu suo sit. Medicis enim non sufficere loculos Schedii*. Semper advocationem inveniebat, ne viveret alieno. Cum juberetur ad aliam Religionem transire, aut exire foras, *hoc malo*, inquit, *quam illud. Si non licebit vivere in urbe, licebit in agris aut in silvis. Aliquid semper Deus suppeditabit radicis aut herbæ, quod spiritum hunc alat, non diu moraturum*. Aliquando cum lues Heidelbergæ civitatem venenasset, & ipse febreculam vesperi nactus plane crederet, se publico morbo lethaliter infectum, clausis diligenter cubiculi foribus per fenestram aliquem ex notis monuit, *se pestilentia correptum nunc cubitum ire, si quis se conventum velit cras, hic inventurum mortuum. Hoc voluisse, ne nesciret*. Invenerat cum *Smendius* aliquando mane, cum dies nondum emersisset totus e nocte, obsoleto

bardo

bardocucullo velut vagina tectum, ut empusam aut larvam nocturnam posses suspicari, rogat itaque *Smendius* in quod spectrum se transformasset. *Sic,* inquit, *munio domi bonas vestes. Vobis ditibus, qui talia ridetis, facile est vetera novis mutare, nostrum est nova veteribus tueri.*

Profitebatur etiam nonnunquam ingenium, cum *Smendio* rus eundum esset, ubi dicebantur milites vagari, qui graviores solebant discedere, quam venire, paratos aliquot viginti nummos æreos, quibus hodie pro calculis utimur, clam *Smendio* condidit in manum, & *hos,* inquit, *cum in fures istos incideris, pro veris nummis, rapacissimis illis nebulonibus in terram objice. Interim, dum ipsi ruunt in prædam, tu subditis calcaribus volucrem equum in fugam age, salvis nummis.* Adeo solicitus erat pro salute herili, nescius quanto versatiores sint in his artibus, qui vivunt sub signis, quam qui sub umbra.

Sed revocat nos *Gruterus* in suos fundos. Illic optimus pater totis conatibus agricolam induit, ocreas rusticas contra lutum emit & aquam, cucullum contra sævitiam aeris & ventorum comparat, hortos plantis, agros frugibus dividit, rusticatur, villicatur. Assuerat enim à multis jam annis huic voluptati, ut hortos coleret, herbas nosceret, plantas, olera, flores sereret. Sæpe invenimus illum manus habentem nudas ad cubitum, sordidas ab humo, sæpe pala, sæpe rastro graves. Non enim sic in hortis versabatur, ut solent delicati, qui lumina tantum pascunt, & naribus blandiuntur, quos fructus juvat, labor non juvat, qui sub vino nascente vinum bibunt, & epulandi causa sub umbras adducunt suas umbras, qui nunquam terra inquinant candidas & illas

—— Cuniculi capillo
Vel anseris medulla vel imula oricilla

molliores manus ac vestes; quibus ad minimas molestias in ore est, *lassus sum, morior calore, sudor me necat, pulvis suffocat, occidit frigus.* Nostrum delectabat in labore fructus, & in fructu postea labor. Ille manibus suis infodiebat, quod debuit nasci, extrahebat, quod nocuit nascendo. Jucundum illi non tantum terram tractare, sed etiam lætamen. Risimus aliquando cum in stabulo retrimentum equinum tolleret, & odore laudato, *malle se diceret hoc olere quam pyxides è vomica peregrinæ capreæ pretiosas.* Adeo honestius ducebat agricolam aut pecuarium esse, quam voluptuarium.

Sed in villula morbus illi cito talibus exercitiis interdixit. Repetebat enim illum vetus malum, quod vivente adhuc *Henrico Smetio,* cujus *Gruterus* Gener erat, primis offensis apparuerat. Fuit autem vertigo capitis è siccitate cerebri, sicut *Smetius* cum *Postio* judicavit, orta. Et quia *Smetius* aliquid Apoplectici metuebat, sanguinem tum primum misit in pede nunquam prius id facere, nec deinceps iterare solitus. Nam & è medicinis non libenter reparabat valetudinem. Abhorrebat inprimis ab illis tot mistionibus, simplici curationi amicior. In morborum principiis non ilico consulebat Medicos. Sed inter ambulandum obviam aliquam herbam aut radicem notæ salubritatis ita crudam, haud uno restitutionis experimento manducabat. Idque sic evenisse quodam gratiæ divinæ interventu testatum reliquit in Adversariis suis breviter ac velut

per indicem notatis. At morbus ille vetus & princeps ſubinde ad ingenium redibat, manifeſtis etiam creſcendi gradibus deprehenſus. Nam ultimis annis prope perpetuus fuit, & exquiſite moleſtus, nec ſomnum interdum capere paſſus, nec laborem. Hunc tamen plerunque vindicavit, & ſtudiis, etiam morbo rixante, tempus indulſit, ſed majori patientia, quam fructu, nec ſic tamen ſine fructu. Semper enim aliquid meditabatur, quod publico prodeſſet. Nam per illos ipſos morbidos annos præter *Bibliothecam exulum*, duo *Florilegii Magni volumina* procudit, & *Livium* cum *quinquaginta* aliquot *Diſſertationibus ad Tacitum* feliciter exire juſſit. Ne tunc quidem curis ruſticanis abſtinuit, cum eum *Hepaticus* ille *morbus* & *Vertigo*, totuſque comitatus malorum infeſtiſſimis machinis oppugnaret. De ſerendo locutus eſt, de plantando. Loca, terram, cœlum conſideravit. Senem ægrum, vicinum morti, ac animam tantum non in ore gerentem quis vidit ambulantem, prandentem, diſſerentem? Sic viſus eſt *Gruterus*. Quid mirum ſi communi more non ægrotavit, non mortuus eſt, qui communi more non valuit, non vixit? Lectum enim non delegit, niſi poſtquam ſenſit illud appropinquare, quod jacentem aut invenit, aut facit: cumque jam tempeſtivum eſſet, monſtrato lectulo, *hic*, inquit, *moriar*. Incubuit itaque, ſecum iter ſuum meditatus eſt, per fidem nihil timuit, per Chriſtum nihil habuit timendum. His enim duobus firmamentis (ſive placet unum vocare) nitebatur. Neque tum demum deprehenſus eſt à morte, ſed ipſe multo prius deprehendit mortem non occultis veſtigiis venientem. Itaque *mundum dixit non amplius pertinere ad ſuas curas, cuncta ſe reſignaſſe Deo, cujus ad infinitam miſericordiam ſe nihil afferre, quam animam humilem in agnitione ſui, exultantem in merito Chriſti*. Ita ſenſit, ita locutus eſt, ita ſcripſit. Inter hæc obdormivit, exſpiravit. Durum verbum, durum hercule, quodque ſolum vocem meam hic ſiſtere poſſet, quod ſolum efficere, ut orationis naufragium in portu facerem, & repentino ſilentio exiguum illud quod reſtat ad perorandum per ſummum dolorem ſepelirem. Sed confirmandus eſt animus vel ideo, quod qui conſtantiam præcipue laudavit in vivente, haud dignum facinus admitteret, ſi parum conſtanter honorem exequeretur defuncto.

Narro tibi, *Sidus noſtrum Palatinum*, è denſis conjurationum nubibus aliquando ruſus emerſurum, cui *Gruterus* ita charus habebatur, ut in mediis adverſitatibus illi ſuggereret ſpem meliorem. Narro tibi *Groninga*, quæ *Gruterum* paulo ante obitum, & mox ſub extremam ejus horam ad profeſſionem Hiſtoriarum & linguæ Græcæ benevolentiſſimis literis evocaſti. Narro tibi *Dania*, quæ votis paribus illum, & conditionibus invidendis, non ut doceret in Academia, ſed ut ſplenderet exoptaſti. Narro vobis Magni illius *Franciſci Bonnæ Digvierii* amicis & conſiliorum conſciis, qui ſicut *Digvierius* antea *Gruterum* humaniſſima ſcriptione tentaverat, ut auſpicia tanti Herois ſequeretur in Galliam, ſic ipſi propriis deſideriis eundem ad obſequendum hortabamini. Narro tibi, Ampliſſime *Claudi Expilli*, magni Regis magnum decus, qui Noſtrum in illas partes tuo quoque ſuffragio vel præcipue trahebas. Narro tibi Nobiliſſime *Carole Pariotte, Maugarniaci Domine*, qui *Gruterum Gratianopolim* invitaſti, ut extra Germaniæ turbas in veſtris oculis, in ulnis, in prædiis, in communibus fortunis veſtris viveret.

Narro

Narro vobis, Eximii per Europam viri, qui amore cum *Grutero* certaſtis & literis. Narro vobis, inquam, triſtiſſima veritate, *Gruterum* fruſtra nunc ſperari, fruſtra optari, fruſtra vocari. Abiit, abiit illuc, ubi multæ dicuntur eſſe habitationes, ubi magnus Amicus & Frater noſter vivit & regnat, ubi Sapientia non docetur, nec diſcitur, ſed cernitur & ſcitur. Ubi Profeſſio communis eſt & æterna, laudare; ubi ſtipendium ſempiternum, vivere; ubi nec Proſcribens, nec Proſcriptor; ubi nulla librorum cura, ſed ſupra bibliothecas omnes, ſupra cunctas humanas æſtimationes, unus, optimus, maximus, ſanctus Liber, in quo nomina noſtra ſcripta ſunt inter hæredes vitæ Cœleſtis. Ubi non horti noſtri, non rura nos delectant aut exercent: ſed ubi nos ipſi fructus ſumus, & arbores ſatæ ad ripas aquarum, quæ fructum ſuum ſuo tempore ferunt, & foliis comant ſemper virentibus. Eo, eo conceſſit ille tot expetitus egregiis factionibus, quam litem Deus ſapienter decidit, & quod invidia ſolum carere poterat, ſuum bonum confiſcavit. Id quamvis à Juſto juſte factum eſt, quamvis dolere quaſi expoſtulare eſt: tamen ſine querela, ſine gemitu nobis tam chari capitis jactura non abibit.

Ignoſce nobis, rerum humanarum ſumma & liberrima poteſtas, quod tuum tibi redere nunquam poſſumus, quin affligamur. Ignoſce, ſi quid & mihi deinceps redibit in præcordia. Quoties enim liberos *Gruteri*, quoties interiores Amicos ejus, quoties Me, quem non poſtremo loco dilexit, inſpexero, nihil profecto obſtabit, quin ipſa ſolatia vulnus utcunque obductum reſcindant. Nunquam patriam noſtram, nunquam tuam in illa, *Grutere*, domum, nunquam montem illum agellis tuis ſuppoſitum, nunquam monumenta tua meis oculis objiciet Fortuna, quin me objiciat ſimul acerbiſſimo dolori. Quoties enim ſæculum hoc infidum, intutum, fucatum, bilingue, ſuperbum, rapax, avarum, & quicquid nimis verum eſt, cogitavero; toties in mentem mihi revocabitur tua fides, tua ſinceritas, tuus candor, tuum illud verum os, tuus ille modeſtus animus, tuum illud juſtum, benignum, aureum pectus. Quicquid autem idem ſæculum iſtud totidem ſuis malis artibus inſtructum adverſus me, ſicut pridem cœpit, molietur, tuam ego patientiam, tuam tranquillitatem, tuum contemtum animoſe opponam. Superi velint, *Grutere*, ut rectius in his imitatorem tuum agam, quam laudatorem.

DIXI.

Aliam inſuper Orationem de Vita, Morte & Libris Gruteri *edidit* Fridericus Herm. Flayderus *Tubingæ, anno* 1628. *in* 12. *Obiit autem An.* CIƆ IƆ CXXVII. *die* XX. *Septembris, annos natus ſexaginta ſex, menſes novem, dies ſeptemdecim, in Bernheldiano ſuo proxime Heidelbergam, &* III. *Octobr. in Templo Petrino Heidelbergæ ſepultus.*

JANUS GRUTERUS

Per Anagram.

GRATUS IN VERSU.

GRatus es In Versu, Grutere *diserte, sonoro,*
Ut te vix alter gratior esse queat.
De locuplete penu tu cuncta recondita promis,
Ore susurranteis ac imitaris apes.
Quæ veluti Nectar delibant nobile florum,
Et stipant liquidis cerea regna favis.
Sic tu, quicquid habet Latium, vel Græcia quicquid,
Congeris in genii fertilioris opus.
Hujus opes quoties summis degusto labellis,
Ilico me saturum lectio prima facit.
Caussam quæris? habe: Quo daps est dulcior, ejus
Gignit eo citius copia dividiam.

Sam. Rosenbomius.

IN EJUSDEM OBITUM.

P*Arve nec in longum spatio diffuse, sed idem*
Teutonis imperii gloria magna, Nicer.
Multa quidem læte quondam spectata requiris,
Et cur indoleas plurima causa tibi est.
Cur ferias planctu ripas miserabilis unda,
Cur lacrymis mixto flumine mæstus eas.
Mi neque tot privata vacat, neque publica flere
Damna: tot in causas ne ferar, una facit:
Cana situ manus, & veteris momenta papyri,
Præmia quæ belli maxima Tybris habet.
Sed Solamen erat nobis Gruterus *abunde,*
Et pro mille libris optimus ipse liber.
Ille quod ante oculis, fido mox pectore servans,
Innumerum memori mente tenebat opus.
Hunc quoque perdidimus, ne quis jam possit ab orbe
Germano, fœdam pellere barbariem;

Tum

Tene ego, tene meis ausim lugere Camœnis?
Et sperem post te verba Latina loqui?
Non faciam, tantos deceant quæ sola dolores,
Sunt vasti gemitus, & sine voce soni.

Hugo Grotius.

Muta Palatini quod Bibliotheca recessit,
Illa fere innumeris clara Voluminibus,
Illaque Niliacæ poterat quæ vincere palmas,
Et Vaticanæ obsistere luminibus;
Quodque Heidelberga Romam captiva migravit;
Jactura hæc equidem vix reparabilis est.
Mutam at vocalis quod Bibliotheca secuta est,
Illa tot aureolis fœta Voluminibus.
Quæ poterat Romæ præcepta, & condere Athenis,
Flexanimoque artes quaslibet ore loqui;
Nempe quod è terris magnus Gruterus *abivit;*
Jactura omnino hæc irreparabilis est.

Thomas Lansius.

SCRIPTA.

Suspicionum libri IX. in quibus varia scriptorum loca, præcipue vero Plauti, Apuleii & Senecæ Philosophi emendantur & illustrantur: *Witteb.* 1591. in 8.
Confirmatio suspicionum extraordinariarum, contra Dionysii Godofredi conjecturas & varias lectiones in Senecam Philosophum: *Francof.* 1591. in 8.
Animadversiones in L. Annæum Senecam: *Genevæ* 1594. in 8. *Francof.* 1596. in fol. *Heidelb.* 1600. in 8.
Publ. Papinii Statii Opera, ex recensione Gruteriana: *Heidelbergæ* 1600.
Martialis: *Francof.* 1602. in 16. cum notis: *Lugd.* 1619. in 8.
Pericula Poetica: *Heidelb.* 1587. in 8.
Commentarii ad insigniora loca Taciti atque Onosandri: *Francofurti* 1604. in 4. 1607. in 8. *Amsterod.* 1673. in 8.
Inscriptiones totius orbis Romani antiquæ: Accessit Appendix plurium Epigrammatum: *Francof.* 1601. in 4. 1602. 1616, in Fol.
C. Salustii Opera omnia cum notis. *Francof.* 1607. in 8.
Panegyrici Veteres ad antiquam, qua editionem, qua scripturam infinitis locis emendati & aucti: *ibid.* 1607. in 16.
Comment. in Onosandri Strategicum, sive de Imperatoris Institutione: *ibid.* 1604. *Helmstadii* 1619. in 4.

C. Velleji,

C. Velleji Paterculi Hiſtoriæ Romanæ, ex ejus recenſione: *Francof.* 1607. *Patavii* 1600 in 12.

Lampas, ſive fax Artium liberalium, hoc eſt, Theſaurus Criticus, in quo infinitis locis Theologorum, Juriſconſultorum, Medicorum, Philoſophorum, Oratorum, Hiſtoricorum & Poetarum, Grammaticorum, &c. ſcripta ſupplentur, corriguntur & illuſtrantur, Volum. VII. *Franc.* 1602. 1605. 1607. in 8.

Notæ Tullii Tyronis & Annæi Senecæ, ſive Characteres, quibus utebantur Romani Veteres in ſcriptura compendiaria, ubi litera verbum facit. Opus mirabile & quod præterea optimi Gloſſarii vicem præſtare poſſit: *ibid.* 1603. in fol.

Florilegium Ethico-Politicum, cum Gnomis, Parœmiiſque Græcorum, Proverbiis Germanicis, Belgicis, Britannicis, Italicis, Gallicis & Hiſpanicis: *Francof.* 1611. in 8.

Polyanthea, ſive Florilegii Magni pars ſecunda: *Argent.* 1624. 1645. in fol.

Hiſtoriæ Auguſtæ Scriptores Latini Minores cum notis Politicis: *Francof.* 1609. 1611. in fol.

Titi Livii libri omnes ſuperſtites caſtigati ad fidem vetuſtiſſimorum MSS. Codicum: *Francof.* 1609. 1612. 1634. in 8. 1628. in fol.

M. Tullii Ciceronis Opera omnia cum notis Jani Guilielmi & Jani Gruteri: *Hamburgi* 1619. in fol. *Lugd. Batav.* 1661. in 4.

Bibliotheca Exulum, ſeu Enchiridion divinæ humanæque prudentiæ: *Argent.* 1624. in 12. *Francof.* 1625. in 8.

Chriſtophori Pflugii (id eſt, Jani Gruteri, Vid. de ſcriptis & Scriptioribus Anonymis Syntagma Vincentii Placcii nuperrime editum p. 238.) Epiſtola monitoria, ſive ad Lectorem novæ editioni Plauti, quæ modo adornatur, præfigenda, in qua fatuitas Apologiæ Joannis Philippi Parei, contra Janum Gruterum detegitur: *Witteb.* 1620. in 8.

Euſtathi Su. P. (id eſt ejuſdem Gruteri, ut ipſe Pareus indicat in Provocatione ad Senatum Criticum) contra Pareum: *Francof.* 1620. in 8.

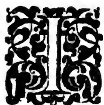
Plinii Panegyricus cum Annotationibus Gruteri & aliorum: *Ludg. Batav.* 1675. in 8.

JULII

JULII CÆSARIS LAGALLÆ
PHILOSOPHI ROMANI
VITA,
A LEONE ALLATIO Conscripta.

Clarissimo Doctissimoque Viro Guidoni Patino Bellovacensi, Doctori Medico Parisino & Scholarum Censori meritissimo,

GABRIEL NAUDÆUS *S.P.D.*

LLUD mihi ex voto, si quidquam aliud omnino contigit, eruditissime Patine, quod quærenti mihi occasionem eodem Te officiorum genere demerendi, quo amicorum meorum benevolentiam, & præclara in me voluntatis testimonia posteritati consignare soleo: Tu velut ex condicto, hoc unum à me postulares, ut summi Philosophi Julii Cæsaris Lagallæ vitam, quam ab eximiæ doctrinæ titulis commendatissimo Leone Allatio conscriptam, & in supellectile mea chartacea repositam dudum intellexeras, Tibi in aliquot dies commodare vellem. Hanc igitur, nulla interposita mora, velut si mihi Deus occasionem illam votis meis satisfaciendi ex machina quadam obtulisset, sub tuis præclaris & felicibus auspiciis, in publicam hominum lucem emittere constitui. Sic enim præterquam molestissimis laboribus consulam, quos afferre Tibi in ea ex Manuscripto meo eruenda Anagnostæ cujusdam ineptissimi quo Romæ sum usus, negligentia potuisset; illud insuper fecisse mihi videbor, quod utriusque nostrum rationes postulabant, dum publicæ commoditatis studium, quo vel à

teneris.

teneris annis raptum Te miro modo atque in censum fuisse nemini non perspectum est, hoc veluti pretiosæ cujusdam & peregrinæ mercis fragmento locupletare, Te uno potissimum annuente, cujus exquisitum ut in cæteris rebus, sic in literaria judicium est, contendo: Meæ vero singulari in Te observantiæ puto etiam hoc exiguo licet munusculo satisfactum iri, si non omnino, saltem eo modo, quem præstare mei similes & in literis innutriti homines solent, dum acceptorum beneficiorum memoriam hoc uno, velut ad eorum perpetuitatem erecto monumento non intercidere patiuntur. Et sanè quantum ad me attinet, palam hac in Præfatione testari non verebor, Te unum esse, cujus eximiam doctrinam, miram probitatem, fidem in amicos, diligentiam in Arte, studium instruendæ Bibliothecæ, voluntatem de bonis omnibus bene merendi, conatum egregias aliorum actiones promovendi; animum denique præclaris de rebus informatum, Posteritas ipsa in exemplum ducere possit. Quid plura? In tuorum etiam meritorum partem aliquam veniet, quod istius libelli editione, & expressa in eo Cæsaris Lagallæ vitæ ac studiorum ratione, quæ neglecta hucusque à Gallis nostris fuerunt, aut ab unico dumtaxat Carpentario cum aliqua felicis progressus laude diligenter exculta sanioris, operosiorisque Philosophiæ documenta, velut excusso postea negligentiæ veterno, incrementum sumant, non minus imperii nostri magnitudini, quam Academiæ Parisiensi convenientissimum. Hunc igitur, consultissime Patine, Tibi veteris amicitiæ, necessitudinisque lege conjunctissimo libenter oblatum, lubens etiam, volensque ut accipias, oro Te majorem in modum atque obtestor. Neque enim aliud est, quod vel pro morum tuorum singulari candore, qui bonis omnibus apud Te difficiles aditus esse non permittit: vel pro doctrinæ tuæ fama longe lateque per orbem disseminata; vel denique pro mea in Te & doctissimi viri Leonis Allatii propensione, cum æquius, tum etiam honestius facere possis. Vale. Datum Lutetiæ pridie Non. Maii. M DC XLIV.

JULII

JULII CÆSARIS LAGALLÆ
V I T A.

ULIUS CÆSAR LAGALLA in oppido Padula Lucaniæ Provinciæ, non despiciendo loco, patre Roberto, matre Victoria, ingenuis parentibus, anno MDLXXI. ortus est. Robertus eodem oppido, Bernardino patre natus, Jurisconsultus totius Provinciæ celeberrimus, gravissimis negotiis sub Philippo II. Hispaniarum Rege decernendis curandisve præponitur. Victoria mater in Buxento, ejusdem Provinciæ civitate, splendore natalium nobilis, familia Rosa, patrem habuit Joannem, Jurisprudentiæ scientia illustrem, cum summo imperio Bisiniani Regulorum totius ditionis Præsidem, avunculum Petrum Antonium Pansam, ab eodem Hispaniarum Rege, toti Siciliæ Regno citra Pharum, & à Pio V. Pont. Max. Latrunculatoris potestate, universæ jurisdictioni Ecclesiasticæ adversus facinorosos homines præfectum. Duos habuit germanos fratres, ætate majores, Joannem Baptistam primum, & Joannem Vincentium alterum, quorum uterque in Salernitano primum gymnasio, sub Pyrrho Alfanio, & Angelo Spannocchio; deinde sub eodem Pyrrho, & Jacobo Gallo, in Neapolitano, Jurisprudentiæ studuit, ubi & Doctoratus laurea fuit insignitus. Ipse Julius omnium natu minimus, cum in patria, Grammaticæ, & humanioribus literis vivaci ingenio, tenacissimaque memoria fœliciter operam dedisset, undecimo ætatis anno, ad majorum nobiliorumque disciplinarum studia capessenda, invito patruo Hieronymo Lagalla, sacerdote frugi, in cujus tutela tum ipse, tum fratres, post parentum obitum erant, Neapolim profectus est. Maximis inde conatibus vehementissimoque animi ardore à Julio Stillabora Augustinianæ Familiæ, ex eodem oppido Padulæ tyrocinia Logices excepit: à quo postmodum, veluti ad majora subsellia transiens, sub Francisci Antonii Vivoli Neapolitani disciplina Aristotelicæ Logices præcepta hausit, & Peripateticæ Philosophiæ rudimenta decerpsit: post quæ apud Bernardinum Longum in Philosophiæ arcanis delibandis percipiendisve, multis annis assiduus curam atq; operam collocavit; ita ut quantumvis adolescens adhuc esset, gratus inter omnes condiscipulos haberetur, judicareturque apud eundem præceptorem, & vegeto & maturo ingenio præditus, non sine aliorum livore atque invidentia. Consequutus Philosophiæ peritiam, Medicinæ sub clarissimis præceptoribus in eodem Gymnasio vacavit & confectum jam senio, quique paulo post profitendi munus deseruit Joannem Antonium Pisanum, Neapolitanum Medicum & Philosophum eruditissimum atque elegantissimum audivit, & paulo post Hieronymum Pulverinum Neapolitanum pariter in medicinæ praxi summo-

pere laudatum, cujus doctissima ac saluberrima extant monumenta, de medendis humani corporis morbis, à quo primum eam Medicinæ partem percepit. Suprema demum documenta hausit à Cæsare Scanapeco, viro incomparabilis doctrinæ, probitatis judicii, & singularis in re Medica experimenti; cujus tanta fuit apud Neapolitanos auctoritas, ut ejus monita, & prædictiones tanquam oracula haberentur, ac tantæ in eum congestæ sint opes, ut centum millia aureorum in duobus tantum Nosocomiis, propriis in medendo stipendiis comparata, testamento legarit. Post perfecta Philosophiæ, ac Medicinæ studia, initiatus (quod in urbe Neapolitana frequens est) laureæ gradu, in explicandis tum ex Philosophia tum ex Medicina particulis, & morbi lateralis curatione coram Hieronymo Provenzalio, qui postea fuit Clementis VIII. Medicus, & Archiepiscopus Surrentinus, & Hieronymo Caro, ad id ab Archiatrorum Collegio deputatis, tantum doctrinæ, eruditionis, ac vegeti ingenii specimen dedit, ut habita ejus rei in Collegio commemoratione, decretum ilico fuerit, Doctoratus lauream, & reseratis januis, & nulla pecuniarum solutione, quæ dupla ad id deponi solet, illi tribuendam. Præficitur mox, suadente ad id & hortante Bernardino Longo, qui de eo miram spem conceperat, toti Pontificiæ classi medicus, penultimo Sixti V. anno, cum decimum octavum vix suæ ætatis attingeret: & eo quidem consilio, hoc illi persuasum à Bernardino fuerat, quo haud diutius illo in munere permaneret, sed eo tanquam transitu ad urbem Romam, totius orbis emporium uteretur. Multis interea rationibus id Scanapecus, alter Medicinæ præceptor, illi dissuadere, suam operam in Neapolitana urbe polliceri, ubi illustrem, & magis fructuosam posset medendi artem experiri. Sed quis currentem jam animum impediret, magnis cogitationibus adactum? Quis elatum ingenium, veræque laudis incitamentis excitatum deprimeret? quis præceps retro ageret? Consilium probavit sibi à Bernardino Longo datum, tentandi sui cupidus in Urbe omnium prima. Scanapecus ipse cum non posset illum à sententia dimovere, literas, quæ illi propter auctoritatem scribentis magno usui fuere, ad Antonium Cardinalem Saulium, Ducem totius Pontificiæ Classis, dedit, quibus testabatur se optimum misisse inter suos discipulos alumnum, ac proinde commendatum haberet, & carum. Ergo, soluta ex Neapolitano portu Classe, cum Horatio Lexario Joannis Andreæ Auriæ sororis filio, qui tunc Cardinalis vices in Classe exercebat, Centum cellas appulit: è quibus postmodum, peractis hibernis, quam nondum prius viderat, Romam venit pridie profesti Ascensionis Domini: ibi salutato Saulio, de accipienda laurea in Romano Gymnasio cogitavit. Quapropter statim ad Antonium Rigum Pontincium Medicum, & Archiatrorum principem, se contulit, & aperto consilio, soluta pecunia, quæ ad id opus necessaria erat, acceptis (ut vocant) punctis ordinariis, die insequenti, quod Ascensionis profestum fuit, Doctoratus insignibus in Philosophia, & Medicina decoratus est: admirantibus Archiatris in adolescente adhuc, qui nondum decimum nonum egressus esset ætatis annum, tantam esse & rerum varietatem, & soliditatem doctrinæ. Paulo post à Donato Antonio Sanctorio, singularis eruditionis atque probitatis viro, curandæ valetudini Julii Antonii fratris, Cardinalis Sanctæ Severinæ non doctrina solum, & usu rerum, verumetiam Ecclesiastica disciplina, & sanctitate eminentissimi, destinatus

stinatus

ſtinatus eſt; cui perſpecta adeo ejus ingenii vis eſt, ut non erubuerit, pro re nata, ipſum Medicum Clementi VIII. proponere; quem ſola viri nimium recens ætas detinuit. Interim cum in publico Romano Gymnaſio ſubſellium vacaret Logicæ facultatis docendæ, munus hoc pro illo à Clemente Pontif. Cardinalis idem impetravit, in quo novem continentibus annis ſe exercuit. Accerſitus intra id tempus auctoritate Franciſci Piccolominei, poſt obitum Petrellæ, ad Gymnaſium Patavinum: quo, Cardinale ipſo repugnante, cui operam etiam in medendo navabat, non acceſſit. Interea variis in diſputationibus, ac publicis converſationibus, ſui ingenii ſpecimen præbuit. Potiſſimum vero enituit in ſacris orationibus, quæ ante ſummum Pontificem recitari conſuevere; quarum quatuor ad Clementem habuit; unam die Cinerum in Templo S. Sabinæ: alteram in ſeculari anno Jubilæi, primo anni die, quo dictus Pontifex Portam Sanctam aperuit: tertiam de Aſcenſione, in Templo Vaticano: quartam de Sanctiſſima Triade in Sacello Pontificio, Clemente, graviſſimo, & exactiſſimo judicio, ſemper probante. Paulo poſt, cum Philoſophiam qui prælegeret in eodem Gymnaſio defeciſſet, duobus jam exactis annis, nullo ex iis, qui proponebantur Clementi, probato, cum nulla ipſius interceſſiſſent ſervitutis obſequia, nullus ambitus, nulla Principum gratia; quin cum nihil tale ipſe cogitaret expectaretve, corporis & animi angoribus male fractus, ſingulari beneficentiæ exemplo, ſponte, & motu proprio, ut dici ſolet, tali provinciæ obeundæ aptiſſimus judicatus à prudentiſſimo Principe, muneri diu à pluribus expectato præficitur; in quo poſtmodum conſtanti labore, & pertinaci ſtudio uſque ad annum quinquageſimum tertium ſuæ ætatis perſeveravit. Perſpectum deinde eſt, Clementem diu verſantem animo cui deferendum eſſet negotium tam arduum, qui & ejus dignitatem ſuſtineret, & munera perſolveret, à Bernardino Biſcia Aulæ Conſiſtorialis, ut vocant, Advocato, atque eo tempore Collegii Præfecto, viro, & majorum gloria, & doctrinarum laude, & eruditionis præſtantia in Romana aula, nemini ſecundo, ut illud Cæſari, adhuc inſcio præter ſpem omnem, & expectationem committeret, nolentem, lubentemque deductum fuiſſe. Sane Hiſtoriarum monumentis compertum eſt, Bernardini majores ruentis Italiæ cardines extitiſſe. Cum enim ad Tranum, Trajanopolim olim dictam, à Trajano Imperatore conditam, miles Italus ab hoſte multis contumeliis affectus pro patrio decore, æquo in campo libenter ſe pugnaturum obtuliſſet, de communis conſilii ſententia à Nemurſio, & Conſalvo Ducibus, fide atque obſidibus utrinque datis, & pactis jurejurando conſtitutis, campo inter Barolum, Andriam, & Quaratam, modicis ſpatiis, ne pugna diutius traheretur, circumſcripto, ex Gallico genere tredecim equites undique delecti ſunt; totidemque Itali præſtantiores illuſtrioreſque, poſcebat convenire, qui alacri poſtea certamine victoriam, æternumque nomen ſibi & Italiæ compararunt. Inter illos, Romani Joannes Capocia, Hector Juvenalis, & Joannes Bracalon qui Biſciam Familiam, ac ipſum Bernardinum (Laudonia namque Bracalonis filia honeſtiſſima omniumque virtutum genere conſpicua muliere Bernardinus erat prognatus) præcipuo virtutis militaris exemplo, triumphalique ex integra nationum gloria illuſtravit. Et profecto dignus erat, qui juſti exercitus animos gerebat, juſtis exercitus honoribus, de juſto exercitu triumpharet. Neque

Bernardini fama humilior in pacis concordiæque studiis extitit. Multa is acri, solertique ingenio in administranda Republica laudabiliter inventa, efficacis prudentiæ impetu, non sine maximo civium commodo peregit: multa scripsit fœlicis ingenii monumenta; quæ cum edi publice intersit, ejus humanissimum filium Lælium, virum, præter raram in rebus sacris & Juris prisci ac recentioris scientia eruditionem, vera pietate, prudentia, animi magnitudine, candore, in Rempublicam charitate, benevolentia, & æquitate præditum, & virtutis paternæ, sicut & rerum hæredem, assiduis crebrisque precibus rogatum, à me adductum iri spero, ut præclaros illos prudentiæ fœtus in vulgus edat, publicique juris ut fiant, pro suo in literatos studio patiatur. Bernardinus itaque Cæsaris ingenium viresque cum haberet exploratas, ne Rempublicam fraudaret, Pontifici consilium suum de eligendo Cæsare, reique rationem omnem exposuit. Hoc laboris onere suscepto toto pectore, atque indefesso labore nec vulgari eloquio etiam ipsis quandoque adversis Musis, Peripateticam Philosophiam exhibuit auditoribus, non difficultatum ambagibus, & sententiarum tenebris involutam, sed claram jam & patentem ab auctoris, quem declarandum susceperat, doctrina, nisi Christiana pietas aliud moneret, nusquam recedens. Quæ enim aspera jam & inaccessa, vel interpretum injuria, vel malignitate temporis, vel quod sæculi hujus vitium est, delicatioris stomachi, & à quovis alieni labore inertia videbantur, apertis verborum luminibus, ex veterum Peripateticorum declarationibus, quibus uti & rationi magis, & veritati consentaneis, enixe insistebat, plana, & levia, ideoque grata & tempestiva proponebat. Diutius studiosorum hominum animi dubitarunt, vis-ne & acumen ingenii, & sententiarum sublimitas, an eloquentia ipsa, modusque rerum tradendarum facilis, sed non vulgaris; elegans, sed non obscurus; gravis, sed non tumens, in Cæsare præstiterint. Quare omnes uno ore in hoc convenere, ut omnia admirarentur, ac veluti quid divinum & natura humana superius laudarent ac colerent. Aristotelis & Platonis dogmata, sententiasque omnes ita in promptu habebat, ut sæpe sæpius, parta occasione paginas integras & capita sine ullo librorum adminiculo fideliter, nec uno verbo inverso ex memoria recitaret: idque & non multis antequam excederet diebus, in Socratis Apologia & Euthyphrone, Platonicis Dialogis, contigit: quos paucis exceptis, quæ Dialogi potius introductio, quam Dialogus sunt, nulla immutata serie, neque sententiarum, neque verborum, integros per intervalla memoriter habuit. Quod & in aliis auctoribus, quos semel legerat, usu venisse illi compertum est. Ita ut nunquam ad Syllabos, aut rerum catalogos cum libris expressos recurrerit; ridebatque eos, qui tam labili, nec veraci fundamento, ita fidunt, ut ingenio vel lucem, vel opem addi posse præsumerent. Hinc factum est, in tam varia atque continua librorum lectione, nihil ut ille excerpserit, scripseritque alieni laboris. Ea tamen firmatus rerum memoria, nunquam ex aliis, aut publica enunciavit, aut scriptis tradidit, quod in proprio auctore, tanquam in fonte oculatus ipse prius non viderit: Nec Cathedram ascendit imparatus, sed præviis labore, studio, lectione, ac consideratione summa. Itaque nemo in laudandis fidem, nemo in exponendis diligentiam, nemo in tradendis auctorum sententiis solertiam accusavit. Hoc ingenii acumine ac dexteritate, multa molitus est, multa aliis intentata aggres-

aggressus, felici exitu assecutus, promptus ad inveniendum, ad disponendum serius, facilis ad eloquendum, atque opportunus; ad scribendum tamen ineptus, & segnis, ideoque etsi multa ingenio superavit, & collegit, tædio tamen scribendi, ac segnitie, ut amissa, ruerent, non parvo studiosorum damno, passus est. Suadentibus amicis, ut ad scribendum induceret animum, neque vinci se à simili labore permitteret, pollicebatur ille quidem, & cum unum, vel alterum caput scripsisset, abjecto longius calamo, morbum corporis, oculorum aciem, dolorem capitis, vel quid simile causabatur. Et profecto characteres ejus ineptissimos, scriptionis lineæ distortæ excipiebant, ut difficile esset, cum in finem unius pervenisset in parto dextera, principium alterius in læva, nisi digito retrogrado ducente, invenire; & ipse etiam, qui scripserat, id haberet negotii, ita ut dum is ea legeret, in risum effundi cogeremur, & ille etiam ridens, mirum id esse diceret. Cum enim ipse varios scribendi modos compertos haberet, primum à summo dextro ad lævum latus deductum, qui erat vetus Hebræorum: Secundum à lævo summo ad dextrum, qui est jam fere omnium præterquam Hebræorum & Sinensium: Tertium ex utroque mixtum, sed à læva incipiens, qui fuit recentior Hebræorum, & antiquus Græcorum, & Latinorum: Quartum Sinensium, & aliorum, qui à superiori parte linea recta ad inferiorem feruntur; neminem se vidisse dicebat, qui à summo sinistro ad imum dextrum, lineas duxerit, sed se primum illius inventorem esse scriptionis: & eo magis, cum illius scriptio, figuris hieroglyphicis constaret, quidvis aliud præ literis, notantibus. Quare & paucissima scripsit, & quæ scripserat, ab eo solo, difficulter tamen legi potuerunt. Quod si scriptio ingenii facultatem & alacritatem secuta fuisset, multa jam extarent ejus monumenta, quæ ejusdem tædio perierunt. Utut tamen fuit, scripsit libros tres De immortalitate animarum, ex opinione Aristotelis, annum agens quinquagesimum. De Phænomenis in orbe Lunæ Physicam disputationem. Et De Luce, & Lumine, Aloysio Caponio cardinali celeberrimo consecratum. De Sympathia, & Antipathia rerum, ad defendendum unguentum, quod vocant Armarium, sive magneticam curationem, à multis temere oppugnatum, & tanquam superstitiosum damnatum. Quod ipse sine ulla superstitione expertus, verum & legitimum esse compererat, & hoc vi, facultateque rerum naturalium, quarum nobis virtutes ignotæ. Paraphrasim in Aristotelis libros de Insomniis & Divinatione per somnum. Tractatum de Cometis, occasione cujusdam Phænomeni, Romæ visi supra montem Pincium, die nono Novembris, 1613. Disputationem de Cœlo animato, nostra opera publicæ utilitati editam Typis Vœgelianis, anno 1622. Heidelbergæ; dum palatinam Bibliothecam, à Serenissimo utriusque Bavariæ Duce Maximiliano S. R. Imperii Archidapifero, & Principe Electore, Heidelberga capta, spolium factam, ultra Trophæum Gregorio XV. Pont. Max. donatam, Romam advehendam, summis laboribus, & periculis curabamus. Plurimas orationes, inter eas præcipue, de Sanctissima Triade, De laudibus Leonis X. De laudibus Philosophiæ. Hieronymi item Pontani Philosophi insignis, cui in Cathedra successerat, disputationem De Immortalitate animi humani, jussu Cardinalis Sanctæ Severinæ edendam curavit. Alios tractatus & opuscula, videlicet De Philosophia naturali, supernaturali & ethica, juxta dogmata

Aristo-

Aristotelis, & Antiquorum. De Incantationibus, fato, libero arbitrio, & prædestinatione, contra Pomponatium. De nutritione, & augmentatione. De speciebus intelligibilibus. De Anima commentarios, morte præventus, partim non absolvit, partim scidit; quod non arriderent, nec ultimam posuisset manum, Vulcano commisit. Fragmentum De speciebus intelligibilibus. à fato, incendioque salvum, ne studiosos fraudare videamur, cum aliis edemus. Unus est in omnibus dicendi modus, eadem methodus, non dissimilis exponendi ratio, &, ut uno verbo omnia complectar, universa parentis effigiem præ se ferunt. Purioris sermonis sectator, semper orationem variis figuratam luminibus, moderate tamen, & graviter, cum per res ipsas licet, exornat. Ratiocinationibus, & argumentis, quibus adversarium pellit, prosternitque, densus; nec ab eruditione tanquam severus Philosophus abstinet; ludicra ac puerilia aspernatur, veritatis amator, ipsa naturæ adyta penetrat, indeq; veritatem extractam solidis rationibus aperit. Non defuerunt qui illum in referendis aliorum opinionibus ac sententiis tanquam prolixum: at ubi verbis opus erat ad rem subjectam enarrandam, nimis arctum accusarent, vitioque illi verterent, quod multa difficilia & ardua, non ex propria sententia, sed ad ostendendum ingenii acumen, aliter ac res forent, protulerit.

Fuit habitu corporis succulento & sanguineo, ita ut sæpius, intra eundem annum, magnam sanguinis copiam mittere cogeretur, in gravissima pericula ab ejus redundantia conjectus ventre protuberanti, colore semper florido, oculis prominentioribus, auribus mediocribus & decore efformatis: fronte nec nimis arcta, nec nimis ampla: dentibus minutioribus, solidis, ac nitidis. Vini aliquantulum avidior fuit, tum ob bilis copiam, qua abundabat: tum ob animi agitationem, qua facile æstuabat: Ita tamen vina appetebat, ut à generosis & dulcibus quam maxime abhorreret; tantum enim acidioribus, adstringentibus, & oligophoris delectabatur. Nec propterea unquam ob quemlibet vini potum, negotiis vel studiis impediebatur; quinimo, & à prandio, & a cœna lectitare semper pro veteri instituto, jam inde à pueritia, cum primis literis operam daret, solitus, morbosam juventam & præproperam sibi mortem paravit. In victu mirum est dicere, quantum sobrius fuerit, pane ac vino apprime contentus, carnium minimum avidus, ita ut vix bis, aut ter in hebdomade ipsis vesceretur: ovis non multum tribuebat; caseo magis delectabatur; insensissimus multitudini ferculorum, raro, ut alterum degustaret, adduci poterat. Multis ante obitum annis, acetarii aliquid, & parum casei tantummodo, vel fructum aliquem in deliciis, & pro lautissimis eduliis habuit. Sæpissime una tantum, aut duabus, ad summum, panis buccellis, & vino contentus erat. Brevis somni, & laborum patientissimus, quousque per gravissimos morbos illi denegatum non fuit. Ingenio acri, elatiori, & injuriæ impatienti, cæterum Latinis disciplinis maxime accommodato, ac Philosophiæ potissimum naturali, cui semper studuit, ut ejus monumenta testantur. Eloquio fuit vehementi, ita ut etsi pacate loqueretur, & cum viris magnis, imperium quodammodo præ se ferret; liberiore dicendi audacia, nulla habita ratione, vel personæ, vel temporis, vel eventus, dum se læsum existimaret, & vera loqueretur; quibus rebus magnam sibi invidiam concitavit. Pecuniarum nullum

nullum ei fuit studium; quod enim habebat hilariter inter Amicos impendebat, acerrimus avaritiæ hostis, quam homine libero indignam dictitabat. Addebat etiam nescio quæ ex severioris austeræque Philosophiæ arcanis; Paupertatem Philosophiæ vernaculam esse. Omnia flagitia, & culpas divitiarum alumnas, virtutes paupertatis: ab eaque enutritos esse quoscunque laude aliqua insignes miramur. Civitates ab ea, Respublicas, Imperia fundata. Tandem, neminem pauperem esse, qui quantum vult, habet: idque hominis animo æstimari. Cupidinem multa acquirendi, inopiam esse; Divites aliis visos, sibi ipsis non fuisse: Pauper enim homo fit appetendi egestate; dives, quærendi satietate. Tenacissimus amicitiæ, quam neque ex gravissima occasione scidit, ad iram vehementius incitatus, quæ tamen brevi interposita mora, vel levi ab lædente satisfactione accepta, statim defervesceret. Constantissimus veritatis assertor, & capitalis hominum mendacium hostis, quos destruere civilem vitam, ac mendacium esse vitium servo, & pessimo dignum, inter disserendum affirmare consueverat, ac propterea nunquam didicerat assentari. Antequam Cardinalis Sanctæ Severinæ è vita discederet, ipse in penates privatos secessit, ac primum multis annis in Exquilino Colle, deinceps in Quirinali, ubi & vita functus est, & hæc, quæ extant ipsius monumenta, conscripserat in Ædibus familiæ Grimanæ, vixit; aeris claritudine, & subtilitate admodum delectatus. Ibi dum degeret à Sigismundo III. Polonorum & Suecorum Rege, accersitus, ut ei operam suam Medicam in Polonia præstaret, datis literis ad Abbatem Bartholomæum Procisсum, tum Neapoli Regis negotia agentem, ut quamcunque vellet illi pecuniam Romæ persolveret; Obsequi Regi invictissimo non potuit, morbo, quo ægre conflictabatur, impeditus, & ulcere in vesica tunc primum enato, ex quo Amici certissimam illi mortem ob ingens frigus, quod ulceribus maxime est inimicum, antequam eo perventret, comminabantur. Posthac à Petro Aldobrandino Clementis VIII. fratris filio, literariis exercitationibus, quibus ipse, erudita hominum corona, inter prandendum summopere delectabatur, præfectus fuit. Aderant continuo Joannes Mattheus Caryophilus, Marcus Antonius de Prosperis, aliique; sed hi potissimum Julio, primus propter arrogantem de se opinionem, & alios contemnendi libidinem odiosus: alter ob facundam, placidam, & plane urbanam facetamque consuetudinem summopere gratus. Cum aliquando de quæstione Philosophica disceptaretur, nec Antonius cum Caryophilo conveniret, Caryophilus, subcruenta facie, namque eam bile accenderat, clamoribus domum implere, mirari viri ignorantiam qui quo magis literis incumberet, eo magis intellectu ac cerebro induresceret, se omnia optime callere, & uno die plura percurrere, quam Antonins vel alii pluribus diebus. Tum Julius; verum Caryophilus ait. An non vides Antoni, dum tantum unam paginam percurris, uno eodemque tempore Caryophilum ambas (erat enim luscus, & utroque oculo, hac atque illac videre videbatur) percurrere? Alias dum nimis vocem in disputationibus efferret, atque nulla causa astantium aures contunderet: Quid id est, ait Caryophile? Si jejunus es, stolidus es; si pransus, jam ebrius obgannis. Sic etiam cum quidam inter convivandum, uxoris flagitiis famosus, argutaretur, & distinctione partium urgere videretur: nam dicebat, est vel hoc, vel hoc; si hoc id erit; si hoc, aliud erit: & Antonius

nius argutiola implicaretur; Julius dixit: Quieſce Antoni, argumento huic reſponderi non poteſt, cornutum eſt. Cum eodem Aldobrandino aliquandiu etiam Taurini fuit, dum Cardinalis apud Sereniſſimum Sabaudiæ ducem, ſibi amicitia conjunctiſſimum, degeret.

Obnoxius fuit difficillimis morbis à capite, hepate, renibus, & veſica, antequam tricesimum ſuæ ætatis annum egrederetur: moleſtiſſima tamen accedit ſalſa & acris diſtillatio, à capite, per occipitium, & ſpinam, ad renes, veſicam, & os ſacrum deſcendens; ex qua excitatum ulcus acerbiſſimum, quo is ſumma patientia, multis annis exagitatus, tandem maximis doloribus ſtranguriæ, & dyſuriæ inchoatis, mox in alios atque alios morbos prolapſus eſt. Morbus etiam inde aggravatus. Nam ut diximus, Taurini degens, cum cerea fiſtula impeditum ſibi urinæ curſum procuraret, fiſtula media rupta in veſica delituit. Cum id communicaſſet amicis, & periculum ſibi imminens ex ea, ſi non extraheretur, audiſſet, ſtatim ad fabrum ferrarium, erat que is Horologiorum artifex, profectus, poſtulat, ſi poſſet ita inſtrumentum conficere, quod introiens partium extremarum hiatu, quidquid obviam fuerit, apprehenderet, apprehenſumque ita teneret, ut nunquam dimitteret. Faber ubi ſe id facere poſſe, juratus etiam aſſeruit, rem illi totam indicat; ille quam diligentiſſimè, quod promiſerat, effectu etiam comprobat. Tum Cæſar ferro per foramen, unde urina exit, in veſicam intromiſſo, fiſtulam arripit, arreptamque inde evellere, vel ſi una cum ipſa animus evellendus eſſet, conatur. Sed cum non extrema ſui parte, ſed media eſſet apprehenſa, ideoque circumvoluta, & in molem aucta, quam nec foramen caperet, etiamſi duplo largius eſſet, difficulter extrahitur. Ille nihilominus ſtrictis dentibus ferrum, quanta poterat vi, evellit, unaque cum ferro, non ſine dolore atrociſſimo, & inconſolabili vulnere fiſtulam, quod magis ac magis indies auctum, majores quoque excitabat dolores: hinc humorum fluxio moleſtiſſime hominem pertractabat, De qua cum Romæ inter medicos conſuleretur, omnes in ea ſententiam abierunt, alio humorem, idque cauterio, quod carnem perforaret, corrivandum. Dum Chirurgi moliuntur, & uncis ferreis carnem auferre ſatagunt, ut ignito ferro aditus patentior, ac ſecurior fiat, Julius eorum ſtudium irridens, ex ſolutis forcipibus, digitis carnem comprimens ſumenſque, ad id ferro ignito ipſe ſibi vulnus inflixit: indeque ferro elato, adhuc digitis carnem ſemiuſtam tenentibus, funiculum cera illitum foramini ingeſſit, ſuaque manu adaptatum ita compoſuit, ut Chirurgis opus non eſſet. Exhorruerunt omnes facto, ipſeque qui aderam, aſpectum ita crucem non ſuſtinens, foras proripui me. Poſtmodum rogatus an doluiſſet, hominem fortem dolorem non capere, dixit. Tum ipſe: At hominem fortem inſenſilem eſſe non puto. Homo, reſpondit, voluntate inſenſilis ſit: dum modo velit, puncturas cæterarum rerum non ſentit. Alterum poſtquam addidero de hiſce, dicendi finem faciam. Sanguis ob imbecillitatem valetudinis mittendus eſt: adeſt Chirurgus, nudatum brachium ligat, adverſis digitis confricat, dum venæ tument, lanceolam ſumit. Verumtamen cum ob ſucculentum corporis habitum venæ non ita per ſe agnoſcerentur, ad inferendum vulnus dubie ſe conferebat. Id ut vidit Cæſar: An fremis? ait, & hæres? A mittendo ſanguine longe timor arcendus eſt, & Chirurgus hac ſe ratione, ut recte id

faciat,

faciat, componere debet. Simulque è Chirurgi manu lanceolam capit, & sine alia cunctatione venam secat, & dum altero digito os venæ comprimit, ut habeat suam lanceolam Chirurgo innuit & poculum admoveri jubet. Admotum est, excepit, quantum æquum erat excipere. Obligato tandem vulnere, è sede se movet, & ambulat. Multo plura referre possem, sed hæc ad pacatum, suique potentem animum comprobandum sint satis. Suam ipse corporis constitutionem, ægramque valetudinem *lib.3. de Immortalit. anim. cap.* 5. his verbis ita prosequitur. Nihil magis, quam litterarum studium & potissimum speculatio calorem vitalem dissipat, morbos accersit, vitam breviorem reddit. Quod ipsemet malo meo edoctus fateor, qui naturæ beneficio, validissimis donatus membris, habitu totius corporis vegeto, firmo, ac pene athletico, cum temporis injuriis diutius luctari, usque ad ultimam senectam, & facile superare, aut eludere potuissem; nisi his studiis distentus, quibus tamen vacasse non piget; quamvis ab illis adeo attritus fuerim, ut viginti jam abhinc annis, variis ac difficillimis morbis implicitus sim, crebris potissimum febribus; sed perenni à capite ad subjectam spinam, ac renes distillatione, qua incessanter. & sine spe salutis affligor, ob intemperiem in cerebro jam contractam, ex evaporationibus, intempestiva, sed necessaria speculandi assuetudine excitatis, & quinquagesimum vitæ vix attingens annum, adeo effœtis sum viribus, ut semel in die cibos sumere cogar, & eam in cæteris senectutem experiar, quam vix septuagenarii consueverunt. Paucis antequam è vivis excederet mensibus (quod tam verum est, quam mirum) quadam animi rerum futurarum præsagitione ita ferebatur, ut imminentem mortem prævidérit, aliisque prædixerit, & omnibus clarissimo testatam argumento confirmarit. Locum enim sibi ad sepulturam aptum munificentia Patrum Carthusianorum concessum, elegit & marmoreo lapide erecto, quid de rebus humanis sentiret, quosque profectus ex pertinaci, continuaque veræ Philosophiæ lectione habuerit, exsculptis literis patefecit. Quid inde? Rebus compositis, pacatoque animo, ingenti desiderio exposcebat, ut solutus corpore, Deo viveret. Et ne quid ageret inconsulto, quod & illi vitio verti posset, totum se Deo dederat, & Michaeli Gislerio, quem semper magni fecerat, pietatis, doctrinæ, singularisque probitatis ergo, commiserat. Quare ad illius dicta, quasi oracula, præceptaque divina se informabat, præque illius monitis, cætera omnia flocci pendebat: quod & paulo ante quam moreretur notum omnibus opere ipso effecit. Cum enim in gravissimis illis, atque atrocissimis doloribus à Gislerio inviseretur forteque inter loquendum de cubili, in quo ægrotabat, sermo incidisset, Gislerius, libero ut est ingenio, placidis verbis significavit, se illud minime probare, quod obscurum nimis, nec aeri obvium, ideo halitus in eo interceptos, ac pressos in perniciem ducere, minarique exitium; quamobrem consuleret ipse, ut in alium locum patentem magis, & lucidum transferri se curaret. Obmutuit, imperiumque corde servatum, postquam Gislerius discessit, implere qua ratione posset, diu animo cogitavit; cum aliter non liceret per morbum, quo distentus, omni motu, veluti cadaver, privabatur, vocatis iis, quorum opera utebatur, ut omnino se in vicinum cubile adveherent, hortatur. Illis repugnantibus, morbique impedimenta proponentibus, sic, ait, peragi debet, etiam adversa valetudine, &

Aaaa deñci-

deficientibus viribus. Gislerius sic adhortatus est, in ejus adhortatione vis latet imperii. Dabit Deus vires; quo jussit, promptus accedam. Ne in novissima hac hora, ita Deus à vobis malum omne avertat, deseratis gravi morbo exhaustam. Sinite vestra ope, qui mea non possum, Gislerii præceptis obtemperem: frustraque lassum corpus erigere tentabat. Familiares non sine ingenti labore, tristitia, lacrymarumque effusione, humeris, manibus, brachiis, toto denique corpore dulce onus, omni motu destitutum, in aliud cubile transferunt, & declinatum fovendo, si quid exposceret, interrogant. Sat bene, ait, mecum in omnibus actum est: paululum post, sicuti accepi, videbo. Vere Deus magnus, ac potens est in misericordiis suis. Sed unde egressa est, revertatur oratio. Loco jam humando corpori præparato, animum ad ipsam mortem assuefaciens, continua ejus meditatione, non alio distractum, neque invitum, ad Deum ipsum referebat. Cujus amore jam incensus ardebat, memoria expergefactus festinabat ad exitum, beneficiis erigebatur, ac moræ impatiens, omnibus votis id exorabat, ut liceret sibi humanis hisce indumentis abjectis ad divinam gloriam, sempiternæque lucis majestatem traduci. Itaque jam illi voluptates, deliciæ, dignitates, fastus, & quicquid aliud apud homines in pretio est, omnino sordebant. Tandem, quo voti compos fieret, vehementius morbus familiaris invasit. Accersit Franciscum Carum, ob elegans ingenium, velut musarum & gratiarum alumnum, plurimis annis arcto amoris vinculo sibi dilectum: meque unum, quo cum rationes omnes studiorum, nec non & adversæ fortunæ temeritatem, rerumq; angustias, magno suo solatio, atque oblectamento, sedulo communicabat. Postquam vero convenimus, non contraxit frontem tristitia, sed dulce ridentibus oculis, manuque utrique arrepta, En, inquit, Deus propitius, quæ sua est benignitas, vota concessit. Ægritudo hæc sine dubio vitæ meæ finem imponet: jam ducor ad corporis hujusce, quod mihi tandiu ne Deum viderem, ne illo fruerer, obstitit, solutionem. Lætus expecto vocem Domini, quæ ut felix, faustaque auribus insonat, omni qua possum reverentia Deum exoro, vosque pro me preces effundere. Satis diu mundo vivimus, vivamus Deo. Dum hæc diceret contremuit totus, distortisque brachiis, digitos in pugnum contraxit, acrique morsu adstrinxit labia. Quid esset quærimus. Dolorum, ait, qui per totum corpus vagantes, interiora dilacerant, omnesque partes excruciant, effectus hic est. Næ hujus vitæ constitutio summa calamitas est, sexcentisque infirmitatibus obnoxia. Quid in se homo habeat, pro quo in Deum arrogans insolescit nondum capio. Sicque de rerum omnium opifice, mundi structura, hominisque creatione multas, variasque difficultates solvendo, & loca divinæ Scripturæ explicando, ita more suo diligenter, & erudite exposuit, quemadmodum à sano, & omni dolorum cruciatu libero exponi possent. Caduca hæc esse, nulliusque dignationis, quæ præterierant; æterna, Deo ipsi coæva, quæ futura speraret. Interim nocte sequente dolor atrocior cor occupat: pedes distenti difficile contrahuntur, motuque corpus destitutum, in unam tantum partem quieverat. Sicque identidem magis ac magis ægritudine grassante, doloribusque crescentibus, vacillare vires, facultates minui, ruere omnia in pejus percipiebantur. Sana tamen mentis acie, animoque inconcusso, quæ sibi & usui esse & utilitati, quasi non de proprio, sed

ſed alieno morbo tractaret, præcipiebat ſemper hilaris. Quare & inter loquendum ſi joco tum aliquid, ut ejus animum quodammodo ſublevarent, Amici protulerunt, neque riſui pepercit, neque cachinnis temperavit. Quæ ego dum nimis attente conſiderarem, exciderunt invito lacrymæ quas diu ſponte effluentes continebam, ne ægro moleſtiam exhiberem. Ubi ipſe iſtud animadvertit, ſolutus in riſum, Quid id eſt? ait, quæ perturbatio? Itane dulce ac gratum tibi erit in meis deliciis, ac felicitatibus lacrymas fundere? Cave, mea ſolatia tua mœſtitia confundas. Jam iter confecimus, jam ad metam pervenimus. Nunc lætitiæ exultare, nunc geſtire gaudio, nunc voluptatibus indulgere debemus. Adſis Deus, diſrumpe moras: animum, quem tuo ſanguine expiaſti, promptum ſuſcipito. Pridie antequam de vita decederet, nigram, atramque bilem veluti fuliginem evomebat: tum mihi accerſito dixit, Quod fauſtum ſit, imminentis ſigna mortis conſpice; ſtatim enim ac ceſſarit vomitus, animam efflabo (hicque Hippocratis textum recitavit.) Obſerva tamen, raro enim ſimili ratione atra bilis cernitur; & mihi ſemel, aut bis eam ſic aſpicere contigit toto illo ſpatio, quo Medicinam exercui. Indeque digitis arreptam, ſpiſſatamque in globum contrectabat; quæ ilico diſſolvebatur in pulverem, & deinde in globum reducebatur: eamque aiebat ſaporis eſſe acidiſſimi, ita ut difficillime illam evomeret. Ita magnus vir, integris ſenſibus, ac mente ad extremum uſque ſpiritum (nunquam enim eum loquela deſtituit) & ratiocinabatur, & exponebat eruditiſſime, & expoſita ſuaviſſimis verbis confirmabat. Anno itaque Chriſti MDCXXIV. qui ejus vitæ fuerat quinquageſimus tertius, per viginti quatuor dies cum ejuſmodi doloribus conflictatus, 16. Cal. Martii, ſub auroram, veluti in ſomnum converſus, maximo Amicorum omnium dolore, & luctu obiit: cum antea caviſſet, ne aliud ſuo monumento Epitaphium incideretur, præter id quod ipſe vivens exſculpendum mandaverat. Illud vero tale eſt.

D. O. M.

JULIUS CÆSAR LAGALLA,

Lucanus, Comes Palatinus, & Protonotarius Apoſtolicus totos annos triginta duos doctrinam Ariſtotelis

PUBLICE IN URBE PROFESSUS

Intelligens

PHILOSOPHIAM ESSE MEDITATIONEM MORTIS,

Hic locum humando corpori

Ut animus piorum precibus juvetur

Vivens elegit,

Anno ſuæ ætatis LII. MDCXXIII.

OBIIT XVI. KAL. MART. CIƆ. IƆC. XXIIII.

ΓΕΙΤΟΝΑ ΚΥΚΝΟΣ ΑΕΙΣΕ ΜΟΡΟΝ ΠΕΛΕ ΔΕΡΓΟΝ ΑΟΙΔΗ.

Carmen Græcum, quod in Inſcriptione ultimo loco poſitum eſt, nos ipſi poſt mortem Lagallæ inſculpendum curavimus, Platonis verba reſpicientes, quæ in Phædone, morte jam imminente, Socrates de Cycnorum natura diſſeruerat.

De Docto Quadrumviratu hic occurrente,

EPIGRAMMA.

Lagallam, Allatium, Naudæum, teque Patinum
Sorte coiſſe videns quis putet abſque Deo?
Nempe volens ſolidæ doctrinæ fingere cubum,
Quadratum toto publicat orbe decus.

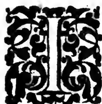
G. SAWAGEON, Nivernenſis, Lagallæ diſcipulus, ex Academia Romana Medicinæ Doctor, & Lugduni Aggregatus.

PAREN-

PARENTATIO HISTORICA:

SIVE

Commemoratio Vitæ & Mortis, V. C. Guilielmi Camdeni Clarentii, *facta* Oxoniæ *in Schola Historica per* Degoreum Whear *Historiarum Prælectorem*, *ab eodem* Camdeno *ibidem constitutum.*

ITane comparatum est in ætate hominum? ita Diis placitum, voluptatem ut mœror comes semper consequatur? ut incommodi aliquid, malique illico assit, boni si quid obtigerit, ut *Plaut. Amph.*

> * *Luctus lacrymæque sequantur*
> *Vota, nec in cunctis servet Fortuna tenorem?* * *Manil.*

Ita hercle (spectatissimi Acad.) nos omnes quotquot huc convenimus hodierno die, vero, serio, edocti sumus: nos (inquam) omnes, de nobismet ipsis liquido & experienter scimus. Unus vix adhuc factus est mensis, quod lætam, exultantem, triumphantem vidimus Academiam; quod totum Musarum chorum solennes canentem Pæanas auribus vacivis excepimus; quod omnia templa, suggesta omnia, hæc ipsa denique artium, scientiarumque domicilia, par gaudium, pares acclamationes personantia * lubentes audivimus. Verum (eheu!) dum nos hic gaudii illius nostri quandam patimur cruditatem, dum suavissimus ille Musarum ovantium concentus auribus nostris adhuc insonat, ecce! fœlicitas Academica lugubri mordetur fascino, & communis literatorum lubentia amaritudine gravi temeratur. Adeo

* *Gratulationes in reditum principis facta. pridie Kal. Novemb.*

> * *Nulla sors longa est, dolor & voluptas*
> *Invicem cedunt* —— *Senec. Thyest.*

Eam voluptatem, id gaudium, effusam illam animorum nostrorum lætitiam

pæsti-

præstitit nobis, & toti fere Christiano Orbi, fœlicissimus augustissimi Principis reditus; hanc vero tristitiam, hunc mœrorem, largam hanc dolendi materiam nobis ante alios oggessit nuperus viri, in Repub. literaria principis obitus. Occidit, occidit (Acad.) priscæ omnis literaturæ, ac veræ Historiæ sol lucidissimus; splendens & fulgidum rei antiquariæ vetustatisque jubar, imis & nimium festinis tenebris obducitur. Ille, ille optimus senex *Gu. Camdenus* trisecli senis Homerici ævo dignissimus, confecto jam ætatis curriculo, ad plures abiit, nobisque ingens sui desiderium reliquit. Terra Britannia lumen & decus eximium, Mater Academia Ornamentum & Benefactorem egregium, miser ego patronum & parentem charissimum, amisimus. Quod dum attentius mecum recolo, vobisque omnibus satis jam notum recordor, neminem esse vestrum opinor (Acad.) qui miretur amplius, quod per aliquot septimanas Historia muta & elinguis fuerit, quod hæc cathedra prorsus vacua, hi parietes vocem nostram prius resonare soliti, nuper funesta taciturnitate luctum suum meumque aliquandiu fuerint testati: Imo quam maxume velle subigor, ut mihi sicut vestrum cuilibet porro adhuc silentio indulgere concessum foret, aut saltem secedere, quo vel tempore & mora dolorem parentis amissi decoquerem, vel migratione aliqua (quod mœrentibus est familiare) curas animi discuterem. Quotus enim quisque filius est, cui vox in parentis funere loquendo suppetat? cui lingua animi ægritudinem enunciando satis esse possit? quin stupet citius mœrore primo oppressus, aut fixus hæret; adeo ut neque lingua, neque ingenium, neque animus ipse, suo prompte defungi officio valet. Lætitia quidem loquax res est, atque ostentatrix sui, doloris autem prærogativa præcipua est silentium. Præterea mihi cor molle est, & ad sensum justi doloris in lacrymas & fletus diffundi mirum quam proclive: nec quenquam vestrum latere potest, quantum dolori accedat incrementi, dum id quod dolemus, prædicamus. Verumenimvero, mihi necessitas quædam incumbit, cui neque paupertini ingenij conscientia, neque gravati pectoris vulnera, immo nec ipsum fortassis decorum, sine dedecore & ignominia, facere possunt, ut secure me subtraham. Erigite itaque ac juvate (obsecro vos Acad.) benevolentiæ Vestræ atque attentionis favore, anxium, infœlicem, miserabilem, sive Oratorem, sive Prælectorem vestrum, nec difficiles sitis ad veniam roganti concedendam, si qua per lacrymas, si qua per suspiria & singultus interturbetur Oratio, verborumque ordo pereat aut deficiat: dum liqueat vobis me pium esse, parum refert haberi infacundum. Dicendum mihi est de clarissimo *Guil. Camdeno*, viro,

Quem manibus propriis finxit cordata Minerva,

'Ονδ' αὐτὴ πολύμητις. ἀνέπλασε χέρσιν Ἀθήνη
3 De Orat.

viro in tantum laudando, in quantum virtus & multijuga doctrina intelligi aut laudari possunt. Quod igitur *M. Cicero de Platonis Socrate* affirmat, & de *L. Crasso* à legentibus postulat, ut *majus quiddam de ijs quam quæ scripta sunt suspicarentur*; illud ipsum de nostro *Camd.* τοῦ μακαρίτου dicturus à vobis (Acad.) postulo, petoque, ut quæ & quantacunque à me dicta fuerint, majus adhuc quiddam superesse arbitremini: imprimis scitote divinas illas virtutes ejus, quarum insignibus ad miraculum usque clarus fuit; puta fidem, pietatem, charitatem; tum humilitatem, modestiam, continentiam, temperantiam, has

(in-

(inquam) scitote illibatas à me prætereundas, idque ex religione quadam & reverentia, ne culpa deteram ingenij, aut impari prædicatione, meam ipsius operam devenustem: publico potius Oratori, qui ornatius, copiosius, & pro dignitate magis eas celebrare potest, * relinquo. Ego Historicæ Epitomatoris partes tantum agam, summulam nimirum vitæ ejus, ab ortu incipiens, & vestigia aliqua rerum legens, pictorijs quasi umbris brevi tabella delineabo. Quod si interesse putemus, quo cœlo, soloque quis nascatur, quave sit ortus prosapia (& sane interesse plurimum ad res magnas ubique autumant docti) nos quoque id primo loco de nostro *Camdeno* libenter adnotabimus. Lucis usuram primam ei totius regni metropolis Londinium præbuit, ab utroque elemento urbs fœlicissima, *Urbs peramæna situ, cœloque, soloque beata*; Per orbem latè clara, ob civium humanitatem, ædium nitorem, fœlicissimorum ingeniorum proventum, omnem denique quæ ad humanæ vitæ cultum, necessitatemque spectant, redundantem copiam. In hac (inquam) urbe natus est clarissimus noster *Guil. Camdenus* Anno 1550. in vico quem *veterem Ballivum* nuncupant, Patrem habuit *Sampsonem Camdenum* civem Londinensem, ex societate sive Collegio Pictorum, ipsum *Lichfeldiæ*, urbi satis amplæ ac nitidæ in agro Staffordiensi, honestis etiam parentibus oriundum. Sed minutula sunt isthæc & externa, quæque nostra vix putamus vocanda; sed nec adeo gloria vacuus hic noster, ei ut honos ex locorum, generisve splendore adsciscendus sit: longe majora prædicaturi sumus, intra ipsum nata, & quæ fecerit ipse. Eum pater à primis incunabulis rei literariæ destinavit, cujus prima semina sub magistro nescio quo, in paidotrophio illo amplissimo quod Ædis Christi Londini appellatur, imbibit; inde Scholam *Colettianam* ad *Divi Pauli* sitam petijt, ubi præclaræ indolis puer, tantos in literatura brevi fecit progressus, ut ipsa parentum vota facillime præverteret, omnes, quibuscunque notus, in amorem sui invitaret, plerisque etiam admirationi esset; postea adolescens factus quindecim annorum, *Athenas* nostras, *Oxonium*, ad uberiorem ingenij cultum, & humaniores disciplinas perdiscendas venit; ubi tirocinium primum exegit, & Logices rudimenta celerrime deposuit inter *Magdalenenses*; nec diu apud hos ultra moratus est (nescio an spes adoptionis in illud sodalitium, quam forte nonnullam conceperat, protinus decollaverat) quin mox transit ad antiquissimam Aularum *Lateportensem*, ubi per duos annos & dimidium constanter hæsit, quo temporis spacio oppido quam festinavit indoles, & ad maturitatem properavit ingenium! Optimis sese studijs totus addixit, meliorem literaturam calide hausit; sub ductu & disciplinatu viri etiam tunc temporis præclari nominis, nunc admodum reverendi *Tho. Thorntoni S. Th. Doct.* & multa jam annorum lustra, cathedralis illius Ecclesiæ *Vigorniensis*, Regalisque hujus nostræ *Ædis Christi* Præbendarij. Nec minus pietati studuit hic noster quam liberioribus scientijs, cujus luculenta quædam adhuc extant vestigia apud *Lateportenses*, nempe benedictiones sive precatiunculæ mensales, quas ipse juvenis Latine primum meditatus est, & ad hunc usque diem à servientibus quotidie solenniter recitantur. Eodem tempore aderant, una ejusdem Aulæ Commensales, *Camdenoque* nostro perquam amici & familiares, (ex ipsiusmet ore accepi quod refero) honoratissimus nunc Dominus *Baro Carewus*, serenissimo nostro Regi *Jacobo* ab interioribus Consilijs: prænobiles etiam *Johannes Packingtonus*, *Stephanus*

* *Sciat Lector hanc commemorationem factam aliquot bis septem dies ante publicam Orationem.*

Connub. Tam. & Isis.

Camden Middlesex.

An. 1565.

Stephanus Powlus, *Edwardus Luccius*, omnes postea Equites aurati, alijque plures notæ præstantioris viri, quos omnes me audiente haud longe ante mortem prompta commemoravit memoria; quod ego in honorem charissimæ nutricis meæ lubens repeto, adeoque gratulor tibi veneranda Aula *Lateportensis*, de hoc tuo Alumno præ multis alijs; mihimetipsi quoque haud parum gratulor, quod iisdem tuis uberibus quibus ille (ô si pari effectu & profectu dedisset Deus!) cum ad hanc Academiam recens accederem, lactari contigit. Sed non diu apud *Lateportenses* latere potuit virtus ejus & doctrina, ita passim claruit & erupit flammæ surgentis instar, quod amicitias & familiaritates ei contraxit magnas & multiplices, quarum nonnullæ usque ad extremum vitæ decursum perpetim viguere: unam hic inter nostras Oxonienses, quia antiquissimam & religiosissime ab eo semper cultam noverim, indictam præterire nequeo: illam scilicet quæ ei tecum doctissime noster *Thoma Allene Glocest.* in ipsa juventute intercessit, nec in extrema canitie intermisit. Tuum nomen quanto cum adfectu semper audijt? de te quoties & quam amanter, ubicunque ei aderam, meipsum percontatus est? ab Aula *Lateportensi*, ad Regale *Ædis Christi* Collegium transijt dicam? an raptus est? plane ita. Nam venerabilis *Thorntonus* ductor ejus & doctor, tanto cum amore prosecutus est, ejusque virtutes tam chare habuit, ut suum esse totum & magis peculiari modo voluerit. Sed nec intra cancellos amplissimi licet hujus Collegij, uti fama nostri *Camdeni*, sic neque ipse continere potuit; per totam *Britanniam* illa brevi diffunditur, ipse quoque mox partem ejus longe maximam oculis perlustrat: siquidem antiquitatis studiosus & impensius amans, † præsertim suæ patriæ, nihil quod ad ejus veritatem eruendam momenti aliquid habere videretur omisit, *Britannorum* antiquissimorum linguam subsidio sibi jam comparaverat, † glossaria omnia, & peritissimum quemque circa eam sedulo consuluerat, in Græcis, Latinis, Patrijs scriptoribus diu multumque versatus fuerat, nunc etiam Regionum *Britannicarum* situs & limites, terræ dotes & ingenium, incolarum mores & vivendi rationem inquirere, contemplari, observitare desiderat; atque hinc iter ejus per *Britanniam*, ut penitius ea perdisceret, quæ totum literatorum orbem aliquando docere secum animo statuerat: ita pertinaci studio pergit hic noster *Camdenus* rectum virtutis & honoris iter insistere, rebus pulcherrimis eruendis incumbere, omne ævum suo demereri. Inde magna de eo fama ad Magnates viros pervenit, imprimis ad honoratissimum *Guil. Cecilium*, *Baronem Burghlæum*, summum *Angliæ* tunc Quæstorem, necnon ad reverendum & integerrimum *Westmonast.* Ecclesiæ Decanum, Doctorem *Goodmannum*, virum, ita ut nomen ejus cluit, reapse bonum: accersunt, noscunt, amant, cumque sibi humanitatis ac liberalitatis officijs arctius devincire conantur. Non longa est mora; præter alias dignationes, † aperit nobilissimus ille Quæstor Bibliothecam instructissimam; optimus hic Decanus Scholam Regalem *Westmonasteriensem*; Promagister constituitur. quod munus haud inexpergite obit, aut indiligenter colit, sed adeo naviter, adeo industrie curat per aliquammultos annos, ut venerabili decedente *Granta*, ipse sine ambitu summus Moderator audiret. Adsunt nisi fallor, in hoc splendido consessu, nonnulli quondam ab ejus disciplina, qui meis dictis fidem facere possunt. Dum laboriosam hanc sustinuit provinciam, Deus bone! quæ & quanta elucubravit? Græce, Latine,

† *V. Resp. ad Antiphilum furum quendam in calce Britanniæ, 5. editionis.*

† *V. eius Brit. in Praef.*

V. Epistolam ded. 1 Edit. B.

† *V. Praef. ad Annal.*

Latine, Anglice, eaque per horas subsecivas! unicum illud & incomparabile opus suum mihi videte, quo *Britanniæ* nostræ Antiquitatem, & suæ antiquitati *Britanniam* restituit, quo pulcherrumam terram (à toto Orbe divisam,) toti terrarum Orbi conspicuam & illustrem reddidit: hoc uno opere quid luculentius? quid limatius? quid accuratius, vel *Pausanias*, vel *Strabo*, vel quivis alius veterum Geographorum dare potuit? vetustis induit novitatem, obscuris lucem accendit, dubijs fidem conciliavit. Jamque ultra maria etiam (quacunque bonarum literarum penetrasset amor & notitia) innotescere & celebre fieri nomen ejus cœpit, nec quisquam fere peregrinus & exterus (modo doctior, & disciplinis cultioribus instructior) hasce nostras appulit oras; quin ilico de *Camdeno* inquireret, videre gestiret, salutare, ejus ambire notitiam, & amorem: quoties eum per Epistolas humaniter & amice compellarunt *Ortelius*, *Lipsius*, *Douza*, *Scaliger*, *Thuanus*, *Gruterus*, alij plurimi, in Repub. literaria viri, haud ita pridem summates habiti? quoties reconditam ejus eruditionem, alij scriptis ad eum paginis, alij præsentibus colloquiis explorare atque eruere fategerunt? quasi bonarum artium & literarum veterum ipse condus promus solus fuisset; ne longum faciam; exquisitam ejus doctrinam, multiplicem & variam ejus cognitionem ex unius *Pauli Merulæ* Historiarum olim Professoris apud *Leidenses* testimonio promptum est conjicere. Is in præliminari quadam Epistola ad *Q. Ennii* fragmenta, album satis prolixum doctissimorum plus quam 70 virorum, qui amicitiæ fores sibi benigne aperuissent in itinere suo per *Italiam*, *Galliam*, *Germaniam*, &c. recensens, in fine Catalogi addit, *Ex Germania domum reversus, per Gallias & Angliam, ubi instar omnium mihi fuit Guilielmus Camdenus.* Et nunc Divæ *Elizabethæ* Reginæ fœlicissimæ memoriæ percharus fit; insinuatione primum magni illius *Baronis Burghlæi* Quæstoris, quem antea nominavi; sed magis postea suffragio atque adstipulatione, nobilissimi *Fulconis Grevilli* nunc *Baronis Broke*, cujus maxuma in se merita summo gratissimæ mentis candore agnovit noster, æternasque loquens tacensque gratias & egit & habuit. Serenissima Regina præclaras hominis dotes, æquiori æstimans judicio (erat enim mirifica innocentiæ ac virtutum spectatrix) censet ibi debuisse præmia honorum longe majora esse, ubi tanta & tam clara fuissent virtutum merita, à negotioso igitur Scholarchiæ negotio eum revocat, & (quod ne quidem somniavit ipse, nec vel precibus emit) in Fecialium Collegium adsciscit: hoc est, inter ministros Regios, quos *Heraldos* nostrates vocitant, *Clarentiumque* (secundum scilicet è tribus illis Armorum Regibus dictis) constituit. Quantæ dignitatis eorum fuerit ordo, ex ipso titulo conjecturam haud obscuram facere licet: certe constat magnæ olim apud Romanos, nec minoris fortassis apud nos. Hoc officio fungendo quam laudabilem navarit operam, gratia, & æstimatio, & dignatio, quam hoc nomine etiam obtinuit longe maximam, cum apud serenissimos Principes Divam *Elizabetham*, Regemque nostrum *Jacobum*, tum apud Proceres, & universam regni nobilitatem, satis argumento esse potest; quod etiam abunde confirmant illa, sive collectanea, sive adversaria, sive alia lucubrationum atque observationum genera dicamus, quæ ipse multo labore & studio collegit, scripsit, aut concinnavit, & in usum *Heraldorum*, successori suo testamento legavit. Nimirum angusti semper animi esse putabat, sibiipsi solum & Musis suis canere;

ſibiipſi ſolum ſtudere, ſudare, vigilare: Publice prodeſſe avebat, & poſteritati relinquere quod imputaret. Paucis demum exactis annis, Annales rerum Anglicarum & Hibernicarum, regnante *Elizabetha*, aggreditur, ſuo tempore abſolvit, ejuſque primam partem edidit, in quo opere, perfectæ Hiſtoriæ numeros omnes reperiri, haud credo quenquam eſſe qui diffitebitur, niſi judicium præjudicio obnoxium nimis habeat & occæcatum. Continuo poſt ejus admiſſionem in Collegium Fecialium, tum ut novo huic muneri conſtantius inſerviret, tum ut ſtudiis etiam ſolitis liberius vacaret, rem familiarem & modeſtas illas facultates, quibus Deus eum ditaverat, amico cuidam ſpectato & probato concredidit, qui eas tanta fide & cura adminiſtravit, ut quotannis aliqua eaque non contemnenda fieri deprehenſa eſt opum acceſſio & incrementum. Adeo ut jam ingraveſcente ætate, & una cum ætate divitiis, ſubiit mentem divini ſenis voti illius cujus ſeipſum multos ante annos reum fecerat, ita dico, voti, quod in ipſo *Britanniæ* ſuæ epilogo ſeu concluſione hiſce verbis conceperat; *Nihil aliud nunc reſtat, cum è tot cæcis Oceani vadis, & aſperis antiquitatis cautibus eluctata tandem enavigarit Oratio, quam ut nautæ olim Neptuno vela lacera, aut tabulam votivam; ſic ego etiam aliquod Deo Opt. Max. & venerandæ Antiquitati anathema conſecrarem, quod libens merito nunc voveo, & ſuo tempore Deo volente ſolvam.* Solvit Acad.) idque liberali manu, cum benefactionem iſtam longe munificentiſſimam qua ego nunc utor fruor, almæ huic Univerſitati donavit; cum Hiſtoriarum atque Antiquitatis Spartam illuſtratricem inſtituit, & quo perennis foret proſpexit. Hoc ejus anathema, hoc votum ejus eſſe ego haud timide interpretor. Nam cum totum illud negotium *Heatheri* ſui diligenti induſtria & fideli miniſterio, rite atque ex animi ſui ſententia tranſactum vidiſſet optimus ſenex, cumque literas à matre Academia gratas gratias agentes legiſſet, ô quam lætabatur ei animus! quanto exultabat cor gaudio! & mox, divinum illud *Simeonis* Canticum, ex ejus ore audires, *Nunc dimittis Domine*, &c. Profecto (Acad.) mens ejus præſcia futuri augurata eſt, non procul abeſſe ultimum ævi terminum, ideoque rem familiarem confeſtim diſponit, ſupremæ voluntatis curas ordinat, rurique aſſidue poſtea ſe continet, ubi ab urbis ſtrepitu remotus, & aulæ procul moleſtiis, ſecure ac tranquille ſacris fidei pietatiſque exercitiis animam præparat, inque horas & momenta de ſtatione ſua ab Imperatore ſummo evocationem alacer & conſtans miles expectat: nec diu expectat; vix enim ſeſquiennium voti interjunxit ſolutionem & vitæ, ne quid forte, poſt illud divinum & immortale factum, faceret mortale. Ita ſanctiſſimus & beatiſſimus ſenex, annum ſeptuageſimum-tertium paululum ſupergreſſus, multis laboribus & vigiliis corpore exhauſtus, mortalitati ceſſit, & jam immortalis animus cœlo adſertus puriſſimæ ſeſe immiſcet luci; jam *Henricis* noſtris & *Humphredis*, regibus ducibuſque *Bodleijs*, *Savillis*, *Sydleijs*, reliquiſq; hujus Academiæ munificentiſſimis Benefactoribus, adjungitur *Camdenus*; jam cum *ſuo Christo*, *cujus ſolius meritis & ſatisfactione*, *ſpem omnem ſuæ ſalutis ſemper niti profeſſus eſt*, commercium habet, illumque diem quem nos hic qualicunque parentatione, ut vitæ mortalis noviſſimum deploramus, hunc æternæ felicitatis natalem glorioſæque immortalitatis auſpicem ſibi fuiſſe, exultim triumphat.

Mærens commemorabam poſtrid. Kal. Decemb. 1623.

Nuncius

Nuncius Chronogrammaticus, de obitu V. C. Guil. Camdeni Clarentii, *ad* Th. Cl. *Reg. Prof. in Med. Aulæ Lat. P.*

L*Atarum* Præſes *Forium* digniſſime, quali
Me nuper arbitraris ægritudine
Mactum, dum propero *Camdenum* viſere, (alumnum
Veſtræ inclytum Aulæ olim, meum clariſſimum
Seu Benefactorem appellem, charumve Patronum,)
Dicturus illud *HAVE* ac *VALE* forte ultimum?
Namque via in media occurrit mihi nuncius iſte,
CaMDen Vs hIſtorIæ patron Vs, heV! fVIt.
Obſtupui primo attonitus, mox flebile carmen
Erupit, atque his anxiis luxi modis.

CaMDen Vs fVIt? heV! patron Vs ille
Noſter, HIſtorIæque Lux Britannæ
Camdenus fuit? ô ſiniſtra, ſcæva,
O vox auribus execranda noſtris!
Mendax nuncius ut fuiſſet iſte,
Antiquum obtinuiſſet utque fama,
Noſtras nec male vulneraſſet aures!
Sed verax nimis eſt, nimiſque vere
Noſtras (heu mala!) vulneravit aures.
O Parca, (immerito vocata Parca
Crudelis, fera, trux, ſceleſta, Parca
Ne-Parca es meritiſſimo vocanda,)
Quanto cordolio me homuncionem
Enecas miſerum? ilicet, liqueſcit
Pectus; ilicet, intime liqueſcit
Imum pectoris, ingemitque acerbum.
Verum ſic decet; atque ſic liqueſcat
Imum pectoris, ingematque porro
Imo pectore ab-uſque & uſque acerbum.
Nec ſat illud erit, fluat cerebri
Ubertim humida vis, rigetque ocellos
Mœſtarum aſſiduo imbre lacrymarum.
Nec ſic unus ero ſatis dolendo
Tantis Manibus: ergo quotquot eſtis
Vos qui literulas vetuſtiores,
Priſcaſve Hiſtorias amatis, omnes
Qui Muſas colitis politiores,
Arteſque ingenuas docetis, omnes
Vos mecum in lacrymas eatis, omnes
Vos (inquam) hoc decus elegantioris

Doctrinæ, Historiæque lumen ingens,
Lugeatis ademptum: (ô eruditi
Collegæ mihi plurimum colendi)
Dux *Lapworthe* chori perite nostri,
Naturæ Sophiæque magne Mystes;
Bainbridgique cate, astricos meatus
Qui calles ad amussim eosque pandis;
Et tu quæ sapis *Archimedis* artem
Virtus *Brigsia*, vosque qui juventæ
Vel linguas Academicæ politis,
Moresve, obsecro, adeste, adeste prompti
Mecum plangere, næniisque mecum
Funus exequier mei Patroni.
Huc tristes elegos, graves Iambos,
Et modos quibus usa sæpe Sappho est,
Seu lugubre aliud genus modorum
Nostris, aut numeros severiores;
Affatim huc cumulate, ferte dignas.
Camdeno, Historiæ meoque dignas
Patrono inferias. Sed heu! dolemus
Incassum, querimurque, plangimusque.
Lex olim rata, stat: mori necesse est
Quicquid nascitur hoc sub orbe Lunæ.
Terra hæc hospitium est, homo viator,
Superne est patria, & beatus illuc
Quisquis appulit ocyore cursu.
Hac tu jam frueris beatitate
Clarenti venerande, desinamus
Ergo jam lacrymarum & ejulatus:
Et dehinc tibi, quod novus colonus
Cœli factus es, usque gratulemur.

Aliud Chronosticon, diem indicans & annum quo obiit Camdenus, *viz. IX. November.* CIↃ DCXXIII.

433. HIstorIæ eCCe IVbar LVX & præCLara Britannæ.
172. CLarentIVs, VIta feneX
1018. Nono NoVeMbrIs eXIIt.

1623.

D. W. Histor. Præl.

CAMDENIANUS.

Oratio

ORATIO IN MEMORIAM

CLARISSIMI VIRI

GULIELMI CAMDENI,

Lecturæ Hiſtoricæ apud *Oxonienſes* Fundatoris,

Prolata per ZOUCHEUM TOWNLEY ex Æde Chriſti, Oratorem publicum tunc temporis deputatum.

Ltimam ſolennitatis veſtræ panegyrin, redux occupavit *Carolus*; cum rarum illud profundi depoſitum, cum ſalutem noſtrum omnium, erudita ſuſcepimus lætitia. Inexpectato tamen fatorum ordine, vix limen patriæ, fama reditus ſalutavit, quin *Camdenus* veſter expiraturus eſt. Reſtitutam ſcilicet adventu Principis Britanniam ſentit, & fœlicitatem publicam ſuo funere auſpicatur. Quo properas *Camdene?* ſiſte tam celerem gradum; *Carolus* te jubet, ſiſte. Neſcis adhuc certos Britanniæ limites; Neſcis ſpem, victoriaſque *Caroli*; ſiſte. Forſan trophæis numeroſior, quam fuerat periculis, æquor reviſet, & peregrinas ſedes iterum, triumphans, ambiet. Forſan interminus vigor Europæ deploret anguſtiam, & in ipſis Aſiæ finibus, tuam, quam quærat ætas proxima, collocet Britanniam: Nunquam deerit, ſalvo Principe, ampla fœlicitatis materies, quæ ſcriptores provocet. Deeritque ſemper, te mortuo *Camdene*, qui ſcribat. Et utinam non deeſſet hodie, Auditores, qui veſtrum vobis promeret *Camdenum*; Rerum certe magnitudini longe imparem verborum fidem, noſter agnoſcit metus, & trepidantis animæ infœlicior oratio; Erigit tamen labantem ſpiritum candor Academicus, meque pene invitum, & vellem *Camdeni* Genio pleniorem, vobis obtrudit. Non eſt autem ea argumenti ſterilitas, ut longa parentum ſerie *Camdeni* nomen deducerem: Quid derivatum poſcimus familiæ decus? Quid altiora ſtemmatum inſignia, illo tantum accipienda nomine, quia *Camdenus* contulit? Neque hodierni inſtituti eſt, devia verborum levitate, *Camdeni* patriam vobis proponere: *Camdenus* ſibi ipſe Patria eſt. Agnoſcit tellus Britannica mira induſtriæ & gratitudinis pignora, agnoſcit auræ tenuis æternum fœnus; & illum ſe genuiſſe gloriatur, per quem ipſa viveret. Quin video attentiores Auditorum animos, & *Camdenum* à me acrius poſcentes; dum ipſe æqua viciſſitudine vos à *Camdeno* poſtulo. Elaboratam Britanniæ paginam ſagax peragravit calamus, & intra libri limites conventum prævidit Academicum; illic prius unumquemque veſtrum inter legendum ſalutavimus. Hinc occurrit antiquioris

nominis

nominis nobilior sedes; illinc non admodum ignoti bene culta possessio: Hac parte talis floret, & talis altera; Ita provido communioris operis artificio, vos & argumentum fecit & Judices. Chartam non inveniet conscium nepos profusior, dum hic pie historicus, famam vendi non admittit: Augustiora devoret patrimonia rapacior senex, & oppressione sola cognitus, novo gloriæ privilegio, æternitati temporum possessor audiet, qui perdidit. Silebitur emptor inglorius, & hodiernus *Camdeno* hæres est, qui primus incoluit. Eodem etiam potentis ingenij radio, vobis pariter, totique mundo, vestram gloriam denudari voluit. Quid plus Columbus potuit? Imo quid plane potuit? Quid susceptum tot annorum exilium, dum perverso navigandi studio, nativam patriæ suæ amittit dulcedinem, ut sterilitate potiatur aliena? *Camdenus* terram ipsis incolis incognitam, domi suæ patefecit. Testor vestræ Angliæ terminos, vix prius vestros; Testor illud ignorantiæ patriæ Ænigma, solumque quod eosdem antea & peregrinos habuit, & suos. Iterumque testor tenebras immortales, & vos vobis hodie obscuros, nisi *Camdenus* illustrasset. Placuit limiti Britannico diutius inhæsisse, sed dum devolvitur hujus Insulæ narratio, incidimus in descriptionem Wallingfordiæ, ubi Author, Ædis Christi, nutricis suæ, memor est. Patiatur corona Academica Ædem Christi sibi gratulari, nec ultimis annumerare laudibus *Camdenum*: Patiatur, si fieri possit, illo fine invidia frui, quem suum omnes desiderant. Nihil tamen honoris mutui diminuet plausus ille domesticus; literas hic hausit *Camdenus*, literasque reddidit; omnia soliditatis fundamenta illic accepit, illuc contulit. Ecce ut festinat diffundere quod imbiberat, neque hic se diutius immorari patitur activa virtus, & sui semper prodiga. Excepit dotes imperio dignas dominatus scholasticus, & onerosa erudiendæ juventutis cura; Excepit, inquam, non ignotus angulus, ubi secura delitesceret ignorantia, sed schola Westmonasteriensis, & *Camdenum* habuit Protodidascalum. Ita dextro sydere, vir in omnium bonum destinatus, benignitate non vulgari, thesauros animæ tunc impertiit, utramque Academiam, literato nobilitavit germine, ut invita fortuna, scientiarum vel sic Fundator existeret;

——Hic pandere doctus
Carmina Battiadæ, latebrasque Lycophronis atri,
Sophronaque implicitum, tenuisque arcana Corinnæ.

Quot illustres rerum Anglicarum Præsides, curiosa excoluit indulgentia? Quot intellectu, quot anima donavit? Mirantur omnes, eloquuntur omnes, & adhuc *Camdeni* numen sentiunt. Fœlix & in perpetuum duraturus labor, fundamenta jecit Ecclesiæ, fundamenta posuit Reipublicæ, & ex illo Grammaticali ordine, desumptum utraque profitetur lumen. Neque tamen pubes tantum apud suos tenerior, inhiavit *Camdeni* studia, habuit alios ille inter Gentes exteras, avidiores sui, & prope dixeram, discipulos. Hæret Opsopœus, Thuanus, Lipsius, à Scaligero dubitatur. Quid fiet? Ubi tandem cognitionis spes resideat, si Scaliger hæsitet, si Lipsius ignoret? Transmittuntur literæ, & humili sciendi confidentia, Europæ consulunt oraculum; Velata lugent Musarum capita; *Camdenus* velum detrahit. Occlusa stupent Artium mysteria; *Camdenus* aperit.

aperit. Dignus unice, qui cœlo à consiliis adoptetur, & sacer fiat scientiarum Arbiter.

—— sic ad opaca Sibyllæ
Antra rogaturæ veniebant undique gentes.

O si liceret perfrui Musæi penetralibus & arcana divinioris animæ miracula secure perscrutari: Quam omnia uno conspicerentur intuitu, cum observasse contigerit, quantum laboris seculo priori addidit, quantum imposuit suo? Demitte me *Camdene*; tenuitatem nostram tot virtutum gravamen longe deprimit; Demitte, & humeros inefficaces desere. Frequens Historiæ Tuæ lectura fias, & vivo meritorum encomio clariora turgeant subsellia. Neque post Florum & Paterculum nuda facultatis tuæ irrepat recordatio: Recensete Salustium, Livium, Tacitum, iterumque Tacitum; aut si vobis placuerit, nova effingite fœlicioris Genij nomina, qualia *Camdenus* vellet transcendisse dignatus est; Adeo præpotenti acumine, dum imitatur, supervolat, & expedita fruitur, in ipso conamine, victoria. Nec diu vacavit, quin perfectiorem hanc artis Historicæ fidem ipsa postularet scribendi religio; Postularunt, inquam, *Elizabethæ*, (quam nominasse pietatis est) Annales: Quos suscipit *Camdenus*, perficitque stylo tam plene regio, tam undequaque & rei, & sibi consono, quasi Virginalem tantæ Majestatis splendorem, libro suo maritare statuisset; ut pari famæ consortio posteris semper audiant, *Elizabetha* & *Camdenus*. Dum superent, Academici, dicata Musis mœnia, dum stent immoti patriæ statusque termini, dum virtutum Artiumque vestigia licuerit sperasse, *Eliza* recensebitur, & recensebit *Camdenus*. Ascende cœlos fœlix *Camdeni* anima, ad latus tui numinis *Elizabethæ* asside: illic aspicies nudata pectoris consilia, & innocentem conscientiæ candorem; Intuere propius Reginam, solio insidentem, & ecce quam similis Tuæ est. Confer, revise, quam vere eadem. Castam aspicis, & intactæ sanctitatis Idæam; talis Tua est: Cernis vera Majestate conspicuam, cæterisque fulgore cœlico prænitentem, talis Tua est. Vides, denique, prudentiæ, pietatis, gloriæ, compendiosam in una mixturam, & Tua certe Talis est. Decore plena, atque onusta Gratijs, Tuo præluxit opere, nec minor illic emicuit Dea. Fruere cœlorum sedibus,

Consilia Heroum juxta Manesque beatos,

dum nos benignitatis memores, unum hoc memoriæ tuæ tributum solvimus, Albo inscriberis Academico, neque illic *Elizabetham* deseres. Et nunc gestit animus quotidiana repetere bonitatis exempla; Savilium, Sidleium, Camdenum. Subtilis Matheseos Pater, Savilius: Naturæ prope altera Natura, Sidleius: At quid tandem aut Savilius ille, aut alter Sidleius, nisi famam propagasset Testis temporum, & vita æternitatis, Historia? Ita *Camdenus* unicus eodem munere, & perpetuitati suæ consuluit, & universæ. Sed quid vos ulterius morabimur? Benevolos Pausanias hic Britannicus non postulat; abunde est, si non invenerit inhumanos: Nihil Camdeno nostro addi petimus, satis superque in gloriam fuerit, si Camdenum sibi non denegetis.

VITA

VITA
ANTONII WALÆI.

NTONIUS WALÆUS originem debet Gandavensi familiæ de Wale. Hæc jam ab anno millesimo trecentesimo quadragesimo quinto Gandavi clara & potens fuit: plurimis insignis Decanis, Quæstoribus, Magistratus Electoribus: innumeris honorata Scabinis: non paucis illustris Consulibus: Nobilissimisque Brakeliorum, Mestdachiorum, Hansbekiorum similibusque Familiis matrimonio connexa. Cujus publica edidit documenta Philippus Spinæus Therovanæ Vicecomes, libro suo de Antiquitatibus & Nobilitate Flandriæ.

Nostri autem Walæi Proavus Johannes fuit de Wale, qui fratres habuit Henricum, Guilielmum, ac uxoris nomine Jacobum de Suttere. Hi muneribus ampli, authoritate potentes inclytam Gandensium Rempublicam regebant. Sed orta inter Principem Philippum Bonum & Gandensem plebem discordia, dum hi æquiores & Principis partes foverent, à plebe, ut Principis, ita dominantium pertæsa, Henricus & Jacobus in carcerem conjecti, Guilielmus in exilium actus est. Verum Johannes furori populari se subtraxit, ac Gerhardimontium concessit: ibique gustata semel tranquillitatis & otii dulcedine, nunquam postea induci potuit ut in civitatem Gandensem discordiis exulceratam reverteretur; frustra cum frequenter revocantibus Henrico & Jacobo, non ita multo post à Principe in integrum restitutis.

Johannes sex liberos habuit, & filium natu maximum ejusdem nominis. Qui ducta in uxorem Elizabetha de Glas, sorore Regentis Collegii Sottegemensis, Comiti Egmondano à Sacris, sex filios duasque filias genuit.

Hic Johannes, nostri Walæi avus, animadvertens illecebras otii rerum præcipuarum secum ignorantiam trahere, & familiæ oneratæ multa prole exitio esse, ad studia viæque negotia denuo liberos traduxit. Johannem filium natu majorem Theologiæ addixit: qui postea Præpositus Fratrum Minimorum Brugis fuit, & Poemata quædam, sub nomine Johannis Galli, in lucem dedit.

Secundus filius Adrianus, sedulo Jurisprudentiæ operam navavit: quam ob causam Comiti Egmondano gratus, ad ejus consilia adhibitus, & mox toti aulæ Gerhardi Lalinii, aurei Velleris Equitis, Gubernatoris Hannoniæ, præpositus est.

Tertius

Tertius filius fuit Jacobus, nostri Walæi pater: hic puer Latinam Græcamque linguam didicit; sed quod se expedire è tricis Philosophiæ Scholasticæ, & ejus non posset tædia devorare, in aulam Lamoralii Comitis Egmondani, decimo nono ætatis anno, traductus est. Ubi facile manu promptus, ad labores impiger, animo hilaris, ingenio excitatus, præ reliquis etiam Nobilibus in gratiam Comitis admissus, illi quoque secretissima, & quæ tumultus Belgicos spectabant, commisit: Comiti addictus & fidus ad mortem usque; testis fuit crudelitatis Hispanicæ, apud quam ne umbra quidem peccati ullis potest meritis expiari.

Hæc Egmondani mors, totum Jacobi Walæi vitæ institutum perturbavit. Qui enim statuerat militia inclarescere, præcipuo suo se promotore sensit orbatum: imo se de propria vita securum non esse, qui Egmondani domesticus, & notitiam Albani incurrerat & odium. Quare mox Gandavum concessit: quo in populosa civitate lateret magis, & urbis potentia, consanguineorumque præsidio, minus expositus externæ violentiæ foret. Hic cessante mox metu in Juvene viginti sex annorum, animum ad matrimonium adjecit; electa in uxorem Margareta Wagenaers, virgine annorum viginti & duo: quam illi probabant forma elegans, mores probi, judicium acre, familia illustris & consanguineorum potentia.

Margaretæ enim abavus fuit Mauritius de Vleeschouwere, qui antiqua prosapia nobilis, Equestri dignitate conspicuus, Tribunus militum, nomen famamque præclaris facinoribus extulit: quam ob causam Principi Philippo Bono percharus, ejus in bello comes, prælio Schaldensi Anno MCCCCXXV. dum Philippi vitam tutaretur, occubuit. Mauritius filium habuit Guilielmum, Guilielmus Laurentium, Laurentius Jodocum habuit & Josinam, elocatam Guilielmo Bogardo; omnes civitatis Rectores: tertiam habuit Johannam, quæ Ægidio Wagenaers, Walæi avo, feliciter nupsit. Hic enim familia oriundus quæ lanarum mercatura spectata esset & opulenta, dum insuper dignitatem sibi quæreret, hanc Johannam in uxorem elegit: & ex ea duas filias suscepit, Margaretam & Johannam.

Cum Margareta hac, Jacobus Walæus triginta tres annos tranquille & amice prorsus vixit, licet natura genioque dissimiles. Jacobus natura erat hilaris, audax, præsentium curam habens, de futuro non sollicitus, ac de paupertate securus. Margareta prudens plane fœmina, circumspecta, in futurum provida: sed hujus sollicitudinem facile ferebat & temperabat illius facilitas; & illius facilitatem hujus modestia.

Jacobus mox à matrimonio Reipublicæ administrationi adhibitus est, præfectusque Ærario Alostano, sub Jodoco Vleeschouwero consobrino suo, Ærarii illius Tribuno: electus quoque in civium Gandensium Ducem, atque ad alias civitatis curas.

Margareta primo partu Ægidium enixa est, non ita diu vitalem. Et tertio matrimonii anno, hunc de quo agimus Antonium, III. die Octobris Anni MDLXXIII. in platea Brugensi. Eo ipso tempore, quo discessum pararet Ferdinandus Alvarez de Toledo, Albæ Dux, qui superbia & crudelitate, Belgarum in Hispanos Vatinianum odium provocavit.

Margareta puerum sedulo primis morum pietatisque rudimentis imbuit,

Jacobus pater genio libertatis: quare & voluit quoque puerum nondum sexennem, demoliendo Castello Gandavensi eas quas posset manus admovere.

Octennis puer legendi scribendique mediocriter peritus, linguam Latinam addiscendo fidei concreditur Titi ab Edingen, Verbi Divini Ministri ad Fanum Sancti Nicolai in Wasia, viri Nobilis, eruditi, & qui Johannam Margaretæ sororem duxerat in uxorem. Puer forma elegans & roseus, suavis moribus sanguine nexus, præ reliquis condiscipulis suis ibi gratus fuit, plura illi adhibita blandimenta, præbitæ deliciæ. Cumque aliquando Matertera placentulam illi præbuisset, supervenientibus fortuito aliis pueris, voluit eam cito ab illo devorari, & quo id perficeretur citius, manu intrusionem placentulæ in os promovit; quam cum totam subito deglutire non posset, cœpit se male habere, angi, deficere; & pæne suffocatus est: ita amore Simiæ periisset in herba, qui in arborem destinabatur, umbram aliis facturam.

Non ita, multo post Edingius ad Verbi Divini ministerium evocatus est in Hollandiam, ad Fanum Sanctæ Hildegondis, prope Harlemum: quare Gandavum redire Antonius Walæus coactus est, quem maluisset Pater procul remotum à turbis & dissidiis, placide & pie institui & educari. Itaque quod unicum reliquum erat, traditus est in disciplinam domesticam Samuelis Lansbergii Pastoris Gandavensis, ut jacta antea linguæ Latinæ fundamenta retineret & excoleret.

Conflagrabat enim Belgium hisce annis civilibus discordiis, dum potentiæ Hispanorum impares, externum auxilium & Dominum quærunt, cui se & supremam potestatem tradant. Plerisque in Matthiam Austriacum, mox & Alenzonium Ducem inclinatis: Hollandi & Zelandi Auriaco favebant. Gandavenses & vicini Flandriæ populi aversabantur Matthiam, Pontifici addictum: odio prosequebantur Gallum Alenzonium: alienati ab Auriaco, quod eum Gubernatoris sui Egmontii æmulum meminerant, crederentque vicinæ Zelandiæ Gubernatorem huic magis faviturum, nec ferebant eum connubio Gallis annexum. Maluissent Casimirum Palatinum, religionis consortem; verum cum eum non obtinerent, distrahebatur Civitas in partes: & prout hæc illave numero & potentia accresceret, ita regimen mutabatur.

Inter hæc Jacobus Walæus, quod in aula Egmontii didicerat, moderata consilia sequebatur: unice intentus ne dissidium in tumultum & mutuam internecionem erumperet. Verum cum animadverteret multitudinem in Hispanum tandem inclinare, ejus etiamdum exhorrescens crudelitatem, in Auriacum cœpit propendere, & cum consanguineis suis Walæis, Vleeschouweris, Bogardis, Meeriis hoc agere apud Magistratum, hoc apud civilis militiæ Præfectos, ut Civitas in clientelam Principis Auriaci traderetur: imo cum Rijhovio hac in re Auriaci consilium petierat & auxilium. Cujus moliminis cum Embisio, jurato Auriaci hoste, suspicio suboriretur, apprehendi Jacobum Walæum jussit, & in carcerem detrudi; una cum Nicolao Heinsio, celeberrimi viri Danielis Heinsii patre, & denis aliis, plerisque militiæ Præfectis: ubi per complures septimanas tam arcte custodiuntur, ut nec amicis, nec liberis, nec uxori, ad eos aditus daretur.

Quare Antonius è Lansbergii ædibus ad paternas redit, matri solatio futurus:

turus: quæ præter eum tum Jofinam, Joannam, Walburgim filias habuit. Et obfequii promptitudine, morum gratia, puerilibus blanditiis, non parum dolorem matris imminuit & lenivit: ufque dum ea pertæfa carceris, & gnara maritum nullius facinoris effe fibi confcium, cum reliquis captivorum uxoribus Embifium adiit, rogans & obteftans, ne illis, ne maritis juftitia denegetur, luerent fi crimen commififfent, fi innoxii ne carceris pœna afficerentur. Ita ægritudo animum excitat, & perducit ad temeritatem.

Hoc matronarum planctu commotis amplius civibus, promittit Embifius fe in fequentem diem jus dicturum: Petrum Dathenum in carcerem mittit, qui concionem de præparatione ad mortem coram captivis habet; fingulos adit, confolatur, monet ne filentio, ne diffimulatione confcientiam fuam peccato onerent, quæ cras nuda debeat in Dei confpectum venire, ita fe immifcebat omnibus negotiis ille Theologus, ita erat Embifio addictus. Sed cum nec fic quidem eliceret quicquam, fequenti die pleno & folemni judicio abfolvuntur captivi, & reftituuntur in integrum.

Jacobus Walæus veritus ne fortuna, quem fæpe præteriret, inveniret tandem, mobilia quæcunque habuit pretiofa Delphos in Hollandiam ablegavit. Et belli artium gnarus, cum fciret civitatem externo auxilio deftitutam, hoftilibus civitatibus circumdatam, brevi arctius occludendam effe, familiæ fuæ in futurum de victu aliifque neceffariis profpexit: equo quem domi alebat vaccam fubftituit, & famulum fuum Levinum vander Poorten pro ftrigili tractare mulctram docuit. Ita fecure & fuaviter cum fuis tempus obfidionis Gandavenfis tranfegit: & honorate quoque, quod qui ex Egmontii familia prodierat, præ reliquis civium Ducibus militarium artium peritus haberetur; & fidus, qui communem ob caufam captivitatem effet perpeffus.

Tandem civitas obfidionis pertæfa, cum Principe Parmenfi tranfegit: inter alias iis conditionibus, ut civium fex Principi traderentur, de quibus pro voluntate fua decerneret, reliqui fpolii loco ducenta Coronatorum millia perfolverent. Jacobus Walæus veritus ne fenarium illum complere numerum deberet, aut ne à parte oppreffa antea, nunc victrice ludibrio exponeretur, paucis ante deditionem diebus, quæfito prætextu extra urbem & in Walachriam conceffit. Et certe eventus docuit, vanum eum metum non fuiffe. Jodocus enim Vleefchouwerus confobrinus ejus, cum quo omnia communicaverat egeratque, inter fex illos in carcerem detruditur.

Et Margareta Gandavi relicta, ut de bonis difponeret, ita à concivibus fuis vexata, ita minis exterrita fuit, ut partem bonorum maluerit deferere. Quodque publico edicto prohibitum effet, ne quis difceffum moliretur, de nocte cum Antonio decenni, filiabus duabus, Jofina enim obierat, & non paucis aliis civibus Philippinam ufque pedes fugit, atque inde ad maritum in Walachriam trajecit.

Ea familiarum fortuna eft, is fatalis orbis, modo crefcunt, florent, occidunt. Sed quod huic quam maximum decrementum attulit, id ipfum novi exortus extitit caufa.

Non enim Gandavenfes Walæum, paucofque cives vexavere, fed alios innumeros; & Gandenfium exemplum fecutæ vicinæ civitates, jam à Reformatorum metu liberatæ: ut Pontificii in eos crudeles funt, quos putant à

se desciviſſe. Hi cum in Patria ſecuram vitam non invenere, alibi eam quærere coacti fuerunt: plerique Zelandos adivere, qui humanitate, benignitate, hoſpitalitate vicinis nationibus præcellunt.

Sed ne malitioſi exulibus permiſſi Zelandiam penetrarent, aut hoſtis ea occaſione uſus, aliquid in Zelandiæ inſulas moliretur, Zelandi naves armatas Philippinam miſere: & illis Jacobum Walæum voluerunt eſſe præfectum, cum ſpeciali mandato ne quiſquam è Flandria in Zelandiam niſi ejus conſenſu tranſmitteretur; tranſmitteret autem quingentas familias: ſed affluente multitudine, monitis Zelandiæ Ordinibus, paucis repudiatis, aliquot millenas tranſmiſit.

Interea Margareta & Antonius Delphos Batavorum petivere, reducturi bona quæ eo miſerant antea; verum non ſine cordolio invenerunt, non parvam eorum partem intervorſam eſſe, negante amico eam ad manus ſuas perveniſſe, cujus tamen non pauca indicia proſtabant: ſed perferenda erant damna quæ vindicari non poterant. Quare Margareta convaſatis iis quæ reliqua erant, & in tranſitu ſalutata ſorore prope Harlemum, Middelburgum cum Antonio rediit.

Ubi Jacobus Walæus ediderat jam fidelitatis promptitudiniſque ſpecimen, & favorem meruerat Zelandiæ Præſidis de Rijcke, qui eo Gandavi familiariter erat uſus: unde Annona, reſque bellica publica per Zelandiam, Flandriæ Brabantiæque ora, ejus fidei, ejus diſpenſationi concreditur. Ingens peregrino favor, nec parvus honor exhibitus, quo magis annitendum illi erat, ut hoc munus initio præſertim pro dignitate, cum cura gereret, tueretur: quare noluit integrum famulis committere, ſed Antonium, jam undecennem, magis quam pro ætate ſedatum prudentemque, curarum voluit partem habere. Hic quæ pater mercatus erat, in publicum horreum Armamentariumque transferre; quæ ſingulis civitatibus deſtinaverat, ea comitari, deferre, dividere; aliarumque penuriam ad patrem referre: ita nulli loco addictus, modo in mari, modo in hibernis militum, modo in aliis civitatibus biennium tranſegit.

Et jam ſatis ſibi in munere confirmatus Jacobus Walæus videbatur: veritus autem ne milites, verbis ſæpe & moribus rudes, aliquid aſperitatis Antonio affricarent, Middelburgi apud matrem eum manere voluit, & ad honeſtum aliquod vitæ munus præparari. Acciſis autem exilio rebus, mox & aucta familia gemina prole maſcula, quem dudum animo nondum auſi ſunt reipſa ſtudiis dicare, rerum viciſſitudinem aliquoties experti: quare ut in omnem eventum, ad quævis vitæ munia obeunda aptior evaderet, traditur formandus Jodoco Lareno, multæ experientiæ, magni judicii, ſpectatæ probitatis Notario publico: apud quem exercitatione continua ſcitiſſime ſcribere didicit, ut pauci omnino illi pares haberentur. Res quæ offerrentur animo concipere ordine, verbis efferre, litteris conſignare & in inſtrumentum publicum redigere: idque tanta promptitudine dexteritateque præſtitit, ut certatim à magnis Mercatoribus, præſertim à Gualthero Buſio, lucri oblata portione, ambiretur, quo in eorum familiam concederet. Sed Antonius de futuro vitæ genere dubius, integrum triennium apud Larenum permanſit. Niſi quod ubi hoſtis immineret, & certo ſubitoque civitatibus proſpiciendum eſſet, patri deberet in auxilium venire. Ita illi præſto fuit Tholæ, Bergis ad Zomam, quibus Dux Parmenſis anno

anno MD LXXXVII. minabatur: præsto fuit in Walachria anno sequenti, cum Parmensis instructa Dunquerkæ classe, collectis triginta millibus militum, in vicinas oras invasionem pararet: quam cum ignorarent Zelandi Angliæ destinatam, prope Fanum beatæ Virginis Walachriæ angulum muniverunt, ubi ingens classis potuisset appellere; & collecto levi exercitu, eum statuerant tutari.

Hic Antonius, stramini cum patre de nocte in tentorio incubans, sacro quodam instinctu se ad Ministerium Ecclesiæ Dei vocari percepit. Illius autem instinctus tanta vis fuit atque efficacia, ut nulla dies, nullæ occupationes ejus unquam potuerint memoriam delere. Quod eo magis mirandum est, quod alienus à servili Dei metu, à superstitione semper extitit; & inspirationibus illis divinis, quas sæpe prædicant alii, minimum tribuit. Adeo ut aliquando quiescendum sibi non arbitraretur, priusquam quendam Collegarum suorum, illis plus satis addictum, in contrariam opinionem deflecteret. Sed qui plerumque aut nefarie effícti, aut vane imaginati inveniuntur, possunt aliquando veri existere.

Ita commotus Antonius statuit omnem operam suam studiis dicare; & impetrata parentum venia, Middelburgensem Trivialem scholam adiit. Hujus regimini præerat Jacobus Gruterus, vir sedulus, & in Græca Latinaque litteratura ita versatus, ut eo tempore nulli Belgarum cedere crederetur. Qui coadjutorem tantum unicum habuit Johannem Murdisonium, Philosophum acutum & solidum, non ita multo post Philosophiæ in Academia Leydensi Professorem: ut ea schola perpetuo egregiis exornata præfectis fuit, quæ & postea Jacobum Meivartium, Academiæ Groninganæ, Justum Lyræum, Ultrajectinæ. &, qui merebatur primo nominari, Adrianum Heereboord, Leydensi Professores dedit.

Cohabitabat Grutero Murdisonus, quare ut ejus genii penitiorem notitiam haberent, iisque familiarius uteretur, Gruteri mensæ Antonius adhibitus est. Ne tamen quorundam puerorum indecoris moribus, aliquid ei de morum suavitate decederet, parentes eum domi cœnare voluerunt: ut si quid vitii contraxisset, id animadvertere possent & emendare.

His præceptoribus sexennio usus est, & ab iis Latinam Linguam eo usque didicit, ut jam elegans pangeret Latinum carmen; Orationes publice haberet disertas adeo, ut sui discipulique honori interesse Gruterus crederet, ea in publicum edi, divulgari. Nec minus in Græca lingua profecit, ac tum eos omnes Græcos versus composuit, qui etiamnum inter ejus Poemata leguntur. In Philosophia solida fundamenta jecit, ut Gruterus & Murdisonus cum eo publicas Disputationes instituerint; de Syllogismo, de Ordine librorum Ethicorum Aristotel. de Mundo, aliisque in Philosophia controversiis: quod ante & post illud tempus, in schola Middelburgensi nunquam fuit institutum.

Credidit autem semper Walæus id præcipue ad suum profectum fecisse; quod edoceretur tantum à Grutero & Murdisono; nec mutare præceptores aut transire classes cogeretur: ita enim facilius concipi quæ à consuetis traduntur, ita melius proponi in quibus sciunt discipulos deficere. Sed & juvit amor quo eum præceptores prosequebantur: qui tantus erat, ut postea Gruterus, præteritis omnibus consangineis suis, cum liberorum suorum constitue-

rit

rit tutorem. Juvit diligentia, ne de ingenio dicam: ut quam relaxationem animi alii ludis quærunt, ille varietate studiorum assequeretur. Ubi tamen liberet de studiis cogitationes penitus feriatis diebus exuere, res obumbrare, & penicillo exprimere didicit, mediocri profectu.

His studiis imbutum Walæum monuerunt præceptores, jam tempus esse Academiam accedere: ibi melius quam in Schola Triviali ulterius informandum. Placuit autem præ cæteris Batava: quod & Middelburgo vicinior foret, & pluribus in quavis facultate Professoribus, ac celebrioribus quam Franequerana ornaretur.

Quare in Aprili Anni millesimi quingentesimi nonagesimi sexti Lugdunum adiit, eum cum matre deducente Johanne Ytsenbachio, Ecclesiaste Middelburgensi: ac hospitium apud Thomam Spranckhusium, Ecclesiæ Leydensis Ministrum, elegit; una cum Gersene Pannelio & Enocho Sterthemio, commilitonibus. Quibus omnibus, ut & liberis suis Theologiæ studiosis, Spranckhusius placidis moribus, vera pietate præivit.

Ingressus Academiam Walæus, animadvertit statim maximum sibi ad promovenda studia adjumentum Latinam Græcamque linguam, & Philosophiæ fundamenta conferre; earum enim cognitionem difficillime acquiri posse, ubi constringi juventus non solet ut quædam memoriæ mandet, quædam repetat: & rarissime ad ea se Professores dimittere, qui promovere studia etiam doctiorum Auditorum cogantar. Quare primum annum, quo alii circumspicere tantum solent, quæ studia aggredi debeant & quomodo, seriis doctrinæ curis potuit impendere.

Hac autem ratione studia instituit: primum linguarum cognitionem perfecit: inde Philosophiæ: quibus absolutis Theologiam demum aggressus est. Verba enim debent prius quam res addisci. Ubi rerum cognitionem acquisivimus, parvi solemus verba æstimare. Ubi cogitationes nostras rebus gravioribus impendimus, eas non possumus ad exiguas dimittere.

Ad penitiorem Græcæ linguæ cognitionem acquirendam præcipue lectioni se Poetarum dedit, qui fingendi libertate & necessitate metri coacti, omne linguæ genium melius exprimunt. Præ cæteris illi placuit Homerus, quod omni Dialecto loquatur, gratissime ejus profluat oratio, & lectorem suum faciat prudentiorem. Quo tamen in illam linguam penetraret magis, de singulis Josephum Scaligerum consuluit, maximi animi, stupendæ eruditionis virum: cui Walæus carus extitit, & ejus fuit ingenio delectatus.

A Græca ad Hebræam linguam transivit, manuducente eum Francisco Raphelengio, viro humanissimo; cujus ductu prima linguæ rudimenta è Grammatica Martini hausit: sed eo mox demortuo, ei Professioni Franciscus Junius ad tempus vacavit: sub quo tantum in Hebraicis profecit, ut Veteris Testamenti libros sine interprete posset intelligere. Rabbinos non adiit, quod existimaret eos qui nimium studii, nimium operæ linguis impendunt, raro solere severiores disciplinas capere solide, & in eas profunde penetrare. Animus humanus omnia non tenet: & verbis, rebus minutis, assuetus delectari, in severioribus disciplinis, minutiis & superficiali notitia sibi potest satisfacere.

Linguæ superbæ sunt, solæ coli volunt, nec aliarum scientiarum servitio discentis animum patiuntur occupari: tantum in memoria consistunt, nec ullam

ullam cum rebus similitudinem habent, qua eum in sui notitiam deducant, aut initiata cognitio possit promoveri. Quam ob causam Noster dum Græcam Hebræamque linguam didicit, nequaquam aliis studiis animum fatigavit; nisi quod relaxandi animi gratia, ad veteres autores Latinos, Historicos, Poetas, Oratores non raro divertit.

His instructus ad Philosophiam accessit, cujus studio in Academia Batava parum erat hoc tempore prospectum. Petrus Molinæus, vir postea celeberrimus Philosophus recens erat. Jacobus Trutius, prorsus impeditus. Solus Rodolphus Snellius in Mathesi eminebat: hujus itaque disciplinæ se dedit, & ab eo Geometriam, Astronomiam, Opticam edoctus est: non parvo ad reliqua studia promovenda emolumento. Mirum enim in modum Mathematicæ disciplinæ ingenium acuunt, dum continuo in indagatione quæsiti occupantur: & assuescunt cogitationes in una re figi, quod ubi à Propositionis indagatione demonstrationeve mens aberrat, totum frustra fit, elabatur, & de novo sit inchoandum.

In Logicis Keckermanno assuevit, cui Zabarellam, Monlorium, aliosque adjunxit: in Physicis Toleto, Zabarellæ, Picolhominæo: maxime delectatus est in Ethicis Accioalo; legit tamen quoque Picolhominæum, Magirum, Muretum. Zuarcsii Metaphysicam maxima parte pervolvit, Thomam quoque & Scotum. A quibus ad ipsos fontes Platonem & Aristotelem transivit: quos sua lingua legit, hoc est integros; quum qui ex interpretibus sapiunt, vix dimidium assequantur. His enarratores adjunxit Plotinum, Ficinum, Simplicium, Aphrodisæum, Averrhoem. Judicavitque Peripateticos hodie Aphrodisæi aut Averrhois Philosophiam potius, quam Aristotelis sectari.

Potuit autem sine manuductore pergere, quod singularum partium Philosophiæ solida à Murdisono hausisset fundamenta. Sedulaque auctorum lectione creditus est tantum in Philosophia profecisse, ut inter commilitones suos emineret: frequenterque opponendo ea Disputationum Præsidibus objiceret, è quibus se decore satis nequirent extricare. Erat enim in inveniendo subtilis, in excogitando promptus, in explicando planus, in urgendo acris: quæ quo magis cum respectu proponebat, eo à majori judicio proficisci videbantur.

Philosophiam præcipue voluit ad Theologiam dirigere: & quo id meliori judicio fieret, perpetuo magni Theologi consilio arbitratus est se indigere. Quare cum bona Spranckhuysii venia hospitium mutavit, & ad Francisci Gomari mensam accessit; cubiculum in proxima domo conduxit, in Gomari ædes migraturus, ubi contingeret aliquod vacare: quod post aliquot demum menses evenit.

Ornabant hoc tempore facultatem Theologicam, Franciscus Junius, Theologus profundæ eruditionis, gravis, & judicii plenus: Lucas Trelcatius pater, solidus & excitatus: Franciscus Gomarus, vir multijugæ eruditionis, ferventi zelo & vehementi. Æstimavit autem Walæus præ cæteris Junium, & ad illius se exemplar conatus est conformare.

Sed Gomari consilio usus, Theologiæ studium non est à lectione Locorum Communium auspicatus: ne ullius opinione imbutus, ne ullo præjudicio ab ipsa veritate abduceretur. Verum initio perlectis aliquoties Ecclesiarum

Re-

Reformatarum Concordiæ formulis, Catechesi Heydelbergensi, & Confessione Belgica, totum se lectioni Sacræ Scripturæ dedit. Eam legit attente, legit assidue; imo & præcipua Doctrinæ capita memoriæ mandavit. Adeo ut etiam senex Epistolam ad Romanos, secundam ad Corinthios, ad Galatas, Ephesios, Philippenses memoriter posset recitare. Legit autem lingua vernacula, quo in concionibus postea habendis, Scripturæ verba promptius memoriæ obversarentur.

Cum autem sola Scripturæ Sacræ lectione, totum Doctrinæ corpus difficulter animo comprehenderet, jam Scripturæ inquilinus, tandem ad Institutiones Theologicas Bucani accessit: quo Theologiam integram è compendio, uno quasi obtutu posset intueri. Compendio autem diù immoratus non est, quod delineationi picturæ simile, lineas tantum quasdam & doctrinæ circumductus contineat, nativum autem Disciplinæ colorem, umbras, splendorem nequeat exprimere. Verum statim sese Institutionibus Calvini, & Petri Martyris Locis Communibus dedit. Non suppetebat hoc tempore Ecclesiis Reformatis ea Locorum Communium copia, ut anxie dispiciendum esset quinam reliquis deberent præferri. Perplacuit tamen Martyr, quod totam Doctrinam pertractaret plane, deduceret fuse statum controversiæ, & eum solide decideret. Putavit tamen adjungendum Calvinum, quod eum Reformati ut Ducem & merito sequerentur; quod præteritis levioribus, ea sectaretur quæ usum haberent: eaque proferret cum gratia & majestate, in quibus vis & robur sententiæ Reformatorum consisteret. Qualibus authoribus non satis assuescere Juvenes possunt, qui rerum pondus nondum ex æquo norunt æstimare.

Dum his occupatur Walæus, Lucas Trelcatius & postea Franciscus Gomarus, Locos Communes privatim explicare aggressi sunt; quos audire instituit, quia privatim omnia familiarius & brevius, quam publice solent pertractari. Præcipue tamen Lectionibus publicis vacavit. Qui authorum lectione, privato studio, Theologiam assequi conantur, eos videmus in alienas, in ridiculas, imo perniciosas opiniones incidere; dum doctrinæ connexum non satis animo assequuntur. Publicis autem magis quam privatis vacavit, quod illæ accuratiores doctioresque sint, & majori gratia auditorum animis instillentur. Vacavit autem omnibus, quia nullo labore, nulla animi fatigatione aliquid auribus admittitur, quod non raro in animo radices agit. Sed quo ordine Lectiones Junius, eo præcipue studia instituit, quo solido fructu audiret eas: sique aliquid post Lectionem etiamnum superesset scrupuli, id privato colloquio eximebatur.

In Locis Communibus cum plurimum profecisset, Commentaria in Sacram Scripturam adiit: & primum Piscatoris Analysin, quo totum scripti contextum animo complecteretur; sed Scripturæ sensum è Calvino hausit, quem divinum solebat Interpretem appellare. Cui in Novo Testamento junxit Bezam, in Veteri Mercerum, Ariam Montanum: quo regiminis rituumque Judaicorum notitiam adipisceretur: qua qui instructus non est, in eruendo Scripturæ sensu frustra solet animum fatigare.

Plurimum tamen propriæ diligentiæ tribuit. Qui eundem authorem frequenter legit, optime ejus genium, orationis decursum, connectendi, probandi, concludendique rationem animo assequitur. Singulis Deus Opt. Max. ingenium

nium aliud, diversum judicium dedit, quod non melius quam ex cujusque stilo expisceres, quæ eorum quasi expressa quædam est imago.

Ubi jam Walæus legisset audivissetque diu, ad actionem se cœpit præparare; & opponendo publice ea quæ conceperat exprimere. Disputavit quoque ter publice; de Vera Theologia, de Mysterio Trinitatis, de Christi Mediatoris Officio: quibus Disputationibus non exiguam sui admirationem excitavit. In Philosophia enim versatissimus, apposite ad terminos respondit: & cum Sacram Scripturam haberet in promptu, responsionem suam loco Sacræ Scripturæ, auditu suave, semper obsignavit.

Conciones quoque privatas habuit, dirigente eas Luca Trelcatio, concionatore facundo: & primam publice Voorschotæ, magno auditorum confluxu, qui nihil mediocre ab eruditione ejus exspectabant.

Jam Walæus aptissimus à præceptoribus judicabatur, qui Divino Ministerio operam impenderet; sed qui aliis abunde, nondum sibi potuit satisfacere. Quare antequam doceret alios, Ecclesiam regeret, putavit quoque alibi consulendos doctos, perlustrandas Academias, regimen aliarum sibi Ecclesiarum inspiciendum: præsertim Genevæ & in Helvetia, unde Reformatio processerat, & Ecclesiæ decore magis regi credebantur.

Itaque oblato itineris comite Apollonio Schotte Jurisconsulto, Consulis Middelburgensis filio, postea Supremæ Curiæ Hollandiæ & Zelandiæ Senatore, vigesimo tertio Maii, Anni cIɔ Iɔ Ic. Flissinga solvit, navi prætoria, qua contra prædones à parente illi prospiciebatur. Ac XXV ad Sequanæ ostium bene appulit: indeque perlustrato Rhotomago, vicinisque urbeculis, XXIX Lutetiam Parisiorum ingressus est. In hoc Galliæ, imo orbis, quodammodo compendio, Walæus substitit. Nullæ nationes sunt quæ hic non confluunt: nullum vitæ genus quod non exercetur: nullibi virtutum vitiorumque materia uberius exurgit: nullibi omnes eruditionis partes plenius traduntur. Inquisivit hic Walæus in Galliæ regimen: & miratus est Regem supremam potestatem adeo pro libitu exercere, & tamen populum incredibili cum amore prosequi. Perspexit multorum hominum mores, & agnovit maximum ad virtutem incitamentum esse, vitiorum fœditatem nudam contueri. Sed præsertim ad Philosophiam & Theologiam attendit: ea quæ apud Pontificios vigebat summe displicuit, quod mere Scholastica esset; nec Sacræ Scripturæ, nec sanæ rationi, nec sensui subnixa: ast animi tantum quibusdam conceptibus, aut argutis distinctionibus, quo doctrinæ monstra quædam stabilirentur. Reformatos nec Theologiam hic, nec Philosophiam profiteri: & in habendis concionibus, in regenda Ecclesia plena libertate non frui: adeo ut actiones, imo verba publice habita, quæ ambiguitatem aliquam queunt admittere, in deteriorem partem & pœnam trahantur.

Quare hic sibi nimium commorandum non esse arbitrabatur, & per Aureliancnses, Bituriges, Lugdunenses, Arausionenses, Viennenses, in Maris Mediterranei oras concedendum: in quibus & liberiores Reformati, & magis vigere credebantur. Ubi Viennæ venit, animadvertit pecuniam peregrinationis nervum defecturam, quam demum Genevæ novam procuraverat sibi numerandam. Qui nunquam propria quadra vixerunt, credere non possunt se in vitæ necessaria aut commoda tantum expensuros.

Dum Viennæ hæret, & vicinarum Ecclesiarum Pastores invisit, animadvertit se amplius in illis oris: Junii laudibus, quam credebat, innotuisse. Invitabant enim eum vicinæ Ecclesiæ, amplis conditionibus, ut privatim docere Philosophiam, docere Theologiam aggrederetur, oblato ad laboris decrementum coadjutore. Sed qui necessitatem talis Scholæ percipere non poterat, cum non nimis remotæ essent Genevensis, Lausannensis, quique non desperabat similem studiorum fructum in Patria carpere; recusavit talem provinciam inter peregrinos suscipere, ubi facile exponi aliorum invidiæ posset, nec consanguineorum tutela protegi. Verum ab Appollonio Schotte Gratianopolim usque deductus, inde mense Augusto Genevam accessit.

Genevæ hospitium quæsivit, ubi quam maxime studia posset promovere: & id apud Carolum Perrottum elegit, Verbi Divini Ministrum, ac Sacræ Theologiæ Professorem.

Prima Genevæ cura fuit linguam Gallicam bene addiscere, quam sedula lectione Gallicorum Scriptorum, & frequenti conversatione cum civibus acquisivit: satis enim accurate honorati hic cives Gallicam linguam loquuntur. Et in ea tantum profecit, ut non raro Gallicas habuerit conciones.

In Theologia Professores erant Theodorus Beza, Antonius Fayus, Carolus Perrottus. Beza octuagesimum supergressus annum, lectionibus publicis abstinebat. Fayus elegantis erat eruditionis, sed explicator parum pressus, disputator parum acris. Perrottus vir plane doctus, minus in fronte, plus in recessu habebat. Et singuli horum unica septimana vix semel prælegebant. Quare audiendis se concionibus sedulum præstitit, quæ nullibi frequentiores quam Genevæ habentur. In iis autem maxime admiratus est Bezam, in quo, jam octuagenario, eminebat adhuc vigor ille animi, eruditio illa profunda, judicium illud acre, eloquentia illa mascula, ad quam totus orbis merito obstupuit. Plurimum autem profecit in ea quam diebus Veneris habent Congregatione, in qua Ministrorum aliquis, locum Sacræ Scripturæ familiarius explicat, quam reliqui qui adsunt Ministri vel limitant, vel extendunt, vel emendant: nisi quod ubi ad Bezam explicandi pervenisset ordo, reliqui interpretationem ejus silentio venerarentur. Profecit quoque plurimum Bezæ colloquiis, qui omnia ad sui notitiam, ad Dei venerationem dirigebat: unde frequenter illi in ore erat illud Gregorii, ut dicere solebat, *non utique cæcutientis. Ægrotus est eo insanabilior, qui sibi sanus videtur.*

Occupabatur hoc tempore Beza in Novi Testamenti editione ultima, quam maluisset Walæus non ita e consilio & ad mentem Piscatoris institui. Incipiebat enim in Beza languere ingenii perspicacia; nec eminebat in Piscatore, sublime illud ingenium, maturum illud judicium, quod florente ætate in Beza eluxit, & hic requirebatur.

Conversatio cum Perrotto quo diuturnior & familiarior, eo gratior extitit: nec præsentia famam imminuit, aut familiaritas attulit contemptum. Non enim videri pius, non videri doctus, sed esse conabatur. Famam ut inanem non negligebat tantum, sed ut gravem aspernabatur. Literarum cum viris eruditis commercia fugiebat, putabatque magis ad ostentationem quam ad usum institui. Semper dictitans; *Paucis in Dativo & Ablativo scribendum esse.* Prorsus hoc agebat, ut sibi tantum & suæ gregi suaviter viveret. Et

sane.

fane ea converfatione aliquid Walæo affricuit, quod tota vita adhæfit.

Regimen Ecclefiæ Genevenfis illi perplacuit: ubi nec fponfæ nec viduæ domo includerentur, fed de more quotidie publicas adire preces, publicas adire conciones deberent; nullibi vel monendæ rectius, vel fuavius confolandæ. Ubi quoque non punirentur tantum vitia, quod ferum nimis effe folet; fed etiam vitiorum occafiones, luxus & protervia, præfcinderentur. Non putavit tamen ea aufteritate facile alibi procedendum: plebem enim hic non tantum ad vitia, fed ad fcelera pronam. Frequentiam quoque concionum ardorem aliquem extinguere, quod evilefcerent confuetudine, & differrentur facile quæ femper poffent haberi.

Dum in hæc inquirit, & ea expendit, non negligit reliqua, quæ illi fponte offerrentur.

Degebat hoc tempore Genevæ Theologus, qui Hebrææ linguæ peritia reliquis eminebat. Hic perfuafit Walæo fe eam notitiam arte memoriæ brevi temporis fpatio acquifiviffe: quare ei fe dedit, & fex feptimanis, Sanctis Pagnini Epitomen integram memoriæ mandavit: eo initio fucceffu, ut omnes Scripturæ locos bene interpretari poffet, & interpretationis fuæ commodam rationem dare. Verum cum Hebraica illa vocabula non potuiffet nifi per imagines retinere, imagines autem effent aut frequentia, aut elegantia, aut abfurditate illuftres; evenit ut quidquid ageret cogitaretque, femper illæ imagines animo obverfarentur: & fibi vifus eft inftar melancholici delirare. Qui autem fedatas cogitationes, ftabile judicium majus quid omni eruditione æftimabat; quiete, diverticulis, omnique conatu quindenis diebus hoc egit, ut iterum imagines illæ memoria delerentur: & eas tantum refervavit, quæ vel vocabula quædam abftrufiora, vel majoris ufus exhiberent.

Obierat Henricus Stephanus Typographorum eruditiffimus, qui communi Typographorum fato majora viribus erat aggreffus, Unde cum vendere impreffa, & præcipue Thefaurum linguæ Græcæ, non fatis cito poffet, non potuerunt ejus Hæredes creditoribus fatisfacere; publice itaque exili pretio divenditi funt: è quibus integram Bibliothecam Græcorum authorum Walæus coemit. Quibus, dum à feverioribus ftudiis vacare vellet, animum laxavit.

Imminet Genevæ Jura, & Juræ cornu mons, qui bicornis altiffimas nubes tranfcendit. Hunc afcendere, & videre quid in alia aeris regione agatur, Walæum ardor cepit. Itaque cum Carolo Perrotto, cum urbis Secretario, tertioque amico, menfe Mayo longiffimis diebus ad pedem montis pernoctavit. Unde primo diluculo, manuducentibus duobus paftoribus, montem afcendere aggreffi, circa meridiem mediam aeris regionem intravere: in qua omnia frigore fæva, & mons collibus glacialibus afper deprehendebatur; nifi ubi meridiei obverfus afcenfus femita patebat. Hac pomeridianis horis in cacumen montis eluctati, ibidem aliquot horis quievere. Cacumen erat viginti jugerum, & tamen altitudo infiftentes terrebat, ut non auderent decliviorem terram nifi jacentes intueri: pagi vicini non majores muris magnitudine confpiciebantur, montes tumulorum. Nullæ in cacumine nives, nulla glacies, aer frigidiffimus, majori tamen tenuitate puritateque, quam ullis æftivis diebus poteft deprehendi. Hi Muficæ omnes periti concentum hic inftituebant, qui

ea lenitate suavitateque aures percellebat, quam nullus unquam in terris è longinquo potuit assequi.

Interea dum hinc Galliam inde Italiam intuentur, viderunt è lacu Lemano vapores exurgere, moveri, sisti à Jura monte, circa eum colligi, & infra se cumulari in nubem ; ea tandem spissitudine, ut omnem prospectum in terram præcluderet. Cum tamen nox appropinquaret, descendere aggressi sunt, nubem intrare, morari in ea, ac in ea manus lavare : non alia autem nubis erat facies, quam spississimæ nebulæ, qualis non raro terram obtegit. Hanc simulac transgressi sunt, nubes se in pluviam dissolvit : à qua permadentes, in vicinis pastorum tuguriis pernoctavere, & insequenti nocte ad montis pedem : multo enim facilior genubus ascensus, quam descensus existit.

Evenit iisdem propemodum diebus, ut cum Adriano Mammakero, Zelandiæ postea Præside, in lacu Lemano iverit natatum. Natans autem animadvertit, quendam satis remotum, ignotum sibi, seorsim natare, submergi & suffocationis incurrere periculum. Ut autem erat tenerrimi affectus & ad opitulandum pronus, statim natando affluxit, hominem ex undis, ex orci faucibus eripuit ac in terram salvum detulit : quem, ubi ad se rediisset, intellexit sartorem Belgam esse, qui reverentia impeditus propius accedere non ausus ; ex sono tamen vocum Belgicarum conterraneos agnoscens, in vicinia voluit morari. Charitas enim patriæ apud exteros demum elucescit, ut omnes conterranei, quasi consanguinei habeantur.

Viderat jam Walæus, audierat, didiceratque ea quæ Theologiæ studioso moram injicere Genevæ possunt. Et etiamsi nulla satietas suboriretur urbis, abundantis annonæ, lacubus fluminibusque irriguæ, hortis amœnæ, conversatione civium suavissimæ ; voluit tamen, ad majorem ingenii cultum, locum mutare.

Kalendis itaque Junii Seculi decimisexti, à non paucis Belgarum Lausannam usque eductus. Cum ibi nihil inveniret, quod morari Theologiæ candidatum posset, Bernam festinavit : ubi fortuitus eum per duos menses stitit casus.

Equus meritorius Lausannam Berna venerat, quo Lausanna Bernam vehebatur ; Bernæ autem demum animadversum fuit, illi sub sella costas diffractas esse : quare equarius pretium sibi equi à Walæo solvi voluit, etiamsi non levia judicia extarent jam ante id equo obvenisse. Cum autem ad æquas conditiones adigi equarius non posset, cogebatur Walæus lites sequi.

Dum ea lis pendet, in reliquam Helvetiam excurrit ; ad Tigurinos, Schaphusianos. Schaphusii Cataractas Rheni vidit, Nili æmulas : & observavit, falsum esse quod Veteres asserunt, accolas sonum ruentis aquæ non exaudire ; quamvis non ita, ut insueti, perturbentur. Imo & circa Catadupas, quod Veteres negant, non paucos commode habitare. Ita non raro aliquid falsi de manu in manum inexpertis traditur, quod tandem locum veri tenet.

Magistratus Tigurinus, à Pastoribus eruditionem Walæi prædicari audivit : & quæ gentis illius in exteros, in eruditos est humanitas, magnifice eum publico convivio excepit.

Bernæ maximam familiaritatem cum Zeenderero contraxit, Collegii ibidem primo Præfecto ; qui insignis promotionis illi spem fecit, si Bernæ vellet

sedem

ſedem collocare. Sed à Magiſtratu deciſa lite, & equario quinque Coronatis aſſignatis, Baſileam contendit.

Baſilea Urbium Helvetiæ ampliſſima eſt, ædificiis ſuperba, quibus picturatis paſſim veſtibulis multum accedit decoris. In hac Æneas Sylvius, poſtea Pontifex Romanus, tempore Concilii Baſileenſis, commoratus eſt, & delectatus amœnitate loci, aeris ſalubritate, ubertate annonæ: quod nulla in vicinia Univerſitas foret, dignam judicavit quæ ea condecoraretur.

In hac Academia jam Theologiæ Profeſſores erant Jacobus Grynæus, & Amandus Polanus à Polansdorf. Grynæus vir erat catus, prudens, eruditionis ſolidæ; ſed regimini civitatis vehementer intentus, adeo ut ad ejus nutum regi Baſilea crederetur. Quales eminere eruditione non ſolent, qui præcipuum tempus ambitu, ſerias magis cogitationes, ſtabiliendæ authoritati impendunt. Prælegebat univerſalem Hiſtoriam, quam ad ſua uſque tempora deduxerat: quare plures auditores habuit, qui intelligerent quid novi in orbe eveniſſet, quam qui aliquid ſolidi conarentur addiſcere.

Polanus vir doctus, multæ & aſſiduæ lectionis: qui non ſatis pollere judicio ſolent, nec profundiſſime in Diſciplinarum intima penetrare: multa delibant, parum nutritii cibi in ſuccum & ſanguinem convertunt. Tradebat auditoribus, Locum de Prædeſtinatione: quæ materia, ſi ulla, ingenium acre, judicium ſolidum expoſcit.

Quare maxime Johanni Buxtorfio, Literarum Hebraicarum Profeſſori, ſe dedit. Buxtorfius erat docendo aptus, genii ipſius linguæ antiquitatumque Judaicarum peritiſſimus: unde in ea lingua haud æque celebre nomen inter Reformatos invenias. Explicabat Rabbinorum commentaria in duodecim Prophetas minores: quibus ſucciſivis tantum horis Walæus vacavit; quod Rabbinorum minera plus operæ requireret, minus auri largiretur.

Animadvertens Walæus ſe ſua ſpe ſæpe fruſtrari, & pleraque expectatione minora invenire: comparatis quoque inter ſe Leydenſibus, Genevenſibus, Lauſannenſibus, Bernenſibus, Baſileenſibus Profeſſoribus, cum judicaret aliquos, non obtinere nullum nomen, quibus diffuſa eruditio aut profunda non eſſet: in animum induxit ipſe quoque aliquid publice audere: quod apud exteros quam domi maluit, ut quidquid aſperum, quidquid rude, nondum plene efformato ſupereſſet, ibi poliretur ubi obeſſe futuræ promotioni non poſſet. Debuit autem id Baſileæ, quod vix alibi ſtudioſis Profeſſoris occupare locum liceat. Itaque ut eruditionis aliquod ederet ſpecimen, Carmina oblatis occaſionibus compoſuit & evulgavit.

Theſes conſtituit de Providentia Dei, ſolis Sacræ Scripturæ verbis contextas: de quibus publice ſub Polano diſputavit. In ea autem ita repetiit ordinate, reſpondit appoſite, probavit ſolide, ut facile ex ungue Leonis vim poſſent animadvertere.

Quare illi conceſſa eſt Profeſſoris cathedra, ex ea diſputare publice, aliorum diſputationi præſidio adeſſe: quod & frequentiſſime præſtitit; & Diſputationibus Alumnorum ordinario præfuit: adeo ut ubi Polano hoſpiti ſuo, aut Grynæo ejus genero, aliquid impedimenti obveniret, ſtatim ad Walæum iretur, qui diſputando eorum vices ſuppleret. Unde nomen illi apud ſtudioſos, apud Profeſſores eximium: quod & Belgicis Eccleſiis, publico Diplomate voluerunt teſtari. In

In tota Peregrinatione id Walæi institutum fuit, æstivis mensibus peragrare Regiones, lustrare urbes, agros, flumina, montes: & in id inquirere, quod in iis natura aut ars admirandum fecit, aut dignum notatu. Hyemis tempore in ea civitate sedem ponere, ubi maxime promovere Theologiæ studia posset, & regimen Provinciæ perspicere. In quo ubi Basileæ satisfecisset sibi, Vere novo Argentoratum, Spiram, Heidelbergam profectus est.

Heidelbergæ dubitavit aliquamdiu, ibine æstivos transigere menses deberet, an potius perlustrare Germaniam; & circa hyemem Lugdunum Batavorum accedere. Movebatur celebritate Academiæ, quæ inter Reformatas sola cum Leydensi posset contendere: sed parum in animo illius speciosa poterant, qui sibi proposuerat tantum solida sectari. Maximi æstimabat Bibliothecam Manuscriptorum authorum, ad quam illi liber aditus per virum Clarissimum Janum Gruterum, Conterraneum suum, patuit: verum ad collationem Manuscriptorum cum impressis, plane animus non inclinavit. Nimia varietate lectionum, alienus sæpe sensus authoribus affingitur: & nisi in locis tantum sit maximi momenti, inglorius prorsus est labor, nec pluris æstimandus quam eorum qui indices conficiunt.

Theologiæ Professores erant, merito suo celeberrimi, Daniel Tossanus & David Pareus. Tossanus Novum Testamentum interpretabatur; sed senio confectus, paucos tantum menses supervixit. Pareus explicabat Prophetam Hoseam, quem recenter admodum cum Rabbinorum commentariis Buxtorfium audierat explicantem. Et nescio quomodo varietate animus allici debeat; etiam ut iis immoretur, quæ alias magni solet æstimare.

Gubernatio Ecclesiæ Palatinæ, plane non erat Belgicis imitanda. Octo Politici, octo Ecclesiastici Senatum constituebant, cui sub Principe summa erat in rebus Ecclesiasticis potestas. Hic ministros eligebat, præficiebat civitatibus, pagis: transferebat de loco in locum, & Theologicis controversiis imponebat modum: sæpe invitis, semper ignaris illius Ecclesiæ membris. Ita optime authoritati Principis, bene tranquillitati publicæ, parum animarum solatio consulitur.

Quare Walæus invitatus tempestate anni, statuit potius Germaniam peragrando pervidere.

Peragravit itaque totum Palatinatum, & aliquamdiu Francofurti ad Mœnum quievit. Percurrit Hassiam, & Marpurgi in Academia, Cassellii in aula substitit. Aliquoties à Mauritio, Hassiæ Lantgravio, cum honore ad alloquium admissus. Principes enim qui ut potentia ita eruditione præditi sunt, non tantum potentes, sed & eruditos quodammodo ut familiares habent. Inde in Ducatum Brunsvicensem, Episcopatum Bremensem profectus, Bremæ commoratus est. Qui ita regiones pervolitant, multum jucunditatis habent, dum quotidie aliam agri faciem, aliam culturam vident, alium urbium situm, aliam ædium structuram: dum alium hominum genium, diversos mores, contraria studia intuentur. Verum id demum ex utilitate fit, ubi in primariis civitatibus commorantur, naturam populi, rationem regiminis à peritis inquirunt, quam inquisitionem mox percurrendo regionem absolvant.

Ne autem Walæus, qui hactenus aliena & externa curaverat, domus suæ ignarus esset, Brema in Frisiam profectus est: inde in Transisalaniam, Geldri-

am,

am, Ultrajectum, atque ita Autumno in antiquas ſedes Lugdunum Batavorum, & Gomari ædes, conceſſit.

Certe qui triennium propemodum peregrinando impenderat, reditum in patriam poterat parare. In patria ferendi fructus ſunt, ſed quo eos melius proferat arbor, luxuriantes rami amputandi ſunt, meliores taleæ inſerendæ: in alio autem ſolo, ſub alio cœlo radices agere non debet, melius in ſuo creturus.

Antequam autem ſe Walæus Lugduni ad ſtudia componeret, ſuo affectui, parentum deſiderio ſatisfecit, ac Middelburgum excurrit. Nihil æque volupe obtingere liberis poteſt, quam ex temporis intervallo, parentes ſanos & ſalvos contueri. Nullum cardiacum æque parentum animum excitat, quam familiæ columnam, filium natu majorem, annis maturum, peregrinatione expolitum, incolumem tenere.

Middelburgo ſtatim, non ſalutatis amicis aliis, Lugdunum redit; ac nonnihil immutatam Academiæ faciem agnoſcit. Joſephus Scaliger, poſt Rectorem Magnificum, cæteris præponi Profeſſoribus volebat. Sed opponebant ſe Profeſſores omnes, & id Junius ordine primus debebat exequi: nec id faciebat invitus, cum ipſe familia oriundus nobili, meminiſſet in Galliis ſobolem illam Vicentinorum Comitum rideri.

Eodem tempore id agebat Junius, ut ſua Hebraicæ Linguæ Profeſſio, in Juvenem aptiſſimum transferretur, qui fulcrum aliquod ſuæ poſſet familiæ adferre; verum id ſecreto ambitu præripuit Coddæus. Quæ res ægre virum habuit, imo & ipſos Præpotentes Hollandiæ Ordines. Nolebant in Scaligeri gratiam, viri alias raræ ac profundæ eruditionis, poſtponi & offendi Junium alioſque eruditionis ſolidioris ac majoris uſus. Quare nec quem petebat locum Scaliger poſſedit, & idem ſtipendium Junio fuit aſſignatum, mutato titulo; ut loco Profeſſionis Hebraicæ, contra Bellarminum ſcriberet. Ea tamen contentio videbatur nonnihil Junium fregiſſe: ut maturior ætas ac fama celebrior, addidiſſe Gomaro animum ac judicium.

In ſtudiis Walæus non jam majorem aliquam Theologiæ perſequitur partem, non Lectionibus quibuſdam continuo vacat; ſed apud animum ſuum Theologiam percurrit ac ruminat. Expendit ſingulas Theologiæ partes, ac ſeipſum examinat quouſque in eorum intima penetraret. Ubi evidentem aliquem ſentit defectum, ſcriptos libros conſulit, meditando quod deeſt, conatur reparare, conferendo cum Junio & Gomaro perficit. Incredibile dictu eſt, quantum id inſtitutum eruditionem ejus brevi temporis ſpatio reddiderit uberiorem. Ita non addiſcitur tantum aliquid, ſed ab ipſis fundamentis inveſtigatur: quorum fundamentorum inventio majoris momenti, quam diffuſa eruditio eſt. Pertæſus autem ſcriptorum recentium quorum quidam mediocres, quidam inepti eſſent, nulli pondus ab authoritate haberent: Maxime ſe lectioni patrum, & præſertim Auguſtini, dedit: quod præ cæteris nervoſus & in diſputando acer eſſet.

Interea in civitate Leydenſi, in vicinis pagis ſe concionando exercuit: quod ea gratia peregit, ut ad ordinarium verbi Divini Miniſterium in Civitate Leydenſi vocaretur. Quæ res quo inopina magis obvenit, eo magis Walæum ſollicitum habuit. Honorificum erat in amplam civitatem ſtatim vocari, com-

commodum in eam ubi Academia esset, per quam continuo melius increscere eruditio posset. Sed grave erat onus amplam Ecclesiam gubernare, qui nunquam vidisset parvam dirigi. Quare post ardentes ad Deum preces, non alia ratione potuit animum componere, quam si vocationem hanc parentum voluntati submitteret. Hi per Gomarum gratias egerunt Synedrio, & quominus vocationem filius acciperet voluerunt excusari, vario quæsito prætextu; sed revera desiderarunt senectutis baculum sibi propius apponi. Quam ob causam nec quieverunt prius quam filius valedicta Academia, verno tempore Anni millesimi sextentesimi secundi, domum reverteretur.

Vita illius in Academia, in peregrinatione & totis pubertatis & adolescentiæ annis inculpata prorsus fuit: in qua ne ipsa quidem malignitas habuit quod posset vellicare, aliena ab omni luxu & lascivia, pia, modesta: adeo ut non paucis ab aliorum parentibus pro exemplo fuerit assignata. Hoc bonum curabat semper quod vetustate fieret melius, nugis, ridiculis nunquam immorabatur, non erat tamen conversatio illius austera aut tetrica, sed facilis, blanda: quam libenter ingenii quodam sale, non acri tamen, condiebat.

In studiis fuit indefessus, quibus non dies tantum integros sed & dimidiatas noctes impendit, ut frequentius frigidus etiamnum è lecto quam calefactus exurgeret. Unde cum primum habitaret Leidæ in quartanam incidit, quæ per quatuordecim menses illum fatigavit: cum secundo in continuam febriculam cum tussi, quæ phthisin minabatur; spretis tamen omnibus nihil de consueto studio remisit. Quæ intemperies quædam erat, eo magis admiranda, quod in tota vita hoc ageret, ut ne quid nimis: sed ita potest sciendi desiderium homines quasi effascinare. Ab illa continua intentione animi, debilitatem ventriculi, cruditatemque incurrit, & repletum caput Asthma dedit: quæ duo facile, quod hæreditaria essent, exinde eum tota vita vexavere. Nimis care eruditio emitur, quæ cum continuo sanitatis dispendio obtingit: & obtingit minor, quam quæ integra sanitate pedetentim acquiritur.

Middelburgi se statim examini, ut vocant, præparatorio subjecit: & examinatorem nactus est Jacobum Cornelii, Verbi Divini in Ecclesia Middelburgensi Ministrum. Virum pium, nec indoctum; sed cum eruditione Walæo cederet, non Walæus, sed Jacobus Cornelii examinatus esse dicebatur. Non levi eruditione præditus esse debet, qui apposite vult eruditum rogare.

Ita examinatis incumbit coram Ministris singulis mensibus conciones habere, quo in concionando promptiores evadant. Et integrum illis est singulis septimanis, eorum Concilio interesse qui Ecclesiam gubernant. Optima consuetudine, ut legitimo usitatoque regimine prius imbuantur, quam Ecclesiæ habenis manus admoveant.

Illis autem exercitiis, illis in Concilio colloquiis animadverterunt facile acutum juvenis ingenium, sedatum judicium, eruditionem profundam, meritoque eum à civitate Leydensi fuisse vocatum. Unde, cum homines difficulter affectus exuamus, ceperunt Ministri vereri ne amicis suis in promotione præponeretur: imo ne suis luminibus officeret.

Classis Walachra præ cæteris sedula est ut amicitiam cum Ecclesiis vicinis foveat: quare & præ cæteris à vicinis Ecclesiis consulitur. Vacabat Caleti Concionatoris cathedra: eam occasionem arripuerunt Middelburgenses, &

Walæum

Walæum conati sunt Caletum ablegare: quæ res male prorsus ejus parentes habuit, qui impediverant antea ut Leydæ maneret, in Provinciarum Fœderatarum meditullio, nunc perpeti debere ut Caleti Gallorum Hispanorumque injuriis exponeretur: quare sese opposuerunt acrius parentes, & ipse aversabatur Walæus, quod nulla vocatio, quid dicerem legitima, unquam præcederet; cum tamen id agerent impetuosius quidam Ministri, in gratiam parentum Magistratus ostendit eam rem sibi displicere. Sed litem diremit Koukerka, pagus Middelburgo vicinus, qui interea Pastore orbatus, statim in Ministrum suum Walæum elegit.

Koukerkæ idibus Novemb. Anni millesimi sexcentesimi secundi, Verbi Divini Ministerium aggressus est. Eo munere honoratum se sensit, quod dignus judicaretur qui servus Dei esset; sed simul grave onus admisisse Dei honorem promovere, & animarum procurare salutem: in quibus minimum peccatum aut negligentia, crimen esset læsæ majestatis Divinæ. Quare in eo munere, non hic tantum, sed tota vita, nihil unquam incepit, quam implorato prius Divini Numinis auxilio, ut illi prudentiam, ut animum, ut vires largiretur.

Koukerkæ concionandi promptitudinem & habitum acquisivit, didicit Ecclesiam regere, consolari afflictos, pertinacibus & sectariis se opponere: quorum rudimenta audiendo & videndo jaci possunt, sed non discuntur plene nisi operi manus admoveantur. Præstitit id tam bene Walæus, ut pauci qui superessent sectarii Ecclesiæ se jungerent, Ecclesiæ autem membra eum ut patrem revererentur.

Conciones vero ejus adeo emicuerunt, ut cum Anno illius seculi quarto, Mauritius Fœderati Belgii Imperator Slusas obsideret, præ cæteris à classe Walachra dignus fuerit judicatus, qui in obsidione Johanni Vytenbogardo aulico Concionatori jungeretur: hic notitiam cum Vytenbogardo non amicitiam contraxit.

Vytenbogardus Concionator prorsus eloquens, magnatum gratiam ambibat quo inter suos emineret. Walæus hoc agebat, ut Deo potius quam hominibus placeret: quare & primus obtinuit, precibus, monitis, ne pejuratio inter militiæ duces audiretur.

Vytenbogardus nimis æstimabat Socinum: inde & Novum Testamentum habuit, manu Socini ubivis annotatum, quo quotidie ut manuali utebatur: à cujus dogmatibus abhorrebat Walæus.

Devicta civitate domum redux omnia sua composuit, quasi perpetuo Koukerkæ mansurus: præditus mediocribus & honestis divitiis, non necesse habebat majus stipendium appetere: & antea à Leidensibus petitus, cæteris paulo lautius obtinuit. Munere suo par videbatur, imo superior. Ecclesia frequens, non onerosa tamen erat. Et a munere satis supererat temporis, quod perficiendæ eruditioni posset impendere. Amabatur à suis; & plerique Seniorum, Diaconorum præter externum habitum, parum rustici habebant. Pagus ipse non horæ itinere Middelburgo & Flissinga dissitus, facile vitæ commoda admittebat. Amœnus prorsus pascuis viridis, frumenti ferax, pomariis conspicuus, arenosis collibus propinquus, non tamen oppressus. Itinere horæ quadrantis ab eo mari distans, per quod majores naves in Zelandiæ portus debent appel-

lere. Domum amplam habebat, hortum spatiosum, in quibus ea fovebat alebatque, quæ elegans divertere ingenium poterant.

Sed raro iis plene frui possumus quæ studiose elegimus, quæ cum cura præparavimus nobis, quasi in iis quieturi. Civitas Middelburgensis si ulla religioni dedita, eo numero frequentabat Conciones qui à tribus majusculis templis capi non posset: quam ob causam Magistratus rogatus est templum quartum & octavo Ministro stipendium concedere. Templum assignatum est, prope forum piscarium, & in octavum Ministrum ab Ecclesiastico Concilio Walæus vocatur.

Equidem Walæus maluisset Koukerkæ manere, & non immistus turbis & dissidiis Deo, suæ Ecclesiæ ac sibi vivere. Non debuit tamen Deo resistere eum vocanti, ubi plures adferre fructus Ecclesiæ posset: non debuit deesse futuræ familiæ, ubi ei melius posset prospicere. Middelburgum enim Zelandiæ Metropolis est, nulli præter Amstelodamum fœderati Belgii civitatum cedens amplitudine, mercatura, civium numero. Magistratus prorsus eruditus, præ cæteris Pastores veneratur. Cives multi modicis divitiis, sedatis moribus, Theologiæ curiosi, eam quoque student opere exprimere.

Id biennium quo Ministerio Koukerkæ functus est Walæus, non parum ejus vitæ rationem immutavit. Primo enim anno, peracto illo labore qui anniversariis concionibus debebat impendi, Catecheticis, festorum, plus otii nactus, incepit de eligenda vitæ socia cogitare. Nec, ut vulgo fieri solet, inconsiderate ei rei incubuit, cum tota vita vix aliquid majus aggrediamur; sed re serio iterato que perpensa, de parentum voluntate ambivit Paschaliam ab Ifenhout, virginem piam, prudentem, compositis moribus: qualem qui non eligit, tota vita cogitur stolidæ inservire. Non neglexit tamen reliqua corporis & fortunæ dona, quæ beatitudinem in terris reddunt suaviorem. Erat enim forma decora, præ plerisque Middelburgensibus dotata, oriunda è Nobilibus familiis Curtiorum, Gryphiorum: & aviæ frater fuerat Petrus Curtius, celebris Episcopus Brugensis. Grave quidem est olim magnum fuisse, sed eximium antiqua prosapia conspicuum, etiamnum potentem esse. Hujus autem pater Nicolaus ab Ifenhout, anno ætatis quadragesimo nominatus obierat Consul. Avus Maternus Johannes Bontridder, etiamnum in vivis Scabinus. Matris fratres uterini, Henricus Welleus Consul, Christianus Scabinus. Amitarum mariti, Ferdinandus Vischerus Scabinus, Aylva Militiæ Dux. Et per hos potentissimis Middelburgensibus familiis affinitate innexa. Hanc obtinuit Walæus, parario Jacobo Vischero Ferdinandi Filio, commilitone suo, postea Maris Mediterranei Architalasso Gallico: & eam undecimo Augusti, Anno CIↃ IↃC III. in uxorem duxit.

Sed nemo continua in terris felicitate gaudet; uxore ducta parentes amittit. Mater tota vita Asthmate vexata, ex continua tussi tandem Peripneumoniam incurrit, quæ illam quarto Novembris ejusdem Anni vita exemit. Hæc calamitas mire patrem senem affecit, eam se amisisse sine qua nihil unquam in vita habuit jucundum, quæ in se susceperat onus prospiciendæ domui, regundæ familiæ, quo melius vacare muneri posset & honestis oblectamentis se recreare: unde primum mœrore correptus, mox lenta febricula & tandem acuta, undecima Octobris Anni millesimi sexcentesimi quarti expiravit.

Toto

Toto morbi decursu Walæus perpetuis officiis, piis consolationibus parentibus adfuit, quare uterque mortis hora illi benedixit, & hoc elogium dedit, cum nunquam eos tota vita offendisse: elogium quod optant omnes boni, paucissimi merentur.

Ea morte parum amisisse Walæus videbatur, qui trigesimum supergressus annum, ipse paterfamilias, Pastoris munere jam Middelburgi erat functurus. Nec multum curarum parentes reliquerant, cum Johanna soror esset annorum viginti & sex: quæ mox nupsit Jacobo Lenssen Cervisiario Middelburgensi, viro divini, suavi, honesto, proboque. Et Jacobus frater annorum esset septemdecim, studiis quoque deditus, ita Antonio similis, ut facile germanos esse posses agnoscere: nisi quod natura videretur magis in Melancholiam inclinare, quales non solent moribus exorbitare.

Eæ tamen mortes vehementer Walæum conturbavere, ut toto anno nulla dies transiret, qua non de parentibus anxie cogitaret, nulla nox, quæ non de parentibus somnia largiretur. Certe exile quid non est favorem illum parentum amittere, conversationis illam dulcedinem: carere optimis exemplis, ad quæ vitam, ad quæ mores instituamus: destitui consilio quibus in rebus gravibus, in rebus anxiis dirigamur: non muniri illa authoritate, non stabiliri illo fulcro, quo juvenes & in novo munere consistamus.

Lenivit nonnihil dolorem natus illi filius vigesimo septimo Decembris ejusdem Anni, quem in memoriam avi aviæque suæ, in gratiam avi uxoris & sororis suæ Johannem appellavit. Vita cum pueris multas alienas cogitationes infringit. Exhilarat animum quod hæredem videamus divitiarum, authoritatis, boni nominis, quæ nonnisi cum fatigatione corporis & animi ægritudine parantur: sed maxime in filio exultat animus, quasi diutius cum nomine in illo victuri.

Etiamsi autem jam dudum ursissent Middelburgenses, ut domicilium in eorum civitatem transferret, & jam prospectum Koukerckensibus esset; noluit tamen eo prius concedere quam Koukerkæ natus infans esset: ne videretur eos contemnere quos honestissimos & sui amantes erat expertus. Sed vigesimo octavo à partu die, uxorem cum tota familia Middelburgum traduxit.

Middelburgi cum maximo populi applausu, summo honore à Magistratu, imo & præ cæteris favore, acceptus est: quæ res facile quorundam Ministrorum Middelburgensium denuo invidiam excitavit: cum qui novissime collegio adsciscuntur, semper aliquid debeant perpeti. Idque egerunt, ut Walæus quarto Templo jam cæteris adjuncto, exili prorsus, & in civitatis extima remoto, adstringeretur; sed id à synedrio Ecclesiastico non obtinuerunt. Imo in gloriam Walæo cessit, veteranos vereri ne eorum Auditorum frequentiam imminueret. Ut nulli majorem occasionem profectus generosis quam invidi præbent: dum dissimulare non possunt se eos æstimare, eos diligentes, eos circumspectos reddunt: illis amicos conciliant, quos mereri creduntur, & ob invidorum molimen indigere. Sed Walæus facile horum animos mitigavit, modestia, humanitate, officiis: ut postea cum omnibus conjunctissime vixerit.

Post Walæum accessit quoque Pastor nonus. Horum plerique omnes valde erant eximii: inter eos tamen eminebant, noster Walæus, Ægidius Bursius,

Hermannus Faukelius, Guilielmus Telingius. Quorum finguli crediti fuiffent vix parem habere, nifi hic fuiffent conjuncti. Burfio vox erat vere mafcula, Faukelio & Walæo gravis, fed illi amiffione dentium parum impedita: Walæo fonora magis, Telingio acuta & penetrans. Sermo Faukelii & Walæi erat planus, profluens Burfii, Telingii intercifus. Pollebant in monendo Walæus & Faukelius: & Walæus infuper in confolando. Egregius erat in excitando Burfius; fed in reprehendendo excellebat Telingius. Quantum autem in aliis omnibus reliquis eminebant, tantum in docendo cedebant Walæo: tradebat plene, explicabat plane & appofite, probabat folide, efferebat nervofe; ut Telingius in reprehendendo, Walæus in docendo regnare crederentur, & integrum feculum vix illis parem ferre: unde reliquos omnes auditorum frequentia fuperabant. Gratia apud cordatos Walæus Telingium fuperavit, quod merito fuo eruditionem æftimarent, quod libenter doceri, moneri, confolari vellent; illibenter reprehendi. Quare & folus Walæus toties ab aliis Ecclefiis petitus eft ut cathedram vacuam ad tempus suppleret, quoties reliqui omnes ejus collegæ fimul Neufæ, Slufæ, Fliffingæ, Hagæ Comitis alibique.

Præcipue enim Concionatoris partes funt bene inftituere, & plane fuis exponere, penitus inculcare ea quæ credenda, quæ agenda funt. Fruftra Religionis ignaro pietatem perfuadeas. Optime monet qui fimul inftituit, non enim imperare videtur, fed ex æquo & bono loqui: qui fi fimul transgrefforem, infelicem confoletur, non doctor, fed amicus creditur. Quod autem in reprehendendo minus acer effet, credo à natura ejus proveniffe; erat enim benignus & plenus commiferatione. Et quamvis judicium affectus mitiget, difficulter tamen in eo excellimus à quo natura abhorremus: erat enim fatis vehemens ubi negotium mifericordiæ ageretur. Et habitus eft præ reliquis optime penuriam pauperum ob oculos ponere, & ad illorum fubfidium auditores ad liberalitatem excitare.

In Regimine Ecclefiæ Burfius & Telingius oppofitas acies inftruebant. Burfius omnes demerendo, inferviendo in ambitu matrimoniorum dignitatum amicos conciliabat, quales anxii effe in confcientiæ fcrupulis non poffunt. Telingius pietatem vehementer urgebat, fub qua latere noftra caufa poffet quando Dei caufam maxime videmur agere. Faukelius & Walæus neutri erant addicti: parum inclinabat in Burfium Faukelius, in Telingium Walæus; ipfi amiciffimi inter partes difcordiam præcavebant, ac eorum molimina ex æquo & jufto moderabantur, fine tamen ullo prærogativæ aut authoritatis ambitu in Collegas: quam ob caufam honos fugientes fequebatur. Unde ipfi frequenter Claffium directores. Rariffimæ quippe in Zelandia Synodi, feniores, Paftores, è cujufque merito eligebant. Vocatus minifter quo obtineri poffet Walæus mittebatur, optime id negotium vigilantia, prudentia, fuadela peracturus. Ita vocationem ipfius Telingii Haemfteda, Enochi Sterthemii Ziriæa, Francifci Gomari Leyda Middelburgum procuravit: quæ res veterem Burfii in Walæum æmulationem commovit. Et quod favorem Magiftratus quem omnibus officiis confequi conabatur Burfius, Walæus merito fuo & plerifque affinitate junctus polliderer. Neque cognitum eft, præter hunc ex parte tantum æmulum, Walæum ullum inimicum aut invidum habuiffe,

buisse, ita modeste se gessit, ex æquo semper actiones suas instituit, ipsi æmulo animitus favens quando id merebatur.

Non putavit autem se satisfacere muneri suo, si in concionando diligens, in regendo providus esset. Sed prætcrea singulis diebus Dominicis in novo Templo hora quinta, vacavit institutioni membrorum Ecclesiæ aut eorum qui se Ecclesiæ vellent adjungere, quam Catechizationem solent appellare. Hac interrogando, explicando omnes Theologiæ locos Communes percurrit, atque eo exercitio ita suos habiles reddidit, ut non pauci paria facere cum Theologiæ Candidatis possent; imo & quidam ad Ministerium, præsertim in India, promoverentur: optimo instituto, non enim omnes satis doceri è cathedra possunt, nec omnia singulorum captui accommodari.

Quæ edocuerat voluit singulis applicare, & quando tempus exposceret in usum ducere. Quare continuus & sedulus fuit in visitandis suæ Dœcesios incolis. Ita inhibuit non paucos qui ferre impetum vitiorum tam magno comitatu venientium non possunt; tum præbuit consilia quibus ea peccata evitarentur, ad quæ natura magis inclinarent. Enodavit conscientiæ scrupulos, expedivit subtilitatum tricas, quibus non raro optimus quisque irretitur. Erexit qui Justum Deum metuentes ob peccata nimium erant abjecti: quos qui expectat ut se domi suæ consulant, sentit plerosque nimis sero advenire; ferme omnes negotiis, pudore, metu impeditos ne accedere quidem. In illis visitationibus viduæ, orphani, omni humano auxilio destituti, solamen inveniebant: & cui possent consilia communicare. Languidi, ægri animabantur ad fidei constantiam, præparabantur ad mortem. Agonizantibus mortis terror excutiebatur, accendebatur desiderium esse cum Christo, atque ita quasi manu ad salutem ducebantur. Hæc vera demum Theologiæ praxis est: in qua qui negligentes sunt, capere nequeo quomodo conscientiæ suæ, quomodo Deo possint satisfacere: & amore suorum in terris destituuntur. Quæ omnibus dicuntur quasi ex penso dicta putantur, quæ singulis ea demum unum quemque obligant.

Verum ea solius Walæi laus non erat, debebatur & ea plerisque Pastoribus Middelburgensibus, imo Zelandiæ, qui in hac parte non raro præ cæteris diligentes inveniuntur. Ut & quod iis visitationibus Lutherani, Anabaptistæ, Pontificii informarentur de Religione Reformata, & suæ religionis deformitatem addiscerent. Non enim minus Sectarios Walæus quam suos invisit, ea comitate ut nequaquam id ægre ferrent: ea æquitate ut frequenter quando in causis matrimonialibus scrupuli orirentur ad Walæum iretur, optime eos decisurus. Libenter enim Clerus Pontificius scrupulos movet, quibus pecuniam corradat qua ii redimuntur. Hæc res Curionem pontificium vehementer conturbavit, & cum Walæus præ cæteris in redarguendo efficax esset, ne qui colloquia ejus æstimarent ad ejus quoque accederent Conciones, dispersit inter suos, Diabolum evidenter Walæi humeris insidere, ac inter concionandum continuo suggerere, quomodo optime populum posset seducere. Ita solent, qui ad congressum impares sunt, contumeliis adversarium, præcipue in religionis negotio, lacessere: plerumque suo damno, cum in illis falsi convicti, alibi quoque non veritatis sed suam causam egisse creduntur: quod & hic evenit. Non pauci enim Pontificii, aut curiositate aut fama allecti, aut occasione

casione Baptismatis templum ingressi, cum nihil Diabolici ex Walæi ore procedere audirent, ceperunt Curionem suum calumniatorem æstimare: dubitare de veritate eorum quæ diceret, animadvertere se Walæi concionibus amplius quam illius doceri, consolari; atque ita in Religionem Reformatam inclinare sensim, & tandem ad eam aperte accedere.

Relinquebant Collegæ Walæo, ut doctiori, imo mandabant, ut provideret ne quid Religio Reformata publice detrimenti caperet, & eam contra adversantes tutaretur. Ea in re Herculem se præstitit, & non pauca monstra subegit.

Fatigaverat aliquamdiu Ecclesiam Middelburgensem Abrahamus Beeckmans: vir acris ingenii, conspicuæ probitatis; reprehenderatque continuo Ministros, illos immerentibus Baptisma elargiri, & signum fœderis illis infantibus communicare, quorum parentes Ecclesiæ sacramentum non dixissent. Centenaque aliquot Ecclesiæ membra traxerat in partes suas. His statim initio ministerii totam doctrinam explicavit planius, conferendo, disputando pertinaces confudit, scribendo plerosque convicit, & ad erroris adegit agnitionem. Nulla enim in conferendo Baptismate accuratior Ecclesia Reformata, quam Middelburgensis invenitur: quæ ad Baptisma infantes non admittit, nisi delegato Ministro aliquot diebus antea probaverint Amici, Christiani fidelis fœtum, aut in ejus legitima potestate esse. Juxta Dei institutum Geneseos xvii. *v.* 12. *Natus dies octo vobis circumcidetur omnis mas, per ætates vestras: natus domi & emptus pecunia de quibuscunque alienigenis, qui non erit ex semine tuo.*

Sed non contentus Walæus devicisse, dissipasse turbidos, voluit quoque eos servare Ecclesiæ, aut lucrari: quod perfecit, procurando ut Beeckmans ejusque socius in Seniores Ecclesiæ eligerentur. Ita pacata quasi seditio fuit, & ipsi utilem postea operam Ecclesiæ præstitere. Non melius demulcentur sectarii qui divina semper crepant, quam si humana illis largiamur.

Haud ita multo post Gedeon vanden Bogaerde, Nobilis Flander, neutrarum antea partium, cum vexillo inescatus, sequi partes regis Hispaniæ decrevisset, Religionem quoque debuit mutare, quæsito prætextu Religionem Pontificiam Reformata veriorem esse. Et id in negotio Transubstantiationis, per patrem Gaudam Jesuitam Antwerpiensem, publicatis scriptis conatus est demonstrare. Subactus in religione Pontificia esse debuit, qui ausus non fuit aliis quam patris Gaudæ verbis loqui; penetravit ad minimum in illam religionem, qui præteritis speciosis, eam conversionis suæ prætextum elegit, ubi religio Pontificia quam maxime est monstrosa: quid enim horrendum magis quam panem adorare? Quare facile contemni potuisset, nisi sub Bogardi nomine lusisset Gauda Jesuita impudens: qui eo temeritatis devenerat, ut immemor fragilitatis humanæ, horret animus eloqui, Deo animam suam offerret expiatricem errorum qui in Ecclesia Pontificia invenirentur. Egregius certe vades, qui ipse plura debuit, quam posset persolvere. Huic statim se opposuit ac respondit Walæus, ostenditque verba institutionis Cœnæ ipsis Pontificiis nonnisi figurate intelligi posse; nec consecratione corpus Christi infinitis locis eodem esse momento, quia ita corpus non esset, quod suis terminis semper est circumscriptum. Gauda ad secundam responsionem conticuit. Sine dubio valde

valde imparem se sentiens, omnibus enim sectariis, Pontificiis præsertim, constitutum est semper ultimo scribere, ut multitudini superiores videantur, saltem ratione non destitui.

Præcisis his errorum capitibus, novum subortum est. Quidam peregre adveniens, Zelandia enim talia monstra non edit, prædicabat Christum omnium optime Dei reverentiam, amorem proximi docuisse. Sed quo dogmata majus pondus haberent, dixisse se Dei Filium, pia quadam fraude, finxisse se Deum, qui tamen revera non esset: privatisque ea effutire non contentus, cœtus congregavit, probitatem, non fidem ursurus.

Hunc eo perniciosiorem æstimavit Walæus, quod pietatem simularet, quod non sine laude Christi loqueretur, quem revera conabatur annihilare. Quare hunc pleno cœtu aggressus, demonstravit, in Christi nativitate, vita, morte omnia concurrisse quæ de Messia in Veteri Testamento prædicebantur: itaque non posse non Deum esse, quod in Messia ibidem requirebatur. Christum quem fatebatur pietatem docuisse, expressisse vita, non potuisse à mendacio incipere, cum illi constitutum esset nihil mali facere, ut bonum eveniret. Nec operæ pretium futurum fuisse ob mendacium persecutiones, verbera, crucem perpeti. Apostolos continuos ejus comites, noluisse in idem mendacium conspirare, & ob id sufferre exilia, tormenta, lanienam. Deum non perpessurum fuisse ut evenirent ea quæ prædixerat is de morte, resurrectione sua, destructione Hierosolymæ, si conatus fuisset alienum Deum obtrudere. Non concessurum illi fuisse sanationis donum, quo claudis gressum restitueret, cæcis visum, mortui in vitam revocarentur. Religionem ipsam, annis non ita multis à piscatoribus, nulla vi humana, per magnam orbis partem propagatam, à Deo se profectam clamitare: quam Deus non permisisset inundasse totum mundum, si alienum Deum & idololatriam secum attulisset. His similibusque perstricto nebulone, auditores dilapsi sunt, & cum asseclas amplius non haberet, denuo in latibula se recepit.

Levis his impensa opera fuit, præ schismate Remonstrantium & Contraremonstrantium, quod Walæum tota vita occupavit. Quare præter rem non erit illud ab ovo ordiri.

Elucescente Belgis Reformatione, qui sese opponebant Pontificiis, non omnes ejusdem opinionis fuere, & nihil eos æque ac in Pontificios odium univit. Ne tamen ægrorum somnia plerisque & sanis adscriberentur, hi Anno cIↃ IↃ Lxvi. Religionis suæ Confessionem ediderunt, quam postea Belgicam appellavere: ne quoque ægrorum contagio sani afficerentur, plena Synodo Embdana Anno cIↃ IↃ Lxxi. constitutum fuit neminem ad Ministerium Verbi Divini admittere, qui examen non subiisset, ac subscriptione hujus Confessionis & Catechismi Heidelburgensis, testatus fuisset cum reliquis consensum. Quod decretum insequentibus omnibus Synodis confirmatum fuit: approbatumque 1576. 1586. à Præpotentibus Ordinibus Hollandiæ, & continuo traductum in usum.

Non potuit tamen initio, in magna Pastorum penuria, examen valde rigidum institui; & facile in Ministerium irrepserunt aliqui, qui aliena clandestine foverent. Casparus Coolhasius Leydæ, Hermannus Herberti Goudæ, Gerhardus Blockhoven Ultrajecti, Cornelius Wiggerus Hornæ, qui in multis à se invicem,

invicem, plerique de Prædestinatione à reliquis diffidebant: sed cum horum molimina suarum Ecclesiarum ambitu continerentur, facile sopita aut vindicata sunt.

Solus Theodorus Cornhertius Ecclesiis Reformatis se in universum opposuit, qui antea Ordinibus Hollandiæ à secretis, metu periculi munus deseruerat. Verum facile apparebat Theologum non ita magnum, rebus securioribus exulcerati animi bilem, quam in Ordines expromere non audebat, in Ecclesias ejicere. Unde publica authoritate Ordinum cohibitus est.

Non ita tamen componi dissidia potuere, ut non relinquerent in multorum animis scrupulum, an omnia æque certa essent quæ Reformati profiterentur: ut non multorum disponerent animos ad novum quid, præsertim de Prædestinatione, suscipiendum.

Ita præparatos invenit Jacobus Arminius, quando Anno CIↃ IↃ CIII. ad professionem Theologicam in Academia Batava Leidensi vocaretur. Hic famulus primum diversorii publici Veteraquinatis, cum promptitudine ingenii multorum hospitum admirationem incurrisset, quorundamque elicuisset liberalitatem, studiis admotus, ære Magistratus Amstelodamensis ea absolvit. Unde eorum favore ad Ministerium illius civitatis promotus, iis animi dotibus emicuit, ut ab omnibus mereri Professionem Theologicam crederetur. Erat enim ingenio subtilis, eruditione solidus, moribus compositus.

Vocationi huic opposuit se Gomarus, quod alia de Prædestinatione ad Franciscum Junium scripsisset, quam Ecclesia Reformata profiteretur: imo & aliqua è Cathedra tradidisset Amstelodami. Verum cum quædam negaret, quædam extenuaret Arminius, visus est Gomarus vereri ne illi Collega major adjungeretur; quod vocationem Arminii promovit, & initium facilioris dissensionis jecit.

In Professionibus id vitii est ut ii pluris æstimentur, qui præ reliquis multos auditores habent, qui facillime dogmatum novitate parantur: quare libenter aliquid novi Lectionibus suis Arminius etiam initio admiscuit, de Prædestinatione præsertim, quæ jam dudum meditata habebat. Sed publice non nisi parce & tenuiter, ne Ecclesias offenderet, quorum authoritate meminerat Coolhasium, Wiggerum aliosque Ministerio ejectos; privatim vero omnia apertius auditoribus instillavit, quo asseclas pararet. Et ne ubi id efflueret ab Ecclesiasticis haberet metuendum, per Johannem Vytenbogardum Concionatorem Hagiensem, patronum sibi paravit Johannem ab Oldenbarnevelt, universæ Hollandiæ Syndicum, præcipuæ authoritatis Virum. Cujus & in gratiam, Authoritatem Magistratus in rebus Ecclesiasticis extulit.

Nimium id agebat Barneveldus ut Belgæ Reformati propius ad Lutheranos accederent, quo sperare plus auxilii è Germania possent, potentissimoque Hispaniarum Regi resistere melius, aut facilius conciliari. Cumque initio Belli Belgici ope multitudinis Magistratus indiguisset, quæ non melius quam per Ecclesiæ Ministros concitatur: & ideo multum authoritatis Pastoribus Ecclesiæ esset concessum. Hanc ut enervaret, incipiebat quæ in Ecclesia suboriebantur dissentiones fovere, & censuras Ecclesiasticorum contra immorigeros Magistratus potentia impedire. Authoritatem insuper Principis Auriaci suspectam reddebat. Et cum ea illi potissimum gravis esset, conabatur Proceribus pericu-

periculosam persuadere. Quare qui ab offensis Ecclesiasticis præsidium non expectabat, libenter Arminii patrocinium suscepit, & in ejus asseclis authoritatis suæ quæsivit fulcimentum.

Verum id initio nonnisi clanculum fecit, dum factio tenella esset, & in herba posset conculcari. Unde & Arminius novitatem dogmatum suorum diutius obtexit, usque dum Anno cIↃ IↃc VIII. à Francisco Gomaro apud Hollandiæ Ordines accusatus & detectus est: eum de Justificatione, Prædestinatione, Gratia, Libero Arbitrio, Perseverantia Sanctorum ab Ecclesia dissentire.

Non latuit tamen tamdiu Arminius Walæum: qui cognitis omnibus sectariorum latibulis, ex semita quam inibat facile potuit quo tenderet perspicere: quare jam à nono Kalendarum Junii Anno cIↃ IↃc VI. conatus est Arminium in viam consuetam & regiam reducere, idque insequenti toto Anno continuis literis egit, ad quæ Arminius aliquoties, tandem tamen non amplius respondit; eademque Arminio tum proposuit, ad quæ viginti Annis postea Johannes Arnoldi Corvinus quoque conticuit. Etenim Walæus in Sacra Scriptura versatissimus, edocere quemvis poterat, quisnam in iis controversiis Scripturæ esset sensus. Sed hoc agebat Arminius, ut ratiocinationem non S. Scripturam ducem sequeretur, quod nolebat profiteri.

Detectus Arminius incepit vereri ne ab Ecclesiasticis perderetur, nondum enim audebat Barneveldus ejus causam aperte suscipere. Nec Arminius mutationem religionis animo Heroico erat aggressus, qui in primis Reformatoribus excelluit: ut gloriæ Divinæ tantum intenti, securi essent quidquid illis posset humanitus obvenire. Unde evidenter metu, mœstitia morbum contraxit, qui illum xix Octobris Anni cIↃ IↃ cix. vita exemit.

Mortuo Arminio inter ejus asseclas Coryphæum se gessit Johannes Vytenbogardus, qui ingenio, eruditione Arminio multum inferior, in regimine tamen Ecclesiæ & Reipublicæ perspicax & versatus, prudenti directione plus nocumenti Ecclesiis quam Arminius disputando attulit. Hic statim, quo plures Hollandiæ Magistratus, Ecclesiasticis offensos, sibi addictos redderet, disseruit aliquoties, & librum edidit de Authoritate Magistratus in rebus Ecclesiasticis: in quo non tantum externum Ecclesiæ regimen; sed & controversiarum religionis decisionem Magistratibus asseruit: quo non parum favoris sociis suis confirmavit.

Inter hæc Ecclesiastici harum turbarum remedium quærere, nec melius quam in Synodo Nationali omnium Ecclesiarum Reformatarum invenire, eam continuo magno studio à Fœderati Belgii Ordinibus petere. In hanc propendebant Ordines Geldriæ, Zelandiæ, Frisiæ, Groningæ, sex civitates Hollandiæ: qui consueta potius, quam nova etiamsi speciosa mallebant, nec cum Lutheranis concordiæ ullam spem arbitrabantur, Antistitum quam ambitio, & singulorum præconcepta opinio perpetuo impedirent: Ecclesiasticorum authoritatem gravem non esse, & aliquod Oligarchiæ remedium. Providis potentiam Principis Auriaci nequaquam metuendam; sed potius fœderis & unionis vinculum esse. Contra Nobiles Hollandiæ & reliquæ duodecim Civitates, Ordines Ultrajectini, Transisalani non negare quidem Synodum aperte, sed variis tergiversationibus, iteratis procrastinationibus eludere, nec ea consueta confirmarentur.

 Non

Non negligere tamen Ecclesiastici eam medelam, quæ in illorum potestate sita videbatur, detegere nimirum errores populo, & contra eas concionibus scriptis munire. Eos qui ad Ministerium admittendi essent, severius examinare, ne plures furtim in Ecclesiam irreperent: quos irrepsisse deprehendebant, censuris notare, Ministerio interdicere.

His sese strenue opponere Vytenbogardus ejusque socii, & voce, scriptis, molimine cum adversariis contendere, & ad Ministerium suæ opinionis candidatos promovere. Impar tamen congressus apparebat, quod *illi* numero plures, populum sibi magis addictum haberent. Hi itaque veriti ne superarentur, remonstrantiâm ut vocant, unde deinde *Remonstrantium* illis nomen adhæsit, Hollandiæ Ordinibus obtulere, petiveruntque in illorum tutelam suscipi: ad quam non tantum admissi sunt, sed prohibitum insuper omnibus, ne voce, ne scriptis de controversiis ad populum referrent: neve in Candidatorum examine controversis insisterent, aut illum dissentientem notarent censura. Quod vere erat partes statuere, cum Pastores Remonstrantes vix quadraginta essent, Contra-Remonstrantium quingenti.

Nondum tamen duraturi Remonstrantes videbantur, nisi in locum defunctorum novi continuo possent substitui, qui in Academia erant formandi: quare ad Professionem Theologicam in locum Arminii non Walæus aliique, qui à viris doctis bonisque commendabantur, sed Vytenbogardus petebatur: qui cum Academiæ se non parasset, id oneris admittere non ausus, per Curatores illarum tum partium, & Barneveldo sanguine nexi, id egit, ut Steinfurto Conradus Vorstius Leydam vocaretur. Qui Theologiæ Professor Anno cIↃ IↃ Ic. ab Academia Heydelbergensi convictus erat, Socino ejusque dogmatibus nimium favere, cujus & publica extabant monumenta.

Hujus vocationi opposuerunt sese statim Ecclesiastici, quique iis favebant Magistratus: & eam non aut difficillime potuissent impedire, ita constitutum erat Remonstrantium fovere partes, nisi Jacobus Magnæ Britanniæ Rex continuo monuisset, ursisset Ordines; imo eum condemnasset hæreseos, & libros ejus publice jussisset comburi.

Tandem Ecclesiis leges quædam obtrudebantur, quas viginti annis antea accurante Barneveldo conscriptas, nunquam voluerant ferri Ordines, multo minus in usum duci: quibus vocatio Diaconorum, Seniorum, Pastorum fere tota Magistratui tribuebatur. Eripiebatur Pastoribus censura membrorum Ecclesiæ aut Pastorum, qui peccavisse in Ecclesiam convincerentur.

Decretum de inhibendis Controversiarum libris, Curatores Academiæ Magistratusque Leydensis cæteris severius exequebantur: hoc sui religionisque defensionem Gomaro impediebant. Unde is offensus discessum paravit: hoc discessu cum Theologiæ studiosi, purioris doctrinæ Professore essent destituendi, Ecclesiæ Geldriæ, Curatoresque Illustris Scholæ, Antonium Thysium Theologiæ Professorem Hardervicenum, Ecclesiæ, Zelandiæ Magistratusque Middelburgensis, Walæum Leydam misere, omni conatu persuasuri, ne stationem desereret. Verum constitutum Gomaro erat discedere, quare uterque eum invitavit apud illos potius domicilium figere: quod obtinuit Walæus, & Middelburgum Anno cIↃ IↃ cxi. commigravit.

Id dudum egerant Zelandiæ Ordines, & hac Academiæ Leydensis calamitate

tate magis instigabantur in Zelandia illustrem Scholam erigere, verum nondum poterant de loco convenire: quem ut sibi præoccuparent Middelburgenses, Trivialem Scholam suam reddere illustriorem conabantur. Mortuo enim Grutero, scholæ Trivialis Rectore anno cIↃ IↃ cvii. alium quærebant, qui cum honore illustris Scholæ posset præfecturam gerere, & ad eam Walæum vocavere: quod plerasque eruditionis intelligeret partes, & animo, prudentia, authoritate, regendo par aut superior videretur. Sed eam Provinciarum noluit Walæus admittere, tædiosam in puerorum regimine, in eorum nutritione calumniis obnoxiam: utrumque eruditionis remoram, & studiorum promotionis grande impedimentum. Quare collato regiminis, nutritionisque onere in Ægidium Bursium Pastorem Middelburgensem, regendo aptum, institutionis munus in Justum Liræum virum doctum, Academiæ postea Ultrajectinæ Professorem. Quod reliquum & illustre erat, Walæus suscepit Scholæ Curatelam, & de Græca lingua de Philosophia lectiones Honorarias habere.

His lectionibus explicavit Walæus Homerum, Hesiodum aliosque: & nuda interpretatione non contentus, genium linguæ auditoribus aperuit Græciæ Antiquitates. In Philosophia tradidit Ethicam, Physicam, Astronomiam, Opticam: quas explicavit plane ut ab auditoribus perciperentur, & resectis inanibus persecutus est ea quæ usum haberent.

Adveniente Gomaro omnia ad plenam Scholam Illustrem apparabantur, locus præparabatur in choro novi templi. Et Gomarus publicis lectionibus S. Scripturæ interpretationem instituebat. Excutiebat locos Communes Theologiæ publicis disputationibus. Jacobus Meivartius Scholæ Trivialis Conrector, Philosophiam publice docebat, disputabatque. Et jam horum diligentia, Gomari celebritate surrectura Schola videbatur: cum Magistratus Middelburgensis, eum quem Walæus servaverat locum, illi offerret, ac eligeret in Professorem locorum Communium S. Theologiæ. Ea vocatione commoveri Gomarus, vir affectibus suis nimium indulgens, & illi sese aperte opponere, incusare Walæum hæreseos: quod dum in Academia Batava studiis operam daret, pro tribus in homine animabus aliquando opposuisset acrius, & Trucium tum Præsidem redegisset ad metam non loqui.

Eam Gomari oppositionem ægrius Magistratus quam Walæus accepit; statim enim Walæus vocationi illi renunciavit: quod qui nihil unquam in vita ambivisset, jam magis putabat se sua sorte posse esse contentum, & eam se gratitudinem præceptori debere, ne eo invito illi Collega obtruderetur. Nullæ injuriæ Walæum unquam conturbavere, ut non animus illi æquus esset & sui semper similis. Sed populus indignari dilectum sibi Ministrum calumniis peti, ab eo qui dudum publicatis testimoniis ejus doctrinæ puritatem voluerat commendatam: cujus & alia de animabus opinio, in lectionibus Ethicis Physicisque omnium ibi manibus terebatur. Quare is ut & Magistratus Gomarum minus æstimare, quod frenum non posset affectibus injicere: quod ea se eruditione præditum non crederet, cujus lumini officere Walæus non posset. Quam ob causam à Philippo Marnæo Plessiaci Domino Salmurium vocatus, statim Anno cIↃ IↃ c xv. dimissus est.

Ea occasione, simul & quod Goesani, ab Hugone Grotio excitati, illustrem

Scholam nollent Middelburgensibus concedere, Middelburgense illustre Gymnasium ipsa in herba collapsum est. Nam & Meivartius ad Trivialem scholam rediit. Solum à Walæo petiit & obtinuit Magistratus, quo Illustris scholæ spem & faciem retineret, ut quandoque loco lectionum Græcarum & Philosophicarum, Theologicas locorum Communium persequeretur. Quæ etiamnum, nomine *Enchiridii Religionis Reformatæ* publice leguntur. Ita commoveri non solent prudentes calumniis, quas boni ab æmulis coguntur perpeti. Imo eos pluris solent æstimare, si in iis se prudenter gessisse inveniant.

Hanc spartam continuavit Walæus, usque dum in Academiam Leydensem traduceretur, & illi hora semidecima matutina, quandoque hora semiquarta pomeridiana vacavit: ejus autem institutione qui ad Academiam mittebantur, cæteris paratiores apparebant. Nec unquam Zelandi eruditiores ex Academia quam tum revertebantur: tantum est bene eruditionis initia posuisse, & ejus mature intellexisse fundamenta.

Nequicquam tamen de Ministerii munere interea neglexit. Ita tempus homini bene disponenti potest sufficere. Sed ex mandato petitioneque Ecclesiarum Zelandiæ, & instigatione præcipuorum Hollandiæ ministrorum, Scriptum Vytenbogardo opposuit, quo ostendit Authoritatem quam Ecclesiæ Belgicæ Magistratui largiuntur, & eam S. Scripturæ, consuetudinique Ecclesiæ primitivæ consentire. Eo libro eruditionis ubivis famam acquisivit Walæus, meruit gratiam Ecclesiæ, quod eam à Remonstrantium calumnia quasi Magistratui immorigeram, liberasset. Meruit gratiam plerorumque Politicorum, quod collegis quibusdam suis prætextum ademisset, quo solebant Ecclesias premere. Ipse Vytenbogardus, non potuit de eo scripto nisi ut erudito & modesto loqui, viderique voluit statim satisfacturus: quam ob causam rescribendi veniam ab Ordinum Deputatis petiit. Et quamvis obtinuerit statim, nunquam tamen respondit: nisi quod quadraginta & pluribus annis postea, septennio post Walæi obitum, videri voluerit etiamdum respondisse, edito libro in quo multis præloquiis, variis ambagibus, magno apparatu, nihil aliud tandem quam inermem & nudam negationem opposuit: ut parturiisse mons, sed murem hic tantum edidisse, queat videri.

Hoc præcipuum fulcimentum dissentioni subtraxisse non contentus Walæus, sedare populum, mitigare Hollandiæ Magistratum intendit. Populo tractatum proposuit quomodo is se gerere debeat, quando in Ecclesia, quando in Religione inter Pastores oritur dissensus. Magistratum conciliare Ecclesiasticis per Hugonem Grotium conatus est, virum ob eruditionem jam dudum illi familiarem: qui spe successionis in Barneveldi dignitatem, credebatur altera ejus manus existere. Huic persuasit extorsitque aliquoties illas voces, *se Hugonem Grotium suosque videre, non aliud hujus dissentionis remedium quam in Synodo Nationali consistere: eam se suosque nolle concedere: Deum se suosque velle parire.*

Flagrabat enim continuo magis Hollandia internis dissidiis, & in unius aut utriusque partis perniciem præparabatur. Opponebant se aperte sex Hollandiæ civitates decretis de Pastorum vocatione, de tolerandis utrimque Religionis Controversiis. Iis quoque non obediebant Ecclesiastici, ne Remonstrantes quidem, præsertim iis quæ consulto præcipue Vtenbogardo, ab Hugone Grotio concepta, limites Ecclesiasticis ponebant. E quibus in tractandis Controversiis

non

non liceret iis evagari. Certe mirari subit, eos in libera Republica qui voces supprimere nunquam potuere, quæ summam suam majestatem læderent: eos, inquam, voluisse Ecclesiasticorum populique sermones inhibere, à quibus salutem animæ suæ proximique dependere credebant. Quas leges ideo minus servabant Ecclesiastici, quod eas in suam perniciem editas arbitrarentur. Vello tamen Magistratus iis obediri, qui non parebant Pastores ministerii usu interdicere: ejicere è civitatibus quos pertinaciores inveniebant: qui illis nimium favebant cives in exilium relegare. Et quamvis illi à justitiæ Præsidibus restituerentur in integrum, qui eam non correctionem sed factionem judicabant, Magistratus tamen in civitatem suam denuo eos non admittere. Unde utrinque vehementer exacerbati animi. Et Magistratus tandem, civibus suis non fidens, milites legit.

Sed ea nullibi magis in conspicuo, nullibi fervidius, quam Hagæ Comitum acta fuere. Vytenbogardus, qui alibi suos ad extrema instigabat, hic ubi rerum in Ecclesia potiebatur, volebat moderatus videri, & mitigando sua, alia concedendo Contra-Remonstr. hoc quod possidebat integrum tenere. Sed cum appareret sagacibus ita falli Pastores, populum seduci: animatus Henricus Rosæus, vir eloquens & magni animi, populo detegere fucum incepit, & quod sub melle latebat venenum indicare. Quam ob causam Magistratus exercere illi ministerii functiones prohibuit; detecto tamen errore noluit populus Vytenbogardum audire, & maluit in vicino pago Rijsvici conciones frequentare. Id impedire Magistratus conatus est. Contra Populus urgere ut aut Henricus Rosæus aut alius Concionator religionis Reformatæ, pro qua tot sumptus suppeditati, tot bella gesta essent, illi concederetur. His sese objicere Vytenbogardus, exuere simulatum moderamen, & omni molimine id agere ne quod peterent possent obtinere.

Mauritius Celsissimus Princeps Auriacus, animadvertens non Ecclesiasticos tantum, sed se præcipue peti, & conniventia sua Barneveldi adversariorumque suorum potentiam increscere, incepit aperte Contra-Remonstrantibus favere: intercedere apud Hollandiæ Ordines, quo illis templum quo minister concederetur. Sed Nobiles & duodecim Civitates admodum reluctari: urgere Princeps. Et cum tantum æqua petere Contra-Remonstrantes viderentur, impetrare Hagæ Anglicum templum: quod cum recipiendis Auditoribus non sufficeret, quod illis præparabatur Claustri templum præoccupare, Henricum Rosæum in ejus Cathedram introducere, ipsius conciones frequentare. Ea re vehementer conturbari Barneveldus ejusque asseclæ, quasi vis illorum authoritati inferretur: ast cum æqua tantum destinataque Contra-Remonstrantes obtinerent, quod emendare non poterant permisere. Eo quasi classico excitati contra-Remonstrantes, ubivis animos sumserunt. Populus in illorum ruere partes in quas Principem, amatum sibi æstimatumque transire vident.

Non autem satis erat Contra-Remonstrantes Hagienses, & concionatorem & templum habere, apparere insuper illustri illo loco debebat, Contra-Remonstrantium religionem Remonstrantium opinioni præpollere. Cum autem Vytenbogardus eruditione Rosæum superaret, & cum continuo ad disputandum invitaret, lacesseret: aliunde arcessendus erat qui ejus jactantiam inhiberet, contunderet. Eam in rem non alius aptior habitus est quam Walæus,

us, qui idcirco Anno cIↄ Iↄ cxvii. ab Ecclesia Hagiensi, à Principe Auriaco, consensu Magistratus per Deputatos Middelburgo vocatus est, ut ad tempus Ecclesiæ Hagiensis Pastorem ageret.

Hagæ mox Walæus statum controversiæ perspicue in concionibus proponere. Argumentorum utriusque partis pondus quasi ad stateram examinare. Respondere exceptionibus Remonstrantium, vindicare Reformatorum. Atque ita plene in controversiis populum instruere. Tacere tum de disputationibus Vytenbogardus, qui jam Slusæ à quindenis annis eruditionem Walæi perspectam habebat. Asseclæ tamen ejus quibus non ita cognitus Walæus esset, aliquoties eum aggressi fuere. Et primo la Haye Remonstrantium Concionator, post concionem nondum dilapsis auditoribus de Perseverantia Sanctorum illi litem movit. Hunc autem ea modestia excepit Walæus, ea æquitate illius argumenta admisit, ea soliditate & perspicuitate illi respondit, eo acumine eo judicio nova regessit, ut cum non haberet quod responderet amplius, pudore confusus dilapsus sit.

Hoc dedecus reparaturi Remonstrantes, ad novum colloquium Walæum vocavere, in quo Jurisconsultus facundus & acutus, la Haye in adjutorem erat adjungendus. Ipsum autem colloquium, assumptis utrinque duobus Senioribus in testes, in privatis ædibus erat instituendum. Nec hoc quoque detrectavit Walæus. Ubi conventum esset, Jurisconsultus de Prædestinatione sua contentiose proponere, Walæus sedate cordateque respondere, & constantia responsique soliditate domare ferocientem. Cum autem præcedentis collationis fama excitati, aliquot centeni utriusque partis in illas ædes confluerent, Remonstrantes veriti similem præcedenti colloquii exitum, conferre ulterius non voluere, dictitantes privatum hoc colloquium, non in tanta auditorum corona esse debuisse.

Sed eo non contentus Walæus, ipsum Vytenbogardum frequentissime ad conferendum invitavit, præsertim per Serenissimam Principem Aloysiam Coliniam, Guilielmi Auriaci viduam, quod per eam Vytenbogardus Rosæum ad publicum quasi certamen antea provocasset: verum ab ea collatione semper se Vytenbogardus excusavit. Ita quoque vigere incepit Hagæ Contra-Remonstrantium opinio, & denuo quasi reflorescere. Nunquam melius disputatur, quam quando æquanimitate & judicio controversiæ expenduntur. Et veritas ipsa, diffractis aliquoties errorum nubibus, facile lumen suum denuo spargit.

Contra-Remonstrantium causam præ cæteris Pastoribus in Hollandia agebant Johannes Becius Dordracenus, Henricus vander Linden Delphensis, Festus Hommius Leydensis, & Amstelodamenses Petrus Plancius, Jacobus Triglandius: viri eruditi, prudentes, animosi, quique animum populi possidebant. Hi raro antea aliquid majoris momenti inconsulto Walæo: nunc pleraque ex ejus consilio exequebantur. Magistratus Amstelodamensis, caput eorum qui Contra-Remonstrantes tutabantur, indesinenter cum Walæo per Deputatos conferebant. Et ubi quid majoris negotii obveniret, quod in se nollent Deputati recipere, obnixe rogabant Walæum ut Synedrio suo Ecclesiastico, Consulari suo collegio, præsens consilium mentemque suam vellet exponere. Mauritius Princeps Auriacus, de quo non vane dictum fuit, quando equo insideret, omnes

omnes illius consiliarios illi assedisse, intimum tamen Consiliarium Walæum habuit, in iis omnibus quæ aut religionem aut hoc dissidium spectarent. Adeo ut nulla dies transiret, qua non ejus exquireret consilium, frequenter integras noctes deliberando cum illo consumeret, quo paratus esse ad concludendum posset in iis quæ de die erant exequenda. Ab eo tempore continuo Walæus interioris fuit admissionis. Nimirum Walæus etiamsi prudentissimus nunquam simulabat, & omnia illius consilia à vafritie à calliditate prorsus erant aliena. Mauritius animo erat vere Heroico, & quæ moliebatur intendebatque aperte solebat profiteri.

Ob quem candorem ne Remonstrantibus quidem Walæus invisus erat: simul & quod scirent Walæi consilia eo tendere, ut stabilirentur quidem Contra-Remonstrantes; Remonstrantes tamen penitus ne perderentur: quod putaret multos redituros ad saniorem mentem, si illis occasio secundæ sedatæque cogitationis concederetur: & minus de vindicta cogitaturos, quibus vivere & aliquo modo bene liceret. Quare eandem familiaritatem cum Grotio aliisque contrariæ partis quam unquam coluit, avulsissetque eos à Barneveldi parte; nisi, ut ipsi loquebantur, vis humana major obstitisset.

Per hos omnes Walæus una è præcipuis causis fuit quare harum controversiarum decisio ad synodum Nationalem delata, & omnia ad eam convocandam præparata directaque fuerint. Quæ omnia cum peregisset obtinuissetque Walæus Haga discessum paravit. Conabatur quidem abitum impedire Princeps Auriacus, & eum in Concionatorem suum Aulicum elegit; sed id non erat nisi ejus discessum promovere. Ab eo munere Walæus abhorrebat, in quo minus quam alibi proficias: cum hodie nimium sibi soleant Principes indulgere, & si munus bene continuoque exequaris, tandem non potest nisi offensam parare: cum etiam quæ optimo animo peracta sunt, facile soleant ab Aulicis in deteriorem partem torqueri. Principis autem offensa nimium secum pœnarum trahit.

Middelburgi Anno cIↄ Iↄ cxviii. redux Walæus, animadvertit demum quantum amaretur: ita populus illi obvius, ita Collegæ, ita Politici ad salutandum admissi affectum suum expressere. Nunquam ut decet bona nostra æstimamus, nisi quando in periculo sumus aut fuimus ea amittendi.

Controversiæ Remonstrantium & Contra-Remonstratium jam intra Hollandiæ limites non concludebantur, extendebant se in vicinum Ultrajectum, Transisulaniam, Geldriam, imo Sedanum usque: ubi Daniel Tilenus, vir variæ & elegantis eruditionis, qui tamen parum in intima disciplinarum penetraret, & libenter omnibus etiam domesticis suis adversaretur, pedetentim incepit Remonstrantium doctrinam instillare; & Auratum verbi divini Ministrum, meliorem illo sed indoctiorem, traxerat in suas partes: quare detectus à Rambourfio Concionatore Aulico, partim sponte, partim à Duce Bouillonnæo coactus, Theologiæ Professionem deseruit. Hic locus ut suppleretur, ut id quod destructum erat ædificaretur, iterum Walæus Middelburgo vocatur: & ut obtineri posset omnes adhibentur Machinæ, quæ eum possent loco movere. Pararius erat Franciscus Arssenius, vir à legationibus clarissimus, Walæo amicus, cui majorem eruditione, ingenio, judicio, rerum usu ætas illius non habuit. Conditiones erant amplæ & meliores quam cæteri Professores

possidebant.

possidebant. Invitatio Ducis seria erat, iterata, amicissima. Non potuit tamen Walæus migrationem ab uxore, ab amicis dimissionem impetrare: cum ad lautiores conditiones quæ offerrentur, facile posset duplex quod habebat Middelburgi stipendium extendi. Et grave illi videbatur ætatis jam quadraginta quinque annorum, debere regionem, debere mores mutare & ad ignotos accedere, diu amicis intimis verisque destituendus: quare maximas gratias Duci egit, sedem ut putabat perpetuo Middelburgi fixurus.

Interea fœderatarum Belgii Provinciarum Ordines, cum animadverterent Hollandiæ factiones in fœderis dissolutionem & omnium Provinciarum perniciem redundaturas, cœperunt componendis Religionis controversiis manus admovere, consilio Reineri Pavii Consulis apud Amstelodamenses magnæ authoritatis, instigatione Mauritii Celsissimi Principis Auriaci; & Nationalem synodum decreverunt, convocarunt. Dederuntque in mandatis Auriaco Principi, exauctorare sublectum ab Ultrajectino Magistratu militem: Magistratum nimis contrarium submovere loco, novum restituere.

His sese aperte opposuit Barneveldus, per Nobiles & duodecim Civitates Hollandiæ. Et omni molimine, etiam mittendo ad exteros Reges, Principes, synodi conventum conatus est impedire. Nutantes Ultrajectinos instigando, auxilium illis offerendo, Emendationem Magistratus, dimissionem militis prohibere. Unde à Fœderatis Principi Auriaco injunctum adversantis partis capita in carcerem detrudere, Johannem ab Olden-Barnevelt, Rombertum Hogerbetium, Hugonem Grotium, Ægidium Ledenbergium. Dimittere reliquum ita in Hollandia collectum militem. Cribrare in illis Civitatibus Magistratum, & contumacibus meliores surrogare. Quæ omnia sine ulla sanguinis effusione, sine ullo tumultu peracta sunt: ita eo Magistratui cives infensi inveniebantur. Ubi de omnium salute agitur, non raro adhibetur remedium, quod non ita ex ordine singulorum usurpari consuevit: quamvis & huic facto obtendebatur, quod & ipsi Hollandiæ Ordines publico decreto autoritatem Principi Auriaco dedissent, dissidia ea quocumque posset modo componendi. Remotis contumacioribus reliquus Magistratus approbare ea quæ acta erant, &, in Synodum Nationalem Dordraci convocatam consentire.

In ea Synodo flos Reformatorum Theologorum, & inter eos Walæus, convenit; ac apud Theologiæ Professores Belgas illi locus est assignatus, destinatusque unus è directoribus Synodi plurium judicio; sed præviis colloquiis inter se consenserunt Pastores, neminem ex ordine Professorum eligere.

Remonstrantium hic infelicitas fuit Præsidem habuisse Simonem Episcopium, virum eruditum, sed fervidum, imprudentem contumacemque: quo authore creditur præcipue factum fuisse, ut sese nollent Remonstrantes Synodi legibus subjicere. Quare hujus Synodi partes erant, eruere è Remonstrantium scriptis statum controversiæ, & eum ex ipsis fundamentis accurate proponere. Expendere ea ad verbi divini trutinam, & singulorum pondus æstimare.

In Regimine totius Synodi eminuit Johannes Bogermannus, Synodi Præses, & apparuit aptiorem eligi non potuisse. In proponendo controversiæ statu Festus Hommius, jam antea illis sæpius agitatus: qui tamen frequenter de his cum Walæo conferebant. Sed in expendendis controversiis, stabiliendis aut solvendis

ſolvendis argumentis, vindicandis exceptionibus Walæus excelluit: quare ſi quid difficile occurreret enodandum, ut epiſtolæ ad Romanos explicatio, Walæo injungebatur: ſi quid accurate prudenterque definiendum eſſet, Walæi judicio ſubmittebatur. Unde eorum unus electus eſt, qui canones Synodi conſtituerent, qui rationes adderent quare Remonſtrantium doctrina rejiceretur. Habebaturque Walæi prudentia non parum factum fuiſſe, ut tota Synodus in eos conſentiret. Quam ob cauſam à Politicis, ab exteris, qui cauſam æmulationis non habebant, nemo magis æſtimatus allectuſque fuit. Et res ipſa æmulo ſuo Ægidio Burſio elicuit has voces, Walæum in Synodo omnes ſuperare: dum à Claſſe Walachra extra ordinem ad Synodum delegatus Burſius, quæ egiſſet audiviſſetque deberet referre. Tantum eſt ingenio, judicio pollere, ſtuduiſſe bene, omnia æquanimitate quadam perpendere, certa audere aſſerere, de incertis prudenter dubitare.

Omnium autem, & nominatim horum laboribus, Deus opt. Max. ita benedixit: ut ne Remonſtrantes quidem unquam fuerint conqueſti, Controverſiæ cardinem præteritum fuiſſe. Ita deciſæ controverſiæ, expeditæ difficultates, ut omnibus piis, doctis, cordatiſque fuerit ſatisfactum, & ab eo tempore præciſis radicibus Remonſtrantium cœperit opinio exareſcere. Omnia autem ea modeſtia acta, eo omnium conſenſu abſoluta, ut neſciam an poſt primorum ſæculorum Concilia parem queas invenire.

Deciſis jam controverſis, judicata Remonſtrantium cauſa, condemnati Criminis læſæ Majeſtatis, à delegatis Fœderati Belgii Ordinum, præcipui Remonſtrantium patroni fuere: Barneveldus, Hogerbetius, Grotius & Ledenbergius. Ledenbergius ſupplicium ſpontanea morte prævenerat. Jacobus Schotte Conſul Middelburgenſis, delegatorum judicum unus, à Fœderati Belgii Ordinibus Dordracum ablegatur, Walæum è Synodo Hagam ducturus. Is Dordraco Walæum per Roterodamum, Shiedamum, aliaſque ambages, XII Maii Hagam ducit, ne ulla populo futuri ſupplicii ſuſpicio ſuboriretur: & in via Walæo aperit, Fœderati Belgii Ordines illum vocaſſe ut ad mortem componeret condemnatos, putare illos ejus prudentia & ſuadela optime id perficiendum. Walæus, quod videbat ſe evitare non poſſe, id conatus eſt limitare. Et rogavit, ne indicere mortem condemnatis deberet, ne adeſſe Grotio cogeretur, ipſe ſolatio, ob contractam cum eo familiaritatem, opus habiturus: ne præſens ſupplicio eſſet, quod ſine commotione animi non poſſet ſpectare.

Hora quinta veſpertina Hagam delati, Schotus Deputatos Ordinum & congregatos Judices adit, indicatque Walæum adveniſſe, ac poſtulare jam dicta ſibi concedi. Quare Advocati Fiſci ad Barneveldum mittuntur, annuntiantque eum ſequenti die judicandum, & mortis ſubiturum ſupplicium. Schotus vero ad Walæum redit, & refert ea quæ petierat illi conceſſa. Hogerbetium enim Grotiumque licet condemnati non morituros, ſed perpetuo carceri addicendos: Advocatos Fiſci Barneveldo mortem annunciaſſe: urgere Fœderatos Ordines, urgere Delegatos Judices ut Barneveldum quam primum accedat, ac ab eo Walæus ſub horam ſextam ad Barneveldi uſque carcerem deducitur.

Barneveldi cubiculum ingreſſus Walæus, non ingratum enim erit illius extrema

trema audire, quæ Walæi ore habeo & ejus manu invenio fuisse annotata, invenit perturbatum vehementer Barneveldum, ac ad uxorem liberosque litteras conscribentem illius nuntii indices: eum salutavit Walæus ac dixit, dolere se eum tam tristi tempore debere accedere. Respondit commotus Barneveldus, se verbi divini Ministro non indigere, se senem & Christianum esse, & scire quomodo se jam debeat gerere, occupatum esse in disponendis rebus domesticis. Regessit Walæus, ea se credere; sed etiam veterano Christi militi in extremis excitandam illam cognitionem esse, applicanda monita, solatia. Nolle tamen illi impedimento esse in componendis rebus familiæ, tamdiu expectaturum: ac in remotiori sedili consedit.

Perscriptis literis & ad uxorem delatis, Barneveldus primus Walæum allocutus est. Rogavit quis esset: & responsum accepit se Antonium Walæum esse, ex Synodo Dordracena venisse, ac rogatum esse ut extremis his vitæ horis illi adsisteret, paratum se esse quæ posset adferre, modo commodas illi vellet aures præbere. Ad ea Barneveldus se excusare, quod quem bene de nomine, de facie non novisset: quærere quid in Synodo Dordracena esset actum. Ad ea Walæus; condemnatam Remonstrantium doctrinam esse tam ab exteris, quam ab indigenis, constitutos Canones in quos omnes plene consentirent. Id non mirari Barneveldus de indigenis, cum à Contra-Remonstrantibus submissi essent, præter expectationem ejus id de exteris evenisse. Et inquisivit, quomodo ergo loca quædam S. Scripturæ exponerent, quæ favere Remonstrantibus videbantur: quæ cum explicasset Walæus & utrimque ventilata satis videbantur, insinuavit Walæus tempus esse ut de propria potius salute dispiceret, peccata sua confiteretur, & eorum à Deo veniam peteret.

De peccatis illibenter audire Barneveldus, quasi eorum confessione, confiteretur quoque, se suo merito supplicium capitis subiturum. Oggerere se examinatum, sed ab inimicis esse, multa eos in deteriorem partem accepisse: quædam quoque quæ Caronio Legato Anglico scripsisset, ut amico intimo, ad peccatum tracta: quæcunque gessisset, iis libertatem & privilegia Hollandiæ voluisse tutari: supplicium jam præmium futurum, pro quadraginta trium annorum indefessis curis, exantlatis laboribus. Quæ cum non sine gemitu & lachrymulis efferret, illachrymavit quoque Walæus. Quis enim non misereatur sortis humanæ, qua paulo ante rerum domini, mox viliores fucis fiunt, & probrose à carnifice mactantur. Has Walæi lachrymas cum animadvertisset Barneveldus, *Et tu quoque*, inquit, *Walæe meo infortunio commoveris*; ac ab eo tempore se illi plene ut amico dedit. Walæus vero respondit se actorum non eam notitiam habere qua de singulis ferre judicium posset, neque se eam in rem eo venisse: unum se scire, Delegatos Judices novisse, latæ hujus sententiæ aliquando illis rationem coram Dei throno reddendam esse. Assentiebatur illi Barneveldus, sed opponebat eos non secundum receptas leges præcedentis ævi sed præsentis judicavisse. Ursit tamen Walæus Deum iis qui sibi innocentes viderentur non condonare peccata: quare saltem cum Propheta Davide, peccatorum occultorum à Deo veniam peteret. Id pollicitus est Barneveldus, & se jam incepisse. Quæsivit porro Walæus, quam spem ergo veniæ haberet, & quomodo crederet se apud Deum salvandum esse. Ad ea Barneveldus: salvandos qui crederent in Christum, quique fidem suam bonis operibus exornarent.

narent. Id verum dicere Walæus, sed requiri insuper, ut crederet eam fidem, ea bona opera non à se habere, nec meliore usu liberi arbitrii acquisivisse; sed à Deo in solidum ex mera gratia, juxta decretum suum ab æterno, accepisse. Respondit Barneveldus, id se credere, eam Doctrinam se juvenem didicisse Heidelbergæ, ac in ea se perpetuo perstitisse. Intulit Walæus, eum itaque non partium Remonstrantium sed Contra-Remonstrantium fuisse. Id fateri Barneveldus, solummodo se difficultatem aliquam in Prædestinatione absolute condemnante invenisse. Ei difficultati Walæus satisfieri potuisse, cum damnandi non præstarent, quæ naturæ viribus potuissent; & eos scopulos non ursisse tantum non Contra-Remonstrantes, sed & studiose præcavisse: eum itaque debuisse non Remonstrantium patrocinium suscipere, sed Contra-Remonstrantes tutari. Quibus respondit Barneveldus, ejus rei aliam rationem subfuisse, propositum sibi Contra-Remonstrantibus publica tantum exercitia permitti, Remonstrantes non opprimi. Sed objicere Walæus, contrarium tamen evenisse; Contra-Remonstrantes è cathedra ejectos, Remonstrantes substitutos: unde maxime populus incepisset commoveri. Ad ea Barneveldus, reliquos non satis propositum suum subsecutos. Referre Walæus, eum videri subterfugia quærere, cum non facilius à Deo venia impetretur, quam peccatorum quæ candide confitemur. Quid sanctum habere ambitiosus potest, qui eam religionem, à qua salutem animæ suæ populique sui dependere credit, opprimit, ut dominetur.

His sermonibus tempus usque in cœnam transivit, quam ubi paratam esse annuntiabatur, ad eam Barneveldus Walæum invitavit: voluit ab eo preces dici, cibum illi præbuit, adhibuit, & plane quasi in propria domo excepit, quod non potuit nisi à composita mente proficisci, & animo qui sui potens esset. Ipse vero comedit plusculum, ut solent illi qui distrahuntur cogitationibus, non tamen opprimuntur. Noluit autem vinum bibere, ne mens, cogitationibus agitata, turbaretur.

Peracta cœna rogavit Walæum, ut pro eo Auriacum Principem vellet adire, petiturus I. ut condonaret illi quod potuisset in eum peccavisse. II. ut favore prosequeretur liberos suos, matrimonio connexos procerum primatibus, perpetuo religioni Reformatæ addictis. Ad ea Walæus: an non melius foret, eum sine conditione condonationem rogare; & an ea quoque eo usque se extenderet, ut inhiberi lata sententia possit. Subticens aliquamdiu Barneveldus, respondit eo usque se non extendere: & rogavit, ut prædixisset illi, ita vellet Principi proponere. Hæc sub horam decimam detulit Auriaco Principi Walæus: qui Responsum dedit, se dudum Barneveldum benevolentia prosecutum fuisse; verum cum ab aliquo tempore aliam regiminis formam conatus fuisset introducere, quæ Ecclesiam & Rempublicam perdidisset, ei se debuisse opponere. Condonare autem se libenter ea quæ contra illum commisisset, potuisse tamen id sine conditione rogare, cum distraxisset militem à juramento quod illi ut Imperatori debebatur: conatus esset impedire, ne Ultrajectum Gubernaminis sui sedem ingrederetur: calumniatum esse eum supremam potestatem fœderati Belgii appetere; ejus tamen prudentiæ committere, aut celare ea, aut aperire, se tantum viri salutem desiderare: petiisse quoque à Judicibus, ne quod in eum peccasset id illi in crimen imputaretur, liberis vero

ejus fauturum, quamdiu bene facerent. Quæsivit insuper, an non de inhibendo supplicio loqueretur. Quæ omnia cum relata Barneveldo essent, dixit se pro liberis suis nihil amplius desiderare: quod inhibitionem supplicii spectaret, aberrare Principem. Argumenta sua de supremæ potestatis ambitu antea dictavisse, alias se ita amavisse semper Principem, ut si in manu sua fuisset Suprema Belgii potestas, & potuisset id fieri ex ordine, eam se illi fuisse daturum. Fateri tamen, se contra eum nonnihil exacerbatum fuisse, quando Hagæ Contra-Remonstrantium separatorum templum ingrederetur. Quæ circa milites, quæ Ultrajecti acta essent, ea se agenda putavisse quo seditio præcaveretur.

Interea dum Auriacum Principem adiit Walæus, Ecclesiæ Hagiensis Pastores Lamotius & Beyerus, de more Ecclesiarum Hollandiæ circa condemnatos, Barneveldum accessere: qui conjunctim iterum & peccatorum confessionem, & fiduciam in Christum urserunt: acceperuntque idem ferme, quod antea Walæus responsum. Sed quæsivit ab omnibus Barneveldus *meus ne Grotius quoque morietur, ut quoque Hogerbetius, juniores sunt, multum adhuc possent officii Reipublicæ præstare?* Rogavit vero Walæum à Delegatis Judicibus peteret, famulo suo liceret usque ad ultimum vitæ momentum illi adesse: quod Walæus facile impetravit. Monuit pastores ne graves Remonstrantibus essent, quo quieta esse Respubl. posset.

Sed cum his sermonibus, mentis agitatione, commotione corporis lassaretur, petiit sibi quietem concedi: & ut Pastores ipsi somnum caperent. Ast dixit Walæus, injunctum illi esse tota nocte apud illum manere. Respondit Barneveldus, eo nequaquam opus esse. Itaque in vicino cubiculo somnum admisere. Interea Barneveldus quietem quærere, sed eam non invenire: famulus ejus ea prælegere, quæ pro solatio agonisantium Psalterio Belgico subjunguntur: ad quam lectionem, cum non satis attenta illi cogitatio esset, ipse in Psalterio suo Gallico legit. Quod cum Pastoribus annuntiaret unus trium custodum, qui Barneveldo additi dicebantur, ne spontanea morte supplicium præveniret: Pastores Beyerum cæteris juniorem misere, qui & lectione Sacræ Scripturæ, & inde ducta consolatione, quod reliquum erat noctis transegit. Circa matutinam quartam denuo Walæus & Lamotius ad Barneveldum redivere, & Walæus matutinas preces fudit, ac è colloquio animadverterunt facile, eum plane ad mortem compositum.

Non ita multo post Walæus à Judicibus evocatur, petuntque, an non desideraret Barneveldus ultimum vale & uxori, & liberis, & nepotibus dicere. Quod cum quæsivisset Walæus, Barneveldus respondit, id illi consultum non videri, se jam ad mortem compositum, id non posse nisi eum denuo amicosque turbare. Ignorabat autem Walæus, quare nec id potuit Barneveldo indicare, uxorem liberosque id à Judicibus petivisse.

Cum citaretur Barneveldus ut sententiam audiret, Walæus illi valedixit, quæ potuit obtulit officia; ac magnas illi gratias Barneveldus pro præstitis egit.

Audita sententia Barneveldus respondit, Judices quædam condemnationi indidisse, quæ in confessione non haberentur: putavisse quoque suffecturum Fœderati Belgii Ordinibus, vitam & sanguinem, bona uxori & liberis relicturos fuisse: id præmium esse pro quadraginta annorum præstitis officiis. Mox ad pegma deductus, in eo ad populum conversus, dixit: *cives mei, non proditor*

sed.

sed pavioita morior. Unde cum ad arenam locumque supplicii duceretur, quæsivit à famulo, *Joannes, an nemo venit*, quasi spem aliquam adhuc veniæ concepisset: quod cum negavisset famulus, aggeniculavit & statim illi caput amputatum est. Ita qui perpetuo Reipublicæ regimini admoventur, dum ingenio, judicio, eloquio valent, ac omnia ex æquo & bono moderantur, multum apud Collegas authoritatis acquirunt: qua dum amicos promovent, & iis se satis putant stabilivisse, non jam ex utilitate Reipublicæ omnia, sed pro libitu agunt, quo & æmulis & superioribus materiam præbent, qua iterum perdantur.

Insequenti à supplicio die Walæus Dordracum reversus est, ac Synodi negotiis usque ad Maii finem vacavit: quando argenteo donatus numino, publico convivio cum omnibus, privato cum præcipuis à Delegatis Ordinum exceptus, honorifice dimissus est.

His rite peractis providendum Hollandiæ Ordines arbitrabatur, ne suppressa dissidia denuo suborirentur: quare prima illis cura fuit Academiam, Reipublicæ & Ecclesiæ seminarium, in tuto locare. Itaque statim Johanni Polyandro à Kerckhove S. Theologiæ Professori, adjungere decreverunt, Andream Rivetum, Antonium Walæum, Antonium Thysium. Vocando Riveto, Thomas Erpenius Arabicæ linguæ Professor, in Gallias transmittitur. Thysio, Adrianus Pavius Civitatis Amstelodamensis Syndicus, Academiæ Curator, & Amelius ab Hoogeveen Consul Leidensis Medio Julii, Rochus Honartius, supremæ Curiæ Senator, Curator Academiæ Primarius, & Petrus Deimannus Primarius civitatis Leidensis Consul Middelburgum venerunt, vocationem Walæo annuntiavere, urserunt ut illi adstipularetur. Litterasque adjunxerunt Mauritii Principis Auriaci, quibus idem petebat. Verum Walæus ad deliberandum sibi tempus concedi postulavit, se precibus apud Deum, consilio cum amicis, Ecclesia, Magistratu collaturum. Interea delegati Curator & Consul Ecclesiasticos, Magistratum ambire, sollicitare Walæi dimissionem, quam & impetrarunt tandem, quamvis ægre, quod non Hollandis tantum, sed & suis bene Leydæ, præparandis vocaretur. Hærere amici, quod majus stipendium Leydæ quam Middelburgi non esset habiturus, quodque filios in Academia bene educare posset, non posset tamen tam bene remotus à Consanguineis ad honesta munia promovere: quibus ut satisfieret, Pastoris munus in civitate Leydensi simul illi fuit oblatum. Credidit vero Walæus ei vocationi resistere se non posse, qua non Ecclesiæ tantum membra sed eorum Pastores erat formaturus, nec recturus unam Ecclesiam, sed Belgicis omnibus consiliis præfuturus.

Itaque publica concione x. Septembris Ecclesiæ membris discessum annuntiavit & valedixit, quam audiebant illibenter, excipiebant non sine suspiriis & gemitu, & jacturam suam ac in eum affectum effusis lachrymis testabantur: ut credidisses potius liberos à moriente parente, quam Ecclesiæ membra à Pastore abitum parante venisse. Illud est à Deo Opt. Max. dona accepisse, adhibuisse diligentiam quibus te reddere æstimatum possis, præivisse exemplo, consilio, officiis plerosque demeruisse.

Dum Middelburgi hæsit Walæus, vix prospera valetudine usus est, semper Asthmate, sæpe colico dolore & diarrhœis vexatus, aliquando quoque febribus continuis, quibus debilitatus, emaciatus sæpe elanguit, & aliquot annis intermit-

mittentem habuit pulsum. Origo malorum erat ab hæreditate materna, & quod in ſtudiis nimius, ea ſtatim à prandio adiret, vixque animo quietem, corpori refectionem largiretur. Sed ea multum lenivit uxor ſana, & in inſerviendo ſedula.

Liberos Middelburgi habuit Margaretam, Jacobam, Antonium primum, Catharinam, Eſtherem, Antonium ſecundum & Suſannam: quorum Jacoba & Antonius primus infantes mortui, reliqui integris ſenſibus vegeto corpore ſuperſtites manſere. In ſolis liberis exultavit Walæi animus, & eam benedictionem in terris promiſſam æſtimavit. Quid enim majus fieri ab homine poteſt quam liberos ſanos moratoſque habere, ſecundæ fortunæ participes, adverſæ levamenta, morborum ſenectutiſque ſuſtentacula.

Amiſit vero Middelburgi unicam ſuam ſororem Joannam, uxoris avum, ſororem, & avunculos omnes; ſed Joannem, uxoris fratrem unicum, ad Civilis Militiæ Præfecturam vigeſimo ætatis anno promovit. Ejus vero ſororem Jacobam, Jacobo Walæo unico fratri ſuo elocavit, qui primo Paſtor Eccleſiæ Meliskerckæ, mox veteris Civitatis Domburgenſis, cum jam Eccleſia Middelburgi Antonio Walæo ſubſtituit, quo & affectum & æſtimium nominis Walæi quoque teſtaretur.

Decimo nono Septembris Walæus cum tota familia Middelburgo Leydam commigravit. Ubi honorifice & publico convivio à Magiſtratu, gratulabunde ab Academia, ſuaviſſime à veteribus amicis exceptus eſt.

Leydæ ſtatim illi à Senatu Academico collatus eſt Titulus Theologiæ Doctoris, nullo prævio examine, ut ſolet illis qui eximia publicaque eruditionis ſuæ dederunt documenta.

Ipſe vero vigeſimo primo Octobris Profeſſionem ſuam auſpicaturus, Orationem de Studii Theologici recta inſtitutione habuit. Quæ magna frequentia, omnium applauſu excepta; mox tamen Walæo diſplicuit: quod animadverteret, multa egregie concipi, quæ in uſum duci nequeunt; in multis à Diſcipulis peccari, quæ cogitando non poſſumus aſſequi.

Cum Walæo quoque acceſſit Antonius Thyſius, & paulo poſt è Galliis Andreas Rivetus Facultatem Theologicam condecoraturi. Et certe ſinguli inſignem nominis claritudinem paraverunt, omnes facultatem reddiderunt longe celebriorem. Quiſque tamen, ut aſſolet, præ cæteris quibuſdam animi dotibus eminuit. Memoria præpollebat Thyſius, ingenio Walæus & Rivetus, qui & judicio ad concludendum excelluere; ſed dexteritate ad exequendum Polyander. In agendo fervidus erat Thyſius, vigore plenus Walæus, quo remiſſior Rivetus, ſed ſedatus erat Polyander. In exprimendis animi conceptibus elegans Polyander, voce tamen & eloquio Rivetus & Walæus præcellebant. In Philoſophicis exercitatus magis Walæus. In linguis Thyſius, Hebræa præſertim, nam & Græcæ peritior Walæus. In Theologia diffuſam magis eruditionem habebant Thyſius & Rivetus, ſolidam Walæus & Polyander. Peritior in Hiſtoria Eccleſiaſtica Thyſius, in Lectione Patrum Rivetus, in Theologia Scholaſtica Walæus. Verſatior in controverſiis Socinianorum, Anabaptiſtarum & Remonſtrantium Walæus, Pontificiorum Rivetus. Prælegebat Thyſius diffuſe, Rivetus plene; ſolide & breviter Walæus; ad praxin accommodate Polyander. Quodque his majus æſtimo, ea ſinguli æquanimitate

tate præditi, ut quæ in Collegis excellerent dona æstimarent, venerarentur, imo ubi opus esset advocarent in auxilium. Quod ut cordatorum tantum, ita magnarum quoque animarum est, quæ sibi consciæ sunt, etiamsi in aliquibus cedant aliis, satis se tamen magnitudinem suam posse tutari.

Horum omnium prima sollicitudo fuit præcavere, ne denuo in facultate Theologica dissidia suborirentur. Quare subscriptione catechismi Heidelbergensis, & Confessionis Belgicæ, testati inter se consensum. Decreverunt & observarunt continuo, neminem judicium de Religionis controversia, Ecclesiæ regimine, casu conscientiæ seorsim; sed non nisi una cum Collegis suis daturum. Nullas theses publice disputandas esse, nisi omnes Collegæ eas viderint approbaverintque. Nullum librum edendum, quem non examinaverint omnes Collegæ, & ostenderint sibi placere. Quæ tractu temporis negligenda, utinam sim falsus Vates, aliquando dissidia & turbas dabunt.

Ad eandem religionis paritatem præparare & studiosos voluere, quare & iis prospiciendum esse arbitrabantur de Cynosyra, secundum quam studia sua possent instituere: quod exortis Remonstrantium Controversiis, multa in Theologia accuratius explicanda essent, de multis circumspectius loquendum. Itaque publicis disputationibus totam Theologiam pertractare aggressi, ex iis *Synopsin purioris Theologiæ* publicarunt: ad quam singuli ea contulere, quæ appositis nominibus adscribuntur.

Constituta bene interius facultate, defendenda ea ab exteris hostibus erat: ab iis præsertim qui impetum in eam moliebantur. Respondendum erat *Johanni Arnoldi Corvino* qui *contra Petrum Molinæum* ingens exaraverat volumen. Respondendum erat Remonstrantibus, qui *Actis Synodalibus Remonstrantium* ea infercerant, quæ stabiliendæ suæ opinioni, infringendæ Contra-Remonstrantium poterant adferre. Id oneris Collegæ in Walæum contulere, ad confligendum cæteris promptiorem paratioremque: qui edita *Responsione ad Censuram Joannis Arnoldi Corvini in Petri Molinæi Anatomen Arminianismi, & ad scripta Remonstrantium qui ad Synodum Dordracenam citati sunt* Maximum nomen acquisivit, non apud suos tantum, sed & apud Gallos, Anglos, Scotos, & diu Remonstrantibus silentium imposuit. Nimirum in Controversiis dudum agitatis, qui lectione diligens qui mediocri judicio præditus est, aliquod pretium operæ potest præstare: sed Controversiæ majoris momenti, recens exortæ, non nisi solida eruditione, acri ingenio, maturo judicio ex dignitate tractantur: quare nullibi viri magni majori celebritate, vix majori fructu cogitationes suas impendunt.

Interea & præcipue firmata jam facultate, munus suum omnes reddere illustre conabantur. Vetus Testamentum explicabat Rivetus & Thysius, Novum Polyander. Sed quod reliquis gratius, quare & dignius habetur, Locos Communes tradebat Walæus. Eos Locos non hinc inde carptim, sed ab ovo omnes & totam Theologiam persequebatur. Singulos autem explicabat integre, fere per principia, per species aut partes; per affectiones non per quæstiones, ut loci ejus editi non raro exhibent, quasi ad disputandum non ad cognoscendum comparata Theologia foret. Immorabatur autem præcipue majoris momenti Controversiis aut difficultatibus, quæ in regimine Ecclesiæ obveniren. Neque quævis utriusque opinionis examinabat argumenta, sed in

quibus

quibus pondus ſententiæ conſiſteret, aut quibus ſolutis reliqua facile diſſlarentur. In Controverſiis tamen recens exortis operoſior exiſtebat, de Deo contra Vorſtium, de Prædeſtinatione, de Sabbatho, de Authoritate Magiſtratus in rebus Eccleſiaſticis, ſimilibuſque, quia agitarentur continuo, & paucioribus bene eſſent perſpecta. Concludebat autem ſemper, non ita humanæ rationi, ſed verbo Dei perſpicuo ſubnixus. Ob quæ omnia præ cæteris major fuit Auditorum ad Walæum confluxus. Id demum eſt Theologiam tradere, quæ ex Sacra Scriptura eruitur: cum quæ rationi nimium innititur, Ethica potius Chriſtiana ſit, & ubivis vacillet. Id eſt Doctorem agere, fundamenta Doctrinæ oſtendere, rebus majoris momenti applicare, clare proponere, breviter defungi. Cum autem nonnemo Collegarum aliquando dubitaret an non ea Auditorum frequentia eſſet, quod Locos Communes profiteretur, ipſe quoque arrepta occaſione, locos quoſdam tradere aggreſſus eſt, ſed, cum irrito ſucceſſu, brevi deſtitit.

Verum enimvero non ſufficiebat ſacræ Theologiæ cognitione Auditores imbui, præparandi & Theologiæ candidati erant, ut recta defendere contra adverſantes poſſent & falſa poſſent redarguere: id diſputationibus peragebatur, in quibus omnes ſeduli, nulli tamen frequentiores quam Walæus & Polyander apparebant. Non permittebat Walæus ea ad diſputandum proponi, in quibus Reformatis inter ſe libere liceret diſſentire. Non enim anſam ulteriorem præbendam divulſionis Eccleſiæ, ſed amice potius alienatos ad unionem invitandos. Non permittebat futilia ab opponentibus objici, in quibus fruſtra tempus tereretur. Non permittebat proterve opponi, aut ea quæ cum offenſa Auditorum effutiuntur: in quo cum peccarent ſæpe Lutherani, Pontificii, Sociniani qui ad diſputandum advolaverant, tum ſplendebat Walæi promptitudo, ſubtilitas, animi magnitudo, quibus admirationem incutiebat Auditorio, obturabat os Adverſantibus, & eos redigebat in Ordinem. Sed volebat Walæus à Defendente, clare vim argumenti opponentis repeti, volebat non reſponderi tantum, ſed Reſponſum ſolide demonſtrari. Ne viderentur effugia quæri, ſed doceri ignaros, pertinaces convinci. Equidem Walæus in Lectionibus egregiam laudem, in Diſputationibus videbatur Triumphum mereri.

Aſt cum non ſatis inſtrui, exerceri publice Theologiæ candidati poſſent, in privatis ædibus continuo bis in ſeptimana, Enchiridium ſuum Religionis Reformatæ explicavit, examinavit & propoſuit ad diſputandum. Cui non nunquam bina ternave, ut vocant, Privata collegia contra Anapabtiſtas, Socinianos, Pontificios adjunxit: in quibus omnia familiarius explicavit, brevius abſolvit.

Privatim quoque Theologiæ Candidatos ad habendas conciones indies. Manuduxit præ cæteris ea eligenda S. Scripturæ effata, quæ Spiritus Sanctus ſæpe repetendo eſſe ponderoſiora indicavit: non de capillis, de veſtimentis in quibus errantes Deus Opt. Max. & minus & rarius objurgavit. Sacræ Scripturæ textum non ſemper explicandum fuſius, nec ubique elicienda dogmata. Sæpe Propoſitionem eſſe, demonſtrandam ulterius, & auditorum animis infigendam: infigi optime quando docetur ſimul, quomodo removeri obſtacula poſſint, quomodo id ipſum poſſit in uſum deduci.

Nec

Nec passus est unquam ob privatos labores, aliquod sibi honorarii offerri: quod ab illo primum introductum, mox usurpatum à Collegis, hodie in consuetudinem traductum est.

Continuavit hunc instituendi morem viginti annis, quamdiu vita perduravit. Et ex ejus ludo innumeri Ecclesiæ Pastores, non pauca Ecclesiæ lumina prodiere: maximo Walæi solatio, imo gaudio. Quippe nil majus aut Deo gratius obvenire homini potest, quam ejus curis Antistites exurgere, qui per universum mundum colligere Deo Ecclesiam possent, aut collectam conservare.

In Regimine Academiæ nec partes fecit, nec fovit, imo quæ suborirentur, eas semper conatus est componere. Ita coagulum fuit inter Johannem Polyandrum & Antonium Thysium, inter Petrum Cunæum & Franconem Burgersdicium: inter quos diversæ, & familiæ felicitates aliquod dissidioli aliquando movere. Odia inter Vorstium Heurniumque Adversarios Medicos lenivit: omnibus tamen mansit amicus: quod non tam reconciliationem, quam singulorum quærere emolumentum conaretur. Unde simul & Vorstii filium Adolfum ad Professionem Medicam commendavit efficacissime, & Heurnium primus ad nominationem Rectoris Magnifici promovit.

Ipse Walæus nullum inimicum habuit. Nisi quod æmulari illi nonnihil videbatur Daniel Heinsius, ipse Gandavensis quoque: hic in literarum Professione ille in Theologica crediti eminere. Adeo inter æqualiores facilius æmulatio succressit. Nunquam tamen officere Heinsio Walæus conatus est: imo ne immiscuit quidem se, de principatu contentionibus Salmasii Heinsiique, quæ in publicum erupere. Æstimabat ambos viros summos, immensæ eruditionis; sed elegantiorem ingenio Heinsium Poetam & oratorem meliorem, Salmasium judicio maturiorem, reliqua eruditione diffusum magis & magis solidum. Optabat autem literatores majori circumspectione, minori licentia in Theologicis versari. Majorum facultatum lumina, qui linguas negligunt sæpe rerum studiosiores inveniuntur, qui peregrinantur minus; minusque antiqua inquirunt, ea quæ Regionis suæ sunt melius solent habere comperta. Sed cum Antonio Thysio fundamenta jecit ejus reconciliationis, quæ post Walæi obitum subsecuta est.

Walæus vero hoc egit ut Honores Academici, quantum permittere Academiæ utilitas posset, inter Collegas ex æquo dividerentur: ita convicturos suavius & meliori consensu in suæ facultatis decus laboraturos. Unde cum nominari ipse in Rectorem Magnificum posset, pro Collega ambivit: & cum eo nominatis frequenter cessit. Non minus tamen honores fugientem sequebantur: unde frequenter Academiæ deputatus, ter Academiæ Rectorem Magnificum egit, illique muneri immortuus est.

In cæteris Professionis suæ partibus æque se Walæus cordatum præstitit.

Testimonia de vita & studiis Theologiæ Candidatorum non nisi ex merito dedit. Satius ratus hos eorumque amicos offendere, quam Ecclesias fallere; magna errorum scaturigine, qua indigni ad cathedram Pastorum promoventur. Quæ fidelitas Walæi cum tractu temporis innotuisset pluribus Ecclesiis, non paucæ semper voluerunt Testimonia quoque Walæi habere.

Gradum Doctoris nullis nisi pietate conspicuis, judicio maturis, eruditione eminen-

eminentibus Theologiæ Professores contulere: idque præparce, &, vix nisi rogatu ejus Ecclesiæ in qua Pastorem agerent. Cum facile Doctores aliquid prærogativæ inter Pastores arripiant, quod non semper ex utilitate, non semper cum Ecclesiæ pace contingit.

Libri edendi eo numero judicio facultatis Theologicæ oblati fuere, ut iis legendis omne tempus non posset sufficere: quare quibusdam ad Pastorum classes remissis, eos sibi tantum censendos sumsit, qui controversias majoris momenti persequerentur. Censuram autem, honestatis habita ratione, instigante Walæo, exercuit liberrime. Ita editionem inhibuit Analyseos ix. capitis ad Romanos Naggii Elburgensis. Effecit ut immutarentur Tractatus Willii in Prophetas minores, & in nonum caput ad Romanos. Aut ubi se non posset à censura excusare, tenui judicio, ut Tractatum Vedelii de Episcopatu Constantini, dimisere. Magno Ecclesiarum commodo: è denis enim vix unus totam Doctrinam, quomodoque inter se connectatur, animo capit. Unde facile seducuntur.

Consilia scripta privatis nulla Theologiæ Professores nisi quæ Matrimonium spectarent, dedere. In cæteris remiserunt eos ad suæ Ecclesiæ Ministros: quo se exonerarent molestia, nec Ecclesiæ membris ullam occasionem præberent Pastores suos minus æstimandi. Matrimonialia autem eo judicio dederunt, ut, quamdiu vixit Walæus, non sit animadversum ullam Ecclesiam, ullum Magistratum diversum ab iis sensisse. Eo subnixus Magistratus Middelburgensis, dissolvit Matrimonium Jacobi Lansbergii Philippi fil. Pharmacopœi, quod omnibus solennibus peractis inierat, confirmaveratque gemina prole: aliamque illi uxorem dedit, cui desponsatus erat, etiamsi clanculum, prius, & ex qua spe futuri matrimonii filium susceperat.

Indices autem de Conscientiæ casibus. Religionis controversiis, Ecclesiæ regimine, ab Ecclesiis, Classibus, Synodis, Civitatibus, Ordinibus, Principibus consulebantur: quibus & consilia sua libere communicabant. Ita pacarunt Ecclesiam Medenblicensem, ubi quidam Seniorum novum de Prædestinatione Schisma moliebatur. Ita pacarunt Ecclesiam Roterodamensem, ubi faber quidam ferrarius, nimis de Reprobatione subtilis, membrorum Ecclesiæ conscientias turbabat. Ipsa Synodus Ultrajectina petiit, & secuta est eorum consilium: de Fœneratoribus, quos Lombardos Belgæ appellamus, ad Sacram Cœnam admittendis. Ordines Hollandiæ & Fœderati Belgii nullum librum Theologicum dedicatum admisere prius ab illis non approbatum: nullos libellos petitorios de componendis religionis controversiis, de corrigendis incolarum moribus, qui tempore Walæi innumeri offerebantur, de quibus non habuissent earundam judicium. Fredericus Bohemiæ Rex de auxilio sibi à Turca oblato prius nihil statuit, quam horum audivisset Responsum. Princeps Auriacus in dandis legibus devictis civitatibus, sæpe hos Theologos consuluit. In componendo dissidio inter Magistratum Roterodamensem & Pastores, quod quindecim classes, tres Synodos fatigaverat, Polyandrum & Walæum evocavit. Ast Walæus in via procidens Pleuritim incurrit. de singulis tamen per literas indies ejus consilium exquisivit: nec concludere voluit antequam convaluisset Walæus, & esse præsens posset. Quando & Walæus conceptum judicium à quatuor Politicis & tribus Theologis etiamdum inhibuit: & effecit, ut

ut suus Pastoribus constaret honos, & certum permaneret stipendium, usque dum in alias commodas civitates, de Pastorum voluntate, transferrentur.

Adeo omnia ea peregerunt, quæ Theologis Reipublicæ demandari aut ab illis peti ullibi consuevere.

Moris autem est consilia à facultatis Decano conscribi, plerumque tamen voluere Collegæ ut à Walæo scripto consignarentur, quod ut in dicendo ita & in scribendo quam maxime nervosus esset. Omnia autem cordata maximum facultati decus pararunt & æstimium: quare dolendum est non satis à Decanis eorum Apographa asservata fuisse: nam quæ Operibus Walæi subjunguntur, lineamenta tantum sunt eorum quæ consulentibus data fuere.

Unum fuit, quod rumores excitavit in Belgio, & Magistratum Amstelodamensem offendit. Amstelodamenses Consules Pavius & Hoying, inhibitis Remonstrantibus, sublato communi metu, ut ambitiosorum inter se infida societas est: inceperunt inter se de principatu contendere, partes facere & suos quisque amicos in Magistratum legere. Hi electi non jam promotores suos respicere, sed inter se convenire, Gravio minusque dominanti ordini conjungi, & veteres in Consulatu præterire. Horum cum non pauci suspecti Arminianismi essent, veteres quibusdam Ecclesiæ Ministris persuaserunt non regiminis, sed Religionis negotium agi, à quibus excitatus populus est. Novi cum non satis populo fiderent, quos debebant civilis militiæ duces legere, elegere eos qui manifesto Contra-Remonstrantibus non favebant, novumque juramentum satis involutum a militibus civicis exegere. Unde amplius populus offensus est, qua occasione usi Veteres per populum conati sunt Novos denuo loco turbare. Sed quo iniquitate juramenti agitaretur magis populus, excitarunt Ecclesiæ Pastores, & hi Synodi deputatos, ut à facultate Theologica consilium peterent. An tale ab Ecclesiæ membris præstari juramentum posset, & si præstari non deberet, quid Ecclesiæ membris esset faciendum. Ignorabant autem illi Pastores & Synodi deputati, quare nec id potuit Theologiæ Professoribus innotescere, hoc agi ut Magistratuum aliqui loco moverentur. Noluit tamen Walæus consilium dare, veritus ne quæ in thesi assererent, negotio Amstelodamensi applicarentur: & sibi non satis constare, an talis esset rerum facies, qualis illis depingeretur. Volebant id autem Walæi Collegæ, & vehementer Ecclesiastici urgebant: cumque agitarentur ab Ecclesiasticis, secretorum consciis, vim quasi Walæo inferebant: quod metu offensionis Magistratus, Ecclesias desereret. Unde Walæus in consilium consensit. Juramentum involutum præstari non debere, nec cujus vi cogi possent Ecclesiæ Reformatæ noxam adferre. Sin ob negatum juramentum pœna illis à Magistratu infligeretur, non ideo turbandam civitatem, sed pœnam patienter ferendam esse. Hoc consilio quoque subnixi, tanta erat hujus facultatis authoritas, & diem tumultus & signum constituunt. Quod signum sive casu, sive Novorum prudentia non potuerunt Veteres ostentare: Novi autem sibi à Veteribus & plebe metuentes Principem Auriacum advocarunt in auxilium, qui inductis militibus omnia composuit. Magistratus vero aliquod sui membrum, & duos Ecclesiæ Ministros loco movit. Turbones vero aliquot relegavit in exilium, non obscure in illorum judicio consiliis facultatis Theologicæ perstrictis.

Walæus etiamsi præter voluntatem in illud consilium attractus esset, puta-

vit tamen id facultati Theologicæ non esse perferendum: quare de consilio Collegarum, & apud Præpotentes Hollandiæ Ordines & publico scripto consultandi libertatem, & consiliorum suorum æquitatem defendit. Magistratus jam rerum potitus, cum non sine periculo eam denuo commovere Camarinam posset, facile iram erga Theologiæ Professores secreti ignaros deposuit. Ita Politici suo ambitui intricare Theologos solent, cumque id quod intendunt obtinent, levior pluma gratia est: dum causa cadunt, deserunt Theologos & adversariorum vindictæ relinquunt.

Defensio Religionis Reformatæ in Belgio, facultati quoque Theologicæ, & in ea maxima ex parte Walæo incubuit. Prima fuit Acta Synodi Nationalis Dordracenæ in publicum dare. Intererat Ecclesiis Reformatis per Belgium, imo totum orbem dispersis, novisse qua via quoque ordine causa Arminii & Remonstrantium examinata fuisset, quid singulis patrum visum, quid ab omnibus esset conclusum. Ad eam editionem à Fœderati Belgii ordinibus delegati fuere Johannes Polyander, Antonius Walæus, Antonius Thysius, Daniel Heinsius, Festus Hommius, Daniel Colonius, Joannes Latius. Sed maxima editionis laus Festo Hommio debetur, qui in scriptura promptus & elegans, Synodi quoque Scriba, reliquis diligentius annotaverat, quæ in Synodo acta fuissent. Illustrium actorum non minimus perit fructus, si eorum pereat memoria.

Editioni huic Actorum Synodi aliam statim Remonstrantes opposuere: in qua non nisi in paucis elevare fidem actorum, sed suam præcipue sententiam Argumentis confirmare conantur. Hæc refutandi cura Walæo relicta est: qui mox his Actis & Corvino ut diximus respondit. Corvinus vindicias apparare: & jam aliquam earum partem chartæ committere inceperat, cum destitit & scriptionem plane intermisit: Incertum qua de causa: nam Corvinus reliquique Remonstrantes jam otio abundabant. Ferebatur vulgo rei difficultate absterritos fuisse, quam ab eo tempore nunquam voluerunt aggredi. Sed & inter Remonstrantes ipsos novus exortus est dissensus. Vytenbogardus, Corvinus, maximaque Remonstrantium pars plane Arminii insistebant vestigiis, nec ulterius volebant à Reformatis recedere. Episcopius, & qui eum sequebantur, ad Socinianos deflectebant: Suspicio est, ideo de Responsi modo non potuisse convenire. Fœcunda est falsa opinio, ubi cepit non persistit, sed continuo generat deteriorem.

Hoc prælio cum Remonstrantibus à Walæo depugnato, minus impetita Ecclesia à Remonstrantibus, magisque quieta fuit. Usque dum. Remonstrantium Confessio aliquid de novo turbarum dedit.

Inter hoc quasi Armistitium, de tollendo schismate, uniendis Remonstrantibus & Contra-Remonstrantibus actum est: non authoritate ulla publica, sed pio quorundam motu & desiderio. E Contra-Remonstrantibus id egit Cornelius Dunganus Ultrajectinus, Godschalcus Altius Arnhemensis, Jacobus Testardus Blesensis Pastores. E Remonstrantibus unus Antonius Hornhovius, qui tamen inter Pastores Contra-Remonstrantes latebat. Sed fieri nequit ut ad consensum adigantur qui inter se contraria sentiunt. Et consensus limites signare, impedire autem ne ulterius in rei veritatem inquiratur, id nec hominis ingenium nec voluntas permittit, quo ex parte quasi bruta redderentur.

Majoris

Majoris spei erat quod inter Walæum ipsum & Vytenbogardum agitabatur, internuncio Jodoco Brassero, fratre Tribuni ærarii Fœderati Belgii: quomodo iterum Remonstrantes admitti ad Reformatorum Ecclesiam possent, & quomodo possent in ea tolerari. De Ecclesiæ membris res expedita erat, eos ad communionem Ecclesiæ recipiendos, qui Socini erroribus non addicti, soli Divinæ gratiæ per Christum partæ omnia bona Spiritualia & salutaria ferrent accepta: modo pollicerentur, se in cæteris Ecclesiam non turbaturos. Major difficultas erat de Remonstrantium Pastoribus admittendis: nolebant extra ministerium quiescere, & stipendium habere: nolebant ministerio cum Reformatis fungi, de controversiis tacere. Qui enim assueti sunt dominari, nolunt se aliis postea subjicere: qui ullibi primas partes egerunt, nolunt postea secundas agere.

Verum id institutum editio Confessionis Remonstrantium abrupit: ea enim clarius apparuit, non in quinque tantum articulis, sed Remonstrantes in alia omnia à Reformatis abire.

Metuebat autem semper Walæus Vytenbogardum hanc reconciliationem quærere, quo mitius cum Remonstrantibus ageretur: quod ita quoque obtinuit; non pauci enim Remonstrantium Magistratibus immorigeri, in carcerem conjecti: hoc tempore, vel neglecti, vel occasione oblata è carcere erupere. Sperabat autem eum id sincere agere, cui sciebat cum Episcopio non convenire: quod & tanto firmius credidit, cum virulento libello perstringeret Episcopius theses, quas sub Walæi præsidio defenderat Altii filius, quibus ut Altius titulum fecerat Remonstrantes ad communionem invitabantur: ægre ferens, Remonstrantium aliquos Reformatorum Ecclesiam etiamnum respicere.

Abrupto hoc colloquio denuo ad arma itum est. Instigante præsertim utraque Hollandiæ Synodo: & Theologiæ Professores detexerunt statim latebras Confessionis Remonstrantium, edito libello prodromo per Walæum, quo periculosa eorum dogmata indicabantur: quæ adversario libello conati sunt Remonstrantes extenuare: ad quem iterum nomine facultatis Theologicæ Walæus rescripsit, & quem velare conabantur, Socinianismum, occepit detegere. Mox Confessionem ipsam in partes æquas divisere, Primam Polyander, Secundam Rivetus, Tertiam Walæus, Quartam Thysius sumsere sibi excutiendam refutandamque: Secundam partem absolvit Rivetus, Tertiam Walæus, sed ad primam quartamque plurimum quoque Walæus contribuit, id petentibus ab eo Collegis, quem maxime in iis Controversiis versatum credebant. Cumque & Delegati Ordinum Hollandiæ & Synodus utraque peterent ut ea censura à Theologiæ Professoribus in linguam Belgicam ederetur, qua edita quoque Confessio esset, obtinuerunt à Walæo ejus Collegæ, ut in se id oneris admitteret, permiseruntque simul quibus vellet locis eam interpolare.

In censendo autem hoc præcipue egerunt Professores, ut obiter refutata Confessione, præcipue elicerent, quod novarum opinionum etiamnum latere suspicabantur. Qui novas opiniones cudunt, quædam tantum majoris momenti propalant, quæ arctius opinionum suarum fundamentis connectuntur: in reliquis & generalius & lenius loqui consuevere, ne vel adversarios irritent nimium, vel sequaces absterreant. Qui vero novatoribus se opponunt, ut celari

lari connexa vident, ita & principia alia tegi arbitrantur, quare omnia in deteriorem partem trahunt. Solebat autem semper Walæus conqueri, nihil se unquam majori tædio quam eam versionem perfecisse, qua nec doctior fieri nec excitare ingenium, aut exercere judicium poterat: alteri tamen non fidebant Ecclesiæ, cum in talibus controversiis etiam in loquendi modo possit error committi.

Ad hanc Censuram Episcopius Apologiam pro confessione edidit: in qua etiamnum, credebat Walæus præcipua sua dogmata conatum esse incrustare; quare ad Censuræ vindicias Refutationemque Apologiæ iterum se accinxit: annotaveratque in eam non pauca, quæ inter Walæi manuscripta asservantur. Verum injuncta illi Novi Testamenti, librorumque Apocryphorum in linguam Belgicam versio Commentatioque, id institutum interrupit. Suscepit ejus Apologiæ refutationem Franciscus Junius Sylvæ-Ducensis Pastor doctissimus, qui plene Walæo non satisfecit. Cumulate vero Jacobus Triglandius, in locum Riveti successor. Walæi collega. Minus exercitati in controversiis non præcavent primum quæ illi postea possunt obesse, nec facile extendunt cogitationes ad ea, quæ decisa controversia per totam scientiam consequuntur.

Hæc similiaque sunt quæ ab Antonio Walæo, membro facultatis Theologicæ facta fuere. Nec minoris momenti sunt quæ solus & seorsim egit.

In Schola Middelburgensi Walæus prælegerat Ethicam, & ejus compendium inceperat discipulis dictare: verum in Academiam Leidensem evocatus, id non absolvit. Quare illius Scholæ Curatores petiverunt, illi operi colophonem imponeret & in usum illius Scholæ ederet in publicum: quod breve & perspicuum esset. ad normam veritatis Christianæ revocatum. Non potuit horum judicio nec voluit. Walæus retragari, quod prudentia insignes, eruditione conspicui, præcipuis in Republica muneribus essent perfuncti. Hanc ob causam id publico dedit, ita gratum ut multoties fuerit impressum, æstimatum ita ut Theodorus Schrevelius, celebris Leidensis Scholæ Rector, in Iambicum compegerit Carmen. Certe interest Reipublicæ juventutem moribus imbui, qui non Ethnicos sed Christianos sapiunt.

Magistratus autem Leidensis Walæum in illorum civitatem primum delatum, Scholæ Trivialis Curatorem elegit. Dimisso alio viro maximo: non ulla culpa, sed tantum quod frui Walæi consilio desiderarent. In eo munere Walæus tota vita continuavit, & plane in alium ordinem Schola redacta est, nec parum illi celebritatis accessit.

Ipsi Præpotentes Hollandiæ Ordines, cum animadverterent non omnium civitatum Scholæ Rectores, imo ne Curatores quidem, satis aptos esse qui dispiciant quid pueris docendum, & quomodo. Non enim in omnibus civitatibus eruditi, vel abundant, vel dominantur. Aut ea libertate quosdam abutentes, pueris sua somnia inculcare. Delegarunt Antonium Walæum, Antonium Thysium, Petrum Cunæum, Danielem Heinsium, Gerardum Vossium, Franconem Burgersdicium in Academia Leydensi Professores: qui leges conciperent, ad quarum normam, in docendis linguis, liberalibusque artibus, gerere se per totam Hollandiam præceptores cogerentur.

Hi evocatis omnium Scholarum Rectoribus, singulorum judicia exquisiverunt, qui ea & voce & scripto Walæo communicavere. Eminuerunt autem Salignaci

Salignaci Amstelodamensis, & Villersii Brielensis Rectorum judicia. Perpensis autem omnibus eas posuerunt leges, quæ nomine Præpotentum Ordinum Hollandiæ & Westfrisiæ eodem Anno cIↃ Iↄ cxxv. promulgatæ fuere.

Sed & non pauca judicabant in libris deficere qui prælegi deberent: quare Vossius Grammaticam & syntaxin latinam Lithocomi, Grammaticam Græcam Clenardi interpolavit, Cunæus Syntaxin Græcam Posselii, Walæus tractatum de Græcorum Dialectis adjecit. Vossius Rhetoricam dedit, Burgersdicius Logicam, Walæus Ethicam. Recensuit Aphthonium Cunæus, Theonem Heinsius, Sulpicium Severum Thysius. Catechesi Heidelbergensi loca S. Scripturæ Walæus & Thysius adjecere. Volebant quoque delegati quam conscripserat Physicam Walæus ederet, quæ loco Magiri in scholis doceretur, quod Magirus sceleton tantum exhiberet definitionum divisionumque plerumque ineptarum. Sed id à Walæo non obtinuere, qui putabat Physicæ regulas non inanibus ratiunculis, sed experimentis fulciendas esse, quibus faciendis, nec voluntas illi esset, nec tempus suppeteret. Hæc quibusdam exilia videbuntur, sed parva æstimari non debent, quibus bene non constitutis, pauci eruditione magni evadunt.

Verum enimvero non puerorum tantum, sed & regimini virorum juvenum præfuit. Præpotentibus Zelandiæ Ordinibus compertum erat in Academiis non parum carnis coqui, cujus nisi habeatur ratio facile spumam resipere: Walæum in omnes Zelandos inspectorem constituere, volueruntque alumnos nihil nisi de Walæi consilio in studiis inchoare. Novo munere, de quo tamen Walæi cura sibi gratulati fuere. Equidem è centenis studiosis vix unus natura scelestus invenitur, à cujus consortio si magni viri cura & authoritate reliqui arceantur, facile viam ineunt quæ ad eorum emolumentum & decus ducit.

Societas quoque Indiæ orientalis, de salute suorum Indorumque sollicita, cum animadverteret vix alios se Ecclesiæ Ministros accipere, quam qui in Belgio obtinere locum non possent, qui sæpe vel dotibus animi inferiores essent, vel nota aliqua insigniti. Statuerunt sibi seminarium facere, è quo ubi opus esset sibi possent Pastores depromere. Eam in rem Præfecti consilium à facultate Theologica petivere, quod Walæus scripto consignavit. Absoluto Consilio, cum animadvertissent in id negotium præ cæteris fervidius Walæum incubuisse, rogarunt inexpectato Walæum ipse vellet ejus seminarii curam suscipere. Verum is id recusavit, quod se omnibus oneribus imparem arbitraretur. Urgentibus vero aliquamdiu illustribus Academiæ Leidensis Curatoribus, animantibus quoque collegis Theologiæ Professoribus, ne seminarium illud periret in herba tandem induxit.

Itaque in domo ejus studiosi Indiæ destinati nutriti & directi fuere, modo pauciores, modo plures, nunquam tamen senarium numerum excessere. Recti autem rara felicitate, ut nunquam nec de victu, nec de regimine fuerint conquesti. Solent enim juvenes facile æstimare nutritionis onus, & rerum pretia ignorare; sed honoris appetentior erat Walæus, lucri negligentior. Reliqua vero ministeria obibant famuli, eam in rem à Societate electi.

Studia autem præterea ordinavit, quos libros legerent, quas audire lectiones deberent, & lectorum auditorumque ab illis rationem exegit. Ipsi vero præter pietatis exercitia, quotidie caput è Novo Testamento Græce, è Veteri Hebraice

Hebraice explicare cogebantur, & explicationis suæ rationem dare. Ita acquirebant linguarum earum peritiam, & S. Scripturam sibi reddebant facilem & familiarem. Singulis autem septimanis bis, Enchiridion suum religionis Reformatæ examinando disputando excussit: ac ad habendas conciones manuduxit, eadem opera qua Zelandos aliosque studiosos instituit: quod non parum ejus laborem imminuit.

Sed privatim provectioribus inculcavit, quomodo Religionem Christianam Reformatam, Rationibus è natura petitis Ethnicis possent instillare, docere, comprobare: quomodo, quoque ordine colligere ecclesiam possent & collectam gubernare. Etiam vulgares animæ constitutam Ecclesiam conservare queunt, sed aliquam de novo erigere, ut Rempublicam, tantum Heroum est.

Ex hoc seminario ab anno cIↃ IↃ cxxii. toto decennio duodecim Ecclesiæ Magistri prodiere, omnes eruditione insignes, pietate conspicui, quibus India cognitionem Religionis Reformatæ ferme totam debet: Ecclesia, quodcunque per totam Indiam boni ibi ordinis invenitur. Magna Walæi lætitia. Non possunt enim dignius cogitationes impendi, quam ut in magna orbis parte Deo Ecclesia erigatur, ubi ne ejus quidem spes unquam extitit.

Provisa jam de Pastoribus India, Walæus se muneri abdicavit, & seminarium esse desiit. Quando Magistratus Leidensis per Gerardum Lantschot Consulem petiit, pateretur Walæus se cum Collega suo Jacobo Triglandio ad ministerium Verbi Divini Ecclesiastico Synedrio commendari. Sed dissuasit Uxor liberique, videbant enim eum sub oneribus fatiscere. Et maluit Walæus, non uni Ecclesiæ sed omnibus prospicere.

Agitabantur enim circa hoc tempus Ecclesiæ Zelandiæ Telingii Bursiique contentionibus. Telingius pietatem studebat promovere, quare quo vitia emendaret, in adversam partem arctius strinxit: ut solent illi qui curva ligna ad rectitudinem agunt. Ita Sabbathi profanationem edito tractatu conatus est emendare. Hanc occasionem arripuit Bursii filius, Threnumque edidit Plangentis Ecclesiæ, quasi vis ejus libertati inferretur. Conatusque est Telingium de observatione diei Septimi, Institutioneque diei Dominicæ refutare. Et eam in rem Gomarus, Bursiis satis addictus, suppeditaverat argumenta. Hoc ægrius qui Telingio favebant tulere, periculumque erat ne in adversaria scripta erumperent, & Ecclesia in partes secaretur. Voetius juvenile opposuerat scriptum, lachrymas Crocodili, quo adversarium magis pungere, minus Ecclesiam videbatur ædificare.

Quare Walæus quæ alias publice prælegerat resumsit, & in fusiorem de Sabbatho extendit tractatum, ac in publicum edidit. Magno Ecclesiarum gaudio: qui ut eruditionem Walæi æstimabant, ita & hic prudentiam admirabantur: unde & in linguam Vernaculam à Silvio Pastore Amstelodamensi est translatum. Ita sedati hi Ecclesiæ fluctus sunt, & quasi objecta rupe diffracti fuere: desiissentque penitus, nisi Gomarus sua interesse credidisset, ea tam cito non evilescere, quæ cognita erant ab eo profecta fuisse. Itaque libellum edidit de investigatione Sabbathi. Cui Rivetus respondit. Vindicavit sua Gomarus, rescripsit Rivetus. Et quamvis sequaces aut paucissimos aut nullos invenerit Gomarus, ne tamen quidam irretiti hærerent, publicis lectionibus excussit

excussit Walæus, quæcunque de novo fuisse prolata poterant videri: annotavitque quædam scripto suo in memoriæ subsidium, quibus alteram tractatus sui editionem plenius extendere, & uberiorem decreverat edere: quod versione Novi testamenti nimium impeditus, & morte præventus non potuit præstare. Editioni tamen alteræ dissertationis de Sabbatho post Walæi obitum adjecta fuere. Ita de rebus obscurioribus dissidia non melius, quam magni viri prudentia & Authoritate componuntur.

Quæ hoc pluraque ut diximus Walæi instituta interrupit Bibliorum in linguam Belgicam versio, ea anno cIↃ IↃ cxxviii. incepit. Vetus Belgica Versio à Lovaniensibus profecta exhibuerat Bibliorum libros, immutatos, mutilatos, adauctos. Cujus specimen, si bene memini, extat in eo Exemplari, quod Bibliothecæ Middelburgensi donaverat Walæus Textui insertum. Cum Cain Abelem occideret in vicino pago Encœnia fuisse, eo profectos in jurgia exarsisse. Quare reformationis initio necessarium quoque videbatur aliam populo versionem Belgicam dare. Eam exhibuit vir quidam pius, Ecclesiæ Embdensis Senior, è versione Germanica Lutheri translatam. Sed cum ignarus esset Græcæ Hebreæque linguæ, imo ne Germanicæ quidem peritissimus, non potuit ea nisi imperfecta & rudis esse.

Quare confirmata utcunque Belgii libertate, hoc egerunt Ecclesiastici, ut de novo ex ipsis fontibus, Bibliorum libri in linguam Belgicam transferrentur. Arripueruntque occasionem Fœderati Ordines, & Philippum Marnixium Sanctæ Aldegundis dominum, dedita urbe Antwerpiensi, in reconciliationem cum Hispaniæ Rege proniorem, honesta à regimine missione delegarunt, qui Leydam commigraret & totus Bibliorum Versioni vacaret, incumberet: quod munus ipse aptissimus lubentissime accepit, moliminis jam honorisque satur. Illique usque ad annum cIↃ IↃ cII. vitæ finem vacavit, & varios libros transferre incepit; sed absolvit Jobum, Proverbia Salomonis, Psalmosque: hosque translatos edidit. Suffecti in Marnixii locum fuere Arnoldus Cornelii Pastor Delphensis, & Warnerus Helmichius Pastor Amstelodamensis qui reliqua Marnixii persequerentur. Hi in Veteri Testamento progressi ulterius, impediti vero suo Pastoris munere, & morte præventi, non potuerunt perficere.

Mortes horum Remonstrantium & Contra-Remonstrantium excepit dissidium, quando Ecclesia neglecto ornamento de sui conservatione esse sollicita debuit: quare Versionis negotium penitus intermissum est.

Conveniente vero Dordraci Nationali Synodo, ad diem constitutum Citati Remonstrantes non adfuere. Non ideo tamen inauditi aut condemnari debuerunt aut negligi, nec Synodus interea debuit dissolvi: quare dum Præses circumspicit quidnam Synodo agendum offerret, consultationem de versione Belgica elegit. Ita non raro aliquid leve & fortuitum, rei maximæ occasio extitit.

Synodus Versionem Belgicam unanimi consensu decrevit, positæque interpretibus leges quas sequerentur. Electi quoque versores, & ne quorundam morte totum institutum dissolveretur, substituti qui in morientium succederent locum. Quæ omnia in Actis Synodalibus leguntur. Sed accuratæ non conduntur leges quam in ipso opere: multa definienda sunt quæ extrinsecus

nequeunt confiderari, multa limitanda quæ univerfalia externe intuentibus videbantur.

Diffoluta Synodo in tuto ponenda Ecclefia erat, nec de ejus ornamento cogitari potuit, antequam fatis firmata videretur. Quod demum anno CIↃ IↃ CXXVII. evenit. Quando plerarumque Provincialium Synodorum deputati petierunt à Fœderatis Ordinibus, novæ Verfionis denuo rationem haberent, & id haud difficulter obtinuere: injunctumque deputatis Verforum nominatorum præparare dimiffionem. Sed Delegati funt Walæus & Feftus Hommius à Fœderatis Ordinibus, qui impetrarent à Magiftratu, ab Ecclefiis, ut Verfores Paftoris levarentur onere, aliique in eorum locum fubftituerentur, qui perfequerentur id negotium & deducerent ad finem.

Horum fuadela & authoritate effectum eft, ut Verfores citiffime dimitterentur. Et anno CIↃ IↃ CXXVIII. Leydam Veteris Teftamenti interpretes commigravere: *Johannes Bogermannus*, Paftor Ecclefiæ Leovardienfis, Synodi Dordracenæ Præfes, & poftea S. Theologiæ in Academia Franequerana Profeffor. *Wilhelmus Baudartius*, Paftor Ecclefiæ Zutphanienfis. *Gerfon Bucerus*, Paftor Ecclefiæ Verianæ, ad eandem quoque Synodum delegati. Emicuit autem inter eos Hebrææ linguæ peritia Bucerus, judicio & dexteritate Bogermannus, diligentia in conferendis aliis verfionibus Baudartius.

Infequenti anno convenere Novi Teftamenti librorumque Apocryphorum Verfores. *Antonius Walæus* nofter. *Feftus Hommius*, Paftor Ecclefiæ Leydenfis, & Regens Collegii Theologici Ordinum Hollandiæ, Synodi Dordracenæ Scriba. *Jacobus Rolandus*, Paftor Ecclefiæ Amftelodamenfis, Synodi Nationalis Affeffor. De judicio Walæus & Rolandus contendebant, ille promptior, hic tardior; fed Græcæ linguæ & Theologiæ peritior Walæus apparebat. At Hommius infignis quoque, in fcribendo, diftinguendoque accuratior erat.

Hi magno animo, indefeffo ftudio, Bibliorum verfionem aggreffi fuere. Egerunt autem hoc ut ex ipfis fontibus novam plane verfionem darent, accuratam, & quantum permittere linguæ genius poffet de verbo ad verbum. Imo ubi in fonte vox aliqua variam admittere fignificationem videretur, Belgicam illi fimilem conati funt fubftituere. Ne ulli parti addicti viderentur, aut ullis veritati præjudicium adferre. Si quid vero obfcurum occurreret, marginalibus Notis conati funt elucidare: fi quid dubium, ibidem diffolvere: in quibus non raro quoque verfionis fuæ rationem dedere. Notas autem fcripferunt præcipuæ in gratiam rudiorum, quibus ejufmodi pauca fcripta Belgica fuppeterent. Non ita tamen fe potuerunt inhibere, ut non eorum paffim emicet eruditio. Prudentis eft non alium cibum debili ventriculo indere, quam qui ab eo poteft confici.

Ea peracturi omnes, non eandem prorfus viam ingreffi fuere. Veteris Teftamenti Verfores Mofis libros, Hiftoricos, Agiographos; Prophetas in partes æquas divifere: Primam cujufque partem Bogermannus, Alteram Baudartius, Tertiam Bucerus vertit, commentatus eft, & loca adjecit Parallela.

Verum Verfores Novi Teftamenti, verfionem commentationemque totius Novi Teftamenti, domi privato ftudio omnes confcripfere.

Quod verfum explicatumque effet, id fingulis diebus veteris Teftamenti inter-

interpretes examinavere. Novi vero contulerunt primum, inde expenderunt omnia: ab hora nona in duodecimam, ab hora tertia in sextam.

Quod placeret omnibus id demum receptum est. Rarissime plurium suffragio rem decidere. Quod approbatum erat, id quisque in assignata sibi parte in Veteri Testamento, Hommius in Novo chartæ consignavit. Atque ita continuo & quotidie presserunt opus Novi Testamenti interpretes ad Acta usque Apostolorum, quando Jacobus Rolandus supremum diem obiit. Presserunt quoque Veteris ad prima capita Ezechielis, & Gerson Bucerus fatis cessit.

Mortuo Rolando Præpotentes Fœderati Belgii Ordines sunt rogati, illi vellent alium substituere: quod & paulo post Veteris Testamenti interpretes de Bucero fecere. Qui succederet Bucero, jam à Nationali Synodo nominatus erat, Antonius Thysius: sed qui subsequi Rolandum debuerat Jodocus Hoingius, illustris Scholæ Hardervicenæ Rector, esse desierat. Cumque non ita ex ordine alius illi posset substitui, jusserunt Præpotentes Ordines, qui aggressi opus essent, persequerentur id & absolverent.

Itaque Veteris Testamenti interpretes, quod Buceri reliquum erat, itidem partiti fuere: Primam maximamque partem Bogermannus, Alteram Baudartius absolvit: Sed Walæus Hommiusque, urgentibus continuo Ordinibus & Ecclesiis ut opus procederet, solam Commentationem Novi Testamenti in partes divisere. Notas conscripsit Walæus ab octavo in decimum quintum caput Actorum, & à vigesimo secundo ad finem usque, in Epistolas ad Romanos, Corinthios, Ephesios, Colossenses, utramque ad Tessalonicenses, Primam ad Timotheum, ad Hebræos, Primam Petri, in Apocalypsin Johannis. Hommius à decimoquinto usque ad vigesimum secundum Actorum caput, & in Reliquas non nominatas Epistolas. Diviserunt quoque Versionem librorum Apocryphorum. Vertit Walæus librum tertium & quartum Esdræ, Tobiam, Judith, librum Sapientiæ, dimidiam & postremam partem Jesu Sirach, Baruch, Esther, & librum primum ac secundum Machabæorum. Reliqua Apocrypha Hommius in linguam Belgicam transtulit. Sed quo compensaretur labor, Loca Parallela Novo Testamento adjecit Hommius: Et in novum Testamentum indicem confecit. Omnia tamen Walæus recensuit. Et sua quoque Hommio exhibuit censenda: sed is non raro ne ea quidem inspexit.

Verum enimvero Novi Testamenti versionem, majoris momenti opus, prorsus ut antea sociato labore quotidie persecuti fuere, & perduxerunt ad finem. In qua tam faciles ad concedendum erga Walæum Collegæ fuere, ut sciam illi eam facilitatem sæpissime displicuisse, qui maluisset aliorum dissensu vigorem animi sui amplius excitatum. Tantum collegæ, Hommiusque præsertim, eruditioni Walæi & judicio fidebant. Ut vere dici possit versionem Commentationemque Veteris Testamenti maxima ex parte Bogermanni: Novi Testamenti fere Walæi esse. Evenire enim in communi opere consuevit, multos nomen habere, paucos rem effectam dare.

Absoluto aliquo Veteris Testamenti libro quisque suam partem: Novi vero Testamenti libros ipse Hommius descripsit: descripti Typographo imprimendi dati fuere. Impressi ad Revisores in omnes Provincias transmissi, ut examinarent ea & se ad revidendum concludendumque præpararent in tempore.

Peracta omni versione commentationeque statim & ad primum Julii Anni cIↃ IcↃ xxxiv. Veteris Testamenti Revisores à fœderatis Belgii ordinibus Leydam ex omnibus Provinciis convocati fuere. Convenere è Geldria, *Antonius Thysius*. Ex Hollandia, *Johannes Polyander*. Jam sæpius nominati. *Abdias Witmarius*, Pastor Ecclesiæ in Uytgeest, mox Goudanæ, & ex ea ad Professionem Theologicam in Illustri Schola Hardervicena, inde in Academiam Groningensem vocatus. Ex Zelandia, *Jodocus Larenus*, Pastor Ecclesiæ Ulissinganæ. Ultrajecto, *Arnoldus Teeckmannus*, Pastor Ecclesiæ Ultrajectinæ. Ex Frisia, *Bernhardus Fullenius*, Pastor Ecclesiæ Leovardiensis. E Transisulania, *Jacobus Revius*, Pastor Ecclesiæ Daventriensis, nunc Regens Collegii Theologici Ordinum Hollandiæ. Groninga, *Franciscus Gomarus*, tum Academiæ Groninganæ Professor.

Ubi convenissent omnes, Collegii sui Præsidem elegerunt, Johannem Bogermannum. Adsessorem, Antonium Thysium. Scribam, Jacobum Revium. Emicuit autem in dirigendo Bogermanni prudentia, in examinando Witmarii & Teeckmanni sedulitas, in concludendo Polyandri, Thysii & Gomari peritia, & subactum judicium.

Sequenti trimestri Leydam quoque commigravere Novi Testamenti Revisores. E Geldria, *Sebastianus Dammannus*, Pastor Ecclesiæ Zutphaniensis, Synodi Dordracenæ Scriba. Ex Hollandia, *Johannes Arnoldi Lindanus*, Pastor Ecclesiæ Delphensis. *Guilhelmus Nieuhusius*, Rector Scholæ Harlemensis. Ex Zelandia, *Carolus Demaetsius*, Pastor Ecclesiæ Middelburgensis: nunc S. Theologiæ in Academia Ultrajectina Professor. Ultrajecto, *Ludovicus Gerhardus* à *Renesse*, Pastor Ecclesiæ in Maerssen, nunc Ecclesiæ *Bredanæ* & S. Theologiæ ibidem Professor. E Frisia, *Bernhardus Fullenius*, inter V. Testamenti Revisores nominatus. E Transisulania, *Casparus Sibelius*, Pastor Ecclesiæ Daventriensis. Groninga, *Henricus Altingius*, antea S. Theologiæ in Academia Heidelbergensi, tunc Groningana Professor.

Hi Collegii sui constituerunt Præsidem Antonium Walæum. Adsessorem, Henricum Arnoldi Lindanum. Scribam, Festum Hommium. Excellens fuit in dirigendo Walæi prudentia & dexteritas. In examinando Demaetsii & Sibelii diligentia. In concludendo Walæi & Altingii peritia, & solidius judicium. Sed Fullenius ad utramque revisionem nominatus, paucis tantum septimanis N. Testamento vacavit: quando in suum Ecclesiæque commodum, domum revocatus est.

In domo Præsidum convenerunt hi quotidie, ab hora nona in duodecimam, & ab hora tertia in sextam. Imploratoque semper prius Divini numinis auxilio, rogati sunt ad singulos versus Revisores, eo ordine quo jam nominati fuere, an aliquid in versione putarent immutandum. Quod pluribus Versoribus Revisoribusque placuisset, id receptum est ut in publicum ederetur.

Dicebantur autem faciliores ad immutandum Novi Testamenti Versores quam Veteris Testamenti fuisse: æquitate potissimum Walæi, qui eum honorem putabat maximum, veritatem quærere. Multo minus tamen in Versione Novi Testamenti, quam in Versione Veteris mutatum invenitur. Et vix ad singula Capita duo triave vocabula: quorum multo major pars erat ut

communi

communi lingua Belgica versio ederetur, & hoc nisi ex omnibus Provinciis deputati non æque potuerant pervidere. Adeo ut nullum librum æque communi lingua ac Biblia crediderim extare. Re quidem levi, necessaria tamen ut ab omnibus Belgis æque intelligantur. Mutationis quoque non parva pars fuit, quod eandem Phrasin, eodem sensu prolatam, ubivis iisdem verbis voluerunt exprimere. Adeo in examinando diligentes, ad editionem accurati fuere. Verum Notæ Marginales sunt adauctæ plusculum, & nonnihil immutatæ. Facile Verbi Divini ubertas permisit, ut pluribus Revisoribus posset satisfieri. Loca vero Parallela in Novo Testamento, reviderunt tantum Demaetsius & Renesse. Qui judicium suum conventui retulere: & Collegium horum fere sententiæ stetit. Non debebat enim res levicula, omnium Belgarum expectationem morari.

Ita ingens hoc absolverunt opus Veteris Testamenti Versores Revisoresque, ad decimum Octavum Septembris Anni cIↃ IↃc xxxv. Novi vero Testamenti Versores Revisoresque, ad ejusdem Anni Octobris finem. Memoratu dignum est eo tempore revisionem peractam, quo sæva pestis & nunquam Batavis crudelior, Bataviam sed præcipuæ Leydam vastavit. Adeo ut in hac una civitate viginti hominum absorpserit millia. Nemo tamen Versorum Revisorumque mortuus est, imo ne ægrotavit quidem. Ut videatur Deus Optimus Maximus in mediis flammis illæsos conservasse, qui Divinum promoverent opus, ne intermitteretur amplius aut interrumperetur.

Absoluto opere Revisores domum & ad consueta munia regressi fuere, Versores vero prælo submiserunt Pauli Ravesteinii, Typographorum Belgarum accuratissimi: qui ob id opus Amstelodamo Leydam commigravit. Impressionis specimina, quas probas appellant, priores Baudartius & Hommius, ultimas Bogermannus in Veteri Testamento, Walæus in Novo revidit. Excuderunt autem simul duplici forma in folio, cum & sine notis. Et Novum Testamentum quoque in octavo, ut loquuntur, cum omnibus commentariis. Peractum id fuit ad mensem Junium Anni cIↃ IↃc xxxvii. Quando id Præpotentibus fœderati Belgii Ordinibus omnes Versores obtulere: quibus mire perplacuit, decreveruntque statim ut ea versio in omnibus Ecclesiis, in omnibus Scholis reciperetur, nec alia amplius uti liceret: quod nullo repugnante statim quoque in usum traductum est.

Remonstrantes veriti, ne contentionis æstu nondum satis sedato, aliquod ea versione illis præjudicium fieret, delegaverant antea quatuor, quorum eruditioni fidebant maxime, qui ad eam versionem attenderent continuo. Hi edito opere Arnhemum convenere, excusserunt id undiquaque: & cum invenire non possent versionem ulli parti magis addictam, non potuerunt eam quoque non admittere.

Equidem se efferre hæc inter reliquas versiones audet. Non ea in Lutheri versione linguæ peritia conspicua est, non id in Piscatoris judicium. Gallica non satis verbis se adstringit, sensum sequitur. Anglica partibus & præsertim nimium Episcopis favet. Nec facile in Belgica insignem defectum, qui eam penitus excutit, inveniet. Certe in eam omnem sanitatem, omnem animi vigorem Versores impenderunt, & in ea perdiderunt quoque. Hommius etiam viridi senecta silicernium factus est, reliqui defecere mox, & intra

tra triennium omnes obiere: nimis intento studio, nimis continuato labore per novem annos confecti.

Edito Bibliorum opere Professioni tantum Theologicæ Walæus vacavit, quo laxaret animum, & vires resumeret. Sed generosus & assuetus animus semper ultra tendere, vix bimestrem sibi quietem concessit. Quando ducere cepit lineamenta tractatus de Casibus Conscientiæ. Putabat enim Pontificios indicare sæpe peccandi modum, dum ita, ut solent, eam student redarguere. Reformatorum non paucos, lectores suos nimium anxios reddere & sollicitos. Id tantum persequendum in quo ordinario peccari consuevit. Id tantum condemnandum, quod Sacra Scriptura peccatum agnoscit. Sed & illis subjiciendum præcautionis modum: nam non omnino malos non tam reprehendi debere, quam debere emendari.

Institutum vero id interrupit injunctum illi denuo Munus Rectoris Magnifici Academiæ Lugduno Batavæ, quod ut dignitate in Civitate Leidensi primum est, ita cura nulli est secundum. Non enim Regiminis tantum, sed & justitiæ Præsidem largitur.

Inter eas occupationes animadvertit præcipue memoriam labi, naturam fatiscere. Et cum illud scriptum ex quo lectiones haberet subito exaratum esset, breviter & in memoriæ tantum subsidium, ne & ibi tandem deficeret, nec pro more, ex dignitate tandem Locos Theologiæ tradere Communes posset, furtivo tempore incepit omnia plenius signare, & id usque ad locum de Spiritu Sancto peregit, paucis ante mortem diebus. Ita non raro ultimo agimus, dum extendimus spem nostram, quod mallemus primum præstitisse.

Hæc Walæi vita publica fuit. Privata illi similis extitit. Non foris splendidus, domi sordidus; sed ubique sibi fuit æqualis. Homines fere lucro inhiamus, voluptatibus abripimur: gloriæ studemus, vel animi securitati acquiescimus. Walæus deliciis non studuit, & alienissimus fuit à lascivia. Diverticulum & unicum à muneribus laxamentum fuit hortum colere: quo ita delectabatur, ut vel hortulani, de horti constitutione, eum afficeret narratio.

Bonorum suorum minorem rationem habuit, sæpe integro sexennio eorum computum non iniit, sæpe trium quatuorve annorum fructum non exegit: tandem totam eorum curam in Johannem filium natu majorem deposuit. Amplis muneribus insignitus, egregia quoque Honoraria à Magistratibus accepit: unde minus esse sollicitus potuit, nec aquila voluit muscas captare.

De gloria admodum quoque erat securus, in vestitu prorsus non splendidus, negligens potius quam sordidus. Domum habuit semper amplam, commodam potius, quam magnificam. In conversatione nec eruditionis, nec ingenii, nec judicii ostentator. Nunquam nec se extulit, nec alios depressit, ne adversarios quidem: quod in conversatione communi multi quidem observant, qui ingratum id animadvertunt: & impotentis animi indicium æstimari. Sed in scriptis publicis sibi plus eruditi indulgent: quasi vero non præstet publice quam privatim cordatum haberi: & prudens ideo aliquem furem æstimet, quia canis allatrat: aut cordatus terreatur, qui scit in eo se superiorem appariturum, quod honestior & majoris judicii. Quare nec

editis

editis libris convitia unquam Walæus interspersit. Imo ne scribendi materias quidem elegit ad ostentationem, omnes quia necessitudo Ecclesiæ eas exegit. Titulos ambivit nunquam nec usurpavit. Omnis ea Walæi gloria fuit, esse potius, quam videri.

Animi securitatem non affectavit, quod sæpe ignavorum est. Et vehementer ob Ecclesiæ detrimenta, Liberorum Adversa commovebatur. Unice studuit bonam & conscientiam integram habere. Nullis amicorum precibus aliud quam decuit consilium dedit, Ecclesiæ aut Magistratui offerendum. Nec consanguineis, nec liberis aliquid petiit quo digni non essent: aut quod cum aliorum deberent detrimento obtinere. Domum Civitatis Leydensis, in qua Arminius ejusque vidua habitaverant, sibi à Magistratu iterato oblatam inhabitare non voluit, priusquam & vidua & Arminii liberi Walæo significarent, quando nulla amplius spes manendi superesset, libenter se Walæo domum concedere, gratiasque agerent, quod tamdiu distulisset acceptionem.

Adulando multi magnatum gratiam & quæstum aucupantur. Walæus hoc tantum apud illos egit quod sibi honorificum, Ecclesiæ utile foret. Et certe ille ambitus fere eorum est, qui cum propria virtute emergere non possint, alieno id favore conantur. Si quid eo præsente in præjudicium Ecclesiæ fieret, diceretur; ei se & aperte & animose opposuit: nec veritus est eam ob causam Magnatum quoque offensam incurrere: imo in ipsa aula apud ipsos Principes Auriacos non sustinuit, nomen Dei temere usurpari. Quærebat primum regnum Dei, credebat cætera illi facile esse adjicienda.

In Conversatione omnibus fuit affabilis, singulis libenter consilia communicavit, nec vel ambitu vel officiis privatorum unquam gratiam captavit: unico Ecclesiarum commodo semper intentus, quibus solebat indicare quæ eminuisse ingenia in Academia comperisset, iis insciis qui commendabantur.

In amicitiam admisit paucissimos. Ratus id in nihilum ferme abire, quod in partes nimis multas secaretur. Primi fuere collegæ ejus S. Theologiæ Professores, quos ut fratres dilexit. Consanguineos multos, dum Leydæ degit, amisit, fratrem unicum, nurum, uxorisque fratrem & sororem. Reliquos sibi sanguine junctos secundo loco complexus est. Non minimæ felicitatis est, cum quibus semper vivere debes, cum iis posse vivere suavissime. Tertio loco fuere commilitones, cum quibus vel studuisset in Academia vel esset peregrinatus, paucissimis additis quos vel commune à Remonstrantibus periculum, vel Ecclesiæ cura illi conjunxit. Volebat Walæus simulare nunquam: imo ne apud amicos quidem dissimulare, quod animi eculeum æstimabat. Nosci autem non melius cujusque animum quam in juventute, quæ fingere non posset: nec nobis melius confidi, quam ab iis qui nos nossent penitissime. His amicis non animus tantum Walæi, sed domus & mensa semper patuit: quam liberalitatem cum animadverterent noti quoque, non raro ea abusi fuere.

Amicos autem semper tenacissime retinuit, nec repudiavit etiamsi comperisset eos aliquando in eum peccavisse, arbitratus neminem omnibus horis sapere. Quare cum Rivetus in Aulam Principis Auriaci traduceretur, Gomarum ei successorem Curatoribus commendavit, obtulitque ei, præceptori

quondam.

quondam suo, priorem locum concedere. unde & Gomarus ad revisionem Versionis Belgicæ Leydam delegatus, multis præsentibus fassus est, se à Walæo beneficiis superatum, petiit condonaret illi quod contra Professionem ejus Theologicam Middelburgi esset molitus: id se præcipue instigatione Ægidii Bursii fecisse. Non enim Gomarus tetricus erat aut malignus, sed iracundus & in re subita haud facile moderator sui.

Cum uxore vixit conjunctissime, nunquam nec in iram nec in rixas exarsere: unicum studium fuit placere mutuo, & mutua desideria factis prævortere. Nec majus quid in vita Walæus metuit, quam ne mors illi uxorem præriperet. Eam enim non ut familiæ præfectam, sed vitæ sociam habuit: quidquid illi in Republica, Ecclesia, civili conversatione accidit id ei aperuit penitissime: exquisivit ejus consilium, sæpe secutus: erat enim & modesta simul & cordata.

Leydæ natus Walæo adhuc filius est Balduinus, de nata filia Esther. In liberorum autem educatione ambo diligentes fuere. Prima cura fuit pietatem, modestiam instillare, quam ob caussam nullus dies transiit quo non aliquot S. Scripturæ capita liberis prælegeret applicaretque. Altera, multifaria eos scientia imbuere: nec id præceptoribus tantum relinquere, ipsi videre an bene instituerentur, bene liberi proficerent; non tamen id anxie præscripserunt, aut exegerunt severe: permiseruntque addiscere, quod allubesceret animo, & quo id vellent modo. Ita generosi equi & plus itineris absolvunt & minus fatigantur. Quando exorbitarent nonnihil leniter eos in regiam viam direxere. Non voluerunt autem eos tam scientes quam prudentes reddere. Quidquid in communi conversatione, Ecclesia, Republica contigit, liberis pueritiam egressis communicavere, & eorum quæsiverunt de singulis judicium. Id vere est bonos cives Reipublicæ educare, communis vitæ gnaros, honestatis decorique non omnino rudes.

Non studuerunt autem liberos ad summa perducere, ut nimiis periculis exposita: sed moderata tantum, in quibus non minus honeste, suavius quam in reliquis vivitur. Cumulate tamen Deus illis benedixit. Johannem Doctorem Medicinæ vidit: & in Gallias ab illustribus Academiæ Curatoribus delegatum, qui Claudium Salmasium, orbis Eruditi miraculum, vocaret in Academiam Leydensem & adduceret. Mox Medicinæ Professorem, & Ordinarium: in uxorem duxisse Catharinam Vockestaert, lectam dotatamque Filiam Gerhardi Vockestaert, Senatoris Delfensis honorati, perpetui Societatis Indiæ occidentalis Præfecti. Margaretam, nuptam Johanni à Breda Juris utriusque Doctori, Civitati imperiali Campensi à Secretis, splendidis natalibus, excitati animi, rerum usu insigni, unde magnæ apud suos authoritatis, ut Rutgersium filium dignitatis suæ designatum viderit successorem. Filio Rutgersii à Breda amplissimi Consulis Campensis. Catharinam nuptam Antonio Clement, Theologo diffusæ & solidæ eruditionis, Ecclesiæ Gallobelgicæ Zirizeensis Concionatori facundo, pio, prudenti, & si ullus unquam apud suos amato: Filio Nicolai Clement, Mercatoris apud Middelburgenses maximi, ditissimi, Ecclesiæ Gallobelgicæ senioris honorati. Secundus Walæi filius Antonius fuit, Juris peritus, Quæstor agri Walachrici spectatissimus. Susanna matris consenescentis præsidium mansisse maluit. Balduinus Theologiæ

logiæ operam ſuam impendit, magnæ ſpei juvenis. Et eorum nullus ulli probro obnoxius, omnes probitate pietate inſigniti.

Valetudo Walæi Leydæ melior quam Middelburgi fuit, ſemel tantum febri tertiana correptus, nunquam Diarrhœis: & Aſthma quod à cauſa calida eſſet, cum ætatis quoque calore imminutum eſt, unde Walæus habitior evaſit. Sed acceſſit illi jam ſtatim Leydæ eruditorum fere Carnifex, Renum calculus: qui vehementer quidem illum torſit, ſed rarius, & ſingulis quatuor aut quinque demum annis: Nunquam autem eum deſeruit ventriculi & inteſtinorum à flatu tenſio & dolor, quod ſtatim à prandio ſtudia iniret, & ventriculi ſemper turbaret concoctionem: quodque ubi afficeretur mœrore omnis commotus humor in ventriculum laberetur. Hoc emendare non potuit: illud noluit: quod tum temporis ſe ſentiret ad ſtudia alacriorem, ut debiles ſolent, parum curans corpus modo animo bene eſſet. Unde nulla ſeptimana tranſiit qua non colico dolore vehementius affligeretur, quam ſtatim aſſumpta ſeſquiuncia mannæ ſedavit & abegit: non ita tamen quin ſingulis propemodum trienniis vehementer urgeret malum, ut quidquid ventriculo inderet in cruditatem nidorulentam, ut Medici vocant, & flatus verteretur: quæ plures continuabat ſeptimanas, & vires immenſum proſtrabat, uſque dum vehementi purgatione abigeretur.

Similis Paroxyſmus vitæ tandem finem attulit, vacillante nonnihil valetudine xxix Junii Anno cIↄ Iↄ cxxxix. ab aliquibus, quibus tantum contulerat beneficii ut eum loco parentis colere debuerant, & ingrate & male exceptus, in eum mœrore correptus incidit. Proſterni tum appetitus, nihil cibi ventriculus perferre, dolore Walæum torquere, ultima minari. Non deſtitit tamen Walæus, Profeſſioni, Regimini Academiæ, imo Synodi Zuidthollandicæ negotiis, tum Leydæ congregatæ, vacare.

Tertio Julii, die Dominico Eccleſiam adiit, in ea gratias Deo egit pro collatis in eum, in ejus familiam, & ejus cura in Eccleſiam beneficiis, & pro eorum impoſterum incolumitate precatus eſt, ut qui ſtatuiſſet ab eo tempore publico abſtinere. Conſueta non proficiebant remedia, morbus increſcebat, & vires proſternebantur: quare & Johannes ejus filius Collegam ſuam Ewaldum Screvelium, Medicum expertiſſimum, vocavit in auxilium. Sed non deſtitit Johannes Bocardus Synodi Præſes, primariique quidam Paſtores ad Synodum deputati Walæum, rogare, precari die Lunæ intereſſe Synodo vellet, magno beneficio Eccleſias affecturus.

Hoc egerant aliquot annis primarii quidam Paſtores, ut denuo controverſia de authoritate Magiſtratus in Rebus Eccleſiaſticis ſuſcitaretur. Suſpicio erat non tam Eccleſiæ bono, quam ut emergentes quoſdam Paſtores illis adverſantes ſentienteſque diverſum, irretirent & ſupprimerent: quare conceperunt ſcriptum ab omnibus Eccleſiis à Synodo approbandum; non poterant autem aliud ſentientes afficere, ob authoris Authoritatem, ut à Synodo rejiceretur: quare aliud ſcriptum Synodo obtulere. Cumque non concederent primi utrumque ſcriptum rejici, reliquum erat ut permitteret Synodus, eam controverſiam ab adverſis partibus ventilari. A qua velitatione expectandum erat, Synodum in partes dividi, & in ſe partes animari.

Illius velitationis hic dies conſtitutus erat Lunæ: quam vel inhibiturus, vel

illi impositurus modum ad Synodum Walæus accessit. Ad ejus autem conspectum omnes continuere, rejectum est utrumque scriptum, & partes à Synodo consuetis stare jussæ sunt. Persuasit enim Synodi membris Walæus ea quæ ex Sacris Literis accurate definiri non possunt, si tolerabili modo constituta sunt, movenda non esse, & de iis periculose cum iis disputari, qui possent condemnare. Hic postremus Walæi publicus actus fuit: qui si multorum insculpi animis posset, & pacatior Ecclesia foret, & amplius à supremo Magistratu foveretur.

Insequenti Martis die certatim Pastores advenerunt, gratias egere quod ipsos à molestia, Ecclesiam à periculo liberasset: quos monuit Walæus mutuo dissentientes ferrent, imo diligerent, ambos Ecclesiæ æque necessarios. Moderatos enim situros omnia collabi, nisi à fervidioribus excitentur; fervidiores turbaturos omnia, nisi eos leniores inhibeant.

Toto illo, ut & Mercurii & Jovis die, dolor tolerabilis extitit, quando nihil ventriculo inderetur. Unde & suavissime cum uxore, liberis, ac plurimis qui cum invisebant collegis confabulatus est. Consilia Synodi Præsidi suggessit, Academiæ regimini vacavit. Imo perseveravit privatim Theologiæ candidatos instituere ad diei Mercurii vesperam, quando & monitis & precibus filii sui Joannis demum victus, destitit. Ratus, Imperatorem stantem mori oportere. Sensim tamen defecere vires, & ad diei Jovis vesperam in soporem incidit, quod catarrhis obnoxius, repletum caput humoribus haberet, iique ab halitibus è ventriculo turmatim assurgentibus adaugerentur, spiritusque ex inedia deficerent.

Ab illo sopore excitari non potuit, nisi Veneris die circa vesperam, apposita collo cucurbitula, qua ad se rediit. Quando Johannes filius Matrem, & qui abessent fratres & sorores advocavit, veritus ne statim iterum in soporem laberetur. Indicavit Patri videri jam illi extrema imminere, quæsivit an aliquid esset de quo illos vellet commonitos. Monuit Walæus Deum timerent, Matrem venerarentur, ita Deum illis benedicturum, cæteraque curaturum: singuli omnium curam haberent, nemo tamen aliorum curæ acquiesceret, sed quisque invigilaret sibi. Et ad Johannem filium conversus: Tu, inquit, Matris curam habe, quod & scio te facturum. Inde singulis valedixit, eosq; osculatus est, ejulantibus omnibus, nihil commotus ipse. Plura non effatus, avertit ab illis faciem & dormivit, nec iterum potuit exitari, nisi quod recrudescens quandoque dolor, aliquem ejus sensum ostenderet, & ad preces invitatus eos illi gratissimas fore subobscuro nutu visus sit indicare: quibus absolutis, paulo post ad diei Sabbathi horam undecimam, expiravit.

Ea mors vera emigratio est, qua vitæ quis & honorum satur de suis non sollicitus, non anxietate obruitur, non doloribus divellitur, sed satiscens dissolvitur: dissolutio plena Divinæ gratiæ omnibus morientibus optanda.

Sepultus est in choro Templi divi Petri, ad partem ejus orientem, apposito sepulchro gentilitio ejus insigni. Sepultura ejus hoc peculiare habuit, quod præter maximum in funus prodeuntium numerum, sua præsentia id cohonestare voluerint, Deputati Ordinum Hollandiæ, & tota Zuyt Hollandiæ Synodus. Theologiæ vero Candidati contenderint inter se acerrime supponere corpus feretro, ut admitti triginta debuerint, innumeris id sibi onus poscentibus.

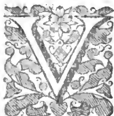
Com-

Commovebatur Walæi morte Reformatus orbis, prædicabat integræ virtutis virum, nullis sinistris artibus, nullo ambitu ad Theologiæ culmen grassatum esse & perveniffe. Lugebat Ecclesia eum sibi ereptum, quem timerent hostes, cujus Doctrinæ acquiesceret, & cui confideret plenissime. Illacrymabat Academia, imo illustres ejus Curatores, decus se Professionis Theologicæ amisisse, qui Theologiæ abdita erueret, exponeret apertissime: qui liberrime jus Ecclesiæ defenderet, præcaveret simul consilio ne ea turbaretur. Mœrebant S. Theologiæ Professores: quo & mœrore Thysius confectus, obiit. Amisisse se Collegam suavissimum, sine fuco, sine fastu, destitui se solida ejus in asserenda veritate eruditione, maturo in dandis consiliis judicio, quo facultas quoque solebat eminere. Quod Amplissimus Academiæ Lugduno-Batavæ Senatus, publica Oratione omnibus, per Johannem Polyandrum à Kerckhove Professorem Primarium, voluit testatum.

VIRI EXIMII PETRI PUTEANI, REGI CHRISTIANISSIMO A CONSILIIS ET BIBLIOTHECIS VITA.

Cura Nicolai Rigaltii.

Ad Illustrissimum amplissimumque *Matthæum Molæum*, Senatus Principem, Franciæ Procancellarium.

Venit, ecce, Molæe præstantissime, Puteanus. Adest manibus tractandus tuis & conspiciendus oculis ille nuper intimæ admissionis & omnium horarum amicus. Sic visum tibi est adferri posse tuo simul & publico dolori solatium. Omnesque adeo boni maximo consensu decrevere publicam viro eximio laudationem. Et hæc laudatio Vita est, quam mortuis tribuunt benemerentibus literæ. Sed vita hæc Puteanum vixisse narrabit, & verius dicetur Historia viventis inter mortales Puteani. Quale beneficium, nasci mortalem! quem sic vivere oporteat, ut mortem in horas exspectet! Magnum sane beneficium Christiano, cui sic datum est inter mortales vivere, ut mortuus æternum vivat. Talem accipe, sapientissime Molæe, Puteanum huncce meum; in quo tuum sic agnosces, ut jam meus dici constanter haud queat, nisi me prius per adoptionis alicujus imaginem tuum esse jusseris Puteani Rigaltium.

Henrici

Henrici tertii principatu, rebus in Aquitania, factioso per speciem religionis dissidio turbatis, animi gentis illius, Belgis nostratibus acriores, ita se studiis invicem contrariis exasperaverant, ut etiam apud judices illic bipertita classe ex utroque Catholicorum, & Protestantium dogmate lectos sententiis jure dicundo divisis, litigantes crebris ampliationibus incerti ac dubii vexarentur. Cui malo tollendo, Flexana Collatione convenerat, ut ex Senatu Parisiensi mitterentur ab Rege pacis amantes viri, qui de Protestantium causis cognoscerent, & gratia procul, procul odio, nullo partium respectu, suum cuique tribuerent, sive Protestanti, sive Catholico. Itaque, delegatis in eam provinciam ex ordine amplissimo Parisiensi viris quatuordecim, præses impositus à rege Petrus Seguierus, adsumptique ad procurationem publicam sive regiam Petrus Pithœus & Antonius Loisellus. Inter illos quatuordecim lectissimos Senatores Claudius Puteanus tantum collegas suos demonstrabat, quantum ipse collegio suo demonstrabatur. Summam viri prudentiam, doctrinam, solertiam, supraque omnia probitatis integerrimæ constantiam, Scævola Sammarthanus, & ipse inter delegatos spectatissimus Jacobus Augustus Thuanus, laudavere, testimoniis profecto magnis, haud tamen supra veri fidem faventibus. Certe, cumprimum ego ad rem literariam accessi, ad quoscumque me conferebam dicendi scribendique peritissimos, apud omnes vigebat Claudii Puteani nomen & gloria, neque ullum attingebam altioris cothurni volumen, quod non plurima mihi de Puteano significaret valde proba. Quinetiam, simul atque innotuit defuncti manus, observabam codices omne genus auctorum vetustissimorum ab ipso notatos, tanto judicio, tanta peritia curaque, ut jam subiret querela, tam felicis ingenii virum, tam multa, tamque præclara, quæ mente conceperat, non protulisse; etenim tantum ferebantur in Velleium Paterculum & Panegyricos notæ, quæ nostræ sitis ardorem vehementer augebant. adeo quidem sibi; adeo vero posteris defuisse videbatur. neque indignando destitissem, nisi me repressissent qui gravibus & assiduis in Senatu curis occupatum fuisse norant; prætereaque difficillimis motuum civilium vorticibus natali solo & studiis amœnioribus abreptum avulsumque; ac tandem obstructis calculosa congerie renibus, ægritudinis diritate eo sæpe redactum ac percitum, ut ipse sibi mortem propinaturus videretur, nisi legis Christianæ fuisset observantissimus. Patrem habuerat Claudius Clementem Puteanum, quem inter nobiles eo seculo causarum in Senatu Parisiensi patronos celeberrimum fuisse Jurisconsultum testatur elegans & erudita Dionysii Lambini ad Joannem Maludanum epistola, & in famosa illa Merindoliorum cognitione, expetitum ab Oppeda Mænerio sub gravissimis criminationibus laborante, Clementis Puteani, & Petri Roberti consilium patrociniumque. Clemens igitur, ut erat juris peritissimus, eodem studio Claudium suum apprime curaverat excolendum. & alterum quidem filium de patris nomine Clementem, qui postea in Jesuitarum sodalitio concionator, summa doctrinæ, pietatis, & eloquentiæ gloria claruit. Sed & Claudius ipse sub Hadriano Turnebo, mox etiam sub Cujacio tantopere profecerat, ut paterna fraternaque luce simul & proprio fulgore splendesceret, accitusque in Senatum Parisiensem, mox inter illos quatuordecim, quos in Aquitaniam delegatos fuisse diximus, spectaretur. Consedere autem illi primo Burdigalæ,

in

in fano Dominicanorum, aperto Senatu, postea vero Aginni Nitiobrigum; dein Vesunæ Petrocoriorum; postremo, Mediolani Santonum. Sic per triennium pacata provincia præpotens, sapientissimorum judicum æquanimitatem experta, didicit, suis illis utrimque pro religione factionibus totam religionis substantiam mutuo sacrilegio profligari; & in proximo fuisse perniciem. Considentibus igitur Aginni delegatis, quinto Cal. Decembr. anni supra millesimum Christianum quingentesimi octogesimi secundi, natus est Claudio Puteano tertius ex Claudia Sanguina filius. Sanguinæ pater erat Jacobus Sanguinus Libriaci dominus, mater Barbara Thuana Christophori Thuani Senatus Principis soror. & Sanguinorum quidem familiam vetustissimæ Parisiorum chartæ inter suas præclaræ nobilitatis origines ostendunt. Infantem in Senatoria purpura genitum ad sacramenta baptismi Christiani suscepere delegatorum præcipui, Seguierus præses & Joannes Tumerius Bossisius, ac de nomine Præsidis appellavere Petrum. Atque hic fuit Petrus Puteanus, cujus vitam constitui tradere posteris; rarum quietæ ac privatæ, sed nihilominus honoratæ, pessimo ac turbulentissimo seculo, virtutis exemplum. Summa curarum fuit optimis conjugibus educatio liberorum, quos habuere complures. Etenim Petrum huncce nostrum, jam ut diximus tertium, secuti sunt quinque; tres fratres & sorores duæ. onus illis temporibus grave, in sanctissima præsertim familiæ Senatoriæ frugalitate, magis attenta damnis evitandis aut saltem levandis, quam lucro captando. Adhibuit Claudius liberorum institutioni Paulum Renealmum Blesensem, literaturæ Græcæ simul & Latinæ bene peritum. quod editæ ab ipso variarum stirpium considerationes firmant. atque hunc domesticum quidem doctorem. Nam & Christophorus & Augustinus, & noster Petrus, publicas præterea exercitationes habuere Theodori Marcilii, & ipsius etiam Casauboni. Satis erat illis domi pater, si non eum penatibus suis quotidianæ Senatorii muneris occupationes abstraxissent. Hunc igitur in modum institutam octo liberorum curam Claudius, acerba morte, petroso illo renum cruciatu raptus, anno ætatis quadragesimo nono nondum exacto, uxoris diligentiæ commisit. Parens octo liberorum vidua marito, desideratissimi memoriam & pignora illa matrimonii sanctissime concepti transactique, per annos prope quadraginta singulari semper fovit affectu: pulchro certamine amoris utrimque & reverentiæ perpetua concordia, felici successu. nam & filii frugi: filiæ honestissime collocatæ; omnes originis suæ decus integrum servavere. Filiorum maximus natu Christophorus ab exordio juventutis Ecclesiasticam in Regia dignitatem obtinuerat, & ad majores viam sternebant amici. Sed jam aulæ ac seculi molestiarum pertæsus, ad religiosæ vitæ studia se recipere decreverat. neque ultra moratus, Cartusiæ Burgofontanæ sacra suscepit. unde aliquanto post, in Francisci Cardinalis Barberini favorem & gratiam adnuente Ordinis Cartusiorum præposito generali, Romam migravit ad ejusdem disciplinæ Cartusiam, ubi est in hunc usque diem, ob eximiam cum singulari pietate prudentiam, ad officia Prioris & Procuratoris generalis electus, ac per annos jam duos ultra viginti summa cum religiosorum omnium laude ac veneratione continuatus. Secundus à Christophoro Claudii filius Augustinus, vitæ genus Ordini etiam sacro devotum, sed disciplinæ mitioris legibus adstrictum amplexus,

us, sedit inter Canonicos Ecclesiæ Carnutensis, ubi & Ingreanæ præfecturæ dignitate gaudebat, literaturæ politioris elegantia clarus. Is vitam sectatus æquabilem magis quam negotiosam, facta cum Petro & Jacobo societate paternæ bibliothecæ communi cura sumptuque servandæ atque amplificandæ, annum agens sexagesimum febre letali correptus, partem suam sociis, uti pactum conventumque fuerat, transcripsit. Alii duo, Clemens & Nicolaus, bellicis artibus dediti. Clemens, militia variis expeditionibus tolerata, prœlio ad Avinam in Belgis commisso, pro Rege fortiter occubuit, relicto ex Catharina Longovalla filio. Nicolaus, eques Hierosolymitanus, in atroci triremium Melitensium adversus Bisertanas conflictu, quo præfectus triremium Christianarum, Equitesque amplius centum, periere, desideratus est. De Petro jam dicenda sunt digna scitu quamplurima. & in iis frequens erit nobis Jacobus, qui vita, quam vulgari vocabulo secularem nuncupamus, de Claudii filiis solus est hodie superstes, Petri studiorum comes assiduus, particeps consiliorum & adjutor laboris. hujus nomen, etsi modestiæ ac pudori viventis obsecutus reticeam, semper intelligi tamen deinceps cum fratre velim, quando nec absque illo quicquam frater aggressus est unquam. Petrus igitur Puteanus, per adolescentiæ gradus omni literarum ac scientiarum genere diligenter imbutus, primo juventutis adhuc flore forensibus admotus negotiis, causam pro suo præceptore Paulo Renealmo, jam doctore medico, adversus Blesenses pharmacopolas, sub Achille Harlæo primario præside docte ac diserte peroravit, & vicit. Satis eloquio, satis memoria; judicio longe supra annos pollebat: valetudo non sufficiebat. immo, quantulum in ea roboris esse videbatur, inter athletica illa fori jurgia firmari aut servari posse medici negabant. sed & ingenita juveni gravitas, & verecunda prudentia, mores suggerebat ab illa grandium causidicorum ferocia valde alienos. Itaque ad munia tranquilliora conversus, in illa se potissimum juris parte exercuit, quæ ad rempublicam spectat; cujus ope regna sive imperia unius aut plurium legitime tenentur & conservantur. Partes implere poterat optimi Senatoris dignissimus hæres Claudii, sed jam constabat ea dignitas pretio, numerosæ familiæ difficili tunc atque damnoso. Illa rerum notitia publicarum, ab ipso pendebat: Omnia domi tranquilla, honestatis & modestiæ plena: matris liberorum amantissimæ pia sedulitas: fratrum consensus in studia fratris, otium illi beatum faciebant. Sic in otio neutiquam ignavo vires idoneæ suppetebant satagenti: sic omnes omnium imperiorum historias evolvit, unde; quæ ad proposita facerent excerperet. erant ad manum libri, & præsto veterum chartarum supellex, unde arcana temporis anteacti paterent: summa sagacitas indagandis vestigandisque, summa discernendis peritia, examinandis pensitandisque judicium circumspectissimum. Tam claræ indolis juveni latere diu non licuit. ilico fama propinquos & adfines, quos habuit è præcipuis Lutetiæ magistratibus complures, excivit. inde ad alios passim pervagata, conflavit amicorum copiam tanto paratu spectabilem, ut nemo jam in urbe virtutis aut eruditionis gloria censeretur, qui Puteano illa jam ætate florentissimo non faveret, Scaligeri Lipsiique & cæterorum paternæ memoriæ cultorum commendatione observantiaque notissimo. Inter cæteros ego tunc Francisci Pithœi benivolentia fruebar, qui Petro Pithœo fratri jam novennio

superstes.

superstes maximi viri nomen peculiari sua laude sustinebat. Is mihi fores ad Jacobum Augustum Thuanum aperuit, & gloriari liceat tanto ductore, mox & ad Puteanos. Ac Thuanum quidem jam in amplissimo Senatu præsidem de prima illa suarum historiarum editione cogitantem reperi: Puteanos, trina germanitatis suæ concordia paternæ bibliothecæ amplificandæ curam concipientes: Petrum ipsum quotidianæ forensium exercitationum auscultationi studia illa, quæ regnorum atque populorum jura temperant, superinducentem. Ab eo tempore, quod semisæculum prope decurrit, nobiscum intercessit amicitia tam bonis orta principiis, ut etiamnunc Petri obitu, media parte apud Deum translata, non interrupta nec intermissa, sed immortalitati tradita continuare sentiatur. Illius vero semisæculi annos octodecim sibi vindicat Jacobus Augustus Thuanus. etenim tamdiu ego & Puteanus cum ipso perpetua familiaritate conjunctissimi viximus. Summa illic opinandi, interrogandi ac disserendi libertas. sic tamen ut honoris & modestiæ magistra severitas ubique præesset: summa fides, summus candor, summa sinceritas. Atque hoc ipso temporis spatio suavissime ac diligentissime, qua litteris, qua consuetudine, officiis & obsequio, coluimus è magistratibus Achillem Harlæum Senatus principem, Thuani sororium, Jacobum Gillotum, Ludovicum Servinum, Jacobum Gueslam, summos in Senatu viros: Nicolaum Fabrum, Justum Lipsium, Josephum Scaligerum, Josiam Mercerum, Isacium Casaubonum, Bonaventuram Vulcanium, Scævolam Sammarthanum omni doctrinarum genere excellentes, qui suometipsi desiderio compulsi, Claudii Puteani amicitiam sive memoriam in Petro nostro reviresccntem jucundissime conspiciebant & amplexabantur. In isto certe amicorum commercio Petrus, quod sibi proprium esse poterat, maluit mecum esse commune. Itaque uberrimam nobis amicorum copiam præstabant frequentes apud Thuanum coitiones, ad quem ex omnibus Urbis ordinibus & regni provinciis, atque etiam de nationibus exteris honestissimi ac studiosissimi confluebant. Magna illic seges & materia noscendi, quid in Urbe, quid in Senatu, quid in provinciis notabile contigerat, & quid novi de transmarinis aut transmontanis vela, remiges, cursores attulerant. Et mira inibi fuit singulis dijudicandis ac distinguendis prudentia Petri: mira comparandis quæ probata fuerant industria; subnotandis acre judicium, describendis labor indefessus. Atque hinc primordia divitis illius memorabilium gazæ, qualem nostratium hactenus possederat nemo: quam tanti plurimi facio, quanti æstimare par est exemplorum acervum ingentem, præstantissimi dispensatoris manu liberaliter administratum. Certe, suppetias isthinc adfuisse sibi non inficiantur viri optime de litteris & rebus nostris meriti, Jacobus Sirmondus, Ludovicus Chantaræus Faber, Claudius Salmasius, Andreas Duchesnius, Petrus Gassendus, Claud. Menagius, Theodorus Gothofredus, Christophorus Justellus, Joannes Beslius, Lucas Holstenius, & gemella Scævolæ proles, Sammarthani, alii plerique. Adeo, si Petrum, unde amicis tanta tam multis adjumenta præbebat, inde sibimetipsi maxima comparasse dixero, fidem facturus videar, toties ab ejus litteraria supellectile quæstitissimis opibus certior & locupletior factus. Adhuc nostra, Petre, micabat in herba messis, & jam pridem carissimus esse cœperas amplissimo Procuratori regio, Molæo. Huic te ab adolescentia sodalem,

dalem, posthæc amicum assiduissimum vidimus: & mox in ipsius benevolentiam per te sumus adsumpti. quem subinde maximi Senatus principem, hodie vero simul & in aula regia Procancellarium Galliæ suspicit: perque hæc miserrima tempora, rebus intricatissimis, Aulam inter & Senatum, reipublicæ pariter & monarchiæ frena summo labore, summo periculo, summa constantia moderantem, admiratur. Interea, Petre, civis optimi partes agis; & ades amico laboranti, fatigatum excipis, alloquio foves, & consilio solaris. digna fortunatiore seculo cura tam amice pro rege, pro patria, proque salute publica conspirantium, tot millibus in mutuam perniciem cœco furore confligentibus. Petrum itaque nostrum, agens adhuc regiam procurationem Molæus, in eam muneris illius publici partem, quæ circa regni tabularia versatur, adscivit. Ea vero tabularia, quæ visa quidem prius & inspecta Joanni Tilio, Senatus Parisiensis actuario, nec certe perperam, fuerant, Puteanus adeo curiosè ac diligenter post Tilium vidit, collegit, descripsit, adnotavit, indicibus laboriose confectis digessit, explicavit, ut jam in aperto sint innumera, quæ mersa tenebris ignorabantur, haud minimo rerum nostrarum atque etiam externarum detrimento. Testis operæ sive industriæ tanto processu navatæ Molæus, amico benemerenti non defuit apud primarios regni ministros, quibus jam erat ipse Puteanus per se notissimus, & facile obtinuit, ut in consilium Regis allectus honoraria pensione sub Sillerio cancellario, dein etiam ampliore sub Seguiero frueretur. Hoc vitæ suavissimæ honestissimæque instituto Puteanus sorte sua contentus studia sic dividebat, ut otii partem veterum scriptorum commentariis evolvendis, partem chartis negotiorum publicorum dispiciendis; interea vero amicorum officiis ultro citroque colendis, horas in dies singulos impenderet. Hanc sibi disciplinam formaverat ad exemplum Thuani, quem imprimis observabat; & vicissim Thuanus cognati sui moribus & consuetudine oblectabatur. Ego quidem certe in utriusque amicitia sic eram, ut quanto magis me Puteanus diligebat, quantoque magis ego Puteanum redamabam, tanto nos Thuanus ambos amabiliore vinculo constringeret. Sic annos egimus aliquammultos, nostrique Thuani casibus consiliisque sive lætis sive tristibus individui, sæpenumero etiam bonis & liquidis cœli tempestatibus in Villabonio suo rusticanti adhæsimus, semper invicem adoptatissimi comites. Historias Thuanus horis ab Senatu subsecivis, & nonnunquam poemata; Puteanus observationes ad regni reique publicæ negotia pertinentes condebat: ego, quæ veterum scriptorum, sed præsertim Christianorum scitis illustrandis ac restituendis olim profutura videbantur, componebam. Magna vero semper & prompta nobiscum fuit communitas omnium quæ notabilia quisque legendo, scribendo, maxime autem audiendo perceperat. Et quamplurimum certe Thuanus, qua dignitate sive auctoritate pollebat, multis quotidie procerum frequentatus, in communitatem conferebat, nec ab eo discessimus unquam nisi doctiores aut meliores. sic omnia castigabat examine sapientissimo. Etenim tempora surrexerant feracia trutinarum in bono æque atque in malo stultissime vel improbissime judicantium. Quæ res viro malitiarum & calumniarum intolerantissimo, etsi vixdum ingredienti senectam, adeo displicuit, ut corporis & animi viribus adhuc integer, nemini quicquam, sed sibimetipsi gravis; accedente, sub initium ægritudinis

clade domestica, conjugis amatissimæ obitu, post menses inde novem stomachico scirrho in gangrænam efferato decesserit. Hæc vidimus oculis deploranda nostris. nec fuit nobis aliud luctus ingentis solatium, quam perpetua mœstitiæ præsentia, quæ dolorem continuum boni præteriti recordatione nutriret. Parentes optimi liberos reliquerant, spem nobilissimæ familiæ continuandæ, sed ætatis adhuc tenellæ. His testamento suo pater tutores dignitate ac probitate lectissimos providerat. extraque ordinem amica compellatione nobis ambobus filiorum per doctores valde probatos erudiendorum curam, ac præterea suarum lucubrationum edendarum arbitrium mandaverat. Cognatis suis per utriusque parentis desiderium luctu geminato mœstissimis tanto studio tamque assidua diligentia sive cura Puteanus adfuit, ut orbitatis mala senserint multo leviora. Nam & ipsorum institutioni optimos adhibuit præceptores sive custodes. splendorem domus servavit, auxit bibliothecam. Mox denique, conductis magni illius habitatoris ædibus hospes ita successit, ut quasi Thuano suffectus, exhiberet sese amicis, eodem illo conclavi, quo Thuanum adire solebant, convenientibus & beatos manes officiose colentibus. Eo se libentissime conferebat Tumerius ille Bossisius, præcipuus Thuanorum pupillorum tutor, qui Puteano ab infantia prima, uti supra memoravimus, adstiterat, & juvenem magnis virtutibus clarum paterno more diligebat. ambo igitur, communicatis ordinandæ tutelæ consiliis exspectabant dum natu major Thuanus adolescentiæ studia concluderet. Interea missus ab Rege ad Ordines Hollandiæ fœderatos Bossisius, populis amicis, aliquid in religionis suæ statu reique publicæ regimine turbantibus, concordiam suasurus, obeundæ legationi profectionem adornabat; & factis super ea re sermonibus senserat haud insuave fore Puteano perlustrare oculis regiones amplitudine commerciorum & militari disciplina, sed & Scaligeri nuper hospitio tumuloque nobiles. Itaque comitem abduxit sibi, perspectaque amici prudentia, quamdiu legationis ordo processit, consiliorum & secreti participem habuit. Hujusce autem peregrinationis occasione Puteanus Hugonem Grotium, Danielem Heinsium, & alios eruditionis gloria celebres amicitiæ fœdere sibi devinxit; notitia nominis & fama sui conciliatrice. Grotium quidem, merito jam suo commentatissimum, quem dissidia quarundam è Batavis civitatum traxerant in partes Barneveldii, Bossisius secundum mandata regia salvo Barneveldio partium duce, salvum & incolumem cupiebat. Verum, Barneveldio criminationibus oppresso, Grotio Barneveldianæ causæ nexibus intricato, factio præpotens utrumque damnavit; ac paulo post reditum Bossisii Barneveldio caput abstulit, Grotio libertatem. Puteanum reducem amici excepere confertim gratulantes precantesque omnia fausta felicia fortunata. Biennio post, mortuo Francisco Pithœo, Augustobonam Tricassium regio diplomate missus est, repetitum & recognitum chartas ad jura regia pertinentes, quæ penes Pithœum illum Petri fratrem, etiam rerum nostrarum externarumque bene peritum, depositæ fuerant pro finibus regundis constituendisque limitibus agrorum, de quibus erant inter Regem & finitimos Principes haud levis momenti controversiæ. Amico ad amici heredes intranti patuit tablinum, & exhibita omnis chartea supellex. bona fide cuncta perscrutatus, confecit repertorum indices, & quicquid erat regii sive publici, permittentibus defuncti

defuncti cognatis abſportari Lutetiam juſſit ad Regium Procuratorem, ab eoque ſibi & heredibus Pithœi cautiones dari curavit. Anno ſequenti exortis ſuper Arverniæ comitatu, ſuperque Turris baronatu quæſtionibus, ad regia jura pernoſcenda viſum eſt negotia publica miniſtrantibus inſpici veteres tabulas, quas in arce Mercurolina ſervari ſciebant. eo miſſus à Rege Puteanus, qua ſolebat induſtria diligentiaque cuncta pervidit, collegit, & in Regium tabularium retulit, explicatis, quæ pro Rege Regnoque juſtiſſima & firmiſſima comperit, inſtrumentis, teſtimoniis, argumentis. Vix elapſo poſthæc triennio, majus obtigit negotium, finitimis ad Moſam & Moſellam populis adverſus Franciæ jura contra veterum tabularum fidem, contraque longiſſimi temporis poſſeſſionem nova molientibus, multa etiam indies circa conditiones agrorum, ſive communium ſive ambiguorum, inverecunde tentantibus. Ea res Belgii principatum, Burgundiæ, Barri, Bullionii ducatus pertingebat, nec erat mediocriter examinanda. Itaque delegati ab Rege tres viri, Cardinus Lebrettus, Joannes Delonius Lorma, Petrus Puteanus. Huic, etſi per delegationis ordinem poſtremo, primas tamen induſtriæ ſive laboris partes collegæ conceſſerant. Adeo, cuncta quæ ad rem facere videbantur ſuis ipſe librata ponderibus expendit atque digeſſit, ut quid fundorum, quidve agrorum; quid oppidorum, quidve civitatum de Lotaringia regali, ætatibus anteactis vel ambitioſe extortum, vel callide ſubtractum, vel negligenter omiſſum, ſive perfide confuſum fuerat, id quo jure quibus indiciis aut argumentis recuperari, defendi, retineri quiret ac deberet, manifeſtiſſimum fecerit. Recuperatoribus ad Regem reverſis dato conſilio, Lebrettus orationem habuit plenam ſolidi ac generoſi ſpiritus, ſuamque & collegarum operam regiarum curarum miniſtris approbavit. Ab eo tempore Puteanus in Urbe manſit, niſi quod brevibus interdum excurſionibus in Camplatroſum Molæi ſui prætorium rebus prolatis ruſticandi gratia ſecedebat, unde mox recurreret ad nota vitæ officia privatæ; per quæ nihilominus publicis utilitatibus ita ſerviebat, ut penes eum perpetuus eſſe videretur in privati perſona magiſtratus. Hæc vero tunc fuit ævi conditio. Excuſſo de regni gubernaculis Concinio nebulone, obtritis nimio Coneſtabilitatis pondere Luinæis, ſubrepſerat inuſitatæ audaciæ genius, qui Rege non improbante, aut non ſentiente, deſpecto pegmate ſuggeſtus epiſcopalis, non regiæ quidem, ſed infinitæ potentiæ clavum arripuit, tenuitque imperioſiſſime, uſque dum per annos amplius viginti orbe Chriſtiano furoribus internecinis quaſſato, Gallia partim dirupta luxu, partim emaciata tributis, ipſe curis ingentibus exeſus, cadaveroſa tabe dilaberetur. Magna præſtitit, ſed quicquid erat in omni Gallia roboris prodegit, & propoſitum facinus, quamvis immane, admiſtione virtutis adumbrari, ſummam credidit eſſe virtutem. Galliæ proceres aut cohibuit carcere, aut bellicis adverſus finitimos expeditionibus diſtinuit, ut aula vacua ſolus Regem haberet. Haud ignoravit Puteani nomen, nec parum ſibi fore ad gloriam ratus ſi laudatiſſimo viro uteretur, ſtudiorum ejus fautor haberi, & honoraria quotannis præſtari voluit, admiſit ad colloquium, conſuluit per epiſtolas, perque ſuos, ſuper negotiorum caſibus plerumque veris, aliquando etiam quæſitis in ſpeciem figuris; nunquam tamen frivolis aut vanis, ſed regimini populorum ad cæcos & ſubitos eventus exempla ſive præcepta daturis. Fecit huic genio Puteanus

quod optimi viri fuit. respondit, sive consuluit quod rectum honestumque esse existimavit. nihil adulatus est unquam, nihil ementitus. Sciebat, vim illam, fati alicujus fuisse necessitatem. ea vero quæ auderet facere ve, non fuisse ausuram neque facturam, si Christiani principes, quæ suarum erant partium, scissent sive fecissent. Hujusce igitur ævi curriculo Puteanus quamplurima condidit pro negotiis à primario ministro propositis, plurima etiam quæ per se ipse arbitratu suo tractanda susceperat. Quæ quoniam de rebus nostris, pro Gallia scilicet, conscribebat, ut facilius & promtius ab nostris hominibus perciperentur, sermone Gallico cudi & concipi oportere censuit, Latinæ linguæ, jamdiu sepultæ, ac de veteribus monumentis excitandæ, vocabulis peregrinis segniter ferientibus aures minus assuetas. Atque hoc, de publico sive communi omnium gentium sensu. Et memini me, cum inter nos hac de re sermones haberemus, amici consilium valde probantem, adjecisse, male de ingenio suo meritos mihi videri, qui doctrinæ adfectatione res hodiernas & vernaculas prisco ritu, aut Romano sermone tractarent. etenim facere se sibimetipsis & aliis gratuito molestos atque difficiles. pravum invaluisse tam in Ecclesia quam in Senatu morem. patronos & concionatores adductis idiomate Græco Latinove sententiis orationes suas corrumpere. tessellati operis lenocinio eloquentiæ legitimæ gratiam frangi, vires debilitari; auditorum, sive judicum attentionem docilitatemque apud ignaros plerumque linguarum vanescere: denique, maximos oratores, quorum scripta legendo non satiamur, Græcos sive Latinos, actionibus suis nihil unquam sermonis exotici miscuisse. hoc tantum epistolis indulsisse Latinos. at Græcos, ne quidem epistolis. Plutarchum, facta mentione versuum Horatianorum de magnificentia Luculli, mentem edidisse poetæ fideliter; Latina verba diligentissime suppressisse. Una fortean Romanensibus hodie nobis excusatio prosit, quod linguam usurpantes de Græca simul & Latina prognatam, nostrorum scilicet auctorum recordatione verba etiam ipsissima citantes, non videmur ingrati. Quantula pars exercitationum, quæ vehemens animis incutiant Puteani desiderium nostris! Jure optimo tanti viri laboribus Gallia gloriabitur, & erit quod maximas nobis gratias habeant exteri, quibus est humanæ vitæ sapienter instituendæ cura. Puteani prudentiam, æquitatem, constantiam declarant Considerationes, Commentarii, Consilia varia, sive Responsa magnis de rebus elaborata. quantæque apud probos & graves esse debeant exspectationis, ostendunt edita nuper de Libertatibus Ecclesiæ Gallicanæ volumina, quæ jam veritatis hostibus tantum attulere fastidii nauseæque. Horum calumnias ipse Puteanus proprio volumine confutavit. quod suo quidem ordine apparebit, cum ceteris, quorum editionem fratri præstantissimo commisit. Penes eum sunt etiam diplomata, declarationes, edicta, super arduis lucubrata negotiis; quibuscum una servantur autographa pittacia, epistolæ variæ, quas ad Puteanum scriptitabant proceres manus Richelii, Seguieri, Bulionis & Josephi, illius nimirum Capucini. Earum vero nonnullis superscribitur & Gothofredi nomen, talium etiam rerum scientissimi, quem noster sibi socium adhibuerat eruderandis illis occiduæ senectæ chartis, optimum & spectatæ fidei virum, etsi minime stilo pollentem. Hoc præstabat Puteanus; proptereaque omnia quæ labore ac studio communi conquisita & congesta fuerant,

fuerant, solus digerebat & mandabat literis. Porro, dicendi scribendique genere utebatur promto & facili; hoc præsertim accurans, significanter & dilucide proferre quæ sentiret. neque alium certe amant characterem monita sive responsa prudentium. docent, explicant, ostendunt; rationibus, exemplis, ipsarumque adeo rerum momentis, aut negotiorum instrumentis: rhetorum tropos & schemata non admittunt. ceterum, idiomatis Gallici nitorem minime respuebat: & esse partem seculi nostri non ingloriam censebat hominum illud genus elegans facetum disertumque. Mirifice autem capiebatur eruditis urbanitatum salibus & aculeis, si non impiis, neque ad calumnias aut maledicta probrosis. Amicos fide perpetua conservavit, neque est ab ullo divulsus unquam, nisi morte. ac mortui quidem cineres & reliquias, puta liberos, agnatos, adfines, benigno prosecutus est adfectu. Gratiam magnatum nunquam ambitiose aut importune est adsectatus; oblatam studiose ac reverenter coluit, qua nimirum prodesset quamplurimis opem suam poscentibus, magis quam sibi. Nullis unquam se partibus addixit; tantæ compos æquabilitatis, ut constantia sua, venientes ad se quandoque partium ferventissimos, tacito intra sinum ipsorum pudore aut frigore feriret. legitimæ semper majestatis ac publicæ tranquillitatis amantissimus. Oderat rixas & jurgia, præsertimque inter eruditos. ac turpe esse dicebat, viros indubitate doctos canina rabie famam vicissim suam rodere ac lacerare scriptis trucibus, tanquam vilissimos de plebe cerdones in angiportis sese luto ac stercore conspurcantes. Aiebat, rem esse omnium pessimam, hominis improbi literaturam. sententiæ bonis semel rationibus stabilitæ, si quis factiosa contumacia contradiceret, prudentis esse non altercari, sed posteritatis arbitrio rem integram permittere. Vir attentissimus operi, etiam cum otiari modica relaxatione videbatur, aliquid animo providebat quod ad publicam faceret utilitatem. adeoque laboribus etiam alienis adfavebat, ut quemque, qua dote valere judicaret, ea prodesse aliis ne pigeret, hortaretur: aut si quid ad studia literarum, sive ad rerum gerendarum peritiam, gestarumve notitiam, boni commatis apud heredes imperitos premi sentiret, id pretio vel precibus eruebat, ut fieret olim publici juris. Ea cura servavit epistolas Foxii, itemque Ossati. de quibus certe scriptionibus hoc verissime prædicabitur, post illam Pauli Sarpii Tridentinam, nihil exstare, unde queant aulæ Romanæ artes pernosci clarius aut certius. Servavit etiam Cambdeni partem alteram Elizabethæ Britannorum reginæ, quam auctor se vivo edere non ausus, penes Puteanum deponi mandaverat. Collegit & Josephi Scaligeri Epistolas, multiplici eruditione locupletissimas, ejusdemque Opuscula insigni præfatione Casauboni maximo Thuano nuncupata. Præterea servavit Nicolai Fabri Perescii Senatoris Aquensis Epistolarum ad se atque ad Jacobum fratrem, volumina duo grandia, quibus continentur ad Naturalis historiæ, totiusque literaturæ notitiam observationes elegantissimæ. Eademque opera Puteanus ipsum Perescium, atque de Jussionum regiarum quatuor viris Antonium Lomenium Villoclarium, arctissimo secum invicem amicitiæ nexu conjunctos, fecit ut enixe conspirarent, qua pollebant gratia, requirendis undique arcanæ memoriæ chartis, curiosa rerum nostrarum externarumque studia valde juvantibus. Habentur illic Principum & Legatorum, vicissimque ad Principes & Legatos literæ, Instructiones,

ones, Mandata, & hujuſcemodi alia innumera: quibus odorandis veſtigandiſque mira fuit Lomenii Pereſciique ſagacitas, magna felicitas ſive auctoritas obtinendis; maxima vero Puteani ſedulitas & induſtria ſingulis ordine ac tempore diſtinguendis & componendis. Exinde autem vidimus inſtauratam bibliothecam voluminum amplius quadringentorum, quæ Lomenius noſter ſumptu liberali, multo labore tranſcripta, magnificoque opere compacta, ſuis ædibus officioſiſſime habuit ad varios amicorum uſus. Eo decedente, ex ærario regio librarum millibus quadraginta perſolutis, regiam plane ſupellectilem Luparanis armariis cuſtodiri placuit, donec accederet bibliothecæ omnium toto orbe bibliothecarum copioſiſſimæ, unde eſt tandem in Regiarum Chartarum theſaurum comportata. Hoc etiam vero Puteanum permultis beatiorem fuiſſe exiſtimo, quod ſero ſe permiſit typographis, quorum opera præfeſtinata pœnitentiam nonnullis induxit, & conſervavit ridenda ſenibus cunabula. Jam in limine ſenectutis erat, cum editioni Libertatum Eccleſiæ Gallicanæ manus primas admovit. Opus antea tentatum pluribus, nulli felicius ceſſerat, quam Petro Pithœo. Is tantum capita quædam tribus & octoginta conſtituerat articulis, ſummo judicio formatis. Ad ea igitur capita Puteanus collimavit, conjecitque probationes, ex ampliſſimis undique tribunalibus & variis Eccleſiarum chartulariis, atque ipſo Chartarum regni Theſauro collectas, unde, communi gentium ſenſu, continuatoque uſu, decreta manaverant, quæ Pithœanas poſitiones conſtabilirent. Hoc una quidem & altera editione præſtitit. ac ſubinde repetita lectione adjecit ad omnes ſingulatim articulos commentaria, doctiſſimas obſervationes, quæ citatis variorum ſcriptorum teſtimoniis Gallicani juris æquitatem confirmant. Adverſus hæc tanti momenti ſtudia, quæ pro Regis & Cleri dignitate certabant, Clerus ipſe Gallicanus, inſtigantibus aulæ tranſalpinæ mancipiis, jam commotior accendi atque inflammari cœperat. & atrocia fulguraſſet, ſi non ipſa vitæ ſanctiſſime tranſactæ quaſi majeſtas texiſſet auctorem. Durat operi fama, geminata jam editione diſcurrens, durabitque olim venientibus ſeculis ubicumque ſapientia vigebit. Sed nihilominus ægre Puteanus attentatum facinus diſſimulavit. Tam neminem ſenſerat injuriæ regni legibus illatæ vindicem. Ergo hic incipiunt perpetuo triſtia. Franciſci Thuani exitium indigniſſime tulit, atque inter triſtiſſima ſua duxit. Juvenis minime ſontis memoriam, cognitione diſpuncta, purgari ac redintegrari debere: rem æquiſſimam non abſque injuria differri, magnis rationibus peculiari volumine demonſtravit. Interdum erumpebant imo de pectore viri cordatiſſimi graves querelæ. Multiplicibus triumphis ampliſſimas Gallicanæ majeſtatis facultates decoqui. Sub triumphali conturbatore annos aliquando cenſeri, forſitan viginti, beatos & locupletes: poſthæc vero, ſequente peſſimo neceſſariæ fraudationis conſilio, facile extitiſſe publicos prædatores; & ſubinde concurſum populorum repoſcentium ablata, rapta, extorta. Plus auri argentique fuiſſe corraſum poſtremo vicennio tributis, quam ſeculis antecedentibus univerſim cunctis; nec impenſum militaribus ſtipendiis, niſi tantillum; milites ad omne nefas auctoratos: ducentas plus minus in Urbe grypotigres, nuper omnium egenas, hodie regifico luxu diſſolutas, monſtroſa rapacitate ſanctam alias Regii nominis poteſtatem cæteris urbibus, oppidis, agris horribilem feciſſe paſſim. Sic

Urbem

Urbem ipsam, sic provincias, in apertam rabiem conversas. Et miramur annosissimam orbe toto monarchiam delirare, desipere, ineptire? aut tale quid pati, quod passam fuisse Romanam legimus? An miserescimus toties ac tandiu repuerascentis! Nimirum, continuante fraudatorum impunitate atque licentia, gaza regia repente exaruit, & fides publica collabi visa; & abrupta sive negata subsidiorum etiam tolerabilium præstatione, rerum gerendarum nervi omnes ubique succisi. Quartus nunc agitur annus cum hæc deplorare & lamentari videbam Lutetiæ Puteanum, jam ægrescentem. Aderam amico: & præcipiebamus animo quæ subinde acciderunt tristiora. Vir optimus, communis amici nostri sortem miseratus, quod, rebus adeo turbatis afflictisque, teneret in Senatu locum tot sententiarum conversionibus ac difficultatibus obnoxium, felices affirmabat, quibus latebras Deus honestas concesserat. grates Numini maximas habebat, quod eo se vitæ genere continuisset. Atque hoc impresserat cordi suo tantopere, ut adjungi consilio Legatis ad pacem publicam ab Rege missis, quod poterat etiam ab modestissimis ambitiose expeti, oblatum sibi repetitis magnatum obtestationibus munus, defugerit, ipsisque etiam Legatis amice atque enixe sibi hoc ab ipso officium postulantibus restiterit pertinaciter, atque in Gothofredum suum transmiserit. Annuit tamen, & fideliter præstitit, ut super accidentibus negotiorum quæstionibus consultus, ex animi sui sententia responderet; instrumenta, testimonia, exempla subministraret. Mentis argutissimæ senex, præsagiebat frustra illos ire, quum exirent domo. nec obscure per literas ante significaverat amicis. Etenim satis intelligebat, illa Regis adhuc ætatula, novis regni ministris, æque ac decessoribus suis necessarias esse pacis differendæ moras, aut evitandæ, rationes. Inter hæc Puteanus noster consenuit. fatigatum nimia scribendi, legendi, meditandi contentione corpus, impar animi viribus, hospitem admonuit migrationis. Hanc sibi tota vita sua prospexerat. quare, nihil quicquam monitu confusus; placide cuncta disposuit. fratrem à teneris annis optime semper absque ulla offensa dilectum instituit rerum omnium suarum heredem, & amicis intime commendatum hortatus est, ne solitudine tristiore maceraretur, adhiberet sibi Ismaelem Bullialdum astronomiæ simul & literaturæ exquisitioris apprime gnarum, jam longa satis assuetudine perspectum, cujus familiaritate suaviter uteretur. Eodem testamento paucula, quæ petitu ejus delineaveram, adscribi tumulo mandavit. Ab sesquianno priusquam abiret, literas ad me dabat frequentes, mentis indices Deo Christoque domino devotissimæ. Interque officia rescribendi, sic adficiebar amici pietate, ut agi mecum inclementius arbitrarer, si provectior ætate non anteirem, aut non saltem consequerer abeuntem, ne superstes animæ quæ me totum animabat, iners ego hic præ tædio mœstitiaque ignavus jacerem. & continuo tanquam ad me reversus, memetipsum redarguebam erroris, qui divina respexissem sicut humana: cum illa sint ab istis omnino diversa. etenim facile concipi divinis humana. contra, non item. sed caritate Christiana, cujus æterna est utilitas, receptum cœlo Puteanum sic apud Deum in Christo vivere, ut Christianus ego, tantisper adhuc agens in terris, vivam nihilo secius cum Puteano apud Deum in Christo. Hac vero nos invicem sapientia solabamur, & Cypriani ad Cornelium suum scribentis admonitu, paciscebar ab amico, semisecularis amicitiæ

amicitiæ jure, caritate mutua, reciprocas ad Domini nostri misericordiam preces. Hoc agebat epistolæ meæ ad Puteanum supremæ stilus; & quo momento cursori perferendæ literæ tradebantur, vir immortali gloria dignissimus animam Domino Servatori mandabat, sacris Catholicis procuratam per sacerdotem optimum, Curatorem Ecclesiæ Sancti Cosmæ nomini sacratæ. Ea scilicet Urbis regione habitabat in ædibus Regiæ Bibliothecæ servandæ comparatis, quas ego vicennio plus habitaveram, cum Senatorii muneris hoc Mediomatricum Parlamento studiosius obeundi consilium cepi, simul & Bibliothecæ regiæ Curam tradidi viris amicissimis possidendam sicut à me fuerat decedente Casaubono possessa. Huic vero maximum ornamentum contulere invecta sua ipsorum bibliotheca sumptu elegantissimo splendida, æmula Thuaneæ. Etenim capit voluminum typis editorum millia novem, omnes auctorum cujusque linguæ, cujuscumque disciplinæ, non ævi illius duntaxat veteris, sed etiam descendentium in hæc usque tempora seculorum selectissimas editiones. Præterea vetustissimos codices manuscriptos CCC. Memorialium septingenta & sexaginta quinque volumina, scripta manu plerumque ipsius Puteani. Juvat hæc etiam minuta persequi. Quanto videlicet honestius, quam condere annalibus cædes & bella, urbes eversas, oppida capta, provincias desolatas. Et quam putidum Christiano tantorum scelerum duces honoribus adfici, per eosque gesta posteris tradi, ut nobiles & generosi & magnanimi prædicentur qui tantis mactant innocentissimos malis. Abeant illi cum suis illuc, quo nemo pius ire non exhorrebit. At recta nobis & pia mente liceat de nostro Puteano bene sperantibus, bene de bonis omnibus merito, bene adprecari. Vitam ejus me scripturum pollicebar. & sum ego polliciti reus, si non præstiterim hactenus, qui menses & annos ejus ab infante ad nonum & sexagesimum perduxerim. Superest tamen, quas posteritati reliquias dicavit, adnumerare cumulatius. hoc itaque deinceps catalogo citabuntur, & universa defuncti vita, per ipsum scilicet, perque res ab ipso gestas replicabitur. Occurrit ecce inprimis, Historia damnationis Templariorum. Sequitur, Historia schismatis ecclesiastici ab anno 1378, ad 1428.

III. Historia pragmaticæ sanctionis Biturigibus conditæ, an. 1439. quemadmodum stabilita, observata: quibus à Rom. Pontifice artibus oppugnata.

IV. De Concordatis Bononiæ inter Leonem X. & Franciscum I. quo pacto stabilita & usitata.

V. Ordinationes Antistitum Ecclesiæ.

VI. Controversia inter Pontificem & Imperatorem super Investituris.

VII. Quas ob causas Concilium Tridentinum Gallia non receperit. & quare sit repudianda Cleri Gallicani super hac re sententia promulgata anno 1615.

VIII. Programma sub nomine Episcopi Carnutensis in causa Censuræ per eum propositæ sub nomine Cleri Gallicani, anno 1626.

IX. Historia personarum sex & viginti, Regio sive Principali favore potentium. Volum. iv.

X. De regis Franciæ jure ad regnum Navarræ adversus Hisp.

XI. De regis Franciæ jure ad regnum Arrag.

X II. De

XII. De regis Franciæ jure in Rempublicam Genuensem.
XIII. Pro regno Franciæ & quibusdam provinciis adversus Anglos.
XIV. De Lege Salica.
XV. De jure confiscandi in crimine Majestatis.
XVI. De regis Franciæ jure ad regnum Angliæ.
XVII. De jure regis Franciæ ad regnum Castellæ.
XVIII. De regis Franciæ jure adversus Sabaudum, circa Fossiniacum, Nicæam, & Coniacum.
XIX. De regis Franciæ jure in Comitatu Flandriæ, & de pactis Madriti, Cameraci & Crepiaci.
XX. Regis Franciæ dominium alienari non posse.
XXI. De regis Franciæ jure in Comitatu Artesiano.
XXII. De regis Franciæ jure ad Insulam Flandr. Duacum & Orchias.
XXIII. De regis Franciæ jure ad Tornacum, Santamandum & Mortaniam.
XXIV. De Comitatu Sancti Pauli. Unde moveat.
XXV. De regis Franciæ jure ad regnum Burgundiæ adversus Imp. Germ. &, Legitimo titulo possideri agrum Lugdunensem, Delphinatum, Provinciam, Bresciam, &c.
XXVI. An sit præscriptioni locus inter supremæ potestatis Principes.
XXVII. Pro rege Franciæ, adversus Lotaringiæ Ducem, super Ducatu Andegavensi.
XXVIII. De controversia inter Franciæ regem, & Lotaringiæ Ducem super Comitatu Provinciæ, Forcalqueri & agris adjacentibus.
XXIX. De regis Franciæ jure super Avenione, & Comitatu Venascinensi.
XXX. Unde moveat Principatus Aurangiæ.
XXXI. Confutatio quarumdam objectionum in causa Ducatus Britanniæ.
XXXII. Pro Rege Franciæ adversus Hispanum, in causa Ducatus Burgundiæ.
XXXIII. De Infantium Franciæ Apanagiis.
XXXIV. Jura Regis Franciæ ad Comitatum Altisiodorensem, Matisconensem, & Barrensem Seq.
XXXV. Consideratio pactorum Atrebati, ann. 1435. & Peronæ, an. 1468.
XXXVI. De Regis Franciæ jure in Comitatu Auxonensi, & Sanlaurentii dominio.
XXXVII. De Ducatu Guisæ.
XXXVIII. Instrumenta probationum in causa Regis Franciæ pro regionibus Episcopatuum Mediomatricum, Tulli & Veroduni.
XXXIX. Beneficentiæ, sive donationes regum Franciæ Pontificibus Romanis.
XL. Apologia pro libris Historiarum Jacobi Augusti Thuani.
XLI. De Regentibus Franciæ, & quando Reges Franciæ censeantur annis majores.

XLII. De quæstione habenda super vita, & moribus eorum qui ab Regibus proponuntur ad Episcopatus & Abbat.

XLIII. De contributionibus Ecclesiasticis ad subsidia regia rebus urgentibus.

XLIV. Pacis incundæ rationes inter Franciæ Regem, & Principes vicinos in conventu Coloniensi.

XLV. Argumenta, sive rationes, purgandæ memoriæ Francisci Aug. Thuani.

XLVI. De regis Franciæ jure ad Principatum Mediolanensem.

XLVII. Commentaria in Petri Pithœi librum de Libertatibus Ecclesiæ Gallicanæ.

XLVIII. De Interdictis Ecclesiasticis.

XLIX. De Parlamento Parisiensi.

L. Observationes & Exempla jurisdictionis regiorum magistratuum in Episcopos, & alios clericos criminis postulatos.

LI. Documenta varia pro jure dominico Franciæ in varias Urbes & Provincias.

LII. De jure Advenatus in Franc. An locum habeat adversus Principes extraneos, quibus est jurisdictio suprema. & An Francigenis parentibus competat portio hereditatis adversus parentes non Francigenas excluso rege.

LIII. Historia cognitionum criminalium adversus Joannem Alenconii Ducem, & Borbonium Conestabilem, & Mareschallum Biezium.

LIV. Historia controversiæ inter Bonifacium Pontif. VIII. & Regem Philippum Pulcrum. ex ipsissimis Actis ab ann. 1296. ad an. 1305. & sub Pontificatu Clementis V. volum. II.

LV. Consultationes, Epistolæ, & hujusmodi alia ad Concilium Tridentinum spectantia, quorum pleraque hactenus non edita.

Indicavi titulos tantum & lemmata; qui volumina conspexerit, mirabitur, talia tanta scripsisse hominem tot amicis quotidie vacantem. Hemicranicam valetudinem, vitæ cœlibis æquabilitate ac lenitate abstemius toleravit usque, donec alvi profluvio, septimestris languor, asthma cum febre, mensis unus, anni novem supra sexaginta, corpus exanimum tradidere sepulcro. Exsequias funeris ad ædem Sancti Cosmæ prosecuti sunt parentes, amici, conventu luctuque maximo. Excessit omnem doloris modum etiam cognationis necessitudini datum, Jacobi Augusti Thuani, primæ post amplissimam in Senatu Parisiensi curiæ Præsidis, pietas & animus erga Puteani memoriam gratissimus. adeo quem à pupillo patris vice habuit & coluit, huncce ademtum tanquam filius parentem suspirat atque desiderat. Habet doloris in solidum participes illustrissimos, adfinitatis sive cognationis prærogativa commemorandos, Jacobum Danesium, quondam in Rationum regiarum curia Præsidem, nunc episcopum Tolonensem, & Arnaldum Pontacum in Senatu Burdigalensi Præsidem, sororios suos. Et Danesius quidem, Puteanum biduo prius quam decederet, Christianis adjutans consolansque alloquiis, perspexerat in amico spem optimam, fidem rectissimam, mentem ad Dominum toto

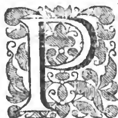
corde

corde gestientem. Luxere Puteanum præstantissimi Regiæ procurationis Advocati Audomarus Talonius & Hieronymus Bignonius. Atque ut uno tandem verbo cuncta complectar; optimum virum, optimum civem, optimum Regis consiliarium, quotquot ubique sunt optimates luxere. Tumulo frater titulum posuit mœstissimus. Tituli autem verba sunt hæc. *Petrus Puteanus Claudii Puteani Senatoris Amplissimi Filius ex Claudia Sanguina Filia Barbaræ Thuanæ, Quæ Fuit Christophori Thuani Senatus Principis Soror, Clementis Puteani Juris Ævo Suo Peritissimi Nepos. Optimis Parentibus Optime Respondit: Doctrina Pietate Prudentia Fide Gravitate Constantia Probatissimus: Regi à Consiliis & Bibliothecis: Imperii Gallicani Jura, Exemplis Summo Labore Provisis, Rempublicam Ministrantibus Consultissime Suggessit: Procerum & Clarissimorum ubique Virorum Officiis, Observantia, Frequenti Conventu Celebratissimus. Vixit Annos Sexaginta Novem, Mensem Unum. Hic Situs XIX. Cal. Jan. An. Chr. M. DCLII. Immortalis per Christum Vitæ Gratiam Exspectat. Jacobus Puteanus Fraternæ Gloriæ Consors, Orbitatis Suæ Mœstitiam, Nicolai Rigaltii Verbis Amicitiæ Veteris Honorem Testantibus, Quanto per Christianæ Modestiæ Præcepta Fas est Solatio, Consolatur.* Calentibus adhuc exsequiarum lacrimis epicedia scripsere, amica simul & vera, fratres omnifariam doctissimi, Henricus & Hadrianus Valesii. Et adventare audio Lud. Guezii Balzacii, Nicolai Heinsii Dan. F. Caroli Feramusii, Petri Hallcii, Caroli Ogerii, & aliorum, digna tanti viri meritis, dignissima famæ clarissimæ scriptoribus officia: quibus ego spectandis legendisque locum cedo libens quærenti efficaciora in luctu, quo nemini cedam, consilia. Scrib. Tulli Leucor. Calend. Martiis Anni M. DC. LII.

HENRICI VALESII ORATIO

In Obitum

PETRI PUTEANI VIRI CLARISSIMI.

Ræclare à veteribus institutum accepimus (Auditores ornatissimi) ut quæ quisque in vita maxime adamasset, iisdem etiam post mortem ornamentis funeris donaretur. Quod etiam à principibus Poetarum in Patrocli & Pallantis exequiis observatum videmus, quos exuviis militaribus, armisque instructos, à suis in rogum inferri finxerunt. Itaque cum *Petrus Puteanus* quandiu in vivis fuit, singulari semper amore literas prosecutus sit, nec solum hereditario quodam, sed proprio ac peculiari affectu studiosos omnes fuerit amplexus, non dolore nec lacrimis, quæ cassa sunt & inania, sed literarum quas coluit, immortalibus monumentis ac titulis post obitum decorandus videtur. Ac cæteris quidem, quibus major eloquentiæ copia, aut facultas carminum suppetit, curæ erit laudes ejus Viri partim vincta, partim soluta numeris oratione prædicare. Neque enim fas est nomen tanti Viri, & de literis ac de patria optime meriti, absque ullo Musarum præconio inhonoratum transmittere. Me vero non ambitio laudis, nec fiducia facundiæ, à qua me adhuc remotissimum esse & profiteor & sentio, sed sola beneficiorum illius recordatio ad dicendum impellit. Juvat optimo Viro, & de me privatim bene merito has laudis inferias mittere, & hanc seram licet ac tristem, piam tamen nobisque honestam imprimis, nec ipsi, ut arbitror, ingratam mortuo gratiam referre. Itaque hoc à vobis postulo (Auditores ornatissimi) ut hoc grati animi nostri obsequium æqui bonique consulere, & quantum nobis deest aut ingenii, aut eloquentiæ, tantum favore vestro, ac benevolentia supplere velitis.

Ac principio quidem cogitanti mihi, & universas simul Petri Puteani virtutes animo perlustranti, & quandam velut imaginem vitæ ipsius ob oculos proponere instituenti, non mediocris occurrit difficultas ac perturbatio, undenam potissimum orationis nostræ ducamus exordium. Hinc se prudentia ingerit atque sapientia, quibus ille Vir tantum præstitit, ut omnium consensu summis quibusque muneribus, Regisque ipsius consiliis dignissimus habere-

tur.

tur. Illinc morum integritas, ac vitæ innocentia non dicam sine noxa, sed sine ullius querela transactæ. hinc singularis temperantia nos ad se vocat: illinc animi magnitudo atque constantia, qua veritatem atque intimos animi sui sensus de Rep. coram Magnatibus semper libere est prolocutus. Nec se præteriri patitur beneficentia, quæ in illo Viro tam prolixa incrat, ut in hac tanta honestissimorum hominum multitudine vix ullus possit reperiri, qui non aliquo beneficio ei se devinctum esse fateatur. Tot igitur tantæque virtutes, seorsim singulæ & cum cura dicendæ, onerant potius dicentem quam juvant. Atque ut in opiparo convivio exquisitis dapibus referto singula prope fercula singulorum instar sunt conviviorum, sic in hoc argumento singulæ Petri Puteani virtutes justarum nobis orationum materiam subministrant. Sed nescio quomodo me quidem minime invitum ad se allicit beata tranquillitas, quam cum ille tantopere adamaverit, ac perpetuo quodam nexu sibi mancipaverit, propriam ac familiarem ipsius virtutem merito possumus appellare. Itaque cum ipse hanc totius vitæ suæ quasi fundamentum esse voluerit, non aliud nos sermonis nostri fundamentum ponere debemus, sed hanc tanquam tabulam substernentes, reliquarum deinde virtutum colores ad exprimendam vitæ illius imaginem illinere.

Magnum profecto & illustre exemplum tranquillioris vitæ his perturbatissimis temporibus extitisse mihi videtur Petrus Puteanus. Multi quidem antea Philosophi multa in suis libris de tranquillitate animi præclare scripserunt, & ad eam omnibus votis, omnique animorum contentione adspirarunt. Verum unus propemodum hac ætate eam & optime intellexisse, & feliciter assecutus esse Puteanus videtur. In quo tamen utrum prudentior fuerit an felicior, equidem affirmare non possum. Nam quod à prima statim adolescentia ad tranquillitatis amorem vehementer incitatus, eademque per totum deinceps vitæ tempus potitus est, felicitati adscribendum puto. Neque enim sine divino quodam instinctu, & auxilio id aut cogitare aut consequi unquam potuisset. Quod vero id vitæ genus omnibus rebus anteponendum esse judicavit, summæ profecto prudentiæ est. An esse ulla major prudentia unquam potest, quam vindicare se sibi, nec alienis negotiis distentum se duntaxat ac sua curare, sese in arctum cogere, & minimam sui partem nudatam præbere fortunæ? Sed quibus gradibus ad hoc beatæ tranquillitatis culmen Puteanus pervenerit, videamus. Duas res potissimum in vita tranquillitati obstare nemo est qui nesciat, ambitionem & avaritiam: geminas quasdam pestes ac furias generis humani. Quarum utra tetrior sit ac violentior, difficile est dicere: sed ubi ambæ simul junctæ animum cujuspiam occuparunt, tum vero incredibiles excitant æstus ac tempestates. Ceterum quicunque ad ipsum tranquillitatis portum cupit appellere, sic clavum prudentiæ moderari illum oportet, ut inter hos duos scopulos rectum semper navigationis cursum teneat, nec se Sirenum cantu deliniri patiatur: sed ut quondam Ulysses prætervehi debet, non quidem auribus cera oblitis, sed animo adversus cupiditatum illecebras obfirmato atque invicto. Id vero à Puteano egregie præstitum esse testes mihi estis. Qui cum ad summos honores merito adspirare posset, utpote clarissimi Senatoris Claudii Puteani filius, cujus vivit adhuc immortalis memo-

memoria atque fama; nec materno genere minus nobilis: cumque esset ipse eximia indole prædītus, & liberalibus disciplinis non vulgariter institutus, quæ omnia ambitionem juventutis stimulis quibusdam incitare solent, tamen spretis honoribus, nobile quoddam ac liberale otium præoptavit. Ac principio quidem foro nomen dederat, morem secutus nobilium adolescentum, qui in hoc stadium laudis & gloriæ, atque honorum vestibulum ingredi consueverunt. Sed eo hactenus adspecto & salutato, ut morem atque ordinem judiciorum cognosceret, utque gravissimum illum cœtum videret, in quo & pater ipsius, & ex materna stirpe quamplurimi summa cum laude consederant, recta se in domum, atque in ipsum tranquillitatis contulit sinum, à quo tota deinceps vita divelli non potuit unquam, nec voluit. Eodem animi impetu quo honores contempserat, conjugalibus etiam vinculis repudiatis, utraque simul cupiditate superiorem se præstitit.

Sed erit fortasse quispiam qui non magnopere mirandum esse dicet honores à Puteano spretos fuisse, ad quos in numerosa præsertim & frugi familia adspirare vix posset. Quid tu mihi labem atque infamiam temporum nostrorum commemoras, quam ego de industria tacitus dissimulare volueram? An si jus & ratio in legendis magistratibus valeret, non existimas P. Puteanum, & alios ejus similes ultro ad tribunalia invitandos fuisse? Ego vero ob id ipsum maxime honores à Puteano spretos dico, quod venales esse eos videbat. Vile enim profecto sit necesse est, quicquid pecunia comparatur. Neque enim merx ulla quæ venum exponitur, pecunia ipsa multo pretiosior potest esse. Quod si pecuniam, qua res omnes ipsique adeo honores parantur, non solum fastidio, sed etiam contemptu dignam sapientes viri semper judicaverunt, certe nec magistratus ipsi qui tanquam in auctione pretio addicuntur, eo quidem nomine magni faciendi sunt. Verum concedamus, si placet, arctiorem censum fuisse Puteano, quam ut ad Senatoriam dignitatem comparandam sufficere valeret. Quæ interim non minima laus est patris ipsius Claudii Puteani, qui in summo magistratu summa cum integritate versatus, plus gloriæ liberis suis quam pecuniæ reliquit. At si minus sua pecunia, gratia certe, atque amicorum subsidio potuit facile Petrus Puteanus ad honores pervenire. Potuit suffragantibus viris potentissimis, quibus aut notus erat aut affinis, honores saltem ecclesiasticos adipisci. Quos tamen ille nunquam concupivit, sed aliis potius quam sibi mandari voluit, ut sui semper juris tranquilliore otio frueretur. Atque ut scias non ex æris inopia, sed certo ac fixo proposito, & constanti animi inductione honores à Puteano contemptos fuisse, unico eoque illustrissimo argumento rem evincam. Meministis, ut opinor, cum ei ante hos decem circiter annos ob egregia ipsius in remp. merita, Comitiva sacri consistorii à Rege delata fuisset, quanta cum animi magnitudine oblatum sibi in illo Regis consistorio consessum, solo Comitivæ titulo contentus repudiavit: idque non fastu aut arrogantia, à qua vir ille maxime semper alienus fuit, sed amore otii ac tranquillitatis, à cujus complexu & contubernio ut discederet, nulla unquam conditione poterat adduci.

Otium porro cum dico, ne quis mihi molle quoddam ac delicatum otium suspicetur, cujusmodi est hominum luxu ac deliciis diffluentium; nec languidum

guidum pigrumque, quale servulorum esse, ac nullius pretii hominum solet. Longe aliud est otium sapientum virorum, quos nunquam minus otiosos videas, quam dum sunt otiosi, quippe qui probe intelligunt non solum negotii sui, sed etiam otii reddendam esse rationem. Itaque illorum otium aliorum negotiis longe antepono. Nec sine causa Socrates dicere solebat non cujusvis esse hominis in otio agere, sed solius sapientis, qui cum omnia rectissime faciat, tum belle inprimis otio uti novit. Hujusmodi igitur otium Petri Puteani fuisse dico, quod ille totum in literis, & pulcherrimarum rerum cognitione consumpsit. Et cum in quacunque disciplina ad quam animum applicare voluisset, primas posset sine controversia obtinere, tamen promiscuæ eruditionis gloriam aliis concessit: ipse ad historiæ, rerumque Gallicanarum notitiam conversus, otium suum patriæ utilitatibus & gloriæ consecravit. Nec contentus vulgarium librorum lectione, ingentem præterea numerum Epistolarum, Actorum, Legationum, Chartarum, atque hujusmodi monumentorum publicorum undique conquisivit. Quæ omnia, ut erat elegantiæ ac nitoris studiosissimus, pulcherrimo ordine digesta, non sine maximis sumptibus in libros redigi ac compingi curaverat. Diceres novam quandam bibliothecam ab illo esse compositam, paternæ illi atque hereditariæ nihilo postponendam, Quam tamen ille non ad privatum duntaxat usum sibi retinendam putavit sed ut erat bono publico natus, omnium usui & commodis publicavit. Itaque nemô fere erat in civitate, qui non ejus domum libentissime frequentaret. Conveniebatur quotidie à Senatoribus, à Legatis, à Principibus, ab omnibus omnium ordinum viris, partim ut eum consulerent, quem unum rerum nostrarum peritissimum esse cognoverant: partim ut libros illos, quibus tot recondita monumenta continebantur, ab illo commodatos acciperent. Nec quicquam gratius accidere poterat Puteano, quam cum cujuspiam hominis eruditi laborem suis illis monumentis adjuvari posse intellexerat; quippe qui hunc unum fructum esse censebat tot sumptuum ac laborum suorum, ut historiam patriæ aliqua ex parte illustrare posset.

Atque hoc primum mihi videtur fundamentum fuisse Musei illius toto orbe celeberrimi: de quo siquid impræsentiarum dicere aggressus fuero, vereor ne infra ejus dignitatem mea esse videatur oratio. Sed tamen cum quemadmodum olim M. Cicero quicquid in eloquentiæ studio profecerat, id totum Academiæ spatiis acceptum referre solitus erat, sic ego Academiæ illi fratrum Puteanorum studia nostra plurimum debere profitear, nefas mihi esse arbitror de ejus institutione nunc silere. Malo enim ut de ejus gloria aliquid oratione nostra imminutum esse videatur, quam ut silentium nostrum ingrati animi reprehensione non careat. Igitur cum apud alias nationes, ac præsertim in Italia plerasque Academias ridiculis quibusdam atque absurdis nuncupatas nominibus Puteanus videret, eisque certas leges descriptas esse intelligeret, certaque argumenta de quibus illic esset colloquendum, definita, nec in eas præter homines ingenuis disciplinis excultos quemquam admitti, plane diversum iter in Academia sua instituenda sequi maluit. Neque enim ullum ei nomen imposuit, nec sermones qui in ea essent habendi, ullis legum vinculis astrinxit, nec ab ejus aditu quemquam submovit, nisi qui sua ipse infamiæ aditum

aditum sibi ad eandem interclusisset. Quod cuidam notissimo ætatis nostræ parasito non semel evenisse meminimus; cui Musarum illud sacrarium ingredienti in ipso statim limine occurrens Puteanus, nunquam hominem ulterius progredi passus est, nec in ornatissimo cœtu illo considere. Omnes igitur omnium ordinum viri non solum togati, sed etiam militares eo conveniebant: nec tantum Senatus, sed etiam ecclesiæ Proceres hoc Museum frequentabant. Vix in tota civitate domus erat ulla, cujus limen tot honestissimorum virorum vestigiis tereretur; ad cujus vestibulum tot equi, tot currus, tot famuli quotidie præstolarentur. Tanta porro hujus Musei fama non modo per universam Galliam, sed per omnem fere Europam longe lateque diffusa est, ut quicunque ex Italia, Germania, & ab ultimis usque Septentrionis nationibus huc advenerunt, nequaquam existiment omnia hujus civitatis ornamenta ac decora ab se esse visa, nisi in hoc præstantissimum Museum ingressi sint. Quod quidem vocare soleo asylum ac perfugium literarum. Nec falletur meo quidem judicio, quisquis illud appellare voluerit commune quoddam vinculum omnium eruditorum. Etenim homines in omni genere doctrinæ præstantissimi, Philosophi, ac Mathematici, Theologi quoque, & Philologi, historiæque & antiquitatis peritissimi ibi quotidie conspiciuntur. Nec ad formanda hominum ingenia quidquam excogitari posse utilius hoc consessu puto. Quid enim aptius ad judicii vim exacuendam, quam multiplices de qualibet re proposita audire sententias hominum doctissimorum, & qua quisque via ac ratione ad veritatem investigandam feratur, inspicere, & ubi aliorum sermones ac sententias cum tua ipsius ratiocinatione contuleris, quantum tibi adhuc ad perfectam intelligentiam desit, videre? Olim à Ptolemæis Ægypti Regibus Museum cum locupletissima bibliotheca Alexandriæ exstructum esse legimus, in quo homines eruditi Regiis stipendiis alerentur. Itaque hanc Musarum caveam non inscite Timon Philosophus appellavit, quod in eo loco doctissimi viri tanquam altiles aves in cavea saginarentur. Sed hoc Puteanorum Museum Alexandrino illo longe præstantius mihi videtur, tum quod multo majore doctorum hominum frequentia celebretur, tum præcipue quod non modo omnis eruditionis copia, sed etiam rerum civilium non vulgaris notitia ex hoc nostro percipi possit.

Quod igitur otium (Auditores ornatissimi) hoc Petri Puteani otio amœnius unquam fuit, quæ tranquillitas beatior, quis secessus felicior? Mihi certe ne ipsæ quidem si usquam sunt, fortunatorum insulæ fortunatiores videntur. Conferat nunc qui volet aliorum, atque inprimis Senatorum inquietissimas occupationes cum hoc otio Petri Puteani, & quantum intersit inter utrumque vivendi genus, intelligat. Illi totos pæne dies in curia sedent audiendis litigantium clamoribus occupati: Hic doctorum hominum sermonibus quotidie fruebatur. Illi contractuum, testamentorum, & hujusmodi instrumentorum exemplaria, & tædiosissima causidicorum scripta assidue in manibus habent: Hic vetera historiæ nostræ monumenta cum summa voluptate lectitabat. Illi litigantium jurgia disceptant: Hic de libris & operibus eruditorum virorum sincere atque integerrime judicabat. Illi ex aliorum controversiis privatum sibi quæstum comparant: Hic ex studiis suis nihil præter decus & gloriam patriæ captabat. Illorum domus procuratorum, & litigantium turba: hujus lectissi-

lectissimorum hominum frequentia redundabat. Quod si fortasse penes illos gratiam, auctoritatem, potentiam residere quis dixerit, ne hæc quidem omnia Petro Puteano defuerunt. Vixit enim tanta auctoritate privatus, quanta vix unquam ullis in summo magistratu constitutis fuit. Itaque qui honores initio refugerat, ab honore ultro ambiri videbatur. Cujus commendatio apud Judices, & tam Senatus quam ecclesiæ Proceres plus valuit, quam suffragatio Petri Puteani? Quis ex ipsis aulæ Proceribus ejus notitiam non appetivit? amicitiam summo honori non duxit? Verum ille tanta gratia atque auctoritate nunquam ad ullius noxam atque injuriam, sed ad aliorum commodum atque utilitatem semper est usus. Possem plurima hic exempla prolixæ illius erga amicos beneficentiæ vobis commemorare, nisi hoc facto plurimorum qui hic adsunt onerare verecundiam viderer. Præstat igitur ut privata unicuique beneficia narranda relinquamus, maxime cum in referenda gratia nihil sit grato animo eloquentius. Illud autem insigne beneficium, quo me privatim ei obstrictum esse in ipso orationis exordio sum professus, à me si lubet, accipite. Meministis adhuc temporis illius acerbissimi, cum Publicani genus hominum rapacissimum, & alienis opibus inhiare solitum, novum atque inauditum quoddam exactionis genus excogitarunt, quod collationem divitum appellabant. In hunc divitum numerum relatus est inter ceteros Carolus Valesius pater meus, vir qui suo semper patrimonio contentus vixerat, nec nummum ullum Regiæ pecuniæ contrectaverat. Imperata est ei non modica vis pecuniæ, quam intra paucissimos dies solvere jubebatur. Ea res non mediocriter animos nostros conturbabat. Itaque ego & Hadrianus Valesius frater meus quod unum poteramus, querelas nostras ad amicos detulimus, inter quos Puteani fratres principem locum obtinebant. Ægre inprimis hunc casum tulit Petrus Puteanus, & tum quidem nihil dixit. Sed crastino Illustrissimum Senatus Principem Matthæum Molæum adiit, quocum ipsi summa familiaritas intercedebat; virum in tantum prudentiæ, reliquarumque virtutum fastigium evectum, in quantum sese efferre humana mens potest. Caussam ei sui adventus aperit, facinus indignum esse inquit, nos, quos literarum merito tutos esse atque immunes decuerat, hoc calumniæ genere vexari: depellendam esse à nobis hanc injuriam. Tum Molæus, ut est ad bene de literis merendum promptissimus, id se effecturum pollicetur. Nec mora Puteanus famulum cum epistola ad nos mittit, monens ut statim à prandio ego, & frater ad Prætorium illustrissimi Præsidis pergeremus. Excepti à Molæo cum summa humanitate, indictionis nostræ libellum, cujus exemplar ab apparitore nobis editum fuerat, ipsi obtulimus, patrocinium ejus implorantes. Ille accepto libello nos bono animo jubet esse, se id quod poscebamus, à Præfecto Regalis ærarii facile impetraturum. Vix biduum intercesserat, cum Puteanus libellum illum ad nos remittit, Præfecti ærarii manu subnotatum, mandantis uni è judicibus, quibus ea jurisdictio à Rege commissa fuerat, ut nos hac indictione liberaret. Idque intra paucos dies incredibili celeritate completum est: tantum pondus habuit commendatio Petri Puteani. Et magnam quidem eo nomine gratiam illustrissimo Molæo, non minorem tamen Puteano debemus, qui nobis præsentissimum illud ac potentissimum Molæi patrocinium conciliavit.

Quemnam igitur Puteano nostro parem unquam extitisse censetis, quem tot tantisque animi dotibus ornatum? Nisi fortè Pomponium Atticum conferre lubet. Hic enim perinde nobili loco natus, cum nullos non magistratus Romæ assequi posset, tamen ab honoribus constanter abstinuit, & otium suum in literis, & in historiæ Romanæ, nobiliumque familiarum cognitione traduxit. Par etiam in utroque beneficentia, nisi quod Atticus plures pecunia sublevavit, Puteanus vero tantum gratia. Est autem tanto majus gratia quemquam adjuvare, quanto plus plerumque gratia efficitur quam pecunia. Et pecunia quidem adjuvare inferior superiorem potest: gratia nisi superior non potest. Ceterum neuter beneficia sua venditare solitus: malebantque præstare operam amicis, quam polliceri. Verumtamen hoc mihi superior Attico Puteanus videtur, quod nec conjugalibus vinculis, nec tanta rei familiaris cura districtus fuit, nec pristinam vitæ tranquillitatem violento, ut ille, exitu maculavit: sed cum in summa innocentia vixisset, tandem perceptis omnibus religionis nostræ sacramentis, spem æternæ tranquillitatis jam animo præcipiens, placidissima morte decessit. Vir profecto immortali memoria, & hoc, quem ei nunc habemus, honore dignissimus: optimus civis, patriæque amantissimus, qui semper utilissima Reipublicæ & sensit & dixit: Amicus fidelissimus: fautor & propugnator acerrimus literarum: summis juxta ac mediis carus: sui semper similis & constans, nec tenuitate rei familiaris infractus, nec affluentibus postmodum opibus elatus, eodem semper tenore æquabilem cursum à carceribus usque ad metam peregit. Habetis imaginem vitæ Petri Puteani (Auditores) eamque non fucatis adumbratam coloribus, sed veritatis ipsius penicillo delineatam. In quam quoties oculos conjeceritis, non mediocre levamentum doloris vestri percipietis: & quam deinde, si placet, ad posteros transmittentes, immortalem, quantum in vobis erit, memoriam nominis Puteani conservabitis. Superest vobis etiam altera ejus imago, atque utinam diu superſit: fratrem intelligo, veram effigiem oris illius, modestiæ, probitatis. Quo quidem superstite tantam hanc jacturam moderatius ferre debetis. Tibi vero Jacobe Puteane, jam enim ad te nostra se convertit oratio, cujusmodi consolationis fomentum ad molliendum solitudinis tuæ dolorem adhibebimus? Amisisti quidem fratrem optimum, atque amantissimum tui, cum quo sexaginta fere annos sine ulla offensione vixisti. Sed habes amicos fratris tuique communes, ut omnia semper vobis fuere communia, qui sicut clarissimi viri fratris tui exitum acerbissime lugent, ita omnem cultum ac benevolentiam, quam nuper in duos partiebantur, nunc in te unum conferunt atque convertunt. Noli igitur horum mœrorem tuo mœrore exaggerare. Tot tibi fratres adesse existima, quot hic amicos circumstantes vides. Quamquam si fratrem adhuc desideras, habes Christophorum Puteanum, virum summa doctrina, prudentia, sanctitate. Qui tametsi locorum spatiis longissime abest, adest animo, adest creberrimis literis & nuntiis. Quare absterso doloris nubilo animum erige, & ad majora te negotia accinge. Annon sentis majus nunc tibi esse onus impositum morte fratris tui? Suscipias oportet patrocinium literarum. Non potes hanc hereditatem repudiare, quam Vir clarissimus pater, quam frater tuus tibi reliquerunt. Et quemadmodum

modum quoties ad unum quempiam nomen atque hereditas splendidissimæ familiæ pervenit, totum gentis decus in illo uno periclitatur, sic tibi elaborandum est, ne ab illa paterna, fraternaque gloria degenerasse videare. Omnes in te oculos nunc defixos habent, & abs te contendunt, ut quam personam vivo fratre in secundis partibus constitutus gerebas, eam nunc mortuo solus velis sustinere. Quod si feceris, ut facturum te omnes confidimus, & pulcherrimum pietatis tuæ monumentum fratri statues, & tibi ipsi immortalem gloriam comparabis.

HENRICI VALESII
ORATIO
In Obitum
DIONYSII PETAVII
SOCIETATIS JESU
Theologi.

Um primum doctissimorum hominum exequias oratione funebri decorare institui, Auditores ornatissimi, incredibile dictu est quo quantoque animi ardore ad hoc munus obeundum accesserim. Sic enim apud me reputabam, cum hoc munus plenum esse officiosissimæ pietatis, quam nullus in me jure merito posset reprehendere: tum id ipsum mihi quandoque laudi fore, qui viros doctrina ac virtute præstantes ejusmodi honore affecissem, meoque exemplo cunctos nostri temporis eruditos ad hoc genus dicendi excitassem, ut summorum virorum laudes justis potius orationibus & ad veterum formam elaboratis, quam nudis & aridis elogiis deinceps prædicarent. Verum nunc pristinus ille impetus paulatim in me progressu temporis intepescit, sive hoc tot illustrium funerum crebritas facit, sive operis ipsius difficultas. Neque enim ignoro quam hoc dicendi genus arduum sit atque impeditum, præcipue cum idem argumentum in quo jam antea versatus sis, iterum ac sæpius tractandum offertur, de privati hominis moribus atque doctrina: qui profecto locus parum illustris ad exaggerandum, parum copiosus ad ornandum, nec satis amplus ad exspatiandum videtur. Simul etiam intelligo quantis molestiis ac discriminibus totum hoc laudandi munus sit obnoxium. Nam qui de orationibus nostris judicant, si quidem amici sunt ejus qui laudatur, eorum desiderio ac cupiditati quantacumque laudum magnitudine nunquam satisfacturus sis. Sin ignoti, nullaque cum eo necessitudine ac familiaritate conjuncti, iis vel mediocris laudatio fines veritatis excessisse videbitur. Sic enim fere fit, ut aliorum laudes suo quisque captu ac modulo metiatur, nec plus de altero facile homines sibi persuadeant, quam quantum se ipsi præstare posse arbitrantur. Nam de malevolis atque invidis nihil dico, quorum nunquam

quam rationem adeo habendam esse duxi, ut eorum causa aut intermittendum officium nostrum aut omnino deserendum putarem. Ad hæc cum omnis fere laudatio ex aliorum comparatione ducatur, aliter fieri, meo quidem judicio, vix potest, quin is qui aliquem laudando ceteris omnibus præfert, in cujuspiam odium atque offensionem incurrat. Hæc sunt quæ dum animo meo obversarentur, non modo impetum nostrum retardare & ardorem imminuere, sed me penitus à dicendo deterrere merito videbantur. Verumtamen his omnibus posthabitis, pristini officij mei rationem duas potissimum ob causas etiamnum mihi retinendam esse existimavi. Primum quod hoc meum institutum vestro suffragio ac judicio comprobari intelligo: Cujus apud me tantum valet auctoritas, ut quidquid vestro calculo probatum fuerit, id bonorum omnium consensu facile confirmatum iri confidam. Deinde ejusmodi sunt Dionysii Petavii erga me privatim beneficia, ut, si nullum antea laudatione funebri commendare instituissem, hunc certe eo genere officii prosequi omnino debuerim. Nam cum sub ejus disciplina prima quondam eloquentiæ rudimenta perceperim, rationi consentaneum est, ut ea facultate quæ illius præceptis institutisque primum in me informata est, funus ejus decorare, & memoriam nominis, quantum in me situm est, illustrare ac propagare contendam. Quamobrem peto à vobis, Auditores ornatissimi, ut eadem humanitate ac benevolentia, qua me de aliorum laudibus antea dicentem prosecuti estis, nunc de Dionysio Petavio perorantem audire ac prosequi velitis.

Et Homerus quidem cum omnium animos ad audiendum allicere vellet, in ipso carminis vestibulo pollicetur dicturum se de homine multiformi morum varietate prædito, qui multas urbes regionesque peragrasset, qui plurimorum hominum mores atque instituta penitus cognovisset. Quippe ille vatum prudentissimus optime norat, cunctos mortales plurimarum rerum notitia imprimis delectari: eamque ob causam aut ipsos peregrinari maxime velle, aut certe eorum qui peregrinati sunt casus varios atque eventus libenter audire. Ego vero non minori cum favore ac studio, ut opinor, omnium vestrum, hodie dicturus sum de viro, non quidem multiformi morum varietate, id enim Ulyssi relinquimus, sed multiplici doctrina prædito, qui non terras & maria, sed disciplinas omnes felicissimo cursu pervagatus, non mores tantum & ingenia plurimorum hominum introspexit, sed omnium humanarum divinarumque rerum cumulatissimam sibi notitiam comparavit. Quæ enim inter homines est ars ac disciplina liberalis, quam Petavius noster, non dico non attigerit ac delibaverit, sed non penitus animo imbiberit atque hauserit? Aut quis tantum in uno genere doctrinæ, quantum ille in omnibus simul excelluit? Neque enim Grammaticam & Criticam probe calluit, artem vero dicendi ignoravit. Nec rursus in hac quidem arte exercitatissimus, in poetica vero haud parem gloriam adeptus est. Non ille Latine quidem doctissimus, Græce autem & Hebraice nescivit. Nec rerum quidem Græcarum & Romanarum historiam omnem evolverat: Ecclesiasticam vero antiquitatem & Christianæ religionis historiam neglexerat. Non deniquè hæc quidem universa quæ dixi, diuturno studio ac meditatione perceperat: Mathematicas autem disciplinas cum plerisque doctis hominibus ignorabat: Sed omnes omnino liberales artes capacissimo mentis sinu complexus, ita singulas excoluit, ut dubium

nobis

nobis reliquerit in qua potissimum excelleret. Ac difficile quidem est dicere quid ille nesciverit. Quid vero & quantum sciverit, multo difficilius est exponere. Ceteri fere mortales, quorum ingenia certis iisque angustis finibus circumscripta sunt, ad unum genus doctrinæ sese applicare solent: In quo postquam diutissime elaboraverint, omnesque ingenii nervos intenderint, pauci tamen ex omnibus ad summum ejus fastigium valent pervenire. Nemoque adhuc repertus est, qui cum plures disciplinas animo percepisset, simul in omnibus principatum citra controversiam obtineret. Idem etiam in sellulariis artibus usu venire videmus, ut si quis multas simul artes exercere voluerit, in nulla unquam summus artifex evadat. Adeo in multis excellere natura nobis negavit: sed suam cuique nascenti veluti sortem ac provinciam attribuit, quam excolere deinceps opera nostra atque ornare possemus. Hic inter Grammaticos palmam tulit: sed in eloquentia haudquaquam parem gloriam est consecutus. Illum facundia Latini sermonis ornavit; sed Græcæ linguæ peritia destituit. Quotusquisque ab omni hominum memoria, idem summus orator ac poeta unquam extitit? Itaque Marci Tullii versus multorum judicio exploduntur. Quinetiam in una eademque disciplina alius hanc, alius illam partem sibi vendicat. Alius in Geometricis eminet: alium Astronomiæ notitia commendat. Multiplici doctrina olim præditus fuisse dicitur Eratosthenes, quem in temporum ratione secutum se esse testatur Diodorus, & quem Strabo in Geographicis auctorem sæpius laudat, & virum haudquaquam spernendum appellat. Idem tamen cum in omni genere literarum infra primos semper substitisset, βῆτα cognominatus est. Democritum Abderitem illum philosophum quinquertionem dictum esse perhibent, quod quinque partes Philosophiæ, naturalium scilicet rerum, & morum scientiam, & Mathematicas ac liberales disciplinas, omnium denique artium rationes apprime calleret. Verum Petavius & hunc, & si qui alii promiscuæ eruditionis causa celebres extiterunt, non æquavit modo, verumetiam longissimo intervallo superavit. Quod quidem ex iis, quæ proxime dicturus sum, manifestissimum fiet.

Quæret hic à me fortasse quispiam, qua tandem via ac ratione potuerit Petavius ad tantæ eruditionis culmen pervenire. Enimvero homines incredibili quodam acumine ingenii & excellenti natura præditos, cujusmodi Petavium fuisse constat, supra alios eminere, & ad summa quæque eniti, nemini mirum videri debet. Accessit ad tantam vim ingenii, vehemens studium, & assidua contentio laboris. His enim duabus, ut ita dicam, alis subvectæ magnorum hominum mentes cæteros mortales longe prætervolant, & aureum Jovis currum, ut ait divinus Plato, indefesso volatu comitantur. His igitur præsidiis succinctus Petavius, ea præstitit in omni genere literarum, quæ omnis nobiscum posteritas admiratura est. Sed est aliud præterea quidpiam, quo maxime adjutus & difficultates omnes oppositas facile superavit, & palmam veræ solidæque doctrinæ celeriter est consecutus. Quidnam vero illud est? Ordo scilicet, & certa ratio instituendorum studiorum, quam Græci μέθοδοι appellant. Quod cum leve quiddam & exiguum prima fronte appareat, est tamen ejusmodi, ut omnis fructus eventusque studiorum ex eo propemodum uno pendere videatur. Ut enim absque acus nauticæ præsidio longinquam

quam navigationem ſuſcipere, nihil aliud eſt quam ad certiſſimum naufragium properare: ſic qui ordine ac methodo deſtituti vaſtiſſimum illum diſciplinarum oceanum ingrediuntur, ii nunquam ſperare debent ſe ad deſideratum ſapientiæ portum navem eſſe appulſuros. Unde enim, quæſo, fieri exiſtimatis, ut cum multi reperiantur & ingenio præſtantes & laboris patientiſſimi, pauci tamen magnos progreſſus in literis faciant, niſi ex eo quod ſtudia noſtra temere ac fortuito, non certa ratione diſponimus, & deſultoria quadam levitate per omnes diſciplinas volitamus potius quam decurrimus. Itaque inordinate properantes id tantum aſſequimur, ut à propoſito itinere longius aberremus. Non ita Petavius: qui ſtudia ſua certo ſemper ordine dimenſus eſt; quippe qui intelligeret, ea quæ ordine inſtituuntur, minore laboris ac temporis impendio perfici, nec ſolum citius & commodius abſolvi ſolere, verumetiam rectius. Primum itaque à Grammatica, tanquam à Veſta, quod aiunt, exorſus, linguæ Græcæ ac Latinæ ſingularem ſibi peritiam comparavit. Idque ex plurimis veterum ſcriptorum libris, quos partim ex Græco in Latinum, partim ex Latino in Græcum ſermonem tranſtulit, perſpicue apparet. Græce quidem adeo expedite loquebatur, ut Athenis natum eſſe diceres. Latine vero loquentem & in ſchola publice docentem quiſquis audivit, fateatur neceſſe eſt nihil audiri potuiſſe jucundius. Nam præter illum Romani eloquii nitorem aderat diſtincta pronuntiatio, & gratiſſimus quidam vocis ſonus. A Grammatica prono curſu ad Rhetoricam ſe contulit. Quam quidem artem ad omnia maxime utilem, nec iis ſolum qui in foro & in Republica verſantur, ſed omnibus literatis prorſus neceſſariam, à cunctis tamen, ac præcipue à Philologis noſtris, maximo ipſorum damno ac dedecore, negligi videbat. Itaque illi in epiſtolis quibus libros ſuos alicui nuncupant, in præfationibus, in quovis denique argumento quod tractandum ſuſceperint, rudes fere atque infantes deprehenduntur. Porro quantus dicendi artifex fuerit Petavius, tum ex plurimis orationibus, quas nobis ſcriptas reliquit, tum ex aliis ejus libris liquido perſpici poteſt. Neque enim in oratoriis duntaxat declamationibus, ſed in omni fere genere ſcriptionis eloquentiæ vis ac ſplendor elucet. Hinc ad poeticen tranſgreſſus, pari quoque ſucceſſu in hac ſe exercuit: eamque deinceps ad extremum uſque ſpatium vitæ, velut oblectamentum graviorum ſtudiorum, & piorum animi ſenſuum fidam interpretem, Gregorii Nazianzeni exemplum ſecutus, retinuit. Extat denique pulcherrimum ejus carmen, quod diuturno pæne conſumptus morbo, integris tamen adhuc ingenii viribus paulo ante obitum effudit: in quo publicas temporis noſtri calamitates quibus rempublicam ſimul & Eccleſiam conflictari cernimus, cygneo quodam cantu deplorat. Nec ullum fere eſt carminis genus in quo non feliciter luſerit: quippe qui tragœdias etiam ſcriptitarit, nec Latinos modo, verum etiam Græcos atque Hebraicos verſus ſcitiſſime procuderit. Certe Hugo Grotius, hujuſmodi operum judex ſimul atque artifex peritiſſimus, Dionyſii Petavii carmina magnopere probare & laudare conſueverat. Quod quidem non tam Petavii cauſa, cujus opera extra omnem judicii aleam poſita ſunt, quam in gratiam ipſius Grotii velim à me dictum putetis. Jam vero cum verborum delectum, & ſermonis ornatum, quem earum, quas dixi, artium beneficio paraverat, abſque rerum & ſententiarum copia rem caſſam atque inanem eſſe intelligeret, ad

Phi-

Philosophiam animum applicuit. Non eam dico barbaram atque horridam, quæ vulgo in scholis traditur: sed illam ingenuam atque liberalem, quæ ex Aristotelis ac Platonis limpidissimis fontibus hauritur. Huic deinde comitem adjunxit historiam rerum gestarum. Cumque duo ejus quasi lumina esse sciret, Geographiam scilicet quæ urbium ac regionum situm; & Chronologiam quæ temporum seriem exponit; sine quarum præsidio quisquis ad universalis historiæ lectionem accesserit, in densissimis tenebris versetur necesse est; utriusque non vulgarem notitiam studuit adipisci. Ac Geographiam quidem ex Strabonis, & Ptolemæi veterumque Geographorum libris percepisse minime contentus, recentium quoque scriptorum tabulas adjecit, à quibus hæc ars non illustrata modo, verumetiam consummata est, Chronologiam vero aggressus, arduum opus & multis maximisque difficultatibus implicatum, ante omnia Astronomiæ subsidium sibi comparavit, sine qua parum firmas esse demonstrationes Chronologicas perspiciebat. Maximam laudem & gloriam in omni fere genere literarum patrum memoria retulit Josephus Scaliger. Sed in Chronologia solus quodammodo regnare omnibus videbatur: adeo ut Scaligero in hac parte refragari, idem fere esse crederetur quod cum Hercule lucta certare. Veruntamen tanta ejus viri auctoritas omnium prope præjudicio roborata Petavium nostrum à scribendo minime deterruit. Immo vero ipsum eo magis impulit, ut quæ ab illo emendatore temporum peccata fuerant, ipse in suis de doctrina temporum libris emendaret. Non quod illius viri gloriæ obtrectaret; sed ne plerique forte auctoritate Scaligeri inducti, minime discussa rei veritate, in errorem præcipites laberentur. Quocirca si Scaligero laudi fuit, quod sacræ ac profanæ historiæ chronologiam multis in locis (quod profecto fatendum est) illustravit: Petavius quoque qui & errores Scaligeri correxit plurimos, & præterea multa ad historiæ illustrationem suo labore atque industria contulit, non minorem, meo quidem judicio, gloriam meretur.

Hac igitur via progressus Petavius, vastissimum illum disciplinarum orbem feliciter emensus est. Et in singulis quidem disciplinis sic excelluit, quasi ceteras omnes neglexisset: in omnibus vero perinde eminuit, ac si unam quandam ex pluribus conflatam partibus disciplinam, non plures argumento ac toto docendi genere inter se distantes animo percepisset. Quæ laus quasi eximia & propria Petavii, aut certe cum paucis admodum ei communis, sola ad summam gloriam sufficere potuisset. Nunc vero ea laus in illo non sola, sed prima est. Nam cum vir sanctissimus tantam humanioris doctrinæ supellectilem collegisset, ea non ad oblectationem animi, aut ad pompam, & inanem ostentationem voluit abuti, sed totam ad divini numinis gloriam, & Ecclesiæ utilitatem consecravit. Idque tum ex instituto religiosissimæ Sodalitatis, in quam se nondum virilem ætatem ingressus dicaverat; tum exemplo Origenis, Clementis, Basilii atque Gregorii, aliorumque sanctissimorum Ecclesiæ scriptorum videtur præstitisse: qui cum omnibus Gentilium disciplinis ingenium suum instruxissent, postmodum suis ipsos telis Gentiles aggredi, eorumque spoliis Ecclesiam Dei ornare studuerunt. Itaque omni virium nisu, omnique animi contentione ad Theologiam conversus, peragratis jam cæteris, eo quem diximus ordine, disciplinis, in ea deinceps, tanquam in portu tranquillissimo ac beatissimo, sibi conquiescendum putavit. In hoc vero excellen-

cellentissimo genere doctrinæ quantopere excelluerit, quidve & quantum præstiterit, paucis, si lubet, expendamus.

Duæ sunt Theologiæ partes, quarum prior in sacrorum librorum expositione versatur, quæ Græco vocabulo exegetice dici potest. Altera est dogmatice, tota fere in disputatione posita, ad adstruendam maxime adversus hæreticos Ecclesiasticorum dogmatum veritatem. Et ad priorem quidem partem maxima sibi adjumenta atque adminicula Petavius comparaverat, linguæ scilicet Græcæ, Latinæque, & Hebraici sermonis peritiam non vulgarem: quibus præsidiis munitus, in intimos & abditissimos quosque sacrorum voluminum sensus facile penetravit. Nihil quidem in eo genere doctrinæ ab illo in lucem editum est. Quo magis laudanda est hominis modestia, qui cum hac etiam in parte multa commode posset afferre, tamen veterum Patrum expositione contentus, quos solos veros ac sinceros sacrarum literarum interpretes esse norat, sua premere maluit, quam aut illorum scrinia compilare, aut cum illis ambitiosius contendere. Ceterum quanta cum laude, & quam frequenti hominum concursu sacros utriusque instrumenti libros in Claromontano auditorio viva voce diutissime exposuerit, omnes mecum meminisse potestis. Quod vero ad posteriorem attinet Theologiæ partem, quid opus est rem per se notam pluribus verbis ac testimoniis confirmare? Cum versentur in omnium manibus Theologicorum dogmatum libri ab illo conscripti. Quibus in libris quid prius mireris nescias: an copiam diffusæ lectionis, an sermonis nitorem & elegantiam, an ordinem rerum ac distinctionem, an in exscribendis Patrum testimoniis fidem ac diligentiam, an denique adversus hæreticos Christiani spiritus ardorem. Nam quis non miretur ab uno homine, eoque piis professionis suæ exercitationibus dedito, tot volumina perlegi, tot versuum millia perscribi potuisse? Neque enim sicut Origenes ac Hieronymus, usus est opera notariorum qui verba dictantis exciperent; sed omnia sua ipsius manu exarata ad Typographorum præla mittebat. Quis non obstupescat, cum inter legendum viderit res tam arduas & obscuras & à communi hominum intelligentia remotas, tanta verborum luce ornari, tamque distincto ordine explicari. Hæc enim vel maxima Petavii laus est, quod Theologiam quæ antehac rude quiddam & barbarum tinniebat, totamque Dialecticæ fæcem & colluviem ex philosophorum scholis traxerat, ipse sua cura atque industria perpolivit. Itaque hi libri, ut equidem auguror, magis magisque splendescent indies: & quantum iis nunc detrahere conatur obtrectatorum quorundam invidia, tanto plus laudis judicio incorruptæ posteritatis iisdem accedet. Porro ardor adversus hæreticos, quem vulgo zelum vocamus, in eo fuit incredibilis, ut ex iisdem libris perspici potest. Etenim tanquam in sublimi specula constitutus, si quem nostræ ætatis hæreticum commovisse se, atque in religionem nostram impetum fecisse prospexerat, ilico velut silvestrem feram prosequebatur, telisque responsionis suæ confossum redire ocius ad latibula sua cogebat. Et quemadmodum apud Homerum Achilles imperat Græcis, ne quis præter se Hectorem feriat, hanc sibi uni lauream deberi existimans: sic fere Petavius noster, non ambitione quadam, & cupiditate laudis, sed divino quodam mentis æstu, & pietatis ardore incitatus, hanc sibi pugnam cum hæreticis quicumque insur-

gerent deposcebat. Nec his contentus, humaniorum quoque literarum gloriam, quam illi præ nostræ communionis hominibus sibi vindicare conantur, eripere ipsis omni curâ ac studio satagebat. Quocirca si quem è nostris ingenio & doctrina præditum animadverterat, eum quasi admotis stimulis urgere & ad scribendum incitare non desinebat, ut haberet quos adversariis nostris etiam in hoc genere studiorum opponeret. Quod quidem ejus studium atque institutum erunt fortasse qui improbabunt: adeo extraneis potius quam nostris præpostero quodam judicio favere assuevimus. Verum quoties penitus introspicio, qua mente, quove consilio id Petavius ageret, equidem mihi videor satis eum laudare ac mirari non posse. Ceterum hunc animi ardorem adversus hæreticos ita temperabat, ut non homines ipsos infesto prosequeretur odio, sed errorem dogmatum aversaretur: quo liberari illos, & Ecclesiæ corpori tandem adjungi votis omnibus expetebat. Quid non præstitit, ut clarissimum virum Hugonem Grotium ad Catholicam communionem adduceret? Erat ille quidem minime à nobis alienus, ac pæne noster: quippe qui doctrinam Tridentini Concilii in omnibus sese amplecti palam profiteretur. Id unum supererat, ut Ecclesiæ sacrarium ingressus communioni nostræ sociaretur. Quod ille nescio quas ob causas, dum ad Catholicæ fidei unitatem plurimos secum sperat adducere, consulto differebat. Possem hoc loco sermones illos vobis commemorare, quibus Petavius eum adortus est, tunc cum ille Lutetia excedens post legationis Suedicæ munus expletum, Petavium valedicturus invisit. Verum in aliud tempus hæc seponere satius fuerit, ne tædium vobis longior fortasse facessat oratio. Hujusmodi ergo adversus hæreticos affectus animo fuit Petavius. Quonam autem modo se gesserit erga quosdam nostræ communionis homines, qui novam quandam doctrinam invehere conabantur, nequaquam silentio prætereundum esse arbitror. Tulit ætas nostra viros graves & severos atque eruditos, qui non contenti disciplina sæculi sui, dum pœnitentiæ regulas aut antiquas revocare, aut novas condere conantur, gravissimos ubique motus & tempestates excitarunt. Qui profecto longe consultius fecissent, si proposito veteris Ecclesiæ ritu ac vigore, in danda & accipienda pœnitentia; ad id tantum nos cohortari voluissent, ut severioribus deinceps legibus pœnitentes astringerentur, ne forte ex nimia indulgentia ac veniæ facilitate nasci peccandi licentia videretur. Nunc vero studio artioris disciplinæ, cui se deditos esse profitentur, in transversum abrepti, vulgatum in omnibus Ecclesiis absolutionis ritum improbare, damnare, & contumeliose traducere pessimo exemplo instituerunt. Porro librum suum, quo hujusmodi doctrina continebatur, multorum Antistitum subscriptionibus callide munierunt; eo scilicet consilio, ut auctoritate Sacerdotalis nominis oculos omnium præstinguerent atque ora obturarent. Extitit tamen Petavius noster, qui ne hac occasione id malum latius serperet veritus, salva Pontificalis gradus reverentia, eorum errorem atque audaciam doctissima responsione coarguit, adeo ut ipsos distinctius posthac & modestius loqui cogeret. Hic liber est ab illo Gallice conscriptus; eo tamen nitore atque ornatu sermonis, ut mirum merito videatur, hominem Græcæ, Latinæ, Hebraicæque linguæ tanta peritia instructum, vernacula etiam lingua tam diserte ac commode scribere potuisse. Post hæc excepit eum gravior & difficilior pugna, de gratia scilicet, adversus eosdem

eosdem

eosdem homines, qui Augustino, aut potius Jansenio nimium addicti, non minorem ejus scriptis quam authenticis Evangeliorum libris fidem atque auctoritatem adstruere nituntur. Primus enim hujus novæ opinionis auctor & signifer nostra ætate fuit Jansenius, qui variis Augustini sententiis hinc inde excerptis, & quo voluit ordine digestis, ingratissimam quandam de gratia opinionem in Theologiæ scholas invexit. Quo quidem facto longe plus Galliæ nocuit, quam famoso illo libello qui Mars Gallicus inscribitur, quo belli hujus diuturni tot jam annorum spatio in Europa sævientis auctores fuisse Gallos criminatus est: ipse auctor pestiferi belli, quo nunc Gallicana ardet Ecclesia. Atque utinam intra hos fines vis tanti mali subsistat, nec reliquas Ecclesias quadam contagione corripiat. Hunc Belgam Gallici nominis hostem acerrimum Theologi isti ducem habent, & pro Hipponensi Episcopo Iprensem sequuntur. Nec intelligunt se de Augustino male mereri, qui prætermissis tot egregiis ejus verbis, atque sententiis, quibus mores hominum ad virtutem informari possunt, ea sola rimantur in illius libris, quæ Augustino ipsi invidiam faciant, & quæ Calvino potius quam Catholicis favere videantur. Cum si Augustino, si sibimet ipsis, si Ecclesiæ denique consulerent, hæc aut benigna interpretatione mollire, aut in suis, ut jacent, locis relinquere, & silentio prætereire debuissent. Itaque Augustinus, si viveret, his eos verbis allocuturus videtur. Quid agitis viri boni, quo tenditis, quodnam consilium, quis est scopus altercationum vestrarum? quid meum nomen discidiis vestris prætenditis, meque Calvino adstipulatorem & patronum paratis? Calviniani certe idem vos secum de gratia sentire gloriantur. Ipsi illi qui à Calvinianis ad Ecclesiam transeunt, hanc ipsam esse Calvini sententiam quam vos defenditis, asseverant. Atqui ego non ea mente scripsi ut hæreticos patrocinio meo adjuvarem, sed potius ut eos retunderem. Frustra sub umbra nominis mei latere cupitis, & doctrinæ vestræ novitatem auctoritate mea firmare contenditis. Ego me in Jansenio non agnosco; nec ex Afro Belgam factum iri credideram. Si me amatis eam potius sententiam sequimini, quam totius Ecclesiæ probat assensus, quam ante Jansenium in scholis vestris omnes Theologi docuerunt. Nolite pacem Ecclesiæ violare, tunicam Christi discindere, ignem denique mutuæ caritatis extinguere. Certe plus odiis quam rationum copia certatis. Hæc discidia ex odio partium nata sunt, quæ coitionibus fovetis, dum multos partim pollicitationibus, partim blanditiis in vestram sententiam traducere tentatis. Hæc exprobranti Augustino quid habent quod respondeant? Quod si forte hæc oratorio more à me fingi dicent, eorum conscientiam appello: Ipsos in sua causa testes, ipsos judices fero, annon ea quæ dixi certissima sint atque verissima. Igitur adversus illos Petavius pro recepta opinione, quam ante Jansenium omnes vulgo Theologi docuerant, & quam ipse Petavius olim in Sorbonensibus scholis, cum Duvallii auditor esset, acceperat, fortissime propugnavit. Hoc illi post tot Herculeos labores certamen ultimum fuit. Cui licet immortuus, nihilominus ut ille quondam apud Olympiam pugil, victor post obitum, Dei ipsius, ut opinamur, dextra coronatus est. Vir certe Hieronymo, Basilio atque Gregorio, & summis quibusque Ecclesiæ scriptoribus merito conferendus: Quippe qui eximiam eruditionem cum pari vitæ sanctitate conjunxerit. Vixit enim summa innocentia in illo Claro-

montani

montani Collegii vertice, studiis duntaxat literarum, & cœlestium rerum meditationi deditus. Adeo ab omni ambitione, & inanis gloriæ cupiditate alienus, ut cum hinc ab Urbano Summo Pontifice, inde à Philippo Hispaniarum Rege expetitus atque evocatus fuisset, tamen in nidulo illo Claromontani Collegii consenescere maluerit, quam Regalis & Pontificalis alloquii honore decorari.

Hunc ergo talem ac tantum virum, vindicem ac columen literarum, quamvis matura morte nobis ereptum, merito lugemus: & post tot doctissimorum virorum continua prope funera, hanc acerbissimam literarum cladem non injuria existimamus. Etenim hoc sublato, qui studia nostra inclinata jam ac pœne labentia solus fulcire adhuc videbatur, quis deinceps in ejus locum sufficiendus est? Sed fortasse ego imprudens, qui de ingeniis hominum nostrorum male sentiam ac desperem. Supersunt enim satis multi, atque utinam diu supersint, qui pro virili parte literarum gloriam sustinere, eamque Gallis asserere possint. Maximum tamen ac splendidissimum inter omnes semper habebitur Dionysii Petavii nomen; ejusque excellens ingenium, & singularem doctrinam tot illustribus cognitam lucubrationibus omnes posteri amoto livore invidiæ mirabuntur. Simulque nos recte atque ordine fecisse judicabunt, qui maximum virum, de literis, de patria, deque Ecclesia optime meritum, hac qualicumque laudatione, & grati animi testificatione mortuum prosecuti simus.

HENRICI

HENRICI VALESII
ORATIO
In Obitum
JACOBI SIRMONDI
Societ. Jesu Presbyteri.

Uicunque magnorum Virorum laudes oratione funebri prædicare instituerunt, *Auditores Ornatissimi*, hoc potissimum consilio id præstitisse mihi videntur, ut vel mortuorum nomen ad æternam posteritatis memoriam consecrarent, vel præstantibus hominum meritis hanc velut honoris & gloriæ mercedem persolverent, vel certe ut privatum aut publicum dolorem hujusmodi solatio mitigarent. Nobis vero inpræsentia quidem non magnopere laborandum esse video, ut ejus viri, cujus exequias honoramus, nomen à situ & tenebris vindicatum æternitati commendemus. Id enim ipse dum vixit, publicatis ingenii sui monimentis adeo cumulate præstitit, ut jam nos hoc labore prorsus levati ac liberati esse videamur. Nec dubium est quin quandiu suus honor literis stabit, quandiu historiæ, quandiu antiquitatis & humaniorum artium studiosi supererunt, tandiu Jacobi Sirmondi nomen celebre atque illustre inter eruditos futurum sit. Quod igitur restat, ut memoriæ hominis præstantissimi, ac de literis optime meriti honos habeatur, utque mœrorem vestrum, qui tanto lumine orbati estis, oratione nostra mollire ac lenire studeamus, id cunctis ut equidem spero faventibus aggrediemur. Hoc enim & illius viri amplitudo, & amicitiæ vinculum quæ mihi cum superstite intercessit, & vestra omnium vota postulare mihi videntur, ut homini quoad vixit, optimo, humanissimo, atque amicissimo, debita laudis, humanitatis, atque amicitiæ officia impendamus. Neque vero committendum est, ut cum Regum, Principum, & Magnatum funera ejusmodi orationibus celebrari consueverint, viris doctrina, atque eruditione excellentibus idem honos à nobis denegetur. Quippe absurdissimum meo judicio fuerit, illiteratis quidem hominibus honorem ex literis haberi: eos vero qui totam ætatem literis juvandis ac promovendis impenderunt, qui dum viverent reipublicæ literariæ decus atque ornamentum fuerunt, hoc literarum munere atque officio minime exornari.

At:

Ac principium quidem ejusmodi orationum fere ex majoribus ducitur, ut & is, cujus exequiæ celebrantur, majorum suorum illustretur laudibus, & vicissim ex nepotis laudatione non mediocris gloriæ pars ad majores redundet. Nobis vero qui religiosi propositi hominem prædicare suscepimus, hic nobilitatis locus parum necessarius videtur. Non quod ejusmodi ornamentum nobis desit, quippe qui vetustissimam ac nobilissimam apud Arvernos Sirmondorum familiam fuisse non ignoramus. Sed quoniam ipse ejusmodi natalium ornamenta contempsit, nos quoque æquum est, iis neglectis ac prætermissis, ad alia longe potiora orationis cursum promovere. Liceat illis qui in seipsis nihil laude dignum habent, ex majorum laude ac nobilitate gloriam captare. Quos equidem Lunæ comparare soleo, quæ cum propria luce careat, lumen suum à Sole mutuatur. Sic isti cum proprio splendore destituti sint, ad majorum virtutem confugiunt, qua vitia sua contegi, ac seipsos illustrari posse arbitrantur. Hi vero qui sua ipsi virtute nituntur, & qui suo labore famam sibi decusque pepererunt, nullum extrinsecus adminiculum, nullum adscititium splendorem desiderant. Porro cum omnes homines animo constemus & corpore, quorum alterum commune cum brutis, alterum spiritalis cujusdam, divinæque naturæ particeps habemus, duplicem quoque nobilitatem in singulis hominibus spectare debemus. Quarum altera, quæ ex corpore ducitur, deterior ac vilior sit necesse est, quippe quæ ex deteriore atque ignobiliore hominis parte descendat. Itaque plurimi sapientia ac virtute excellentes viri hanc nobilitatem utpote nocti ac tenebris addictam, & sanguini tanquam luto penitus affixam atque immersam merito spreverunt. Nec qui, aut unde essent, quibusve parentibus prognati, familiaribus suis commemorare voluerunt. Altera nobilitatis species ex animo petitur, quæ sola non dicam meo, sed omnium prudentum judicio nobilitatis nomen meretur. Nam illa quidem caduca ac mortalis, in terram abjecta ac depressa, fluxa atque instabilis, quippe quæ dari adimique possit. Ad hæc incerta ac dubia, testibus & tabulis plerunque confictis ac suppositis comprobatur. Hæc vero perinde ac animus ipse immortalis est, nec morti, nec Principum violentiæ obnoxia, ipsa per se sine alterius testimonio elucescit. Hanc ergo mihi præcipue nobilitatem in Jacobo Sirmondo considera, quam ille solam concupivit, quæ sola digna est homine, digna christiano, digna religiosæ professionis viro. Quænam vero sunt hujus nobilitatis insignia, dicet aliquis, ex quibus nobilem ab obscuro & ignobili dignoscere valeamus? Non alia certe quam quibus solertem à stupido, doctum ab imperito, virum bonum ab improbo discernere solemus. Etenim si rem ipsam attentius perpendere voluerimus, tribus maxime rebus homines aliis hominibus præcellere, & supra ceteros eminere reperiemus; ingenio scilicet, doctrina atque virtute. Hæc sunt quæ viros claros & spectabiles & illustres efficiunt, potius quam Principum codicilli aut insulæ dignitatum. Nam hujusmodi codicilli & insignia, umbram tantum honoris circundant hominibus, idque modico temporis spatio, quandiu aut in vivis agunt, aut magistratu sibi delato funguntur. Hæc vero animi insignia solidam gloriam non modo superstitibus, sed etiam mortuis omnium judicio ac consensu præstant. Quæ quidem omnia in Jacobo Sirmondo non vulgaria, sed eximia ac singularia fuisse, omnes ut opinor, mihi facile assensuri estis. Nam qui id negare voluerit,

rit, tot ilico argumentis ac teſtimoniis obruetur, ut aut imperitiam ſuam, aut quod turpius eſt, malevolentiam fateri cogatur.

Atque ut primo loco de ejus ingenio dicam, idem certe de illo, quod de Hortenſio dici poteſt: Sirmondi ingenium ſimul agnitum, ſimul probatum fuiſſe. Ingenium autem appello lumen quoddam mentibus à natura inditum: ſeu potius vividum quemdam impetum, atque igneum vigorem ad ſumma quæque tendentem: aut ſi mavis, generoſam indolem & ſagacitatem, qua qui præditus eſt ad abditiſſimarum rerum atque rationum cubilia penetrat, & veritatem facile odoratur ac veſtigat, nec abſiſtit priuſquam illam tanquam prædam ſuam comprehenderit. Hæc porro vis quam dixi, emicat atque elucet plerumque in adoleſcentibus, corroboratur in viris, langueſcit in ſenibus. Sed in Jacobo Sirmondo eadem quæ in adoleſcentia fuerat, in ultima etiam ſenectute vis ingenii permanſit. Adeo ut quæ corporis animique vires infringere conſuevit ætas, robur ingenii non fregiſſe in eo, ſed potius confirmaſſe videretur. Tanto igitur tamque felici præditus ingenio Sirmondus, non quemadmodum plerique adoleſcentum ſolent, illud aut deſidia deteri, aut voluptatibus corrumpi paſſus eſt: Sed velut opimum ac ferax ſolum aſſiduo labore ſibi excolendum putavit. Et quo quidem pacto adoleſcens inter æquales in ſcholis eminuerit, atque ipſa magiſtrorum præcepta pæne priuſquam eſſent tradita, comprehenderit, nihil hic attinet dicere, cum alia longe majora, ac plus admirationis habitura nobis ad dicendum ſuperſint. Cum vero ex ephebis exceſſiſſet, nec minore virtutis quam diſciplinarum amore flagraret, in eam ſe ſodalitatem dicare conſtituit, in qua utriuſque, tam doctrinæ ſcilicet quam virtutis ſtudia ex æquo vigere ac florere animadverterat. Sic enim exiſtimabat doctrinam quidem abſque virtute, rem caſſam atque umbratilem eſſe, & quæ plus interdum noxæ afferat quam utilitatis: virtutem vero doctrinæ conſortio deſtitutam, prorſus imperfectam ac mancam videri, quippe quæ aliis prodeſſe vix poſſit: ceterum ambas ſimul junctas plus ponderis atque auctoritatis habere. Hæc ille animo perpendens, illud etiam ſodalitiorum commodum cogitabat, quod homines eodem ſacramento adſtricti, abdicatis rerum humanarum curis perfectæ ſapientiæ ſtudiis vacantes, mutuis ſe hortationibus atque exemplis viciſſim adjuvare poſſunt. Proinde ex omnibus ſodalitiis, illud maxime expetivit, quod ab S. Ignatio primum inſtitutum, & virtutis gymnaſium, & diſciplinarum quoddam quaſi domicilium eſſe norat.

Tali collegio adſcriptus Sirmondus, primum quidem linguarum & antiquitatis tam Græcæ quam Latinæ tantam ſibi peritiam comparavit; quantam ex ejus ſcriptis perſpicere poteſtis. His deinde quaſi fundamentis poſitis cum doctrinæ vaſtos eſſe limites & in immenſum diffuſos intelligeret, iis maxime ſtudiis ſeſe includere ſtatuit, quæ & profeſſionis religioſæ viro convenire, & plurimum utilitatis allatura eſſe cenſebat. Itaque ad hiſtoriæ & antiquitatis Eccleſiaſticæ notitiam totum ſe penitus applicuit atque addixit, ut non ſibi ſolum, ſed etiam patriæ, atque univerſæ Eccleſiæ prodeſſet. Quo quidem in genere ſtudiorum tantopere profecit, ut pares admodum paucos, ſuperiorem vero ætate ſua neminem habuerit. Cum vero partim felicitate ingenii, partim laboris aſſiduitate ingentes doctrinæ meſſes, ac theſauros collegiſſet, primum

mum quidem patriam suam, ac deinde totum orbem Christianum pretiosis ingenii sui monumentis illustravit. In quo singularem ejus prudentiam ac modestiam mirari subit, qui cum eximiam doctrinam citissime esset adeptus, sero tamen opera ingenii sui publicare in animum induxit. Quod quidem tanti viri consilium atque exemplum, utinam tam nostri quam exteri sequerentur, qui vixdum è scholis egressi indigesta adhuc studia in publicum extrudunt, & prævaturæ editionis famam potius quam solidam consummatamque doctrinam concupiscunt. Longum esset hic percensere, quot ille libros partim vetustiorum scriptorum in lucem primus ediderit, partim Latino sermone interpretatus sit, partim etiam suo marte compositos nobis reliquerit. Neque enim piget inter Sirmondi opera numerare libros optimorum scriptorum, quos ille à situ & tenebris vindicatos publica tandem luce donavit. Nam & ejus diligentia atque industria laudanda est, qui tot antiquitatis monumenta undique conquisivit, & benignitas prædicanda est, quod publico eos libros minime invidit, sed exscribendi edendique laborem ultro suscepit. Quod vero summa fide eosdem edidit, notasque omnibus, aut Præfationes adjecit eruditissimas, eo etiam nomine maximas illi gratias universi habere debemus. Ceterum inter hujus generis libros primas sibi merito vindicat editio Conciliorum Gallicanæ Ecclesiæ. Quæ non sine ingenti quodam labore à se collecta & pulcherrimo ordine digesta atque illustrata cum felicis memoriæ Ludovico Regi Christianissimo offerret, Eminentissimi Cardinalis Armandi Richelii honorificentissimo testimonio est exornatus. Quod quidem testimonium non tam ipsius Cardinalis Richelii, ut sentio, quam totius Galliæ commune suffragium debet videri. Ex alterius vero generis libris, primum occurrunt Commentarii, quos in varios auctores ille tanta elegantia, tantoque cum judicio conscripsit, ut nihil in eo genere perfectius esse possit. Atque ut vel una ab Apelle ducta linea, manum præstantissimi artificis olim indicasse dicitur, sic unica Jacobi Sirmondi quantumvis brevis nota, ad doctrinam ejus declarandam abunde suffecerit. Sed celeberrimi & præstantissimi omnium judicio sunt ii libri, qui in contentioso & pugnaci scribendi genere versantur. Fuerunt enim illi non semel discidia ac certamina cum viris doctissimis, de literariis quibusdam quæstionibus, ex quibus ille semper superior victorque omnium eruditorum consensu discessit. Sentio me in ancipitem ac difficillimum locum incidisse, ut verendum mihi sit, ne dum Jacobi Sirmondi laudes persequor, de eruditissimorum hominum fama aliquid videar detraxisse. Sed tamen obsequendum est veritati, parendumque jussibus vestris, Auditores, qui me ad pergendum cum attentione vestra, tum benevolis nutibus invitatis. Neque enim vereor, ne hanc obtrectandi viris clarissimis occasionem de industria arripuisse videar, cum præsertim in hunc sermonem pæne invitus descenderim, quo non mea me voluntas, sed ipsa laudationis series necessitasque conjecit. Huc accedit, quod hæc oratio nullam contumeliam, nullam ignominiæ labem aspergere potest viris, & omnium sermone & merito suo celeberrimis. Qui si in hoc stadio ac pulvere literarum victi sunt semel à Jacobo Sirmondo, non id illis inhonestum ac probrosum debet videri. Neque enim ut in acie aut in lucta, sic in his studiorum concertationibus aut victor efferre se debet jactantius, aut victus præ pudore erubescere. Sed utrumque hieran, ut veteres

veteres aiebant, facere convenit, & palmam ac coronam veritati utpote victrici consecrare. Quippe fieri potest, fitque sæpissime, ut is qui modo victor fuit, statim in alio opere cadat & corruat: is vero qui inferior prius fuerat, in aliis postea conflictibus superior evadat. Denique non ex unius certaminis eventu, sed ex omnium scriptorum atque operum comparatione, hominum laus famaque æstimanda est. Igitur ut ad Sirmondum redeamus, primum illi certamen fuit de regionibus suburbicariis, cum viro ætatis nostræ longe doctissimo, qui ex loco Rufini tanquam ex arce quadam auctoritatem Romani Pontificis impugnabat. Confecta res omnibus videbatur. Tam validis quippe argumentis ac rationibus sententiam suam vir ille firmaverat, ut non dicam vulgus imperitorum, sed Cardinalis ipse Perronius, vir omnium consensu rerum Ecclesiasticarum peritissimus, neminem crederet posse reperiri, qui tantæ machinæ impetum retunderet. Sed continuo extitit Jacobus Sirmondus, qui pro Rom. Pontificis auctoritate, id est pro veritate ipsa propugnans, tribus libellis, quasi totidem præliis sic adversarium superavit, ut jam nemo sit inter eruditos, qui non Sirmondi sententiam ambabus, quod aiunt, ulnis amplectatur.

Secundum illi certamen fuit cum Petro Aurelio magni nominis Theologo, de Canone quodam, ut vocant, Arausicani Concilii. Quæ quidem contentio longe gravior ac periculosior extitit quam prima. Nam in priore quidem conflictu omnes Catholicæ professionis homines à suis stantes partibus Sirmondus habuerat. Sed in hoc posteriore res erat cum homine versuto & callido, qui Episcoporum causam defendendam susceperat, totamque Theologiæ scholam opinioni suæ subscribentem velut auxiliares copias secum trahebat. Accusabatur falsitatis ab homine, qui nomen sibi ipse falsum adscripserat; & falsitatis illius, non quæ levis momenti esset, sed in re sacrosancta commissæ: neque in uno duntaxat Canone, sed in tota mole, ipso enim verbo utar Aurelii Gallicanorum Conciliorum. Quid ageret Sirmondus? An accusationem illam silentio dissimularet? Id vero erat crimen fateri, & existimationem suam prodere. Causam-ne suam defenderet? illico omnes prope Episcopos ac Theologos, & nonnullos ex sodalibus suis adversos erat habiturus. In hac difficultate positus ita causam suam defendere statuit, ut nec Episcoporum jurisdictionem, nec receptam in scholis opinionem læderet, & negativam particulam, de qua sola erat controversia, ex fide manuscriptorum Codicum, & cum ratione ab se adpositam esse monstraret. Quod certe tam luculente præstitit primum in Epistola, deinde duobus Antirrheticis libris, quorum ultimum factione Aureliana diu suppressum esse meminimus, ut quicunque eos absque ullo partium studio legerit, Sirmondo victoriam adjudicare cogatur. Pudet me profecto interpretationis Aurelianæ: adeo ab omni sensu ac ratione, & ab ipsis verbis Arausicani Canonis abhorret. Itaque fremant licet atque obstrepant Aurelianarum partium sectatores, semper vera habebitur Canonis illius editio & interpretatio, quæ à Sirmondo prolata est. Aurelii autem lectio & explicatio ab omnibus doctis bonisque repudiabitur.

Omitto reliquas ejus velitationes, cujusmodi fuit illa de duobus Dionysiis, & aliæ quædam, quas consulto prætereo, ex quibus omnibus eandem, quam ex prioribus, gloriam reportavit. Quod equidem non tam illius doctrinæ quam

acertimo judicio adscribendum puto. Etenim in illo viro tanta judicii vis, quanta vix unquam in alio fuit: hancque propriam & præcipuam ejus dotem esse omnes consentiebamus. Itaque cum ad maximum ingenium par judicii robur adjunxisset, illudque longo usu ac diuturna meditatione confirmasset, non mirum videri debet, si invictus hoc tandem modo luctator evaserit. Etenim in nulla operis parte aberrare, supra humanam sortem positum prorsusque divinum est. Sed quicunque judicio præ ceteris pollent, id saltem assequuntur, ut aut quam rarissime, aut quam levissime peccent. Cum enim ad scribendum non levitate sed consilio ferantur, hinc fit ut minimam reprehendendi ansam adversariis suis præbeant. Sed erit fortasse quispiam, qui Jacobum Sirmondum contentiosum ac rixosum hominem fuisse ex eo colliget, quod de re literaria tot controversiis, ad extremam usque senectutem, tot jurgiis districtus atque exercitus fuit. Eos vero qui ita sentiunt, animadvertere oportet, Sirmondum, utpote quietis & otii amantissimum, semper invitum ac nolentem ad hæc certamina descendisse. Certe si rem attentius inquirere velimus, eum aut depellendæ calumniæ, aut propugnandæ veritatis, religionisque causa in hanc arenam prodiisse deprehendemus. Verum quando casu quodam, aut potius tractu ipso progressuque orationis ad locum de moribus devenimus, pauca etiam de virtutibus illius dicenda sunt, ut totius orationis continuus cursus ad metam usque tandem perducatur.

Ac ceteras quidem virtutes, quibus interior ejus vita ornata est, sodalibus illius commemorandas relinquo, eas duntaxat hic relaturus, quæ in omnium conspectu ac publica luce fulserunt. Mira in illo comitas & humanitas, qua omnes adeuntes complectebatur. Ad hæc modesta gravitas, & ingenuus quidam pudor in ore senis emicabat, prorsus ut Proculum illum, quem virginis senectæ Tertullianus appellat, referre mihi videretur. Nunquam ille obscœnum aliquod verbum aut turpiorem sensum ne inter legendum quidem ferre poterat. Mulierum colloquia, quæ alii appetere solent, studiose vitabat. Neque vero illum senectus morosum reddiderat. Juvenilis quædam hilaritas in senis ore perpetuo residebat, adeo ut ex illius sermonibus non doctiores modo, verum etiam lætiores rediremus. Animi æquabilitas & tranquillitas erat admirabilis, quippe qui nihil præter virtutem atque doctrinam ac cœlestia concupisceret: ab omni ambitione & inanis gloriæ cupiditate penitus alienus. Itaque in quibusdam libris nomen suum minime inscripsit. Et cum inter sodales suos maxima quæque officia summa cum laude gessisset, cum in aula Regis Christianissimi versatus fuisset, tamen privatum otium cum literis semper honoribus antepofuit. Evocatus Romam olim fuit ab Urbano beatæ memoriæ Pontifice Maximo suffragatione Eminentissimi Cardinalis Barberini, qui eximias Sirmondi dotes optime cognoverat. Sed Rex Christianissimus Ludovicus suasu quorundam virorum eum Gallia excedere vetuit, ne tantus vir ad illustrandam Gallicanæ Ecclesiæ antiquitatem natus, Galliæ eriperetur. Renuntiatum est illi non multo postea ab hominibus fide dignissimis eo consilio ipsum Romam accitum fuisse, ut in sacrum Purpuratorum ordinem adscriberetur. Memoria teneo id ab illo, cum hæc mihi narraret, additum fuisse, se si in ipso Romanæ urbis introitu hoc summi Pontificis consilium rescivisset, statim eadem via in patriam fuisse rediturum. Quod equidem

dem

dem tanti viri de ſeipſo teſtimonio facile credo. Idem multis poſt annis cum in aulam Regiam ad audiendas Principis Confeſſiones adſcitus fuiſſet, & in eo munere prudentiſſime ac religioſiſſime ſe geſſit, & tandem factione quorundam dimiſſus ex Palatio, tanta animi moderatione & conſtantia id factum tulit, ut eum in aula nunquam omnino vixiſſe diceres. Adeo omnem aulicæ illius pompæ memoriam penitus ex animo deleverat. Quid dicam de eximia illius frugalitate ac temperantia, cui acceptum referre ſolebat, quod integros corporis ſenſus firmamque valetudinem ad extremam uſque ætatem retinuerat. Quid de ſingulari prudentia, de amore in patriam, de ſtudio in Regem, de eximia erga Deum pietate? Qui cum difficillimis Reipublicæ noſtræ temporibus Romæ eſſet, quæ urbs tunc temporis ob religionis diſſenſionem Regis Henrici partibus minime favebat, nihilominus Regiæ Majeſtati ſemper addictus devotuſque permanſit, ſolam in Henrico religionis Catholicæ profeſſionem requirens. Quam tamen non armorum vi extorquendam, ſed votis ac precibus tum à Deo tum à Rege ipſo expoſcendam putabat. Dies me deficiet, ſi univerſas ejus virtutes oratione velim percenſere. His tot tantiſque animi dotibus ſummorum virorum amicitiam ſibi conciliavit. Uſus eſt primum familiaritate Petri Pithoei, & Nicolai Fabri, ex quorum colloquiis nunquam ſe niſi doctiorem diſceſſiſſe ſæpenumero mihi teſtatus eſt. Baronio quoque, Bellarmino, Oſſato, & Barberino Cardinalibus Eminentiſſimis inprimis acceptus fuit. Brulartij etiam & Marilliaci, qui apud nos ſumma auctoritate & dignitate conſpicui fuerunt, amicitiam ipſe, ut memini, præ ſe ferebat. Denique ab omnibus, quotquot in Europa ejus ætate vixerunt, eruditis hominibus & cultus eſt & amatus. Quid igitur ei viro ad ſummam felicitatem defuiſſe dicemus? Qui & ingenium uberrimum ſortitus fuerat, cunctis, ad quæ eum vocaſſes, negotiis idoneum: & multiplicem rerum divinarum humanarumque notitiam, ac poſtremo omnium virtutum apicem erat conſecutus. Cui vita longiſſima, cum firma corporis valetudine, nullis unquam morborum moleſtiis interrupta, cui otium & quies non ſine honore ac dignitate, cui ſummorum virorum amicitia laudeſque affatim contigerunt: qui Regum, & Principum, qui tot Eminentiſſimorum Cardinalium judicia promeruit. Hunc ergo talem ac tantum virum, inter præcipua Galliæ noſtræ ornamenta numerandum, ex cujus uberrimis ſcriptis ac ſermonibus tantam doctrinam diutiſſime hauſimus, ingrati profecto fuerimus, niſi mortuum omni officio & exequiarum honore celebremus. Nec noſtra ipſi bona & decora ſatis noſſe dicemur, ſi, quem exteri mirati ſunt, nos vulgari ac tacito funere efferri patiamur. Itaque hoc à nobis, Jacobe Sirmonde, extremi honoris officium habeto. Quod tum meo, tum patriæ nomine libens quidem tibi, ſed non ſine acerbiſſimo doloris ſenſu perſolvo. Intelligo enim quantam literæ noſtræ jacturam interitu tuo fecerint. Te quidem tuæ virtutes, vitaque ſanctiſſime acta, divina favente clementia, ut ſperamus, cœlo adſcribent: & libri ſingulari eruditione referti famam tibi nullis intermorituram ſæculis comparabunt. Nos vero ex obitu tuo conceptum dolorem, tum ſermonum, tum virtutum tuarum aſſidua recordatione ſolabimur.

IN TUMULUM JACOBI SIRMONDI

EPIGRAMMA.

SI tibi quis dignum vellet, Sirmonde, sepulcrum
Condere, vix operi marmora sufficerent.
Sunt scripti potiora tibi monumenta libelli,
Quos nec livor edax rodere dente queat.
Saxa quidem, & tumulos consumit longa vetustas:
Nil tamen in libros tempora juris habent.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΙΑΚΩΒΟΥ ΤΟΥ ΣΙΡΜΩΝΔΟΥ ΤΑΦΟΝ

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ.

Πολλὰ βιοὺς, καὶ πολλὰ μαθὼν, καὶ πολλὰ διδάξας,
Καὶ σοφίης κ᾽ ἀρετῆς ἔξοχ᾽ ἐνεγκάμενος
Ἐν τούτῳ κεῖται τῷ μνήματι πυθόμενος δ᾽ αὐτοῦ
Μὴ γνοὺς μηδ᾽ ἔγνω τὰς Ἑλικωνιάδας.

HENRICUS VALESIUS.

Catalogus

Catalogus Operum P. Jacobi Sirmondi, digestus in ordinem temporum, quo sunt excusa sumptibus Sebastiani Cramoisy.

Gofridi Abbatis Vindocinensis Opera, edita anno 1610
Ennodii Episcopi Ticinensis Opera 1611
Flodoardi Presbyteri Remensis Ecclesiæ Historia 1611
Fulgentii Episcopi Opuscula quædam 1612
Valeriani Episcopi Homiliæ viginti 1612
Petri Cellensis Epistolæ, & Alexandri III. Papæ 1613
Sidonii Apollinaris Opera primum excusa anno 1614, *tum majori forma recusa* 1652
Vita S. Caroli Comitis Flandriæ 1615
Vita Leonis IX. *Papæ* 1615
Paschasii Ratberti Opera 1618
Censura de Suburbicariis 1618
Eugenii Toletani Opuscula 1619
Idatii Episcopi Chronicon 1619
Marcellini Comitis Chronicon 1619
Adventoria Causidico Divionensi de Suburbicariis 1620
Anastasii Bibliothecarii Collectanea 1620
Propempticum Claudio Salmasio de Suburbicariis 1622
Caroli Calvi Capitula 1623
Conciliorum Galliæ tomi tres 1629
Facundus Hermianensis 1629
Opuscula dogmatica quinque veterum Scriptorum 1630
Appendix Codicis Theodosiani 1631
S. Augustini Sermones quadraginta 1631
Antirrheticus I. *de Canone Arausicano* 1633
Antirrheticus II. *de eodem Canone* 1634
De duobus Dionysiis Dissertatio 1641
Theodoreti Opera Græco-Latina, tomis quatuor 1642
Quæstio triplex. De Lege Celebrandis. *De Paragrapho* Duorum fratrum. *De Codice Alarici Regis* 1642
Aviti Viennensis Opera 1643
Eusebii Cæsariensis Opuscula 1643
Fulgentii excerpta ex libris contra Julianum 1643
Prædestinatus 1643
Hincmari Remensis Archiepiscopi Opera, duobus tomis 1645
Theodulphi Episcopi Aurelianensis Opuscula 1646
Rhabani Archiepiscopi Moguntini adversus Godescalcum 1647
Historia Prædestinatiana 1649
Amolonis Archiepisc. Lugdunensis Epist. 1649

S. Au-

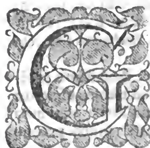
S. Augustini Sententiæ 1649	*Triplex nummus* 1650
Servati Lupi de tribus Quæstionibus liber 1650	*Anti-Tristani duo* 1650
Rufini Palæstini de Fide 1650	*Historia publicæ Pœnitentiæ, & de Azymo* 1651
Marcellini & Faustini Libellus precum 1650	

Inscriptiones tam multas publici juris fecit, ut ex iis justum volumen excudi possit; quas tamen aliis Scriptoribus edendas dedit, quibus præcellit,

Antiquæ inscriptionis, qua L. Scipionis Barbati F. expressum est elogium, Explanatio.

PETRI

PETRI MOLINÆI VITA.

Ens Molinæa à Dionysio de Molendino originem traxit, qui à Rege Carolo vi. maximis regni negotiis admotus, ex uxore Maria Courtenaya Regii sanguinis femina filium Johannem suscepit, & ea defuncta ad Ecclesiasticas dignitates promotus, factus est Archiepiscopus Tolosanus, mox Episcopus Parisiensis, Cardinalis etiam, & nomine tenus Patriarcha Antiochenus: mortem obiit Lutetiæ an. 1447. & ad dextrum latus Altaris, Cathedralis Ecclesiæ sepultus jacet. Denys du Moulin.

Ex ejus stirpe cum multæ illustres familiæ, tùm duo insignia literarum lumina prodierunt, Carolus Molinæus, magnus ille Jurisconsultus, qui jura Regum contra Paparum usurpationes singulari ingenio & eruditione vindicavit.

Circa ejus obitus tempus, ex eadem familia successit alter Paparum malleus, Petrus Molinæus, natus anno 1568. Oct. 18. in agro Vexinati in cubiculo quod magni illius Philippi Mornayi ortu nobilitatum fuerat. Cum enim Petri nostri Pater cum uxore pregnante sanctæ Religionis hostes infensissimos fugeret, à fratre Philippi Mornayi maximo natu comiter excepti fuerunt, & in ejus castello *Buhi* Petrus Molinæus primam lucem aspexit.

Parentes habuit Joachimum Molinæum, virum magis etiam virtute quam genere nobilem. Matrem Franciscam Innocentii Gabeti Primarii Judicis Viennæ Delphinatus filiam, Illustris Viri qui strage Bartholomæana an. 1572. per universam Galliam sæviente, pro Christi testimonio animam constanter profudit.

Pontificii quidam fabulantur Joachimum Petri nostri Patrem fuisse Monachum, deinde Monastici voti desertorem: Quod commentum noster sic confutat in libro cui titulus est *Novitas Papismi. Si pater meus Monachus fuisset, & mox Reformatam Religionem amplexus, uxorem duxisset. nullam inde sanguini meo maculam aspergi putaverim. At id falsum esse populares ejus Aurelianenses norunt. Tum erectus ejus in adversis animus, affabilis convictus, morumque gravis & amœna facilitas, tantum à claustrali genio distabant, quantum Cœlum à Terra, & Missa ab Evangelio.*

Pace ut videbatur constituta anno 1570. Joachimo integram fuit domum redire & familiam suam recolligere, Sed brevia fuerunt illa Halcionia. Nam anno 1572. cum Carolus IX. Protestantes Proceres nuptiis sororis suæ Margaretæ cum Henrico Navarræ Principe delinitos convocasset, & convocatos trucidasset, confestim famosa illa Bartholomæana internecio Galliam Univer-

sam

ſam pervaſit. Joachimo interfectores fugienti vix licuit liberos ſuos quatuor, infantes Ruffinæ cuidam è vicinia Romanæ Religionis mulieri, quæ famula ejus quondam fuerat, ſervandos committere Ruffina infantes ſub lecti lodice occultavit. Petrus nondum quadrimulus loci incommoda ægre ferens, ejulavit, Statimque percuſſores juſſi neque ſexui neque ætati parcere infantes perquiſitum venerunt. Ruffina ne pueruli ejulatus audiretur ſtanneam & æream ſupellectilem, quaſi aliud agens, de forulis dejecit, ſtrepitum clamoſa vociferatione augens, & vaſa colliſa ita recolligens ut magis collideret, donec ſicarii abſcederent. Vix pedem domo extulerant quum ad infantes Ruffina accucurrit, Petrumque ſeminecem à certiſſima morte liberavit. Quippe Heſtera ſeptennis, periculi ab iſtis hominibus gnara, Petri ejulantis os manu occludens, paulum abſuit quin ſedulitate ſua præfocaſſet. Atque hanc Heſteram ſervabat Providentia Divina ex qua uxore Nobiliſſimus Vir Renatus Bochartus illuſtrem Samuelem Bochartum ſuſciperet.

Parentes Muretum confugerunt, Principis Condæi tunc Proteſtantis oppidum. Inde Sedanum; ubi Petrus Molinæus literarum rudimenta auſpicatus eſt. Condiſcipulum habuit Jacobum Capellum, virum cui literæ plurimum debent. Ambo ſimul cum laude Collegio egreſſi. Molinæus primo præmio donatus, Capellus ſecundo.

Anno æræ Chriſtianæ 1588. Petrus Molinæus annos natus viginti à Patre ad Academias Angliæ miſſus fuit. Poſt aliquam Londini moram, Cantabrigiam petiit, & in Collegio Corporis Chriſti ſubſtitit; Profeſſorum, Whitakeri potiſſimum, ſedulus auditor. Feriis æſtivis quam longam Vacationem appellant Londini concionandi progymnaſmata inter Gallo-londinenſes paſtores exercebat. Quibus cum interfuiſſet Reverendus Vir Fayus Eccleſiæ Pariſienſis tunc diſſolutæ Paſtor, demiratus adoleſcentis ingenium, & maturos progreſſus, ab eo popoſcit an Eccleſiæ Pariſienſis Paſtor eſſe vellet. Reſpondit Molinæus non poſſe ſe de paſcendo grege qui nuſquam erat cogitare. At erit brevi, inquit Fayus. Quin mihi in mandatis ab Eccleſia datum eſt ut virum ejus Miniſterio idoneum deligam. Ego igitur te deligo, omnium quos novi ad id muneris aptiſſimum. Gratias Fayo egit Molinæus; & Fayus propoſiti ſui memor, non ante deſtitit Molinæum Eccleſiæ Pariſienſi commendare quam Eccleſia illum poſtulaſſet & acceſſiviſſet. Sed id demum poſt ſeptem annos factum eſt.

Non abs re erit hic honeſti & generoſi ejus ingenii exemplum apponere. Londini agens cum in difficillimis temporibus conſuetum ſubſidium à parentibus non acceperat, & ſuperius cubiculi ſui tabulatum cogitabundus ſuſpiceret, obſervavit in angulo obſcuro inter duo tigna extans linteolum: eo cum laborioſe conſcendiſſet extraxit ſudarium ſummam non contemnendam aureorum nummorum continens. Id an ad hoſpitem aut aliquem contubernalium ſuorum pertineret ſedulo inquiſivit. Cumque in iis ædibus nemo id ſuum eſſe agnoſceret, quæſivit cui ante conductum fuiſſet cubiculum quam ipſe in eo hoſpitaretur. Audivit Italum hominem in eo cubiculo diem obiiſſe. Quæſivit ulterius an defuncti conſanguineus aliquis Londini habitaret. Tum certior factus Italum quendam mortui agnatum ab eo hæredem ſcriptum

fuiſſe

fuisse nunquam desiit quin homine indagato illi totum aurum numeravisset, quanquam incertus erat an ad defunctum aurum illud pertinuisset.

At tanta ingenuitas, & in Deo fiducia, non frustra fuit. Brevi enim pecuniam à suis accepit. Nec postea desierunt sui tempestive mittere, donec eos literis monuit ne amplius mitterent.

Post quatuor annorum in Anglia moram, audiens Franciscum Junium Lugdunum Batavorum eo venisse ut Theologiæ Professionem susciperet, eo proficisci statuit; & à Duce Wirtenbergensi in Zelandiam navigante comes ascitus fuit; ea navigatio fuit plenissima periculi. Coegit enim tempestas nautas tormenta & navis onus in mare projicere. Ibi Molinæi libri & sarcinæ perierunt, nave circa Rammekin castellum Zelandiæ fracta.

Hinc data fuit Molinæo occasio carmen condendi cui titulus est *Votiva tabella*, Poema ditissimæ venæ, quod famam ipsi & amicos peperit.

In Batavia amicorum coryphæum habuit Buzenvallium, Franciæ Legatum; tunc enim Henricus IV. Protestantibus Legatis ad Protestantes Principes & Provincias utebatur. Is semper Molinæum familiariter habuit, eique Gulielmi Auriaci viduæ, Henrici Matris, benevolentiam conciliavit.

Hac in re sane Principis matronæ favor ei profuit quod, Philosophicæ professionis cathedra vacante, licuit illi pro cathedra cum æmulis disputare, eamque disputatione adeptus est, hoc tantum eo favore consecutus ut merito suo posset ad id quo dignus erat assurgere.

Jamque Doctor in Cathedra, annos natus viginti quatuor, prælegebat Organum Græcum Aristotelis, mox libros Physicorum, De Cœlo De Generatione & Corruptione, De Anima, De Meteoris, frequentibus disputationibus Discipulos exercebat, in magna semper Auditorum frequentia. Plerique autem eorum qui Leydæ in Cathedras successerunt, aut insignes in ea Schola literis claruerunt, ejus fuerunt discipuli: inter cæteros Hugo Grotius, & sane in isto Philosophico, tanquam gladiatorio Ludo rudibus batuendo per quinque aut sex annos didicit arma decretoria tractare in totius Europæ Theatro eminentissimo, & sacram veritatem feliciter propugnare innumeris prope congressibus cum hostibus Pontificiis. Molinæus quidem multis artibus pollebat: Sed omnium eminentissima fuit disputandi peritia, multo usu confirmata, mirum Ingenii acumen, serenum judicium non unquam ira aut impatientia obturbatum, quæ disputationes gravissime institutas solent abrumpere.

Leydæ magni Scaligeri mensa utebatur qui eum faciebat maximi. Quando Molinæus Logicam suam Leydæ edidit anno 1596. Scaliger, perlecta ejus præfatione ad Juventutem studiosam, de ea pronuntiavit, *hæc Epistola non est hujus ævi*. Fuitque Logica ista tredecies intra paucos annos prelo commissa, & in plurimis Academiis publice prælecta; utpote intimam rationalis Philosophiæ medullam, in Topicis præsertim aperiens.

Scaliger plurimos convictores præcipuæ nobilitatis habebat, cum Pontificios tum Protestantes. Unde Molinæo oblata fuit occasio multos insignioris notæ amicos comparandi. Ex hoc numero fuit Castanæus Rupipos̃æus, scriptis suis notus, & ad Episcopatum Pictaviensem demum promotus, Gourguesius præses Burdegalensis, & tertius, cujus nomen nos fugit, illustris Abbas. Hi cum eo consuetudinem in Gallia cupide renovaverunt. Qua libenter usus est,

summa tamen cautione adjuncta. Nam Fidei suæ insidias strui ab iis expertus est quo honoribus atque divitis oblatiis ad Reformatas partes deserendum pelliceretur.

Præter Philosophicam Professionem Græcam linguam in Collegio Theologico docuit; cujus linguæ erat apprime peritus. In libro cui titulus est *Novitas Papismi* suam in Græcis literis peritiam simul & Perronii ignorantiam satis ostendit.

Propter ejus Græce scribendi & loquendi peritiam, & Italicæ linguæ usum, invitatus fuit à Legato quem Henricus IV. ad Turcicum Imperatorem mittebat, ut cum Græca natione & mercatoribus qui plurimum Italica lingua utuntur, haberet commercium. Suadebat Buzenvallius ut paupertate Ministerii Evangelici valere jussa ad Seculi negotia transiret. Ejus tum ingenii tum corporis elegantiam, in convictu suavitatem, ad res gerendas industriam id plurimum suadere: cogitaret Ministerii in amplissima civitate laborem gravissimum, superbiam Cleri, proterviam Monachorum, ronchos vulgi, omnia quæ veritas parit odia: ne sciens & volens tot mala capiti atque existimationi suæ accerseret. Hæc incassum, quanquam ab amicissimo viro profecta. Omnia hæc præceperat atque animo ante peregerat Molinæus. Potior apud eum voluntas Deo semet consecrandi, & pro Deo nullos labores recusandi, omnia pericula adeundi fuit.

Magna cum jucunditate & existimatione in Batavia vixit, quam alteram suam patriam solebat appellare. Tandem ab Ecclesia Parisiensi diu efflagitatus, ab Academiæ Curatoribus missionem obtinuit. Abiens Bataviæ ii signi Poemate valedixit, cui titulus est *Panegyricus Bataviæ*. At Batavia dimissum ita dilexit, ut post annos duodecim omni opera & studio ad Theologiæ cathedram Leyda vocaverit, mox etiam Groninga. Sed irrito conatu; citius enim oculos suos à Parisiensibus quam Molinæum suum impetrassent.

In Galliam profecturus in animo habuit trans Hispanicæ ditionis Belgium iter facere ut Antwerpiam & Bruxellas videret. Huic consilio favens Buzenvallius procuravit ei literas ad Petrum Mexiam Antuerpiæ Præfectum ab mercatore cui Mexias plurimum debebat. Hæ literæ erant illi pro commeatu, quo instructus per hostile solum tutus iter faceret. Navem igitur conscendit consuetam cum Antuerpia, negotiari. Ea anchoram juxta Ordam pro more fixit, dum milites Antuerpiani expectabantur singulorum commeatus inspecturi. Jam accedebat scapha militaris Antuerpiana quum Navarchus vectores suos monuit ut quisque commeatum suum promeret. Molinæus dixit se pro commeatu habere literas ad Petrum Mexiam. Ilicet periisti, inquit Navarchus; Nam antequam anchoram hic figeremus, ab Antuerpiana nave prætemavigante audivimus milites arcis custodes tumultuantes Mexiam in vincula compegisse. Proculdubio milites qui ad nos properant ejus gratia te male mulctabunt, præsertim cum te qui sis cognoverint.

At in tam præsenti periculo præsentius fuit Molinæo Dei Opt. Max. auxilium. Statim enim accessit navis Zelandica in qua Molinæus amicum agnovit, eique periculum suum exposuit. Nihil periculi est (inquit amicus) si confestim ad nos transieris. Hic enim Germanus nobilis duos habet commeatus, sibimet unum, alterum pro famulo suo quem ægrum hodie in Zelandia reliquit.

quit Tu famuli sago indutus (quod herus penes se habet) famuli commeatu frueris. Dictum factum. Molinæus in Zelandicam navem transiit, famuli sagum variegatum induit, & sub servili veste libertatem tuitus est. Hanc liberationem quandiu vixit Molinæus grato in Deum animo recoluit.

Lutetiam venit Molinæus Feb. 28. 1599. Sed antequam tanti oneris & periculi munus aggrederetur, Patrem suum in oppido Jargeo adiit, & tres menses orationi & studio assiduo dedit. Circa id tempus Catharina Regis Henrici soror eo jubente Duci Barriæ Ducis Lotharingiæ filio nupta fuit. Ea in Reformata Religione invito fratre constanter perseverabat, eique ministrabant per vices Ecclesiæ Parisiensis Pastores, in Regiis ædibus, ibique coram ea Dominicis diebus concionabantur, profecturæ Regis sorori cum viro in Lotharingiam assignaverunt Pastores Montignium seniorem Pastorem Ecclesiæ, qui Principi fœmine in eo itinere ministraret. Recusabat provinciam Montignius senio fractus & emeritus, rogabatque ut sibi substitueretur Molinæus juvenis, & ad itinera obeunda expeditus. Hoc consilium adjuvabat Regia soror quæ Molinæo præcipue favebat.

Paruit jubenti Molinæus, cumque in itinere Princeps exciperetur in Episcoporum & Abbatum Palatiis, Molinæus in Meldensis Episcopi Palatio concionatus est; mox in Catalaunensis, & in Jovarrensi Abbatia.

Vitriaci in Campania cum Regii hospitiorum designatores expectarentur, Vidua forma bona atque ætate integra agnatum suum primarium civitatis Magistratum adiit, rogavitque ut Regis sororis Pastorem hospitem haberet, verita nempe ne quis importunus hospes sibi assignaretur. Quippe audiverat senem Montignium ad id Officii ab Ecclesia Parisiensi fuisse designatum. Melius quam rogaverat obtinuit vidua, egregium juvenem Molinæum, quicum post mensem unum aut alterum felici conjugio copulata fuit.

Quandiu Regia soror vixit (nempe quinque annis post nuptias suas) quotannis è Gallia vere novo iter in Lotharingiam faciebat, & cum ea Molinæus. Cum enim quatuor Pastores ita annum inter se divisissent ut per vices singuli quarta anni parte Regiæ sorori ministrarent, sors Molinæi semper in itinerans illud Ministerium, incidebat. Quinimo extra Molinæi sortem quotidie ferme Regia soror eum secum habebat, ejusque filiolum sinu fovebat. Atque eo favore vir sanctus non ad rei domesticæ incrementum sed ad Principis feminæ in sacra Religione confirmationem utebatur. Quod sane erat summe necessarium. Urgebat enim Regem Papa ut sororem suam ad Ecclesiam Romanam perduceret. Idque Rex sedulo adnitebatur; doctissimos & vaferrimos totius Cleri immittens Perronium & Cottonum. Isti quidem Molinæum acriter adoriebantur antequam eum bene nossent. Sed cito subsedit illa pugnacitas. Nam sacræ veritatis robore & vivido Molinæi ingenio cum pari eruditione conjuncto, ab eo postea lacessendo caute abstinuerunt & aliis minus cautis arduum illud tentamentum reliquerunt. Nec fere unus abibat dies quin ab hostibus impeteretur, quos Deo adjuvante ita retundebat ut cum expertis consultissimum videretur Molinæum intactum [illegible] quere.

At semel quosdam utriusque religionis [illegible] lepido incessit Perronium & Molinæum disputantes audiendi. [illegible] quanquam Perronio maxime displicebat, non sivit eum pudor id [illegible] re. Convenerant ergo à turba remoti.

Q[illegible]

moti. Is fuit disputationis exitus ut Perronio rogante tota res gesta utrinque silentio premeretur.

Exinde Perronius cum laude de Molinæo loquebatur. Semel cum Perronius in prædio suo Nobiles vicinos invitasset, tum Romanæ tum Reformatæ Confessionis, & sermo de Molinæo incidisset; quidam *President Chevelier* dixit eum esse asinum. Commotus Perronius, Minime (inquit) censendus est inter asinos Molinæus; nullus sese illi asino affricuit qui non ab eo calce percussus abierit. Molinæus quoque de Perronio loquens agnoscebat eum omnium Adversariorum longe subtilissimum.

Rex Henricus IV. ut Papæ & Clero Gallico de cura sua circa sororis suæ conversionem constaret, sæpenumero eam obsecravit ut Sacellanorum suorum conciones audiret. Illa tandem cogitans quantum Regis interesset ut semel saltem eos audiret, promisit se Patrem Cottonum audituram; qui idcirco jussus fuit ut coram Rege & Regis sorore concionaretur, statim post Molinæi concionem eodem in loco. Nam eodem in loco duo illi cultus oppositi singulis diebus Dominicis continuo celebrabantur, dum Regis soror vixit, nisi quum ipsa domo abesset.

Illa ut se contra oppugnationem istam muniret post Molinæi concionem ipsum in secretum conclave deduxit, ubi delitescens posset Jesuitæ facundia frui.

Cottoni concionis argumentum fuit de Spiritus Sancti in hominum mentibus inhabitatione. Eam ille ita exorsus est:

'Semel me cupido incessit Nosocomium insanorum visendi. Ingressum me 'comiter excepit multæ gravitatis senex; Me deduxit ad omnes insanientes, '& singulorum diversas insanias mihi exposuit. Iste, inquit, sese existimat 'totum esse nivem concretam & ad ignem timet accedere ne dissolvatur. Ille se 'putat in urnam fictilem transformatum; quare parietes vitat, nec quemquam 'patitur ad se accedere ne allisione frangatur. Quatuor isti graviore insania 'laborant; enimvero se putant spiritu prophetiæ afflatos. Hic se putat esse 'Eliam, Alter iste se esse Jeremiam, Tertius Danielem, Quartus S. Paulum: 'Ego vero qui sum Spiritus Sanctus novi eos omnes esse insanos aut impostores, 'nam nunquam à me missi fuerunt. Sic Reverendus Senex postquam mihi 'aliorum insanorum morbos exposuisset, tandem & suum explicuit. Neque 'micam unam insaniæ in eo observavi, adeo sobrie loquebatur multa cum gra'vitate & fide, donec se professus est esse Spiritum Sanctum.

'Consimilem desipientiam videre est in Reformatam (scilicet) Religionem 'profitentibus. Inter eos videas sapientes & religiosas Principes fœminas, '[*innuebat Cottonus Regis sororem*] sapientes & fideles Quæstores Fisci [*innue'bat Sullium Ducem*] fortes & prudentes exercituum Duces [*innuebat Bullioni'um Ducem*] Sapientes & eruditos Senatores Regios [*innuebat Plessæum Mor'nayum*], omnes omnibus in rebus sapientes, nisi quod se putant habere 'Spiritum sanctum quem non habent. Concionis materia suppar proœmio, supparem effectum in audientium animis edidit. Omnes hilares effecit, neminem in fide aut moribus meliorem.

Anno 1602. celebris disputatio habita fuit, juxta Regiæ Sororis ædes, inter Cayerum & Molinæum, Cayero provocante, quondam Evangelii Ministro, tunc

tunc Sorbonensi Doctore. Quæstiones agitatæ fuerunt de Missæ sacrificio, de Adoratione Papæ, & de Imaginum cultu. Cayerus duos comites Carmelitas Doctores, Molinæus sibi nullum adjunxit. Scribæ utrinque assignati, Auditorium ingens, Disputandi non interruptus ordo per dies quindecim. Quanquam post primum octiduum Sorbona Cayerum graviter objurgavit, ut Catholicam causam male defendentem & Adversario indulgentem, ut profundius quam conducebat in quæstiones descenderet. Et Episcopus Parisiensis Cayerum vetuit Acta Disputationis subscriptione sua confirmare. Hinc factum ut Cayerus exinde timide disputaret, & sæpius profiteretur se nulla authoritate munitum ad hanc disputationem venisse. At totum Sorbonæ corpus Regium Advocatum adivit, conquerens illam disputationem plenissimam esse periculi, & non sine seditione desituram, nisi publica authoritate dissolveretur. Quid magistratus authoritate constitutum fuerit silentio pressum fuit. Sane Molinæo ad ædes consuetas venienti fores occlusæ fuerunt, sed mox Cayero apertæ. Molinæo tandem cum turba ingresso, literæ sine scribentis nomine ad dominum ædium exhibitæ fuerunt, suadentes ut disputationi aulas suas ulterius non commodaret, & carceris periculum commodanti interminantes. Hinc spes adempta aliam domum pro disputatione nanciscendi. Cayerus rogatus Actis disputationis subscribere abnuit, & tergum obvertens dixit, *Tu de me alias audies:* sed nihil ab eo de iteranda disputatione auditum fuit. Sed de eo post aliquot annos audita fuit infamis & nimis vera historia; cum à Diabolo necatum, & membranas inventas quibus cum Dæmone Terrier fœdus percusserat.

Hæc cum Cayero collatio in clarissimo Franciæ lumine, sub ipsa Aulæ limina, & cum accurato ordine per octo dies acta, merito illustris fuit. Inde enim plurimi ad Reformatam Ecclesiam adducti sunt. Ejus narrationem venerandus vir Archibaldus Adaire Episcopus Scotus, omnium ultro citroque actorum oculatus testis, multa cum gravitate & fide conscripsit & publicam fecit.

Exitum hujus Collationis Reformatis commodum Sorbonistæ non ferentes, secundam Collationem instituerunt, eamque tota Parisiensis Academia & universus Clerus promoverant, quippe quorum inprimis res agebatur. Conventum fuit ut Sorbonenses continuo triduo super quæstionibus quas ipsis deligere liberet opponerent, Molinæus responderet; Mox alio triduo Molinæus, eadem cum libertate, opponeret, Sorbonenses responderent.

Triduo igitur Molinæus respondens expertus est in eo certamine Dei Opt. Max. auxilium, quod ipsi nunquam in causa Dei defuit. Post tridui laborem exantlatum cum solus sero vespere in musæo suo sederet Molinæus, Ecce quidam in sacrificuli habitu musæi ostium pulsavit. Cum Molinæus ostium adaperuisset homo magno impetu ingredi adnixus est. Molinæus totis viribus nitentem repulit. Dum uterque robore contendit, ille impellendo hic depellendo, homo accurrentium strepitu territus, quos alta voce ad auxilium Molinæus vocabat, sese celerrime foras proripuit. Nempe cum ex disputationis pacto postridie Molinæus opponentis partes agere debuisset non temere nostri existimaverant percussorem à Sorbonensibus immissum fuisse qui formidandum opponentem de medio tolleret. Sane eos noluisse ut Molinæus ex Col-

lationis

lationis pacto opponeret, patuit proxima die. Cum enim Molinæus ad constitutum disputationis locum venisset opponens futurus, exceptus fuit Regis mandato disputationem prohibente.

Ex his adversariorum strophis detectis sacra veritas plurimum confirmata fuit, & sacræ veritatis assertoris Molinæi fama percrebuit.

Sub idem tempus diversi generis occasio aliam laudem Molinæo conciliavit. Cum uxor ejus gravissimo morbo laboraret, Medicos Regios quibuscum magna ei intercedebat necessitudo, rogavit ut eam inviserent & super ea consultarent. Tunc florebant in Aula maximi nominis medici, Duretus, Quercetanus, Gerrhæus, Laurentius. Moris est in Gallia consultantibus Medicis ut Latine de morbo ægri verba faciant. Consultaverunt igitur de more Medici quatuor super matronæ morbo. Rogavit Molinæus ut sibi liceret ægræ marito, cui ægrotæ valetudo imprimis cognita erat quid de ea sentiret edisserere. Tunc ille Latina sua facilitate usus ex intima Anatomica Philosophice de indicationibus & cura morbi disseruit. Medici admirati juvenis Theologi tantam in re medica peritiam, ejus sententiæ accesserunt, & ejus laudes in Aula & passim in civitate disseminaverunt.

Huic affine est quod Jacobum Primirosium insignem Medicum memorantem audivi sibi Lutetiam ad Scholas Medicinæ misso, anno 1615. Molinæum prælegisse Aphorismos Hippocratis multa cum eruditione. Hæc temporibus longe disjuncta simul posui propter argumenti cognationem. Sed eo unde digressus sum redeo.

Postremus Regiæ sororis morbus multum & diu exercitam Molinæi pietatem & industriam tenuit. Enimvero ejus fidei perpetuus firme confirmator, nec minis, nec vi quidem, potuit ab officio dimoveri. Moribundæ adstantem Perronius violenter depellere semel aggressus est, dicens se ab Rege missum, & ejus esse dignitatis cui loco cedere Molinæus ubique deberet. Molinæus vim vi depellens & lecti columnam prehendens, respondit sibi primum locum ad Regiæ sororis lectum deberi: Sibi non verisimile videri Regem velle sororis suæ conscientiæ vim inferre. Denique velle se ægrotantis sententiæ parere; edicat Regia soror suam de ea re voluntatem: Nec defuit sibi pia Princeps, sed aperte & sine circuitione locuta est, Velle se in Reformata Religione mori, & Molinæum usque ad mortem sibi adesse. Adsuit igitur sedulus & assiduus, donec à Christo redemptam animam in manus Redemptoris sui reddidisset. Rex sane Papæ & Clero Romano placere cupiens, quantum sine aperta vi potuit adnixus est ut in Romana professione moreretur: Regemque sibi eo nomine infensum fuisse Molinæus opinatus est.

Præter disputationes quibus sæpissime à doctis & indoctis coram in os obtundebatur, adversariorum quinetiam scriptis indesinenter lacessebatur. Unde perpetua illa scribendi necessitas, & libros edendi. Quos ob Gallicam puritatem, & amœni styli ingeniosam facilitatem, amici juxta & inimici avide perlegebant, unde aliud agentibus veritatis lux affulsit, & plurimos nec opinantes in viam reduxit.

Quid memorem Cleri Romani iras, Monachorum petulantiam, Jesuitarum technas? Quicquid apud eos erat eruditionis & ingenii præpositorum authoritate conquirebatur, & sale nigro conditum in Molinæi sinum effundebatur. Ipse

Ipſe vix ullam ſibi requiem indulgebat ab confutando ſi quid à malis mentibus malis animis in ſacram veritatem confutatione dignum prodiret. Nam atrocia in ſe maledicta inſuper habebat; ſatis beatum ſe exiſtimans ſi Dei veritas ſarta tecta maneret.

Cum unum ex ſuis controverſiarum libris Patri ſuo venerando ſeni tali filio digno dedicaſſet, Amicus quidam appoſite in calce Epiſtolæ aſcripſit hos Virgilianos verſus:

Et nos tela pater, ferrumque haud debile dextra
Spargimus, & noſtro ſequitur de vulnere ſanguis.

Quomodo inter tot avocamenta, tot conciones conſuetas elaborare potuerit, quæ totum hominem poſtulant, eaſque facundas & eruditas, nemo ſatis mirabitur: Idque omnem fidem ſuperaret, niſi quis apud animum ſuum reputet quantum Dei Opt. max. interſit ut cauſam ſuam tuentibus addat animos, vireſque ſuppeditet.

Cum vir ingenio & eloquentia inſignis Cuffetellus librum edidiſſet contra Sereniſſimi Regis Jacobi fidei Confeſſionem, Molinæus Regiæ Confeſſionis Defenſionem libro ſingulari ſuſcepit. Liber Regi & Clero Anglicano fuit acceptiſſimus; Rexque ſuper hac occaſione cœpit ad Molinæum ſcribere, & eum poſtea literis ſuis ſæpius dignatus eſt, mutuas ab eo literas poſtulans. Aſſervatur in Regis ſcriniis, quem ego me vidiſſe memini, Molinæi ad Regem Epiſtolarum Codex.

Quanquam Rex Henricus IV. infenſus erat Molinæo quod in ſororis ſuæ religione tuenda ſuis conatibus obſtitiſſet, tamen eum faciebat maximi, quod ſic Molinæo innotuit. Cum expeditionem in Flandriam pararet, Nobilem Proteſtantem Cheſneum cui maxime confidebat his mandatis inſtruxit. Cum diutius ſim domo abſuturus, id magnopere mihi curæ eſt ut dum abſuero in regno meo quieta ſint omnia. Timeo autem ab duobus inquietis hominum ordinibus ne turbas cieant, Jeſuitis & Miniſtris junioribus. Idoneos homines mihi delegi qui cum Jeſuitis agant. Te qui cum Miniſtris agas deligo. Tu quum abiero Molinæum convenito. Dicito meminiſſe me quacum cura & fide ſorori meæ in vivis agenti miniſtraverit. Rogare me ut pro incolumitate mea & expeditionis meæ felici ſucceſſu precetur. Me abſente ad quietem ſe componat, neminem provocet, nemini provocanti reſpondeat. Interim à me hanc crumenam accipiat.

Rege poſt paucos dies interempto, Cheſneus Molinæum convenit, eique hæc Regis tulit mandata, crumenam quoque obtulit. Quid pecuniæ crumena continuerit non rogavit Molinæus, nec eam accipere voluit; Nimia forſan religione.

Poſt nefariam magni Regis cædem Molinæus librum edidit cui titulus eſt *Antioton*, in quo probat Cottonum & totum adeo Jeſuitarum ordinem Regiæ cædis reos teneri. Libro nomen ſuum non appoſuit Molinæus. Eum tamen libri Authorem fuiſſe nemo dubitavit. In eo Anagramma Cottoni

PIERRE

PIERRE COTTON

PERCE TON ROY.

adverſarios provocavit ut ſic in Molinæi nomine luderent

PETRVS DV MOVLIN

ERIT MVNDO LVPVS.

Cum hoc Epigrammate.

Petri hoſtis Petrus Chriſti inſidiatur ovili,
Quo deglubere, quo dilaniare queat,
More lupi, & vere lupus eſt cui nomen & omen
Et mores inſunt ingeniumque lupi.

Quem luſum hoc luſu ultus eſt Molinæus
Quiſquis es inſulſo qui fundis acumine verſus,
Helleſpontiaco victima digna Deo.
Quam fruſtra vacuum ſcalpſiſti ſinciput? O quos
Riſus hybrida vox ſemilatina movet.
Dum tua mens varie turbata elementa pererrat,
Et ſpargis virus nomen in innocuum.
Quin & in hoc caſu quædam eſt induſtria, dum tu
In laudem imprudens nomina noſtra trahis.
Namque *lupo* cohibemus equos; agitator equorum
Improbioris equi comprimit ora *lupo.*
Qui in gyrum cogit, facilique peritus habena
Compoſitos greſſus agglomerare docet.
Ergo *lupus* mundo eſt qui frænans ora lupato
Dura, per errorum devia monſtrat iter.
Nec mirum ſi nos Papalis verna culinæ
Si ciniflo Satanæ, dixerit eſſe lupos.
Cum Chriſtum Satanam Phariſæus dicat apella
Nemo bonus ſecum mitius optet agi.
Ergo Dei ſervum vanis latratibus urgens
Meque *lupum* appellans deſinat eſſe *canis.*

Cum Sereniſſimi Jacobi Regis amor erga Molinæum indies augeretur, eum videre bonus Rex voluit; & anno 1615. ut ad ſe veniret ſerio invitavit. Interceſſit Pariſienſis Eccleſia, nec ante permiſit Paſtorem ſuum in Angliam proficiſci, quam coram univerſo Eccleſiæ conventu ſancte promiſiſſet ſe poſt tres menſes rediturum. Transfretavit igitur cum inclyto Theodoro Mayernio Regis Jacobi Medico, & fratrem ſuum Johannem Molinæum comitem aſſumpſit.

Duobus

Duobus mensibus ante Molinæi profectionem acta fuerant Blæsis totius Franciæ Comitia. In quibus Perronius Cardinalis orationem habuerat qua Papæ potestatem attribuerat Reges regnis suis exuendi. Eamque orationem ad Regem Jacobum miserat. Commodum advenerat ad Regem Molinæus qui Regis ad illam Orationem animadversiones Gallice verteret. Titulus Regii libri fuit *Vindiciæ Juris Regum*; fuitque Gallice primum editus Londini, an. 1615. mox Anglice.

Accersitum ergo Molinæum, & opportune advenientem, Rex summa cum benevolentia excepit: Prandens solebat cum Molinæo sermones habere; Pransus eum adstantium Magnatum alicui commendare, quicum pranderet. Quandoque etiam cum Molinæo & Mayernio remotis arbitris animum curis gravem colloquio suavi relaxabat: Nec sane potuisset in orbe terrarum duos amœnioris ingenii viros quibuscum familiarius versaretur sibi deligere.

Ad Comitia Cantabrigiensia Rex proficiscens Molinæum eo deduxit. Qui ab Academia oblatum Doctoratus gradum gratissimo animo accepit. Inde cum Rege reversum Rex voluit Gallice concionantem audire. Paruit Molinæus, & in Sacello Palatii Grenovicensis coram Rege concionatus est; Textus fuit Rom. 1. 16. *Non me pudet Evangelii Christi.*

Post trimestrem in Anglia moram, ab optimo Rege dimitti obsecravit, & ad gregem suum remitti cui reditum suum pollicitus erat: Rex summa opera adnixus est eum perpetuo secum habere.

Nec defuerunt honorum & opum pollicitationes, quibus cum obfirmatum animum & promissi tenacem non posset expugnare, subiratus dimisit, eum indignum Regis amicitia pronuntians. Abeuntem tamen muneratus est Prebenda Cantuariensi, fratrem ejus torque aureo. Post aliquot annos Præbendæ addidit Rectoriam sine Cura. Proventus utriusque ducentæ libræ.

Relicta Anglia Molinæus Boloniam appulit. Appulso Campaniolus Bolonæi Præfectus milites duos custodes assignavit, dum ipse ejus scrinia scrutabatur. Enimvero id quod jussus erat facere faciebat. Cum enim Condæus Princeps Protestantium Gallorum tunc temporis gratiam ambiret ut ab iis adjutus Mariæ Regis Matri arma inferret, suspicabantur Regii Molinæum in Angliam à Protestantibus missum fuisse, ut auxiliares copias à Rege Jacobo impetraret. Postquam vero Præfectus in Molinæi schedis nullum ejus rei indicium invenit, liberum eum cum suis impedimentis dimisit, rogatum ut nemini de hac injuria conquereretur. Quam indignus fuerit ea suspicione Molinæus, mox patebit.

Domum reversus Molinæus multo cum dolore vidit Protestantes partes Condæi adversus Regis Matrem amplecti; quod quidem erat adversus Regem ipsum bellum movere quippe quem Parlamentum sui esse juris & tutela egressum pridem agnoverat. Illos igitur tum concionibus tum Epistolis à tam illicito studio dimovere conabatur; Deo non tempori serviens. Ipsique debebant Regiæ partes, quod ne unum quidem Protestantium oppidum cis Ligerim sese Principum partibus adjunxerit.

Huic bonæ operæ ut bonam gratiam referret Regina misit eundem Chesneum, (quem ante Rex Henricus, ad Molinæum miserat) qui cum gratiis actis, & pecunia data rogaret ut se Regi fidelem & benevolum præstare pergeret.

Munus recusavit Molinæus dicens se non eum esse qui pecunia emendus sit ut Regi suo fidem servet. Institit Mhesneus non posse eum sine contemptus nota Regiam liberalitatem recusare. Si mihi vis (inquit noster) pecuniam istam coram Consistorio nostro dare, accipiam. Negavit Chesneus id sibi in mandatis datum esse.

Fuit sane publica illa Conventus nostri Politici cum Conædo contra Regem conjunctio, maxima coram Deo & hominibus Protestantium labes. Illa erat quæ sequentibus annis eorum partes & infelices Ecclesias pessumdedit. Idque fore Molinæus prædixerat quamprimum Rex adoleverit.

Longum fuerit innumeras disputationes quibus Molinæus vexatus fuit numerare. Hæc usitata fuit Jesuitarum stropha, ut postquam nobilem aliquem virum, in Reformata Religione educatum ignarum sed indoctum, & opibus inhiantem pollicitationibus corruperant, cum eo paciscerentur ne Reformatorum partes aperte desereret, nisi post disputationem ipsius rogatu habitam ut inde major ipsis & Catholicæ Religioni gloria accederet.

Sed sæpissime hæc decipula decipientes fefellit. Nam vel ille quem corruperant ex rationum Conflictatione veritatem edoctus resipuit, aut etiam ex iis suarum partium hominibus quos victoriæ testes futuros adduxerant aliquos cum ignominia amiserunt.

Hujus rei exemplum illustre præbuit Liemburnus à Gontiero Jesuita corruptus, jussus ab eo disputationem postulare ut conscientiæ suæ dubitanti satisfieret. Postulavit ; & ut voti compos fieret hospitium in Molinæi vicinia conduxit, seque eousque in ejus consuetudinem insinuavit ut eum ad cubiculum suum perduxerit, ubi multos ad disputationem audiendam convocaverat. Ibi mulier à Gontiero prius edocta Molinæum rogavit ut vocationis suæ rationem ederet ; Vix sermonem ea de re occeperant quum Gontierus vehiculo advectus libris onusto ingressus est, dicens. Qua de re hic agitur ? Obsecraveram Molinæum (inquit mulier) ut me de Vocatione sua certam faceret. Ego quoque (inquit Jesuita) idem ab eo postulo. Ego vero (inquit Molinæus) aio hominem tui ordinis qui quæstionem de alicujus vocatione movet, certum esse debere de sua. Cum ergo sacerdotis in Ecclesia Romana vocatio sit ad corpus Christi conficiendum, rogo te ut mihi commonstres in quo Scripturæ loco Deus jubeat corpus filii sui sacrificari. Id vero perfacile est, inquit Jesuita, jussitque Biblia & Concordantiam afferri. Allati sunt libri quos Jesuita diu volvit & revolvit. Tandem id invenire impos quod nullibi erat, secessit silens & anxius in angulum cubiculi. Liemburnus ira percitus Gontiero dixit, Tune is es Pater qui Ministros omnes te tuo halitu difflaturum aiebas? At ecce tute coram Ministro uno stas mutus. Hæc Jesuitæ tergiversatio Liemburnum ad veram Religionem retraxit.

In alio congressu cum Jesuita minime muto, postquam de religionis negotio diu actum fuit, Monginotus Pontificius, medicus celebris, veritatis lumine & rationum pondere eo adductus fuit ut veritati non modo manus daret, sed & eam insigni libro propugnaret.

Ægrotabat ultimum Nobilissima femina Fervacii Franciæ Marescalli vidua ditissima Principi Joinvilleo Pontificio desponsata. Ille morituræ adfuit cum Salleo, Genevæ nomine tenus Episcopo, & plurimis præcipuæ Nobilitatis viris

viris & feminis. Omnium una opera erat ut moribunda Romanam fidem amplecteretur. Aderat ægrotæ Molinæus quem dignitate sua protelare, & ab ejus lecto summovere frustra tentavit Episcopus.

Hanc litem diremit Vir gravis & ingenuus Boissisius, qui morituram utrique comem, & nimis ambignum, sic compellavit, Non est nunc tempus dissimulandi Domina, aperte loquere, elige utrum mavelis in novissimo hoc agone tibi adesse, Episcopum an Molinæum? Molinæum, inquit illa. Abscessit ergo Episcopus & cum eo omnes melioris notæ. Pauci maleferiati manserunt, Molinæum interturbaturi; quibus invitis Molinæus ægrotam precando, consolando, hortando, confirmavit.

Post horæ dimidiæ moram, Tres Optimates qui prius egressi fuerant, regressi Molinæum sic affati sunt: Infra præstolantur Illustrissimæ Principum uxores & viduæ percupientes audire te cum Episcopo super Religione conferentem. Ad eam rem (inquit Molinæus) in me mora non erit ulla. Vereor tamen, Domini mei, ne ista arte ab ægrota divellar & postea ad eam redire prohibear. At illi, Nos vero tibi liberum fore ad eam post disputationem reditum sancte pollicemur. Secutus eos Molinæus illustres feminas rogavit super quo Religionis capite vellent disputari. Super verbis Christi *Hoc est corpus meum*, inquit Longavillæa Princeps.

Molinæus dixit genuinum sensum harum vocum dari à S. Paulo 1 Cor. 10. 16. *Panis quem frangimus est Participatio corporis Domini.*

At (inquit Episcopus) idem Apostolus affirmat verum corpus Christi in illa participatione edi, & allegavit 1 *Cor*. 11. 24. Christus discipulis suis dixit *Accipite & manducate, hoc est corpus meum.*

Miror (inquit Molinæus) te textum istum allegare quem Ecclesia tua turpiter corrupit; Nam cum Paulus narret Christum dixisse *Accipite, manducate, hoc est corpus meum quod pro vobis frangitur*; Romana Ecclesia vertit *quod pro vobis tradetur*. Nempe ne intelligant legentes Christum ibi loqui de eo corpore quod potest in Sacramento frangi, quod non potest de vero Christi corpore dici.

Hic Episcopus Molinæum calumniæ accersivit, asserens in vulgata Romanæ Ecclesiæ versione legi *quod pro vobis frangitur*. Conquisita igitur & prolata fuerunt vulgatæ versionis Romana Biblia, & ex inspectione patuit Molinæum verum dixisse, Episcopum hallucinatum fuisse. Hinc silentium Episcopo impositum, & disputationi finis.

Longavillæ Princeps Molinæum sevocavit & multa (inquit) Molinæe bona de te ante fama acceperam. Nunc postquam te ipsum vidi & audivi, mirum in modum cupio te Catholicum verum videre. Molinæus se id quoque cupere professus est, & secundum ejus sensum, si aliquod ex Scriptura mandatum sibi exhiberetur ut sacerdos corpus Christi sacrificet. Statimque illustri cœtui valedicens ad ægrotam regressus est quæ paulo post Spiritum Deo reddidit.

Paucos ex innumeris ejus cum hostibus sacræ veritatis congressus, vel ipse vel familiares ejus descripserunt. Omnes simul magna volumina conficerent. Vix enim dum Lutetiæ vixit una hebdomas sine disputatione abiit. Quædam disputationes longissimæ fuerunt. Nos tantum brevissimas delegimus. Molinæus erat Romanensibus publice exosus: Maledictis in eum personabant Cathedræ, Schola, Fora, Compita, catuli qui hunc elonem comminus adoriri non

non audebant eminus allatrabant. Nemo magis expertus est quantum *Veritas odium parit*. Cum eum disputando superare inimici non possent duas alias vias tentaverunt.

Una ut eum divitiis & honoribus ad Papicolarum partes pellicerent. Curia Romana & Aula Gallica huic operæ non defuerunt. Unum ab civibus Parisiensibus tentamentum notabo. Eum vir plebeius hujusmodi verbis aggressus est. Mihi nomen est *N. N.* quod nomen ignorare non potes esse inter cives Parisienses præcipuum. Te nosse volui, Molinæe, quam me tui misereat; *Tene* sublimis ingenii & eruditionis virum in Hugonotorum luto hærere! Inter quos post multos labores pro iis exantlatos non potes expectare paria virtuti tuæ præmia. At tu si Catholicam causam amplecteris; (Quid alii pro te præstituri sint prætereo) ego tibi & familiæ tuæ prospiciam. Ego inquam qui te alloquor octo millium librarum proventum annuum tibi & liberis tuis perpetuum præstabo. Molinæus paucis contemptim respondit; Tu me homo vili æstimas. Si in me ista quam suades perfidiæ cadere posse plus vicies quam offers mea defectione mihi compararem. Cum hæc non succederet, Romanenses alia eum aggressi sunt via; Eum de medio tollere sæpius tentaverunt. Quid tentaverint quando in publica disputatione opponens expectabatur ante dixi. Alio etiam tempore duo homines longis & nigris vestibus amicti post cœnam domum ejus ingressi sunt. Altero ad ostium stante, ut egressus ingresso pateret: Alter in cœnaculum ingressus ad Molinæum recta perrexit, quiddam veste occultans. Molinæus malam ejus mentem gestu & oris asperitate conjiciens, celerius accedenti cathedram opposuit. Dum homo circum cathedram & mensam viam sibi facit Molinæum persequens, in cœnaculum intravit Molinæi famulus juvenis robustus & strenuus qui percussorem extrusit foras.

Alius prandente Molinæo ad eum accessit brachia pallio obvolvens. Famulus pugionis vaginam quæ homini exciderat collegit & ei tradidit, & Abi, dixit, si quid moliebaris, hodie perdidisti operam.

Alius item cum eadem mente sero vespere in Molinæi cœnaculum irrupit. Rogatus quid ei negotii esset, cum palleret, sileret, tremeret; Molinæi uxor, Abi hinc, dixit, in malam rem, cum mala tua mente. Abiit homo & verbum unum non reposuit.

Melius animatus alius quidam intempesta nocte Molinæi fores multo cum impetu pulsavit. Rogatus de fenestra quid vellet, Volo inquit Molinæum alloqui. Audiens Molinæum & totam familiam dormire & rogatus mane redire. Volo inquit dormientem excitare, & jamjam alloqui & acrius fores pulsavit, jussit Molinæus homini fores aperiri, cumque ad lectum suum adduci. Adductus, Ego ad te, inquit, Vir Clarissime, tempestive licet intempesta nocte accedo, ut te adversus inimicorum tuorum insidias præmuniam. Hac nocte in Monterensi cymba Lutetiam devectus sum. In cymba comitem habui monoculum nebulonem notum plus satis; nam ille mihi, quem oculis suis nunquam viderat, suum horribile dictu consilium revelavit, te nempe de medio tollendi pyxidibus prunorum venenatorum quas ad te cras deferet quasi ab amico tibi noto ad te missus. Tu monitus à prunis abstine. Vive & Vale. Postridie pyxides attulit monoculus latro, quas Molinæus nec accipere voluit, nec afferentem videre.

A

A fæce plebis sclopis & vectibus armatæ Molinæi domus bis obsessa fuit, & fores tantum non effractæ.

His periculis permoti amici Molinæo ut sibi & domui suæ custodes validos apponeret authores fuerunt, nec foras incomitatus prodiret. Paruit consilio, & duos *custodes* viribus integros & militiæ peritos domi & foris habuit. Quod tamen tamdiu sospes inter atrocissimas belluas vitam traxit, *factum est à Domino, & est mirabile in oculis nostris.*

Anno 1617. cum Fœderatarum Belgii provinciarum Ordines Ecclesias Reformatas Angliæ, Franciæ & Germaniæ obsecrassent, ut suorum Theologorum aliquos ad Synodum Dordracenam mitterent, Gallicæ Ecclesiæ quatuor ad Synodum mittendos designaverunt; Molinæum, Rivetum, Chamierum, & Calvum. At hi ne eo irent à Rege prohibiti sunt necem euntibus interminante. Quam quidem prohibitionem Molinæus ægerrime tulit: At ejus benevolentia permoti Ordines idem ei præmium tribuerunt quod iis qui in Synodo sederant.

Anno 1618. Ordines Molinæum iterum ut Professionem Theologicam Leydæ susciperet ambierunt. Ut cum à Gallicis Ecclesiis impetrarent bis Clarissimum virum erpenium ad eas miserunt. Et cum Molinæum obtinere non possent, Rivetum petierunt, & obtinuerunt.

At tempus appetebat quum Parisiensis Ecclesia quantumcunque invita dilecto suo Molinæo erat caritura; Eratque ingruens Ecclesiarum clades in caput ejus primum eruptura. Anno 1620. cum Nationalis Galliæ Synodus Alesii apud Tectosages indicta fuisset, Molinæus ad eam ab Ecclesia sua delegatus fuit. Eo igitur ire constituit, & inde rediens Rupellam videre.

Antequam ad Synodum iter instituerct, rogaverat eum D. Herbertus Baro Cherburiensis Regis Britanniæ in Aula Gallica Legatus, ut Regem suum literis ad Generi sui Bohemiæ Regis defensionem suscipiendam hortaretur.

Molinæus illud negotium ut homini suæ sortis minime congruens & quidem frustra futurum detrectavit. Legatus vero contra, ejus literas semper fuisse Regi acceptissimas & plurimum apud eum valituras instabat. Adductus Legati authoritate Molinæus literas postulatas scripsit, & Legati Tabellario tradidit.

Literæ autem quas ad Regem Jacobum scripserat ad Regis Galliæ consilium quod vocarat privatum delatæ fuerunt. Quomodo, aut à quo, aut an ad Regem Jacobum unquam pervenerint Molinæo nunquam compertum fuit. Quocunque modo id factum fuerit, vix Molinæus Alesium pervenerat, quum in Regio Franciæ Senatu statutum fuit, ut Molinæus comprehenderetur & in carcerem conjiceretur, quod Regem extraneum sollicitasset ad arma pro Reformatis Ecclesiis sumenda. Quia vero post solutam Synodum Molinæum Rupellam iturum esse Senatus Regius audiverat, noluerunt eum comprehendere priusquam Rupella exivisset, ut ejus Rupellam profectio eum magis reum faceret. Rupellæ enim conventus Protestantium Politicus quem Rex Edicto dissolverat, contra voluntatem Regis etiamnum sedebat. Post solutam Alesianam Synodum, Molinæus quanquam periculi sui inscius, facie tamen rerum perspecta, consilium Rupellam eundi mutavit, & Lugdunum profectus est, Lugduni à Drelincurtio Ecclesiæ Parisiensis Pastore literas accepit: Quibus

periculi

periculi sui certior factus à via Regia deflexit, Lutetiam tamen noctu venit, statimque ad Legatum Herbertum se contulit. Ille eum vitæ suæ fuga quamprimum consulere jussit, ex ejus literarum ad Regem Jacobum interceptione periclitanti.

Paruit Molinæus & eadem nocte cum fratre Joanne Molinæo Luminium profectus est Comitis Suzes palatium, à civitate decem milliaribus distans: Ibi postridie convenerunt cum Ecclesiæ Parisiensis Seniores, adhortantes ut ab eorum ditione abscederet qui vitæ ejus insidiabantur. Igitur nocte proxima Sedanum versus iter fecit, oppidum quod Ducem Bullonium Protestantem supremum Principem agnoscebat. Quo Dei Opt.Max. ope incolumis pervenit, & à Duce domo & mensa benigne exceptus est.

Postquam Molinæum ab Ecclesiæ Parisiensi divulsum & ad eam non unquam rediturum vidimus, libet hic aliquantisper morari, & in ejus per annos 21 transactam Lutetiæ vitam oculos obvertere. Vitam quam omnibus gloriæ lubus quæ ejus fortis & officii virum ornare poterant Deus Opt. Max. illustravit. (In maximo Galliæ & totius Europæ theatro præcipuum illum honorem adeptus est quod Deum præcipue honoravit; per sacræ veritatis ejus ore & calamo victorias, bonorum amore, & adversariorum odio quotidie magis magisque in eum exæstuantibus) Quot hostes debellavi! Quot fratres vacillantes confirmavit! Quot errantes Christo lucri fecit! Quot ejus facundia & ingenio deliniti ad sacræ doctrinæ medullam penitius imbibendam adducti fuerunt! His adde insignem ejus erga Regem suum fidem, qua immorigeros in obsequio continuit, Regisque & Reginæ, si non amorem, sane gratias & demeruit & obtinuit. Quid memorem à Curia Romana & Clero Gallicano invitationes cum maximis præmiis ad partes suas pellicientibus. Quicquid habebat Nobilitatis Reformata Gallia; quicquid eximium ex Protestante Germania, Britannia, Polonia, Dania & Suecia Lutetiæ peregrinabatur, ad Molinæum confluebat. Raro pomeridianis horis carebant Molinæi fores nobilium vehiculis. Ab magni nominis mercatoribus peregrinis, & ab remotissimis Reformatæ religionis Principibus literas & munera accepit. Inter quos eminebat Cellissimus Princeps Radzeullus. Vivebatque in re utcunque laute, quandiu Lutetiæ manere permissum est. Inde digressum, per ejus absentiam, multa eum in re familiari incommoda exceperunt.

Sedani Professionem Theologicam & sacrum Ecclesiæ Ministerium exercuit.

Sedani prima ejus cura fuit literas ad Conventum Politicum Rupellæ sedentem scribere, quarum hic exemplum apposui, quæ quantum abhorruit ab eorum sententia qui Religionem contra legitimum Principem armata manu tuendam existimant, satis ostendunt.

Non ideo (Domini) vos scribo ut dolorem meum in sinum vestrum effundam; & querelis meis aures vestras obtundam. In quibus Consolatorem non requiro, mihi non parvo honori ducens quod tempestatis in Ecclesiam ingruentis primi ictus in meum caput detonuerint. Meque beatum existimaverim si tota in me solum procella rueret & Dei Ecclesia quieta & incolumis staret. Sed me acrior cura urit, & ad vos coegit scribere, quantumvis abhorrentem à publicis negotiis & iis quæ ad sacrum munus meum minus pertinent. Cum enim Ecclesiam periclitantem & in præcipiit stantem aspiciam silere non potui,

potui, imo nec debui, ne sciens ac volens in re omnium gravissima negligentiæ, imo & in Ecclesiam impietatis crimen incurram. Spero quoque dum meum sensum circa publica negotia vobis expono, fore ut domestica mea ærumna me omni suspicione liberabit & hoc saltem perficiet, ut si sententiam meam minus probetis, benevolentiam tamen agnoscatis. Non me quidem decet virorum conventui ex toto regno delectorum quibus in tam difficili tempore publici negotii onus incumbat, consilium dare. Est tamen vobis utile quis sit nostrarum Ecclesiarum sensus ab iis qui eum intime norunt edoceri.

Cum quæratur utrum conventus vester dissolvi rege jubente debeat, an eo nolente simul manere, Ego mei officii esse duxi ut per me cognoscatis omnes nostras Ecclesias id unice in votis habere ut Regi obsequentes pace qua nunc fruuntur semper frui possint. Cumque videant Regi constitutum esse sui in nos Imperii Majestatem armis asserere, vos pro sapientia vestra procellam tantam capitibus nostris imminentem declinaturos confidunt, & necessitati potius cessuros quam nos bello implicituros, quod certo certius maximam Ecclesiarum nostrarum partem pessumdabit, nosque in eas turbas præcipites dabit quarum initium quidem omnes jam persentiscimus, sed finem nemo potest videre. Regi obsequentes, ab iis qui ei authores sunt ut nos opprimat omnem prætextum auferetis. At si nos extrema perpeti oportet, omnes qui Deum timent non alia de causa quam Evangelii professione perpeti volunt, & ut persecutio nostra sit genuina crux Christi. Optima certe & potissima nostrarum Ecclesiarum pars vestri discessionem ex animo optat. Imo partium Pontificiarum plurimi pacis publicæ studiosi nos sollicitant, orant, obsecrant, ne dum nosmetipsos perditum imus, illos etiam eadem ruina involvamus.

Non opus est, Domini, ut vobis ob oculos ponam mœstam illam & lugubrem gregum nostrorum omnium faciem, in vos oculos conjicientium, vos inquam in quorum manu est necessitati cedendo ingruentem tempestatem prævertere. Plurimi jam solum verterunt, Plures religionem suam abjecerunt. Hinc æstimate quanta dissipatio futura sit si animum Regis adversus nos exacerbare perrexeritis.

Vos non eos esse autumo quos hortari necesse sit ut miserarum Ecclesiarum cura tangamini, nec dubito quin vobis mori sit optabilius quam hoc opprobrium nomini & memoriæ vestræ inussisse, per vos persecutionem Ecclesiæ fuisse accersitam, per vos patriam vestram turbis dilaceratam, & id quod patrum nostrorum zelus plantaverat eradicatum.

Non me fugit multas rationes prætexi quibus ad vestram sessionem continuandam adducamini. Aiunt Regem eam concessisse; Sed illius concessionis nullum exhibere potestis exemplar, sine quo promissa sunt voces in aerem evanescentes. Reges enim potestatem se habere credunt id quod permiserunt denuo prohibendi, & id quod concesserunt revocandi, quoties id sibi conducere & publicam utilitatem id postulare existimaverint. Neque quisquam est vestrum qui cum famulum suum miserit, aut aliquo ire jusserit, non putet sui esse arbitrii eum revocare. Summi Principes præsertim promissis suis teneri non amant quando ab ipsis extorta fuerunt.

Plurimæ quoque Libertatis vestræ Oppressiones & Regiorum edictorum violationes in aures vestras quotidie ingeruntur, quæ nimium vera esse una vobiscum

vobiscum conquerimur. Prætereo quod istis injuriis ipsi nos causam sæpe præbuimus. At hoc tempore non ea res agitur, non est in eo sita difficultas, ut gravaminum fontes ostendantur, sed ut eorum adhibeantur remedia. Expendite igitur an vestri conventus sessio possit istis malis medelam afferre; An confidendo possitis Ecclesiis perfugium præbere, tam impari conditione exercitus conscribere, ærarium ad stipendia copiarum instruere, & omnia ad bellum necessaria comparare. Æstimate num id boni quod sedentes conficere speratis, tot Ecclesiarum furori hostili expositarum, devastationem compensare queat. Cogitate an eversas possitis erigere? An in manifesta dissensione qua partes nostræ laborant possitis dispersas, distractas male cohærentis corporis partes coagmentare; quæ vel maxime unitæ immensum quantum infirmiores forent quam ut possent sese bello & armis tueri.

Liceat mihi dicere omnes nostræ Religionis homines non futuros vestris decretis audientes, & vos in belli incendio fore imbelles spectatores stragium quas ipsi concitaveritis.

Nec vos nescire potestis nostrorum Optimatium plures, & ii in quibus vires nostræ sitæ sunt palam vestras agendi rationes condemnare, dicere eos pro Dei causa non pati qui pro hac causa patiuntur. His non resistentibus, sed oppidorum suorum portas Regi aperientibus, & arma sua cum Regiis armis conjungentibus quantum inde vestræ partes debilitabuntur? Quam multi vos præcipui viri deserent? Alii ex infidelitate, plures ex timore & debilitate. Quin in vestro conventu præfervidi homines qui ut gratiam aucupentur violentiam maxime probent, ii sunt sæpenumero qui fratres suos proditurі sunt. Miseras Ecclesias in summa discrimina adducunt, ut eas mox in periculo deserant; instar hominum facinorosorum qui ex ædibus profugiunt postquam eas ipsi incenderint & compilarint.

Si res eo devenerit ut prælium committatur aut oppida obsideantur, qualiscunque prælii aut obsidionis exitus fuerit, vulgus infensum plerisque in locis contineri non poterit quin Ecclesias nostras, nullis propugnaculis munitas cædibus & direptionibus impleant. Neque id Magistratus quantumvis cupientes, prohibere poterunt.

Possim vobis ob oculos ponere Reformatarum Ecclesiarum conditionem tum intra tum extra hoc regnum, unde luce meridiana clarius pateret vestram istam molitionem prorsus esse intempestivam, & vos adverso vento & æstu navigationem instituere. Circumspicite quo in statu vicinorum nostrorum res sitæ sint, & unde possitis auxilium sperare. Notate an apud nos virtus, concordia, & Ducum nostrorum præstantia creverint an diminutæ sint. Profecto hoc non est tempus quo ex piscinæ hujus commotione medicina nostris morbis possit sperari.

Si quidquam in hac debilitate vires nobis posset addere, à Zelo Religionis expectandum foret, qui Patrum nostrorum tempore nos sustinuit, quando minus etiam virium, plus virtutis habebamus. Sed zelum istum in hac causa frigere comperistis. Nam nostrorum plurimi opinantur hoc quodcunque est mali, salva conscientia vitari potuisse. Proculdubio nos discordia laborabimus quoties de civilibus causis lis erit & non unice de causa Evangelii.

Contra objicitur inimicos nostros exitium nostrum meditari; Eos cuneculis sensim

ſenſim rem gerere. Melius eſſe initiis reſiſtere quam expectare dum res minus ſit integra. Sane amens fuerit qui de eorum odiò dubitaverit. Tamen dum damna noſtra recognoſco circa Lectoram Privaſium & Benearnenſes, invenio noſmet magna ex parte malum nobis accerſiviſſe. Nec mirum eſt inimicos noſtros eo operam ſuam non adhibuiſſe ut erroribus noſtris mederentur; quodque eos & qui ſemet perdebant ut funditus perirent adjuverunt. At non ideo oportet nos id quod nobis reſtat ſponte perdere; domum noſtram incendere quia inimici eam incendere ſtatuerunt, & ad damna privata reſarcienda iis remediis uti quæ non ſolum nequicquam iis profutura ſunt, ſed etiam Reipublicæ certiſſimum exitium allatura. Deus qui toties conſilia ad noſtram perniciem inſtituta divertit, nec poteſtatem ſuam perdidit nec mutavit voluntatem. Deum ſemper eundem experiemur, ejus opem, expectare velimus, non præ impatientia præcipites acti, ut noſmet ipſos perdamus, aut animum circa impoſſibilia obfirmemus.

Id vos certiſſimum tenete. Quanquam inimici noſtri nobis exitium meditantur, id nunquam Religionis cauſa inferre palam profitebuntur. Aliam cauſam aliquam magis ſpecioſam habebunt aut invenient aut comminiſcentur; quam ne nos ipſis præbeamus ſumma opera nobis eſt cavendum. Si in obſequio quod ſubditi ſupremo magiſtratui debent noſmet ſedulo contineamus, fiet ut dum nos inimici ſub obtentu perduellionis inimici fruſtra perdere ſperant, Deus ipſis alia exhibebit negotia, nobiſque occaſionem miniſtrabit noſmet utiles regno ſubditos approbandi, Regique in memoriam revocabit inſignia noſtra erga Henricum glorioſæ memoriæ parentem ſuum officia. Sin autem tam grave eſt noſtrum infortunium, ut dum quieti & morigeri ſumus, calumniis adverſariorum opprimamur, teſtes Deum & homines innocentiæ noſtræ & erga patriæ noſtræ pacem ſtudii habebimus.

Neque hæc conſilia obſtiterint quin veſtræ ſingulorum ſaluti proſpiciatis. Cum enim Rex in Regio ſuo Senatu ſæpe dixerit ſi vos conventum veſtrum ſolveritis Eccleſias veſtras pace & edictorum ſuorum beneficio fruituras, non æquum eſt ut veſtro periculo alii hoc beneficio fruantur. Nec dubitandum eſt quin Rex ſubmiſſe rogatus ut vobis abſque periculo veſtro diſcedere liceat incolumitati veſtræ edicto proſpiciat, modo ea quæ fieri poſſunt quæque præſens rerum neceſſitas fert, poſtuletis.

Antequam diſceſſeritis operæ pretium fuerit cogitare quid conſilii capiendum ſit ſi diſceſſione veſtra non obſtante ſimus perſecutionem paſſuri. Quod quidem conſilium veſtræ prudentiæ relinquo: Nec meum eſt id vobis ſuggerere.

Si iſta vobis exponens modeſtiæ limites tranſgreſſus ſum, id vos pro veſtra æquitate, meo pro Eccleſia Zelo tribuetis. At ſi hoc conſilium quaſi veſtra conſideratione indignum repudiabitur, hoc ego ſolatio fruar, me id quod conſcientia mea à me exigebat præſtitiſſe; Et alicubi in exteris regionibus paucis qui huic ætati etiamnum ſuperſunt vitam degam Eccleſiæ deſolationem lugens & Templi ruinis illachrymans, ad cujus ædificationem majore cum zelo & fide quam ſucceſſu laboravi. Deus iram ſuam à nobis avertat, veſtra conſilia dirigat, & vos ſingulos tueatur. Valete.

His literis in Conventu perlectis ingens ſuper eis orta eſt contentio. Tandem

dem *violenta* parte superante decretum fuit ut Milleterius ad Molinæum Conventus nomine scriberet, diceret sententiam ejus minime probatam fuisse, rogaret ut nemini Epistolam istam impertiret.

Tantopere tamen aliquibus Conventus membris placuit hæc sententia, ut statim surrexerint & Conventu valere jusso nunquam redituri discesserint.

Verisimile aliquibus visum fuit hanc Molinæi Epistolam ad Rupellensem Conventum pacem & obsequium erga Regem suadentem præcipui futuram apud Regium Senatum momenti ut eum à crimine confictio absolverent. At contra existimavit Molinæus, inde Regium Senatum magis adversus eum obfirmatum iri. Nam in Rupellensi Conventu violenti homines per istam ferociam suam commodis Aulæ serviebant; erantque Aulæ stipendiarii, ut fratres suos in perniciem præcipites darent, procurarentque Regi optatam occasionem privilegia quæ ipsis à Regis Patre concessa fuerant adimendi. Horum primipilus fuit Milleterius, qui postmodum Reformatorum partes deseruit, & Religionem, (si unquam habebat) ejuravit, & versatili suo & improbo ingenio multis Ecclesiis molestias facessivit.

Neque vero potiore de causa Jesuitæ Molinæi expulsionem obtinuerunt, quam quod obsequium erga Regem in concionibus suis commendando, longa Jesuitarum machinamenta demoliebatur. Gallicis Ecclesiis violenta consilia quibus perderentur, per subornatos & pecunia corruptos Zelotas insinuantium. Quorum Zelotarum nonnulli præfecturas oppidorum adepti ea mox vendebant, & defectione sua illis tandem aperte quibus prius clanculum serviebant.

Sedani oblatam sibi S. Theologiæ Cathedram & Ecclesiæ Ministerium Molinæus suscepit, ibi mansurus donec sibi ad Parisiensem Ecclesiam reditus aperiretur. At reditus ille nunquam ei datus est. Quanquam enim post multos demum annos sibi per Regem licuit in Galliam venire, cautum tamen fuit ne Lutetiam rediret; Patuitque litem illam quæ illi à Senatu Regio intendebatur fictitiam fuisse & ideo tantum motam ut ab Ecclesia Parisiensi removeretur.

Circa annum 1623. prodiit Cardinalis Perronii liber contra Serenissimum Regem Jacobum. Liber quem Pontificii immensum quantum laudibus extollunt. Et est sane omnium qui Romanam fidem Gallice propugnaverunt eruditissimus & subtilissimus. Regis multum intererat ut libro tam insigni maturaretur Responsio, cum Regis de jure Regum liber huic Responsioni occasionem præbuisset. Quem vero Rex in rebus regni occupatissimus sibi Defensorem deligeret alium ab eo cujus felicem operam in simili negotio non semel expertus fuerat?

Id vero animo præcipiens Perronius librum quem contra Regem paraverat non ante voluit in lucem prodire quam ipse ex vita migrasset. Nam sibi, si eum vivus edidisset cum Molinæo (cujus ingenium expertus formidabat) de eo litem fore minime dubitabat. Quare postquam desiit vivere Perronius, fœtus quem multis annis parturiverat, in parentis funere, quasi ἔκτρωμα, lucem aspexit.

Advocatus igitur fuit Molinæus qui Dei & Regis defensionem susciperet, & ut otium tanto operi necessarium haberet, à Rege invitatus iterum in Angliam transiit.

A

A Rege summa cum benevolentia exceptus, operi ad quod accersitus fuerat se totum applicuit; Bibliotheca Regia usus, quam Doctissimus Patricius Junius ei aperiebat, ad omnes ejus usus promptissimus.

Optimus Rex adversorum Molinæi misertus Hospitio quod Sabaudiæ nomen præfert eum præfecit, munus apprime opimum & Rege donante dignum. Jam sigilla parabantur quum Regii Sacellani Scoti Regi supplicaverunt ut Hospitium cum esset Aulæ vicinum Regiis Sacellanis tribueretur; Molinæo Rectoriam quandam sine Cura Rex daret quam ipsi affirmabant non minoris esse quam Hospitium proventus. Rex hac ratione inductus Hospitium Balcumquello dedit, Rectoriam autem Molinæus accipere noluit, utpote & dante & accipiente minorem; mox tamen filio suo Dunkerkeo carcere & Jesuitarum manibus per Dei insigne miraculum elapso eam Rectoriam à Rege obtinuit.

Interim Molinæus hypochondriorum oppressione & atræbilis inflammatione laborare cœpit, & multas noctes insomnis agere, privatis & publicis Ecclesiæ malis exercitus, quibus ita colluctabatur ut opus inceptum non intermitteret, imo in labore ægritudinis levamentum experiretur.

Vix annum unum Londini vixerat quum magnum Molinæi patronum Regem Jacobum orbi ademit, sibi assumpsit Deus. Nec multo post Molinæus ad reditum Sedanum se composuit. Cum duobus comitibus Dieppam appulit in veste cineracei coloris ne nosceretur. Agnitus tamen in nave Rhotomagi jussu Ducis Longavillæi Normanniæ Præfecti ab Accensis Præsidis Rotomagensis conquisitus fuit. At Præses ita eum quæsivit ut qui noluerit invenire. Cum enim Molinæus neptim Rhotomagi haberet Langleo inclyto Ecclesiæ Rhotomagensis Pastori nuptam, in cujus domo eum diversari erat verisimilius, eo non misit sed ad unum aut alterum diversorium. Monitus Molinæus se perquiri in villa suburbana pernoctavit, & vias privatas edoctus Sedanum incolumis venit.

Biduo post ejus abscessum Langlæum Præses convenit dixitque se cupidum fuisse Molinæum Rhotomagi videndi, si id sine ejus periculo fieri potuisset. Hic divina illa veritas affulsit. *Quum placuerint Domino viæ hominis, inimicos quoque ejus convertit ad pacem. Domine Deus virtutum, beatus homo qui sperat in te.*

Sedanum reversus Molinæus ad munera consueta se contulit, Ecclesiæ Ministerium & Theologicam Professionem quæ munera 33 annos ab reditu suo exercuit, quanquam æger & invalidus. Multos Theologos feliciter erudivit, qui postea conspicua fuerunt Ecclesiæ lumina. Libros Theologicos quamplurimos edidit, quorum primus ab ejus reditu fuit *Novitas Papismi*, sive Perronii confutatio, Regisque Jacobi, sed magis sacræ veritatis Defensio.

Erat Sedanum afflictorum Religionis ergo Asylum, per Molinæi famam factum incolis & studiosis frequentius: & Reformato Principe gaudebat quem incolæ ut Patrem patriæ colebant. Nec deerant divitiæ à persecutionem fugientibus eo congestæ. At hæc læta rerum facies luctu obnubilata fuit, Principis à Reformata Religione defectione, qua semetipsum potissimum perdidit. Sed non meum est negotium historiam ejus texere. Duo tantum quæ Molinæum spectant notabo. Unum quod in Principis apostasia Molinæus alloquio, precibus, scriptis eruditionis & facundiæ plenissimis, opportune, importune, ut

Princeps in Dei viam rediret fidelem operam adhibuit, Heu frustra ! Alterum quod cum Rex Galliæ Sedanum sui juris fecisset pulso Principe qui ad Hispanicas partes transierat ; Molinæus sub Gallico regimine quietus vixit. Nec ulla ultra inquisitio veteris confitti criminis, & factus est absque absolutione insons.

Cum zelo, eruditione & industria tantas res ad Dei gloriam & hominum salutem patrasset, sæpenumero hominum duritiei & imperii Satanæ progressibus ingemiscebat. Memini me audire eum acri cum judicio sic loquentem.

Considerantem me temporum istorum faciem timor ingens percellit, mortiferum vulnus Bestiæ sanatum iri, aut saltem ulceris labra coalitura. At certe in intima belluæ illæ nos tam alte ferrum adegimus, ut serius ocyus sit ex vulnere interitura. Hæret lateri lethalis arundo.

Ad annum ætatis nonagesimum vitam protraxit, Ecclesiæ & Scholæ Theologiæ pro more ministrans, nisi quod uno vel altero ante obitum anno propter vocis debilitatem non die Dominica sed tertia hebdomadis feria concionabatur, & quod Theologiam discipulis domi prælegebat.

Feb. 20. 1658. ultimam concionem ad populum habuit. Textus Ps. 16. v. 7. *Caro mea requiescet in spe*, argumentum fidei & spei suæ accommodum, quas ex intimo sensu suo religiosas animas docuit, & sibimet funebri oratione parentavit.

Domum reversus decubuit, non amplius in hoc ævo surrecturus. Ex lecto semet & adstantes docebat & solabatur, Scripturam in ore perpetuo habens, & preces ardentissimas fundens. Psalmos identidem recitabat ; in his verbis potissimum hærens ; *Deus, docuisti me à pueritia mea, & hucusque indicavi mirabilia tua. Quare etiam tantisper, dum senex & canus sum, Deus ne derelinquas me.*

Perpetuas viri sancti ad cœlum aspirationes diebus octodecim quibus ultimum ægrotavit longum fuerit enumerare. Ista cœlum fide & amore præcipientis instar omnium esto. *Ad Deum & Patrem meum festino* —— *Deum meum video* —— *O quam forma speciosus est !* Hæc dicebat acres intendens oculos & brachia tendens, quasi Dilectum illum forma speciosum jamjam amplexaturus. Nec multo post anhelantem & abiturientem ad Christum animam in ejus sinum fide firmus & amore ardens exhalavit.

Obiit Mart. 10. 1658. anno ætatis suæ nonagesimo.

HADRIANI

HADRIANI VALESII

HISTORIOGRAPHI REGII

DE VITA

HENRICI VALESII

HISTORIOGRAPHI REGII,

LIBER.

Erlectis quæ de libris Henrici Valesii nomine Petiti Typographi scripseram paucis; hortatus es me, clarissime Nublæe, ut de vita ejus librum componerem. Et tum quidem quid tibi responderim non recordor. Verum postea quam à te digressus sum, dicta mecum volvens erubescere, ac sic increpare meipsum cœpi. An oblivisci me posse Henrici Valesii, artissimis sanguinis vinculis, amore literarum, & tam diuturna vel potius fere perpetua vitæ ac victus communitate conjuncti? An illaudatum & tacitum relinquere me posse clarissimum virum, qui amicos aut vivos epistolis librorum fronti præfixis, aut mortuos laudationibus celebravit? An denique me fraudaturum vero testimonio fratrem meum, quod plerique scriptores ultro etiam alienis honorificum reddiderunt? Si Suetonius Tranquillus de illustribus Grammaticis librum, de claris quoque Rhetoribus volumen composuit: quanto magis dicendus est mihi Valesius, qui scholasticos istos mercenariosque professores longo intervallo superavit, & omnes Grammatici partes, omnes Rhetoris vel potius oratoris numeros dum vixit implevit? Certe quum Latinos Historicos doctis & laboriosis commentariis exposuit; quum Græcorum scripta convertit, & commentando notiora studiosis reddidit; quum variorum auctorum volumina contractis priscis exemplaribus diligenter emendavit, distinxit & adnotavit; quum epigrammata & poemata scripsit ipse, aut vetera interpretatus est: quid aliud fecit, quam quod illustres olim Grammatici factitaverunt? Jam vero orationes ejus elegantes, copiosæ atque perspicuæ, laudationesque clarissimorum virorum nonne satis indicant, omnibus artis Rhetoricæ præceptis instructum, atque etiam claris oratoribus adnumerandum fuisse? Sed vir summus summos Grammaticos & Rhetoras atque adeo oratores ipsos plurimum supergressus est: quippe qui Græcas, Romanas & barbaras notas habebat antiquitates, cui erat Historia sacra profanaque comperta, qui Græcum Latinumque sermonem tamquam patrium noverat,

rat, qui denique ad magnitudinem ingenii, vimque & acrimoniam judicii, assidua lectione, ac meditatione variam & interminatam in omni literarum genere doctrinam adjunxerat. Dicam igitur de Valesio quæ vidi: quæ ex ipso per tot annos in cotidianis colloquiis & familiari consuetudine cognovi, quæ de ipso sæpe ex communibus amicis audivi. Dicam, quæ observavi; quæ notata inhærent animo: (Omnium enim meminisse non possum) nec committam ut mihi valeat imputare posteritas fratrem debito testimonio privatum.

Natus est Lutetiæ Parisiorum Henricus Valesius anno Christi MDCIII. iv. Idus Septembreis, die Mercurii. Patrem habuit Carolum Valesium, qui patrimonio suo contentus, honestum otium negotiosæ vitæ præposuit; & anno ætatis septimo & septuagesimo decessit: avum Johannem Valesium, qui Maria Uvæa genitus, Contios de Monte Glandifero, Marescotos, Macaltos, Passartos, & Robinellos materno genere contingebat: quorum filii & nepotes plerique ad splendidas dignitates pervenere, & pars in supremis curiis Parisiacis, pars etiam in sacro Consistorio floruere. Johannes Valesius mercaturam instituit: in quo se à nobilitate majorum degenerasse, ingenue fatebatur. Patrem enim suum coactum lege patria, potiorem patrimonii partem ad majorem natu deferente, ex inferiore Nortmannia migravisse Lutetiam, ibique subsedisse, sæpe narrabat. Certe est hodieque in pago Bajocassino atque in Lexoviis vetus & nobilis Gens Valesia. Sed nobilitate sanguinis censeri non debet Valesius noster: quem sua virtus, quæ sola & unica est nobilitas, & eximia doctrina, ac tot libri editi & edendi satis superque clarant ac illustrant. Mater Valesio fuit Claudia Morleria, Claudii Morlerii Consiliarii Regii ac Notarii filia, viri dum vixit Lutetiæ non obscuri; Hadriani Morlerii soror, speciosissimi hominis, qui sub Comite Stabuli splendidum Præpositi officium gessit: mulier nasuta, macilentis genis, vultu ruboris pleno. Matrem Valesius ore moribusque referebat: quæ anno Domini MDCLXXI. ætatis xciv. mense ix. xii. Kalendas Decembris maturam mortem obiit in villa sua apud Calveriacum, cujus usum fructum ante annos fere vi. sibi retinuerat, cum filiis bona relinqueret. Est autem Gens Morleria vetus & honorata, in plures familias divisa. Morleriorum alii in municipio Ambianorum Monte Desiderii dicto etiamnum habitant: alii in castro pagi Vadensis Crispiaco consedere; quidam in Atrebatibus sedes habent. Ex his nonnulli in Schola Parisiaca Magisterio Theologiæ; aliqui etiam libris compositis inclaruerunt. Nemo enim nescit, Morlerium ante annos circiter quadraginta de antiquitatibus Ambianorum scripsisse.

Puer admodum cum fratre Carolo natu majore missus est Henricus Valesius Verodunum, ut liberalibus disciplinis erudiretur. Ea in urbe celebres Scholas & Parisiacis adolescentibus tritas habebant Jesuitæ: quibus tum Lutetiæ ex Senatusconsulto docere non licebat. Ibi Valesius tanto ardore, tanta cum animi voluptate in libros incubuit, ut jam tum quantus in literis evasurus esset appareret. Mira in eo docilitas ingenii; indoles supra ætatem singularis. Facile ac celeriter cuncta quæ tradebantur accipiebat, suæque alte infigebat memoriæ: sic dictata reddebat; sic quæ dicuntur themata componebat, ut præceptoribus ac præfectis amori simul admirationique, æqualibus esset exemplo.

plo. Nec incitandus puer erat, sed reprimendus, ne in morbum incideret. Quare unam ei horam plusquam reliquis condiscipulis Præfectus cubiculi indulgebat ad somnum. Æquum quippe erat, eum qui citius meliusque ceteris Scholasticum pensum absolveret, qui plus ceteris laboraret atque proficeret, ad reficiendas corporis animique vires plus etiam dormire quam ceteros. Erant Veroduni plura auditoria humaniorum artium, suo singula professore instructa (vulgo classes vocitant.) In singulis auditoriis, sicut fieri solet, quædam dignitatum civilium Imperii Romani in Orientem Occidentemque divisi imago cernebatur: utrumque Imperium optime meritis & qui elegantissime omnium aliquid composuissent, deferebatur ad tempus. Ibidem quotannis adolescentulis præmia Græci Latinique sermonis ex more proponebantur. Valesius scholasticas dignitates, sed primas & maximas semper consequebatur, semper Imperator, aut Consul, aut Prætor: nec unquam infra Præturam descendebat: libros inauratos, classica præmia solutæ orationis & carminum quotannis pleraque victor auferebat. Ejus in schola Rhetoricæ amplificationes & declamationes, ac carmina præceptor laudabat, condiscipuli mirabantur. Præceptor ille Russellus vocabatur, homo minime malus, sed admodum imperitus, & artis quam profitebatur plane rudis ac ignarus: qui in prosa eloquentia verba grandia & bene sonantia, orationem in re vel levissima numerosam, plenam pompæ & majestatis, descriptionesque ne in carmine quidem tolerabiles affectabat: qualis est hæc primæ lucis descriptio, quam Valesius à ludo recens nobis sæpe recitantis more graviter pronuntiabat. *Dilucescebat: & emissa jam uberioris affuturæ lucis quasi præcone Aurora, flavescentem auro cæsariem pullulantibus in altum radiis Sol matutinus depectebat.* Actum erat de Valesio, si talem præceptorem esset imitatus: sed exemplis Magistri malis atque vitiosis judicium discipuli prævaluit, qui cuncta ludi Verodunensis auditoria intra quinquennium feliciter emensus est.

Interea anno MDCXVIII. Jesuitæ Ludovici Regis beneficio Lutetiæ suas scholas aperiunt, quas pridem claudere jussi erant. Revocatus igitur à patre Valesius, redit cum fratre Lutetiam, & ad scholas eorum Parisiacas, quas Claromontanas appellant, se confert. Ibi florebant eminebantque Jacobus Sirmundus Ricomagensis, & Dionysius Petavius Aurelianensis, duo Societatis Jesu lumina ac ornamenta: ex quibus Petavium Rhetoricæ professorem uno anno audivit; Sirmundum sæpe quoque convenit: quos ambos postea constanter coluit simul & amavit. Eodem in ludo sub Bruano Lothariensi, doctissimo professore, in philosophiæ studia triennium impendit, ita ut Græcos ac Latinos poetas, oratores, historicos avidius quam philosophos toto eo tempore lectitaret. Cum nihilominus de philosophia publice disputaturus esset, quæ triennio exceperat, Bruani dictata cursim ac brevi transcripsit pæne ad verbum: ratus memoriæ tenacius inhæsura, quæ paulo ante legisset ac scripsisset. Nec spes eum sua fefellit. Nam theses ex universa philosophia depromtas egregie & magna cum ingenii laude judiciique defendit. Mirabar minutissimas literas, pedum muscarum similes, manu ejus scriptas, quæ à nemine legi posse videbantur; & pagellas semipedales centenum versuum capaces, totam denique philosophiam tam celeriter tantas in angustias contractam.

Egressus Claromontano ludo Valesius anno ætatis uno evicesimo, Christi DCXXII.

DCXXII. jus civile Avarici Biturigum biennio didicit, ac post reditum, in summa Curia Parisiaca numero Advocatorum adscriptus est. Forum per annos amplius septem togatus frequentavit, magis ut patri satisfaceret, quam ut sibi. Tædebat enim hominem jacturæ temporis, & operæ perditæ. Oneri erat, pudori erat toga tamdiu frustra gestata. Videbat enim eum qui à nemine advocaretur, patrocinaretur nemini, causam nullam ageret aut diceret, Advocati, Patroni, ac Caussidici nominibus jure gloriari non posse. Interea quantum ei erat otii, (plurimum autem erat otii) literis impertiebat. Ab Advocatis Græce doctissimus habebatur. At ipse intelligens quantum sibi deesset ad plenam linguæ Græcæ notitiam, ita Græca legit ac didicit, ut famæ de se sparsæ abunde responderet. Habebat tum præter ceteros collegam Michaelem Anglum. à condiscipulatu notissimum sibi ac carissimum: quem cum prensatis à patre suo Procuratoribus nitı, eaque ratione causas agere ac litigantium jura voce scriptisque defendere animadverteret; dolens se tali auxilio destitutum algere, togam cum spe deposuit, renuntiavit foro, multum dissuadente patre, ac frustra ut perseveraret hortante, ac liberalibus studiis, quæ nec sponte umquam nec ex toto reliquerat, totum sponte se dedidit.

Memoriæ prodit Marcus Tullius, se cum *venisset in villam pueri Luculli, M. Catonem vidisse in bibliotheca ejus sedentem, multis circumfusum libris: fuisse enim in eo inexhaustam aviditatem legendi, nec satiari potuisse: & tum in summo otio maximaque copia quasi helluonem librorum visum esse.* Hæc imago Valesii. Quod à Tullio de Marco Catone dictum est; mutato nomine id à me de Valesio narratum puta. Veteres scriptores Græcos & Latinos quotidie evolvebat; nec recentiores Criticos, Turnebum, Lipsium, Lambinum, ac similes alios aspernabatur. E bibliothecis amicorum libris utebatur: notas habebat bibliothecas, unde promeret quos vellet, & quos filius familias minime pecuniosus emere non posset. Solebat dicere Valesius, nullis se melius libris, usum umquam esse quam commodatis: hos enim se exactissime legere, adnotare, atque excerpere semper consuevisse, tamquam qui in manus suas numquam essent redituri. Die Dominico conveniebat in Ecclesiam: die Saturni pomeridianis horis amicos visitabat; reliquos cujusque hebdomadis dies plerumque studiis impertiebat, ac sedebat domi. Amici tum Valesii erant Sirmundus, Petavius, Hieronymus Bignonius, Patronus fisci, vel ut vulgari utar appellatione, Advocatus Generalis, Puteani, Nicolaus Rigaltius, Michael Anglus, Franciscus Florens Jurisconsultus, Bosquetus Narbonensis, Johannes Tristanus Sanctamantius, qui in veteribus nomismatis præsertim Græcis legendis commentandisque ab ipso non mediocriter est adjutus. Ex his Sirmundus callidus & astutus senex, cum observavisset, certo semper hebdomadis die ac eadem pæne hora se ac Petavium à Valesio conveniri, ejus rei causam ex ipso quæsivit: & sereno ut erat vultu, Quid tu (inquit) Valesi constanter ad nos sabbatis ventitas? Heic subridens Valesius: Vin' dicam, mi Pater? Ne à studiis avocer, plusquam semel quaque hebdomade cubiculum meum verri, & supellectilem mundari non patior. Itaque septimo quoque die mihi Judæorum more otiandum est atque cessandum: eo die, quod possum, amicos meos viso. Tum Sirmundus exclamat. Magnæ plane ancillæ tuæ habendæ sunt gratiæ, per quam nobis Valesio nostro aliquando frui contingit. Utinam te sæpius pater-

nis

nis ædibus extruderet, atque Clarummontem versus everreret. Nam in omnibus, ut tute nosti, servandus est modus; nec minus etiam in ista ætate valetudinis tuæ quam studiorum debes habere rationem. Sirmundi, Petavii, Rigaltii, doctorum hominum apud Puteanos toti plerumque sermones de literis erant: his Valesius summopere delectabatur: inde sero, ac solito lætior domum reverti consueverat, præsertim si magnum & præclarum aliquid aut dixisset ipse, aut dicentes audisset.

Jam in notitia Græcarum ac Latinarum antiquitatum tantum profecerat Valesius, ut edere doctrinæ suæ publicum specimen posset. Ejus rei nec opinanti data est occasio. Nicolaus Fabricius Peirescius, in suprema Curia Aquisextiensi Consiliarius Regius, vir doctus fautorque doctorum, ac locuples, veteres libros à Monachis Græcis qui vulgo Calogeri vocitantur, nonnumquam emendos curabat. Hos inter à mercatore Massiliensi advectus erat ex insula Cypro Aquas Sextias codex priscus, Constantini Porphyrogenneti nomen ferens. Nimirum Imperator Constantinus, Leonis Aug. filius, Basilii Macedonis nepos, collectanea historica ex variis auctoribus, tribus & quinquaginta titulis incluserat, ac singulos titulos vel tractatus in 11. libros diviserat. Ex hisce titulis jampridem unus de legationibus extabat: alius tractatus περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας inscribebatur: quem Peirescius emtum, ut dixi, Luteciam Parisiorum ad amicos miserat. Ibi cum diu neglectus jacuisset, hortante Petro Puteano Regiæ Bibliothecæ custode, laboriosum opus & à cunctis recusatum Valesius audacter suscepit. Ex Polybio igitur, è Diodoro Siculo, è Nicolao Damasceno, & Appiano Alexandrino, ex Dione Cocceiano & Johanne Antiochensi excerpta præclara quotquot nondum publicata erant, in linguam Latinam eleganter transtulit, adnotationibusque multiplici ac varia eruditione refertis illustravit, dicavitque Peirescio anno Domini MDCXXXIV. ætatis xxxi. nondum impleto: quem *primum studiorum suorum fœtum* ipsemet in epistola appellat. Circa idem tempus cum apud veterem auctorem de portu Smyrnæ clarissimæ urbis Ioniæ legisset aliqua, quæ non facile possent intelligi nisi ab eo qui locum vidisset; ac ea de re Fabricio Peirescio scripsisset: Peirescius una cum negotiatore Massiliensi pictorem ex Provincia Smyrnam proficisci jussit, qui de ipsa navi portum Smyrnæum diligentissime perspiceret ac delinearet, portumque penicillo expressum in membrana ad Valesium misit. Ex quo apparet hinc Valesii in commentandis auctoribus cura atque diligentia; inde Peirescii in juvandis ac promovendis ejus studiis benignitas singularis. Egit gratias Peirescio Valesius, sic tamen ut ingenue fateretur aliqua superesse, de quibus dubitandi causas haberet. At Peirescius graviter ferens nihil actum tanta impensa missi in Asiam pictoris, rescripsit Valesio, omnia se facienda fecisse, quibus deberet esse contentus: quod si exactissimæ delineationi portus non acquiesceret, non pictoris, non suam, sed ipsius plane culpam esse, cui nihil satisfacere posset. Ad opera Valesii revertor. Græcis historicis Latinus successit Ammianus Marcellinus. Latinum historicum appello Marcellinum, hominem natione Græcum & domo Antiochensem; propterea quod latine scripsit historiam, & res Romanas ab exortu Nervæ ad Valentis Aug. mortem xxxi. libris exposuit. Igitur Valesius septem & amplius veterrimas editiones Marcellini, & codicem Bibliothecæ Regiæ, ac varias lectiones, ex quatuor

MSS. membranis excerptas, inter se diligentissime contulit; atque hisce instructus auxiliis historicum celebrem, à mendis quamplurimis vindicatum, in suum nitorem ac velut in integrum restituit: addidit & uberes adnotationes, quibus emendationum suarum rationem redderet, & difficiles quosque auctoris locos, antiquitates Romanas, dignitates Palatinas, civiles ac militares explicaret. Anno Christi nati M. DC. XXXVI. ætatis tertio ac tricesimo Ammianum Marcellinum Henrico Memmio, supremæ Curiæ Parisiacæ majori *Præsidi* nuncupavit: quem nobilissimum virum, dignitate & hereditario amore literarum ex æquo clarissimum, plurimum colebat. Mirabantur multi, tam laboriosum ac scrupulosum opus tam feliciter ac bene ab uno homine intra biennium absolvi potuisse: quod artum temporis spatium vix perlegendis adnotandisque priscis Ammiani libris cum editis tum scriptis, nedum componendis notis suffecturum videbatur.

Sed assidua lectio librorum ac præcipue veterum membranarum oculis Valesii quorum aciem à prima infantia hebetiorem habebat, plurimum nocuit. Ex eo quippe minus quam antea utroque oculo videre cœpit; dextrum etiam non multo post ex suffusione amisit. Quamobrem cum nec legere commode posset, nec scribere, rarius studere coactus est, & tædia molestissimi otii jucunda amicorum consuetudine & crebra allocutione levare. Observabat autem Memmium Præsidem inprimis, qui ipsum secum habere frustra concupivit, præterea Amelotum primum Curiæ vectigalium Præsidem, Petrum de Marca Archiepiscopum Tolosanum, Hieronymum Bignonium Advocatum Generalem, Claudium Sarravium Consiliarium regium, Hugonem Grotium, qui postea Serenissimæ Reginæ Christinæ legatus fuit, Galminum *libellorum supplicum* Magistrum. Amicos habebat præter eos quorum supra memini, Johannem Launoium Theologum, Ludovicum Nublæum Advocatum in Curia Parisiaca, Ægidium Menagium, Carolum & Franciscum Ogerios, Ludovicum Cantarellum Fabrum, Rollandum Maresium, & quotquot Luteciæ liberalibus studiis doctrinaque eminebant: è quibus Nublæo suam de populis fundis sententiam exposuit Epistola, quæ una cum Bullialdi aliorumque de eadem re libellis Divione edita est. Amicorum numero postea accesserunt externi, ex urbe Roma Franciscus Barberinus Ecclesiæ Romanæ Presbyter Cardinalis, Lucas Holstenius Hammaburgensis, & Leo Allatius: è Batavia, Claudius Salmasius Divionensis, Fridericus Gronovius, Isaacius Vossius, ac Nicolaus Heinsius: ex insula Britannia, Jacobus Usserius Armachanus: è nostris Lucas Acherius, Cantalupus, Johannes Mabillonius, Sanctigermanenses Monachi piissimi atque eruditissimi.

Ita transacto septennio, deficientibus indies oculis, intellexit Valesius necessario sibi aut renuntiandum studiis; aut habendum esse lectorem: quem à patre præparco nec petere audebat, nec etiamsi maxime petiisset, impetraturus videbatur. Cum ea de re sæpe apud amicos sermonem habuisset, sæpe questus esset: Michael Anglus celeberrimus Caussidicus, cujus intima familiaritate utebatur, obtulit ipsi nomine Henrici Memmii bina librarum millia annua, si studia sua, suasque observationes cum eo communicare vellet: hoc si fecisset, amplissimi Præsidis gratiam maxime initurum, & anagnostæ opera paternis in ædibus libere studiis vacaturum. Valesius qui semper antea ejusmodi studia

ad.

ad alienos usus accommodata aversatus erat, ac grave servitutis genus appellitaverat; amici verbis & rationibus, sed multo magis condicionis æquitate victus, dedit manus, ac tandem expugnari se passus est. Annorum tum erat circiter quadraginta. Nanctus igitur lectorem eumdemque scriptorem sive librarium, præter ceteros quorum non memini, Eusebium, Socratem, Sozomenum, Theodoritum, ac Evagrium legit, adnotavit, excerpsit. Quo facilius ei fuit, postea novæ translationi veterum historiæ Ecclesiasticæ scriptorum vacare, quos jam antea exactissime perlegisset. Sæpe miratus sum ejus animi præsentiam, semper his solis quæ legerentur intenti; ab anagnoste indocto perperam prolata græca & latina cito ac facile intelligentis; nunc sedendo, nunc ambulando dictantis ex tempore, & cuncta quæ dictaret, recte atque emendate scribenda curantis, denique inter monitus ac reprehensiones neque lecta oblivisccentis neque dictanda, ut apte prioribus posteriora jungerentur. Tum libros emit Valesius & multos, & bonos, sed eos maxime, quos sibi præcipuo usui fore judicabat, ne sæpe ad amicos decurrere cogeretur. Tum quoque multas & varias variis fictisque de rebus orationes, velut ad Regem aut in curia habendas, patrio sermone composuit, & manu sua utcumque scriptitavit: quæ ipsum magno opere fatigaverunt, cum propter laborem scriptionis ægro oculo intolerabilem, tum vel maxime propter exactionem celeritatis. Aliæ enim super alias ei orationes injungebantur, bene, secreto, ac cito elucubrandæ.

Anno MDCL. post Christum natum xiii. Kalendas Augustas patrem amisit: & interjectis paucis mensibus Memmius amplissimus Præses decessit. Eodem anno Christina Serenissima Suedorum Regina unanimi omnium Regni ordinum consensu consecrata est & coronata: cujus de laudibus ita orationem scripsit Valesius, ut ab ipso in Suedia ad Reginam habitam putes. Ob id nomine Reginæ & torques aureus ei promissus est, & ipse cum viro doctissimo Samuele Bocharto Cadomensi, commendatione Isaacii Vossii amici sui in Suediam invitatus. Neutra tamen res bonum ac felicem eventum habuit; neutra Valesio utiliter cessit. Nam nec torquem umquam istum, qui ipsum diu multumque torserat, nec Suediam umquam vidit, plane quasi honore contentus, impensam remisisset. Jactaverat non semel Valesius, qui alioquin paucorum verborum erat, daturum se operam in Suedia, ne Christina in Regnum suum pro doctis indoctos & aretalogos invitaret. Quæ ventosa comminatio occultam & magnam ei conciliavit invidiam. Nam qui se designari sentiebant, clam missis trans mare literis obtrectationis & maledictorum plenis effecere, ut vice versa eo domi remanente, ipsi Holmiam navigarent. Sic dum alios excludere vult Suedia, semet exclusit. Sed hanc injuriam sibi malis falsorum amicorum & invidorum artibus factam forti animo tulit. Profuit certe ei, à navigatione Suedica avocari, ne à studiis avocaretur.

Carolus Montchallus Archiepiscopus Tolosanus, vir doctus, cui veteris historiæ Ecclesiasticæ editio mandata fuerat à Clero Gallicano, Socratem & Philostorgium cum duobus priscis codicibus Romæ à Luca Holstenio conferendos curaverat, & Valesium secum Tolosam abducere frustra tentaverat, ut magna in re magno adjutore tacitus uteretur. Sed cum postea propter nimias occupationes suas huic se editioni vacare non posse animadvertisset; Petri Puteani

literis incitatus, rogavit absens per epistolam Antistites Galliarum, ut Henricum Valesium ultro se ipsis offerentem ac humeros tanto oneri supponentem, suum in locum substituerent: quo doctior & magis idoneus suscipiendo operi non posset inveniri. Episcopi Regni Francorum, qui anno MDCL. Lutetiæ Parisiorum erant congregati, lectis Montchalli literis, ejus consilium secuti sunt, & Valesio curam atque onus novæ editionis priscæ historiæ Ecclesiasticæ ad unum omnes una voce delegavere. Assignatæ sunt ei in annos singulos libræ sexcentæ: cui summæ ducentas libras anno MDCLXX. addidere. Secutum est triennium, Valesio infelix ac infortunatum: intra quod temporis spatium tribus veterrimis & maximis optimisque amicis privatus est. Quippe anno MDCLI. Jacobus Sirmundus, insequenti anno Petrus Puteanus custos Bibliothecæ Regiæ, anno demum MDCLIII. Dionysius Petavius, virtute & doctrina clarissimi ac eminentissimi viri decessere: quos Valesius sua quemque oratione laudavit, & eorum memoriæ extremum hoc & quasi debitum munus exsolvit. Extant laudationes, ad quas lectorem remitto. De Sirmundo & Petavio in transcursu dicam, cum ut solet doctis accidere, nonnumquam alter ab altero dissentirent, alter etiam adversus alterum scribere parati essent; Valesium communem amicum amborum, hominem ab adulatione ac dissimulatione alienum, libere quæ sentiret dixisse; & licet utrimque traheretur, alterius probavisse sententiam, alterius nequidquam repugnantis palam damnavisse: tam sapienter denique, tam modeste ac sincere juvenem inter consummatos senes de re controversa, videlicet de Synodo Sirmiensi judicavisse, ut nihilominus utriusque usum amicitiamque retinuerit. Eadem ratione se gessit in contentione Sirmundi atque Tristani de nummo Hanniballiani Regis, de Anastasi, aliisque. Cum in quibusdam ab utroque dissentiret; neutrum tamen libertate sua læsit, neutrum offendit. Existimabas tum tamen, mi Nublæe, non bene fecisse Valesium, quod suam de Anastasi dissertationem Tristano adversus Sirmundum scribenti publicandam dedisset: quasi Tristani partes quam Sirmundi sequi mallet, firmioresque duceret.

Interea Valesii opus procedebat: qui Eusebii Cæsariensis Episcopi Ecclesiasticam historiam, ejusdem de vita Imperatoris Constantini libros iv. ac Panegyricum, atque orationem Constantini ad Sanctos cum iv. veteribus codicibus exacte contulit emendavitque, in linguam Latinam pari fide elegantiaque convertit, ac doctissimis commentariis ad priscos Ecclesiæ mores ac ritus explicandos illustravit. His subjunxit iv. dissertationes: primam de origine & progressu Donatianorum, quos non servata lege analogiæ vulgo Donatistas vocant: alteram de Anastasi, in qua Sirmundum & Tristanum reprehendit: tertiam de translatione septuaginta interpretum: ultimam de Martyrologio quod Romanum cognominavit atque edidit Rosweidus. Dum sub prælo gemit Eusebius, Valesius Julii Mazarini Cardinalis liberalitate auctus est, allatis ipsi inopinanti sub finem anni MDCLVIII. libris mille quingentis: quod congiarum postea quotannis ad finem vitæ, tam vivo Mazarino quam mortuo ex ejus testamento percepit. Publicata est Eusebii historia anno M DC LIX. mense Julio: quam Valesius Archiepiscopis & Episcopis Ecclesiæ Francicæ, quorum auspiciis in lucem prodibat, Epistola ac Præfatione nuncupavit. Accepit postea

stea ex nonnullis, melius atque adeo utilius se facturum fuisse, si Eusebium Julio Mazarino dicavisset; quod grati animi testimonium ab ipso Cardinalis expectarat.

Anno M DCLX. rex optimus ac munificentissimus Henricum Valesium, meque una in numerum Historiographorum suorum retulit. Utrique separatis literis seorsum attributæ annuæ libræ mille ducentæ. Datum id (quantum ad fratrem attinet) novæ Eusebii emendatæque editioni; quantum ad me, Historiæ Francicæ xxv. libris plurimisque observationibus illustratæ.

Anno Domini M DC LXII. ætatis LIX. Valesius sinistrum oculum amisit, sicut pridem amiserat dextrum; & circiter tres menses in cæcitate quantum fieri potuit dissimulata permansit: donec quidam genere Lingon, medicus ocularius, cataractam ab utroque oculo ejus amovit. Sed cataracta iterum pupillam dextram obtegente, cogitur ut prius uno oculo qualicumque esset contentus: cujus auxilio, quoties opus erat, subscribere solebat, agnoscebat etiam circumstantes, & adnotabat ora, vestes gestusque singulorum. Præcipue cum domi, tum etiam foris per vicos urbis, equis & carrucis ac bajulis onera transversa ferentibus plenos, celeri pede, recto vultu ac toto corpore, confidentissime incedebat, sine duce, sine baculo: plane quasi bene oculatus haberi vellet. Quinetiam cum antea foris famulum nunc lateri suo adjunctum, nunc prævium habere consuevisset: postea tale auxilium fastidivit, nec aut præire eum aut lateri suo adhærere passus est: tamquam oculorum aciem recuperavisset, ac nullo amplius egeret auxilio. Quosdam ex amicis vidi, tam firmo & tam audaci hominis incessu deceptos, mirabundos, & quod de ipsius oculis audiverant, verum esse non credentes.

Anno Domini M DC LXIII. Ludovicus Rex, virtute, animo, fortunaque maximus, pro solita magnitudine cogitationum suarum, & pro innatâ ipsi bonitate atque cura litterarum, doctis cum popularibus tum etiam externis late per Europam sparsis liberalitatem exhibuit: quos inter Valesius, curante amplissimo Colberto regii ærarii præfecto, iii. Nonas Junii mille ducentas libras accepit: parem summam ad exitum vitæ singulis annis percepturus. Accidit tum mihi, ut quamquam minor majori adæquarer fratri, & pari præmio donarer.

Tot prosperis supra vota confluentibus, uxorem ducere constituit. Amabat pridem puellam formosam ac ingenuam Margaritam Casnellam. Igitur anno M DC LXIV. pridie Kalendas Novembreis relicta domo paterna, in qua cum matre & fratribus habitabat, ædes conductas festinanter instruxit, ac ibi virginem xiv. Kalendas Decembris in matrimonium accepit. Annum primum & sexagesimum transgressus tum erat. Fuere multi, etiam amici & noti, (quibus autem notus non erat Valesius?) qui eum reprehenderent: fuere & qui veluti parum sanum irriderent. Hos inter epigrammatarius senex, qui valde acutus sibi videbatur, distichon triviale composuit, de cæco sene uxorem ducente, ut ab ipsa duceretur. Quod ne in Valesium dictum crederetur, idem poetica licentia mihi & communibus amicis confidenter asserebat, epigramma multo ante has nuptias à se scriptum ac editum fuisse. Nimirum sunt homines ad vituperandum atque damnandum quam ad laudandum multo

natura

natura proniores. Equidem Valesium, si sexaginta annis major sibi necessarium credidit uxoris solatium, si confidere & se ac sua committere conjugi quam famulis maluit; si mensæ ac lecti, vitæ atque fortunæ fidelem sociam habere, si solitudinis tædia finire voluit; Valesium inquam nihil inusitatum fecisse, nec propterea carpendum aut traducendum judico. Factum multis maximorum & sapientissimorum virorum, veterum ac recentiorum exemplis defendi potest. Solet fieri: fieri licet. Habuit Valesius, quos sequeretur: habebit qui imitabuntur. Vulgare proverbium est, ejus qui valeat annos numerari non oportere. Senex quidem erat Valesius, quum uxorem duxit: sed erat vegetæ ac viridis & incipientis senectutis; supra ætatem robustus erat, prosperrima valetudine utebatur; intra annos undecim ac menses fere sex, ex conjuge septem liberos tulit, quatuor mares, tres sexus feminini; maritus studiis vacavit ut cælebs, dictavit ut cælebs, mutua cum amicis officia exercuit ut cælebs; magnum lienis dolorem quo tandem consumtus est, diu fortiter tulit. Quid amplius juvenis facere potuisset? At male oculatus puellam formosam duxit! Oculis Valesii nil jam metuendum erat, cum altero pridem captus esset, altero tam maritus viderit quam cælebs. Puellam venustam duxit! An melius & prudentius facturus fuit, si anum deformem duxisset? formosam sibi conjunxit, ut eam magis & perseverantius amaret; puellam, ut ex ea generaret heredes, quos ab anu exspectare non potuit. Nam matrimonium liberum quærendorum causa contrahitur. Puellam inquam accepit, ut ea obsequentiore uteretur, ut quasi tenellam arbusculam flecteret qua vellet, vel quasi mollem ceram pro libitu duceret atque formaret. Vetulis quippe virginibus nihil durius & intractabilius, nihil pervicacius, nihil morum plerumque pessimorum tenacius, nihil ridicula prudentiæ affectatione putidius potest reperiri. Quare non Valesius, sed ipsi censores qui eum damnaverunt, risu digni fuerunt atque damnandi.

Post ductam uxorem nihilo segnius studebat Valesius, librosque componebat. Socrates & Hermias Sozomenus Scholastici seu Advocati à Constantini Maximi professione Christianæ religionis ad septimum decimum Consulatum Theodosii junioris Aug. centum & viginti octo annorum historiam perduxere. Hosce ambos ope priscorum codicum emendatos, in sermonem Latinum transtulit, & doctis adnotationibus exposuit. Adjecit & tres libros observationum; unum de rebus magni Athanasii Antistitis Alexandrini, alterum de Pauli Constantinopolitani Episcopi exsiliis ac restitutionibus, tertium ultimumque de sexto Canone Concilii Nicæni. Hunc secundum historiæ Ecclesiasticæ tomum Ludovico Francorum & Navarrorum Regi maximo ac Christianissimo dedicavit anno MDCLXXVIII. obtulitque. Tertio observationum libello Johannes Launoius Theologus, adversus quem scriptus erat, utcumque cavillando respondit: quam defensionem Valesius sibi legi noluit, affirmans consumtam esse materiam, & persuasissimum habens, sua scripta ab Launoio nulla ratione refelli posse atque convelli. Supererant corrigendi, transferendi, exponendique Theodoritus Episcopus Cyri, & Evagrius Scholasticus, ut totum veteris Ecclesiasticæ historiæ corpus, usque ad annum natalis Domini DXCIV. Mauricii Tiberii principatus duodecimum, uno stilo, pari

fide

fide elegantiaque conversum haberemus. Quod anno demum MDC LXXIII. factum est: quum Theodoritus & Evagrius, unaque excerpta è Philostorgio & Theodoro Byzantio Lectore prodierunt in lucem, cum accuratis adnotationibus, & duobus observationum Ecclesiasticarum libris: quod opus Valesius J. B. Colberto illustrissimo literarum fautori nuncupavit, ut esset suæ erga ipsum observantiæ gratique animi perenne monumentum. Sacræ historiæ Græcis auctoribus Latinos, Sulpicium Severum, Turanium Rufinum, Cassiodori Senatoris historiam tripertitam, Liberatum Diaconum, nonnullosque alios cum priscis membranis collatos, & opera sua emendatos commentariisque expositos adjungere constituerat, si ei diutius vivere contigisset. Præterea carmina, quæ ex occasione composuit: qualia sunt, Soteria pro Ludovico Magno Rege Christianissimo, versibus hexametris stilo Horatiano anno MDCLXIII. condita: item insequenti anno lucubrata, ad Regem de victoria ejus Maurica & Turcica ode elegantissima.

Hi sunt libri quos scripsit atque publicavit. Sed multa in scriniis volumina moriens reliquit, partim absoluta, partim imperfecta: quæ cum in manus meas non venerint, à me indicari commemorarique non possunt. Nota posteris faciam ea, quæ recordor. Inprimis suis ad Ammianum Marcellinum, & ad totam historiam Ecclesiasticam adnotationibus multas observationes addidit, nova editione dignissimas. Quod ad Ammianum attinet, Blavius Batavus typographus cum historicum editurus erat, & de numero exemplarium cum Valesio convenerat: sed bellum repente superveniens omnia editionis in hostico consilia discussit. *De legibus Atticis* scripsit Valesius: & jam opus suum edere parabat, quum est à Samuele Petito Nemausensi præventus, qui de eadem materia opus ingens Lutetiæ typis imprimendum curavit. De Critica, quæ pars est Grammaticæ utilissima, volumen composuit, sed non absolvit: in quo enumerat, qui sint à veteribus Critici appellati. Aristotelem etiam, philosophorum facile primum atque doctissimum, Criticum esse cognominatum docet. Heic notetur, quod non semel observavi, ab his qui patria lingua versiculos factitant, aut soluta oratione aliquid scribunt, viros doctos & antiquitatis ac linguarum peritos contumeliæ causa *criticos* appellari: quos nimirum ineptiarum suarum censores, & inscitiæ suæ judices metuunt ac aversantur. Valesius ipse cum jaceret in lecto, & intra paucos dies moriturus falso crederetur, mihi opera sua commendans, asserebat se Libanii sophistæ orationes quindecim, ad historiam pertinentes, ex priscis membranis eruisse, ac in linguam Latinam convertisse, commentariisque exposuisse. At ipso mortuo, Græcas orationes Libanii quatuor tantum aut quinque, ac ne eas quidem historicas, in Latinum sermonem translatas, ejus in scriniis reperi: ceteras, si quæ sunt, haudquaquam vidi. Multa in veteres auctores, classicos vulgo dictos, eximia Valesium observavisse, communes amici, Aimericus Bigotius, Hieronymus à S. Bova, & Johannes Cotelerius, viri clarissimi doctissimique asserunt: quæ digerenda in ordinem, & Miscellanea vel Collectanea inscribenda esse, mihi suavissimus Bigotius post fratris obitum scripsit. Sed hæc mihi videre, & scrinia ejus excutere ac evolvere quæ ibi latent non licuit. Ista omnia magno Reipublicæ literariæ damno haud dubie sunt peritura, aut fraude intercipienda

vel

vel supprimenda: nisi à viro aliquo non minus probo quam docto secernantur quæ jam sunt edita, & quæ supervacanea ac inutilia videbuntur; reliqua autem quæ sunt inedita, diligenter emendentur digeranturque, ac bene ordinata auctoris nomine vulgentur. Alioquin scripta Valesii in manus indoctorum hominum venient: qui nec etiamsi maxime voluerint, eis uti ipsi poterunt, nec alios etiam uti patientur. Et hactenus de libris Valesii.

Post editam totam Ecclesiasticam historiam vix novem menses effluxerant, quum circa mensem Martium Valesius in morbum incidit: quem ipsemet initio contemsit, & celeriter ac facile sanari posse credidit, propterea quod eum variantem, & nunc graviorem, nunc leviorem, interdum etiam velut ex toto decedentem videbat. Sed postea cum indies dolores accrescerent, animadvertit totam vim morbi in lienem proximasque partes corporis prorupisse. Tum fere quotidie, interdum etiam intra unum diem non semel magnis & acutis doloribus cruciabatur, ita ut sæpissime ejulare & clamare cogeretur. Sublato ad tempus dolore, statim redibat ad sese: alium crederes, cum suis, cum amicis colloquebatur; ambulabat modo domi, modo etiam foris; studebat quoque ac dictabat; petebat Ecclesias, & omnes Christiani partes implebat. Sic biennium ac duos menses consumsit. Jamque melius se habere, & veris beneficio convaliturus putabatur, quum subito ingravescente vi morbi tandem succubuit, & peractis quæ virum pium atque Christianum facere oportebat, Nonis Maii anno Christi MDCLXXVI. exspiravit, cum sæpius intra horas quatuordecim ore cruorem effudisset. Tanta quidem ei fuit ad extremum spiritum animi præsentia, ut circumstantes alloqueretur, responderet interrogantibus, & cum Presbyteris Deum precantibus preces suas jungeret. Vixit annis duobus & septuaginta, mensibus octo, biduo minus. Elatus est modica pompa funeris, maxima doctorum frequentia: sepultus est in Campensi Basilica S. Nicolai, in monumento avito. Ex septem liberis quos sustulerat, moriens tres filios superstites reliquit, maximum natu Hadrianum, quem rogatus à patre infantis, de sacro fonte excepi, & cui meum Hadriani nomen dedi; Henricum, & Carolum: è quibus Hadrianus duodecimum annum agit, Henricus xi.

Heic referenda sunt aliqua, suis locis prætérita, quoniam quibus singula annis contigerint, meminisse non potui. Choræ Abbas, re & nomine Amabilis Burzæus cum viris doctis de sacra scriptura & de veteri Ecclesiæ disciplina stato cujusque hebdomadis die domi sermones habere concupivit, favente votis ejus Colberto; & primum, aut unum de primis Valesium invitavit, uti his collationibus quæ tamen paucis mensibus duraverunt, interesset. Interfuit igitur unus pæne inter Presbyteros ac Theologos laicus, inter togatos palliolatus, & interrogatus, docte ac graviter sententiam dixit. Ipse mihi narrabat, ibi se aliquando longo sermone docuisse, viros bonos ac pios, *filios Dei*; malos atque impios *filios hominum* in sacris libris appellitari. Idem Abbas, inter tres de una juris Canonici cathedra Parisiaca contendentes, propter dissensionem Professorum judex ab amplissimo Colberto, Mæcenate suo electus, assessorem sibi præ ceteris Valesium nostrum adjunxit, & post auditas singulorum competitorum orationes ac disputationes publicas, de consilii sententia digniori vacantem

cantem cathedram adjudicavit. Emendandis amicorum scriptis non parum temporis Valesius rogatus impendit. Inprimis, ut leviora omittam, quosdam rerum Byzantinarum scriptores Græcos à Combefisio Dominicano repertos, & in linguam Latinam conversos, curante Carcavio sedulo relegit, correxitque ac illustravit notis: quos historicos diligentissimos & maximi faciendos, ac dignissimos esse qui ederentur, non semel mihi affirmavit. Præterea Græcos auctores Mechanicos, è bibliotheca Regia à viro clarissimo doctissimoque Carcavio, ejus custode erutos, in Latinum sermonem transtulit, ut essent cui tum parari dicebantur editioni maturi. Diebus Lunæ post meridiem huic interpretationi vacabat, legente codicem ac dictata excipiente Cotelerio.

Nunc de moribus ac de interiore vita hominis pauca dicenda sunt. Quod ad pietatem pertinet, Valesius sollennes dies festos, Pascha, Pentecosten, Assumptionem S. Mariæ, festum omnium Sanctorum, & Natalem Domini, raro elabi passus est, quin à Presbytero pœnitentiam & sacram communionem acciperet. Dominicis ac festis diebus, quoties ei per oculos & per valetudinem licuit, una cum populo Basilicas frequentavit. Ante annos tres vel quatuor quam decederet, quoties festis diebus morbo vexatus, domi se tenere cogebatur; Bernardi Claravallensis Abbatis Sermones ab anagnoste suo sibi legi jubebat, attenteque eos audiebat, & avidis auribus hauriebat. Quippe existimabat, & amicis etiam dicere consueverat, dies Dominicos ac festos Dei laudibus, non studiis literarum impendi oportere: Sermones autem Bernardi quibuslibet veterum Patrum cum Græcorum tum Latinorum homiliis ac Sermonibus multo esse ad excitandam in animis nostris accendendamque pietatem aptiores. Id notandum duxi, propterea quod religio & exacta dierum festorum observatio raro creditur in eruditis reperiri: de quibus joci caussa dictitant, *studere, Deo servire est*. Presbyteris magnum semper honorem habuit. Hoc nonnumquam amicis sanus, hoc Presbyteris ipsis adstantibus moriens asserebat, Presbyteros summæ sibi semper fuisse venerationi. Adeo verum est, quod ait Symmachus, *qui bona fide Deum colit, hunc amare & Sacerdotes.*

Erat somni plerumque alti atque diuturni, ac ne inter tonitrua quidem tempestatesque deserentis, matutinum tempus studiis impertiebat: post meridiem & prandium audiebat aliquid & dictabat aliquando, sed non diu. Nox studiis eximebatur. Vigilias enim pati non poterat, nec unquam nisi extraordinaria aliqua necessitate coactus lucubrabat. Plerumque solitudine ac secreto delectabatur, ut quæ legerat aut scripserat, scripturusque erat, secum tacitus meditaretur ac veluti ruminaret. Negabat enim sine meditatione utilem esse lectionem. Quare & amicis ipsum quærentibus haud raro dici jubebat, se domi non esse. Hac contentione animi tot ista ac tanta volumina peregit. Cum esset igitur, ita ut docui, studiosus ac laboriosus, nihilominus tamen dictitabat parum se ac pauculis horis studere. Tantopere libris evolvendis ac componendis intentus, nihilo segnius rei familiaris curam agebat: quam non servare solum parcimonia, verumetiam omni bono modo augere conabatur. Libros suos non libenter amicis commodabat, præsertim indoctis, quibus nulli usui futuros sciebat, cum his ipse carere non posset. Plagiarios, quales inter eruditos sunt plurimi, plurimum oderat: & si qui observationes suas fraude aliqua, aut se inconsulto nec permittente, sibi vindicavissent, librisque suis inseruissent, plane

irascebatur, & querebatur palam. Quinetiam si vel leve aliquid ad literas pertinens cuiquam dixisset; in voluminibus editis aut rem totam supprimi atque præteriri, aut gratam sui mentionem fieri volebat, & se inhonoratum transmitti, ac honore qualiscumque observationis fraudari indignabatur. Suum quidem esse, quod sibi aliquando visum esset ac venisset in mentem; res autem suas ubicumque aut à quocumque interceptæ essent, jure ab se repeti posse arbitrabatur. In quo sane accidit aliquando, ut amicos & quosvis alios eruditos scriptores falso ac sine causa suspectos habeamus, accusemusque plagii. Quis enim quantumvis doctus negare ausit, id quod observavit, aut à nemine antea observatum fuisse, aut ab aliquo alio sibi incognito eodem tempore observari potuisse? Ita de sui similibus judicare, est hominis aut nimium ingenio suo confidentis, aut nimium diffidentis alieno. Parcus erat sermonis, parcus & laudum: & nisi si quid amicitiæ dabat, (quod rarum erat) pauca ætatis suæ probabat scripta, pauca laudabat: quod non multa laude digna aut multi æstimanda edi videret; laudari autem ac magni fieri nefas duceret, quæ laudem & gloriam minime merebantur. Cum de alienis operibus tam libere judicium ferret, ipse in libris suis aliqua reprehendi haud æquo animo patiebatur: non tam quod quemquam contemneret, ut ingenio inferiorem atque doctrina, aut se unum ceteris omnibus anteferret; quam quod intolerabile judicaret, indoctos de rebus sibi ignotis audacter & impudenter ferre sententiam, & palam ea improbare ac maligne damnare, quæ non intelligerent. In re seria, in lusu etiam (nam juvenis non raro nec male aut infeliciter lusit) siqua esset orta contentio, omnes sibi, nemini ipse cedere volebat: volebat vincere, vinci nolebat, quæ pervicacia paullatim provecta ætate deferbuit. Nimirum, ut ait Tullius in libro de officiis, *in elatione & magnitudine animi facillime pertinacia & nimia cupiditas principatus innascitur.* Quum prospera valetudine utebatur, fratres & propinquos suos, si forte ægrotarent, morbis obnoxios, infirmos, lecto gaudentes appellabat, ac sui dissimiles esse dicebat. At si ipse in morbum incidisset, clauso undique cubiculo nec lumen, nec amicos, ac ne proximos quidem admittebat, sed in solitudine & silentio permanebat, ac modo dolores suos ejulatu ac clamoribus, modo febrim crebro atque sublimi anhelitu testiabatur, ita dolorem levari, febrilem ardorem minui ratus. Postquam autem convaluerat, velut præteritorum oblitus, leve ac contemnendum fuisse quidquid tulisset, aiebat: vix ac ne vix quidem ægrotavisse videri volebat: molestus ei erat, qui mentionem morbi faciebat; gratissimus contra, qui de prospera ejus ac juvenili valetudine, de viribus mirabundus loquebatur. Natus annis septuaginta, nec sibi ipse videbatur senex, nec aliis videri volebat, qui mala & incommoda senectutis nulla sentiret. In literis quas ad eum miserat Gronovius Gronovii filius, longam & felicem senectutem ei precatus erat. Senectutis nomine offensus est Valesius, epistolamque ceu à juvene juveniliter & inepte scriptam projecit, tamquam sibi dedecus aliquod falso exprobraretur. Id mihi post, sed ridens referebat: ita ut appareret ipsum in se postea descendisse, & annorum suorum magis quam firmæ valetudinis & virium habita ratione, dictum Gronovii probavisse. Adjiciebat insuper, ante acceptas hasce à Gronovio literas, se de senectute sua numquam cogitavisse.

Hæc

Hæc ſunt quæ de Henrico Valeſio fratre meo ſcribenda duxi: non ut libello meo quidquam gloriæ ejus adderem, quem abunde ſua ſcripta commendant; ſed ut in ipſo reperiant eruditi atque ſtudioſi, quod imitentur.

At tu, mi frater, (extremum te alloquor,) ſiqua etiamnum tibi ſupereſt memoria rerum humanarum; ſiqua te adhuc tangit cura operum & ſcriptorum tuorum; hoc à me habe ſupremum munus: hoc elogio, qualecumque & quantulumcumque eſt, hoc honorifico teſtimonio contentus eſto. Hoc à me accipe, quod forſitan ne exſpectaveras quidem, religioſum fraterni amoris monumentum. Tu me ut naſcendo, ſic & moriendo præceſſiſti: nunc exſpecta, ſimul ac Deus juſſerit, ſecuturum; ut qua in terris potiri non poſſum, felicitate fruar tecum in cœlo.

Hoc à me, Valeſi, ſupremum munus habeto:
Quo bene te meritum frater honoro libens.
Accipe ſinceri monumentum & pignus amoris:
Quod tibi me præter nemo daturus erat.
Regibus exſtruxere alii ſua Mauſolea:
Clarius eſt, mea nunc quod tibi dextra facit.
Marmora Pyramidum conſumſit tempus: in illum
Quem ſtatuo tumulum nil ſibi juris habet.

DE VITA
JACOBI USSERII
Archiepiscopi Armachani
E V. V.
NICOLAI BERNARDI,
Aliorumque scriptis Collectanea.

Plurimum certe interest Ecclesiæ Dei, cum ad præconium virtutis tum ad exemplar morum, ut, qui pietate conspicui, doctrina illustres, rebusque gestis insignes suis aliquando temporibus extiterunt, horum nomen & vivendi ratio ad seros usque nepotes transferantur. Quocirca operæ pretium me facturum esse arbitrabar, si Jacobi Usserii, Reverendissimi illius Archiepiscopi Armachani totiusque Hiberniæ Primatis vitam literis consignarem; & quidem quantumvis ab aliis viris doctissimis integerrimisque hoc idem jam antea factum esse non ignorarem: non quod eorum fidei aut diligentiæ quicquam ego detractum velim, aut quæ ab illis jam scripta sunt, hæc eadem à me aut copiosius aut luculentius exponi posse putem: verum ut magnum illud instar pietatis & literarum, cujus nomen & fama apud exteros omnes, quam late patet orbis literarius, dum viveret adhuc increbuerat, ne nostrorum solum hominum conscientia & memoria contineretur. Enimvero indignum mihi videbatur, qui tot linguarum peritiam complexus est, ejus historiam intra unius sermonis Anglicani cancellos coerceri. Neque sane ullus dubito quin Ecclesiæ Christi universæ gratum imprimis futurum sit, viri summi, ac de se optime meriti effigiem contueri, hærere in vultu, vitam contemplari, ac præsenti, quoad ejus fieri potest, cogitatione complecti. Quod quidem ego ut aliqua saltem ex parte præstare possim, quoniam mihi non contigerit tanti viri tam eximiæ virtutis testem αὐτόπτην admoveri, in eam mihi curam maxime incumbendum esse sentio ut ejusmodi huc afferam quæ viri docti, summæque fidei, longaque Reverendissimi viri consuetudine usi aut viderunt ipsi, aut hauserunt ab ipsius narrantis ore, aut ab aliis denique fide dignis acceperunt & in scripta sua contulerunt.

Inter quos quidem facile primas tenet vir imprimis doctus & reverendus *Nicolaus Bernardus* S. T. P. & Ecclesiæ Dredensis in Hibernia Decanus; qui

quum

quum Reverendissimo viro à Sacris fuerit, ac triginta deinceps annorum consuetudine probe cognitus & perspectus. multa subinde illum audivit de vitæ suæ anteactæ ratione differentem. Hujus ergo præcipue vestigia premens ac temporis filum legens aliorum spicilegia suis quæque locis intertexam, quæ incerti sunt temporis cum aliis nonnullis ad calcem rejiciens.

Jacobus Usserius editus in lucem est Dublinii (quæ Hiberniæ urbs est principalis) anno post natam salutem octogesimo supra quingentesimum, pridie nonarum, sive triduo post Calendas Januarii, quasi strenæ loco in orbem missus; magnum certe quidem futurus, cum Patriæ suæ decus, tum Ecclesiæ Dei beneficium.

Ex utroque parente familia ortus est haud ignobili; siquidem pater ei fuit *Arnoldus Usserius* V.C. qui solerti ingenio præditus, ac legum studiis educatus, in Cancellariæ curia munus obiit non obscurum. Patruum autem habuit *Henricum Usserium*, virum doctum & prudentem Cantabrigiæ quidem in Anglia bonarum literarum studiis institutum, ad Archiepiscopatum Armachanum deinceps provectum; qui dum adhuc Dublinii esset Archidiaconus legationes in Angliam ad Elizabetham Reginam obivit duas; alteram ut Ecclesiam Sancti Patricii (quæ est Dublinii Cathedralis) è Sacrilegii faucibus, adeoque ab interitu vindicaret: alteram quo Collegii & Academiæ Dublinensis fundationem ab Regina impetraret, quibus utrisque successus non defuit luculentus. Ita scilicet providentia divina procurante, ut *Usserio* nostro (cui solicite visa est invigilare) nec deesset Academia patria, quæ instituerct juvenem, nec Ecclesia, quæ ornaret virum. Mater huic erat *Margareta* V. C. *Jacobi Staniburstii* filia; qui, quum esset civitati Dublinii à memoria, & è Cancellariæ (ut vocantur) Magistris unus, ita prudentia, integritate, ac rerum usu inclaruit, ut in supremo totius Hiberniæ Senatu secundi ordinis senatores oratorem illum, atque adeo moderatorem suum collatis suffragiis semel, iterum, ac tertia demum vice, multis annis interjectis, perquam honorifice renunciarint. Hujus filius erat *Richardus Staniburstius*, Usserii nostri avunculus, vir sane haud vulgariter doctus (uti è scriptis ejus poeticis, historicis, Philosophicis constare potest à Camdeno, Campiano, & Ferrario laudatis) cui cum nepote hoc suo epistolare commercium aliquandiu intercessit.

Quid autem attinet huc afferre amitas *Usserii* duas, cæcas illas quidem ab incunabulis, at in scripturis Sacris supra fidem perspicaces; nisi ut intelligamus eas primum literarum usum huic nepoti suo indicasse, & quas ipsæ nunquam conspexerant ille ut videret ac legeret effecisse. Fratrem denique habuit *Ambrosium Usserium*, vitæ quidem brevioris, at præstantis ingenii juvenem, & Hebrææ linguæ peritissimum; uti satis arguit V. T. ad Jobum usque ab illo Anglice redditum ex Hebræo. Cujus exemplar ipsius manu descriptum etiamnum extare dicitur, quod quo minus absolveret in causa fuit novæ illius versionis Anglicanæ publicatio, quæ Jacobi Regis auspiciis est adornata.

Hactenus *Usserii* nostri genus vidimus. Et quamvis lubricum admodum ac incertum sit à Majoribus ductum argumentum virtutis, plus tamen gratiæ ac autoritatis habere solet, quæ in sobole conspicitur, avita, hæreditaria, & quasi à Majoribus traducta virtus. Verum ad ipsum aliquando veniamus, Qui octo jam tum annorum puer præceptoribus traditus est viris eximiis & ap-

prime doctis *Jacoborum* pari; *Fullertono* nempe & *Hamiltono*, qui è Scotia sua Dublinium missi *Jacobi Regis* sui consilia & negotia sub hujusmodi professionis larva dissimulabant. A quo & magnis honoribus auctos, & rebus magnis in Republica gerendis postmodum admotos legimus. Præclare interim, & non sine singulari Dei providentia comparatum est, ut in Hibernia, tunc temporis ab ejusmodi viris satis inopi, opportune existerent, qui Usserii mores ac studia formarent, idonei artifices, in quo sane solebat ipse divinæ providentiæ manum sæpius agnoscere & exosculari. Horum opera jacta sunt illa literaturæ fundamenta quibus postea superstructum est tam magnificum totique orbi stupendum ædificium; quod quo splendidius esset ac utilius, voluit Deus ut una cum eruditione co-æva pietas adolesceret. Siquidem decimum ætatis annum vix attigerat cum Deus illi serium religionis sensum indidit, dum audiret quendam de verbis Sancti Pauli ad Romanos, initio capitis duodecimi concionantem. Quin & hæserunt animo quædam è Perkinsii concionantis ore calamo excepta, illique lecta, de die dominico sanctificando. O præclaram illam vivendi methodum, qua quis à teneris unguiculis pietate imbutus & obsequio Dei ita addictus est, ut constanti proposito ac pertinaci studio gloriæ Dei promovendæ omnia vitæ suæ munia deinceps administret.

At sensit Diabolus quam regno suo periculosa forent tam festinæ pietatis primordia, ac metuens quorsum tandem evaderent minæ illæ, ni tempestive reprimerentur, terroribus illum suis die noctuque exagitabat, ut eum à pietatis studio ac officiis deturbaret: verum adfuit Deus invocanti servulo, & à satanæ illum terroribus liberavit. Ista consilia cum videret satanas parum è sententia & voto suo successisse, aliam sibi rationem ineundam esse statuebat. Chartarum pictarum lusu à pietatis & literarum studiis avocare illum satagebat; ut, quem non vi à proposito dimovere poterat, eum saltem dulci voluptatis esca illectum irretiret. Verum ut primum sensit *Usserius* quantis præstigiis ludendi amor illius animum occuparat, diaboli versutia subolfacta, ab eo ludendi genere de cætero penitus abstinuit.

Exacto jam tyrocinii sui quinquennio, in quo Grammaticæ, Rhetoricæ & Poeticæ (quam amabat unice) Chronologiæ insuper studium adjunxerat, annos jam natus tredecim subduxit manum ferulæ, ac in Collegium Dublinense, (fælici omine) primus omnium scholaris inscriptus est, & *Jacobi Hamiltoni*, supra laudati, fidei ac tutelæ concreditus; qui è ludi literarii hypodidascalo nunc in Collegii socium est adoptatus. Quem sæpius audivi (inquit Bernardus) stupendum Usserii cum ingenii acumen, tum in studiis profectum, non sine admiratione multa, commemorantem.

Biennium inde effluxit, in quo non solum Artibus liberalibus adjunxit animum, verum & Græcæ Linguæ ac Hebrææ peritiam adeptus est, Chronologiam vero ita excoluit, ut conficeret S. Scripturæ Chronicon, quod usque ad Regum librospertinebat, Annalium idem postea suorum non contemnendum rudimentum. Crevit interim ejus ex parallelo pietas; accidit enim ut dum se ad sacræ Synaxeos participationem accommodaret, hoc inter alia profusis defleret lacrymis, quod studiorum tempora recursura, quam diem dominicum ardentiore desiderio expectaret. Neque parum angebant pium animum de paterno Dei in se amore scrupulus, quod nondum ejus castigantem manum fuisset

expertus

expertus, de quo certe in ætate provectiore non habebat quod quereretur.

Nondum in Artibus evaserat Baccalaureus cum jam percurrerat Stapiltoni *Fortalitium fidei*, ubi cum vidisset immanem hominis confidentiam Ecclesiæ nostræ doctrinam novitatis insimulantem, suam autem antiquitate venditantem, commotus animo continuo secum statuebat (Deo vitæ usuram concedente) omnia veterum Patrum monumenta evolvere, ac penitius excutere, quo tantæ confidentiæ quid subesset veri exploraret. Quod quidem ille pensum annorum octodecim curriculo, intra vicesimum nempe ac tricesimum octavum ætatis suæ annum, postmodum absolvit. Cujus tam singularis industriæ ac diligentiæ fructum non parvum hodie capit Ecclesia Dei, uberiorem certe perceptura cum Bibliotheca ejus Theologica & veterum Scriptorum Ecclesiasticorum criticum, quos ardentibus votis exoptamus, obstetriciis doctorum manibus in lucem publicam proferentur.

Baccalaureatum adeptus adeo diligenter Artium studiis insudabat, ut coram Essexiæ comite, eodemque Prorege Hiberniæ, ac Dublinensis Academiæ Cancellario, in Philosophia publice cum summa sua laude disputaret. Verum inter ea studia non continuit se, sed multos veterum Patrum libros, quin & polemica Pontificiorum simul & nostrorum scripta interim percurrebat, atque ita quidem ut cum sacerdotum Romanensium primipilis disputationem deinceps nunquam detrectaret. Imo cum Henrico Simondio Jesuita, poscente sibi dari adversarios in castro Dublinensi de arce causæ suæ (scil. Antichristo) sæpius ita conflixit, imberbis juvenis cum veterano milite, ut & provocationis eum suæ peniteret, & satis antagonistarum in uno hoc octodenario tyrone experiretur. Ipsum audite Jesuitam in præfatione libri sui quem de Britannomachia ministrorum placuit inscribere. *Prodiit quidem semel*, (*inquit*) *octodenarius præcocis sapientiæ juvenis, de abstrusissimis rebus Theologicis, cum adhuc Philosophica studia non esset emensus, nec ephebis egressus, disputandi avidus*, &c. Quem postea cum adoleverat *Acatholicorum doctissimum* idem ille pronunciabat, amplum sane & insolitum ex id genus adversarii ore testimonium.

Sed dum *Usserius* noster adeo avide instaret Theologiæ studiis, ecce remora, quæ tam festinantem ejus cursum sufflaminaret. Siquidem illud tempus jam supervenerat quo Pater illum voluit ad juris Anglicani studium, uti olim constituerat, applicare, qua in re, vincente animum reluctantem pietate, morem parenti gerere paratus erat, nisi Patris mors intervenisset ac debitum Theologiæ ingenium tam ardenti suo desiderio restituisset. Veruntamen nova illi exinde difficultas & solicitudo exorta est; ne scilicet ampla illa quæ Pater reliquerat latifundia curis illum & spinosis controversiis, literarum studiis quam maxime inimicis, implicarent, has ille quo facilius devitaret, exuebat se patrimonio suo; illudque fratribus ac sororibus suis herciscundum permisit, seipsum interim Dei providentiæ resignans, cujus ministerio se jam devoverat. Verum ne vel temere vel ex animi imbecillitate potius quam prudenti ac deliberato consilio cessisse forte putaretur, patrimonii sui statum ipse prius accurate descripsit, tum vero quibus illud applicari voluit usibus, prudenter quidem, indicabat. Hac ille ratione ex impedimentis illis veluti extricatus, acriore jam animo urgebat institutum suum; atque annum ætatis vicesimum assecutus, magister Artium renun-

renunciatus, ac disputatione Philosophica in publicis Comitiis defunctus est.

Non ita multo post electus est Collegii Catechista; quod ille munus adeo diligenter administravit, ut magnam totius Theologiæ partem tractaret & absolveret; atque hoc quidem didactice, ac intra Collegii sacellum peragebatur, postmodum vero idem delectus est, qui in publico urbis templo ea religionis capita pro concione tractaret, de quibus inter nos & Pontificios intercesserat controversia, eo nempe consilio, ut firmaret nostrorum animos in fide ac professione veritatis, illos autem ab errore, si fieri posset, revocaret. In illo opere postquam aliquandiu feliciter, & cum summa omnium utilitate processerat (quantum scilicet experimento sui videbatur illi sufficere posse) non ulterius sibi in eo stadio pergendum esse statuebat, donec sacris ordinibus esset initiatus, quod brevi postea (anno scilicet 1601.) effectum est, patruo ipsius *Henrico Usserio* Archiepiscopo Armachano ordinante, licet nondum justam ætatem consecutum neque enim æquum, aut è re Ecclesiæ videbatur; ut qui doctrina, prudentia, ac pietate annos præverterat, cunctantis ætatis legibus obstringeretur. Neque eum à sacerdotali munere suscipiendo deterrere potuit præsens periculum, quod verbi præcipue ministris tunc temporis imminebat; si nempe Hispanorum arma, quæ de summa rerum Hibernicarum, ac Potestantium jugulis decernebant, ex votis suis successissent. Quin eo potius capessendum sibi esse illud munus existimabat, quoniam, si strage illa, quam designarant papistæ, involveretur; propius ad martyrium hac ratione accessurum se arbitrabatur. Verum percusso eo prælio Kinsalensi, fusisque Hispanorum copiis, spe itidem sua sanguinolenta ista papistæ exciderunt; quapropter dissimulatis odiis, ac meditatam stragem in tempus opportunum differentes, cœperunt exinde tractari posse, statuto regni morem gerere, sacra Protestantium frequentare, & spes haud exigua gliscebat fore ut in veritatis castra transirent eorum plurimi, & in puræ religionis professione cum nostris aliquando coalescerent. Verum, legis illius vi & efficacia de subito per suspensionem sublata, & rescissa, omnia deinceps in pejus ruere, ac retro sublapsa referri; tum Papismus, veluti repetito ad saltum spatio, & quasi diluvio quodam, omnes ripas superante, totam illam Gentem inundabat. Quo sane facto adeo graviter commotus est *Usserius* noster, ut publice coram Optimatibus concione habita illud Prophetæ Ezekielis quarto sexto ad rem Hibernicam accommodaret; atque inde sibi eliceret Patriæ suæ ruinam post quadraginta annos imminere. Quod quidem ejus seu pronunciatum, seu vaticinium, utinam eventus rerum non ita nimium comprobasset; certe quod eo tempore illi præsagiebat animus adeo solicite ac intente deinceps expectabat, ut quo magis tempus illud propinquaret, eo majorem indies haberet de re futura confidentiam; prout ipse per annos plus sedecim testari possum (inquit Bernardus) ut qui sæpius illum (nec sine summa admiratione mea) audiverim expectationem hanc suam profitentem.

Illa autem quam modo memoravimus Papistarum instructio occasionem illi præbuit totum doctrinæ corpus in illum Catechismum reducendi, qui nuper sub ejus nomine aliquoties excusus est, quanquam ipse pro suo opere non agnovit eo quod cinnus tantum esset è Cartwrighto, Crookio, aliisque Theologis Anglicanis verbatim excerptus & consarcinatus, isque dimidia jam parte mancus,

cus, nec ipsius sententiæ ubique concors, uti ipse literis ad Downhamum scriptis aperte testatus est.

Paulo post victoriam illam Kinsalensem, qui in exercitu nostro cum imperio erant, spectabiles viri, quo palam fieret quanta esset inter arma & artes necessitudo, quamque in promptu esset viris de patria sua optime meritis de republica etiam literaria bene mereri, mille octingentas libras Bibliothecæ publicæ Collegii Dublinensis Instruendæ magnifice contulerunt. Libros igitur coemendi provinciæ Usserio nostro cum Challonero communis est delegata; Qui eo consilio continuo in Angliam trajecit; ubi Thomam Bodleium militem reperit idem prorsus volventem saxum in gratiam Bibliothecæ suæ Oxoniensis. Quamobrem in fœdus coeuntes in negotio non absimili mutuas operas quam amicissime præbuerunt. Ex illo tempore factum est ut Usserius quovis triennio Angliam inviseret; ubi mensem unum Cantabrigiæ, alterum Oxoniis, utriusque Academiæ libris, manuscriptis imprimis, excutiendis insumebat; in quibus, iis qui in Collegio Corporis Christi Cantabrigiæ asservantur, facile primas tribuebat. Tertium vero mensem Londino assignavit, ut Bibliothecam Cottonianam scrutaretur, & doctorum quorundam virorum consuetudine uteretur.

Primus illum dignitate Ecclesiastica ornavit Loftusius Archiepiscopus Armachanus, Sancti nempe Patricii Dublinii Cancellariatu, quo honore jam tum indutum Wilhelmus Camdenus eum commemorat quam honorifice.

Anno hujus seculi septimo gradum suscepit Baccalaurei in S. Theologia, & modico spatio interjecto Theologiæ Professor publicus Dublinii electus est, quo ille munere dum per annos tredecim, aut eo amplius exequeretur, magnam controversiarum Bellarmini partem ad examen revocabat; quarum prælectionum volumina tria, ipsius descripta manu, se vidisse refert ac perlegisse Bernardus, quæ si quis in lucem publicam edenda procuraverit, rem procul-dubio facturus est non minus Ecclesiæ Dei gratam & proficuam, quam Usserio debitam, & Academiæ illi honorificam. Biennium inde effluxerat, cum de fundis quibusdam Ecclesiasticis controversia quædam exorta est; qua de re librum scripsit Usserius eruditum, eoque magis liberum à studii partium suspicione, quod nulla ei exinde messis succrescere posse videretur. Cujus quidem scripti res præcipuas Glossario suo inseruit Henricus Spelmannus Eques, ac doctissimus idem antiquarius, easque autori fert acceptas.

Post exiguum inde temporis intervallum natos jam annos præter-propter triginta Collegii Dublinensis Præpositus unanimi sociorum consensu eligebatur, quod ille munus, utut satis in se honorificum, &, si emolumentum spectes, non contemnendum; cum tamen facile prævideret quanta sibi studiorum impedimenta exinde essent enascitura, continuo detrectabat, quo expeditior foret ad institutum sibi cursum peragendum. Tantilla res pecunia videbatur animo ad sublimiora aspiranti! Altero biennio hinc elapso Doctoris laurea ab Hamptone Archiepiscopo mactus est; cujus dum esset candidatus de 70 hebdomadis Danielis, ac de millennio Apocalyptico doctissime prælegebat.

Anno proximo librum illum in lucem edidit, quem *De Ecclesiarum Christianarum successione & statu* indigitavit. Anno vero seculi hujus decimo quinto prodierunt Articuli illi Ecclesiæ Hibernicæ, quos publicus Episcoporum totiusque

 cleri

cleri conventus, quæ Convocatio dicitur, tamquam religionis ac doctrinæ quam profitebantur summulam, extare voluit, in quibus quidem describendis digerendisque Synodus Usserii operam adhibebat.

Verum non potuit diutius tanta viri virtus invidia & detractione carere, quæ, velut umbra quædam maligna, solent eminentiorem virtutem comitari. Non defuerunt ergo qui illum apud Jacobum Regem veluti Puritanum calumniabantur quasi Episcoporum regimini iniquiorem; quod nonnulli amabant ea voce significare; quamvis apud profanam plebem nihil solennius quam eam fabam cudere in omnes serio & sine fuco pios; verum ad Regis prudentissimi colloquium admissus Usserius ita à se accusationem illam depulit, ut & se, & pietatem suam deinde haberet apud Regem probatissimum, quod quidem suum de illo judicium quo Rex omnibus testaretur, sponte sua, & ex mero (quod dicitur) motu illum Midensi Episcopatu jam tum vacante condecoravit. Ita nempe bonus & sapientissimus Deus adversariorum malitia & petulantia ad servorum suorum prosperitatem sæpe abutitur.

Electus jam Episcopus, postquam ad Parlamenti Anglicani inferioris ordinis senatores concionem habuerat eruditam, (quæ postea typis tradita est ex illorum mandato) ac in Hiberniam erat reversus ab Hamptono Primate, duobus Episcopis Suffraganeis, pro more & præscripto illius Ecclesiæ, assistentibus, Episcopus Midensis consecratus est. Neque porro destitit à vetere sua concionandi diligentia, verum quo arctius se ad eam obstringeret Episcopali suo sigillo inscribi voluit illud Pauli effatum, *Væ mihi si non Evangelizavero*; ut vere de illo dici possit quod de Augustino in ejus vita Posidonius. *Atque Episcopatu suscepto, multo instantius ac ferventius majore autoritate, non in una tantum regione, sed ubicunque rogatus, verbum salutis æternæ alacriter & suaviter, pullulante atque crescente Domini Ecclesia, prædicabat.* Quocirca cum multos haberet in Diœcesi sua pontificios, primo certè colloquiis privatis cum eis egit, quibus profecto tantum effectum est ut concionantem illum audire deinceps non recusarent, modo ne in templo tamen quod ipsum iis condonandum putavit, ac proinde in foro juridiciali concionem habuit; qua sane nonnullorum animos ita flectebat, ut nunquam in posterum à sacrificulis suis ullibi eum concionantem audire permitterentur; nihilominus postea multos, qua concione, qua colloquio, ad agnitionem perduxit Evangelicæ veritatis.

Circa idem tempus cum in Papistas nonnullos sententia in camera stellata ferenda esset, quod juramentum de suprematu Regis agnoscendo recusarent, ei partes datæ sunt eos prius instruendi, ac de juramento illo commonefaciendi quod ansam præbuit eruditæ illi quam de ea re habuit orationi, quæ in operibus ejus Anglicanis hodie conspicitur. Ecclesiæ adhuc Midensis Episcopus Malonei Jesuitæ provocationi scripto respondit, quod dum edendi causa in Anglia commoraretur de Ecclesiæ Christi universalitate coram Jacobo Rege eruditam habuit concionem, quæ etiam publici juris facta est. Sed ecce dum vindicandæ veritati sedulo incumberet ad Armachanam sedem, Hamptono demortuo, evectus est, centesimus à Patricio illius Cathedræ Episcopus, qui Augustini coævus, primus ibidem sedisse perhibetur; & eandem ibi doctrinam quam nos hodie profitemur prædicasse, prout Usserius alicubi de verisimili saltem commonstravit.

Summum

Summum jam Ecclesiastici honoris apicem, in eo quidem regno, consecutus de solita tamen sua in concionando diligentia nihil quicquam remittebat. Ita summus honos, qui nonnullorum animos corrumpere solet, & vel elevare superbia, vel otio discingere, huic certe quidem & humilitatem auxit & acuit industriam, verum dum supra quam quod vires ferrent concionando incumberet, accidit ut febri quartana correptus per novem menses detineretur, qua tamen (favente Deo) fœliciter tandem defunctus est.

Vix à morbo illo convaluerat cum Mordantius Baro (qui idem postea Petropolitanus comes) Fide ac professione pontificius uxorem suam ad easdem partes traducendi cupidus, id non alia ratione commodius aut certius fieri posse putabat, quam si duos doctos & primarios viros, alterum ex altera parte, audiret disputantes, quo circa causæ suæ pugilem delegit Beaumontium Jesuitam, cui verum nomen suberat Rookwoodus, utpote illius Rookwoodi frater qui ob conspirationem sulfuream capite pœnas dedit. Hunc contra antagonistam elegit pia Domina Primatem hunc nostrum, qui reformatæ fidei partes disputando tueretur. Is, quamvis esset haud satis adhuc confirmatæ valetudinis, aut tanto itineri viribus idoneis, pro eo tamen quo semper fuerat veritatis propugnandæ & animas lucrifaciendi studio, rogatus id munus non detrectabat. Locus disputationi assignatus erant ipsius Baronis ædes, quæ hodie Draitoniæ conspiciuntur in agro Northamptoniensi, eo certe huic negotio magis accommodæ, quod Bibliothecam continerent veterum Patrum scriptis instructissimam, quæ ibi in promptu erant, si ad ea forte (quod fere fit) inter disputandum fieret provocatio. Disputationi capita proponebantur *De transubstantione*; *De Sanctorum invocatione*, *De imaginibus*, atque de *perpetua Ecclesiæ visibilitate*; Postquam triduum fuisset disputationi datum (singulis nempe diebus horæ quinque) in quibus Reverendissimus Primas respondentis partes sustinuerat, die quarto Jesuitæ idem munus ex optione propria incumbebat; qui ad horam condictam non comparuit, verum scriptis ad Baronem literis se excusavit, quod omnia quæ excogitarat argumenta è memoria prorsus excidissent, nec revocanda; cujus infortunii causam in justum Dei judicium rejiciebat, quod sponte sua, absque licentia superiorum, cum viro tantæ eminentiæ ac eruditionis ausus fuisset in arenam descendere; quæ tam turpis ejus tergiversatio tantum sane valuit apud Baronis animum, ut postquam sermones cum Primate ulterius conseruerat, Pontificiorum partibus nuncium remitteret, & in Evangelicæ veritatis professione ad finem usque vitæ perseveraret. Atque hæc quidem accepi (inquit Bernardus) ab oculato & aurito teste, quibus & fidem aliquam afferre possit illa Chaloneri, sacerdotis secularis, exprobratio, qua in libro contra Beaumontium edito, eum ut caveat porro monet ab ædibus illis Draitenianis, ne forte in Usserium alium incidat, qui illum denuo in fugam agat, non sine sui ipsius & professionis suæ ignominia. Quæ omnia si quis diligenter animo secum perpenderit, non mirabitur quod Pia Domina tam insigni pietate ac reverentia Reverendissimum hunc Primatem, quoad viveret, prosequeretur. Qui in Hiberniam reversus incredibili omnium gaudio exceptus est; ac in autumno ejusdem anni, (qui erat 1626.) cum in publico Gentis illius confluxu id à Falklandio ageretur (summus is erat sub Jacobo Rege Hiberniæ moderator) ut si modo milites alerent suis sumptibus Pontificii,

religionis suæ publice exercendæ ampliorem facultatem consequerentur; Reverendissimus Primas facile perspiciens ea res quam fatalis Hiberniæ futura esset, omnes ditionis suæ Episcopos convocavit, qui ejusmodi indulgentiæ impietatem, subscriptis nominibus, unanimi consensu in hanc fere sententiam testati sunt. Quod quum Papistarum religio superstitiosa esset ac idololatrica, fides erronea ac hæretica, Ecclesia utriusque respectu Apostatica, liberum iis religionis suæ exercitium liberamque fidei suæ ac doctrinæ professionem indulgere grave peccatum foret; tum quod hac ratione omnium Papismi superstitionum, idololatriarum, hæresium, ac uno verbo abominationum ejus omnium, quin & perditionis omnium, quotquot in illius apostasiæ diluvio perirent, culpa & reatu nos (aiunt) involveret, tum vero etiam quoniam hoc facere pecuniæ gratia nil aliud foret quam religionem vænum exponere, imo & animas pretio prodere quas salvator noster Jesus Christus precioso suo sanguine redimere non dubitavit. Deum propterea veritatis comprecantes, ut vellet omnes, qui cum imperio erant, zelo Dei gloriæ & veræ religionis propagandæ studio imbuere & contra Papismum, Superstitionem, ac Idololatriam omnem fortes eos reddere, zelo affectos, & animo quam maxime obfirmatos. Episcopi duodecim omnino erant qui huic protestationi subscripserunt; quam Downhamus Derriensis Episcopus, cum postea coram Falklandio & concilio prædicaret, media concione publice recitavit; quin & Reverendissimus Primas eandem proximo die Dominico coram eisdem inter concionandum comprobavit; una innuens quam gravis ira Dei ob talem animorum propensionem ei genti impenderet. Unde tandem effectum est ut ad alia consilia deflecterent, nec ita multo post Falklandius in Angliam rediturus, dimissis primum cæteris, qui illum honoris causa fuissent ad littus comitati, tandem in genua procidens ac Reverendissimi Primatis complexus genua benedictionem ejus humillime petiit & accepit.

Paulo antequam conveniret Hiberniæ Parlamentum Anno 1634. transmissæ sunt ex Anglia à Regia Majestate ad Dominum ejus vices gerentem & concilium literæ, ut sententiam ferrent judicialem, utrum sedi Archiepiscopali Dubliniensi, an vero Armachanæ, prioritas & præcedentia de jure deberetur; qua de re nuper exorta fuerat controversia. Armachanus pro summa sua modestia ac humilitate ægre tandem induci potuit ut in eam arenam descenderet, verum jussus causam dicere, id tanta cum eruditione fecit, tamque luculenta adduxit ex ultima antiquitate testimonia, ut secundum illum à judicibus causa data sit. Non absimiles postea literæ (clam Usserio) allatæ sunt, quæ Primatem priore ante Dominum Cancellarium loco habendum esse, decernebant. Qui sane honores ita ejus animum minime efferebant, ut oneris potius apud ipsum, & gravaminis loco haberentur. Postquam autem jam coierant senatores, Usserius concionem doctam & piam apud eos habuit: quin & simili concione post quinquennium inde aliud Parlamentum auspicatus est.

Anno vero 1640. ex Hibernia in Angliam, principum quorundam virorum hortatu, evocatus est, ut consiliis suis pacificis, si fieri potuisset, illorum temporum dissidia consopiret, ac animos hominum conciliaret; obtulit quidem ille tunc temporis suum de Episcopali regimine retinendo ac ad primitivum statum reducendo consilium: at —— *quem tum vates Cassandra movebat!*

verum

verum ita certe providentia divina effectum est,ut ille interim è patriæ suæ conflagratione ac sævissima laniena eriperetur, hanc ille cladem ante quadraginta annos circa hoc tempus eventuram denunciaverat, ac sæpius exinde labentibus annis præmonuerat (ut superius dictum est) & probe memini (inquit Bernardus) cum in Angliam proficiscenti valedicerem, quam solenniter monuerit de imminentibus jam tum ærumnis, & tristissima illa calamitate,quarum me dixit testem futurum esse priusquam denuo ad illius conspectum devenirem; brevi post tempore ille malorum Ilias miseræ illius Gentis viscera invasit, enimvero Jesuitarum & Sacrificulorum rabies in Protestantes eousque exarserat, ut plebem pontificiam in immanem sævitiam ac feritatem inflammarent, qualem haud scio an ulla unquam ætas post homines natos experta sit. Siquidem ad dictum diem Protestantium jugulis sicas suas intenderunt ac intra paucos menses ducenta hominum millia infanda strage, nulla vel sexus vel ætatis ratione habita, nihil quicquam tale vel somniantes interfecerunt, nec alia de causa quam quod religionem reformatam profiterentur.

Ex hoc patriæ suæ naufragio, & quasi πανωλεθρίᾳ, Usserius quidem ipse vivus, ac sane nudus, emersit, non sine rerum omnium jactura & dispendio; neque quidquam habebat reliqui quod victum illi suppeditaret. Sola supererat libraria supellex, quam, undecunque locorum conquisitam, selectissimam habuit, & quantivis pretii. Hoc studiorum solatium erat & adminiculum, nec sine publico rei literariæ damno perire potuit; verum postquam quatuor jam menses in urbe Drogheda obsessa fuerat à rebellibus pontificiis,tam opimæ prædæ imminentibus ac inhiantibus, tandem Dei beneficio & misericordia effectum est, ut, urbe ipsa ab obsidione liberata, Bibliotheca una cum Bernardo, (cujus tutelæ fuerat à Primate commissa) è Jesuitarum & Sacrificulorum faucibus erepta fuerit & conservata, ac integre demum, una cum codicibus omnibus Manuscriptis, ad Cestriam in Anglia ejusdem anni æstate transmissa; non sine magno illius gaudio, & Ecclesiæ Dei emolumento.

In hisce tantis rei familiaris angustiis, & rebus suis tam alienis constitutus, concionatoris munus obeundo vitam aliquandiu tolerabat. Accidit autem circa id tempus ut Wentworthius Straffordiæ comes, tanquam Majestatis reus, in judicium capitis vocaretur, in quem sententiam ferre Rex serenissimus magnis de causis cum dubitaret, Reverendissimum hunc Primatem ac alios Episcopos nonnullos in consilium adhibuit.Exinde nonnullorum hominum seu temeritas sive malitia ansam arripuit Primatem calumniandi, acsi suasor Regi fuisset illius sententiæ ferendæ cujus eum postea pœnitebat latæ; verum hujus calumniæ falsitas abunde satis arguitur ex Usserii narratione à Bernardo publicata, qua rem totam prout gesta est exposuit; tum vero præcipue ex omni exceptione majore ipsius Regis testimonio, qui cum Oxoniis falsum de Usserii morte rumorem accepisset, doloremque suum de tanto tum Ecclesiæ tum suo damno conceptum testaretur, cuidam pravum illud consilium memoriæ viri objectanti, falsitate ac indignitate rei commotus Primatis in eo negotio innocentiam, addito juramento, vindicavit, uti retulerunt viri summæ & notæ & fidei, qui tunc intererant auriti testes.

Biennio vero post ejus in Angliam adventum, scintillante jam tum civili bello, ac mox (uti videbatur) sævituro, impetrata prius à Parlamento venia,

studendi

studendi gratia Oxonium se contulit, florentissimæ ibidem Bibliothecæ usurus beneficio. Quo cum post biennium alterum Rex advenisset, coram eo concionem habuit Reverendissimus Primas piam sane ac eruditam, ab illo scripturæ loco Nehemiæ quarto undecimo auspicatus, quem dum tractaret auditores monuit, quam periculosa res foret, ac aleæ plena, Papistis fidem ullam adhibere, ut qui primam quamque opportunitatem arrepturi essent eodem plane modo nobiscum agendi, quo jam nuper tractaverant in Hibernia Protestantes, quo ille dicto ut nonnullorum animos læsisse dicitur, ita suam ipsius animam liberasse.

Martio proxime insequente Oxonio valedicens in Cambriam secessit, apud filiam, quam habebat unicam, aliquandiu commoraturus, quæ Timotheo Tyrello antea nupserat, equestris dignitatis viro, ac tunc temporis Cardiffæ cum marito suo, (qui eam urbem sub Rege Carolo præsidio tenebat) habitabat. Quem cum Rex alio secum abduxisset, Usserius, neque castra sequi valens, nec locum habens in quo consisteret, à Selectissima Domina Stradlinga ad castellum suum quod Sancti Donati dicitur ad lapidem exinde duodecimum humanissime invitatus est. Verum dum itineri se accingeret, planitiem illam, quà eundum erat, ab armato milite de subito confluente occupatam esse intellexit, quocirca, conductis peritis viæ ducibus, occulto itinere præterlabi militem conatus est; neque sic tamen evitare potuit, quo minus ipse cum filia & Bibliotheca portatili (quam sex ille cistis inclusam habebat selectissimam, studiorum ac peregrinationis suæ dulcem comitem) in milites seu palantes sive exploratores inciderent, qui continuo illum cum filia & modico suo famulitio equis detractos ad exercitum rapiebant, libros autem atque chartas, maximam partem ipsius manu exaratas, in centum manus momento temporis non sine ludibrio quodam disseminabant. Ipse interim, pro ea qua erat mirabili animi humilitate & patientia, stabat pedes, ac taciturnus, neque ullum commoti animi indicium aut verbo aut vultu spectantibus exhibebat. Suppuduit autem nonnullos melioris commatis viros tam rudis ac plane barbaræ viri tam sancti tractationis; quocirca illum ad Johannis Auberii Equitis aurati ædes non longe distantes deduxerunt; à quo humanissime ea nocte acceptus est.

Proximo die cum omnes librorum & scriptorum damnum inæstimabile juxta ac irreparabile impatienter satis deplorarent; Ipse interim, quiescite inquit, providentiæ divinæ manum exosculemur, quæ quid nobis apportet nondum satis fortasse intelligimus: Ego autem hoc unum dico, quæcunque ego longo studio & labore meo in usum ac bonum publicum congesseram, iis omnibus nos rudem militem dispoliasse, neque aliud quidquam habeo quod Chronologiam meam (jam quidem prope consummatam) exspectantibus deinceps possum reponere, nisi operis materiam ac apparatum omnem interiisse: Verum ecce θεὸς ἀπὸ μηχανῆς! Siquidem cura & industria Generosorum illius regionis hominum, ac verbi Dei ministrorum, tam irreparabili Ecclesiæ damno indolentium effectum est, ut intra trimestre spatium omnes illi libri chartæque hinc inde comportati sint ac restituti; neque ullum deesse compertum est præter Ciceronis opera, & duos de Waldensibus codices calamo descriptos, quantivis certe pretii, ac operi de ecclesiarum Christianarum successione & statu perficiendo utiles ac necessarios: quos Romanensium certe intererat non comparere.

Dum autem ageret Sancti Donati gravi morbo correptus est, qui medicis

Dysuria

Dysuria videbatur. Hic illum quam severis torminibus exercebat, in quibus mediis patientissime se gessit, Deum laudans ac ejusdem voluntati se totum resignans; piis consiliis circumstantes hortatus resipiscentiam ne differrent, ac piam vitam ad extrema rejicerent. Sed huic morbo accesserat per nares fluxus sanguinis, qui durabat horas quadraginta continuas nulla quidem arte sistendus, adeo ut nulla spes vitæ superesset. Cum autem jaceret jam expiranti similis, sponte sua subsistente sanguine, aliquantisper mentis excessum passus est; quem astantes quidem mortem interpretati sunt. Verum respexit Deus languentem servum, cumque velut ex umbra mortis resuscitavit, qui sensim vires, & quasi è postliminio recipiens pergebat deinceps in tela ordita pertexenda.

Rebus autem Regiis ubique jam prostratis & conclamatis, cum nullus ei locus superesse videbatur, ubi tuto posset conquiescere; consilium cepit de partes aliquas transmarinas adeundo, ubi nec Pelopidarum. Verum cum transitum omnem sibi interclusum esse intelligeret eam cogitationem deposuit. Neq; multum inde temporis intercesserat cum Petriburgensis Comitissa, jam tum vidua, instanter eum ac humanissime invitavit, ut suarum ædiam hospitio uteretur, præstans interim ac in se recipiens eum tutum apud se receptum ac conditionem ipso non indignam consecuturum. Cupiebat siquidem pia & grata fœmina acceptum olim beneficium officio aliquo suo in tam opportuno ac necessario ejus tempore compensare. Quocirca Usserius postquam super ea re aliquandiu deliberaverat, Rege imprimis annuente, oblatum beneficium in se admisit.

In eo recessu deflebat nefandum illud ac infame Regicidium, quod post aliquot menses patratum est; de quo nunquam potuit sine summo dolore meminisse. Non multum inde temporis elapsum est, cum publicis Hospicii Lincolniensis suffragiis invitatus concionatoris apud eos munus capessebat, quod quidem ille, summa auditorum benevolentia ac honore acceptus, complures annos exequebatur; donec tandem, viribus simul & oculis deficientibus, amici illum hortati sunt, ut quod reliquum erat spirituum Scriptis suis (quæ jamdudum à multis expectabantur) perficiendis reservaret. Quorum ille precibus auscultandum esse ratus munere illo concionatorio cessit. A quo tamen in posterum se vix abstinuit, siquidem de illo etiam per insomnia cogitabat (uti Bernardo dixit) ac de eo in privato aliquo sacello proxima æstate resumendo apud se statuerat, si mors consilia ejus non amputasset. Nullum interim tempus à studiis & laboribus suis vacuum effluere unquam passus est: Cumque nullum ei subsidium amplius afferre potuit specillorum usus, splendorem solis undecunque captans insequebatur, eoque modo hanc modo illam fenestram subintrante ad legendum scribendumque utebatur, verum aliud ei lumen paraverat cœlestis pater, cujus brevi post tempore particeps factus est.

Sex ante obitum septimanis (aut præterpropter) accidit ut concionantem audiret virum pium ac eruditum, qui illi tum temporis à sacris erat, fueratque per multos annos ejus in adversis comes & consiliorum particeps (quique nos omnes hic multum habet debendi reos) Huic Primas, cum de verbis Paulinis initio Capitis tertii ad Colossenses concionem (uti dicere occœperam.) habuisset, "Me, inquit, imprimis spectat hæc tua concio, qui modò sum è mundo

"abiturus,

"abiturus. O, quam cupiam mihi cor in cœlis esse, animæ meæ rationes "nunc excutio, si omnia in vado atque tuto sint. Deinde cum intimos animi sui sensus eidem sermone aperuisset, ecquid inquit obsecro de me judicas? Cumque is nullum esse dubitandi locum respondisset, ah! (inquiebat) tu quidem pro charitate tua pronuncias, Deus autem scrutatur cor. Non absimile quid postea, in ultimo suo à Londino decessu Bernardo valedicens, habuit, de seipso loquens tanquam de sanctorum minimo, nec sine lacrymarum utrobique profusione; circa idem tempus, uti antea sæpius, inquit Bernardus, ingentem animi sui sensum aperuit de impendente Ecclesiis reformatis à papistis sævissima persecutione.

Dies vicesimus supervenerat mensis Martii Anno 1655. cujus luce cum Chronologiæ suæ sacræ prope totam impendisset, ac deindæ fœminam quandam morti tum proximam consiliis suis & consolationibus communivisset, ipse dolore coxendicis correptus est, qui ischiadis post triginta quinque annos recursus aliquis videbatur; verum is, quicunque fuerit unguentorum usu est profligatus, adeo ut ipse eam noctem quieti daret, aurora autem subsequente de gravi lateris dolore conquestus est, qui cum nullis medicamentis cederet, viribus etiam flaccescentibus, continuo ille ad preces se recepit; & quidem quoties tormina se remitterent aliquantulum, subinde astantes monuit, ut dum adhuc valetudine fruerentur morti se paratos redderent, ut ea tandem superveniens, nec imparatos eos nec aliis rebus impeditos deprehenderet. Cujus ille adventum (compositis brevi rebus suis) lubens jam lætusque expectabat. Die autem procedente cum verbi Dei ministri, qui tunc ei adfuit, subsidium in precibus aliquandiu adhibuisset, de cætero privatis suis ac solitariis permitti voluit; adeoque circiter horam à meridie illius diei primam, dum à Deo peccatorum suorum remissionem enixe peteret, insolita vocis intentione hæc ultima ejus verba pronunciabat; tum *vero præcipue, Domine, condones mihi peccata mea omissionis*, itaque optionem suam est consecutus (quam ego sæpius (inquit Bernardus) illum ante audiveram conceptis verbis significantem) ut cum Perkinsio nostro misericordiam Dei ac veniam implorans expiraret.

Hunc in morem vir sanctissimus diem supremum clausit in ædibus nobilissimæ Petriburgensis Comitissæ, quæ Rigatiæ in agro Surriensi conspiciuntur, postquam præsentia sua annos jam amplius septuaginta quinque bearat orbem, Evangelium Christi per annos quinquaginta quinque prædicaverat, ac unum supra triginta annos Armachanam sedem exornaverat, justa vero exequiarum splendide satis in facello Henrici septimi Westmonasterii peracta sunt; ubi mortales ejus exuviæ non procul à cineribus Jacobi Fullertoni, Præceptoris sui, repositæ sunt. Fuit ergo Hiberniæ decus, fuit Episcoporum gloria, fuit pietas, fuit Usserius. De quo pari jure meritoque dici possunt quæ Erasmus sparsim de Augustino.

"Insignis erat Sanctissimi Præsulis mansuetudo, miranda quædam animi "lenitas. Linguam habebat ab omni petulantia & conviciis puram. Inge-"nii felicitas prorsus erat incomparabilis, sive spectes acumen, vel obscurissi-"ma facile penetrans, sive capacis memoriæ fidem, sive vim quandam mentis "indefatigabilem. Difficultatibus quæstionum alebatur. Amabat perfectam "pietatem; ad docendum semper erat paratus, non aliter quam avidus nego-

"tiator

"tiator ad lucrum. En aliud in hoc Episcopo miraculum! in tam multis, tam "eximiis virtutibus, quam nullum supercilium! O virum ad totius Ecclesiæ "publicam utilitatem natum, factum, datumque divinitus!

Et quidem, si vellem προσωπογραφεῖν, erat ei corporis forma justa & recta, statura modice procera, vultus serenus & amabilis, gestus qualis omnium reverentiam invitaret, habitudo corporis firma satis & fida fuit, morborum insultibus rarissime obnoxia. Cibo neque multo neque lauto alebatur; unde nec stomachus ei nec cerebrum crapulæ unquam aut temulentiæ incommodis affligebatur. Exercitationibus gaudebat modicis ac innocuis, quæque corpus simul & animum reficerent.

Indolem habebat optimam à natura inditam, nihil in eo tetricum aut morosum (etiam sene) fuit, nil imperiosum aut fastidium spirans, faciles semper motus atque lenes habuit, irasci novit; at, præter peccatum, res sane paucissimos ira sua dignas judicavit.

Ingenium habuit ad omnia studia idoneum, sed non desultorium, judicium serenum ac stabile; memoriam usque adeo fidam promtamque ut omnia fere quæ legerat retineret, & sæpe quæ Anglice vel Latine publice dicenda habuit, tantum aberat ut è scriptis recitaret, ut ne in scripta quidem conjiceret, contentus rerum tantum capita leviter calamo perstrinxisse.

Hoc ille gazophylacium omnigena eruditione locupletavit. Cujus ope tot libros scripsit, quot præter illum pauci, & quidem cum omni accuratione ac judicio, deque rebus fere arduis ac utilissimis. Hujus armarii ope toties ille cum hoste conflixit, toties idem de hoste triumphavit.

At diligentiam ejus & industriam quis non mirabitur? ego certe quoties eam cogito non possum quin exclamem (quod de Cæsare Cicero) ô horribilem diligentiam!

Pectus ejus pietatis sacrarium erat; humilitas & mansuetudo erant in illo plane αὐτόχθονες, mirabilis ejus in prosperis rebus moderatio, in adversis patientia, in omnibus constantia & æquanimitas. Paci studuit, ut qui maxime, fratrum dissidiis vehementer indoluit: tantum aberat ab injuria cuiquam inferenda, ut ne sibi quidem illatam ulcisceretur, verum ex Evangelicæ legis præscripto etiam inimicos diligeret ac amoris officiis prosequeretur.

Rem familiarem cum prudentia & pietate administravit, ab omni avaritia alienissimus, pauperes liberaliter sublevavit. Theologus erat, si quis alius, profundissimus, concionator facilis, facundus, diligens, ac plane Apostolicus, Episcopus vigilantissimus. At frustra essem si vellem pergere; si omnia complecti, vanus. Conscia est Hibernia, intelligit Anglia, novit Orbis Christianus universus qui & quanti fuerint ejus pro Ecclesia Dei suscepti labores, quantæ curæ & solicitudines. Nota sunt Regum Jacobi Caroliquе de eo judicia. Quid memorem eximium illud totius Hiberniæ Senatus testimonium, non minus sibi ipsis quam Usserio honorificum? qui publico senatusconsulto prospexerunt, ut quoniam vir Reverendissimus ob incorruptam fidem Regi præstitam, & sinceræ religionis professionem inconcussam, ac defensionem incomparabilem, bonis suis omnibus exutus fuerat, quingentarum librarum reditus annuus & perpetuus filiæ ejus & hæredi unicæ decerneretur.

Prætereo illum Senatus Anglicani, ipsiusque deinde Cromwelli munificentia

fuisse sublevatum (quod testatur Bernardus) tantum valebat ejus summa pietas & eruditio etiam apud eos, à quorum factis toto animo abhorrebat.

Ambibant illum Batavi professorem suum honorarium; Card. Richelcius suum hospitem; at neutram conditionem ille in se admisit. Taceo hic eruditorum hominum elogia, quibus certatim eum laudibus suis cumularunt. Fred. Spanhemii, Ger. Vossii, Alex. Mori; Bocharti, Bootii, quin & nostratium Seldeni, Twisdeni, Camdeni, Spelmanni, antiquitatis peritissimorum; *Davenantii*, Prideauxii, Gaudenii, Episcoporum. Quorum calculos fere congessit *Bernardus*, aliique. Academiæ Oxoniensis de eo judicium libet hic apponere, quæ hoc ejus effigiei in ære cælato adscribendum curavit.

Jacobus Usserius, Archiepiscopus Armachanus, totius Hiberniæ Primas, Antiquitatis primævæ peritissimus, Orthodoxæ religionis vindex ἀναντίῤῥητος, errorum malleus, in concionando frequens, facundus, præpotens, vitæ inculpatæ exemplar spectabile.

Huic unicum subjungam Reverendissimi Chappelli, Corcagiæ Episcopi testimonium; qui has rationes alicubi reddidit, quamobrem Usserium nostrum in toto Orbe Christiano doctissimum reputaret.

" Primo quidem quod adeo mirifice esset à natura comparatus, ut & ingenium haberet promptum, inventionem subitariam, memoriam firmam, intellectum serenum, judicium perspicax, elocutionem autem expeditam, raro " (*inquit*) hæc omnia in eodem viro summa comperies; in illo autem ita horum singula ad perfectionem aspirabant, ac inter se de victoria decertabant, " ut cui potissimum palma tribuenda esset haud facile potuerit æquus arbiter " dijudicare. Deinde vero, quoniam pauci (tot licet naturæ dotibus imbuti) " aut valuerunt, aut certe voluerunt, eas in tantum provehere, conquirendo " undique tot veterum monumenta, scrutando tot insignes bibliothecas, studio " denique adeo jugi & pertinaci, cui paucorum sane vel corpus vel cerebrum " sufficere unquam potuisset.

Postremo quod ab Academiis, cum nostris tum transmarinis, pro doctissimo haberetur, & omnibus, quotquot illius consuetudine usi sunt, linguarum peritissimus, in disputando subtilis, orator facundus, profundissimus Theologus, magnus Antiquarius, & Chronologus accuratus, viva denique ambulansque bibliotheca compertus sit. Unde profecto effectum est, ut maximi quique literarum professores, non sine stupore quodam, mirati fuerint tantam ac tam variam literaturam in uno aliquo viro coire unquam potuisse.

Verbo Usserium (utut malevolorum linguas non effugerit) id tamen prope singulare dicam apud bonos omnes & cordatos viros esse consecutum, *sine exceptione laudari.*

Jacobi

Jacobi Usserii Archiepiscopi Armachani opera edita,

LATINA.

1. De Ecclesiarum Christianarum successione & statu, *Londini* 1613
2. Historia Gotteschalci *Dublinii* 1631
3. Epistolarum Hibernicarum Sylloge *Dublinii* 1632
4. De primordiis Ecclesiarum Britannicarum *Dublinii* 1639
5. Ignatii Epistolæ cum annotationibus *Oxoniæ* 1645
6. Appendix Ignatiana 1647
7. De Romanæ Ecclesiæ Symbolo Apostolico vetere & aliis fidei formulis 1647
8. De Anno Solari Macedonum *Londini* 1648
9. Annales veteris Testamenti *Londini* 1650
10. Epistola ad Capellum de variantibus textus Hebraici lectionibus *Londini* 1652
11. Annales Novi Testamenti, &c. *Londini* 1654
12. De Græca Septuaginta interpretum versione Syntagma }
13. De Cainaane superaddito dissertatio } *Londini* 1655
14. Chronologia Sacra, editore Barlovio *Oxoniæ* 1660

ANGLICANA.

1. Concio habita coram Domo Communium in Anglia, *Feb.* 18 1618
2. Oratio habita in castro Dublinensi, *Novemb.* 22 1622
3. Concio de Universalitate Ecclesiæ coram Rege Jacobo, *Jun.* 20 1624
4. Responsio ad provocationem Malonei Jesuitæ, *Londini* 1631
5. De Religione ab Hibernicis & Britannis antiquitus professa tractatus 1631
6. Immanuel, sive incarnatione filii Dei 1639
7. Rainoldi judicium de munere Episcopali ex antiquitate confirmatum 1641
8. Asiæ minoris descriptio Geographica *Oxoniæ* 1643
9. De Origine Episcoporum & Metropolitanorum 1644
10. Catechismus parvus *Londini* 1654
11. { Reductio muneris Episcopalis, &c.
    De extensione mortis Christi, &c.
    De Sabbato, &c.
    De ordinatione ministrorum in aliis Ecclesiis reformatis } *Londini* 1658
12. De potestate Principis, &c. 1661

Nondum Edita.

Censura Patrum, & aliorum Scriptorum Ecclesiasticorum.
Prælectionum in Bellarminum volumina Duo.
Epistolæ ad viros doctos.
Bibliotheca Theologica (fortassis eadem cum Censura)
Præter conciones, & alia quædam scripta Anglicana.

FINIS.

